DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

46ste JAARGANG

1911.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's-GRAVENHAGE.
REDACTIE EN ADMINISTRATIE: STEPHENSONSTRAAT 92.

REGISTER.

A.

Bladz.

Amsterdam. [Verdwijnend] . . . . . 7.
Academie [Voordrachten in de Rotterdamsche] . . 12. 20, 44, 52, 58, 76, 83, 90, 99, 107.
Amerika. [Huizenbouw in] . . . . . 23.
Automatisch Lantaarnopsteken.. . . . . 32.
Afwatering van Friesland. [De] . . . . . 46, 407.
Asphaltstraten. . . . . 63.
Amsterdam. [Het Paleis of Raadhuis te] . . . . 84.
Amsterdam. [Koloniaal Instituut te] . . . . . 235.
Amsterdam [Uit] . . . . . 283.
Amerikaansche Torenhuizen. . . . . 329.
Amsterdam. [De Watervoorziening van] . . . . . 355.
Atlas der Nederlandsche steden uit de 16de eeuw. [Een] 383.

B.

Bij de Jaarwisseling. . . . . 1.
Bestrating van Brussel [De] . . . . . 33.
Brieven van Piet van Diever. . . . . 42, 147, 411.
Beroemde Bouwmeesters . . . . . 49, 361.
Bronnen- en Grondboringen. . . . . 129, 137.
Boek. [Een zeer belangrijk] . . . 153, 161, 170, 178.
Bouwwijze. [Eigenaardige] . . . . . 209.
Brussel. [Het koninklijk Paleis te] . . . . . 233.
Bouwkundige verwarring. . . . . 244.
Bouwkunst der Negentiende Eeuw. [De] . . . . 273.
Bouw- en Woningvoorschriften. . . . . 309.
Bouwkunstkringen. [Organisatie in] . . 337, 345, 353.
Britsche Baksteenen. . . . . 338.
Badinrichtingen. . . . . 346, 355, 364.
Bouwkunst. [Moderne Duitsche] . . . . . 362, 369.
Beeldhouwkunst. [Prijskamp] . . . . . 366.
Bavaria te München. [De] . . . . . 385.
Beeldende kunst. [Grieksche] . . . . . 414.

C

Carrère. [John M.] . . . . . 121.

Congres voor Architecten te Rome in 1911. [IXe Internationaal] . . . . . 186, 223, 236, 268.
Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeente-bouwterreinen te Amsterdam . . . . 295.
Conferentie over het Bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. . . 358.
Cruquius. [Het graf van] . . . . . 366.
Coöperatieve Tuinstad. [Een] . . . . . 375.
Cassel. [Mont-] . . . . . 377.

D.

Doolpot. [Het Paleis-Raadhuis-vraagstuk in de] . . 145.
Dam-aesthetiek. . . . . 346.

E

Edinburgh. . . . . 9.
Engelschman over Nederlandsche Bouwkunst. [Een] 73.
Een en ander over Terpen. . . . . 78.
Een zeer belangrijk boek. . . . 153, 161, 170, 178.
Examen M. O. Teekenen, enz. . . . . 159.
Een groot Rotterdamsch plan. . . . . 171.
Engeland en Schotland. [Uitstapjes in] 195, 201, 217, 250.
Eigenaardige bouwwijze. . . . . 209.
Eischen voor het Examen, Opzichter van Weg en Werken. [Programma van] . . . . . 236.

F.

Friesland. [De Afwatering van] . . . . . 46, 407.

G.

Geteerde Wegen. . . . . 46.
Geschiedenis van de Raadhuis-Uitbreiding te Frankfurt in verband met de Haagsche plannen. [De] 113.
Grondboringen. [Bronnen- en] . . . . . 129, 137.
Gegoten huis te Santpoort. [Het] . . . . . 164.

Bladz.

's Gravenhage. [Stadsuitbreiding te] . . . . . 215.
Giorgio Vasari. . . . . 225.
Goud- en Zilversmeden. [De Javaansche] . . 255, 263.
Grafheuvels. [Oud-Germaansche] . . . . . 286.
Gemeente-bouwterreinen te Amsterdam. [Commissie van advies in zake de bebouwing van] . . . 295.
Graf van Cruquius. [Het] . . . . . 366.
Grieksche beeldende kunst . . . . . 414.

H.

Huizum. [De Kerk te] . . . . . 17.
Huizenbouw in Amerika. . . . . 23.
Haagsche Gezondheidscommissie over het Uitbreidingsplan. [De] . . . . . 107.
Haagsche Windmolens. [De laatste der] . . . . 178.
Haagsche Schouwburgvraagstuk. [Het] . . . . . 261.
Hoe moet men vlaggen? 367

I. J.

Jutland . . . . . 41.
IJsselbrug. [Een nieuwe] . . . . . 119.
John M. Carrère. . . . . 121.
Iets over de geschiedenis van de steenkool . . . 252.
Javaansche Goud- en Zilversmeden. [De] . . 255, 263.
IJsselstein. [De St. Nicolaaskerk te] . . . . 300, 307.
St. Jacobstoren te Vlissingen. [De] . . . . 318, 354.

Ingezonden Stukken.

Weervastheid van metselwerk. . . . . 22.
De kerk te Huizum. . . . . 40.
Prijsvraag voor Arbeiderswoningbouw te IJsselstein. 61.
Bestrating van Brussel. . . . . 76.
Hoe men te Zutphen met onze Monumenten omgaat 199.
De Groote Club. . . . . 374.
Gezantschapsgebouw Peking. . . . . 399.
" " . . . . . 406.
De Toren in de »Levende Stad« . . . . . 413.

K.

Kerk te Huizum. [De] . . . . . 17.
Kazernes. [De Toestand van de Haagsche] . . 101, 239.
Klokkentoren. [Een nieuwe] . . . . . 215.
Koninklijk Paleis te Brussel. [Het] . . . . . 233.
Koloniaal Instituut te Amsterdam. . . . . 235.
Kalkzandsteen. . . . . 257.
Kruissymbool. [Over het] . . . . . 303.
Kerk te IJsselstein. [De] . . . . . 307.
Kerk te Schoonhoven. [Toren en] . . . . . 312.
Kunstwerken. Vervalsching [van] . . . . . 387.

L.

Loo onder Lodewijk Napoleon. [Het] . . . . . 15.
Loo. [De verbouwing van 't] . . . . . 23.
Lantaarnopsteken. [Automatisch] . . . . . 32.
Lübeck. . . . . 57.
Loevestein [Naar aanleiding van] . . . . . 265.

M.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare Afdeeling Utrecht. [De] . . . . . 50.
Moderne Techniek. . . . . 55.
Melkinrichting, Winkel- en Woonhuizen. . . . . 155.
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. [De Reorganisatie der] . . . . . 241, 249.
M. O. Teekenacten. . . . . 309.

Bladz.

Moderne Duitsche Bouwkunst. . . . . 362, 369.
Middelbaar Technisch Onderwijs. . . . . 365.
Mont-Cassel. . . . . 377.
München [De Bavaria te] . . . . . 385.
Musea [De oorsprong der] . . . . . 387.

N.

Nederlandsche Bouwkunst. [Een Engelschman over] 73.
Nieuwe IJsselbrug. [Een] . . . . . 119.
Natuur-Cement. [Portland-Cement en] . . . . . 122.
Nieuwe klokkentoren. [Een] . . . . . 215.
Ned. Indië. [Waterstaatsdienst in] . . . . . 264.
Naar aanleiding van Loevestein. . . . . 265.
Negentiende Eeuw. [De Bouwkunst der] . . . . 273.
St. Nicolaaskerk te IJsselstein. [De] . . . . . 300.
Nederlandsche steden uit de 16de eeuw. [Een Atlas der] 383.
Nog eens, Organisatie in Bouwkunstkringen . . . 393.

O.

Onze Taak. . . . . 10, 25.
Opgravingen in de nabijheid van Voorburg . . . 111.
Onteigenings-misère. . . . . 124.
Onmacht. . . . . 185, 193.
Onopgeloste vraagstuk der watervoorziening van de Hoofdstad. [Het] . . . . . 207.
Opzichter Weg en Werken. [Programma van Eischen voor het Examen] . . . . . 236.
Oldehove [De] . . . . . 277, 281, 289.
Oud-Germaansche Grafheuvels. . . . . 286.
Opgravingen van een Romeinsche nederzetting. . . 287.
Over het Kruissymbool. . . . . 303.
Organisatie in Bouwkunstkringen. . . . 337, 345, 353.
Onderwijs [Middelbaar Technisch] . . . . . 365.
Oorsprong der Musea. [De] . . . . . 387.
Organisatie in Bouwkunstkringen. [Nog eens] . . 393.

P.

Piet van Diever. [Brieven van]. . . . 42, 147, 411.
Paleis of Raadhuis te Amsterdam. [Het] . . . . 84.
Paleis-Raadhuis-quaestie. [De] . . . . . 105, 117.
Portland-Cement en Natuur-Cement. . . . . 122.
Paleis-Raadhuisvraagstuk in de doofpot. [Het] . . 145.
Paleis-Raadhuis. . . . . 243, 338.
Porfier. . . . . 275.
Portland-Cement. . . . . 297.
Parkschouwburg. [De] . . . . . 343.
Prijskamp Beeldhouwkunst. . . . . 366.
Prijsvragen. [Het vraagstuk der] . . . . . 409.

Prijsvragen.

Bouwkunst en Vriendschap 1910, Rapport der Jury. 3.
Programma's voor 1911. . . . . 230.
Café-restaurant en vignet. . . . . 399, 400.
Leliman-Prijsvragen 1911. . 31. 37, 206, 247, 254, 399.
IJsselsteinsche Bouwmaatschappij 31, 38, 60, 118, 157, 173.
Gevelwedstrijd te Leiden. . . . . 31, 37.
N. V. »'t Woonhuis« 1911. . . . . 71, 94 109.
Een nieuw Paleis van Justitie te Athene. . . . 39.
Rochdale, Jury-rapport. . . . . 85.
Wedstrijd voor Medailleurs. . . . . 94.
Het Wereldtelegraafmonument te Bern. . . . 110, 300.
»Kunst aan Allen« te 's Gravenhage. . . . . 126.
D. A. Thieme-Fonds. . . . . 127.
Verkaveling »Wijckerveld« te Maastricht. 141, 172, 179. 254, 341.
Gedenkraam in het Universiteitsgebouw te Groningen. 187, 373.

Bladz.

Societeitsgebouw te Rotterdam. 245, 254, 262, 300, 310, 323, 334, 351.
Paleis en Boulevards Montevideo. . . . . 310.
Architectura et Amicitia Genootschapsprijsvragen 1911 347, 380, 389.
Vereeniging St. Cassianus. . . . . 365.
Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. . . . . 380.
Vereeniging »Ons Huis« te Rotterdam. . . 388, 405.
Huishoudelijk Reglement voor de Permanente Prijsvraag-Commissie. . . . . 390.
Friesche Bouwkring te Leeuwarden. . . . . 405.

R.

Reorganisatie van het Vakteeken-onderwijs te Rotterdam. . . . . 53.
Raadhuis-uitbreiding te Frankfurt in verband met de Haagsche plannen. [De Geschiedenis van de] 113.
Rotterdamsch plan [Een groot] . . . . . 171.
Rome in 1911. [IXe Internationaal Congres voor Architecten te] . . . . . 186. 223 236, 268.
Reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst [De] . . . . . 241, 249.
Romeinsche nederzetting. [Opgravingen van een] 287.
Rotterdam. [Stadhuisbouw te] . . 300, 305, 313, 321.
Romeinsche Villa in Zuid-Limburg. . . . . 303.

S.

Schoonheidsbeweging. [De] . . . . . 65.
Santpoort. [Het gegoten huis te] . . . . . 164.
Schotsche Torenspitsen. . . . . 170.
Stadsuitbreiding te 's-Gravenhage. . . . . 215.
Steenkool. [Iets over de geschiedenis van de] . . 252.
Schouwburgvraagstuk. [Het Haagsche] . . . . . 261.
Schoonhoven. [Uit] . . . . . 276.
Stadhuisbouw te Rotterdam. . . 300, 305, 313, 321.
Schoonhoven. [Toren en kerk te] . . . . . 312.
Staatsbegrooting voor 1912. [Uit de] . . . 319, 326.
Staatsbegrooting in de Afdeelingen. [De] . . . . 359.
Standbeeld voor Prins Willem III. . . . . 391.

T.

Taak. [Onze] . . . . . 10, 25.
Techniek. [Moderne] . . . . . 55.
Terpen. [Een en ander over] . . . . . 78.
Toestand van de Haagsche Kazernes. [De] . 101, 239.
Teekenonderwijs. . . . . 139, 148.
Teekenen enz. [Examens M. O.] . . . . . 159.
Torenspitsen. [Schotsche] . . . . . 170.
Toren te Zutphen. [De] . . . . . 226.
Tegelquaestie. [Een] . . . . . 285.
Teekenacten. [M. O.] . . . . . 309.
Torenhuizen [Amerikaansche] . . . . . 329.
Tegenstellingen. . . . . 371, 403.
Tuinstad. [Een coöperatieve] . . . . . 375.

U.

Utrecht. [De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare Afdeeling] . . . . . 50.
Uitbreidingsplan. [De Haagsche Gezondheidscommissie over het] . . . . . 107.
Uitstapjes in Engeland en Schotland. 195, 201, 217, 250.

V.

Verdwijnend Amsterdam . . . . . 7.
Voordrachten in de Rotterdamsche Academie 12. 20. 44, 52, 58, 76, 83, 90, 99, 107.
Verbouwing van „'t Loo" [De] . . . . . 23.
Vakteekenonderwijs te Rotterdam. [Reorganisatie van het] 53
Voorburg. [Opgravingen in de nabijheid van] . . 111
Vereeniging. [Zuiderzee] . . . . . 151.
Vasari. [Giorgio] . . . . . 225.
Verwarring. [Bouwkundige] . . . . . 244.
Verslag over de Bouwvakken. [Een] . . . . . 284.
Vlissingen. [De St. Jacobstoren te] . . . . 318, 354.
Vlaggen? [Hoe moet men] . . . . . 367.
Vervalsching van Kunstwerken . . . . . 387.
Veere . . . . . 392.
Vlissingen. . . . . 395, 401.
Vraagstuk der Prijsvragen [Het] . . . . . 409.

Vereenigingen.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Diploma's Opzichter, Teekenaar en Uitvoerder . . 2.
Examens . . . . . 46, 125.
Agenda der Alg. Verg. van 30 en 31 Mei 1911 . 165.
Alg. Vergadering van 31 Mei 1911 . . . . . 180.
Honorariumregelen voor Gevelontwerpen . . . . 203.
Reorganisatie der Maatschappij . . . . . 228.
Alg. September-vergadering . . . . . 309.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Agenda der Verg. 28 Januari 1911 . . . . . 21.
Uit de Mededeelingen 21, 28, 92, 133, 141, 149, 173. 181, 188, 198, 204, 210, 220, 330.
Vergadering van 28 Januari 1911 . . . . . 35.
Agenda der Verg. 25 Maart 1911 . . . . . 85.
Vergadering van » » 1911 . . . . 102, 133.
Jaarverslag over 1910 . . . . . 134.
Agenda der Verg. 13 Juni 1911 . . . . . 180.
Vergadering van » » » . . . . . 197, 220.
Motie van Afkeuring. . . . . 238.
Adres inzake Paleis Raadhuis. . . . . 286.
Vergadering van 15 Juli 1911. . . . . 330.
» » 17 October 1911 . . . . . 339.
Adres aan den Minister v. Binnenlandsche Zaken . 364.
Vergadering van November 1911. . . . . 379.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 1 Febr. 1911 . . . . . 45.
» » 20 » » . . . . . 59.
» » 30 Maart » . . . . . 108.
Agenda der Verg. 13 Juli 1911 . . . . . 219.
Vergadering van 8 December 1911 . . . . . 396.
Adres aan den Raad van Rotterdam . . . . . 404.

Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Afdeeling Voortgezet Hooger en Bouwkunst-Onderricht . . . . . 277.
Circulaire. . . . . 347.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Bezoek aan de Oldehove. . . . . 3.
Huisinstallaties, de kerk te Huizum . . . . . 29.
Het raam,. voordracht 16 Febr. 1911. . . . . 69.
Jaarverslag . . . . . 340.
Tijdelijke Stedentooi . . . . . 372.

Bond Heemschut.

Statuten en Huishoudelijk Reglement. . . . . 68.
Adres Nieuw Archiefgebouw te Zwolle. . . . . 150.

Bladz.

Agenda Alg. Verg. v 24 Mei 1911 en Circulaire. . 154.
Verslag . . . . . 165.
Ontsiering. . . . . 292.

Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Circulaire . . . . . 13.
Vergadering van 18 April 1911. . . . . 125.

Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten 103, 262.

Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond. . . . . 175.

Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Over oude kasteelen in Friesland. 36,
De nieuwe Restauratie-methode . . . . . 403.

Vereeniging voor Waterleidingbelangen in Nederland 333, 340.

Nationale Bond voor Volkskunst. . . . . . 341.

Vak en Kunst te Dordrecht. . . . . . 341, 396.

Nederlandsche Aannemersbond. . . . . . 412.

Bladz.

W.

Wegen. [Geteerde] . . . . . 46.
Waterwerken. . . . . 81, 89, 97.
Winkel- en Woonhuizen. [Melkinrichting] 155
Windmolens. [De laatste der Haagsche] . . . . . 178.
Watervoorziening van de Hoofdstad. [Het onopgeloste vraagstuk der] . . . . . 207, 355.
Waterstaatsdienst in Ned. Indië . . . . . 264.
Woningvoorschriften. [Bouw- en] . . . . . 309.
Watervoorziening van Amsterdam. [De] . . . . 355.
Willem III. [Standbeeld voor Prins] . . . . . 391.

Z

Zuiderzee vereeniging. . . . . 151.
Zutphen [De toren te[. . . . . 226.
Zuid-Limburg. [Romeinsche Villa in] . . . . . 303.
Zuiderzee. [De] . . . . . 388.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

Blz.

*Stadsgezicht te Edinburgh. Het Huis van John. Knox . . . . . 9.
Helsingborg, Raadhuis, de toren Kärnan . . . . . 27, 28.
Jutland, Rudolphikerk te Aalborg . . . . . 43.
*Lübeck, voormalige Catharina-Kerk . . . . . 57.
*Park van St. Cloud. De groote Cascade . . . . . 81.
Chateau d'Eau te Marseille . . . . . 97.
Raadhuis-Uitbreiding te Frankfurt am Main, Situatie . . . . . 114.
Gezicht van de Paulsplatz naar de Bethmannstrasse . . . . . 115.
Kantoren en Werkplaatsen van den heer A. J. Stoel te Haarlem . . . . . 130.
Een kijkje op de gereedschappen in de verschillende maten . . . . . 131.
Voorraad boorbuizen . . . . . 132.
Plattegrond der kantoren en werkplaatsen . . . . . 138.
Houten bronconstructie met uitneembaren houten filter . . . . . »
Gresbuizen bron, watervoorziening station Arnhem . . . . . »
Melkinrichting »de Sierkan« te 's-Gravenhage, Plattegrond . . . . . 156.
*Gebouw aan de Stadhouderslaan . . . . . »
Schotsche Torenspitsen, St. Michaëls kerk te Linlithgow, St. Giles-kathedraal te Edinburgh . . . . . 171.
De laatste der Haagsche Windmolens . . . . . 179.
Kathedraal van Chichester, koorzijde . . . . . 196.
Klokketoren van Chichester . . . . . 202.
Poort van Carisbrooke-Castle . . . . . 217.
De toren te Zutphen. Toestand na 1633. Waarschijnlijke toestand 1484 . . . . . 227.
De nieuwe gevel van het koninklijk Paleis te Brussel . . . . . 233.
Oude gevel » » » » » » . . . . . 234.
De poort van Battle-Abbey . . . . . 251.
De kathedraal te Marseille . . . . . 267.
*Imperial Institute te Londen . . . . . 273.
De Oldehove, tijdens de herstellingswerken . . . . . 282.
Het inwendige van den toren op den uurwerkzolder . . . . . 291.
De kerk der Ned. Herv. Gemeente te IJsselstein. Kerk en toren voor den brand . . . . . 301.
Het inwendige der kerk na den brand . . . . . »
» » » » voor » » . . . . . 308.
Graftombe van de Heeren van IJsselstein . . . . . »
De St. Jacobstoren te Vlissingen . . . . . 318.
*Woolworth Building, in aanbouw te New-York . . . . . 329.
Volksbadhuis aan de Jan van Gojenstraat te 's-Gravenhage . . . . . 349.
Schoolbad aan de Nieuwe Havendwarsstraat te 's-Gravenhage . . . . . 356, 357.
* » » » » » » . . . . . 364.
*Mont-Cassel, De kerk Notre-Dame. Het Oude Raadhuis . . . . . 377.
Het voormalig Raadhuis te Vlissingen . . . . . 397.

De losse platen zijn met een * aangeduid.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 7 JANUARI 1911. No. 1.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij de Jaarwisseling.

Wanneer het eerste nummer van onzen 46sten jaargang verschijnt, zijn er reeds zes dagen, bijna een week, van het nieuwe jaar verstreken en heeft alles zijn gewonen loop hervat, zoodat het wat laat schijnt, om nog met beschouwingen voor den dag te komen over hetgeen het oude jaar ons gebracht heeft en het nieuwe ons waarschijnlijk brengen zal, maar toch kunnen wij, uit kracht eener sedert lang bestaande gewoonte, onze taak niet hervatten, zonder bij de jaarwisseling eenige oogenblikken stil te staan.

Het gaat toch ook niet aan, nu maar weder met de deur in huis te vallen, alsof er niets gebeurd was; dat zou op een Kameropening zonder Troonrede gelijken en zoo iets zou bepaald excentriek schijnen, waar andere bladen, de dagbladen vooroop, wedijveren in het geven van overzichten van hetgeen geweest is en min of meer prophetische vertoogen over dingen, die komen zullen.

Wij houden niet van aanstellerij en wenschen daarom hierbij, naar ouden trant, aan al onze lezers, met hunne betrekkingen incluis, een voorspoedig jaar 1911 toe.

Als goede Hollanders doen wij dat evenwel niet af met dit eene zinnetje, maar wij knoopen een praatje aan onzen heilwensch vast en aangezien het wat gewaagd is, dadelijk over de toekomst te beginnen, vangen wij maar aan met een terugblik naar hetgeen achter ons ligt. Wanneer wij dan aan dezen en genen vragen, wat heeft 1910 U gebracht en heeft het nogal beantwoord aan uwe verwachtingen?, dan zijn de antwoorden tamelijk uiteenloopend, zoodat het eenigszins moeilijk valt, een gevolgtrekking te maken.

Over het algemeen schijnt het nogal te schikken en 1910 voor de beoefenaars der Bouwkunst geen onvoordeelig jaar te zijn geweest. Sommigen zijn zeer tevreden, anderen minder, maar toch niet ontevreden en sommigen natuurlijk niet voldaan en teleurgesteld in hun verwachtingen, maar ten deele hangt dit verschil in uitkomst af van het verschil in temperament.

Wie zijn verwachtingen binnen zekere grenzen weet te beperken, vrijwaart zich voor groote teleurstellingen; en vooral wat ideëele verwachtingen betreft, doet men goed, zich niet te gewennen aan overdreven voorstellingen, want een moreel succes is in den regel slechts te bereiken met een groot geduld en de verbeteringen, die wij wenschen, kunnen slechts tot stand komen langzamerhand door belangelooze toewijding en ernstige samenwerking van velen.

Wanneer er van 1910 gezegd wordt, dat het een jaar was van veel praten, van veel groote woorden, van veel groote plannen, maar van weinig daden, dan kan men deze bewering niet beslist tegenspreken. Al is er ook niet zooveel tijd verpraat als in 1909, al is het een verblijdend verschijnsel, dat er blijkbaar niet zooveel tijd voor beschikbaar geweest is, er is toch nog heel wat wijsheid verkondigd, zonder dat wij met verschillende brandende en smeulende quaesties veel verder zijn gekomen. Van de vraagstukken, in de doofpot opgeborgen, totdat zij er op een schoonen dag opnieuw uit te voorschijn worden gehaald, spreken wij nu nog niet.

De beweging voor de vakbelangen van verschillende kringen van bouwkundigen heeft geen groote vorderingen gemaakt. Ontstaan, zooals wij verleden jaar opmerkten, uit

den drang van onderop heeft de beweging zich voortgeplant tot in den Architectenbond, maar is zij, wanneer wij ons niet vergissen, daar min of meer op een dood punt gekomen. De inzichten omtrent sociale vraagstukken wijzigen zich met den dag. Hoe meer menschen men er in betrekt, hoe meer meeningen men krijgt en hoe meer kans op critiek over de gangbare leerstellingen, die vraagstukken betreffende.

Zoo verdient het bijvoorbeeld de aandacht, dat meer en meer de meening veld wint, dat het denkbeeld van hervorming van onderop mettertijd blijken zal, een hersenschim te zijn geweest.

Wij zullen ons niet in beschouwingen over dit punt verdiepen, de tijd zal ons met onze beweging voor de vakbelangen wel in het rechte spoor brengen, al zal er ook nog wel eens een ontsporing of een botsing plaats hebben. Wij zijn niet blind voor de teekenen des tijds, maar zij doen ons zoo vaak denken aan de figuren van een kaleidoskoop, die, door een geringe beweging, zich plotseling geheel anders aan ons vertoonen. De kaleidoskoop is wel een aardig speeltuig, maar niet waard, dat men zich blind staart op de veelkleurige figuren. Er zijn nog altijd zooveel zaken van meer practisch belang, zaken die ons meer van nabij aangaan, welke onze aandacht verdienen.

Is de positie van den architect merkbaar verbeterd?

Zij is zoowat dezelfde gebleven; enkele voorvallen hebben niet bijgedragen, om zijn prestige te verhoogen.

Zijn in opzichters- en teekenaarskringen de klachten over gebrek aan werk en karige bezoldiging minder geworden?

De „Dienstaanbiedingen" en de „Vacante betrekkingen" kunnen leeren in hoever er grond voor die klachten is.

Zijn er van de bekende grieven der aannemers uitgewischt?

Zij zijn dezelfde gebleven.

En van de personen tot de zaken overgaande, kunnen wij vragen: Is onze prijsvraagregeling in orde gekomen?

Helaas neen, er hebben zich integendeel nieuwe complicaties bij voorgedaan en bovendien hebben wij alweder een paar mislukte prijsvragen te boekstaven.

Is er iets gedaan voor de opleiding van de opzichters en teekenaars?

Hier kunnen wij met voldoening wijzen op de opening der Middelbaar Technische School te Utrecht en op de voorbereiding van de stichting van dergelijke inrichtingen elders.

Is er verbetering gekomen in ons stelsel van aanbesteding?

Wij zijn er mede op hetzelfde punt gebleven.

En zoo zouden wij dit vragen- en antwoorden-spel kunnen voortzetten en het batig slot van de rekening zou waarschijnlijk heel gering blijken.

Een jaar van afwachting en voorbereiding hebben wij 1910 hooren noemen. Van de afwachtende houding in vele zaken zijn wij getuige geweest en wat de voorbereiding aangaat nemen wij gaarne aan, dat men b.v. te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage ernstig bezig was de oplossing der raadhuisquaesties voor te bereiden, dat bij het Rijk de uitvoering van verschillende belangrijke werken reeds in een vergevorderden staat van voorbereiding gebracht is, maar ten opzichte van allerlei andere groote plannen zijn wij wat sceptisch gestemd en kunnen wij de groote woorden, die er over gesproken werden, moeilijk als blijken van een ernstige voorbereiding beschouwen.

Ook hier zal dus wellicht 1911 ons leeren, wat wij van de beloften van 1910 te denken hadden en wij zullen het best doen, er ons op voor te bereiden, dat daar waar de zaken in bevoegde handen waren, de resultaten ook bevredigend zullen zijn, terwijl teleurstelling te voorzien is, waar de voorbereiding in verkeerde handen was.

En zoo zijn wij door onzen terugblik op 1910 er vanzelf toe gekomen het oog te richten op 1911.

Laat ons er maar het beste van hopen, maar laten wij er ons tevens niet te veel van voorstellen.

Er zijn teekenen en er is kans, dat er na al die voorbereiding wat schot zal komen in de zaken en werkelijk het wordt tijd, dat er eenig resultaat voor den dag komt van de eindelooze besprekingen en overwegingen en van de stapels plannen op het papier, die gereed liggen in de Rijks- en Gemeentebureaux en ook op het bureau van menig particulier architect. Bij plannen alleen kan de Bouwkunst niet leven en het bouwbedrijf nog veel minder. Niet op het papier, maar slechts op de bouwplaats kunnen beiden tot ontwikkeling komen. Men denke daaraan, hoezeer men zich moge verheugen over de vorderingen van het Technisch Onderwijs, want ook de school kan tot die ontwikkeling slechts zijdelings bijdragen.

Wij onderschatten de waarde van verbetering van het onderwijs niet, maar de leerschool der practijk staat er ver boven. Kunstbeginselen kan men doceeren, maar recepten, om kunst voort te brengen, kan men niet geven.

De school kan de traditiën van het vak bewaren en voortplanten en ons tot in bijzonderheden leeren, hoe het voorgeslacht gewerkt heeft, maar de neigingen en eischen van den eigen tijd kunnen wij slechts leeren kennen in het werkelijke leven.

De moderne kunst moet uit het werkelijke leven voortkomen. Wat niet daaruit voortgekomen is blijft maakwerk.

Dat de moderne kunst nog niet gekomen is waar zij wezen moet, dat er nog geen moderne stijl geboren is, ligt aan vele oorzaken en in het algemeen aan de moeilijkheid, om het moderne leven te doorgronden, te begrijpen in zijn verschijnselen.

Zijn die verschijnselen echt of valsch, moet men zich telkens afvragen; begint zich in onze kunst werkelijk den drang naar iets beters, iets hoogers, iets mooiers te openbaren of is het slechts mode, om mede te doen aan de beweging voor het schoonheidsbeginsel, om belang te stellen in voorlezingen over bouwkunst, om lid te worden van „Heemschut"?

De sceptici schudden bedenkelijk het hoofd, zij gelooven niets van al die grappen en vinden het dwaasheid, dat kunstenaars er zich mee inlaten, dat moet immers toch op teleurstelling uitloopen.

Wij zijn het niet met hen eens, en gelooven nog aan een dieper grond in de moderne beweging, zij het dan ook bij de minderheid, misschien zelfs bij een kleine minderheid.

Wanneer ook slechts bij weinigen de drijfveeren der belangstelling echt zijn, is er voor de kunstenaars reden om verheugd te zijn en is het hun plicht die belangstelling aan te wakkeren en te leiden.

Elke hervorming begint immers in kleinen kring en hoe snel ziet men ze niet daarna dikwijls vorderingen maken. Laat ons toch de gelegenheid niet laten voorbijgaan, nu er werkelijk iets is van een beweging in goede richting, maar met het nieuw ingetreden jaar medewerken, om haar gaande te houden en verder te brengen.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma voor Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 27 Februari en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de Algemeene Vergadering op 28 Mei 1891 en herzien op de Algemeene Vergadering van 27 September 1907, goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking.

Diploma voor Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 20 Maart en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 27 September 1907, en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op Maandag 27 Maart en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de Algemeene Vergadering, gehouden 23 September 1909.

Zij, die deze, of een dezer examens wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk op te geven vóór 15 Januari 1911, aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Indien zich wederom zoovele candidaten aanmelden als in vorige jaren, dan zullen ze in ploegen verdeeld worden.

Eerst na afloop van alle examens zullen de resultaten worden bekend gemaakt.

Aan hen, die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Bezoek aan de Oldehove.

Op 2 Januari circa halfelf heeft de Oldehove bezoek ontvangen van een aantal leden en genoodigden van den „Friesche Bouwkring", liefhebbers van oude architectuur zoowel van binnen onze stad als daarbuiten, die, daartoe door Burg. en Weth. in de gelegenheid gesteld, door den directeur der gemeentewerken, den heer W. C. A. Hofkamp, werden rondgeleid en op de hoogte gebracht der verschillende werkzaamheden, bij de laatste grondige restauratie plaats gehad. De oude, maar nu krachtig herstelde patiënt toonde met gelatenheid niet alleen maar zelfs met zekeren trots de litteekens, waar de kundige operateur het ontleedmes had gehanteerd om zwakke plekken uit te roeien, uitwassen weg te nemen, nieuwe weefsels aan te brengen. De heelmeester liet bij deze demonstratie niet na met foto's enz. het interessante geval toe te lichten, zoodat alle aanwezigen het er over eens waren, dat de oude reus een zware en zeker niet alledaagsche operatie met glans had doorstaan, met welk succes de heer Hofkamp dan ook hartelijk gelukgewenscht werd.

Ten slotte werd nog geruimen tijd bij het uurwerk en de klokken der Oldehove verwijld en ook daar met belangstelling van de nieuwe inrichting kennis genomen.

Om circa twaalf uur was de excursie afgeloopen en keerde de rust in de gewelven, hallen, trappenhuizen en spelonken der Oldehove weer.

SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS.

Door de Vereeniging bovengenoemd is het volgende adres verzonden:

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenl. Zaken.

Geeft met de meeste hoogachting te kennen: Het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 27 December 1905 en 17 Juni 1909),

dat aan genoemd Hoofdbestuur ingevolge besluit van de Algemeene Vergadering van 26 Maart 1910 is opgedragen, Uwe Excellentie te verzoeken de Koninklijke Besluiten van 4 Mei 1883 (Staatsblad No. 41) en 12 September 1905 (Staatsblad No. 267) respectievelijk regelende den bouw en de inrichting van openbare en bijzondere scholen zoodanig te wijzigen, dat deze meer in overeenstemming worden gebracht met de eischen, welke daaraan in verband met de vorderingen van schoolhygiëne en techniek zijn te stellen.

Overwegende, dat het schoolgebouw behalve practisch ingericht, ook schoon dient te zijn, wegens den gunstigen invloed welke door schoone vormen en kleuren op leerlingen en onderwijzers wordt uitgeoefend, en overtuigd dat daardoor bij een oordeelkundige beoordeeling door daartoe bevoegde rijksambtenaren de bouwkosten over het algemeen niet hooger zullen worden, verzoekt het H.B. voornoemd U, in welwillende overweging te nemen bij een eventueele herziening der bedoelde Koninklijke Besluiten een clausule op te nemen, waardoor gewaarborgd wordt, dat ook de aesthetische belangen worden behartigd.

In aanmerking nemende het groote financiëele aandeel, dat het Rijk in den schoolbouw heeft, hetgeen in de naaste toekomst nog zal vermeerderen, spreekt het Hoofdbestuur voornoemd als zijn wensch uit, dat bij eventueele wijziging dezer Koninklijke Besluiten ook in het bijzonder de aandacht zal worden gevestigd op de wijze waarop de goedkeuring van plannen voor schoolgebouwen zal geschieden, zoodat zulks niet als tot dusverre hoofdzakelijk aan de district-schoolopzieners zal worden overgelaten, doch ook aan aesthetisch en technisch ontwikkelde ambtenaren zal worden toevertrouwd.

't Welk doende,

Het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs",

J. D. ROS, Voorzitter.

A. G. DYSERINCK, Secretaris.

's-Gravenhage, Bilderdijkstraat 78.

November 1910.

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY voor de Prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, uitgeschreven in het jaar 1910.

Aan

het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd.geb. Heeren.

De jury, door U benoemd ter beoordeeling der antwoorden, ingekomen op de door Uwe Vergadering in 1910 uitgeschreven prijsvragen, heeft de eer U het onderstaande als resultaat van haar bevindingen mede te deelen.

De jury kwam den 19den December 1910 voormiddags

11 uur bijeen in het vergader- en sociëteitslokaal der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap aan den Middensteiger.

Een der juryleden, de heer Leliman, was door plotseling opgekomen ongesteldheid verhinderd aan de beoordeeling deel te nemen. Desniettemin meenden de overige juryleden het beoordeelingswerk te moeten verrichten en alleen, wanneer de aanwezigheid van het 5de jurylid van invloed op de eindconclusies mocht kunnen zijn diens oordeel alsnog te vragen. De jury meende dezen weg te moeten bewandelen om geen vertraging in de beoordeeling te weeg te brengen, welke naar het oordeel van Uw bestuur met het oog op de tentoonstelling der prijsvraagantwoorden en het daarmede samenhangende tijdig publiceeren van het juryrapport niet gewenscht was.

Waar bij het nemen der eindconclusies gebleken is dat de aanwezigheid van het 5de jurylid geen wijziging daarin teweeg had kunnen brengen heeft de jury, hoewel betreurende dat het 5e lid niet aanwezig kon zijn, haar taak zonder dit lid volbracht.

Er bleken te zijn ingekomen op de prijsvraag voor een Rouwkapel op een algemeen kerkhof voor een groote stad enz. 19 antwoorden onder de motto's: Lang, Kraai (geteekend), Rust, J., E. e. E., Lijkzang, A. W., R. I. P., Relief, De dood maakt allen gelijk, Memento Mori I, Vergankelijkheid, Reincarnatie, Chapelle ardente, Memento Mori II, Cirkel met kruis (geteekend), Doodensleutel in ovaal (geteekend), Memento Mori III, Simplicitas.

Uit het gehalte der antwoorden bleek, dat in 't algemeen het onderwerp in meerdere of mindere mate boven de krachten der mededingers ging. Slechts weinigen hebben zich een juist beeld kunnen vormen van het gebruik dat van de gebouwen op zich zelf en in hun onderlingen samenhang gemaakt zou moeten worden. Evenzoo is het gesteld met de architectonische vormenspraak. Afgescheiden van het feit dat slechts bij uitzondering het juiste karakter in 't algemeen is getroffen, valt nog op te merken dat bijna regelmatig, de eenheid van karakter gemist wordt in de architectonische behandeling van de kapel en die van de voorgebouwtjes met toegangsafsluiting. Verder is bijna zonder uitzondering de kapel, zoowel in plattegrond als in opstand beter opgelost dan de voorgebouwtjes en de toegangsafsluiting.

Met het oog op de groote moeilijkheid, gelegen in het scheppen van eene architectonische eenheid tusschen het meer ideëel monumentale van de rouwkapel en het meer practisch voor utiliteitsdoeleinden, het klein verdeelde der bijgebouwen aan den ingang, en daarbij in aanmerking nemende de kracht van hen, voor wie studieprijsvragen als deze bestemd zijn, heeft de Jury gemeend, met een en ander rekening houdende, bij de beoordeeling van meer relatieven dan absoluten maatstaf te mogen aanleggen, waardoor het haar mogelijk werd tot bekroning en premiëering over te gaan.

Bij eene voorloopige schifting der ontwerpen, werden als zeker niet voor bekroning in aanmerking komende, wegens minderwaardigheid, in den algemeenen opzet, de vormgeving en dadelijk in het oog springende gebreken van indeeling de motto's Kraai, R. I. P., Relief, Chapelle ardente, Memento mori II, en Lijkzang.

Van de overblijvenden werden wederom na nader onderzoek ter zijde gelegd de motto's Lang, Rust, J, E e E, Doodensleutel in Ovaal (geteekend), Cirkel met kruis (geteekend), Memento mori III en Simplicitas, zoodat overbleven de motto's Memento mori I, Reincarnatie, Vergankelijkheid, De dood maakt allen gelijk, en A. W.

Na onderzoek dezer 5 ontwerpen werd aan Memento mori I de meeste waarde toegekend, en aan Reincarnatie de tweede plaats aangewezen; terwijl de drie overige ontwerpen van minder doch onderling weinig verschillende waarde werden geacht.

Hoewel Memento Mori I niet een in alle opzichten geslaagd ontwerp genoemd mag worden, meende de jury, dyat het genoegzame kwaliteiten had om er den eersten prijs aan toe te kennen.

Ten opzichte van het ontwerp Reincarnatie meende de jury meer gereserveerd te moeten zijn en kende daaraan niet den tweeden prijs doch alleen de daarbij behoorende geldelijke premie toe, terwijl geen der drie overige ontwerpen h. i. aanspraak op den derden prijs kon doen gelden.

Bij de nadere bestudeering der verschillende ontwerpen kon het volgende worden opgemerkt:

Memento mori I. De algemeene opzet van het plan is eenvoudig en duidelijk, de indeeling der voorgebouwtjes is goed, de portiersloge echter wat te klein. De rouwkapel is goed van grondvorm, de toegang en de uitgangen van tochtportalen voorzien, zijn juist aangebracht. De architectuur is uiterst eenvoudig, goed van verhouding, doch wat schetsmatig aangegeven. De beide huisjes naast den ingang domineeren deze door hunne afmetingen wel wat sterk. Het geheele ontwerp is meer als schetsontwerp behandeld doch getuigt van groote teekenvaardigheid.

Reïncarnatie. Het geheele plan is grandioos opgezet; de verbindingsallée tusschen ingang en rouwkapel is goed gedacht, doch een bezwaar is dat het voetgangers- en het rijtuigverkeer elkander aan het begin en aan het einde moeten kruisen, doordat de voetpaden tusschen de rijpaden zijn aangebracht.

De cellen in het rechtsche gebouwtje zijn niet goed geplaatst, moeilijk te bereiken en te veel afgesloten. De indeeling van het linksche gebouwtje is wat ingewikkeld en heeft een veel te groote portiersloge.

De rouwkapel met wachtkamer is goed van planindeeling, de uitgangen aan de achterzijde missen echter tochtportalen. De colonnade voor wachtende rijtuigen, is gezocht en wordt door het gebruik onaesthetisch. Als laube ontworpen of voor andere bestemming zou zij een zeer geeigende afsluiting vormen van het plein waarop de rouwkapel staat.

Architectonisch getuigt het geheel van een zoeken naar monumentalen opzet waarin getracht is de aard en bestemming van het bouwwerk symbolisch uit te drukken, wat gedeeltelijk ook wel gelukt is. De ingangen met het voorgedeelte der huisjes doet echter wel wat denken aan een aquaduct of aan een brug. De baksteen- (of terracotta?) bouw is in veel opzichten geforceerd. De constructie in 't algemeen is decoratief, de decoratie constructief opgevat, in beide richtingen heerscht overdrijving, die het geheel schade doet. Sommige details zijn gezocht van vorm als b.v. de sterk spits boogvormige afsluiting der ramen in de Kapel, en de reuzenstrekken die niets dan zich zelven dragen, andere daarentegen verdienstelijk van conceptie. De teekeningen zijn energiek en pittig uitgevoerd en getuigen van zeer groote teekenvaardigheid en picturalen aanleg van den maker.

De dood maakt allen gelijk. De algemeene opzet van het plan is goed. In het linksche huisje zijn de cellen goed geplaatst, de distributie van wachtkamers en vestibule is echter gebrekkig en veel te bekrompen. Het rechtsche huisje is niet goed van indeeling, de woonkamer splitst het gebouwtje in tweeën, de vettibule bij de portiersloge ligt niet zooals gevraagd is aan de voorzijde. De Kapel is goed van plan; het is echter niet duidelijk waarom twee keldertrappen zijn ontworpen.

De architectonische vormenspraak is niet zeer geëigend, voor het karakter van den bouw te weinig monumentaal. De erkers aan de voorgebouwtjes zijn niet op hun plaats. Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

Vergankelijkheid. De algemeene distributie van ingang, allée en rouwkapel in zijn geheel is goed. Het linksche gebouwtje is goed ingedeeld, de openingen der cellen moesten echter grooter zijn, en er behoorde gelegenheid te zijn de lijken direct naar buiten op het kerkhof te brengen. In het rechtergebouwtje is de woning van den portier goed gelegen en de ingang direct van buiten daartoe is een verdienste. De portiersloge heeft echter weinig uitzicht op en geen gemeenschap met den ingang.

De Kapel is goed van vorm en indeeling, de Keldertrappen moesten echter niet van uit de Kapel doch uit de vestibule toegankelijk zijn.

De architectuur is niet zeer gelukkig: aan de bergplaats boven den ingang is te veel beteekenis gegeven. De dom boven de Kapel is ongemotiveerd hoog en de reusachtige schaal der toegangen naar de wachtkamers verkleint die van de Kapel te veel. Het teekenwerk is vlot gedaan.

A. W. De voorgebouwtjes zijn wat bekrompen van afmeting en onregelmatig van indeeling, het hek daartusschen vormt daarmede geen geheel en is geen afsluiting. Het plan van de kapel is goed van vorm en afmeting, doch aan de vestibule is wel wat te veel uitbreiding gegeven. De achteruitgangen missen tochtportalen. De W.C.'s onmiddellijk van uit de wachtkamers toegankelijk te maken is niet aanbevelenswaardig. De architectuur is moeilijk te beoordeelen, daar de teekeningen te schetsachtig zijn behandeld. Door de vele sprongen zoowel in plattegronden als opstanden, wordt de vereischte rust en monumentaliteit in de conceptie gemist. De behandeling der teekeningen is niet doeltreffend en wat gemaniereerd.

E. en E. Het linkerhuisje vertoont een ietwat eigenaardige indeeling, de groote halfcirkelvormig afgesloten wachtkamer lijkt echter met het oog op het gebruik niet ongeschikt. Het rechtsche gebouwtje is niet goed van indeeling vooral wat betreft de keukenuitbouw en de slechts verlichte gang. De entrée's tot de kapel en de wachtkamer zijn te bekrompen. De architectuur is nuchter, die van de kapel echter beter dan die der voorgebouwtjes, het teekenwerk is slordig.

Lang. Het linksche gebouwtje is goed van indeeling, de vestibule en gang zijn echter wat bekrompen, het rechter gebouwtje is eveneens in 't algemeen goed, doch de vestibule van de portierswoning veel te ruim, en die voor het publiek bij de portiersloge veel te klein. De kapel mist de achter- of zijuitgangen, de vestibules voor de wachtkamer zijn te bekrompen.

Het plan in zijn geheel is niet in evenredigheid met de klassieke opvatting der architectuur, die op zich zelve veel zwakke punten heeft. Het teekenwerk is met zorg gedaan, doch eenigszins droog.

J. Niettegenstaande de ruime ingang en vestibule in het linksche gebouwtje zijn de toegangen tot de wachtkamers bekrompen; de lijkcellen zijn goed gelegen. De indeeling van het rechtsche gebouwtje is verward, en de barenbergplaats wat bekrompen. De ingangen voor voetgangers zijn niet ruim genoeg.

De kapel mist de gewenschte tochtportalen voor de in- en uitgangen, en de wachtkamers sluiten zich niet mooi aan de kapel aan. De architectuur is weinig monumentaal en daardoor minder geëigend voor het onderwerp. Het teekenwerk is vlot gedaan.

Rust. Het linkergebouwtje is goed van indeeling. Het rechtsche gebouwtje in het algemeen ook. De portierswoning met afzonderlijken ingang is goed gelegen. De kapel is in plan goed, doch de portalen voor de wachtkamers konden ruimer zijn. De architectuur op Duitsche voorbeelden geïnspireerd is zeer armelijk en plomp en mist alle bekoring of cachet. De hoog opgaande, geheel op zich zelf staande muur, tusschen de huisjes, met de veel te kleine ingangen voor voetgangers, is niet gemotiveerd, en mist het karakter van afsluitmuur. Het teekenwerk is oppervlakkig en zeer schetsmatig.

Cirkel met kruis (geteekend). Het linksche gebouwtje heeft een goeden grondvorm doch de toegangen tot de wachtkamers zijn te bekrompen, ook het verschil in grootte der wachtkamers is zoo gering, dat er van een groote en een kleine kwalijk sprake kan zijn. Het rechter gebouwtje is wat verward en ingewikkeld van indeeling. De onderlinge aansluiting dezer gebouwtjes met het poortgebouw is niet gelukkig, dit laatste is bovendien wat te veel in de diepte uitgebreid, en de ingangen voor de voetgangers zijn te beslist van de rijtuigingangen gescheiden.

De kapel met de wachtkamers is goed, doch de toegangen tot de wachtkamers konden wat ruimer zijn.

De architectuur van kapel en voorgebouwen is niet van hetzelfde karakter, die van de kapel is eenvoudig doch niet zonder verdienste, wat niet van die der voorgebouwen kan gezegd worden. Het teekenwerk is middelmatig.

Memento Mori III. Het linkergebouwtje is wat onregelmatig van indeeling. De lijkencellen liggen goed, de vestibule is wat ruim tegenover de grootte der wachtkamers, die onderling te weinig in grootte verschillen.

Het rechtsche gebouwtje is eveneens te onregelmatig van grondvorm, de in het midden gelegen gang is slecht verlicht. De portierswoning, ofschoon goed gelegen, bevat begane gronds een kamer te veel.

De kapel met wachtkamers is goed van plan, de uitgangsportalen van de kapel en de tochtportalen der wachtkamers konden wat ruimer zijn.

De architectuur van de kapel, hoewel zuivere kopie van bekende klassieke voorbeelden en voor wat het interieur betreft wat erg nuchter en koud, is niet zonder verdienste.

De koepel met het lantaarntje wat uit de school van het overige.

De architectuur der voorgebouwtjes met afsluithekken mist alle bekoring en harmonieert ook niet met die van de kapel, de ingangen voor voetgangers zijn veel te bekrompen, de diepteuitbreiding van den alleen staanden middenpijler is door niets gerechtvaardigd. Het teekenwerk is tamelijk correct doch uiterst droog.

Doodensleutel in Ovaal (geteekend). De wachtkamers in het linksche gebouwtje zijn te klein, de lijkcellen onvoldoende verlicht.

In het rechtsche gebouwtje is de ligging der W.C.'s niet gunstig, ook die der vestibule's met verbindingsgang is niet logisch. De distributie van kapel en wachtkamers in hun onderling verband is niet gelukkig.

De architectuur is, wat de massaverdeeling betreft, bij de kapel niet slecht, doch nuchter en in haar details te zwaar en te plomp, het teekenwerk is eenvoudig doch goed.

Simplicitas. De geheele opzet van het plan heeft in plan iets monumentaals door de streng volgehouden symmetrie, doch de aard der voorgebouwtjes en hun verschil in bestemming leent zich niet voor eene in allen deele symmetrische oplossing. De toegang daartoe wreekt zich dan ook door eene gebrekkige indeeling, vooral van het rechtsche gebouwtje.

De toegangen voor de rijtuigen zijn wat smal, daarentegen is voor die van de voetgangers te veel ruimte gebruikt.

Bij den kapelbouw bestaat er ook geen juiste verhouding tusschen de wachtkamers en de kapel zelve, en de loggia's bij eerstgenoemden zijn door niets gerechtvaardigd.

De architectuur in eenigszins klassieken geest opgevat

is bij de kapel gelukkiger dan bij de huisjes, doch is dor en nuchter. Het teekenwerk, hoewel correct, is droog.

Kraai. De planindeeling der huisjes bij den ingang is niet gelukkig, het vestibuletje bij het linksche huisje is niet gunstig gelegen en te bekrompen, de kleine wachtkamer is ook wat erg klein, de W. C.'s missen direct licht en lucht. Bij het rechtsche gebouwtje is ook geen juiste verhouding tusschen de grootte der loge's, de vestubule's en de woonkamer, aanwezig.

De plattegrond van kapel en wachtkamers is gezocht, in 't bizonder de vorm der vestibule's. De achteruitgangen van de kapel hebben geen tochtafsluitingen, en het is op de teekening ook niet te zien of de ingang tot de kapel van een tochtportaal is voorzien. De architectuur is zonder eenig karakter, de koepels op de wachtkameruitbouwen gezocht.

Lijkzorg. Het linkerzijgebouwtje is goed van indeeling, het rechter daarentegen te ingewikkeld en verward. De kapel mist tochtportalen zoowel voor den ingang als voor de achteruitgangen.

De architectuur is niet te beoordeelen door het slordige teekenwerk, de perspectiefteekening mist alle waarde.

R. I. P. Een in elk opzicht onvoldoend plan, het teekenwerk is inferieur....

Chapelle ardente. In dit ontwerp is de oprijlaan van 100 M. tusschen den ingang en de kapel niet aanwezig. De wachtkamers in het linksche gebouwtje verschillen onderling te weinig in grootte om van een groote en een kleine te kunnen spreken; de lijkcellen zijn goed gelegen. Het rechtsche gebouwtje is niet juist ingedeeld, de woning van den portier ligt niet gunstig; de barenbergplaats is wat klein. De ingangen van de rijtuigen zijn wat nauw en die voor de voetgangers niet geaccentueerd.

De kapel mist tochtportalen voor de in- en uitgangen, doch is overigens goed van plan. Architectonisch is dit ontwerp niet gelukt. De vormenspraak mist alle monumentaliteit. Ook de schaal is niet goed volgehouden, zoodat kapel en wachtkamers niet tot een eenheid geworden zijn, en eerstgenoemde als een op grooter schaal ontworpen toren boven de laatste uitsteekt. Het teekenwerk is correct, doch hard en ongevoelig.

Relief. Het plan is in elk opzicht onvoldoende. Het onderwerp blijkt verre boven de krachten van den ontwerper te gaan.

Memento mori II. De wachtkamers in het linksche sche gebouwtje zijn wat bekrompen; de lijkcellen liggen goed. Het rechtsche gebouwtje is ingewikkeld en verward van indeeling.

De vorm van de kapel met de wachtkamers is gezocht, de laatsten hebben daardoor een onaangenamen vorm gekregen; de tochtportalen aan de kapel ontbreken, die van de wachtkamers zijn wat klein.

De architectuur is zonder eenheid of evenwicht, de enkele goede elementen, die daarin zijn aan te wijzen, zijn onoordeelkundig aangewend.

Het teekenwerk, vooral wat het ornamenteele en figurale betreft, is zeer middelmatig.

Op de prijsvraag voor een teekening van een oud gebouw kwamen in 19 antwoorden onder de motto's: A. a., U. N. S. in cirkel, 1910 (I), Relief, Paulus Potter I, Paulus Potter II, Toegang, Alida, Catharina, Haan (geteekend), 1910 (II), Willem II, date Caesari quae sunt Caesaris, Walcheren, Uit Frieslands Bloeitijd, Hollands bloeitijd, Pelikaan, Gijsbrecht van Amstel en Gate way.

In letterlijken zin genomen, voldeed slechts de minderheid der inzendingen aan het programma. De meeste inzenders toch gaven niet een teekening van een gebouw of gebouwtje, doch van een deel van een gebouw. De jury meende echter in de lijn te mogen blijven van de juryopvatting van vorige jaren, door de teekeningen die slechts een deel van een gebouw weergeven tot de beoordeeling toe te laten.

Over het algemeen was het gehalte der ingezonden teekeningen te loven, doch bij menige teekening moest de jury zich de vraag stellen of zij niet naar een andere teekening, een prent of een fotografie was genomen, wegens de eigenaardige misteekeningen die zij vertoonde. Waar de jury natuurlijk niet kan aantoonen dat dit gebeurd is, meent zij toch te moeten opmerken dat, waar de bedoeling der prijsvraag is het naar de natuur teekenen te bevorderen, het te moeten betreuren als het gebeurd zou zijn.

Bij de schifting werd ter zijde gelegd als niet voor beoordeeling in aanmerking komend motto „Gate way", daar dit een gebouw voorstelde dat niet meer bestaat en dus niet voldeed aan de programmabepaling die vraagt om aan te geven waar het gebouw zich bevindt.

Verder werden de motto's Haan (geteekend), A. a., Gijsbrecht van Amstel, Catharina en Pelikaan, als het meest voor een bekroning in aanmerking komend uitgekozen.

Na nauwkeurig onderzoek werd daaruit voor den eersten prijs aangewezen motto Catharina en voor den tweeden prijs motto Gijsbrecht van Amstel, terwijl een eervolle vermelding werd toegekend aan motto A. a.

Omtrent de verschillende inzendingen valt op te merken:

Catharina. Dit is eene zeer gevoelige penteekening met mooie lichtpartijen; hier en daar wordt de indruk gewekt of de wedergave niet geheel natuurgetrouw is, door den ietwat horizontaal uitgerekten vorm van sommige onderdeelen. Het materiaal is goed weêrgegeven.

Gijsbrecht van Amstel. Hoewel minder goed geteekend dan het vorige, is dit onderwerp zeer goed in karakter weergegeven. Het ornament laat over 't algemeen te wenschen over. Het gedeelte zijgevel met uitstekend kopje, is zeer picturaal en effectvol gedaan, ook hier is het materiaal zeer goed tot zijn recht gebracht.

A. a. De keuze van het onderwerp is zeer gelukkig. De wijze van behandeling doet aan een oude schilderij denken. Het algemeen karakter van het gebouw is wel goed weêrgegeven en de eenheid daarvan is ook in de teekening bewaard gebleven, doch in de details is veel zwaks op te merken, dat op gemis van teekenvaardigheid duidt.

Haan (geteekend). In sommige onderdeelen wat hard en grof geteekend, enkele deelen zooals b.v. het bovengedeelte van den toren zijn niettegenstaande de zware lijnen verdienstelijk gedaan.

Pelicaan. Aantrekkelijk onderwerp en aardige kleur van teekening, doch hier en daar nog al misteekend. Uit de bewerking der teekening is het materiaal niet duidelijk op te zoeken. Sommige schaduwen zijn te donker en werken daardoor storend in het geheel.

Date Caesari quae sunt Caesaris. De kleurverhouding der materialen is in deze teekening goed weêrgegeven, doch overigens is het teekenwerk zwak en eentonig.

Willem II. Geen gelukkige teekening, hier en daar misteekend en zonder behoorlijke uitdrukking van het materiaal en van licht en schaduw.

Toegang. In veel opzichten onnauwkeurig geteekend. De perspectief en de profileering in de dorische blokkenlijst zijn te zoek. Het sculpturale gedeelte der teekening is zeer zwak; beter is het groepje op den voorgrond dat als stoffeering dienst doet, doch is dit van dezelfde hand? De teekenaar heeft bovendien onderdeelen geteekend als b.v. de halfcirkelvormige paneelvulling in den boog, welke in werkelijkheid niet bestaat, waaruit de veronderstelling gerechtvaardigd is, dat de teekening niet naar de natuur is gemaakt.

Relief. Een zwakke weêrgave van een interessant onderwerp, schetsmatig behandeld, doch zonder de bekoring die een schets van een geoefende hand kan hebben.

Walcheren. Omtrent deze teekening geldt hetzelfde als van de vorige, bovendien is hier, vooral bij het bovendeel van den toren nog al tegen de perspectief gezondigd.

Paulus Potter I en II. Niet zeer geslaagde teekeningen, vooral de ornamentiek en figurale deelen zijn uiterst zwak.

U. N. S. in cirkel. Meer stadsgezicht dan gebouw; te weinig wijking in de teekening en geen genoegzaam verschil in licht- en schaduwpartijen, waardoor deze niet los van elkander komen.

1910 (I). Zwakke teekening, slecht weêrgevende het karakteristieke zoowel van den hoofdvorm als de details van het bouwwerk.

Alida. Blijkbaar van dezelfde hand als Catharina, gelden ook hier dezelfde opmerkingen. Jammer dat het voorvlak van den toren wat erg donker is geworden, waardoor de transparance der teekening verdwenen is. Mogelijk zou eene verdere afwerking van het linksche deel der teekening hierin eenige verbetering kunnen brengen.

1910 (II). Meer schets dan teekening, doch aardig opgezet en vlot gedaan, goede verdeeling van licht en schaduw, jammer dat de achtergrond niet wat stiller is gehouden waardoor het hoofdmoment der teekening meer tot zijn recht zou zijn gekomen.

Uit Frieslands bloeitijd. Het onderwerp ligt wel wat boven de kracht van den maker der teekening. Zij is verward en te veel détails gingen verloren, ook de perspectief is niet overal juist.

's Lands bloeitijd behandelt hetzelfde onderwerp als het vorige motto, doch nauwkeuriger en meer geacheveerd, nochthans gaat ook van deze teekening weinig bekoring uit.

Gate way. Hoewel dit motto, zooals boven gezegd van de beoordeeling moet worden uitgesloten, heeft de teekening echter zoodanige kwaliteiten, dat de jury meende die te moeten releveeren. Behoudens het bovenste gedeelte der poort, dat een weinig hard en strak is, maakt de teekening een aangenamen indruk. Het materiaal is overal karakteristiek aangegeven, de stoffage van schilderachtige werking, slechts de diep zwarte schaduwen in de poort en op enkele andere plaatsen werken storend. De jury zou den maker willen aansporen zijn krachten te beproeven aan eene teekening naar de natuur, en zij meent hem daartoe te mogen aanmoedigen, door aan het bestuur voor te stellen hem eene eervolle vermelding toe te kennen.

De Jury,

K. P. C. DE BAZEL,
S. DE CLERCQ,
W. KROMHOUT Czn.
C. N. VAN GOOR,

Rapporteur.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 53. Officieel gedeelte. Verschillende mededeelingen.

Het afgeloopen jaar, door J. Gratama.

Dubbel woonhuis te Haarlem, architect J. J. van Noppen, met afbeeldingen.

De elfde «Denkmalpflege Tag» te Dantzig.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap «Architectura et Amicitia» gedurende het jaar 1910, uitgebracht op de Algemeene Vergadering van 28 December 1910.

Rosenburg, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Kunstsmaaktentoonstelling.

Excursie van deelnemers aan de H. B. O. cursus (3e leerjaar) naar de N. V. «Fabriek van Brouwers aardewerk» te Leiderdorp, door J. van Laren.

DE BOUWWERELD 1911. No. 1. Echo's I. «Een »prijsvraag«.

Openbare Reiniging, mede in verband met het vraagstuk der vuilverbranding, door C. de Ruijter, Directeur der Gemeentereiniging te Arnhem.

Het Stadhuis van New-York. Arch. M. C. Kim, Mead & White (afbeelding).

DE INGENIEUR No. 53. Mr. J. D. Veegens. Necrologie door R. A. van Sandick c. i.

2—C sneltreinlocomotief der Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij, door A. G. P. Harting w. i. met afbeeldingen en 3 platen.

Ertsgangen op Billiton, door W. H. C. Doorman.

Creosoot-chloorzinken van hout, door v. d. K.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 21 December 1910.

Ingezonden stukken. Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement, door M. E. H. Tjaden c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 52. Bij het afscheid van he jaar 1910. — Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Uit de staatsbegrooting 1911 (vervolg) — Straatplaveisel (vervolg).

DE AANNEMER 1911. No. 1. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Een nieuw jaar.

Uit Leiden's Gemeenteraad.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 27. Het droogstoken der steenen. — Het waterdichtmaken van dakpannen. — Het cementen huis van Edison. — Het stukspringen van buizen. — Juiste toepassing van baksteenen aan gebouwen. — Zout glazuren in gaskamerovens. — Verharding van wegen op Schiermonnikoog. — Het harden van betonblokken met stoom. — Een nieuw Delftsch aardewerk. — Een ongunstig resultaat met houtbestrating.

KLEI No. 1911. Het eerste nummer van den nieuwen jaargang opent met een stukje over de Abdij van St. Paul te Oosterhout bij Breda, waarvan de Benedictijner pater zelf architect was. Het stukje is grootendeels ontleend aan het Dagblad van Noord-Brabant en de Redactie van «Klei» is met het bouwwerk zeer ingenomen, omdat het geheel van baksteen geconstrueerd is, dat is te begrijpen, maar zij had toch beter gedaan de laatste vier regels van haar naschrift achterwege te laten, luidende:

«Deze Fransche Beneditijner pater draagt dusdoende méér bij tot verheffing van onzen Hollandschen baksteen als bouwmateriaal, dan menig vaderlandsch bouwmeester deed of doet!»

Dus schrijvende zal zij zich geen vrienden maken onder de vaderlandsche bouwmeesters.

Belangrijk voor den steenfabrikant lijkt ons de vraag: «Hoe maakt men kalk in klei onschadelijk?», waarover Dr. R. Loebe te Berlijn een lezing hield, waarvan hier de vertaling wordt aangetroffen.

Ter opluistering dezer aflevering dienen afbeeldingen van een landhuisje te Doorn, architect P. A. Weeldenburg en van de ruïne der Basiliek van Constantijn te Rome.

Varia.

VERDWIJNEND AMSTERDAM.

De Amsterdamsche correspondent der N. Rott. Courant schrijft:

Op 1 Januari aanstaande zal er een begin worden gemaakt met de afbraak van het Bible-hôtel, ten behoeve van den bouw van de Beurs der Vereeniging voor den Effectenhandel. Daarmede zal uit de geschiedenis der stad verdwijnen een naam, die eeuwenlang een goeden klank heeft gehad. Want het Bible-hôtel (we ontleenen deze bij-

zonderheden aan de historische herinnering, welke Eduard van Biema in 1897, ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van het hôtel, publiek heeft gemaakt) had het recht zich het oudste der Amsterdamsche logementen te noemen. Zijn oorsprong dateert van het begin van de 17de eeuw. De oorspronkelijke Hollandsche naam was Liesveldsche Bijbel, zijnde dat Oude ende Nieuwe Testament, in 1526 gedrukt te Antwerpen bij Jacob van Liesveldt op dye Cammerpoirt brughe", en de historieschrijver Melchior Fokkens noemt in 1662 „de Lysveltse Bijbel tot Monsieur Meurs in de Warmoesstraat" onder de voornaamste logementen der stad. Op het einde der 17e eeuw waren er trouwens niet minder dan drie logementen van dien naam in dezelfde straat. Men vond er den eersten, den tweeden of middelsten, en den derden Liesfeldsen Bijbel. De eerste en de derde bestonden tot in 1795, en de middelste handhaafde zich tot den huidigen dag en ging zelfs, na de voltooiing van de Beurs van Berlage aanmerkelijk vergroot en vertraaid, een tijdperk van nieuwen bloei tegemoet.

Ook op 't Rokin, op de plaats van het tegenwoordige Leesmuseum, stond tot 1820, jaar van stichting dezer inrichting, een Hôtel de Liesveldsche Bijbel, door Jelgerhuis in teekening gebracht, en uit de verzameling Splitgerber door het Stedelijk Archief aangekocht.

De eerste officieele melding, die gemaakt wordt van onzen Liesveldschen Bijbel is in 1646, toen de eigenaar Jan van Meurs restaurateur was. Later ontving het logement den naam „Bible-hôtel", waarschijnlijk om Engelsche reizigers te lokken, en het uithangteeken in den gevel van het gebouw wordt dan ook gevormd door een in quarto-bijbel, opengeslagen op de bladzijde van het Epistel Pauli tot Timotheum, I, Ve Cap, D 23.

Daarop leest men: „Drink no longer water, but take a little wine." De Hollandsche tekst in den oorspronkelijken Liesveldschen bijbel (een zeldzaam en goed bewaard exemplaar van het jaar 1542 is in het bezit van de laatste eigenaresse, een naamlooze vennootschap, waarvan de heer H. Warndorff directeur is) luidt: „Drinct niet meer water, mer besicht een weynigh wijns om uwer maghen wille, omdat ghi dicwils cranck sijt", en de hôtelhouder deed door handige verkorting deze vertaling in het belang zijner néring spreken.

Vóór de demping van het Damrak (in 1883) was, naar men zich herinneren zal, het Bible-hôtel aan die zijde „te water uitgebouwd". De ingang was gelegen aan de Warmoesstraat, eertijds Kerkstraat genaamd, vanwege de nabijheid van de Oude kerk — een zeer gezochte buurt, ook na de uitlegging der stad en het ontstaan der Heeren- en Keizersgrachten. Later moest de straat zich met een minderen rang tevreden stellen, maar wellicht dat zij haar oud-aanzien voor een goed deel terugwint, nu de Dam en zijn omgeving verruimd en, hopen wij, verfraaid worden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Het congres voor gemeentebedrijven zal dit jaar weer te 's-Gravenhage worden gehouden. Het bestuur der Nederlandsche vereeniging voor gemeentebelangen zal op verzoek de congressen voortaan organiseeren.

Baarn. Er heeft zich alhier een comité van eenige notabele ingezetenen gevormd, om een kapitaal bijeen te brengen voor de stichting van een concert- en schouwburgzaal met park. Het aandeelenkapitaal is vastgesteld op f 80.000. Bij verwezenlijking van het plan zal aan het gemeentebestuur verzocht worden, het Oranjepark voor dit doel te willen afstaan.

(Vervolg zie bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM | FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 14 JANUARI 1911. No. 2.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentien van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

EDINBURGH.

(Met een plaat.)

De hoofdstad van Schotland, bekend om hare schilderachtige ligging, is pas in de eerste helft der vijftiende eeuw, nadat Jacobus I in 1437 te Perth vermoord was, tot dien rang verheven. Zij dankte die onderscheiding echter niet aan die schilderachtige ligging, waarvoor men toen waarschijnlijk weinig oog had. De Schotsche koningen achtten zich in hun vroegere residenties Perth, Scone, Stirling en Dunferline niet veilig meer tegenover de niet altijd even vriendschappelijke bedoelingen der machtige edelen, die zich in rang met den koning gelijkstelden en hem menigmaal gewapenderhand de souvereine macht betwistten. Uit een strategisch oogpunt won Edinburgh het van de andere steden. Gebouwd op den rug van een steilen heuvel, aan het westelijk uiteinde, op het hoogste punt beschermd door een sterke burcht, oostwaarts begrensd door lage gronden en noordwaarts door een meer of moeras, Nor' Loch genaamd, werd het terecht als de sterkste stad van het land beschouwd, de eenige, die geschikt was, om op den duur de koninklijke hofhouding, de rijksmunt, en de verschillende zetels van het landsbestuur te huisvesten.

De toenmaals kleine stad, bleef een betrekkelijk kleine stad, want de bergrug bood slechts een zeer beperkte ruimte aan; ook de burgers achtten zich buiten de wallen niet veilig en de toename der bevolking leidde tot een opeenhooping, zooals men die nog nergens elders had aangetroffen.

Twee lange straten, de Highstreet en een, daaraan evenwijdig loopende, nauwe straat, Cowgate geheeten, onderling verbonden door een honderdtal straatjes en steegjes vormden de geheele stad. De huizen stonden dicht opeengedrongen en bestonden meest uit een groot aantal verdiepingen, elk een afzonderlijke woning uitmakende. Zelden waren er minder dan zes verdiepingen boven elkaar en zelfs huizen van tien of twaalf kwamen voor, hetgeen aan het oude Edinburgh met zijn geaccidenteerde straten een hoogst eigenaardig aanzien gaf.

Men bleef tevreden met den toestand van opeenhooping binnen de nauwe begrenzing tot omstreeks het midden der achttiende eeuw. Toen begon aan de noordzijde langzamerhand de nieuwe stad te ontstaan, terwijl ook de voorsteden aan den zuidkant door een brug gemakkelijker bereikbaar werden gemaakt. Meerdere verbindingsbruggen werden gebouwd, het Nor' Loch werd gedempt en daar ontstond het centrum van het moderne Edinburgh met uitgestrekte parken en de nieuwerwetsche Princes Street, in alle opzichten grootsteedsch van aanleg. Thans vormt Edinburgh als het ware één stad met de oude havenplaats Leith, het voormalig visschersdorp Newhaven en de nieuwe haven Granton.

Een der oudste nederzettingen buiten de oude stad is de voormalige abdij van Holyrood. Reeds in de twaalfde eeuw gesticht verkregen de kanunniken dezer stichting van koning David I vergunning tot bouwen van huizen westwaarts van de abdij, naar de stad toe, en zoo ontstond de

wijk Canongate, die later bij de stad getrokken werd. Bij de abdij verrees het paleis van Holyrood, dat een geliefkoosd verblijf der koningen werd.

De oude stad heeft, tengevolge der uitbreiding in de vlakte, zooals vanzelf spreekt vele veranderingen ondergaan. Vele der torenhuizen werden toenmaals reeds onbewoonbaar verklaard, uitgewoond, bouwvallig en ongezond als zij waren; zij vielen onder sloopershanden. Straten werden verruimd, nieuwe gebouwen verrezen en veel van de vroegere schilderachtigheid ging verloren. Maar dat er ook nog veel bleef bestaan, dat de Schotsche hoofdstad nog een schilderachtige stad genoemd mag worden, toont het stadsgezicht aan, waarvan wij op onze plaat van heden een reproductie geven. Wij danken de photo aan een onzer medewerkers, die in den afgeloopen zomer geruimen tijd in Schotland doorbracht en ons nog meer belangrijke photo's en reisaanteekeningen ten gebruike toezeide.

Het oude huis, dat het middelpunt van het afgebeelde stadsgezicht vormt, is een van de historische merkwaardigheden der stad. Het is het huis, waar de bekende hervormer John Knox heeft gewoond en naar wij meenen in 1572 gestorven is. Het Temperance Hotel op den anderen hoek der straat is van hetzelfde type, karakteristiek door zijn uit- en overbouwsels en door den steenen trap, die toegang geeft tot het bovenhuis. Dergelijke trappen treft men nog veelvuldig aan; men zal trouwens reeds bemerkt hebben, dat het oude Edinburgh van ouds de stad der bovenhuizen was. Groene plekjes zijn er zeldzaam, boomen evenzeer; het is alles steen, zandsteen of graniet en dit geeft aan de oude, zoowel als aan de nieuwe huizen, het aanzien van een somtijds wat te ernstige soliditeit. Ook in de nieuwe gebouwen treft men veelvuldig, dat kasteelachtige aan, dat over het algemeen de Schotsche steenarchitectuur kenmerkt. Een eigenaardigheid daarvan is de voorliefde voor muren uit ruw behakte steenblokken, een andere eigenaardigheid de afdekking der topgevels met een groot aantal kleine trapjes.

Opvallend is het verschil in karakter tusschen de oude stad en de nieuwe, waar men van alles naast elkaar vindt, Grieksche tempels en Gothische kerken en gedenkteekens, maar in hoofdzaak breede rechte straten en ruime pleinen, met overvloedigen parkaanleg, geflankeerd door regelmatige blokken van huizen, zooals men ze in de nieuwe wijken van alle Europeesche steden ziet en die zich hier alleen onderscheiden door de kolossale ontwikkeling der schoorsteenen, welke hier en daar bepaald opmerkelijk is.

Mogen sommigen ook Princes Street roemen als een der mooiste straten van de wereld en Edinburgh, om zijn ligging, vergelijken met Athene, de architect zal zich het meest aangetrokken gevoelen tot de oude hooggelegen stad, die weinig aan Helleensche kunst doet denken, maar hier en daar nog menig typisch staaltje te zien geeft van onvervalschte en ook wel eens vervalschte of verknoeide Schotsche bouwkunst.

ONZE TAAK.

Kent gij, lezer, het mooie verhaal van Olive Schreiner, van den man, die een steilen berg beklimt en telkens, nadat hij zich een pad in den rotswand heeft uitgehouwen en daarlangs naar boven geklommen is, gewaar wordt, dat hij voor een nieuwen rotswand staat, die op dezelfde wijze beklommen moet worden, wil hij den bergtop bereiken, die veel hooger blijkt, dan hem dit, uit het dal gezien, voorkwam?

Gelijk het dezen man ging gaat het ieder, die werkt en door zijn arbeid iets bereiken wil, dat hooger ligt dan het standpunt, waarop hij zich bevindt. Bewust of onbewust doet eigenlijk iedereen het, ook zij, die zich tevreden noemen met het bestaande, want ook al wil men slechts behouden, wat men heeft, daarvoor is een gestadige arbeid noodig. De ambtenaar, wiens hoogste ideaal het is zijn vol pensioen te verdienen, de ambachtsman, die hoopt eenmaal het schootsvel voorgoed aan den kapstok te kunnen hangen, zij weten, dat, wanneer hun dagtaak is volbracht, de volgende dag hun een nieuwe taak zal opleggen en zij aanvaarden die taak met of zonder tegenzin als iets, waaraan niet te ontkomen is.

En gaat de landman op zijn lauweren, of beter gezegd, op zijn veldvruchten rusten, zoodra de oogst, hetzij hij mede- of tegenviel, is binnengehaald? O neen, hij laat de rusteloos werkende natuur geen rust, maar heeft de ploeg reeds te voorschijn gehaald, om zijn velden opnieuw te bewerken.

En de beoefenaars der bouwkunst, die naar hooge idealen streven? Wij zullen het niet wagen hen te vergelijken met den ambtenaar of ambachtsman noch met den eenvoudigen boer. Op hen is veeleer de vergelijking van toepassing met den onvermoeiden bergbeklimmer, die heeft leeren inzien, dat hij den bergtop wellicht nooit bereiken zal, maar zich niet laat ontmoedigen door dit denkbeeld en door de ervaring, dat hij telkens wanneer een deel van zijn taak is afgewerkt zich geplaatst ziet voor een nieuwe taak, een nieuwen rotswand, waarin het pad moet worden uitgehouwen, wil men hoogerop komen.

Wij, beoefenaars der Bouwkunst, streven immers slechts naar het hoogere, het is ons niet te doen om de stoffelijke voordeelen, maar om door onze kunst mede te werken aan het groote beschavingswerk, dat geen ander doel heeft dan het geluk der geheele menschheid.

Heel mooi gezegd, hooren wij de kunstbroeders mompelen, die een meer nuchtere opvatting huldigen, heel mooi gezegd, maar het stoffelijke mag toch niet verwaarloosd worden, moet zelfs voorgaan; hoe kunnen wij naar hooger streven, zoolang onze arbeid slecht beloond wordt en onze maatschappelijke positie wisselvallig is? Eerst dient de aandacht aan onze vakbelangen te worden geschonken, dan eerst kan het altruïsme aan de beurt komen. De behartiging onzer vakbelangen, waarmede wij in de laatste jaren zoo druk bezig zijn, omdat wij mede moeten in den stroom des tijds, wordt beschouwd als een der belangrijkste onderdeelen van onze taak, terecht of ten onrechte. Terecht, wanneer wij het begrip vakbelangen opvatten in den ruimsten zin, dien men er aan hechten kan, ten onrechte, wanneer wij daarin alleen klassebelangen zien. In het laatste geval toch kan het niet anders of alles moet uitloopen op een onverkwikkelijk sociaal-politiek gedoe, waarbij de echte vakbelangen op den achtergrond geraken.

Maar wanneer wij het zoo opvatten, dat het voornaamste vakbelang is, dat wij vakmannen er naar streven, het in ons vak, in onze kunst, tot de grootst mogelijke hoogte te brengen en dat na elk volbracht stuk werk onze eerste gedachte steeds is „hierna beter", dan kan het niet anders of wij komen op den weg, die opwaarts voert.

In dezen zin is wellicht de behartiging der vakbelangen wel te beschouwen als het voornaamste deel van onze taak.

Wanneer wij eens nagaan wat er aan die taak alzoo gedaan is en alleen oordeelen naar de waarneembare resultaten, dan zouden wij allicht tot een weinig bevredigende uitkomst geraken. Die resultaten schijnen nog niet veel, maar eenigszins bedriegt de schijn hier, want om te zien, hoe er wordt gewerkt en gezocht behoeft men geen scherp

opmerker te zijn en slechts een verstokt pessimist zal nog kunnen beweren, dat wij niet vooruitgegaan zijn en niets bereikt hebben.

De studie der oude kunst, aanvankelijk alleen beoefend als een vergaren van ijdele kennis, richt zich allengs meer op een beter begrijpen, dat van zelf de gedachtenlooze navolging van voorheen uitsluit. De moderne kunst heeft het ijdel pogen prijsgegeven, een quasi-origineelen stijl uit den grond te stampen en zijn er ook verschillende richtingen, waarin gezocht wordt naar de juiste vormen om zich te uiten, er is goed werk gemaakt, waarin de kunstenaars iets van hun eigen ziel en van den geest des tijds hebben vastgelegd.

De techniek gaat onafgebroken haar weg, telkens datgene wat onmogelijk geacht werd mogelijk makend, soms op brutale wijze den knoop doorhakkend, waar de kunstenaar nog aarzelt. Zij, de trouwe dienares der bouwkunst, maakt het ons wel eens moeilijk, omdat zij alles durft en het buitensporige niet overeenkomst met onze kunstopvatting, ook al is die modern.

Het onderwijs volgt de wetenschap en de techniek, wie zal niet erkennen en dankbaar erkennen, hoezeer het verbeterd en uitgebreid is.

En ten slotte de practijk, heeft zij niet den invloed ondervonden van den vooruitgang en van de ontwikkeling van al het vorengenoemde? Ongetwijfeld, al kan men ook niet zeggen, dat zij er gelijken tred mede gehouden heeft, want het is niet te ontkennen, dat bij een ontwikkeling van wetenschap, waarvan geen voorbeeld in de geschiedenis is, bij een soms overdreven waardeering van theoretische kennis, de practijk wel eens een weinig in het gedrang geraakte, hare eischen wel eens veronachtzaamd werden. Daarbij komt nog, dat de practijk veel meer gecompliceerd geworden is, dan zij vroeger was en zich moet inlaten met allerlei dingen, die eigenlijk niet rechtstreeks tot het vak behooren, waarmede de vakmannen weinig op hebben, doch die hem worden opgedrongen door de sociale beweging van onzen tijd. Lastige vraagstukken doen zich voor, waarvan de oplossing belemmerd wordt door de taaiheid van verouderde instellingen en de verdeeldheid der meeningen over de nieuwe, die men tracht in het leven te roepen.

Is dus in vele andere zaken verbetering te constateeren, kan er althans van worden getuigd, dat wij op den goeden weg tot verbetering zijn, van de practijk der bouwkunst kan dit in vele opzichten nog niet worden gezegd; wij zijn er mede ten achteren geraakt, er was stilstand en waar het een zoo groot vakbelang geldt mogen wij dit niet dulden, want stilstand beteekent achteruitgang.

Achteruitgang, ook op dit eene punt, moet schadelijk werken op de vooruitgaande beweging van het geheel. Wil de evolutie ongehinderd haar gang kunnen gaan, dan moet alles medewerken, dan moet er nergens stilstand zijn.

Allen, die de bouwkunst beoefenen, hetzij zij het doen als wetenschappelijke onderzoekers of als scheppende kunstenaars, hetzij zij hun krachten wijden aan techniek en onderwijs, hetzij, eindelijk, zij zich bewegen op het uitgestrekt gebied der practijk, allen moeten hetzelfde doel voor oogen hebben, al is er ook geen het minste bezwaar tegen, dat zij het langs verschillende wegen trachten te bereiken.

De meest belangelooze toewijding van allen, die de bouwkunst beoefenen, zal ons echter niet veel nader brengen tot het doel, wanneer bij de groote menigte der menschen alle belangstelling in het streven der bouwkunstenaars ontbreekt, wanneer het publiek daartegenover staat als een onverschillige massa, verslaafd aan mode en gewend aan een sleur, waartegenover zij zich machteloos gevoelt.

Wie niet blind was voor de teekenen des tijds heeft echter in de laatste jaren ook in dit opzicht verbetering kunnen opmerken. Er is inderdaad meer belangstelling in kunst in het algemeen, niet, gelijk het zoo lang geweest is, alleen in muziek en litteratuur, maar ook in teeken- en schilderkunst, in weefkunst, in batikkunst, in pottebakkerskunst, in meubelkunst en zelfs in bouwkunst. Er is een weliswaar overdreven liefhebberij voor het oude, maar daarnevens een meerdere waardeering van het nieuwe. Er is een neiging tot critiek, tot studie, een verlangen, om te begrijpen wat men ziet, een behoefte om zich rekenschap te geven van zijn oordeel, weliswaar bij een kleine ontwikkelde minderheid van het leekenpubliek, maar deze beweging mist ook op de menigte haar uitwerking niet.

Vooral van groot belang schijnt ons de belangstelling, aan den dag gelegd, voor het propageeren van het schoonheidsbeginsel in de opvoeding der jeugd.

Wanneer er iets is, dat aanmoediging verdient, dan is het zeker de leiding der aesthetische ontwikkeling van het opkomend geslacht.

Ook dat mag ongetwijfeld gerekend worden tot onze taak te behooren en wij mogen, altijd met de noodige bescheidenheid, wel zeggen, dat wij in sommige kringen alreeds daaraan gewerkt hebben en zelfs eenig resultaat hebben bereikt, om iets te noemen in het ambachtsonderwijs. Niet overal wordt daarbij veel aandacht aan de schoonheidseischen geschonken, maar vergelijkt men het werk van onze beste ambachtsscholen eens met dat van een tien- of twintigtal jaren geleden, dan is verbetering en nu en dan groote verbetering in opvatting op te merken.

Er moet evenwel nog meer, nog oneindig veel meer gedaan worden. Wij hebben aan onze taak gewerkt en wij mogen hier en daar met voldoening terugzien op hetgeen wij deden, maar het grootste deel ligt nog voor ons, als een berg, waar wij tegenop zien en waar wij afscheid genomen hebben van een oud jaar en een nieuw zijn ingetreden, schijnt het tijdstip niet ongeschikt, de taak eens te overzien die voor ons, beoefenaars der bouwkunst, in den meest uitgebreiden zin, in de naaste toekomst is weggelegd.

Uitgebreidheid en beperking zijn begrippen, die slecht bij elkaar passen en toch kan een ruime opvatting der dingen ons brengen tot het inzicht, dat beperking gewenscht, ja noodzakelijk is.

Zou dit niet hier het geval zijn, wij meenen van ja, waar de taak zoo omvangrijk is? Zou het, om te beginnen, niet raadzaam zijn, dat wij vooral in het oog houden het reeds oude beproefde beginsel van verdeeling van arbeid? Is het bijvoorbeeld niet verreweg het beste, dat wij de archeologen en geschiedvorschers hun gang laten gaan en dat de bouwkunstenaars zich niet begeven op hun terrein? Wij hebben immers door de ervaring geleerd, wat daarvan de gevolgen zijn en die ervaring heeft ons verstandiger gemaakt, zoodat een waarschuwing misschien overbodig is.

Wie thans het oude namaakt stelt zich aan een zoo scherpe critiek bloot, dat het werk daartegen niet bestand blijkt. Er zijn echter nog bewonderaars van het nagemaakte, want ware dit niet zoo, dan zou men spoedig met den namaak ophouden. Wel wijst het bestaan van die bewonderaars erop, dat men iets gevoelt voor oud mooi, maar die liefde uit zich op verkeerde wijze.

Ten opzichte van de oude kunst behoort het dus allereerst tot onze taak, den gedachtenloozen en zelfs den bestudeerden namaak te bestrijden, de laatste is misschien nog gevaarlijker dan de eerste, omdat de schijn van wetenschappelijkheid er nog te meer toe bijdraagt, het publiek te misleiden.

Heeft het oude dan geen waarde meer, kunnen wij het missen? Doen wij soms beter er niet meer naar om te zien? Geenszins. Al schijnen sommigen in hun opvatting tot deze uitersten over te hellen, het oude zal ten allen tijde zijn onschatbare waarde behouden en het is onze plicht er voor te waken, dat daar zoo min mogelijk van verloren

gaat. En verder, waar wij meenen, dat de bouwkunstenaars beter doen zich niet op het arbeidsveld der archeologen te begeven, daar bedoelen wij volstrekt niet, dat hetgeen daar verricht wordt hen niet aangaat en hun belangstelling niet verdient, maar wij hebben wat anders te doen, dan ons in oudheidkundige wetenschap te verdiepen. Wie zal ook bijvoorbeeld scheikunde gaan beoefenen, om den aard onzer bouwmaterialen in alle bijzonderheden te leeren kennen? Zulke dingen moet men aan de geleerden overlaten. Het is voldoende, dat wij hun arbeid volgen met aandacht en met de belangstelling, die hij verdient en dat wij zorgen er zooveel van te begrijpen, dat wij de waarde van de conclusies der wetenschap voor de practijk kunnen beoordeelen, ten einde daarmede zooveel mogelijk ons voordeel te doen.

Tegenover de moderne kunst, de uiting van onzen eigen tijd, staan wij geheel anders dan tegenover die van voorafgegane eeuwen. Ten haren opzichte is onze taak veel moeilijker te omschrijven en af te bakenen.

(Slot volgt.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Is het het voorbeeld van Architectura et Amicitia, met zijn populaire voordrachten over kunst, gegeven, of is het eigen initiatief, dat het bestuur der Rotterdamsche Academie er toe bracht, wij zijn op het oogenblik niet in staat dit na te gaan en eigenlijk doet het ook weinig ter zake, wat den stoot gaf tot het instellen der namiddag-voordrachten, die het begin van 1911 ons gebracht heeft.

Met groote ingenomenheid was reeds het plan begroet, en de belangstelling heeft reeds dadelijk de verwachting overtroffen en zij bepaalt zich niet tot hen, die in de gelegenheid waren de lezingen bij te wonen, maar menigeen, die dit niet was, zal er spijt over gevoelen

Gelukkig zijn er couranten, die de afwezigen in staat stellen van verre te volgen, wat in de lezingen verhandeld wordt en aangezien onder onze lezers velen zijn zullen, die er belang in stellen en weinigen, die ze kunnen bijwonen, is een overzicht, ontleend aan de „N. Rotterd. Courant", hier zeker niet misplaatst.

* * *

Iets over de bestaansvoorwaarden voor den kunstenaar.

Zoo had de heer J. de Meester het onderwerp aangeduid van de rede, waarmede hij 3 Januari j.l. de reeks namiddag-voordrachten in de Academie heeft geopend. Juist omdat hij de eerste was, verzocht hij, wat hij zeggen zou als woorden van inleiding en inwijding te beschouwen, welke hij begon met zijn vreugde uit te spreken over het besluit van het Academie-bestuur om deze bijeenkomsten te beleggen. Eenige instelling van onderwijs, die hier nog iets anders kan zijn dan een school, heeft de Academie met dit plan doen blijken een drukker verkeer met het publiek te verlangen, haar gezag als bejaard en groot lichaam te gebruiken om de behoefte aan zulk verkeer erkend te krijgen. Het stadsleven hier is sterk maar eenzijdig: in de kunst, die toch spiegelbeeld is van het leven, reflecteert de schoone forschheid van ons scheepvaartwezen, van onze Maas, niet. Bij deze ontstentenis zijn andere te voegen. De handel heeft de stad groot gemaakt, maar Rotterdam moet nog worden een gróóte-stad. Nog bestaan hier niet de behoeften, evenredig aan den omvang, de drukte, den rijkdom van onze stad. Rotterdam moet nog leeren inleven in zijn zoo snel verkregen waardigheid, in zijn macht en vermogen van groote stad. Het doet, bij den wonderlijk snellen groei der laatste tijden, nog denken aan een schielijk opgeschoten jongmensch van achttien, een man wel wat de lengte betreft, met den baard al in de keel, maar met broekspijpen boven de enkels en mouwen die bij de polsen eindigen. Hoe bitter weinig beteekent de kunst, beteekent de zorg voor schoonheid hier, wanneer men denkt, minder nog aan het zielencijfer, dan aan de macht, aan den rijkdom en aan het handelsintellect van Rotterdam. Een geestelijk leven, zoo ruim en rijk, zoo veelzijdig en innig als die ingewikkelde menschen-complex behoeft die een bloeiende groote stad is, bestaat hier niet. Zooals het geestelijk leven veelzijdig behoort te zijn in den completen mensch, moet het veelzijdig wezen in de complete groote stad. Zoo min als een mensch, leeft een stad bij brood voornamelijk. Van dat andere, den mensch van noode, zal hier des Maandags worden gesproken. Dat dit zal geschieden: het besluit der Academie daartoe is een daad van kunstbescherming door het eenige officiëele kunstlichaam, dat wij hier hebben. Dit juist weze de Academie, instelling voor kunstonderwijs, maar daarnevens kunstbeschermster.

Want ja, de kunst heeft bescherming noodig. Is er reden tot zulke bescherming en is er voor de kunst geen gevaar bij bescherming? Bang voor haar vrijheid, haar gezag was spr. geenszins, daarvoor stelt hij haar waarde te hoog. Bij de kunstbescherming van land en stad is enkel de vraag: tot hoever? hoeveel? Spr. vond, dat men veel verder gaan moest, zooals men het doet voor godsdienst en wetenschap. Een geleerde, enkele uren college gevend en daarvoor met zijn gezin onderhouden door den staat, geeft geene „waar voor het geld", tenzij men erbij in rekening brengt, dat heel zijn arbeid in dienst van het land is. Juist zoo in den dienst van het land, is de arbeid van dichters, schrijvers en kunstenaars — die ook wel wat te doceeren hebben.

Spr. vergeleek den kunstenaar bij de vrouw, „hulp"-behoevend is hij gelijk zij — beiden staan geheel in den dienst van hun levensdoel. Den kost te winnen kan het hoofddoel van den kunstenaar te minder zijn, daar kunst nooit vaste geldswaarde heeft. Spr. had het over schilders en over schrijvers. De schrijvers in een klein land als het onze!.... Hij vertelde uit het leven van Adriaan van Oordt, van diens humor, geestes-voornaamheid; en daarna van Vincent van Gogh, van het plan der broeders Van Gogh om een vereeniging te stichten, een Kunstbroederschap, met kunstenaars, leden-koopers en tusschenmannen, die de kunstkoopers zouden vervangen.

Verbond dit plan de heugenis van Vincent van Gogh aan de beschouwing der stoffelijke bestaansvoorwaarden voor den kunstenaar, het leven van dezen „onvolkomen reus" is bij de overweging der geestelijke bestaansvoorwaarden bij uitnemendheid instructief. Spr. bracht bij zijn uitvoeriger schets daarvan het boek over Vincent van zijne zuster mevrouw Du Quesne—Van Gogh te pas en de brieven door Vincent geschreven aan zijn vriend Anthon van Rappard, welke onlangs in spr.'s bezit bleken gekomen. Het leven van dien zoeker en dweper, hoe heterogeen in schijn, heeft eenheid. Van evangelist werd hij schilder, doch in den godsdienst en in de kunst was hij dezelfde en hetzelfde. En in die opvatting lag zijn kracht: het bewustzijn een geroepene te zijn, de volle overgegevenheid aan de taak — eensdeels de toewijding, anderdeels het zelfbewustzijn. Spr. weidde uit noch oordeelde over Vincent's kunst, doch sprak over het voorbeeldige, dat zoovelen

in hem hebben leeren zien, wat aan die taak-opvatting, aan dat zich-geroepen-weten is toe te schrijven.

Te wijten was daaraan het overmatig zelfbewustzijn, dat den breuk heeft veroorzaakt tusschen hem en den eerste, die in hem geloofd heeft, Anthon van Rappard. In een van Vincent's brieven aan dezen noemt hij zichzelf een drijver; hij kon Van Rappard's moedig en geduldig aansporen tot schoolscher studie niet dulden. Kunst heeft middelen van expressie en die leert men nu eenmaal op school. Alleen — het zijn slechts middelen. Dat wordt bij het onderwijs dikwijls vergeten. De drijver Van Gogh dreef den eenen kant op, doch ook aan dezen kant staan drijvers en bedreigen zoo dikwijls die teere plant: de geestdriftige visie, de overtuiging, den moed van een jongen kunstenaarsgeest. De les, door Van Gogh in het in academisme dood loopende Frankrijk gegeven en nu zelfs in Engeland aanvaard, is, dat kunstenaar zijn is een apostolaat, kunst de uiting van een gevoelskracht, „temperament" zijn eenige schat.

Zoo kwam spr. op het voorbehoud en de omstandigheden, waaronder hij kunstbescherming, die nu eenmaal noodig is, toelaten wilde. Hij gaf een schoon voorbeeld van zulke bescherming door een particulier, waarbij den artiest volle vrijheid gelaten werd en besprak hierna nog de kunstbescherming door de overheid, daarbij ten slotte wijzende op België, de monumenten van bouwkunst en de beeldhouwwerken te Brussel. Bij de vraag, hoe dergelijke bescherming zijn moet, kan alweder de wetenschap tot billijke vergelijking dienen. De wetenschap voedt met het staatsgeld zichzelve — zoo ook zorge de kunst voor zichzelve. Schoonheid aan een stad te schenken, met het geld dat de stad ervoor geeft, kan niet zijn het werk van leeken, moet zijn de taak van de kunstenaars zelf. Mannen van wetenschap alleen kunnen wetenschappelijke waarde vaststellen, kunstenaars alleen kunnen kunstwaarde vaststellen. Dat van deze gezonde theorie de practijk nog in veel zeer ver ligt verwijderd, is geen reden om aan haar gezondheid te twijfelen. Tot het nader bij elkander brengen van theorie en van practijk kan ongetwijfeld een lichaam als de Academie zijn machtigen invloed gebruiken. Met een beroep daarop in het belang van den bloei der schoonheid in deze verder zoo bloeiende stad, besloot spr. zijne rede

Er was een vrij talrijk publiek, grooter dan het bestuur der Academie verwacht had. Heden kon men nog in een der schoollokalen bijeenkomen, maar nu voor de volgende spreekbeurten de aanvankelijk er toe bestemde bestuurskamer te klein dreigt, zullen die plaats hebben bij Boneski. De Academie, in elk opzicht te klein behuisd, mist een feest- of spreekzaal.

* * *

In de tweede five o'clock der Academie heeft de heer M. F. Stolk, Rotterdammer van geboorte, doctorandus in de philosophie aan de hoogeschool te Leipzig, thans gevestigd te Berlijn, over de Grondbegrippen der Schoonheidsleer gesproken.

Men zegt wel — zoo begon hij zijn rede —, dat er over den smaak niet te twisten zou vallen, maar men twist er aldoor over. Er is wel degelijk schoonheidsleer. Deze mag echter niet autoritair voorschrijven en niet speculatief te werk gaan; zij moet empirisch haar taak verrichten. Op welke grondslagen? Spr. verwees naar Fechner en diens arbeid uit 1876. De experimenteele werkwijs toepassend, heeft Fechner onderscheiden tusschen Wahl, Herstellung en Verwendung. Spr. legde uit, wat naar deze begripsonderscheidingen was vast te stellen en stelde, tot concrete kunst-waardeering komend, o. a. den eisch, dat een schoon gebruiksvoorwerp bruikbaar zijn zal, want anders vinden wij het niet schoon. Een andere eisch is, dat de mensch in een kunstwerk altijd zoo natuurlijk moet zijn uitgedrukt, als hij in werkelijkheid is. Een algemeene, een hoofdeisch is die der evenredige verhouding van de deelen tot het geheel. Eenheid in de verscheidenheid en verscheidenheid in de eenheid. Spr. wees hierbij op Ibsen's werken en op bouwwerken.

Wat is kunst? Om tot het resultaat van een antwoord te komen, begon spr. met negatieve antwoorden. Kunst is niet een spel. Kunst is evenmin de reproductie van een schoon voorwerp, kunst is de schoone reproductie van een voorwerp. Wel een mooi geteekende vrucht, niet een slecht geschilderde madonna. In Zola's boeken vindt men veel weergegeven, dat in de werkelijkheid terugstoot, doch niet terugstoot in zijn kunst. Kunst is geen nabootsing van de natuur, anders zouden foto's en doodenmaskers de schoonste kunstvoorwerpen zijn. De term kunst-fotografie brengt begrippen bijeen die niet bijeen hooren, is mitsdien een onjuiste term.

Ten onrechte heeft Hegel beweerd, dat kunst een voorstadium der wetenschap zou zijn. De resultaten der wetenschap worden telkens gecorrigeerd, kunstwerken zijn onvergankelijk.

Spr. schakelde de begrippen van kinderkunst en kunst der primitieve volken uit.

Kunst is, wat een kunstenaar voortbrengt. Een kunstenaar is geheel iets anders dan een esthetisch gevormd mensch. Hij is geen kunstliefhebber of dilettant. Een kunstenaar wordt geboren. Het komt voor, dat een kunstenaar geen esthetisch gevoel heeft. De kunstenaar heeft den demon in zich, naar het begrip der Grieken. Hij moet zichzelf en zijn aard wel kennen, ook moet hij zijn materiaal wèl kennen en hij moet arbeiden. Het komt bij hem in alles aan op de visie. Tolstoj en Zola hebben kunst genoemd „de natuur gezien door een temperament", deze omschrijving is onvolledig, in zoover de kunsteaar aan het temperament niet genoeg heeft, want hij moet ook kunnen werken, kunnen voortbrengen.

Tot des kunstenaars productie leiden de stadia der productieve stemming, der conceptie en der uitwerking. Hij is bij de laatste aan de conceptie gebonden, of althans, het werk zelf, in de fundamenteele eigenschappen der deelen, stelt hem eischen, legt hem een dwang op, waaraan hij zich niet willekeurig kan onttrekken.

Van kunst genieten, is kunst reproduceeren; een wel degelijk actief iets, waarbij de genieter in werktrant den omgekeerden weg volgt van den kunstenaar. Zich inleven, invoelen moet de kunstgenieter in het kunstwerk. Hij komt daarbij als ter audiëntie bij een vorst, want koninklijk is waarlijk de kunst.

Zij wordt overschat en onderschat, zij staat beslist buiten het praktische leven, voor den geregelden gang der maatschappij is zij overbodig; doch wie haar heeft leeren waardeeren, acht haar onmisbaar: kunst is — naar Goethe heeft gezegd — een wereldsch evangelie.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Het Bestuur van bovengenoemde vereeniging heeft in den loop der maand December tot de leden een circulaire gericht van den volgenden inhoud:

Waarde Medeleden!

In de laatst gehouden Algemeene Vergadering onzer Ver-

eeniging werd besloten een voorloopig onderzoek in te stellen naar den stand van het teekenonderwijs op de L. Scholen.

Wij vermoeden, op grond van gehoorde klachten van onderscheiden collega's, dat er veel in deze nog niet in den haak is, doch kunnen niets officieels doen, voor wij meerdere zekerheid hebben. Die zekerheid kunt Gij ons verschaffen.

Wij weten wel dat het invullen van lijsten, in het onderzoek door ons gevraagd, voor velen Uwer een hoogst onaangename geschiedenis is — maar wij rekenen toch vast op Uwe medewerking in deze. Wij teekenleeraren zijn de aangewezenen om het teekenonderwijs hoog te houden. Neemt het teekenonderwijs in ons land niet reeds een geheel andere positie in dan voor 30 jaar en is dat niet te danken aan samenwerking en onderling verband?

De vooruitgang van het vak, de meerdere beteekenis die het heeft gekregen, beteekent den vooruitgang van den vakonderwijzer. Geen gelijkstelling wanneer wij ons niet in alle opzichten met onze collega's in andere vakken gelijkstellen, ook in belangstelling voor het door ons te onderwijzen vak.

Daarom werkt mee om de belangstelling voor ons vak warm te houden, in deze door het door U in te stellen onderzoek, en het invullen en toezenden vóór 15 Januari 1911 (later bepaald op 1 Februari) van bijgaande lijst. „Laboremus!"

* * *

De bedoelde vragen zijn de volgende:

1. Wordt er in de scholen (Openbare en Bijzondere) U bekend teekenonderwijs gegeven in alle klassen?
Zoo ja: hoeveel uur in elke klasse per week?

2. In het schoollokaal of in een afzonderlijk vertrek?

3. Worden de teekenlessen ook tijdelijk onderbroken, of niet gegeven?
Waarom?

4. Krijgt de geheele klasse aan gemengde scholen dit onderwijs, of jongens en meisjes afzonderlijk?

5. Wordt het teekenonderwijs gegeven door den gewonen onderwijzer of door een vakonderwijzer?
In het laatste geval in welke klasse?

6. Wordt er geteekend op papier of op leien?
Met of zonder ruitjes of stippen?

7. Worden aan het eind v/d. leertijd teekeningen gemaakt voor loffelijk ontslag? of komt het teekenen daarbij niet in aanmerking?

8. Wordt door het hoofd der school een algemeen leerplan opgesteld voor het teekenen, of door één onderwijzer met akte T. L. O. of door de Vergadering van onderwijzers der school?

9. Of wordt er zonder algemeen leerplan gewerkt?

10. a. Wordt er aan de U bekende scholen nog stigmografisch geteekend? Zoo ja in welke klassen?
b. Wat wordt geteekend in de middelste.
c. Wat in de hoogste.
d. Worden er op de U bekende scholen draadmodellen of blokken gebruikt? Zoo ja, in welke klassen?
e. Worden er voorwerpen naar de natuur geteekend?
f. Wordt er naar plaatjes gecopiëerd?

11. Doet men aan de U bekende scholen aan geheugen- of fantaisieteekenen of aan ontwerpen?

12. Bizondere opmerkingen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 1. Officieel gedeelte. Examens der Maatschappij t. B. d. B. — Vergadering van het Hoofdbestuur van 3 Januari 1911. — Vergadering der Afdeeling Arnhem van 28 December 1910.
De Berckepoort te Dordrecht, door B. van Bilderbeek, met afbeeldingen.
Heemschut.
Internationale Tentoonstelling van schoone kunsten te Rome in 1911; Afdeeling Architectuur.
Een en ander over de gevaren van het steenhouwersvak, door Dr. S. Elias, arts te Rotterdam, overgenomen uit »de Steengroeve«.

ARCHITECTURA No. 1. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1287ste Gewone Ledenvergadering, tevens 55ste Algem. Vergadering van 28 December 1910.
Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap A. et A. gedurende het jaar 1910. (Vervolg).
Het Oud-Princesse-Hof te Leeuwarden, met afbeeldingen.
Over verlichting van Buitenhuizen, enz. (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 1. Feestnummer ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het weekblad.
Inleiding, door R. A. van Sandick c. i.
Na 25 jaar, door R. A. van Sandick c. i., met portretten.
Geschiedenis van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, door P. J. van Voorst Vader c. i.
Polytechnische School en Technische Hoogeschool, door S. G. Everts c. i.
De eerste beweging van den Leeghwater, door Dr. G. van Diesen c. i., met afbeeldingen.
Onderzoek en Onderwijs, door Dr. J. H. van 't Hofft.
Het Suez-kanaal thans en voor 25 jaar, door W. F. Leemans c. i.
De Commercieele zijde van den werkkring van den ingenieur, door Dr. J. Kraus c. i.
Invloed van de afsluiting van de Zuiderzee op de vloedhoogte buiten den afsluitdijk, door H. E. de Bruijn c. i.
Gerechtvaardigde eischen van schoonheid bij ingenieurswerken, door Jacob F. Klinkhamer b. i.
Eischen van den nieuweren tijd, door R. P. J. Tutein Nolthenius c. i.
Over den bovenbouw van Spoorwegbruggen in Nederland tusschen 1886 en 1911, door J. Schroeder van der Kolk c. i., met afbeeldingen.
Duinen en Wadden, door J. C. Ramaer c. i., met afbeeldingen.
De provinciale vaarwegen in Zuid-Holland, door J. M. W. van Elzelingen c. i., met afbeeldingen.
Grondverbetering voor den bouw van kademuren te Amsterdam, door W. C. Köhler c. i., met afbeeldingen.
Eenige mededeelingen over 's-Gravenhage in 1885 en in 1910, door I. A. Lindo, met afbeeldingen en kaart.
Ketelbeproeving voorheen en thans, door W. A. M. Piepers.
De technische verbeteringen in de machinefabricage in de laatste 25 jaar, door J. Muijsken w. i.
Een woord tot opwekking aan onze jonge Delftsche Ingenieurs, door C. F. Stork w. i.
De invloed der ingenieurs op de bescherming van den arbeider, door H. A. van IJsselsteijn c. i.
Een oppervlak condensor voor een electrische centrale, door D. Croll, met afbeeldingen.
Grepen uit de ontwikkeling der sterkstroomtechniek, door C. Feldmann.
Over interpretatie van boorgegevens, door Dr. P. Tesch m. i.
De technische opleiding van den Genieofficier, door M. E. H. Tjaden c. i., met afbeeldingen.
Moderne Gashouderkuipen, door Wouter Cool c. i., met afbeeldingen.
Gewijzigde inzichten in den bouw van prises d'eau in Indische rivieren sedert 1887, door A. G. Lamminga c. i., met afbeeldingen en een plaat.
Ontstaan en inrichting van de Atjeh-tram, door Ch. F. de Rochemont, met afbeeldingen.
Overzicht van de ontwikkeling van het spoorwegnet in Nederland, van 1886 tot 1911, door E. H. Stieltjes c. i., met kaartjes.
De Petroleum-industrie en de techniek, door M. A. J. Cohen Stuart c. i., met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. 1910. — Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Veiligheidskleppen, die niet kunnen worden vastgezet of overbelast. — Bijdrage tot de kennis van Gewapend Cement-Beton (vervolg).

DE AANNEMER No. 2. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.
Wijziging in de Ongevallenwet in verband met de ziekteverzekering.
Uit het Gooi. (Ingezonden).
Jubileum J. N. Hendrix.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 28. Het stukspringen der steenen tijdens het afkoelen. — Excursie. — 2e Wegencongers te Brussel. — Zand als mageeringsmiddel. — Aannemersbeurs. — Mededeelingen.

BOUWKUNST No. 6. De aflevering, waarmede de jaargang 1910 van het tweemaandelijksch tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst besloten wordt, bevat een tweede reeks, »over Bouwkunst, Beschouwingen voor den leek«, van de hand van den heer A. J. Kropholler, die ook door den vakman met genoegen zal worden gelezen. Weder zijn deze beschouwingen geïllustreerd door een groot aantal afbeeldingen van voorbeelden en tegenvoorbeelden, die zeer veel bijdragen tot goed begrip van de bedoelingen des schrijvers en men zou wenschen, dat deze artikelen vooral onder de oogen van vele leeken mochten komen. Opmerkelijk is het, hoe bij deze voorbeelden het nieuwere het meestal moet afleggen tegen het oude, maar verblijdend is het verschijnsel, dat het nieuwste nu en dan toch weer gunstig afsteekt bij het nieuwere. Op bladz. 174 wordt ons de spoorbrug te Nijmegen als die te Kuilenburg gepresenteerd; deze kleine onjuistheid vergeeft men gaarne, daar zij aan de waarde van het artikel weinig schaadt.
Het nummer wordt besloten door een beschrijving van het landhuis »Den Bongerd« te Renkum, ontworpen en uitgevoerd door P. J. W. J. van den Bargh b. i. aldaar. De beschrijving is van den bouwmeester zelf en niet van den redacteur Gratama, zooals de inhoud vermeldt.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 12. De laatste aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift bevat het slot van het artikel van P. Fransen Jz., getiteld Oud en Nieuw Enkhuizen. Behalve eenige afbeeldingen van het inwendige van de Wester- of St. Gomaruskerk, dat vrij uitvoerig beschreven wordt, vinden wij er enkele van oude geveltjes en eenige typische stads- en havengezichten uit deze eertijds zoo belangrijke, en nu nog, om hare monumenten, merkwaardige stad. Over Noorweegsche weefsels schrijft de heer L. Lacomblé uit Kristiania. Dit mag een actueel onderwerp genoemd worden, nu men onlangs op de Huisvlijttentoonstelling te Scheveningen en op de Tentoonstelling van Noorsche Huisvlijt in het Paviljoen te Haarlem gelegenheid heeft gehad, om met zooveel belangrijke voortbrengsels van Scandinavische weefkunst kennis te maken.
De rubriek »Toelichting bij de Platen« bevat een schetsontwerp van een Noviciaat voor meisjes op te richten in een provincieplaats, terwijl als toegift eenige afbeeldingen, waaronder een paar welgeslaagde, worden gegeven van de Boroboedoer en den Ciwa-Tempel Tjandi Prambanan op Java.

Varia.

HET LOO ONDER LODEWIJK NAPOLEON.

De heer Victor De Stuers geeft naar aanleiding van de verbouwing, die Het Loo binnenkort zal ondergaan, in „De Tijd" eenige bijzonderheden omtrent de wijze, waarop het uiterlijk van het paleis in den onooglijken staat gebracht is, waarin het thans verkeert.

De schrijver herinnert aan de stichting van het paleis door Stadhouder Willem III, toen het een harmonieuze, warm-bruine tint had in plaats van de kalkwitte van thans.

De vernietiging van het monumentale aanzien is te danken aan Lodewijk Napoleon, die, nadat het paleis tot Staatsdomein verklaard was, en o. a. als kazerne voor Fransche troepen gediend had, het tot zomerverblijf bestemde en 't „een groote beurt" gaf. In 1807 schreef de Koning aan den intendant-generaal De Sénégra: „De gezamenlijke architecten zullen mij een ontwerp voorleggen voor het park van Het Loo en daarbij voegen den plattegrond, die thans gemaakt wordt, en de raming. Intusschen zal men de omheining van het park voltooien, alsmede de reparaties en het ameublement van het paleis, dat uitwendig bepleisterd zal worden; op die bepleistering zal men hardsteenen blokken nabootsen; het emblema der jacht, gebeeldhouwd in het fronton aan de tuinzijde zal verwijderd worden. Men zal overal groote ruiten aanbrengen en zonneblinden.

„Gij zult zorgen, dat men aan het armbestuur van Apeldoorn de deuren, vensters en ramen geeft, welke voor het kasteel geen nut meer hebben. Ik wensch aan dat armbestuur een huis te geven ter vervanging van de kazerne, welke de Garde in gebruik genomen heeft. Meldt zulks aan dit bestuur en koop het huis, zoodra gij er een gevonden hebt, mits het niet meer dan f 2000 à f 4000 koste. Richt in het paleis Het Loo een permanente apotheek in, met en onder toezicht van een aan het huis verbonden chirurgijn. Deze zal gratis aan de armen van Apeldoorn de geneesmiddelen verstrekken, die zij noodig zullen hebben."

En in een later schrijven lezen wij nog:

„Ik heb opgemerkt, dat er groote misbruiken zijn ten opzichte van de bestekken; vooreerst worden de sommen, die daarin bij benadering vermeld zijn en die altijd iets hooger behoorden te zijn dan de werkelijke uitgaaf, de wezenlijke prijs en vervolgens, men voert de werken niet uit met zooveel zorg, als in de bestekken beloofd was. Zoo is de bepleistering niet volmaakt. Er is slechts één witte laag, welke zeer dun en zeer oppervlakkig gelegd is. Zoo ook heeft de schouwburgzaal als plafond slechts een eenvoudig papiertje; de schoorsteenen zijn slecht gemaakt; er zijn geen zonneblinden aan de ramen enz.

„Ik behoef u niet te zeggen, dat ik wil, dat het gedrag of de handelwijze van den architect nauwgezet worde onderzocht en dat hij streng behandeld worde, indien alles, wat ik opmerk, uitkomt, zooals ik het mij voorstel.

„Laat banken maken voor de schouwburgzaal; dat is geraamd op f 455. Laat ook voor de portiers twee kleine paviljoenen maken, aan weerszijden van het ingangshek; dit is begroot op f 520 voor elk. Doe ook herstellingen uitvoeren aan de keukens, zóó, dat mijn particuliere keuken geen gemeenschap hebbe met de andere.

(„Het Vaderland.")

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Het burgerlijk armbestuur alhier heeft zijn goedkeuring gehecht aan de plannen tot verbouwing van het 1ste en 2de paviljoen in het Wilhelmina-gasthuis. Daar den laatsten tijd aan verpleging van zuigelingen en aan chirurgische behandeling hooge eischen worden gesteld, moet een paviljoen bestemd worden voor interne ziekten; de zalen moeten hier elk worden afgescheiden in twee kleinere. De derde verdieping wordt in de plannen bestemd voor verpleging van kleine kinderen. De kosten zijn begroot op f 12.000.
In het paviljoen voor chirurgische ziekten moet naar de nieuwste eischen een operatiezaal worden ingericht. Geraamde kosten, waarin begrepen zijn die voor het aanbrengen van een lift, f 17.000.
Voor vergrooting van de vrouwenkliniek en meubileering van het nieuwe te bouwen gedeelte zijn de kosten begroot op f 255.000.
Besloten werd, tot B. en W. het verzoek te richten, om deze veranderingen en verbouwingen te doen plaats hebben.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid is gedurende het jaar 1910 bezocht door 10,115 belangstellenden, uit de aan het museum verbonden boekerij zijn 2257 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden; de lessen der aan het museum verbonden school voor kunstnijverheid zijn door 232 vrouwelijke en mannelijke leerlingen gevolgd.

— Nu 't bestaan van den Koninklijken Schouwburg met een jaar verlengd werd, zoo meldt de »N. Ct.«, heeft men opnieuw nagegaan, of er nog meer verbeteringen in het belang van de veiligheid van het publiek aan te brengen waren. Voornamelijk om een ontruiming in geval van gevaar te bespoedigen, ook al oordeelde men den huidigen toestand van het gebouw in dit opzicht voldoende.
Er zullen op eenige plaatsen schotten en tusschenmuurtjes weggebroken worden, teneinde meer doorgangsruimte te verkrijgen.
En speciaal aan den rechterkant van het gebouw, zijde de Lange-Hout-

straat, zullen op de verschillende rangen nieuwe uitgangen gemaakt worden, waardoor men langs aan te brengen bordessen en ijzeren trappen het gebouw zal kunnen verlaten.

Met het aanbrengen der verbeteringen zal in het komende zomerseizoen aangevangen worden; misschien dat zal blijken, dat een enkele eerder te maken is.

Een andere verbetering, van de schouwburgdirecties uitgaande, zal echter reeds binnenkort aangebracht worden. Indien de bovenbedoelde wijzigingen vastgesteld zijn, zal nl. begonnen worden met het aanbrengen van speciale electrische lichten boven uitgangen en nooduitgangen; hiervoor moet een afzonderlijke leiding gelegd worden. Met deze werkzaamheden denkt men nog in dit seizoen gereed te komen.

LEIDEN. Het voorstel van B. en W. dat dezer dagen in den Raad behandeld werd, tot beschikbaarstelling van f 110,000 voor den bouw van een administratiegebouw, een winkelhuis met kantoor en bergplaats en de inrichting van het nieuwe magazijn ten behoeve der stedelijke fabrieken van gas en electriciteit werd uitvoerig bestreden door den heer Fokker, die betoogde, dat deze gebouwen veel te duur zijn. De inrichting achtte hij te grootscheepsch en niet in overeenstemming met den eisch, dien de financieele toestand der gemeente stelt.

De heer Korevaar, wethouder van fabricage en voorzitter van commissarissen der genoemde fabrieken, trachtte aan te toonen, dat de gebouwen, zooals ze zijn voorgesteld, noodig zijn en volstrekt niet te weelderig zullen worden ingericht. De bedrijven hebben zich in de laatste jaren zeer uitgebreid, en als straks de electrische tram in exploitatie komt, zal de administratie nog zeer in omvang toenemen. Een en ander rechtvaardigde de uitgave volkomen.

De heer Aalberse ondersteunde dit betoog; de heer Peroo vereenigde zich met de opvatting van den heer Fokker

Nadat een motie van de heeren Fokker c.s., waarbij aan B. en W. werd verzocht de voorstellen terug te nemen en met eenvoudiger plannen bij den raad te komen, met 17 tegen 10 stemmen was verworpen, werd het voorstel van B. en W. aangenomen met 18 tegen 9 stemmen.

's-GRAVENHAGE. Dezer dagen heeft het gerechtshof te 's-Gravenhage uitspraak gedaan in de vordering van een aantal architecten tegen de Carnegiestichting tot schadevergoeding omdat de stichting niet nagekomen is de voorwaarden van het program betreffende de prijsvraag voor den bouw van het Vredespaleis. Het vonnis der rechtbank te 's-Gravenhage, waarbij de vordering niet-ontvankelijk was verklaard, werd, zij het op andere gronden, bevestigd.

Wèl was het Hof het met de rechtbank eens, dat hier niet bestond een wederzijdsche overeenkomst tusschen de Carnegiestichting en de 216 mededingers vervat in het program omtrent de prijsvraag; rechten en verplichtingen voor beide partijen sproten daaruit niet voort, dus kon niet gevorderd worden ontbinding dier overeenkomst, zijnde hier enkel sprake van eenzijdige overeenkomst.

Doch dit bracht de vordering tot schadevergoeding nog niet van de baan, daar deze was ingesteld niet als gevolg van de ontbinding maar als gevolg van de wanpraestatie der stichting aan hare eenzijdige overeenkomst. Was hier nu wanpraestatie? De beantwoording dezer vraag hing hiervan af of de uitspraak van de jury verbindend was voor de stichting Die vraag beantwoordde het Hof bevestigend; de jury had (art. 9 van het program) niet alleen te beoordeelen, welke ontwerpen uitmuntten door kunst en constructie, maar ook welke het meest beantwoordden aan de eischen van het program. Het oordeel van de jury is een uitspraak, een beslissend oordeel, «wat bekend gemaakt wordt», hetgeen wijst op een definitieve beslissing, verbindend voor de stichting. Waar deze niet vermag af te wijken van het oordeel der jury omtrent kunst en constructie, kan zij uit ook niet ten aanzien van het voldoen aan de eischen van het programma.

— Naar wij vernemen, is onze vroegere stadgenoot, de Heer Ingenieur H. P. N. Halbertsma, voornemens naar zijn vaderland terug te keeren en zich weder te 's-Gravenhage met terwoon te vestigen. Hij werd in het eind van 1902 naar Wiesbaden beroepen, om daar als directeur der Water-, Gas- en Electriciteitswerken op te treden en in de eerste plaats deze stad uit haar toenmalig watergebrek te helpen. Te dien einde werden verschillende groote waterleidingswerken onder zijne directie uitgevoerd, die geheel aan het doel hebben beantwoord.

Intusschen is de omvang der werkzaamheden der hem onderstelde gemeentebedrijven zoodanig toegenomen, dat het gemeentebestuur een decentralisatie van het beheer wenschelijk achtte. Tengevolge dezer nieuwe organisatie werd de Heer Halbertsma van af 1 Jan. j.l. met vol traktement op wachtgeld gesteld, om van af 1 Jan. 1912 te worden gepensionneerd.

LEEUWARDEN. Eenigen tijd geleden hebben kerkvoogden der Ned. Herv. Gem. te Oosterwierum besloten, den alleenstaanden toren op de algemeene begraafplaats, gelegen op een terp buiten de kom van het tegenwoordige dorp, af te breken.

Het Oudheidkundig Genootschap te Leeuwarden wil evenwel ernstige pogingen aanwenden om den ouden toren te behouden.

(Vervolg 3e blads. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
DIEPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

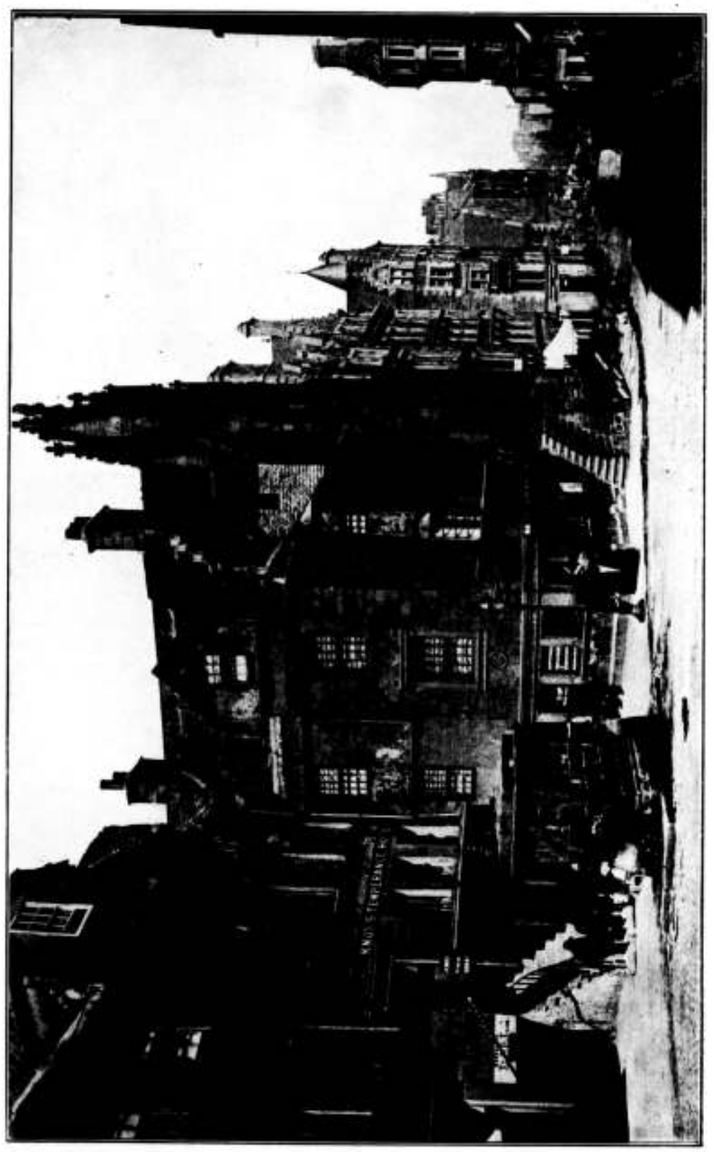

Stadsgezicht te Edinburgh.

Het Huis van John Knox.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 21 JANUARI 1911. No. 3.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Kerk te Huizum.

Het deed ons veel genoegen te ontwaren, dat het artikel „Mishandeling van een Oude Kerk" in ons nummer van 24 December 1910 in Friesland de aandacht heeft getrokken. Immers dit was blijkbaar de bedoeling van den schrijver en al behoeven wij voor den inhoud, strikt genomen, geenerlei verantwoordelijkheid op ons te nemen, wij willen in dit geval gaarne verklaren, het met inhoud en strekking geheel eens te zijn.

Te meer genoegen deed het ons nog, dat de voorzitter van den Frieschen Bouwkring de opmerkingen van den inzender van genoegzaam belang achtte, om aan de Redactie van de „Leeuwarder Courant" het navolgend schrijven te richten:

Geachte Redactie!

Als voorzitter van den „Frieschen Bouwkring" voelde ik het zacht verwijt van den schrijver van bovenstaande regelen en daarom verzoek ik u het schrijven van „De Opmerker" over te nemen. Wie weet waar het goed voor is. Want had de Bouwkring hier k u n n e n ingrijpen?

Voor zoover mij bekend stond de kerk te Oosterwierum oorspronkelijk op een terp en herinner ik mij, dat de menschen, door het vele afgraven genoodzaakt waren bij trappen op naar de kerk te klimmen en ik veronderstel, dat door deze afgraving de vastheid van het gebouw er niet beter op werd. Ook kan de oorzaak zijn dat men een ander gebouw gaat stichten, dat de kerk te ver buiten de kom van het dorp ligt. Geen reden om een oude kerk af te breken, zal de schrijver opmerken. Volkomen waar, althans in het laatste geval, maar toch ook eenigszins te billijken. En wat de kerk te Huizum betreft, het was, althans mij, geheel onbekend, dat men aldaar iets ging ondernemen. Uit de „L e e u w a r d e r C o u r a n t" vernamen we, dat het feit geschied was. En wat het mismaken betreft, hierover kan het beste oordeelen hij, die de opdracht er voor gaf. Mijn bedoeling is nu, dat waar er werkelijk iets in het schrijven ligt, dat grond van waarheid bevat, dat ik heeren kerkvoogden zou willen verzoeken, alvorens tot restauratie over te gaan, eens bij den „F r i e s c h e n B o u w k r i n g" aan te kloppen, opdat deze een paar afgevaardigden zou kunnen benoemen, die in overleg met hun bouwkundige zouden kunnen bespreken, wat het beste is voor het behoud van hun kerkgebouw. Want het is maar al te waar, dat onder een dikke laag verf enz. veel schoons verborgen ligt en dikwijls is het feit geschied voor dat men er iets van weet.

Hoogachtend,

H. FEDDEMA Az.,

Voorzitter van den „Frieschen Bouwkring".

De Redactie voldeed, in het nummer van 9 Januari j.l., welwillend aan het verzoek, maar kon niet nalaten, op de aanhalingen uit het artikel te laten volgen:

„Wij protesteeren ten sterkste tegen de uitdrukking: „Bij een aandachtige lezing weet men niet, waarover men zich meer verwonderen en ergeren moet, over de feiten zelf of over de haast voorbeeldelooze naiviteit van den schrijver, die blijkbaar van meening is, dat hier goed werk verricht is" enz."

„Wij hebben niets anders gedaan dan een verhaal te geven van de feiten, zooals die te onzer kennis zijn gekomen, en ons buiten de waardeering daarvan gehouden. Bij het lezen van het stuk in „De Opmerker" mag men zich met recht verwonderen over de haast voorbeeldelooze oppervlakkigheid van den inzender, die blijkbaar niet eens goed kan lezen. Immers hebben wij bij onze beschrijving van het aan de Huizumerkerk verrichte werk met geen enkel woord te kennen gegeven, dat wij daarmee waren ingenomen."

Red. „Leeuw. Ct'.'

Wij laten dit protest gaarne voor wat het is, te meer daar de schrijver van het artikel ons verklaarde, niet geneigd te zijn verder op de zaak in te gaan.

Laat ieder, die het verhaal in de „Leeuw. Ct." van 8 November 1910 gelezen heeft, vrij oordeelen, of uit de uitvoerige beschrijving van het verrichte werk ingenomenheid spreekt of niet.

Maar wij zouden zoo zeggen, van een werk, waarmede men in het geheel niet ingenomen is, deelt men toch ook liever niet de namen mede van de personen, die het uitvoerden. Ook wij kunnen die mededeeling niet anders opvatten dan als een soort loffelijke vermelding.

Het ware zeker beter geweest die namen maar te verzwijgen, maar toch had de vermelding in zooverre een goede zijde, dat zij een schrijven heeft uitgelokt van de stukadoors Cordes en Hoekstra, dat een merkwaardig licht op de zaak werpt en verdient, hier te worden vermeld.

De heeren schreven in de „Leeuw. Ct." van 10 Januari j.l.:

Geachte Redactie!

Als bedrijvers van (volgens „De Opmerker") zoo een vreeselijke misdaad als aan de kerk te Huizum gepleegd is, zijn wij zoo vrij u eenige plaatsruimte voor onderstaande te verzoeken, wijl onze namen er bij gepubliceerd zijn, en wij beticht worden een misdadig stuk werk verricht, een oud gebouw omgeknoeid te hebben enz.

De schrijver in „De Opmerker" ziet ons echter nog wel eenigszins door de vingers waar hij schrijft: „deze menschen wisten waarschijnlijk niet beter." Onbeduidender kan men al haast niet in een hoek gezet worden.

Het komt niet in ons op ons te verbeelden, dat wij mee kunnen praten over oudheidkunde en oude bouwkunst in den zin zooals dat door „De Opmerker" zal bedoeld wezen.

Maar wel zijn wij er van overtuigd aan de kerk te Huizum een nuttig en degelijk werk verricht te hebben en wij tarten ieder, ons dat te betwisten. Wel is waar zijn wij niet verantwoordelijk voor hetgeen geschied is (wij hadden immers opdracht); gedeeltelijk echter wel: want — dat willen wij eerlijk bekennen — wat er geschied is, is op voorstel van ons geschied.

Wij worden echter beticht door „De Opmerker", (en ook de heer Feddema schijnt eenigszins die meening toegedaan te wezen) dat wij een misdaad bedreven hebben, die misschien wel door onze grootouders, misschien overgrootouders gepleegd is.

Was het waar wat „De Opmerker" hoogstwaarschijnlijk bedoelde, n.l. dat de kerk te Huizum het vorige jaar nog onbepleisterd was, ja, dan was er misschien wel een misdaad door ons gepleegd, echter zonder te weten dan, want wij hebben reeds in den aanvang gezegd: wij meenen niet over oudheidkennis en kennis der bouwkunde te beschikken. Wij zijn vast in de meening, dat de schrijver in „De Opmerker" dat bedoelde, want wij kunnen ons niet voorstellen, dat vóór de kerk door ons behandeld werd, iemand (zelfs geen oudheidkenner) er iets schoons aan kon zien; immers wat er op zat, was een laag basterd specie, op honderden plaatsen reeds uitgestukt en daarover ettelijke lagen kalkkleur, de eene laag geel, een andere bruin, een derde rose en de laatste laag was een grijsblauwe kleur, terwijl de ondereinden (plinten) ook aan den toren met een laag teer prijkten. Wij meenen, dat ieder dit gelezen hebbende, niet ons zal zeggen: „vóór onze behandeling was aan de kerk te Huizum niets schoons te zien".

Daarom paste o. i. het verwijt aan den Frieschen Bouwkring ook niet, want heeren architecten konden er gerust voorbij wandelen, er was niets oogbekorends, niets schoons aan te zien.

Geen wonder was het dan ook, dat heeren kerkvoogden een stukadoor er bij haalden om dien boel op te knappen. En die gelukkigen waren wij.

Wij hebben eerst een opgave gegeven de muren te herstellen en te sausen, doch daar er geen M². goed aan was, hadden wij de herstellingen per M². opgegeven.

Op voorstel van ons is toen dat schoone (?) afgekapt en opnieuw bestukadoord; volgens den schrijver in „De Opmerker" zou dat knoeiwerk zijn.

Daar protesteeren wij echter tegen, want waar een gebouw (waarvan de muren in- en op veel plaatsen doorgewaterd waren) met een goede laag portland-cementspecie en daarna met een laag Terranova, (wat een weervast materiaal en in hooge mate waterkeerend is), bewerkt wordt, gaat het niet op om van knoeien te spreken en meenen wij, als vaklui van ondervinding, te mogen spreken van solied werk. In de meening dat ieder, dit gelezen hebbende, wel met ons eens zal wezen dat de schrijver in „De Opmerker" wel wat kras geschreven heeft, door n.l. te veroordeelen zonder de zaak onderzocht te hebben, verblijven wij, U dankend voor de plaatsing,

Hoogachtend,

CORDES en HOEKSTRA, stukadoors.

Wij denken er niet over, den inhoud van bovenstaand schrijven punt voor punt te gaan wederleggen en den schrijvers duidelijk te maken, hoe wij denken over de behandeling van oude bouwwerken.

Trouwens zij gaan vrij uit, wanneer men nagaat, dat zij in opdracht van heeren kerkvoogden handelden en bovendien in aanmerking neemt, dat zij, zooals zij zelf erkennen, in onwetendheid zondigden. Hun bekentenis of verdediging, zooals men het noemen wil, gaf een Leeuwarder architect aanleiding, ook zijn meening over de aangelegenheid wereldkundig te maken. Wij vonden namelijk in de „Leeuw. Ct." van 11 Januari j.l. het navolgend ingezonden stukje:

DE KERK VAN HUIZUM.

Waarom moesten in deze aangelegenheid namen van vakpatroons worden genoemd? Wij architecten weten toch allen tevreden te moeten zijn indien we in de leiders der verschillende bouwbedrijven, een enkele gunstige uitzondering niet te na gesproken, de noodige medewerking mogen vinden voor het technisch gedeelte van de uitvoering, maar in 't minst niet voor den kunstvollen inhoud van een bouwwerk, medewerking te kunnen vergen.

Neen de heeren Cordes en Hoekstra hoewel daders, misdeden niet. In hunne verdediging toonen ze duidelijk aan — zelfs thans nu velen althans een vermoeden zullen hebben van 't geen daar aan de schoonheid van een bouwwerk en daarmee aan het belang der gemeenschap werd misdaan — zelfs nu nog hebben zij daarvan in 't minst geen denkbeeld. Ik zou dus, geachte heeren, het hoekje u door den schrijver in „De Opmerker" toegedacht, toch maar opzoeken, na luchting uwer verontwaardiging. Maar het kan daar nog gezellig worden; uwe vrienden waarvoor ge 't zoo welwillend opneemt, ze komen daar ook.

Neen de Friesche Bouwkring heeft als vereeniging in deze ook geen schuld. Hare leden toch hadden òf geen

vermoeden van 't geen daar ging gebeuren òf indien ze 't wel wisten waren ze even onschuldig als de daders die niet misdeden. Want had ze geweten als vereeniging, dan waren ongetwijfeld in hare bijeenkomsten stemmen opgegaan om te voorkomen en voorkomen zou zijn geworden indien ten minste deze stemmen niet tijdig waren verstikt in lauwheid, onwetendheid en machteloosheid.

Indien er sprake is van schuld, dan is 't een misdrijf in gemeenschap gepleegd aan de gemeenschap en door de gemeenschap. De gemeenschap zelf, die niet begrijpt de groote waarde van schoonheid voor hare eigene belangen — en daarvan bewijs geeft door verwaarloozing van of zorgeloosheid ten opzichte van deze rijke nalatenschap onzer voorouders. Het kerkje te Huizum is bepleisterd geworden, misschien zelfs eenige malen sinds menschenheugenis. Maar even lang ook bijna reeds was het schijnkleed grootendeels weer afgeschud en verhoogden de overblijvende resten daarvan door constrastwerking de karaktervolle schoonheid van metselwerk in rijkdom van kleur en verdeeling versterkt door het ongeschonden geheel van het torentje, den omtrek beheerschende.

Weer sprak ons, welsprekender dan menschengeluid vermag van het komen en gaan, dat oude metselwerk van half verweerde reuzenmoppen, daarin samenwerkende met het gebeier der klokken in den toren, met den geest van den hof rondom, met de strekking van het gesproken woord daarbinnen. Die stem is thans het zwijgen opgelegd.

Laat ons echter het geval niet te tragisch opnemen. Ook deze lijkwâ van terra-nova, ze zal weer afvallen vlugger nog dan het oude schijnkleed en opnieuw zal het oude kerkgebouw in vollen luister te voorschijn komen.

Laat ons dan slechts wenschen, dat het geval voor zich en de daaruit gevolgde gedachtenwisseling mag hebben medegewerkt om veler oogen te doen opengaan. Dan kunnen we in vrede het offer in deze kerk als gebracht en de daders als op het hof rondom liggende beschouwen, want beide zullen alsdan hebben mede gewerkt tot bevordering van de hoogste belangen voor de gemeenschap.

Leeuwarden, 10 Januari 1911.

W. E. HOEKSTRA, architect.

De architect beschouwt de zaak weder uit een ander oogpunt. De stukadoors konden zich blijkbaar met die beschouwing nog minder vereenigen, dan met de opvatting van den schrijver in „De Opmerker" en beantwoordden het bovenstaand stuk, in de „Leeuw. Ct." van 13 dezer, als volgt:

Geachte Redacteur!

Nog eenmaal zij het ons vergund eenige regelen te plaatsen aangaande het schrijven van den heer W. E. Hoekstra.

Veel willen wij er niet van zeggen.

Waarom moesten in deze aangelegenheid namen van vakpatroons genoemd worden, zegt de geachte schrijver en dat zeggen wij met hem.

De heeren zeggen immers: wij weten niet beter en de heer Hoekstra raadt ons ook aan ons hoekje (het hoekje der in-'t-minst-geen-denkbeeld-hebbenden) maar weer op te zoeken en belooft ons dat 't er gezellig kan worden; er komen ook vrienden; enfin domme lui kunnen 't ook wel eens gezellig hebben.

Zooals wij zooeven zeiden, waarom die namen genoemd, want immers op die wijze zouden hun belangen geschaad worden.

De heeren doen, hetgeen zij deden in het belang der gemeenschap, maar nu hadden wij gedacht dat de heeren, die op zoo een hooge trap van ontwikkeling staan, over zooveel piëteit beschikten, dat ze bij hun schrijven ten bate van de gemeenschap, rekening hielden met zakenlui zooals wij; want wij verbeelden ons niet veel, maar wél, óók tot de gemeenschap te behooren. Nu zult u misschien zeggen: het is mijn doel niet (en de schrijver in „De Opmerker" zal dat misschien ook zeggen) jullie te benadeelen, maar u goeft de gelegenheid er voor. Wat hoogere bedoeling in uw schrijven is, snapt misschien menigeen niet. Wij hadden het haast niet durven zeggen, maar u spreekt zelf van de niet-begrijpende-gemeenschap en de meeste kans bestaat, dat die lui letterlijk een schrijven opvatten en dan lezen ze: die lijkwâ van terra-nova „ze zal weer afvallen spoediger nog dan het oude schijnkleed". U zult toch, hopen wij, niet de bedoeling hebben, dat die bepleistering spoedig afvalt; wij zouden zeggen: U hebt het recht niet dat te zeggen zonder bewijs.

Misschien zit er echter weer wat anders achter, doch het gevaar voor ons levert u door uw schrijven, dat wij in onze zaken benadeeld worden en daar komen wij voor op.

Want wat zou de heer Hoekstra er wel van zeggen als zijn naam in verband met een afkeurend schrijven in de dagbladen vermeld stond? Ook u zou er in uw zaak schade van kunnen hebben en uw cliënteele kunnen verliezen, en zoo goed ook wij en volgens onze bescheiden meening moet met geschrijf in couranten daarmede rekening gehouden worden.

U nogmaals dankend voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend,

Uw dw.,

CORDES en HOEKSTRA, stukadoors.

Wij hebben den inhoud van bovenstaand artikel ter kennis gebracht van den heer W. E. Hoekstra Jr., die het van volgend onderschrift voorzag. Wij meenen hiermede de discussie te kunnen sluiten.

(Red. „L. Ct.")

Waar de heeren C. en H. in den aanvang van hun eerste schrijven zich verontwaardigd toonen omdat ze als niet-wetenden worden bestempeld door den schrijver van het artikel in „De Opmerker", om in het vervolg van hun schrijven te bewijzen dat ze werkelijk niet wisten en blijkbaar nog niet weten wat er misdaan werd; waar genoemde heeren in het vervolg van dat schrijven in het bepleiten der noodwendigheid zelf duidelijk aantoonen, waarom ook het terra nova niet zal houden op deze muren, daar komt het mij nutteloos voor op bovenstaand schrijven verder in te gaan. Aan de bruikbaarheid van terra nova voor sommige gevallen zou ik daardoor voor leeken slechts afbreuk doen. Voor verdere behandeling der kwestie in zooverre het betreft de techniek stel ik me echter gaarne beschikbaar, mits in een vakblad, waar deze kwestie behoort.

W. E. HOEKSTRA Jr.

Men ziet uit het voorafgaande, dat het debat gevaar liep een minder gewenschte wending te nemen. De staart van de muis begon wat lang te worden, zoodat men den kop uit het oog verloor en het was voorzeker het best de discussie nu maar te sluiten.

Volledigheidshalve meenden wij ook de laatste stukjes, die over de zaak gewisseld zijn, te moeten mededeelen. Het is echter niet onze bedoeling aan het overzicht, dat wij er van gaven, nog verdere beschouwingen vast te knoopen. Wij willen er geen Papendrechtsche zaak van maken en de psychiaters er liefst buiten laten.

De door het artikel in ons nummer van 24 December 1910 uitgelokte gedachtenwisseling kan wellicht tengevolge hebben, dat in Friesland wat meer belangstelling gewekt wordt voor de behandeling van oude bouwwerken, dan tot heden aanwezig scheen te zijn.

Of er eenig verband is tusschen het geval te Huizum en de pogingen, die thans worden in het werk gesteld,

om den ouden toren te Oosterwierum te behouden, kunnen wij niet nagaan, maar hoe het zij, van die pogingen hebben wij de beste verwachtingen, nu het Friesch Genootschap daarin voorgegaan is.

Ten slotte kunnen wij namens den inzender van het artikel, dat tot deze geheele geschiedenis aanleiding heeft gegeven, aan de heeren Cordes en Hoekstra verklaren, dat het geenszins zijn doel geweest is, zooals die heeren dan ook zelf blijkbaar hebben begrepen, hen in hun zaken te benadeelen, maar ook, dat niet hij het was, die daartoe gelegenheid gaf, daar de namen der vakpatroons reeds in de courant genoemd waren, alvorens hij de pen opvatte.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

De derde spreekbeurt in de Academie is van H. P. Berlage geweest, den eminenten bouwmeester, voorman ook bij het nieuwe streven tot inrichting van de woning, die over de woning dezer dagen ons is komen onderhouden, met woord en (licht-)beeld. D. w. z. over de woning, zooals kunstenaars haar in onze dagen vermogen te maken, beseffende, dat het nog beter kan; doch overtuigd van de zuiverheid, welke ten grondslag ligt aan hun streven.

Berlage heeft, naar den gebruikelijken trant, eerst gesproken in 't algemeen en daarna de praktijk der theorie gegeven met lichtbeelden, waar hij opmerkingen bij maakte. Hij was prettig openhartig. Zijn zeer bekende villa uit de Van-Eeghen-straat te Amsterdam (woning van den heer en mevrouw Simons-Mees) liet hij van buiten zien en van binnen; al mogen daar dan wat meubels staan, niet door hemzelf er in gedacht, een fraai home vol modernen comfort zal iedereen die villa en die kamers gevonden hebben, maar, bekende de bouwmeester-spreker, toen ik uit de keuken den schoorsteen moest optrekken, heb ik een buiging er aan moeten geven en mijn huis héét nu „het huis met het handvat". Een tafel uit het begin liet hij zien, uit den eersten tijd der „nieuwe beweging"; niet iets van hem nu, maar toch van artiesten; en zelf vond hij het heel natuurlijk, dat menschen, den eenvoud daarvan aanschouwend, denkend aan werk van een dorpstimmerman, gevraagd hadden: waren dáár drie artiesten voor noodig?

Zonder ook maar eens te beweren, dat men met het nieuwe streven „er is", heeft hij wel de waarde en den zin van het hedendaagsche werk doen beseffen. Wel, wat men hem verwijt, voorgehouden als iets dat noodwendig geweest is en schoon. Den eenvoud namelijk, die vaak nuchterheid genoemd is.

De geesteskaalheid, de karakterloosheid der negentiende eeuw was uitgangspunt van zijn betoog. Daar was geen vaste lijn. Eerst aan het eind brak een richting zich baan. Er was geen vastheid in het verdere geestelijk leven — er was er evenmin in de kunst. Want, men weet het, op den grond van Berlage's overtuiging ligt het besef: kunst en verdere leven één. Bij de onvastheid in het verdere leven was er in de kunst niets dan nabootsing van oude stijlen, wát immers beteekent: geen eigen leven.

Omstreeks 1890 verneemt men van nieuwe pogingen. Natuurlijk niet op zichzelf staande. Het bleek een internationale beweging. Van Engeland nochtans uitgegaan. Daar waren de eerste forsche klagers: Ruskin, Morris, Carlyle ook al, die verweet: wijst mij één werk, dat eerlijk is; die zelfs deed, als wist hij geen remedie, door op de zelfgestelde vraag, wat er tegen de kunstontaarding te doen zou zijn, te antwoorden: niets, zoolang het u aan een ziel ontbreekt.

Trouwens, Goethe had het al beseft, toen hij dat namaken van oude stijlen bij het dragen van maskeradepakken vergeleek.

What to do? Nothing, till you have got a soul. Want een ziel was er noodig: het gold geen ontdekking, het gold kunst, dus gevoel... en eindelijk kwam het.

Aan de woning en in de woning. Weliswaar ziet men juist thans weer reactie, een neiging-opnieuw naar de Lodewijkstijlen, naar wat al Goethe mommendracht schold; doch het werk gaat toch zijn gang en zelfs, dit is wel merkwaardig: zelfs krasse beginsel-uitingen, als Berlage's eigen kamerbouw met wanden in natuurlijke steen, vinden waardeering. Een vertrek, zoo te Scheveningen gemaakt, is hem pas verzocht, elders na te maken.

Onder wind dan, of met tegenwind soms — het werk gaat zijn gang. Vraagt men nu, wat daar karakteristiek is aan de moderne woning, dan luidt het antwoord... de eenvoud, voorzeker, wat als nuchterheid beschimpt is. De oorzaak van 't streven?... immers reactie op de overlading van vroeger, welke overlading een natuurlijk gevolg was van het gebruik-maken van oude dingen. Men meubelde en bouwde, door als het ware in een magazijn van oude dingen te grijpen — men had voor het grijpen, men kon zich enkel onderscheiden, door, grijpende, zooveel moog'lijk te grijpen. Nu wil men stijl, men wil organisatie, men wil orde in den chaos van stijlmotieven, men wil tot orde brengen: tot rust. En men brengt in de woning een andere sfeer, een andere atmosfeer. Heel de moderne cultuur werkt mee, om te beginnen de hygiëne. Muthesius heeft de vele buizen en pijpen, goeddeels voor de moderne hygiëne door het moderne huis gelegd, bij de aderen van een lichaam vergeleken. Eenvoud wil Morris in hut en paleis. Negentiende van het moois, dat nu is in een rijke kamer, moet gij beslist ten vure doemen, heeft hij gezegd. En tot welke excessen is men ook gekomen! Toen Berlage, na de eigenlijke rede, het betoogde met lichtbeelden illustreerend, eindelijk, na de Lodewijk-weelde, het vele stoffen-gebruik, dat zelfs de menschen behing —, de kamers van 1860 toonde — gelijk er thans nog zóóvele zijn, behoefde hij niet veel te zeggen: het aanschouwen volstond elkeen. En toen hij, na min of meer overtuigende stalen van moderne huizenbouw, ook het inwendige liet zien, besloot hij, naar het denkbeeld van Morris, met den „eenvoud in de hut".

Eenvoud is het edele begin van alle verfijning; klaarheid en eenvoud in de constructie. 't Gaat nu om het wezen, niet meer om den schijn. Heel de constructie was onder opschik en ballast als vertroebeld. Nu maakt men den bouw, het werk als zoodanig, dat waarachtig wel gezien mag, weer duidelijk. De werkman toont, wat hij volbracht heeft. 't Begint al dadelijk bij het dak, voor wie het bovenste het eerst ziet.

Gelijk gezegd — Engeland is begonnen. Thans doet ook Holland eervol mee. Doch bovendien, Engeland had een oude schuld. Met Willem III is de toenmalige Hollandsche binnenhuiskunst in Engeland gekomen en heeft daar dien zin gebracht voor eenheid, voor groot aspect in de woning. Hoe mooi, hoe blij, hoe gezellig was dat! Naar dat groote aspect streeft men ook nu weer. Soms wil men gekunsteld naar 't oude heen. Waarom nu nog glas in lood? Het is alleen lastig. Hadden onze voorouders de spiegelruit gekend, ze zouden haar gebruikt hebben! Glas in lood is toegeven aan een zin voor traditie, die begrijpelijk is, die ons allen beheerscht, maar een gevaar en een groote last bij den hedendaagschen bouw. Als voorbeeld noemde spr. den schoorsteen, den ouden haard, verworden in schoorsteenmantels waar een kachel voor staat, nu geheel overbodig bij centrale verwarming — overbodig, maar tevens: wanneer hij er niet meer is, den bouwmeester zettend voor

een plek in het vertrek: de gezelligste van vroeger, die nu anders gevuld moet... Eén voorbeeld uit de vele van hedendaagsche moeilijkheden. Berlage bekende 't bestaan volmondig. Doch in rustig overtuigd-zijn van een toekomst, die ons heden zal beschouwen als een overgangstijd, besloot hij zijn belangwekkend betoog.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Agenda der vergadering, te houden op Zaterdag 28 Januari 1911, des voormiddags half elf uur in American-Hotel te Amsterdam.

I. Notulen der vorige vergadering.

II. Mededeelingen van het Bestuur.

III. Verkiezing van een lid in de Commissie v. Onderzoek ter vervulling der vacature ontstaan door de benoeming van den heer Paul J. de Jongh tot bestuurslid.

Voordracht van het Bestuur: H. G. Jansen te Amsterdam, J. A. H. Mialaret te Maastricht.

IV. Benoeming van eene commissie van 3 leden tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1910. (§ 10 huish. reglement).

V. Bespreking over de aanvaarding van het lidmaatschap van „Heemschut" en c.q. benoeming van 3 afgevaardigden.

VI. a. Statutenwijziging (zie Mededeelingen No. 13, pag. 4).
b. Statutenwijziging (zie Mededeelingen No. 15).
c. Reglementswijziging (zie Mededeelingen No. 14, pag. 3).

VII. Steenhouwersvraagstuk (zie Mededeelingen No. 13 en 15).

VIII. Collectieve verzekering van personeel (zie Mededeelingen No. 19).

De heer De Bazel zal eene tentoonstelling geven van door hem uitgevoerd werk.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Adres aan de Koningin in zake het Paleis-Raadhuis te Amsterdam.

Nadat in de laatst gehouden ledenvergadering den vorm van het adres bovengenoemd was goedgekeurd heeft het Bestuur zich gewend tot de besturen van al die lichamen in den lande „wier streven het is op een of andere wijze den kunstzin van het volk 't zij rechtstreeks, 't zij zijdelings te ontwikkelen, en tot die welke geacht mogen worden in een ontwikkelden kunstzin een teeken van ware beschaving te erkennen", met het verzoek het adres mede te willen onderteekenen.

Werd al dadelijk door verscheidene lichamen sympathie met het adres betuigd, anderzijds meenden verschillende lichamen om even verschillende redenen zich van adhaesiebetuiging te moeten onthouden, en daaronder waren er, die meenden dat een vraag als in het adres neêrgelegd niet aan H. M. de Koningin kon worden gedaan zonder te gelijkertijd een nieuw paleis aan te bieden of althans uitzicht te openen dat dit aangeboden zou worden. Weêr andere lichamen meenden dat de onderteekening van het adres niet op hun weg lag, omdat zij zich niet op het gebied van beeldende kunsten bewogen, en een aantal lichamen beantwoordde de circulaire in 't geheel niet.

Het bestuur meende daarom goed te doen, tot al die lichamen, die zich niet direct bereid verklaarden het adres te steunen, opnieuw een circulaire te richten, waarin de bovengenoemde bezwaren weêrlegd werden en nader de bedoeling van het adres in het licht werd gesteld.

Deze circulaire is van den volgenden inhoud:

Wel Ed. geb. Heeren,

Waar sommige lichamen tot welke het verzoek werd gericht het adres aan H. M. de Koningin in zake de Paleis-Raadhuisvraag te Amsterdam mede te onderteekenen, bezwaar bleken te hebben dit te doen op grond van het feit dat niet tegelijk aan H. M. een nieuw paleis werd aangeboden, of althans op dit punt geen toezegging kon worden gedaan, meent het Bestuur van den B. N. A. het volgende onder Uwe aandacht te mogen brengen.

Bij de samenstelling van het adres is dit punt door het Bestuur zeer ernstig overwogen, doch het meende in dit adres daarvan niet te moeten gewagen.

1°. Omdat het vanzelf sprekend is dat het stadhuis slechts dan aan zijne oorspronkelijke bestemming kan worden teruggegeven, indien, op andere wijze, voor een behoorlijk verblijf voor H. M. wordt gezorgd.

2°. Dat echter het aanbieden van een paleis aan H. M. de Koningin door particulieren geen zin heeft, daar het volgens de grondwet de taak der Regeering is voor de huisvesting van H. M. de Koningin te zorgen en particulieren der Regeering die taak niet uit de handen kunnen nemen, zoodat eene eventueele aanbieding slechts aan de Regeering zou kunnen plaats hebben.

3°. Dat verwacht mag worden dat bij de a.s. behandeling van het Dam-vraagstuk in den Amsterdamschen gemeenteraad tevens beslist zal worden over de eventueele aanbieding van een bouwterrein voor een nieuw paleis, wat gevolgd zou kunnen worden door een alleszins toe te juichen offer door de Amsterdamsche burgerij voor den bouw daarvan, welk laatste echter een spontane daad zou dienen te zijn waarop niet vooruit moet worden geloopen.

4°. Dat ten slotte, waar de zaak aan alle kanten bij regeering en stadsbestuur wordt overwogen, het adres mede bedoelt het bezwaar te ondervangen dat bij de behandeling in stads- en landsbestuur de vraag zal worden tegengeworpen of H. M. de Koningin wel het gebruik van het oude stadhuis door dat van een nieuw paleis vervangen zou willen zien, een vraag die beter rechtstreeks in den vorm van dit adres kan worden gedaan door ten deze niet-verantwoordelijke lichamen, dan door regeeringscolleges.

Het Bestuur van den B. N. A. meent verder de lichamen die bezwaar maakten het adres mede te onderteekenen, omdat zij zich niet of niet uitsluitend op het gebied der beeldende kunsten bewegen, op te mogen merken dat de bedoeling is, dat het adres zal uitgaan van alle lichamen wier streven het is den KUNSTZIN, in welken vorm ook te ontwikkelen", niet alleen doch ook van hen die niet rechtstreeks hiertoe werkzaam zijnde toch in „een ontwikkelden Kunstzin een der teekenen van ware beschaving erkennen."

Deze redenen en de overtuiging dat dit adres behoort te worden gesteund door allen die in het weder in gebruik stellen van Jacob van Campen's schepping en het op betere wijze huisvesten van de Koninklijke familie een algemeen Kunstbelang, zoowel als een, de waardigheid van het Rijk en zijn hoofdstad rakende aangelegenheid zien, doen het Bestuur van den B. N. A. vertrouwen dat dit adres alsnog door U zal worden onderteekend.

Hoogachtend,

Het Bestuur van den B. N. A.,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Ten slotte verklaarden de besturen van de ondergenoemde lichamen zich bereid het adres mede te onderteekenen.

1. Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.
2. De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
3. Arti et Industriae te 's-Gravenhage.
4. De Friesche Bouwkring te Leeuwarden.
5. De Nederl. Vereeniging van Ambachts- en Nijverhkunst te Amsterdam.
6. De Violier te Amsterdam.
7. De Vereeniging Kunst aan Allen te 's-Gravenhage.
8. De Vereeniging Voor de Kunst te Rotterdam.
9. De Kunstkring te 's-Hertogenbosch.
10. De Provinciale Geldersche Archaeologische Commissie te Arnhem.
11. De Vereeniging Gelre te Arnhem.
12. De Oudheidkundige Vereen. Fléhité te Amersfoort.
13. Het Museum Huis Lambert van Meerten te Delft.
14. De Kunstnijverheidsschool te Haarlem.
15. Het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage.
16. Het Museum Boymans te Rotterdam.
17. Het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.
18. Het St. Bernulphus-gilde te Bunnik.
19. De Geldersche Maatschappij v. Geschiedenis en Letterkunde te Arnhem.
20. De Vereeniging tot beoefening van Overijselsch Recht en Geschiedenis te Hattem.
21. De Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam.
22. De Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.
23. De Industrieschool voor den Werkenden Stand te Amsterdam.
24. De Winteravond Vakteekenschool v. Handwerkslieden te Amsterdam.
25. De Nederlandsche Organistenvereeniging te Nijmegen.

Het definitieve adres is in bewerking en zal eerstdaags verzonden kunnen worden.

Ingezonden Stukken.

WEERVASTHEID VAN METSELWERK.

De commissie tot onderzoek van den invloed der samenstelling van den mortel en der hoedanigheid van den bouwsteen op de weervastheid van het metselwerk (ingesteld op het Kopenhaagsche bouwmaterialen-congres Sept. 1909) heeft in haar vergadering van 15 Oct. 1909 te Berlijn besloten tot verspreiding onder de vaklieden en belangstellenden van de volgende

Vragenlijst.

I. Zijn er in Uw omgeving bouwwerken met gebreken van den volgenden aard in het metselwerk?

a. Doorzijpelen van stuwdammen en dgl.

b. Ontspringen van kleine bronnen in de dagvlakken van kaai- en sluismuren, brughoofden en pijlers; korst- en stalactietvorming.

c. Losraken der bovenste lagen van zulke metselwerken

d. Losraken en uitbuiken van een korst ter dikte van een halven steen van zware muren.

e. Muuruitslag, afschilferen van natuur- en kunststeen, muurkanker.

II. In die gevallen zoo mogelijk aan te geven:

a. De samenstelling van den mortel.

b. De ouderdom van het metselwerk.

c. De soort en de herkomst van den steen.

d. Ingeval van kunststeen de samenstelling daarvan.

e. Of wel het adres, waar men een en ander kan te weten komen.

III. Waarin is in zulke gevallen de oorzaak te zoeken? b.v.

a. De samenstelling van den mortel.

b. De vorst.

c. Verontreiniging der lucht door zwaveligzuur, enz.;

d. De bestanddeelen van het water, zout, veen, zuren.

IV. Hebt ge de beschreven verschijnselen ooit waargenomen in gevallen, dat er enkel kalkmortel als metselspecie was gebruikt?

Men wordt verzocht de antwoorden in te zenden aan den voorzitter der commissie, Prof. J. A. van der Kloes te Delft.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 2. Kroniek. Tentoonstelling van smaakmisleiding, door J. Gratama.

Station Woerden, door W. de Jong met afbeeldingen.

Een zonderling boekje. Critische beschouwing van J. Gratama over: »de Architect en wat men van hem eischen mag door W. Stok, Architect te Rotterdam«.

Een en ander over de gevaren van het Steenhouwersvak, door I. Elias, arts te Rotterdam, overgenomen uit »Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde« (Vervolg).

Dies-viering der Technische Hoogeschool te Delft op 9 Januari 1911.

ARCHITECTURA No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1288ste Gewone Ledenvergadering van 11 Januari 1911.

Jaarverslag van de Redactie van het weekblad »Architectura« over 1910.

Jaarverslag betreffende het plaatwerk »de Architect« over 1910.

Jaarverslag van den Penningmeester.

Over orgelfronten in verband met architectuur, door J. W. Enschedé.

DE BOUWWERELD No. 2. Amsterdam. Een belangrijk artikel der bouwverordening.

Delftsche Gevels, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Heemschut.

Afbeeldingen. Wagnertheater te 's-Gravenhage. Ontwerp H. P. Berlage Nzn.

— No. 3. Echo's II. Het gouden feest der 1ste Ambachtsschool in Nederland.

Het Rapport der Ineenschakelingscommissie en het Technisch Onderwijs, door Th. van der Waerden c. i.

Geschiedenis der Tuinkunst. Boekbeschouwing met losse plaat.

Heemschut. (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 2. De moderne stoomlocotief. Toepassing van nieuwere vindingen op locomotieven. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 22 October 1910 door Prof. I. Franco, met afbeeldingen en een tabel.

De Schiedamsche Zwem- en Badinrichting, door G. Gerlagh c. i. Directeur van Gemeentewerken.

Ingezonden stukken. Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement, door A. J. A. Braak c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 2. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland. — Gemengd. — Straatplaveisel (vervolg).

DE AANNEMER. No. 3. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Een besluit der Bondsvergadering in zake borgstelling.

Bouwvakken.

Weervastheid van metselwerk.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 29. Het ringovenbedrijf. — Het stoomketelbedrijf. — Nieuwe ovenconstructies.

KLEI No. 2. Er schijnt niet veel stof voorhanden te zijn, direct betrekking hebbende op de baksteenindustrie. De inhoud van het tweede nummer van het orgaan der Nederlandsche baksteenfabrikanten bestaat voor het grootste deel uit beschrijvingen met afbeeldingen van gebouwen, als: het raadhuis te Oegstgeest, arch. H. J. Jesse; een heerenhuis te Rotterdam, arch. Jac. van Gils, en het Gemeentelijk kinderbadhuis te Boston in Amerika.

Ook een artikel getiteld: De voornaamste grondslagen voor den modernen stedenbouw, gevolgd naar de beschouwingen van A. Reich te Friedenau in het Wasser- und Wegebau-Zeitschrift, houdt weinig verband met de baksteenindustrie.

Alleen de beide aan de Tonindustrie-Zeitung ontleende stukjes over de droogkamers te Duderstadt en over een hellende lift voor klei- en kalkgroeven schijnen voor den steenfabrikant van meer belang. De afbeeldingen daarbij konden duidelijker zijn, maar wellicht zijn zij voor de mannen van het vak voldoende.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 1. Het eerste nummer van den vijfden jaargang opent met een beschouwing van Dr. J. D. Bierens de Haan over Schoonheidszin en zedelijk bewustzijn. Dat het Teekenonderwijs aan de Gymnasia ontbreekt onder de verplichte leervakken is een leemte, die meer en meer gevoeld wordt. De heer P. H. Suringar vestigt hierop de aandacht in een stukje, dat eindigt met den wensch, dat voor die inrichtingen hetzelfde worde voorgeschreven, wat reeds in 1863 voor hoogere burgerscholen werd noodig geacht, een bescheiden wensch voorzeker, wanneer men nagaat hoe het aan sommige hoogere burgerscholen feitelijk met het teekenonderwijs staat.

Van den verderen inhoud vermelden wij de beschrijving, van de hand van den heer C. W. Lunsingh Scheurleer, van een Grieksche olieflesch uit de eerste helft der vijfde eeuw v. C., afgebeeld op een plaat in den vorigen jaargang, en het begin van een artikel over het ontstaan en de ontwikkeling van het klavier, door N. van Genderen Stort.

Als plaat is bij dit nummer gevoegd een reproductie van een zwartbordteekening, vervaardigd in den cursus 1909-1910 aan de Academie van Beeldende kunsten te 's-Gravenhage.

WERKTUIGKUNDIG EN BOUWKUNDIG HANDBOEK, door J. C. Arp, Werktuigkundig Ingenieur, Amsterdam S. L. van Looy.

Het, dezer dagen onder bovenstaanden titel verschenen, werk, doet bij de eerste kennismaking denken aan het oude, vroeger algemeen bekende en algemeen gebruikte, Bernoulli's Vademecum, maar bij een nadere beschouwing van den inhoud zien wij, dat wij hier met een geheel nieuw samengesteld werk te doen hebben, zooveel mogelijk op de hoogte van den tijd en in vele opzichten uitvoeriger en vollediger dan de bestaande handboeken, vooral wat betreft machinebouw en ijzerconstructie.

Dit kan ons niet verwonderen, daar de samensteller werktuigkundige is.

Het hoofdstuk Bouwkunde beslaat slechts 13 bladzijden van de 454 en al is er in de talrijke tabellen en formules in de andere hoofdstukken veel, dat ook den bouwkundige te pas kan komen, het is wel wat weinig, om het boek tevens als bouwkundig handboek te betitelen. Het gewapend beton is b.v. geheel buiten beschouwing gelaten en dit moet bepaald als een leemte worden aangemerkt, tenzij men deze bouwconstructie als iets geheel speciaals beschouwt, waarover speciale handboeken geraadpleegd kunnen worden.

Afgezien hiervan, kan niet anders gezegd worden, dan dat het boek met zorg is samengesteld uit de beste bronnen als het beroemde «Ingenieurs Taschenbuch» der Verein. «Hütte» enz., terwijl vele waardevolle gegevens aan de praktijk ontleend zijn. Aangezien deze bronnen niet iedereen ten dienste staan, heeft de schrijver zeker vele vakgenooten aan zich verplicht door de uitgave van dit gemakkelijk en bruikbaar handboek. Een 280-tal figuren lichten den tekst toe, en de uitgever heeft het werk in een net en passend kleed gestoken.

VERSLAG DER STAATSSPOORWEGEN IN NEDERLANDSCH-INDIE over het jaar 1909. — Weder verscheen ter Landsdrukkerij te Batavia het lijvige boekdeel, dat een overzicht geeft van den toestand der Indische Staatsspoorwegen, welks inhoud verdeeld is in vier hoofdstukken, waarvan het eerste een algemeen overzicht bevat, terwijl de andere drie achtereenvolgens behandelen: de opname van nieuwe lijnen, den aanleg van nieuwe lijnen en de exploitatie. Niet minder dan 84 bijlagen zijn aan het eigenlijke verslag toegevoegd en de tekst is versierd met eenige fraaie reproducties van photo's naar uitgevoerde werken. Voor hen die studie maken van spoorwegzaken in tropische landen bevat dit verslag met zijn bijlagen zeker vele gewichtige gegevens evenals voor hen, die daarbij betrokken zijn.

Wel betreffen deze gegevens voor het grootste gedeelte aangelegenheden van exploitatie, maar de vele mededeelingen van technischen aard verdienen ongetwijfeld de aandacht van spoorwegtechnici, die een werkkring zoeken in Indië, waar de toestanden in nagenoeg alle opzichten afwijken van hetgeen men hier te lande gewoon is.

Varia.

HUIZENBOUW IN AMERIKA.

De volgende cijfers kunnen een indruk geven van hetgeen er in groote Amerikaansche steden zooal aangebouwd wordt. In Chicago, de wereldstad, aan het Michiganmeer, is in 1910 voor een bedrag van $ 96.000.000 gebouwd, waarvan voor woningen tot een bedrag van $ 38.500.000. Wat kantoor- en zakenpalezen en industriegebouwen aangaat, liet Chicago zich niet onbetuigd; meer dan $ 11.000.000 werd aan businessgebouwen ten koste gelegd.

Het geweldigste van die handelsgebouwen is zeker de verzekerings-beurs, die $ 4.000.000 zal kosten, en die het reusachtigste gebouw is 't welk tot dusver in Chicago nog ooit voor particuliere rekening is gezet.

Is Chicago reeds geruimen tijd een twee millioenenstad (de telling van 't voorjaar 1910 gaf een zielental van 2.185.283) — Pittsburg, het centrum der staalindustrie in de Ver. Staten, stelt er zijn eerzucht in, zoo spoedig mogelijk, tot de millioenensteden te gaan behooren.

Nu had de staalstad verleden voorjaar een inwontertal van 533.905, maar door annexatie van de voorsteden en forensenwijken zal men het zielental van een millioen al heel dicht nabij komen. Buitendien heeft Pittsburg nog een aantal wenschen op zijn program van groote-stad. B.v. de volgende: het graven van een scheepvaartkanaal van Pittsburg naar het Eriemeer; het nemen van maatregelen tegen de overstroomingen, waardoor de stad af en toe geteisterd wordt (Pittsburg ligt aan de samenvloeiing van een paar rivieren); de instelling van een commissie voor de stadsuitbreiding; het aanleggen van tunnelspoorwegen naar de oostelijke voorsteden, enz. Het plan voor een scheepvaartkanaal van Pittsburg naar het Eriemeer begroot de kosten op $ 50.000.000. Maar er is veel belangstelling voor in de drie Staten, die er het meest van zullen profiteeren — Ohio, West-Virginië en Pennsylvanië — en die dan ook gezamenlijk de kosten zouden dragen.

Gemengd Nieuws.

DE VERBOUWING VAN „'T LOO".

De verbouwing van «het Loo», zooals die op 6 Februari zal worden aanbesteed, belooft de inrichting van het Paleis, dat in zijn huidigen toestand zelfs niet aan de meest bescheiden eischen beantwoordt, aanmerkelijk te zullen verbeteren.

Het ligt nu in het plan, het gebouw te vergrooten door het aanbrengen van verschillende logeervertrekken voor vorstelijke personen, hun gevolg en bedienden-personeel, terwijl tevens die verbeteringen zullen worden aangebracht, waardoor de thans in dienst van H. M. zijnde dignitarissen en het personeel ruimer, beter, en brandvrijer kunnen worden gehuisvest.

Men stelt zich voor den bouw in 3 jaren te voltooien en wel: het eerste jaar het nieuwe gedeelte van den Oostelijken vleugel, het tweede jaar den Westelijken vleugel en het derde jaar de verbouwing der hoofdpaviljoens, benevens de noodige gebouwen voor den dienst der intendance en de bloemisterij.

Daar de Koningin den uitdrukkelijken wensch heeft te kennen gegeven, steeds gedurende de zomermaanden het Paleis te bewonen, spreekt het vanzelf, dat des winters de meeste werkzaamheden moeten worden verricht. Alleen in het derde jaar, dat van de verbouwing der hoofdpaviljoens, zal het hof in September »'t Loo« verlaten.

Het eenvoudig karakter van het Paleis aan de buitenzijde blijft geheel behouden (ook de witte bepleistering) en in dien geest zal ook de uitbreiding plaats hebben. Aan den Oostelijken vleugel wordt een hof gebouwd, waaromheen de nieuwe logeervertrekken voor de hoofdgnitarissen en het personeel worden gebouwd. Verder komen in dit gedeelte de nieuwe

keukens, provisiekamers, kamers voor porselein- en glaswerk, eetkamers voor officianten en bedienden, linnen- en naaikamers en kamers voor de wasch.

Het postkantoor, dat zich thans aan het uiteinde van den Oostelijken vlengel bevindt, wordt geheel nieuw ingericht en vergroot De muziek- en kunstzaal wordt uitgebroken en naar den Westelijken vlengel verplaatst, waar nu de oude stallen zijn. De wapenzaal, ook in den Oostelijken vleugel gelegen, blijft intact. Daarnaast komt een rook- en biljartzaal, welke in oud-Hollandschen stijl zal worden opgetrokken.

De Westelijke vlengel wordt mede door aan- en bijbouw ingericht voor vertrekken voor heeren en dames der hofhouding en bedienden.

Het einde van dezen vleugel wordt bestemd tot bureau en voor den dienst van de hontvesterij, en een conversatiezaal voor het bediendenpersoneel. Voor de verbinding tusschen de beide vleugels, die thans niet anders kan plaats hebben dan door de kelders van het hoofdgebouw of door de vertrekken van Koningin en Prins, wordt een ondergrondsche tunnel aangelegd.

De drie midden-paviljoens, thans uit 2 en 3 verdiepingen bestaande, worden verhoogd tot 3 à 4 verdiepingen, bestemd voor verblijven van hofdames, vertrekken van de Prinses, o. a. een leerkamer, en verder voor verblijven van vrouwelijke bedienden.

Op de weide ter zijde van het park (bij de moestuinen) verrijzen magazijnen, timmerwinkel, voorraadschuren en woningen voor den timmermansbaas en den boschbaas, benevens een Oranjerie.

Het geheele complex oude, houten bijgebouwen, dat nu zich ten zuiden van het Paleis bevindt en de Paleisomgeving in niet geringe mate ontsiert zal verdwijnen.

De totale verbouwing omvat 273 nieuwe vertrekken, terwijl ongeveer 200 meest onbruikbare en zeer brandgevaarlijke komen te vervallen. Dit brandgevaar bestaat in den tegenwoordigen toestand vooral op de verdiepingen waar de verblijven van het dienstpersoneel zijn. Bij gebrek aan ruimte zijn dakkamertjes gevormd, die door met beschilderd linnen beplakte houten beschotten zijn gescheiden.

De raming van het thans aan te besteden gedeelte bedraagt f 475.000, waaronder niet is begrepen verwarming, verlichting, waterleidingen, electrische geleidingen, enz. De plannen werden ontworpen door den Rijksbouwmeester, den heer C. H. Peters, te 's-Gravenhage, onder wiens hoofddirectie de verbouw zal plaats hebben.

(H. Ct.)

Amsterdam. De bouw van het nieuwe Koloniaal Etablissement is, naar wij vernemen, opgedragen aan den Amsterdamschen architect, den heer P. H. van Niftrik. De voorbereiding neemt natuurlijk nog eenigen tijd in beslag, zoodat niet voor het einde van den zomer met den bouw kan worden aangevangen. Men denkt anderhalf jaar noodig te hebben, zoodat het nieuwe etablissement begin 1913 in gebruik kan komen.

Men weet, dat het gebouw op een terrein verreizen zal, liggende aan de Westerdoksluizen en het IJ bij de openbare bad- en zweminrichting. Dit stuk gemeentegrond, ter grootte van 5600 vk. M., ging bereids in eigendom aan den Staat over voor f 45000. Het te stichten Koloniaal Etablissement zal ruim twee ton kosten.

Het gebouw wordt in Hollandschen renaissancestijl opgetrokken, zal een 17de-eeuwsch cachet krijgen. Het bebouwde oppervlak is 4200 vk. M. groot en het behoeft geen betoog, dat het établissement hoofdzakelijk als pakhuis gebouwd en ingericht wordt. Het geheele pakhuis komt gelijkstraats met keurkamers en verschillende werkplaatsen, waaronder de kelders liggen. Alleen langs den voorgevel, die front naar het Centraalstation maakt, krijgt het gebouw een verdieping voor de kantoren. De voorgevel wordt 60, de zijgevel 70 meter lang.

Het Rijk heeft nog getracht een ruiling met het oude Koloniale Etablissement aan de Pr. Hendrikkade tot stand te brengen, maar kon hiermede niet slagen. Voor de gemeente is het een vrij onbruikbaar gebouw. Het behoort in eigendom niet aan de afdeeling Koloniën, maar aan Financiën.

— B. en W. hebben, onder nadere goedkeuring van den gemeenteraad, eene overeenkomst gesloten met een groote Engelsche maatschappij, tot verkoop van het, na afbraak van het Commandantshuis en van het blok Adler-van Eijk, vrijkomende terrein aan den Dam. Het terrein zal eene oppervlakte verkrijgen van pl. m. 2500 M². en de gegadigde heeft zich bereid verklaard dezen grond in erfpacht te aanvaarden, tegen een jaarlijkschen canon van f 46,000. Na 75 jaar zullen de grond en de opstallen dus aan de gemeente komen.

's-Gravenhage. Op uitnoodiging van de schouwburg-commissie, hebben B. en W. thans vanwege de gemeentewerken den gemeente-architect J. J. Gort Jz. aangewezen, om deel uit te maken van de commissie van deskundigen tot het opmaken van een plan voor den bouw van een schouwburg op de tegenwoordige plaats.

(Vervolg ze bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 · HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46ste Jaargang. ZATERDAG 28 JANUARI 1911. No. 4.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentien van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

ONZE TAAK.

Slot. (Zie bladz. 12.)

Toen in de negentiende eeuw de draad werd losgelaten, die zoo lang tot richtsnoer had gediend, zijn velen op dwaalwegen geraakt. De twintigste eeuw heeft reeds dit bereikt, dat die dwaalwegen grootendeels verlaten zijn. De enkelen, die er nog omdolen, vinden weinig volgelingen. Maar een nieuw gevaar is ontstaan in het navolgen of somtijds naapen van het werk der baanbrekers door onbekwame en onbevoegde volgelingen.

Die baanbrekers hebben vooral 't beginsel van den eenvoud op den voorgrond gebracht en zij hebben ons ongetwijfeld daarmede een weldaad bewezen. Gelijk alle beginselen, kan men echter ook dat van den eenvoud op verschillende wijzen opvatten. Het is alreeds een oude gemeenplaats, dat eenvoud het kenmerk is, of juister gezegd een kenmerk van het ware schoon. Men zeide dit reeds in een tijd toen overlading algemeen mode was, toen niemand blijkbaar begreep, wat de zooeven aangehaalde gemeenplaats eigenlijk beteekende.

Begrijpen wij het nu beter? Wij durven op deze vraag geen beslist bevestigend antwoord te geven, maar er zijn er onder ons, die trachten te begrijpen en laten wij ons daarover verheugen. Zij hebben zich een vraagstuk ter oplossing opgegeven, dat tot de moeilijkste behoort, die men zich in onzen tijd denken kan. Immers onze levensverhoudingen worden met den dag meer gecompliceerd, het is bijna niet mogelijk in onze hedendaagsche maatschappij in alle dingen eenvoud te betrachten en terecht werd meermalen opgemerkt, dat dit in flagranten strijd met de werkelijkheid zou zijn en ons onmogelijk zou maken in de beschaafde maatschappij te leven. En toch gelooven wij in het beginsel van den eenvoud en zien daarin het redmiddel niet alleen voor onze bouwkunst, maar voor de toekomst onzer maatschappij in haar geheel. Onze taak behoort dus allereerst te zijn, het beginsel van den eenvoud te bestudeeren en in toepassing te brengen op ons eigen terrein. Wij zien het anderen reeds doen op het hunne en wanneer het streven naar eenvoud meer algemeen wordt, zal zijn invloed op de hervorming van maatschappelijke toestanden niet uitblijven.

Maar laten wij ons niet voorstellen, dat wij dit schoone doel ineens, of ook spoedig, zullen bereiken. De geschiedenis herhaalt zich en op actie volgt steeds reactie. Zij, die na ons komen, zullen weder afbreken, wat wij opgebouwd hebben en dus hetzelfde doen, wat wij nu doen met het werk van voorgeslachten. Men ziet daar dagelijks voorbeelden van, buiten het gebied der bouwkunst, maar men kan ze ook binnen de grenzen van dat gebied vinden. Wanneer wij in de geschiedenis teruggaan, dan bemerken wij immers, dat ook het beginsel van eenvoud reeds vroeger meermalen op den voorgrond is getreden bijvoorbeeld reeds voor de Fransche Revolutie. De Louis XVI-stijl is onmiskenbaar een uitvloeisel van dit beginsel en de Empire-stijl is nog zeer sterk onder den invloed daarvan gebleven. Men kan zelfs niet van een reactie in den Biedermeyer-tijd spreken, toen een nog meer bewust streven naar eenvoud aan den dag trad, zoo zelfs, dat men nu en dan in nuchterheid verviel.

Nuchterheid is een bewijs van een overdreven of ver-

keerde opvatting van het begrip eenvoud. Tot nuchterheid vervalt men, waar de eenvoud gezocht wordt in het verwaarloozen van allen vorm, alle verhouding, alle versiering. Nu is het wel waar, dat menigmaal verdienstelijk werk, door hen, die het niet begrijpen, maar eenvoudig als nuchter gebrandmerkt wordt, maar er zijn ook gevallen, waar de nuchterheid op goede gronden kan worden aangetoond aan de hand van de regels der kunst. Met allen eerbied voor het streven naar eenvoud bij onze moderne kunstenaars mogen wij dit niet voorbijzien.

Het beginsel van eenvoud moet de grondslag zijn van de regels der kunst. Het ligt ook ten grondslag aan de natuurverschijnselen en wanneer die ons raadselachtig of gecompliceerd schijnen dan ligt dit alleen aan onze nog zoo uiterst beperkte kennis van die verschijnsels.

Van de natuur kunnen we leeren wat eenvoud is.

Viollet-le-Duc was niet altijd diepzinnig in zijne uitspraken, maar dit mag niet gezegd worden van zijn bekende definitie van stijl, neergeschreven in de Histoire d'un dessinateur.

Daarin toch zegt hij o. a.: „De natuur legt altijd stijl in hare voortbrengselen, omdat zij volgens een logische orde te werk gaat, die vormen aannemende, welke overeenkomen met de bestemming, zoowel in de bewerktuigde als in de onbewerktuigde schepping." „Wanneer er dus sprake van scheppen is, dat wil zeggen van het voortbrengen van een voorwerp behoorende tot een der menschelijke industrieën, dan is het goed te werk te gaan zooals zij dat doet en eveneens rekening te houden met de bestemming van het voorwerp en met de eigenschappen van het materiaal voor de vervaardiging gebruikt."

Volgen wij dezen raad op, trachten wij de natuur in hare methode van werken na te volgen, dan zullen wij weder leeren het beginsel van eenvoud toe te passen, gelijk de Egyptenaren het deden in de pyramiden. Niemand, die iets van bouwkunst begrijpt, zal de pyramiden nuchter noemen, zooals zij daar staan aan den grens der woestijn, als zinrijke symbolen van de onsterfelijkheidsidee. Immers het nuchtere is zonder zin, het zegt niets. De natuur spreekt altijd tot dengene, die haar weet te verstaan; als een boek ligt zij geopend voor elk, die er in lezen wil.

In de rijkste verscheidenheid doen de natuurverschijnsels zich aan ons oog voor en bij het zoeken naar het logisch verband valt het niet zoo heel moeilijk de eenheid in die verscheidenheid te ontdekken en te trachten ook dit beginsel, dat o. a. door Semper op den voorgrond gebracht is, in hetgeen wij voortbrengen toe te passen.

Moeten wij dan ook al natuurphilosophie gaan bestudeeren, zal men vragen. Neen, dat kunnen wij gerust aan de wijsgeeren overlaten, maar het behoort zeer zeker tot onze taak, kennis te nemen van de uitkomsten van het onderzoek dergenen, die zich in wijsgeerige studiën verdiepen, om te trachten de wetten van de schoonheidsleer te doorgronden en op die uitkomsten een practische schoonheidsleer te bouwen, waarvan wij de beteekenis begrijpen. Daaraan vooral heeft onze moderne kunst behoefte in dezen bij uitstek practischen tijd, waarin de techniek met zulke reuzenschreden voortgaat, dat men moeite heeft haar bij te houden.

De kunst is dan ook bij de techniek ten achteren. Het is er niet meer mede als voorheen, toen de kunstenaar tevens de techniek beheerschte; thans is het de ingenieur die dat doet.

Maar de ingenieur zal nooit kunstenaar worden en de bouwmeester kan onmogelijk ver in de ingenieurswetenschap doordringen zonder zijn kunst te verwaarloozen. Hij kan de vorderingen der techniek niet dan van verre gadeslaan, maar dat belet hem niet, er belang in te stellen en er partij van te trekken, zooveel in zijn vermogen is.

Toen de bouwmeester en de ingenieur nog in één persoon vereenigd waren, werd de kunstvorm tegelijkertijd met de constructie geboren. Thans zoeken de bouwmeesters naar kunstvormen voor de constructies, die door de ingenieurs zijn uitgedracht.

Die taak blijkt nog lang niet gemakkelijk en toch zij is een belangrijk onderdeel van onze taak in het algemeen. De eenige wijze om er iets in te bereiken is o. i. deze, dat de bouwmeester er naar streve, zich een goede voorstelling te maken van den gedachtengang van den ingenieur en van de mogelijkheden, die door de vorderingen der techniek voor de bouwkunst worden geopend en dat de ingenieur zich de moeite geve, te leeren begrijpen, wat de bouwmeester beoogt. Dan is er geen reden, om te wanhopen aan een goede uitkomst van de samenwerking van beiden. Nu de arbeid eenmaal verdeeld is, gelooven wij, dat alle pogingen, om tot de vereeniging in een persoon terug te keeren, wel vruchteloos zullen blijken. Toch wordt in ons hooger onderwijs de architect nog te veel met ingenieurswetenschap geplaagd en den ingenieur te weinig bijgebracht van hetgeen hij, met het oog op de samenwerking met den kunstenaar, weten moet. In dat onderwijs is dus op dit punt nog wel wat te verbeteren en daartoe mede te werken behoort ongetwijfeld ook tot onze taak al meenen wij wellicht, dat wij, wat het middelbaar- en ambachtsonderwijs betreft, ons niet bezorgd behoeven te maken. Evenwel moet ook hier geenszins uit het oog worden verloren, dat de samenwerking van kunst en techniek als een voorwaarde, men kan wel zeggen een levensvoorwaarde, voor de verdere ontwikkeling der bouwkunst moet worden aangemerkt.

En meer nog dan in het onderwijs moet in de practijk met deze voorwaarde rekening worden gehouden. Het onderwijs is slechts een middel om tot het doel te geraken, het onderwijs richt zich tot den leerling alleen, maar de practijk brengt de kunst onder de menschen in het werkelijke leven.

Door de practijk, door het uitgevoerde werk, moet de bouwkunst spreken tot de menigte, van de practijk moet de opvoedende kracht uitgaan en door de practijk is veel meer te bereiken dan door voordrachten, hoe welsprekend ook, toegelicht met de fraaiste lichtbeelden. Overbekend is immers de belangstelling van het groote publiek in alles, wat aan den weg getimmerd wordt, overbekend, op welke wijze het groote publiek daarbij zijn oordeel uitspreekt, een oordeel, dat dikwijls kant nog wal raakt. Maar moeten wij daarom het groote publiek alle bevoegdheid tot oordeelen ontzeggen, ons verontwaardigd afwenden en zeggen, dat wij ons aan die belangstelling en het oordeel van Jan en alleman niet storen?

Wij gelooven niet, dat men op die wijze verder zal komen in de bevordering van de ontwikkeling der bouwkunst. Veeleer behoort het tot onze taak, van die belangstelling, al gelijkt zij louter nieuwsgierigheid, van die neiging tot critiek, al gelijkt zij op vitzucht, partij te trekken, daaraan leiding te geven en zoodoende het groote publiek te leeren onderscheiden. Wie weet, welk een dankbaar leerling het nog blijken zal te zijn, wanneer wij ons wat meer moeite geven, want wij moeten het hier nog eens herhalen, wat tot heden gedaan werd is, hoezeer wij het ook op prijs moeten stellen, nog op verre na niet genoeg.

Wij spraken boven van beperking, van een afbakenen van het terrein onzer werkzaamheid binnen bepaalde grenzen, als voorwaarde voor goede uitkomsten van onzen arbeid. Wij behoeven de wenschelijkheid van beperking echter niet nader te betoogen en evenmin in het licht te stellen, dat onze taak, ook bij beperking veelzijdig en omvangrijk blijft, zoo omvangrijk, dat zij voor sommigen misschien te machtig is.

Wie zich aan de bouwkunst wijdt, overwege, dat zij den

geheelen mensch eischt, dat een leven van arbeid, moeizamen arbeid vaak, hem wacht, dat menige teleurstelling zijn deel zal worden en dat er eenmaal een tijd komt, dat het gereedschap zijn hand ontvalt en de voortzetting van het werk aan jonger krachten moet worden overgelaten. Maar al ziet hij ook, aan het eind van zijn levenstaak gekomen, een nieuwen rotswand voor zich, dien hij niet meer beklimmen zal, hij kan zich troosten met de wetenschap, dat elke trede, in het harde gesteente gehakt, hem hooger gebracht heeft. Met voldoening kan hij dan achteruit zien op den afgelegden weg en heeft hij het doel, den top van den berg, ook niet bereikt, de vervulling van zijn taak heeft hem toch nader tot dit doel gebracht en voor een deel den weg voor anderen gebaand.

HELSINGBORG.

Helsingborg is een der poorten van Zweden voor den reiziger, die van Kopenhagen komt. Wel nemen de meeste reizigers den kortsten weg over Malmö, maar wie tijd heeft en de overtocht over de Sond zoo kort mogelijk verkiest, kan eerst naar Helsingör (Elseneur) sporen, daar het beroemde slot Kronborg bezichtigen en vandaar oversteken naar Helsingborg. De Sond is daar slechts 4 K.M. breed en Helsingborg is een der mooiste havens van Zweden. De haven binnenvarende overziet men de stad nagenoeg in haar geheel en ofschoon zij niet tot de groote steden behoort, zij heeft, meenen wij, ongeveer 20000 inwoners, maakt zij door het levendig havenverkeer en de vele kleurige gebouwen langs de kaden een prettigen indruk.

RAADHUIS TE HELSINGBORG.

In den tijd, toen Denemarken nog de machtigste der Scandinavische Staten was, was een deel van Zuidelijk Zweden met de steden Helsingborg en Malmö Deensch gebied en waren beide steden aan de landzijde sterk bevestigd. Een overblijfsel van die vestingwerken te Helsingfors is een zware vierkante toren, door de zeelieden Kärnan (de karnton) genoemd; hij staat op den ongeveer 40 M. hoogen bergrug en is zelf ruim 30 M. hoog, 15 M. in het vierkant en de muren zijn 4 M. dik. De toren dient thans de zeelieden tot een baak en de burgers tot een belvédère, die men tegen entrée bestijgen kan.

De opgang tot den berg en den toren is aan het eind van het marktplein, dat zich van de vestingwal tot aan de haven uitstrekt en waaraan zich ook het modern-gothische raadhuis bevindt. De bergrug boven de stad wordt meer en meer met villa's, hôtels en sanatoria bebouwd; ook langs het strand strekt zich die bebouwing uit, noordwaarts tot het slot Sofiero, dat in den zomer vaak door de Koninklijke familie betrokken wordt en ongeveer een uur van de stad ligt.

Ofschoon de moderne architectuur, waarin Duitsche invloeden niet te miskennen zijn, en een bijzondere voorliefde voor afwisseling van rooden en witten steen aan den dag komt, de overhand heeft in het aanzien van de stad, zijn er behalve de overblijfsels der vestingwerken toch nog eenige oude gebouwen, die aan de architectuur der Noord-Duitsche Hansasteden herinneren, want Helsingborg is een der oudste steden van Zweden, maar de welvaart van de moderne havenstad heeft haar veel van het oud karakter doen verliezen. Oorlogsgeweld zal daar ook wel af en toe het zijne

DE TOREN „KÄRNAN" TE HELSINGBORG.

toe hebben gedaan. Om niet verder dan de 17de eeuw terug te gaan kan vermeld worden, dat Helsingborg tot 1658 Deensch was. Toen viel het in handen van de Zweden, maar in 1676 maakten de Denen er zich anderntaal meester van, zij behielden het echter niet langer dan een jaar. Een laatste poging van de Denen, om weder vasten voet in Zweden te krijgen werd in 1710 gewaagd door den Deenschen veldheer Rantzau. Noordwaarts van de stad werd 28 Februari van dat jaar een groote slag geleverd, waarin de Zweedsche legeraanvoerder Magnus of Mans Stenbock met een leger van Zweedsche boeren den Denen een beslissende nederlaag toebracht. Ruim 100 jaren later zette Bernadotte, de latere koning Karel XIV, te Helsingborg voet aan wal. Voor Stenbock werd in 1901 een ruiterstandbeeld opgericht dat op een onzer afbeeldingen te zien is; aan Bernadotte's landing herinnert een klein gedenkteeken op den havendam.

In den tijd onzer zeehelden waren de Nederlanders vrij wat beter bekend in de toegangswegen tot de Oostzee dan thans en er zullen allicht ook te Helsingborg toentertijd wel Nederlandsche kooplieden gevestigd zijn geweest. Sedert de opening van het Noord-Oostzeekanaal ligt deze stad voor ons niet meer aan den kortsten weg naar de Oostzee en, gelijk wij reeds opmerkten, ook niet aan den kortsten weg van Kopenhagen naar Stockholm. De zomerreis naar het Noorden is voor het groote publiek misschien reeds een weinig uit de mode, maar dit is meenen wij voor den architect geen beletsel, om eens daarheen het oog te wenden, wanneer hij behoefte gevoelt eens frissche indrukken op te doen.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Steenhouwersvraagstuk.

Over dit onderwerp, dat in de a.s. ledenvergadering zal behandeld worden, kwam een schrijven in van den heer A. W. Weissman, dat hieronder wordt afgedrukt.

Amsterdam, 28 September 1910.

Aan het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten.

Met belangstelling nam ik kennis van de beschouwingen, die ons medelid, de heer M. A. van Nieukerken aan de voorgestelde „Steenhouwerswet" heeft gewijd in de 16 September j.l. verschenen „Mededeelingen"; waar hij tot het besluit komt, dat het gebruiken van zandsteen in Nederland moet worden verboden.

Hij grondt de wenschelijkheid van dit verbod op de conclusie IV der „Commissie voor Steenhouwersarbeid en Steenhouwersziekte", welke luidt:

„Tal van gegevens wijzen er op, dat het bewerken van „vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeelig voor de „gezondheid is, dan de bewerking van hardsteen, marmer „en andere kalksteensoorten. Aan het verbod van de bewer„king van bedoelde zandsteensoorten, staan geen overwe„gende bezwaren van technischen of economischen aard „in den weg."

Hier wordt dus alleen bedoeld, het bewerken van eenige zandsteen-soorten te verbieden. De heer Van Nieukerken wil echter het gebruik van alle zandsteen-soorten door een verbod treffen.

Waarschijnlijk moeten onder de zandsteen-soorten, waarvan de Commissie spreekt, gerekend worden die, welke als Bentheimer- en Bremersteen sedert de 15e eeuw in ons land bijna uitsluitend verwerkt werden, of ook wel bewerkt uit de groeven werden aangevoerd. Tot een verbod van het gebruik dezer steensoorten in ons land zou, naar mijn meening, pas dan mogen worden besloten, wanneer overtuigend gebleken ware, dat er geen middelen bestaan, die de gevaren, voor de arbeiders aan het verwerken verbonden, kunnen opheffen. Maar het bewijs daarvoor is niet geleverd.

Wie zich heeft verdiept in de geschiedenis onzer bouwkunst, weet, dat tot het einde der 18e eeuw onze meestersteenhouwers zelf den beitel hanteerden. Voor zoover deze meester-steenhouwers ambtenaren waren weten wij uit hunne instructiën, dat zij voortdurend moesten vertoeven in de werkplaatsen, waar het behakken van Bentheimer- en Bremer-steen geschiedde.

Dat zij daarvan geen nadeelige gevolgen voor hun gezondheid hebben ondervonden, meen ik te mogen afleiden uit de leeftijden die zij hebben bereikt:

Huybert de Keyzer stierf 86 jaar oud, Pieter de Keyzer stierf 81 jaar oud, Willem de Keyzer stierf 80 jaar oud, Thomas de Keyzer stierf 70 jaar oud, Lieven de Key stierf 63 jaar oud, Hendrik de Keyzer stierf 56 jaar oud, Hendrik de Keyzer Jr. stierf 52 jaar oud, Symon Bosboom stierf 48 jaar oud.

Al deze meester-steenhouwers hadden eerst als gezel moeten werken, eer zij den titel van meester konden verkrijgen.

In het bijzonder wijs ik op den hoogen leeftijd, door Willem de Keyzer bereikt, die Stadssteenhouwer van Amsterdam was, toen de ontzaglijke hoeveelheden Bremer- en Bentheimer-steen, voor het stadhuis en voor den toren der Nieuwe Kerk benoodigd, in de stadssteenhouwerij aan het Molenpad werden bewerkt.

Ik durf niet beslissen, of het bewerken van zandsteen toen minder gevaarlijk was, dan thans, maar meen er op te moeten wijzen, dat een verbod van alle zandsteen-soorten, al wordt dit geacht, tot geen overwegende bezwaren van technischen of van economischen aard aanleiding te zullen geven, toch voor onze bouwkunst bedenkelijke gevolgen hebben zal.

In het midden blijve, of voor nieuwe bouwwerken de van ouds beroemde hoedanigheden van duurzaamheid en fraaie kleur, aan de hier te lande vroeger uitsluitend gebruikte zandsteen-soorten eigen, geen waarde meer hebben. Maar ik wensch er op te wijzen, dat bij het herstellen van bestaande bouwwerken die zandsteen-soorten noodig zullen zijn en door geen andere vervangen kunnen worden.

Daarom meen ik, dat onze Bond met het voorstel van den heer Van Nieukerken niet moet medegaan en geen verbod van het gebruiken van zandsteen moet uitlokken.

A. W. WEISSMAN, B. N. A.

Statutenwijziging.

Behalve de in No. 13 onder „Mededeelingen" opgenomen en in de a.s. ledenvergadering te behandelen statutenwijziging stelt het Bestuur nog voor om aan art. 4 § 6 als eerste alinea toe te voegen:

„De taak der Commissie van Onderzoek bestaat behalve „in het onderzoek in art. 3 omschreven, in het geven van „advies in alle zaken bij hen door het bestuur aanhangig „gemaakt."

Toelichting.

De bedoeling van de toevoeging dezer alinea is om de bevoegdheid van de Commissie van Onderzoek niet te beperken tot wat in art. 3 der statuten is omschreven, doch deze uit te breiden tot het geven van advies in zaken, ook niet-leden van den bond betreffende, die wijzen op het bestaan van misbruiken of misstanden, strijdig met de beginselen van den Bond.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Huisinstallaties, voordracht van den heer J. Carbasius, electr.-tech. ingenieur te Leeuwarden.

Een technische lezing, waarvan een beknopt en eenigszins voldoende verslag niet is te geven, te meer daar het gesproken woord met verschillende teekeningen en voorwerpen werd verduidelijkt. Wij bepalen ons daarom tot de groote lijnen.

Spreker ving zijn lezing aan met een inleiding over spanning en stroom, zette kortelijk uiteen wat onder gelijkstroom, wisselstroom en drie-fasenstroom wordt verstaan, wat de voordeelen zijn van een draaistroomcentrale, vertelde het een en ander van koper als geleider en het verband tusschen hoogere spanning en besparing aan koper, om na nog het een en ander over booglampen en metaaldraadlampen te hebben gezegd, tot het eigenlijke onderwerp over te gaan.

Hij behandelde nu uitvoerig de geleiding in het huis: de zekeringen, de afsluiters, het verdeelbord, de verschillende soorten geleiddraden (draad, snoer en kabel), het spannen van den draad en het trekken van den draad door buizen, de verschillende soorten dier buizen, hat aanbrengen van doozen bij het doortrekken over een afstand van meer dan 18 meter, het lasschen en soldeeren, de lampen, den invloed van de kleur van het licht enz.

Aan het slot van zijn rede wees spreker op de voordeelen van electriciteit als daar zijn: het gemak, het feit dat de gloeilamp geen noemenswaardige warmte geeft, het niet-afgassen, daar de draad in het luchtledige gloeit en nog enkele andere, om daarna als de voornaamste oorzaken van het rendabel-zijn der centrales aan te geven: 1°. dat de installaties zeer goed zijn uitgevoerd, en 2°. dat de tarieven werkelijk goed zijn en dan komt natuurlijk ook de afname, want hoe meer afname er is des te gemakkelijker zijn de vaste kosten er uit te halen.

Enkele aanwezigen stelden vragen, die door den spreker werden beantwoord.

Met een luid applaus dankte de vergadering den spreker.

Van de Gemeenteraadsleden, voor deze voordracht uitgenoodigd, waren aanwezig de heeren Oosterhoff, Wilhelmy en dr. Baart de la Faille. De heer Fransen was er in z'n dubbele kwaliteit van lid van den Kring en van den Gemeenteraad.

Een uitstalling van voorwerpen bij electrische huisinstallaties in gebruik werd door velen na afloop der lezing bezichtigd.

De kerk te Huizum en de toren te Oosterwierum.

In de pauze kwamen deze „brandende kwesties" aan de orde. De voorzitter, de heer H. Feddema Azn., leidde de discussie in, door uiteen te zetten, wat hij met z'n ingezonden stuk in de „Leeuw. Ct." bedoelde. De bedoeling daarvan is niet geweest zekere personen in hun bedrijf te benadeelen. De bedoeling is geweest te protesteeren tegen een uitlating in „De Opmerker". Daarin werd vrij duidelijk gezegd, dat de Bouwkring, die zijn sympathie met het streven van Heemschut te kennen had gegeven, niet zoo ver behoefde te gaan als zij wat in de richting van behoud van oude monumenten of mooie gebouwen wilde doen. Immers vlak in zijn buurt, in Huizum, was iets gebeurd dat niet had moeten gebeuren. Dit was een zweepslag voor den Kring.

Nu heeft de Bouwkring zich met het geval niet bemoeid, omdat hij eerst op het allerlaatst vernam, dat er aan de kerk iets gebeurde. Toen was het vrijwel te laat, want er was niets meer aan te veranderen.

Dit wilde spreker ten slotte nog eens duidelijk zeggen: De personen, die het werk hebben uitgevoerd, kan geen verwijt treffen. We weten allen, dat het materiaal door hen gebruikt prachtig is. Maar wie in deze de blaam treft, dat de kerk verknoeid is, zijn zij, die de opdracht tot het werk gaven.

De heer G. J. Veenstra, de secretaris, ging de geschiedenis van de kwestie nog eens na. In de „Leeuw. Crt." van 8 Nov. werd de zaak het eerst aangeroerd, doordat daarin van de herstellingswerken gewag werd gemaakt. Nu volgde het stuk in „De Opmerker", waarop de heer Feddema in de „Leeuw. Crt." antwoordde. Wat is er gebeurd? De muren zijn bepleisterd met terra nova, eikenhouten deelen zijn met vurenhout gelapt, sluitstukken, waarop nog eenig ornament zat, zijn mede onder een verflaag van banale kleur verdwenen.

De restauratie was bijna afgeloopen, toen spreker het

geval ter oore kwam. Hij is er toen heengegaan. Op enkele vragen, die hij stelde en enkele opmerkingen, die hij maakte, werd hem geantwoord, dat de architect het wel wist en men liet duidelijk blijken, dat men van sprekers advies niet was gediend. Spreker heeft zich toen stil gehouden.

Het wil hem echter voorkomen, dat kerkvoogden, voor zij tot restauratie van een kerk overgaan, wel eerst eens konden aankloppen bij een deskundig lichaam om advies. Zij zouden den Bouwkring kunnen raadplegen en deze zou zeker niet ongenegen zijn gratis advies te geven.

Wat gebeurt er nu? De kerkvoogden wenden zich meestal tot een architect of liever tot iemand, die zich architect noemt en van oudheid en schoonheid geen studie heeft gemaakt. In zoo'n geval is de herstelling — zoo zal spreker het maar noemen — meestal treurig.

De stukadoors kan ook naar sprekers meening geen blaam treffen, die komt op den architect. Was dat een deskundige geweest, dan had hij niet de dwaasheden uitgehaald, die hij reeds heeft gedaan en had ook geen advies aan de stukadoors gevraagd. Nu is het interieur verknoeid en een vandalisme gepleegd.

Op het ingezonden stuk van de heeren Cordes en Hoekstra in de „Leeuw. Crt." volgde een antwoord van den architect Hoekstra, die betoogde, dat het terra nova er weer zeer spoedig zou afvallen. Spreker zal daarover niet oordeelen. Maar dat is zeker, dat de heeren Cordes en Hoekstra onwetend waren van het gepleegde feit. De architect is schuldig. En is hij het niet — doordat hij slechts uitvoerde, wat hem weer was opgedragen — dan zijn het de heeren kerkvoogden, in wier midden zelfs nog een deskundige zitting heeft. Hen treft dan de blaam. Want zij hadden, zoo zij zich niet tot den Frieschen Bouwkring hadden willen wenden, gratis advies kunnen inwinnen bij de Rijkscommissie voor monumenten van geschiedenis en kunst.

De voorzitter geloofde, dat er over deze kwestie nu niet veel meer gesproken behoefde te worden. Het doel der bespreking was toch geweest te voorkomen, dat zulk een feit zich zou herhalen.

En ook over den toren van Oosterwierum dacht hij, dat men kort kon zijn. In de „Leeuw. Crt." van hedenavond kon men lezen, dat een architect van het departement van Binnenlandsche Zaken verschillende opmetingen had gedaan en eenige foto's van den toren had genomen. Het Rijk heeft dus de kwestie in handen en men kan z. i. de zaak dus overlaten, temeer daar ook het Friesch Genootschap haar heeft aangevat.

De heer Veenstra wenschte nog even de kwestie toe te lichten. Hij was te Oosterwierum geweest en had daar den toren onderzocht. Uit een bouwkundig oogpunt is er weinig merkwaardigs aan. Maar men moet niet alleen waken voor het architectonisch schoon, ook voor het typische van het Friesche landschap. En de toren deed daar op een (afgegraven) terp heel aardig. In 1902 heeft men de kerk laten afbreken. De toren, die nu nog rest en thans ook gevaar loopt, is een overblijfsel van oud-Gothischen bouw en is wel de moeite waard behouden te blijven. Daarenboven staat hij volstrekt niet in den weg. Er is gezegd, dat hij bouwvallig is, maar dit is niet het geval. De kwestie is, dat heeren kerkvoogden gaarne een nieuwen toren hebben.

Een ander feit van belang is, dat de toren midden in de begraafplaats staat en dat het kerkhof nog langen tijd zal worden gebruikt. In den toren bevindt zich een oude klok met aardigen klank. In de „Leeuw. Crt." gaf de heer D. het opschrift op de klok weer. Daarop gaf de heer Janzen aan de hand van ds. Van Borssum Waalkes een eenigszins andere lezing. Naar sprekers oordeel — hij bezag de klok ook — komt de schrijver uit Oosterwierum het dichtst bij de waarheid, al staan er in de krant een paar drukfouten.

De deskundige, de heer Janzen, betoogde, dat de klokken bij verplaatsing niet van haar geluid behoeven te verliezen, als er maar solied wordt gebouwd. Andere deskundigen zijn dat echter niet met den heer J. eens. Naar een deskundige aan spreker had medegedeeld, waren de resultaten met het verplaatsen van oude klokken nogal ongunstig uitgevallen.

Hoe sprekers bezoek aan Oosterwierum daar werd opgevat, moge blijken uit een schrijven, dat hij van den secretaris-kerkvoogd ontving. Het luidt:

> „Zoo er nog gading wordt gemaakt over het behoud van den ouden toren alhier, zoo verwachten de kerkvoogden per omgaande een aanbod van schadeloosstelling aangezien de inlevering der briefjes is bepaald op Zaterdag 21 dezer en er dus vooraf een vergadering moet plaats hebben van kerkvoogden en notabelen."

De kerkvoogden hebben een circulaire aan de overige kerkvoogden der Ned. Herv. kerk in Friesland verzonden, waarin zij om subsidie voor den bouw van een nieuwen toren vragen. Zij voelen — heet het er in — behoefte aan een toren met uurwerk. Het zal naar sprekers oordeel wel alleen behoefte aan een uurwerk zijn. En als dat zoo is, laten zij dan een torentje op de kerk doen bouwen en daarin een uurwerk aanbrengen. Dan behoeft toch de oude toren niet te worden afgebroken. Het uurwerk in den toren is daarenboven niet zoo slecht. Het kan nog heel best hersteld worden. Spreker zou daarom wenschen, dat de Friesche Bouwkring zich in een schrijven tot heeren kerkvoogden in Friesland zal wenden, hun in overweging gevende geen gift te schenken voor den bouw van een nieuwen toren te Oosterwierum en aan de kerkvoogden aldaar om te behouden wat te behouden is.

Daartoe wordt besloten.

De heer Cordes vroeg en verkreeg daarop het woord om nog even over de kerk in Huizum te spreken. Hij neemt zeer gaarne aan, wat de voorzitter heeft gezegd, nl. dat het diens bedoeling niet was iemand persoonlijk te benadeelen. Maar daarom was sprekers schrijven in de „Leeuw. Crt." nog niet overbodig geworden. Verschillende architecten van buiten de stad noemen terra nova een prachtig materiaal en ook de voorzitter liet zich in dien geest uit.

Maar „De Opmerker" spreekt van „een smerige pleisterlaag" en door die uitdrukking bestond wel degelijk de mogelijkheid van benadeeling.*) Daarom heeft spreker in de „Leeuw. Crt." geschreven. Van geschrijf komt geschrijf. De heer Hoekstra, de architect, bracht de schrijvers, goed beschouwd, van den regen in den drop, door er van te spreken, dat de laag er weer spoedig zou afvallen. Maar hier was de heer Hoekstra niet consequent, omdat de zaak niet gaat om de bepleistering, maar om het bepleisterde: de kerk. Over de kwestie of de kerk uit een oudheidkundig oogpunt is verknoeid, kunnen de stukadoors niet oordeelen, is er gezegd en dat geeft hij toe. Maar dan treft ook hen geen blaam.

De heer W. E. Hoekstra, die op aandrang van den voorzitter kort zou zijn (de voorzitter wees er n.l. op, dat de gasten waren gekomen voor de lezing over huisinstallaties) merkte op, dat uit het schrijven van de heeren Cordes en Hoekstra zelf de consequentie voortkwam, dat de laag terra nova er weer af zal gaan.

Hierna werd het debat gesloten.

---

*) De heer Cordes veroorlove ons de vraag waar door ons in deze zaak de onparlementaire uitdrukking gebezigd is, die door hem wordt aangehaald. Misschien komt zij voor in een van de stukken, die wij uit de Leeuw. Ct. overnamen, maar het gaat toch niet aan, haar op onze rekening te stellen, vooral niet in het verband, waarin dit hier geschiedt.

Red. Opmerker.

Ter vergadering werd getoond een foto van kerk en toren te Oosterwierum, nog voor het afbreken der kerk en was ter bezichtiging gesteld een aantal voorwerpen en monsters van terra nova. De uitstalling was van de heeren H. J. Cordes en C. Hoekstra alhier.

Prijsvragen.

Het weekblad „Architectura", orgaan van het Genootschap A. et A., meldt het volgende:

LELIMAN-PRIJSVRAAG 1911.

De heer J. W. H. Leliman heeft aan de besturen van de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een bedrag van f 1000.— beschikbaar gesteld om daaruit de prijzen voor twee prijsvragen, ter eere van de nagedachtenis van zijn vader, wijlen onzen eere-voorzitter J. H. Leliman, te bekostigen. Het is de bedoeling van den schenker, dat een prijsvraag van geringen omvang en een meer uitgebreide worden uitgeschreven, waarvoor de regeling en de keuze der onderwerpen geheel aan genoemde besturen zijn overgelaten. Namens ons genootschap is hem dank betuigd en wordt hem bij dezen hulde gebracht voor deze daad.

Wij stellen het zeer op prijs aan deze huldiging van den sympathieken voorstander der belangen van ons vak te mogen medewerken. Het voorbeeld, door een zoon gegeven, moge navolging vinden, ter versterking van het artistieke leven in ons land.

Binnenkort zal een bijeenkomst der bestuursafgevaardigden worden gehouden ter vaststelling van de programma's enz. Wij noodigen door dezen onzen leden uit, onderwerpen, die hen bijzonder aantrekkelijk voorkomen, aan den secretaris te melden.

HET BESTUUR.

PRIJSVRAAG-ARBEIDERSWONINGBOUW.

Naar men ons mededeelt, schrijft de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij, met medewerking van de afd. Utrecht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, eene prijsvraag uit voor den bouw van arbeiderswoningen op een terrein, groot 60 × 80 meter, te IJsselstein.

Genoemde maatschappij streeft naar eene goede en goedkoope volkshuisvesting ter plaatse en roept daartoe langs dezen weg de mederwerking van deskundigen in.

De uitgeloofde prijzen bedragen resp. f 200 en f 100, met diploma's, terwijl aan hen, wien de uitvoering van het werk wordt opgedragen, een flink honorarium wordt verzekerd.

De programma's zijn op aanvrage gratis verkrijgbaar bij de IJsselsteinsche drukkerij.

GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Door het Gemeentebestuur van Leiden is voor de eerste maal een gevelwedstrijd uitgeschreven, waarvoor in aanmerking zullen komen gevels, die in het tijdperk van 1 Januari 1911 tot 1 Januari 1913 zullen zijn voltooid.

Gaarne vestigen wij de aandacht op dezen wedstrijd, al zijn de uitgeloofde prijzen niet hoog te noemen. Dit zal evenwel de mededingers niet afschrikken en wij hopen dan ook, dat deze eerste proef een goed resultaat moge opleveren.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3. Officieel gedeelte. Bezoek aan het Paleis op den Dam. — Aankondiging van Vergaderingen.
Vakbelangen, door G. Versteeg. De Afdeeling der Architect-leden en de contributie-verhooging.
Het Wagner-Theater te Scheveningen, architect H. P. Berlage Nz. met afbeeldingen.
Boekbeoordeeling van den heer Leonard Springer over Oud-Nederlandsche Tuinkunst, door C. H. C. A. van Sijpesteijn.
Een en ander over de gevaren van het steenhouwersvak, door S. Elias, arts te Rotterdam (vervolg).
Ingezonden stukken. Weervastheid van metselwerk, door Prof. J. A. van der Kloes.

ARCHITECTURA No. 3. Mededeelingen betreffende het Genootschap. Begrooting en balans. Verslag van de Verificatie-commissie. Verslag van den bibliothecaris.
Jaarverslag van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.
Leliman-prijsvraag 1911.
De verbouwing van het Kon. Paleis Het Loo, met afbeelding.
Weervastheid van metselwerk.

DE BOUWWERELD No. 4. Het Rapport van de »Inceenschakelingscommissie« en het Technisch Onderwijs, door Th. van der Waerden c. i. (Vervolg).
Geschiedenis der Tuinkunst (vervolg) met losse plaat.
Heemschut (slot).
Toekomstbeeld naar Siegmund Feldmann in het Berliner Tageblatt.

DE INGENIEUR No. 3. Koninklijk Inst. van Ingenieurs. Afdeeling voor Electrotechniek. Verslag over de werkzaamheden der Permanente Commissie voor de Veiligheidsvoorschriften van het Kon. Instituut van Ing. in het jaar 1909—1910.
De moderne stoomlocomotief. Toepassingen van nieuwere vindingen op locomotieven, door Prof. I. Franco, slot met afbeeldingen en 1 tabel.
De verdeeling der spanningen in een lichaam, dat zich volgens de wet van Hooke gedraagt, door F. Vening Meinesz, c. i., met afbeeldingen.
Stukwerk en premiewerk, door K. G. Simon w. i.
Weervastheid van metselwerk, door Prof. J. A. van der Kloes.
Ingezonden stukken. Naar aanleiding van »Een woord van opwekking aan onze jonge Delftsche ingenieurs« door C. F. Stork w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 3. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Bijdrage tot de kennis van het Gewapend Cement-Beton (vervolg).

DE AANNEMER No. 4. Wijziging der artt. 1401—1407 van het Burgerlijk Wetboek I.
Borgstellings-Verzekering.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 30. Kleurige steenen. — Het voorkomen van ongelukken in het ketelhuis. — Het afschilleren van aarden buizen. — Beton als bestratingsmiddel. — Mededeelingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 1 van den nieuwen jaargang: Iets over oudere drinkwatervoorzieningen: J. van der Breggen. — Ballongas: D. Stavorinus. — Leven: Dr. Calkoen. — Een eenvoudig polarisatie-apparaat: K. Scheringa. — Gasbereiding op kleine schaal: P. J. C. Nell. — Een Zwemgordel: D. S. S. — Iets over planten, voorkomende in de litteratuur: P. N. van Eck. — De interferentie-kleurenfotografie: Dr. R. G. Rijkens. — Hagenau's Toekomst: D. J. van der Ven. — Vliegen en vliegmachines: N. J. Kollewijn. — De Chronophoon: Dr. Z. P. Bouman. — Nieuwe proeven over de dampkringslucht; De stoffelijke natuur en de samenstelling der lucht: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L de Veer.

MODERNE BAUFORMEN, JAARGANG 1910 No. 12. Het hoofdartikel in de laatste aflevering van Dr. Paul Klopfer's maandschrift, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart, behandelt de door Sigismund Goschel te München uitgevoerde kazernegebouwen. De architectuur is niet zonder karakter in hoeverre echter hier rekening gehouden is met de moderne inzichten betreffende kazernebouw in het algemeen, zou eerst kunnen blijken uit een dieper gaande studie, waarvoor nog meer gegevens vereischt worden dan men hier gepubliceerd vindt. In een tweede artikel maakt K. E. Schmidt

te Parijs eenige vergelijkende opmerkingen betreffende de Duitsche, meer bepaald de Münchener, en de gangbare Fransche meubelkunst. Die opmerkingen zijn veelal juist en geven wel wat te denken. In aansluiting daaraan zijn de vele platen van Münchener meubelkunst hier goed op hun plaats. Zij worden afgewisseld door kleurige reproducties van interieurs, waaronder ook uit Engeland. Aan het slot treffen wij voorts afbeeldingen aan van eenige uitgevoerde werken en ontwerpen van Düsseldorfer, Dresdener, Stuttgarter en Hamburger bouwmeesters en ook van een paar gebouwtjes te Kopenhagen.

MODERNE BAUFORMEN, JAARGANG 1911 No. 1. Het eerste nummer van den nieuwen jaargang wordt voor een groot deel in beslag genomen door werk van Prof. Wilhelm Kreis te Düsseldorf o. a. een villa te Wachwitz. Kreis behoort onmiskenbaar tot de meesters, die aansluiting zoeken aan de eerste helft der 19de eeuw en zijn pogingen daartoe mogen werkelijk hier en daar geslaagd heeten.

Verder vindt men van de Züricher architecten Gebr. Pfister een interessant schoolgebouw gereproduceerd met eenige zeer fraaie afbeeldingen. Ook in deze aflevering zijn de zwarte platen met eenige meer of minder geslaagde kleurige reproducties afgewisseld.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 4. Het Januari-nummer van Alexander Koch's uitgave opent met eenige welgeslaagde proeven van artistieke photographie van den Münchener photograaf Eugène Smith.

Architectuur en meubelkunst zijn vertegenwoordigd door het werk van A. Bembé te Mainz, een dier groote industrieele firma's, die de kunst in haar dienst hebben genomen, haar exploiteeren, zoo men wil, en allengs meer de groote opdrachten tot zich trekken. Erkend moet evenwel worden, dat zij op deze wijze ook heel wat voor den dag weten te brengen.

Daarnaast verdient echter het, ongetwijfeld meer individueele, werk van Heinrich Staumer te Berlijn, dat ook in dit nummer is afgebeeld, de volle aandacht. Voorts vinden wij hier een beschouwing over de eerste tentoonstelling van de »Künstler-Vereinigung Dresden« waarbij afbeeldingen van werk van Zwintscher, Bendrat, Beckert, Wrba, Pilz en anderen.

De poppen van Lotte Pritzel kunnen ons maar heel weinig bekoren.

Varia.

AUTOMATISCH LANTAARNOPSTEKEN.

In verband met wat wij dezer dagen over de proef hier met een automatische lantaarnopsteker mededeelden, ontleenen wij het volgende aan een Duitsch blad, de „Pommun. Praxis": Dit breidt zich steeds uit. In het midden van den zomer hadden in Duitschland reeds 16 steden een opsteekinrichting voor alle lantaarns; gedeeltelijk ingevoerd was zij in 18 steden en in andere zijn plannen in bewerking. Hieruit mag men wel afleiden, dat mettertijd het stelsel algemeen zal worden.

Drie systemen dingen om den voorrang. De ervaringen luiden doorgaans uiterst gunstig: gedeeltelijk waren de resultaten zelfs nog gunstiger dan door de leveranciers was gegarandeerd.

Slechts twee gemeenten geven mededeelingen over de kosten en de besparing aan loonen. Zoo bericht Königsberg, dat de besparing aan loon zoo groot is, dat in twee jaren de inrichtingskosten zijn afgeschreven. Neusz (32.000 inwoners), dat jaarlijks ongeveer 5700 M. aan loonen van opstekers wordt gespaard. Bovendien wordt door het nauwkeurig aansteken en blusschen derl antarens gas bespaard. omdat, als dit met de hand gebeurt, de lantaarns gemiddeld een kwartier te vroeg aangestoken resp. te laat geblusch worden. Het toezicht op het goed werken der 600 zelfontbranders is aldus geregeld, dat twee installateurs 's avonds en 's morgens de verschillende straten controleeren. Dit kost 1500 M. per jaar aan loon.

Zoo zal de invoering van het stelsel zich wel voortdurend uitbreiden. Het zal n.l. slechts daar niet goed werken, waar de drukking in het buizennet bijzonder groote hoogteverschillen aanwijst en dit niet te uitgestrekt is. Een nadeel ontstaat wel voor de lantaarnopstekers, maar hierdoor zal men zich niet van invoering laten afschrikken. München deed dit wel, maar omdat het bij de straatverlichting hoofdzakelijk verarmde of invalide personen in dienst heeft, die bij ontslag ten laste der armenzorg zouden komen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 4 FEBRUARI 1911. No. 5.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De bestrating van Brussel.

(Van onzen Brusselschen correspondent naar officiëele gegevens.)

De dienst der wegen en straten te Brussel is verdeeld in twee klassen, die der groote wegen, welke bij den Staat in onderhoud zijn en die der kleine wegen, welke de straten omvat, die op kosten van de stad onderhouden worden. Die straten zijn, naar gelang harer belangrijkheid weder verdeeld in hoofdwegen en secundaire wegen.

De totale oppervlakte der straten en wegen, bij de stad in onderhoud, bedraagt ongeveer 1.270.000 M². en naar den aard der toegepaste verharding kan deze oppervlakte verdeeld worden als volgt:

Natuursteen	Secundaire wegen	715.200 M².
	Hoofdwegen	411.700 »
Gewoon Macadam		89.500 »
Macadam met teer (Tarmac)		16.000 »
Asphalt		22.000 »
Hout		38.500 »
Gebakken steen		1.100 »
Gemiddeld worden jaarlijks vernieuwd:		
Natuursteen	Opnemen en herleggen	60.000 M².
	Nieuwe bestrating	20.000 »
Macadam		10.000 »
Asphalt		1.500 »
Hout		3.500 »

Hieruit volgt, dat de totale oppervlakte der rijwegen, bestraat met natuursteen, moet worden opgenomen en herlegd of vernieuwd in een tijdperk van veertien jaren, dat de oppervlakte Macadam elke zeven jaren geheel vernieuwd wordt, dat dit met de asphaltstraten elke veertien of vijftien jaren plaats heeft en met de houtbestrating elke 10 jaren.

Natuursteen.

De soorten natuursteen, die tegenwoordig voor de bestrating van rijwegen worden gebezigd, zijn vermeld in het hiernavolgend staatje.

De porfierkeien meten 0.10 × 0.16 M. aan den kop en zijn 0.14 M. hoog, met een zeer geringe verdunning van den staart, zij komen uit Quenast, Lessines en voor een klein gedeelte uit Bierghes. De grèskeien zijn van denzelfden vorm als de vorige, maar hun hoogte is 0.16 M. Zij komen uit de groeven van de Maas (Dinant, Namen, Andenne, Yvoir), uit die van de Ourthe (Esneux, Poulseur, Comblain-au-Pont, Rivage, enz.), en uit die van Attres-Mevergnies en van Huppaye.

Soort der keien.	Aantal keien per M².	Gem. prijs per 1000 st. Francs.	Prijs van 1 M². nieuwe bestrating. Francs.	Duur in jaren.
Porfier . . .	50	210	11.50—11.75	20
Grès van de Ourthe of van de Maas . .	54	230	13.47—13.72	10—12
Attres . . .	56	240	14.49—14.74	8—10
Huppaye . .	54	205	12.12—12.37	20

De duur der bestrating, waarvan hierboven sprake is, omvat het tijdperk gedurende hetwelk het materiaal bruikbaar is in de hoofdstraten, voordat het naar de secundaire straten wordt overgebracht.

Men kan hieruit afleiden, dat om de bestrating van Brussel te houden in den uitstekenden staat, waarin zij zich bevindt, gerekend moet worden op een jaarlijksche uitgaaf van ongeveer 60 centimes per M². voor de hoofdstraten en van 9 à 10 centimes per M². voor de ondergeschikte straten, waarbij in aanmerking te nemen is, dat voor laatstbedoelde straten geen rekening is gehouden met de waarde der materialen, die van de hoofdstraten afkomstig zijn.

Beschouwt men de geheele oppervlakte der met natuursteen verharde straten, zonder onderscheid van belangrijkheid, dan volgt hieruit, dat de kosten van onderhoud in het algemeen per jaar 27 à 28 centimes per M². bedragen.

Uit het bovenstaande staatje blijkt, dat een M². bestrating van porfierkeien ongeveer 11.50 francs kost, alles inbegrepen, terwijl die van grèskeien afwisselt tusschen 12 en 14.50 francs, al naar den aard der gebezigde materialen; verder dat de duur der porfierkeien tennaastenbij het dubbele van dien der grèskeien is. Bovendien levert de bestrating met grèskeien, waarvan herleggen na tien of twaalf jaren noodig is, dan 5 tot 10 % puin op, terwijl porfierkeien, die, omdat zij te glad geworden zijn, voor wegen met een druk verkeer niet meer deugen, nagenoeg allen weder gelegd kunnen worden in de ondergeschikte straten, waar zij nog een onafzienbaren tijd dienst kunnen doen en bijna niets aan onderhoud kosten.

Wat betreft de keien van Huppaye, uit een oogpunt van duurzaamheid kan men ze vergelijken met de porfierkeien; zij hebben bovendien daartegenover het voordeel veel minder glad te worden; maar daar de groeven slechts op kleine schaal geëxploiteerd worden, is het niet mogelijk, aan de toepassing van deze soort groote uitbreiding te geven.

Evenzoo is het niet mogelijk het gebruik van de keien uit de groeven van Attres-Mevergnies uit te breiden, hoezeer men met dit materiaal zeer mooie straten maken kan. Deze keien zijn zeer regelmatig van vorm en niet glad; men gebruikt ze te Brussel bij voorkeur in kleine straten, die een druk voetgangersverkeer hebben en daar waar men, om een of andere reden, een zeer fraaie bestrating verlangt; maar het materiaal is zeer zacht en vandaar is hun duurzaamheid in vergelijking met porfierkeien zeer gering.

In het algemeen kan men de gevolgtrekking maken, dat de harde materialen economisch in het gebruik zijn en dat men ze overal moet toepassen, waar het lengteprofiel van den weg gunstig is (d. w. z. waar geen grooter hellingen dan 3 of 4 op 100 voorkomen). Bij sterkere hellingen is het gebruik van grèskeien aan te raden.

Macadam.

De kosten van eersten aanleg van Macadam bedragen 5 francs per M².; maar wanneer de onderlaag gemaakt wordt van oude keien in plaats van nieuwe moellons, kan de prijs tot 3 francs per M². dalen, wel te verstaan, wanneer men de oude keien als waardeloos beschouwt.

De prijs van een normale vernieuwing bij gebruik van steenstukken en porfierslag, zooals men te Brussel gewoon is te verwerken, kan gemiddeld per M². als volgt berekend worden.

Levering van steenstukken en porfierslag . .	0.50 fr.
Transport der materialen	0.23 »
Arbeidsloon	0.48 »
Walsen	0.05 »
	1.26 fr.

De kosten van onderhoud per M². en per jaar bedragen 15 tot 25 centimes.

Uit het voorafgaande blijkt, dat het Macadam naar verhouding duur is. Het eenig voordeel dat het oplevert, de geruischloosheid, wordt opgewogen door talrijke nadeelen als: veelvuldige herstellingen, waardoor het verkeer belemmerd wordt, slijk in den winter, stof in den zomer, hetgeen aan kosten van reiniging en besproeiing 50 % meer eischt dan elk ander systeem van verharding.

Voorts kosten het onderhoud en de herstellingen een belangrijke uitgaaf aan water, zoodat men, dit alles samenvattend, zeggen kan dat de hedendaagsche eischen van verkeer en zelfs van economie, de algeheele verdwijning voorschrijven van het Macadam in de stad en dat het gebruik daarvan alleen nog gemotiveerd is in de wegen van het Bois de la Cambre.

Macadam met teer (Tarmac).

De eerste toepassing van Tarmac te Brussel heeft plaats gehad in 1909 in de Emile De Mot-laan aangelegd als hoofdtoegangsweg tot de Wereldtentoonstelling. De kosten bedroegen 6 francs per M².

Dit Tarmac is samengesteld als volgt:

Een vleilaag van 0.20 M. dikte van moëllons van porfier.

Een laag porfiersteenstukken in afmetingen van 4—6 cM. niet met teer gedrenkt.

Een laag van 0.10 M. dikte van in teer gedrenkte porfiersteenstukken van kleinere afmeting, vermengd met geteerd leiengruis in de verhouding van 3/5 steenstukken en 2/5 gruis.

Het teren van de steenstukken geschiedt onder toezicht der Directie in overdekte loodsen, op minstens 50 M. afstand van woningen. De steenstukken worden voor de bewerking eerst gedroogd en verwarmd in een roteerenden oven, zoodanig, dat zij daarin een gelijkmatige temperatuur verkrijgen van 65° C. en zij worden op deze temperatuur gehouden lang genoeg om alle vocht uit te drijven.

De teer wordt vermengd met hars in een hoeveelheid van 3 % van het volume. Voordat de teer in het werk gebracht wordt, wordt zij gedurende minstens drie uren gekookt, waarbij evenwel gezorgd moet worden, dat de hars niet wordt ontleed; bij dit koken wordt de temperatuur tot 215 à 230° C. opgevoerd. Het vermengen van de teer met de steenstukken geschiedt in een mengmolen, zoodanig, dat zij aan alle kanten goed met teer overdekt worden. De teer moet goed aan de oppervlakte hechten, zonder dat de laag evenwel te dik wordt. De hoeveelheid teer benoodigd om dit doel te bereiken is 80 L. op 1 M³. steenstukken.

De twee lagen van het Macadam worden achtereenvolgens gewalst met een rol van 12 ton gewicht. Met dit walsen moet worden voortgegaan tot een volkomen samendrukking verkregen is, ter beoordeeling van de Directie. Voor de laatste laag wordt het voortgezet, totdat de oppervlakte van de verharding geheel glad en effen is met een tonrondte van 1/50 en nergens ongelijke plekken vertoont of verschuivingen van het materiaal onder de laatste twee gangen van de wals.

Men begint met het walsen aan den kant van den weg en zet het symmetrisch voort naar de as, de rol telkens zooveel verplaatsend, dat zij nog 0.20 M. van het reeds gewalste gedeelte dekt.

De Directie heeft zich de bevoegdheid voorbehouden, om ten einde zeker te zijn van de compactheid van het bovenvlak van den weg, voor te schrijven, het daarover uitspreiden van een dunne laag slakkengruis of „grenaille", vooraf geteerd evenals het andere gruis, en het inwalsen van deze deklaag. Na afloop daarvan wordt de oppervlakte nog bestrooid met fijn, droog kwartszand.

Asphalt.

Een gedeelte der binnenboulevards en de toegangen tot verschillende openbare gebouwen zijn geasphalteerd over

een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 22000 M².

De kosten van eersten aanleg per M². met inbegrip van een betononderlaag van 0.10 M. wisselen af van 16 tot 17 francs en de duur der bekleeding is van 14 tot 15 jaren. Hieruit volgt, dat de prijs der asphaltstraten gemiddeld stijgt tot 1 franc per M². en per jaar op de binnenboulevards, waar het verkeer zeer druk is. Elders bij de toegangen naar sommige openbare gebouwen, waar het verkeer veel minder te beteekenen heeft, is vernieuwing eerst noodig na een twintigtal jaren en de kosten per M². en per jaar worden daar zelden hooger dan 75 centimes.

Het asphalt is het meest hygiënische van alle bestratingsmaterialen. Het eenige bezwaar, dat men er tegen kan aanvoeren is de gladheid bij een lichtelijk vochtige atmosfeer. Daartegenover staat, dat de asphaltbekleeding een volkomen dichte deklaag vormt, geheel effen en groote besparing aan trekkracht en slijtage van voertuigen medebrengt.

Aard van de asphalteering.	Prijs per M². in franc inclucief 10 jaren onderhoud.		Duur. Jaren.
	met onderlaag.	zonder onderlaag.	
Gecomprimeerd, dik 4 cM. (voor rijwegen)	14.25	11.25	14—15
Gegoten, dik 2 cM. . . . (voor voetwegen)	6.75	3.75	20—25

Houtbestrating.

In 1883 werd te Brussel op den boulevard du Régent en in de rue de l'Hotel de Ville (thans rue Charles Buls) voor het eerst een proef genomen met hout als bestratingsmateriaal.

Deze bestrating werd achtereenvolgens uitgebreid op den boulevard du Régent, op den boulevard de Waterloo en eindelijk in de avenue Louise, over een totale oppervlakte van ongeveer 35.500 M².

De opgedane ondervindingen zijn in het volgend staatje vermeld.

Houtsoort.	Prijs per M²., met inbegrip van onderhoud gedurende 6 jaren.		Duur, jaren.
	Inclusief onderlaag Francs.	Op bestaande onderlaag. Francs.	
Dennenhout, Karri of Jarrah (zonder onderhoud).	11.—.	8.—.	11—12. De eerste proef dateert van 2½ jaar geleden.
	22 50.	—	

Het aangenomen type der houtblokken is het rechthoekig prisma van de volgende afmetingen: 0.08 M. dikte, 0.075 M. breedte en 0.18 tot 0.23 M. lengte. De gecreosoteerde blokken worden in verband gezet met open voegen, wijd 3 mM., waarin reepen geteerd of geasphalteerd bordpapier, breed 5 cM., geplaatst worden. Het vullen der voegen wordt bij droog weder, onmiddellijk na de plaatsing der blokken en meermalen herhaald geschieden, met kokende teer met bijvoeging van „brai" (harde koolteer) in een verhouding zoodanig, dat men een goed vloeibare massa verkrijgt. Ten slotte wordt een dun laagje porfiergruis over de oppervlakte uitgespreid.

Eikenhout en dennenhout zijn voor bestrating evengoed, maar daar het eikenhout naar verhouding duur is en het beukenhout meer door rotting dan door slijtage lijdt, worden beide laatstgenoemde houtsoorten niet meer voor bestrating gebruikt.

Wat betreft het jarrah- of karrihout (Australisch hout) is de prijs van 22.50 francs te hoog om aan een algemeene toepassing te kunnen denken. Naar de opgedane ondervinding kan men den prijs van bestrating van dennenhout, gelegd op de bovenomschreven wijze, berekenen op hoogstens 1 franc per M². en per jaar.

De houtbestrating biedt met het oog op het verkeer en de reinheid dezelfde voordeelen als het asphalt en heeft daarop bovendien voor dat zij geruischloozer en minder glad is.

Bestrating van gebakken steen.

Een zeer interessante proef met deze voor Brussel nieuwe bestrating werd in December 1907 genomen aan het begin der avenue Louise. Een bestaand gedeelte houtbestrating op dit drukke punt moest herlegd worden en is toen vervangen over een lengte van ongeveer 25 Meters door een bestrating van baksteen in teer gedrenkt, gelegd op de aanwezige betonlaag en overdekt met een laag bitumen, waarover een dun laagje fijn steengruis is uitgespreid. De kosten van deze nieuwe bekleeding hebben 1282 francs bedragen, of per M². berekend 5.75 francs.

Het werk werd uitgevoerd in een voor de uitvoering van degelijk en duurzaam werk alleszins ongunstig jaargetijde; niettegenstaande deze omstandigheid en nadat het werk bovendien den invloed van twee bijzonder vochtige en koude winters te doorstaan heeft gehad, heeft deze bestrating zich uitstekend gehouden. Geen spoor van slijtage of beschadiging heeft zich tot nog toe vertoond. Bovendien is uit waarnemingen gebleken, dat deze nieuwe wijze van bestrating zich kenmerkt door een volkomen geruischloosheid en geenerlei gevaar voor glad worden bestaat.

De proef is dus uitnemend geslaagd.

Wanneer men daarbij nu nog overweegt, dat het nieuwe systeem van bestrating aan deze eigenschappen nog het voordeel paart, per M². 3.91 francs goedkooper te zijn dan houtbestrating, dan springt de belangrijkheid van deze proefneming in het oog en verdient zij zeker voortgezet te worden. Men heeft dan ook reeds het voornemen opgevat tot uitvoering van een dergelijke baksteenbestrating, ter vervanging van de houtbestrating op den boulevard du Régent, namelijk het gedeelte tusschen de rue du Luxembourg en de perceelen 47—49 van de avenue des Arts.

Ook is men, op grond van verkregen uitkomsten, overgegaan tot het vervangen, door baksteenbestrating, van het modderig Macadam in het ruiterpad van de avenue Louise, tusschen het Rond-Point en de avenue Emile De Mot. Dit werk is in het laatst van 1909 uitgevoerd en de ruiters zijn er zeer tevreden over. De oppervlakte bedraagt 900 M².

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 28 Januari j.l. hield te Amsterdam de Bond van Nederl. Architecten een vergadering.

Ingekomen was o.a. een uitnoodiging van de Vereeniging van letterkundigen om mede te werken aan de oprichting van een federatie van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

De vergadering besloot principieel tot aansluiting van den Bond bij de Federatie.

Besloten werd eveneens tot aansluiting bij den Bond

»Heemschut«. Als afgevaardigden naar de algemeene vergadering van Heemschut werden aangewezen de heeren De Bazel, Berlage en Ingenohl.

Een voorstel tot wijziging der statuten, dat in de vorige vergadering niet in stemming kon komen, werd aangenomen.

Hierna kwam aan de orde het steenhouwersvraagstuk.

Door den heer Weissman werd de volgende motie voorgesteld:

De Bond van Ned. Architecten, gehoord de gevoerde besprekingen, is van oordeel, dat de maatregelen, voorgesteld in de thans bij de Tweede Kamer aanhangig gemaakte ontwerp van wet in zake het steenhouwersbedrijf, voldoende zijn, en dat er voorloopig, nu er zooveel verschil van meening omtrent dit vraagstuk valt op te merken, geen aanleiding bestaat voor het verbod van bepaalde steensoorten.

De heer van Nieukerken stelde voor een beweging op touw te zetten voor het verbod van het verwerken van zandsteen.

Dit voorstel werd met algemeene stemmen op één na verworpen; de heer Weismann trok zijn motie in.

Met algemeene stemmen werd hierna aangenomen een motie van het bestuur, luidende:

»De Bond van Nederl. Architecten is van meening, dat maatregelen tot bescherming van den steenhouwersarbeid, en het toepassen van alle mogelijke voorbehoedmiddelen tegen de z.g. beroepsziekten, dringend gewenscht zijn.

Verworpen werd ten slotte een voorstel van het bestuur tot collectieve verzekering van dienstpersoneel der architecten, die niet aangesloten zijn bij den Bond van Technici.

Een door den heer Jansen ingediend voorstel om aan de regeering te verzoeken de opzichters onder de ongevallenwet te brengen, werd aangehouden.

FRIESCH GENOOTSCHAP TE LEEUWARDEN.

Iets over oude kasteelen in Friesland.

Lezing van den heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, in de vergadering van 19 Januari 1911.

Aan den wand hingen tal van afbeeldingen van adellijke huizen in Friesland, zooals ze hier voor honderd jaren nog veel werden aangetroffen. Sedert zijn ze — behoudens een enkele uitzondering — het een na het ander afgebroken; niets bleef er van over dan een vaak gebrekkige teekening op papier en voor den belangstellenden mensch de weemoedige gedachte, dat onze voorvaderen uit dien tijd zoo weinig eerbied voor het verleden met zijn niet zelden schoone monumenten van bouwkunst hebben gehad.

Genoemde teekeningen zijn het eigendom van het Friesch Genootschap en dienden dien avond, om het meegedeelde te illustreeren en te verduidelijken. Doch niet dadelijk bevond de spreker zich met zijn onderwerp op Frieschen bodem; hij liet een lange inleiding over het ontstaan der kasteelen in Nederland voorafgaan. Het waren dan, volgens hem, de Romeinen, die omstreeks het begin der Christelijke jaartelling in deze gewesten de eerste sterkten bouwden, door hen met recht castellum genoemd, waarvan ons woord kasteel is afgeleid. Dergelijke sterkten van steen hebben gestaan ter plaatse van het tegenwoordige Nijmegen, Voorburg bij Den Haag en te Lugdunum. Van de laatstbedoelde zijn er geen overblijfselen, doch men weet, dat haar standplaats niet bij Leiden moet worden gezocht. De bouwkunst der Romeinen heeft geen navolging gevonden. Toen zij deze streken verlaten hadden, vervielen de hier wonende stammen weer tot barbaarschheid. Men gebruikte later voor het bouwen uitsluitend hout uit de bosschen, wat ten aanzien van het Saksische tijdperk ook blijkt uit de opgravingen, door dr. Holwerda in de Hunenschans op de Veluwe verricht.

Zeer waarschijnlijk heeft de manier van bouwen ten onzent in de eerste eeuwen na de evangelie-prediking veel overeenkomst gehad met de Engelsche, daar van Engeland uit de zending hier is begonnen. Ook daar bouwde men langen tijd uitsluitend van hout en eerst, toen de Normandiërs tegen het einde der 11de eeuw het land hadden veroverd, is men meer algemeen steen gaan gebruiken. We mogen dus aannemen, dat de eerste kathedraal binnen onze grenzen, in 696 door Willebrord te Utrecht gesticht, van hout is geweest. In elk geval staat het vast, dat de Normandische kasteelen, die tot voorbeeld hebben gediend, niet van Germaanschen oorsprong waren. Immers, Caesar schrijft, dat de Germanen de gewoonte hadden, uitsluitend in het open veld te strijden en volgens Tacitus woonden zij in dorpen, die door open ruimten omgeven waren. Eeuwen lang zijn Friezen, Franken en Saksers aan die oude gewoonte getrouw gebleven en het was al weer in 11de eeuw, voor de Franken kasteelen bouwden. Daarvan is thans geen spoor meer over.

Bij de Normandische kasteelen was de toren, die den heer tot woning diende, van steen; maar de overige gebouwen waren nog van hout. In de 13e eeuw was men daarmee niet meer tevreden. Zoowel in Frankrijk als in Engeland moesten toen ook de omheiningen van steen zijn. In de 14e eeuw begint men meer aandacht aan de bewoonbaarheid der kasteelen te schenken. Vooral die der vorsten krijgen het karakter van versterkte paleizen. Om tot de wetenschap te komen, hoe een kasteel in de 13e eeuw er uitzag, moet men zijn toevlucht nemen tot de ridderromans.

Een kasteel in de vlakte bouwde men anders dan een in een berg- of heuvelachtige streek. In het laatste geval was de ligging zeer onregelmatig. Men vond ze b.v. zoo aan den Rijn en in het noorden van Frankrijk. In Nederland was er maar één, het Valkhof te Nijmegen. De eerstbedoelde kasteelen waren naar een regelmatig plan gebouwd, b.v. het Louvre te Parijs, waarvan de oorspronkelijke basis bekend is en voor geheel Noord-Europa kan dienen. Het is een rechthoek; vóór dien tijd gebruikte men ook een veelhoek.

Het kasteel der Hollandsche graven Willem II en Floris V te 's-Gravenhage — overblijfsel de bekende ridderzaal — is blijkbaar naar Engelsch model gebouwd. Het was in de eerste plaats voor woning bestemd, doch kon in geval van nood verdedigd worden. Andere hadden geheel het karakter van versterkingswerken (Medemblik, Eenigenburg, Muiden). Sinds het laatst der 13e eeuw, toen het leenstelsel had uitgediend, is men aan de bewoonbaarheid van het kasteel hoogere eischen gaan stellen. In de 15e eeuw zijn veel Nederlandsche kasteelen verwoest. Vele werden niet hersteld, omdat zij hunne beteekenis hadden verloren; andere werden tot woonverblijf ingericht.

Van de kasteelen, die er in Friesland hebben bestaan, mag men gerust aannemen, dat zij niet ouder waren dan uit de 15e eeuw; ja, de meeste dateerden misschien pas uit de 16e eeuw. De Friezen toch hebben het leenstelsel nooit gekend en dat maakt het bestaan van oudere kasteelen in hun land onwaarschijnlijk. Dientengevolge kon Albrecht van Beijeren in 1396 Friesland zoo gemakkelijk veroveren. Weer in Holland teruggekeerd, meende hij, dat het voldoende zou zijn, Stavoren en sommige andere Friesche steden bezet te houden. Maar dat kon niet verhinderen, dat Schieringers en Vetkoopers elkaar in het open veld bestreden. Daarom ondernam Albrecht in 1398 een tweeden tocht naar Friesland, waar hij toen versterkingen bouwde. Den 18 Juni 1399 beleende deze Hollandsche graaf Gerrit van Cammingha met Leeuwarden, Wirdum, Stiens en Ferwerd. Sommigen zijn van oordeel, dat Gerrit toen Cammingha-state te Ferwerd heeft laten bouwen, wat evenwel, den weinigen tijd, dien hij daarvoor had, in aanmerking

genomen, onwaarschijnlijk is. Maar mocht die state toen al zijn gesticht, dan is zij misschien niet anders dan een aanzienlijke woning geweest.

Dat er in de 15e eeuw nog geen kasteelen in de eigenlijke beteekenis van het woord binnen Friesland's grenzen werden gevonden, wordt ook aannemelijk gemaakt door het feit, dat het in 1499 Albrecht van Saksen zoo weinig moeite heeft gekost, dit gewest ten onder te brengen. Als de adellijke huizen werkelijk kasteelen waren geweest, had de Saksische hertog ze zeker niet zoo gemakkelijk omver kunnen halen. In den Saksischen tijd moeten er echter kasteelen zijn gebouwd, die als zoodanig van meer beteekenis waren. Ten minste, we lezen in de geschiedenis, dat de Leeuwarders den 16 Februari 1516 het beleg van Unemastate de Blija sloegen en dat zij het gebouw eerst den 12 Maart in hun bezit kregen. Een dergelijke belegering heeft zich te Ferwerd afgespeeld.

Maar nog een derde feit geeft grond voor de meening, dat in 1498 een Friesche state als kasteel zijn bezitter nog weinig veiligheid bood. Bij Van Lennep vinden we vermeld, dat Schelte Liauckama toen zijn state te Sexbierum verliet en een toevlucht binnen de muren van Franeker zocht, welke stad destijds ook nog niet zeer sterk moet zijn geweest.

Het begin der 16e eeuw bracht Friesland een tijdperk van betrekkelijk veel rust, waardoor welvaart ontstond. De bewoners van dit gewest begonnen toen meer de gewoonten van den Bourgondischen en den Hollandschen adel na te volgen, o. a. ook door het voeren van een blazoen. In dien tijd zijn er veel adellijke huizen gebouwd, die nu bijna alle gesloopt zijn. Alleen Heringa-state te Marssum kan ons nog een denkbeeld geven van den bouw en de inrichting van een Friesch kasteel uit het begin van de 16de eeuw. Zoo'n state was op dezelfde manier, hoewel op veel kleiner schaal, aangelegd als een beroemd kasteel in Frankrijk, welke soort weidsche landhuizen er in dat land en in Bourgondië, sinds men zich in Italië op de moderne vestingbouwkunde had toegelegd, veel waren verrezen. Zij stonden op de plaats der oude kasteelen en werden telkens naar den smaak des tijds verbouwd.

Een groot aantal der buitenverblijven van onzen Frieschen adel uit dat en een later tijdperk, waarvan de bovengenoemde teekeningen een voorstelling moeten geven, onderwierp de spreker dan achtereenvolgens aan een korte beschouwing, daarbij op verschil en overeenkomst de aandacht vestigend. Zij onderscheiden zich vooral door het poortgebouw, dat aanvankelijk gesloopt werd, later vaak op zich zelf, nu eens binnen, dan weer buiten, in sommige gevallen ook boven de gracht, staat. De overeenkomst spreekt in den regel uit het twee-vleugelig aanzien der gebouwen. Van den stijl van het 16e-eeuwsche type, zooals zich dat ook in Holland heeft ontwikkeld, is het Edamsche huis, tegenwoordig als museum in gebruik, een mooi voorbeeld. Al bezigde men in hoofdzaak gebakken steen voor den bouw, toch ontbrak de groefsteen, waaruit banden en details werden vervaardigd, bijna nooit. Ook de afbeelding van Liauckama-state te Sexbierum geeft dat type zuiver terug. Sjaardama-state te Franeker moet, blijkens de teekening, meer op verweer zijn ingericht geweest. Het had twee zware torens, die aan den bouwtrant der 15e eeuw herinneren; de rest van het kasteel vertoont weer het karakter van de 16e eeuw.

De onbedrevenheid der teekenaars, die de afbeeldingen uit de 18e eeuw gemaakt hebben, is oorzaak, dat de toeschouwer zich vaak moeilijk een goed denkbeeld van de gebouwen kan vormen. Het lijdt echter geen twijfel, of de bekende Amsterdamsche bouwmeester Hendrik de Keyser (17e eeuw) moet voor Friesland gewerkt hebben en ook de Palladio-vorm van Jacob van Campen is hier en daar te herkennen.

Het eenige nog in goeden staat zijnde adellijk huis in Friesland is, zooals gezegd, Heringa-state te Marssum. Het kan niet heelemaal naar het karakter der 16e eeuw zijn ingericht, omdat Tjalling van Eijsinga het in 1630 verbouwd heeft; maar de verandering heeft toen blijkbaar alleen verfraaiing ten doel gehad. Het hoofdgebouw dateert vrij zeker uit het begin der 16e eeuw en draagt maar weinig sporen van Tjallings verandering. De voorpoort van Heeringa-state is bijzonder merkwaardig. Ofschoon zij het jaartal 1631 in den gevel draagt, is het bijwerk waarschijnlijk toch ouder. Wanneer de details in den gevel zijn geplaatst, is niet zeker; de spreker zei, te vermoeden, dat het in 1713 zou zijn gebeurd en dat de poort toen haar tegenwoordigen vorm heeft verkregen.

Verschillende versierselen aan de poort en het hoofdgebouw en ook de schouw in de groote zaal, doen denken aan Pieter de Keizer te Amsterdam, die, zonder over de talenten van zijn vader Hendrik te kunnen beschikken, tusschen 1625 en 1640 de best beklante beelhouwer in Nederland is geweest en ook veel in het buitenland heeft gewerkt.

Is dus de kern van Heringa-state nog zestiende-eeuwsch, van details uit dien tijd is er niets te bespeuren. Tjalling zal met de verwijdering daarvan zijn begonnen en later moeten Van Popta en de voogden nog meer veranderingen hebben laten aanbrengen. Toch moge het nageslacht dankbaar zijn voor wat daar bewaard is gebleven, al valt het te betreuren, dat er niet meer Friesche stinsen aan sloopershanden ontkwamen. Bestond Liauckama-state te Sexbierum nog, we zouden daarin het type van een Friesch adellijk huis uit de 16e eeuw bezitten.

Doch „hin ist hin und verloren verloren". Als men nu maar het nog bestaande in eere houdt. Op een ieder rust de plicht, daaraan naar zijn vermogen mee te helpen. De tegenwoordige beschermers van Heeringa-state hebben een mooi voorbeeld gegeven, dat navolging in Friesland moge vinden!

Alvorens met de behandeling van zijn onderwerp te beginnen, had de spreker gezegd, dat hij alles, wat daarop betrekking had, op een afstand had moeten beschouwen, daar hij als Hollander steeds buiten Friesland had gewoond. Mocht hij desniettegenstaande eenige niet onbelangrijke bijzonderheden kunnen vertellen, dan had spreker dat in de eerste plaats aan mr. W. B. Buma te danken, zonder wiens voorlichting hij 't zoover niet gebracht zou hebben.

Prijsvragen.

LELIMAN-PRIJSVRAAG 1911.

In aansluiting op het bericht in het vorig nummer van ons blad omtrent bovengenoemde prijsvraag, kunnen wij mededeelen, dat op een gemeenschappelijke vergadering van bestuursafgevaardigden van de Amsterdamsche Afdeeling der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia vastgesteld zijn de volgende onderwerpen voor de groote en kleine prijsvraag. Voor de groote: een kunstnijverheidsmuseum; voor de kleine: een pleinafsluiting met plantsoenaanleg op het gedempte (overbrugde) gedeelte van de Lijnbaansgracht bij het Leidscheplein.

De jury zal nader worden bekend gemaakt.

PROGRAMMA VOOR DEN EERSTEN GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Vanwege het Gemeentebestuur van Leiden zal, als eerste gevelwedstrijd, in het eerste kwartaal van 1913 een beoordeeling plaats hebben van de gevels der huizen, welke

in het tijdvak tusschen 1 Januari 1911 en 1 Januari 1913 binnen de gemeente Leiden zijn voltooid.

Het doel, dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd wordt beoogd, omvat:

a. Het verkrijgen van medewerking in het algemeen bij het streven naar verfraaiing van het uiterlijk aanzien der gemeente;

b. Het opwekken van den kunstzin bij het publiek;

c. Het bevorderen van de Bouwkunst.

In verband met het vorenstaande zal ten aanzien van elken gevel de waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt beoordeeld worden, beschouwd als onderdeel van het gebouw (als woonhuis, winkelhuis, heerenhuis, villa, arbeiderswoning, kantoorgebouw, school enz.), dat door dien gevel wordt afgesloten.

Gebouwen, opgetrokken door de gemeente, zijn van mededinging uitgesloten.

De beoordeeling zal geschieden door een jury van drie leden, welke rechtstreeks noch zijdelings bij den bouw van een of meer mededingende gevels mogen betrokken zijn.

De benoeming van twee dier leden zal geschieden door den Gemeenteraad uit twee voordrachten van twee personen, de eene opgemaakt door de Vereeniging tot Bevordering van Bouwkunst, de andere door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, beide te Leiden, tot het doen van welke voordrachten de genoemde vereenigingen in de laatste helft van het jaar 1912 zullen worden uitgenoodigd, de benoeming van het derde lid geschiedt door den Burgemeester van Leiden.

Het gemeentebestuur zal aan de jury een volledige lijst verstrekken van de gebouwen, welke in bovengenoemd tijdvak zijn voltooid, als datum van voltooiing zal gelden de datum, waarop de vergunning tot ingebruiknemen is afgegeven.

Door de jury kunnen de navolgende bekroningen worden toegekend, als:

A. Eerste prijzen:

1°. Een verguld zilveren medaille of f 100.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2°. Een verguld zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

B. Tweede prijzen:

1°. Een zilveren medaille of f 50.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel aan welken door de jury na den eerst bekroonden gevel de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2°. Een zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

C. Derde prijzen:

1°. Een bronzen medaille of f 25.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury na den in de tweede plaats bekroonden gevel, de grooste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2°. Een bronzen medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

Bovendien heeft de jury het recht een of meer eervolle vermeldingen toe te kennen, zoowel aan de ontwerpers van daarvoor in aanmerking komende gevels als aan hen, voor wier rekening de bekroonde gevels zijn gebouwd.

Alle medailles (c. q. de geldprijzen) en diploma's voor eervolle vermeldingen worden door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld.

De uitslag van de beoordeeling door de jury zal zoo spoedig mogelijk bekend worden gemaakt in de plaatselijke bladen, in het Bouwkundig Weekblad en in het weekblad Architectura.

De uitreiking der prijzen enz. (c. q. eervolle vermeldingen) aan de bekroonden zal plaats hebben op nader aan te geven plaats, dag en uur.

Leiden, Januari 1911.

De Wethouder van Fabricage,
J. KOREVAAR P.Az.

PROGRAMMA voor de Prijsvraag, uitgeschreven door de »IJsselsteinsche Bouwmaatschappij«, voor den bouw van éengezins arbeiderswoningen aan den Poortdijk te IJsselstein, opgemaakt door de Afdeeling »Utrecht« der Mij. t. Bevord. d. Bouwkunst.

No. 1. De prijsvraag-uitschrijfster stelt zich ten doel te verkrijgen eene goede bebouwing van het terrein, dat op bijgaand Situatieteekeningetje is aangegeven, en dat is gelegen even buiten de bebouwde kom der Gemeente, doch daaraan grenzende.

De prijsvraag-uitschrijfster beoogt verder uitsluitend goede éengezins arbeiderswoningen te verkrijgen, die tegen billijken prijs verhuurd kunnen worden, zonder daarbij anders te beoogen dan een normale rente van haar bouwkapitaal en lasten. In verband hiermede wordt er geenerlei prijs gesteld op eene hoogere opbrengst dan 7 %, genoemd in No. 6.

No. 2. Gevraagd wordt:

1e. een ontwerp-situatie op schaal 1 à 200 voor de wijze van bebouwing van het terrein voornoemd, waarvoor de hoogteligging van het maaiveld in het dwarsprofil op de bijgaande Situatie is aangeduid.

2e. een volledig ontwerp op schaal 1 à 50 van elk type woningen.

3e. eene volledige begrooting van kosten voor elke type woningen, benevens eene totaalbegrooting, waarbij de onderstaande eenheidsprijzen en stelposten zullen zijn te bezigen.

Wat betreft de eenheidsprijzen zij opgemerkt, dat de genoemde materialen niet bepaald gebezigd behoeven te worden.

In deze eenheidsprijzen zijn winst voor den aannemer, premie ongevallen-verzekering enz., in het algemeen alle winst en onkosten begrepen.

No. 3. De in de vorige paragraaf gevraagde teekeningen moeten zijn uitgevoerd met zwarte lijnen op witten grond, in den vorm van besteksteekeningen, voorzien van ingeschreven maten en hoogtepeilen. Deze teekeningen mogen niet gekleurd zijn, noch van perspectievische aanzichten voorzien. Teekeningen dienende tot verduidelijking der totaal-indruk, uitgevoerd naar believen van den ontwerper, kunnen worden overgelegd, doch hare waarde als teekenwerk komt bij de beoordeeling door de jury niet in aanmerking.

No. 4. Bij het ontwerp moet de kruin der wegen op het terrein worden aangenomen gelijk met dien van den Poortdijk.

Overeenkomstig het dwarsprofil ligt de hoogste grondwaterstand op 1.70 M. en de vaste zandlaag op 1.20 M. beneden den kruin van den Poortdijk.

No. 5. De eenheidsprijzen bovenbedoeld zijn:

1 M³.	grond ontgraven en aanvullen	f 0.25
1 »	» leveren en verwerken	» 1.—
1 »	zand voor aanvulling onder vloeren	» 1.20

1 M³.	met voeg en raapw. Metselwerk v. fundamenten met berapen	f 11
1 »	» » trasraam, keldermuren, enz.	f 17
1 »	» » opgaande buitenmuren	f 18
1 »	» » binnenmuren	f 11.50
1 »	beton voor fundamenten	» 9.—
1 »	hardsteen voor dorpels, neuten enz.	» 200.—
1 »	zandsteen voor mogelijk ander werk	» 140.—
1 M².	afwerken van binnenmuren door berapen, pleisteren, schuren, witten, enz.	» 0.40
1 »	berieten, berapen en stukadoren van plafonds	» 0.60
1 M³.	vurenhout voor balklagen	» 35.—
1 »	» » kaphout	» 45.—
1 M².	vurenhouten vloer dik 5/4"	» 1.40
1 »	» » » 1"	» 1.15
1 »	dakbeschot met tengels en latten	» 1.25
1 »	bedekking met pannen	» 0.80
1 »	verfwerk	» 0.60
1 »	vensterglas	» 1.50
1 K G.	gesmeed ijzer	» 0.20
1 »	lood met verwerken	» 0.35
1 »	zink » »	» 0.50

Eenheidsprijzen voor andere materialen moeten ontleend worden aan de »Nieuwe handleiding tot het maken van prijsberekeningen door G. A. Smit«, laatste druk.

De stelposten, bovenbedoeld zijn:

Voor aanleg van Gas- en Waterleiding per woning	f 30.—
» rioleering in den weg of wegen op het terrein, dus buiten de woningen, totaal	» 550.—
» verharding van den weg of de wegen op het terrein, totaal	» 830.—
» den kostprijs van het terrein	» 5000.—
» de uitgeloofde prijzen en het honorarium samen	» 750.—

No. 6. De totale opbrengst van de bebouwing van het terrein moet bedragen 7 pCt. van de totaalkosten, in welke totaalkosten al de bovengenoemde stelposten moeten worden opgenomen.

In verband met dit percentage moeten voor de woningen de volgende huurprijzen kunnen worden bedongen:

voor ongeveer 1/3 gedeelte	f 1.75 p. week.
» » » »	» 1.85 » »
» » » »	» 2.— » »

Een en ander moet door eene berekening aan den voet der begrooting genoemd in no. 2, sub 3, worden aangetoond.

No. 7. Het ontwerp moet voldoen aan de hierbij gevoegde plaatselijke verordening op het bouwen van 1 Febr. 1905. Aangenomen moet worden dat geene ontheffingen worden verleend.

No. 8. De prijzen zullen zijn:

Een eerste prijs ten bedrage van	f 200.—
Een tweede » » » »	» 100.—

beide vergezeld van een door de jury onderteekend diploma. Zij kan ook aan andere ontwerpen eervolle vermeldingen toekennen. De beide bekroonde ontwerpen worden het eigendom der prijsvraaguitschrijfster. Zij bedingt het recht om ook eene andere inzending aan te koopen tegen eene vergoeding van f 100 en deze te doen uitvoeren.

De uitvoering van het werk zal in elk geval geschieden door den prijsvraaguitschrijfster; de ontwerper van het voor uitvoering gekozen plan, hetzij eerste of tweede prijswinner, hetzij de ontwerper van het voor uitvoering aangekochte plan, kan evenwel, indien hij zulks verlangt, het concept bestek met de voornaamste details en persoonlijke hoofdleiding leveren, tegen eene vergoeding van 5 pCt. der bouwkosten van één woning van elk der typen, tot een maximum van zes.

No. 9. De jury, aan wier goedkeuring dit programma werd onderworpen, bestaat uit de volgende heeren:

W. DE MAN, lid van den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht.

D. KOMEN, hoofdinspecteur v/h. Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht.

A. v. D. KOPPEL, industrieel te IJsselstein.

R. RIJKSEN Gzn, architect, bestuurslid van de afd Utrecht der Mij t. B. d. B. te Utrecht.

C. DE GRAAF, architect, Sterrebosch 6bis Utrecht, secretaris der Jury.

Zij zal werken overeenkomstig Hoofdstuk 3 van de »Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige prijsvragen«.

No. 10 De ontwerpen moeten uiterlijk 31 Maart 1911, des voorm. 12 uur bij den secretaris der jury, vrachtvrij zijn ingezonden.

Alle stukken moeten anoniem zijn, doch voorzien van een kenteeken of motto.

Bij elke inzending zal in gesloten gelakte omslagen moeten worden gevoegd:

a. Eene door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

»Ondergeteekende, inzender van het ontwerp $\frac{\text{motto}}{\text{kenteeken}}$ . . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is«.

»Hij wenscht al of niet gebruik te maken van de bepaling volgens de laatste zinsnede van No. 8 van het programma.

b. Een correspondentie adres, dat vóór de uitspraak der jury door haar zal kunnen geopend worden, teneinde met den inzender in briefwisseling te kunnen treden.

Het werk van inzenders, die de anoniemiteit vóór de uitspraak der jury verbreken, wordt van de beoordeeling uitgesloten.

No. 11. Alle inzendingen zullen, na behoorlijke voorafgaande aankondiging, gedurende minstens vijf dagen te Utrecht en vijf dagen te IJsselstein worden tentoongesteld.

Het bestuur der Afdeeling Utrecht v/d. Mij. t. B. d. B. heeft het recht bepaalde ontwerpen in bouwkundige bladen te doen reproduceeren.

Na afloop worden alle niet bekroonde inzendingen franco aan de correspondentie-adressen geretourneerd.

No. 12. Inlichtingen op gegronde vragen zullen aan de deelnemers door middel van hunne correspondenten worden verstrekt door den secretaris der jury bovengenoemd tot 1 Maart 1911.

DE IJSSELSTEINSCHE BOUW-MIJ.

N.B. Bij het programma, dat op aanvraag franco wordt toegezonden door de IJsselsteinsche Drukkerij, behoort een Situatiekaartje van het terrein en een afdruk van de plaatselijke bouwverordening.

EEN NIEUW PALEIS VAN JUSTITIE TE ATHENE.

Het Consulaat-Generaal van Griekenland te Amsterdam, deelt in opdracht van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken te Athene mede, dat een internationaal concours is uitgeschreven, voor een ontwerp voor den bouw van een Paleis van Justitie te Athene.

Heeren architecten, die aan dit concours wenschen deel te nemen, kunnen nadere bijzonderheden en uitgebreide détails daaromtrent vernemen aan het Consulaat-Generaal van Griekenland te Amsterdam.

Ingezonden Stukken.

Leeuwarden, 27 Januari 1911.

Geachte Redactie.

In „De Opmerker" van 24 December 1910 komt een ingezonden stuk voor aangaande de mishandeling van een oud gebouw, n.l. de kerk te Huizum. Datzelfde schrijven was gedeeltelijk in de „Leeuwarder Courant" overgenomen, naar aanleiding waarvan wij toen een schrijven in bewuste courant inzonden.

Niet is het onze bedoeling die verschillende schrijverij hier te herhalen, doch wij meenen tegen het schrijven in „De Opmerker" te moeten opkomen, wijl wij ons in onze bestaansbelangen benadeeld zien.

In hoeverre de kerk mishandeld is uit een oudheidkenners-oogpunt gezien, willen wij niet over meespreken, maar wel over de manier, waarop het is neergeschreven. Wij zullen een paar zinnen uit het schrijven aanhalen, n.l. deze: 1e. weggestopt heeft men de oude muren onder een smerige pleisterlaag en ten 2e niemand ergert zich er aan, dat men het oude Godshuis een harlekijnspak heeft aangetrokken, enz.

In den beginne staat geschreven, dat de kerk bepleisterd is met „Terra-nova".

Waarschijnlijk zal des schrijvers bedoeling wel geweest zijn om het bepleisteren in een kwaad daglicht te stellen en niet de bepleistering als zoodanig (zoo hebben enkele H.H. Architecten te Leeuwarden zich ten minste uitgesproken) doch het staat er.

En waar wij voor 7 provinciën de alléénverkoop van Terranova hebben, en voorzoover de Architectuur bezocht te hebben in die prov., niet anders dan het materiaal hebben hooren bestempelen met den naam van mooi, meenen wij, dat waar H.H. Architecten dan in een Bouwkundig Weekblad lezen van een smerige pleisterlaag en harlekijnspak, ons dat afbreuk doet voor het invoeren van een nieuw materiaal.

U dankend voor de plaatsing, verblijven wij,

Hoogachtend,

CORDES en HOEKSTRA,

Stukadoors.

Leeuwarden.

Het is ons gebleken, dat de inzender van het stuk in „De Opmerker" van 24 December 1910 inderdaad in het vuur zijner verontwaardiging de bovenaangehaalde minder parlementaire uitdrukkingen heeft gebezigd. De bedoeling van den schrijver is, zooals uit het bovenstaande blijkt, echter door de heeren Cordes en Hoekstra wel begrepen. Het was hier niet te doen, om aan de invoering van een nieuw materiaal, dat wellicht bij toepassing waar het behoort zeer goed voldoet, afbreuk te doen. Het pleisterwerk op zichzelf is misschien onberispelijk, maar het is hier niet op zijn plaats en wanneer men gewaar wordt, dat ongeveer 50 jaren nadat Alberdingk Thijm tegen de „plaesteraars" te velde trok, nog af en toe oude bouwwerken door bepleistering mishandeld worden, dan kan men een verontwaardiging voorstellen, die zich in krachtige termen uit.

Wij zullen thans het debat over de zaak sluiten. Moge de beweging, die er in Friesland door veroorzaakt is, voor dat gewest goede vruchten dragen.

RED.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
DIEPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

JUTLAND.

De meeste touristen, die Nederland bezoeken, stappen af in Dordrecht, Rotterdam, Delft en 's-Gravenhage, begeven zich van de residentie naar de hoofdstad, doen daarbij als zij tijd hebben nog even Haarlem aan, verzuimen vooral niet de traditioneele tocht naar Marken te ondernemen, doch keeren dan terug of reizen verder in de aangename overtuiging, dat zij Holland gezien hebben. Zijn zij erg opmerkzaam, dan trekt, indien zij Utrecht passeeren, de domtoren even hun aandacht, zij zien misschien ook even den slanken Lieve Vrouwentoren van Amersfoort, maar overigens bestaan negen van de elf provinciën voor hen niet, de provinciesteden, dikwijls voor de kennis van land en volk en ook uit een oogpunt van kunst zoo belangrijk, worden eenvoudig overgeslagen en van het platte land krijgt de reiziger slechts den zeer oppervlakkigen indruk, dien men vanuit het raampje van een sneltrein in zich kan opnemen.

Wij verwonderen ons wel eens over de hedendaagsche oppervlakkige manier van reizen, maar zien dan gemeenlijk over het hoofd, dat de gewone zomertourist overal zichzelf gelijk blijft en, hetzij hij in Engeland, Frankrijk, Spanje of Duitschland reist, overal gemakshalve maar bij den grooten weg blijft, die hem voert langs al de door Baedeker met sterretjes aangeduide merkwaardigheden, en daar komt het immers maar op aan, te kunnen zeggen, dan men die gezien heeft.

Een land, dat wel in het bijzonder uit een oogpunt van touristenverkeer met het onze te vergelijken is, is het zoowat even groote of beter gezegd even kleine Denemarken.

Gelijk hier de provincie Holland is daar het eiland Seeland het meest bezochte gedeelte en zonder tegenspraak ook in alle opzichten wel het meest merkwaardige. Het minstens even mooie eiland Funen, met de oude steden Odense en Svendborg, ligt reeds minder aan den grooten weg, die immers over Kopenhagen naar Zweden en Noorwegen voert, maar nagenoeg geheel buiten de sfeer van het touristenverkeer ligt het vaste land van Denemarken, het groote schiereiland Jutland, een landstreek, die toch reeds in overoude tijden door menschen bewoond is geweest, waar oorlog en anarchie in de middeleeuwen wel hebben huisgehouden, maar waar toch ook Christendom en beschaving, zij het dan wat later dan in Midden-Europa, zijn doorgedrongen en hun sporen hebben achtergelaten.

Toen de groote vaart op de Oostzee nog door het Skagerrak en het Kattegat ging, had Jutland in het toenmalige wereldverkeer meer te beteekenen dan thans; het land is nu meer op zijn eigen industrie en landbouw aangewezen.

De oudste stad van Jutland en een van de oudste van het geheele Deensche rijk is Viborg, zoowat in het centrum van het schiereiland gelegen en waar de voornaamste wegen van het land elkaar kruisen. De Kathredraal aldaar werd reeds in de 12de eeuw gegrondvest en in de 18de herbouwd.

Het meest bekend is echter Aarhuus, meer Zuid-Oostwaarts aan een fjord of inham van den Grooten Belt gelegen. De Kathedraal van Aarhuus, in het begin der 13de eeuw gesticht, wordt in de boeken over kunstgeschiedenis onder de monumenten van het Noorden vermeld.

Een vrij belangrijke havenstad was en is nog het meer Noordwaarts aan de Liimfjord gelegen Aalborg. De Liimfjord

is de groote zeearm, die sedert ongeveer 1825 het noordelijke gedeelte van het schiereiland van het overige scheidt. Bij Aalborg is een schipbrug over de fjord gelegd. Reeds in de middeleeuwen zetel van een bisdom of stift, behoort Aalborg ook tot de oudste handelssteden des lands en bezit het eenige belangrijke monumenten, o. a. de Rudolphikerk uit de veertiende eeuw, met een toren uit de achttiende en de nog oudere Fruekerk, die in 1869 gerestaureerd werd. Onder de profane monumenten verdienen vermelding het Heilige-Geesthuis, het z.g. „Jens Bang's Steenhuis" en eenige fraaie Renaissancegevels uit de eerste helft der 17de eeuw, o. a. de z.g. Zwanenapotheek.

De middeleeuwen zijn voor Denemarken eeuwen van veel beroering geweest, maar reeds in de 12de en 13de eeuw was er een tijdperk van groote machtsontwikkeling waar te nemen. Toen waren de Deensche koningen in waarheid de beheerschers van de Oostzee, want hun gebied strekte zich uit over nagenoeg alle kustlanden.

Eerst later zou de groote strijd om den voorrang tusschen de drie Scandinavische staten onderling worden aangebonden en menigmaal doorploegde de kneuzende oorlogsvracht Jutland's beemden. Beurtelings speelden daar de Zweden en de Denen de baas en in 1534 werd b.v. Aalborg door de Denen in verbond met de Holsteiners veroverd.

Ook voor de rampen van den dertigjarigen oorlog bleef de stad niet gespaard. Wallenstein plunderde haar uit in 1627 en binnen 30 jaren daarna werd zij tot tweemaal toe door de Zweden geteisterd.

Toen in de 18de eeuw in het Noorden een tijdperk van betrekkelijke rust aanbrak, schijnt daarmede voor Denemarken ook een tijdperk van ontwikkeling te zijn aangebroken, dat ook in de Deensche architectuur tot uiting is gekomen. Karakteristiek zijn b.v. de torenspitsen, waarvan men o. a. in Kopenhagen zulke fraaie voorbeelden vindt. Ook de toren te Aalborg bezit, zooals men op onze afbeelding zien kan, zulk een spits, die misschien niet zoo elegant is als de zooevengenoemde, maar daarom niet minder merkwaardig.

De kerk moet, zooals wij reeds mededeelden, uit de 14de eeuw dagteekenen, maar waarschijnlijk slaat dit alleen op de kern, het schip, en zijn de zijbeuken van later datum. De noordelijke aanbouw, die men op onze afbeelding ziet, dateert van 1899.

Dat Aalborg geen wereldstad is kan men ook duidelijk waarnemen, al ligt het aan den spoorweg, die verder doorloopt naar Frederikshaven, vanwaar men naar Zweden kan oversteken.

Men zegt wel eens, dat die landen het gelukkigst zijn, die weinig of niet in de wereldgeschiedenis genoemd worden en het kan wel zijn, dat dit met Jutland het geval is.

De laatste maal, dat de aandacht op Aalborg gevestigd werd was in 1864 toen de Pruisen op 10 Juli daar ter plaatse over de Liimfjord binnentrokken. Het was in den Sleeswijk-Holsteinschen oorlog, die, zooals men zich herinneren zal, het voorspel was van veel grootere gebeurtenissen. Voor Denemarken echter zijn de gevolgen van dit voorspel alleen reeds van genoeg beteekenis geweest, maar al heeft het ook een deel van zijn grondgebied daarbij moeten verliezen, het land is sindsdien van de oorlogsplagen bevrijd gebleven en heeft al zijn krachten op een vreedzame ontwikkeling van landbouw, handel en nijverheid kunnen concentreeren.

Brieven van Piet van Diever.

XV.

Amice Redacteur!

Het tiende jaar van de twintigste eeuw is vrijwel uitgegaan als een nachtkaars en dat is misschien maar goed ook, want wereldschokkende gebeurtenissen hebben wel het voordeel, dat zij voor dagbladredacties een zeer welkome hoeveelheid stof opleveren, waarmede de naar sensatie hongerende lezers geruimen tijd kunnen worden gevoed, maar overigens brengen zij veelal groote nadeelen mede. Liet het zich ook al aanzien in het najaar, dat er nog wat gebeuren zou, er is feitelijk niets gebeurd, het is niet eens recht winter geworden, ook de natuur schijnt niet van plan zich eens in haar kracht te toonen.

Gij weet, ik houd niet van oudejaarsnabetrachtingen, noch van nieuwjaarsfantasieën en toch mag ik gaarne op een gezelligen oudejaarsavond meehelpen een boom op te zetten. Dat heb ik ook nu gedaan met twee vrienden, de een getrouwd en in goeden doen, de ander ongetrouwd, ik zal ze maar A. en B. noemen. Wij logeerden in 't gastvrije huis van A., zijn eigen, zelfgebouwd huis, want A. is architect en zooals ik zeide in goeden doen. B. is ook architect, maar heeft 't nog nooit zoover kunnen brengen, eigen grond onder zijn voeten te hebben en een eigen dak boven zijn hoofd en dit zal U onmiddellijk duidelijk zijn, wanneer ik U zeg, dat hij artist is, wat gij misschien al verondersteld hebt, toen ik zeide, dat hij ongetrouwd was.

En zoo waren wij dan met ons drieën vak- en kunstbroeders bij elkaar, met en benevens A.'s wederhelft en de oudste twee van zijn vijftal kinderen.

Ik zeg vak- en kunstbroeders, om ieder het zijne te geven, want gij moet weten, dat B. in A. eigenlijk geen kunstbroeder ziet, terwijl in A.'s oogen B. in het geheel geen vakman is. Wat zij, ieder voor zich, van mij denken, is niet zoo gemakkelijk te omschrijven. A. vindt, dat ik niet practisch genoeg ben om mijn talenten te exploiteeren, zooals hij dat wist te doen en zegt altijd, dat ik het nog veel verder had kunnen brengen dan hij; B. beweert, dat ik veel te geleerd ben, om zijn artistieke opvatting te kunnen deelen.

Daar waren dus drie architecten bij elkaar en tegelijk drie soorten vertegenwoordigd, dat bracht ons onwillekeurig tot het opwerpen van de vraag, of als er tien bij elkaar zijn, men dan ook tien soorten heeft.

Mogelijk werd het wel geacht, want er zijn vele soorten van architecten, veel meer dan drie en als men ze met zorg uitzocht misschien wel meer dan tien. B. was het daarmede niet eens, volgens hem is men architect of geen architect, maar als men het eenmaal is, dan kan er een ander zijn, die knapper is en een ander, die minder knap is, maar men is kunstenaar in de eerste plaats en als zoodanig van een soort en wat daarbuiten is, dat zijn eigenlijk geen architecten. Zoo oreerde B., terwijl hij er op liet volgen: „Zeg nu niet, dat dit weer zulk een individueele meening van mij is, want de Architectenbond denkt er collectief evenzoo over."

„Hoe weet jij dat? je bent er geen lid van," vroeg ik.

„Ik ben er geen lid van, omdat ik nergens lid van ben of zijn wil, maar van al jelui vereenigingen en bonden voel ik nog 't meeste voor den Architectenbond, omdat die zoo ingericht is, dat hij niet anders dan uit gelijksoortige elementen kan bestaan."

„Gekheid," meende A., „denk je dan, dat die gelijksoortigheid anders bestaat dan op het papier? Ik ken verscheiden leden van den Bond en wil op hun kunstenaarsgaven niets afdingen, maar daarbij zijn beslist al zeer kenbare verschillen op te merken, en nu wil ik niet beweren, dat de 40 leden even zooveel soorten vertegenwoordigen, maar in

RUDOLPHIKERK TE AALBORG IN JUTLAND.

eenige groepen zouden zij toch wel te verdeelen zijn."

„Hoe kan het ook anders, viel ik hem in de rede, zoolang de Bouwkunst, en dat vind ik erg gelukkig, nog een vrije kunst is, die door iedereen beoefend en uitgeoefend mag worden. Ga maar eens na, hoe men architect wordt, hoeveel verschillende wegen daartoe openstaan, dan moeten toch ook de uitkomsten hemelsbreed uiteenloopen. Ik begrijp de opvatting van B. wel, men is architect of men is het niet, ik gevoel er zelfs veel voor, maar wij komen met die opvatting niet veel verder, omdat wij rekening te houden hebben met andere, die daarvan niet weinig afafwijken."

„Rekening houden met andere opvattingen dan mijn eigene, daar bedank ik voor," zoo viel B. mij in de rede en dit is geen losse bewering van hem, maar strookt geheel met zijn manier van doen tegenover de menschen, waarmede hij in aanraking komt. Ik weet niet, hoe dikwijls hem al opdrachten ontgaan zijn, omdat hij zich niet verkoos te voegen naar de wenschen zijner bouwheeren. Nog onlangs was hij al geruimen tijd met iemand in onderhandeling, maar sprong de zaak af, omdat hij niet in Oud-Hollandschen stijl wilde bouwen. Het was een mooi werk, een groot landhuis met stallen, boerderij, enz. er bij, op een oud landgoed, juist iets naar zijn zin en voor iemand, die niet op een tienduizend gulden meer of minder zag, maar het gelukte B. niet hem van zijn voorliefde voor Oud-Hollandsch af te brengen. Ten slotte ging het hard tegen hard en kwam de bouwheer met het argument: „Wat duivel, als ik het betaal, dan wil ik het ook hebben naar mijn eigen zin!" en het gevolg was, dat B. hem een briefje schreef, waarin hij hem te kennen gaf, dat het zijns inziens beter was, dat hij zich maar van een anderen architect voorzag, want dat hij, B., in zijn kunstopvattingen zijn vrijheid wenschte te behouden. Die vrijheid gaat hem blijkbaar boven alles, hij kan slechts werken met bouwheeren, die hem volkomen vrij laten en hij heeft die tot heden altijd nog in voldoende mate gevonden, om van zijn kunst te kunnen bestaan, want hij heeft een heel goeden naam en verdient dien ook Maar dit neemt niet weg, dat men hem in het algemeen een eigenaardige persoonlijkheid vindt en sommigen hem zelfs een rare, ja een onmogelijke vent noemen. Dat laatste is hij beslist niet voor wie hem van nabij kennen, maar raar, in de beteekenis van zeldzaam, is hij wel, want er zijn nu juist niet heel veel architecten, die een opvatting als de zijne huldigen en zoo consequent in practijk brengen. Maar zij zijn er en zij vormen een, zij het ook, kleine groep, een soort op zichzelf, al treft men daarvan ook niet elken dag exemplaren aan.

Men zou Darwin's boek over het ontstaan van de soorten er op moeten naslaan, om te onderzoeken hoe de verschillende soorten van architecten ontstaan zijn. De factor erfelijke belasting met artistieke eigenschappen zou daarbij niet verwaarloosd mogen worden, maar evenmin mogen de invloeden, die van buiten op het individu kunnen hebben ingewerkt, uit het oog worden verloren.

Toen B. zich indertijd voldoende van de practijk van

het bouwbedrijf op de hoogte had gesteld, hij heeft o. a. een paar jaren getimmerd, toen de tijd van studeeren was aangebroken en hij voor de keus stond een tempel der wetenschap of een tempel der kunst binnen te treden, heeft hij niet lang geaarzeld, zijn schreden naar den drempel van laatstgenoemden tempel te richten, niet omdat de wiskundige wetenschap hem afschrikte, als jongen was hij zelfs in de meetkunst een heele Piet, maar omdat de kunst op hem die geheimzinnige aantrekkingskracht uitoefende, die zoo moeilijk te verklaren is. Hij is toen in Antwerpen en later eenige jaren in Parijs geweest. Toen heeft hij nog wat door Europa gereisd en natuurlijk Italië bezocht.

Daar behoort men opgetogen vandaan te komen, maar dat was met B. niet het geval. Ik heb dat eigenlijk nooit goed begrepen en kan het alleen daaruit verklaren, dat hij er misschien met al te groote verwachtingen heengegaan is. Hoe dit zij, later, wanneer het zoo eens te pas kwam, stelde hij Spanje altijd ver boven Italië. In Spanje is hij een heelen tijd zoek geweest en ik meende al, dat hij niet meer van achter de Pyreneeën te voorschijn zou komen, toen ik een levensteeken van hem ontving uit Engeland, vanwaar hij ten slotte weder naar het vaderland is teruggekeerd. Dat alles is al een aantal jaren geleden, B. heeft zijn leerjaren al lang achter den rug. Ik gaf dit vluchtig overzicht van de wijze, waarop hij ze besteed heeft, om U te doen begrijpen, tot welk soort architecten hij behoort. Meerdere commentaren zult gij daarbij wel niet noodig hebben.

Ik moet U nu echter van mijn vriend A. nog wat meer vertellen. Uit het feit, dat hij, zooals ik zeide, in goeden doen is, kunt ge reeds opmaken, dat hij veel meer zakenman is dan B. Of hier van erfelijke belasting gesproken kan worden is eigenlijk geen vraag, want A.'s vader was ook een zakenman en zijn grootvader waarschijnlijk dito. A.'s vader had in de stad zijner inwoning een zeer gerenommeerde en welbeklante timmermanszaak en het sprak vanzelf, dat de zoon later daarin zou komen. Toch is er een critiek moment geweest in A.'s leven. Zijn vader toch had zich nu eenmaal in het hoofd gesteld, dat hij voor architect zou studeeren en daardoor bijna aan zijn eigen plannen den bodem ingeslagen. Het werd in Delft geprobeerd, maar de daar gevolgde koers kwam aan A. voor, niet tot het doel te zullen leiden en hij trok naar Hannover, waar hij het diploma haalde, dat ten bewijs strekt, dat hij architect is. Het Hannoversch studentenleven beviel hem best en hij kan er nog smakelijke verhalen van opdisschen, maar hij besteedde zijn tijd goed, hij kwam zonder moeite, waar hij wezen wilde en vond zelfs na afloop zijner studiën zonder moeite plaatsing op een Duitsch architectenbureau, waar veel aan prijsvragen gedaan werd en dat dus daarop was ingericht. Hij was te Berlijn op een ander bureau werkzaam, toen het critieke moment kwam, waarvan ik zooeven sprak. Zijn vader was, om gezondheidsredenen, tot het besluit gekomen, zich uit de zaken terug te trekken, maar zoonlief toonde aanvankelijk weinig geneigdheid in zijn voetstappen te treden. Hij had in Duitschland zich denkbeelden eigen gemaakt, die nu niet juist strookten met de voorstellingen, die bij zijn vader bestonden en het heeft wel een jaar geduurd eer vader en zoon tot overeenstemming waren gekomen. A. vestigde zich toen als architect, maar hield tevens de timmermanszaak aan. Als aannemer optreden doet hij niet, zijn vader deed het een enkele maal als het niet anders kon, maar hield zich feitelijk liever buiten de aannemerij. En A. houdt er zich consequent buiten, omdat hij wel eens, als zijn bouwheeren dit verlangen, publieke aanbestedingen moet houden, maar hij levert ook gebouwen kant en klaar en dat gaat best, dank zij het vertrouwen en den goeden naam, waarin de zaak van zijn vader zich steeds heeft mogen verheugen.

Het kan hem weinig schelen of B. hem al of niet tot de kunstbroeders rekent en hij denkt er, nu althans, niet meer over, zijn timmerwinkel aan kant te doen, om lid van den Architectenbond te kunnen worden, ofschoon zijn talenten hem daartoe wel gerechtigd doen zijn. Hij beschikt over een nogal veelzijdige kennis, hij ontwerpt en teekent met veel gemak, is goed in stijlen thuis, en heeft uit Duitschland zelfs moderne neigingen medegebracht. Ik heb interieurs van hem gezien in Empire, die werkelijk zeer goed waren en in Louis XVI, die geen collega hem verbeteren zou. De eenige aanmerking zou zijn, dat er, zij het ook in zeer geringe mate, een Duitsch tintje aan is. Dat is dan ook verklaarbaar en het komt ook uit in zijn geheele manier van werken, die hij ten deele van Duitsche bureaux heeft afgekeken. De systematische manier van werken onzer Duitsche broeders, die hen in staat stelt veel en degelijk werk voor den dag te brengen, wordt altijd zeer door hem geprezen, al is hij niet blind voor de overdrijving en onnoodigen omhaal, die men wel eens in Duitschland aantreft.

Bij A. heerscht een voorbeeldige orde in de zaken, zoowel op zijn teekenkamer als op zijn administratie-bureau, dat kan men niet van vele architecten zeggen, ten minste, wanneer men de waarheid niet al te veel geweld wil aandoen. In dit opzicht zijn er dan ook niet veel architecten van deze soort, maar afgezien daarvan telt de soort verscheidene exemplaren, waaronder zeer respectabele. Ik twijfel niet, of gij zult ze aantreffen onder uwe bekenden, maar gij zult daar nog heel wat meer soorten bij aantreffen, even respectabel of minder respectabel; daarover zal ik het misschien in een volgenden brief nog eens hebben, deze is nu al lang genoeg, en dan zal het u misschien ook duidelijk worden, waar ik eigenlijk heen wil, namelijk naar een antwoord op de vraag of niet de oorzaak van vele narigheden, die zich in het bouwkundig leven, inzonderheid in het vereenigingsleven voordoen, is toe te schrijven daaraan, dat wij zoo vele soorten van architecten hebben.

Denk daar eens over na en geloof mij, als steeds,

t. a. v.

9 Januari 1911. PIET VAN DIEVER.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Op 30 Januari j.l. hield de heer C. W. Lunsing Scheurleer uit 's-Gravenhage, de bekende verzamelaar van Griekische kunst, een voordracht over Myron, een Grieksch beeldhouwer uit de Vde eeuw v. C.

De spreker begon met er op te wijzen, dat wij onze kennis over Myron grootendeels danken aan de sport, waarop tegenwoordig dikwijls gesmaald wordt door wie van kunst houden, wie een geestelijk leven begeeren.

Bij de Grieken was de liefhebberij voor sport minstens even groot als bij de Engelschen tegenwoordig. Bij hen toch vormde lichaamsoefening zelfs een integreerend deel van het godsdienstige, staatkundige en artistieke leven. Zóó gewichtig achtte men de vierjaarlijksche wedstrijden in Olympia, dat men er een chronologisch stelsel op baseerde. Wat deze voor de kunst beduidden, springt in het oog, wanneer men bedenkt, dat elke overwinnaar het recht had zijne beeltenis in Olympia te doen opstellen. Nu zijn in de laatste jaren in Egypte stukken van lijsten van zulke

overwinnaars ontdekt, met de jaren, waarin zij zegevierden, en de namen der kunstenaars, die hunne beelden hadden gemaakt, erbij. Wij vinden daar, dat Myron voor athleten, die in 456 en 448 vóór Christus prijzen behaalden, beelden heeft gemaakt. Daar nu zulk werk uiteraard niet aan den eerste den beste werd opgedragen, kunnen wij uit het eerste jaartal afleiden, dat Myron toen ongeveer dertig jaar moet zijn geweest. Hiermede strookt, dat wij omstreeks 446 vóór Christus een zoon van hem Lykios als zelfstandig kunstenaar aantreffen. Volgens alle waarschijnlijkheid zou Myron dus in het begin der Vde eeuw vóór Christus moeten zijn geboren.

Hieruit volgt — redeneerde spr. — dat hij tot de generatie van kunstenaars heeft behoord, die een der grootste stijlrevolutiën heeft veroorzaakt, die de kunstgeschiedenis kent.

Wij bezitten van Myron, behalve een groot aantal anecdoten over zijn werken en een uittreksel uit de lijst daarvan, de duidelijke beschrijvingen van eenige zijner beelden en eenige betrouwbare en interessante mededeelingen over zijn stijl. Wat omtrent zijn leven uit de teksten valt te leeren, kan samengevat in enkele woorden: hij is in Eleutherae, een Attische grensplaats naar Boeotië, geboren en volgens een niet al te betrouwbaar Romeinsch schrijver doodarm gestorven.

Niet één fragment, hoe klein ook, laat staan een geheel werk, bezitten wij van zijn hand. Aan de liefhebberij der Romeinen in oude kunst danken wij, dat wij nochtans over zijn arbeid oordeelen kunnen. Toen het in de laatste honderdvijftig jaar vóór Christus mode werd, Griekische kunstwerken te bezitten, bleek alras, dat er niet voldoende bestonden om alle liefhebbers tevreden te stellen, vooral niet meer, toen de Romeinsche keizers de beste stukken voor zich begonnen op te eischen. Men moest het toen doen met nabootsingen. Deze werden bij zulke massa's vervaardigd, dat zij de meerderheid der bewaarde antieke beelden uitmaken. Gelukt het, met behulp van een antieke beschrijving zulk een nabootsing met het een of ander beroemd kunstwerk te identifiëeren, dan verkrijgen wij een grondslag voor een beoordeeling van den Griekschen meester, die het origineel vervaardigd heeft. Men heeft niet te duchten, dat deze basis al te wankel zij. Wij hebben hier immers te doen met beelden, dingen van scherp omlijnden vorm, vooral wanneer het kopieën naar brons zijn. Deze toch worden vervaardigd naar afgietsels, welke de copiïst dus in de beste belichting rustig kon bestudeeren. Marmeren beelden waren bij de Grieken gekleurd, konden dus niet worden afgegoten, zoodat de copiïst naar het origineel moest werken. Hieruit is te verklaren, dat verscheidene kopieën naar hetzelfde bronzen origineel tot in de kleinste details kunnen overeenstemmen, terwijl de nabootsingen naar marmers altijd min of meer verschillen en daardoor niet zulk een houvast geven.

Myron werkte bijna uitsluitend in brons; hij was beroemd om zijn scherpe, zuivere vormen en zorgvuldige afwerking; copiïsten hadden bij hem een dankbare taak.

Daar wij van verscheidene werken van Myron een groot aantal kopieën bezitten, welke ten nauwste overeenstemmen en toch in sommige opzichten elkander weder aanvullen, kunnen wij ons van Myron's stijl een duidelijker begrip vormen dan van dien van vele andere groote beeldhouwers uit de oudheid.

De spreker liet na deze algemeene uiteenzetting een fraaie reeks kopieën naar werken van Myron als lichtbeelden zien. Hij begon met die, waarvan men vast weet, dat zij werken van Myron weergeven. Hierna behandelde hij eenige beelden, waarvan dit zeer waarschijnlijk is: ten slotte liet hij stukken van beroemde tijdgenooten zien en kwam op die wijze met behulp van de antieke overlevering tot een begrip van zijn persoonlijkheid.

Myron gaf bij voorkeur krachtige gestalten weer. Verscheidene Heraklesbeelden kennen wij bij name. Dit komt geheel overeen met wat wij uit de kopieën konden opmaken. Verder hooren wij, dat een van zijn beste beelden dat van den hardlooper Ladas was, weergegeven op het oogenblik van de zege, toen hij door oververmoeidheid dood neerviel. Verscheidene dichters spreken ervan, dat men meent het beeld den laatsten adem te zien uitblazen... Men prijst ook dieren van Myron's handen. Er bestaan een kleine dertig epigrammen over een koe, die zoo natuurgetrouw was weergegeven, dat een herder het beest wilde slaan omdat het niet voortging... Volgens de andere critici pakte Myron door zijn realisme en zijn beroemdste werken beelden een heftige beweging uit. Hetzelfde toonden de Romeinsche kopieën.

In een andere kritiek wordt Myron's proportietalent vergeleken bij dat van Polykletus. Deze — zoo zei men — had alle figuren naar één grondsysteem opgebouwd; Myron daarentegen voor elk werk een speciaal systeem toegepast, in overeenstemming met het onderwerp. Hem was het dus niet om een abstracte model-figuur te doen; het zoeken naar proportie was hem enkel een middel om zijn doel te bereiken.

Hem is verweten, het psychische leven onvoldoende tot uitdrukking te hebben gebracht. De grief is begrijpelijk, wanneer men denkt aan de jongere werken met hun uitdrukking van hartstocht. Onbillijk, wanneer men Myron met zijn voorgangers vergelijkt.

Juister zou men kunnen zeggen, dat hem het ethos, het verhevene, niet was gegeven.

Een Apollo uit de jeugd van Phidias strekte tot demonstratie der laatste bewering. Vergeleken met een Athleet en een Herakles van Myron, had dit beeld iets geheel nieuws, waarnaar Myron in zijn Athena niet meer dan gestreefd heeft.

De levendige beschouwingen van den jongen spreker, door de lichtbeelden verhelderd, hebben een talrijk gehoor geboeid.

N. R. Ct.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de op 1 Februari j.l. gehouden algemeene vergadering der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" is het jaarverslag over 1910 van den 1en secretaris voorgelezen.

Behoudens enkele min gunstige verschijnselen, als het mislukken der „schetsavonden" voor de jongeren, kon over 't algemeen van een krachtig vereenigingsleven worden gewag gemaakt. Verschillende belangrijke vraagstukken werden, 't zij alléén, 't zij in samenwerking met zustervereenigingen, in behandeling genomen. De vaststelling der Nationale Regelen voor Bouwkundige prijsvragen mag in dit verband worden gememoreerd.

Ook de vereenigingsprijsvragen mochten zich in groote deelneming verheugen en bleken als studieprijsvragen zeer te worden gewaardeerd.

Het ledental ging vooruit van 207 op 226.

Als voorzitter en 1ste secretaris werden de heeren Alb. Otten en J. Herman de Roos herkozen, terwijl in plaats van het aftredende, niet herkiesbare bestuurslid, den heer W. F. Overeynder, de heer Th. van der Heyden werd benoemd.

Besloten werd voorts medewerking te verleenen bij plaatsing van opzichters en teekenaars, door het aanleggen van een register van werkgevers en werkzoekenden.

In verband met het groote aantal kieken van oude gebouwen, door de archaeologische commissie in den loop der jaren bijeengebracht, is besloten te trachten een werkje over Oud-Rotterdam uit te geven.

Voorbereiding van de herziening der statuten werd aan een commissie opgedragen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXAMENS M. t. b. d. B.

Het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de commissie, belast met het afnemen van de in Februari en Maart vanwege de maatschappij te houden examens voor bouwkundig-opzichter, bouwkundig-teekenaar en uitvoerder van bouwwerken (onderbaas) benoemd de heeren: B. J. Ouëndag, lid van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, architect te Amsterdam, voorzitter; M. B. N. Bolderman, civiel-ingenieur, chef de bureau van het bouw- en woningtoezicht, te Amsterdam; H. van Dam, consul van Italië, leeraar in de wiskunde, te Amsterdam; Joseph Herman, architect, te Amsterdam; J. Molenschot, architect, te Amsterdam; J. A. v. d. Sluys Veer, architect, te Amsterdam, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, aldaar; mr. E. H. P. Rosenboom, architect, advocaat en procureur, te Amsterdam; P. A. Timmers, architect, te Amsterdam; H. Loterijman, arts, te Amsterdam; G. Versteeg, adjunct-directeur der gemeentewerken, te Arnhem; J. D. Gantvoort, architect, te Deventer, leeraar aan de Burgeravondschool, aldaar; Herm. J. v. d. Kloot Meyburg, architect, te 's-Gravenhage, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, aldaar; W. de Vrind Jr., bouwkundig-ingenieur, te 's-Gravenhage, assistent aan de Techn. Hoogeschool te Delft, M. Vrijenhoek, bouwkundige, te 's-Gravenhage; J. J. van Noppen, architect, te Haarlem, leeraar aan de Industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand, te Amsterdam; W. F. Overeijnder, architect, te Rotterdam; P. A. Weeldenburg, architect, te Rotterdam, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, aldaar; J. van Wijngaarden, architect, te Rotterdam, assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft; W. de Jong, architect te Utrecht, bouwkundige 1ste klas bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, aldaar; H. Bletz, architect, te Weesp; F. de Herder, aannemer, te Zwolle; J. Gratama, bouwkundig-ingenieur, te Amsterdam, algemeen-secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5. Officieel Gedeelte. 628ste Algemeene vergadering der Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. b. d. Bouwkunst van 26 Januari 1911. — Vergadering van «Artibus Sacrum» en en de Afd. Arnhem van de Mij. t. b. d. Bouwkunst van 27 Jan. 1911.

Vakbelangen, door J. A. W. Leliman.

Kopenhagen, de stad der koperen torens, door D. F. Slothouwer, met afbeeldingen.

Een interessante brochure van Otto Wagner.

Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied, door Mr. J. P. Bruijnzeel.

ARCHITECTURA No. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Amsterdamsch Stadsschoon.

Heemschut.

Een Architectonisch tooneelspel in de 17de eeuw, door A. W. Weissman, (vervolg).

Een praatje over een nieuw drogingssysteem.

Prijsvraag voor den bouw van Eengezinswoningen te IJsselstein.

Programma voor den eersten Gevelwedstrijd te Leiden.

Woninginrichting. Rede van den heer H. J. M. Walenkamp in «Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam.

DE BOUWWERELD No. 6. De Rijksslachthuisprijsvraag van 1908.

Ontwerpen voor Arbeiderswoningen en Arbeiderswijken te 's-Gravenhage.

DE INGENIEUR No. 5. Een bezoek aan verschillende cementfabrieken. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 29 October 1910, door S. J. Rutgers, met afbeeldingen.

A. M. P. Kapteijn. Levensbericht met portret, door G. W. van Heukelom c.i.

Waarom zijn ingenieurs zoo zelden leiders van bedrijven, door D. Blooker w.i.

Jonge ingenieurs en fabrieksorganisatie, door K. G. Simon w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Straatplaveisel (vervolg). — Iets over ophaalbruggen (vervolg).

DE AANNEMER No. 6. Nederlandsche Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Arbeidsduur I.

Uit Groningen.

De houding van werkgevers tegenover vakvereenigingen.

Afdeelingsverslagen. Groningen 31 Januari 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 32. Vereeniging van absolventen der Steenbakkersschool te Lauban. — Hoe is een klein steenbakkersbedrijf winstgevender te maken? — Over Kitonwegen. — Aan welke eischen moet goede baksteenklei voldoen? Bond van Verveners in de noordelijke provinciën. — Versterking van klinkerwegen in N.-Brabant. — Steinfelser pegmatit.

Varia.

GETEERDE WEGEN.

In de Fransche bladen is een bericht opgenomen omtrent den invloed van het stof van geteerde wegen op de oogen.

Professor Bouchard deelt daaromtrent in „l'Académie des sciences" verschillende bijzonderheden mede. Het stof van geteerde wegen veroorzaakt op het oog ontstekingen die zich nimmer met het gewone stof voor doen. De zweertjes genezen slechts met achterlating van ondoorzichtige litteekens, die een aanzienlijke vermindering van het gezicht tengevolge hebben.

Deze ongevallen, in het laboratorium op dieren onderzocht, zouden echter nog niet bij menschen geconstateerd zijn.

DE AFWATERING VAN FRIESLAND.

In het „Tijdschrift" van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, de Januari-aflevering, treffen we een studie aan van den heer A. A. Beekman, die reeds langen tijd met het gesproken of geschreven woord de afsluiting en droogmaking heeft bepleit, waarin hij nog eens in het licht stelt eenige groote voordeelen, misschien wel de grootste, die aan de afsluiting en droogmaking verbonden zijn, n.l. de verbetering van den waterstaatkundigen toestand der gewesten, rondom de Zuiderzee gelegen, voornamelijk ten aanzien van hun waterafvoer en wateraanvulling.

Aan het slot van zijn belangwekkend betoog schrijft de heer Beekman:

„Het groote voordeel der afsluiting voor de afwatering van Friesland is (echter), dat men door flink laag afstroomen en zoo noodig afmalen in het voorjaar de zoo uiterst nadeelige hooge zomerstanden voor een goed deel kan voorkomen. Men behoeft dan niet bevreesd te zijn voor watergebrek en waterverzilting in de droge tijden die misschien volgen zullen. Men kan dan altijd den boezem uit het IJsselmeer aanvullen zooveel men verkiest.

En daarom zal elke oplossing van het vraagstuk eener goede afwatering van Friesland, zelfs na het stichten van de krachtigste gemalen, gebrekkig zijn, zoolang de Zuiderzee niet is afgesloten. Want men zal dan groote geldelijke offers hebben gebracht om werktuigen tot stand te brengen, die zeer krachtig zijn, maar... welker kracht men niet voldoende zal durven gebruiken als het er op aan komt!

Wie zal de juiste waardevermeerdering schatten van Friesland's gronden als èn de afwatering afdoende verbeterd is èn geen watergebrek meer kan voorkomen èn de boezem altijd zoet water zal bevatten?

Stellen wij, dat 40.000 H.A. buitenlanden en zomerpolders daardoor f 10 per H.A. meer zullen opbrengen en nog 160.000 H.A. van het boezemgebied f 5 de H.A. in jaarlijksche gebruikswaarde zullen toenemen, dan krijgen wij een jaarlijksche verhooging van opbrengst van 200.000 + 800.000 = 1 millioen gulden — een meerwaarde van 25 millioen guldens dus. En dan nog de voordeelen voor de industrie, de scheepvaart, de visscherij!

Men hechte aan deze cijfers de waarde die men wil, zeker is er uit te zien, dat alleen de afsluiting der Zuiderzee — dus nog afgescheiden van de droogmaking — de welvaart van gansche gewesten aanzienlijk zou verhoogen en daardoor ten zegen zou zijn voor het geheele land,

Ik sprak (alleen) van de gevolgen voor de afwatering en de wateraanvulling. Al dat andere dat de afsluiting en droogmaking ons zouden brengen, laat ik nu rusten. Als men maar wilde inzien, dat die ons nog iets anders zouden opleveren dan een aantal hectaren grond tegen zooveel de H.A.

Maar de Regeering stelt groote en kostbare werken in het vooruitzicht, die, werd de Zuiderzee afgesloten, geheel of ten deele overbodig zouden zijn. Krachtige stoomgemalen in Friesland zullen worden gemaakt, terwijl men bij afsluiting zeker met veel minder kon volstaan en bovendien dat middel, zonder voldoende waterinlating, toch niet afdoende is. Het stoomgemaal, dat men nu wil stichten ter afmaling van het Meppelerdiep, behoeft bij afsluiting minder krachtig te zijn, althans als men er hetzelfde mee wil bereiken. De verruiming en bemaling van den Vechtboezem in Utrecht, waarvoor nu een Staatscommissie wordt benoemd, worden bij afsluiting geheel overbodig.

Maar de afsluiting zal negen jaar duren, zal men misschien opmerken. Zeker! Maar het plan der Zuiderzee-Vereniging-Staatscommissie is reeds 16 jaar oud en al dien tijd is niets geschied.

Zou hier niet van toepassing zijn het woord, waarmee de heer Rengers zijn geschrift over de afwatering van Friesland besluit: „Zeker is het dat de afsluiting der Zuiderzee niet alleen voor de inlating maar ook voor de afstrooming van Friesland uiterst belangrijke gevolgen zal hebben en dat in ieder geval de toestand van den Frieschen boezem daar zoo door zal gewijzigd worden, dat met die wijziging beslist rekening moet worden gehouden bij het inrichten van andere afstroomingsmiddelen hetzij stoomgemalen of Lauwerzee-indijking."

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De ondernemers, die behoudens goedkeuring der voorloopige overeenkomst door den gemeenteraad, op het Damterrein een groot hôtel-café-restaurant gaan bouwen, hebben zeer uitgebreide plannen. Het spreekt van zelf, dat ook de Schoonheidscommissie aan het Hôtel aan den Dam als pendant van het Paleis-Raadhuis, hooge eischen stelt. Men tracht de indiening bij den raad van een voordracht ter zake te bespoedigen. Het ligt in de bedoeling het hôtel zeer modern en uitgebreid te maken zonder bijzonder dure prijzen te moeten berekenen. Het hôtel zal gebaseerd worden op logeerruimte voor een drieëhonderdtal gasten en de bouw wordt zóó, dat in het midden een overdekte tuin aangelegd kan worden. Het gebouw wordt één geheel, hetgeen noodig is om het de noodige diepte te verzekeren en een monumentalen bouw te verkrijgen. Er komt dus geen doorgang in de lijn Rokin-Beursstraat, zooals door den architect Van der Mey ontworpen was voor het geval, bij minder grootschen opzet, de ruimte blok-van Eyk-Commandantshuis in tweeën bebouwd zou worden. Door de verbreede Warmoesstraat en Vischsteeg eenerzijds en Nes en Hermietensteeg aan den anderen kant zal trouwens het verkeer naar en van de stad en tusschen Rokin stille zijde en Beursstraat—Damrak ruimschoots zijn af te leiden, voorzoover men den Dam mijden wil. En anders liggen Rokin, Vijgendam en Vischsteeg als nieuwe breede toegangswegen naar den Dam open.

Met de bebouwing van het oude Beursterrein zal voor 1 Mei a.s. begonnen worden. Dit is volgens de voorwaarden, waaronder de grond verkocht werd, noodzakelijk. Trouwens, er is reeds voorbereidend werk verricht. Een 4000 vierk. M. grond zijn uitgegraven, zoodat aan den hoek bij den Dam een put voor het heien vrijwel gereed ligt.

De aanvang van den bouw laat wat op zich wachten, omdat een practische indeeling van zulk een groot gebouw niet zoo gemakkelijk verkregen wordt. Aanvankelijk zou de «Bijenkorf" het geheele parterre-gedeelte in gebruik nemen. Maar op grond van bezwaren uit practisch oogpunt — de moeilijkheid nl. om over één ruimte van meer dan 2000 vierk. M. een zaak te overzien — is men daarop teruggekomen.

Het plan is nu aldus.

De reeds door de Schoonheidscommissie goedgekeurde teekening van het monumentale gebouw geeft een gevel te zien in eenvoudigen, deftigen stijl opgetrokken. De Schoonheidscommissie verwijderde den op het midden geprojecteerden toren. Het gebouw heeft drie avantcorps, nl. de beide hoekstukken en het middenstuk, die elk vijf breede ramen krijgen. Tusschen het vooruitspringende middenstuk en de hoekgebouwen liggen dan de twee evenwijdige deelen, welke drie ramen breed zijn. Het voornemen bij de firmanten van de „Bijenkorf" bestaat om het gedeelte van den hoek Dam tot en met het middenstuk grootendeels voor deze zaak te nemen.

De hoek aan het Beursplein zal waarschijnlijk door een bankfirma in gebruik genomen worden, het hieraan grenzende deel wacht nog op een bepaalde bestemming en op de verdiepingen zal gelegenheid zijn tot vestiging van meer dan honderd kantoren.

Natuurlijk wordt het groote gebouw, dat die verdiepingen krijgt, van buiten één geheel, maar de inwendige bouw moet natuurlijk zooveel mogelijk rekening houden met de bestemming. Dat de bouw zoolang mogelijk is uitgesteld, houdt, naar wij vernemen, verband met den begrijpelijken wensch, de verdeeling van het geheel en de bestemming der onderdeelen zooveel mogelijk te doen vaststaan, vóórdat met het bouwen begonnen wordt. (Hbl.)

's-GRAVENHAGE. Naar wij thans met zekerheid kunnen mededeelen heeft de Staat der Nederlanden de gemeente 's-Gravenhage gedagvaard om den Hofvijver te laten in den toestand waarin hij is, daar het Rijk hem als zijn eigendom beschouwt. (Vad.)

DORDRECHT. B. en W. van stellen den gemeenteraad voor aan het bestuur der Vereeniging voor Middelbaar Technisch Onderwijs een terrein naast de Oranjelaan ter grootte van ong. 5850 M² af te staan voor den bouw van de middelbare technische school. De heer Ed. Cuypers te Amsterdam heeft zich op verzoek van het bestuur bereid verklaard zich als architect met den bouw der school te belasten, terwijl het bestuur zal zorg dragen, dat de voorgevel der school uit architectonisch oogpunt tenminste gelijk zal staan met dien der nieuwe Hoogere Burgerschool in het Oranjepark. Aan den afstand van het terrein wenschen B. en W. in hoofdzaak als voorwaarden te verbinden, dat het bouwplan, ook wat betreft het uiterlijk aanzien van het gebouw, de goedkeuring moet verwerven van het dag. bestuur en dat alle kosten, op den afstand en overdracht van het terrein vallende, komen voor rekening van de vereeniging.

NIJMEGEN. De herstelling van het voormalig kerkgebouw op Mariënberg, te Nijmegen, waarvoor de gemeenteraad f 15.000 beschikbaar heeft gesteld en het Rijk der gemeente een subsidie verleent tot een maximum van f 7500, is uitwendig geheel en inwendig grootendeels gereed. Deze maand nog zal worden aangevangen met de inrichting van dit gemeentegebouw tot museum, waarvoor f 31.000 is toegestaan.

'S-HERTOGENBOSCH. In de dezer dagen gehouden raadszitting heeft de voorzitter meegedeeld, dat de Minister van Waterstaat wil voorstellen, de Zuid-Willemsvaart om de stad te leggen, indien de stad in de geraamde kosten van f 800.000 de helft bijdraagt.

De raad besloot, den bouw van de betonijzeren brug in den, van het Rijk overgenomen straatweg naar de Maas op te dragen aan de Koninklijke Betonijzerfabriek v.h. Van Waning & Co. te Rotterdam.

ZIERIKZEE. In den loop van het vorige jaar werd een en ander gemeld over het gevaar dat bestond, dat het slot van Moermont, gelegen bij Renesse in de houtrijke duinstreek van Schouwen, zou worden gesloopt; later werd bericht, dat dit gevaar niet meer bestond en het slot in andere handen was overgegaan. Thans blijkt uit een advertentie in een der plaatselijke bladen, dat weldra tot een aanbesteding zal worden overgegaan, waarbij verschillende herstellingen zullen worden uitgevoerd. Naar wordt gemeld dateert de laatste groote herstelling van het jaar 1751 door mr. F. van Schuilenburgch. De eigenaars der heerlijkheid Renesse bewoonden in vroeger eeuwen meestal het slot zelf; later werd het wel verhuurd en kwam door koop aan de familiën Van IJsselsteijn en Van Adrichem; laatstelijk aan de familie Van der Lek de Clercq.

Vacante Betrekkingen.

— Machineteekenaar, op een Machinefabriek en Scheepsbouwwerf. Aanbiedingen onder lett. E K 883, «N. v. d. D.» (1)

— Bouwkundig Opzichter tegen 1 Maart, voor 3 à 4 maanden, bij een Heerenhuis. Br. onder No. 54, aan E. Broekhuis & Zonen, Agenten «N. v. d. Dag», Hengelo (O.) (1)

— Civiel-ingenieur bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij, dienst van Weg en Werken op Java, aanvangssalaris minstens f 500.— 's maands. Brieven aan het kantoor der Maatschappij, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter-teekenaar, direct. Br. onder no. 88, bureau der »Leeuwarder Courant«. (1)

— Opzichter in algemeenen Dienst bij den Provincialen Waterstaat in Noord-Holland (standplaats Haarlem), jaarwedde f 1500, die tot f 2400 kan worden verhoogd, benevens pensioen en reis- en verblijfkosten. Zich vóór 20 Februari 1911 tot Gedeputeerde Staten te richten bij gezegeld verzoekschrift, in te zenden aan den Prov. Waterstaat, Gouvernementsgebouw, Jansstraat 46 te Haarlem, onder bijvoeging van stukken. Aanstelling voorloopig voor één jaar, daarna aanstelling in vasten dienst. (1)

— Twee Bouwk. Teekenaars, een jong en een meer gevorderd, beiden van beslist artist. aanleg. Br. vóór 15 Febr. a.s. ond. lett. IJ 92 aan Beijers' adv.-bur., Utrecht. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor direct, bij een Landhuis te Epe. Brieven, lett. M, Boekh. J. L. Scholten, te Epe. (2)

— Werkmeester Constructie-Werkplaatsen, speciaal Bruggenbouw. Br. lett. W B 347, N. v. d. D. (2)

— Uitvoerder, voor een groot bouwwerk in gewapend beton. Br. lett. K V 474, Nieuws van den Dag. (2)

— Ingenieurs Waterstaat Indië. Ter plaatsing als tijdelijk ingenieur bij den Waterstaat en de burg. openb. werken in Ned.-Indië, speciaal voor de irrigatie in de Buitenbezittingen met een verband van vijf jaren, worden gevraagd zes civiel-ingenieurs. De aanvangsbezoldiging bedraagt f 400 per maand met jaarlijksche verhoogingen van f 50 per maand tot een maximum van f 600. Aan de uitzending naar Indië is verbonden: a. vrije overtocht naar Indië en terug als gouv.-passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1500; c. een voorloopig traktement van f 150 per maand. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het Dep. van Koloniën vóór 1 Maart a.s. Voor de over te leggen stukken en verdere bijzonderheden zie de St.-Ct. No. 25. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 18 FEBRUARI 1911. No. 7.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Beroemde Bouwmeesters.

IX.

Kenmerkt zich de dertiende eeuw in West- en Midden-Europa door de hoogste ontwikkeling der Gothiek, de bouwmeesters van Italië gingen hun eigen weg en zijn nimmer zoo vatbaar geweest voor den invloed der in Frankrijk gegroeide kunst, als hun Duitsche kunstbroeders.

Of zij het systeem der Fransche Gothiek nooit begrepen hebben of nooit hebben willen begrijpen, die vraag kan men in het midden laten. Zij bezigden wel Gothische vormen maar men kan nergens in Italië een gebouw aanwijzen, dat uit een oogpunt van stijleenheid met een der beroemde Fransche kathedralen vergeleken kan worden.

Reeds in de dertiende eeuw werd door de Italiaansche meesters den weg voor de Renaissance gebaand. Florence bezat in de twaalfde eeuw een Romaansche Domkerk met horizontale zoldering. In 1294 besloot echter de Senaat der republiek eenstemmig tot den bouw van een grootschen Dom, zooals er geen grootere en schoonere gemaakt zou kunnen worden door kunst en menschelijke macht; de stadsbouwmeester Arnolfo, waarschijnlijk naar zijn vader Lapo genoemd, Arnolfo di Lapo, werd met den bouw belast. Hij is ook bekend onder den naam van Arnolfo di Cambio en het is niet zeker, of Lapo zijn vader dan wel alleen zijn leermeester geweest is.

Arnolfo was in 1232 te Colle di Val d'Elsa geboren; was hij reeds in 1265 als bijzonder knap bekend, maar toch schijnt hij eerst omtrent 1280 zelfstandig te zijn opgetreden en gedurende een tiental jaren ook te Rome gewerkt te hebben. In 1293 veranderde hij de marmeren buitenbekleeding van het oude Baptisterium te Florence. Tegelijkertijd met den ombouw van den Dom had hij ook een ontwerp voor de kerk Sta. Crose onderhanden. Bijzonder vlot ging het aanvankelijk met den Dombouw niet, want eerst in 1296 besloot men definitief tot den grootschen aanleg en op 8 September 1298 werd pas met groote plechtigheid de eerste steen gelegd.

De bloeitijd der Florentijnsche republiek was tevens een zeer onrustige tijd en wegens grootere en kleinere oorlogen werd de bouw herhaaldelijk gestaakt. Arnolfo werkte er ijverig aan en verwierf zich lof en eer voor zijn toewijding. Evenwel was de bouw in 1310 nog niet veel verder gevorderd dan de fundamenten en toen schijnt een tijdperk van stilstand te zijn ingetreden, dat 20 jaren geduurd heeft. Meester Arnolfo stierf in 1320 en kan dus slechts in den geest het werk voltooid hebben gezien, waaraan later nog zooveel, en grooter meesters dan hij, zouden arbeiden. Omtrent het oorspronkelijke ontwerp van Arnolfo zijn nog belangrijke bijzonderheden bekend; maar een ondankbaar nageslacht heeft een niet altijd even welwillende critiek op zijn werk uitgeoefend. Men beweerde namelijk, dat hij wel eenige blijken had gegeven van goeden smaak en wel iets had bijgedragen tot het leiden der kunst in nieuwe banen, maar verweet hem daarbij, zich toch nog te weinig van Duitsche (d. w. z. Gothische) en Moorsche invloeden te hebben losgemaakt. Voor de soliditeit van zijn werk had men

echter allen eerbied, toen later bleek, dat op Arnolfo's fundamenten veilig de, door latere meesters gebouwde, zwaardere muren konden worden opgetrokken. Die meesters koesterden nog grootscher denkbeelden en brachten die ook tot uitvoering. Het is dan ook een sprookje, dat Brunelleschi zijn geweldigen koepel op de door Arnolfo aangelegde fundamenten zou hebben gebouwd. Het gebouw is veel grooter geworden, dan oorspronkelijk bedoeld was en van Arnolfo's plan is eigenlijk alleen het hoofddenkbeeld behouden. De verhoudingen zijn heel anders geworden en om Arnolfo als kunstenaar te leeren kennen doet de Dom van Florence eigenlijk weinig of geen gegevens aan de hand. In de kerk Sta Croce moet nog een portretbeeld van Arnolfo, van de hand van Giotto, aanwezig zijn. Geheel vergeten is dus de eerste bouwmeester van den Dom te Florence niet bij de nakomelingschap.

De stad Pisa heeft gedurende de middeleeuwen langen tijd Florence, Siena, Lucca en andere steden den voorrang betwist, maar tegen het eind der dertiende eeuw het onderspit moeten delven. Over den voorrang als kunststad zullen wij ons hier geen oordeel aanmatigen, maar zooveel is zeker, dat Pisa als zoodanig nog steeds bij de kunsthistorici hoog staat aangeschreven. Tal van beroemde kunstenaars zijn uit die stad voortgekomen en dit heeft nog voortgeduurd lang nadat zij hare staatkundige beteekenis verloren had.

Het toevoegsel Pisano of da Pisa, dat wij achter tal van kunstenaarsnamen aantreffen, wijst erop vanwaar zij afkomstig waren en duidt misschien ook nu en dan op familiebetrekking. Het is toch wel zoo goed als zeker, dat te Pisa in de middeleeuwen geslachten hebben geleefd, waarin de beoefening der kunst van vader op zoon overging. Met het opdelven van de geschiedenis dier geslachten hebben zich vele geleerden bezig gehouden en er zijn vele boeken over geschreven, maar aangezien tijdgenooten en geschiedschrijvers van vroeger tijd zich in den regel, op enkele uitzonderingen na, weinig aan de kunstenaars gelegen hebben laten liggen, is die geschiedenis vol gapingen, onjuistheden en duisterheden. Daardoor is het opsporen van bijzonderheden over beroemde bouwmeesters uit het middeleeuwsch Italië een moeizaam werk, waaraan slechts weinigen gelegenheid hebben zich te wijden, waarvoor bovendien een geduld en een volharding vereischt worden, waarover niet iedereen beschikt en waartoe zich dus ook niet iedereen aangetrokken gevoelt.

Een der meest bekende namen, die men herhaaldelijk hetzij met of zonder grond in de kunstgeschiedenis vermeld vindt, is die van Niccola Pisano. Die naam wordt met zooveel bouw- en beeldhouwwerken in verband gebracht en zooveel meesters worden als leerlingen van Niccola vermeld, dat wel vaststaat, dat hij als een der toongevende meesters van zijn tijd moet worden aangemerkt en als de vader van een bepaalde school, de Toscaansche, te beschouwen is. Als een zijner vernuftigste werken wordt de klokketoren degli Agostini te Siena vermeld, een achthoekigen bouw, van binnen cirkelvormig met een open wenteltrap.

Te Florence moet de kerk Sta Trinita naar zijn ontwerp zijn uitgevoerd en men zegt, dat dit eenvoudig bouwwerk indertijd door Michel Angelo in hooge mate bewonderd werd om zijn edele verhoudingen en als een der beste bouwwerken van de Arnostad werd aangemerkt.

Te Siena was Niccola voornamelijk als beeldhouwer werkzaam en de daar nog aanwezige werken, die aan hem worden toegeschreven, geven hem wellicht aanspraak op den naam van den grootsten beeldhouwer van zijn tijd.

Ook elders heen, o. a. naar Napels, werd Niccola geroepen zijn kunst ten toon te spreiden en wel door Karel van Anjou, na diens overwinning op Conradin van Hohenstaufen in 1268. Ter gedachtenis aan dit feit, dat voor de bevestiging van Anjou's macht in Napels van groote beteekenis was, liet de overwinnaar bij Tagliacozzo de abdij Santa Maria della Vittoria bouwen, thans helaas een bouwval. Het is er ver van af, dat men uit de bovenvermelde bijzonderheden zich een denkbeeld zou kunnen vormen van de beteekenis van Niccola Pisano als bouwmeester en van zijn invloed op de Italiaansche bouwkunst van de 13de en 14de eeuw. Dit te geven is ook geenszins de bedoeling van deze regelen, maar als een der geniaalste wegbereiders van de Renaissance, doch feitelijk nog behoorend tot de meesters der middeleeuwen mocht zijn naam hier niet onvermeld blijven.

Nagenoeg even beroemd is Niccola's zoon en leerling Giovanni Pisano, bekend als bouwmeester van het Campo Santo te Pisa, waarvan reeds de veelbereisde koningin Christina van Zweden getuigde, dat het meer aan een kunstmuseum dan aan een begraafplaats deed denken. Giovanni drukte in vele opzichten de voetstappen zijns vaders en behoort als bouwmeester nog tot de meesters der Italiaansche Gothiek.

Als zoodanig is hij althans van de groote meesters een van de laatste, want wat de veertiende eeuw voortbracht, neigt reeds naar de nieuwe kunstuiting, die in de vijftiende tot hare volle ontwikkeling zou komen.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en hare Afdeeling Utrecht.

Dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich in de laatste jaren geducht geweerd heeft en daarbij zeker niet over gebrek aan succes heeft te klagen, zal door niemand worden tegengesproken. Alles wijst er op, dat er inderdaad nieuw bloed is gekomen en in de Maatschappij en in hare Afdeelingen. Hare uitgaven dragen er de kenmerken van, zij zijn in vele opzichten verbeterd. Andere namen dan vroeger ziet men onder de artikelen, waarin denkbeelden worden uiteengezet, die af en toe ook nogal afwijken van die, welke vroeger verkondigd werden en toch zijn er pessimisten, die beweren, dat, hoeveel er in de laatste jaren gereorganiseerd moge zijn, de Maatschappij, au fond, nog het oude gebrekkig georganiseerde lichaam gebleven is dat zij altijd geweest is, door die gebreken in hare organisatie niet in staat, zelf tot de gewenschte ontwikkeling te geraken en tot de ontwikkeling der Bouwkunst bij te dragen op een wijze, zooals men dat in onzen tijd van een vereeniging, die over zoovele en zulke uitstekende krachten te beschikken heeft, zou mogen verwachten.

Het is niet onze bedoeling, thans het doen en laten van de Maatschappij in het algemeen aan critiek te onderwerpen. Onze lezers zullen weten, dat wij ons dit meermalen hebben veroorloofd, wanneer wij meenden, dat de belangen van de Bouwkunst en hare beoefenaren door de Maatschappij niet werden gediend of voorgestaan op doeltreffende wijze.

Daartoe bestaat evenwel momenteel geen directe aanleiding. Er wordt gewerkt en veel gewerkt in den boezem der Maatschappij. Dat ieder dit op zijn eigen manier doet is verklaarbaar en wij achten het een gelukkig verschijnsel, dat tegenwoordig, meer dan vroeger, in de vergaderingen en in de weekbladartikelen, tegenstrijdige meeningen tegenover elkander gesteld worden en tot hun recht kunnen komen, dat men zelfs een individueele meening kan voorstaan en verdedigen zonder als een vijand van de Maatschappij te worden beschouwd en te worden behandeld op de wijze, zooals dit in Duitschland pleegt te geschieden met de lastige buitenlanders. Er zijn leden, die in de vergaderingen en schrijvers, die in het weekblad heel wat durven

zeggen en schrijven. Daartoe behoort o.a. de volijverige secretaris van de Commissie voor de Vakbelangen van den Architect, de heer G. Versteeg, van wiens hand in 't „Bouwkundig Weekblad" van 21 Januari j.l. een verslag over de zaak der Vakbelangen voorkomt, een zaak, die voor de organisatie der geheele Maatschappij van groot belang geacht moet worden, waarover dan ook de besturen der Afdeelingen gehoord zijn en waaromtrent het denkbeeld is ter sprake gebracht, de meening van de leden te vernemen door een referendum. „In Januari 1911 komt door middel van enkele regels in het verslag van eene Hoofdbestuursvergadering, bij wijze van nieuwjaarswensch, ter kennis van de leden, dat hen een referendum boven het hoofd hangt." Aldus leest men in het zoogenaamd verslag en de schrijver laat onmiddellijk volgen:

„Volgens het verslag van de Meivergadering blijkt, dat door den heer W. van Veen, den voorzitter van de Utrechtsche afdeeling, de raad gegeven is onder de leden een referendum uit te schrijven of de Maatschappij eene vakvereeniging moet worden of niet; de heer Van Veen constateert, dat er leden zijn, die de Maatschappij willen vervormen tot eene Vakvereeniging! De heer Van Veen is daar niet voor te vinden. Zij, die de beweging in onze Maatschappij volgen, weten hoe oer-conservatief de aanvoerder der Utrechtsche phalanx is. (Zou de oprichting van de club der Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura" ook niet een gevolg kunnen zijn van den weinig frisschen geest, die in de Afdeeling der aloude bisschopsstad heerscht?) Doch ter zake. Uit niets blijkt, dat op de Meivergadering het Hoofdbestuur gemachtigd is tot het uitschrijven van een referendum, wel blijkt iets anders uit dit verslag, n.l. dat de Afdeelingen van de Maatschappij, door het Hoofdbestuur daarnaar gevraagd, vrij gunstig oordeelen over het voorstel Versteeg c.s."

Niet om over de quaestie van het referendum in beschouwingen te treden, halen wij het bovenstaande aan, die quaestie moeten de leden maar onder elkander uitmaken, maar om hetgeen hier buiten en binnen haakjes aan het adres van de Afdeeling Utrecht geschreven wordt. Het verwonderde ons geenszins in het weekblad van 11 Februari een protest tegen de door den heer Versteeg gebezigde uitdrukkingen aan te treffen van den volgenden inhoud:

Utrecht, 4 Febr. 1911.

Aan het

Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. Bouwkunst

Amsterdam.

Mijne Heeren.

Namens de Afdeeling Utrecht, wier vergadering van 31 Jan. j.l. mij dit opdroeg, breng ik het volgende ter Uwer kennis.

In het Bouwkundig Weekblad No. 3 van Zaterdag 21 Januari j.l. komt, geheel misplaatst en in flagranten strijd met de waarheid, en zonder dat het bestuur der Afdeeling daarvan tijdig kennis werd gegeven, eene aantijging aan het adres onzer Afd. voor.

Hoewel geheel ongegrond, zal zij toch niet nalaten om bij sommigen een verkeerden indruk van het streven en het werk der Afd. te wekken.

Aangezien het niet aangaat om te antwoorden op elken aanval van den eerste den beste, die haar tracht af te breken, meenen wij U dringend te moeten verzoeken van dergelijke aanvallen, in ons gemeenschappelijk orgaan, voortaan verschoond te blijven. Dit is naar het ons voorkomt ons goed recht, niet alleen op grond van de bijdragen der leden, maar ook op grond van het werk dat in eigen kring wordt verricht.

Wij verzoeken U beleefd om dit schrijven met Uw antwoord spoedig in 't Bouwkundig Weekblad te willen plaatsen.

Namens de Afdeeling voornoemd,
De Secretaris
R. RIJKSEN Gzn.

De Algemeene Secretaris der Maatschappij beantwoordde dit schrijven met de volgende regelen:

Bovenstaand schrijven is ter tafel gebracht in de Vergadering van het Hoofdbestuur op 7 Februari j.l. Beantwoordend aan het verzoek, uitgedrukt in het slot van het schrijven, merkt het Hoofdbestuur op dat, gezien de geldende regeling van bevoegdheden, bemerkingen omtrent artikels, geplaatst in het Redactioneel gedeelte van het Maatschappelijk orgaan, behooren te worden gericht tot de Commissie van Redactie.

De Algem. Secretaris
J. GRATAMA.

Met dit kluitje wordt de Afdeeling Utrecht in het riet gestuurd. Of zij nu, na ontvangst van dit lesje in het adresseeren harer protesten, zich tot de Commissie van Redactie zal wenden, zullen wij moeten afwachten, maar dat zij het er nu eenvoudig maar bij zou laten, kunnen wij ons ook moeilijk voorstellen, en wanneer dit muisje een staartje krijgt, dan voorzien wij er een onverkwikkelijke geschiedenis van, gelijk er zich vroeger tusschen het Hoofdbestuur en de Afdeelingen der Maatschappij meermalen hebben afgespeeld, want er is meer. Het Hoofdbestuur ontraadt namelijk in hetzelfde nummer van het weekblad, waarin bovenaangehaald protest voorkomt, vierkantweg en met klem de mededinging aan de IJsselsteinsche prijsvraag, die, zooals men weet, door de Afdeeling Utrecht, zonder permissie van het Hoofdbestuur, in elkander is gezet. Wij lezen daarover:

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in zijne vergadering van 7 Februari 1911 kennis genomen hebbende van het „Programma voor de Prijsvraag voor den bouw van één-gezins-arbeiderswoningen aan den Poortdijk te IJsselstein, opgemaakt door de Afdeeling „Utrecht" der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", constateerende dat dit programma, met name in art. 8, regelende de prijzen, de uitvoering en het honorarium, belangrijke afwijkingen vertoont van de „Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige Prijsvragen" tot wier handhaving de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich heeft verbonden krachtens de vergadering van de vertegenwoordigers uit de besturen der deelnemende Vereenigingen op 4 Mei 1910, keurt ten sterkste af, dat de afdeeling Utrecht door haar optreden ten deze den naam der Maatschappij zoowel als de belangen van den architectenstand op hoogst betreurenswaardige en oncollegiale wijze heeft benadeeld en brengt in herinnering de clausule in meergenoemde regelen, „dat bij afkondiging van de vastgestelde regelen de aangesloten lichamen als hunne meening uitspreken, dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen".

Weshalve het Hoofdbestuur voornoemd den leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst met klem mededinging aan deze prijsvraag ontraadt.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd:
(w.g.) J. H. W. LELIMAN, Vice-Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Wij laten voor het oogenblik in het midden of er al of niet redenen zijn om de deelneming aan de prijsvraag met klem te ontraden. Wij zouden geneigd zijn met Molière te zeggen: „Il y a avec le ciel des accomodements", maar wij

kunnen den indruk niet van ons afschuiven, dat de Afdeeling Utrecht in beide zaken door het Hoofdbestuur niet behandeld wordt met de welwillendheid, die voor een goede verstandhouding gewenscht is.

In de beide aangehaalde gevallen heeft het Hoofdbestuur wellicht volkomen correct gehandeld, maar op een wijze, zooals men handelt tegenover iemand, met wien men op gespannen voet staat. Vooral nu, in dezen tijd van meer opgewekt leven in de bouwkundige kringen, meenen wij, dat het niet in het belang der Maatschappij is, dat zij met hare afdeelingen overhoop ligt.

Vroeger kwam dat er minder op aan toen de Afdeelingen eigenlijk niets dan plaatselijke vereenigingen waren, slechts losjes aan de Maatschappij gebonden. Maar de laatstelijk, ten minste op het papier, tot stand gekomen reorganisatie beoogt wat anders en nu kan het wel zijn, dat het de Afdeeling Utrecht, die naar wij meenen een der oudste afdeelingen is, moeite kost, zich te richten naar den nieuwen koers, doch het getuigt van weinig diplomatiek inzicht, daar tegen in te gaan op de manier, zooals hier het geval schijnt te zijn. De goede verstandhouding met de afdeelingen is o.i. voor de Maatschappij een zaak van zoo groot gewicht in de tegenwoordige omstandigheden, dat het gerezen conflict onmiddellijk onze aandacht trok, ook omdat het ons, vroeger voorgekomen, meer of minder ernstige geschillen in herinnering bracht, die somtijds met een sisser afliepen of in de doofpot gesmoord werden, maar in sommige gevallen voor de Maatschappij een betreurenswaardigen nasleep hebben gehad. Die conflicten zijn dan wel eens ontstaan uit kleinere oorzaken, dan hier aanwezig zijn. Laat toch vooral het tegenwoordig Hoofdbestuur ijverig de annalen der Maatschappij raadplegen. Gewapend met de daaruit te vergaren kennis zal het zich veel onaangenaamheden kunnen besparen.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Reeds Caligula — zei professor K. Sluiterman in zijn voordracht in de Academie — begreep, welk een genot het zijn moest, zich op een schip te omringen met bloemen, met planten en bloemen, levende planten. In zijn tijd was zoo iets voor den eenling. Nu kunnen velen ervan genieten Betrekkelijk velen: iedereen, die zich de weelde veroorloven kan van als eerste-klasse-passagier te reizen op de booten der groote vaart, die wonderbaarlijke reuzeschepen, van welker betimmering, in- en aankleeding de Delftsche hoogleeraar heeft staan vertellen bij een eindelooze reeks kieken.

Zooals men wel eens een kazernewoning uit een wereldstad, met al het menschengedoe als mierengewriemel erin, in doorsnee heeft te zien gekregen, zoo kregen wij het de inpakking op de booten: die brokken reuzebouw van een aantal verdiepingen, waar, na de open lucht, de ruimte aanvankelijk vrij ruim, doch hoe langer hoe nauwer wordt toegemeten, tot op de stapelplaatsen der lading, waar alleen nog de scheepsrat door kan, en onder welke de machines als glanzende monsters liggen te dreigen.

Prof. Sluiterman heeft ons vrijwel uitsluitend doen toeven in hooger gewesten: ons alles getoond, wat daar nu te kijk is, wat men er heeft verzonnen en verwerkelijkt in den loop der jaren, sedert dertig jaren speciaal, om aan de grillen en behoeften van dat verwende beestje, den mensch, toch maar tegemoet te komen.

Heel veel spreken deed de gids niet; hij wees maar wat aan; beperkte er zich toe, de taal der welsprekende kieken te verduidelijken.

Uit de groote kajuit zagen wij den salon ontstaan, en de eetzaal, de conversatiezaal, de rookzaal, den wintertuin; we zagen, hoe de trapconstructie zich losmaakte en ontwikkelde; hoe licht en ruimte hoe langer hoe meer doorbraken; hoeveel vernuft en kennis er noodig zijn om aan de nieuwmodische eischen als voor een paleis te kunnen voldoen in die ruimte, die een schip heet, die ook nog hare scheepseischen kent; en dan ook: hoe men eerst bezig geweest is, veel te „architectonisch" te werken; bij de decoratieve ontwerpen te vergeten, dat het een schip was: een schip met eigen constructiedeelen, die men niet wegmoffelen moet, maar gebruiken; toen ten slotte ook hier die waarheid kwam, die met haar tweelingbroeder den eenvoud ook in Berlage's Academie-rede op den voorgrond is geschoven: de waarheid, die het schip als schip neemt en dit in eigen stijl, in eigen karakter tracht aan te kleeden tot gebruik.

* * *

Geestig en met een warmte van overtuiging naar welke men gretig luisterde, ook al deelde men niet elke meening, heeft de heer Huib Luns gesproken over wat — zooals hij gelukkig zei — „zijn leven vult" — over zijn „beroep", over de Decoratieve Schilderkunst.

Over haar en over haren apostel dezer tijden Puvis de Chavannes.

Liefde vroeg hij, belangstelling, en zijn woord was er naar om gehoor te vinden. Om geestdrift te wekken, moet men geestdrift hebben. Deze nu is er zeker bij Luns.

Doch ook voor de geestdrift verwees hij naar den grooten meester als naar een der edele figuren, die geestdrift aan een eeuw hebben geschonken, welke dreigde onder te gaan in cynisme. Puvis' leven is een voorbeeld van geestkracht, belangeloosheid en geloof. Zijn lange leven lang heeft deze groote Latijn gewerkt met de inspanning, welke de groote meesters kenmerkt die alleen arbeiden uit drang van hun artistiek-geweten. De hooge sereniteit van zijn stille leven, de kalme pracht van zijn stralende werken hebben hem in zijn levensavond gehuld in een populariteit, waarvan liefde en vereering meer de grondslagen waren dan de macht der verbluffende virtuositeit op de menigte oefenen kan. Wanneer wij nu in het Pantheon te Parijs of te Amiens of Marseille zijn statigen arbeid aanschouwen of zelfs in reproductie de waardige kalmte zijner fresco's bewonderen, dan kunnen wij ons moeilijk het rumoer verklaren, dat er eens om zijn naam geweest is. Een tiental jaren na zijn dood zien wij het duidelijk, dat deze voor revolutionnair uitgekreten kunstenaar zich als gesterkt heeft aan de traditie en in werkelijkheid een reactionnair was.

Na het onderscheid gesteld te hebben tusschen la peinture murale en la peinture de chevalet, weidde hij over de eerste uit, de decoratieve schilderkunst, die niet op zichzelf bedoelt te staan, die dient als sier der architectuur, en die, juist door de gebondenheid, welke het verband met de bouwkunst den kunstenaar oplegt, een herscheppen der natuur in verband met het versieringsdoel genoemd kan worden. Ruimte-vulling, naast gedachte en stemming. In hare hoogste uitingen zal de versierende kunst zijn het neerschrijven van groote gedachten en vreugdevolle verkondigingen in rythmisch beweeg van menschelijke figuren langs wanden van gebouw met cultuur-sociaal bedoelen. Het is de vaak „groote schilderkunst" genoemde kunst, die de menschelijke figuur als uitdrukking van denkbeelden stelt op de hoogste plaats in het schilderkundig vermogen. Men trachte — zei spr. — niet te ontkennen, dat de kunstenaar, die zijn filosofie schrijft langs de wanden van een kerk of in het trappenhuis van het stadhuis, die aan zijn stadgenooten zoowel de vergane glorie als de gouden toekomst voorhoudt, van een sociaal standpunt gezien een hoogere roeping heeft

en een grootere plaats in ons geestelijk leven inneemt dan hij, die, zij het met weergalooze vaardigheid en stomme ontroering, ons de gedaanten voortoovert van een ouden ketel en drie uien. Vergeten wij ook niet, dat van den grooten decorateur gevorderd wordt een zeldzame overgave aan zijn roeping: het volgen van een loopbaan, waarvoor geëischt wordt een onthechting aan het geld — iets, dat in een tijd als de onze de allure krijgt van een groote deugd! Zijn kunst heeft het apostolisch karakter.

Spr. ging nu de beteekenis na van dat decoratieve begrip, dat de decoratieschilder vóór alles behoeft, met dat gevoel voor monumentaliteit, dat hij gemeen moet hebben met den bouwmeester. Daarnaast moet een cultuur hem eigen zijn, welke hem in staat stelt zijn tijd te begrijpen en te vertolken, en, in een lagere orde, de onderwerpen zijner tafreelen te bedenken en die stof te verwerken, ontdaan van het bijkomstige, opdat het essentieele er alles zij. Elokwentie zal hem te stade komen. Helder overredend zal hij zijn leerende stof, zijn verhalend epos, langs de wijde wanden in lange lijnen en klare kleuren moeten neerschrijven.

Decoratieve kunstenaars zijn niet enkel zij, die vlakke figuren op gouden fonds zetten of oude fresco's namaken! Spreker breidde het begrip integendeel uit, zelfs tot de portretten in oude paleizen en raadhuizen, tot Van Dijck en Hals.

De techniek kort besprekend, betoogde hij de onmogelijkheid van het fresco-schilderen voor onze noordelijke landen. Trouwens, het is niet slechts minder duurzaam hier, het geeft ook geringere middelen van expressie. Dat heeft Rubens reeds begrepen.

Wàt zal de decoratie-schilder schilderen? De groote decorateurs hebben als middel tot verkondiging hunner denkbeelden de historie genomen en de mythologie. Er bestaan in het leven der eeuwen, in dat der tijdvakken en wetten, analogische feiten, die gelooven doen aan een voortdurende hernieuwing der dingen, maar die voor den denker eeuwige sentimenten zijn. Deze moet de historieschilder zoeken en vinden. De historische figuren verzinnebeelden gevoelens als liefde, nijd, vergiffenis, heldenmoed. Oude costuums en wapenen hebben met de leerende stof der geschiedenis niets te maken. En als de lappen er buiten kunnen blijven, is het logisch de costuums eigener dagen te schilderen, omdat die beter begrepen worden. Zoo deden de middeleeuwen en de vroege Italianen. Nog logischer lijkt het, buiten de locale kleur en kleinzielige archeologische vragen om, historie te schilderen, gelijk de grootmeesters uit de Hoog Renaissance gedaan hebben, d.i. door alles terug te brengen tot het expressieve type en den geest; dus op te gaan in de ziel der menschen en dingen, zonder te letten op wat er veranderlijks aan hen is.

Die synthese van naakt en drapeering zal — zoo zeide spr. — in onzen modernen tijd weer sterk op den voorgrond komen, omdat wij zulke heel eenvoudige, algemeene denkbeelden zullen moeten uitbeelden. Daartoe gedwongen door het sterke verval van alle cultuur bij de massa in onze dagen.

Ons veelgeprezen onderwijs in de z.g. practische vakken heeft — ik kan niet nalaten het op te merken — in vele opzichten abrutisseerend gewerkt.

Vergelijken wij ons Nederlanders van nu met onze voorzaten uit de 17e eeuw, dan staan wij bij hen uit een oogpunt van geestelijke beschaving toch frappant ten achter.

Nemen wij 'n voorbeeld:

Bij de ontvangst van 'n vorst in Amsterdam of 'n andere groote stad van ons land werd meestal een dichter opgedragen 'n gelegenheidsgedicht te maken, dat dan ten aanhoore van den hoogen gast voor de „vroege" vaderen werd voorgedragen. Denken wij er ons nu eens in, dat een van Vondel's gelegenheidsgedichten, die vol zijn van mythologische beelden en in het algemeen van historische toespelingen, in een hedendaagschen gemeenteraad werd voorgelezen, hoeveel pct. van de raadsleden zouden daar iets van begrijpen of zelfs maar in de verte begrijpen wat bedoeld werd.

Historie of mythologie in welken vorm ook zijn voor de massa niet meer te behandelen.

De muzen, de jaargetijden, wetenschap, letteren, kunst, de elementen of spelende kinderen zijn onderwerpen van zoo transparanten aard, dat ze heden ten dage nog nèt begrepen kunnen worden.

Maar als straks het onderwijs heelemaal ontrouw zal zijn aan wat Brunetière noemt „la transmission de la culture" en o.a. het Latijn en Grieksch als onnutte studiën van de gymnasia zullen verdwijnen, dan zullen wij vermoedelijk, niettegenstaande logarithmetafels en scheikundige formules, afgezakt zijn tot een staat van vriendelijke barbaarschheid, waarin kunst 'n soort ongepaste aardigheid is geworden.

Wenden wij ons van deze duistere toekomst en zoeken wij het licht op, dat groote geesten de menschheid op haar vaak duisteren weg spreiden. De groote meesters noemt Baudelaire „les phares". Tot die vuurbakens behoort Puvis de Chavannes.

Een overzicht van het leven, het werk, en het karakter en de waarde van dit, vormde het tweede gedeelte der rede.

Spr. vond het werk vol „organische gezondheid", vol hart, en stelde het als een frissche kunst-van-buiten tegenover dat van Burne Jones of van Rosetti, waar hij iets teringachtigs in vond, iets mufs als bij vreemde orchideeën. Hier is het mooie, heele leven, met zijn eenvoudige, zingende zielen.

En de warme, welsprekende eerbied van den jongen kunstenaar voor den grooten meester eindigde in een niet minder welsprekende en uit geestdriftige overtuiging komende verheerlijking van het Latijnsche ras als paladium der menschheid.

N. R. Ct.

Reorganisatie van het Vakteekenonderwijs te Rotterdam.

Aan een mededeeling hieromtrent in de „Nieuwe Rott. Courant" ontleenen wij het volgende:

De toenemende behoefte aan vakteekenonderwijs, het meest merkbaar aan de herhaalde aanvragen om meer ruimte voor de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, heeft aan de Commissie voor het openbaar onderwijs aldaar reeds geruimen tijd geleden aanleiding gegeven de reorganisatie van dat onderwijs bij B. en W. aanhangig te maken.

Zij heeft daarbij op den voorgrond gesteld, dat de aanstaande handwerkslieden, die aan de Ambachtsschool hunne opleiding genieten, zoolang dit het geval is, ook op die school zelve het volledige onderwijs, dat zij behoeven, moeten ontvangen en dus niet genoodzaakt moeten zijn om nog bovendien avondlessen op de Academie te volgen.

Aanvankelijk was de Commissie van meening, dat het, ter verkrijging van meer ruimte in het Academiegebouw, wenschelijk was, dat de Academie het elementaire vakteekenonderwijs geheel of gedeeltelijk aan anderen overliet, en dat dit onderwijs dan zou kunnen worden gegeven in daartoe in verschillende deelen der gemeente op te richten gemeentelijke teekenscholen met tweejarigen cursus, aansluitende aan de 3e klasse van de Academie, en welke teekenscholen zouden kunnen worden gevestigd in lokalen van openbare lagere scholen.

Bezwaren tegen de voorgestelde inrichting dier teeken-

scholen en tegen de vestiging daarvan in gewone schoollokalen, zoowel door den inspecteur van het Middelbaar Onderwijs als door het bestuur der Academie geopperd, hebben aanleiding gegeven tot een conferentie van het college van B. en W. met de besturen der Academie en der Ambachtsschool, welke conferentie, behalve door de directeuren dier inrichtingen, mede werd bijgewoond door den inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, den heer H. J. de Groot.

Overeenstemming werd toen verkregen omtrent de volgende punten:

dat de leerlingen van de Ambachtsschool hun opleiding geheel op de school zelve moeten ontvangen, maar na het verlaten der school hun studie moeten kunnen voortzetten in de hoogere klassen der Academie;

dat voor aanstaande ambachtslieden, die hunne pratische opleiding in de werkplaats ontvangen, in verschillende stadsdeelen vakteekenscholen moeten worden opgericht met een leerplan, omvattende de leerstof, die een ontwikkeld ambachtsman noodig heeft, en na het doorloopen van welk leerplan de leerlingen, die een verder strekkende opleiding verlangen, zonder examen zouden moeten kunnen overgaan tot die klasse der Academie, waarin zij, die de Ambachtsschool doorloopen hebben, worden toegelaten.

Over de vraag hoe lang de leertijd van dergelijke vakteekenscholen zou moeten zijn, bestond verschil van gevoelen.

Inspecteur De Groot was van meening, dat hij vier wintercursussen zou moeten omvatten, omdat de leerlingen, die over dag in de werkplaats zijn, 's avonds niet zooveel lessen kunnen volgen.

Het bestuur der Academie deelde mede, dat zijn ervaring er op wijst, dat tegen een betrekkelijk groot aantal avondlessen in den winter geen bezwaar bestaat. Tegen een verdeeling van de leerstof over 4 wintercursussen maakte het zeer ernstig bezwaar, omdat als de leerlingen ouder worden van het bezoeken eener school niet meer komt en de leerlingen het dus minder ver brengen. Het drong daarom aan op een leertijd van drie jaren en toelating daarna in de vierde klasse der Academie, waarbij de inspecteur zich tenslotte neerlegde.

Omtrent de vraag, of de afzonderlijke vakteekenscholen zelfstandige inrichtingen zouden zijn, bestond aanvankelijk ook verschil van meening. De inspecteur stond er zeer op, dat elke school zou staan onder een eigen verantwoordelijken directeur, opdat een behoorlijke leiding in de school zelve aan het onderwijs verzekerd zij. Het bestuur der Academie wenschte in het eerst de verschillende vakteekenscholen te beschouwen als onderdeelen der Academie, doch vereenigde zich later met den wensch van den ispecteur.

Het kwam er nu in de eerste plaats op aan, het eens te worden over het op de vakteekenscholen te volgen leerplan. Daartoe hebben B. en W. de directeuren der Academie en der Ambachtsschool uitgenoodigd om, in overleg met den inspecteur, een leerplan voor de vakteekenscholen te ontwerpen. B. en W. hebben dat ontwerp-leerplan gesteld in handen van de commissie voor het openbaar onderwijs, met het verzoek aan het college voor de oprichting van vakteekenscholen en eventueel de reorganisatie der bestaande hare voorstellen te doen toekomen.

Aan dit verzoek heeft de commissie voldaan. Zij stelt voor het door de directeuren der Academie en der Ambachtsschool in overleg met den inspecteur van het Middelbaar Onderwijs opgemaakte leerplan aan te nemen als grondslag voor de organisatie van het vakteekenonderwijs voor aanstaande ambachtslieden en vereenigt zich met de oprichting van zelfstandige vakteekenscholen, aansluitende aan de 4e klasse der Academie.

Als scholen, die voor reorganisatie in aanmerking komen, noemt de commissie: de Oud-Kralingsche Burgeravondschool aan de Hoflaan, de Teekenschool aan de Duijsstraat, de Vakteekenschool van de Protestantsch-Christelijke ijzer- en metaalbewerkers- en aanverwante vakliedenvereeniging „Samenwerking" aan de Oranjeboomstraat, en de Teekenschool voor ambachtslieden van het departement „Charlois en Katendrecht" der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aan de Clemensstraat.

De commissie voor het openbaar onderwijs gaf in overweging aan de subsidieering de voorwaarde te verbinden, dat worden aangevraagd een Rijkssubsidie ten bedrage van 50 pct. van de kosten, die, na aftrek van bijdragen van leden en schoolgelden, ten laste der vereeniging blijven, en een provinciaal subsidie ten bedrage van 20 pct. van het totaal der uitgaven voor het onderwijzend personeel. Volgens de algemeene regelen, die door het gewestelijk bestuur zijn aangenomen, is dit n.l. het maximum dat de provincie als subsidie geeft.

Door de commissie zijn voorts ontworpen: eene verordening voor de Burgeravondschool en eene verordening regelende de bezoldiging der leeraren aan die school; de laatste in hoofdzaak in overeenstemming met een voorstel betreffende de salarisregeling aan de vakteekenscholen. In verband met die ontworpen regeling zal de gewenschte eenheid omtrent de toelating, de bevordering en het ontslag van leerlingen worden verkregen door aan de besturen der gesubsidieerde scholen de verplichting op te leggen die punten te regelen in hoofdzaak in overeenstemming met de regeling voor de Burgeravondschool, terwijl eene bepaling, dat de maatstaf van belooning van het personeel aan de goedkeuring van het college van B. en W. zal zijn onderworpen, doch in geen geval hooger mag zijn dan die, voor de Burgeravondschool onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten vast te stellen, voor goed een einde zal maken aan den thans voorkomenden misstand, dat de belooningen van het personeel aan sommige gesubsidieerde teekenscholen hooger zijn dan die de gemeente zelve aan overeenkomstige inrichtingen uitkeert.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Officieel Gedeelte. Prijsvraag voor Arbeiderswoningen te IJsselstein. — Examens der Maatschappij 1911. — Verslag vergadering Hoofdbestuur van 9 Februari 1911.

Schoonheids-Commissie en Inrichting voor M. T. O. te Arnhem door G. Versteeg.

Lezing over de voorstellen tot aanleg van Verkeerswegen in de Binnenstad en de toekomstige plaats van het Raadhuis te 's-Gravenhage door S. de Clercq, architect, met afbeelding.

Sociale Hygiëne en Techniek XXV. Het opschuif-systeem, door J. L. B. Keurschot.

ARCHITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1290ste Gewone Ledenvergadering van 8 Februari 1911.

Een Architectonisch Tooneelspel in de 17de eeuw door A. W. Weissman (Vervolg).

De Fragmenten van de kerk „'t Boompje", door Jan de Meyer.

De Etruskiers, door Jan de Meyer.

Pieter Dupont, door C. L. Dake (Telegraaf).

DE BOUWWEREld No. 7. De kerk te Huizum en hare herstelling. Bouwkunstidealen. Slechte en goede, naar M. H. Baillie Scott. Losse plaat. Landhuis te Blaricum, arch. K. P. C. de Bazel.

DE INGENIEUR No. 6. Demonstratie van het optreden van Gyroscopische werking in vliegtoestellen. Aanvalling van de voordracht, gehouden in de Instituutsvergadering van 15 October 1910, in de vergadering van het Kon. Inst. v. Ing. van 20 December 1910 door Alb. Ph. Kapteyn.

Een zeldzaam jubileum in de tropen. J. P. Ermeling 1831—1851—1911, door R. A. van Sandick c.-i.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van het prijsgerecht en de inzendingen op zwakstroomgebied, ter Brusselsche tentoonstelling, door C. L. van der Bilt c.-i. met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Over de commutatie in de gelijkstroomdynamo, door C. L. R. E. Menges.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 6. Officieel gedeelte. — Het maken van afdrukken van teekeningen en plaatwerken. — Straatplaveisel (slot). — Bijdrage tot de kennis van gewapend cement-beton (vervolg). — Over de inwerking van den electrischen stroom op beton. — Het ingenieursberoep en de kunst. — Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici.

DE AANNEMER. No. 7. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Arbeidsduur II.

Afdeelingsverslagen. Assen 7 Februari 1911. — Dordrecht 30 Januari 1911. — Haarlem 14 Februari 1911. — Hilversum 17 Januari 1911 — Vlissingen. — Zwolle.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 33. Iets over koperrood in reduceerende atmosfeer. — Een besluit der vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond. — De bestrating van Brussel. — Smeermiddelen en hunne beproeving. — De toekomstige uitputting der voornaamste steenkolenmijnen in Europa.

KLEI No. 3 en 4. Dit zijn de beide nummers van Februari. Het eerste geeft een herinnering aan de Brusselsche Tentoonstelling met een fraaie afbeelding van den »Stand« der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten.

Baksteen versus Beton, is de titel van een volgend artikel, waarin een voorbeeld wordt aangehaald van slechten betonbouw in Amerika en dat eindigt met den volzin:

»Eerlijke architecten en eerlijke aannemers blijven de wonderen, die van het beton verhaald worden, niet dan onder groot voorbehoud aanvaarden, en houden zich aan de baksteen, het materiaal, dat nimmer faalt algemeen voldoening te geven.«

Dit is inderdaad boud gesproken. Zou de schrijver werkelijk meenen dat alle lezers van »Klei« dergelijke dogmatische uitspraken zonder, zij het ook onuitgesproken, protest zullen slikken? Het is wel waar, wat aan het hoofd van het artikel als motto staat geschreven: »Als het beton goed is, dan is het niet goedkoop; als het goedkoop is, dan is het niet goed«, maar kan men hier ook in plaats van beton »baksteenmetselwerk« zetten?

Onder het opschrift »Tuinarchitectuur« worden in dit nummer eenige afbeeldingen gegeven, als voorbeelden, hoe men bij tuinbanken en prieeltjes van baksteen gebruik kan maken.

Het tweede nummer voert ons een heel eind van huis met een beschrijving met afbeeldingen van een woonhuis te Bagdad. Verder vinden wij hier het verslag van een lezing over Plateelbakkerij, door den heer E. Bokhorst te Deventer gehouden voor de Vereeniging van Nijveren aldaar; het begin van een artikel over de aanwending van baksteen bij den herbouw van S. Francisco, een stukje over de architectonische behandeling van den schoorsteen en eenige kleinere artikeltjes, overgenomen uit de Tonindustrie-Zeitung.

Heel veel belangrijks van eigen bodem schijnt er niet te vermelden te zijn.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 1. De eerste aflevering van den tienden jaargang wordt geopend met een toepasselijke aanspraak van den hoofdredacteur Gevaert. Daarop volgt het begin van een fraai geïllustreerde studie van de Wouters de Bouchout getiteld »Autour de la chenimée« en handelende over schoorsteenarchitectuur. In dit nummer komen voorts weder een paar aardige schetsboekbladen voor van oud gesmeed ijzeren beslagwerk, verzameld te Brussel door Victor de Gand, terwijl onze landgenoot Dr. X. Smits nog eens, aan de hand van een afbeelding, de aandacht vestigt op de bekende, misschien aan velen ook onbekende, graftombe der heeren IJsselstein, in de kerk aldaar.

Het nummer wordt besloten met een maandkroniek, bevattend kleine berichten, mededeelingen en opmerkingen, die hier en daar niet onbelangrijk zijn.

ST. LUCAS No. 5 en 6, 1910. Met deze beide nummers, gedateerd op November en December, is St. Lucas met zijn Belgische tweelinguitgave weder op een lijn gekomen. De inhoud is dezelfde, zooals men weet, maar dikwijls in andere volgorde, zoodat men niet altijd weet of hetgeen St. Lucas geeft reeds in het Bulletin gestaan heeft of nog daarin komen moet. Zoo treft men b. v. hier in de November-aflevering de graftombe der heeren van IJsselstein aan, die wij reeds boven vermeldden. Wat den overigen inhoud betreft, meenen wij, dat die reeds in het Bulletin voorkwam, evenals dit met den inhoud van het December-nummer het geval is, met uitzondering van een stukje van den heer Jac. van Gils, getiteld: Het kasteel te Wijchen met iets over het herstellen van monumenten, waarvan nog een vervolg wordt toegezegd.

Varia.

MODERNE TECHNIEK.

Om een beeld van de ontwikkeling der moderne techniek te geven, zou men kunnen volstaan met een aantal statistische gegevens, dorre reeksen cijfers. Het onderstaande is weliswaar doorspekt met cijfers, maar het geeft toch een duidelijker beeld van den stoffelijken grondslag van onze cultuur, dan enkel rijen van getallen zouden kunnen geven.

Het oude idyllische waterscheprad leverde hoogstens 10 P.K. De in 1837 geconstrueerde turbine van Fourneyron in de spinnerij te St. Blasien, Schwarzwald, leverde 40 P.K. en was heinde en ver vermaard. Tegenwoordig zijn aan de Feather River in Amerika Francis-turbinen, die met een enkel rad 18.000 P.K. geven.

In 1881 was een schip van 9900 ton waterverplaatsing, 17 knoopen snelheid en machine-arbeid van 10.300 P.K., een groote merkwaardigheid. Het jaar 1907 bracht met de „Lusitania" een turbine-stoomboot van 38.000 ton water verplaatsing, 25 knoopen snelheid en machines van 68.000 P.K.! Aan een hoogoven moesten in 1840 in den tijd van een uur 2 ton erts en kolen, tot een hoogte van 12 meter geheven, toegevoerd worden. Een moderne hoogoven eischt per uur 80 ton erts en kolen, tot een hoogte van 20 meter opgeheven. In 1850 leverde een hoogoven jaarlijks 3500 ton ruw ijzer, tegenwoordig 160.000 ton.

In 1860 beschouwde men een stoommachine van 100 tot 120 P.K. als groot, thans zijn machines van 10.000 tot 12.000 P.K. in gebruik, zelfs stoomturbines van 27.000 P.K. Omstreeks 1858 ontwikkelde een locomotief ongeveer 300 P.K., in 1909 nagenoeg 1600 P.K.

Hoe onmachtig menschelijke lichaamskracht tegenover zulke arbeidsverrichtingen staat, kan men hieruit opmaken, dat bij een arbeidstijd van acht uur per dag ongeveer twaalf menschen noodig zouden zijn om gedurende deze acht uur één P.K. te kunnen leveren. Men heeft uitgerekend, dat b.v. alleen voor het naar boven brengen der gedolven steenkool in 1900 in Duitschland $1\frac{1}{2}$ millioen menschen noodig zouden zijn geweest, dus ongeveer 1/40 der bevolking.

De toename der grootte bij verbeterde constructie moet ontzaglijke voordeelen opleveren. Zoo konden de gewichten per arbeidseenheid, per K.G., aanzienlijk verminderd worden. Het gewicht der scheepsmachines, met inbegrip van ketel, is van 600 K.G. per P.K. der raderstoombooten in 1835 tot 200 K.G. bij de schroefstoombooten in 1909 gedaald. Bij de locomotieven is een vermindering van 99 K.G. in 1858 tot 47 K.G. in 1909 per P.K. Bij de gasmotoren zelfs van 150 K.G. in 1862 tot 3 K.G. in 1910!

Hoe zijn nu tegelijk met den omvang van het verkeersgebied de snelheden aangegroeid? Als middelwaarden voor den in 12 uur afgelegden weg kunnen gelden:

In de jaren.

1800 per postwagen ongev. 50 K.M.
1850 per extrapost ongev. 100 K.M.
1850 per spoor ongev. 400 K.M.
1900 per spoor ongev. 800 K.M.
1850 per zeilschip ongev. 200 K.M.
1870 per stoomboot ongev. 300 K.M.
1900 per stoomboot ongev. 400 K.M.

De mogelijkheid om grooter prestaties en snelheden te bereiken, het voordeel van geringer gewichten per arbeidseenheid, de grooter veiligheid van het bedrijf, kortom alle zuiver technische verbeteringen zouden reeds op zichzelf waardevol geweest zijn. En toch kwam er nog een voor-

deel bij, dat den doorslag gaf: de grootere goedkoopheid van de modernste technische inrichtingen. De vergelijking van een kraan uit het jaar 1768 met een moderne kraan heeft geleerd, dat de gezamenlijke bedrijfskosten zestig maal minder zijn geworden.

Het warmteverbruik der stoommachines in warmte-eenheden per P.K. bedroeg in 1860 1100 caloriën en in 1900 slechts 3000!

Ten slotte nog een voorbeeld van de vermindering der vrachtprijzen. Voor f 30 per ton kon afgelegd worden in 1800 met wagens ongeveer 100 K.M., in 1850 per spoor 400 K.M. en in 1900 per spoor 2500 K.M.!

Het is moeilijk aan te nemen, dat thans reeds de gansche ontwikkeling der techniek ten einde zou zijn. Juist de ervaring der laatste decenniën bewijst ons het tegendeel. Wel is waar zijn de grootste verrichtingen der machine-techniek aan de steenkolenmijnen gebonden. Vandaar dan ook de ontzaglijke vermeerdering der steenkoolproductie. In Duitschland b.v. van 99 milljoen ton in 1894 tot 169 mill. ton in 1904. Ondanks allen vooruitgang der techniek is, wegens de steeds toenemende diepten waaruit de steenkool moet worden naar boven gebracht en om andere redenen, de prijs der steenkool gestegen. Dus toenemende verduurdering en uitzicht op volkomen gebrek!

Natuurlijk heeft de techniek reeds lang naar een middel ter vervanging uitgezien. Zoo trekt tegenwoordig de benuttiging der waterkrachten de algemeene aandacht. Maar het is zeker, dat ook door het gebruik van alle beschikbare waterkrachten slechts aan een klein deel der behoefte aan energie kan worden voldaan. Er worden daarom ernstige pogingen gedaan om de geweldige krachten, die bij eb en vloed vrijkomen, voor het leveren van energie te gebruiken. Doch dat zijn nog slechts pogingen. Een practisch en goedkoop middel tot vervanging van de steenkolenenergie is tot op heden nog niet gevonden.

Dit kan echter geen aanleiding geven om aan de moderne techniek te twijfelen. Veeleer moeten dergelijke vraagstukken de belangstelling in de verdere ontwikkeling der natuurwetenschappen en techniek doen toenemen, waarvan de oplossing dezer groote en ernstige toekomstproblemen moet worden verwacht.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. Naar wij vernemen zijn sinds eenigen tijd ingrijpende plannen tot reorganisatie van het Bouwkundig onderwijs, aan de Academie v. Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, aanhangig gemaakt.

't Ligt in de bedoeling het onderwijs zoodanig te vervormen en uit te breiden, dat behalve Lager vakonderwijs ook Middelbaar technisch onderwijs zal worden gegeven. Bovendien wordt de mogelijkheid overwogen om, in verband met het karakter der Academie een afdeeling voor Hooger Bouwkunst-Onderwijs op te richten, die zich dan bij het M. T. Onderwijs zal aansluiten, of liever als voortzetting daarvan kan worden beschouwd.

Nadere bijzonderheden kunnen nog niet medegedeeld worden.

— De commissie van rapporteurs voor het onderzoek in 's raads afdeelingen van de voorstellen tot aanleg van verkeerswegen en het bouwen van een nieuw stadhuis heeft haar verslag vastgesteld, dat weldra verschijnen zal.

Uit de gedachtenwisseling zou blijken, dat de aanleg van de twee nieuwe verkeerswegen bij de meerderheid instemming heeft gevonden, evenwel zonder de verlenging Noordwal-Elandstraat, welke verbinding vooralsnog niet noodig wordt geoordeeld.

Voorts moet het denkbeeld van een overkluizing van het grachtgedeelte tusschen de Tollensstraat en de brug bij de Prinsestraat gunstig zijn ontvangen.

Over het Raadhuisplan is een groot verschil van gevoelen aan den dag getreden.

(Vervolg ze bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 25 FEBRUARI 1911. No. 8.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Lübeck.

(Met een plaat.)

Lübeck, eertijds de hoofdzetel van de Duitsche Hansa, is nog een handelsstad van beteekenis, otschoon het sedert lang door Hamburg en Bremen is overvleugeld. De gunstiger ligging van de laatstgenoemde steden, met het oog op het wereldverkeer, zal daarvan wel de oorzaak zijn. In de middeleeuwen, waarin het Hansaverbond ontstond, was er van wereldverkeer, in den zin van het hedendaagsche, geen sprake. Noord-Duitschland vormde met de Nederlanden en een deel van de Scandinavische kustlanden der Oostzee een kleine wereld op zichzelf. Het eigenlijk wereldcentrum lag toen nog, evenals in de oudheid, in Zuid-Europa. De Middellandsche Zee was nog de eigenlijke wereldzee en al had ook Byzantium de plaats ingenomen, die zoolang door Rome bekleed was, de kleine republieken, die in Italië ontstaan waren, ontwikkelden zich snel en maakten zich allengs meester van den geheelen Middellandsche-Zeehandel en van de betrekkingen met het Oosten.

Van den tijd der kruistochten dateert een hernieuwing van de betrekkingen tusschen Noord-Europa en het Zuiden en Oosten. Het voorbeeld der Italiaansche steden heeft zonder twijfel aanstekelijk gewerkt op den ondernemingsgeest van de bewoners der Noordelijke streken. Een levendig verkeer over land ontstond ook in Midden-Europa en langen tijd waren de Italianen de makelaars tusschen het Noorden en het Oosten, totdat de handelaars van het Noorden het begonnen aan te durven de Oostersche waren, langs den langen landweg over Moskou, direct te doen toevoeren aan de Noord-Duitsche marktplaatsen en havensteden, vanwaar zij hun weg vonden door geheel Noord-Europa.

Enorm is de invloed geweest, die het Hansaverbond gehad heeft op de ontwikkeling der beschaving in de streken, waarover het zich uitbreidde. De geschiedenis van de Hansa vormt een der belangrijkste hoofdstukken in de historie van Europa. Het zou ons te ver voeren van die geschiedenis een overzicht te geven, maar wij willen er op wijzen hoe zij in de steden, die eenmaal tot het verbond behoorden, bijna overal sporen heeft achtergelaten in den vorm van monumenten, die vooral de aandacht trekken in die plaatsen, welke thans hun beteekenis verloren hebben of ten minste te dien opzichte achteruit zijn gegaan. Bolsward, Stavoren, Elburg, Harderwijk, Kampen, Zutphen en Roermond bijvoorbeeld oefenen op wereldhandel en wereldverkeer weinig invloed meer uit en hetzelfde kan men zeggen van de meer welvarende provinciesteden Nijmegen, Deventer en Venlo. En toch waren al die steden eenmaal lid van het Hansaverbond en hadden zij stem in het kapittel.

Maar Lübeck, het middelpunt van die kleine wereld op zichzelf, had natuurlijk het meest in te brengen en had de macht zijn rechten tegenover de zustersteden en tegenover een gemeenschappelijken vijand, desnoods met kracht van wapenen te verdedigen. Van die macht getuigen ook de talrijke monumenten uit den bloeitijd van het Hansaverbond, die men te Lübeck aantreft. Daaraan ontleent die stad haar zeer karakteristiek aanzien niet alleen, maar ook de zeer belangrijke plaats, die zij als kunststad inneemt in

de geschiedenis der bouwkunst. Lübeck is een van de steden, waar de baksteenbouw in de middeleeuwen tot dien hoogen trap van ontwikkeling is gekomen, dat in Noord-Duitschland een eigen bouwstijl is ontstaan, die, lang vergeten, in de negentiende eeuw door bouwmeesters als Adler, Haase en anderen opnieuw ontdekt en verklaard is.

Wij behoeven hieromtrent niet in bijzonderheden te treden, want ieder bouwmeester weet, wat er bedoeld wordt wanneer men van Noord-Duitschen baksteenbouw spreekt, ook wel zeer oneigenlijk „Rohbau" genoemd, want ieder, die Hannover, Stendal, Lübeck, Brandenburg, Rostock en andere steden van Noord-Duitschland bezocht heeft, heeft daar verbaasd gestaan over hetgeen de collega's uit de middeleeuwen met het baksteenmateriaal in verschillende vormen, kleuren en glazuren hebben tot stand gebracht.

De baksteenmonumenten der zooeven genoemde steden zijn zoo bekend, dat men er zich bij het noemen van de namen der plaatsen onmiddellijk verscheidene zal herinneren. Wie heeft er bijvoorbeeld niet gehoord van de Mariakerk en het Raadhuis te Lübeck, twee van de belangrijkste monumenten van Noord-Duitschland, die van grooten invloed zijn geweest op de architectuur van de geheele landstreek. Een zeer typisch voorbeeld van middeleeuwschen baksteenbouw is ook de minder bekende Catharina-kerk, die niet meer voor den eeredienst gebruikt wordt, maar tot een soort museum van oude kerkelijke kunst is ingericht. Zij staat op den hoek van de Königstrasse en de Glockengiesserstrasse en is gedeeltelijk ingebouwd. De aangrenzende gebouwen zijn die van het Catharineum, een gymnasium en stadsbibliotheek, gesticht op de grondvesten van een voormalig Minoritenklooster. Zeer karakteristiek in den gevel der kerk zijn de beide zeer hoogopgaande vensters, strak opgemetseld met traceeringen en al geheel van profilsteen; trouwens wat er van natuursteen aan den gevel te vinden is, bepaalt zich tot enkele zeer ondergeschikte onderdeelen.

De bouwmeesters der negentiende eeuw, die een herleving van de Noord-Duitsche baksteengothiek beoogden, als nationalen stijl, hebben misschien met nog grooter gestrengheid dan de oude bouwmeesters, de toepassing van natuursteen vermeden. Conrad Wilhelm Haase, destijds professor aan de Technische Hochschule te Hannover, heeft vele verdienstelijke leerlingen in den baksteenbouw opgeleid en zelfs een school gevormd, waarvan het zich liet aanzien, dat zij een grooten invloed op de Duitsche bouwkunst in haar geheel zou krijgen. Die invloed is echter beneden de verwachtingen gebleven en beperkt binnen een betrekkelijk klein gebied, waarvan men Hannover als het middelpunt kan beschouwen.

Andere stroomingen hebben de aandacht weder van de oude baksteengothiek afgeleid en wanneer men ziet, in welken geest thans door de toongevende bouwmeesters van Duitschland wordt gewerkt, dan zal men moeten toegeven, dat van invloeden uit den bloeitijd der Hansasteden niet heel veel te bemerken is.

Wie zal zeggen, of de tijden niet weder eens zullen veranderen en men opnieuw zal gaan grasduinen in de oude monumenten. Een herleving op groote schaal van den ouden baksteenbouw moge dan niet mogelijk gebleken zijn, uit historisch en technisch oogpunt behouden de monumenten van Lübeck en andere steden hun waarde en iets, misschien zelfs veel, heeft de twintigste eeuw geprofiteerd van de studie, die de negentiende er van gemaakt heeft.

Men neemt wel eens aan, dat de baksteentechniek der 12de en 13de eeuw uit Nederland naar de Oostzeesteden is overgeplant. De bewijzen voor die meening moeten nog geleverd worden en ook is nog niet voldoende door vergelijkende studie onderzocht, welk verband er bestaat tusschen de Noord-Duitsche en de Italiaansche baksteentechniek, die op haar beurt vrij zeker ter school gegaan is bij de Oostersche.

Op het gebied dezer techniek is voor een wetenschappelijk aangelegd bouwmeester ongetwijfeld nog veel te onderzoeken.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de afgeloopen week was ter afwisseling Prof. A. D. F. W. Lichtenbelt aan het woord met een voordracht met lichtbeelden, over een onderwerp uit de techniek.

De moeilijkheid om op mechanisch-technisch gebied een onderwerp te vinden, geschikt om de belangstelling van leeken te wekken, had spreker doen besluiten een overzicht te geven van de krachtswerktuigen, met de bedoeling dit over meerdere spreekbeurten te verdeelen. De krachtswerktuigen zijn te onderscheiden in twee categorieën, a. waar het arbeidend medium in voorraad is als bij watervallen en stoomketels, b. waar het arbeidend medium, na voorafgaande samendrukking, op het gewenschte oogenblik sterk verhit wordt en hierdoor het noodige arbeidsvermogen ontvangt.

Waterturbines en stoommachines behooren tot de eerste soort, gas- en petroleummachines, of beter gezegd, motoren met inwendige verbranding, vormen de tweede.

De waterturbines buiten beschouwing latende, blijven dus voor de eerste categorie de stoommachines over. Deze zijn weer te verdeelen in stoomwerktuigen (met zuiger en kruk) en in stoomturbines. Voor heden kwamen de stoomwerktuigen aan de beurt.

Het vermogen om arbeid te verrichten wordt ontleend aan drukverschil aan beide zijden van den stoomzuiger. Zoodra hierbij beweging ontstaat wordt arbeid verricht.

Bij de atmosferische machine van New Comen (ongeveer twee eeuwen geleden in werking) werd het drukverschil verkregen door den druk aan de eene zuigerzijde lager te maken dan dien aan de andere zijde, in tegenstelling met het later in toepassing gekomen beginsel, het eerst aangewend door James Watt, waarbij de druk grooter gemaakt werd.

Dit kon slechts door den stoomdruk grooter te maken dan den dampkringsdruk, eerst weinig, doch tegenwoordig belangrijk, zoodat de stoomketel aan steeds toenemende eischen had te voldoen. De tegenwoordige stoomdruk is van 10 tot 16 atm. Verschillende stoomketels met uitwendige en met inwendige stookplaats, alsook kist- en buizenketels werden op het doek geprojecteerd.

Het drukverschil gaat gepaard met temperatuursverschil en dit, hoewel noodig om arbeid te verrichten, is tevens een groot vijand van het stoomwerktuig, althans wat zuinige werking betreft, want het heeft condensatie door brandstofverlies tengevolge. Bijna alle uitvinders en constructeurs hebben getracht de gevolgen van de aanwezigheid van dezen vijand zooveel mogelijk te verkleinen.

James Watt was de eerste. Hij verminderde het verkwistend stoomverbruik van de New Comen-machine aanzienlijk door den stoom na het verrichten van den arbeid, buiten den stoomcylinder, in een afzonderlijken condensor te verdichten. Hij ook maakte den cylinder dubbelwerkend en gebruikte een heen- en weergaanden zuiger om door middel van stangen en kruk een as te doen wentelen, waardoor het eerste stoomwerktuig ontstond.

Een en ander werd door bewegende lichtbeelden op het doek duidelijk gemaakt.

James Watt paste bij den hoogeren stoomdruk expansie toe door den cylinder slechts gedeeltelijk met ketelstoom te vullen, wat echter weer aanleiding gaf tot verhoogde condensatie. Woolf verkreeg de expansie door twee cylinders van verschillende grootte te gebruiken. Hij liet in den kleinen cylinder den ketelstoom stroomen om hem daarna in den grooten cylinder verder te laten uitzetten. Het stoomverbruik werd hierdoor opmerkelijk verminderd, want het temperatuursverschil was nu over twee cylinders verdeeld.

Eerst Roentgen, een vroegere directeur van het établissement Fijenoord, slaagde erin de Woolfsche machine zoodanig te wijzigen, dat zij, bekend als de receiver-compound-machine, algemeen bruikbaar werd.

Het succes leidde tot toepassing van verhoogden stoomdruk en vergroote expansie, waardoor eerst de triple-, later de quadruple-expansiemachines ontstonden. Van deze laatste gaven de machines van de Kaiser Wilhelm II een beeld.

Men had tot bestrijding van de nadeelige condensatie den stoommantel aangewend, doch beter nog oververhitting van den stoom. Dit laatste middel is tegenwoordig aan de orde van den dag en moet besparing geven, daar bovendien de meerdere warmte hierbij aan den stoom gegeven, geheel in arbeid kan omgezet worden. Een beeld van de Lanz-machine liet zien wat in dit opzicht nu bereikt is.

De eerste, die met succes den vijand buiten gevecht gesteld heeft, is prof. Stumpf. Tot nu toe moest de stoom, na verrichting van arbeid, door dezelfde opening, althans door een opening aan hetzelfde cylindereind, terug als waardoor hij was binnengekomen, hierdoor den cylinder nagenoeg tot het laatste oogenblik afkoelende. In de gelijkstroommachine van Stumpf daarentegen, kan de stoom uitwijken door openingen, welke de zuiger aan het einde van den slag in het cylindermidden ontbloot. De dan nog aanwezige stoom van geringen druk wordt daarna saamgeperst, waarbij de temperatuur stijgt en de cylinder even warm wordt als de straks instroomende stoom, zoodat condensatie buitengesloten is.

Hoewel dit beginsel vóór vijf-en-twintig jaar reeds in Engeland was gepatenteerd, is het onbekend gebleven, zoodat men kan zeggen, dat het stoomwerktuig eerst na anderhalve eeuw op die trap van volmaaktheid is gekomen, welke het met behoud van den condensor als zoodanig kon bereiken.

Spreker releveerde o. m. de toepassing van vloeibare brandstof, alsook het toevoeren van de verbrandingslucht langs kunstmatigen weg, en demonstreerde het groote verschil tusschen de eerste locomotief „de Rocket" en de tegenwoordige locomotieven.

Het kolenverbruik bedroeg bij de eerste machines van James Watt ongeveer 5 K.G. per paardekracht, wat nu bij de zuinigste machine gedaald is tot bijna 0.45 K.G.

Een talrijk en belangstellend gehoor volgde de voordracht van prof. Lichtenbelt. N. R. Ct.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In den op 20 dezer gehouden vergadering heeft de heer J. Kuijper, hoofd-leeraar aan de Haagsche Academie, zijne meening ten beste gegeven over de plaats die de beeldhouwkunst tegenwoordig in de bouwkunde inneemt. Spreker, die in dit opzicht zeer pessimistisch gestemd bleek te zijn, gaat in herinnering een 40 jaar terug. Van beeldhouwkunst was toen in 't geheel geen sprake; de meening, dat ons land voor de toepassing der plastische kunst geen geschikte bodem zou zijn, had toen allerwege post gevat. Naar de opvatting van de toenmalige architecten vorderden de fundeeringen en voorzieningen tegen water, reeds zóóveel geld, dat er niets overbleef voor versiering. Ook in de kunstnijverheid toen niets dan lauwheid tegenover de beeldhouwkunst. De statuaire kunst werd beoefend; echter als geheel buiten de architectuur staande; vandaar de schepping in dien tijd van dorre, geestelooze, levenlooze standbeelden van Rembrandt, de Ruyter, e. a.

Toch zag men spoedig in dat zonder versiering de architectuur saai en dor zou blijven, doch door de zeer gebrekkige opleiding van de bouwkundigen in dien tijd, deden de catalogi van terra-cottafabrieken dienst als toonaangevers voor versieringskunst. Daarna de bouwsierkunst in zink. Voorbeelden van zinken consoles onder balkons, zijn in dien tijd niet zeldzaam. Volgt een periode van toepassing van kunstzandsteen, even levenloos en kunsteloos. Ook tegenwoordig is de opleiding van den bouwmeester nog geen zoodanige, dat die hem in staat stelt zelfstandig de beeldhouwkunst toe te passen als versieringskunst. Daardoor is de architectuur verstoken van de hulp zoowel van schilder- als beeldhouwkunst, wat buitengewoon is te betreuren, omdat deze drie moeten samengaan om tot een schoon geheel te komen. De eigenlijke beeldhouwkunst is er nog niet toe te brengen haar gaven dienstbaar te maken aan de architectuur.

Tusschen 70 en 80 ontwaakte een liefde voor de renaissance, waarschijnlijk naar Duitsch voorbeeld. De opleiding was toen, als reeds gezegd, onvoldoende om de studie van renaissance tot ware kunst te doen uitgroeien.

Spoedig daarna werden de bouwmeesters overwegend in wetenschappelijke richting gedrongen. Alle studie voerde tot bouw w e t e n s c h a p en niet tot bouw k u n s t.

De schilderkunst heeft zich nog verder van de bouwkunst verwijderd dan hare zuster. Een onmiskenbaar commercialisme, een overheerschen van den kunstkooper, doet zich gevoelen. De kunstnijverheid, als onderdeel van de architectuur, gaat ook eigen paden, terwijl de roeping van den bouwmeester juist zou moeten zijn al deze onderdeelen aan zich te houden.

Echter, het eigen weg bewandelen dezer drie kunsten, toont, in gebrek aan eenheid in sculptuur en architectuur in de gebouwen, zeer slechte gevolgen te hebben. We zien dat de architectuur niet meer de m o e d e r kunst is; doch dat allen naast elkander werken in plaats van dat een althans de leiding heeft. Plastisch denken is voorbij; de ornamentiek ontstaat op het teekenbord in plaats van in de klei. Geometrische figuren, geëigend voor textielwerk, worden in graniet gehakt.

Hoe komt dit alles?

Spreker meent door gebrek aan natuurstudie bij den architect. Zijne administratieve werkzaamheden, de wetenschappelijke zijde van het vak, nemen zóó veel tijd, dat voor de onmisbare studie van de natuur geen gelegenheid over blijft. In de oudheid waren de drie kunsten in één hand. Tegenwoordig komt de beeldhouwer, los van den architect, een stukje versiering ontwerpen; de uitvoering daarvan wordt dan veelal nog aan een derde overgelaten. Vandaar alles los van elkaar. Zonder dat innerlijke verband, dat we nog in enkele bouwwerken in Holland aantreffen, dat verband, dat aantoont dat bouwmeester en beeldhouwer in één vereenigd waren.

Hoe zouden we ook b.v. de renaissance goed kunnen bestudeeren, de vormen in ons opnemen, zonder uitgebreide natuurstudie? Zonder deze leidt alles tot nabootsing, tot levenlooze, kleurlooze en kunstlooze architectuur.

Ook bij den beeldhouwer van heden voelt spreker een groot gemis; hij wijdt zich in hoofdzaak aan figurale kunst; de ornamentiek is hem vreemd; verder is de modelleur

weer geen uitvoerder van zijn ontwerp, zoodat het te begrijpen is dat dorre figuraties, zonder gevoel het gevolg zijn van deze methode.

In Frankrijk was de stichting van de école des arts decoratifs, tegenover de école des beaux arts, het begin van de noodlottige scheiding van de drie kunsten.

Het groote kwaad ligt naar sprekers meening daarin, dat we niet meer aan de bron studeeren, bij de natuur, doch dat de wetenschappelijke bouwkunst te veel van den architect vergt om zich nog met de zusterkunsten bezig te houden.

De eenige redding zou zijn: terugkeer tot de bezieling, tot de natuur, die in staat zal blijken ons weer tot een hooge kunst te voeren.

Een serie lichtbeelden verduidelijkte de bedoelingen van den spreker en toonde inderdaad aan, dat het gemis van eenheid, van samenwerking tusschen de architecturale en sculpturale kunst, leidt tot dorre, onbegrepen nabootsingen van vroegere cultuur.

Spreker meende in dit alles te kunnen berusten; te kunnen aanzien, dat onze tegenwoordige architectuur, eenvoudig, hygiënisch, wetenschappelijk, kleurloos, koud en kunsteloos is, doch alleen daarom omdat in hem de vaste overtuiging bestaat, dat de natuur ons weer zal overwinnen, en dat er weer een bouwkunst zal ontstaan, die weergeeft wat we in háár gevoelen.

De voorzitter, den spreker zeer dankende voor zijn voordracht, meende toch enkele opmerkingen te moeten maken. De opvatting dat door de architecten zoo weinig gedaan wordt voor de kunstnijverheid, is niet juist. De laatste 15 jaren bewijzen het tegendeel. Een streven naar verbetering is onmiskenbaar. Met groote liefde wijden velén zich aan alles wat het kunstleven raakt. Men gevoelt dat niets onwaardig is om door den bouwkunstenaar behandeld te worden. Er wordt nog wel gewezen op schoone voorbeelden van vroeger, doch niet meer om te copieeren doch om leering te trekken.

Spreker ziet veel lichtpunten, terwijl de heer Kuijper alleen schaduw zag.

Laat ons geduld hebben; mogen we het hooge standpunt der Italianen nog niet hebben bereikt, de teekenen wijzen op het ontstaan van een nieuwe cultuur.

Duidelijk is ook een streven om meer universeel werkzaam te zijn. Na 50 jaar zal een stijging zijn waar te nemen. Spreker heeft noode onder de reeks getoonde lichtbeelden tal van goede voorbeelden van moderne bouwbeeldhouwkunst gemist. Er zijn er toch véél meer dan het eene getoonde specimen.

De bewondering van spreker voor het actueele streven naar verbetering noopt hem tegen de zeer pessimistische beschouwingen van den inleider op te komen.

De heer Kuijper geeft toe, dat er wel goede voorbeelden zijn aan te wijzen, doch heeft alleen de bedoeling gehad aan te toonen hoe dwaas het is, zonder natuurstudie historische vormen te copieeren, welke methode nog veel te veel wordt toegepast. Streven naar verbetering is zeker waar te nemen. Echter is de verbetering van de kleine kunst grootendeels in handen van de decoratieve kunstenaars en niet in die van den architect, hetgeen spreker zeer betreurt. De enkele bouwmeesters, die zich hiermede bezig houden, zijn daarom te meer te waardeeren.

De leering moet worden getrokken, dat de bouwmeesters zich moeten ontwikkelen ook in de sculptuur; ons streven naar eenvoud heeft wel wat veel over boord doen gooien, waardoor de bouwbeeldhouwkunst het kind van de rekening werd. De architect moet gelegenheid geven dat de beeldhouwer in samenwerking zijne krachten ontplooie.

Het programma voor de prijsvraag voor den bouw van ééngezinswoningen, uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouw-Mij., gaf aanleiding tot een krachtig protest van het bestuur. De uitgeloofde prijzen, het toegezegde honorarium voor den met de uitvoering belaste en meer bepalingen zijn van dien aard, dat het bestuur dringend aanraadt, ingevolge de onlangs vastgestelde „Regelen", zich van deelneming te onthouden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG IJSSELSTEINSCHE BOUWMAATSCHAPPIJ.

Beantwoording van gestelde vragen.

Vraag 1. Hoe ligt de Noordpijl?

Antwoord. Neem de gearceerde lijn a/d. Poortdijk als basis en trek uit het linkerhoekpunt een lijn onder 64 graden met de basis. De Poortdijk ligt dan op het Zuid-Oosten.

Vraag 2. Waar is de rooilijn?

Antwoord. De rooilijn a/d. Poortdijk kan naar verkiezing van de ontwerpers aangenomen worden, maar in geen geval buiten het terrein.

Men mag ook vóórtuintjes maken.

Met naastbijgelegen woningen behoeft geen rekening gehouden te worden.

De op de situatie aangegeven boomen (zware iepen) moeten behouden blijven.

Vraag 3. Kan de sloot a/d. Poortdijk gedempt worden?

Antwoord. Het slootje a/d. Poortdijk mag gedempt worden, het hierin te leggen riool is opgenomen onder post 2 van de stelposten.

Vraag 4. Mogen er ook beneden- en bovenhuizen gemaakt worden?

Antwoord. Neen. Want dan zijn het geen é é n gezinswoningen.

Vraag 5. Is het terrein alleen a/d. Poortdijk toegankelijk?

Antwoord. Ja.

Vraag 6. Zijn er ook toekomstige stratenplannen in de nabijheid?

Antwoord. Neen.

Vraag 7. Is de op de situatie aangegeven 7 M. links een straat of mag dit gebruikt worden?

Antwoord. Is geen straat, is een toegang naar de achterzijde van de op de situatie aangegeven arbeiderswoningen. Mag niet gebruikt worden.

Vraag 8. Is 1/5 een drukfout?

Antwoord. 1/5 op bladz. 3 moet zijn 1/3.

Vraag 9. Is 5 M. achterdiepte volgens art. 9 streng verbindend; mag er een houten loodsje b.v. 2.5 M². op voorkomen?

Antwoord. Art. 9 is streng verbindend, daar er staat „over de volle breedte" mag er verder niets op voorkomen.

Vraag 10. Is watergebruik in huishuur begrepen?

Antwoord. Ja.

Vraag 11. Zullen potloodlijnen gerekend worden zwarte lijnen te zijn?

Antwoord. Ja.

Vraag 12. Als er een slaapnis, waarin een ledikant (dus geen bedstede) geprojecteerd is, kan dan de oppervlakte van deze slaapnis gerekend worden te behooren bij het vertrek, waarin deze slaapnis gelegen is?

Antwoord. Ja.

Vraag 13. Is in 7 % winst, belasting, assurantie, huurderving enz. begrepen?

Antwoord. Ja.

Namens de Jury,

C. DE GRAAF,

Secretaris.

Utrecht, 21 Februari 1911.

Ingezonden Stukken.

PRIJSVRAAG VOOR ARBEIDERSWONINGBOUW TE IJSSELSTEIN.

Aan de Redactie van „De Opmerker".

Nu het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijne afkeuring meende te moeten uitspreken over de bovengenoemde, door ons geregelde prijsvraag, aan die afkeuring publiciteit gaf door middel van het „Bouwk. Weekblad" van 11 Febr. jl. no. 6 en daarbij tevens mededinging met klem meende te moeten ontraden, zij het ons vergund langs denzelfden weg door middel van Uw blad van antwoord te dienen.

Wij doen dit niet uit lust tot twistgeschrijf, doch alleen om de schade, die door bovenbedoelde publicatie aan eene goede zaak werd toegebracht, zooveel mogelijk te herstellen door mededingers en belangstellenden in te lichten.

In de eerste plaats zij medegedeeld, dat door het Hoofdbestuur nimmer om eenige inlichting omtrent de wording van de prijsvraag is gevraagd.

Op het gezegde, dat „de afdeeling Utrecht door haar „optreden ten deze den naam der Maatschappij zoowel als „de belangen van den architectenstand op hoogst betreu„renswaardige en oncollegiale wijze heeft benadeeld" zouden wij het volgende willen antwoorden:

Toen wij er — geheel uit eigen beweging — toe overgingen om in het onderhavige geval op een prijsvraag aan te dringen en deze te regelen, wisten wij met absolute zekerheid, dat het voornemen bestond om (zooals trouwens veelal het geval is) den bouw geheel zonder architect tot stand te brengen en dat wij dus door ons optreden de belangen van geen enkel architect schaadden.

Wij hadden bij ons streven naar eene prijsvraag in de eerste plaats op het oog — overeenkomstig het devies der Maatschappij — „de bevordering der bouwkunst", d.w.z. wij beoogden eene goede en voor de omgeving passende bebouwing te verkrijgen en eene misstand te voorkomen.

Daarnaast — maar niet uitsluitend — was het oog gericht op de belangen van den architectenstand door voor velen de mogelijkheid te scheppen zich in deze prijsvraag te onderscheiden en hunne krachten te meten met de kans op eene naar onze meening behoorlijke vergoeding.

Ten derde de belangen der volkshuisvesting: juist met het oog hierop hebben wij gemeend genoegen te mogen nemen met hetgeen de IJsselsteinsche Bouwmij., die uitsluitend in dit belang werkzaam is (men zie de toelichting die in den aanhef van het programma is gegeven) aan prijzen en honorarium meende te kunnen geven, na herhaalde besprekingen met ons bestuur.

Juist met het oog op het goede doel mocht de prijsvraag op dit punt niet afstuiten.

Wij betreuren het op grond van het bovenstaande dan ook ten zeerste, dat het Hoofdbestuur ons werk, dat wij met recht pionierswerk mogen noemen, zonder ons eenige inlichting te vragen, met zijne publicatie heeft trachten af te breken.

Ook door de Permanente Prijsvraagcommissie werden wij op onze tekortkomingen (?) gewezen (zie „Bouwk. Weekbl." no. 7 van 18 Febr. j.l.). Wij willen deze punt voor punt weerleggen.

1°. „Er is geen overleg gepleegd met de Permanente Commissie."

Het bestuur werd niet aangezocht, zooals art. 18 sub 2° der Nat. Prijsvr. Reg. luidt, doch voelde zich verplicht in het belang der bouwkunst zijne hulp aan te bieden.

Het bestuur achtte daarom overleg met die commissie niet noodig.

2°. „Het bedrag der prijzen en het honorarium zijn te „gering en komen niet overeen met art. 16 der Nat. „Prijsvr. Reg.".

Hierop hebben wij reeds boven geantwoord.

Wij voegen er de vraag aan toe: Waarom de betrokken lichamen zich niet haasten om zich duidelijk uit te spreken overal of niet wijziging van dat artikel, nu uit hun eigen midden stemmen zijn opgegaan tegen de te hooge financiëele eischen, die daarin worden gesteld? Men leze eens het verslag van de Septembervergadering der Maatschappij in het „Bouwk. Weekbl." no. 39 van 24 Sept. 1910 en de motie, bij acclamatie aangenomen, waarbij het Hoofdbestuur wordt uitgenoodigd om stappen tot herziening der Nat. Prijsvr. Regelen in dezen zin te doen.

3°. „Wat in het bestreden Programma omtrent de uit„voering van het plan is bepaald, is niet alleen in strijd „met de Regelen, doch bovendien met de meest elemen„taire begrippen omtrent de moreele en artistieke rechten „des prijswinners."

Antwoord: Zooals uit 't programma blijkt heeft de uitverkorene het recht om tegen bepaalde vergoeding te leveren het bestek, de voornaamste details en zijne persoonlijke hoofdleiding. Hij kan dus zijne opvattingen geheel tot haar recht brengen. De opzichter der IJsselsteinsche Bouwmij., die in haar vasten dienst is, moet dus naar diens aanwijzing te werk gaan.

Wij vragen nu ieder onbevooroordeelde in gemoede of de aanmerking van de Perm. Commissie niet geheel misplaatst is.

4°. „In strijd met art. 5 der Nat. Prijsvr. Reg. bestaat „de jury slechts voor de minderheid uit architecten."

Over deze opvatting valt te twisten, doch wij wenschen geen namen van personen te noemen.

Wij willen evenwel de geciteerde aanmerking niet als eene insinuatie zien opgevat.

Wij kunnen erop wijzen, dat de jury bestaat uit mannen, die, naast goeden smaak, veel kennis van arbeiderswoningbouw bezitten, die over voldoenden lust beschikken en onafhankelijk genoeg zijn om deze prijsvraag, voor zooveel van eene jury afhangt, te doen slagen.

Namens het Bestuur der Afd. Utrecht v/d.

Mij. t. B. d. B.

W. VAN VEEN,

wd. Secr.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. Vakbelangen. Het hooger kunstonderwijs in 's lands vergaderzalen.

Lezing over de voorstellen tot aanleg van verkeerswegen in de binnenstad en de toekomstige plaats van het Raadhuis te 's-Gravenhage, door S. de Clercq, architect, met afbeeldingen (slot).

Over den aanleg van verkeerswegen in de binnenstad van Den Haag, door K. de Bazel, met een naschrift van S. de Clercq.

Vergaderingen. Permanente Commissie in zake Nat. Prijsvraagregelen, 11 Februari 1911. — Maatschappij t. b. d. B. Afdeeling 's-Gravenhage, 8 Februari 1911.

Ingezonden stukken. Daar wordt weer een bladzijde uit het geschiedenisboek van Nederl. kunstnijverheid gescheurd, door het moderne verkeer, door Willem C. Brouwer.

ARCHITECTURA No. 7. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Permanente Commissie inzake Nationale Prijsvraagregelen.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Excursie naar de loodwitfabriek van de firma G. Greve.

Architectuur op het tooneel.

Architect en beeldhouwer, door G. F. La Croix.

De Etruskiers (vervolg).

Iets over oude kasteelen in Friesland. Lezing van A. W. Weissman in het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

DE BOUWWEREld No. 8. Enkele punten der Woningwet, door J. van der Breggen c.i.

De Voorloopers der moderne betontechniek, naar «Zentralblatt der Bauverwaltung».

Afbeeldingen, ontleend aan C. Zetsche. Zopf und Empire.

DE INGENIEUR No. 7. Mededeelingen over eenige Nederlandsch-Indische havens. Voordracht gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 20 December 1910, door den president Dr. J. Kraus, met 2 platen.

De bouw van Gasmachines in de laatste twintig jaren. Rede bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool te Delft den 26 Januari 1911 door Prof. P. Meijer.

Ingezonden stukken. Eenige opmerkingen naar aanleiding van de voordracht van den heer Alb. Kapteijn «Over vogelvlucht en vliegmachines, zwaarder dan de lucht», door Prof. Dr. M. E. Mulder, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 7. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Weer een prachtpositie! — Iets over de beweging van water in Kanalen.

DE AANNEMER No. 8. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Arbeidsduur III (Slot.)

Bepalingen tot beveiliging van werklieden bij steenhoudersarbeid I.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 16 Februari 1911. — Haarlem 16 Februari 1911. — Leeuwarden 17 Februari 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 7. Het droogpersen der steenen. — Het dichtmaken van molverbindingen bij aarden buizen. — Over de inwerking van den electrischen stroom op beton. — De inwerking van zouthoudend water op cementmortel en beton. — Collectief contract. — Wegen. — Mededeelingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 2: De Pronkboon: J. Sturing. — De Sirene: Dr. G. C. A. Valewink. — De Bril-uil: J. Hendrik van Balen. — 't Een en ander over de pupil van ons oog: Ws. van der Elst. — Over een ouden Regenmeter: Dr. Z. P. Bouman. — Het nieuwere onderzoek van ijzer en staal: Dr. A. J. C. Snijders. — Iets over planten, voorkomende in de litteratuur: P. N. van Eck. — Vliegen en vliegmachines: N. J. Kollewijn. — De Cooper-Hewit licht-omvormer: D. S. S. — Diatomeen als proefvoorwerpen van het mikroskoop: Dr. R. G. Rijkens. — Eenvoudige proeven: Het aantoonen van den luchtdruk: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrenkundige mededeelingen voor de lente van 1911. — Korte Mededeelingen. — Ingezonden. Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

HET HUIS OUD EN NIEUW No. 1. De 1ste aflevering van den nieuwen jaargang van Eduard Cuypers' maandschrift opent met een beschrijving van het Duivelshuis (Raadhuis) te Arnhem door D. J. v. d. Ven. Het gebouw, ook bekend als huis van Maarten van Rossum, heeft, zooals bekend is, voor eenige jaren een algeheele restauratie en verbouwing ondergaan; de beschrijving en de afbeeldingen geven daarvan een goed denkbeeld. In een volgend artikel geeft Lita de Ranitz een beschrijving met eenige kiekjes van Alma Tadema's huis 34 Gróve End Road te Londen, dat tot de merkwaardigheden van de Wereldstad behoort. De rubriek „Toelichting bij de Platen" bevat een ontwerp voor een aanbouw aan het gebouw van de Javasche Bank te Batavia.

St. LUCAS No. 7. Terwijl het Bulletin des Métiers d'art zijn tijdrekening met die van het kalenderjaar in overeenstemming bracht, heeft St. Lucas dit voorbeeld nog niet gevolgd, maar hebben wij hier de zevende aflevering van den derden jaargang voor ons. De inhoud is wat de eerste twee stukken betreft, een gesprek over den gevelwedstrijd te Brugge en de beschrijving van de zeer oude kerk te Muggia, reeds vroeger in het Bulletin verschenen. Nieuw evenwel zijn de twee stukjes van Dr. X. Smits, over de herstelde kerk te Mook en over een altaar, gebeeldhouwd door H. van der Geld te 's-Hertogenbosch. De herstelling van de kerk te Mook mag wel een algeheele verbouwing worden genoemd, want zooals ook de afbeeldingen doen zien zijn alleen de toren en de muren van het koor blijven staan en is de kerkruimte ongeveer dubbel zoo groot geworden als zij was. Gold het hier een monument van meer beteekenis, dan zouden er zeker reeds stemmen zijn opgegaan tegen een zoo ingrijpende restauratie, waarvan evenwel moet worden erkend, dat het interieur er zeer veel door gewonnen heeft. Architect der herstelling was de heer Franssen te Roermond.

MODERNE BAUFORMEN No. 2. Het maandschrift uitgegeven door Julius Hoffman te Stuttgart heeft een nieuwe redactie gekregen, althans wij vinden den naam van Dr. Paul Klopfer vervangen door dien van Dr. C. Baer. De nieuwe redacteur schreef in dit Februarinummer een artikeltje over nieuwere Zwitschersche Architectuur en de inhoud bestaat geheel uit afbeeldingen van werken van Zwitsersche bouwmeesters, wier namen hier te lande wellicht even bekend of onbekend zijn als die der Nederlandsche bouwmeesters in Zwitserland. Wij noemen b.v. Keiser & Bracher te Zug, Joss & Klauser te Bern, Rittmeijer & Furrer te Winterthur, Lanzrein & Meijerhofer te Thun, Otto Ingold te Bern, Bischoff & Weideli te Zurich, Suter & Burckhardt te Basel, enz. Achter de meeste namen dezer firma's komen de letters B. S. A. voor, wat wel niet anders dan «Bund Schweizer Architekten» beteekent. Een uitzondering maakt de firma Curjel & Moser, te Karsruhe, die ook een bureau te St. Gallen heeft en de universiteitsgebouwen te Zurich onder handen heeft, waarvan hier het ontwerp wordt afgebeeld.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 5. Het Februari-nummer van Alexander Koch's tijdschrift geeft weder eenige fraaie proeven van artistieke photographie en vervolgens afbeeldingen van een woonhuis, een der laatste werken van Emanuel von Seidl, en afbeeldingen van een verbouwing in het Hotel Continental te München door Ino. A. Campbell aldaar. Over Mozaiek en Glasschilderkunst schrijft Leopold Forstner te Weenen een artikeltje. Koloman Moser aldaar geeft ontwerpen van toneelcostuums en decoraties. Over bloemversiering in de woonkamer maakt Franziska Bruck eenige opmerkingen en verder vinden wij Deensch zilverwerk en Russische dameshandwerken afgebeeld en daarmede is nog niet eens alles genoemd, wat in deze aflevering te vinden is. De verscheidenheid is als altijd zeer groot en in die verscheidenheid zoekt de uitgever zijn kracht. Niet alles natuurlijk heeft evenveel kunstwaarde, niet alles kan als navolgenswaardig voorbeeld gelden, maar de groote verscheidenheid maakt, dat in dit tijdschrift velen toch iets van hun gading vinden, terwijl het een goed overzicht van het moderne werken en streven in de Duitsche kunstnijverheid geeft.

INNEN-DEKORATION, JANUARI 1911. Tot de rijkst uitgevoerde uitgaven van Alexander Koch en tot de best verzorgde uitgaven op kunstindustrieel gebied in het algemeen behoort ongetwijfeld het maandschrift Innen-Dekoration, dat met den aanvang van dit jaar zijn twee-en-twintigsten jaargang is ingetreden. De reproducties hebben een graad van volkomenheid bereikt, die ongeëvenaard mag heeten en voor een deel is dit te danken aan de groote bedrevenheid der operateurs, die met het maken der photographische opnamen belast zijn. Van vrij onbeteekende zaken krijgt men daardoor dikwijls nog mooie prenten en veelal is, ook waar het orgineel de moeite waard is, de afbeelding mooier dan de werkelijkheid, omdat zij genomen is bij de voor het effect meest gunstige belichting. Alleen met photographen, die hun vak in de puntjes verstaan en die door ervaring weten, waarop het bij het opnemen van architectuur en gemeubelde interieurs aankomt kan men dergelijke resultaten bereiken.

In dit eerste nummer van den nieuwen jaargang vinden wij in hoofdzaak werk van de Münchener architecten Ino A. Campbell en Prof. Emanuel von Seidl, daarmede is het zoo goed als geheel gevuld. De interieurs van Campbell zijn uitgevoerd door de bekende firma A. Pössenbacher.

ELEMENTAIRE BEREKENINGEN VAN BOUWKUNDIGE CONSTRUCTIES, door P. W. Scharroo, te Luit. der Genie. Reeds sedert eenige weken liggen verscheidene nieuwe uitgaven op onze leestafel

te wachten op bespreking. Het hier genoemde werk is de tweede druk van de indertijd zeer gunstig ontvangen handleiding, reeds twee jaren na de verschijning noodig geworden. Bij de eerste verschijning waren wij in de gelegenheid een ongevraagd oordeel daarover mede te deelen van iemand, die den cursus van den heer Scharroo had mede gemaakt en dus de methode, daarbij gevolgd, van nabij had leeren kennen. Dat die methode aanbeveling verdient, is thans zeker voldoende gebleken. Het succes is o. i. voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat de schrijver vooral datgene heeft gegeven, wat de practische bouwkundige noodig heeft, wanneer hij zich zelfstandig rekenschap wil geven van de constructies, die hij toepast. Daar is heel wat voor noodig, zal men zeggen, maar hij, die alles weet en begrijpt wat in dit 400 bladzijden dikke boek staat, heeft dan ook aardig wat in zijn mars en zal, wanneer hij eens voor gevallen komt te staan, waarin de inhoud niet voorziet, allicht den weg kunnen vinden, om zich te redden en zoo noodig aan te vullen wat er aan zijn kennis ontbreekt.

Juist, omdat er met den dag meer geëischt wordt van den bouwkundige, was het goed gezien van den schrijver, om alle overbodige wiskundige theorie ter zijde te laten en het is een verblijdend verschijnsel bij een genie-officier een zoo goed inzicht in de eischen der practijk aan te treffen. Ook het aan het slot van het boek gegeven lijstje van geraadpleegde en aanbevolen werken geeft vertrouwen. De daarin vermelde boeken toch zijn voor het meerendeel als uitstekende hand- en studieboeken bekend.

Varia.

ASFALTSTRATEN.

De directeur van de Haagsche Gemeente-Reiniging besprak onlangs in „Gemeentelijke Reiniging" het schoonmaken en schoonhouden van Haagsche asfaltstraten.

Ideaal is het asfaltplaveisel alléén dan, — zegt de heer De Groot — wanneer het door den Reinigingsdienst oordeelkundig behandeld wordt, volgens de eischen, aan dit plaveisel eigen. Is dit niet het geval, dan wordt het asfalt een bron van last; dan worden de voordeelen zoodanig overtroffen door de nadeelen, dat men een goede keistraat zou prefereeren. Wordt de noodige zorg er evenwel aan besteed, dan bereikt men met het asfalt ook resultaten, die bij andere bestratingen ten eenenmale onmogelijk zijn. Hiertoe moeten ook de ingezetenen medewerken, en dit laat nog al wat te wenschen over, aangezien zij er nog te weinig van doordrongen zijn, dat, naarmate een plaveisel aan hoogere eischen voldoet, het ook met meer zorg moet worden behandeld.

Tot voor ongeveer een jaar geschiedde het schoonmaken in Den Haag in de vroege ochtenduren tusschen 6 en 9 uur, met behulp van een zoogenaamden asfaltspoelwagen, zijnde een combinatie van sproeiwagen, veegmachine en gummischuiver; om het schoonmaken te bespoedigen geschiedde het vóórsproeien, hetgeen toen noodig was om het vastgereden vuil los te weeken, met een of twee sproeiwagens.

Het bleek echter telkens weer, dat deze wijze van werken niet bestendigd kon worden. Vooreerst was het verkeer reeds vroeg van dien aard, dat het onmogelijk werd met den spoelwagen behoorlijk te manoeuvreeren. Dit werd bovendien nog bemoeilijkt door allerlei voor de winkels stilstaande hand- en paardenbestelwagens, door ladderwagens der glazenwasschers, door den tramdienst, e.a. Vervolgens was het resultaat van deze werkwijze in straten met tramrails bedroevend; ook konden nooit de trottoirs behandeld worden en kostte deze arbeid, in verband met den kort beschikbaren tijd, zóóveel personeel, dat de reinheid in de overige straten der afdeeling er zeer onder leed. Tenslotte werd, vooral in het najaar, dikwijls het bezwaar ondervonden, dat de asfaltstraten, op een laat uur nog nat zijnde, spoedig opnieuw modderig werden.

Al deze bezwaren, gevoegd bij den hinder die de burgerij ondervond van dat geplas in de drukke ochtenduren, hebben aanleiding gegeven om, op voorbeeld van het buitenland, dit werk bij nacht te gaan uitvoeren. Van deze gelegenheid is tevens gebruik gemaakt om het schoonmaken door middel van afspuiten rechtstreeks van de Duinwaterleiding toe te passen. Ik hecht aan deze methode meer waarde, omdat nu ook de trottoirs, vuile stegen en hoeken, en tevens de aansluitende keistraten over een bepaalde lengte behandeld kunnen worden. Dit laatste is vooral in het natte jaargetijde van veel belang, aangezien de modder, die anders van de keistraten op het asfalt gebracht wordt, nu op de afgespoten vakken achterblijft. Zoo'n schoon vak keistraat vóór het asfalt doet als het ware dienst als vloermat.

De arbeid der zes manschappen is thans zoo verdeeld, dat twee man spuiten, twee man daarbij assisteeren door het met een bezem losschrobben van vastgereden paardenmest, en het verwijderen der hierdoor ontstane onooglijke vlekken, alsmede door het helpen bij het overplaatsen van de standpijpen en de slangen, terwijl de twee andere manschappen het asfalt afdrogen met gummi-schuivers. Op deze wijze worden iederen nacht behandeld alle asfaltstraten — met een oppervlakte van 15.530 M², en een lengte van 2260 M., waarbij gevoegd mag worden de oppervlakte der trottoirs, zoodat tezamen 24.100 M², gereinigd worden. De vóórbesproeiing is niet noodig gebleken als gevolg van de zorg die overdag aan het asfalt besteed kan worden.

De brandkranen zijn voor dit doel alle gelegd op een onderlingen afstand van pl.m. 30 M. Per nacht wordt ongeveer 50 M³. water gebruikt.

Het artikel bevat verder een uitvoerige beschouwing over het stofvrij houden van het asfaltplaveisel. Hierop toch verzamelt zich veel meer stof dan op steenplaveisel, waar het stof voor een groot deel tusschen de voegen der straten wordt vastgehouden. Er werden dan ook een aantal proeven genomen met stof-vastleggende middelen, die echter geen van alle afdoende bleken.

Het bezwaar dat ik had — gaat de heer De Groot voort — om in onze smalle straten het onaangenaam ruikende en vlekken makende Westrumiet te gebruiken, werd opgeheven doordat het aan de bekende firma W. F. Struick en Co. te Rotterdam gelukt was om stop-dust speciaal geschikt te maken voor asfalt. Bij vermenging met water wordt dit, evenals creoline, melkwit, en is het reukeloos.

Ik nam toen proeven met een 1 pCt. mengsel, dat ik onmiddellijk na de gewone schoonmaakbeurt met een handsproeiwagen liet uitsproeien. Dit is noodig, aangezien het mengsel dan op het nog vochtige asfalt goed uitvloeit; op het droge asfalt blijft het te veel in druppels liggen, of vloeit het met stralen naar de goten. De hoofdzaak is echter om voor de behandeling goed opdrogend weder te kiezen, zoodat het asfalt des morgens geheel droog is. Is dit in den loop van den morgen nog vochtig, dan wordt het door allerlei stof, en door het verkeer vettig, en het effect wordt zeer verminderd. Daarom laat ik het mengsel niet meer in één nacht uitsproeien, waarbij het 6 uur in den morgen werd eer de laatste straat aan de beurt kwam, doch ik verdeel het over 2 nachten, zoodanig, dat telkens één helft in den vóórnacht behandeld is. Zoodoende heeft het meer tijd tot opdrogen.

Het resultaat is verrassend; hoewel buitenstaanden niets bijzonders opmerken, zien wij toch dat de geelgrijze stofkleur vervangen is door een egale blauw-grijze kleur, die als van zelf reeds wijst op afwezigheid van stof. In het uiterst dunne vettig laagje stop-dust schijnt nu het stof vastgehouden te worden, en naar mate er meer rijtuigverkeer is, is het effect grooter. Ik schrijf dit toe aan het stof indrukken.

Op een oppervlakte van 16.577 M². — niet alle straten waren aanvankelijk in de proef begrepen — gebruik ik thans 3680 L. mengsel, aldus slechts 40 L. stop-dust. De prijs hiervan is f 0.07 per liter, terwijl één man, extra aan

de schoonmaakploeg toegevoegd, voldoende is. Een behandeling kost dan f 5.21, met inbegrip van den prijs van het water. Ook thans houd ik de nachtelijke reiniging om meergenoemde redenen nog in stand, hoewel het voornemen bestaat om bij de aanstaande uitbreiding van het asfalt dezelfde werkkracht te behouden door iederen nacht een gedeelte ongereinigd te laten.

Bij gunstig weer duurt het effect vrijwel nauwkeurig een week; bij aandachtige beschouwing ziet men het effect iederen dag iets verminderen; dit is echter vrij sterk het geval, wanneer het aanhoudend regent. Dan schijnt zich op den duur een menging te vormen, die door de gummischuiven wordt verwijderd. Korte regenbuien blijken echter weinig te hinderen, evenmin als de nachtelijke reiniging. Een klein nadeel heeft deze toepassing bij invallenden regen, nl. dat gedurende enkele oogenblikken eenige gladheid ontstaat voor de paarden; regent het flink door, dan is het bezwaar opgeheven. Moet men echter bij weinig en aanhoudend regenen zand strooien, dan is het effect van het stop-dust spoediger verloren. Het middel leent zich derhalve in het bijzonder voor den zomertijd. Hoe we ons zullen hebben te gedragen bij het stof gedurende vriezend weder, hetgeen zooveel te erger is, aangezien dan niet gespoten wordt, weet ik nog niet, doch ik denk aan een toevoeging van chloor-calcium aan het stop-dustmengsel.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

34	Bouwk. Opz.-teek.,	23—49 j.,	f 70—f 130 p.m
12	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
20	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 200 »
17	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
15	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
5	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
11	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—39 j.,	f 70—f 100 »
4	Werkt. Teek.-constr.	33—39 j.,	f 75—f 120 »
5	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 110 »
5	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 110 »
6	Electrotechn. Chef-monteur	21—34 j.,	f 70—f 100 »
1	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150 »

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar op meubelfabriek, tegen 15 Maart. Br. letter N. E. 596 Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Leerares in het teekenen aan de school van Middelbaar Onderwijs voor meisjes te Leeuwarden, jaarwedde f 1200. Zich bij gezegeld adres aanmelden bij den Burgemeester vóór 8 Maart a.s. (1)

— Adjunct-Directeur van de Gasfabriek en de Waterleiding te Delft, jaarwedde f 2000 tot f 2400. Zich vóór 4 Maart 1911 per gezegeld verzoekschrift te wenden tot den Burgemeester. (1)

— Tijdelijk Opzichter bij de Gemeentewerken te Gouda. Verzoekschriften onder bijvoeging van afschriften vóór 1 Maart a.s. in te zenden aan den Gemeente-Bouwmeester. (1)

(Vervolg 3e blads bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

LÜBECK.

Voormalige Catharina-Kerk.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
46ste Jaargang No. 8.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 4 MAART 1911. No. 9.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Schoonheidsbeweging.

Er is niet veel levenservaring noodig, om tot het besluit te komen, dat het steeds moeilijk is, zich een juist oordeel te vormen over de denkbeelden en verschijnselen van den tijd, waarin men leeft. Hoe hoog heeft men bijvoorbeeld in de negentiende eeuw niet opgegeven van den vooruitgang op elk gebied, zonder uitzondering; nu evenwel die hooggeroemde eeuw achter ons ligt en langzamerhand tot de geschiedenis gaat behooren, komt men meer en meer tot het besef, dat het niet alles goud was, wat ons toen als zoodanig tegenblonk. Groote verwachtingen zijn op teleurstelling uitgeloopen, op ander gebied heeft weer de twintigste eeuw verrassingen medegebracht, dingen gedaan, die men nog voor betrekkelijk weinige jaren onmogelijk achtte, maar een overzichtelijke balans op te maken, waaruit beoordeeld zou kunnen worden, op welke waarde de winst moet worden geschat, die de eeuw der vooruitgang heeft opgeleverd, dit is ook nu nog niet mogelijk. Wij willen ons gaarne scharen aan de zijde dergenen, die meenen, dat die winst groot was, wij zijn niet ondankbaar voor de vruchten, waarvan wij dagelijks genieten, vaak zonder er bij te bedenken, dat wij ze verschuldigd zijn aan den arbeid van het voorgeslacht. ,Gewerkt is er zeer zeker en ijverig gewerkt op den akker en over het algemeen volgens betere methoden dan vroeger en dientengevolge met succes, maar wij mogen niet over het hoofd zien, dat, terwijl op een deel van het arbeidsveld de aandacht en de belangstelling geconcentreerd waren, andere deelen verwaarloosd zijn. In het stoffelijke, in de techniek en industrie zijn enorme voordeelen behaald, de algemeene levensstandaard is verhoogd, op sociaal en maatschappelijk gebied zijn resultaten bereikt, waarop wij met voldoening kunnen wijzen, maar het intellectueel leven heeft bij dit alles niet geprofiteerd in die mate, als men zich wel eens heeft voorgesteld, dat van zelf het geval zou zijn. De geestelijke behoeften van het individu en van de samenleving zijn verwaarloosd op vele punten. Aan de verzorging daarvan is niet de hand gehouden, men heeft zich voorgesteld, dat de exacte wetenschap in alle behoeften van het stoffelijk en geestelijk leven zou kunnen voorzien, men heeft zich dit voorgesteld als iets, dat vanzelf sprak, om later tot het besef te komen, dat men zich vergist had.

De wetenschap heeft er zich wel op toegelegd het verband tusschen hetgeen men gewoon is stoffelijk en geestelijk te doorgronden, zij heeft daarbij vorderingen gemaakt, maar zij is daarmede nog niet ver genoeg gevorderd, om niet nog steeds onderscheid te maken tusschen physische en psychische verschijnselen. Waar nu de wetenschap nog dit onderscheid handhaaft, kunnen wij in het practische leven aan het menschelijk organisme dit tweeledig karakter van een stoffelijk en een geestelijk deel blijven toekennen, elk met zijn eigen organen en functiën, die weliswaar op elkander inwerken, maar bij een normaal mensch met elkander in goede harmonie zijn. Ontbreekt er iets aan die harmonie, dan moet men dit op den duur gaan gevoelen.

Ongeveer een jaar geleden is daarop gewezen door Prof. Dr. H. IJ. Groenewegen in een improvisatie, die gestenogra-

feerd werd en onlangs door den druk verspreid *). Wij lezen daarin o. a.:

„Welnu, leven, stoffelijk of geestelijk leven, is toch altijd een harmonie van organen en functiën. Dat voelt men op stoffelijk gebied onmiddellijk en er is niemand, die het niet voelt. Want wanneer er disharmonie is in het stoffelijk organisme van den mensch, wanneer er een levensorgaan niet tot zijn volle ontwikkeling is gekomen of een levensfunctie niet tot volledige, normale werkzaamheid gebracht, dan wreekt zich dat aanstonds en onvermijdelijk op het stoffelijk organisme in den vorm van pijn, van ziekte en eindelijk van versterf. Op geestelijk gebied is het niet anders, maar wij voelen het er minder. Dat komt doordat de mensch lichamelijk veel meer een afgesloten, schijnbaar op zichzelf staand en van zichzelf alleen weethebbend systeem, wezen, organisme is, terwijl daarentegen de mensch als geestelijk organisme veel meer onmiddellijk deelt in de groote sfeer van het geestelijk leven, waarin hij opgroeit en waaronder hij leeft. Wij staan stoffelijk, althans schijnbaar, meer op ons zelf dan geestelijk. Wat er nu aan disharmonie of aan eenzijdigheid is in het geestelijk leven, dat voelen en zien wij daardoor eerder en meer bij een ander dan bij onszelven, en wij zien het eerder en meer in het groote geestelijke organisme, waarvan ieder menschenkind zelf een levend orgaan uitmaakt, dan in het geestelijke bestaan van den enkelen mensch. Welnu, wanneer er nu in het geestelijk leven der menschheid, voor zoover het met ons leven in relatie staat, wanneer er in de groote geestelijke stroomingen waar ook ons leven voeling mee houdt, die ons zieleleven bewegen en drijven in een of andere richting, eenzijdigheid is, wanneer er in heel het geestelijk leven om ons heen een disharmonie wordt gevoeld, dan voelen wij dat, vergelijkenderwijs gesproken, zij het in geringer mate, ook als een soort van geestelijke pijn. Het vervult ons met een gevoel van onrust en wij dragen binnen in ons een steeds wassend gevoel van onvrede, dat kan klimmen tot een gevoel van onverdragelijkheid. Zoo zijn er ieder oogenblik in het geestelijke leven der menschen dingen die wij als geestelijke wezens als onverdragelijk voelen."

„Welnu, zie ik nu wel, dan is het streven van Uw vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" geboren uit het gevoel, dat er iets is dat onverdragelijk begint te worden: de intellectualistische eenzijdigheid van ons gansche geestesleven."

Wij meenen, dat de spreker in het bovenstaande zeer juist geschetst heeft, welke oorzaken, eenige jaren geleden, aanleiding hebben gegeven tot de oprichting der genoemde vereeniging en wat zij met haar streven beoogt. De titel, die aan de voordracht is gegeven en die wij nog verzuimden te vermelden, drukt het met een paar woorden uit: „De Opvoeding van den Schoonheidszin, haar Rechten en Beloften, Gevaren en Eischen".

En hier hebben wij een der stiefkinderen van de negentiende eeuw, den Schoonheidszin, een eigenschap van de menschelijke natuur, opnieuw ontdekt en waardig gekeurd te worden opgevoed en aangekweekt, tengevolge van het wederontwaken van het besef, dat de mensch, zoowel individu als maatschappij behoefte heeft aan Schoonheid, het besef, dat het leven, behalve een practischen en dikwijls niet mooien kant, ook een mooien kant heeft. Verwaarloost men dien, dan ontneemt men aan het leven veel, dat er kleur aan geeft, men ontneemt er iets aan, dat onschatbaar veel tot individueel en maatschappelijk geluk kan bijdragen, men ontneemt aan de samenleving de schoonste vruchten, die stoffelijke vooruitgang en welvaart kunnen opleveren, men ontneemt zelfs aan den misdeelde het eenige, dat hem het leven draaglijker maken kan.

De eeuw van het kind wordt onze tijd wel eens genoemd en niet zonder grond. Het is dus gemakkelijk te verklaren, dat de Schoonheidsbeweging zich in de Schoolwereld, de wereld van het kind bij uitnemendheid, op zoo krachtige wijze openbaart.

De beteekenis van de school voor de maatschappij wordt wel eens overschat, maar dit neemt niet weg, dat die beteekenis toch in elk geval zeer groot kan zijn.

Schoonheidszin is een van die eigenschappen, die van jongs af aan kunnen en moeten worden aangekweekt bij de opvoeding en waarvan de aankweeking bovendien weinig behoeft te kosten. Weinig geld bedoelen wij, sprekend in den geest van een tijd, die gewoon is alles in geldswaarde uit te drukken, weinig geld, maar wij voegen het er onmiddellijk bij, veel liefde voor de zaak en veel toewijding.

Voor zoover wij het kunnen nagaan ontbreekt het daaraan in de bovengenoemde vereeniging niet en is men daar doordrongen van de rechten, die de schoonheidszin heeft, van hetgeen zij belooft voor mensch en maatschappij, doch wij moeten ook even stilstaan bij de gevaren en eischen, waarvan mede in de voordracht gesproken wordt.

Waar de begaafde improvisator over die gevaren sprak, verbloemde hij zijn meening niet, zooals uit het volgende kan blijken:

„Wil de ontwikkeling van den schoonheidszin door opvoeding en onderwijs iets van wat ik trachtte aan te geven tot stand brengen, dan moet het op een andere wijze gebeuren dan ik zie dat het in onzen tijd geschiedt. Want eerlijk gezegd, ik ben over het schoonheidsleven in onze dagen, met name over den zoo menigmaal geprezen kunstzin en kunstzinnigheid van ons geslacht, maar zeer matig voldaan. Ik zie daarin veel jammerlijke onwaarachtigheid, veel modegedoe, ik zie daarin veel opgepriktheid en onnatuur, veel ziekelijk gedweep met de kunst, waarbij men sentimenteele gezichten zet van bewondering. Leelijk als al wat onecht is, is bij de artistiek doende menschen de gewilde eerbiedigheid waarmede zij het woordje Kunst plegen uit te spreken. Daarin is afgoderij met iets dat goddelijk van oorsprong is en toch een afgod worden kan. Ziet eens hoe de modezieke menigte alle kunstenaars en kunstuitingen nadraaft, hoe zij in laffe, onnatuurlijke opgewondenheid artiesten als Uebermenschen beschouwt en zichzelf ook een beetje Uebermensch acht, omdat men de kunst zooveel beter verstaat dan het profane menschdom, dat in het schoone nog niet is ingewijd. Van die verheerlijking van de kunst straalt altijd een beetje op onszelf neer. Wij worden er zelf zoo hoog artistiek, zoo verheven aesthetisch door in onze eigen oogen. Zoodra de menschen het betalen kunnen, worden zij plotseling bevangen van een schoonheidsroes. Kapitalen worden er voor geofferd, om een beroemden kunstenaar mede te bewonderen, alleen maar omdat hij het is die zingt. Stad en land loopt men af om ergens een beroemde uitvoering van een beroemd werk te hooren, en velen brengen er niets van terug dan wat ze er heen brachten: hun eigen banaliteit. Ik heb ze gezien, dat modevolk, luisterende, zooals het heette, in een onzer heerlijke oude kerken naar Bachs Matthaeus Passion, maar met geen andere stemming in het hart dan die zich lucht gaf in de opmerking, dat die of die beroemde zanger of zangeres toch niet zoo mooi zong als verleden jaar daar of daar, en dat deze dirigent het tamelijk goed deed, maar lang niet was onze.... ge weet wel.... ik zal geen naam noemen. De wereldsche wereld aanbidt het schoone maar prostitueert het tevens door haar genotzucht. Zij heeft geleerd dat dweepen met de natuur en met het schoone der natuur teeken is van beschaving, en zij gaat en zoekt het hier en ginds, hoe verder en duurder hoe mooier; en vindt niets dan.... zichzelve."

*) De voordracht werd gehouden op 26 Maart 1910 voor de Nederl. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" en is als no. 9 van de geschriften dier Vereeniging uitgegeven bij de N. V. Uitgeversmaatschappij „Ontwikkeling" te 's-Gravenhage.

Wij meenen de lezing der brochure evenals die van andere geschriften der Vereeniging warm te mogen aanbevelen. RED.

Scherp, maar met juistheid, wordt hier een verschijnsel geteekend, dat zich nu eenmaal in alle dingen van onzen tijd vertoont en dus ook in de schoonheidsbeweging, hoe goed en ernstig zij bedoeld moge zijn door degenen, die er den eersten stoot aan hebben gegeven.

Maar behalve tegen de onoprechtheid en onwaarachtigheid die uit ijdelheid en modezucht voortvloeit is er een tweede gevaar, waartegen de spreker waarschuwde, de genotzucht.

„Voelt gij niet met mij," zoo sprak hij, „dat de kunstzin tegenwoordig zoo ziekelijk geprikkeld wordt, dat zij eigenlijk tot een passie is geworden, tot een passie waaraan de sensueele kant niet ontbreekt? Het is niet meer de kunst die verteedert, die loutert, die verinnigt, het is veeleer de kunst die den buitenkant van den mensch treft, die naar variatie doet snakken, en den mensch naar al sterker prikkeling van genot doet hunkeren. Hier werkt het schoone niet verteederend, maar verhardend. Het doet den mensch niet tot zichzelven, niet tot zijn diepste zelf, zijn ware menschbestaan komen, maar juist omgekeerd, het is afleiding en verstrooiing geworden. Het stemt niet tot ernst, maar maakt wuft en ijdel. Het geeft geen inhoud aan de ziel, maar houdt haar ledig. En wat een schat kon worden, blijft verguldsel van armoe."

Men gevoelt het, waar de kunst verlaagd wordt tot een middel, om de verveling te verdrijven, wordt haar een harer onwaardige plaats in het leven aangewezen. Wie bevrediging van den schoonheidszin zoekt in prikkeling der zinnen, vergete niet, dat juist daardoor de schoonheidszin wordt afgestompt en steeds sterker prikkeling verlangd wordt, zoodat de schoonheid bijzaak wordt.

„L'art pour l'art" en „dem Reinen ist alles rein", met dergelijke plannen redt men zich, om een neiging te verdedigen, die ten slotte op niets anders gericht is dan bevrediging der zinnen, maar in werkelijkheid niets te maken heeft met den dienst van het schoone.

Wij willen hiermede niet zeggen, dat de boven aangehaalde gemeenplaatsen op zichzelf phrasen zijn, maar zij worden tot phrasen gemaakt door het misbruik.

Zij behooren niet in den mond van dengene, die kunst zoekt voor zijn amusement, alleen in dien van den kunstenaar en kunstkenner kunnen zij waarde en beteekenis erlangen. En dan nog, de spreker wees er zeer terecht op, de grootmeesters der kunst hebben ze nooit als een soort artistieke leuze aan de wereld voorgehouden. Integendeel, had men gevraagd: wat wilt gij met uw kunst?, zij zouden gezegd hebben: l'art pour Dieu.

Ga terug in de oudheid met hare verschillende, zooals wij ze noemen heidensche godsdienst- en beschavingsvormen, in de middeleeuwen met haar streng katholicisme, in den renaissancetijd met zijn liberale opvattingen of in de achttiende eeuw met hare schijnvroomheid; neem ook onzen tijd met al de schakeeringen, die hij vertoont en gij zult het „l'art pour Dieu", het A. M. D. G. in een of anderen vorm, in een woord een neiging om een hoog ideaal te dienen, kunnen ontwaren in het werk van alle groote kunstenaars.

Maar ook hier meende de spreker aanleiding te vinden, om op een derde gevaar te wijzen, namelijk: „de overschatting van de plaats der kunst in het geestesleven, van de waarde van het schoone voor den mensch, van de beteekenis van den kunstenaar voor de beschaving. Die overschatting bestaat hierin, dat men de kunst aanziet als het allerhoogste in den mensch, het schoone als het eene noodige voor het leven, en den kunstenaar als den mensch bij uitnemendheid. Slechter dienst kan men het hooge niet bewijzen dan er het hoogere mede te willen verdringen. De hoogste levensmacht in de menschenziel is nu eenmaal uit zijnen aard niet de schoonheidszin, maar het godsdienstig en zedelijk bewustzijn. Daar, en niet in de kunst, hebben wij de grootste beweegkrachten der beschaving te zoeken."

Wij zouden hier onze beschouwing van de voordracht van Prof. Groenewegen kunnen eindigen, maar wij spraken nog niet van eischen, die de bevordering van den schoonheidszin stelt aan hen, die haar voorstaan. Zeer uitvoerig handelde de spreker daarover niet en wij zullen ons dan ook hier bepalen tot de vermelding, dat die eischen door hem geformuleerd werden als volgt: „Het komt alles op het eenvoudige, echte, innige, oprechte aan. Dat is de eerste eisch, maar daaraan paart zich onmiddellijk de tweede. Wil de eisch „schoonheid in opvoeding en onderwijs" iets beduiden en iets van zijn beloften vervullen, dan moet er ernst zijn. Ik bedoel niet den ernst die de blijdschap uitsluit, niet den ernst die somber kijkt; ik bedoel veeleer den ernst die ook lachen kan en die toch in den grond altijd ernstig blijft. Wij moeten met onze opvoeding van den schoonheidszin niet beoogen vermeerdering van genot, maar — laat het voor U niet een onaangenamen bijsmaak hebben als ik het zeg; gij zult mij verstaan — stichting, in den goeden ouden zin van het woord; stichting: geestelijke opbouwing, voltooiing van het leven."

„Maar," zoo luidt 't verder, „ik voeg er onmiddellijk den derden eisch bij: laat deze schoonheidszin niet eenzijdig worden. Een mensch van louter verstandigheid acht ik een caricatuur; een mensch van louter kunstzinnigheid is niet minder caricatuur. Laat Goethe nog eens spreken. Hij zegt:"

„Jüngling, merke dir bei Zeiten,
Wo sich Geist und Sinn erhöht,
Dass die Muse zu begleiten,
Doch zu leiten nicht versteht."

Als raadgever in practischen zin wilde de spreker niet optreden en daarom begaf hij zich niet in een beschouwing van de wijze, waarop de beloften in vervulling gebracht, de gevaren vermeden zouden moeten worden en aan de eischen zou moeten worden voldaan, maar in het slot van zijn rede vlocht hij toch een raadgeving in den vorm van een stelling, die naar het hem voorkwam eigenlijk de moeder is van alle practische gevolgtrekkingen.

„Ik zou zeggen: wie iets èn van de beloften èn van de gevaren èn van de eischen van zulk een opvoeding van den schoonheidszin verstaat, wie daarvan iets wezenlijk begrepen heeft, en het in de practijk wil brengen, moet zich een eenvoudige psychologische en paedagogische wet te binnen brengen, die zoo ergens dan op dit gebied geldt. Namelijk deze: bezit zelf, gij opvoeders en onderwijzers, wat gij aan het kind wilt geven; of anders gezegd, weest zelf wat gij van het kind wilt maken."

Moge deze raadgeving ter harte genomen worden door hen, tot wie zij gericht was en moge onze uitvoerige bespreking van de woorden gesproken door een warm en ernstig voorstander der schoonheidsbeweging niet het verkeerde gevolg hebben, dat men nu de lezing van de geheele brochure niet meer noodig acht. Wij zouden dat betreuren, want werkelijk, zij verdient verspreid te worden in een kring, zoo ruim mogelijk, ook al werd zij uitgesproken in een vereeniging, die zich een bepaald arbeidsveld heeft afgebakend.

Wanneer wij evenwel ook buiten opvoeding en onderwijs een zeer kennelijk streven naar ontwikkeling, of laat ons maar beginnen te zeggen, opwekking van schoonheidszin ontwaren, men denke slechts aan de instelling van schoonheidscommissies, aan de oprichting van „Heemschut", enz. om ons tot enkele in het oog vallende verschijnselen te bepalen, en wanneer wij eens even over die schoonheidsbeweging nadenken, dan komen wij al zeer spoedig tot het inzicht, dat aan ontwikkeling van den schoonheidszin nagenoeg overal, waar die beoogd wordt, opvoeding moet voor-

afgaan. En dan treft het ons, hoezeer de opmerkingen, door Prof. Groenewegen in besloten kring ten beste gegeven, van toepassing zijn, overal waar iets van schoonheidsbeweging merkbaar is.

Ook zelfs in kringen, waar de aankweeking van den schoonheidszin van nature tehuis behoort, b.v. in die van de beoefenaars der bouwkunst, mogen zij gelezen worden.

Uit die kringen kwamen reeds voor een deel de leiders der schoonheidsbeweging voort en dat zal in het vervolg natuurlijk ook het geval zijn. Wil de beweging tot eenig resultaat voeren, dan hangt veel, zoo niet alles, van de leiding af en wel in de eerste plaats van de geschiktheid der leiders voor de taak, die zij op zich nemen en verder in hoofdzaak van de toewijding daaraan.

Laat ons hopen, dat ieder, die zich aan die taak gaat wijden, te voren zich goed rekenschap heeft gegeven van haar omvang, van de moeilijkheden, die zij medebrengt, maar bovenal van hare beteekenis. Laat men vooral bedenken, dat zij niet gericht mag zijn op verhooging van aanzien of het behalen van stoffelijke voordeelen. Wie met dergelijke bijbedoelingen aan de schoonheidsbeweging zou mededoen, zou ongetwijfeld eerder als haar vijand dan als haar vriend beschouwd moeten worden. Laat de ernstige voorstanders trachten hun rijen vrij te houden van dergelijke, hier beslist ongewenschte elementen.

Vereenigingen.

STATUTEN EN HUISHOUDELIJK REGLEMENT VAN DEN BOND HEEMSCHUT.

Statuten.

Artikel 1. Doel en Zetel van den Bond. — De Bond Heemschut stelt zich ten doel het waken voor de schoonheid van Nederland. Hij is gevestigd te Amsterdam en aangegaan voor een tijdvak van negen en twintig jaren, aanvangende op den dag der oprichting.

De Bond tracht zijn doel te bereiken onder anderen door:

1. Het opwekken van de algemeene belangstelling voor het doel van Heemschut, zoowel bij het Nederlandsche volk als bij de besturende lichamen.
2. Het tegengaan van ontsiering, het handhaven en beschermen van de bestaande schoonheid en het vermeerderen van de schoonheid in stad en land, onder anderen door aankoop, subsidieering, of het medewerken daartoe.
3. Het bijeenbrengen van de daarvoor noodige geldmiddelen.
4. Het bestudeeren der vraagstukken, die op het in stand houden en vermeerderen van het schoone en merkwaardige in stad en land betrekking hebben.
5. Het verzamelen van gegevens.
6. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen.
7. Het doen houden van voordrachten en het verspreiden van geschriften.
8. Het nemen van alle geoorloofde maatregelen.

Artikel 2. Samenstelling van den Bond. — De Bond wordt gevormd door leden, eereleden, donateurs en correspondenten.

Artikel 3. Leden. — Als leden kunnen slechts worden aangenomen lichamen, die rechtspersoonlijkheid bezitten en zich vereenigen met het boven omschreven doel. Het Bestuur van den Bond kan de toelating als lid of donateur weigeren. Wie meent ten onrechte afgewezen te zijn kan verlangen dat de Algemeene Vergadering beslist.

Het lidmaatschap eindigt:

1. door royement tengevolge van wanbetaling;
2. door handelingen in strijd met het doel van den Bond, ter beoordeeling der Algemeene Vergadering.

Artikel 4. Eereleden. — Eereleden worden door de Vergadering, op voorstel van het Bestuur, benoemd.

Artikel 5. Donateurs. — Donateurs zijn lichamen of personen, die den Bond steunen, hetzij door een jaarlijksche bijdrage, hetzij door een gift in eens. Het bedrag van de bijdrage of gift wordt geregeld bij Huish. Regl.

Artikel 6. Geldmiddelen. — De geldmiddelen van den Bond worden verkregen door:

1. de contributiën der leden en de bijdragen van eereleden en donateurs;
2. de vrijwillige bijdragen, welke van de leden gevraagd zullen worden als voor een bemoeiing van den Bond de beschikbare middelen ontoereikend mochten zijn.

Het bedrag der contributiën en de wijze, waarop de vrijwillige bijdragen zullen worden gevraagd, regelt het Huishoudelijk Reglement.

Artikel 7. Correspondenten. — In verschillende gemeenten des Rijks worden door het Dagelijksch Bestuur correspondenten benoemd, wier taak het is aan het Bestuur inlichtingen te geven, wanneer zij meenen, dat de Bond ter bereiking van zijn doel moet optreden.

Artikel 8. Bestuur. — Het bestuur bestaat uit vijftien personen, door de Algemeene Vergadering uit de leden der als lid tot den Bond toegetreden lichamen te kiezen. De Besturen dezer lichamen hebben het recht, tot acht dagen vóór de verkiezing, candidaten aan het Bestuur van den Bond op te geven, waarna door het Bestuur een aanbevelingslijst wordt opgemaakt.

De Voorzitter wordt door de Algemeene Vergadering benoemd. Het Bestuur benoemt den Onder-Voorzitter, den Eersten en den Tweeden Secretaris, benevens den Penningmeester uit zijn midden.

De genoemde vijf Bestuursleden vormen het Dagelijksch Bestuur van den Bond, hetwelk hem in rechten vertegenwoordigt.

Het Bestuur regelt overigens zijne werkzaamheden, volgens een door de Algemeene Vergadering goed te keuren Huishoudelijk Reglement.

Voor de eerste maal wordt het Bestuur staande de Vergadering gekozen.

Artikel 9. Vergaderingen. — Er wordt jaarlijks ten minste één Algemeene Vergadering gehouden, welke ook door de eereleden, donateurs en correspondenten van den Bond kan worden bijgewoond. Ieder als lid aangesloten lichaam heeft ter vergadering één stem; wanneer een lichaam meer dan één afgevaardigde zendt, dan is één van deze met het uitbrengen der stem belast, waarop het lichaam recht heeft.

Artikel 10. Slotbepalingen. — De Algemeene Vergadering is bevoegd, omtrent de uitlegging dezer Statuten te beslissen. Een besluit tot verandering dezer Statuten of tot ontbinding van den Bond kan slechts genomen worden door een met dit doel belegde Vergadering,als twee derden der uitgebrachte stemmen er zich vóór hebben verklaard en de helft der stemgerechtigde lichamen vertegenwoordigd zijn. Is dit niet het geval, dan wordt door een binnen één maand te houden Vergadering, onverschillig het aantal der opgekomenen beslist.

Deze Statuten treden in werking op den dag, dat de Koninklijke bewilliging zal zijn verkregen. Worden zij gewijzigd, dan wordt binnen één maand die bewilliging aangevraagd. Het Huishoudelijk Reglement, in deze Statuten bedoeld, mag geen bepalingen bevatten, die met deze Statuten in strijd zijn.

Huishoudelijk Reglement.

Artikel 1. Het Bondsjaar loopt van 1 Jan. tot 31 Dec.

Artikel 2. In de jaarlijksche Algemeene Vergadering brengt de 1e Secretaris een jaarverslag uit, wordt de rekening van den Penningmeester aan de goedkeuring dier Vergadering onderworpen en wordt de begrooting voor het volgend jaar vastgesteld. Tot deze Vergadering, welke gehouden wordt uiterlijk in de maand Mei, worden de leden minstens veertien dagen van te voren schriftelijk opgeroepen, terwijl hun tevens wordt medegedeeld, wat ter tafel zal worden gebracht. Voorstellen, door minstens vijf leden schriftelijk één week voor de vergadering bij den 1en Secretaris ingediend, moeten ter vergadering worden behandeld.

Artikel 3. Alle stemmingen geschieden met volstrekte meerderheid, waarbij blanco stemmen niet tellen, behoudens in die gevallen, waar een grootere meerderheid in de Statuten is voorgeschreven. Bij het staken van stemmen over zaken is een voorstel verworpen. Heeft bij stemming over personen niemand de volstrekte meerderheid verkregen, dan heeft, voor iedere vacature, herstemming plaats tusschen dubbeltal, dat de meeste stemmen op zich vereenigde. Verkrijgen de beide personen evenveel stemmen, dan beslist het lot.

Artikel 4. Donateurs betalen een jaarlijksche bijdrage van minstens f 25.— of minstens f 500.— in eens.

Artikel 5. Leden betalen een jaarlijksche contributie van één percent der contributiën, die zij per jaar als lichaam ontvangen, met een maximum van f 50.— en een minimum van f 5.—. De vrijwillige bijdragen in de Statuten bedoeld worden gevraagd per circulaire, na besluit van het geheele Bestuur.

Artikel 6. Eereleden, donateurs, correspondenten en leden ontvangen kosteloos alle gewone drukwerken, die door den Bond worden uitgegeven.

Artikel 7. Het Bestuur wordt op de jaarlijksche Algemeene Vergadering gekozen. Ieder lid van het Bestuur heeft zitting voor vijf jaren; drie Bestuursleden treden ieder jaar af volgens op te maken rooster en zijn voor de eerste maal herkiesbaar. Tusschentijdsche vacaturen in het Bestuur worden vervuld in de eerstvolgende Algemeene Vergadering. In een tusschentijdsche vacature in het Dagelijksch Bestuur wordt door het Bestuur uit zijn midden voorzien. Tusschentijds gekozen leden hebben even lang zitting als hun voorganger zou hebben gehad.

Artikel 8. Het Bestuur vergadert zoo dikwijls het door den Voorzitter wordt bijeengeroepen of drie zijner leden dit schriftelijk verlangen.

Het Dagelijksch Bestuur vergadert zoo dikwijls de Voorzitter of twee zijner leden dit wenschen.

Artikel 9. Over voorstellen tot wijziging van dit Huishoudelijk Reglement wordt op eene Algemeene Vergadering beslist.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

HET RAAM.

Voordracht gehouden door den heer J. Gratama, bouwk.-ingenieur te Amsterdam, op 16 Februari j.l.

Oppervlakkig zou men zeggen, dat er over het raam niet veel te vertellen valt. Het is een opening in den muur, hoofdzakelijk voor de verlichting. Maar de heer Gratama toonde wel het tegendeel aan, door een historisch en artistiek overzicht te geven van het raam naar zijn beteekenis, plaats, vorm en indeeling. De waarde van het raam kan niet hoog genoeg worden aangeslagen. Zelfs in de rijkste architectuur blijkt het raam van groot belang. Het is uit een architectonisch oogpunt voor den gevel het belangrijkste element. Immers het zijn de donkere gaten, die het rythme in den gevel bepalen. Is het uitwendig van belang, inwendig is het dat nog veel meer. Door het raam krijgt men de verlichting en door de verlichting de vormspraak. Behalve voor verlichting is het dus van beteekenis voor de stemming. En de zekere soort, de zekere hoeveelheid licht wordt bepaald, door de plaats, waar het raam is aangebracht, door den vorm, de verdeeling en de onderverdeeling van het raam.

Bij het overdenken van de beteekenis van het raam, komt men allereerst tot de vraag: wat is een raam?, welke vraag weer leidt tot deze: Wat is een huis? Het zijn vreeselijk eenvoudige dingen, maar de meeste menschen zullen er nooit over nagedacht hebben. Het doel van het huis is de mensch de beschutten voor de invloeden van weer en wind. In de oude tijden was het primitieve huis een grot, waarin de oer-mensch leefde. Later wordt het vier palen met een dak. De meest compleete idee van beschutting geeft de kluis. Wat zien wij nu? Dat wij juist niet in een kluis willen leven, omdat wij dan van de natuur zijn afgescheiden. Wij willen met de natuur in verbinding blijven. In het huis maken wij gaten om licht en lucht toe te laten. Die gaten vullen wij echter weer met ramen om toch beschutting te vinden. Groote gaten geven weinig beschutting; kleine gaten groote beschutting. Het raam geeft afscheiding en geen afscheiding, het is eenerzijds openheid en anderzijds geslotenheid. Zoo is het oer-begrip van het raam een dualisme.

Het meest-beschuttende element is het dak. Van boven afgeschut, gevoelt men zich veilig. Daarom is ook het bovenlicht, hoe artistiek dit belangrijk bouwkundig vraagstuk soms is opgelost, een groote essentieele fout van te zijn géén afschutting. Het geeft daarenboven een ongezellig, doodsch en dor licht, gelijk spreker met de eerste reeks van zijn vele lichtbeelden nader aantoonde.

Allereerst kregen wij te zien een middeleeuwsch interieur, waarin bovenstaande ramen. In de wel betimmerde kap is het begrip der afgeslotenheid aanwezig. Ditzelfde wordt in het fraaie oud-Hollandsche interieur naar een schilderij van Pieter de Hoogh uitgedrukt. Maar niettegenstaande die afgeslotenheid wil de mensch in contact staan met de natuur en dit wordt op prachtige wijze verkregen door de ramen met glas in lood. Door matglas te gebruiken zou men hetzelfde hebben verkregen. Wel behoudt men het licht, maar men voelt zich op zekere wijze één met de natuur.

In het museum te Weenen, gebouwd door Hansen, voelt men zich door het bovenlicht niet beschut. Een ander bezwaar is nog, dat het 't meest de aandacht trekt. Beter is dan ook een ander deel van het museum, waarin men zich veel meer beschut voelt onder een plafond, terwijl door hoogstaande ramen licht wordt verkregen.

Een andere poging om het bovenlicht-vraagstuk op te lossen deed Hansen in zijn parlementsgebouw te Weenen. De geheele kap is een groot bovenlicht. De bouwmeester heeft hier zijn plan logisch doorgevoerd, omdat hij een geheele buitenarchitectuur heeft geprojecteerd. De motieven zijn allemaal voor de buitenlucht gemaakt. In zooverre is er wel harmonie. Het bovenlicht is echter altijd minderwaardig, omdat het meestal dubbel licht is, waardoor het licht diffuus en doodsch wordt.

In het museum te Brussel valt de massaverdeeling te prijzen. De losse arkade is door een hooge breede plaat afgedekt. Maar men ziet in de gaanderijen toch gezelligheid, veiligheid, de geslotenheid, al zijn dat niet de eerste eischen, die men bij zulk een gebouw uit artistiek oogpunt kan stellen. De architect heeft door zijn oplossing van het vraagstuk ruimschoots licht gehouden voor de beeldengallerij beneden. Semper heeft in een zijner bouwwerken knap partij getrokken van het vallende licht. Hij verkreeg mooie gallerijen en artistieke lichtwerking. Toch heeft het licht iets stilstaands. In Berlage's beurszaal vinden wij beschutting terug op de gaanderijen. In de zaal ontbreekt die door het bovenlicht. Toch is hier de oplossing gelukkig te noemen, omdat ze zuiver zakelijk is. Hoeveel mooier het buitenlicht is, blijkt uit de plaatjes van een renaissancepaleis te Rome en van de binnenplaats van het paleis Farnese.

Mooier dan het bovenlicht is het staande licht, al zijn de ramen dan ook hoog aangebracht. In den koepel van de Aya Sofia (5e eeuw na Christus) is op zeer taktvolle wijze het bovenlicht vermeden. Aan den voet van den koepel zijn staande ramen aangebracht. Tengevolge van dit licht, doet de koepel zwevend en het eigenlijk symbool van het hemelruim is inderdaad op artistieke wijze vertolkt. Dit opmerkend, komt men als van zelf tot de vraag: wat is als vorm de meest volmaakte vorm? En men komt dan tot de stelling, waartoe ook reeds prof. Gugel is gekomen: dat de lijn van het gewelf eigenlijk de hoofdlijn van den stijl bepaalt. Om het bewijs te zien, behoeft men niet ver te gaan. De meest harmonieuze raamvorm is die, welke aansluit bij de horizontale overspanning en de verticale standen of muren. De meeste werken van Byzantijnschen stijl hebben dit ook. Overal is de rondboog aanwezig. De overspanning beheerscht dan den stijl, hetgeen in de Gothiek sprekender uitkomt. De ruimte van een bouwwerk als de Aya Sofia doet groot en dit bevestigt weer hoe de bouwkunst is een kunst van verhoudingen. De schaal der ramen is voortreffelijk en de Aya Sofia moet ontzaglijk imponeeren. Ook in de San Marco te Venetië komt de goede verhouding van de ramen met het geheel uit en het grafmonument in Sultanieh (Perzië) dateerend uit de 13e eeuw, is prachtig van constructie.

Bij de kathedraal van Amiëns, het meesterwerk der Gothiek, zien wij in het interieur een volkomen harmonie van lijnen. Het verticalisme is doorgezet tot in den spitsboog, die feitelijk de Gothiek beheerscht. Dit verticalisme, die bundel opgaande lijnen, getuigt van de verlangens naar boven, naar den hemel. Bij de Georgekapel te Windsor merkt men de waaiergewelven op en vindt men de gedrukte spitsboog bij alle ramen terug. Hier is het verticalisme gedrukt; een merkwaardige scheiding tusschen den Engelschen geest en den Franschen komt zoodoende tot uiting.

Bij het opzetten der theorie wordt men herinnerd aan Goethe's woord, dat alle theorie grauw is. En bij toetsing er van wordt schijnbaar een uitzondering gevonden in het Alhambra te Granada. Hier is inderdaad geen harmonie. Maar het wezen der Arabische bouwkunst is geen harmonie; zij is gebaseerd op fantasie, zij is 'n kunst van decoratie, 'n kunst van grilligheden. En bij het Alhambra vinden wij de gedrukte spitsboog afgesloten door de horizontale lijn. Hier is dus een tegenstelling. Zoo blijkt de Arabische bouwkunst wel fraai van fantasie maar niet klasiek in harmonie. Wèl wordt die klassieke harmonie gevonden in een binnenhuis van Jan Vermeer, waar de horizontale afdekking harmonieert met de ramen.

Bij de nu volgende reeks lichtbeelden werd bovenal gewezen op de beteekenis van de grootte van het raam.

In een Romaansche kerk in Zuid-Frankrijk (11e eeuw) vind men een klein raam, harmonieerende al weer met de robuste geslotenheid van het bouwwerk. Zeer merkwaardig is dat die geslotenheid overeenstemt met den geest des tijds, die, om het godsdienstig gevoel tot uiting te brengen, streefde naar een mystieke bouwkunst van zeer bepaalde geaardheid. En die vond men in de verlichting. Maakt men het raam groot, dan wordt het inwendige geheel iets anders. Interessant is hoe verlichting stemming en stemming verheffing bepaalt. Uitwendig heeft zoo'n kerk iets burchtachtigs en het is dan ook de burcht, gewijd aan God, waarin men zich, bij een overval der Noormannen bijv., terugtrok om dit steenen huis te verdedigen. De forschheid, de robuustheid, de geweldigheid van de burcht te Pierrefonds wordt bovenal bereikt door de kleine ramen in den gevel.

De opbloei van de kerkelijke macht omstreeks 1200 heeft niet nagelaten door verheffing van het godsdienstig beginsel grooten invloed uit te oefenen op de bouwkunst. Een merkwaardig bewijs daarvan is de kerk te Doornik, die gedeeltelijk in Romaanschen, gedeeltelijk in Gothieken stijl is gebouwd. Wandelt men in het Gothieke gedeelte, dan krijgt men een geheel anderen indruk dan in het Romaansche gedeelte. De mystieke stemming heeft plaats gemaakt voor de licht-extase, de openheid treedt in de plaats der geslotenheid. In de vroeg-gothieke Notre Dame te Parijs gaat in het begrip der geslotenheid het begrip der openheid reeds doorspelen. Daardoor krijgt dit bouwwerk iets dualistisch. De hoogste kunst is die der tweezijdigheid. Men ziet 't aan Rembrandt. Eenerzijds is hij de barre realist, anderzijds de verheven idealist.

Uit de oude gravure van Pronk, voorstellende de Walenkerk te Amsterdam, blijkt hoe men vroeger de moeilijkheden van een open onderbouw en een gesloten bovenbouw heeft trachten te overwinnen. Feitelijk zit er in dit vraagstuk iets onnatuurlijks. Men krijgt de ijle openheid beneden en de zware geslotenheid boven. De bij de Walenkerk verkregen eenheid vindt grootendeels zijn oorzaak in de eenheid der ramen; door de eenheid van het glas in lood wordt alles aan elkaar gebonden. Uit een plaatje, voorstellende eenige oude geveltjes te Delft, blijkt hoe in een schilderachtigen gevel de spiegelruiten als 't ware vloeken en hoe het glas in lood hier harmonie doet verkrijgen. Toch is de spiegelruit wel in de moderne bouwkunst te accepteeren, maar dan moet men — zooals ook bij den bouw van warenhuizen is geschied — het pijlerbegrip aanvaarden.

Na de pauze behandelde spreker de omlijsting van het raam, de grootte en de verdeeling, alweder aan de hand van een serie lichtbeelden. Bij het raadhuis te St. Antonin merken wij op, hoe daar alleen de ramen zijn versierd, als 't ware om ze te accentueeren.

In de gothiek vinden wij de ramen bij voorkeur versierd en de muren vlak gehouden. Een logisch beginsel. Dat wordt anders bij de renaissance, zooals valt op te merken bij het paleis Ricardi te Florence, een uiting van vroege renaissance. Bij de Gothiek zijn de bouwmeesters meestal niet bekend. Bij de renaissance treedt onder Michel Angelo's invloed het individu op. Het individu verandert de eigenlijke godsdienstigheid in zinlijkheid. Het wil iets grootsch scheppen. Naar den geest is het paleis klassiek geworden, naar de vormen niet. Is het zelfs nog gothisch. Het raam is als ornament behandeld. De vlakken zijn zwaar en tegenover deze massa schaden de spiegelruiten niet. Toch zal bij de oorspronkelijke toepassing van glas in lood, de verhouding nog mooier zijn geweest, moet de enormiteit van den steen veel meer tot uiting zijn gekomen. Want de geslotenheid, die men bij glas in lood nog heeft, ontbreekt bij de spiegelruit.

Bij de zuivere toepassing der renaissance is de muur geheel vernietigd. De zuilstelling is hoofdzaak geworden. Men krijgt niet meer het idee van een huis maar van groote werkende motieven. Dit komt overeen met de klassieke idee der Romeinen, die den muur niet erkennen. In een van Sansovino's werken (op 't doek gebracht), vindt men rust in rijkdom, een beheerschen van rijkdom.

In het hotel Penses te Angers (stijl Frans I, ± 1550) is waar te nemen, hoe de zinlijke geest de Gothiek gaat doordringen. Het silhouet van het gebouw is nog middeleeuwsch, de verticale lijn is gothisch, de profielen zijn klassiek. Maar door de uiterst spaarzame ornementatie wordt het harmonieus.

Bij den bekenden gevel van het Louvre te Parijs valt op te merken hoe de ramen feitelijk veel te groot zijn in vergelijking met de figuurtjes.

Het Petit Trianon (± 1750) is een juweeltje van verhouding en een fraai voorbeeld van eenheid en rust. Lodewijk XIV, de koning van het grootsch gebaar, wenschte de kleine ruitjes in lood door groote ruiten te vervangen en verwierp de daken als burgerlijk. Zijn geest was 't, die ook de bouwmeester van het Trianon grootere ruiten doet toepassen en geen dak aanbrengen. Toch is hier eenheid en rust door een juiste indeeling der ramen behouden gebleven. Denkt men zich in die ramen spiegelruiten dan is de schaal vernietigd.

Bij het stadhuis te Middelburg — een laat gothisch gebouw — is veel muur, maar die is harmonieus met de ramen verwerkt. De schilderachtige werking van glas in lood toonde spreker verder aan bij een gedeelte van een huis te Nijmegen — afgebroken en op de binnenplaats van het stadhuis opgemetseld. Hierbij kwam uit, hoe glas in lood licht doorlaat en toch den indruk geeft alsof de muur doorloopt. De schilderachtige werking van glas in lood komt duidelijk tot uiting op een schilderij in het museum te Brussel. Het interieur is alleen geschilderd om het glas in lood. Stel je voor een schilderij alleen om een spiegelruit! (gelach).

Ook de kanselarij te Leeuwarden is een mooi voorbeeld van de harmonieuze werking van glas in lood. Daarentegen vraagt een gevel in de St. Jacobstraat (van het huis waarin de bakkerij van den heer Kuipers is gevestigd) noodig om restauratie. Het stadhuis te Bolsward behoort ook tot de goede voorbeelden. Hoezeer de zucht naar „flinke" ramen een huis kan bederven bleek uit het huis aan de drie grachten te Amsterdam. Een restauratie in den pruikentijd heeft die gevel aanmerkelijk doen verslechteren.

De groote ramen, dateerend uit omstreeks 1830, zijn weer niet geheel misplaatst in het Mauritshuis te 's-Gravenhage, omdat daar de massa zoo groot is. Ditzelfde geldt ook voor het paleis op den Dam. De ramen van 1810 doen misschien zelfs beter dan de oorspronkelijke kruisramen met glas in lood. Als voorbeeld van fraaie harmonie bij een barokraam werd een geveltje te Delft geprojecteerd. Ook in het stadhuis te Groningen doen de groote ruiten, die trouwens historisch zijn, goed.

Zoo is er eenheid tot in den empirestijl. In de 19e eeuw is die echter weg. De moderne bouwkunst aanvaardt ze echter weer. Men kan de toepassing er van zien in de Engelsche landhuizen, ook bij landhuizen hier te lande. Ramen en dak doen weer het begrip van gezelligheid en afgeslotenheid tot uiting komen. Toch is er wel iets te maken van de spiegelruit, maar dan moet men van dit moderne materiaal uitgaan. De spiegelruit is een eenheid uit de veelheid, de baksteenbouw een eenheid uit de veelheid. Vandaar de moeilijke toepassing. Als gelukkige toepassing kan gelden het voorbeeld van een Amsterdamsche huurkazerne en enkele van Otto Wagner's toepassingen.

Het is jammer, dat deze merkwaardige causerie niet door meerdere belangstellenden werd bijgewoond. De Friesche Bouwkring had verscheidene uitnoodigingen verzonden en het was met een zekere spijtigheid, dat de voorzitter, de heer H. Feddema Azn., de beperkte belangstelling constateerde.

Voorts deelde hij nog mede, dat het bestuur een schrijven had gericht aan de Vereeniging tot veredeling van het ambacht, om ook hier in de provincie het examen voor meester en gezel af te nemen. Dit verzoek werd echter afgeslagen, omdat de kosten te groot zijn. Er is trouwens al een tekort.

Met genoegen kon hij verder mededeelen, dat de toren te Oosterwierum is behouden en dat de volgende maand hier ter stede een tentoonstelling zal worden gehouden van de antwoorden, ingekomen bij Architectura et Amicitia op de prijsvraag voor een kopstation.

Na afloop van de rede van den heer Gratama werden nog vertoond eenige lichtbeelden, voorstellende de Oldehove en het typische geveltje van 1744 aan de Tweebaksmarkt C 44, dat eerstdaags moet verdwijnen.

Met dank aan den spreker werd de vergadering gesloten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VAN „'t WOONHUIS", 1911.

De N. N. „'t Woonhuis", Vijzelstraat 56—60 te Amsterdam, schrijft onder de leiding van het Genootschap „Architectura et Amicitia" eene prijsvraag uit voor het ontwerp van een heerenkamer.

De kamer is bestemd voor opstelling in een tentoonstellingsgebouw te Amsterdam, om daarna eene vaste bestemming te krijgen.

Omschrijving: Het grondplan van de kamer is beschreven in een rechthoek groot 5.— × 7.— meter; de ruimte van den stand. De hoogte wordt vrijgelaten, doch kan hoogstens 4.50 meter zijn. Een der lange zijden van den rechthoek wordt de open wand; de tweede lange zijde is gesloten. In eerstgenoemde worden verondersteld de ramen te zijn geplaatst. Deze kan geheel worden opengelaten of een afsluiting gegeven worden in tentoonstellingskarakter. Dit vertrek is bestemd te dienen als privé-kantoor en werkkamer van het hoofd eener groote zaak, en zal dus overeenkomstig die bestemming moeten zijn ingericht. De kamer zal een houten wandbekleeding en een stookplaats hebben en de navolgende meubelen bevatten:

a. een groote werktafel met kastjes (bureau ministre) vrij staande of ingebouwd,
b. de daarbij behoorende bureaustoelen, 1 of 2,
c. één boekenkast, of meerdere, vrij staande of ingebouwd,
d. twee kleine kasten voor berging van papier, sigaren, e.d.; eveneens vrij staande of ingebouwd,
e. twee gemakkelijke stoelen; zoogenaamde easychairs,
f. twee gewone stoelen,
g. twee kleine tafels.

De vloerbekleeding en de wandbespanning (boven de lambriseering) zullen bij de uitvoering in overleg tusschen de prijsvraaguitschrijfster en den uitvoerenden eerst bekroonde worden vastgesteld. De kosten door deze bekleeding en bespanning gevorderd, zijn niet begrepen in de hierna te noemen bouwkosten.

Het plafond kan eene indeeling gegeven worden en overigens het tentoonstellingskarakter behouden. In het al of niet aanbrengen eener andere bovenafsluiting, worden ontwerpers vrij gelaten. Toepassing eener bovenafsluiting, die licht doorlaat, is gewenscht. Als hoofdmateriaal wordt eiken- en mahoniehout (in de was gezet) gedacht, terwijl andere materialen voor versieringen niet zijn uitgesloten.

Teekeningen: Gevraagd worden op schaal 1 à 20: a. het grondplan van de kamer, b. de wanden van de kamer, c. het plafond van de kamer.

Op schaal 1 à 10: de meubelen. Op de ware grootte: eenige belangrijke details, ook van de meubelen.

Bouwkosten: De kosten van de kamerbetimmering met de meubelen, de vloerbekleeding en de bespanningen uitgezonderd, zullen ongeveer f 2500 mogen bedragen.

Ter toelichting moet eene globale kostenbegrooting aan het ontwerp worden toegevoegd.

Algemeene Bepalingen: De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

De ontwerpen moeten uiterlijk op 15 Maart 1911 worden ingeleverd aan het Bureau van het Genootschap „Architectura et Amicitia", in „Parkzicht", Hobbemastraat, te Amsterdam. Voor alle overige bepalingen gelden onveranderd die, welke zijn vervat in de „Algemeene Regelen voor Nationale

Bouwkundige Prijsvragen", waarvan op aanvrage exemplaren verkrijgbaar zijn aan bovengenoemd bureau.

De ontwerpen zullen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten, omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ....." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".

b. Een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden. Elke omslag zal gemerkt moeten zijn met het motto. Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken.

Vragen om inlichtingen moeten vóór 1 Maart schriftelijk worden gericht aan de jury, adres aan voormeld bureau, en worden geldend en bindend, zoodra zij met de antwoorden in het Weekblad „Architectura" zullen verschenen zijn. Zooveel mogelijk zullen deze inlichtingen ook in andere bouwkundige bladen gepubliceerd worden.

Bekroningen. Voor 3 prijzen wordt door de N. V. „'t Woonhuis" een bedrag van f 400.— beschikbaar gesteld: waarvan de eerstbekroonde f 200.—, de tweede f 125.—, de derde f 75.— zal ontvangen; terwijl de eerstbekroonde de leiding zal zijn opgedragen van de uitvoering door de prijsvraag-uitschrijfster. Voor deze leiding en het vervaardigen der detailteekeningen zal de eerstbekroonde door de prijsvraag-uitschrijfster worden gehonoreerd overeenkomstig de vastgestelde honorariumtabel; d.i. met een bedrag gelijk aan 12 pCt. der bouwkosten.

Amsterdam, Februari 1911.

Gezien en goedgekeurd:

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
A. SALM G.Bzn., Voorz.
C. N. VAN GOOR, Secr.
PAUL J. DE JONGH.

De Jury:
K. P. C. DE BAZEL.
C. W. NIJHOFF.
K. VAN LEEUWEN.
F. J. ZEEGERS.
Directeur van „'t Woonhuis", Adv. lid.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 8. Officieel gedeelte. Voorstellen Algemeene Mei-vergadering. — Afdeeling Arnhem, vergadering van 15 Februari 1911. — Prijsvraag voor Arbeiderswoningbouw te IJsselstein.

Kroniek XXI. De schoonheid van Delft, door J. Gratama, met afbeeldingen.

De slachthuisprijsvraag.

De BOUWWERELD No. 9. Iets over Vakopleiding en haar resultaat.

Enkele punten der Woningwet, door J. van der Breggen c.i. (slot.)

Afbeeldingen. Tuinvazen door W. C. Brouwer. — Burgerwoonhuis te Edam, arch. J. Letzer.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met PERBORINGEN TOT GOO METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 11 MAART 1911. No. 10.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een Engelschman over Nederlandsche Bouwkunst.

Over de herleving der Gothiek in Holland, schreef W. Randolph een paar weken geleden een waardeerend artikel in „the Builder".

Men kan er uit zien, welk soort architectuur den Engelschman, die Nederland bezoekt, het meest aantrekt en hoe hij die ziet en beoordeelt. Zulk een oordeel heeft reeds daarom waarde, dat men kan aannemen, dat het volkomen onpartijdig is.

Voor den Nederlandschen criticus is het zeer moeilijk, zich tegenover Nederlandsch werk op een onpartijdig standpunt te stellen en zich geheel vrij te houden van persoonlijke sympathieën of antipathieën. Den vreemdeling valt dit gemakkelijker, daar hij het geheel beter kan overzien en geen belang heeft bij meeningverschillen en partijoverwegingen, die verdeeldheid teweegbrengen en den blik van den criticus benevelen. Het is wel jammer, dat de heer Randolph zijn reis door Holland, waarschijnlijk van Vlissingen uit begonnen, niet verder dan Amsterdam heeft uitgestrekt, want ook de provincie zou hem veel en belangrijke stof voor zijn onderwerp hebben opgeleverd.

Ongetwijfeld zal de geschiedenis der nieuwere architectuur in Nederland een uitvoerig hoofdstuk kunnen wijden aan de herleving der Gothiek in het algemeen en aan de school van Cuypers in het bijzonder. De beteekenis daarvan wordt door dezen Engelschman blijkbaar dieper gevoeld en zal ook in den regel door den vreemdeling wellicht beter begrepen kunnen worden, dan door ons bewoners van het land zelf. Ten einde evenwel onze lezers in staat te stellen over een en ander zelf te oordeelen, laten wij hier de vertaling van het stuk van Randolph volgen.

***

Ofschoon de ontwikkeling der kerkelijke bouwkunst in Holland gedurende de laatste halve eeuw niet geheel onopgemerkt is gebleven in Engeland, zijn er misschien weinigen, ook onder architecten, die zich bewust zijn van hare aanspraak op de belangstelling dergenen, die daarbij betrokken zijn. Inderdaad hebben de middeleeuwsche kerken van het land, in spijt harer indrukwekkende afmetingen, nooit veel onderzoekers tot zich getrokken, een feit ten deele zonder twijfel toe te schrijven aan haar karakter van navolging, hare over 't algemeen late en min of meer stereotype vormen en de Calvinistische naaktheid van haar inwendige ruimte; deze laatste trek wordt hier en daar wat verzacht, door ontdekking en herstelling van fresco's en decoratieve beschildering. Holland wordt feitelijk in hoofdzaak beschouwd als het land van het knusse en schilderachtige, dat van den schilder, meer dan van den architect. De Nederlandsche school van modernen kerkbouw is niettemin, en deels tengevolge van dezen schilderachtigen trek in het ras, van een zeer opmerkelijk karakter, wijl geen land, behalve misschien Engeland, in den kerkbouw zoo actief geweest is gedurende de periode, die hier beoogd wordt. Deze activiteit is voornamelijk verschuldigd aan de aanwezigheid, bij een snel vermeerderende bevolking en bijzonderlijk in het Zuiden van een groote en ijverige Katho-

lieke gemeenschap, waaraan de oude kerken van het land voor het grootste deel ontnomen zijn.

In stad en land beide, langs de meest bereisde verkeerswegen, ziet men overal een nieuw geslacht van kerkelijke gebouwen verrijzen, waarvan de afmetingen niet minder opmerkelijk zijn dan het getal. Getrouw aan de traditie van grootheid, denken deze kerkbouwers, om een gangbare uitdrukking te bezigen, niet parochiaal maar k a t h e d r a a l. En aldus zal in de meeste gevallen voor hun oogmerk, zelfs voor een parochiekerk, niet anders kunnen dienen dan een kruisvormig gebouw, geheel overwelfd met bogenstelling, triforium en verhoogd middenschip en voorzien van tenminste een indrukwekkenden toren. Inderdaad worden twee torens of een groep dikwijls aangetroffen, een behandeling, die men aanneemt als zonder voorbeeld in een kerk van minder dan collegialen rang. De periode der Gothiek, die nagevolgd wordt, is doorgaans een vroege met lancet- of eenvoudig geometrischen boog (bijwijlen ietwat mager) en het gebezigd materiaal is de traditioneele baksteen, met natuursteen gemengd, voor practische doeleinden of met het oog op kleureffect, terwijl de onvermijdelijke torenspitsen van hout geconstrueerd en met leien gedekt zijn. Deze gesteldheid heeft klaarblijkelijk hare economische motieven dewijl daardoor de hoofddeelen van het gebouw betrekkelijk snel en goedkoop tot stand gebracht kunnen worden.

Wanneer dit gedaan is kan het gebouw naar omstandigheden de artistieke meubileering en versiering afwachten, die een tweede opmerkelijke uiting van deze Nederlandsche school vormen. Hierin, evenals op andere punten, overtreffen hare meesters hun broeders van de Belgisch-gothieke herleving, waaraan zij evenwel erkennen veel verschuldigd te zijn. Zij zijn daartoe in de gelegenheid gekomen of zoo men wil in de noodzakelijkheid, daar het Belgische volk in het bezit is gebleven van al zijn oude kerkgebouwen. Maar er vertoont zich in het Nederlandsche werk een kracht en oorspronkelijkheid en in de kleurige versiering een rijkdom en breedheid, die er bepaald eigen aan zijn en allerminst aan middeleeuwsche modellen ontleend mag heeten. In dergelijke trekken kunnen wij vrijelijk den modernen tegenhanger herkennen van de individualiteit en liefde voor kleur, waaraan een Oud-Nederlandsch schilderstuk of een Oud-Nederlandsch boerenhuis doen denken. Er moet echter een belangrijke uitzondering gemaakt worden wat betreft de decoratieve kunst; het geschilderd glas is in den regel inferieur en draagt in sommige gevallen veel bij, om de schoonheid van een anders harmonieus interieur te bederven. Maar het schijnt twijfelachtig of het in het algemeen wel van Nederlandsch maaksel is.

In sommige opzichten een nieuw uitgangspunt te kiezen hebbende en de voorkeur gevende aan een vroegere periode der Gothiek, dan die van de meeste kerken in zijn omgeving, is de moderne ontwerper eenigszins afgeweken van de tradities van zijn land. Hij schijnt meer naar Noord-Duitschland en de Oostzee te hebben gezien dan naar Nederland en de naderbij gelegen Noordzee. Zijn torens doen in het bijzonder deze bron vermoeden, terwijl de centrale koepel een zijner gelukkigste denkbeelden of ordonnanties is.

De steeds toegepaste overwelving contrasteert bovendien met het veelvuldig voorkomend houten gewelf met ankerbinten. Een enkele maal heeft hij proeven genomen met stalen gewelfribben en velden van baksteen of met een ijzeren geraamte voor een houten koepel, terwijl een zeker zoeken naar curieuse nieuwigheden zich vertoont, zooals wij zien zullen in een nieuw en in het oog vallend voorbeeld. Maar in hoofdzaak vertoont de herleefde Nederlandsche kerkarchitectuur een eenvoudige, stoute en rationeele wijze van Gothischen baksteenbouw, den letter zoowel als den geest van den stijl in het oog houdend en over het geheel van het hoogste belang. Het is te betreuren, dat de doodsche en eentoonige kleur van de baksteen van het land schade doet aan het effect van het buitenaanzicht, maar in een ander opzicht maken de dunne lagen hier in gebruik als overal een uitstekend effect.

Natuurlijk hebben niet alle producten van de school evenveel verdienste, maar een zekere familietrek verbindt ze tegelijk met een individueel stempel, daarop gedrukt door den vader der school, den achtbaren Dr. Cuypers, aan wien en aan wiens onmiddellijke leerlingen men de beste voorbeelden verschuldigd schijnt. Het is van bijzonder belang voor Engelschen, om te weten, dat juist gelijk laatstgenoemde architect als zijn meester erkende den nu overleden grondlegger van de Belgische herleving, Baron Béthune, deze laatste openlijk erkende, wat hij verschuldigd was aan Pugin, die een grooten invloed op hem uitoefende in zijn jonge jaren.

Aansluitend aan deze algemeene beschouwing is een kort overzicht van eenige individueele bouwwerken in verschillende centra, ofschoon onvolledig, hier ongetwijfeld op zijn plaats.

In Den Haag zijn verscheidene treffende voorbeelden te zien, waarvan minstens drie den kruisvorm hebben en op grootschen schaal zijn aangelegd. De schoonste hiervan is onbetwistbaar de St. Jacobskerk in de Parkstraat (van Dr. Cuypers) teruggaand tot het jaar 1878 en waarschijnlijk geleidelijk sedert dat tijdschip gemeubeleerd. Gelijk de anderen heeft zij bogenstelling, triforium en verhoogd middenschip en is geheel in baksteen overwelfd. Het inwendig muurwerk is over het algemeen van baksteen, verlevendigd, met uitstekend resultaat, door banden van natuursteen, terwijl verdere verscheidenheid in de decoratie verkregen is door toepassing van baksteen in verschillende kleuren en door polychromie, op de gewone wijze op geprepareerde oppervlakten aangebracht. Het geheel is gedurfd wellicht, maar effectvol en vormt geen ongeschikten achtergrond voor de zeer fraaie en rijk gekleurde uitrusting van het gebouw. In het oog vallend hierbij zijn het groote triomfkruis met de bijbehoorende figuren op een dwarsbalk op aanzienlijke hoogte en de zwaar vergulde beschilderde preekstoel en Pieta, geplaatst aan de zijden van den triomfboog. Hier sluit een gesmeed ijzeren hek, gepolychromeerd en bekroond met kandelaars, de oostelijke kruisarm af, die smaller is dan het schip. De altaren en verdere benoodigdheden zijn insgelijks van een zeer fraai karakter. Aan de buitenzijde trekt de kerk de aandacht door een hoogen westtoren met eenig versierd metselwerk en een met leien gedekten spits.

Meer indrukwekkend nog is de Onze Lieve Vrouwenkerk in de Elandstraat, weliswaar van jonger datum met hare twee westtorens, groote hoogte en drieschepige absiden aan koor en kruisarmen. Een gewelfde galerij loopt aldus rondom het geheele gebouw en daarboven een gewelfd triforium. Er zijn twee kapellen ten oosten van elken kruisarm. Het inwendige lijdt er evenwel onder, dat het geheel gepleisterd is, de profielen der bogen incluis en het onversierde schip ziet er zeer koud uit. In dit gedeelte is bij een vreemde uitzondering de hoofdboog halfcirkelvormig. Noch de koormeubelen, ofschoon rijk, noch de decoratie zijn te vergelijken met die van het vorig voorbeeld, terwijl het glas zeer hard van kleur is.

De St. Josephs-kerk kan in afmeting, ontwerp en uitrusting bij de twee vorige gegroepeerd worden.

Zij vertoont de hier niet ongewone behandeling van samentrekking van het sanctuarium ten opzichte van het koor. De drie kerken zijn van verschillende bouwmeesters. (De O. L. V.-kerk is van Nic. Molenaar, de St. Josephskerk in de Van Limburg-Stirumstraat, zoo wij ons niet vergissen, van Margrij. — Vert.)

In de handelshoofdstad Amsterdam zelf zijn, sommige ten

minste van de talrijke Katholieke kerken, zeer belangrijk. St. Willebrods op den Amsteldijk verdient in de eerste plaats vermelding. Begonnen omstreeks 1870 naar Dr. Cuypers' ontwerp, is eigenlijk tot op den huidigen dag aan bouw en decoratie doorgewerkt, maar zij mist nog de ontworpen lantaarn en bekroning van torens. Hoewel 300 voet lang en met een 40 voet breed schip, geeft het gebouw van binnen toch niet den indruk van groote ruimte. Dit is te wijten aan zijn vergelijkenderwijze onbelangrijke hoogte en aan den geheelen opbouw uit eenigszins kleine details. Een onvoldoend effect wordt ook verkregen, doordien het transsept de ruimte der zitplaatsen doorsnijdt en deze zich halverwege in het koor uitstrekken, terwijl het sanctuarium zelf een uitbouw van het koor is. Door een en ander mist het effect de gewenschte eenheid. Evenwel is het een imposant gebouw, eenvoudig opgevat in 14de-eeuwsche vormen, met eenige interessante meubelen en versieringen. Natuursteen is hier met meer vrijheid gebruikt dan gewoonlijk en het beeldhouwwerk is uitstekend. Een kleine maar opmerkenswaardige kerk is die van het Heilig Hart. Gebouwd op een vrij, maar zeer beperkt terrein, vertoont de plattegrond een centralen achthoek, waaraan absidiaal gevormde transsepten en koor en een kort schip aansluiten. De gewelfde daken zijn hoog en van buiten rijst het gebouw pyramidaal omhoog, om te eindigen in een lantaarn, waarop een spits, met leien gedekt. Het inwendige van versierde baksteen is karakteristiek, maar vormt geen goeden achtergrond voor de rijke uitrusting en de beelden, alles rijk gepolychromeerd, die aan deze kerk een bijzondere distinctie verleenen en een geheel nieuw denkbeeld geven van hetgeen het vasteland in dit opzicht oplevert aan hen, die alleen datgene kennen wat door fabriekmatig ingerichte ateliers geleverd wordt. De Jezuietenkerk in het midden der stad is van bescheiden afmetingen, maar van groote hoogte en eindigt in drie hoogopgaande absiden. Hare bovenmatig rijke uitrusting contrasteert vreemd met de architectonische armoede van het overig deel der kerk, waar bepleistering de overhand heeft zelfs bij deelen, die gemeenlijk in natuursteen worden uitgevoerd. Het glasschilderwerk staat iets boven het middelmatige.

Onder de kleinere steden heeft Breda, met wellicht 30000 inwoners, in de laatste tientallen van jaren een opmerkelijke groep van kerken opgericht. De Kathedraal, een van Dr. Cuypers vroege werken, vertoont afgezien van haar gebeeldbouwd en gepolychromeerd portaal, uitwendig den grootsten eenvoud, die nog lijdt door het ontbreken der westtorens. Het inwendige evenwel, in baksteen en natuursteen, maakt een zeer statigen en bekoorlijken indruk. De dubbele zijschepen en vijf oostelijke absiden geven ruimte en waardigheid, die nog verhoogd worden door het open koorhek en den balk daarboven met zijn vijf figuren. Het architectonisch detail is uitstekend en alle onderdeelen zijn in overeenstemming met de belangrijkheid van de kerk en den naam van haar bouwmeester. Er is grootheid van lijnen, harmonie van toon en rijkdom van bijwerk in dit ensemble. Hare voornaamste dochterkerk, die van Onze Lieve Vrouw, onderscheidt zich door haren slanken toren en heeft in het bijzonder een interieur van edele verhoudingen, op overeenkomstige wijze behandeld. Meubeleering en versiering zijn eveneens belangrijk. Als opmerkenswaardig in zijn soort kan het klankbord van de preekstoel vermeld worden, in een vorm, die zeer veel voorkomt in Holland, dien men beschrijven kan als een oesterschelp, geplaatst onder een helling van 45 graden. Van een artistiek standpunt schijnt deze inrichting gewaagd, maar het is verrassend hoe, passend versierd, inzonderheid met kleur, deze klankborden tot de meest effectvolle onderdeelen van Nederlandsche kerkinterieurs worden. De architect van dit gebouw, dat vijftien of twintig jaren oud is, was de heer Van Langelaar. Er zijn hier andere kerken (een in flamboyant-stijl, die niet van binnen bezocht werd) van dezelfde familie, kleiner van afmeting, maar die bij ons voor groot zouden doorgaan. Ik wil echter liever nog spreken van de kerk van de voorstad Ginniken, die het voordeel oplevert, practisch gesproken, als voorbeeld van een dorpskerk te kunnen dienen en die nog zeer nieuw is. Het is een gebouw vol karakter en schoonheid, bovendien van binnen en van buiten opgetrokken van een veel warmer en meer artistiek werkende baksteen dan de gewone soort. Het uitwendige is grootsch in den opbouw van een dier breed aangelegde en met een spits bekroonde kruistorens, die men in Holland zoo goed weet te maken. In plattegrond heeft het gebouw, practisch gesproken, dubbele zijschepen. Als iets exceptioneels kan het houten gewelf met hangwerk genoemd worden. Dit is in schitterende kleuren op rooden grond versierd. Het triomfkruis is nog niet aangebracht, maar er zijn eenige fraaie meubelen en interessant frescowerk. Een schoon kleureffect aan de buitenzijde is verkregen door de ceramiekpaneelen in den gevel boven het west-portaal. Jammer, dat het gebrande glas een wanklank in de harmonie teweegbrengt.

De groote Kathedraal van Haarlem vraagt een afzonderlijke plaats op grond van hare afmetingen (ongeveer 340 bij 150 voet inwendig), haar aanleg en haar jongen datum. Zij is een jongere tijdgenoote van Westminster Cathedral, waaraan zij op sommige punten herinnert en is ontwijfelbaar een van de merkwaardigste der moderne kerken. De firma der heeren Cuypers waren de bouwmeesters. Uitwendig is de algemeene indruk in spijt van de fraaie kapellenkrans rondom het koor meer Romaansch (van het Rijnsche type) dan Gothisch, de centrale pijnappelkoepel evenwel wijzend op Oosterschen invloed. De twee westtorens met koepelvormige spitsen zijn thans in aanbouw, evenals de groote daaraansluitende narthex. Een vroeger ontwerp vertoont bekroning met van topgevels voorziene spitsen op den koepel en de torens en misschien zouden zij in deze vormen meer in harmonie met het overige werk gebleken zijn. De ondergeschikte vormen en details zijn in het algemeen vroeg-Gothisch, maar in de hooger opgaande deelen van het gebouw (hoofdzakelijk) is een nieuw element ingevoerd, een neiging tot het Moorsch (bij gebrek aan een betere aanduiding) kenbaar zoowel in hun vormen en in de versiering met gekleurde ceramiek en verguldsel. Het experiment treft als eenigszins gewaagd. Van binnen wordt een min of meer onverwachte indruk verkregen, daar de hoofdlijnen strikt en streng Gothisch zijn en men hier een eenvoudige twee verdiepingen hooge stelling van wijde en hooge bogen ziet (drie slechts in de lengte van het schip) met massieve vierkant aangelegde pijlers en pilasters, die een gewelf van baksteen dragen. De conceptie is ontegenzeggelijk grootsch, maar men gevoelt het als een fout, wanneer men aan het eind van het koor gekomen plotseling een verandering van verhoudingen ontwaart en drie verticale verdeelingen en zeven traveeën samengedrukt ziet in een absis van minder hoogte, dan de hoofdruimte van het gebouw. Er is een altaar aan den ingang van het koor, toegevoegd aan het hoogaltaar op de koorde van de absis, maar tot heden geen koorafsluiting of triomfkruis.

De hoofdmuren, van buiten van vaalroode baksteen, zijn van binnen van lichtgele baksteen, met banden van dubbele dikte van hetzelfde materiaal. In deze oppervlakte zijn geornamenteerde banden, kapiteelen en inlegwerk van verglaasd aardewerk van warmer toon aangebracht, waarvan het effect goed is, maar in den koepel werken deze details eenigszins verward. Op andere plaatsen zijn gepleisterde vlakken voor fresco's gereserveerd. Marmer is gebezigd voor de gekoppelde zuilen in de absis, de kapellen der zijschepen en voor colonnetten in het algemeen. De verdere uitrusting en versiering moet nog grootendeels worden aan-

gebracht, maar de eerste voor zoover zij uitgevoerd is, schijnt (uitgezonderd in de kapel van het Zuider-transsept) in geenen deele op een lijn te staan met het gebouw zelf. In een van de oostelijke kapellen zijn o.a. eenige figuur-paneelen in blauw verglaasd aardewerk, die men hopen moet, dat slechts tijdelijk of bij wijze van proef zijn aangebracht.

In profaan- of huisbouw schijnt neo-Gothieke architectuur niet in den smaak te vallen, veel minder dan over de Belgische grens, en het is eenigszins vreemd, dat de woongebouwen bij de kerken gewoonlijk het minst geslaagde gedeelte van de groep zijn. Aan Dr. Cuypers is evenwel een groot gedeelte van profaan werk te Amsterdam verschuldigd van een gewijzigd maar schilderachtig karakter, waaronder genoemd moeten worden het Spoorwegstation en het groote en indrukwekkende Rijks-Museum, dat sterk doortrokken is van middeleeuwsche invloeden, inderdaad zijn vele vormen zuiver Gothisch. Eclectisme en nieuwe kunst zijn op te merken in de straten van de hoofdstad; maar dat de moderne Nederlandsche bouwkunst nog niet schijnt te zijn vervallen tot eenig pseudo-klassiek pathos is wellicht toe te schrijven aan de heilzame liefde voor het schilderachtige in vorm en kleur, die aan het ras is ingeboren.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Het verleden geheimen? Neen. Hier is een nummer van Oud-Holland. Elke bladzij tergt het verleden. Geheim! Wat vermogen vernuft en geduld niet!... Maar... wat beteekent het woord verleden? Hoe ziet men de oudheid — tot hoever? Aan het betrekkelijke aller omvangsbepaling en tevens aan het ongewisse aller zekerheid heeft Dr. R. Jacobson op 27 Februari j.l. in de Academie herinnerd in een rede over het probleem van den oorsprong der kunst. Hij heeft doen beseffen: het blijft een probleem. Het vele, dat men weet, is och nog zoo weinig. In gevolgtrekkingen is iemand nooit voorzichtig genoeg. Een eindje tegen den stroom op geraakt, spreke men toch niet van den oorsprong! Het gansche betoog leerde: beperken. Uit verre hoeken, onverwacht, randt een verschijnsel, vast waargenomen, met de verraderlijkste verrassing immers heel de broze stellage van een geschiedkundige gevolgtrekking aan.

In zelfbeperking raakte de spreker slechts aan de voorstellings- en de versieringskunst en bleef hierbij dicht bij huis, in de landen onzer eigen afstamming. We gewagen daarbij dan van „reeds in de oudheid". We durven praten van primitieven, daarmee bedoelend de vijftiende eeuw. Hoe ver ontwikkeld was echter reeds Van Eyck. Dus was hij niet oorspronkelijk. In de tijden van den... mammoet heeft men reeds als luxe allerhande voorwerpen versierd: had men dus kunst. Want bij het bepalen van 't kunstbegrip is het niet de vraag, of iets kunst voor ons is, maar of het kunst was voor de gebruikers. In Dordogne-grotten zijn stukken rendiergewei gevonden met teekening bekrast. Deze ontdekking was onbehoorlijk. Hoe! dergelijk teekenwerk van toen al!?... Het was voor de wetenschap der kunstoorsprongen een uiterst hachelijke ontdekking. Kon 't gevondene geen vervalsching zijn?... De vergelijkende volkenkunde is te hulp geschoten en heeft geleerd, dat de ontwikkelings-theorieën vaak voos zijn en de beste teekenaars worden gevonden bij de primitiefste stammen. Bijvoorbeeld bij de Boschjesmannen. Die hebben o. m. kans gezien een kudde stuisvogels te teekenen, te griften, met achter de dieren aan een in vogelkop en -gevederte verstoken man; en in de vogels heeft de teekenaar de onrust, door dien verdachten achtervolger gewekt, duidelijk weten uit te drukken. Ook van Eskimo's-werk repte de spreker, dat eveneens naturalistisch was. Vergelijkt men zulk werk met kinderkunst, dan valt de uitslag niet mee en blijkt er eigenlijk enkel dit gemeen: het gebrek aan perspectief. Vergelijkt men deze uitingen met die van iets hooger staande volken, dan ziet men merkwaardigerwijs achteruitgang. De verhouding tusschen cultuur en kunst blijkt dus inderdaad niet zeer eenvoudig. Waaruit valt het te verklaren, dat menschen als die Boschjesmannen zoo bedreven blijken in teekenen? Wellicht in de oefening van oog en hand, die jagersvolken hebben bij de uitoefening van hun bedrijf.

De spreker behandelde nu nog versieringskunst, steeds voor het lichaam het eerst gemaakt; en wees ook hierbij — evenals bij de stelling: vroegste kunst is religie-uiting — op het gevaarlijke van vooropgezette meeningen, te schielijk ineengezette stelsels. Zoo wordt beweerd, dat oorspronkelijke versiering steeds geometrisch blijken zou. Ook die stelling is onhoudbaar gebleken: de meetkundige figuren zijn immers hooge abstracties, waarvan werkelijk primitieve volken geen begrip hebben. Wat ons geometrisch voorkomt, is als zuivere afbeelding bedoeld, zoo gegeven, zoo geworden, o. a. ten gevolge der eigenaardigheden van het gebruikte materiaal.

Ingezonden Stukken.

Antwerpen, 2 Maart 1911.

Bureau „De Opmerker".
92 Stephensonstraat, 's-Gravenhage.

Mijne Heeren,

Ik heb uw nummer 5 van 4 Februari ontvangen, dat gij mij op mijne aanvraag toegezonden hebt en ik heb daarin het artikel gelezen over de bestrating van Brussel. Er komen daarin gegevens over houtbestrating voor, die niet juist zijn, en die van dien aard zijn om mij nadeel in mijne zaken te berokkenen als importateur van Karri- en Jarrahhout. Ik moet u daarom verzoeken in uw eerstkomend nummer de volgende verbeteringen te willen publiceeren:

Het is volstrekt niet waar, dat de eerste proef van Karri of Jarrah te Brussel dateert van slechts 2½ jaar geleden. De schrijver van het artikel bedoelt hier waarschijnlijk het gedeelte van de rue Neuve, dat onder stedelijk beheer is, namelijk van de Finistère kerk tot aan de Gare du Nord. Dit is trouwens het eenige wat de Stad Brussel in Jarrah heeft laten bestraten, maar op het oogenblik, dat uw artikel verscheen, was deze bestrating reeds 3½ jaar in gebruik. Bovendien was dit geene proef, want die proeven zijn reeds van over 10 jaar genomen in de rue des Fripiers. Ik moet u ook doen opmerken, dat Jarrahhout in de stad Brussel reeds sedert jaren gebruikt wordt door de Ponts et Chaussées, in straten die aan het Rijk toebehooren en genoemd worden „groote wegenis" (grande voirie). In de rue des Fripiers is aldus Jarrah gebruikt geworden sedert 10 jaar en aldaar heeft de Ponts et Chaussées bevonden, dat Jarrah het beste weerstand heeft geboden aan het buitengewoon

zware en drukke verkeer in die straat. Aldaar was reeds begroefd geworden asphalt, zoowel stampasphalt als in geperste tegels, en ook Djatihout. Het feit, dat de Ponts et Chaussées zich sedert 10 jaar uitsluitend aan Jarrahhout gehouden heeft, is wel een bewijs, dat dit materiaal het beste voldaan heeft in die straat. Keibestrating wordt daar niet meer geduld, omdat de bewoners er tegen opkomen en volstrekt geruischlooze bestrating willen hebben. Jarrahhout is ook gebruikt geworden voor het ziekenhuis in de Hoogstraat, sedert 6 jaar, in de rue Jules Bouillon voor de hoogere burgerschool sedert meer dan 5 jaar, op den viaduct aan het station te Koekelberg sedert bijna 5 jaar. op de brug over de Avenue de la Reine sedert meer dan 4 jaar, enz.

Uit bovenstaande zult gij met mij moeten bekennen, dat de toestand van Jarrahbestrating te Brussel in uw artikel wel eenigszins valsch voorgesteld wordt, en ik moet bovendien hier nog bijvoegen, dat eene vergelijking tusschen dennenhout en Jarrahbestrating in Brussel, totaal onmogelijk is, want het dennenhout is alleen gebruikt geworden op plaatsen, waar alleen koetsen en automobielen toegelaten worden, terwijl al de plaatsen waar Jarrah ligt, een buitengewoon druk en zwaar verkeer hebben, zoodanig, dat geen van de besturen in Brussel, noch de Ponts et Chaussées, noch de Gemeente, er ooit aan gedacht hebben op deze plaatsen dennenhout te leggen.

Om te eindigen heeft de Gemeente Brussel goedgevonden haar gedeelte Jarrahbestrating van de Nieuwstraat niet op eene betonfundeering, maar wel op eene fundeering van Quenastslag, wat ook niet de beste manier is om eene houtbestrating te leggen.

Ik hoop dat gij, volgens mijn verlangen uw artikel van den 4den Februari in uw eerstkomend nummer met de inlichtingen in dezen brief vermeld, zult willen toelichten.

Aanvaardt, Mijne Heeren, de verzekering mijner hoogachting.

FRED. SCHENCK.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. No. 9. Stedenbouw, door J. G. Wattjes b. i. De straten.

Openbare Leeszaal voor Utrecht, arch. J. Stuivinga, met afbeeldingen.

Een interessante brochure van Otto Wagner: Zur Kunstförderung, ein Mahnwort (Vervolg).

Sociale Hygiëne en -Techniek, door J. L. B. Keurschot, XXVI Handleiding voor Woningbouwvereenigingen.

Prijsvraag Bismarck-monument op de Elisenhöhe bij Bingen.

ARCHITECTURA No. 9. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Résumé van de Causerie over het Raam door J. Gratama b. i.

Prijsvraag van «'t Woonhuis,» 1911.

Eenige bruggen van Frankrijk in hunne stadsomgeving, met afbeeldingen en losse plaat, grootendeels overgenomen uit de Deutsche Bauzeitung.

De Etruskiërs (vervolg).

Internationaal Kunst-Congres te Rome.

DE BOUWWEREELD No. 10. Handleiding voor Woningbouwvereenigingen.

Agentschapsgebouw der Nederlandsche Bank te Middelburg, arch. A. L. J. Goethals, met afbeeldingen.

Tuinkunst, door B. C. van den Steenhoven, tuinarchitect.

Eenige gedachten over Architektuur, naar Leopold Bauer.

DE INGENIEUR No. 9. Het tweede Internationaal Koude-Congres te Weenen, in October 1910. Verslag van den officieelen afgevaardigde van het Kon. Inst. v. Ing.

C. F. M. H. Schnebbelie c.i. Levensbericht met portret door R. A. van Sandick c.i.

Enkele persoonlijke herinneringen aan wijlen C. F. M. H. Schnebbelie c.i. door R. P. J. Tutein Nolthenius c.i.

Iets over de elasticiteit van een electrische centrale, door E. Flesseman Jr. w. e. i.

Buitengewone Algemeene Vergadering van de Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 9. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Het ingenieursberoep en de kunst (slot.) — Bijdrage tot de kennis van gewapend cement-beton (vervolg). — Vragenbus. — Rapport provinciale centrale van Noord-Brabant.

DE AANNEMER No. 10. Bepalingen tot beveiliging van werklieden bij steenhoudersarbeid II (slot).

Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied I.

Uit Enschede. Ingezonden.

Minimum-loon en maximum-arbeidstijd in de bestekken der gemeente Middelburg.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 36. Het stoken van ovens. — Het maken van zwarte kleiproducten. — Gasexplosies in vuren van stoomketels. — Hourdis.

KLEI No. 5. De eerste Maart-aflevering van dit orgaan bevat het eerste gedeelte der vroeger toegezegde beschrijving van de abdij van St. Paul te Oosterhout bij Breda. Ontwerper van het bouwwerk is de prior der abdij Paul Bellot, die, voordat hij in de Benedictijner orde trad, langen tijd als practisch architect te Parijs werkzaam was. De architect H. P. Berlage heeft in het genootschap „Practische Studie" te Delft gesproken over den Duitschen baksteenbouw. Wij vinden hier een kort verslag van den inhoud dezer voordracht. Voorts wordt hier voortgezet het artikel over „Het aandeel der baksteen en den herbouw van San Francisco".

De Redactie neemt een waardeerend artikeltje uit „de Kampioen" over betreffende de deelname der Nederlandsche Baksteenfabrikanten aan de Wegencongrestentoonstelling te Brussel. De inhoud is zeer vleiend, maar blijken van waardeering uit het buitenland zouden o. i. meer waard zijn. Van het buitenland gesproken, belangrijk is zeker het rapport over het gebruik van klinkers voor wegen in Rusland, uitgebracht door C. Tsoetkovsky te Warschau en hier vertaald afgedrukt, en de mededeelingen over Egypte als afzetgebied voor baksteen verdienen evenzeer de aandacht.

BOUWKUNST 1911 No. 1. De eerste aflevering van den nieuwen jaargang van het tijdschrift der Maatschappij t. b. der Bouwkunst is geheel gevuld met een artikel, van de hand van Willem C. Brouwer te Leiderdorp, getiteld: „Keramiek en hare plaats in de Bouwkunst". Het is de lezing, indertijd in de afdeeling Amsterdam der Maatschappij gehouden.

Rijk is het onderwerp in de hoogste mate en niet altijd werd het behandeld door iemand, die zoo van nabij met de practijk der keramiek bekend is als Brouwer. De Redactie van het tijdschrift deed dus ongetwijfeld een goede keus, toen zij deze verhandeling bestemde, om er den nieuwen jaargang mede te openen. Van de vroegste, men kan wel haast zeggen voorhistorische tijden haalde de schrijver de geschiedenis der keramiek op en met behulp van een vijftigtal afbeeldingen voert hij den lezer door die geschiedenis tot onzen tijd, tot zijn eigen opvattingen en zijn eigen werk. Wat met aardewerk in de architectuur te bereiken is werd in talrijk historische voorbeelden aangetoond. Het Vredespaleis zal verscheidene belangrijke toepassingen van moderne keramiek te zien geven en deze zullen zeer zeker tot meerdere toepassingen aanleiding geven.

GRAPHOSTATICA, door F. J. Vaes, Werktuigkundig Ingenieur. Derde gedeelte Vastheidsleer, uitgave van A. E. Kluwer te Deventer,

Graphostatica werd jarenlang hier te lande alleen aangetroffen op het programma der Polytechnische School. Slechts zij, die daar studeerden, werden in dat vak ingewijd en wie overigens er iets van weten wilde was op buitenlandsche handboeken aangewezen, waarvan er voornamelijk in de Duitsche litteratuur eenige zeer goede waren aan te wijzen.

Door velen werd dientengevolge de Graphostatica beschouwd als een vak, dat slechts door meer bevoorrechte technici bestudeerd kan worden, door anderen weer als een wetenschap, die boven de bevatting van den practicus ging en voor hem geen waarde had.

In weinige jaren evenwel is in dezen toestand een algeheele verandering gekomen. Verscheidene Nederlandsche handboeken zijn er over verschenen en velen, die dientengevolge met dit vak hebben kennis gemaakt, hebben zich later verbaasd, er aanvankelijk zoo hoog tegenop te hebben gezien en al spoedig de groote waarde voor de practijk erkend.

In de hier voor ons liggende uitgave hebben wij te doen met het derde gedeelte van een oorspronkelijk Nederlandsch handboek, dat de Graphostatica uitvoerig behandelt en gericht is op de practijk, zoowel van bouw- als werktuigkunde. In het eerste deel, dat vroeger verscheen, wordt gehandeld over samenstellen en ontbinden van krachten, terwijl het tweede deel geheel gewijd is aan de behandeling der zwaartepunten. In beide vindt men tal van toepassingen en uitgewerkte vraagstukken, maar wij zouden zeggen, dat dit derde deel Vastheidsleer nog meer onmiddellijk bij de practijk aansluit. Op de vastheidsleer toch berust alle constructie, zij is

een vak op zichzelf en het boek, met zijn vele aan de practijk ontleende voorbeelden, vormt dus een afgerond geheel.

Het kan o.i. met vrucht gebruikt worden door ieder die de beginselen der Graphostatica, zij het ook uit andere boeken, geleerd heeft. Wie echter met dit vak van meet af aan beginnen moet, dien moeten wij natuurlijk aanraden, zich de methode van samenstellen en ontbinden van krachten en van de bepaling der zwaartepunten eigen te maken uit de eerste twee deelen van denzelfden schrijver. Wie dit doet en daarna de vastheidsleer bestudeert zal ongetwijfeld met voldoende kennis zijn toegerust, om met gemak de meeste in de dagelijksche practijk voorkomende constructies te kunnen berekenen.

DE BOVENBOUW VAN SPOOR- EN TRAMWEGEN, door J. F. Boekholt, kapitein der geniе, uitgave van Wed. J. Ahrend & Zoon's Uitgevers-Maatschappij te Amsterdam.

Wij ontvingen de eerste aflevering van het boven aangekondigd werk, dat in 8 afleveringen, elk 8 platen met tekst bevattend, verschijnen zal en wij meenen de verschijning met ingenomenheid te mogen begroeten, omdat hier een onderwerp afzonderlijk behandeld wordt, waaraan in groote werken over spoorwegbouw in den regel slechts enkele hoofdstukken kunnen worden gewijd en dat voor ons land met zijn steeds toenemend locaalverkeer van groot belang is.

Uit deze aflevering krijgt men dadelijk den indruk, dat vooral aan de tramwegen in ruime mate de aandacht wordt geschonken; hierdoor zal het werk niet alleen voor speciale spoor- en tramweg-technici maar ook voor waterstaats- en gemeente-ambtenaren wellicht in vele gevallen een vraagbaak kunnen zijn.

Het is een gelukkig verschijnsel, dat onze militaire ingenieurs tijd en gelegenheid kunnen vinden, zich af en toe met werken des vredes bezig te kunnen houden. Deze uitgave heeft echter haar ontstaan te danken aan de beroepswerkzaamheden van den schrijver, die als Commandant van de Technische Spoorweg-Compagnie van het Regiment Genietroepen belast was met de bewerking van een handboek, bestemd, om als leiddraad te dienen bij de opleiding van het personeel van die Compagnie. De schrijver kwam toen op de gelukkige gedachte, dat zulk een handboek wellicht in ruimeren kring nut zou kunnen stichten en men kan wel voorspellen, dat de uitkomst zeer waarschijnlijk bewijzen zal, dat hij zich op dit punt niet vergist heeft. De actieve uitgeversfirma, tot welke hij zich wendde, heeft dan ook zeker in de uitgave geen gewaagde onderneming gezien; zij zal wel met het gewenschte succes beloond worden.

DE BOEKHOUDING DER BOUWBEDRIJVEN. Handleiding ten dienste van Practijk en Onderwijs door J. Hoffman. Leeraar M. O. Boekhouden te Amsterdam, uitgave van den Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill te Leiden.

Ofschoon het wat vreemd klinkt bij het onderwerp, dat er in behandeld wordt, aarzelen wij niet, het hier voor ons liggend werk een aardig boek te noemen.

»In de bestaande leerboeken van het boekhouden wordt aan de boekhouding van bouwbedrijven weinig aandacht gewijd. Een leerboek, speciaal ten dienste dezer bedrijven, met hun groot aantal beoefenaren, kan daarom voorzeker geen overbodige zaak worden geacht«; ziedaar de hoofdinhoud van het zeer korte voorwoord van den schrijver. Een lange voorrede was hier dan ook niet noodig. Ieder die eenigszins van nabij met het bouwbedrijf bekend is weet, hoe het vaak met de administratie en boekhouding in dat bedrijf gesteld is, ook waar het gedreven wordt door overigens kundige en practische menschen. Stellen zij een ervaren en vertrouwd boekhouder aan, dan gaat het nog wel, doch zoo er slechts halve krachten worden gebruikt, kunnen de nadeelige gevolgen niet uitblijven. Daarin regel te brengen en de aannemers en bouwondernemers in staat te stellen zich geregeld een overzicht van den stand hunner zaken te verschaffen, dat hen nu meestal ontbreekt, daartoe kan dit boek ongetwijfeld veel bijdragen. Wel wetend, dat hij hiermede niets bereiken zou, heeft de schrijver alle theoretische beschouwingen ter zijde gelaten. Wel heeft hij het onderwerp in twee hoofdafdeelingen gesplitst en het eerste Theoretisch Gedeelte, het tweede Practisch Gedeelte genoemd, maar het eerste, waarin de Grondbeginselen van het Dubbel Boekhouden worden ontvouwd, is in een voor elk practicus onmiddellijk te begrijpen vorm gegoten en alle voorbeelden zijn aan de practijk der bouwbedrijven ontleend.

Het tweede of Practisch Gedeelte sluit in zoover nog nauwer aan bij de practijk, dat een beginnend ondernemer daarin een handleiding vindt, om zijne administratie onmiddellijk in te richten, zooals dat behoort.

In vele bedrijven is de fout, dat dit in den aanvang niet heeft plaats gehad.

Niet slechts een aardig, maar ook een bij uitstek nuttig boek hebben wij hier voor ons, dat ook door architecten, die werken in eigen beheer hebben uit te voeren, wel eens geraadpleegd zal kunnen worden.

HET AESTHETISCH SCHOOLGEBOUW, door J. D. Ros. Wij hebben hier No. 10 van de geschriften van de Ned. Vereeniging Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, bevattende een door den heer Ros te Rotterdam en te 's-Gravenhage gehouden voordracht. No. 9 van dezelfde serie gaf aanleiding tot het hoofdartikel in ons vorig nummer. Met de uitgave van deze voordracht wordt hetzelfde oogmerk gediend op een meer beperkt terrein, dat van het schoolgebouw, en de brochure verdient dus zeer zeker in de kringen der bouwmeesters gelezen en ter harte genomen te worden. Een scherpe critiek wordt op de bestaande scholen uitgeoefend, evenwel een opbouwende critiek, want vele wenken tot verbeteringen, waarvan er verscheidene met gemak en zonder groote kosten aan te brengen zouden zijn, worden door den schrijver gegeven.

Na lezing zal men wel instemmen met de slotwoorden, dat een schoone omgeving niet minder dan een goede gezondheid en goede voeding noodzakelijk is voor het zedelijk en geestelijk welzijn der menschheid.

Varia.

EEN EN ANDER OVER TERPEN.

't Was een lichtbeeldenavond, de laatste winteravondbijeenkomst van het Friesch Genootschap in dit seizoen. De heer A. E. van Giffen, phil. docts. te Groningen, sprak en had als onderwerp „Een en ander over terpen". Hij behandelde dat op geheel andere manier dan sommigen vóór hem gedaan hebben, zoodat er toch eens wat nieuws onder de zon, of, juister gezegd, boven de zon was.

Daarvan volgt hier een zeer kort uittreksel, want de stof was uitgebreid. Eerst een omschrijving van het begrip terp. Volgens den heer Van Giffen is een terp iedere heuvel of hoogte in de kleistreken, deels door menschenhanden gemaakt, deels uit afval-producten van menschen en dieren ontstaan en dienende, om den bewoners van zulk een streek in tijden van nood veiligheid te bieden tegen het hooge water. Alle heuvels zijn dus geen terpen, maar de meeste toch wel.

Wilde men die terpen juist onderscheiden, dan zou een verdeeling naar de tijdsorde de meest ideale zijn; maar dat gaat thans nog niet, omdat men ze daarvoor nog te weinig kent. Om die reden heeft men tot een practische verdeeling de toevlucht genomen en dan komt men tot drie groepen: n.l.: 1. de vluchtheuvels; 2. de terpen, die als woonheuvels hebben gediend (rustende terpen) en 3. die nog als woonheuvels dienen (functioneerende terpen). De laatstgenoemde liggen nog voor de opene zee, b.v. op de zoogenaamde Halligen, aan den westkant van de Sleeswijk-Holsteinsche kust.

Over een zeer groote uitgestrektheid treft men de terpen aan, van de Belgische kust af tot aan de Deensche grens toe. Aan de zuidelijke zoowel als aan de noordelijke grens van dat gebied hebben zij de gedaante van vluchtheuvels. De woonheuvels liggen in Friesland, Groningen, Oldenburg, Hannover, Oost-Friesland en Sleeswijk-Holstein ,dus in de kleistreken langs de Noordzee. Verwante vormen zijn er op de Veluwe en de eilanden der Zuiderzee, b.v. Marken.

De spreker behandelde het eerst de terpen op de Halligen, die hij uit eigen aanschouwing kende, want hij had op die eilandjes een veertien dagen gelogeerd, bij een vriendelijken gastheer, wiens huis ons in beeld op den muur werd vertoond. Onherbergzame streken zijn die Halligen somtijds, als de opgezwiepte zee ze bestookt en daartegen hebben de bewoners de terpen juist noodig, gelijk in het grijs verleden de bewoners van onze zeekust ze noodig hadden, toen nog geen dijken Friso's erf beschermden tegen het geweld van den Oceaan.

Genoemde eilandjes zijn vroeger één geheel geweest, zooals nog uit den tegenwoordigen toestand valt af te leiden, en liggen 1 tot 1.50 meter boven de gemiddelde vloedhoogte. De afbeeldingen van verschillende terpen verschenen achtereenvolgens op den muur en onder deze ook Hilligenlei, waarnaar Gustav Frenssen vrij zeker zijn bekend boek van dien naam heeft genoemd. Niet al die terpen zijn van ouden datum. Waar het noodig is, worden er nieuwe opgeworpen,

zooals dat tusschen 1890 en 1895 met Neupetersward is gebeurd. In de lente en in den herfst werkte men er aan; in den zomer rustte die arbeid, omdat dan het hooi binnengehaald moest worden. Toen de terp tot 1.25 meter boven het maaiveld was opgehoogd, liet men haar bezinken en daarna is het huis gebouwd, dat zij moest dragen.

De gemiddelde grootte van de Halligenterpen is 110 meter in diameter en 2 tot 10 huizen staan er op. De noord-westkant, waartegen de stormwinden de zee opjaagt, is steil; de zuid-oost-kant loopt vlak en daar ontstaat door de meer kalme beweging van het omspoelende zeewater langzamerhand een aanslibsel in den vorm van een verlengstuk. Hetzelfde verschijnsel moet zich ook bij vele onzer terpen hebben voorgedaan, waarvan het zuid-oostelijk deel vaak het beste is.

Bij de woningen op de hoogten der Halligen bevinden zich enorm groote vijvers, ter verzameling van zoetwater voor het vee en dikwijls ook voor den mensch, hoewel deze het water uit putten prefereert, die in fleschvorm gemaakt zijn en op echt ouderwetsche manier, door middel van een zwengel, de verlangde hoeveelheid vloeistof afstaan. Nu wordt niet zelden het geheele eiland overstroomd en het water in de vijvers dientengevolge onbruikbaar. Het vee moet dan naar het vasteland worden overgebracht en kan niet eerder terugkomen, voor er, na leegpomping der vijvers, weer voldoende regenwater is gevallen. De putten zijn echter met zoden zoodanig overdekt, dat de mensch van verzouting van het water geen last heeft. Maar in het ergste geval — en dat is ook menigmaal gebeurd — richt de zee een complete verwoesting aan; de terp breekt midden door, menschen en dieren verdrinken. Of de hallig slijt langzaam af — den bewoner altijd nog vlug genoeg — en wordt binnen een reeks van 25 jaren tot niet meer dan de helft van de oorspronkelijke oppervlakte gereduceerd, waarvan de spreker een voorbeeld noemde. Bij eb komen er aan die kust veel overblijfselen van menschelijke cultuur bloot te liggen. Gedeelten van vijvers, putten, kerkhoven, enz. ziet men dan eenige oogenblikken en dat alles wordt straks door den vloed weer bedolven.

Het verkeer op de Halligen is zeer primitief. De bewoners zijn er vaak heel lang van de buitenwereld afgesloten. Zoo is het eens gebeurd, dat de onkundigen van de geschiedenis van den dag, feest vierden ter eere van keizer Wilhelm I, omdat hun vorst verjaarde, zoo zij meenden, — doch in werkelijkheid was hij al een poosje dood en begraven. Wie hunner in zulk een slecht seizoen ziek wordt of een ongeluk krijgt, bevindt zich in een weinig benijdenswaardigen toestand, want de dokter moet van het vasteland of van de eilanden Sylt en omstreken komen. Gelukkig zal het lijden van die menschen nu weldra geleden zijn, daar de Duitsche regeering besloten heeft, dat het geheele Halligen-gebied zal worden ingedijkt; m. a. w. de vereeniging van wat de zee heeft gescheiden wordt weder mogelijk gemaakt.

Komende tot de rustende terpen, liet de spreker er eenige uit Groningen en Friesland de revue passeeren. Zij liggen alle achter de zeedijken en aangezien deze omstreeks de 10de eeuw al bestonden, moeten die terpen dus ouder zijn Sommigen voeren haar ouderdom tot voor de Christelijke jaartelling op. In profiel gezien, heeft een terp een zeer eigenaardig voorkomen. Men onderscheidt duidelijk drie boven elkaar rustende lagen. Het eerste woonvlak of de zoogenaamde blauwe laag vindt men geheel onderaan. Dan volgt het tweede woonvlak of de mestlaag en eindelijk het derde woonvlak of de gele laag. De putten — zij waren van zoden opgezet — zijn een karakteristiek kenmerk van het eerste en het tweede woonvlak. De grens tusschen de middelste en de onderste laag is dikwijls niet nauwkeurig vast te stellen, die tusschen midden- en bovenlaag vaak zeer scherp.

Wanneer men den tijd, waarin laatstgenoemde is ontstaan, kan vaststellen, is de ouderdom van de terp te bepalen. Zoo vindt men in die laag nog al vaak Karolingisch vaatwerk uit de periode van 900—950 en Frankische sleutels, in de mestlagen meermalen kleine Merovingische muntjes, die van 700—800 n. Chr. dagteekenen. Van den put in de terp te Oosterwijtwerd (Groningen) weet men, dat hij in de eerste eeuw na Christus moet zijn opgezet. Dat is geschied uit rechtopstaande dennepalen, een groote merkwaardigheid voor een terp zoo dicht bij Delfzijl. De put heeft een lengte en een breedte van 2 bij een diepte van meer dan 8 meter.

In de Ferwerder terp treft men aan den westkant schelpen aan, waaruit de conclusie valt te trekken, dat zij aan die zijde door de Middelzee bespoeld moet zijn geweest. De terp Sion bij Dokkum is een dier terpen, welke aan die op de Halligen herinneren; noord-west-kant steil, zuid-bostkant vlakloopend. Aan die vlakke zijde had zij weinig of geen kans, door de zee omgewoeld te worden. Daar ligt het grafveld, evenals in de Hallinger terpen.

Wanneer men den ondergrond der terpen bestudeert, dan blijkt dikwijls, dat de oudste terpen op een rivierklei-afzetting, de jongste op een zeeklei-afzetting liggen en ook, dat de zee in den vroeg-historischen en historischen tijd aanmerkelijk is verhoogd.

De Duitsche terpen zijn vrij wel gelijk aan de onze.

De vluchtheuvels hebben meest een middellijn van 20—30 meter en een hoogte van wel 12 meter. Het onderzoek heeft geleerd, dat zij in eens zijn opgeworpen. De laagten er om heen (mirren) zijn nog zichtbaar, een bewijs, dat de zee na het ontstaan dier heuvels het land weinig meer heeft overstroomd, daar anders de mirren dichtgeslibd zouden zijn. Men vindt dergelijke heuvels veel in Zeeland en dicht bij de Deensche grens. De Romeinsche geschiedschrijver Plinius heeft van vluchtheuvels in het land der Germanen gewag gemaakt.

Ten slotte vertelde spreker nog iets over het ontstaan der terpen. De meeningen dienaangaande loopen uiteen, zoowel wat den ouderdom als de manier van ontstaan betreft. De voorwerpen, in de terpen gevonden, zijn meest overblijfselen van Friesch-Germaansche cultuur, met dingen van Frankische en Saksische afkomst er tusschen. Herinneringen aan de Romeinen en de Kelten komen ook voor, maar zijn zeldzamer. Sommigen beweren, dat de bewoners uit het Oosten kwamen; anderen zoeken hun vaderland in Scadinavië. In elk geval bezaten ze hun cultuurplanten en huisdieren en de stamvormen daarvan leefden in Azië, Zuid-Azië en Noord-Afrika, behalve de oeros.

Maar het wordt hoog tijd, de terpen aan een wetenschappelijk-systematisch onderzoek te onderwerpen. De belangrijke verdwijnen hoe langer zoo meer. Men doen daarom zijn voordeel met de gegevens, in andere landen verkregen. Dat het daartoe zou komen, hoopte spreker van harte en de leider de vergadering, mr. R. A. Fockema, zag in den heer Van Giffen een jong pionier op dat gebied, die nog veel van zich liet verwachten.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

KAMPEN. Men is thans bezig het eenige particuliere gebouw op het eertijds zoo typische Muntplein, dat herinneringen aan vroeger dagen wakker roept, te sloopen, nl. de woning staande op den hoek van Boven-Hofstraat en Muntplein, die door haar typischen topgevel en niet minder door haar vlechtingen en raamopeningen haar 17de-eeuwschen oorsprong verried.

Vijf-en-dertig jaren geleden werd reeds het mooie perspectief van het enorme plein bedorven door den bouw eener openbare school, een gebouw van minder dan alledaagsche architectuur.

En zoo staat dan thans daar alleen nog als een getuige uit het verleden de bekende St. Nicolaaskerk naar de plannen van den heer S. J. H. Cuypers gerestaureerd.

MIDDELBURG. In den loop van dit jaar zal de restauratie van den voorgevel van het stadhuis gereed komen, zooals die is ontworpen.

De koertoren aan de zijde van de Noordstraat en de zijgevel aan die straat zijn daaronder niet begrepen geweest.

Waar nu de gansche voorgevel na de herstelling een uiterst fraaien aanblik oplevert, steekt daartegen het slecht onderhouden voorkomen van bedoelden toren, welke met den voorgevel als het ware een geheel uitmaakt, en van den zijgevel zeer sterk af.

Burg. en weth. zouden het daarom voor de gemeente van groot belang achten, indien ook die deelen van het raadhuis in den ouden luister konden worden hersteld.

De kosten dier herstelling raamt het dagelijksch bestuur op f 28.500.

Het zou die herstelling in zes jaren willen doen afloopen en wel gedurende vijf jaren f 5000 daaraan verwerken en in het zesde jaar f 3500.

Burg. en weth. stellen den raad voor tot de Koningin het verzoek te richten op de Staatsbegrooting, te beginnen met 1912, een subsidie uit te trekken voor de verdere restauratie van het stadhuis te Middelburg en wel gedurende vijf jaren f 2500 per jaar en gedurende het zesde f 1750, zijnde deze bedragen de helft van hetgeen jaarlijks zal worden verwerkt, terwijl de andere helft door de gemeente zal worden betaald.

De commissiën van fabricage en financiën vereenigen zich met dit verzoek.

GOUDA. In den laatsten tijd zijn hier verscheidene zaken tot stand gebracht, waarbij men niet heeft teruggedeinsd voor belangrijke uitgaven, wanneer die strekken konden tot bevordering van de welvaart en den bloei dezer stad. In korten tijd heeft Gouda gekregen een ziekenhuis, beantwoordend aan de nieuwste eischen, een ambachtsschool, een electrische centrale, een park, dat nog aanmerkelijk vergroot wordt.

Thans bestaan er plannen voor uitbreiding van de markt. Het bestaande terrein daarvoor blijkt meer en meer te klein. Op uitnoodiging van de vereeniging „Gouda Vooruit" heeft de heer H. P. Berlage uit Amsterdam, zijn oordeel over deze marktplannen bekend gemaakt. De slotsom zijner bespreking was, dat, zoowel uit een historisch als practisch en aesthetisch oogpunt, het plan van B. en W., bedoelende uitbreiding naar het Noorden, Achter de Waag, en Lomberd, het meest aanbevelenswaardig is.

BREDA. De gemeenteraad heeft onlangs op voorstel van B. en W. besloten tot: a. intrekking van het raadsbesluit dd. 21 Mei 1910, houdende vaststelling der jaarwedde van den nieuw te benoemen directeur der gasfabriek en waterleiding, en b. instelling der betrekking van directeur der openbare werken en der bedrijven, en die van adjunct-directeur der openbare werken.

De jaarwedde van den eersten functionaris is vastgesteld op f 4500 met twee tweejaarlijksche verhoogingen van f 250, terwijl voor vergoeding der huishuur f 400 zal worden gegeven.

De tegenwoordige gemeente-architect, de heer E. T. J. Wolff, is met behoud van tractement overgegaan tot de betrekking van adjunct-directeur van openbare werken.

De heer Van den Brink (S. D. A. P.) achtte de traktementen te hoog en stemde alleen op grond daarvan tegen het voorstel.

GORINCHEM. Verleden jaar Juni werd in een geheime vergadering van den Gemeenteraad ernstig geklaagd over de uitvoering der werken van de algemeene begraafplaats.

Gebleken was, dat bestek en teekening geheel onvoldoende waren voor een behoorlijke tenuitvoerlegging en controle; de nieuwe begraafplaats ligt gemiddeld 37 c.M. lager dan de oude, in strijd met een Raadsbesluit van 22 Mei 1908; dat meermalen het bestek onbevoegd was gewijzigd ten nadeele van de gemeente, en ook bij de grondmenging en bij de verharding van de paden het bestek niet is gevolgd.

De Raad was van oordeel, dat de financieele belangen der gemeente zeer ernstig geschaad zijn door de onkunde en nalatigheid van den gemeente-architect. Met 9 tegen 6 stemmen werd toen besloten den architect zoo spoedig mogelijk na 1 Januari 1911 uit zijne betrekking te ontslaan, tenzij hij vóór dien datum gebruik maakt van de hem aan te bieden gelegenheid om eervol ontslag te vragen en te verkrijgen.

Wijl de architect echter die ontslag-aanvraag niet indiende, besloot de Raad den 27en Januari jl. de geheimhouding op te heffen en de notulen der zitting van 17 Juni 1910 bekend te maken.

Dezer dagen heeft de Raad besloten, na breedvoerige bespreking, aan den heer S. Uden Masman ontslag te verleenen als gemeente-architect, ingaande 15 Maart e. k., met behoud van traktement tot 1 Juni a. s.

Onder de tegenstemmers was ook het college van burgemeester en wethouders.

(Vervolg 3e blads. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46 STE JAARGANG. ZATERDAG 18 MAART 1911. No. 11.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Waterwerken.

(Met een plaat.)

Groote waterwerken zijn reeds door de Assyriërs en Egyptenaren aangelegd en de Romeinen waren hoogstbekwame waterleiding-ingenieurs. Verscheidene der door laatstgenoemden gebouwde aquaducten doen nog heden dienst. Van de groote werken, die Mesopotamië eenmaal bewoonbaar maakten, is niet veel overgebleven, slechts bij overlevering is ons daarvan iets bekend. Dat men in Egypte reeds in overoude tijden partij wist te trekken van het vruchtbaarmakend Nijlwater is bekend genoeg. Aan de verbetering der Nijlwerken in den laatsten tijd dankt Egypte zijn moderne ontwikkeling. Op veel grooter schaal dan voorheen zijn zij uitgevoerd, dank zij de enorme vorderingen van een techniek, die, om zoo te zeggen, nergens voor staat dan af en toe voor de kostenvraag. Wat die techniek overigens tot stand weet te brengen, bewijzen de waterleidingwerken, niet alleen de groote, zooals b.v. die van Weenen, maar ook die van tal van kleinere plaatsen, men kan wel zeggen over de geheele wereld. Ons land is op dit gebied, al staat het misschien niet vooraan, toch ook niet achtergebleven. Voor menige betrekkelijk kleine watervoorziening waren vaak groote moeilijkheden te overwinnen, maar het is dan ook mogelijk geworden, om zoo goed als overal, voor allerlei doeleinden, water te verstrekken, wanneer men het maar betalen wil.

Vroeger werd wel eens op school geleerd, dat de natuur het licht, de lucht en het water om niet gaf. Voor den stadsbewoner is dit evenwel een sprookje en is het, wat het water betreft, eigenlijk nooit waar geweest.

Reeds in de oudheid toch was men gesteld op zuiver water en getroostte men zich veel moeite en kosten, om het van verre uit de bergen naar de steden toe te voeren. Daar was het dan wel om niet verkrijgbaar, maar niemand zal willen beweren, dat het oude Rome met zijn negen aquaducten, kosteloos van water voor zijn fonteinen en badinrichtingen voorzien werd.

Gelijk onze moderne waterleidingen uitsluitend dienen, om in een eerste levensbehoefte te voorzien, en in den regel bij den aanleg daarvan, van luxe geen sprake kan zijn, zoo zijn ook de groote waterwerken der oudheid oorspronkelijk met geen ander doel gesticht. Zij mogen door grootschen aanleg bewonderenswaardig zijn en als vernuftige constructies alleszins waard, ook nu nog door den bouwmeester of ingenieur te worden bestudeerd, onder de monumenten der architectuur rekent men ze gewoonlijk niet of slechts bij uitzondering.

In later tijden zou dit in zooverre anders worden, dat enkele onderdeelen, met name de openbare fonteinen in de steden, tot voorwerpen van bouw- en versieringskunst zouden worden en zelfs als zoodanig een groote beteekenis zouden verkrijgen.

Ongetwijfeld zal het oude Rome reeds talrijke fraaie fonteinen hebben bezeten. Wij kunnen dit echter alleen be-

oordeelen naar overgebleven fragmenten en naar hetgeen wij weten van de weelderige inrichting der Romeinsche badhuizen. De Keizers zelf stelden het hoogste belang in de watervoorziening en zullen dus aan deze onderdeelen ook wel geen kosten gespaard hebben. Maar deze kunstwerken stonden aan den openbaren weg en toen, na den val van het West-Romeinsche rijk, de Eeuwige Stad bloot stond aan telkens herhaalde invallen en plunderingen door barbaren, kwamen zij allicht het eerst in aanmerking, om vernield of weggevoerd te worden. Zij werden herbouwd, vele waarschijnlijk op dezelfde plaats en die fonteinen van lateren tijd behooren tot de bezienswaardigheden van Rome.

Geen stad van eenige beteekenis in Italië of men vindt er eenige fonteinen en daaronder dikwijls werken van de beroemdste kunstenaars der Renaissance.

De gewoonte om de openbare waterbronnen tot kunstwerken te maken en daarmede de pleinen der steden te versieren, heeft zich over geheel Europa uitgebreid. Wie kent niet de beroemde voorbeelden, die in Neurenberg, Augsburg en tal van andere Duitsche steden te vinden zijn. Wie denkt niet, wanneer er van fonteinen gesproken wordt. dadelijk aan Parijs, aan de Place de la Concorde en ook aan menige andere Fransche stad, wie denkt niet aan Madrid. Maar toch is het opmerkelijk, hoe meer Noordwaarts men komt, hoe minder men deze dikwijls zoo karaktervolle versieringen op de pleinen aantreft.

De oorzaak ligt nogal voor de hand; in de eerste plaats is hier het verschil van klimaat in aanmerking te nemen, de behoefte aan water is in het Zuiden veel grooter dan in het Noorden, maar afgezien daarvan zou in den winter een watervoorziening door open fonteinen geen doel treffen. In de tweede plaats moet men niet vergeten, dat het aanleggen van fonteinen, daar waar het water in de bergen ontspringt en dus een natuurlijk niveauverschil aanwezig is, gemakkelijker is dan in het vlakke land. Reeds in de oudheid heeft men van dit niveauverschil partij weten te trekken en eerst later heeft men, waar de natuur niet te hulp kwam, door kunstmiddelen hetzelfde effect trachten te bereiken. Het spreekt echter vanzelf, dat men die kunstmiddelen niet toepaste, daar waar het alleen te doen was om water te verstrekken en zoo ziet men dan ook in het Noorden en elders, waar de plaatselijke gesteldheid dit medebracht, de fonteinen vervangen door welputten, waaruit het water niet anders dan met emmers opgehaald kon worden. Ook van deze eenvoudige inrichtingen wist een kunstvaardig voorgeslacht dikwijls kunstwerken te maken; noemen wij slechts de beroemde put van Quentin Metsys te Antwerpen, om ons niet te ver van huis te begeven. Ons land is arm aan dergelijke monumenten, ofschoon in Tilburg vroeger een put geweest moet zijn, die met die van Antwerpen te vergelijken was, terwijl ook bekend is de middeleeuwsche put van Veere, die echter op een regenbak staat. Ook Engeland is niet bijzonder rijk aan fonteinen, ofschoon daar, wanneer men weet waar men het zoeken moet, toch misschien meer te vinden is dan bij ons. Een monumentale straatpomp vindt men nog hier en daar, waar een stadsbestuur verstandig genoeg geweest is haar bij den aanleg der waterleiding niet te vervangen door een gegoten ijzeren standpijp of drinkbak, maar iets, dat te vergelijken is met de fonteinen van Italië, met de Schöne Brunnen te Neurenberg, en dergelijke voorbeelden is binnen onze grenzen niet te vinden en er zoover wij kunnen nagaan nooit geweest.

Dat is wel vreemd, maar misschien gemakkelijk te verklaren in ons vaderland, waar dit element ons zoo dikwijls overlast veroorzaakt, waar wij eigenlijk leven in een voortdurenden strijd daartegen, waar het zoo vaak verwoesting aanrichtte en waar wij het niet zoo uitsluitend beschouwen als een zegenbrengend element, doch meer nuchter, als een onmisbare levensbehoefte, voor het verkrijgen waarvan wij ons vroeger getroostten de pompzwengel in beweging te brengen, die wij nu gaarne betalen met een bedrag van zooveel centen den kubieken Meter, maar die wij nooit beschouwd hebben als iets, waardoor een kunstenaar tot het scheppen van een monumentaal werk kon worden bezield.

Vreemd is het ook, bij de kennis van en de ervaring in het aanleggen van waterwerken, waarover wij heden ten dage beschikken, dat er ook in het buitenland, zoo zelden aan gedacht wordt daarvan partij te trekken anders dan voor nuttigheidsdoeleinden. Alleen bij gelegenheid van wereldtentoonstellingen herinnert men zich, welke effecten door waterwerken bereikt kunnen worden en legt ze daar vaak met groote kosten aan, zooals b.v. geschied is op de Parijsche Tentoonstelling van 1900. Het Chateau-d'Eau, dat het middelpunt vormde van de groep groote gebouwen op het Champ de Mars, trok daar zeer de aandacht en werd algemeen bewonderd, maar wat beteekende het, vergeleken bij de luxe-waterwerken, die men in de omstreken van Parijs aantreft en die aangelegd zijn in een tijd, toen de techniek zeker vrij wat meer hoofdbreken kostte dan thans.

Wij denken hier allereerst aan Versailles, de voormalige residentie der Fransche koningen, waaraan inzonderheid de naam van Lodewijk XIV verbonden is. Werd het kleine kasteel van Lodewijk XIII door zijn opvolger den Roi-Soleil uitgebreid tot een reusachtig paleis, niet minder zouden de tuinen en waterwerken bijdragen, om Versailles te maken tot een koninklijk verblijf, dat in de oudheid zonder twijfel onder de wereldwonderen zou zijn gerangschikt.

Zooals bekend is werd André le Nôtre door den koning met de uitvoering van den parkaanleg belast. De Italiaansche ingenieur Francina was de schepper van de waterwerken, die nu nog grootendeels in wezen zijn.

Men moet hier onder scheppen evenwel niet verstaan het bij tooverslag veranderen van een vrij dorre landstreek in een weelderig park, maar kan gerust den naam van lijdensgeschiedenis toepassen op hetgeen voorafging eer het zoover was.

Toen de lanen van het park geplant en de waterbassins gebouwd waren, bemerkte men, wel wat laat, dat tengevolge van de hooge ligging van Versailles, het water, ontleend aan naburige vijvers, op verre na niet toereikend was, om de bassins te vullen en de fonteinen te voeden. Om aan dit watergebrek te gemoet te komen werden verschillende middelen bedacht. Het eerste en stoutste denkbeeld was dat van Riquet, den beroemden ingenieur, die het kanaal van Languedoc bouwde. Riquet wilde een gedeelte van het water van de Loire afleiden naar de hoogten van Satory en het bij Briare aan de rivier ontnemen. Op bevel van Colbert begon in 1674 de abbé Picard met de voor de beoordeeling van dit plan vereischte waterpassingen; maar het denkbeeld moest worden prijsgegeven, want men bemerkte, dat, om een genoegzame hoogterverschil in verband met den aanvoer te verkrijgen, men het water nog hooger de rivier op, namelijk bij la Charité aan de Loire, zou moeten ontnemen en deze plaats ligt 50 mijlen van Versailles verwijderd.

Toen werd te Marly bij St. Germain en dus op veel korter afstand, door Rennequin uit Luik, een reusachtig pompstation opgericht. Door 221 pompen moest het water van de Seine 154 M. hoog gebracht worden op de aquaduct van Marly, die 643 M. lang is, om verder naar Versailles te worden gevoerd. De bouw dezer werken duurde 7 jaren en kostte 3.674.864 livres. (Het onderhoud van de machines van Marly heeft van 1691 tot 1792 gekost 7.242.750 livres; 1 livre is iets minder dan 1 franc.)

Toen in 1683 voor het eerst door deze machine water te Versailles geleverd werd, bemerkte men spoedig, dat de

hoeveelheid onvoldoende zou zijn en daar men destijds bezig was met den bouw van het thans verdwenen kasteel van Marly, werd het water uit deze kostbare inrichting uitsluitend bestemd voor laatstgenoemd vorstelijk verblijf. Eerst in 1741 heeft men een gedeelte voor Versailles aangewend. Zoo was men dus te Versailles nog niet veel verder gekomen, het water ontbrak daar nog steeds en vele vernuftige koppen waren voortdurend bezig te peinzen op middelen, om het er heen te krijgen. Eindelijk ondernam men het, om de rivier de Eure naar Versailles af te leiden. Louvois belastte een lid der Academie, Lahire, met het verrichten der waterpassingen. De werken werden met kracht aangevangen en doorgezet in de buurt van Maintenon, het landgoed van de weduwe Scarron, die later de vrouw van den koning zou worden.

Men groef een kanaal van 40 K.M. lengte van Pointgoin tot Berchère-le-Mangot. Het bed van het kanaal moest een breedte van 5 M. verkrijgen en de diepte zou 3 M. bedragen; de aquaduct, die noodig was om de vallei van Maintenon te overbruggen, moest 5920 M. lang worden en uit 242 bogen bestaan.

Racine gaf, in een brief aan Boileau, een relaas van een bezoek aan Maintenon in den zomer van 1687 tijdens de uitvoering der werken. Racine was zeer tevreden over hetgeen hij had zien maken en achtte het ten volle in overeenstemming met de waardigheid van zijn machtigen souverein. De bogen, die de twee bergen tegenover Maintenon moeten verbinden, waren bijna gereed, het zijn er 48 en zij zijn gebouwd voor de eeuwigheid, zoo verklaart de dichter, en hij voegt er den wensch aan toe, dat men over zooveel water zal mogen beschikken, als zij in staat zijn aan te voeren. Er waren toen meer dan 30.000 werklieden aan de uitvoering bezig, en alles scheen er op te wijzen, dat het groote werk met een gunstigen uitslag zou worden bekroond.

De Koning stelde er alle krachten bij te werk, die hem ter beschikking stonden. Zijn vestingbouwmeester Vauban had een kanaal van 12 K.M. lengte met 9 sluizen aangelegd door de vallei van de Guesle van Epernon naar Maintenon, alleen voor het aanvoeren van de benoodigde zandsteen, want al de lastdieren, die men zou hebben kunnen requireeren, zouden niet toereikend zijn geweest, om de materialen voor het reusachtig bouwwerk, die slechts op grooten afstand voorhanden waren, naar de bouwplaats te brengen.

Een tweede kanaal werd gemaakt van Moulin-Neuf naar Maintenon, om de benoodigde kalksteen aan te voeren.

Over het bedrag der kosten van de poging om de rivier de Eure naar Versailles af te leiden, is men in het onzekere. Door historieschrijvers, die den koning kwalijk gezind waren, zijn zij veeltijds overdreven hoog opgegeven. Nieuwere geschiedschrijvers, in hun ijver om een rechtvaardig oordeel te vellen, hebben wel eens het omgekeerde gedaan en een dezer beweert o.a. dat de werken, voor zoo ver zij zijn uitgevoerd, niet meer dan 9 millioen francs gekost kunnen hebben, zonder de sommen te rekenen, die voor het aankoopen van terreinen noodig zijn geweest.

Hoe het zij, 9 millioen is voor den tijd, waarvan hier sprake is, toch altijd een belangrijke som, die wellicht nuttiger besteed had kunnen worden, zelfs wanneer de ondernomen werken niet totaal mislukt waren. Maar veel bedenkelijker dan het verlies van een belangrijke som gelds, die in elk geval onder de menschen gekomen is, waren andere gevolgen van de uitvoering der werken, waarover van zeer betrouwbare zijde berichten tot ons gekomen zijn. Men kwam op het denkbeeld, om soldaten bij de uitvoering der grondwerken aan het werk te zetten en bezigde daarvoor in 1684 22000 man en 6000 paarden en in het jaar tevoren zelfs 36000 man.

De soldaten, die te Maintenon gekampeerd waren, niet gewoon aan dit soort werk, bleken niet bestand tegen de ziekten, die bij groote grondwerken meermalen onder de arbeiders heerschen. Zij werden ongeschikt voor het werk, zoowel als voor den dienst, maar dit laatste scheen men in de betrekkelijk rustige tijdsomstandigheden niet in aanmerking te nemen. Velen der arbeiders stierven evenwel en Madame de Sévigné schreef in een brief van October 1678, dat de sterfte zoo groot was, dat elken nacht karren vol lijken werden weggevoerd. Men trachtte den waren stand van zaken zooveel mogelijk verborgen te houden, maar zooals uit het bovenvermelde van een bekende schrijfster blijkt, liet de toestand niet na de aandacht te trekken. Men sprak van nuttelooze pogingen, om ten genoegen des konings de werken te Versailles eenige jaren vroeger gereed te krijgen, pogingen die nochtans verscheidene jaren duurden en duizenden het leven kostten.

Maar de Koning wilde het zoo en zelfs de officieren, van welken rang ook, hadden, zooals gemeld wordt, geen vrijheid, zich ook maar een kwartier van het werk te verwijderen.

Eindelijk in 1688 onderbrak de oorlog de uitvoering en men was er waarschijnlijk niet rouwig om, een voorwendsel te hebben, haar met goed fatsoen te staken. Het werk werd nimmer hervat. De terreinen, waar zij begonnen waren, kwamen later in het bezit van den maarschalk de Noailles, die aan verschillende personen, o.a. aan Madame de Pompadour, vergunning gaf het materiaal, dat er aanwezig was, voor andere bouwwerken te gebruiken. De aquaduct **van Maintenon,** thans een vrij jonge bouwval, was, toen de werken gestaakt werden, tot een lengte van ongeveer 1300 M. voltooid.

Na zooveel tegenspoed, zooveel vruchteloozen arbeid, bepaalde men zich tot een veel bescheidener plan, dat ten slotte, althans nagenoeg, tot de gewenschte uitkomsten leidde. Men dacht er over het water te benutten van de vijvers of meertjes, gelegen op de hoogvlakte, die zich uitstrekt van Versailles tot Rambouillet en door een uitgebreid systeem van gaten en ondergrondsche waterloopen tot een totale lengte van 50 mijlen slaagde men in het verzamelen en naar Versailles voeren, zooals dit nog heden geschiedt, van het regen- en sneeuwwater, dat neerslaat op een oppervlakte van 8 à 9 mijlen lengte in 3 à 4 mijlen breedte.

De grond van het park van Versailles is een soort tapijt, dat onderaardsche gewelven bedekt, die tot 5 M. hoogte hebben en voorts een net van waterleidingen en duizende pijpen. De tuinen, eindelijk van water voorzien, werden versierd met tal van beeldhouwwerken van de hand der bekwaamste kunstenaars van den tijd.

(Slot volgt.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Aan het eind van een belangwekkende causerie tot kenschetsing van een waarlijk prachtige keur van Gothische huiskieken, heeft de heer Jan Kalf iets bouds beweerd. Schilders — zoo zei hij — schilderen enkel mooie dingen, hierom schilderen zij nooit het hedendaagsche binnenhuis. De jongste aflevering van „Elsevier's Maandschrift" spreekt hem tegen: Ensor's „Kinderen aan de Waschtafel" geeft een hedendaagsche kamer te zien en ertegenover staat een

schilderij gereproduceerd, dat met den naam op het onderwerp natdruk legt: Burgersalon. Op de pasgesloten tentoonstelling bij Reckers liet Niekerk bijna uitsluitend hoekjes, zij 't zeer kleine gedeelten, uit de hedendaagsche woning zien. En zoo min als Ensor had hij milieu's van schoone binnenhuiskunst dezer dagen tot model gehad. De Belgen, vele moderne Franschen, ook Duitschers, schilderen telkens binnenhuisbrokken: vaak als lichtstukken, of om de kleur, dikwijls ook om de expressiviteit. Was Kalf's praemisse juist, Breitner zou waarachtig geen schilderijen maken van brokken hedendaagsche nieuwe-stad, want „mooi", behagelijk voor het oog is zoo'n „stads-aanleg" allerminst.

Het leven-zooals-het-is geeft den kunstenaar een gegeven — wat allerminst zeggen wil, dat het op en uit zichzelf iets moois zou zijn.

Hoèveel mooier de Gothische behuizing was, dan wat wij sinds ettelijke geslachten tevredenlijk als eigen haard die goud zou waard zijn aanvaarden — ja, dat heeft Jan Kalf zeer wel laten zien.

Hij sprak van architectonischen zin. Het huis, de bouw, als de eenige, de op zichzelf voldoende zaak. Niet een willekeurig omsloten ruimte, behagelijk, bewoonbaar gemaakt door de, o schoonmaak-lessen dezer weken, stof-gàrende „stoffeering" — het bouwwerk zelf iets kostelijks. In zijn naaktheid gezellig en fraai. Schoonheid van licht-inval, schoonheid van kleur, schoonheid van stijl, eenvoud, karakter: van architectonische waarde.

Kalf had waarlijk prachtige stalen. Hij is naar men weet secretaris der rijks-commissie voor de monumenten. Geestig nam hij de gelegenheid te baat om zich als zoodanig voor te stellen: men kan nooit weten, waar huisbezoek nog eens wenschelijk blijft. Welk een Sherlock Holmes voor huisgeheimen hij is, toonde hij nu zelfs met bijna uitsluitend verdwenen huizen. Eerst gaf hij er weliswaar, die nog bestaan, in het leven gehouden of bijgelapt, opgekalefaterd, soms anders dan bij strenge verantwoording tegenover het verleden mogelijk is. Doch daarna kwam het leven-uit-prenten. Kwamen zelfs de interieurs, de huizen bewóónd. En de keuze uit schilderijen, daartoe door den heer Kalf gedaan, bewees wel het best, hoe volledig hij van zijn aantrekkelijk onderwerp op de hoogte is.

Met de houten huizen begon hij. Toonde er een reeks, verklaarde den bouw, eigenaardigheden; liet zien, hoe het van binnen was; ging na, hoe lang de Gothiek ten onzent heeft voortbestaan, o. a. met een beeld der Groote Markt in den Bosch vóór 1730; kwam daarna met steenen Gothiek, die er nog is: te Kampen, Edam, Amersfoort, Amsterdam, Delft, Tiel, Veere, Sluis; behandelde afzonderlijk het bedrijfshuis en het groote heerenhuis; burchten vaak, als Utrecht er had; en bij het uitwendigs het interieur.

N. R. Ct.

Naar aanleiding van het verslag der laatste Academie-five o'clock schreef de heer Jan Kalff aan de „N. Rott. Courant".

„Heb ik werkelijk in mijn Academie-voordracht iets zóó bouds beweerd als uw vriendelijk beschouwinkje zou doen vermoeden? Mij dunkt de zorgvuldige formuleering van uwe objectie bewijst reeds het tegendeel. Vele modernen — zegt u — schilderen telkens binnenhuizen, maar — beperkt gij — „vaak als lichtstukken, of om de kleur, dikwijls ook om de expressiviteit". En gij komt daarmeê in de lijn van mijne „boudheid", dat schilders alleen mooie dingen schilderen. Immers het mooi, dat zij in zoo'n modern interieur kunnen zien, is niet de binnenkamer-zelf. Breitner ook, als hij ons een stuk „nieuwe-buurt" geeft, vond daar wel wis en zeker iets moois. Maar het was alweêr niet de architectuur.

Wij staan hier voor het oude probleem van het „sujet", dat nu toch wel geen probleem meer is: niet het ding-zelf, maar wat hij er schoons aan heeft gezien, schildert de kunstenaar. En blijkt nu niet uit de schilderijen, die ik vertoonde, dat de makers daarvan wel stellig ook in de gothische kamer als zoodanig, als architectonisch samenstel, iets heel moois hebben gezien? Zouden zij anders met zóóveel liefde al die bizonderheden hebben genoteerd, waardoor juist wij nu nog in staat zijn uit hun werk van het middeleeuwsche binnenhuis een goede voorstelling te krijgen?

Zoo meen ik dan, dat ik niet zonder recht mij ook op de intuïtie der schilders beriep...

Ik vind een „ingezonden stuk" wat plechtig in dit geval, waar wij het eigenlijk eens zijn. Vermoedelijk heb ik ook wel in zooverre ongelijk, dat ik, ietwat onder den benauwenden indruk, dat ik te lang aan het praten bleef, al te beknopt en daardoor onduidelijk gesproken heb.

Vindt u het de moeite waard, dan wil u misschien het zakelijke uit dit briefje toch nog wel onder de oogen van uwe lezers brengen..."

Gaarne geven wij meer dan „het zakelijke".

Er zijn dingen, die niet te vaak herhaald kunnen.

Dat de oude schilders schoons aan de Gothische kamers gezien hebben, kan, dunkt ons, onmogelijk bevreemden. Ook niet hierom noemden wij de bewering des heeren Kalf „boud". Wij wilden slechts waken tegen die beperking, die van den kunstenaar „de keuze" eischt van wat schoon is op zichzelf — zooals die Gothische kamers het waren. Ons gebruik van het woord „expressiviteit" was geene „beperking": de expressiviteit toch maakt juist elk onderwerp geschikt. „Ni haut ni bas", als in l'Oeuvre staat.

Het Paleis (of Raadhuis) te Amsterdam.

Dezer dagen is aan H. M. de Koningin verzonden een adres van den volgenden inhoud:

Aan

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden.

Mevrouw,

Reeds sedert geruimen tijd, doch allengs meer bewust en krachtig, wordt de wenschelijkheid gevoeld en betoogd om het thans als Koninklijk verblijf in gebruik zijnde stadhuis aan den Dam te Amsterdam weder voor zijn oorspronkelijk gebruik te bestemmen. Een der gevolgen daarvan was het onderzoek deswege door het Amsterdamsche Gemeenstebestuur ingesteld, waaruit is gebleken, dat het gebouw nog evengoed als in den stichtingstijd aan die bestemming kan beantwoorden;

de overtuiging, dat Uwer Majesteits krachtig streven zoowel op kunstzin en beschaving als op geluk, vrede en welvaart van het volk is gericht;

de overweging, dat de werkzame kracht slechts dan ten volle van een kunstwerk kan uitgaan als het in overeenstemming met zijn oorspronkelijk doel en stichtingsmotief wordt gebruikt;

de zekerheid, dat een rijke bron van leering weder onder het bereik van het volk zal worden gebracht, en de opwekkende kracht van dit grootsche kunstwerk uit den tijd van groote groeikracht van het Nederlandsche Volk, zijn invloed op het levende en toekomstige geslacht niet zal missen;

geven aan de vereenigingen, wier streven het is den

kunstzin van het Nederlandsche Volk te bevorderen en den velen die in den ontwikkelden kunstzin het teeken van ware beschaving erkennen, de vrijmoedigheid aan Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken, datgene te doen wat reeds de uitgesproken bedoeling was van Z. M. Willem I, het thans tot Koninklijk verblijf ingerichte Raadhuis aan den Dam, weder voor zijn oorspronkelijke bestemming beschikbaar te willen stellen.

't Welk doende, enz.

Behalve door den Bond van Nederl. Architecten, die het initiatief tot het adres heeft genomen, is het onderteekend door besturen of directeuren van de onderstaande lichamen:

Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam; De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam; Arti et Industriae te 's-Gravenhage; De Friesche Bouwkring te Leeuwarden; De Nederl. Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam; De Violier te Amsterdam; De Vereeniging Kunst aan Allen te 's-Gravenhage; De Vereeniging Voor de Kunst te Rotterdam; De Kunstkring te 's-Hertogenbosch; De Provinciale Geldersche Archaeologische Commissie te Arnhem; De Vereeniging Gelre te Arnhem; De Oudheidkundige Vereeniging Fléhité te Amersfoort; Het Museum Huis Lambert van Meerten te Delft; De Kunstnijverheidsschool te Haarlem; Het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage; Het Museum Boymans te Rotterdam; Het Bisschoppelijk Museum te Haarlem; De Utrechtsche Provinciale commissie van toezicht op de bewaring en instandhouding van voorwerpen van waarde uit het oogpunt van geschiedenis en kunst; De Geldersche Maatschappij v. Geschiedenis en Letterkunde te Arnhem; De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis te Hattem; De Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam; De Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam; De Industrieschool voor den Werkenden Stand te Amsterdam; De Winteravond-Vakteekenschool voor Handswerklieden te Amsterdam; De Nederlandsche Organisten-vereeniging te Nijmegen.

Ofschoon het initiatief van den Architectenbond wordt gewaardeerd en de goede bedoeling van het adres boven allen twijfel verheven is, wordt het toch van verschillende zijden zeer verschillend beoordeeld.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst onthield zich van steun op grond van de overweging, dat een dergelijk verzoek alleen dan gepast zou zijn, wanneer het vergezeld ging van het aanbod van een nieuw Koninklijk verblijf. Wij gelooven, dat het Bestuur der Maatschappij hiermede blijk heeft gegeven van wijs beleid in verband met de bestaande omstandigheden.

Immers, afgezien nog van de vraag of het adres ter plaatse van bestemming als ongepast zal worden opgenomen, wat afgewacht zal moeten worden, rijst de bedenking, of het wel goed gezien is, dat het particulier initiatief zich in de zaak mengt, zoolang nog niets bekend is omtrent de officiëele onderhandelingen, die men veronderstellen moet, dat er thans over gevoerd worden.

Het vraagstuk is lang niet eenvoudig, maar men kan aannemen, dat, zoo er iemand is, die beoordeelen kan op welke wijze het kan en moet worden aangevat, dit de tegenwoordige burgemeester der hoofdstad is.

Waarom dus niet gewacht tot hiervan althans een en ander bekend geworden is, alvorens te trachten een Koninklijk antwoord uit te lokken, op gevaar af, dat de boodschap zal zijn, dat H. M. in de bestaande omstandigheden geen antwoord kan geven, maar eerst officiëele voorstellen wenscht af te wachten.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Agenda voor de Derde Jaarvergadering op Zaterdag 25 Maart 1911, des voormiddags 11 uur, in een der zalen van Hotel American te Amsterdam.

I. Notulen der Januarivergadering.

II. Mededeelingen van het Bestuur.

III. Jaarverslag van het secretariaat en de verschillende commissiën.

IV. Jaarverslag van den Penningmeester met rekening en verantwoording over 1910 en rapport der commissie tot nazien daarvan.

V. Vaststelling der begrooting van het vierde bondsjaar (1 Jan.—31 Dec. 1911).

VI. Voorstel van het Bestuur tot heffing van 12 % over de aanslagen der leden in de Bedrijfsbelasting.

VII. Verkiezing van Bestuursleden wegens periodieke aftreding der heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nz. en Jons. Ingenohl (art. 6, § 9 der Statuten, zie wijziging in Mededeelingen No. 13).

VIII. Verkiezing van een Voorzitter (art. 6, § 15 der statuten).

IX. Verkiezing van twee leden in de Commissie van Onderzoek wegens periodieke aftreding der heeren A. W. Weissman en H. G. Jansen (art. 3, § 20 huishoudelijk reglement).

X. Voorstel van het Bestuur tot het scheppen van een categorie aspirant-leden van den Bond.

XI. Behandeling van het voorstel van het Bestuur, in zake het geschil P. A. J. Moojen te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam.

XII. Gemeenschappelijk bezoek aan het Paleis aan den Dam, onder leiding van den heer A. W. Weissman.

XIII. Rondvraag en sluiting.

Namens het Bestuur v. d. B. N. A.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT BETREFFENDE DE PRIJSVRAAG-ROCHDALE.

Op de prijsvraag waren binnen den vastgestelden termijn tot 30 November 1910 19 ontwerpen ingekomen.

De Jury is van meening, dat de inzendingen, in haar geheel genomen, niet op een hoog peil staan. Nieuwe oplossingen, voor uitvoering vatbaar, ontbreken, terwijl de architectonische waarde der projecten niet groot is.

Algemeen ontbreekt den gevels het juiste karakter, terwijl, op een enkele uitzondering na, geen rekening is gehouden met eene voldoende afsluiting van de bestaande, minder fraaie bebouwing. Voor bijna alle oplossingen is de rentabiliteit, een der belangrijkste punten van deze prijsvraag, het struikelblok geweest, hetzij door een te zeer gebroken voor- of achtergevel-rooilijn, (waardoor veel buitenmuren) hetzij door een architectuur, die niet voldoende eenvoudig is gehouden, hetzij doordat het betrekkelijk gering aantal woningen de kosten van den grond per woning te zeer deed stijgen.

Buiten mededinging waren de ontwerpen, motto's: Pour donner Acte de Présence en Wingerd.

Ten einde een vergelijking der ontwerpen te vergemakkelijken, zijn deze naar de volgende punten achtereenvolgens beoordeeld:

Rentabiliteit, Bouwverordeningen, Verkaveling der terreinen, Planindeeling en Architectonische waarde.

Uit de in het programma verstrekte gegevens valt op te merken, dat de stichtingskosten per woning, alles inbegrepen, een bedrag van f 2670 niet noemenswaard mogen overschrijden. Daar verder de eigenlijk gezegde bouwkosten wel niet veel lager dan gemiddeld f 1700 per woning zijn te ramen, is in verband met de verdere gegevens van het programma reeds vooruit te zeggen, dat, wanneer het aantal woningen daalt beneden 168, de rentabiliteit van het bouwplan in gevaar wordt gebracht.

Ten einde dit te onderzoeken, werd een lijst samengesteld, bevattende de respectieve bedragen voor grondkosten; honorarium Architect en idem Opzichter; renteverlies tijdens den bouw; kosten aanleg straat en idem tuin; totale kosten; kosten van bouw en tuin en straat (a); totaal aantal woningen en specificatie van de 4 verschillende typen; kosten per woning berekend uit (a) en kosten per M³. (zooals deze door de inzenders waren opgegeven).

Vele projecten voldoen aan de hierboven omschreven voorwaarden, indien men den door de inzenders opgegeven eenheidsprijs per M³. der gebouwen als grondslag neemt voor de berekening der bouwkosten. Deze eenheidsprijs is echter menigmaal zoo laag gesteld, dat de Jury het niet mogelijk oordeelde daarvoor eene behoorlijke uitvoering te verkrijgen.

Alle ontwerpen werden aan de voorschriften der Amsterdamsche Bouw-verordeningen getoest, benevens aan de eischen van het Programma. Hierdoor vielen af, de ontwerpen met de motto's: Het wapen van Amsterdam in 2 driehoeken, daar hierin 6 woningen op een trap zijn geprojecteerd, in strijd met het programma. Motto: Drie op een trap, daar hierin de binnentuin als openbare Gemeenteground werd beschouwd, wat niet mogelijk is. De hierbij behoorende berekening van kosten werd door de aanzienlijke vermindering der grondkosten onjuist.

Motto C. B. R., waarbij voorportalen aan de woningen ontbreken, in strijd met de B. Verord.

Motto Harap, idem.

Motto B in Rechthoek, waarin meerdere woningen hetzelfde bezwaar hebben.

Motto Voici, 2de oplossing, waarin 4 à 6 woningen één gemeenschappelijke trap hebben, in strijd met het programma.

Motto XXX, waarin verschillende trappen niet direct buitenlicht hebben, in strijd met de B. Verord.

Bij motto C. B. R. 1910 voldoet de achtergevel-rooilijn niet aan de B. Verord. De Jury meende echter in deze te mogen rekenen op het vaststellen van speciale rooilijnen door den Gemeenteraad, terwijl zij de toevoer van licht en lucht ten aanzien van het bouwblok niet onvoldoende achtte.

Meerdere ontwerpen hadden kleine tekortkomingen in zake de B. Verord., welke echter niet van overwegend belang werden geacht.

Hierna werden alle ontwerpen naar hunne verkaveling der terreinen en plattegronden bekeken, met het gevolg, dat ten slotte de volgende ontwerpen voor een nader onderzoek in aanmerking kwamen: motto's: Risposta, Hano, C. B. R. 1910 en Licht Lucht.

Alvorens deze te bespreken volgen eenige opmerkingen over de overblijvende projecten.

Motto: Dat zij practisch, hygiënisch en waardevol zijn. Het streven, zooveel mogelijk aan de hygienische eischen van den woningbouw te voldoen, is in dit ontwerp sterk sprekend, door een overhoeksche plaatsing der perceelen. De zeker origineele oplossing heeft echter enkele punten, waar de lucht- en lichttoevoer minder goed is, zoo bij de vertrekken, wier ramen onder de buitentrap uitkomen.

Door de vele buitengevels wordt de bouw niet goedkoop, zoodat de opgegeven prijs van f 7.50 à f 8 per M³ te laag is te noemen; zelfs bij aanneming van dezen eenheidsprijs waren de stichtingskosten per woning, buiten den tuinaanleg, nog f 3046. De plattegrond der perceelen biedt goede woningen. De architectuur, ontstaan door de inspringende hoeken aan den voorgevel, is niet gelukkig; overigens vertoont het ontwerp een niet-onbekwame hand. Voor practische uitvoering is deze oplossing niet geschikt.

Motto: Doolik, wacht U. De verkaveling der perceelen is niet kwaad; de bouw van de inspringende perceelen geeft met het oog op de bepalingen der bouwverordening eenige bezwaren; een betere oplossing is hiervoor echter wel te vinden.

Een bezwaar is, dat op meerdere plaatsen de toegang tot de woningen aan den binnentuin ligt.

De plattegrond der woningen is, in het algemeen genomen, voldoende; echter voldoen meerdere slaapkamers niet geheel aan art. 148 der Bouwverordening betreffende de grootte van den buitenmuur, terwijl ook de lichtinval bij enkele keukens en woonkamers in de hoekoplossing niet voldoende is.

De door den inzender opgegeven stichtingskosten per woning, groot f 2676, kunnen een behoorlijke rentabiliteit doen verwachten. Echter moeten de eigenlijke bouwkosten, groot gemiddeld f 1760 per woning, volgens den eenheidsprijs van f 7.05 per M³, als een te laag geraamd bedrag worden beschouwd. De architectuur is zwak.

Motto: O. O. De verkaveling der terreinen is eenvoudig, waardoor de indeeling economisch werd.

De stichtingskosten per woning, gemiddeld berekend op f 2663, zijn niet hooger dan overeenkomstig het programma kan worden toegelaten; zij komen aannemelijk voor met het oog op den hoogst nuchteren bouwtrant; hierbij is een eenheidsprijs van f 7.50—f 9.— als niet te laag te beschouwen. Een door den inzender gemaakte fout, waardoor hij de kosten van den grond ongeveer f 20.000 te hoog berekent, is mede een voordeel der exploitatie-rekening.

Echter is de plattegrond der woningen dor, zonder eenige verdienste, en geheel volgens het type der minder goede eigenbouwerij, terwijl de oplossing van den scherpen hoek van het terrein slecht is te noemen.

De architectuur is zonder waarde.

Motto November. Door het projecteeren van een schuine dwarsstraat wordt de oplossing ten gevolge van meerdere scherpe hoeken, noodeloos moeilijk.

De plattegronden hebben naast goede, ook minder gelukkige eigenschappen; tot deze laatste behooren o. a. het projecteeren van een slaapkamer in een uitbouw, en slechts door een 2de slaapkamer toegankelijk; de lucht en lichtkokers, en het door verschillende vertrekken niet voldoen aan art. 148 der Bouwverordening. De opgegeven prijs van f 6.50—f 7.— per M³ is onvoldoende, zoodat ook de raming der bouwkosten, zijnde gemiddeld f 1595 per woning, te laag wordt geacht. Heeft de architectuur der voorgevels wel enkele goede gedeelten, die der achtergevels heeft weinig waarde.

Motto Twee stippen. Zwak van architectuur, heeft het verdienstelijk streven, lage perceelen te maken, bestaande uit 2 woningen boven elkaar; het wonen van 8 gezinnen aan den kleinen binnenplaats, wordt door zijn groote ongerieflijkheid, niet wenschelijk geacht.

Motto Tempis Fugit. De verkaveling is eenvoudig en gesloten; de perceelen zelf zijn echter weinig economisch behandeld, vooral ook ten gevolge van veel gangen en binnenplaatsen. De opgegeven prijs van f 6,10 de M³. is veel te laag.

Motto Voici. De indeeling van het terrein heeft verdienste, maar is te veel verbrokkeld. Een groot gebrek der plattegronden is, dat meerdere slaapkamers zeer slecht verlicht worden, door een niet te motiveeren inbouw in den voorgevel. De gevels vertoonen op meerdere plaatsen een eenigszins onrustigen bouwtrant en weinig karakter. Verschillende opgaven, in het programma gevraagd, ontbreken.

Van de volgende 2 ontwerpen, buiten mededinging, zij opgemerkt:

Motto Wingerd heeft een origineele verkaveling der terreinen, die gelegenheid biedt veel perceelen te zetten; hierbij moet echter als bezwaar vermeld worden, dat de afwisselend aan de twee straten gelegen ingangen der verschillende perceelen sommige bezoekers voor het bereiken van den ingang tot een grooten omweg zouden noodzaken. Een fout is ook het ingewikkelde van de trappen.

Motto: Pour donner acte de présence. De verkaveling der terreinen en de indeeling der plattegronden hebben goede eigenschappen; de ligging der trappenhuizen is origineel en kan een voldoende oplossing geven.

Ten gevolge van het ontbreken der noodige teekeningen is de Jury niet in staat verder over het project te oordeelen, hetgeen de Jury betreurt.

Over de 4 laatste projecten, die voor een nader onderzoek in aanmerking kwamen, het volgende:

Motto Risposta. De verkaveling van het terrein is goed, ook de indeeling der perceelen valt in menig opzicht te prijzen.

Totaal 168 woningen, waarvan 36 met 1 slaapkamer, 40 met 2 slaapkamers en 92 (55 %) met 3 slaapkamers of 2 slaapkamers + een 2e woonkamer.

Door de meerderheid der Jury [1]) wordt het een voordeel geacht, dat bij alle type-woningen de woonkamer direct met de slaapkamers in verbinding staat (dit met het oog op de verwarming, toezicht en nuttig gebruik der ruimte) en dat de keuken door de gang van de woonkamer is gescheiden.

De vormen van woonkamer en keuken zijn gunstig; minder goed is die van enkele slaapkamers, waar het ledikant in een nis staat en daardoor te veel van licht en lucht is afgescheiden.

Van de sprongen in den achtergevel is partij getrokken om het privaat direct buiten licht te geven; hier staat echter tegenover, dat de zeer gebroken achtergevellijn een ongunstigen invloed op de bouwkosten uitoefent.

Dit laatste bezwaar doet zich nog sterker gelden bij den voorgevel, die rijk geleed, den bouw duur maakt, gelijk eveneens de dak-verbrokkeling. De stichtingskosten per woning, groot f 2710, zijn iets hooger dan het programma toelaat; bovendien wordt het meer dan twijfelachtig geacht, dat het geheele complex voor f 7.90 per M³. kan worden gebouwd.

Op een 4-tal plaatsen (binnenhoeken), voldoet de toevoer van licht in de keuken niet aan de bouwverordening; het wordt echter niet onmogelijk geacht dit bezwaar op te heffen.

De architectuur vertoont goede eigenschappen; door te veel sprongen en dakpartijen is de gevel echter wat onrustig.

1) De minderheid is van gevoelen dat, hoe overigens de woonruimte ook ontworpen moge worden, het gewenscht is, dat alle vertrekken van den gang uit te bereiken zijn.

Motto: Hano. De verkaveling van het terrein is eenvoudig en gesloten gehouden; de aanleg van een plantsoen met speeltuin is goed.

Door deze verkaveling ontstaat een betrekkelijk gering aantal woningen (140), waarvan de geringe diepte een voordeel is voor toevoer van licht en lucht, doch ongunstig werkt op de kosten per woning. Hierbij een vrij rijk behandelde gevelarchitectuur, zoodat ook hier het groote bezwaar is, dat de opgave der stichtingskosten per woning groot f 2790, waarbij van den te lagen eenheidsprijs van f 7.— per M³. is uitgegaan, bij uitvoering zal blijken te laag te zijn, te meer daar ook voor rente-verlies tijdens den bouw een te klein bedrag is gesteld.

In het geheel 140 woningen; hiervan 12 met 1 slaapkamer; 40 met 2 slaapkamers, 52 met 3 slaapkamers en 36 met 2 slaapkamers + een extra woonkamer, dus 63 % van de woningen in type III en IV samen.

Hoewel de indeeling der woningen niet slecht is, is zij toch, met het oog op de kosten, te ruim. Hiertoe werken de aangebrachte gangen mede.

Het aanbrengen van een tweede trap, waardoor de bewoners der verdiepingen ook in staat zijn den binnentuin te bereiken, is aardig gevonden, hoewel de moeilijkheden, die zich hierbij bij de exploitatie zullen voordoen, niet onderschat moeten worden. De architectuur is niet zonder verdienste, maar is te samengesteld en dientengevolge te kostbaar.

Motto: C. B. R. 1910. Ook hier is de geheele aanleg van een binnentuin niet slecht; alhoewel de achtergevel-rooilijnen niet aan de B. Verord. voldoen, wordt dit geen overwegend bezwaar geacht, aangezien door den gemeenteraad voor dit geval wel bijzondere rooilijnen zouden worden vastgesteld.

Totaal 188 woningen; hierbij 24 met 1 slaapkamer; 34 met 2 slaapkamers; 63 met 3 slaapkamers en 67 met 2 slaapkamers + een 2de woonvertrek, dus 69 % in type III en IV.

De indeeling der woningen heeft het groote bezwaar, dat in vele woningen de respectieve woonkamers en slaapkamers in de inspringende gevelhoeken vlak bij elkaar liggen, waardoor groote onvrijheid ontstaat.

De woonkamers aan deze hoeken gelegen, zijn in ongunstigen toestand, vooral aan den Noordkant, voor verlichting in het algemeen en voor zonneschijn in het bijzonder.

Het verdient geen aanbeveling dat in meerdere woningen een der slaapkamers slechts door een andere slaapkamer te bereiken is.

Tengevolge van de vele sprongen in vóór- en achtergevel is de bouw kostbaar. In verband hiermede wordt het niet mogelijk geacht, dat voor den opgegeven prijs van f 8,30 per M³. de perceelen gezet kunnen worden.

De stichtingskosten per woning worden gesteld op f 2900, hooger dus dan met den in het programma gestelden huurprijs zou overeenkomen. Daarenboven is te voorzien, dat door de groote lengte der buitenmuren de raming der bouwkosten ad gemid. f 2040 per woning nog teleurstelling zal opleveren. De architectuur is eenvoudig en hier en daar verdienstelijk.

Motto: Licht Lucht. De verkaveling van het terrein is eenvoudig; de perceelen zijn breed en niet diep, maar er is van de breedte niet partij getrokken, o. a. door de trap in de breedte aan den gevel te plaatsen.

De gemiddelde kosten per woning, begroot op f 2810, wijken niet onbelangrijk af van den prijs, door het programma geëischt, waarbij de Jury van meening is, dat de eenheidsprijs per M³. niet tot f 7.17 kan dalen, wil een behoorlijke uitvoering gewaarborgd zijn.

Aantal woningen totaal 148, waarvan 16 met 1 slaapkamer, 16 met 2 slaapkamers, 60 met 3 slaapkamers en 56 met 2 slaapkamers + een 2de woonvertrek, dus 85 % in type III en IV samen. Hoewel de indeeling der woningen voldoende is, toont de plattegrond in type III en IV verbrokkeling, vooral in de portalen; de keuken is slechts ± 1.40 M. breed (dus te smal) en de balcons er achter van ± 1.30/1.30 M. zijn veel te klein. De architectuur is zonder beteekenis.

Met het oog op het bovenstaande is de Jury van meening, dat geen der ontwerpen voor een prijs in aanmerking kan komen, maar besluit zij een drietal belooningen uit te keeren, ieder van f 200 overeenkomstig art. 5 der Bepalingen van het Programma en wel aan de ontwerpers van de projecten, motto: Risposta, Hano en C. B. R. 1910.*)

Vastgesteld in de Vergadering der Jury op 15 Februari 1911.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Rapporteur.
J. E. VAN DER PEK.
J. N. A. ZOETMULDER.
Ch. KOSTER.
P. ROELAND.
A. KEPPLER.

De ingekomen ontwerpen worden van Maandag 13 Maart —Maandag 20 Maart tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

*) Deze antwoorden zijn respectievelijk ingezonden door de heeren W. Noorlander, architect te Amsterdam. Z. Gulden, idem, en A. H. Zinsmeister, architect te 's-Gravenhage.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Officieel gedeelte. Jaarverslag Afdeelingen. — Verkiezing Hoofdbestuur. — Voorstellen Algemeene Mei-Vergadering. — Prijsvraag voor Arbeiderswoningen te IJsselstein. — Verslag Vergadering Hoofdbestuur van 7 Maart 1911. — Algemeene administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren; ontworpen door eene Commissie uit de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te 's-Gravenhage, de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst te Amsterdam en den Nederl. Aannemersbond.

Stedenbouw, door J. G. Wattjes b. i. (vervolg).

Jury-rapport betreffende de Prijsvraag-Rochdale.

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1292ste Gewone Ledenvergadering van 8 Maart 1911. Verslag der 17e Ledenvergadering van de club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.

Nijverheidskunst-Onderwijs, door C. W. Nijhoff.

Ingezonden. IJsselsteinsche prijsvraag.

DE BOUWWEREld No. 11. Iets over Schoonheidscommissies en Openbare bouwkundige Adviesbureaux. 1. De Schoonheidscommissie, door J. H. W. Leliman.

Tuinkunst, door Geertruida Everts, 1, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 10. Uit de Afdeelingen — Uit de vakgroepen. — Herstellingen aan fabrieksschoorsteenen. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 11. Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied II.

Wijziging der bestekbepalingen van de gemeente Tilburg.

Groningen.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7315.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

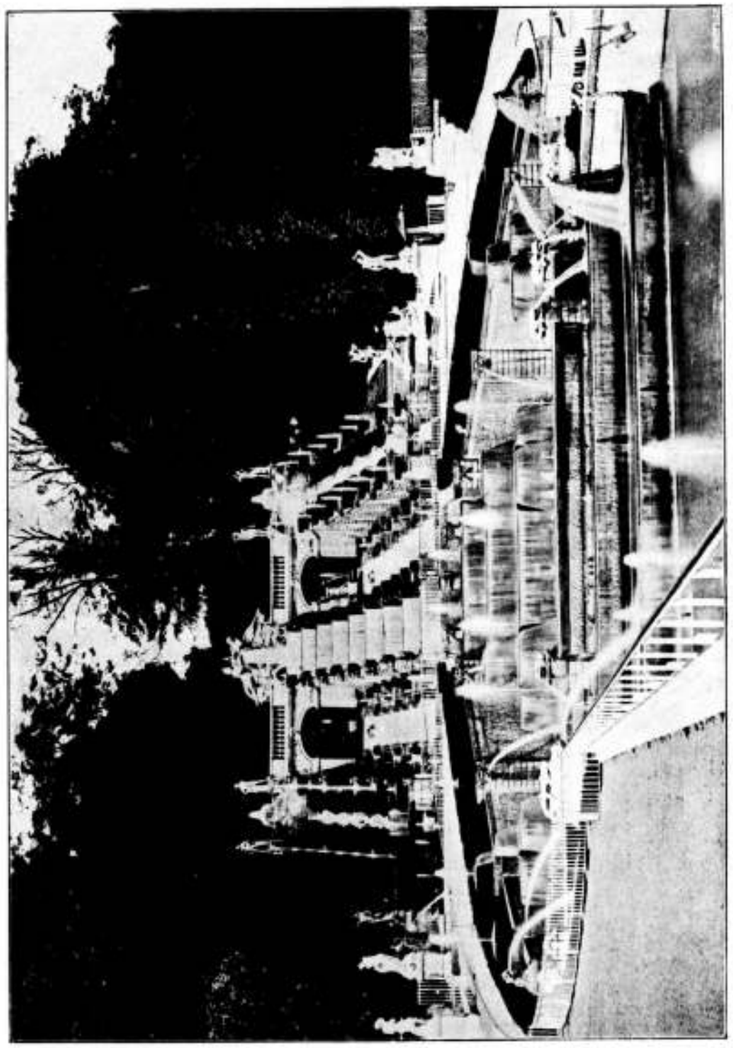

PARK VAN ST. CLOUD.

De groote Cascade.

Bijvoegsel van „DE OPWERKER"
46ste Jaargang No. 11.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 25 MAART 1911. No. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Waterwerken.

(Vervolg van bladz. 83.)

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij hier een uitvoerige beschrijving gingen geven van de waterwerken van Versailles. Wie daarvan meer wil weten, kan er uitvoerige werken over raadplegen.

De mededeeling van de bijzonderheden, boven vermeld, geschiedde alleen om te doen uitkomen, hoe een machtig vorst als Lodewijk XIV letterlijk niets spaarde en niets ontzag, om zijn doel te bereiken, in dit geval niet anders, dan de versiering van het park van een zijner paleizen met waterwerken, zooals men ze nergens ter wereld aantrof.

De nazaten van den koning hebben zwaar moeten boeten voor het machtsmisbruik en de verkwisting, waaraan de Zonnekoning zich had schuldig gemaakt en de historie heeft daarover met onverbiddellijke gestrengheid geoordeeld, maar hiertegenover staat, en dit mag niet weggeredeneerd worden, dat de kunst geprofiteerd heeft bij de verwezenlijking van de grootsche denkbeelden van den monarch, geprofiteerd van zijn ijdel pogen, om iedereen en alles te overtreffen.

Het voorbeeld heeft aanstekelijk gewerkt. Zoowel het paleis als de tuinen van Versailles werden en worden nog steeds algemeen bewonderd. Beiden zijn van grooten invloed geweest op den paleisbouw en den parkaanleg in geheel Europa, vele malen is het voorbeeld van Versailles nagevolgd, zij het dan ook heel uit de verte, wat zich dan ook gemakkelijk laat verklaren. Geen vorst van den tegenwoordigen tijd zal er over denken, iets dergelijks te laten maken en zelfs zoo zijn eigen middelen het hem veroorloofden zou hij zich nog wel tweemaal bedenken. In de negentiende eeuw heeft een koning van Beijeren nog de aandacht van Europa tot zich getrokken door de stichting van een aantal weelderig ingerichte paleizen. Veel roem heeft hij er niet mede ingeoogst en de touristen gaan die paleizen meer als curiositeiten bezichtigden, omdat dit er zoo bij behoort, wanneer men in Beijeren reist, dan dat de kunstenaars er zich op hun studiereizen door aangetrokken gevoelen.

Men kan wel zeggen, dat Versailles evenzeer het resultaat van een koningsgril is, als de Beijersche paleizen, doch Versailles is in zekeren zin origineel; uit alles blijkt daar, dat de stichter, hoe men hem moge beoordeelen, iets geniaals in de verwezenlijking zijner grillen wist ten toon te spreiden, dank zij ook de medewerking van groote kunstenaars. Een dergelijk geheel, als Versailles vertoont, is dan ook later nooit ontworpen of tot stand gebracht en slechts waar zich groote kunstenaars aan navolging waagden, is iets ontstaan dat, al is het dan ook op veel kleiner schaal tot uitvoering gekomen, vermelding verdient.

Een mooi voorbeeld van een waterwerk is te vinden in het park van St. Cloud, tusschen Parijs en Versailles aan de Seine gelegen. Van navolging kan men in zoover hier niet spreken, dat er te St. Cloud reeds een waterwerk

bestond. voor men met den aanleg te Versailles begon. De kern van het thans verdwenen paleis van St. Cloud werd namelijk gevormd door een landhuis of villa, gebouwd door Hendrik II, later waarschijnlijk door Catharina de Medicis, gemalin van Hendrik IV, geschonken aan een harer trawanten, den Italiaan Gondi. Wellicht heeft deze misschien wel door Italiaansche technici de zoogenaamde „haute cascade" laten aanleggen. Wij maakten er reeds gewag van, hoe Lodewijk XIV voor Versailles nog van de diensten van een Italiaansch ingenieur gebruik maakte. Overigens waren destijds de Italiaansche kunstenaars, die tijdens Frans I en zijn opvolgers in grooten getale naar Frankrijk geroepen of ook ongeroepen daarheen getrokken waren, meerendeels door Franschen verdrongen. Het is echter waarschijnlijk, dat de kunst van het aanleggen van waterwerken oorspronkelijk uit Italië naar Frankrijk is overgebracht. Reeds in de 15de en 16de eeuw werd bij den aanleg van vele Italiaansche villa's voor de versiering en veraangenaming der parken, overal waar de gelegenheid zich aanbood, van het water gebruik gemaakt en zoowel uit technisch als artistiek oogpunt stond de kunst van aanleg van waterwerken, men denke b.v. aan de bekende villa Lante te Bagnaja bij Viterbo, om slechts een voorbeeld te noemen, in Italië op een hoogen trap van ontwikkeling, eer men er in Frankrijk aan dacht, zich daarop toe te leggen. Of de Fransche kunstenaars de Italianen hebben overtroffen, zullen wij in het midden laten, in den omvang der werken waarschijnlijk wel, althans te Versailles.

St. Cloud doet in meerdere opzichten aan een Italiaansche villa denken, ook in het fraaie waterwerk, waarvan de plaat in ons vorig nummer een afbeelding geeft. Toen de bezitting door Lodewijk XIV aan zijn broeder, den hertog van Orleans, was afgestaan, hebben er groote veranderingen in het park plaats gehad. Op de terrassen boven de cascade, waar zich de verzamelbassins of vijvers bevinden, herkent men in den aanleg nog de hand van Le Nôtre en aan het geboomte op onze afbeelding kan men hier en daar nog duidelijk zien, dat het eenmaal in regelmatige vormen besnoeid geweest is. Later heeft men de boomen evenwel weder laten uitgroeien. Van het monumentale effect met den regelmatigen aanleg bedoeld, is daardoor veel verloren gegaan, maar aan schilderachtigheid heeft de achtergrond van het waterwerk gewonnen.

De cascade bestaat uit twee deelen, de z.g. „haute cascade", die tegen de helling van den heuvel is aangebouwd en de „basse cascade", die men in de afbeelding op den voorgrond ziet; beide deelen zijn gescheiden door een weg, waar het water onderdoor stroomt. De hooge cascade werd op last van den hertog van Orleans gebouwd door den architect Lepaute, terwijl de lage cascade naar het ontwerp van Mansart is uitgevoerd. De beelden stellen meerendeels stroomgoden en mythologische personnages voor; zij zijn niet alle van hooge kunstwaarde, maar vervullen desniettegenstaande uitstekend hun functie van decoratieve onderdeelen van het geheel. Terecht wordt dit geheel een elegante parkdecoratie genoemd, waar de bouw- en beeldhouwkunst op zoo gelukkige wijze samenwerken met het trapsgewijze afstroomende en uit vele kleine fonteinen opspringende water, dat men begrijpen kan, dat het waterwerk van St. Cloud behoort tot de beroemde bezienswaardigheden van de omstreken van Parijs. Het is een mooi voorbeeld en gemakkelijk te bereiken en dan ook welbekend bij iedereen, die wel eens in Parijs geweest is en er aan gedacht heeft, dat deze schoone stad ook zeer lieflijke omstreken heeft.

Als een navolging van Versailles kan St. Cloud eigenlijk niet genoemd worden. Zoekt men die, dan moet men buiten de grenzen van Frankrijk gaan, b.v. in Duitschland naar Wilhelmshöhe, in Spanje naar S. Ildefonso, in Engeland naar Chatsworth.

Wilhelmshöhe bij Cassel, het bekende ballingsoord van Napoleon III, geniet een zekere beroemdheid, om zijn waterwerken, waartoe o.a. behoort de groote fontein die zijn waterstraal 60 M. hoog opwerpt, een der hoogstspuitende fonteinen van Europa. Door de keurvorsten van Hessen in het begin der 17de eeuw aangelegd heeft het park evenwel in de 18de eeuw en nog gedeeltelijk in de 19de zijn tegenwoordige gedaante gekregen. De gesteldheid van het terrein, heuvelachtig en boschrijk, is een geheel andere als te Versailles, in den aanleg kon gemakkelijker van natuurlijke hoogteverschillen partij getrokken worden en die aanleg heeft hier dus meer het karakter van een schilderachtig natuurpark gekregen. Groote sommen zijn ook hieraan ten koste gelegd en groote effecten bereikt, maar evenals te Versailles, kost het in werking brengen der waterwerken telkens zooveel, dat dit slechts af en toe op bepaalde dagen geschieden kan en dan wordt nog aan de bezoekers den raad gegeven, op die dagen te zorgen, dat zij er zoo vroeg mogelijk bij zijn, daar de watervoorraad dikwijls niet toereikend is, om gedurende meerdere uren de watervallen en fonteinen te voeden. Wilde men met moderne kunstmiddelen in dit bij alle groote waterwerken voorkomend gebrek voorzien, dan zou men zich nieuwe uitgaven moeten getroosten, die zeker buiten alle evenredigheid zouden staan met hetgeen er mede bereikt zou worden. Dit is wel de voornaamste reden, dat men tegenwoordig zoo weinig neiging gevoelt voor een liefhebberij, die in vroeger tijden op zoo groote schaal en zoo kunstvolle wijze tot uiting kwam.

(Slot volgt.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Na Berlage, Kromhout, en nu nog De Bazel de volgende week. Drie durvers, doeners, drie geloovers. „Een dwaasheid — zoo zei gisteren Kromhout — een dwaasheid was 't van mezelf, toen ik in „Architectura et Amicitia" te Amsterdam een lezing hield, de Tout à l'Egout was getiteld, waarin ik alles en alles wilde afvoeren naar een reusachtig riool, om daarna opnieuw te beginnen..." Een dwaasheid, maar mooi, want van een die dorst: nihilisme, maar van een jonkman vol Sturm und Drang!

Het was — zoo zei hij ook — een mooie tijd, nu een kwartceuw geleden. Ik zat in Italië, mijn reisgenoot Bauer — sedert jaren, helaas, al dood — was juist ervan teruggekomen en schreef nu over de wondere beweging hier te lande. Hij had het over de nieuwe sculpturen van Mendes da Costa en Zijl, waarover hij een vlammend stukje had geschreven, omdat hij er zooveel nieuw schoons in vond. Was het niet eigenaardig, dat wij, na zoo lang ons gedompeld te hebben in de mooiste Fransche en Italiaansche kunst, hier terugkomende als opgewekt werden om geheel nieuwe wegen te bewandelen? Maar het zat in de lucht! Met wat een lust lazen we de kritieken in de „Nieuwe Gids"! Hoe snel abonneerden we ons op „De Amsterdammer", het radicale blad, dat geheel nieuwe inzichten opende op ander terrein! Bezadigder dan ik met mijn Tout à l'Egout, kwam Berlage voor den dag met zijn lezing over „impressionistische bouwkunst". In dien tijd begon hij met het gebouw voor „De Algemeene" op het Damrak te Amsterdam. We stonden er eens samen voor. Ik vond het

mooi, heel mooi. Berlage vond, dat dit en dat nog anders moest en hij wees op verschillende vormen, die nog niet eigen genoeg waren. En hij hield woord. Bij de werken, die daarop volgden, was geen spoor meer van het tot iets anders behoorende te vinden; hij werd zichzelf, geheel: de Berlage van het mooie metselwerk, de klocke monumentaliteit...

Van Berlage — met de warmste woorden, 't gebouw van den Diamantwerkersbond — van zichzelf, van een reeks anderen, ook van Duitschers: van dezen het eerst — die zoo belangwekkende reeks ontwerpen voor het Bismarckmonument op de Elisenhöhe bij Bingen, waar men natuur en architectuur met beeldhouwkunst laat samenwerken — van een falanx nieuwe-ideeën-dragers heeft Kromhout werk in lichtbeeld getoond. Vlug liet hij het ons oog voorbijgaan, zonder veel er bij te praten: zie zelf en tracht te begrijpen. De beelden waren de voor zich zelf sprekende illustratie van wat hij te voren en erna ons zeide, kalm, met rustigzachte stem, zeer eenvoudig, doch vast-overtuigd. Hebt gij — zoo vroeg hij — u er wel eens op betrapt, dat ge bij het doorbladeren van illustraties, gaarne afbeeldingen ontmoet van schepen, vooral oorlogsschepen, slagschepen, torpedojagers en dergelijke? Dat komt niet uit oorlogzuchtige stemming. Het is een artistieke aandoening. Gij vindt zoo'n modern oorlogsschip wezenlijk mooi. De Ruyter's „Zeven Provinciën" was ook mooi. Maar tegen wat wij nu bouwen, zou de „Zeven Provinciën" het niet houden. Wij hebben nu ons eigen werktuig en na een halve eeuw koorstachtig zoeken, is 't een prachtwerktuig geworden: opperste doelmatigheid en schoonheid als één vertoonend. Ook de automobiel is wat moois geworden. Eerst haalde men de schouders op voor die rijtuigen zonder paard. Thans blijken juist die auto's het mooist, die het minst aan het rijtuig herinneren. Ook hier: programmatisch werken, zoeken naar vaardigheid, snelheid, beknoptheid, waarbij uitdrukking van richting en schoonheid vanzelf ontstonden.

En dan onze spoorbruggen! Die reusachtige booglijnen, kalm, rustig-evenwichtig dragend van pijler tot pijler, met de sterke horizontale lijn daaronder en die schijnbaar ragfijne lijntjes daartusschen — wat een pracht van techniek en doelmatigheid — dus... alweer schoonheid. Zouden groote steenen bruggen hier zin gehad hebben, alleen omdat onze voorouders aldus bruggen sloegen?

Het strikt en stelselmatig doorvoeren van de consequenties van een nieuw materiaal, een nieuw beginsel, een nieuwe drijfkracht, moet leiden tot een goed nieuw geheel en tot een nieuwen schoonen vorm. Het vasthouden aan een traditioneelen vorm, bij de toepassing van dat nieuwe beginsel, het gebruik van dat nieuwe materiaal, moet leiden tot halfslachtigheid, als de zeilschepen met stoomvermogen, waar men het een tijd lang mee beproefd heeft.

Spreker kwam nu met voorbeelden uit de bouwkunst aan: onze stations te Rotterdam, geen van drieën het karakter dragend van een station, daar het gewone groote gebouwen zijn, naast de ijzeren overkapping en naast de rails gebouwd. Het nieuwe geval is er niet in verwerkt. Er is geen mooier vraagstuk denkbaar voor den architect dan een kapstation. En dan nog wel een als dat aan de Maas, waar ook aan de Maaszijde een front noodig is. Maar men moet zich niet gebonden achten aan traditie, aan vroegere architectuur.

Helaas, onze stations zeggen niets van wat er in gebeurt en evenmin doet dit onze Beurs. Zegt de Regentessebrug, dat zij een toepassing is van ijzerconstructie? Zij verbergt haar wezen.

En nu wil juist de moderne bouwkunst oprechtheid. Zij wil kind zijn van onzen tijd, zij wil stations bouwen waar het golvende leven u tegemoet komt, waarbij men niet alleen denkt aan Krommenie, Zaandam of Slikkerveer, maar ook aan Parijs, Moskou en Bombay; zij wil gebouwen zien met groote hallen als nooit te voren werden gemaakt, zij wil die hallen mooi architectonisch belichamen en voor vraagstukken staande, die de stoutste Romein niet heeft kunnen droomen, wil zij die vraagstukken oplossen zóó, dat er geen tegenspraak bestaat tusschen probleem en oplossing, zóó, dat een geheel nieuwe architectuur ontstaat in overeenstemming met den schitterenden tijd, dien wij medemaken. Zij wil u ontroeren door de grootheid en evenredigheid harer concepties, waar het de machtige vraagstukken betreft van onzen tijd, evengoed als zij u gelukkig wil steunen met eene gevoelvolle uitwerking der kleinere opgaven.

De moderne bouwkunst kan dit met andere middelen doen dan vroeger, zij moet zelfs, wil zij oprecht blijven, de groote middelen der hedendaagsche techniek in toepassing brengen bij de groote opgaven.

Mag de tegenstelling in historischen of niet in historischen stijl ontwerpen tot zekere hoogte reeds eene verklaring geven van wat wij onder modern verstaan, toch is hiermede niet alles gezegd.

In alle tijden van hooge cultuur hebben de bouwmeesters getracht het lichaam van hun gebouw zoo logisch en goed functionneerend mogelijk te maken, laat ons zeggen: elk programma verwerkten zij zoo klaar en duidelijk mogelijk, zóó dat de uiterlijke massaverschijning aan de innerlijke samenstelling en bijeenvoeging der ruimten beantwoordde. Reeds dat lichaam was doorgaans schoon, al was nog geen lijstje, geen versierinkje aangebracht.

Deze harmonische kernvorm, dit naakte lichaam van het gebouw gaf reeds de groote massale architectuur, daarin zat reeds door de oordeelkundige verdeeling der ruimten, waarbij intuitief-artistiek al dadelijk aan het uit te spreken karakter gedacht was, de groote schoonheid van het geheel, dat slechts door de voltooiende hand behoefde geciseleerd te worden om het tot een compleet kunstwerk te verheffen.

Men is te veel geneigd te denken, dat stijl het voltooiende deel is van dat reeds goed geproportioneerde lichaam. Dit is niet het geval. De samenstelling en bijeenvoeging der ruimten is reeds de reflex der intuitief-artistieke opvattingen van den bouwmeester, zij kunnen zóó bijeengevoegd zijn, dat een strenge indruk ontstaat door het breedgehoudene dier samenvoeging, zij kunnen ook tot een schilderachtig, ja frivool geheel leiden door andere samenstelling.

De heer Kromhout maakte dit duidelijk met teekeningen van bouwwerken van 18 kubussen als even zoovele eenheden van 10 × 10 × 10 M. opgesteld. Deze eenvoudige gevallen deden zien, wat het beteekent, dat verschillend temperament de handen bestuurde, die deze samenstellingen maakten. De samenstelling der ruimten beheerscht het geheele karakter van het bouwwerk. „Ik zal u kittelen tot ge gek wordt", zeide Multatuli; ik zal uw stemming beheerschen, zegt ook de kunstenaar, die bouwmeester is. De plastische werking der massa's — dat is de eigenlijke architectuur. Daarbij heeft de historische stijl niets te maken. In alles schuilt schoonheid. Ook in een simpelen muur met gaten. Bij het ontwerpen moet men plotseling dat mooie zien en dan groeit het inderdaad tot iets schoons. Het verleden is daarbij niet noodig, al erkennen wij dat de studie van de mooie dingen van voorheen, deze subjectieve schoonheid — maar zij moet aanwezig zijn — tot hooger verfijning kan opvoeren. Deze bewustwording, subjectief als zij was van geboorte, leidt tot eene objectieve waardeering van alles waarin schoonheid schuilt, zij strekt zich parallel uit over alle kunsten en bepaalt de mate en de keuze der harmonische samenwerking waar deze verlangd wordt. Zij leidt tot het kunstbewust-zijn, dat bij den artiest tot scheppingsdrang voert,

bij den leek tot intuïtieve kunstwaardeering. In den tijd der geformuleerde bouwkunst kòn het publiek spreken van „daar heb ik geen verstand van", thans, waar de moderne bouwkunst natuurlijker en meer inderdaad bouwkunst poogt te worden, daarmede eene gemeenschappelijke basis aanbiedende van beoordeeling, is zij het kunstgevoelige en kunstbewuste publiek nader getreden. Wij hebben daartoe veel overboord moeten gooien, veel dat bij de zooeven genoemde „geformuleerde" bouwkunst behoorde, terwijl de leek, voorzooverre niet reeds vergiftigd door den aanblik der helaas zich noemende „moderne" stadskwartieren nog blank kan staan. Wanneer wij, gij en ik, door een landelijke gemeente wandelen, zullen wij beiden getroffen worden door heerlijke eenvoudige combinaties bij woningen, schuren, boerderijen, groepen van woning, brug en boom, tegenstellingen van molen, huis, boom, lucht, waarbij niet alleen de kleur u treft, doch ook de massa, lijn, kleur en atmosfeer. Zie, daarin gevoelen wij gelijk. En in de stad wandelende, ook hier te Rotterdam, is het heerlijk, vrij van elk geformuleerd bouwkunstbegrip slag op slag zulke architectonisch-picturale gevallen op te merken, te ontdekken, mag ik wel zeggen. Deze massategenstellingen van gebouwenlichamen met daken en schoorsteenen, kan men heel mooi vinden in fabrieksstrekken, in Westfalen b.v., of in het Luiksche. Fantastisch, grillig maar toch vaak met zulke mooie groote contouren. Ook in onze havens, wanneer ge met een bootje daar rondvaart en ge ziet dan van dichtbij die boeggevaarten bij elkander, die rompen, schoorsteenen, wat een schoonheid van de even bewogen horizontale lijn in achtereenvolgende plans! Dan in bergachtige streken. Wat een artiesten waren die rakkers van roofridders, die daar aan den Rijn zulke mooi gecontoureerde slotgebouwen maakten. En gaat eens uit den St. Gothard Italië binnenstoomen, wat een prachtige bergtegenstellingen, waarvan de middeleeuwen en de vroeg-renaissance dàar zoo dikwijls gebruik maakten voor hunne kerken en kasteelen. Zie, in dat alles zit plastische schoonheid voor den architect en voor den decorateur, beide menschen, die alle schoonheid onmiddellijk gestyleerd omwerken. Zóó architectuur gezien, heeft men geen Grieksch Gothiek of Renaissance noodig, om dit mooie te begrijpen. Behoef ik u wel te zeggen, dat ge om dichterbij deze vrije bouwkunst te vinden, haar voorloopig niet zoeken moet in bebouw- en bewoning toerechte straten, boulevards en avenues, waar moderne bouwkunst zooals hier bedoeld nog moeilijk kan ontluiken, doch in stadsgedeelten en dorpen met een doorleefde architectuur?

Aldus de moedige, levenskrachtige bouwmeester.
Hij zei al dit kloeks met den rustigsten eenvoud.
Zijn woorden hebben beslist getroffen.

N. R. Ct.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Vergadering van 28 Jan. 1911, in Hotel American te Amsterdam.

Na installatie van de heeren J. C. van Epen en W. Fels, die voor 't eerst de vergadering bijwonen, en na lezing der notulen van de vorige vergadering, doet de voorzitter eenige mededeelingen over de bemoeiing van het bestuur in zake de stichting van een Federatie van Kunstvereenigingen, waartoe het initiatief door de Vereeniging van Letterkundigen is genomen. De voorzitter en de heer De Jongh werden afgevaardigd naar eene vergadering, waar die stichting werd besproken, waarvan de bedoeling is: de behartiging der belangen van de Kunstenaars op elk gebied.

Na eenige gedachtenwisseling wordt besloten in beginsel aan de stichting van de federatie mede te werken.

Van de Commissie van de bouwverordeningen was ingekomen een rapport over eene door B. en W. van Amsterdam voorgenomen partiëele herziening der bouwverordening, van welk rapport afschrift werd gezonden aan het gemeentebestuur van Amsterdam, met het verzoek om met de in dat rapport neergelegde opmerkingen rekening te willen houden bij de behandeling in den gemeenteraad.

De heer Joling vraagt of dit rapport eenig effect heeft gehad. De voorzitter meent van niet, althans in de verslagen van de gemeenteraadszitting is hem niet gebleken, dat van het rapport is gewaagd.[1])

In de Commissie voor de bouwverordening heeft de heer Ingenohl zitting genomen en is tevens tot voorzitter daarvan benoemd.

Aan de orde is de verkiezing van een lid in de Commissie van onderzoek ter vervulling der vacature ontstaan door het benoeming van den heer De Jongh tot bestuurslid. Als zoodanig wordt de heer H. G. Jansen gekozen, die de benoeming aanneemt.

Tot leden der Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester over 1910, worden benoemd de heeren M. A. van Nieukerken, A. J. Joling en Foeke Kuipers, die alle hunne benoeming aannemen.

Besloten wordt tot het aanvaarden van het lidmaatschap van „Heemschut", en als afgevaardigden van den B. N. A. worden benoemd de heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage en Jon. Ingenohl.

Aangenomen wordt zonder discussie de statutenwijziging betrekkelijk art. 6 § 9, zooals die door het bestuur was voorgesteld, welke in de vorige ledenvergadering wegens onvoltalligheid niet behandeld kon worden.

Na schorsing der vergadering voor het gebruiken van de lunch, wordt deze te 2 uur voortgezet en komt aan de orde het steenhouwersvraagstuk.

De heer M. A. van Nieukerken geeft op verzoek van den voorzitter een korte toelichting op zijn voorstel (zie Mededeelingen No. 13) en komt tot de slotsom, dat ieder het er over eens is, dat zandsteen de schadelijkste der steensoorten is voor den steenhouwer en dat we dus, rationeeler dan de wetgever, moeten aansturen op het verbod van het gebruik van zandsteen.

De heer Weissman is het niet met den vorigen spreker eens, en meent dat er juist een zeer groot verschil van opvatting omtrent de schadelijkheid van de bewerking van zandsteen bestaat en hij knoopt daaraan vast eene historische beschouwing over het gebruik van zandsteen en den ouderdom der stadssteenhouwers in vroeger eeuwen.

De heer Joseph Cuypers, lid der commissie voor het bekende rapport, acht het een succes daarvan, dat eene wettelijke regeling is ontworpen in den geest van het rapport. Hij meent, dat de parallel, door den heer Weissman tusschen den stadsbouwmeester-steenhouwer en den tegenwoordigen steenhouwer getrokken, niet opgaat. Persoonlijk heeft spreker ervaren, dat gedurende alle belangrijke werken, die hij leidde, een of meer steenhouwers, die zandsteen bewerkten, gestorven zijn. Hij zou echter het algeheele verbod van zandsteen, zooals de heer Van Nieukerken dat wil, niet wenschen, daar de mogelijkheid moet blijven bestaan, om oude bouwwerken, die geheel in dat materiaal zijn opgetrokken, te herstellen. Echter moet niet vergeten worden, dat de meeste monumenten uit vroeger eeuwen zijn opgetrokken uit verschillende steensoorten, waarbij de voor de bewerking minder schadelijke kalkzandsteensoorten meestal de overhand hebben, zoodat bij de herstelling van die monumenten geen bezwaar bestaat om een solide minder schadelijke kalkzandsteen voor de herstelling van vergane gedeelten te kiezen.

De heer Joling zou het betreuren, indien door eenig verbod de als de beste bekende materialen buiten gebruik worden gesteld. Hij meent, dat, waar voor het gebruik van loodwit een middel gevonden is, dat de schadelijkheid daarvan beperkt, dit ook voor de zandsteenbewerking gevonden zal kunnen worden, indien daaraan ernstig gewerkt wordt en daaromtrent overleg met de vakvereeniging der steenhouwers wordt gepleegd.

De heer Berlage meent, dat er tusschen de bewerking van zandsteen en andere steensoorten slechts een verschil in graad bestaat, zoodat het trekken van een scheidingslijn tusschen meer en minder schadelijk geheel willekeurig is te achten en dat verbod van het een en behoud van het ander door niets is te motiveeren. Hij meent, dat de oplossing gezocht moet worden in verbetering der arbeidsvoorwaarden.

De heer J. J. van Nieukerken, op den voorgrond stellende, dat de zorg voor het behoud van een menschenleven van het allerhoogste gewicht is, meent, dat men toch voorzichtig moet zijn met het verbod van de bewerking van eenig materiaal, en dat dan in ieder geval vast dient te staan, dat wat niet verboden wordt ook werkelijk niet schadelijk is te achten.

De heer Weissman heeft met eenige geestverwanten eene motie opgesteld, die hij ter aanneming aanbeveelt en die van den volgenden inhoud is:

„De Bond van Nederlandsche Architecten, gehoord „de gevoerde besprekingen, is van oordeel, dat de maat„regelen, voorgesteld in het thans bij de Tweede Kamer „der Staten-Generaal aanhangig gemaakte ontwerp van „wet in zake het steenhouwersbedrijf, voldoende zijn „en dat er voorloopig, nu er zooveel verschil van mee„ning omtrent dit vraagstuk valt op te merken, geen „aanleiding bestaat tot het verbod van bepaalde steen„soorten."

De heer Ingenohl vraagt of deze motie niet buiten de orde is, waar de gedachtenwisseling in 't geheel niet over de meerdere of mindere mérite's van het bedoelde wetsontwerp heeft geloopen.

De heer Kromhout vraagt: Is het mogelijk, dat in alle gevallen de zandsteen door een niet schadelijke kalksteensoort te vervangen is, die evengoed aan het doel beantwoordt?

De heer Cuypers meent, dat die vraag niet te bantwoorden is; er zijn zooveel verschillende steensoorten tusschen echte zandsteen en echte kalksteen in, dat de grens van schadelijk en niet-schadelijk niet is te trekken, doch we moeten trachten de erkend meest schadelijke soorten zoo min mogelijk te gebruiken.

De heer M. A. van Nieukerken meent, dat het hier gaat om het volgende: De regeering wil in een wet voorschriften geven, die de arbeidsvoorwaarden in het steenhouwersbedrijf verbeteren; willen wij nu die voorschriften niet uitbreiden, door tot verbod van zandsteen over te gaan, laat ons dan aan die voorschriften adhaesie betuigen.

De heer Cuypers zou liever adhaesie zien betuigd aan het rapport der zandsteencommissie.

De heer De Bazel meent, dat de motie-Weissman c.s. niet in behandeling kan genomen worden, omdat daarin sprake is van de aanhangige steenhouwerswet, die hier niet in debat is geweest, evenmin als het rapport der commissie.

De heer Weissman zegt, dat we op een of andere wijze van onze gezindheid moeten doen blijken, daar we anders naar buiten den indruk vestigen als zou ons het lot van den steenhouwer niet ter harte gaan.

De heeren De Jongh en Ingenohl meenen, dat over een uiting in een of anderen zin niet besloten kan worden, alvorens over het voorstel van den heer M. A. van Nieukerken is gestemd.

Dit voorstel wordt daarop in stemming gebracht en verworpen met 19 tegen 1 vóór en 1 blanco stem.

De heer Joling meent, dat we ons moeten onthouden, een stap te doen in de richting van de motie-Weissman.

De heer J. J. van Nieukerken meent daarentegen, dat we ons na verwerping van het voorstel-M. A. van Nieukerken, waarvan we de consequentie's niet aanvaarden willen, wel op een of andere wijze moeten uitspreken.

De Voorzitter leest een motie voor, welke door het bestuur is opgesteld en van den volgenden inhoud is:

„De Bond van Nederlandsche Architecten is van mee„ning, dat maatregelen tot bescherming van den steenhou„wersarbeid en het toepassen van alle mogelijke voor„behoedmiddelen tegen de zoogenaamde beroepsziekte „dringend gewenscht zijn."

De heer Cuypers trekt daarna zijn voorstel in, doch de heer M. A. van Nieukerken, dit betreurende, neemt het over. Ook de heer Weissman trekt zijn motie in.

De Bestuursmotie wordt daarna met algemeene stemmen aangenomen.

Aangenomen wordt daarna zonder discussie de statutenwijziging van art. 4 § 6 (zie Mededeeling No. 15).

Daarna wordt behandeld de aanvulling van § 30 van het huishoudelijk reglement (zie Mededeeling No. 14).

De heer Weissman stelt voor de woorden: „omtrent een candidaat of een lid" te schrappen, omdat de gevraagde inlichtingen ook van zakelijken aard kunnen zijn en niet direct een candidaat of een lid behoeven te betreffen.

De aanvulling in § 30 wordt aldus gewijzigd aangenomen, zoodat ze zal luiden: „Wanneer de Commissie van Onderzoek het noodig oordeelt van een lid van den Bond, 't zij mondeling of schriftelijk inlichtingen te ontvangen, is het gevraagde lid verplicht aan eene desbetreffende oproeping gevolg te geven."

In behandeling wordt nu genomen het vraagstuk der collectieve verzekering van opzichters- en teekenaarspersoneel.

Na toelichting, omtrent dit punt door den voorzitter gegeven, zegt de heer A. J. Joling, dat een collectieve verzekering van genoemd personeel niet noodig is, daar overal in deze verzekering wordt voorzien.

De heer H. G. Jansen sluit zich hierbij aan en zou wenschen eene wijziging in de ongevallenwet.

De heer De Bazel gevoelt wel voor de collectieve verzekering en meent, dat een wijziging van de ongevallenwet, waardoor het opzichters- en teekenaarspersoneel daarbij betrokken werd, financiëel niet voordeelig voor de architecten zou zijn.

De heer Van Goor zegt, dat de voorstellen der Maatschappijen, hier aan de orde, hun grond niet vinden in het niet verzekerd zijn van het personeel op bouwwerken, doch gericht zijn op het verminderen der premie en op het vergemakkelijken der formaliteiten voor het sluiten der verzekering door de collectiviteit daarvan.

De heer Weissman meent ook hier weer te moeten waarschuwen tegen het vestigen van een verkeerden indruk naar buiten, wanneer we kortweg de voorstellen der maatschappijen verwerpen.

In stemming gebracht, wordt echter met 17 tegen 3 stemmen besloten niet op de voorstellen der Maatschappijen in te gaan.

Bij de rondvraag vraagt de heer Frowein om bij de eerst volgende vergadering te Amsterdam een gezamenlijk bezoek aan het Paleis op den Dam te brengen, welk denkbeeld het bestuur zegt te overwegen.

Vervolgens brengt de heer Frowein ter sprake de be-

---

1) Uit latere berichten is gebleken, dat een enkele wijziging in het rapport voorgesteld door B. en W. is overgenomen.

antwoording door het Bestuur van de in een der vorige vergaderingen door hem gestelde vragen over de toelating van teekeningen op de Brusselsche tentoonstelling. Dankend voor het verkregen antwoord is hij echter niet voldaan en blijft bij zijne opvatting, dat de jury door uitsluiting van alle vredespaleis-ontwerpen zeer partijdig heeft gehandeld.

De heeren Berlage en Kromhout, beiden lid der jury, protesteeren ten stelligste tegen deze beschuldiging van partijdigheid. De heer Ingenohl meent ook, dat de bewering van den heer Frowein niet opgaat, daar beide genoemde heeren zelf vredespaleis-plannen maakten en dus ook deze uitsloten.

Dit incident wordt daarna gesloten.

Voordat de Voorzitter de vergadering sluit, brengt de heer Berlage een woord van dank aan den heer De Bazel voor de interessante expositie van eigenhandig werk, waarmede hij de vergadering opluisterde. Zoo ooit dan is zeker uit deze collectie de man zelve te kennen.

Provisie-vraagstuk.

Ingevolge de herhaaldelijk bij het bestuur inkomende berichten omtrent het aannemen of zelfs bedingen van provisiën door architecten bij de uitvoering van door hen geleide werken, besloot het bestuur de in 1909 opgezette actie tegen dit misbruik te vervolgen en richtte dienvolgens tot een aantal der voornaamste firma's de navolgende circulaire:

AMSTERDAM, Maart 1911.

Aan

Heeren aannemers, leveranciers en fabrikanten van bouwartikelen.

M. M.

In den loop van 1909 werd door het Bestuur van den B. N. A. een circulaire gericht tot H.H. aannemers, leveranciers en fabrikanten van bouwartikelen, waarin hunne medewerking werd verzocht in het streven van den B. N. A. om het z.g. provisiestelsel tegen te gaan.

Nadrukkelijk werd de aandacht gevestigd op het vicieuse van het misbruik, dat behalve de eer van het vak, ook den lastgever van werken benadeelt, en verhoudingen schept, die ook U in Uwe zaken kunnen schaden.

Van vele zijden mocht de Bond bewijzen van instemming met zijn streven ontvangen, doch bij alle waardeering voor den goeden wil, die daaruit mag blijken, moet helaas geconstateerd worden, dat het kwaad nog verre van verdwenen is.

Herhaaldelijk toch bereiken het Bestuur van den Bond berichten, omtrent het aanvaarden of zelfs bedingen van provisie door architecten, die er op wijzen, dat het misbruik voortgaat zijn demoraliseerenden invloed zoowel op gever als ontvanger uit te oefenen.

Het Bestuur van den Bond meent, dat een belangrijke stap voorwaarts op den weg tot verbetering kan worden gedaan, bijaldien de voornaamste fabrikanten en leveranciers b.g. hetzij persoonlijk of groepsgewijze, zich zouden willen verbinden, met het gewraakte stelsel te breken en het zou het op hoogen prijs stellen, indien U wilde medewerken bij het bespreken van doelmatige middelen, waardoor dit zou kunnen bereikt worden.

Wij verzoeken U derhalve wel zoo vriendelijk te willen zijn vóór den 25 Maart den laatst ondergeteekende mede te deelen of door U met dat denkbeeld wordt ingestemd, waarna U eene oproeping tot samenspreking zal worden toegezonden.

Hoogachtend,

Het Bestuur van den B. N. A.,

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.

C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VAN „'T WOONHUIS" 1911.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 25 ontwerpen onder de navolgende motto's.

1.	„Interieur"	bestaande uit 9 bladen.		
2.	„Orde"	„ „ 5 „		
3.	„Labor"	„ „ 5 „	begrooting ontbreekt.	
4.	„Haast"	„ „ 4 „		
5.	„Schetsen"	„ „ 4 „		
6.	„Op Lef"	„ „ 15 „		
7.	„Jo"	„ „ 7 „		
8.	„Haastige spoed is zelden goed" bestaande uit 2 bladen		buiten mededinging, begrooting en naambrief ontbreken.	
9.	„Kantoor"	bestaande uit 8 bladen.		
10.	„Zakelijk"	„ „ 3 „		
11.	„—"	„ „ 5 „	begrooting ontbreekt.	
12.	„Mercurius"	„ „ 5 „		
13.	„Simplicité"	„ „ 1 „		
14.	„Valk"	„ „ 8 „		
15.	„Interieur" A.	„ „ 3 „		
16.	„K.K.K."	„ „ 4 „	en toelichting.	
17.	„XY" (door een)	„ „ 7 „	„ „	
18.	„Eenheid"	„ „ 6 „		
19.	„V"	„ „ 5 „		
20.	„In haast"	„ „ 3 „		
21.	„4 Maart j.l."	bestaande uit 6 bladen.		
22.	„Drie concentrische cirkels"	bestaande uit 4 bladen.		
23.	„In Haast 2"	bestaande uit 3 bladen.		
24.	„Cito"	„ „ 5 „		
25.	„XII"	„ „ 9 „		

Als lid der Jury is de heer K. de Bazel vervangen door den heer H. J. M. Walenkamp.

III. De deelnemers aan den cursus Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht hebben op vertoon van hun toegangsbewijs tot de Rijks-Academie kosteloos toegang tot de tentoonstelling van Kunstnijverheid, welke tot 17 April e.k. gehouden wordt in het Stedelijk Meseum.

De jury heeft geen aanleiding gevonden de prijzen toe te kennen overeenkomstig het programma; doch als tegemoetkoming voor de groote hoeveelheid geleverd werk en ter waardeering van de verschillende goede kwaliteiten van onderscheide ontwerpen de navolgende premies uitgeloofd: t.w.

motto	„Eenheid"	f 150.—
„	„Orde"	„ 100.—
„	„—"	„ 75.—
„	„Jo"	„ 50.—
„	„XY"	„ 25.—

Hiermede is het totaal bedrag der uitgeloofde prijzen toegekend. Het beredeneerd rapport der Jury zal binnenkort verschijnen.

Blijkbaar is het zeer korte tijdsbestek van het beantwoorden dezer prijsvraag niet zonder invloed geweest op het resultaat. Dit is jammer want het onderwerp was aantrekkelijk voor velen, die zich nu voor medewerking moesten onthouden.

WEDSTRIJD VOOR MEDAILLEURS.

Ten einde de jeugdige beeldhouwers en medailleurs in de gelegenheid te stellen eene proeve hunner kunst te geven, schrijft de Nederlandsch-Belgische Vereeniging der Vrienden van de Medaille als Kunstwerk een wedstrijd uit tusschen Nederlandsche en Belgische Kunstenaars, die op 1 April 1911 den leeftijd van dertig jaren nog niet bereikt hebben, en die gestudeerd hebben aan de Academie van Schoone Kunsten, Beeldende Kunsten of op Teekenscholen van Nederland of België.

Er wordt verlangd een tweezijdige penning of plaquette, naar verkiezing, die geslagen zal worden op een doorsnede van 65 mM.

Opgegeven onderwerp: De Muziek.

Er worden drie prijzen uitgeloofd: een eerste prijs van 700 francs, een tweede van 300 francs, een derde van 200 francs.

De jury behoudt zich echter het recht voor, een of meer dezer prijzen niet toe te kennen, wanneer naar hare overtuiging de inzendingen van dien aard zijn, dat zij voor eene onderscheiding niet in aanmerking komen.

Het met den eersten prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging, die daarnaar den penning zal doen slaan, uitsluitend en alleen voor de leden bestemd. Een zilveren en tien bronzen zullen den bekroonde gratis verstrekt worden.

De ontwerpen, die van gips of eenig ander materiaal vervaardigd moeten zijn, mogen geen grootere doorsnede hebben dan 40 cM., indien het een penning, en geen grootere doorsnede dan 45 cM., indien het eene plaquette betreft.

De kunstenaars, die aan den wedstrijd wenschen mede te dingen, moeten hunne ontwerpen vóór of op 15 September 1911 toezenden aan den Directeur van het Koninklijk Penning-Kabinet te 's-Gravenhage, Lange Voorhout 34.

De beslissing der Jury zal vóór 1 October 1911 worden bekend gemaakt.

De Jury bestaat uit de volgende leden:

Aug. Sassen, Vice-President van het Kon. Nederl. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, President.

Em. de Breyne, Afdeelingschef van de Algemeene Archieven van het Koninkrijk België, Secretaris.

Alph. de Witte, Directeur van de Revue Belge de Numismatique te Brussel.

A. O. van Kerkwijk, Directeur van het Koninklijk Penning-Kabinet te 's-Gravenhage.

G. Devreese, Beeldhouwer-médailleur te Brussel.

W. Vogelsang, Hoogleeraar te Utrecht.

Ch. Dupriez, Penningkundige te Brussel. Leden.

Nadere bijzonderheden bevat het prospectus, dat voor belanghebbenden bij den Directeur van het Kon. Penningkabinet verkrijgbaar is, en op verzoek wordt toegezonden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. Officieel gedeelte. Verkiezing Hoofdbestuur. — Voorstellen Algemeene Mei-Vergadering. — Algemeene administratieve voorschriften (vervolg). — Kroniek XXII door J. Gratama. Modern Holland vertegenwoordigd door Oud-Hollandsche Renaissance, met afbeeldingen.

Gebouw voor de afdeeling van den Ned. Protestantenbond te Haarlem, arch. J. J. van Noppen, met afbeeldingen.

Stedenbouw, door J. G. Wattjes b. i. (Slot).

ARCHITECTURA No. 11. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A.

Adres aan B. en W. der gemeente Utrecht.

John Ruskin, door Jan Stuyt.

Verslag van de lezing: Nieuwe beschouwingen van de oude kunstgeschiedenis, door Jan de Meijer.

De Etruskiërs (vervolg), door Jan de Meijer.

Prijsvraag — Rochdale.

DE BOUWWEREELD No. 12. Iets over schoonheidscommissies en openbare bouwkundige adviesbureaux. II. Het openbaar adviesbureau, door I. H. W. Leliman b.i. (slot).

Hygiënische Rubriek, door L. Heyermans. De steenhouwersziekte.

Tuinkunst, door Geertruida Everts, II (slot), met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 11. Rapport over onderzoekingen verricht omtrent geconstateerde aantasting van het zoogenaamd manbarklak, door Dr. G. van Iterson Jr. t. en Dr. N. L. Söhngen t. met afbeeldingen.

Ontploffing van een evaparator door A. C. van de Stadt w. i. met afbeelding.

Ingezonden stukken. Vogelvlucht, door Alb. Kapteyn met afbeeldingen. — Vogelvlucht, door Dr. A. J. C. de Waal.

TEGHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. Officieel gedeelte. — Een »Prijsvraag». — Rapport Provinciale Centrale van Noord-Brabant (slot). — Het gieten, asphalteeren en persen van ijzeren buizen voor Waterleidingen. — De grootste »luchtkrabber» van New-York. — Eenige bijzonderheden over den bouw van Torpedobonten.

DE AANNEMER No. 12. Middelbare Technische School voor de Bouwkunde. Verslag over het jaar 1910.

Ontwerp Algemeene Voorschriften.

Architectenbegrootingen.

Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied (slot.)

Afdeelingsverslagen. Enschede 14 Maart 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 38. Het kunstmatig drogen van baksteenen. — Belgische steen. — Advies in zake de beantwoording van vragen over de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 3: De Edison accumulator: Dr. Z. P. Bouman. — Iets over planten, voorkomende in de litteratuur (slot): P. N. van Eck. — Een merkwaardig verschijnsel in de insectenwereld: P. Haverhorst. — »Dagga»: Mimosa. — De horizonlijn voor sterrekaarten: J. Corver. — De Montgolfière herleefd: D. S. S. — Diatomeen als proefvoorwerpen van het mikroskoop (slot): Dr. R. G. Rijkens. — Vliegen en Vliegmachines: N. J. Kollewijn. — Een broedstoof voor bacteriën: A. Marcus. — Een praatje over de chemie van onze voeding: A. Slingervoet Ramondt. — Rietzangers: R. Tepe. — Eenvoudige Proeven: De hevel en de fontein: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. I. de Veer.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 2. Het Februarinummer van Eduard Cuypers' maandelijksch prentenboek bevat thans het eerste gedeelte van een »Wandeling door Oud-Zutphen», door H. M. Werner en het slot van het artikel »Oud Hoorn», door U. G. Dorhout. Beide stukken hebben dezelfde strekking, namelijk meerdere bekendheid te geven aan hetgeen in de genoemde steden aan overblijfsels van oude bouwkunst nog te vinden is en aan hetgeen bekend is van de geschiedenis dezer overblijfsels, van vroegere toestanden, enz. Vele afbeeldingen ook van thans verdwenen monumenten versieren den tekst. Voor velen zullen die afbeeldingen goede bekenden zijn, maar ook goede bekenden ontmoet men gaarne nu en dan, vooral wanneer die ontmoeting gepaard gaat met de mededeeling van vele minder bekende bijzonderheden.

De rubriek »Toelichting bij de platen» geeft afbeeldingen van het Agentschapsgebouw der Javasche Bank te Solo.

BULLETIN DES METIERS D'ART No. 2. In October 1910 is te Leuven de jaarvergadering gehouden van het gild van St. Thomas en St. Lucas. Daar is veel over de kunst gesproken en het Balletin geeft thans onder den titel van »Question de principes» een resumé van de meeningen door sommige sprekers daar verkondigd. Al streeft het gild ook naar een bepaald doel, over de wijze, hoe dat moet worden bereikt, loopen de meeningen uiteen. De heer L. Cloquet b.v. toont zich een verklaard voorstander der middeleeuwsche beginselen »la formule médiévale» zooals hij het uitdrukt. De heer E. Gevaert komt o. i. zeer terecht op tegen het aannemen van eenige formule, welke ook, maar wil alleen de beginselen van rede en geloof tot grondslag aannemen, waarvan de kunstenaars der middeleeuwen ons de toepassing hebben laten zien in den geest van hun tijd en hun land.

»Autour de la cheminée» is de voortzetting van een studie van de Wouters de Bouchant, waarin verder de historische ontwikkeling van den schoorsteen wordt nagegaan en ook eenige moderne oplossingen worden besproken.

Eindelijk vinden wij ook hier het vervolg van het artikel van Jules van In over de Triptijk van een onbekend meester.

ST. LUCAS No. 8. Het Februarinummer van de Nederlandsche uitgave geeft in Hollandsche vertaling het vervolg van het lezenswaardig artikel van R. Lemaire over de Gothische vormen, verder schetsen van oude beeldhouwkunst, reeds vroeger in het Balletin verschenen. Van een Hollandschen schilder Piet Gerrits, die in het Heilige Land vertoeft en werkt, vertelt Prof. Nic. van der Vliet in een volgend artikel, waarbij afbeeldingen worden gegeven van wandschilderingen door den schilder uitgevoerd in de St. Annakapel te Jeruzalem.

In de rubriek Varia trekt voorts de aandacht een mededeeling met afbeeldingen, van J. Kleyntjens, over een paar weinig bekende overblijfsels van wandschilderingen in de St. Stephenskerk te Nijmegen.

MODERNE BAUFORMEN No. 3. De Maartaflevering van dit thans onder redactie van Dr. C. H. Baer bij Julius Hoffmann te Stuttgart verschijnend tijdschrift is geheel gewijd aan werken, die naar de ontwerpen en onder leiding van den Stadsbouwmeester Prof. Hans Erlwein voor de stad Dresden zijn gesticht.

Allereerst trekken daarbij de aandacht de gebouwen van het nieuwe stedelijke slachthuis, zeer eenvoudig opgevat, zooals hier geboden was, maar toch niet zonder karakter.

Aantrekkelijker zullen echter voor velen de schoolgebouwen zijn, o. a. een burgerschool voor meisjes.

Vele détails van versieringen in schilder- en beeldhouwwerk geven ons een denkbeeld van Erlweins opvattingen als modern kunstenaar, maar het best komen die nog uit in verschillende interieurs van het nieuwe Raadhuis te Dresden, waaronder wij ook de kamer van den architect zelf aantreffen.

De afbeeldingen zijn als gewoonlijk onberispelijk en verscheidene in kleuren uitgevoerd.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 6. Het Maart-nummer van Alexander Koch's maandschrift geeft weder een groote verscheidenheid en veel architectuur. Het begint met een artikel over den Münchener schilder Adolf Hengeler, wiens vaardigheid in kinder figuren in de afgebeelde werken uitkomt.

Een prijsvraag voor een Bismark-Denkmal is iets zoo gewoons in Duitschland, dat men meenen zou, dat men zoo iets niet meer zou opmerken. Toch heeft de wedstrijd voor het gedenkteeken, dat men op de Elisenhöhe bij Bingerbrück wil oprichten, nog zeer de aandacht getrokken. De eerste prijs viel ten deel aan Hermann Hahn en Hermann Bestelmeijer te München. Prof. Riemerschmid behaalde o.a. een derden prijs. Zijn ontwerp herinnert eenigszins aan een koepelfort en met veel meer welgevallen maakt men hier kennis met de evenzeer door Riemerschmid ontworpen gebouwen van de tuinstad Hellerau, waarvan Robert Breuer een beschrijving geeft. Ook Muthesius en Theodor Fischer bouwden hier. Te Hellerau zijn ook de »Deutsche Werkstätten«, waarvan Riemerschmid directeur is. Vele afbeeldingen van die ateliers en werkplaatsen worden hier gegeven, terwijl voorts talrijke afbeeldingen van interieurs te zien geven, wat er op het gebied van woninginrichting en meubeleering door deze groote kunst-industrieele onderneming kan worden geleverd.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

's-GRAVENHAGE. B. en W. hebben onlangs den raad eenige mededeelingen verstrekt naar aanleiding van een bewering van het Raadslid Vegtel, dat een gedeelte der hier te lande gebruikt wordende Belgische bak steen afkomstig is uit de Belgische strafkolonies, enz.; een bewering, welke ook voorkwam in een adres van Mei 1909 van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gevestigd te Arnhem.

Het bestuur van deze vereeniging heeft zich thans opnieuw met een adres tot den raad gericht, waarin het te kennen geeft in de mededeeling van B. en W. geen afdoende weerlegging te zien van de toenmaals geuite bewering, daar immers door den Belgischen minister indertijd is verklaard, dat de steenen, geproduceerd door gevangenen, niet in België verkocht zouden worden, maar voor eigen gebruik door den staat zouden dienen, terwijl een eventueele overproductie naar het buitenland verkocht zou worden, hetgeen dan ook — blijkens de mededeeling van B. en W. — in 1902 o. a. naar 's-Gravenhage heeft plaats gehad.

Adressant zegt voorts, dat bovendien B. en W. in hun mededeeling geheel uit het oog verliezen, dat de bedoelde steenen — ook al worden zij niet in België verkocht — door hun bestemming voor bouwwerken van den staat toch de overproductie in België vergrooten, welke overproductie dan op de Nederlandsche markt gebracht wordt en bijv. in 1909 tegen f 7 per 1000 steenen, franco voor den wal te 's-Gravenhage geleverd wordt.

Adressant blijft van meening, dat de fabricatie van baksteen door Belgische gevangenen — zij het soms indirect — een der oorzaken is van den invoer van Belgische steen in ons land tegen een prijs, die geacht moet worden te zijn beneden den kostprijs van dat fabrikaat en is bovendien overtuigd, dat bij een eventueel wederom voorkomende overproductie aan de Belgische strafkolonie te Merxplas deze door gevangenen gemaakte steenen opnieuw direct op de Hollandsche markt zullen worden gebracht.

Adressant zet ten slotte breedvoerig uiteen, dat de Nederlandsche baksteenijverheid volkomen in staat is, in de behoefte aan bepaalde verlangde soorten te voorzien.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 1 APRIL 1911. No. 13.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Waterwerken.

(Slot, zie bladz. 90.)

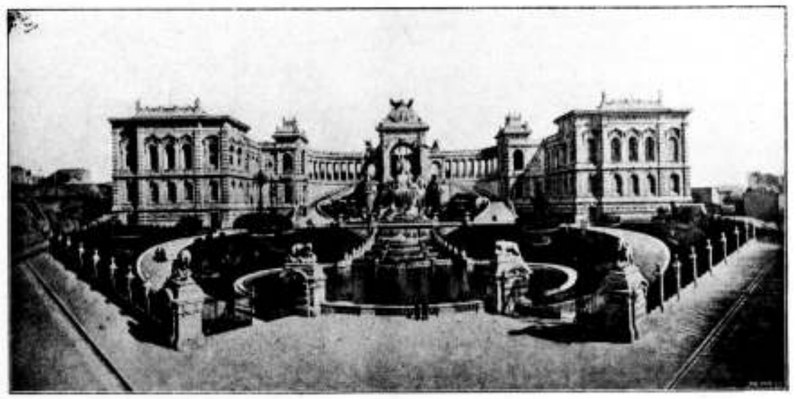

CHATEAU-D'EAU TE MARSEILLE.

In het bijzonder is dit het geval te La Granja, de zomerresidentie der Koningen van Spanje, gelegen niet ver van Segovia op 62 kilometers van Madrid, en vandaar uit het gemakkelijkst te bereiken over Villalba, het station dicht bij het Escuriaal gelegen.

De oude weg naar Segovia, die het Guadarrama-gebergte doorsnijdt, is echter veel mooier. Uit de eentonige omstreek van Madrid komt men dan in een landstreek vol afwisseling en schoone gezichtspunten. Geen wonder, dat de Koningen van Spanje hierheen hun blikken wendden tot ves-

tiging hunner zomerverblijven. Reeds Philips II had een paleis te Valsain te midden van prachtige dennenbosschen, dit paleis is evenwel afgebrand en er zijn nog slechts eenige fragmenten van over.

Philips V, kleinzoon van Lodewijk XIV, prachtlievend als zijn grootvader, maar spoediger genoeg hebbend van de regeeringszorgen en verlangend naar eene plaats, waar hij zich in een weelderige maar rustige omgeving kon terugtrekken, koos daarvoor een boerderij, die aan een klooster te Segovia behoorde. De Koning had zijn jeugd te Versailles doorgebracht en hij wenschte nu, dat het hier te stichten paleis met zijn tuinen en waterwerken daaraan zou herinneren. Men begon met den bouw in 1719, in 1723 was de kapel voltooid en het volgend jaar deed de Koning, die aan zwaarmoedigheid leed, afstand van de regeering, ten behoeve van zijn zoon, en betrok hij de nieuwe residentie. Onverwacht stierf echter in hetzelfde jaar de jonge koning en Philips was genoodzaakt de teugels van het bewind opnieuw in handen te nemen.

Ten einde hem eenigermate af te leiden van zijn voornemen, om opnieuw afstand te doen, wist de koningin hem te bewegen tot een lange reis in Andalusië en van zijn afwezigheid werd gebruik gemaakt, om verder voort te bouwen aan de nieuwe residentie en haar op alle mogelijke wijzen te verfraaien. Vele architecten, schilders en beeldhouwers werden daartoe naar La Granja geroepen. Daaronder waren verscheidene Franschen, wier namen thans in hun eigen vaderland vergeten zijn, als: René Frémin, Jean Thierry, Antoine en Hubert Demandre, Pierre Pitué, Jacques Rousseau, Robert Michel; en verder Spanjaarden en Italianen, als: Jubara, Sacchetti, Procaccini, Sani, enz.

Er was een gansche kolonie van kunstenaars aan het werk en de keeten, waarin men hen had gehuisvest, vormden een dorp in de nabijheid van het paleis.

Karel III, de opvolger van Philips V, liet dit dorp later regelmatiger aanleggen en de huisjes herbouwen, hij stichtte er een paleis voor de koninklijke prinsen, woningen voor ministers en geestelijken, een kazerne voor de lijfwacht, terwijl er ook een kristalfabriek werd opgericht en zoo is het dorp S. Ildefonso ontstaan.

Het paleis is gebouwd in den weelderigen barokstijl van den tijd, zwaar en overladen, zooals dat inzonderheid in Spanje het geval is. Men bewondert de groote kunstvaardigheid der beeldhouwers; de brutaliteit der kunstenaars, die de zalen van dit paleis decoreerden, overweldigt den bezoeker, maar men kan zich thans moeilijk meer voorstellen, dat zulk een overdaad op den duur aangenaam geweest kan zijn voor de bewoners. In het paleis te Versailles zijn ook uitermate rijke interieurs, die met de ongemakkelijk groote afmetingen het verblijf op den duur daar niet aangenaam maakten, zoodat Lodewijk XIV er toe kwam, kleinere en eenvoudiger ingerichte landhuizen in de nabijheid te stichten, waar hij ten slotte liever vertoefde dan in de somptueuze zalen van het reusachtige paleis.

La Granja wordt dikwijls met Versailles vergeleken, maar de vergelijking gaat beter op voor het park en de waterwerken dan voor het paleis. Het park, aangelegd in den stijl van Le Nôtre en versierd met tal van standbeelden en vazen, fonteinen, grotten, watervallen en vijvers, is niet zoo groot als dat van Versailles, maar wint het in den overvloed en de zuiverheid van het water, dat van de naburige bergen toevloeit en zich verzamelt in een meer, gelegen in het hooge gedeelte van het terrein. Dit meer voedt 26 fonteinen en watervallen. Aan het eind van het terras, dat zich voor het paleis uitstrekt, is de groote cascade, stroomend uit een bassin, waarin zich in 't midden een groep van de drie gratiën bevindt. Over tien trappen van marmer in verschillende kleuren daalt het water af naar een ander bassin, waarin een groep geplaatst is van Amphitrite, gezeten op een schelp en omringd door dolfijnen, zwanen en zephyrs.

Boven de cascade verheft zich een achthoekige tempel, met pilasters van Jonische orde en tropheeën versierd, van binnen met marmer en mozaieken bekleed.

Onder de andere waterwerken en groepen verdienen vermelding een reeks kleine watervallen, bekend onder den naam van la Carrera de Caballos; de zegekar van Neptunus, de fontein van Eolus, de fontein van de Faam, waarvan de straal een hoogte van ruim 40 M. bereikt, de Drakenfontein, de Canastillo, een reusachtige bloemenvaas, waar 40 stralen tusschen bloemen en vruchten opspringen; Apollo den Python doodend, die stroomen waters uitbraakt, Andromeda, Perseus en de Draak, midden in een bassin, dat omringd is door acht beelden, de vier elementen en de vier soorten van dichtkunst voorstellend en eindelijk het Bad van Diana, een gelukkige navolging van het bekende Bad van Apollo in het park te Versailles, een zeer uitvoerige groep van nymphen, een jacht, honden, wilde dieren, vogels, slangen, alles te midden van een schuimende en bruischende watermassa.

Van dit wonderbare stuk verhaalt men, dat toen het voor de eerste maal voor Philips V in werking werd gebracht, de zwaarmoedige koning, na zich eenige oogenblikken daarin te hebben verlustigd, de verzuchting slaakte: „Gij hebt mij drie minuten vermaakt, maar drie millioen gekost".

Hieruit kan men wel opmaken, wanneer dit ook al niet vanzelf sprak, dat aan de waterwerken van La Granja enorme sommen ten koste zijn gelegd, echter had men hier niet, als te Versailles, met bijna onoverkomelijke bezwaren, wat betreft den aanvoer van het water, te kampen. Dit vraagstuk was hier veel gemakkelijker op te lossen en aan den aanleg dezer waterwerken is dan ook, voor zoover wij weten, geen zoodanige lijdensgeschiedenis verbonden, als waarvan wij vroeger gewag maakten. Men kan deze kunstwerken genieten, zonder daaraan te behoeven te denken en hadden ook wellicht de Spaansche koningen het geld, dat er aan besteed werd, nuttiger kunnen aanwenden, hun prachtliefde heeft niet die ernstige gevolgen gehad als in Frankrijk. Het park van La Granja zal nog eeuwen lang een groote aantrekkelijkheid vormen voor alle vreemdelingen, die Spanje bezoeken, maar tot navolging zullen de meeste dier bezoekers zich niet geneigd gevoelen. Alleen bij Amerikaansche milliardairs zou dit denkbeeld kunnen opkomen met kans op verwezenlijking, maar of de kunst daar veel bij profiteeren zou is nog de vraag. Laat ons tevreden zijn, dat die heeren hun millioenen besteden aan hoogescholen, bibliotheken, vredespaleizen en andere instellingen van openbaar nut, wanneer zij hun naam willen vereeuwigen; misschien is dat beter.

In Europa is de aanleg van weelderige parken iets, dat zich, behalve vorsten, wellicht alleen enkele Engelsche lords kunnen veroorloven. Over het algemeen vindt men in Engelsche parken wel waterpartijen, maar kostbare kunstmatige waterwerken zijn vrijwel uitzondering, zelfs in de Engelsche koningsverblijven. Een der meest bekende van die uitzonderingen is Chatsworth, het kasteel van den hertog van Devonshire, gelegen in Derbyshire aan de Derwent, 12 mijlen van Matlock. Dit kasteel is in de historie bekend als verblijfplaats van Maria Stuart, die hier 13 jaren als gevangene doorbracht, maar het dankt een grootere vermaardheid aan den aanleg van de parken en waterwerken in het begin der 19de eeuw uitgevoerd, op last van den zesden hertog van Devonshire, door de beroemde tuinarchitecten John Claudius Loudon en Sir Joseph Paxton, werken die alleen door die van Versailles worden overtroffen. Loudon is te beschouwen als een der vaders van den modernen Engelschen parkaanleg, die destijds ook op het vasteland navolging vond; hij schreef vele boeken over parkaanleg en tuinbouw. Paxton was de man, die bij den bouw der broeikassen op Chatsworth op het denkbeeld kwam, voor de Londensche Tentoonstelling van 1851 een glazen paleis aan te bevelen. Dit denkbeeld vond ingang en gaf aanleiding tot den bouw van het Crystal Palace, dat later verplaatst werd naar Sydenham, maar thans schijnt te moeten verdwijnen.

Het park en de waterwerken van het Crystal Palace zijn wel een vermelding waard, inzonderheid de fonteinen ten behoeve waarvan twee watertorens werden opgericht. De twee fonteinen op het benedenterras werken met een straal van 85 M. hoogte, de straal van de fontein op het boventerras bereikt een hoogte van 45 M. en zij verbruiken naar men zegt 120000 Gallons per minuut. Misschien is deze opgave overdreven, maar in elk geval is de benoodigde hoeveelheid water zoo groot, dat men de fonteinen slechts bij bijzondere gelegenheden laat werken, hetgeen dan verscheidene dagen te voren in de dagbladen wordt aangekondigd.

Naar Spanje te reizen, om La Granja te zien, is niet voor iedereen te doen, Versailles, St. Cloud of Londen zijn gemakkelijker te bereiken, maar er is een stad in Zuid-Frankrijk, waar veel Nederlanders komen en enkele dagen vertoeven, omdat zij ligt aan een der veelbereisde wegen naar Indië, namelijk Marseille. Tot de bezienswaardigheden van deze stad behoort het Chateau-d'Eau van het Museum, waarvan wij hierboven een afbeelding geven.

De Museumgebouwen, met het Chateau-d'Eau als middenpartij, vormen een werkelijk schoone, monumentale afsluiting van den Boulevard Longchamp. Zijn symbolische beteekenis ontleent het monument aan de rivier de Durance, die allegorisch is voorgesteld in de groote beeldengroep, een werk van den beeldhouwer Duret. De architect van het bouwwerk was Esperandieu. De Durance voorziet Marseille en een groot deel der omstreken van water, dat aangevoerd wordt door een kanaal, het zoogenaam Kanaal van Marseille, waarvan het water zich verzamelt in een groot bassin, gelegen in den Zoölogischen tuin, die zich achter het Chateau-d'Eau uitstrekt op een hooger niveau. Het kanaal werd in 1839—1849 aangelegd en heeft 52 millioen francs gekost, een groote som, ook voor een groote stad; maar het betrof hier geen luxewerk, want 40 jaren geleden werd reeds berekend, dat de verkoop van het water jaarlijks aan de stad 700.000 à 800.000 francs opleverde.

Het is ook omstreeks dien tijd, dat uit dankbaarheid tegenover het zegenbrengend element, de stad Marseille dit kostbare monument oprichtte, toen er tevens sprake was van den bouw van een nieuw stedelijk museum, dat vroeger in een oud klooster gehuisvest was, en de combinatie mag alleszins geslaagd heeten.

Wij zullen maar geen vergelijkingen maken met hetgeen in ons land aan monumentale (?) waterwerken te vinden is en maar niet denken aan het morsend fonteintje op het Binnenhof te 's-Gravenhage of den cementen bak op het Frederiksplein te Amsterdam.

Ook Rotterdam heeft onlangs, door den bouw van een monumentale fontein, een plicht van dankbaarheid vervuld tegenover den ontwerper van den Nieuwen Waterweg; maar zonder iets op de kunstwaarde te willen afdingen, wat beteekent dit, vergeleken bij iets als het Chateau-d'Eau te Marseille.

Doch wij zouden geen vergelijkingen maken, maar mogen toch niet eindigen zonder, zij het ook terloops, te herinneren aan iets, dat misschien althans eenigszins met buitenlandsche voorbeelden te vergelijken was, namelijk den aanleg van het park en de waterwerken van het Loo door den Koning-Stadhouder Willem III. Uit beschrijvingen en afbeeldingen kan men zich daarvan wel een denkbeeld vormen, maar er is niets van overgebleven dan enkele fragmenten, die nu en dan uit den grond zijn opgegraven. Ook het park van het lusthuis te Dieren moet bezienswaardige waterwerken hebben gehad.

Dit alles is echter verdwenen en er bestaat weinig uitzicht vooralsnog, dat opnieuw iets dergelijks zal worden tot stand gebracht; de stoutste restaurator van onzen tijd denkt er niet aan een herstelling der waterwerken van het Loo in hun oorspronkelijken staat ook maar op het papier te beproeven.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Dr. Jacobsen heeft er in een vorige Academie-spreekbeurt met recht aan herinnerd: onder de tallooze „relatieve begrippen" — hoè schaarsch, immers, zijn de volstrekte! — is het begrip tijd een der meest betrekkelijke. Welk een kleinigheid in het onmetelijk tijdsgeheel is wat wij „nieuwe geschiedenis" noemen en wanneer mag men spreken van „ouden tijd"! Al is zij, behalve door Shakespeare, dank zij de wassenbeeldenspellen der kermis onzen gedachten niet ongemeenzaam, Cleopatra blijft altijd een vrouw, die voor ons besef lang geleden geleefd heeft. Toch was het in een Egyptischen na-tijd. Ramsessen, van wie wij ons gemeenlijk voorstellen, dat hun roem behoort aan een oerperiode, waren helden op een beschavings-keerpunt, gelijk le roi soleil geweest is; en wie, als de heer K. P. C. de Bazel, zijn geest gemakkelijk doet reizen, dringt ook in dat rijk van woestijnrots en Nijlwelligheid tot een forscher, gezonder begin door, om, even later, niet ver uit de buurt, in het, als ons polderrijkje, stéédes „tusschen de stroomen" gelegen hebbende Mesopotamië, ons weder van een voor-tijd te spreken, waardoor het ons allen dáár als zeer oud voor den geest staande opnieuw iets kreeg van fin de siècle.

Het was met een verbazend-mooie en belangwekkende reeks lichtbeelden, dat de fijnzinnige De Bazel, kloek speurder die hij is, ons inwijdde in al dat verafs. Phidias werd er natuurlijkerwijs jong door. Michel-angelo leek haast decadent en bleek inderdaad aan decoratieve bedoelingen architectonische beginselen zonder aarzelen te hebben blootgesteld. Ook een Gothisch gootmonster bleek monsterachtiger van principe dan de bouwmeester het geacht heeft. En een groote voldoening was het, plotseling werk van Zijl te zien en zeer geacheveerd van Mendes da Costa, dat, na dat Egyptisch en ander oud-Oostersch', allerminst aandeed als westerschzwak.

Aan zijn boeiend aanschouwelijk onderwijs heeft de heer De Bazel de noodige theorie doen voorafgaan. Volledigheidshalve zij gezegd, dat de laatste geestelijke five-o'clock, het eerste — voor een beperkter gehoor — dito after dinner geweest is: tengevolge van een misverstand bleek namelijk in den namiddag de lichtbeeldenlantaarn te ontbreken; ware het toestel er wel geweest, ongetwijfeld zou het velen aan tijd hebben ontbroken. De heer De Bazel toch had meer te zeggen, dat men in een enkel uur doen kan. Hij is al bondig genoeg geweest, ook in het land-van-den-geest stapt hij door! We gevoelden ons, of we met Bolland uit waren.

Bouwkunstig Beeldhouwwerk, dus luidde de titel zijner rede. Hij begon met te betoogen, dat bij het geestelijk gebruik van een werk van bouwkunst gemoeds- en verstandsfuncties in werking treden. Wil een voorwerp in alle opzichten doeltreffend zijn, dan eischen wij doeltref-

fendheid, een zaak van stoffelijke aanraking, schoonheid, een voldoening der gemoedsaandoening, redelijkheid, een vordering van ons intellect. Goed, schoon, waar, komt eigenlijk neer op doeltreffendheid ten opzichte der hoofdfuncties van den mensch en zijn levensbehoeften. Wij toetsen de doeltreffendheid door beproeving en kritiek van de overeenstemmende eigenschappen. Een kunstwerk in het algemeen, een werk der bouwkunst in het bijzonder, heeft een drieledig leven: stoffelijk, emotioneel, intellectueel — doelmatigheid, schoonheid, redelijkheid. Evenredig aan aard en bestemming zal het eene of het andere aspect overheerschen; geen werk zal in waarheid schoon of goed of waar genoemd kunnen worden, indien het niet aan de eischen van dit drieledig leven in de juiste verhouding beantwoordt. Het stoffelijk gebruik vraagt noodzakelijk: doelmatigheid in rangschikking, maat en vorm en materiaal; het aandoeningsgebruik vraagt voornamelijk karakter, krachtswerking en harmonische stemming; het intellectueele gebruik vraagt voornamelijk overzichtelijkheid en redelijk samenstel. De bouwkunst schijnt natuurlijke eigenschap van het menschelijk bewustzijn; een geestesproduct is meer volkomen, naarmate het bouwkunstig element, het organisch verband grooter is. De bouwmethode der natuur is te doen groeien; nooit vrij en wild, steeds volgens vastgesteld schema en wet. De bouwkunstmethode is het samenstellen van heterogene elementen tot een natuurlijk geheel volgens vaste wet, overeenkomstig het gewenschte karakter. Een vorm is als een smybool, als een werktuig van krachten, welke krachten in beginsel zijn terug te brengen tot geven, ontvangen en behouden. De bouwkunstige vorm verzinnelijkt deze werking. Het bouwkunstig samenstel, dat de ruimte omsluit, kan gedacht worden zonder samenvoeging van materiaal en zonder modulatie, welke die samenvoeging markeert. Deze ruimtebepalende vorm is het eigenlijke geestelijke bouwwerk en deze grondvorm moet de volkomen karakteristiek bevatten van het motief, d. w. z. van de beweegreden der stichting. Deze karakteristiek spreekt uit maat en vormverhoudingen. De architect gaat aan het werk in een dualiteit van constructeur en modeleur en de daaruit voortkomende plastische verschijning is levend en emotioneel schoon naarmate de beeldhouwerseigenschappen meer of minder in hem ontwikkeld zijn en in harmonie met den samensteller werken. Er is ideëele conceptie, er is techniek. Eenerzijds moet het geestelijk schema tot zoo volkomen mogelijke uitdrukking gebracht; nieuwe mogelijkheden moeten geopend door het bedenken van nieuwe werkmethoden. Andererzijds moet het materiaal zoodanig gevoegd en verdeeld, dat het, met volkomen eerbiediging van eigen aard, in dit nieuwe verband dient om de karakteristiek van het vormprinciep te steunen. Daarbij ontstaan, volgens de verhoudingen van dit vormbeginsel, volgens de verdeeling en samenstelling der vormelementen, en volgens verdeeling en samenstel der materialen, modulaties, welke het geheele samenstel van bouwkunstige elementen accentueeren, verzinnelijken en naar buiten toonen en waardoor bij den beschouwer gedachtenverbindingen worden gevormd. Doordat neven de algemeene expressie van het detail af tot den grooten vorm het geheel in zijn geest wordt opgebouwd, wordt de bouwkundige idee hem eigen en komt hij tot vol begrip. Voor deze oprichtende werking, de suggestie van kracht en eenheid, behoort het detail zoodanig met het geheele vormkarakter en met de structuur saam te hangen, dat het zijn geestelijke verwantschap behoudt en duidelijk toont. Zoo het geheel — zoo de deelen.

Dit eenswillende is het eigenlijke stijl-element in een werk, dat doet denken aan een streven in gelijke richting bij velen. Vormt het sociale element in de samenleving niet op gelijke wijs daarvan den stijl, het karakter?

Een tweede element in het bouwkunstig samenstel — zoo ging de heer De Bazel voort — is, dat de onderdeelen niet alleen evenredig zijn aan het grondmotief en het karakter vertegenwoordigen, maar ook, dat zij in zoo groot mogelijke mate het bezielende leven van dat grondmotief uitdrukken. Uiteraard is dit speciaal de taak van de plastische vormverschijning, zoowel van het geheel als der deelen.

De architect behoort een zoodanig plastisch beeldend vermogen te hebben, dat hij geestelijk het geheel doordringt zoowel van buiten naar binnen, als van binnen naar buiten. In het geheele bouwwerk moet dat blijken. In de onderdeelen toont het zich, doordat zij actief of positief zijn naar den aard van hun functie, in levend verband met het geheel de werking der krachten accentueerend. Hierbij kan zich de strijd der krachten als het ware dramatisch manifesteeren. De gewone uitdrukking, voor zoogenaamde decoratieve onderdeelen: sprekende deelen, wijst zeer goed het karakter aan. Deze onderdeelen kunnen van verschillend karakter zijn: 1°. in verband met het bouwkunstig samenstel: functionneerend, behoort het motief in harmonie te zijn met die functie, zoodanig, dat de functie het motief motiveert en beteekenis verleent; 2°. in verband met het algemeene doel: illustreerend, is het motief gebonden aan gepaste verhoudingen en plaats in verband met de harmonie van het geheel; 3°. als zuiver z.g. versierende sculptuur, welke alleen door licht- en schaduwwerking fijnere harmonieën en contrasten nastreeft, toon en kleur.

Het motief in den kunstvorm behoort de uitbeelding of het symbool te zijn van het motief van handeling, de verstoffelijking dus van het geestelijk motief.

De spreker kwam hier aan de verhouding van ontwerp en uitwerking, die van ontwerper en uitvoerder. Deze verhouding is mede belangrijk, omdat bij architectonische sculptuur ook de verhouding geldt van den ontwerper van het geheel en der deelen. Hier is tevens het gevaarlijke gebied der virtuositeit, waarop zoo menig kunstenaar verdwaalde en waardoor zoo menig kunstwerk aan kracht der eenheid verloor. Eenheid is noodig en het type moet overheerschen. Doch ook is ten allen tijde waar gebleken, dat, hoe sterker de eenheid der hoofdconceptie is, hoe meer virtuositeit ze verdragen kan.

Alles in de natuur, zoowel als in de kunst, streeft naar krachtiger levensuiting. In de natuur door de levensbeweging zelve. In de kunst door uitdrukking der levensbeweging in de rust van den stabielen vorm, waardoor die vorm het vermogen erlangt, de levensbeweging in het menschelijk bewustzijn op te wekken.

De plastische kunst doet dat, door het toonen van het vormoppervlak, als het ware gespannen door de inlevende kracht der wilsbedoeling. Het karakter dezer oppervlakken zal bij bouwkunstige plastiek van strenger lijnenbeweeg zijn dan bij vrije beeldbouwkunst, naar het wezen stijlvol verwant met het bouwsel zelf en van zelfde gedachtenstructuur, toch met de grootst mogelijke mate van levensuitdrukking, zonder overdreven uitbeelding van de levensbeweging zelve.

De overgang van strenge functionneerende bouwkunstige plastiek, illustratieve decoratie en vrije beeldhouwkunst, is juist daarin gelegen, dat, in steeds grooter mate, de levensbeweging zelve kan worden uitgebeeld. In steeds grooter overgang van rust, stabiliteit en gebonden evenwicht naar bewegelijkheid en uitbeelding der levensverrichting.

In de historische perioden zien wij groote en machtige kunstwerken; wij zien technieken tot ideale perfectie opgevoerd; wij zien, tot wat hoogte de eigenschappen van den volksaard kunnen ontplooid worden. Op de hoogtepunten dezer ontplooiing zien wij, schijnbaar zonder afstamming, schitterende genieën naar voren treden, die voor langen tijd het type van een volgende kunstrichting bepalen. In de plastische vormgeving zien wij niettemin een bijna onafgebroken relatie van vormelementen en typen, telkens gewijzigd verschijnend, alleen doordat er telkens op eenigszins andere wijze, door anderen volksaard, een andere kant van wordt getoond.

Dit doet ons zien, dat niet de vorm, maar de levensuiting het doel is; dat de kunstvorm drager is van dat veranderende, groeiende leven.

Tevens schijnt deze omstandigheid te wijzen op de bijzondere taak van elk cultuurvolk, dat een groote kunst ontwikkelde. De beeldende kunst toch vertoont in haar karakter het type van aard en aanleg van een volk en in haar vormgeving en uitbeeldingen het gedeelte daarvan, dat zich in bewuste voorstelling heeft omgezet.

De oudste kunsten toonen bewuste wilsuiting in krachtig karakter met symbolische uitbeelding der levensverrichtingen.

Spreker toonde dit aan met een keurige kenschets der Egyptische kunst, der Babyloniërs, Assyriërs en andere volken. De hoofdkarakters spreken zich uit in een vormgeving, welke een volkomen samengroei toont van architecturalen en sculpturalen kunstvorm. De latere perioden onzer zoogenaamde klassieken toonen ontleding in verschillend vormtype, verband houdend met de bouwkunstige functie-analyse van verschillende eigenschappen. In het groote geheel der ontwikkeling van den kunstvorm gezien, treffen in de Phoenicische en Grieksche wereld de elementen van oostersche en westersche karakteristiek samen, zoowel de oeroude oostersche stabiliteit en rust als de neiging tot ontleding der elementen, ontwikkeling van zelfstandige eenheden en volledig duidelijk uitgesproken functie der deelen, welke ontegenzeggelijk de werking van het Keltisch en Germaansch bewustzijn aanduiden; de zucht naar analyse en determineering, de wiskunstige logika, welke het rationeele in de kunstuiting vraagt en tot uitdrukking zoekt te brengen. De grootste opbloei dezer elementen zien wij in de Grieksche cultuur en kunst. De geheele latere westersche kunst is doordrongen van dit beginsel.

De kunstontwikkeling gaat haar weg, uiteraard beïnvloed door en sterk afhankelijk van de maatschappelijke mogelijkheden; maar toch ook haar eigen weg.

Een weg, die lijdensweg is wijl ook hier de ontwikkeling slechts voortgang heeft door de individueele poging; tevens echter zegevierend den geheelen menschelijken beschavingsgang beïnvloedt.

De monumentale en speciaal de plastische kunst, zoekt den vorm, waarin de emotioneele volkskracht uitdrukking kan vinden; den vorm, die symbool en tevens werktuig is.

Dat het moderne leven daartoe den weg bereidt, is zeker.

De laatste eeuw heeft het kunstveld van het verleden, zij het ook oppervlakkig, nogmaals beploegd; wij hebben daardoor gelegenheid gehad den oogst te analyseeren en gezien dat de vruchten slechts ten deele bruikbaar zijn, dat ze als voorbeeld niet meer bruikbaar zijn.

Deze analyse en die van het kunstenaarsbewustzijn tevens leeren ons de nog niet ontplooide krachten kennen. Verdere arbeid zal ons de werkmethoden leeren, die nieuwe mogelijkheden doen beheerschen en de nieuwe vormnuance vinden, die zich aanpassen zal aan een vernieuwden en meer gesocialiseerden mensch, in staat tot vrijwillig en bewust eenheidsstreven.

N. R. Ct.

De toestand van de Haagsche Kazernes.

In het jaarverslag over 1910 van de Gezondheidscommissie te 's-Gravenhage is opgenomen het rapport van de subcommissie over den toestand van de kazernes in de Residentie.

In dit rapport lezen wij o. a.:

Op de belending en omgeving van de Oranjekazerne (infanterie) aan de Mauritskade is weinig af te dingen; aan de N.O.-zijde is de toestand wat de vrije ruimte aangaat niet zoo gunstig als hij wel zijn kon.

Boven elke chambrée op den beganen grond bevindt zich op de verdieping nog een chambrée van dezelfde grootte, evenals de onderste voorzien van twee rondgaande galerijen. De bovenste vertrekken zijn de eigenlijke verblijven van den soldaat, waar hij slaapt, eet, poetst, zijn kleeren uitklopt, zich verkleedt, zijn uitrustingsstukken bewaart, zijn natte kleeren ophangt en soms zijn vrijen tijd doorbrengt. Nachtprivaten zijn hier niet aanwezig, wel vuilnisbakken, in een of anderen donkeren hoek opgeborgen, en primitieve bergplaatsen voor de karige hoeveelheden brandstoffen, waarmee de groote ruimte slechts onvoldoende kan worden verwarmd, ook omdat de kachels te klein en te weinig in aantal zijn. De zoldering is niet geplafonneerd, wat doorstuiven en doorlekken tengevolge heeft.

De plaatsing van de bedden laat zeer veel te wenschen over; de kribben toch zijn zoo geplaatst, dat voor het grootste deel er telkens twee vlak tegen elkaar aansluiten, wat doet denken aan lits-jumeaux. Tegen dit stelsel bestaan overwegende bezwaren zoowel van hygiënischen als moreelen aard, gezwegen nog van het onsmakelijke van het slapen van twee mannen zoo dicht bij elkaar. De afstand tusschen elk paar kribben is niet grooter dan 60 à 70 cM., op enkele plaatsen zelfs 28 à 30 cM.

De verlichting is voor een groot deel ten eenenmale onvoldoende. Wel zijn in elke chambrée 4 of 5 hooge ramen, maar door de galerijen rondom wordt alleen de ruimte gelijkvloers en op de eerste galerij alleen die aan den kant van den buitenmuur voldoende verlicht. Met de ventilatie is het nog erger gesteld. De versche lucht moet binnenkomen door tuimelramen, welke 's nachts echter meestentijds gesloten zijn, omdat de kribben in de onmiddellijke nabijheid staan. Luchtafvoer geschiedt door twee kanalen van te geringe capaciteit.

Alles tezamen nemend komt de commissie tot de slotsom, dat zulk een chambrée meer een pakhuis van menschen dan een behoorlijk verblijf te noemen is. Dat deze vertrekken slechts onvoldoende zindelijk te houden zijn, spreekt van zelf.

De onderofficierskamers zijn, volgens het rapport, diepe en daardoor slecht verlichte vertrekken, de arrestantenkamers slecht verlichte en onverwarmde hokken; het cellengebouw bevat een aantal absoluut donkere en onverwarmde cellen, waar als maximum 14 dagen straf wordt ondergaan.

De privaten zijn in afzonderlijke gebouwtjes ondergebracht. Die voor de onderofficieren bestaan uit geheel van elkander gescheiden ruimten, die voor de manschappen uit lange rijen openingen zonder bril, afgescheiden door lage houten schotjes. Behalve het nieuwe badhuis, met 52 douches en behoorlijk waschlokaal, zijn op het terrein nog 9 andere waschgelegenheden: schuurtjes met pannendak, waarin als eenig meubel een plank met gaten, waarin de waschblikken geplaatst worden.

De keukens voldoen zelfs niet aan matig gestelde eischen Alles geschiedt in één vertrek; er is geen afzonderlijke provisiekamer, geen bijkeuken, bergplaats voor brandstoffen, spoelhok enz. Het betrachten van reinheid is hierdoor vrijwel

onmogelijk; de koks gebruiken dezelfde pakken bij het schrobben als bij het bereiden van het eten. In een der hoeken is een menagekolk, wat niet bevorderlijk is voor een frissche atmosfeer. De ventilatie laat alles te wenschen over.

De conclusie waartoe de commissie komt is, dat wat de algemeene gesteldheid betreft de Oranjekazerne allerminst voldoet aan eischen van hygiëne en goeden smaak; ze is als woning beneden peil en vele van onze gevangenissen steken gunstig bij haar af. De inrichting vertoont zulke hygiënische gebreken dat, bestond daartoe bij het Staatstoezicht op de Volksgezondheid de bevoegdheid, de kazerne zonder twijfel zou moeten worden gesloten.

Met de artillerie-kazerne aan de Frederikstraat is het niet veel beter gesteld. Dicht bij de vertrekken van de manschappen zijn op het terrein twee mestputten, die om de twee dagen worden leeggehaald. De toetreding van lucht tot de kamers is beter dan in de infanterie-kazerne, maar overigens zijn de gebreken dezelfde en de afscheiding tusschen de op de verdieping gelegen vertrekken en de daaronder liggende paardenstallen kan niet voldoende worden genoemd. Het aanwijzen van den stal als verblijfplaats voor dag en nacht aan de oppassers van officierspaarden, noemt de commissie ergerlijk. De mannen slapen daar op bedden in de gangen, achter de paarden.

In de cachotten, duistere en vochtige hokken, lekt het als boven de vloer wordt geschrobd. Nachtprivaten zijn hier onbekend en de manschappen moeten zich 's nachts zoo uit het bed in de koude buitenlucht begeven. Zelfs maar eenigermate behoorlijke waschgelegenheden zijn er niet te vinden. De keuken voldoet nog minder aan de eischen dan die in de Oranjekazerne.

De conclusie luidt: de kazerne is oud en verouderd; in geval van brand valt aan blusschen niet te denken. Uit een hygiënisch oogpunt kan bovendien niet anders gezegd worden, dan dat zij niet aan eischen van de gezondheidswet voldoet.

Ook in de Alexanderkazerne (cavalerie en veld-artillerie) aan de Laan Copes van Cattenburch is de toestand vrijwel hetzelfde. De hoogte van de kamers voor de soldaten is onvoldoende, evenals de afscheiding met de stallen. De oppassers slapen ook hier bij de paarden. Badinrichtingen ontbreken en de waschgelegenheden zijn gelijk aan die in de Frederikskazerne. De nachtprivaten liggen buitenshuis.

De geheele afvoer van faecaliën, hemel- en huishoudwater, benevens schrobwater uit de stallen en de urine van de paarden, voor zoover deze niet in de paljas wordt vastgehouden, heeft plaats door middel van een rioolstelsel, dat op de gracht loost, die het kazerneterrein omgeeft. Ten einde verwuiling van de gracht te voorkomen, wordt het water vier malen in de week geheel ververscht. Deze wijze van afvoer kan — zegt het rapport — den toets der kritiek echter niet doorstaan. Speciaal in de hoeken, die de gracht vormt en bij de steenen bruggen wordt veel vuil tegengehouden en verontreiniging van den bodem kan niet afdoende worden tegengegaan.

De keuken is vrijwel gelijk aan die van andere kazernes.

De conclusie waartoe de commissie hier komt luidt: de kazerne is oud en verouderd en brandgevaarlijk. De ventilatie is gebrekkig, de verwarming onvoldoende, de beddenplaatsing onhygiënisch, de privaat- en de waschinrichtingen zijn primitief. Ook van deze kazerne kan men zeggen, dat het tijd wordt om ze buiten gebruik te stellen.

De commissie wijst in haar rapport nog op het „reglement betreffende het toezicht op en het beheer van de kazerneering en wat daartoe behoort" van 9 April 1887, en haalt daaruit verschillende voorschriften aan, waaruit blijkt, dat de toestand in de Haagsche kazernes met de hoofdbepalingen van dat reglement geheel in strijd is.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft op 25 Maart j.l. in „American" zijn derde jaarvergadering gehouden, onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel. In het jaarverslag van den secretaris, den heer C. N. van Goor, wordt het goed recht van het bestaan van den bond uitvoerig aangetoond; met zustervereenigingen is herhaaldelijk ter bereiking van gemeenschappelijk beoogde doeleinden samengewerkt, o. a. is in samenwerking met andere bouwkundige vereenigingen een commissie in het leven geroepen ter bestudeering der verschillende bouwverordeningen met het doel te trachten daarin een eenheid te verkrijgen; steun werd verleend aan adressen van zustvereenigingen tot regeerings-colleges en zelfstandige adressen werden verzonden. Men meent o. a. met het adres aan H. M. de Koningin inzake de Paleis-Raadhuis-quaestie een goed werk gedaan te hebben. Wijl de Bond de overtuiging gekregen heeft, dat langs officiëelen weg geen stappen gedaan zijn om de meening van Hare Majesteit te vernemen, achtte het bestuur 't den plicht der architecten-vakvereenigingen om zich rechtstreeks tot de Koningin te wenden.

De onderhandelingen met den Bond van Technici en den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond omtrent het sluiten van een collectief arbeidscontract, leidden tot het sluiten van een zoodanig contract met eerstgenoemden bond.

Het aantal leden bedroeg op 21 December 1910 42, waarvan 15 te Amsterdam, 7 te Rotterdam, 5 in Den Haag, en 2 te Utrecht. De rekening van den penningmeester, den heer P. J. Houtzagers, sluit met een voordeelig saldo. De begrooting van het vierde bondsjaar is daarna vastgesteld. Aangenomen is het bestuursvoorstel tot heffing van 12 pct. over de aanslagen der leden in de bedrijfsbelasting.

Als bestuursleden zijn herkozen de heeren A. W. Weissman en H. G. Jansen en gekozen de heer J. E. van der Pek. Bij acclamatie is tot voorzitter benoemd de heer De Bazel.

Eenige discussie volgde over het bestuursvoorstel tot het scheppen van een categorie adspirant-leden van den bond.

De voorzitter wees er op, dat van de jongere architecten, die sympathie gevoelen voor de beginselen van den bond, doch wegens onvoldoende praktijk nog niet in de termen vallen om als lid te kunnen toetreden, op deze wijze aan den bond kan binden, terwijl tevens het ledental van den bond wordt versterkt.

Als adspirant-leden zouden slechts moeten worden toegelaten degenen die in aanmerking komen om later lid te worden. Het voorstel vond algemeene instemming, doch een nadere regeling werd tot een volgende vergadering aangehouden.

Verder is aan de orde gekomen een vraag van de commissie voor de bouwverordeningen betreffende het program van werkzaamheden dezer commissie. In deze commissie bestaat nl. een meerderheid en een minderheid. De commissie meende haar taak te moeten beperken tot het grondig onderzoek der Amsterdamsche bouwverordening, terwijl het bestuur wenschte, dat de commissie een vergelijkend onderzoek zou instellen naar de Nederlandsche bouwverordeningen.

De heer Ingenohl wees er op, dat B. en W. van Amsterdam niet veel aandacht hebben gewijd aan het werk der commissie. Spr. acht het nu monnikenwerk, de Amsterdamsche bouwverordening, die vermoedelijk de eerste tien jaar niet weer zal worden herzien, nader in deze commissie te behandelen. De bouwverordening is ontworpen, zonder dat in het minst rekening is gehouden met de eischen van het vak. Spr. vertegenwoordigt in de commissie de minderheid en sluit zich aan bij de meening van het bestuur.

De heer Joling verdedigde het standpunt der meerderheid in de commissie. Spr. acht het een onbegonnen werk de bouwverordeningen te herzien over het geheele land. Men meent reeds met Amsterdam voldoende en veel werk te hebben. Dat de eerste tien jaar geen herziening der Amsterdamsche verordening te wachten is geeft spr. niet toe. De commissie is haar arbeid begonnen toen niet bekend was, dat zoo spoedig een herziening aanstaande was.

De heer Weissman is van oordeel, dat beide partijen gelijk hebben. Spr. zou als maatregel van verzoening in de commissie ook eenige leden uit andere plaatsen willen benoemen.

De heer Leeuw herinnert er aan, dat de commissie een taak van zoo verre strekking niet heeft aanvaard.

De heer Van Goor wees er op, dat de commissie indertijd is ingesteld met het doel meer eenheid te verkrijgen in bepalingen der verschillende bouwverordeningen.

De voorzitter zou het een uitstekend plan van actie achten voor den bond, indien de door hem benoemde commissie accidenteel te werk ging en telkens wanneer ze in de verschillende bouwverordeningen een struikelblok vond hierop te wijzen.

De heer Leeuw ontkende niet het nut van plaatselijke commissies, doch bij het instellen dezer commissie is slechts gedacht aan Amsterdam.

De voorzitter wees er op, dat de Amsterdamsche architecten veelal door het geheele land werken.

Besloten werd, dat de commissie voortaan zal werken voor het geheele land. Dit besluit zal aan de commissie worden medegedeeld, opdat ze zelf verder zal kunnen beslui ten, wat haar te doen staat.

Daarna werd met gesloten deuren behandeld de quaestie Moojen—Cuypers.

Bij de rondvraag bepleitte de heer Frowein een archief voor teekeningen van Nederlandsche architecten.

Om drie uur bracht de bond een bezoek aan het Koninklijk paleis, waar de heer Weissman het gezelschap rondleidde.

De voorzitter bracht den heer Weissman dank voor zijn belangwekkende, geestige toelichting en sprak de hoop uit, dat het Paleis spoedig weer aan zijn oorspronkelijke bestemming zou worden teruggegeven.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Door het Bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is het volgend adres verzonden:

Aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen,

het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gevestigd te Arnhem, van welke Vereeniging de Statuten laatstelijk zijn goedgekeurd bij Kon. Besl. van 15 Augustus 1910, No. 28,

dat adressant met belangstelling kennis genomen heeft van de mededeelingen van B. & W. d. d. 28 Februari en 3 Maart, in zake de vraag, door Uw medelid van den Raad, den heer Warneke gesteld, omtrent de juistheid der bewering, geuit door Uw medelid, de heer Vegtel, als zoude een gedeelte der hier te lande gebruikt wordende Belgische baksteen afkomstig zijn uit de Belgische strafkolonies enz.;

dat het adressant's bevreemding heeft gewekt, dat die vraag van den heer Warneke, gesteld den 21 November 1910, reeds nu kon beantwoord worden, terwijl toch adressant's request d.d. Mei 1909 — verband houdende met hetzelfde onderwerp — tot heden onbeantwoord is gebleven;

dat adressant aanneemt, dat het Raadslid Vegtel zijne gewraakte uitlating putte uit het bovenbedoelde request van adressant, waarin immers o. m. voorkomt, dat „in België steenen gefabriceerd worden op tuchtscholen, welke steenen om de industrie in dat land niet te benadeelen, daar niet verkocht mogen worden";

dat adressant in de mededeeling van B. & W. geen afdoende weerlegging ziet van de toenmaals door hem geuite bewering, daar immers door den Belgischen Minister destijds is verklaard, dat de steenen geproduceerd door gevangenen niet in België verkocht zouden worden, maar voor eigen gebruik door den Staat zouden dienen, terwijl eene eventueele overproductie naar het buitenland verkocht zou worden, hetgeen dan ook — blijkens de mededeeling van B. & W. — in 1902 o. a. naar 's-Gravenhage heeft plaats gehad;

dat bovendien door B. & W., in hunne mededeeling geheel uit het oog verloren wordt, dat de bedoelde steenen — ook al worden zij niet in België verkocht — door hunne bestemming voor bouwwerken van den Staat toch de overproductie in België vergrooten, welke overproductie dan op de Nederlandsche markt gebracht wordt en bijv. in 1909 tegen f 7.00 — per 1000 steenen, franco voor den wal te 's-Gravenhage geleverd werd;

dat adressant derhalve van meening blijft: de fabricatie van baksteen door Belgische gevangenen is — zij het soms ook indirect — een der oorzaken van den invoer van Belgischen steen in ons land tegen een prijs, die geacht moet worden te zijn beneden den kostprijs van dat fabrikaat;

dat adressant bovendien overtuigd is, dat bij een eventueel wederom voorkomende overproductie aan de Belgische strafkolonie te Merxplas deze door gevangenen gemaakte steenen opnieuw direct op de Hollandsche markt zullen worden gebracht;

dat adressant met beslistheid de bewering van B. & W. — nog wel den deele op rekening van „Nederlandsche fabrikanten" gesteld! — moet tegenspreken, als zoude het oprichten in toenemend aantal van ringovens oorzaak zijn van een in den drukken tijd onvoldoenden voorraad van z. g. „slappen steen";

dat toch de bouw van een grooter aantal ringovens dan voorheen hierop geen invloed kan uitoefenen, 1° omdat het aantal ringovens nog te klein is om op de totaal productie te kunnen influenceeren, en 2° omdat, ten overvloede, ervaring leert, dat ook in ringovens wel degelijk z. g. „slappe steenen" gebakken worden, naast de hardere soorten;

dat het adressant bekend is, dat er jaren geweest zijn, waarin de productie der Nederlandsche Baksteennijverheid, door weersomstandigheden, belangrijk minder was dan gewoonlijk het geval is — jaren, die samen vielen met eene periode van enormen eigenbouw, waardoor inderdaad eenige schaarschte in het fabricaat zich voordeed;

dat evenwel in verband met de malaise in de bouwvakken gedurende de allerlaatste jaren van een schaarschte als door B. & W. bedoeld, geen sprake kan zijn, zoodat adressant niet begrijpt hoe B. & W. een dergelijk argument kunnen aanvoeren, zulks minder, waar het toch niet is aan te nemen, dat adressant zou requestreeren als de Nederlandsche Baksteennijverheid niet in staat ware in de behoefte aan bepaalde, verlangde soorten te voorzien;

dat de merkwaardige aanhaling, door B. & W. vermeld, uit het bestek voor den bouw van een ziekenhuis te Brussel, luidende: „Les briques spéciales pour les parements seront des briqueteries: Fr. van de Loo à Dieren" doet uitkomen,

dat het B. & W. ten eenenmale onbekend is, dat de hierbedoelde sier- of profielsteenen van de firma Van de Loo een speciale soort is, die slechts op enkele fabrieken in ons land gemaakt worden en dus met de aanhangige quaestie niets hebben uit te staan, terwijl overigens het gebruik van de veel duurdere Hollandsche steen door de Belgen een bewijs te meer is van de betere kwaliteit van ons fabrikaat;

dat adressant ten hoogste verbaasd is over de slotopmerking van B. & W. „dat, moge het gebruik van Belgische steen aan de Nederlandsche Nijverheid wellicht eenige schade berokkenen, het verwerken daarvan aan Haagsche belangen ten goede komt, daar de Belgische steen in den regel in groote schepen wordt aangevoerd, die niet in de Haagsche grachten kunnen komen, zoodat zij dus moeten worden overgevlet of gereden naar de plaats van het werk. Dit brengt gemiddeld f 1.00 per duizend aangevoerde steenen als loon voor het overladen en vervoeren ten bate van Haagsche werklieden. De inlandsche steen daarentegen wordt gewoonlijk aangevoerd in kleine schepen, die overvletten niet noodig maken";

dat adressant hiertegenover moet doen opmerken, dat deze uiting, die den indruk geeft van een zeker protectionisme — indien zij juist ware — leiden moet tot de conclusie, dat dit voordeel dan verkregen wordt ten koste zoowel van de Nederlandsche Baksteenindustrie als van de Nederlandsche Binnenschipperij;

dat echter adressant er op meent te moeten wijzen, dat de bewering, als zoude ongeveer f 1.00 per duizend steenen — wij herhalen: ten koste van binnenlandsche nijverheid — aan Haagsche werklieden ten goede komen, niet als volkomen juist mag worden aangenomen, terwijl voorts alléén kleine scheepsladingen inlandsche steen direct naar hunne bestemming kunnen worden vervoerd en alzoo overvletten of vervoer per as ook voor ladingen inlandsch fabrikaat (reeds met ladingen van niet minder dan 25000 stuks) evenzeer noodig is en dus evenzeer Haagsche werklieden ten bate komt; dit overvletten een gevolg van de, in verloop van tijd immer meer teruggebrachte, toegelaten vaardiepte over de z. g. „boomen" in het Haagsche vaarwater;

dat adressant ten slotte zijn leedwezen er over uitspreekt, dat het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage zoo weinig doordrongen blijkt van de belangen van eene Nederlandsche Nijverheid, van den bloei der binnenlandsche scheepvaart, en van alles, wat van een kwijnenden toestand van eerstgenoemde industrie en van een niet bevorderen van den binnenscheepvaart de onmiddellijke gevolgen zijn;

't welk doende, enz.

het Bestuur der Vereeniging van
Nederlandsche Baksteenfabrikanten,
namens het Bestuur,
VAN WIJK, Voorzitter.
C. J. HENDRICKS, Wd. Secretaris.

Gedermalsen,
Woerden, den 17 Maart 1911.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Officieel Gedeelte. Mededeelingen Afdeeling Amsterdam. 629ste Alg. Vergadering van 16 Maart 1911 — Agemeene Administratieve Voorschriften voor Werken ten behoeve van Besturen en Particulieren. (Vervolg).

Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk, door A. W. Weissman.

Het Bismarck Nationaal Denkmal, met afbeeldingen.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaat bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 8 APRIL 1911. No. 14.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Paleis-Raadhuis-quaestie.

Het officiëele verslag van de laatste vergadering van den Architectenbond is nog niet verschenen en al kan men aannemen, dat, zooals in het voorloopig verslag (zie ons vorig nummer *) staat, het bestuur gemeend heeft met het adres aan H. M. de Koningin inzake de Paleis-Raadhuis-quaestie een goed werk gedaan te hebben, eischt de mededeeling, dat de Bond de overtuiging zou hebben gekregen, dat langs officiëelen weg geen stappen gedaan zijn om de meening van Hare Majesteit te vernemen en het bestuur 't den plicht achtte der architecten-vakvereenigingen, om zich rechtstreeks tot de Koningin te wenden; minst genomen nadere toelichting.

Overtuiging is een sterke uitdrukking, waarmede wel eens lichtvaardig wordt omgesprongen en die maar al te vaak, als het zwaard van Brennus, op de schaal geworpen wordt, waar argumenten en bewijzen ontbreken. Vooral wanneer personen van gezag in een vergadering met hun overtuiging alle oppositie tot zwijgen brengen, wordt er eigenlijk niets mede bereikt, want hoe vaak bleek niet, dat de zoogenaamde overtuiging, ook bij mannen van gezag, tenslotte niet anders was dan een vaag vermoeden of een blooie veronderstelling. En daarom meenen wij hier ook te mogen vragen, op welke wijze en waar men die zekerheid heeft verkregen, dat langs officiëelen weg geen stappen gedaan zijn.

Wanneer dit werkelijk zoo is, dan ligt de oorzaak voor de hand, want zelfs wie de quaestie niet van ouds kent en er alleen maar van weet, wat er in de laatste jaren over geschreven is, zal toch wel begrijpen, dat wij hier voor een vraagstuk staan, waarvan de oplossing lang niet eenvoudig is.

Het is nu wel heel gemakkelijk, stappen te doen, maar, wanneer men bij elken stap moet overwegen of men wel op den goeden weg wandelt, of men den voet niet wellicht zet op een verboden terrein vol voetangels en klemmen, dan is zulk een stapperij niet aangenaam niet alleen, maar men komt er ook het doel niet nader mede.

Ligt het nu niet voor de hand, dat men geen stappen zal doen, alvorens de kaart van het terrein bestudeerd en den te volgen weg eenigszins afgebakend te hebben. Wij gelooven niet, dat de tegenwoordige burgemeester van Amsterdam er de man naar is, om in een zaak als deze belangstelling te veinzen en hem in hoofdzaak moet het verwijt treffen, dat langs officiëelen weg geen stappen gedaan zijn.

Mocht dit echter wel uitgesproken worden, zonder het tevens waar te maken?

En zoo men het kan aantoonen, is daarmede dan ook bewezen, dat er niets aan de voorbereiding van officiëele stappen gedaan is? Die voorbereiding is o. i. van het hoogste gewicht, speciaal in deze delicate aangelegenheid. Hoever zij wellicht gevorderd is weten wij niet en dat degenen, die het weten kunnen, er zich niet over uitlaten, ook met

*) Verbetering. In dit verslag is een paar malen als spreker genoemd de heer Leeuw; dit moet zijn de heer P. de Jongh.

geen enkele woord, is natuurlijk en waarschijnlijk verstandig.

Ook door de publicatie van het adres van den Architectenbond zal men hen niet aan 't spreken krijgen. Het eenig effect, dat die publicatie tot heden gehad heeft is, dat zij enkele ingezonden-stukken-schrijvers naar de pen heeft doen grijpen. Daardoor is de litteratuur over het vaagstuk verrijkt met enkele bijdragen, waaruit blijkt, hoe weinig belang het groote publiek eigenlijk in de quaestie stelt. Immers van de quintessens der quaestie heeft men zich blijkbaar niet op de hoogte gesteld en dat is den courantenlezer, zou men zeggen, toch gemakkelijk genoeg gemaakt.

Hoe is het anders te verklaren, dat b.v. een Nederlander te Genève daarover aan het „Nieuws van den Dag" kon schrijven:

„Ten hoogste verwonderd las ik in uw geacht blad van 13 dezer uw belangrijk bericht over eene adres-beweging door den Bond van Nederlandsche Architecten op het getouw gezet met het doel het Paleis op den Dam zijn vroegere bestemming te hergeven. Het m.i. bij uitstek onvaderlandslievende doel van het tot de Koningin gerichte adres noopt mij de hoop uit te spreken, dat de inhoud niet eene uiting zij van de thans in Nederland algemeen gekoesterde gevoelens in zake de z.g. Paleis-Raadhuis-vraag."

„Indien de bedoeling van Koning Willem I niet tot uitvoering is gekomen, zoo mag men veilig aannemen, dat daartegen, bij nader onderzoek, de meest gegronde bezwaren bleken te bestaan en zoo Koningin Wilhelmina, aan wie het toch alleen toekwam in deze aangelegenheid het initiatief te nemen, heeft nagelaten zulks te doen, is dat een overtuigend bewijs, dat die bezwaren niet weg te nemen zijn. Het schoone kunstgewrocht van Jacob van Campen, 't welk thans eene hoogere bestemming vervult dan de oorspronkelijke, is het eenige Koninklijke verblijf in Nederland, dat met recht een Paleis genoemd kan worden. Door dat grootsche Paleis in Hare hoofdstad wordt de draagster der Kroon in staat gesteld op waardige wijze tegenover het buitenland de eer des lands te handhaven. De Koningin, beter dan wie niemand Nederland lief heeft, gaf bij herhaling blijk wegens dat doel prijs te stellen op het bezit van Haar Paleis te Amsterdam."

„Het is allen Nederlanders een plicht Hare Majesteit ter zijde te staan in het vervullen Harer zware taak."

„Ver van Haar te willen dwarsboomen, zij het ons aller begeeren der Koningin het gebruik te laten van het Paleis aan 't welk, als zoodanig, voor Haar en voor Haar Volk dierbare herinneringen verbonden zijn."

De strekking van de geheele beweging, blijkt door dezen inzender verkeerd begrepen en miskend te worden en met den waren toestand schijnt hij onbekend te zijn. Hoe kan hij anders het gewezen Raadhuis een waardig Koninklijk Paleis achten? Maar hoe weinig zakelijk de inhoud van het bovenaangehaalde stukje moge zijn, de schrijver behoort blijkbaar tot degenen, die er, evenals wij, aan hechten, dat de Koningin in staat zal zijn in de hoofdstad op waardige wijze tegenover het buitenland de eer des lands te handhaven en waarschijnlijk zonder het te bedoelen roert hij hier een hoofdpunt in de quaestie aan, dat in het adres van den Architectenbond geheel ter zijde gelaten is, n.l. de aanbeiding van een nieuw vorstelijk verblijf, dat in waardigheid niet zal mogen achterstaan bij het thans als Paleis gebruikte meesterwerk van Jacob van Campen.

In het weekblad „Architectura" vinden wij een tweede ingezonden stuk betreffende de quaestie overgenomen.

„Architectura" schrijft:

„In het dagblad „De Nederlander" van 23 Maart j.l. komt een ingezonden stuk voor getiteld: „Het Paleis te Amsterdam", dat tot strekking heeft een tegenadres te zenden tot H. M. de Koningin (en dit dan wel naar aanleiding van het bekende request van de verschillende vereenigingen), opdat het Stadhuis op den Dam voor Nederland behouden blijft als Paleis. Wij zullen een en ander van dit stuk weergeven, dat ons noodig voorkomt om overgenomen te worden, o. a.:

„De N. Rotterd. heeft, zooals u bekend is, in hare kolommen plaatsruimte verleend aan een request, om onze dierbare Landsmoeder te verzoeken het Paleis op den Dam ter beschikking van de plaatselijke autoriteiten te willen stellen. Nu is de gedachte in mij gerezen, zooals het wellicht velen zal gaan, die het gewicht dezer vraag beseffen, vooral n· het langdurige en beteekenisvolle zwijgen van H. M. op elke aanduiding in de N. R. of het soms niet in de gegeven omstandigheden wenschelijk zou kunnen wezen, daar tegenover een request van anderen inhoud te plaatsen. Opmerkelijk is het, dat de namen der onderteekenaars van het gepubliceerde request blijk geven slechts te resulteeren uit een nauweren kring van geestverwanten, architecten, kunstgeschiedenis-vereenigingen enz. uit Amsterdam en verschillende andere streken van ons land."

En verder: „Het moet toch voor H. M., die niet gaarne gunstbewijzen verzuimt, gemakkelijker zijn het verzoek der architecten en kunstkringen af te wijzen, indien zij weet, dat zij een veel grooter gedeelte van Haar volk bedroeven zoude door daaraan toe te geven. En last not least — waar zullen de eischen, die men aan onze edelmoedige Koningin stelt, eindigen in onzen veeleischenden tijd? Met de meeste hoogachting."

We zouden op bovenstaand schrijven niet ingegaan zijn als het antwoord, dat de Redactie er onder plaatste ons niet noopte den meesten onzer lezers, die dit blad niet in handen krijgen, te doen weten met wat voor oppervlakkige uit de hoogte behandeling en tevens voor de zenders van dit request nu niet direct kiesche wijze dit entrefilet door een blad gegeven wordt, waarvan de Hoofdredactie berust bij een man, waarvan we een dergelijk antwoord niet hadden verwacht, dat we zonder commentaar weer geven en als volgt luidt:

„(Wij gelooven dat men verstandig zal doen de beweging, die in de architectenwereld over het Amsterdamsche paleis heerscht, niet al te serieus te nemen. Het is een zeer natuurlijk verschijnsel, dat die heeren het vooruitzicht — een nieuw te bouwen Koninklijk Paleis — zeer aanlokkelijk vinden, al ware 't voorloopig alleen slechts als onderwerp van discussie en polemiek, maar daarom behoeven zij, die buiten dien kunstkring staan, zich daardoor nog niet te laten meêsleepen. Der geachte inzendster zij echter al terstond toegegeven, dat de heeren tegen wie zij zich richt, blijkbaar alleen rekening willen houden met de historie van vóór 1800. Van 1800 tot heden is ook een stuk historie, en wel een, waarin het Oranjehuis en het Paleis op den Dam zeer nauw verbonden zijn geworden." Red. Ned.)

L.

Niet te onpas qualificeert de Redactie van „Architectura" dit naschrift als onkiesch, die qualificatie is nog zeer gematigd, want tusschen de regels kan men een leelijke insinuatie lezen aan de architecten, maar een ding treft alweer in het naschrift van „De Nederlander", nl. dat de bouw van een nieuw Koninklijk Paleis er, als onafscheidelijk van de quaestie, in genoemd wordt.

Dit punt wordt in het adres van den Architectenbond eenvoudig blauw-blauw gelaten, en men wist toch reeds zeven-en-dertig jaar geleden, dat het er aan vast zat, men wist het reeds in den tijd van Lodewijk Napoleon, die het Raadhuis slechts aanvaardde totdat betere tijden den bouw van een nieuw Paleis zouden veroorloven.

Hoe weinig men met de zaak is opgeschoten, blijkt wel uit een document, dat dezer dagen in de „Groene Amsterdammer" werd afgedrukt. Het is een request, dat onder dagteekening van 19 November 1873, alzoo ruim 37 jaar

geleden, tot den gemeenteraad van Amsterdam is gericht, en waarin diep leedwezen wordt te kennen gegeven, dat het stadhuis van Jacob van Kampen, „'s werelts achtste wonder", steeds aan zijn eenige en eigenaardige bestemming onttrokken blijft.

Adressanten „achtten het een onrecht aan de burgerij gedaan, dat haar grootsch kapitaal 51 weken van het jaar ledig staat, terwijl zoowel de inrichting als de bouwvormen en de aard der beeldstoffeering het volkomen ongeschikt maken, om, al is het ook maar gedurende één week des jaars, tot verblijf te strekken voor onzen geëerbiedigden Koning".

Adressanten lieten het aan 's Raads wijsheid over, om ook in het laatstgenoemde op waardige wijze te voorzien, waarbij zeker op de warme sympathie der burgerij zou kunnen gerekend worden. Zij bepaalden zich tot het dringend verzoek, Amsterdam te herstellen in het bezit van zijn stadhuis.

Wanneer, na een volledige opneming, mocht blijken, dat het stadhuis niet meer bruikbaar mocht zijn voor het stadsbestuur dezer dagen, of dat er andere bezwaren bestaan om aan het verlangen te voldoen, drongen adressanten er op aan, dat dit der burgerij, „die zich altijd nog door dit meesterwerk der oud-vaderlandsche kunst vertegenwoordigd rekent", openlijk en duidelijk zou worden aangetoond.

De „Groene" herinnert in een noot, dat bovenbedoelde „volledige opneming" 37 jaar later heeft plaats gehad door een van raadswege ingestelde commissie, die beslist heeft, dat het „Paleis" allerminst deugt voor paleis, en na eenige niet-ingrijpende veranderingen nog steeds uitstekend geschikt is voor den dienst der stad.

Het adres van 1873 was onderteekend door 32 Amsterdamsche burgers, onder wie J. A. Alberdink Thijm, H. de Veer, Ch. Boissevain, N. G. Pierson, E. J. Potgieter, W. J. Hofdijk, G. van Tienhoven.

Men ziet het, aan 's Raads wijsheid werd overgelaten, om op waardige wijze te kunnen voorzien in de behoefte aan een nieuw Koninklijk Paleis, evenals men het nu weder gedaan heeft. Het toenmalig Gemeentebestuur is voor de moeilijkheid der quaestie opgedraaid en werkeloos gebleven, dit mag men na 37 jaren constateeren, maar men mag dit nog niet aannemen van het tegenwoordig Bestuur, dat men nog amper den tijd heeft gelaten, tot een voorbereidend onderzoek.

En waar zit nu eigenlijk de moeilijkheid?

Wij gelooven, niet in allerlei gezochte, subtiele overwegingen, die voornamelijk betreffen de wijze, waarop de zaak tegenover H. M. de Koningin behandeld moet worden, maar heel eenvoudig in de millioenen, die er voor beschikbaar zullen moeten worden gesteld.

Wanneer men meent, de zaak voor een koopje te kunnen opknappen, dan beginne men er liever in het geheel niet aan, maar wil men werkelijk op waardige wijze voorzien in de behoefte aan een nieuw Koninklijk Paleis in de Hoofdstad, dan deinze men niet voor de financiëele consequenties terug.

Ten wiens laste de kosten moeten komen, is een vraag, die buiten de sfeer onzer beoordeeling ligt; maar op de vraag, hoe hoog men ze zou moeten schatten, om niet al te veel een sprong in het duister te maken, komen wij wellicht later nog eens terug.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de laatste namiddag-voordracht heeft men nogmaals het verleden voor ons doen spreken. Doch daarmede de wijsheid van alle tijden. Want de waarde der natuurbeschouwing is blootgelegd in een verheerlijking met woord en beeld van dat realisme, dat immers niet anders is dan trouwe liefde voor de natuur. De directeur van het Mauritshuis, Prof. Dr. W. Martin, heeft gesproken over, en werk in lichtbeelden doen zien van den Boeren-Brueghel.

Dezen arbeid in verband brengend met eigen heugenis bij het eerste kunst-onderzoek, vond hij gereede gelegenheid om er ter loops nadruk op te leggen, dat kunsthistorie begint noch eindigt bij die kwestie van de „echtheid" der schilderijen, waar het publiek zoo vaak over leest, waar zoo dikwijls over gekibbeld wordt, die veeltijds is een dubbeltjeskwestie: iets, dus, dat ver ligt beneden het beschouwings-niveau en het doel der kunsthistorie.

Wat dat doel is, deed de spreker gevoelen door, in de levensschets van den Boeren-Brueghel, terwijl hij o. a. van Martin van Heemskerck repte, te betoogen, wat het romaniseeren in onze schilderkunst geweest is en welke beteekenis daartegenover juist de verschijning van Brueghel heeft. Want hoewel ook deze naar Italië trok, den invloed der zuiderkunst onderging hij geenszins gelijk zoo menige landgenoot vóór hem. Het talent van den boerenjongen moge er gelouterd zijn, van maniërisme is het vrij gebleven. In stede van den stijl der schilders, bestudeerde hij ook daar de natuur. Hij kwam terug met landschapsteekeningen, doch die waarlijk waren van hem: bergen, doch door den Hollander zelf zoo gezien.

Dat hij heeft vastgehouden aan de werkelijkheid, is zijn groote beteekenis voor de Hollandsche kunst, na hem ontstaan, en voor nog andere, van nog veel later. Wel heeft hij de natuur-indrukken uit Italië vermengd met die van het noorden; wel ziet men op zijn Golgotha een Vlaamschen molen hoog boven op een rots... doch de realiteit — zij het, wat zijn bergen aangaat, niet geheel juist of zuiver — geeft aan den arbeid van dezen kunstenaar der zeer verzorgde lijn en van het warme en fijne coloriet, die sappigheid, die levendigheid, die weelde, waarin zijn compositiegaaf slechts des te schooner uitkomt.

Als maker van landschappen, van figuren, die prachtige typen zijn, als bijbelverteller, als didacticus en moralist, prees de spreker den Boeren-Brueghel, bij de zinnebeeldige fantastiek in zijn werk den invloed van Hieronymus Bosch betoogend en vertoonend, en al het werk, onder een onderhoudende causerie, ons zien latend in een fraaie reeks lichtbeelden, waarbij ons nog ter loops gezegd werd, dat Holland's eerbied voor de politieke- en de spotprenten uit den ouden tijd droevig veel te wenschen laat.

De Haagsche Gezondheidscommissie over het Uitbreidingsplan.

In de vergadering van de Gezondheidscommissie, waarin zulk een ongunstig rapport over den toestand der Haagsche Kazernes werd uitgebracht (zie ons vorig nummer) kwam ook aan de orde het rapport van een sub-commissie, bestaande uit de heeren Mastboom, Brevet, Van Brucken Fock, Dikstra, Koch, Mutters, Van Nieukerken en Simons met

den secretaris als rapporteur omtrent het op 28 October jl. ter gemeente-secretarie ter visie gelegde uitbreidingsplan.

Aan dat rapport is het volgende ontleend: Het voornaamste bezwaar, dat tegen het ontwerp-uitbreidingsplan kan worden aangevoerd, is hierin gelegen, dat er geen terreinen zijn aangewezen voor uitbreiding van het visschersdorp Scheveningen. De eenige op het plan zelf aangegeven uitbreiding van Scheveningen is die aan den Harstenhoekweg, dat is in een omgeving, waar aan het stichten van arbeiders woningen, zooals zij voor de Scheveningsche visschersbevolking het meest geëigend zijn, niet te denken valt.

Behalve het aan de Gemeente toebehoorende, doch niet als uitbreiding op het ontwerp voorkomende terrein nabij het Kolenwagenslag, waar wel niet veel meer dan een 150 woningen te stichten zijn en waar de gemeente thans met den bouw van arbeiderswoningen een begin zal maken, wordt dus geen enkel open terrein beschikbaar gesteld voor de uitbreiding van het eigenlijke visschersdorp.

Daar in de Toelichting tot het plan tevergeefs gezocht wordt naar eenige aanduiding van de inzichten, welke ten deze bij het ontwerpen van het plan hebben voorgezeten, valt naar die inzichten slechts te raden. Vermoed wordt, dat het gemeentebestuur van meening is, dat het oppervlak van het tegenwoordige visschersdorp bij doelmatige bebouwing, ook in de naaste toekomst, ruimte genoeg biedt voor de huisvesting der toenemende visschersbevolking; men meent dan wellicht de oplossing van de moeilijkheid in tweeërlei richting te kunnen zoeken, welke oplossingen echter geen van beide tot het doel kunnen leiden.

Vooreerst heeft men wel eens het oog gehad op de min of meer uitgestrekte erven, welke thans in gebruik zijn bij verschillende soorten van bedrijven, als reederijen, haringpakkerijen, enz. Men zou dan het geheele door het betrokken bedrijf ingenomen complex van gronden en gebouwen moeten onteigenen en het bedrijf doen verhuizen naar de terreinen aan de visschershaven.

Een blik op de kadastrale kaart doet echter spoedig zien, dat het onbebouwde oppervlak in de kom van Scheveningen niet zoo groot is, als men vaak schijnt te denken. Bij elkaar komen die terreinen dan ook voor het doel onvoldoende van grootte voor.

Ten tweede zou men, na onbewoonbaarverklaring van de daarvoor in aanmerking komende perceelen, geheele complexen van bestaande woningen kunnen onteigenen op het dan vrijkomend terrein nieuwe woningen stichten. Deze wijze van handelen, hoezeer uit een oogpunt van verbetering van de volkshuisvesting toe te juichen, kan te Scheveningen voor den bouw van nieuwe arbeiderswoningen ter aanvulling van den veel te kleinen woningvoorraad niet in aanmerking komen. Bij de dichte bebouwing van de Scheveningsche visscherswijken behoeft men er niet aan te denken, dat men bij deze soort van onteigening na den aanleg van behoorlijke straten in de plaats van het tegenwoordige warnet van sloppen ruimte zal overhouden voor het stichten van een grooter aantal woningen dan thans op hetzelfde oppervlak aanwezig zijn.

In beide gevallen, onteigening van erven en onteigening van complexen van woningen, zullen de kosten het overwegende bezwaar zijn. Verbetering van de Scheveningsche woningtoestanden, allereerst door middel van een ruime aanvulling van den woningvoorraad, zal op deze wijze in afzienbaren tijd niet verkregen worden.

Betreurd wordt de intrekking van het Raadsbesluit van 2 October 1905, waarbij in beginsel een gedeelte van den gemeentegrond aan de Zuid-Westzijde van het afvoerkanaal bestemd werd voor den bouw van arbeiderswoningen.

Aangedrongen wordt op het alsnog opnemen in het ontwerp-Uitbreidingsplan van een visscherswijk aan de Z.-W.-zijde van dat kanaal: het duinterrein aldaar heeft wegens de onmiddellijke nabijheid van de Visschershaven daarvoor een bijzonder gunstige ligging.

Een tweede bezwaar tegen het plan bestaat hierin, dat de verhouding tusschen open en gesloten bebouwing in het Westen en het Zuiden der gemeente niet gunstig is.

Gevreesd wordt, dat uit de tusschen „villaparken" en „arbeiderswijken" (met open bebouwing) gemaakte onderscheiding verkeerde denkbeelden ten opzichte der open bebouwing zullen voortvloeien. Eenerzijds geeft men voedsel aan de meening, dat de „villaparken" alleen zouden mogen worden bebouwd met groote luxueus ingerichte villa's met min of meer uitgebreide tuinen, anderzijds schijnt men uitsluitend voor arbeiders een paar tuinstadwijken op betrekkelijk kleine schaal te willen in het leven roepen. Noch het een noch het ander moet het streven zijn. Het lijkt, in verband met de te verwachten ontwikkeling der denkbeelden in de richting van tuinstadwijken, wenschelijk niet te spreken van „villaparken" en „arbeiderswijken", maar van „terreinen voor open bebouwing" in het algemeen. Op die terreinen ware dan door het geven van doelmatige voorschriften de lijn te volgen, die door het geheele ontwerp, voor wat betreft de gesloten bebouwing, heen loopt en te zorgen voor een afwisseling van groote middelsoort en kleine bouwperceelen in den trant als zulks geschied is in de bekende Hampstendgarten-Suburb in het noorden van Londen. Aan dergelijke tuinstadswijken nu zou in het westen en zuiden der stad een grooter omvang zijn te geven, dan thans op het ontwerp, ook als men de „villaparken" en „arbeiderswijken" samenvat, geschied is. Voorts zal men zorg moeten dragen, dat geaccidenteerd terrein zooveel mogelijk behouden blijft, aangezien het geheel afgraven van zulk terrein vandalisme moet worden genoemd, en juist het verschil in hoogteligging van de te stichten gebouwen veel kan bijdragen tot een schoon geheel.

Als verdere bezwaren tegen het ontwerp wordt vermeld:

dat aan de wenschelijkheid van gekozen straten, voor wat betreft de gesloten bebouwing te weinig aandacht is geschonken;

dat de verbinding tusschen de Charlotte de Bourbonstraat en den Rijswijkschen weg te wenschen laat;

dat in „Zorgvliet" te veel rechte wegen zijn ontworpen;

dat de diepte der bouwblokken gelegen aan breede wegen en ruime pleinen, vaak onvoldoende is;

dat vele bouwblokken een vorm hebben, welke zeer moeilijke oplossingen voor de bebouwing medebrengt;

dat ten onrechte niet in het ontwerp zijn opgenomen de in het midden der bouwblokken gelegen „squares" van het plan-Berlage;

dat blijkbaar geen aandacht is geschonken aan de eischen van het marktwezen en meer bepaaldelijk geen terrein is aangewezen voor groentemarkt;

dat er geen terreinen voorloopig gereserveerd zijn voor het oprichten van inrichtingen, vallende onder de Hinderwet;

dat er geen plaatsen voor open zweminrichtingen zijn aangewezen.

Na uitvoerige discussie werd bovenbedoeld rapport, behoudens enkele wijzigingen, door de commissie in pleno goedgekeurd en werd besloten dienovereenkomstig in dezen aan Burg. en Weth. te adviseeren.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op 30 Maart hield de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap een vergadering, waar de heer P. v. d. Wallen, scheik.-ing. te Brielle, het een en ander meedeelde over portlandcement.

Na over de samenstelling en de beste mengingsverhoudingen van verschillende mortels te hebben uitgeweid, ook in verband met de chemische processen, die zich bij de binding en het hard worden afspelen, zeide spr. o. m. het volgende:

Door de toepassing van portland-cement als bindmiddel zijn enorme vastheden te bereiken. Gevraagd mag echter worden of deze groote vastheden in gewoon metselwerk wel tot haar recht te brengen zijn, omdat de metselsteen zelve ten slotte veel minder druk verdragen kan dan de gebezigde bindmiddelen. Bovendien zijn mortels met alleen cement als bindmiddel duur en te stug om er mede te metselen. In de practijk wordt daarom veelal kalk toegevoegd. Met deze toevoeging schijnt dan het ideaal bereikt te zijn. Dat ook deze schijn bedriegelijk is trachtte spreker verder aan te toonen.

De vraag is thans: hoe moet de mortel samengesteld worden om de inwerking van den tijd te weerstaan?

Het metselwerk: steen en mortel kan vergaan:

1°. mechanisch door krimpen, waardoor water kan indringen dat bevriest, waardoor voegen uitvallen; welk proces zich jaar op jaar kan herhalen;

2°. chemisch; a. door uitkristalliseeren van zouten uit mortel, steen of water; b. door uitloogen van een overmaat kalk, waardoor kleine kanaaltjes in de voegen ontstaan, die dan weer gelegenheid geven dat het mechanische proces zijn vernietigend werk verricht.

Een groot aantal opnamen van bouwwerken, meest alle in portland-cement-kalkmortel gemetseld, toonde het zéér veelvuldig voorkomen van deze gebreken aan.

Naar aanleiding van een rede, door Prof. van der Kloes in 1909 op een congres te Kopenhagen over het veelvuldig voorkomen van deze gebreken gehouden, is een commissie benoemd, die zich met de bestudeering van het vraagstuk bezig houdt. Door deze commissie zijn vragenlijsten, op het voorkomen van gebreken aan metselwerk betrekking hebbende, gepubliceerd, met de bedoeling een juister inzicht in den invloed van gebezigde mortels op den toestand van het metselwerk te verkrijgen.

Eigenaardig is zeker wel dat de commissie — tot nu toe — geen gebouwen in enkel (schelp) kalkmortel gemetseld, heeft aangetroffen, die uitslag vertoonen.

Waarschijnlijk moet dit worden toegeschreven aan de vorming — bij toepassing van schelpkalkmortel — van een ondoordringbaar en onoplosbaar laagje koolzure kalk, dat in cement-kalkmortel niet kan tot stand komen, doordat de cement, voor hare verharding, te veel water aan de mortel onttrekt. Vandaar de uitloogingsverschijnselen, die zich bij toepassing van deze laatste mortels vertoonen. Door de projectie van z.g.n. „dunnschléffe", van mortel samengesteld uit gemalen schelpkalk en zand en van mortel met toevoeging van cement, welke laatste mortel eenigen tijd onder water was gehouden, bleek deze uitlooging van kalk ten duidelijkste.

Spreker hechtte aan de vorming van het beschermende laagje koolzure kalk de grootste waarde, terwijl de gemalen schelpkalk-mortel, binnen in de voeg door hare hydrauliciteit verharden. Volgens sprekers meening moet er bij de samenstelling van mortel naar gestreefd worden het materiaal zoodanig te kiezen, dat het beschermende laagje zoo snel mogelijk kan ontstaan, zonder dat de hechtheid van het metselwerk in gevaar gebracht wordt.

Indien spreker de aanwezigen door zijne rede tot nadenken over dit buitengewoon belangrijke onderwerp heeft kunnen brengen, zal dit voor hem een groote voldoening zijn.

Een groote serie lichtbeelden verduidelijkte deze zeer interessante voordracht.

Prijsvragen.

RAPPORT van beoordeeling der ingezonden antwoorden op de Prijsvraag voor het ontwerpen van een „Heerenkamer", uitgeschreven door de Naamlooze Vennootschap „'t Woonhuis" te Amsterdam.

Bij deze prijsvraag treden twee zaken op den voorgrond: ten eerste het vertrek met zijne indeeling en wanden, ten tweede de meubelen met hunne plaatsing en detailleering. Van deze twee hoofddeelen kan men de factoren opzoeken en zoo komt men tot velerlei voorwaarden, waaraan een volledig antwoord heeft te voldoen. Van dit standpunt gezien heeft de jury gemeend, dat de inzending onder motto „Eenheid" verschillende geslaagde resultaten in zich vereenigt, vooral wat de meubelen betreft. De distributie van het vertrek en de verdeeling van vloer en wanden zijn echter niet geslaagd; de kasten naast den schoorsteen verbrokkelen deze wanden in kleine onbruikbare stukken; terwijl de meubels eenigszins los in de ruimte zijn geplaatst, zoodat er geen practisch verband is gezocht tusschen hun plaats en het doel van de kamer. De lambrizeering maakt overigens een goeden indruk en de ontwerper is er vrijwel in geslaagd de vormen der meubels en de deelen der betimmering met elkaar in harmonie te brengen. Eenparig waren de juryleden het er over eens, dat de meubels van motto „Eenheid" op zich zelf als de best geslaagde te noemen zijn. Ook door de detailleering der stoelen geeft de ontwerper blijk zijn teekenwerk te kunnen verantwoorden en in staat te zijn de uitvoering te verzorgen.

Dit laatste was, meende de jury, minder het geval met het werk onder motto „Orde" ingezonden. De veel minder geslaagde meubels, waarvan alleen de stoelen op een tiende zijn geteekend, zonder toevoeging van noemenswaardige details, deden afbreuk aan de groote aantrekkelijkheden, die overigens deze inzending, wat de wandverdeeling betreft, bezit. De indeeling van het vertrek maakte een gunstigen indruk. De kasten en het bureau-meubel zijn in de betimmering opgenomen en vormen hiermede een onafscheidelijk geheel, waardoor een goede verdeeling der wandoppervlakte is verkregen. Met de schoorsteenbekleeding is evenzoo gehandeld en, hoewel deze een zekere breedheid van conceptie heeft, toch zal de practische waarde ervan om verschillende redenen zijn te betwijfelen, terwijl zij bovendien moeilijk zal aanpassen in de bindende grootte van het geheel. Hoewel de betimmering niet voldoende waarborg geeft voor eene logische constructie, gaat er toch van het geheel, als opzet, eene zekere bekoring uit en geeft het getuigenis van eene breede opvatting. De motto's „Eenheid" en „Orde" waren, om hunne goede eigenschappen, inderdaad de twee aangewezen inzendingen, die de jury langen tijd hebben bezig gehouden. Tenslotte meende zij, bij meerderheid van stemmen, aan de eerstgenoemde inzending de voorkeur te moeten geven om de betere oplossing der meubels en de aanwezigheid van de toelichtende detailleering.

Tot het toekennen van de eerste bekroning aan het motto, „Eenheid" meende de jury niet gerechtigd te zijn, daar zij dit niet zonder reserve dacht te kunnen verantwoorden. Om uiting aan deze voorwaardelijkheid te geven kwam zij tot eene verdeeling der als prijs beschikbare som en kende aan den inzender onder het motto „Eenheid" een bedrag van 150 gulden, en aan den inzender onder het motto „Orde" een bedrag van 100 gulden toe.

Er bleef nu voor de jury nog over eene keuze te doen

uit de overige inzendingen en zij meende te kunnen volstaan met de vermelding van de goede eigenschappen van enkele andere inzendingen. Wanneer zij daarbij het eerst de aandacht vestigt op de indeeling van het vertrek en architectuur der wanden, dan wil zij in de eerste plaats noemen de beide inzendingen onder motto's „Haastige spoed is zelden goed" en „K. K. K." De jury was van oordeel dat deze beide inzendingen voldoen aan redelijke eischen wat betreft de plaatsing der meubels in verband met de wanden en de daaraan in aangebrachte toegangen en lichtopeningen. Vooral motto „K. K. K." had daarbij het best rekening gehouden met een goede kantoorinrichting, terwijl de rustige indeeling der wanden zich goed aansloot bij de groote lijnen der lambrizeering. Men mag veronderstellen dat het beiden inzenders aan den noodigen tijd zal hebben ontbroken, de ontwerper van motto „K. K. K." toch had geen enkel meubel geteekend en kon alzoo voor geen bekrooning in aanmerking komen, terwijl die van motto „Haastige spoed is zelden goed" zich reeds bij voorbaat „buiten mededinging" had gesteld.[1]) Onder de volledige antwoorden meenen wij thans in de eerste plaats die onder het motto „⌒" te moeten noemen. De ontwerper hiervan mag om zijne inzending onder de serieuze mededingers vermeld worden. De meubels zijn van opvallende eenvoud en daardoor wat koel en stug ofschoon vertegenwoordigende een degelijk karakter en een logische constructie, hetgeen eveneens blijkt uit de detailleering die den inzender doet kennen als een geschikt meubelteekenaar. De detailleering van den schoorsteen is minder geslaagd en de versiering uiterst sober; toch kan van deze inzending worden gezegd, dat zij op geschikte wijze heeft voldaan aan de gestelde eischen. Motto „Jo" behoort eveneens tot de goede inzendingen en eveneens de motto's „X. Y." en „4 Maart j.l." Vooral wat raamverdeeling aangaat behoort motto „Jo" tot het geslaagde gedeelte der ingekomen antwoorden. Zoowel in de wandverdeeling als in de plaatsing der toegangen geeft dit ontwerp eene rustige oplossing. De lambrizeering werkt gunstig als afsluiting der geheele betimmering. De wijze waarop de wandkastjes in de betimmering zijn aangebracht is minder gelukkig, terwijl ook de meubels minder geslaagd zijn. Het bureau b.v. is niet in overeenstemming met de architectuur van het vertrek, het doet evenals de meubels denken aan winkelartikelen zonder bepaald karakter. De detailleering der versiering behoort eveneens tot het zwakke punt dezer inzending; de oplossing der paneelen is minder getroffen, een uitsluitend lijnornament van niet gelukkige compositie is vrij kostbaar, zonder dat een evenredig resultaat daartegenover staat. Van motto „X. Y." kan niet anders gezegd worden dan dat het zich kenmerkt door goede middelmatige eigenschappen. De jury was echter van oordeel dat, waar er zelfs vier inzenders zijn die in hunne motto's kennis geven van hun tijdsgebrek, zooals dit bij „In haast", „Haastig" etc. het geval is, de inzender onder motto „X. Y." in dienzelfden korten tijd gelegenheid heeft gevonden alles uitvoerig te teekenen op een wijze, die niets aan duidelijkheid overlaat. De teekeningen zijn om zoo te zeggen direct geschikt om als werkteekeningen te worden gebruikt. De degelijkheid van het geheel maakt, zooals reeds gezegd, een goeden indruk en dit, gevoegd bij de nauwgezetheid waarmede deze ontwerper zijn taak heeft opgevat, heeft de jury doen besluiten het als vijfde in de rij te plaatsen.

De rangschikking wordt derhalve als volgt:

1. Motto „Eenheid" f 150.—, 2. Motto „Orde" f 100.—, 3. Motto „⌒" f 75.—, 4. Motto „Jo" f 80.—, 5. Motto „X. Y." f 25.—. Hebben wij onder de goede inzendingen reeds vermeld motto „4 Maart j.l." zoowel om den geheelen opzet als om de meubels en ook de vele uitvoerige teekeningen, niet onvermeld mag ook blijven, om de enkele heel goede eigenschappen der meubelontwerpen, motto „Zakelijk". De inzender heeft zich een geheel Indisch milieu gedacht, maar de meubels zouden zeker veel te kostbaar worden in verband met de genoemde som der begrooting. Ten laatste zij nog vermeld de inzending onder het motto „Valk" en te meer mag deze inzending niet ongenoemd blijven, om de gelegenheid te hebben er op te kunnen wijzen, dat de jury zich in haar oordeel niet heeft laten afleiden door fraai teekenwerk alleen. Want inderdaad de teekeningen onder motto „Valk" zijn als zoodanig zeer verdienstelijk. Als opvatting van meubelkunst kan de jury zich met deze uiting geenszins vereenigen; hier is te veel geteekend om het teekenwerk, te weinig om de dingen waarom het gaat. De bespreking van de overige ontwerpen, waaronder veel gelijksoortig werk, zou niet voldoende profijt geven noch voor de inzenders noch voor andere belangstellenden, waarom de jury hiervan meent te kunnen afzien.

De Jury:

K. VAN LEEUWEN.
C. W. NIJHOFF.
H. J. M. WALENKAMP.
F. J. ZEEGERS.

1) Door één der juryleden werd met nadrang de aandacht gevestigd op de meubels van het ontwerp »drie circels om elkaar« zonder dat dit echter tot het naar voren brengen van deze inzending heeft kunnen leiden.

PRIJSVRAAG „'T WOONHUIS".

Aangaande de door „'t Woonhuis" te Amsterdam uitgeschreven prijsvraag, welke plaats heeft gehad onder leiding van „Architectura et Amicitia", nl.: „'t Inrichten en meubileeren van een heerenkamer", welke zal worden geëxposeerd op de internationale tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen en administratie, Mei/Juni 1911, achter het Rijksmuseum, vernemen wij, dat de eerste prijs is toegekend aan het motto „Eenheid", J. Crouwel Jr., architect te Amsterdam, aan wien de uitvoering zal worden opgedragen.

Verder zijn onderscheidingen toegekend aan: motto „Orde". Verschoor, Architect te 's-Gravenhage; motto „⌒" inzender onbekend; motto „Jo", A. H. Jansen, Architect-interieur te Amsterdam; motto „X. Y.", Hulshoff & Kok, Architecten te Amsterdam.

De jury bestond uit de heeren: K. van Leeuwen, C. W. Nijhoff, H. J. M. Walenkamp en F. J. Zeegers.

HET WERELDTELEGRAAFMONUMENT TE BERN.

In aansluiting aan het protest der Zwitsersche kunstenaars, heeft ook de Duitsche Kunstenaarsbond tot de Zwitsersche regeering een verzet gericht, waarin het voor moreel onmogelijk wordt verklaard, de beschikbaar gestelde prijzen aan de betrokken kunstenaars te onthouden, ook al kunnen juridisch daartegen geen bezwaren worden ingebracht. Het optreden van de kunstenaars heeft reeds het gevolg gehad, dat in de nieuw uitgeschreven prijsvraag al de beperkende bepalingen zijn uitgevallen, die een zinbeeldige voorstelling van het begrip der Wereldtelegraafvereeniging noodig maakten en tot een groot gebruik van aardbollen, telegraafpalen, -draden en dergelijke motieven geleid hadden. Ook de prijzen zijn tegenover het eerste ontwerp belangrijk verhoogd. De eerste prijs bedraagt thans 10.000 francs en bovendien zijn nog 15.000 francs voor de tweede en volgende prijzen beschikbaar. Voor de uitvoering zijn 150.000 francs bestemd. Aan de eerst gekozen plaats, het Helvetia-plein, waar de Unie bij de eerste samenkomst bijeenkwam, is vastgehouden. De inlevering der ontwerpen kan tot 15 Augustus a.s. geschieden.

De internationale jury bestaat uit de heeren: Eugène Jost te Lausanne, prof. Peter Breuer te Berlijn, Rodin te Parijs, De Benois te St. Petersburg en Dr. Cuijpers te Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Officieel gedeelte. — Afdeeling 's-Gravenhage, Vergadering van 21 Maart 1911. — Algemeene Administratieve Voorschriften voor werken ten behoeve van Besturen en particulieren. (Vervolg).

De Oosterbeeksche meubelfabriek, door G. Versteeg met afbeeldingen.

Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk, door A. W. Weissman. (Vervolg).

Ingezonden stukken. Over het Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te Roubaix, door Mr. A. J. E. A. Bik met een naschrift van J. Gratama.

ARCHITECTURA No. 13. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de lezing van 22 Maart 1911. (Vervolg).

Concertzalen.

Geknoei bij den Cementhandel.

Het Paleis te Amsterdam.

Internationaal Woning-Congres te Weenen.

DE BOUWWERELD No. 14. Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders, door Prof. J. A. van der Kloes.

Mortel- en Betonmolens, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 13. Korte mededeeling naar aanleiding van een verhandeling in het Tijdschrift der Afdeeling Ned.-Indië van het lid P. J. Ott de Vries over de irrigatiewezen in het Westen der Vereenigde Staten, door Dr. J. Kraus.

De stand van het Rijks-irrigatiewezen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Mededeeling gedaan in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 4 Maart 1911 door R. A. van Sandick c.i. met afbeeldingen.

Verslag over de theoretische leerling-monteurs- en monteursexamens, afgenomen door het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden in 1910.

Localiseeren van fouten in telefoonkabels, door Dr. N. Koomans w. i. met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Negatieve drift? door J. H. Gehlen w. i. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 13. Officieel gedeelte. — Berichten. — Commissie voor de statistiek. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Iets over de beweging van water door buisleidingen (slot). — Bijdrage tot de kennis van gewapend cement-beton (slot). — De Eucalyptus-harde-houtsoorten van Tasmanië.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE. No. 40. Het stoken van verblendsteen in den ringoven. — Het droogpersen van baksteenen. — Het drogen van steenen op ovens met continueerend bedrijf. — De drukverdeeling bij het persen van »luitpannen«. — Belgische baksteen. — Stand van het Zuiderzee-vraagstuk.

KLEI No. 7. Het eerste April-nummer van »Klei« wijdt het grootste gedeelte van zijn ruimte aan een beschouwing over »Het woonhuis van den tegenwoordigen tijd« naar aanleiding van het Duitsche werk van Erich Haenel en Heinrich Tscharinann »Das Einzelwohnhaus der Neuzeit« en aan het slot van Berlage's rede »Over moderne bouwkunst.«

Bouwkunst en Steenindustrie staan met elkander in nauw verband, dit behoeft ons echter niet voorgehouden te worden en dit behoeven de steenfabrikanten elkander niet voor te houden, want het is wel van algemeene bekendheid. Van meer algemeen belang komt ons dan ook voor de uit een Amerikaansch tijdschrift overgenomen beschouwing getiteld: »Wegen in verleden, heden en toekomst« al laat de vertaler doorschemeren, dat Amerikaansche toestanden niet direct bij de onze passen. Verder volgt nog een stukje over Wedgwood-aardewerk en andere »verscheidenheden« een uit een oude aflevering van Eigen Haard opgediepte, niet onaardige mededeeling over de Woerdensche steenindustrie in 1519.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 3. In deze aflevering van Eduard Cuyper's Maandelijksch Prentenboek zet de heer H. M. Werner zijn wandeling door Oud-Zutphen voort. Ook voor hen, die vroegere publicaties over deze oude Geldersche veste kennen is het nog wel de moeite waard te lezen, wat deze schrijver daarover mededeelt aan de hand van vele fraaie afbeeldingen. Wij treffen daarbij ook aan den fraaien renaissancegevel in de Lange Hofstraat tegenover het stadhuis, die naar wij meenen te hebben vernomen, hersteld of gerestaureerd zal worden.

Een tweede mooi geïllustreerd artikel van de hand van J. F. M. Sterck is gewijd aan de nagedachtenis van de kerk »Het Boompje« te Amsterdam, een monument dat in- noch uitwendig bepaald schoon genoemd kon worden, doch een merkwaardig overblijfsel uit oude dagen inzonderheid in verband met de kerkelijke geschiedenis der hoofdstad.

In de rubriek »Toelichting bij de platen« vinden wij een ontwerp voor het R. K. Sanatorium te Groesbeek en een uitgevoerd stalgebouw te 's-Gravenhage afgebeeld.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 3. In het hoofdartikel »Question de Principes« vinden wij de beschouwingen over de hedendaagsche bouwkunst vervolgd en wel met een stuk getiteld »Art ou Copie«, waarin de Wouters de Bouchout zijn meening over de beginselquaestie uiteenzet.

Adolf de Ceuleneer doet voorts een mededeeling over een schilderij de Communie der Apostelen door Justus van Gend in het museum te Urbino.

Verder vinden wij hier de Fransche beschrijving van de herstelling van de kerk te Mook, reeds in St. Lucas verschenen, de voortzetting van de studie van Jules van In over de triptiek van een onbekend meester en een schetsblad van oud beeldhouwwerk uit het museum te Nancy.

BOUWKUNST No. 2. Een zeer belangrijke aflevering van het tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst ligt hier voor ons en zij ontleent die belangrijkheid in hoofdzaak aan de beschrijving van het »lot Moermond te Renesse door Joh. Hoogenboom, den architect, die de herstelling van dat kasteel uitvoerde. Er zijn geen pogingen gedaan, om het oude slot in den vermoedelijken vorm uit de vijftiende of zestiende eeuw te »restaureeren« maar van alle tijdperken is behouden gebleven wat blijven kon, en er is veel verscheidenheid uit alle tijden, daarvan worden hier zeer vele en daaronder belangrijke détails gegeven, zoodat deze beschrijving voor de kunstgeschiedenis meer waarde erlangt, dan een restauratie of beschrijving daarvan ooit zou kunnen hebben. De herstellingen hebben slechts 5000 gulden gekost.

In het tweede artikel geeft de heer J. Schultze Nordholt een beschrijving van de »Bruinvisse«-kamer bij het stedelijk museum te Alkmaar ingericht, als hulde aan den archivaris der stad en tevens ter bewaring van een aantal fragmenten van oude betimmeringen enz., grootendeels afkomstig uit het Raadhuis. Erkend moet worden, dat de gemeente-architect Looman uit een en ander een typisch interieur heeft weten samen te stellen, dat als een aanwinst voor Alkmaar's museum mag worden beschouwd.

Varia.

OPGRAVINGEN IN DE NABIJHEID VAN VOORBURG.

Men meldt uit Utrecht:

In de vergadering van de Sectie voor Letterkunde, Wijsbegeerte en Geschiedenis van het Prov. Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen is Dinsdagavond als spreker opgetreden mr. S. Gratama, raadsheer in den Hoogen Raad, en wel met eenige mededeelingen over de opgravingen in de nabijheid van Voorburg, welke vanwege de vereeniging Arendsburg onder leiding van dr. J. H. Holwerda Jr., onder-directeur van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden, plaats vonden.

Nadat spr. herhaaldelijk ten aanzien der door hem uit het thans reeds gevondene te maken gevolgtrekkingen, er op had gewezen, dat hij in dezen min of meer als dilettant zich moet aandienen, en derhalve die conclussies misschien den toets der scherpste wetenschappelijke critiek niet kunnen doorstaan, begon hij met eenige bijzonderheden te geven omtrent het terrein, waar de opgravingen plaats vinden en waar ook reeds tusschen 1820 en 1830 prof. Reuvens op dezelfde wijze was werkzaam geweest.

Vervolgens ging hij na de verschillende berichten omtrent een ouden brug, die onder Voorburg zou hebben bestaan, voorkomende in kronieken en bij vroegere schrijvers, waarvan het oudste wel is de kroniek van Beka (1340). Deze berichten, welke door hun inhoud en de daaraan verbonden toelichting, somwijlen van uiterst zonderlingen aard, nu en dan wel een glimlach bij de lezers te voorschijn moeten roepen, komen ten slotte hierop neer, dat hier sprake is van een Romeinsch kasteel. Simon van Leeuwen geeft er den naam aan van Forum Hadriani, welke men ook op de Tabula Peusingeriania, de bekende Romeinsche reiskaart, in de buurt aantreft en dien hij langs eenigszins fantastischen weg taalkundig in verband brengt met Voorburg en Voorschoten.

Hoe dit zij, tot voor korten tijd werd het Forum Hadriani te Voorburg geplaatst. De opgravingen van Reuvens bevestigden, dat het in dezen gold een Romeinsche nederzetting. Die van den jongsten tijd, met name die in den zomer van 1908, uitgevoerd vanwege de vereeniging „die Haghe", en bepaaldelijk die van 1910, gaven meerder en nauwkeuriger resultaat. Zij leerden, dat de nederzetting er een geweest was van militairen aard, die in grootte den Saalburg, het bekende Limes-kasteel overtreft. En al hecht spr. nu niet veel aan namen, die eigenlijk geen inhoud hebben, die niet verder zijn dan namen, toch meent hij, dat, nu langzamerhand van den aard en omvang der nederzetting iets meer is gebleken, men die nederzetting de haar toekomende benaming terug moet geven. En wel z. i. die van Praetorium Agrippinae.

Na hiervoor zijne gronden te hebben aangevoerd, ging spr. over tot behandeling der vraag van den tijd van het ontstaan der nederzetting. Z. i. moet die omstreeks de helft der eerste eeuw na Chr. worden gesteld: en in verband gebracht met het graven van een verbinding tusschen den Rijn en de Maas, door den veldheer Corbulo (Fossa Corbulonie). In den Bataven-tijd onder Civilis is zij mogelijk verwoest, maar dan zeker, en misschien grooter, weder opgebouwd. Zij heeft den Romeinen, behalve als legerplaats, o. a. voor een deel van het 30ste legioen, niet onwaarschijnlijk als vlootstation gediend.

Nog tot in het derde kwart der 2de eeuw n.l. moet zij bewoond zijn geweest, en als een vast versterkt kamp in gebruik. Of zij als een vesting, in den zin eener versterkte stad is te beschouwen, moet nog blijken. Van latere bewoning, door de ingezetenen dezer streken bleek tot nog toe niet.

Men kan dus zeggen, dat de jongste opgravingen inderdaad niet onbelangrijke resultaten opleverden. Eveneens staat vast, dat nog tal van vragen op antwoord wachten; een antwoord dat, bedriegen de voorteekenen niet, zal kunnen worden gegeven bij de voortzetting van den arbeid.

Spr. eindigde met de hoop uit te spreken, dat de fondsen, hoewel thans nog niet aanwezig niettegenstaande den steun van het rijk, de provincie, verschillende vereenigingen en de nieuwe bijdragen van enkele particulieren, niet zullen ontbreken om deze onderneming ten einde te brengen, een onderneming, welke dan toch ook strekt tot vaststelling van een stuk onzer historie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. B. en W. hebben zich door de voortgaande bebouwing in het Noorden en Westen der stad gedwongen gezien, hun plan los te laten om de oplossing van het vraagstuk van den overgang van den spoorweg Rotterdam—Schiedam bij Beukelsdijk uit te stellen tot die gepaard zou kunnen gaan met den nieuwen stationsbouw.

Na overweging van de twee mogelijkheden: overbrugging van den overweg en ondergraving, is ten slotte aan den bouw van een tunnel de voorkeur gegeven; vooral wijl een overbrugging, welke aan het rijtuigverkeer dienstbaar zou moeten zijn, millioenen zou hebben te kosten.

De nieuwe directeur van Gemeentewerken heeft nu het denkbeeld aan de hand gedaan om de beide voor de waterverbinding tusschen Diergaarde en Stationssingel dienende groote duikers te gebruiken. Hij wil die tot één vereenigen en omhoog zetten, tot zoo dicht mogelijk bij de spoorwegrails en vervolgens het peil der aangrenzende straten verlagen. Aldus krijgt hij een rechten tunnel-doorgang van 3.25 M. hoogte en 8.35 M. breedte, bij een lengte van 75 M. Met de afritten mede wordt de lengte 150 M. De afmetingen zijn dan voldoende voor wagen- en voetgangersverkeer.

Om het plan te verwezenlijken zal de medewerking noodig zijn van den Staat en de H. IJ. S. M., waarop B. en W. meenen te mogen rekenen.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonneschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWFLLEN met UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 15 APRIL 1911. No. 15.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Geschiedenis van de Raadhuis-Uitbreiding te Frankfurt in verband met de Haagsche plannen.

Er zal nog wel een zekere hoeveelheid water, wanneer men het zoo noemen mag, door het Ververschingskanaal naar zee vloeien, voordat de Haagsche raadhuisquaestie tot een definitieve oplossing is gekomen. Men hoort er niet zoo heel veel van in de laatste maanden en men denkt dan maar: „er wordt aan gewerkt". Wij zullen er wel van hooren als het noodig is. De gemeentedienst gaat zijn gang, alsof er geen raadhuisquaestie ware; wie op een der bureaux wat te doen heeft moet wel eens zoeken en loopt wel eens verkeerd, eer hij terecht is, maar de gemeente-ontvanger weet zijn bezoekers duidelijk genoeg den weg te wijzen naar de plaats, waar zij den tienden penning hebben te deponeeren en zij, die genieten willen van de welsprekendheid der vroede vaderen, kunnen voorloopig hun schreden nog richten naar het oude raadhuis, nu een voorstel, om in een onlangs aangekocht heerenhuis in de Javastraat een tijdelijke raadzaal in orde te brengen, om goede redenen achterwege gebleven is.

Wanneer het vraagstuk in openbare behandeling zal komen, verwacht men, dat er twee partijen tegenover elkander zullen staan, eene die het oude plan, uitbreiding aan en nabij de Groenmarkt, in verband waarmede reeds groote uitgaven zijn gedaan, zal vasthouden en verdedigen en eene, die voor het plan van een geheel nieuw raadhuis op een andere plaats zal strijden. Wij zullen ons niet in beschouwingen over het voor en tegen dezer beide plannen verdiepen, en ons ook niet begeven in veronderstellingen, omtrent de kansen van verwezenlijking, noch in beschouwingen omtrent de voor- en nadeelen van het eene plan tegenover het andere.

Wat is echter het geval? Zonder aan de Haagsche raadhuisquaestie te denken kwamen ons dezer dagen stukken onder de oogen, die er ons eensklaps aan herinnerden, dat men ruim vijftien jaren geleden te Frankfurt am Main een dergelijke quaestie gehad heeft, op zoo vele punten met de Haagsche overeenkomende, dat het de moeite waard geacht kan worden een en ander te vertellen van de geschiedenis daarvan en van de wijze, waarop het vraagstuk daar nu reeds ruim tien jaren geleden is opgelost.

Niet zoozeer uit een architectonisch dan uit een historisch oogpunt behoort de oude „Römer" tot de merkwaardigste monumenten van Frankfurt en geen vreemdeling verzuimt, de op de eerste verdieping van dit gebouw gelegen „Kaisersaal", waar de Duitsche keizers gewoon waren, na de kroningsplechtigheid, met de keurvorsten een feestmaal te houden en zich te laten huldigen, te gaan bezichtigen. Uit de gewelfde hallen met den zaalbouw als kern en een aantal daaraan grenzende gebouwen, die met elkander een zeer schilderachtigen groep vormen, is het Frankfurter raadhuis ontstaan, zooals het een twintigtal jaren geleden nog in gebruik was.

Reeds toen waren lang niet alle takken van gemeentedienst in het onregelmatig, en in vele opzichten ondoelmatig, complex ondergebracht en werd de behoefte aan een betere huisvesting gevoeld.

In 1892 kwam in de toongevende kringen der oude Rijksstad het denkbeeld van den bouw van een nieuw raadhuis, of van een aanbouw aan den „Römer", waarin de bureaux voor de velerlei takken van administratie plaats zouden kunnen vinden, ter sprake. De beide stedelijke bouwcommissies namen het vraagstuk in studie en in 1895 kwam de Stadtbau-inspector Wolff met een plan voor den dag, in verband waarmede de aankoop werd aanbevolen van een aantal huizen aan de Römergasse en Kälbergasse, twee thans verdwenen dwarsstraten achter den Römer gelegen. Tot dien aankoop werd besloten en daarmede had de raad der stad zich uitgesproken voor uitbreiding in aansluiting aan het bestaande gebouw. De bouw van een nieuw raadhuis op een andere plaats is althans niet meer ter sprake gekomen. Het plan van Wolff kwam evenwel niet tot uitvoering. In 1896 werden nog twee huizen in de Römergasse aangekocht. Het plan nam inmiddels grootere afmetingen aan.

Situatie.

WEST.

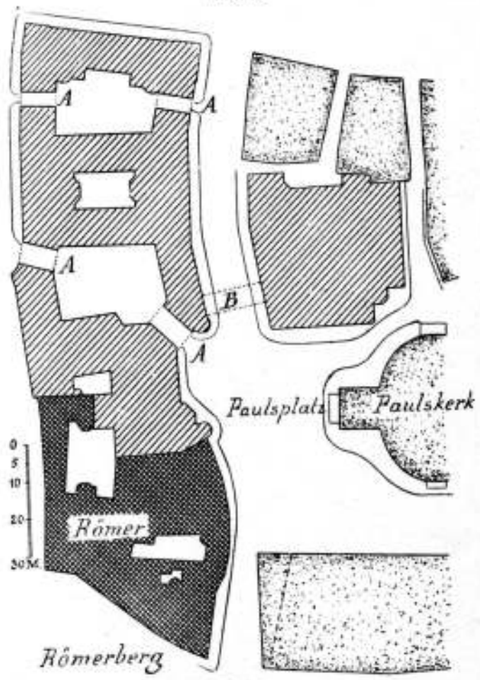

OOST.

AA. Overbouwde Doorritten.
B. Straatoverbrugging.

Het z.g. Clesernhof, een gebouw aan de Römerstrasse, reeds bij de stad in gebruik, zou na verbouwing weder dienen voor armbestuur en Gewerbegericht, aan de Paulsplatz zou de administratie der stadsfinanciën en belastingen gevestigd worden, in een ander gedeelte weder de technische diensten, het electriciteitsbureau, het onderwijs, de burgerlijke stand en verschillende commissiën o.a. die van de begraafplaatsen. In den Römer en de aangrenzende gebouwen zou de hoofdzetel van het stadsbestuur, de bureaux voor arbeid en verkeer, voor statistiek, enz. gevestigd blijven. Een feestzaal met den onmisbaren „Rathskeller" zou gebouwd worden op de binnenplaats van den Römer. Verder zou de verbinding van verschillende deelen van het gebouw plaats hebben door overbrugging van straten en verder zouden, waar dit mogelijk was, op den beganen grond der gebouwen winkelruimten gemaakt worden, die te verhuren zouden zijn.

Dit tweede programma van Wolff vond wel instemming, maar de oplossing schijnt toch niet in allen deele bevredigend te zijn geweest. Vandaar dat voorgesteld werd eenige andere bouwmeesters uit Frankfurt uit te noodigen, schetsontwerpen in te leveren. Dit geschiedde in Januari 1897, er werd een crediet van 10000 Mark voor toegestaan en 30 Juni daaraanvolgend leverden de uitgenoodigde architecten Von Hoven, Neher, Luthmer en H. F. Schmidt hun ontwerpen in. De bouwkosten waren op rond 2.000.000 Mark bepaald en er moest gerekend worden op het aanbrengen van zooveel winkels, dat de huuropbrengst daarvan 55000 Mark bedroeg. Deze winkels moesten zoo ontworpen zijn, dat zij later, bij behoefte, gemakkelijk in bureauvertrekken veranderd zouden kunnen worden.

Het resultaat was, dat Neher's ontwerp een zeer doelmatige plattegrond-oplossing gaf, terwijl in Von Hoven's ontwerp de aansluiting van den nieuwen bouw aan den ouden Römer op zeer gelukkige wijze architectonisch was opgelost, zoodat een samensmelting van beide ontwerpen gewenscht scheen.

Deze beide architecten werkten nu gezamenlijk een nieuw schetsontwerp uit, dat in het begin van 1898 aan den raad werd voorgelegd en aan de stedelijke bouwcommissiën *) in handen gesteld.

De openbare meening was met het plan niet erg ingenomen en de commissiën moesten erkennen, dat daarvoor ook wel grond was. Het streven, om de Römergasse en een deel van de daaraan gelegen huizen, althans de gevels, die verdienden bewaard te blijven, te behouden, had tot verbrokkeling aanleiding gegeven, en wat betrof de aansluiting aan den Römer, was, ter verkrijging van een schilderachtig effect, aan de indeeling geweld aangedaan. Wijziging van het programma en meer vrijheid van beweging voor de architecten kwam den commissiën gewenscht voor en tot verkrijging van een nieuw ontwerp werd het uitschrijven van een prijsvraag aanbevolen, waarvoor men evenwel niet veel gevoelde. Men vond Neher en Von Hoven de aangewezen personen om de zaak tot oplossing te brengen, en droeg hun opnieuw het maken van schetsen op, voornamelijk om te zien in welke richting het programma gewijzigd zou moeten worden.

De architecten leverden daarop niet minder dan vijf nieuwe schetsontwerpen in, waarin het behoud van de Römergasse en daaraan gelegen gebouwen was prijsgegeven, zoodat een veel betere plattegrond kon worden verkregen. Het verkeer van de opgeheven Römergasse werd daarbij, door middel van twee doorritten, over een der binnenplaatsen van het gebouw geleid. De bouwkosten zouden wat hooger worden, namelijk 2.300.000 Mark, maar daartegenover kon op een opbrengst van huur van winkelruimten en pacht van den „Rathskeller" van 70000 Mark, worden gerekend.

Zeer tevreden met dit resultaat, werd door de commissiën het uitschrijven van een prijsvraag geheel overbodig geacht en voorgesteld aan de architecten Von Hoven en Neher op te dragen het uitwerken van een ontwerp op den grondslag van hun laatste schetsontwerp en een crediet daarvoor aan te vragen.

In de pers ging men nog niet met dit voorstel accoord, maar werd nog op het uitschrijven van een prijsvraag aangedrongen. In de raadszitting van 29 Juni 1898 werd evenwel, na heftig debat, het voorstel der commissiën met 23 tegen 18 stemmen aangenomen. In die zitting kwam ook de prijsvraagquaestie ter sprake en het wekte eenige bevreemding, dat Stadtbaurat Behnke scherp tegen een openlijke

*) Hier zijn bedoeld de z. g. „Hochbau- en Tiefbau-Ausschüsse", vaste raadscommissiën voor bouwwerken en voor bestrating, rioleering, enz.

Raadhuis-Uitbreiding te Frankfurt am Main.

Gezicht van de Paulsplatz naar de Bethmannstrasse.

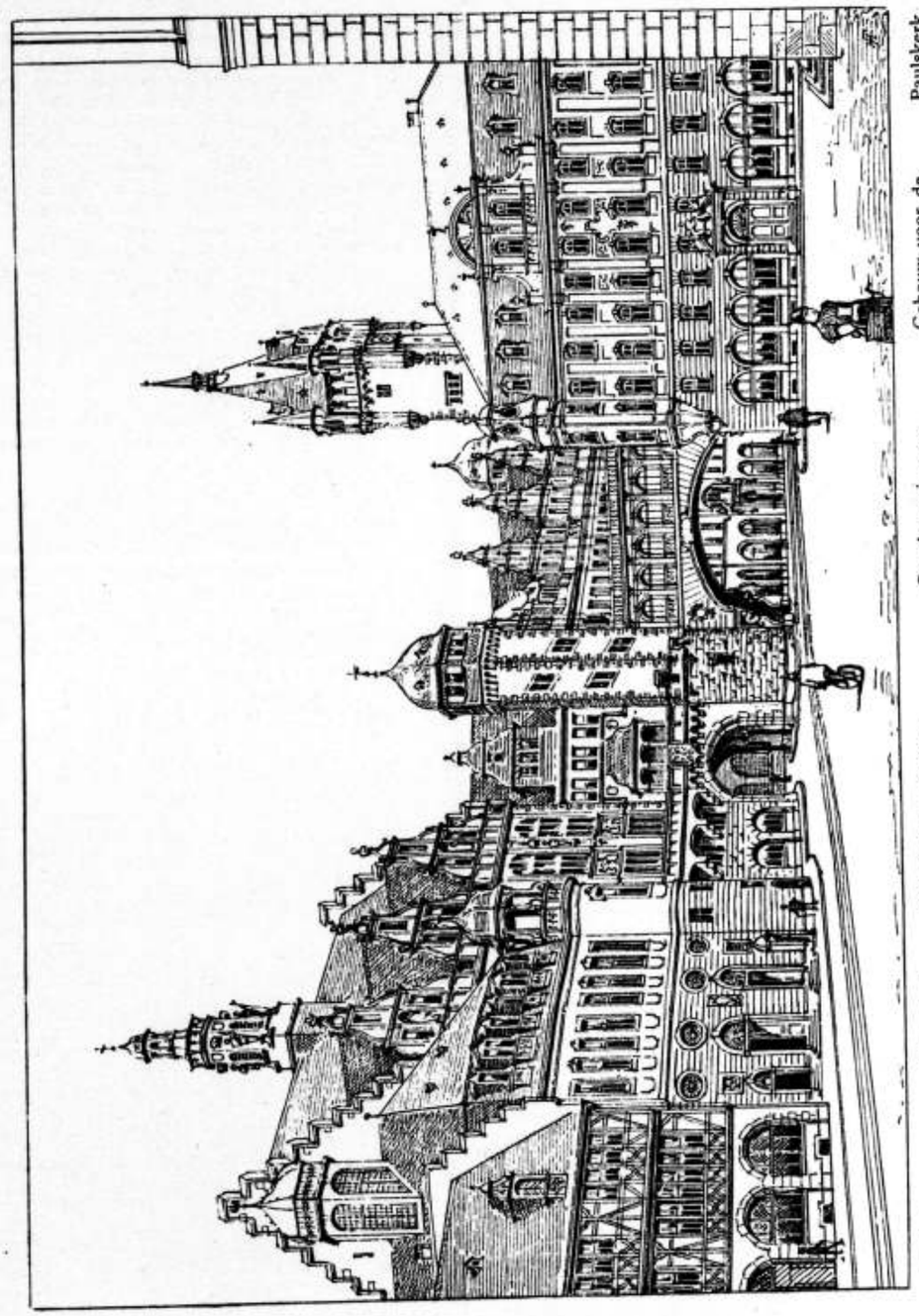

prijsvraag gekant was, wegens de groote gevaren daaraan verbonden, terwijl de burgemeester Adickes mede verklaard moet hebben, dat een prijsvraag voor Frankfurt alleen geen zin had, terwijl een openlijke prijsvraag z. i. het gevaar opleverde, dat men weliswaar een zeer fraai ontwerp zou krijgen, maar de bekroonde niet in staat zou zijn, dit in onderdeelen tot een bevredigende uitvoering te brengen. De Duitsche vakbladen teekenden tegen deze uitspraken protest aan en verdedigden het prijsvraagstelsel, er op wijzende, dat de Duitsche bouwkunst daaraan voor het grootste deel haar opbloei te danken had. Den burgemeester werd, als leek, het gesprokene niet te zwaar aangerekend, maar aan Baurat Behnke werd openlijk gevraagd, waarin dan wel de gevaren bestonden, verbonden aan een prijsvraag en wat daarvan bijvoorbeeld gebleken was bij den bouw van het Station, van de Peterskerk, van het Goethe-gymnasium, allen te Frankfurt, en bij de verbouwing van den Römer zelf, waarbij overal het prijsvraagstelsel toepassing had gevonden en goede resultaten had opgeleverd.

In den voorzomer van het jaar 1900 werd het uitgewerkte ontwerp van de architecten Franz von Hoven en Ludwig Neher aan den raad der stad voorgelegd; een model ter nadere toelichting van het ontwerp was er bijgevoegd en met de definitieve beslissing in de raadszitting genomen en de opdracht tot uitvoering aan de genoemde architecten verstrekt, was de lange voorgeschiedenis ten einde, en begon de eigenlijke bouwgeschiedenis. Het gebouw is thans reeds sedert geruimen tijd in gebruik en wie er het resultaat van wil zien, doet het best naar Frankfurt te gaan en in oogenschouw te nemen, hoe men daar het vraagstuk der raadhuisuitbreiding heeft opgevat. In hoofdzaak is het bouwwerk uitgevoerd naar het in 1900 gearresteerde ontwerp, waarbij o. a. een perspectiefteekening behoorde, die hiernevens gereproduceerd is.

De indeeling blijkt niet uit de bijgevoegde situatie, alleen is daarin de eenigszins onregelmatige grondvorm van het geheel te zien, die echter meer in schijn dan in werkelijkheid bestaat en was het vooral te doen, om een eigenaardigheid te doen uitkomen, namelijk de op drie plaatsen voorkomende overbouwingen van den openbaren weg, waarop wij straks nog even terugkomen.

Wat overigens het ontwerp betreft, het had zijn ontstaan te danken aan de in elke grootere stad zich vertoonende steeds stijgende behoefte aan bureauruimte voor de verschillende administratiën. De oude raadhuizen kunnen hieraan niet meer voldoen en eischen uitbreiding of vaak stichting van een nieuw gebouw, waarbij dan wel eens het behoud van een oud raadhuis, waaraan men uit een oogpunt van geschiedenis en kunst gehecht is, bedreigd wordt. Frankfurt verkeerde in dit opzicht in eigenaardige omstandigheden. Het oude raadhuis met de Keizerzaal, die zoo vaak bij de kroningsplechtigheden als feestzaal had dienst gedaan, de oude „Römer" bestond feitelijk uit niet anders dan uit een onregelmatige groep van hallen en woonhuizen, door gedeeltelijke verbouwing en vertimmering, zoo goed en zoo kwaad het ging, tot een openbaar gebouw ingericht. Zelfs de Römerhal met hoofdtrap voldeden niet meer aan de eischen te stellen aan een hedendaagsche feestzaal voor een stad als Frankfurt. En toch was men er begrijpelijkerwijze op gesteld den ouden „Römer" zooveel mogelijk de bestemming te doen behouden die hij eeuwen lang vervuld had. Voor een andere bestemming b.v. tot stedelijk museum werd het gebouw minder geschikt geacht en bij den bouw van een geheel nieuw raadhuis vreesde men, dat na verloop van tijd de belangstelling voor het monument zou verflauwen en voorstellen tot slooping b.v. ter verruiming van pleinen en straten niet zouden uitblijven. Deze overwegingen voerden tot het beslist op den voorgrond stellen van den eisch, dat de nieuwe gebouwen onmiddellijk aan het oude Römercomplex zouden aansluiten.

In verband met de aanwezigheid in de onmiddellijke nabijheid van twee historische pleinen, den Römerberg en de Paulsplatz, moest de ruimte voor de uitbreiding noodwendig gezocht worden westwaarts van het oude gebouw in de richting van de Paulsgasse, die verbreed moest worden om een goede verbinding van de oude stad met de Kaiserstrasse en het station te verkrijgen. De verbreede Paulsgasse werd verdoopt in Bethmannstrasse en daar gebleken was, dat de beschikbare oppervlakte achter den „Römer" aan de eene zijde van laatstgenoemde straat nog niet voldoende was, om voor alle vereischte lokaliteiten ruimte te vinden, werd ook het terrein aan de westzijde van de Paulsplatz daarvoor bestemd en werden beide gebouwen door een overbrugging van de Bethmannstrasse, op de hierbij gevoegde situatie met B aangeduid, met elkander verbonden.

Onmiddellijk achter den „Römer" is de Rathskeller, waarboven een feestzaal, aangebouwd, met de bijbehoorende vestibules en nevenvertrekken. Men heeft er naar gestreefd deze nieuwe aanbouwen met de bestaande hallen en zalen in den „Römer" tot een goed geheel te vereenigen en daarin zijn de bouwmeesters goed geslaagd. De nieuwe hoofdingang tot de feestzaal, met de hoofdtrap naar de eerste verdieping, die ook tot de oude lokalen op die verdieping in den „Römer" voert, ligt wel eigenaardig niet aan een der pleinen, maar aan het eerste binnenplein van den nieuwen bouw. Dit eerste binnenplein met de twee diagonaalgewijs geplaatste doorritten, ligt ongeveer op de plaats en in de richting van de vroegere Römergasse. Het tweede kleine binnenplein van den nieuwen bouw is niet direct van de straat toegankelijk, maar het derde meest westwaarts gelegene weder wel, ook daar zijn twee doorritten gemaakt, omdat daar ter plaatse ongeveer een andere dwarsstraat, de Kälbergasse, moest worden opgeheven. Twee torens van rechthoekigen grondvorm sluiten den meest westelijken gevel van het gebouw af, een van die torens is op onze afbeelding in het verschiet zichtbaar. Die afbeelding is genomen van de oostzijde van de Paulsplatz af, ziende naar de Bethmannstrasse. Men ziet daaruit hoe de doorritten in het nieuwe gebouw geheel als overbouwde poorten zijn opgevat, terwijl de verbinding met het afzonderlijke gebouw aan de Paulsplatz, verkregen is door een overbrugging van de 17 M. breede Bethmannstrasse. Dit gebouw bevat de bureaux voor de stadsfinanciën, een min of meer op zich zelf staanden tak van dienst, vandaar dat het door de bouwmeesters ook anders behandeld is dan de eigenlijke raadhuisaanbouw en de verbinding daarmede minder innig is opgevat.

In hoever deze oplossing geslaagd mag heeten zullen wij in het midden laten, evenals de vraag of deze verbinding wel beslist noodzakelijk genoemd mag worden. Zij is er thans en men heeft er natuurlijk gemak van en onder de vele zeer moeilijke en ingewikkelde detailvraagstukken, die zich bij dezen bouw hebben voorgedaan, was zij maar een kleinigheid. Moeilijkheden en eigenaardige eischen van allerlei aard deden zich voor, hier, waar midden in het oude Frankfurt gebroken, gebouwd en veranderd moest worden. Zonder opoffering van verscheidene oude fragmenten ging het niet, zelfs van den Römergroep moest een klein gedeelte aan den bouw der nieuwe feestlokalen worden opgeofferd. Alles wat waarde had uit een historisch of architectonisch oogpunt is evenwel bewaard gebleven en vooral in het gebouw aan de Paulsplatz heeft men voor de inwendige dit beginsel in het oog gehouden.

Ten deele heeft deze omstandigheid er toe geleid, dat in de eerste plaats naar variatie en schilderachtigheid in overeenstemming met de omgeving is gestreeft, maar daarvoor was ook nog een ander motief.

Meermalen is reeds in de Haagsche raadhuisquaestie de

vrees uitgesproken, dat de oude historische kern bij aanbouw eener veel grootere uitbreiding in het niet verzinken en doodgedrukt zou worden. Welnu, ook te Frankfurt werd de vrees uitgesproken, dat het schilderachtig Römercomplex door den veel grooteren modernen aanbouw in de verdrukking zou geraken en daarom werd bij de aanbouwen zooveel mogelijk naar verscheidenheid en afwisseling gezocht.

Een schilderachtig effect is daarmede ongetwijfeld bereikt, over de vraag of echter bij de verscheidenheid ook de gewenschte overeenstemming of eenheid verkregen is, kunnen en zullen de meeningen zeker nog wel uiteenloopen. Het ontwerp werd een tiental jaren geleden in toongevende architectenkringen zeer gunstig beoordeeld. Aan Von Hoven en Neher werd den lof toegezwaaid de eer van Frankfurt roemvol te hebben opgehouden. Hun ontwerp voor de nieuwe administratiegebouwen en de feestzaal getuigde, zoo zeide men, evenzeer voor een scherpzinnig inzicht in de behoeften van een modernen gemeentedienst, als van een in hooge mate ontwikkeld kunstvermogen, om een monumentaal bouwwerk van een modern karakter en een zelfstandige beteekenis, aan een der meest waardevolle monumenten van het verleden harmonisch te doen aansluiten en de gansche groep te maken tot een stadsbeeld van indrukwekkende, schilderachtige bekoring en rijpe artistieke volkomenheid.

De hulde is niet onverdiend, wanneer men nagaat, hoe de bouwmeesters zich van hun uiterst moeilijke en ingewikkelde taak hebben gekweten en de bewoordingen, waarin hun die hulde gebracht werd, zijn de ook nog heden ten dage in Duitschland algemeen gebruikelijke, maar het zou ons toch verwonderen, als zij in sommige toongevende kunstkringen daar te lande nu nog onderschreven werden.

Iets onrustigs, iets druks, zal naar veler meening aan dit bouwwerk als gevolg van een gewilde verscheidenheid worden toegeschreven en, misschien niet ten onrechte, zal de opmerking worden gemaakt, dat het toch wel mogelijk zou zijn geweest een geheel van meer rust, meer eenheid te verkrijgen.

Het ligt echter thans niet in onze bedoeling, dit bouwwerk uit een aesthetisch oogpunt aan een critiek te onderwerpen. In de geschiedenis zal het wel de plaats krijgen, die het verdient.

Wij hebben alleen de geschiedenis der Frankfurter raadhuisuitbreiding aangehaald, omdat daarin, zooals wij in den aanhef zeiden, en zooals men thans wel op verscheidene punten zal toegeven, een treffende overeenkomst is op te merken met de plannen, die in de Residentie gemaakt zijn, inzonderheid die, welke daar het allereerst als het meest voor de hand liggend overwogen zijn, namelijk uitbreiding in aansluiting aan het bestaande raadhuis. Die plannen zijn met de voorstellen tot het bouwen van een nieuw raadhuis nog niet van de baan; het is als zeker te verwachten, dat er nog meer dan een lans voor gebroken zal worden en nog met geen de minste zekerheid te voorspellen, in welke richting ten slotte de oplossing van het vraagstuk gezocht en gevonden zal worden.

In dezen stand der zaak heeft het wellicht zijn nuttige zijde nog eens de aandacht te vestigen op een overeenkomstig geval, zooals zich dat elders heeft voorgedaan.

De Paleis-Raadhuis-quaestie.

Men zou al een tamelijk lijvige kroniek kunnen samenstellen van hetgeen er over deze quaestie gezegd en geschreven is, sedert zij in onze dagen opnieuw, door het thans levend geslacht, aan de orde is gesteld.

Zonder eenigen twijfel is het vraagstuk op zich zelf zeer gewichtig, maar wat er over gezegd en geschreven wordt is nu niet altijd even belangrijk.

Van den eigenlijken stand der zaak is zoo goed als niets bekend en wat daarover geschreven wordt berust op veronderstellingen, nieuwe gezichtspunten zijn er niet; de zaak is reeds vroeger van allerlei kanten bekeken, misschien met wat minder vrijmoedigheid, maar toch niet zoo oppervlakkig als sommigen ons wel willen doen gelooven. Het is dus niet zoo heel moeilijk te verklaren, dat, wie er gaarne eens wat over zeggen wil, allicht gaat zoeken naar het een of ander, dat als nieuw gezichtspunt dienst kan doen en zoo vinden wij dan ook hier en daar verschillende gezochte beschouwingen, waaraan wij geen aandacht zouden schenken, wanneer de schrijvers niet af en toe uit hun rol vielen en er dan eens een opmerking kwam, die iets te denken gaf.

Dit is b.v. het geval met een der ingezonden stukken, door den heer J. M. Noothoven van Goor, d.d. 6 April in de „N. Rott. Courant" en wel met het laatste gedeelte daarvan. De schrijver zegt daarin:

„Het eenige wat Amsterdam eenigszins tot Hoofdstad stempelt, is h e t P a l e i s."

„Denke men nu werkelijk, dat, indien Den Haag zulk een representatief gebouw uit vroeger eeuwen bezat, en Amsterdam niet, dat dan ooit Amsterdam het voorrecht zoude hebben alle vorsten te recipieeren? Maar juist daarom kan men het Paleis niet losmaken noch van het Koningschap noch van Amsterdam in kwaliteit van hoofdstad, zoolang Amsterdam zelve en Nederland op die prerogatieven gesteld zijn."

„Professor Jitta beweert, dat de traditie Amsterdam aanwijst om vreemde Vorsten plechtig te ontvangen. Die traditie heeft haar ontstaan te danken uitsluitend aan het Paleis, want zonder Paleis zou die traditie nooit tot stand zijn gekomen. Vervalt het Paleis, dan vervalt die traditie."

„Geen modern koningsverblijf kan het Paleis substitueeren, ook al zou men de millioenen voor het grijpen hebben om het te bouwen. De nieuwste gebouwen te Amsterdam blijken binnen een paar jaar ongeschikt te zijn of slecht gebouwd of niet goed ingericht of te klein, vide de Beurs en het Postkantoor. Het Centraal-Station blijkt op een verkeerde plaats te zijn gebouwd en men zou er schatten voor over hebben, indien het in het Zuiden der stad stond. Na bijkans drie eeuwen blijkt het Paleis nog steeds te staan op het voornaamste punt van Nederland, en het gebouw zelve in een toestand heel wat gaver en geschikter voor het huidige doel van Paleis dan Centraal-Station, Beurs en Postkantoor voor de resp. doeleinden, waarmede deze gebouwen opgericht werden."

„Dat Amsterdam in tijd van nood het Reduit is der Defensie, is geen aanwijzing dat zij hoofdstad is, immers Antwerpen is het Reduit der Defensie van België en evenmin hoofdstad. Indien President Fallières in Juli Amsterdam bezoekt, gebeurt dat in een stad waar Frankrijk noch diplomatiek noch commercieel vertegenwoordigd is, immers het Fransche Gezantschap is in Den Haag en het Consulaat-Generaal te Rotterdam; ook dat bezoek heeft Amsterdam uitsluitend te danken aan het Paleis als zijnde het eenige gebouw, waarin de Koningin van Nederland op plechtige wijze den President van de bevriende groote Republiek kan ontvangen."

„Mijn stuk van 4 April bedoelde geen degradatie van Amsterdam, maar een waarschuwing dat Amsterdam gedegradeerd wordt, als zij van het Paleis weer Stadhuis maakt

en ik moest zulks in eenigszins scherpe termen stellen om het belang van die degradatie te doen begrijpen. In plaats van:"

„Vraagt Amsterdam haar oud Stadhuis terug dat dit geschiede op conditie dat zij afstand doet van de titulatuur van Hoofdstad",

moet het luiden:

„Wordt het Paleis weer Stadhuis dan doet Amsterdam daarmede juridisch en moreel afstand van haar standing als Hoofdstad, zooals zij zich zelve en Nederland haar noemt."

Wij laten de eenigszins vreemde conclusie voor hetgeen zij is, o. i. niet anders dan een vooropgezette stelling, geschikt voor behandeling in een debatingclub, maar vestigen even de aandacht op de vierde alinea van het bovenaangehaalde, waarin, afgezien van de Seitenhiebe aan het adres onzer hedendaagsche bouwkunst, een kern van waarheid schuilt, die wel waard is een punt van overweging uit te maken bij het beramen van plannen voor den bouw van een nieuw Paleis.

Een stukje publieke opinie troffen wij ook dezer dagen aan in een Amsterdamschen brief aan een provinciaal blad. De correspondent vertelt daarin:

„Dat er, trots de drukte, die er in sommige kringen gemaakt wordt van de Paleis-Raadhuis-quaestie, de burgerij zich er niet bijzonder warm over maakt, is nog niet zoo duidelijk aan den dag getreden als bij de meeting, die de vereeniging „Amsterdamsche Belangen" er over had belegd tegen Woensdagavond l.l. Zij had er de groote zaal van het Concertgebouw voor gehuurd, en de groote trom was er voor geslagen. Drie mannen van naam en beteekenis zouden over het vraagstuk spreken, lichtbeelden zouden vertoond worden en niettemin was de groote zaal nog niet eens half bezet. Een tegenvaller voor de vereeniging, maar tevens een les voor hen, die hemel en aarde willen bewegen om het Paleis op den Dam weder tot Raadhuis te maken. Het publiek maakt zich daar werkelijk niet zenuwachtig over; het ziet in het Paleis op den Dam niet het aan de Stad Amsterdam ontnomen Raadhuis, doch uitsluitend het pracht-monument der Vaderlandsche bouwkunst, dat evenals een museum van oudheden bezichtigd kan worden en waarvan de schoonheden nieuwen luister krijgen door het achtdaagsche bezoek van het koninklijk gezin aan de hoofdstad. Dat dit zich bij zijn logies in het reusachtig gebouw zou moeten behelpen, gelooft men niet; dat de gemeente-secretarie er behoorlijk onder dak zou kunnen gebracht worden, aanvaardt men evenmin, en, conservatief als we allen in het diepst van ons hart zijn, vindt men handhaving van den bestaanden toestand lang niet het slechtste: als er in het tegenwoordige stadhuis plaats te kort komt, dan moet men er nog maar een huis bij nemen. Men heeft dat al zoo dikwijls gedaan, dat het best nog eens te doen is. Ons stadhuis ziet er wel niet zeer indrukwekkend uit, maar dat heeft het gemeen met zoovele regeeringsgebouwen. En bovendien, hoe komt men er aan de Koningin uit haar huis te willen zetten, zonder haar een behoorlijk ander verblijf aan te bieden? Laat men daarmede beginnen dan kunnen we nader op de zaak ingaan. Zoo wordt geredeneerd door het groote publiek en het gevolg is, dat men zeer rustig de historiekenners, de vrienden der oude bouwkunst enz. laat praten en thuis blijft, wanneer er een meeting over de quaestie wordt uitgeschreven."

De schrijver is blijkbaar niet erg warm voor het vraagstuk en de redevoeringen op de vergadering hebben op hem niet den gewenschten indruk gemaakt.

Dit is jammer, want Prof. Jitta heeft in deze bijeenkomst een goed werk gedaan door in de quaestie het Paleis-vraagstuk (den bouw van een nieuw Paleis) voorop te stellen. Dit vraagstuk is tot heden te veel op den achtergrond geblieven, maar daarin zit de knoop, die thans zal moeten ontward. Daarmede is echter ook alles gezegd, wat er op het oogenblik van te zeggen valt. Den knoop doorhakken is in dit geval niet aan te bevelen en het zij nog eens herhaald, men zal het verstandigst doen, den puzzle kalm te laten in de handen dergenen, wien men hem thans ter oplossing heeft toevertrouwd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG IJSSELSTEINSCHE BOUWMAATSCHAPPIJ.

Op deze prijsvraag zijn 85 ontwerpen ingezonden.

Namens de jury,
C. DE GRAAF,
Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Het ongeval op het in aanbouw zijnd gebouw van de Afd. Haarlem van den Ned. Protenstantenbond.

Verslag betreffende de examens in 1911 voor de diploma's der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

Examenopgaven 1911.

De fraaie Renaissancegevel in de Lange Hofstraat te Zutphen behouden, met afbeelding.

Afdeeling Utrecht, Vergadering van 22 Maart 1911.

Vakbelangen Het ontslag van den gemeente-architect van Gorkum.

Ingezonden stukken. Op sleeptouw, door A. Keppler c.i.

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de lezing van 22 Maart 1911. (Vervolg.)

Concertzalen. (Vervolg.)

Amsterdamsch Raadhuis.

Vuurkleiartikelen voor sanitaire doeleinden, overgenomen uit «De Industrieele Gids."

Internationaal Woning-congres te Weenen. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 15. Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders, door Prof. J. A. van der Kloes (slot).

De Oude Roy-meesters te Amsterdam.

Spreuken en Citaten.

Losse plaat. Landhuis te Haarlem, Arch. J. B. van Loghem.

DE INGENIEUR No. 14. Eenige mededeelingen betreffende het bedrijfsleven in ons Vaderland. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Inst. v. Ing. van 15 October 1910, door H. A. van IJsselsteyn, met 3 platen.

Eenige verschijnselen die aanleiding kunnen geven tot railbreuken. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie van 19 November 1910, door L. Bienfait, met afbeeldingen.

Internationale Hygiëne Tentoonstelling te Dresden in 1911.

Congres voor verwarming en ventilatie te Dresden in 1911.

Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik, door L. Bienfait w.i.

Ingezonden stukken. Negatieve drift? door Dr. F. C. Huygen w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de statistiek. — Ingezonden. — De Eucalyptus- harde- houtsoorten van Tasmanië (slot). — Inrichting tot het afrollen en verpakken van Munten. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 15. IIde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven, Rome 10—20 October 1911.

Adres inzake Onteigening.

Rechterlijke Beslissingen inzake de Wet op de Arbeidsovereenkomst III (slot).

Afdeelingsverslagen. Rotterdam 6 April 1911.

DE NEDERLANDSGHE KLEI-INDUSTRIE. No. 41. Het opleggen van steenkool. — De massa's en glazuren van Jean Carriès. — Inwerking van zeewater op cement-beton. — De nieuwe tariefwet.

Varia.

EEN NIEUWE IJSSELBRUG.

Te Zwolle had dezer dagen in de Harmonie plaats een vergadering van inteekenaren voor bijdragen, bestemd ter verwezenlijking van het plan tot overbrugging van den IJssel bij het Katerveer, samengeroepen door de commissie tot onderzoek van de mogelijkheid der totstandkoming van die overbrugging.

De heer mr. J. van Setten opende de bijeenkomst met een woord van welkom aan allen, die aan de oproeping hadden gehoor gegeven, met genoegen daarbij constateerend, dat althans een lid van het college van Gedeputeerde Staten, zij het dan ook niet als vertegenwoordiger van dat college, aanwezig was. Spr. herinnerde er verder aan, dat de commissie een zeer voorloopig karakter droeg. De commissie had zich ten taak gesteld, de technische en financieele mogelijkheid der overbrugging te onderzoeken.

Wat het technische gedeelte betreft, verschaften de ingenieur de heer Frijlinck en de heer Krook plannen.

Financieel scheen de zaak aanvankelijk minder mooi. Maar later ging 't beter, en thans is bijeen een bedrag van f 56.825 aan vrijwillige bijdragen. Daarmee is gebleken, dat de overbrugging van den IJssel een wensch der burgerij is.

In 1908 gaf de minister te kennen, dat het Rijk geen steun kon geven, zoolang niet bleek van medewerking der gemeente Zwolle en der provincie Overijssel. Naar aanleiding daarvan meende de commissie haar taak niet te mogen neerleggen zonder een belangrijk deel van het benoodigde bedrag bijeen te hebben gebracht.

Nu de commissie haar doel bereikt heeft, bewezen heeft, dat de zaak voor verwezenlijking vatbaar is, meent zij haar functie te moeten neerleggen, daar nu het eerste werk zal moeten zijn zich te wenden tot de officieele lichamen. De commissie beschouwt zich dan ook thans als opgeheven en verzoekt, dat zal worden overgegaan tot de verkiezing van een definitief comité.

Het staat nu vast, dat als provincie en gemeente maar flink over de brug komen, de minister zal zorgen voor de rijkssubsidie.

Op vragen van den heer P. Dorhout Mees, burgemeester van Zwollerkerspel, antwoordde de voorzitter, dat de kosten van de brug volgens het plan-Frijlinck worden geraamd op f 450.000. Het onderhoud zal ongeveer f 5000 per jaar bedragen. De minister heeft verklaard, dat hij eventueel geen bezwaar zou hebben tegen een kleine tolheffing.

Mr. H. van der Vegte vroeg, of het niet gewenscht zou zijn, eerst een definitief comité te kiezen, en of het niet de instemming der vergadering zou hebben, indien hij voorstelde, het voorloopig comité, dat zich tot dusver alle moeite voor de zaak gegeven heeft, tot definitief te benoemen.

De voorzitter gaf te kennen, mede namens zijn medeleden, dat zij gaarne die benoeming zouden aanvaarden, maar wilde gaarne aan het voorstel-Van der Vegte zien toegevoegd, dat de commissie zou hebben het recht van assumptie.

Aldus werd goedgevonden bij acclamatie.

Op verzoek van mr. Van der Vegte gaf de heer Krook eenige inlichtingen omtrent zijn plan, dat 2 ton meer zal kosten; om die meerdere kosten is door minister Bevers aan het plan-Frijlinck de voorkeur gegeven. Het plan-Krook is wat royaler van opzet, de brug is breeder, ziet er mooier uit. Het verschil in breedte is ongeveer 2 meter; de brug-Frijlinck zou 7.20, de brug-Krook 9 M. breed zijn.

De voorzitter las nog voor, wat de minister omtrent de plannen schreef; ook voor den waterafvoer achtte de minister de brug-Krook minder gunstig.

Op een vraag van den heer Gratama antwoordde de heer Tijl, dat het bedrag van f 56.825 verdeeld is over 237 inschrijvers.

De heer Themans wenschte wel door de vergadering beantwoord te zien de vraag, of men verkiest geheel vrij verkeer of een matige tolheffing.

De heer Gratama merkte nog op, dat in Zwolle wel meer menschen zijn dan 237, die wat voor de brug voelen, en zou een middel willen zoeken om een betere uitdrukking voor de mate van belangstelling te vinden. Zou men niet een vereeniging kunnen vormen?

De voorzitter zeide, dat dit denkbeeld reeds geopperd is in het comité en zeker nader onder de oogen zal worden gezien, hoe men een meer volledige uitdrukking van de belangstelling kan krijgen.

De heer Van der Vegte sprak de wenschelijkheid uit, dat de commissie niet met werkzaamheden zou beginnen op de basis van een plan, dat slechts het minst mogelijke geeft, daar het dan later bijna niet mogelijk zal zijn, een duurder plan te doen uitvoeren, als dat toch noodig mocht blijken. Voorts zou hij alleen tol willen geheven zien, als 't niet anders kan.

De voorzitter merkte op, dat het goedkoopste plan de commissie eenigszins had aangetrokken, omdat van de regeering een soort toezegging voor subsidie bij uitvoering van dat plan verkregen was. Natuurlijk zal echter nader overwogen worden, aan hoedanig plan de meeste voordeelen verbonden zijn.

Wat de tolheffing aangaat, merkte de voorzitter nog op, dat men het plan niet zou laten vallen, als het niet kon worden uitgevoerd zonder tolheffing. Kan het echter zonder, dan is er natuurlijk niemand, die toch tol zal willen heffen.

Nadat uit de vergadering een woord van dank was gebracht aan het comité voor zijn voorloopige werkzaamheden, sloot de voorzitter de bijeenkomst met de toezegging, dat het comité zoo spoedig mogelijk een nieuwe vergadering zal bijeenroepen tot verdere beraadslagingen. (Zw. Ct.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

NIJMEGEN. Toen eenige jaren geleden de twee belangrijkste overblijfselen van de voormalige Burcht op het Valkhof (de achthoekige kapel en de resten der halfronde) werden hersteld, rees bij den heer J. J. Weve, directeur van gemeentewerken, het plan, een volledige beschrijving in het licht te geven van hetgeen van het oude hof bekend is. Uit den aard der zaak moest studie dien arbeid voorafgaan, moest nagegaan wat er nog uit de monumentale gegevens en geschiedbronnen te leeren viel. Toen deze studiën aan belangrijkheid wonnen, werd het verlangen levendiger zoo mogelijk uit den bodem meer gegevens op te diepen, ter beantwoording van sommige belangrijke vragen. Gesteund door bijdragen van het Rijk en van belanghebbenden in Nijmeeg's oudheid, kon tegen het einde van Januari j.l. worden begonnen met het graven op plaatsen, waar, werd verwacht, het verlangde antwoord te vinden was. Deze opgravingen, onafgebroken voortgezet, zijn thans geëindigd.

De hoop, dat van het oude kasteel nog eenige grondslagen terug te vinden zouden zijn, werd niet verwezenlijkt. Toch hebben de opgravingen licht gegeven op verschillend gebied. Sommige onderstellingen, die recht van bestaan hadden, werden óf bevestigd óf voor goed gelogenstraft. Zoo kon het reeds verricht beschrijvingswerk worden herzien, waardoor dit aan waarde heeft gewonnen. Maar ook stellige gegevens werden verkregen.

Was door een gelukkig toeval reeds tijdens de slooping (1796) de Noordwestelijke waltoren en een deel van den ouden in tufsteen gemetselden walmuur, dat tegen den toren aansluit, behouden, thans bleek, dat de plaats, waar zich aan Noord- en Oostzijden van den burcht de ringmuur bevond, nauwkeurig was bewaard door de gedeelten van de baksteenbekleeding, die den ringmuur in den loop der eeuwen had versterkt en die, als waardeloos voor den slooper, in den grond waren achterge-

bleven. In verband met een in 1725 van het kasteel vervaardigd plan (dat behoorde bij een rapport, in het rijksarchief te Arnhem over dakherstellingen) heeft het vinden van een gedeelte van den ringmuur groote beteekenis, daar het helpt om het overige van het grondplan daarnaar te herstellen. Hetzelfde kan gezegd van het wedervinden van een deel van den brug, waarmede men eenmaal tot den burcht opging en van een deel van den voormuur der hoofdpoort.

In het geheel werden ongeveer 40 putten gegraven, meerendeels ter diepte van 2 tot 3 meter.

Het bleek daarbij hoe de sloopers van 1796 hadden gehandeld. Niet alleen werden alle fundeeringen door hen gesloopt, en met uitzondering van het kalkpuin, weggesleept om de afkomende tufsteen tot tras te vermalen, maar ook links en rechts van de muurwerken werd de bodem omgewoeld, vermoedelijk om te zoeken naar vermeende schatten.

Door deze vermoede wijze van werken was het thans moeilijk met juistheid te beslissen, waar muren gestaan hadden. Met groote zorg moesten allerlei oogenschijnlijk nietige bijzonderheden worden nagegaan om tot gevolgtrekkingen te kunnen komen, die voor het onderzoek van waarde waren.

Hetgeen de bodem bij het ontgraven opleverde, vormt bij elkaander een kleine verzameling, doch van weinig aantrekkelijkheid voor den niet ingewijde, daar uit de kleine scherven en monsters van steensoorten en puin zonder voorlichting niet wijs viel te worden

Vermelding verdient, dat een korte doch zware marmerzuil werd opgedolven, welke in bewerking en soort overeenkomt met de korte, dikke zuilen, die aan den voet der z. g. ruine sedert jaren opgestapeld liggen. Volgens de overlevering behoorden die zuilen met de kapiteelen en andere bouwfragmenten tot den burcht, maar gedocumenteerde zekerheid was daarvan niet te verkrijgen; het vinden nu van een dergelijke zuil, onder het puin van de slooping, heft allen twijfel op. Alles te zamen is de ontgraving een nuttig werk gebleken. Nadat in 1910 de halfronde kapel (de z. g. Ruine van binnen was ontgraven en bij die gelegenheid belangrijke gegevens over de burcht-geschiedenis aan het licht waren getreden, zou het onderzoekingswerk onvolledig gebleven zijn, indien het niet ook elders ware ondernomen.

De heer Weve zal nu zijn beschrijving kunnen voltooien zonder vrees, dat nieuwe ontdekkingen daaraan waarde zouden ontnemen. «N. R. Ct.»

ARNHEM. De gemeenteraad heeft besloten, voor de restauratie der Eusebiuskerk van gemeentewege toe te kennen, gedurende de jaren 1915 tot en met 1924, een bijdrage van f 2000 per jaar, onder voorwaarde dat jaarlijks worde aangetoond dat het vorige jaar voor f 9000 is verwerkt, en dat de plannen voor de geheele restauratie vooraf door B. en W. worden goedgekeurd.

— Het lid van den gemeenteraad Roskam heeft ingediend een plan tot het bouwen van een vaste brug over den Rijn, dat afwijkt van de plannen van de raadscommissie. Het plan Roskam doet n.l. tevens een oplossing aan de hand voor een nieuwe haven, industrie- en handelsterreinen en veilingslokaal.

Volgens dit nieuwe plan is de brug ontworpen ten oosten van het Gemeente-slachthuis. Aan de overzijde van den Rijn wordt de toegang tot de brug verkregen door een rijweg, die bij den eersten doorlaat aansluit op den Eldenschendijk (weg naar Nijmegen). De Betuwsche stoomtram is over dezen weg verlengd gedacht, aan de stadszijde aansluitende bij de electrische gemeentetram. Tusschen den weg en de uiterwaarden is een haven van 55.000 M³. geprojecteerd, waaraan grenzen uitgestrekte terreinen voor handels- en industrieele doeleinden. Onder de brug is een veilingslokaal geprojecteerd van 100 Meter lengte bij 25 Meter breedte (de brugbreedte) en een hoogte van 6.45 tot 3.95.

De kosten van het brugplan worden op ongeveer 1¾ millioen geraamd.

ALKMAAR. In de raadsvergadering van 3 November 1909 is aan Burgemeester en Wethouders een blanco crediet verleend, ten einde genoemd college in de gelegenheid te stellen bij een algemeen erkend deskundige een advies in te winnen omtrent een doelmatige inwendige verbouwing en een met de eischen des tijds overeenkomende inrichting van het stadhuis.

B. en W. zijn sedert in relatie getreden met den heer Jan Stuyt, architect te Amsterdam, dien zij uitnoodigden in overleg met den directeur der gemeentewerken, de plannen der restauratiewerken op te maken. Deze plannen zijn thans gereed en zoodanig opgemaakt, dat zij in drie bouwperioden kunnen worden uitgevoerd.

De ingediende begrooting, aanwijzende een kostenbedrag ad f 79,673, wordt te hoog geacht. Bezuinigd zou kunnen worden, zonder aan het geheele plan veel te schaden, te zamen f 20.500.

Aldus zou een doeltreffende verbouwing van het stadhuis kunnen worden uitgevoerd voor een bedrag van f 59.173 waarbij de gelegenheid blijft bestaan, te allen tijde, wanneer zulks wenschelijk mocht worden geacht, de bij dit plan weggelaten verbeteringen enz., ten bedrage als bovenvermeld, te doen uitvoeren.

B. en W. stellen nu den raad voor te besluiten, tot het doen verbouwen van het stadhuis naar de plannen opgemaakt door de heeren Jan Stuyt en G. Looman, waarvan de kosten zijn geraamd op een bedrag van f 59,173.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPUIMWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
DISPERSINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 22 APRIL 1911. No. 16.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

JOHN M. CARRÈRE.

Voor enkele weken kwam, tengevolge van een botsing van een tramwagen en een taxicab te New-York, een architect om het leven. Op zichzelf is er niets belangwekkends aan dit geval, te minder daar het in Amerika gebeurde, maar de architect was een man van beteekenis, wiens verlies zeer betreurd wordt en die in de kracht van het leven aan zijn omvangrijken werkkring werd ontrukt.

John M. Carrère, lid van de firma Carrère & Hastings, werd reeds sedert vele jaren beschouwd als een der toongevende architecten van de Vereenigde Staten, en niet alleen als zoodanig was hij bekend, maar ook als iemand, aan wiens oordeel in kunstzaken in den ruimsten zin, groote waarde gehecht werd.

Hij was te Rio Janeiro uit Amerikaansche ouders geboren, maar zijn vader stamde uit een Fransche familie, die in den revolutietijd naar Baltimore was uitgeweken. De jonge Carrère werd in Europa opgevoed, hij bezocht scholen in Zwitserland en ontving zijn eerste kunst-opleiding aan de Ecole des Beaux Arts te Parijs, waar hij het eerst Thomas Hastings onmoette, die later zijn compagnon worden zou.

Carrère vertoefde vijf jaren in Parijs, van 1877 tot 1882 en studeerde onder leiding van Prof. Ruprich Robert en van Léon Ginain.

In de Vereenigde Staten teruggekeerd, legde hij zich eerst toe op de constructie van panoramagebouwen, zooals er toenmaals voor het eerst te Chicago en New-York werden opgericht, doch spoedig zocht hij een meer geregelden werkkring in het vak en vond dien gedurende drie jaren op het bureau van de bekende architectenfirma Mc Kim, Mead & White, waar ook Hastings als teekenaar werkzaam was. Toen achtte hij het niet gewaagd, voor eigen rekening te beginnen en spoedig volgde toen de oprichting van de nieuwe firma Carrère & Hastings, die reeds kort daarna in de groote prijsvraag voor St. John's Cathedral schitterend voor den dag kwam met een Renaissance-ontwerp, dat door den beoordeelaar Prof. Wm. R. Ware bovenaan geplaatst werd, maar om een of andere reden door het bouwcomité niet voor uitvoering gekozen werd.

Hun eerste werk was de bouw van twee hotels te St. Augustine in Florida, waarbij natuurlijk de denkbeelden aan de Ecole des Beaux Arts verkondigd, in practijk gebracht werden, maar toch zooveel originaliteit van opvatting aan het licht trad, dat de firma op eens bekendheid verkreeg en spoedig belangrijke opdrachten inkwamen, o. a. voor twee kerken te St. Augustine en ook voor verscheidene handels- en woongebouwen te New-York en in verschillende andere plaatsen. Vele malen werden zij ook uitgenoodigd tot deelname aan prijsvragen en het grootste succes hiermede behaald, viel hun ten deel bij den wedstrijd voor een nieuwe openbare Bibliotheek in Fifth-avenue te New-York, een gebouw, dat thans voltooid is en zeer geprezen wordt, niet alleen wegens de zeer practische planindeeling, maar ook om het edel karakter van de architectuur. Niet minder belangrijk onder de in de laatste jaren door de firma uitgevoerde werken is de nieuwe Schouwburg voor New-York.

Onuitgevoerd bleef het ontwerp voor een Nationale Teekenacademie op de Morningside-heuvels.

Te Washington werden twee groote regeeringsgebouwen gesticht, een voor de bureaux van het Huis van Afgevaardigden en een voor de bureaux van den Senaat. Deze opdracht werd zoo verdeeld, dat Hastings het eerstgenoemde gebouw uitvoerde, terwijl Carrère het laatstgenoemde voor zijn rekening nam.

Wanneer wij verder noemen het Administratiegebouw van het Carnegie-Instituut, veertien Carnegie-Bibliotheken, het Stadhuis te Portland in Maine, het Mc-Kinley-monument te Buffalo, het Lafayette-monument te Parijs, tal van woonhuizen en landhuizen, dan krijgt men eenigszins een denkbeeld van de omvangrijke werkzaamheid dezer beide architecten, die zich bovendien nog uitstrekte op ander gebied, zoo b.v. maakten zij de ontwerpen voor St. Johnpark en Hamilton Fishpark te New-York, terwijl ook het architectonisch-decoratief gedeelte bij den bouw van de Manhattanbrug hun werd toevertrouwd.

Zooals reeds met een enkel woord gemeld werd, interesseerde Carrère zich tevens voor de publieke zaak, waarvoor hij, wanneer het kunstbelangen betrof, nog steeds tijd wist te vinden. President Cleveland bood hem de betrekking Gouvernements-Inspecteur in Bouwzaken aan, maar hij bedankte voor deze aanbieding. Het voorzitterschap van het architecten-comité voor de Pan-Amerikaansche Tentoonstelling te Buffalo nam hij evenwel aan en hij ontwierp het algemeene plan, den hoofdingang en den geheelen parkaanleg voor de tentoonstelling. Ook op het gebied van stedenbouw bewoog hij zich o. a. als lid van een commissie voor de verbetering der stad Cleveland in Ohio; later werden hem voor de steden Baltimore en Grand Rapids overeenkomstige commissies opgedragen.

Voorts was Carrère lid van de Nationale Teekenacademie, van het Nationaal Instituut van Kunst en Letteren, en een der directeuren van de Amerikaansche Academie te Rome, terwijl hij nog kort geleden benoemd werd tot lector in Architectuur aan de Harvard-universiteit. Verder was hij nog lid van de „Architectural League" (architectenbond), vice-president van de Nationale Vereeniging voor Beeldhouwkunst en tot tweemaal toe voorzitter van de afdeeling New-York van het Amerikaansch Instituut van Architecten en van de Vereeniging van Beaux-Arts-Architecten. Laatstgenoemde vereeniging was in 1894 op zijn initiatief in het leven geroepen, terwijl hij nog mede-oprichter was van andere kunstinstellingen te New-York en veel heeft bijgedragen tot de hervorming van het bouwkunst- en teekenonderricht aan verschillende inrichtingen van onderwijs.

Wat het architectonisch karakter van Carrère's werk betreft, kan het geen verwondering baren, dat ons daarin treft het overwegend klassieke. Het is daarbij onmogelijk het zijne van dat van Hastings te onderscheiden. Beiden waren zoo geheel een in hun opvattingen en sympathieën, dat slechts zij, die in intiemen omgang met beiden plachten te verkeeren, in hun teekeningen en dan nog in zeer ondergeschikte kleinigheden, verschil van behandeling vermochten te ontdekken. Opgeleid in dezelfde school en steeds samenwerkende liep ook hun verdere ontwikkeling geheel parallel. Daarin was in de eerste plaats op te merken een streven naar gestrengheid en beperking, waardoor vooral aan hun latere werken een trek van eenvoud en rust eigen is, die veel heeft bijgedragen, om hun klassieke opvattingen in Amerika ingang te doen vinden.

Het spreekt van zelf, dat alleen een bijna voorbeeldige organisatie van hare inrichting deze firma in staat kon stellen een zoo groote hoeveelheid werk uit te voeren, zonder dat het artistiek gehalte daarbij verwaarloosd werd.

Beide firmanten bezaten in hooge mate de gave, om steeds als helpers de geschikte personen uit te kiezen voor elk deel van het werk. In Amerika is de wijze van werken geheel anders, dan wij het hier in Europa gewoon zijn en moge men zich hier ook wel eens de voorstelling maken, dat het bij de uitvoering van bouwwerken in Amerika wel eens toegaat op een wijze, die wij hier ruw zouden noemen, niet altijd is deze voorstelling juist en er staat tegenover, dat ongetwijfeld aan de voorbereiding van de uitvoering veel hoogere eischen gesteld worden en dientengevolge veel meer zorg besteed wordt, dan men hier zou meenen. Daardoor wordt vooral van het bureaupersoneel veel gevergd, maar daardoor worden bij de uitvoering tallooze moeilijkheden en conflicten vermeden, die in de oude wereld het leven van den architect vaak zoo onaangenaam kunnen maken.

Zelfs in Engeland erkent men volmondig, wat betreft organisatie van het bedrijf bij Amerika ten achteren te zijn.

Carrère zou dezen zomer Engeland bezocht hebben en ook daar betreurt men zijn ontijdigen dood, ook nog om een bijzondere reden. In zijn land heeft hij namelijk in de laatste jaren ijverig gewerkt voor opdrachten van Regeeringswege aan particuliere architecten. Hij heeft daarmede succes gehad. In Engeland is, evenals bij ons, deze aangelegenheid aan de orde. Gaarne zou men daarover den energieken Amerikaan gehoord hebben, die op zoo velerlei gebied zijn krachten had gegeven aan de zaken, die hij voorstond en, wat meer zegt, daarin veeltijds zulke schitterende uitkomsten had verkregen.

Portland-Cement en Natuur-Cement.

Portland-Cement is een onzer belangrijkste bouwmaterialen, waarvan men wel zeggen kan, dat iedereen het, althans oppervlakkig, kent en over dit materiaal staat ons een uitgebreide litteratuur ten dienste. Oorspronkelijk een Engelsch product, zooals men nog aan den naam zien kan, heeft de Duitsche Portland-Cementindustrie alreeds sedert jaren de Engelsche overvleugeld en ook elders op het vasteland heeft deze industrie wortel geschoten.

Duitschland heeft wel het meest voor de ontwikkeling der fabrikatie gedaan, o. a. door het invoeren der bekende „Normen" waaraan het product moet voldoen. Maar de reusachtige vooruitgang, die hier te constateeren valt, is niet in alle opzichten verbetering geweest. Waar groote zaken gedaan worden, wordt ook in den regel de deur opengezet voor groote knoeierijen en al naar de industrie en handel in dit onmisbaar bouwmateriaal een grooter vlucht nam, en de vervaardiging den hoogsten graad van volmaking scheen te hebben bereikt, hoorde men ook meer en meer van vervalschingen, geknoei met merken en dergelijke fraaiigheden. In den laatsten tijd is dit er niet beter op geworden, vooral niet sedert de Natuurcement, die vroeger als zeer veel minder geschikt en vertrouwbaar materiaal beschouwd werd, waarnaar weinig vraag was en die door de Portland-Cementfabrikanten vrijwel een quantité négligeable werd geacht, weder opgetreden is als een concurrent, waarmede rekening dient te worden gehouden.

Ten deele hebben de Portland-Cementfabrikanten, door het hooghouden der prijzen, zelf waarschijnlijk de opkomst van den concurrent in de hand gewerkt. Hoe het zij, wij worden thans overstroomd met aanbiedingen en aanprijzingen van Natuurcement en hebben er last van in dien zin, dat al wordt ons dit product ook niet altijd bepaald als Portland-Cement aangeboden, wat ook al voorkomt, de aanbieding toch vergezeld gaat van attesten, enz., waaruit wij

zouden moeten opmaken, dat de Natuurcement de voorkeur verdient boven Portland-Cement.

Voorzichtigheid is in deze omstandigheden geboden, dit heeft de gemeente Rotterdam ingezien, toen zij verleden jaar twee harer technische ambtenaren, den ingenieur Rutgers en den magazijnmeester Van den Arend opdroeg verschillende cementfabrieken in Duitschland, Engeland en België te bezoeken. De heer Rutgers hield over die reis een voordracht, die in druk verschenen is en zeer veel belangrijke gegevens bevat. Op deze voordracht komen wij wellicht nog nader terug; thans evenwel bepalen wij ons tot een gedeelte, waarop o. a. dezer dagen door de Vereeniging van Cement-Handelaren te Rotterdam bij circulaire de aandacht werd gevestigd.

Deze Vereeniging is in zake Portland-Cementhandel een der eerste belanghebbenden en dus niet onpartijdig, wij vinden dit echter hier geen overwegend bezwaar, tegen verder verspreiden van de geheel onpartijdige mededeelingen van den heer Rutgers, die werkelijk een algemeene bekendheid in technische kringen verdienen en waaraan het volgende is ontleend.

„Een belangrijk deel van ons onderzoek betrof uit den aard der zaak de fabricage van natuurcement. Bezocht werden o.a. alle fabrieken, die den wensch te kennen hadden gegeven om voor levering aan het magazijn der gemeente Rotterdam in aanmerking te komen, en daaronder waren er ook eenige uit de omgeving van Doornik, het district bij uitstek voor de vervaardiging van natuurcement. In en om Doornik, n.l. te Vaulx, Antoing, Cherq, enz. bevinden zich een groot aantal fabrieken, waar op de gewone wijze kalk wordt gebrand en daarnaast ook roman-cement en portland-cement. Het verschil tusschen het kalk branden en het cement branden bestaat daarin, dat voor het branden van cement kalksteenlagen worden gebezigd met een kalkgehalte, dat ongeveer overeenkomt met dat van de grondstoffen voor portland-cement, terwijl bovendien de temperatuur van het brandingsproces hooger wordt opgevoerd. Terwijl voor het kalkbranden kalksteen met steenkolen in een continu-proces worden gebrand, worden voor de cementfabricage cokes gebezigd in een niet continu-proces, waarbij belangrijk hoogere temperaturen worden bereikt. Het product uit de ovens wordt dan fijngemalen en onder zeer verschillende benamingen en merken in den handel gebracht.

De fabrieksinrichting is dus uiterst eenvoudig, omdat geheel wegvalt het fijnmalen en mengen, enz. van de grondstoffen, wat in een goed ingerichte fabriek van portland-cement mede tot het belangrijkste gedeelte van de fabricage behoort.

Een dergelijke vereenvoudiging zou natuurlijk niet de minste bedenking ontmoeten, indien kon worden aangenomen, dat de samenstelling van de ter plaatse gevonden kalksteen juist een zoodanige was, dat de gewenschte verhouding tusschen kalk aan de eene zijde en silikaten en aluminaten aan de andere zijde steeds aanwezig was, hetgeen reeds a priori weinig waarschijnlijk is te achten. De resultaten van chemische analysen, welke door ons in een der fabrieken werden aangetroffen, wezen er dan ook op, dat in eenzelfde groeve, tusschen de verschillende lagen een verschil in kalkgehalte werd gevonden, afwisselend van 72 pCt. tot 82 pCt. Men moet zich dus voor de fabricage van het cement bepalen tot lagen, waarvan de samenstelling zooveel mogelijk het ideaal nabij komt, indien de fabrikant althans over dergelijke lagen in voldoende uitgestrektheid beschikt. Om tot de kennis van deze lagen te komen, worden door sommige fabrieken chemische analysen gemaakt, terwijl andere grootere waarde hechten aan terreinkennis, aangevuld door de resultaten van proefbranden. Een der directeuren verklaarde ons zelfs, dat de resultaten van chemische analysen, verricht door het Rijksproefstation te Mechelen, veeal met de meer praktische ervaring in strijd waren, zoodat hij aan de chemische analyse weinig waarde hechtte.

Hoe geschiedt nu deze chemische analyse? Daartoe worden van de betreffende laag eenige monsters genomen, deze worden tot poeder gemalen en van dit poeder de samenstelling bepaald. Zoodoende heeft men echter juist gedaan wat een goede cementfabriek behoort te doen, n.l. de grondstof fijnmalen en mengen. Het laboratorium bepaalt dus de gemiddelde samenstelling van het betreffende monster, maar, zelfs aangenomen dat dit gemiddelde voor de geheele uitgestrektheid van dezelfde laag gelijk blijft, wat uit den aard der zaak slechts binnen zekere grenzen het geval kan zijn, geeft een gemiddelde samenstelling niet een juisten maatstaf. Bij de vorming van de portland-cement in den oven is het noodig, dat elk kalkdeeltje zich zooveel mogelijk in de juiste verhouding combineert met de silikaten en aluminaten. Bij de fabricage van natuurcement worden echter grootere of kleinere stukken kalksteen in ovens gebrand en daarbij helpt het weinig of de gemiddelde samenstelling al juist is. Zelfs wanneer een bepaald stuk kalksteen gemiddeld de juiste verhouding bezit, komt dit niet tot zijn recht, indien plaatselijk meer kalkdeeltjes zijn opeengehoopt. Dit blijkt echter niet bij de chemische analyse, die juist begint met fijnmalen en die daardoor voor de praktijk inderdaad slechts een betrekkelijke waarde heeft. Terwijl dus de grondstof in de omgeving van Doornik zeker voortreffelijk is om portland-cement te maken, ontbreekt het alleen aan de bewerking er van, n.l. het fijnmalen als onontbeerlijke voorwaarde voor een geregelde chemische contrôle. Voor zoover noodig, zou daarbij dan de ééne laag kalksteen door de andere moeten worden verbeterd. Dit veroorzaakt echter niet onbelangrijke kosten en, ook zonder dat, verkrijgt men een product, dat voor sommige doeleinden bruikbaar is, en somtijds ook aan de normen van portland-cement voldoet. De onzekerheid, die een dergelijke werkwijze mede moet brengen, maakt, dat van een gelijkstelling met op de gewone wijze vervaardigde portland-cement geen sprake kan zijn.

Na hetgeen is gezegd, zal het duidelijk zijn, dat het invoeren van draaiovens op zich zelf niet in staat is het karakter van natuurcement te veranderen, zoolang niet de grondstof wordt fijngemalen, vóórdat deze in den oven komt. Een dergelijke fabriek met draaiovens werd door ons bezocht, waarbij ons zelfs een monster werd verstrekt van tot poeder gemalen kalksteen. Een nauwkeurig onderzoek toonde echter, dat de grondstof in werkelijkheid niet in poedervorm in de ovens werd gebracht, doch in grof gemalen toestand, die eene nadere regeling en behoorlijke menging niet toelaat. Ondanks de verbetering in het brandingsproces moet ook dit product met den naam van natuurcement worden aangemerkt.

In de geheele omgeving van Doornik worden slechts enkele fabrieken aangetroffen, waar gelegenheid bestaat om een gedeelte van de grondstof vooraf tot poeder te malen, waarvan dan na menging vormsteenen worden geperst. Door ons werd een dergelijke fabriek bezocht, die echter in hoofdzaak gewone natuurcement, roman-cement en kalk vervaardigde, zoo zelfs, dat bij ons bezoek niet de geringste hoeveelheid portland-cement in voorraad was. Bovendien werden bij het branden in de gewone primitieve schachtovens, onderaan, eerst lagen gebroken kalksteen ingebracht en daarop de boven omschreven vormsteenen, zoodat uit één zelfden oven klinkers voor natuurcement en voor portland-cement worden verkregen. Bij een dergelijke inrichting, waar bovendien de verschillende producten na voltooiing weder tot allerlei mengsels worden gecombineerd, ontbreken uit den aard der zaak de noodige waarborgen, tenzij de afnemer door een vertegenwoordiger de geheele fabricage van de betreffende partij cement laat controleeren. Handelsmer-

ken kunnen niet den minsten waarborg geven, aangezien door ons fabrieken zijn bezocht, waar de aanwezige voorraad etiketten reeds niet minder dan 15 verschillende merken van portland-cement vertoonden.

Welke beteekenis aan attesten van verrichte proeven is te hechten, bleek nog duidelijk uit het volgende: Een leverancier had gevraagd aan de gemeente Rotterdam te mogen leveren onder overlegging van resultaten van een beproeving door het proefstation van Koning en Bienfait. Overigens werden wij verwezen naar een vertegenwoordiger te Brussel, die ons toegang tot de betreffende fabriek (een fabriek van natuurcement) verschafte. Hier verkregen wij inzage van het boek, waarin alle beproevingen worden aangeteekend, en, na vergelijking met het door ons meegebrachte beproevingsresultaat, moest men toegeven, dat dit in het geheel niet betrekking had op cement uit die fabriek afkomstig. Het merk was eenvoudig een handelsmerk, dat nu eens uit deze en dan weder uit een andere fabriek werd betrokken. Het bezoek aan de omgeving van Doornik heeft ons dan ook de overtuiging gegeven, dat aldaar op dit oogenblik geen enkele behoorlijk ingerichte, betrouwbare fabriek van portland-cement wordt aangetroffen.

In ieder geval zal men goed doen bij eventueele levering van portland-cement uit deze streek vooraf een nader onderzoek ter plaatse in te stellen."

Onteigenings-misère.

Het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond heeft een adres verzonden aan de Ministers van Waterstaat en van Oorlog, aan de provinciale besturen en aan de directiën der belangrijkste spoor- en tramwegmaatschappijen, waarin er op aangedrongen wordt om hetzij geen werken te doen aanbesteden, alvorens alle eventueele onteigeningsgeschillen geregeld zijn, dan wel in de bestekken een bepaling te doen opnemen, op grond waarvan de aannemer, indien de uitvoering van het werk vertraging of moeilijkheden mocht ondervinden tengevolge van het niet geregeld zijn der onteigeningsprocedures, voor schaden, daaruit voortvloeiende, volledige vergoeding kan eischen.

In de toelichting wordt gezegd, dat de aannemers van werken herhaaldelijk belangrijke schade lijden door vertraging in de uitvoering van het werk, als gevolg van het niet beschikbaar zijn van terreinen, waarover procedures tot vaststelling van het bedrag hangende zijn en dat het ten eenenmale in strijd is met recht en billijkheid, dat de aannemer dupe wordt van geschillen tusschen den besteder en derden.

Teekenend voor den toestand is de bloemlezing van voorbeelden, die in de toelichting gegeven wordt.

Zoo zijn er vele moeilijkheden geweest bij den bouw der spoorlijn Groningen—Delfzijl. Daar moesten o.a. twee duikers op pl.m. 300 Meter afstand van elkander gemaakt worden; een daarvan werd gemaakt in de maand Mei, terwijl de andere wegens de onteigening niet vóór Augustus daaropvolgend over een jaar gemaakt kon worden.

De lijn Venlo—Nijmegen heeft veel last en schade veroorzaakt door het wachten op de beschikking over den grond; kort bij elkander liggende bruggen moesten geruimen tijd na elkander gemaakt worden. Om de laatste wachterswoning te kunnen maken, moest het materiaal 2½ uur per as vervoerd worden, omdat de eigenaar van een wel voor onteigening aangewezen, doch wegens het nog niet afloopen der procedure nog niet onteigend perceeltje heide verhinderde daarover het spoor te leggen.

Zoo is gewacht moeten worden met het graven van het Merwede-kanaal te Loenersloot, met het maken der lijnen Zwaluwe—Baardwijk, Utrecht—Hilversum en Hilversum—Amersfoort. Zoo betaalde een aannemer f 250.— bij de normaliseering van de Schipbeek onder de gemeente Markelo voor een hoekje grond van f 30.— à f 40.— waarde, alleen om maar vooruit te komen.

Een Geniewerk in Noord-Holland veroorzaakte een aannemer, wegens het niet in orde zijn der onteigening, een belangrijke schade; hij kreeg daardoor f 3500.— boete, die hem niet werd afgehouden, maar hij moest hierdoor, afgezien van zijne te late oplevering, ook nog eenige maanden op f 30.000.— wachten, omdat de rekenkamer het over die boete-kwijtschelding niet eens kon worden. Behalve die schade kostte het den aannemer toch f 3400.— voor duurder werken, omdat het werk thans in den winter gemaakt moest worden. 't Slot is geweest, dat hem na 8 maanden wachtens een bedrag van f 1700.— werd vergoed.

Voor de lijn Coevorden—Gasselternijeveen zijn door den aannemer zelfs enkele perceelen afgekocht.

Bij de verbreeding en verdieping der Norgervaart is vele maanden gewacht door de aannemers op de onteigening.

Bij de spoorlijn Hellendoorn—Goor is door den aannemer groote schade geleden wegens het wachten op de onteigening te Goor.

De spoorlijn Winterswijk—Neede kon niet op tijd opgeleverd worden, wegens het wachten op een stukje grond in de gemeente Eibergen; ten slotte werd door den aannemer veel geld gegeven om het hulpspoor er over te mogen leggen.

De verbetering van de rivier de Vecht in Overijsel tusschen Rechteren en Vilsteren zou tijdens den hoogen waterstand door baggering met veel succes uitgevoerd hebben kunnen worden; evenwel bleek, dat de gronden, die onteigend zouden worden, nog niet ter beschikking waren wegens verschil over de schaderegeling. In Mei kwamen de gronden ter beschikking van den aannemer; groote schade werd hierdoor geleden, omdat de grond, die bij hoogen waterstand gebaggerd had kunnen worden in groote onderlossers nu in kleine bakken vervoerd moest worden, daarna opgelost en dan per spoor vervoerd naar de bestemde plaats.

De grond kostte hierdoor aan stuivers wat hij in 't eerste geval aan centen zou hebben gekost.

Bij het maken der spoorbaan Assen—Stadskanaal werd veel schade door de aannemers geleden, daar bij den aanvang verschillende tusschenperceelen niet onteigend waren. Dit gaf aanleiding tot groote vertraging en groote schade, omdat geen doorloopende verbinding in het werk verkregen werd en een goede regeling niet mogelijk was.

Bij het maken der spoorbaan Mariënberg—Almelo had het niet gereed zijn met de onteigening der gronden het gevolg, dat de aannemer genoodzaakt was midden in het werk te beginnen en daarvoor het groot spoormateriaal moest transporteeren eerst van Mariënberg naar het Kanaal over expres aan te leggen hulpspoor, van daar per zolderschuit naar Vroomshoop en verder weer per expres aan te leggen spoor naar het werk; kortom, ook hier is veel vertraging door de onteigening ondervonden en werd veel schade geleden.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Deze vereeniging heeft op 18 dezer te Amsterdam haar jaarlijksche algemeene vergadering gehouden onder leiding van den heer B. H. Wierink. Vertegenwoordigd waren de Vereeniging voor Vakopleiding in Nederland, de Ned. Bond van Vakschoolleeraren en -leeraressen en het Ned. Ond. Gen.

In zijn openingswoord wees de voorzitter erop, dat de vereeniging dat jaar ook werkzaam is geweest om de stoffelijke belangen der leden te behartigen. Te 's-Gravenhage en te Utrecht is het gelukt de gelijkstelling in bezoldiging te verkrijgen van de teekenleeraren met andere leeraren M. O. Dit succes is te Amsterdam nog niet bereikt, maar dank zij de daarvoor gevoerde actie is ook daar het belang van het teekenonderwijs meer onder de aandacht der autoriteiten gebracht.

Blijkens het jaarverslag van den secretaris, den heer J. de Jong Czn., bedraagt het aantal leden 267, waaronder 11 eereleden, 2 donateurs, 10 correspondeerende en 244 gewone leden.

De ontvangsten hebben dit jaar bedragen f 1361, de uitgaven f 1156, zoodat er een voordeelig saldo is van f 205.

De voorzitter heette daarna welkom ter vergadering den heer dr. J. H. Gunning, districts-schoolopziener te Amsterdam.

Mej. J. M. E. Kerlen werd als bestuurslid herkozen. In de plaats van den heer J. W. Sevenhuysen, die zich niet herkiesbaar stelde, werd gekozen de heer F. de Graaf, die tevens zich zal belasten met de redactie van het maandblad.

Als plaats voor de volgende algemeene vergadering werd weder Amsterdam aangewezen.

Besloten werd tot deelneming aan het congres en de tentoonstelling van den Ned. Bond van Vakschoolleeraren en -leeraressen, te houden te Utrecht van 9 tot 18 September. Voor dit congres en deze tentoonstelling zal de vereeniging een subsidie beschikbaar stellen van f 50.

In de namiddag-vergadering bracht de heer H. J. Horn Jr. rapport uit naar aanleiding van de antwoorden, ingekomen op de in Januari l.l. verzonden circulaire aan de leden in zake het teeken-onderwijs op de lagere school. De commissie, welke deze enquête heeft ingesteld, bestaat uit de heeren F. de Graaf, B. W. Wierink en H. J. Horn Jr. voornoemd.

Het rapport komt tot de volgende conclusiën:

I. In Zuid-Holland wordt in de laagste klassen het minst op leien en papier met ruitjes geteekend. In Noord-Holland meer, en in andere provinciën in den regel veel, tot in de hoogere klassen toe, soms in alle klassen; en bij het bijzonder onderwijs overal meer dan bij het openbaar onderwijs.

II. Een officiëel (algemeen) leerplan is natuurlijk overal aanwezig, al zeggen sommigen dat het er niet is; maar een uitgewerkt plan is er in de meeste gevallen niet als leidraad en steun voor den onderwijzer.

III. Platen copiëeren is het meest in eere.

IV. Het teekenen van vlakke voorwerpen geschiedt het meest in Zuid-Holland. Het gebruik van draad- en blokmodellen is niet overvloedig. In N.-Holland vermindert het en in andere provinciën is het nog niet gekomen, zelfs niet als aanschouwingsmiddel.

V. Het teekenen van voorwerpen van dagelijksch gebruik komt nergens systematisch voor.

VI. Reform wordt sporadisch beoefend; 't meest in N.- en Z.-Holland.

VII. Het teeken-onderwijs hangt geheel af van de persoonlijke vakkennis van den onderwijzer en van de willekeur der hoofden om het vage algemeene plan uit te werken of niet; ook van de goedgeefschheid der gemeentebesturen, die over het algemeen weinig belangstellend zijn.

VIII. In Noord- en Zuid-Holland staat het teekenen, speciaal in de hoofdsteden, het hoogst. Op het platteland is het droevig door onkunde van het onderwijzend personeel en door gebrek aan leermiddelen. Het onderwijs in 1890 bedoeld, is op vele plaatsen nog niet doorgedrongen. Kwam nu de reform een afgerond plan brengen, dan kon daaruit iets goeds voortvloeien.

IX. Van geregeld teekenen naar de natuur (in de hoogere klassen) is alleen in sommige groote steden sprake, overigens komt het facultatief voor.

X. Duidelijk is gebleken, dat de tegenwoordige eisch, voor het teekenen bij het examen voor onderwijzer of hoofd niet in de richting van het teekenen gaat. In die richting moet de vereeniging streven.

Aan het bestuur werd volmacht gegeven om in dezen de stappen te doen, die het wenschelijk zal achten, en eventueel zich tot de regeering te wenden.

De voorzitter, de heer Wierink, hield daarna een voordracht over de keuze der leerstof bij het teekenonderwijs aan kweek- en normaalscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen, waarna de vergadering gesloten werd.

EXAMENS voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter, voor Bouwkundig Teekenaar en voor Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en afgenomen van 27 Februari tot 30 Maart 1911.

Voor het examen van Bouwkundig Opzichter hadden zich aangemeld 151 candidaten, werden geëxamineerd 138 cand. en slaagden er 68. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: G. Hogervorst, Haarlem; L. Francken, Hammerts; B. G. Godron Jr., Apeldoorn; C. van de Linde, Kloetinge; L. Ploeger, Omval; G. Repko, Amsterdam; W. Kuiper, Sneek; R. ten Kate Ezn., Leiden; H. J. Hoijtink, Amsterdam; K. Kroon Wzn., Alkmaar; W. Faassen, Dordrecht; S. J. Boonstra, Leeuwarden; R. de Bakker, Omval; P. Wisse, Hilversum; J. Pijnenburg, Vught; W. Pathuis, Vriescheloo; J. Negrijn, Schoten N.-H.; A. C. van Leere Jr., Haarlem; G. Posma, Zwolle; P. J. Colijn, Leiden; F. Blaauw, Einrum; F. J. Hanskamp, Utrecht; J. H. Post, Amersfoort; H. Lucas, Haarlem; C. D. Koster Rzn., Rotterdam; G. W. Roelofs, Amsterdam; P. N. Nedeveen, Akersloot; J. Menkveld, Assen; J. H. Visser, Leiden; C. Draak, Nieuwendam; P. Reus, Den Haag; G. de Jong, Den Haag; H. F. Hermans, Vught; J. F. A. van Beek, Haarelm; W. P. van der Zweep, Leeuwarden; J. M. Wingelaar, Den Haag; A. Meintema Fzn., Rauwerd; W. A. Hartog, Bloemendaal; H. Stroobach, Amsterdam; W. J. F. van den Berg, Amsterdam; A. S. Vellinga, Blija; A. Korteweg, Rotterdam; Joh. Elles, Leiden; G. van Wissem Jr., Brielle; J. D. Kleinhout, De Steeg; W. Joffer, Amsterdam; Alph. v. Oosterhout, Breda; P. de Regt, Colijnsplaat; H. Gazenbeek, Oosterbeek; Chr. van Doorn, Dordrecht; W. Kroes, Arnhem; H. Mastenbroek, Vlaardingen; R. A. C. van de Bijl, Amstelveen; P. H. van Altena, De Bildt; J. B. A. Ramaker, Zwolle; P. Leith Jr., Haarlem; J. G. Sorber, Heemstede; D. van de Waal, Rotterdam; Jos. Fabrie, Vlij-

men; P. H. Olthof Gzn., Zwolle; F. Wielsma Gzn., Sneek; N. Hollander, Amsterdam; D. J. de Jong, Amsterdam; Jb. Visser, Zeist; J. D. Gosher, Zwolle; Joh. Oly, Sneek; R. Kwist Pzn., Hillegom; E. W. Meijboom, Hoogvliet.

Voor het examen van Bouwkundig Teekenaar hadden zich aangemeld 21 candidaten, werden geëxamineerd 19 cand. en slaagden er 7. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: C. Kruijswijk, Dordrecht; K. Wiedijk, Amsterdam; W. J. Klok, Amsterdam; G. Koopman, Haarlem; W. B. Blitterswijk, Amsterdam; H. C. Satter, Rotterdam; G. Repko, Amsterdam.

Van deze geslaagden waren No. 1, 2, 3, 4, 5 en 6 reeds in het bezit van het diploma voor Bouwkundig Opzichter, terwijl No. 7 dit diploma dit jaar verwierf.

Voor het examen van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) hadden zich aangemeld 19 candidaten, werden geëxamineerd 9 cand. en slaagden er 5. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: J. van de Belt, Deventer; Joh. Overtoom, Alkmaar; D. J. de Jong, Amsterdam; G. Looijen Gzn., Den Haag; A. Korteweg, Rotterdam.

Van deze geslaagden was No. 1 reeds in 't bezit van het diploma voor Bouwkundig Opzichter, terwijl No. 3 en 5 dit jaar dit diploma verwierven.

Prijsvragen.

VEREENIGING „KUNST AAN ALLEN" TE 's-GRAVENHAGE.

PRIJSVRAAG tot het bekomen van een ontwerp voor de vervaardiging van goedkoope woonkamermeubelen.

Het bestuur van bovengenoemde vereeniging, die zich ten doel stelt in den meest uitgebreiden zin het begrijpen en genieten van kunst te bevorderen en wansmaak te verdrijven, meent, dat het meerendeel der huidige nijverheidsproducten uitingen zijn van slecht begrepen grootfabricatie en stuitend voor de aesthetische gevoelens.

Teneinde er toe mede te werken, dat ook zij, die over bescheiden middelen te beschikken hebben, in de gelegenheid kunnen worden gesteld zich van betere, niet-wansmakelijke meubelen te voorzien, noodigt het bestuur van genoemde Vereeniging alle ontwerpers uit tot het beantwoorden van onderstaande prijsvraag.

Gevraagd wordt een ontwerp voor burger-woonkamermeubelen, bestaande uit een buffet, vier stoelen, twee armstoelen, een tafel en een kleinen spiegel.

Het geheele ameublement in eikenhout uitgevoerd door een modern ingerichte meubelfabriek mag, bij een aanmaak van 50—100 ameublementen in eens, den verkoopsprijs van 150 gulden niet te boven gaan. De meubels moeten, behalve degelijkheid en practische bruikbaarheid, goede vormen bezitten.

Gevraagd worden teekeningen op een schaal van 1 à 10, benevens alle noodige details op ware grootte.

Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder schaduw of arceering.

Als prijs voor het beste ontwerp, beantwoordende aan de bovenomschreven eischen, wordt uitgeloofd een som van f 30.— in eens, benevens 2 % van de eerst ontvangen f 15000.— aan verkochte meubels. Daarna wordt het ontwerp het vrij eigendom der vereeniging voornoemd. Kan door onvoldoende deelname of anderszins niet tot aanmaak worden overgegaan, dan ontvangt de eersten-prijswinner een extra prijs van f 30.— boven de reeds uitgekeerde.

Als 2de prijs kan een premie van f 25.— worden uitgekeerd.

Alle inzendingen, uitgezonderd het bekroonde ontwerp, worden na uitspraak van de jury aan het correspondentieadres teruggezonden, terwijl de Vereeniging zich het recht voorbehoudt, de teekeningen eerst ten toon te stellen.

Van de zijde der Vereeniging „Kunst aan Allen" zal zooveel mogelijk de aankoop der meubelen onder hare ± 5500 leden worden bevorderd.

De jury zal bestaan uit de heeren K. P. C. de Bazel, H.P. Berlage en Corn. van der Sluys.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken, ter beantwoording van deze prijsvraag, moeten vóór of op 1 October 1911, des namiddags 2 uur, franco ontvangen zijn door den Secretaris der Vereeniging „Kunst aan Allen", Mr. A. de Stoppelaar, Stephensonstraat 37 te 's-Gravenhage.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten vlak verpakt en van een motto worden voorzien. Dit motto moet ook voorkomen op alle te gebruiken pakmateriaal.

Art. 3. Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken moet van een andere hand zijn, dan van die van den ontwerper. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de uitspraak der jury. Worden deze beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen, dan blijft het ontwerp buiten mededinging.

Om correspondentie met den ontwerper mogelijk te maken met behoud van het naamgeheim, moet in een bijgevoegd omslag een correspondentie-adres vermeld worden, terwijl een andere gesloten en verzegelde enveloppe den naam van den ontwerper moet bevatten.

Art. 4. Mocht de jury van oordeel zijn, dat van de ingekomen ontwerpen geen aan de gestelde eischen voldoet, dan heeft zij het recht eene premie of onderscheiding toe te kennen aan die antwoorden, welke naar haar oordeel daarop aanspraak kunnen maken.

Zoodra de uitspraak der jury is gedaan, zal de uitslag bekend worden gemaakt.

Namens het bestuur der Vereeniging „Kunst aan Allen",

De Commissie van de Prijsvraag,

W. FELS.

C. DE LORM.

CORN. VAN DER SLUYS.

's-Gravenhage, April 1911.

Aan dit programma is de volgende toelichting toegevoegd:

ONS MEUBEL-PLAN.

In dit nummer van ons correspondentieblad is afgedrukt een „Prijsvraag tot het bekomen van een ontwerp voor aanmaak van goedkoope woonkamermeubelen". Dit is het begin van uitvoering van het volgend plan. In de eerste plaats zullen wij zorg dragen, en rekenen daarbij op de hulp van de pers, voor ruime publicatie van deze prijsvraag, opdat vele ontwerpers zich te werk zullen zetten om een goede oplossing te scheppen. Zijn de antwoorden ingekomen, dan doet de jury uitspraak. Met het bekroonde ontwerp gaan wij naar eenige goede meubelfabrieken en vragen prijsopgaaf, hoeveel de aanmaak van b.v. 50, 75 en 100 stel meubels moet kosten, onder nader te bepalen voorwaarden betreffende deugdelijkheid, wijze van aflevering enz. Zijn wij zoover gevorderd, dan doen wij in dit correspondentieblad uitvoerig verslag van wat gedaan is, nemen daarin op afbeeldingen van de ontworpen meubels, die voor aanmaak in aanmerking komen, geven de verschillende prijzen op en stellen u, b.v. door middel van een bon, in de gelegenheid te bestellen. Van het aantal ingekomen bestellingen hangt af: 1°. of tot aanmaak kan worden overgegaan en 2°. hoeveel de prijs zal bedragen. Is het aantal bestellingen te gering, dan is ons plan ditmaal mislukt, maar zijn er zooveel liefhebbers dat wij de meubels kunnen laten maken, dan hangt het van het aantal af of de prijs goedkoop of goedkooper zal zijn. Hoe meer bestellingen, hoe lager prijs. Vijftig ameublementen zullen per stel meer kosten dan honderd ameublementen per stel.

Na lezing van het bovenstaande en van de hierbij gevoegde prijsvraag zelf zal het plan u duidelijk zijn. Wij hopen er mede te bereiken: 1°. velen in het bezit te stellen van een goed interieur; 2°. de kosten van aanschaffing zoo goedkoop mogelijk te doen zijn, zonder dat daaraan de soliditeit wordt prijs gegeven. Er is in dit blad reeds meermalen op gewezen hoe in vele gevallen onze kamerinrichtingen uit een schoonheidsoogpunt veel te wenschen overlaten. Hoevelen zijn er gelukkig reeds die dit inzien. Maar hooge prijzen maken het veelal onmogelijk, zich dat aan te schaffen, wat men gaarne zou wenschen: de groot-industrie biedt nog zoo bedroevend weinig, dat bevredigend is. Welnu, indien er hier in 's-Gravenhage nu eens honderd goede kamers meer zouden komen, dan er zijn, dan zal onze moeite voorloopig voldoende beloond worden. En wij weten, dat er velen wachten. Deze zullen nu binnen niet te langen tijd in de gelegenheid zijn, hun wensch vervuld te krijgen.

Indien het eenmaal zoover is, zullen wij gaarne in ons blad nader omschrijven, hoe wij ons de kamer verder ingericht denken, en omtrent aanschaffing van bijbehoorende vloerbekleeding, behangsel, gordijnen, lampen enz., aanwijzingen geven.

C. DE LORM.

PRIJSVRAAG VAN HET D. A. THIEME-FONDS.

Volgens Art. 3 van het Reglement van het D. A. Thieme-Fonds, onder beheer staande van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, wordt uit de rente van genoemd Fonds, om de vijf jaar een premie uitgekeerd voor één of meer der meest uitnemende werkstukken op het gebied der fabrieks-, handwerks- of kunstnijverheid, ingezonden op een uitgeschreven prijsvraag.

Gevolg gevende aan bovengenoemde bepaling, wenscht het Bestuur der genoemde Vereeniging ditmaal een tweeledige prijsvraag uit te schrijven voor:

A. Een Luxe-Band in 4° formaat,

B. Een Bibliotheek-Band in royaal 8° formaat,

en daarvoor het volgende programma vast te stellen:

1°. De voorwerpen moeten door een Nederlander ontworpen en uitgevoerd zijn; de vergulding handwerk zijn.

2°. Het materiaal, waarin de voorwerpen worden uitgevoerd, moet zijn voor: a. heel leder of perkament; b. half leder.

3°. De uit te keeren premie bedraagt:

voor a 1e prijs f 100.—, 2de prijs f 50.—,

voor b 1e prijs f 50.—, 2de prijs f 25.—.

4°. De inzendingen blijven het eigendom van de inzenders.

5°. De inzendingen worden vóór 1 Mei 1912 vrachtvrij ingewacht bij den tweeden ondergeteekende, Singel 146, Amsterdam, en zullen gedurende vier weken tentoongesteld worden in het gebouw van de Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst of in het Gemeente-Museum te Amsterdam.

6°. Aan ieder ingezonden voorwerp moet, in plaats van den naam des inzenders, een spreuk of motto gehecht zijn; dezelfde spreuk of motto moet voorkomen op een verzegeld couvert, dat een briefje bevat, den naam en de woonplaats van den vervaardiger inhoudende; tevens moet op het couvert het correspondentie-adres van den inzender vermeld zijn.

7°. De beoordeeling zal geschieden door een jury, waarin twee bestuursleden der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels zitting hebben.

8°. Het rapport der jury zal bij de tentoonstelling der inzendingen aanwezig zijn.

De Jury: G. S. de Clercq, K. Groesbeek, M. van Notten, W. P. van Stockum Jr., J. Visser, Dr. A. G. C. de Vries, B. W. Wierink.

Het Bestuur van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels,

W. P. VAN STOCKUM Jr., Voorzitter.

Dr. A. G. C. DE VRIES, Secretaris.

Amsterdam, 1 April 1911.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 15. Officieel gedeelte. Examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter 1911. Examenvragen. — Algemeene administratieve voorschriften voor werken ten behoeve van besturen en particulieren (vervolg).

Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk, door A. W. Weissman (vervolg).

Hotel-Restaurant »Bosch van Brediu«, Arch. J. A. van Straaten Jr., met afbeeldingen en losse plaat.

Het dekvermogen van verven.

ARCHITECTURA No. 15. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1294e Gewone Ledenvergadering van 12 April 1911.

Woorden van Alberdingk Thijm.

Concertzalen (vervolg).

Tentoonstelling. Slothouwer.

Internationaal Woning-Congres te Weenen (vervolg).

DE INGENIEUR No. 15. Electrische sein- en wisselbediening. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor spoorwegbouw en spoorweg-exploitatie op 19 November 1910 door C. G. J. W. Koopman, met afbeeldingen.

De electrische bediening van wissels en seinen te Maarn. Voordracht gehouden in dezelfde vergadering door R. Heering, met afbeeldingen en een plaat.

Berekening van platen van gewapend beton aan alle kanten opgelegd, door A. K. J. Schill c.i.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 8 April 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 15. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. Commissie voor de statistiek. — Inrichting tot het aftellen en verpakken van Munten (slot). — Boekbespreking. — Gemengd.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 16. Een en ander over den oven. — De ethiek van het vereenigingsleven. — De Vereeniging van steenfabrikanten in de provincie Groningen. — Aardewerktentoonstelling te Gouda.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 4: Jacobus Henricus van 't Hoff: Ernst Cohen. — Het nieuwere onderzoek van ijzer en staal: Dr. A. J. C. Snijders. Een totempaal: J. Hendrik v. Balen. — Rietzangers (slot): R. Tepe. — De »Gaspulsometer«: S. Snuijff. — G. E. Rumphius: M. J. Sirks. — De Pest: Dr. R. G. Rijkens. — Dirmorphisme: P. Franssen. — De berekening van den Paaschdatum: Dr. L. Ytema. — Snippen: J. Daalder Dz. — Eenvoudige Proeven: Een fontein die op kommando werkt en stilstaat: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Personalia.

Te Kleef, waar hij wegens ziekte verblijf hield, is overleden de architect J. van Looy, bekend door verschillende bouwwerken te Amsterdam en ond-secretaris van Arti et Amicitiae. (N. v. d. D.)

Te Haarlem is Zaterdagavond overleden, in den ouderdom van 79 jaar, prof. dr. J. Bosscha. De overledene studeerde van 1849—1850 aan het Athenaeum te Deventer en van 1850—1854 aan de Leidsche Universiteit. Prof. Bosscha was na zijn promotie tot doctor in de wis- en natuurkunde van 1856—1860 assistent voor de natuurkunde te Leiden, van 1860—1863 hoogleeraar aan de Militaire Academie te Breda, van 1863—1873 inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, van 1873—1885 hoogleeraar aan de Polytechnische school en van 1878—1885 tevens directeur van die instelling

Gemengd Nieuws.

AMSTERDAM. Voor eenige dagen is, aan de Warmoesstraatzijde, een aanvang gemaakt met de afbraak van het complex van huizen, dat door de Vereeniging voor den Effectenhandel werd aangekocht ten behoeve van haar beurs. De voorzijde van het Bible-hôtel, waarin de bureaux van den architect van het nieuwe gebouw, Jos. Cuypers, zijn gevestigd, blijven voorloopig staan. In het begin van de volgende maand zal echter de geheele afbraak haar beslag krijgen, en in de eerste helft van Juni hoopt men den eersten paal te slaan voor de beurs.

Waarschijnlijk zal de inrichting van het gebouw aldus worden: beneden de dienstlokalen, aan de zijde van de Papenbrugsteeg de societeit, en aan den kant van de Warmoesstraat het eigenlijke beurslokaal, dat bovenlicht krijgt. Boven komen ook dienstlokalen. De ingang op het beursplein zal worden gevormd door een groote hal.

'S-GRAVENHAGE. De gemeenteraadsleden J. Jurriaan Kok, S. Vas Dias, R. A. van Sandick, L. Hoejenbos, C. D. Wesseling, M. de Mos Jzn., hebben een voorstel ingediend, om, met verwerping van het desbetreffende voorstel van B. en W., te besluiten het gebouw Javastraat 126 wèl te doen inrichten voor het tijdelijk houden der raadsvergaderingen en van ontvangstgelegenheden, onder uitnoodiging aan B. en W. daartoe ten spoedigste de noodige voorstellen te doen.

MIDDELBURG. In Maart 1909 is vanwege het departement van binnenlandsche zaken een aanvang gemaakt met de restauratie van de Gitspoort alhier en Zaterdag jl. kwam men wat het buitengedeelte betreft daarmede gereed.

Daardoor is Zeelands hoofdstad een Gothischen gevel rijk geworden.

De Gistpoort was oorspronkelijk een van de voornaamste toegangen tot de alonde Abdij, maar in den loop der tijden geworden een doorgang tusschen twee straten. De poortopening was gebleven, maar de beide zijvleugels waren tot winkels verbouwd.

Bij de restauratie is met gebruikmaking van wat nog was gespaard gebleven profijt getrokken van wat nog in teekening bestond. Er is nu een poortgebouw verrezen met een hardsteenen voorgevel, terwijl de achterzijde geheel uit lichtgele Bremersteen is opgetrokken De beide zijgevels zijn van baksteen en met trapgevels van zandsteen afgedekt, terwijl zij met Gothische schoorsteenen bekroond zijn. Het lage pannendak is vervangen door een hoog leien, voor en achter met zes dakkapelletjes versierd.

Aan iedere zijde van de poort zijn twee ramen en een deur; de ramen zijn van kruiskozijnen voorzien en boven ramen en deuren zijn traceeringen in witte steen aangebracht. Ook de kleinere ramen der bovenverdieping zijn weer in kruisramen veranderd.

Midden in den gevel, boven de poort, is een groote nis, bekroond door een koepelvormig versierd baldakijn, met twee kleinere nissen ernaast, alle in Doornikische steen.

Het gebouw is bestemd voor rijksarchief, waarvoor het thans wat het binnengedeelte betreft, wordt ingericht.

MAASTRICHT. Nu de plannen voor het nieuwe station door de regeering bereids zijn goedgekeurd, zal wellicht in de maand Augustus van dit jaar reeds met den aanleg van lijnen, voorkomende op de geprojecteerde plannen, begonnen worden.

Wij vernemen nog, dat uiterlijk begin van het volgende jaar de aanbesteding van het nieuwe stationsgebouw kan worden verwacht. (L. K.)

SLIEDRECHT. De gemeenteraad heeft op advies der gascommissie gisteren met algemeene stemmen besloten de Sliedrechtsche gasfabriek met bijbehoorende bezittingen in Sliedrecht en Giessendam, benevens buizennet-materiaal, voorraden enz. aan te koopen. De koopprijs bedraagt f 100,000.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkel inrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 29 APRIL 1911. No. 17.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bronnen- en grondboringen.

Zestig jaren geleden bestond in ons land nog geen enkele drinkwaterleiding. Wat men dan wel dronk, zal menigeen vragen, die dien toestand niet gekend heeft en het antwoord is eenvoudig, water; maar men verstond daaronder toenmaals iets anders dan tegenwoordig, of beter gezegd, men stelde aan het drinkwater op verre na niet die hooge eischen, die men er thans aan stelt. Men dronk van alles, welwater, zakwater, regenwater, rivierwater en zelfs grachtwater en slootwater, dus zoowat alle voorhanden soorten water, met uitzondering alleen van zeewater.

De huismoeders en keukenmeiden onderscheidden in den regel maar twee soorten, namelijk pompwater, waarmede in het gunstigste geval welwater bedoeld was en regenwater, en zij kenden vrij goed de uiteenloopende kenmerken van de twee soorten.

Maar hoe menige woning bezat, als eenig reservoir, niet anders dan een regenton, waaruit soms weken lang geput werd en de inhoud te onsmakelijk was voor de consumptie, zoodat men zich dan maar behielp met nu en dan een emmer te putten uit haven, rivier of gracht. Was het water op het oog maar vrij zuiver of door een eenvoudig filter gemakkelijk helder te krijgen, dan was men al tevreden.

De toenemende vervuiling van den bodem en van het openbare water en vooral de gevolgen daarvan, die bij het optreden van epidemische ziekten aan het licht traden, hadden allengs de aandacht gevestigd op het groote volksbelang, de verschaffing van goed drinkwater in de eerste plaats; later zou ook de industrie komen met het verlangen naar zuiver en voor verschillende doeleinden geschikt water. Toen begon men ijverig te zoeken, waar het geschikte water te vinden zou zijn.

In de duinstreken dacht men onmiddellijk aan het duinwater en de eerste twee waterleidingen, die in exploitatie kwamen, die van Amsterdam in 1853 en die van Den Helder in 1856, waren duinwaterleidingen; eerst ongeveer twintig jaren later volgden 's-Gravenhage en Leiden dit voorbeeld, maar Rotterdam hield zich bij het daar van oudsher gebruikte Maaswater, al werd dan ook aan de eischen des tijds tegemoet gekomen door den aanleg van een leidingsnet en een zorgvuldige zuivering van het water.

Het zou tot 1879 duren eer de eerste welwaterleiding, namelijk die te Nijmegen, in gebruik zou worden genomen en daarna werden nagenoeg elk jaar een of meer plaatsen in het genot gesteld van deze nuttige inrichtingen, waarbij, wat de verkrijging van het water betrof, verschillende systemen werden toegepast. Meer en meer ging men, waar dit eenigszins mogelijk was, over tot waterontleening aan, op meer of minder diepte gelegen, zand- of kiezellagen door middel van geboorde putten. De ondervinding toch heeft geleerd, dat het op die wijze verkregen water, misschien op enkele uitzonderingen na in den regel, met het oog op de zuiverheid en bruikbaarheid voor allerlei doeleinden, de voorkeur verdient boven rivierwater of zakwater, terwijl het bezwaar van een somtijds belangrijk gehalte aan ijzeroxyden, waarmede men aanvankelijk te kampen had, door vernuftig geconstrueerde ontijzeringsinrichtingen werd overwonnen.

Men kan het vreemd vinden, maar het ligt toch eigenlijk ook voor de hand, dat men in ons waterrijk land allereerst

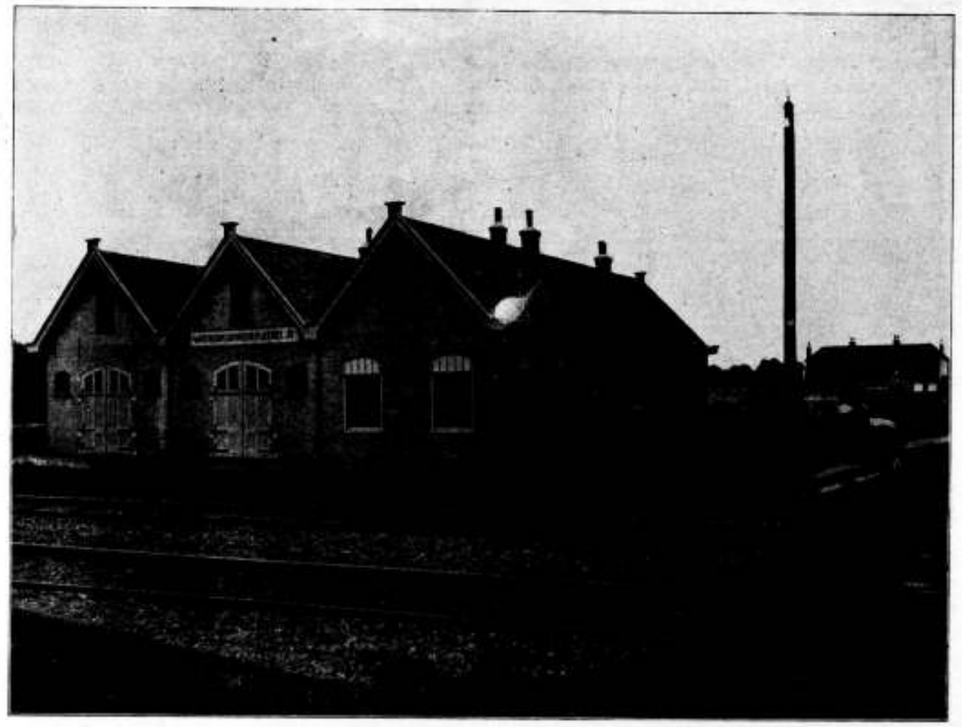

KANTOREN EN WERKPLAATSEN VAN DEN HEER A. J. STOEL Jr. TE HAARLEM.

gebruik heeft gemaakt van de watervoorraden, die, hetzij door de vele groote rivieren in onbeperkte hoeveelheid wordt aangevoerd, hetzij in meren en plassen in ruim voldoende hoeveelheid bij de hand was en eerst ruim twintig jaren geleden meer algemeen tot den aanleg van bronwaterleidingen is overgegaan.

Onbekendheid met den aard van onzen bodem en de vrees, dat het niet mogelijk zou blijken, de voor grootere steden benoodigde hoeveelheden op den duur uit geboorde bronnen te verkrijgen, kunnen wellicht mede tot verklaring van dit verschijnsel dienen.

Wellicht herinnerde men zich ook nog de, indertijd op vele plaatsen, en waarschijnlijk ook in ons land genomen proeven met Artesische putten, die veelmaals mislukt zijn, omdat men er op onoordeelkundige wijze toe overging.

De verrassende resultaten met den put van Grenelle te Parijs verkregen prikkelden tot navolging, maar men vergat, voor men begon, grondig te onderzoeken of elders ook wel de bij uitstek gunstige geologische formatie voorhanden was, om op dezelfde uitkomsten of op iets dat daarnaar geleek te kunnen rekenen.

Thans zal niemand het meer beproeven, in ons land een Artesische put te maken, want komt in gunstige gevallen bij boringen het water nog wel eens vanzelf aan de oppervlakte, van hoog opspuitende bronnen, die het oppompen van het water onnoodig maken, is bij ons geen sprake.

In den regel moet het water uit de bronnen worden opgepompt om het aan de oppervlakte te brengen. De lage ligging van ons land biedt daarbij het voordeel aan, dat het water meestal door zuigpompen aan de bronnen kan worden onttrokken. Zoogenaamde dieppompwerken, waarbij de pompen in schachten geplaatst moeten worden, om het niveau der bronnen te kunnen bereiken en daarna het opgezogen water naar boven te persen, komen, voor zoover ons bekend is, bij onze waterleidingswerken niet of bij hooge uitzondering voor.

De vrees, waarvan boven sprake was, dat men uit pijpbronnen geen voldoende hoeveelheid water voor ruime distributie zou kunnen verkrijgen, bleek ongegrond te zijn geweest. Hoe meer men door diepere boringen de gesteldheid der waterhoudende lagen leerde kennen, hoe meer men inzag, dat er geen bezwaar bestond tegen het aanleggen van meerdere bronnen op betrekkelijk kleine afstanden onderling en zelfs van geheele reeksen, met de mogelijkheid om bij behoefte het aantal nog te vermeerderen, wanneer dit noodig mocht blijken. De invloed die dergelijke naast elkaar geplaatste bronnen op elkander uitoefenen wat de capaciteit betreft, is bij oordeelkundigen aanleg zeer gering, maar de capaciteit van elke bron kan natuurlijk door plaatselijke omstandigheden met een andere verschil opleveren.

Ook is de qualiteit van het water soms bij naast elkander liggende bronnen zeer verschillend en het komt zelfs voor, dat een enkele uit de reeks moet worden uitgeschakeld, omdat het water minder bruikbaar is. In de wijze van wateronttrekking aan de bronnen zijn in de laatste jaren o. a. door de toepassing van zoogenaamde hevelleidingen nog belangrijke verbeteringen aangebracht, zoodat een modern ingericht waterleidingspompwerk met de regelmatigheid en de zekerheid van een uurwerk werkt.

Dat de Nederlandsche waterleiding-ingenieur echter „au bout de son latin" zou zijn is daarmede niet gezegd, althans niet wat betreft de constructie en bouw der bronnen, ongetwijfeld een der belangrijkste onderdeelen van de techniek.

De ervaring hier te lande met pijpbronnen opgedaan is niet ouder dan een goede twintig jaren. Toen men er mede

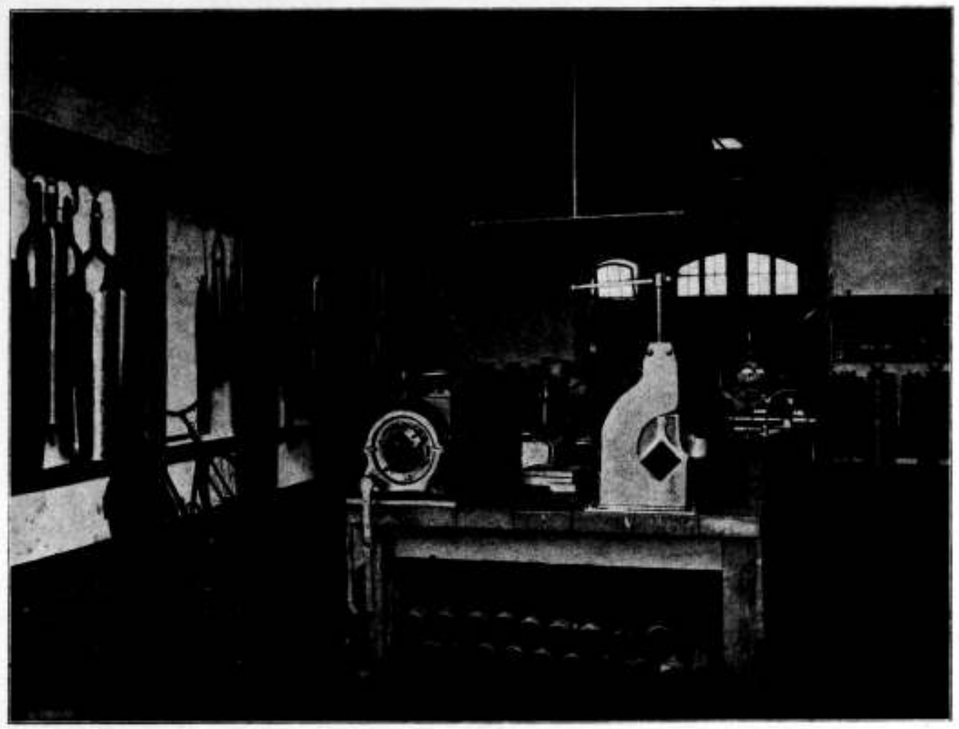

EEN KIJKJE OP DE GEREEDSCHAPPEN IN DE VERSCHILLENDE MATEN.

begon was er niemand in het land, die op dit punt van ervaring kon spreken; hoogstens had men met Nortonwellen nu eens goede, dan weder minder goede uitkomsten verkregen en in het eerste geval was dit vaak meer geluk dan wijsheid, maar een Nortonwel te slaan is iets heel anders dan een putboring te verrichten en toch is de zaak in den grond betrekkelijk eenvoudig. Het komt voor een groot deel aan op de keus van goed gereedschap en de vaardigheid van er mede om te gaan. Die vaardigheid bezat men hier niet. Wel waren er en zijn er nog puttenmakers te vinden, die de kunst verstaan, volgens de oude methode gemetselde putten te maken zelfs van aanzienlijke diepte, maar afgezien van het gevaarlijke van dit werk, is deze methode voor watervoorziening op eenigszins groote schaal veel te kostbaar. Van eigenlijk gezegde grondboringen was men in landen, waar het mijnbedrijf tot groote ontwikkeling was gekomen, het best op de hoogte en voor men er hier mede begon ten behoeve van de watervoorziening, waren reeds elders vele groote boringen verricht in gronden, die dikwijls groote moeilijkheden opleverden en waar men tot het doordringen van harde steenlagen van vernuftig gecostrueerde gereedschappen gebruik moest maken.

Steenformaties komen in ons land slechts op enkele plaatsen aan de oppervlakte, maar worden overigens meestal aangetroffen op veel grooter diepte, dan waartoe men behoeft te gaan, om bruikbaar water te vinden. Harde kleigronden kunnen somtijds het boren bemoeilijken, vaste grindlagen eveneens, maar de grootste moeilijkheid, die men anders hier bij het boren ontmoeten kan, is het aantreffen van steenen van zeer groote afmeting juist ter plaatse waar men boort en dan kan het noodig zijn, die steenen te vergruizelen, eer men verder kan gaan.

Dat het boren in onze zachtere en slappe gronden dus in vele opzichten gemakkelijker is dan in rotsgrond, behoeft geen betoog, maar er staat tegenover, dat men in een gelijkmatigen rotsgrond dikwijls tot groote diepte boren kan, zonder dat het noodig is de wanden van het boorgat op bijzondere wijze te voorzien. Dit nu is in onze zachtere en lossere gronden een hoofdvereischte en daardoor is men van zelf op het gebruik van boorbuizen aangewezen. Deze boorbuizen zijn naadlooze stalen buizen, waarvan de diameter varieert van 5 tot 50 cM. en die slechts door enkele speciale fabrieken in Engeland en Duitschland worden vervaardigd. Hoofdvereischte is een volkomen gladde oppervlakte, zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde, elke oneffenheid aan de buitenzijde vermeerdert de wrijving in den te doorboren grond, elke oneffenheid aan de binnenzijde belemmert het uithalen van de opgeboorde specie. Mof- of sokverbindingen kan men dus bij deze buizen niet toepassen, daarom geschiedt de verbinding door een fijnen schroefdraad, die aan een eind van elke buis aan de buitenzijde en aan het andere aan de binnenzijde tot de halve dikte van den buiswand, en die is bij de stalen buizen niet grooter dan volstrekt noodig is, is ingesneden. Op die wijze verkrijgt men geenerlei meerdere dikte op de verbindingen, maar het spreekt van zelf, dat de bruikbaarheid der buizen in de eerste plaats afhangt van de zuiverheid van den schroefdraad, die dan ook bij de behandeling zorgvuldig voor beschadiging moet worden gevrijwaard.

Het boren is niet anders dan het in den grond brengen van de uit verschillende stukken op elkander geschroefde boorbuis. De eenige voorbereiding hiertoe bestaat in het graven van een opening, waarin de eerste buis, die gewoonlijk van een eenigszins verwijden z.g. snijrand voorzien is,

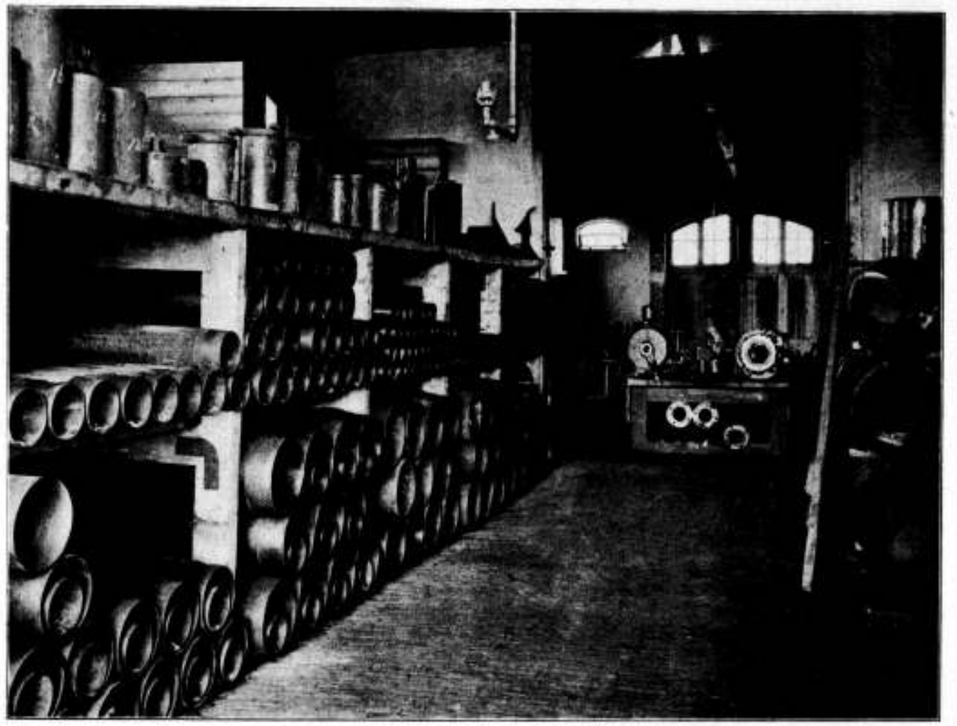

VOORRAAD „BOORBUIZEN."

goed verticaal geplaatst wordt. Zijn voor den vasten verticalen stand de noodige maatregelen getroffen, dan wordt om de buis heen een houten platform aangebracht, waarop de werklieden kunnen staan, om bij de bovenopening te komen en dat tevens dienen kan, om door het aanbrengen van belasting het zakken van de buis te bevorderen, wanneer het gewicht der werklieden alleen daarvoor niet voldoende meer is. Overigens behoeft men, om het zakken van de buis te bevorderen, niets anders te doen, dan de grondspecie die onder in de buis dringt, te verwijderen en dit geschiedt hetzij door pulsen, hetzij door waterspoeling.

Toepassing van waterspoeling is niet altijd raadzaam in onze slappe gronden, maar zij werkt snel. Met de langzame, droge methode heeft men meer zekerheid van goede resultaten. De puls, die men daarvoor gebruikt, is een ijzeren buis van ongeveer 1 M. lengte, van onderen van een scherpen rand en een lederen of metalen klep, ook wel een kogelklep,, voorzien, van boven van een beugel, waaraan een stang bevestigd kan worden. Boven het boorgat wordt een bok opgesteld, waaraan door middel van een katrol de puls wordt opgehangen.

De werklieden brengen nu de puls in de boorbuis in een op- en nedergaande beweging, waardoor zij zich van onderen vult, terwijl de klep belet, dat haar inhoud in de put terugvalt. Is zij gevuld dan wordt zij opgehaald en op het terrein geledigd. Dan herhaalt zich dezelfde bewerking, waarbij de boorbuis langzaam zakt. Het platform wordt telkens wanneer het noodig is hooger gebracht tot de buis zoover gezakt is, dat een volgende moet worden opgeschroefd en zoo gaat men voort tot de gewenschte diepte bereikt is. Natuurlijk gaat het zakken, hoe langer de buis wordt, allengs moeilijker en somtijds wordt de wrijving aan de buitenzijde zoo groot, dat zij niet meer overwonnen kan worden. Om dan dieper te kunnen boren brengt men een nauwere boorbuis in de eerst gebezigde aan en zet daarmede de boring voort tot zich ook hierbij het wrijvingsbezwaar doet gelden en bij diepe boringen is het noodig met nog meer telkens nauwere buizen te werken. Daarbij kan dan ook slechts van kleinere pulsen gebruik gemaakt en telkens minder specie naar boven gebracht worden, terwijl het ophalen bij de toenemende diepte telkens meer tijd vordert. Technische bezwaren kunnen zich, wanneer men goed gereedschap gebruikt en oordeelkundig te werk gaat, bij het boren niet voordoen, natuurlijk buitengewone omstandigheden buiten rekening latend, maar hoe eenvoudig het uitvoeren van een grondboring als hier beschreven ook schijnt, men moet er de menschen mede bezig hebben gezien, om toch tot het besef te komen, dat het lang niet ieders werk is.

Ervaren boormeesters zijn zelfs in Duitschland gezocht en toen men hier met boren begon, liet men ze vandaar komen, want wie zich zonder hun voorlichting aan dit werk waagde moest spoedig leergeld betalen.

Nog heden zijn er Duitsche firma's op waterleidinggebied in ons land werkzaam, die den Nederlandschen technicus het werk uit de hand nemen, dat, gelijk bewezen is, evengoed door hem zelf kan worden gedaan.

Ook met de techniek der grondboring, om ons daartoe te bepalen, was en is het eveneens gesteld en toch al moet men de gereedschappen, althans de boorbuizen, van buitenlandsche fabrieken betrekken, wat toch heeft de Nederlandsche technici weerhouden, zich op het boorbedrijf toe te leggen? De overweging wellicht, dat het zich aanvankelijk niet als een loonend bedrijf liet aanzien, dat men vreesde er hier te lande geen redelijk bestaan in te zullen vinden en huiverig was er geld in te steken. Want dit scheen men dan toch te begrijpen, dat voor een goed aanpakken der

zaak eenig kapitaal noodig was, dat in de eerste jaren misschien geen rente zou opleveren en voor een flink aanpakken zelfs een betrekkelijk groot kapitaal.

Hoe het zij, het boorbedrijf was tot voor weinige jaren als speciaal bedrijf, in ons land zoo goed als onbekend en slechts weinigen zagen in, dat het, om er succes mede te verkrijgen, toch als speciaal bedrijf moest worden opgevat.

Tot die weinigen behoorde o.a. de heer A. J. Stoel Jr. te Haarlem, aan wien de eer toekomt het eerste welingerichte boorbedrijf in ons land te hebben tot stand gebracht. Een fabriek kan men zijne inrichting niet noemen, immers de voornaamste werkzaamheden worden op het terrein verricht en men bemerkt daarvan weinig in het gebouw, waarvan onze figuren afbeeldingen te zien geven. Maar wat men wel bij een bezoek aan dat gebouw gewaar wordt, is de groote beteekenis, die het gereedschap en het in orde houden van het gereedschap voor het bedrijf heeft.

In de orde, die hier heerscht, kan men het bewijs zien, dat de leider der zaak weet waar het op aankomt.

Groote machines ziet men hier niet, het hier te verrichten werk is meest fitterswerk, maar fitterswerk, dat met de grootste nauwkeurigheid moet worden verricht.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Derde Jaarvergadering van 25 Maart 1911, in Americanhôtel te Amsterdam.

Na opening der vergadering wordt de heer Joh. D. Looijen, die voor het eerst aanwezig is, welkom geheeten en de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Mededeeling wordt gedaan van eenige ingekomen stukken als: 1e. Een schrijven van den heer J. C. Wentink te Utrecht met het voorstel om niet altijd de vergaderingen van den Bond op Zaterdag te stellen, daar hij dan meestal verhinderd is deze bij te wonen. Dit voorstel vindt ondersteuning en besloten wordt voortaan met den uitgesproken wensch rekening te houden.

2e. Een schrijven van de Commissie voor de bouwverordeningen, dat na punt X der agenda zal behandeld worden.

Aan de orde is nu het Jaarverslag over 1910, dat door den 1en Secretaris wordt uitgebracht, en door de vergadering wordt goedgekeurd.

Evenzoo geschiedt met de jaarverslagen der onderscheiden commissiën, waarna de Penningmeester de rekening en verantwoording over het jaar 1910 voordraagt, die door de desbetreffende commissie tot nazien in orde is bevonden en door de vergadering wordt goedgekeurd onder décharge van den penningmeester.

In behandeling wordt genomen de begrooting voor 1911, die door den penningmeester wordt toegelicht en door de vergadering wordt gearresteerd, waarna het percentage, dat over de aanslagen der leden in de bedrijfsbelasting zal worden geheven, op 12 wordt bepaald.

Ter voorziening in de vacature in het bestuur, ontstaan door de periodieke aftreding der heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nzn. en Jons. Ingenohl, worden gekozen de heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nzn. en J. J. van der Pek. (De heer Jons. Ingenohl had zich niet herkiesbaar gesteld.)

Voor de verkiezing van twee leden in de Commissie van onderzoek, wegens de periodieke aftreding der heeren A. W. Weissman en H. G. Jansen, worden door het bestuur voorgedragen de dubbeltallen:

1. A. W. Weissman en Jons. Ingenohl.
2. H. G. Jansen en H. A. Reus,

uit welke worden gekozen de heeren A. W. Weissman en H. G. Jansen.

Daarna wordt op voorstel van den heer Weissman de heer De Bazel bij acclamatie als voorzitter herbenoemd.

Aan de orde is nu het voorstel van het Bestuur tot het scheppen van een categorie aspirant-leden van den B. N. A.

De voorzitter licht dit voorstel toe en zegt, dat het aan het bestuur gewenscht voorkwam, om de beginselen van den Bond ook te propageeren onder hen, die geacht kunnen worden later tot den B. N. A. te kunnen toetreden, doch nog niet de in de statuten geëischte praktijk van drie jaren achter den rug hebben.

De heer Weissman juicht dit denkbeeld ten zeerste toe en stelt de vergadering voor het voorstel aan te nemen.

De heer M. A. van Nieukerken vraagt of ook de aspirantleden aan het onderzoek der commissie van onderzoek zullen worden onderworpen.

De voorzitter zegt, dat dit wel waarschijnlijk is, doch dat de regeling van dit punt nu niet aan de orde is.

Hij wenscht in beginsel door de vergadering te zien uitgemaakt, of zij de nieuwe categorie leden wenscht; daarna kan het bestuur met een afgerond voorstel komen tot uitvoering van dien wensch.

Het beginsel wordt daarna door de vergadering met algemeene stemmen aangenomen en het bestuur opgedragen eene regeling te ontwerpen.

In behandeling komt nu het schrijven der Commissie voor de Bouwverordeningen.

De voorzitter brengt in herinnering, dat reeds meermalen over het in dit schrijven behandelde punt zoowel in het bestuur als met de commissie van gedachten is gewisseld, en releveert wat de aanleiding was tot het in 't leven roepen der commissie, n.l. het instellen van een onderzoek naar de punten in verschillende verordeningen, die daarin verschillend geregeld zijn zonder dat daartoe noodzaak of aanleiding bestaat en omgekeerd vaak eensluidend zijn, terwijl verschil gewenscht zou zijn te achten door het verschil in omstandigheden onder welke de bepalingen geldend zijn.

De heer Ingenohl meent, dat de Commissie zeer goed het programma, door den voorzitter ontwikkeld, tot het hare zou kunnen maken, door te trachten stuksgewijze de verschillende verordeningen met elkander in overeenstemming te brengen, op die punten waarover geen principiëel verschil van inzicht omtrent het geoorloofde of niet geoorloofde kan bestaan, n.l. de zuiver technische bepalingen.

De heer Joling, het standpunt der meerderheid van de Commissie toelichtende, meent dat het een onbegonnen werk is te achten een vergelijkende studie van alle in Nederland geldende bouwvgrordeningen te maken en dat dit alleen bereikt zou kunnen worden door het instellen van meerdere commissies voor de verschillende deelen des lands, en in overeenstemming daarmede samengesteld uit leden, die geacht kunnen worden met de plaatselijke omstandigheden in die verschillende gewesten op de hoogte te zijn. De bestaande commissie zou als zoodanig voor Amsterdam kunnen werkzaam zijn en de daar geldende verordening aan een onderzoek kunnen onderwerpen. Waar z. i. de Amsterdamsche verordening meer en meer als een model voor andere plaatsen schijnt te worden gebruikt, meent hij, dat de commissie dan een zeer nuttig werk zou verrichten.

De heer Weissman sluit zich bij het door den heer Joling gezegde aan en meent, dat als de commissie in den geest, als door den voorzitter bedoeld, zou moeten werken, zij

niet enkel uit Amsterdamsche architecten dient samengesteld te zijn.

De heer De Jongh sluit zich eveneens bij het door den heer Joling gezegde aan en zegt dat de Commissie de haar door het bestuur opgelegde taak nimmer heeft aanvaard.

De heer Van Goor bestrijdt de heeren Joling en De Jongh en wijst op het bij de installatie der commissie door den voorzitter op den voorgrond geplaatste doel waarvoor de commissie werd in 't leven geroepen, en leest dit op verzoek van den heer Joling uit de „Mededeelingen" voor.

De heer Stok wijst op het vruchtbare werk dat de Commissie naar de bedoeling van het bestuur zou kunnen verrichten en noemt eenige punten als: breedte van straten, hoogte van huizen, dikte van muren en binten enz. die in alle verordeningen eensluidend zouden gemaakt kunnen worden. Hij zou het betreuren, indien de commissie ontbonden zou worden; ook wijst hij den heer Weissman op het wenschelijke om de leden in een commissie uit dezelfde gemeente te kiezen ten einde een gemakkelijker samenkomen te waarborgen.

De heer Van Epen meent dat de Commissie het werken gemakkelijker zou gemaakt kunnen worden indien de architecten uit de verschillende deelen van het land haar verordeningen toezonden met opmerkingen omtrent de werking daarvan en mogelijk gewenschte wijzigingen.

De voorzitter zegt dat nu niet meer gewenscht wordt een vergelijkende studie van alle bouwverordeningen in Nederland, wijl deze zaak sedert in behandeling is bij eene algemeene commissie der verschillende bouwkundige organisaties, doch dat deze commissie nuttig werkzaam kan blijven door accidenteel te werk te gaan en op de steenen des aanstoots in verschillende bouwverordeningen, die de architectenpractijk bemoeilijken de aandacht te vestigen en daardoor geleidelijk tot verbetering te komen. Hij meent echter dat de vergadering uitspraak zal moeten doen omtrent de meest gewenschte wijze van werken door de Commissie te volgen.

Bij stemming wordt met 1 stem tegen uitgemaakt dat de door het bestuur voorgestelde wijze van werken de voorkeur verdient, en besloten dit ter kennis der Commissie te brengen.

Aan de orde is nu het geschil tusschen de heeren P. A. J. Mooijen te Batavia en Eduard Cuypers te Amsterdam.

Na toelichting van de kwestie door den voorzitter en korte gedachtenwisseling wordt besloten wegens het vergevorderde uur deze zaak in een volgende vergadering te behandelen.

Bij de rondvraag oppert de heer Frowein het denkbeeld om bij overlijden van leden van den B. N. A. te trachten enkele van door hen nagelaten teekeningen te verkrijgen of aan te koopen tot het vormen van eene historische portefeuille.

De heer Van Nieukerken vraagt het bestuur niet af te wijken van de tot nu toe gevolgde gewoonte om elke vergadering een der leden aan te wijzen tot het exposeeren van zijn werk.

De voorzitter zegt dat het bestuur het denkbeeld van den heer Frowein zal overwegen en antwoordt den heer Van Nieukerken dat door een misverstand eene expositie van het werk van een der leden dezen keer achterwege bleef.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

Na de lunch wordt een bezoek gebracht aan het Paleis aan den Dam onder leiding van den heer Weissman.

Ter plaatse aangekomen deelt hij, door de welwillendheid van het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" daartoe in staat gesteld aan de deelnemers van de excursie een geschriftje van zijn hand uit, waarin op beknopte wijze de wording van het gebouw is geschetst.

Vóór den tocht in het gebouw te beginnen, maakt hij opmerkzaam op een verzuim ter vergadering gepleegd en geeft hij zonder verdere aanduiding den voorzitter het woord om dit verzuim te herstellen. De voorzitter dankt den heer Weissman voor zijne opmerkzaamheid en zegt dat de haast waarmede de vergadering wegens het dringen van den tijd moest gesloten worden hem deed vergeten aan het afgetreden bestuurslid, den heer Ingenohl, den verschuldigden dank te brengen voor wat hij in zijn functie ten bate van den Bond deed, van welken plicht hij zich bij deze kwijt. De heer Weissman voegt daaraan toe, dat de plaats waar deze dank wordt uitgesproken, daaraan een bijzonder karakter en een nog grooter waarde verleent.

Daarna neemt de heer Weissman de leiding van den tocht door het gebouw, daarbij op onderhoudende wijze al wat daarover, zoowel op historisch als kunstgebied wetenswaardig is, mededeelende. Na afloop van den rondgang dankt de voorzitter den heer Weissman voor zijn geleide en voorlichting en spreekt den wensch uit, dat eerlang het gebouw in zijn vroegeren luister hersteld en aan zijne oorspronkelijke bestemming moge weergegeven worden.

Een gemeenschappelijke maaltijd in American-hôtel besloot den dag.

JAARVERSLAG OVER 1910.

M. M.

Voor de derde maal kwijt het Bestuur van den Bond zich van den plicht U verslag te doen van wat in het afgeloopen jaar in en met den Bond geschiedde. Uit den aard der zaak zal veel van wat gereleveerd zal worden eene herhaling in kort bestek zijn van wat U in den loop van het jaar in de Mededeelingen ter kennis is gebracht, doch voor hiertoe over te gaan, meent het bestuur, dat het dienstig kan zijn, in eenige algemeene beschouwingen te treden omtrent den Bond als maatschappelijk lichaam en als uitvloeisel van de stroomingen die zich op vakgebied, zoowel van speciaal vakkundigen als van sociaal-economischen aard manifesteeren.

Het valt niet te ontkennen, dat bij vele vakgenooten nog een onjuist begrip bestaat omtrent den aard en het eigenlijk karakter van den Bond en dat als gevolg daarvan velen er niet m e e r in zien dan eene uitbreiding van het aantal bouwkundige lichamen, die beter achterwege had kunnen blijven, en die alleen kan leiden tot versnippering van krachten en tot een ongewenschten omslag bij de behartiging der vakbelangen. Toch is die voorstelling niet getuigend van een onbevooroordeelden kijk op de maatschappelijke verschijnselen in 't algemeen en in 't bijzonder voor zoover die van invloed zijn op ons vak. Allerwege toch wordt erkend het goede recht niet alleen, doch het nut van organisatie, de noodzakelijkheid van aaneensluiting van hen, wier belangen i n a l h u n s c h a k e e r i n g e n parallel loopen, ook al is persoonlijk ieder de concurrent van al zijne beroepsgenooten. Zonder terughouding wordt toegegeven, dat alleen organisatie van gelijk belanghebbenden kan leiden tot het innemen en handhaven van het standpunt waarop de aangeslotenen recht hebben, en dat zij de afbakening van rechten en verplichtingen tusschen groepen van georganiseerden wederzijds mogelijk maakt en zuiverder kan stellen. Wij zien dan ook dat het bestaan van den Bond en de beginselen door hem belichaamd krachtig medewerken tot bewustwording omtrent de juiste verhoudingen. Desniettegenstaande, staan nog zoovelen, die er binnen behoorden te zijn, buiten dat verband, en worden er gevonden die, met miskenning van het beginsel der gelijke belangen als e e n i g e n grondslag voor de organisatie, blijven ijveren voor een halfslachtig verband, waarin veler belangen principieel met die van anderen in botsing komen, en die zulk een verbond als d e n w a r e n v a k b o n d blijven propageeren. Toch valt niet te ontkennen, dat zich ook buiten den Bond langzamerhand een juister begrip omtrent het wezen en de noodzakelijkheid van den zuiveren vakbond begint baan te breken. Daar is eene strooming, die voelt voor de aaneensluiting der gelijkbelanghebbenden, en die strooming zal langzamerhand sterker, en zich meer en meer duidelijk bewust worden van de waarde van den zuiveren vakbond als strijdbaar lichaam voor de belangen zijner aangeslotenen, en het kan niet uitblijven, dat de verbreiding der beginselen door den B. N. A. voorgestaan daarvan de gunstige gevolgen zal ondervinden. Doch, zooals ook in 't vorig jaarverslag werd opgemerkt, slechts overtuigden zullen de gelederen van den Bond komen versterken, en overtuigingen worden niet snel gevormd.

Allereerste plicht van den Bond zal dus zijn en blijven het beginsel van zijn ontstaan zuiver en onaangetast te handhaven, en moge het aantal van zijn leden ook nog lang niet zoo groot zijn als het zou kunnen zijn, wanneer hij allen omvatte wier belang het te achten is zich in zijn rijen te scharen, toch gaat van een kleine kern van getrouwen, die steeds voor hun beginsel op de bres staan, op den duur een kracht uit, welks invloed in allengs grooter kringen gevoeld zal worden en die van zelve diegenen binnen haar spheer zal trekken, die er natuurlijker wijze in behooren.

Daartoe moeten echter alle leden van den Bond medewerken, allen in de eerste plaats het gemeenschappelijk belang boven het persoonlijke weten te zetten daar waar dit van hen gevorderd mocht worden, allen in waarheid medeleven met den Bond en hun krachten dienstbaar maken aan zijn bloei, en last not least getrouw de wetten van den Bond, die zij hebben onderschreven, toepassen en handhaven. Geschiedt dit dan kan de Bond met moed de toekomst tegemoet gaan en een schoone taak in die toekomst vervullen.

Op vriendschappelijken voet met de zustervereenigingen verkeerende mocht de Bond herhaalde malen met haar samenwerken ter bereiking van gemeenschappelijk beoogde doeleinden. In de allereerste plaats mogen wij in dit verband wijzen op de totstandkoming der algemeene prijsvraagregelen. Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" voorbereid en geleid, werd dit werk, hoewel niet altijd even vlot, tot een goed einde gebracht; doch ook hier bleek als bij zoovele wetten bij de toepassing, dat niet in alle denkbare gevallen op de beste wijze was voorzien. Het gebeurde met de Rochdale-prijsvraag, dat ten slotte een ware puzzle werd, waarbij door de jury uiteindelijk de knoop maar werd doorgehakt, bracht aan het licht, dat met name bij de bepaling van het bedrag der uit te loven prijzen eene leemte bestond en dat het verwijzen, zonder meer naar de honorariumtabel der Mij. t. B. der Bouwkunst in haar tegenwoordigen vorm niet kon geschieden. Niet verwonderlijk was het dus, dat eene spoedige herziening der regelen op dit punt wenschelijk werd geacht, die dan ook na eenige wrijving op voorstel van den B. N. A. aan de te benoemen permanente prijsvraag-commissie werd opgedragen. Ook deze benoeming had veel voeten in de aarde, doch kwam eindelijk tot stand.

Verder werd overleg gepleegd met de Mij. tot Bev. d. Bouwkunst omtrent de herziening der honorariumtabel, welke taak nu gezamenlijk door dat lichaam en de door den B. N. A. speciaal daarvoor benoemde Commissie wordt afgewerkt.

Ook werd in samenwerking met de andere bouwkundige vereenigingen eene Commissie in 't leven geroepen ter bestudeering der verschillende bouwverordeningen met het doel te trachten daarin meerdere eenheid te verkrijgen. De secretaris van de door den Bond tot datzelfde doel benoemde Commissie werd in bovenbedoelde Commissie afgevaardigd.

Nog werkte de Bond mede aan de stichting van de Vereeniging „Heemschut", in welks bestuur ook de voorzitter van den Bond zitting nam en verleent hij medewerking bij de voorbereiding voor de stichting van eene Federatie van Kunstenaarsvereenigingen, zich ten doel stellende de belangen van de kunstenaars op elk gebied te beschermen.

Verschillende malen werd door den Bond steun verleend aan adressen door zusterlichamen tot regeeringscolleges gericht, zoo o. a. bij het adres voor het Arsenaal, dat met zoo gunstigen uitslag werd bekroond, of werden zelfstandige adressen gezonden al of niet ter ondersteuning van andere, als b.v. bij het Haagsche schouwburgvraagstuk, dat tot op dit oogenblik nog voor alle vakgenooten in een geheimzinnigen sluier is gehuld. Nog zond de B. N. A. een adres aan den Amsterdamschen Raad inzake het voorstel van de afdeeling P. W. aldaar voor de Dambebouwing, dat het nemen van een ondoordacht besluit op dit punt heeft helpen keeren, en in verband waarmede eene actie werd opgezet om het Stadhuis aan den Dam weder aan zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven. Uitvloeisel hiervan was het denkbeeld van een adres rechtstreeks aan H. M. de Koningin, uitgaande van alle lichamen wier streven het is den kunstzin van het volk te bevorderen, en H. M. verzoekende tot die wisseling van bestemming toestemming te willen geven. Moge de Bond bij dit adres al niet den steun hebben ondervonden van alle lichamen, waarvan het die meende te mogen verwachten, toch verklaarden ten slotte een 25-tal lichamen zich bereid met den Bond het adres te onderteekenen, en gegeven den teeren aard van het onderwerp in het adres behandeld, en de te eerbiedigen, hoewel te betreuren huiverigheid van verschillende lichamen om zich daarmede in te laten, kan de oogst niet slecht genoemd worden, doch zal verder afgewacht dienen te worden wat het adres zal uitrichten. De Bond meent bij zijne meening te mogen blijven, dat waar allerwege blijkt dat regeeringscolleges wijfelen waar het er op aankomt beslissende stappen bij H. M. te doen, hij een goed werk verrichtte door zich rondweg direct tot Haar te richten, onafhankelijk van het lot dat het adres mocht wachten.

Met gunstigen uitslag werd bekroond het optreden van den Bond om gekend te worden bij de samenstelling van de schoonheidscommissie te Amsterdam. Geen succes had eenzelfde poging bij het Haagsche gemeentebestuur, om ook bij de voor die gemeente in 't leven te roepen schoonheidscommissie gehoord te worden; en evenmin mocht de Bond tot nu toe antwoord ontvangen van het Utrechtsche gemeentebestuur op zijn vraag om in de samenstelling der aldaar te benoemen schoonheidscommissie vertegenwoordigd te mogen worden.

De onderhandelingen met den Bond van Technici en den Algem. Ned. Opz.- en Teekenaarsbond omtrent het sluiten van een collectief arbeidscontract leidden tot het sluiten van zoodanig contract met eerstgenoemden Bond. Het laatstgenoemde lichaam meende ditzelfde contract niet te kunnen aanvaarden, omdat de daarin neergelegde bepalingen niet van toepassing zouden zijn op andere dan de bij de genoemde opzichters- en teekenaarsbonden aangeslotenen. Hij meende, dat de leden van den B. N. A. om aan de bepalingen van het contract te ontkomen, bij voorkeur niet de leden van genoemde bonden in dienst zouden nemen.

Onafgedaan bleven in 1910 de behandeling van het steenhouwersvraagstuk, in verband met een desbetreffend voorstel van den heer M. A. van Nieukerken aan de orde gesteld *), het vraagstuk der herziening van de A. V., dat in handen van eene speciale commissie ter afdoening werd gesteld en de kwestie Mooijen Cuypers.

---

*) Inmiddels in de vergadering van 28 Januari 1911 afgedaan.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 16. Officieele mededeelingen. Verslag Vergadering Hoofdbestuur van 11 April 1911. — Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1911. Examenvragen. Algemeene administratieve Voorschriften voor werken ten behoeve van besturen en particulieren (vervolg).

Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk, door A. W. Weissman (slot).

ARCHITECTURA No. 16. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Over de grondslagen, die aan de samenwerking van den architect en den monumentalen schilder gesteld moeten worden. Beknopt verslag van een rede uitgesproken door R. N. Roland Holst voor het Genootschap A. et A. op 12 April 1911.

Concertzalen, door Jan de Meijer.

Bouwkundig Beeldhouwwerk, verslag van de Rotterdamsche Academievoordracht van 20 Maart 1911.

DE BOUWWERELD No. 16. Brouwer's Bouwaardewerk.

Waarom Loodwit-verbod? door P. Bakker Schut.

DE INGENIEUR No. 16. Nederlandsch-Oost-Indische telegraafgemeenschap. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Electrotechniek van 21 December 1910 door A. E. R. Collette.

Prof. Dr. Jacobus Henricus van 't Hoff, levensbericht met portret, door Dr. Ernst Cohen.

De daling van den bodem van Nederland gedurende de laatste twee eeuwen, door D. H. S. Blaupot ten Cate c.i. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 16. Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Drijfriemen. — Ingezonden. — Gemengd. — Officieel gedeelte.

DE AANNEMER No. 16. De gewijzigde Arbeidswet.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 43. Het 15-jarig bestaan van de Keller'sche drogerij. — Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders.

KLEI No. 8. Het tweede Aprilnummer van het orgaan der Nederlandsche Baksteenfabrikanten bevat het slot van het artikel over het Woonhuis van den tegenwoordigen tijd; daarna wordt de inhoud belangrijker. Wij vinden hier toch het eerste gedeelte van de lezing, door den heer J. J. Wentink gehouden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten op 30 Maart j.l. te Arnhem, over het »Ringovenbedrijf«. »De meeste van de heeren kennen ongetwijfeld de wijze waarop de ringoven werkt«, zeide de spreker in het begin zijner rede; dat lijkt wel eenigszins op ironie in een vergadering van steenfabrikanten, maar de heer Wentink wist wel, dat er onder zijn gehoor verscheidene heeren waren, die niet meer dan een vaag begrip van het ringovenbedrijf hebben en hij deed zeker een nuttig werk te beginnen met een korte en eenvoudige verklaring; ook vele bouwkundigen zullen gaarne van deze lezing kennis nemen.

Een tweede artikel handelt over de steenpers, systeem »Antoine«, een constructie van de firma Hovers te Tilburg. Al zou men het aan den Franschen naam niet zeggen, meenen wij hier met een Nederlandsch systeem te doen te hebben en dat is verblijdend.

LEERBOEK DER PERSPECTIEF door W. C. A. Ridderhof, Leeraar M. O. te Leiden, uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Ridderhofs Leerboek der Perspectief, dat in 1906 voor het eerst verscheen, heeft zich bij het onderwijs niet alleen burgerrecht verworven, maar reeds blijkt van het eerste deel een tweede, verbeterde en vermeerderde druk noodig te zijn geweest. Deze ligt thans voor ons, en al is de aankondiging door verschillende omstandigheden eenigszins vertraagd, het is ons aangenaam, dat zij een hernieuwde aanbeveling kan zijn.

Met het oog op de examen-programma's van de nieuwe Teekenakten voor Middelbaar Onderwijs is vooral het hoofdstuk »Projectieleer« aanmerkelijk uitgebreid, een nieuw hoofdstuk, behandelende eenige Meetkundige Constructies ingevoegd en ten slotte een aantal examen-opgaven als oefeningsmateriaal opgenomen.

Dat het werk uit drie deelen bestaat, mag als bekend worden verondersteld. In deel III werd met een speciaal doel het Perspectiefteekenen zonder Constructie behandeld. Deel I en II geven evenwel een Cursus van de Conctructieve Perspectief, die o. i. aan volledigheid niet te wenschen overliet, maar de aangebrachte vermeerderingen hebben toch tengevolge gehad, dat het genoemde eerste van 140 tot 275 bladzijden is uitgezet.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 6 MEI 1911. No. 18.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bronnen- en grondboringen.

Slot. (Zie bladz. 133.)

Op een ruim terrein aan de Kleverlaan nabij Haarlem heeft de heer Stoel door den architect Van Noppen het gebouw doen optrekken, waarvan wij in ons vorig nummer eenige afbeeldingen gaven.

Wij geven thans hierbij den plattegrond, ter toelichting waarvan nog het volgende kan dienen.

Het gebouw beslaat een vierkant van 21 M. lengte en breedte en is in drieën verdeeld. In de groote ruimte links staat een groote werkbank voor draadsnijden, langs de wanden zijn rekken voor boorgereedschappen, pijptangen en stellingen met vakken voor het opslaan der boorbuizen. In de middenruimte is in het midden een stelling voor de boorbokken, terwijl langs de wanden stellingen voor diverse soorten pijpen, zwarte en gegalvaniseerde en voor ander ijzerwerk, benevens rekken voor kettingen zijn aangebracht, terwijl hier ook de handpomptoestellen met ontijzeringsapparaten zijn opgesteld, die bij het proefpompen op nieuw geboorde putten gebruikt worden.

De ruimte rechts is weder in drieën verdeeld, aan den voorgevel bevinden zich kantoorlokalen, daarachter een ruime smederij en aan den achtergevel een koperslagerij met kasten voor kleine benoodigdheden. Daar ter plaatse bevindt zich ook de opgang naar de zolders, die zich over het geheele gebouw uitstrekken. Die zolders zijn bestemd voor de vervaardiging van houten bronbuizen en gedeeltelijk voor het bergen van fittings, waterleiding-artikelen en pompfilters.

Aan het andere eind van het terrein werden drie woningen gesticht, bestemd voor de oudste werklieden aan het bedrijf verbonden. Deze woningen zijn royaal en gerieflijk ingericht, zooals dit in den regel niet bij arbeiderswoningen gebruikelijk en mogelijk is. Deze opvatting komt echter den bewoners ten goede.

Wij gaven in het voorafgaande een beknopte omschrijving van het zoogenaamd droog boren met de puls. Niet in alle grondsoorten kan een gewone puls gebruikt worden, zand, grindzand en niet te vaste kleiachtige grond laten zich er goed mede bewerken, maar voor zeer harde klei, zeer grof grind en grootere steenen heeft men nog verschillende andere gereedschappen noodig; zoo bezigt men ook een soort pulsen, waarvan het ondereind een lepel of schroef heeft, die in den grond geboord moet worden, ook zijn voor het vergruizen van steenen vaak beitels noodig, terwijl men ten slotte op ongevallen bij het boren voorbereid moet zijn en z.g. kurketrekkers of tangen bij de hand moet hebben, om b.v. een afgebroken stang of een losgeraakten puls of beitel naar boven te kunnen halen. Zulke ongevallen zijn natuurlijk alles behalve gewenscht, zij veroorzaken in den regel veel tijdverlies en men mag tevreden zijn, wanneer men er daarmede alleen afkomt. Te voorkomen zijn zij niet altijd, een ongeluk zit hier dikwijls in een klein hoekje. Te meer springt hier dus het groote belang in het oog van het gebruik van materialen van de beste soort. Zuinigheid zal hier altijd de wijsheid bedriegen, want in geen bedrijf

wordt zooveel van het materiaal gevergd als bij grondboringen.

Wat betreft de boring met waterspoeling, voor het losmaken van den grond worden vrijwel dezelfde instrumenten gebruikt als bij droogboring. Doch in plaats van massieve stangen worden thans holle stangen gebruikt. De door snijmachines losgehakte of gebeitelde grond wordt door middel van een krachtigen stroom water onder hoogen druk onder aan de boorbuis gebracht; het mengsel grond en water ontlast zich weder aan de bovenzijde der boorbuis. Alles, wat vergruisd kan worden is te spoelen, geen harde vaste kleilaag, hout of veen.

Kantoren en Werkplaatsen van den heer A. J. STOEL Jr. te Haarlem.

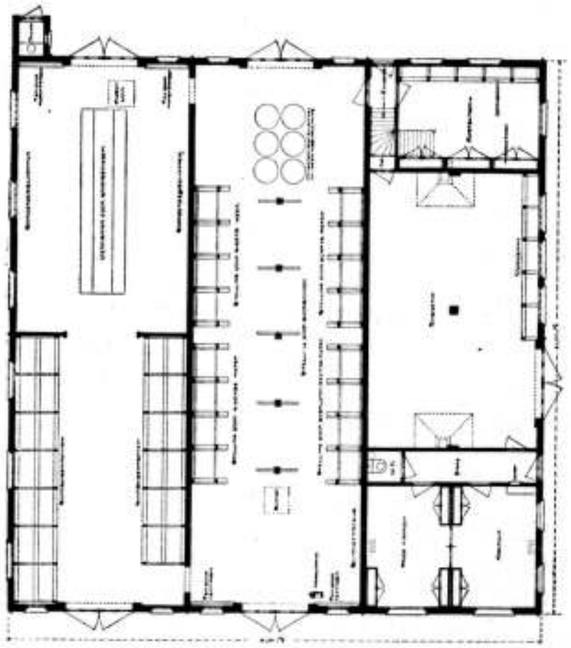

Welke wijze van boring men toepast hangt van velerlei omstandigheden af. Spoelboring is veelal gemakkelijker, maar wanneer met de boring tevens een nauwkeurig onderzoek van de geaardheid van den bodem beoogd wordt, zal b.v. droogboring de voorkeur verdienen. In zulk een geval dient de uitgeboorde specie telkens uit de puls te worden gelegd in houten goten, die even lang moeten zijn als de diepte der boring, die men tijdens het boren nauwkeurig moet controleeren. In de genoemde goten verkrijgt men dan een zuiver beeld van de verschillende doorboorde grondlagen, dat opgemeten en in teekening gebracht moet worden.

Geschiedt de boring met het doel om water te vinden dan moet, zoodra men meent het doel te hebben bereikt, een zuigbuis, van onderen van een filter voorzien, in de boorbuis worden gebracht, met het proefpompen worden aangevangen en het opgepompte water worden onderzocht. Gewoonlijk pompt men vooral eerst zoo lang, tot het water op het oog helder is, althans geen onzuiverheden bevat, die als gevolgen van de boring kunnen worden aangemerkt.

Dikwijls blijft het water ook na langdurig pompen troebel en geel van kleur, hetgeen meestal aan het ijzergehalte is toe te schrijven. Dan moet het in een proefontijzeringsinrichting gezuiverd worden, maar het gebeurt wel, dat ook daarna het water als drinkwater, om een of andere reden, onbruikbaar blijkt. Ook komt het wel voor,

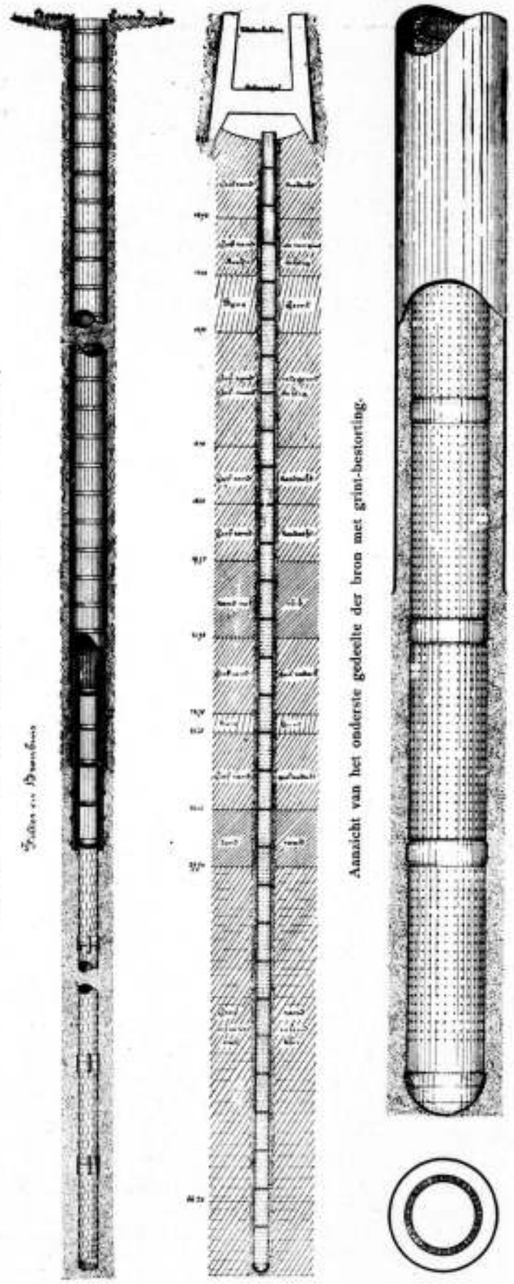

Houten bronconstructie met uitneembaren houten filter.

Gresbuizen bron. Watervoorziening station Arnhem.

dat reeds door het proefpompen wordt uitgemaakt, dat de aangeboorde waterader niet de gewenschte hoeveelheid water kan opleveren. In deze gevallen kan men door dieper boren somtijds lagen bereiken, die water van betere qualiteit en in voldoende hoeveelheid opleveren; slaagt men evenwel

hierin niet, dan moet men de boring opgeven en op een andere plaats hervatten.

Er zijn in ons land al verscheidene boringen verricht, die niet het gewenschte resultaat hebben opgeleverd, omdat zij of niet goed voorbereid of niet goed uitgevoerd werden. Van de goede voorbereiding hangt zeer veel af. Men heeft in de laatste jaren veel studie van hydrologie gemaakt en meer juiste denkbeelden verkregen omtrent de aanwezigheid en de eigenschappen van het grondwater in verschillende streken van ons land. Veel is er evenwel op dit gebied nog te onderzoeken en de met dit onderzoek belaste Staatscommissie zal in de eerste jaren nog wel niet met haren arbeid gereed komen. In de kringen van ingenieurs en geleerden heerscht ook op vele punten nog groot verschil van opvatting. Evenwel neemt dit niet weg, dat met hetgeen wij van de ondergrondsche waterstroomen weten en hetgeen bij onderzoek van het terrein door redeneering daaromtrent als waarschijnlijk is aan te nemen, met vrij groote nauwkeurigheid de plaats kan worden bepaald, waar met een boring naar water de beste resultaten te verwachten zijn.

Wordt het werk der boring met het gewenschte succes bekroond, dan kan in het boorgat de pijpbron worden gesteld. Deze bestaat uit een metalen, houten of aarden buis, van onderen gesloten, maar voorzien van een filter, dat gewoonlijk het ondereinde van de bronpijp vormt. Voor deze filters zijn verschillende constructies uitgedacht, somtijds zijn het koperen buizen voorzien van fijne gaatjes of spleten, somtijds ook zijn zij geconstrueerd als een soort lantaren van koperen stangen en ringen, welke bekleed wordt, eerst met grof, en daaromheen met fijn kopergaas.

De maaswijdte van dit gaas en de wijdte der gaatjes of spleten wordt gekozen in verband met de korrelgrootte van het zand uit de lagen, waaraan het water ontleend wordt. Het is natuurlijk van het grootste belang, dat het filter op den duur niet verstopt raakt en van een juiste keuze van de wijdte der openingen hangt dus zeer veel af; maar ook al geschiedt deze met de meeste zorg, zoo kan het toch nog gebeuren, dat het opgepompte water eenig fijn zand medevoert. Dit kan van zeer nadeeligen invloed zijn op de slijtage van pompzuigers en kleppen. Door het plaatsen van een zoogenaamden zandvanger tusschen de pomp en put kan dit nadeel op vrij afdoende wijze worden ontgaan. Het medegevoerde zand bezinkt daarin en kan op geregelde tijden worden verwijderd.

Het stellen van de bronbuizen, die gewone sokverbindingen kunnen hebben, levert betrekkelijk weinig moeilijkheid op. Zijn zij gesteld, dan moet echter de boorbuis weder worden uitgetrokken. Zij wordt daartoe in een houten klem gevat; men gebruikt hier hout, om de buizen, die verscheidene malen na elkander gebruikt kunnen worden, niet te beschadigen.

Hier kost het gewoonlijk den meesten arbeid om beweging in de buis te krijgen, waarbij er nauwkeurig op gelet moet worden, dat de verbindingen der buizen niet diep in den grond losraken of breken. Een diep in den grond achtergebleven stuk boorbuis kan alleen opgetrokken worden met een klem aan de binnenzijde, dit middel kan men evenwel niet toepassen, waar reeds een bronbuis geplaatst is.

Wel is er ruimte tusschen de bronbuis en de doorgaans veel wijdere boorbuis, maar deze ruimte moet, al naar mate men de boorbuis optrekt, opgevuld worden met zand of grind, zoo uitgezocht, dat de fijnste deeltjes van den omringen grond grooter zijn dan de open ruimte tusschen de verschillende korrels, waardoor het water, wanneer het bij de eigenlijke filterbuis komt, reeds voor de eerste maal gefiltreerd is.

Al loopen de ervaringen met pijpbronnen hier te lande nog niet over een zeer groot aantal jaren, zij hebben toch reeds geleerd, dat metalen buizen en filters op den duur niet bestand zijn tegen slijtage en meer nog tegen oxydatie ten gevolge van de samenstelling van het water.

Zeer waarschijnlijk zijn daarbij ook galvanische werkingen in het spel, die evenwel nog niet afdoende onderzocht en verklaard zijn.

Men kan somtijds in dit opzicht voor onaangename verrassingen komen te staan, maar de constructie van uitneembare filters zal in vele gevallen de gevolgen minder bedenkelijk maken.

De onaangename ondervindingen met metaal opgedaan hebben in sommige streken geleid tot het gebruik van houten buizen uit smalle duigen samengesteld.

Water, dat veel lucht bevat, tast echter op den duur ook hout aan en hiertegen zijn alleen de gebakken aarden (grès) buizen bestand gebleken.

In de inrichting van den heer Stoel worden verschillende soorten van bronnen zoo van metaal, hout of steen geconstrueerd, voor vele dezer constructies worden de materialen in voorraad gehouden en daarom werd een flinke ruimte daarvoor beschikbaar gesteld en wat het onbebouwd gedeelte van het terrein betreft, gerekend op een eventueel noodige uitbreiding der gebouwen.

Het vraagstuk der watervoorziening is bijna overal in ons land, waar het nog niet is opgelost, aan de orde en voor een welingericht bedrijf voor de uitvoering van boringen en de vervaardiging van pijpbronnen is dus waarschijnlijk heel wat werk in het vooruitzicht.

Tal van watervoorzieningen zijn reeds aangelegd, het leergeld hebben wij betaald. Noch de Regeering noch Gemeentebesturen behoeven op dit gebied hun licht in het buitenland te gaan opsteken en het is te hopen, dat de Nederlandsche ingenieurs, na het voorgevallene met de Zuid-Bevelandsche waterleiding, hun eigen belang zullen begrijpen en zooiets in het vervolg zullen weten te voorkomen. De Nederlandsche industrie zal dan, meenen wij, wel zorgen, gereed te zijn, om hen bij de uitvoering hunner projecten ter zijde te staan.

Teekenonderwijs.

De heer W. B. G. Molkenboer, directeur van de Rijks Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam, heeft naar men weet in het najaar van 1908, volgens opdracht van de regeering, een groote studiereis ondernomen in Engeland, Schotland, Duitschland, Oostenrijk en Hongarije, om te onderzoeken hoe de examens voor teekenleeraar en hoe de scholen welke daartoe een voorbereiding geven in die landen zijn ingericht.

Het uitvoerig verslag van die reizen, een jaar geleden uitgebracht aan den minister van binnenlandsche zaken, is thans verschenen in den vorm van een lijvig boekdeel, van 487 bladzijden.

Veertien scholen werden door den heer Molkenboer bezocht, waarvan drie geen ander doel hebben dan de opleiding van teekenleeraren volgens een vast programma, twee meer het karakter van kunst-academieën hebben en de overige te rangschikken zijn onder de kunstnijverheidsscholen.

Na een overzicht van wat wij thans hier te lande op dit gebied bezitten, en hoe dat is georganiseerd, gaat de heer

Molkenboer na in hoeverre het vele, over de grenzen gezien, voor ons is toe te passen. Hij schrijft:

Bij de overwegingen langs welken weg er eene krachtige en vruchtdragende organisatie zal zijn te verkrijgen, komen drie verschillende wegen voor den geest.

A. Eene Hoogeschool voor beeldende kunsten (bouw-, beeldhouw- en schilderkunst en de decoratieve kunst), waaraan verbonden zijn:

a. eene inrichting voor de theoretische studie en de onontbeerlijke daarbij behoorende practische oefening der kunstnijverheid;

b. de gelegenheid om deugdelijk te worden opgeleid tot het optreden als leeraar of leerares in het teeken- en kunstonderricht, met eene oefenschool ten behoeve der practische vorming der candidaat-teekenonderwijzers.

B. Eene school voor de decoratieve kunst en de kunstnijverheid, waarin alles, wat daartoe behoort, niet alleen theoretisch wordt bestudeerd, maar waarin ook inderdaad in speciale ateliers het kunsthandwerk wordt geleerd, waarin de gemaakte ontwerpen in diverse grondstoffen worden uitgevoerd.

Aan die school is eene afdeeling te verbinden, omvattende alle theoretische studiën en practische oefeningen, die noodig zijn om tot een bruikbaar leeraar in het teeken- en kunstonderwijs te worden gevormd.

C. Eene geheel zelfstandige kweekschool (Normaalschool of Instituut) voor hen, die zich zoo veel mogelijk artistiek willen ontwikkelen, maar wier studiën vooral ten doel hebben geschikt te worden, om, wat zij zelf hebben geleerd, met goed gevolg aan anderen mede te deelen en de kunstvaardigheid, de kunstkennis en de kunstmin der leerlingen, aan hunne zorgen toevertrouwd, zooveel mogelijk te ontwikkelen.

Dus:

A. Eene Hoogeschool voor beeldende kunsten, verdeeld in drie afdeelingen.

1. De hoogere kunst, de decoratieve kunst daaronder begrepen.
2. De kunstnijverheid en hare practische toepassingen.
3. De vormschool voor teekenleeraren en leeraressen.

B. Eene school voor de decoratieve kunst en de kunstnijverheid, met werkplaatsen voor de beoefening der techniek en waaraan tevens verbonden is een cursus voor aanstaande teekenleeraren en leeraressen.

C. Eene geheel zelfstandige school voor de opleiding der onderwijskrachten in de teekenkunst.

Als wij stonden voor een geheel nieuw te maken toestand, d.w.z. als er nog geene Rijks Academie, geene Rijks Kunstnijverheidsschool en geene Rijks Normaalschool bestond, zou ongetwijfeld het meest wenschelijke zijn om voor ons land ééne Staatsinrichting in het leven te roepen, als hierboven bij A is bedoeld.

Ik stel mij voor — aldus de heer Molkenboer — eene kunstschool, waarin alle leerlingen, die alleen zijn toegelaten na een voldoend admissie-examen — waarbij ook de noodige eischen worden gesteld betreffende de algemeene ontwikkeling — onverschillig welke hunne latere bestemming zal zijn, in een tweejarigen cursus, allen dezelfde theoretische lessen en practische oefeningen hebben te volgen.

Die practische oefeningen moeten omvatten: het teekenen en schilderen naar stilleven en naar fragmenten van plastische kunst als voorbereiding, maar vooral naar de levende natuur, t. w.: den mensch, bloemen en planten en dieren met de studie der decoratieve kunst, en naar voortbrengselen van het kunsthandwerk.

Na dien tweejarigen cursus hebbe de scheiding plaats tusschen hen, die in verschillende richting hunne studiën wenschen voort te zetten en is de tijd gekomen om hetzij in de bouwkunst, de schilderkunst, de beeldhouwkunst of de graphische kunsten in hoogere richting uitbreiding te geven aan de oefeningen in het vak, waartoe zij de meeste roeping gevoelen en den meesten aanleg hebben.

Het is mijne vaste overtuiging, dat aan eene zoodanige regeling de voorkeur zou zijn te geven.

Dat het zoeken naar eene goede oplossing voor deze belangrijke aangelegenheid moeilijkheden zal meebrengen van verschillenden — wellicht ook van persoonlijken aard — valt niet te ontkennen.

Misschien zal er aan den eenen of aan den anderen kant een reeds gevormd plan gewijzigd of geheel nieuw moeten worden ontworpen.

Maar waar ter wereld is iets goeds tot stand te brengen — vooral, waar het eene hervorming geldt — zonder werk, dat niet dadelijk in alle deelen aan het doel beantwoordt?

Het groote voordeel verbonden aan zulk eene vereeniging der drie Rijksinstellingen maakt het meer dan dubbel waard, dat, alvorens de gedachte aan eene transformatie in den geest als hier bedoeld, worde ter zijde gelegd, men de zaak ernstig en diep overwege en de sententie: „onmogelijk" niet te vlug uitspreke.

Gaat het werkelijk niet, om de solutie te vinden langs den weg hierboven aangegeven, dan komt in overweging het plan B.

Het is een zeer gelukkig teeken des tijds, dat het teekenonderwijs, zoodra het zich heeft te bewegen in den kring der utiliteit, d. w. z. niet meer alleen heeft te dienen, om de algemeene ontwikkeling van het aankomend geslacht te bevorderen, in de laatste jaren meer en meer is gericht op het verhoogen der practische en aesthetische bruikbaarheid der jongelieden, die zich aan een handwerk wijden.

Daarvoor wordt voor die categorie van leerlingen, die hunne opleiding ontvangen, in ambachtsscholen, burgeravondschool, teekenschool of dgl. het teekenonderwijs tevens vakonderricht en dat brengt mede, dat zij, die de hier bedoelde oefeningen zullen leiden, zich op de hoogte hebben te stellen van de wijze, waarop de vaardigheid in het verstandig voeren van stift en penseel dienstbaar kan worden gemaakt aan de verschillende vakken van handenarbeid, hetzij ambacht of kunsthandwerk.

En wat kan daarbij meer van vormende kracht zijn dan het zien, het dikwijls zien, hoe hout, steen, ijzer, koper, potaarde, glas en edele metalen zich laten bewerken en niet minder door, zooveel maar mogelijk is, aan die bearbeiding deel te nemen.

Dit zal niet alleen de bruikbaarheid van den leeraar of leerares merkbaar verhoogen, maar nog een ander voordeel hebben, nl. dat zij buiten hunne onderwijsuren, als zij zich niet tot de schilder-, bouw- of beeldhouwkunst voelen aangetrokken of de daarvoor noodige dispositie missen, zich kunnen toeleggen op de beoefening van een of anderen tak der kunstnijverheid.

Daardoor kan eene bron ontstaan tot aangenaam, den geest opbeurend en veelal productief te maken werk, welke arbeidsdrang ongetwijfeld goeden invloed moet hebben op het frisch blijven van hun onderwijs, ook daar, waar dit vermoeiend mocht zijn. Want de teekenleeraar, die alleen daarin zijn bestaan moet vinden, door iederen dag opnieuw gedurende lange arbeidsuren in steeds afwisselende klassen, van knapen en meisjes de menigmaal onbeholpen schreden op het terrein der (grootendeels elementaire) teekenkunst te leiden, voelt — dat is niet te ontgaan — de werkkracht der jonge jaren gaandeweg verzwakken en uitsterven en hij verliest zelfs veel van de practijk van het vak, dat hij aan anderen moet leeren.

Om tot dezen ideaal-toestand te geraken, zouden de twee zusterscholen, die nu zoo vele jaren naast elkander hebben

gewerkt in het Rijksmuseum, samengesmolten moeten worden tot ééne inrichting, waaraan groote uitbreiding zou zijn te geven en die natuurlijk niet langer blijven kan in de enge ruimten van den kunsttempel door Dr. Cuypers gebouwd; zij zou gevestigd moeten zijn in passende lokalen, in eene daarvoor opzettelijk te bouwen inrichting.

Dat zou dan eene school worden in den geest van — doch om verschillende omstandigheden niet geheel gelijk aan — de kunstnijverheidsscholen te Londen, Glasgow, Karlsruhe, Stuttgart, Munchen, Weenen, Praag, Breslau en Cassel.

Kan ook dat niet worden bereikt, dan heb ik alleen in het oog te houden, wat er in het belang der kweekschool voor teekenonderwijzers, als geheel zelfstandige Rijksinstelling, moet geschieden.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANSCHE ARCHITECTEN.

Wat betreft de inwendige organisatie van den Bond wordt nog het volgende medegedeeld:

Leden.

Het aantal leden bedroeg op 1 Ianuari 1910 40, van welke 15 te Amsterdam, 6 te Rotterdam, 5 te 's-Gravenhage, 2 te Utrecht, en één in elk der gemeenten Bussum, Roermond, Breda, Baarn, Gorssel, Dordrecht, Deventer, Leiden, Eindhoven, Maastricht, Tilburg en Haarlem.

Als lid van den Bond werden in 1910 aangenomen de heeren H. van der Kloot Meijburg, te Rotterdam; E. Ver-Schuijl te Hilversum; en Jan de Meijer te Amsterdam, terwijl de heer C. W. Nijhoff als lid bedankte.

De Bond telde dus op 31 December 1910, 42 leden waarvan 15 te Amsterdam, 7 te Rotterdam, 5 te 's-Gravenhage, 2 te Utrecht, en één in elk der gemeenten Bussum, Roermond, Breda, Baarn, Gorssel, Dordrecht, Deventer, Leiden, Eindhoven, Maastricht, Tilburg, Haarlem en Hilversum.

Bestuur.

Het Bestuur was gedurende het jaar 1909 samengesteld als volgt: K. P. C. de Bazel, Voorzitter; H. P. Berlage Nzn., Vice-Voorzitter; Jos. Th. J. Cuypers, 1e Secretaris; C. N van Goor, 2e Secretaris; P. J. Houtzagers, Penningmeester; Jons. Ingenohl en J. J. v. Nieukerken, Leden.

In de algemeene vergadering van 13 April 1910 waren aan de beurt van aftreding de heeren J. J. van Nieukerken en C. N. van Goor, die beiden herkozen werden. De heer Jos. Cuypers trad in 't eind van 't jaar uit het bestuur en werd vervangen door den heer Paul J. de Jongh, waarna het bestuur werd samengesteld als volgt: K. P. C. de Bazel, Voorzitter; H. P. Berlage Nz., Vice-Voorzitter; C. N. van Goor, 1ste Secretaris; Paul J. de Jongh, 2de Secretaris; P. J. Houtzagers, Penningmeester; Jons. Ingenohl en J. J. v. Nieukerken, Leden.

Het bestuur vergaderde 13 maal, waarvan eenmaal met de besturen van den Bond van Technici en den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, ter behandeling van het arbeidscontract, en 2 maal met den heer Weissman als afgevaardigde der schoonheidscommissie, ter zake van de bekende Spinhuiskwestie.

Leden-Vergaderingen.

Er werden 4 ledenvergaderingen gehouden, welke door gemiddeld 20 leden dus ± 47 % van het geheele aantal werden bezocht.

Ook nu kon weder evenals ten vorige jare geconstrateerd worden, dat verscheidene leden nog nimmer ter vergadering verschenen, terwijl daar tegenover gewezen kan worden op eene catagorie van leden, wier belangstelling in den gang van zaken groot genoeg blijkt om hen geen vergadering te doen overslaan. In de mededeelingen is geregeld verslag gegeven van wat op die vergaderingen werd behandeld.

(Van deze vergaderingen zijn verslagen in ons blad verschenen.)

3de Jaarverslag
van de Commissie van Onderzoek.

Bij den aanvang van het 3de Bondsjaar was de Commissie samengesteld als volgt: Dr. P. J. H. Cuijpers, Voorzitter; D. A. N. Margadant, A. W. Weissman, J. P. Stok Wzn., Leden; Paul de Jongh, Secretaris.

In de samenstelling der Commissie kwam dit jaar geen verandering; als gevolg echter van de benoeming van den heer De Jongh tot lid van het Bestuur in de ledenvergadering van 29 October 1910 ontstond eene vacature; met machtiging van dezelfde vergadering blijft de heer De Jongh deel uitmaken van de Commissie totdat een plaatsvervanger in de ledenvergadering van Januari 1911 zal zijn gekozen.

Gehouden werden 3 vergaderingen.

Door het Bestuur werden vier nieuwe aanvragen voor het lidmaatschap in handen der Commissie gesteld, waarover werd geadviseerd als volgt: omtrent drie tot toelating, terwijl de vierde niet in behandeling kon worden genomen. Van het vorig jaar zijn nog vier candidaturen hangende, welke om verschillende redenen nog niet kunnen worden afgehandeld.

De Commissie van Onderzoek:
P. J. H. CUIJPERS, Voorzitter.
PAUL DE JONGH, Secretaris.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor de verkaveling ter bebouwing van de gronden behoorende tot de villa „Wyckerveld" gelegen in het Wykerveld onder de gemeente Meerssen, uitgeschreven door de erfgenamen van wijlen den Heer en Mevrouw Eugène Regout—Regout, overleden ter villa Wyckerveld.

Prijzen: f 400.— en f 200.—.

PROGRAMMA.

Doel.

Het doel der prijsvraag is eene verkaveling van het terrein met volledige stratenaanleg te verkrijgen, welke aan praktische en aesthetische eischen voldoet, doch waarbij eene zoo groot mogelijke opbrengst van den verkoop der kavels als bouwterreinen op den voorgrond staat.

Gegevens.

1. Terrein. Het te verkavelen terrein met eene zware lijn op de twee hierbijbehoorende teekeningen aangeduid, is gelegen in het Wykerveld onder de gemeente Meerssen, oostwaarts van den langs het stations-emplacement Maastricht loopenden rijksweg Maastricht—Nijmegen en ten Noorden van den Scharnderweg (rijksweg Maastricht—Valkenburg).

De oostelijke helft van het terrein maakt, volgens de gegevens van den Rijks-Waterstaat, deel uit van het winterbed der rivier de Maas, ten behoeve van den afvoer van het overstroomingswater, dat bij hare hoogste standen, geheel afgescheiden van het eigenlijke rivierbed, oostwaarts

van het op den rechter Maasoever gelegen gedeelte van Maastricht, loopt.

Aangenomen wordt dat het winterbed tot eene breedte van 75 M. mag beperkt worden, indien daarvoor nagenoeg evenwijdig aan den Groenenweg een regelmatig bed gegraven wordt ter bodembreedte van + 50 M. met den bodem ter hoogte van 44,65 M. + N. A. P. nabij den Scharnderweg, dalende tot 44,40 M. + N. A. P. aan de Noordergrens van het terrein.

De afstand van den westkant des Groenenwegs tot de as van het te graven winterbed zal niet meer bedragen dan 107 M.

De gemiddelde zomergrondwaterstand ligt beneden 44,00 M. + N. A. P.

Verkavelingsontwerpen waarbij het gevorderde winterbed niet of slechts ten deele wordt vrij gehouden, worden niettemin ter mededinging toegelaten, mits de ontwerper in de toelichting duidelijk de uitvoerbaarheid en het voordeelige van het ontwerp aantoone.

Het terrein is tot 1 Augustus 1911 voor belangstellenden op vertoon van het programma te bezichtigen, des Woensdags en 's Zaterdags van 2 tot 6 uur.

2. Hoogte der straten. De aan te leggen straten zullen minstens eene hoogte verkrijgen van 47.50 M. + N. A. P. aan den Scharnderweg en 47.25 + N. A. P. nabij de Noordergrens van het terrein, welke hoogte overeenkomt met de te verwachten hoogte van het overstroomingswater bij eene herhaling van den bekenden hoogsten Maasstand (1880).

In de ophooping van de beide langs het terrein loopende rijkswegen behoeft het verkavelingsontwerp niet te voorzien.

3. Breedte der straten. De nieuw aan te leggen straten zullen minstens 10 M. breed zijn. De rooilijnen langs den rijksweg Maastricht—Nijmegen en langs den Scharnderweg, op de teekening bestemd voor het verkavelingsplan aangeduid, moeten aangehouden worden.

4. Verlegging van den weg naar Guesselt. Aangenomen wordt dat het gedeelte van den weg naar Guesselt, vallende binnen het te verkavelen terrein, geheel of gedeeltelijk kan worden opgeheven, wanneer het overblijvende gedeelte van den weg door de ontworpen nieuwe straten op geschikte wijze in aansluiting wordt gebracht met den rijksweg Maastricht—Nijmegen, tegenover of benoorden de verlengde Stationstraat.

5. Bestaande gebouwen. Elk der vier op het plan, bestemd voor de verkaveling, aangeduide gebouwen, zijnde in de volgorde van Zuid naar Noord eene boerderij, een koetshuis met stalling, eene villa en eene portierswoning, kunnen al of niet behouden worden.

6. Verlegging station. Het verkavelingsplan moet rekening houden met de geprojecteerde wijziging van het station en emplacement Maastricht, zooals die op de situatieteekening is aangegeven. De overweg in het verlengde der Stationstraat moet geacht worden te zijn opgeheven, terwijl eene voetbrug ontworpen is ter plaatse op de situatieteekening aangeduid.

7. Bouwverordening der gemeente Meerssen. Volgens deze verordening moeten de bouwblokken tusschen twee evenwijdige straten minstens 45 M. breed zijn.

8. Aaanlegkosten der straten. De kosten voor den aanleg eener straat ter breedte van 10 M. met al de daarin te brengen voorzieningen, doch zonder de aanlegkosten der aardenbaan, zijn te stellen op f 25.— per strekkenden Meter. Voor elken meter meerdere straatbreedte worden bedoelde aanlegkosten f 1.— hooger.

Gevraagd wordt:

1°. Een ontwerp voor de verkaveling van het terrein als bouwterrein met volledigen stratenaanleg, aangeduid op een der hierbij behoorende teekeningen op de schaal 1 : 1000. De breedte van de straten, de afmetingen der bouwblokken, de breedte der verschillende kaveltypen, alsmede de oppervlakte der kavels moeten ingeschreven worden.

Alle kavels moeten van een doorloopend volgnummer voorzien worden.

De kavels bouwterrein worden al naar gelang hunner bestemming ingedeeld in de navolgende 5 groepen, die op het verkavelingsplan moeten worden aangeduid met de bij elke groep vermelde kleur:

I. Arbeiderswoningen, blauw;
II. Burgerwoonhuizen van f 150—f 250 huurwaarde, geel;
III. Burgerwoonhuizen van f 250—f 400 huurwaarde, rood;
IV. Heerenhuizen, bruin;
V. Villa's, groen.

2°. Eene memorie van toelichting.

3°. Eene uitgewerkte begrooting der kosten van den aanleg van het volledige stratenplan en van al de overige werken, welker uitvoering vooraf dient te gaan aan den verkoop der bouwterreinen.

4°. Eene raming van de verkoopswaarde der bouwterreinen, ingedeeld in de vijf onder 1°. vermelde groepen, en van de eventueel te behouden gebouwen.

BEPALINGEN.

Art. 1. De mededinging staat aan een ieder open.

Art. 2. Van de ontvangst af tot de terugzending zullen de ingekomen ontwerpen elk voor f 50 tegen alle risico worden verzekerd.

Art. 3. De jury bestaat uit:

P. C. Huenges, Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat,
J. G. H. Schoth, Directeur der Gemeentewerken,
W. L. F. Sprenger, Architect.

Art. 4. Daar de Jury-leden de benoeming aanvaard hebben, verklaren zij, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en dat zij zich vereenigen met de bepalingen van dit program.

Art. 5. Toegekend worden: een eerste prijs van f 400, een tweede prijs van f 200 en eene eervolle vermelding.

Als de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de voor prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen tot een minimum van f 200, of bij gering gehalte geheel inhouden. In het eerste geval is voor het openen van den naambrief de schriftelijke toestemming van den inzender noodig. Ontwerpen, welke niet aan alle eischen van het programma voldoen, worden ter zijde gelegd en komen niet voor verdere beoordeeling in aanmerking.

De ontwerpen, waarvoor een prijs van minstens f 100 wordt toegekend, worden het eigendom van de prijsvraaguitschrijvers. De overige ontwerpen kunnen door de uitschrijvers aangekocht worden tegen eene vergoeding van f 100 en heeft het ontwerp eene eervolle vermelding verworven van f 150.

De uitschrijvers zijn hoegenaamd niet gebonden aan den ontwerper van een der bekroonde of aangekochte ontwerpen eenige verdere werkzaamheid betrekkelijk den stratenaanleg, de verkaveling of bebouwing op te dragen.

Art. 6. De jury zal over de ontwerpen der laatste schifting gedetailleerde beschouwingen leveren. Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waar-

door de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door de uitschrijvers der prijsvraag worden benoemd in overleg met de jury. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de verzegelde naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, door de prijsvraaguitschrijvers in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Art. 7. De inzendingen worden ingewacht tot en met 1 Augustus 1911 aan het adres van den heer W. L. F. Sprenger, St. Hubertuslaan no. 13 te Maastricht.

Inzendingen, welke na voormeld tijdstip mochten inkomen, zullen buiten beschouwing blijven en vóór de uitspraak der jury aan het correspondentie-adres teruggezonden worden. Teekeningen of andere stukken, die niet door het programma zijn voorgeschreven, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

Art. 8. De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto. Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke verzegelde couverts moeten worden gevoegd:

a. een naambrief van den ontwerper, bevattende een verklaring, luidende: „Ondergeteekende..... te ..... inzender van het ontwerp motto....., verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is";

b. een correspondentie-adres.

Beide brieven te voorzien van het motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekening, de memorie, de begrooting, de raming en de verpakking.

Het onder b genoemd couvert zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, wanneer het noodig is door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken mag niet zijn het handschrift van den inzender.

Art. 9. Uitreiking der prijzen of aankoopsommen zal geschieden binnen één maand na de uitspraak der jury.

Art. 10. De ingekomen ontwerpen zullen na de uitspraak der jury, op nader te bepalen tijdstip, voor de inzenders tentoongesteld worden.

Het tijdstip en de plaats der tentoonstelling worden den inzenders medegedeeld op eene kaart, welke op vertoon den houder toegang geeft tot de tentoonstelling. Aan elk correspondentie-adres zullen twee kaarten toegezonden worden.

Het volledige jury-rapport zal gedurende de tentoonstelling in het daarvoor bestemde lokaal ter lezing liggen. Na afloop van de tentoonstelling zullen de ontwerpen, welke niet 't eigendom van de prijsvraaguitschrijvers zijn geworden, vrachtvrij terug gezonden worden aan de opgegeven correspondentie-adressen.

Elk prijsvraag-ontwerp, voor zoover niet door de uitschrijvers in eigendom verkregen, blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, zonder wiens toestemming verder van het ontwerp geen gebruik zal worden gemaakt.

Art. 11. Het bureau voor inlichtingen wordt gevormd door de jury; alle correspondentie te richten tot het lid den heer W. L. F. Sprenger, Architect, St. Hubertuslaan no. 13, te Maastricht.

Na 31 Mei 1911 worden geene inlichtingen meer verstrekt.

Alle schriftelijk gevraagde en gegeven inlichtingen zullen op den 1 Juni 1911 des voormiddags voor belangstellenden ter inzage liggen bij voormeld jurylid en zullen daarna zoo spoedig mogelijk kosteloos in druk worden toegezonden aan de aanvragers van programma's, wier adressen schriftelijk zijn opgegeven, alsmede aan hen die schriftelijk om toezending der inlichtingen verzocht hebben.

Alleen de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden als deel uit te maken van het programma.

Art. 12. Het programma met twee teekeningen voor de verkaveling en eene situatieteekening is, zoolang de voorraad strekt, tegen betaling van f 0.30 verkrijgbaar bij het in Art. 11 vermelde jurylid tusschen 12 en 1 uur 's namiddags. Tegen inzending van f 0.50 wordt het franco toegezonden aan het in de aanvraag nauwkeurig aan te duiden adres.

Maastricht, April 1911.

De Jury,
P. C. HUENGES.
J. G. H. SCHOTH.
W. L. F. SPRENGER.

Voor de erfgenamen voornoemd,
C. SCHREINEMACHER.
L. LHOEST.
A. BONHOMME.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. Officieel Gedeelte. Wijzigingen en aanvullingen in de Statuten en het Alg. Huish. Reglement, voorgesteld door het Hoofdbestuur en te behandelen op de a.s. Algemeene Meivergadering. — Examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter 1911. Examenvragen.

Het brandvrije rieten dak, door G. Versteeg, met afbeeldingen.

Teekeningen van D. F. Slothouwer, met losse plaat.

Schade voor den aannemer, ten gevolge van onteigeningsgeschillen.

Ingezonden stukken. Paleis-Raadhuis, door K. de Bazel, Arch. B. N. A.

ARCHITECTURA No. 17. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1295e Gewone Ledenvergadering van 26 April 1911.

Paleis-Raadhuis (ingezonden) door K. de Bazel, Arch. B. N. A.

Het Artikel van den heer J. de Meijer over concertzalen, door H. P. Berlage Nzn., met naschrift van Jan de Meijer.

Piedestal met vaas van Rien Hack, met afbeeldingen.

Internationaal Woningcongres te Weenen (Vervolg).

Tras, naar een voordracht van A. Hambloch.

DE BOUWWERELD No. 17. Echo's III. Amsterdamsche gevels.

Gebouw voor den dienst der Gemeentewerken te Enschede, door Jhr. A. H. Op ten Noort, met afbeeldingen.

Waarom Loodwit-verbod, door P. Bakker Schut II.

DE INGENIEUR No. 17. Krachtopwekking en koude fabricage aan de Beiersch Bierbrouwerij »de Amstel« te Amsterdam. Nader uitgewerkte voordracht, gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 17 December 1910, door F. Mulder w. i. met afbeeldingen.

De Koelmachine van Leblanc, door J. F. H. Koopman w. i. met afbeeldingen.

Moderne fabrieksverlichting door electrische booglampen, door A. Fokker w. e. i. met afbeeldingen.

Zitting van het Institut Colonial International te Brunswijk.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. v. Ing. van 22 April 1911.

Ingezonden stukken. Bestrijding van de deining in de Visschershaven van Scheveningen, door W. H. C. Doorman, met afbeelding. Balexperiment en negatieve drift, door Prof. Dr. M. E. Mulder met afbeeldingen. — Negatieve drift, door J. A. Heringa. — Negatieve drift? door D. Dresden w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 17. Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Proeven met bevroren en weer ontdooide mortel en beton. — Waarop moet ik letten bij het aanschaffen van eene inrichting voor het autogeen wellen? — Nieuwe methode voor het maken van tandwielen.

DE AANNEMER No. 17. Overheidsbemoeiing inzake Arbeidsvoorwaarden I.

Ergerlijke besteksbepalingen.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 21 April 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 44. Het 15-jarig bestaan van de Keller'sche drogerij. Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders.

KLEI No. 9 In het eerste Meinummer van dit blad vinden wij het slot van het artikel over het aandeel der baksteen in den herbouw van San Francisco ontleend aan de »Brickbuilder«, een stukje over het steenbakken in Spanje, dat zeer primitief in zijn werk schijnt te gaan en iets over kerkbouw in Amerika.

Veel te denken geven de aan de Tonindustrie Zeitung ontleende mededeelingen over den Achteruitgang der Verblendsteen-Industrie in Duitschland en wel opmerkenswaardig is het, dat de Heimathschutzbeweging als een der oorzaken daarvan wordt gesigualeerd.

De heer Wentink besluit reeds in dit nummer zijn mededeelingen over het »Ringovenbedrijf«. Het wil ons voor komen, dat daarover nog wel wat meer te zeggen zou zijn dan hier gegeven wordt, maar de schrijver heeft wellicht nog wat in portefeuille gehouden voor een volgende gelegenheid.

Met een stukje over het officieele Verslag over het Tweede Wegen-Congres in 1910 te Brussel gehouden en een uittreksel uit het ontwerp Tariefwet wordt de inhoud van dit nummer afgesloten.

MODERNE BAUFORMEN No. 4. De inhoud van dit nummer, bestaande uit een klein hoofdartikel en een groot aantal afbeeldingen is in hoofdzaak gewijd aan den sympathieken Charlottenburger bouwmeester Albert Gessner en zijn ontwerpen en uitgevoerde werken van den laatsten tijd. Het is grootestads-woonhuisbouw waarmede Gessner zich voornamelijk bezig houdt maar groote stads-architectuur van een geheel bijzondere soort en van een sterk persoonlijke opvatting, waarvan men slechts wenschen kan, dat zij meer algemeen ingang moge vinden, al ware het alleen, omdat daardoor de vermoeiende eentonigheid onzer groote stads-straten plaats zou maken voor afwisseling, gepaard aan rust.

Groot talent voor artistieke groepeering, met aanwending evenwel van eenvoudige middelen en zonder gezochtheid, spreekt uit deze ontwerpen.

Dat Gessner ook een open oog heeft voor de practische vragen des tijds blijkt uit de afbeeldingen van het »Einküchenhaus« te Friedenau en zijn landelijke bouwwerken staan zeker niet ten achter bij zijn stadswoonhuizen.

Minder aantrekkelijk zijn zijne interieurs en hoewel wij niet dweepen met de opvattingen van vele moderne Weener architecten in de verder gegeven interieurs van Prof. Otto Prutscher aldaar zit over het algemeen meer karakter.

Overigens vinden wij in dit nummer een paar ontwerpen van Prof. Loehr te Aken, terwijl een paar werken van een Amerikaansch bouwmees- Harry W. Jones te Minneapolis de aandacht verdienen.

Personalia.

Te 's-Gravenhage is overleden de heer J. H. Looisen oud hoofdopzichter bij de Gemeentewerken. Reeds een aantal jaren genoot de overledene na een langdurigen dienstijd een welverdiende rust.

Tot directeur van de ambachtsschool te Appingedam is benoemd de heer J. A. Munsterman, leeraar aan de ambachtsschool te Assen.

De gemeenteraad van Roermond heeft tot gemeentearchitect benoemd den heer G. H. Sillen, thans opzichter van openbare werken.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

ZIERIKZEE. Binnenkort zal een vergadering worden gehouden waartoe alle gemeentebesturen van ISchouwen en Duiveland zijn uitgenoodigd en waar besproken zal worden de mogelijkheid van het oprichten van een gemeentelijke waterleiding.

Er is reeds steun van rijkswege in het vooruitzicht gesteld.

'S-GRAVENHAGE. Naar de N. Ct. verneemt, zijn sedert eenigen tijd tusschen het gemeentebestuur en het departement van oorlog de onderhandelingen hervat over terugkeer van de kazerneterreinen in vrije beschikking aan de gemeente. De onderhandelingen moeten vooral loopen over de waardebepaling der terreinen en de eventueele bijdrage door de gemeente in de kosten van het bouwen van nieuwe kazernes en militaire etablissementen in de duinen.

(Vervolg 3e blads. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
GEBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 13 MEI 1911. No. 19.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Paleis-Raadhuisvraagstuk in de doofpot.

Burg. en Weths. hebben hun onderzoek omtrent de Paleis-Raadhuis-quaestie ten einde gebracht en daaromtrent een voordracht bij den Gemeenteraad ingediend, waarvan wij den korten inhoud in ons vorig nummer mededeelden.

Zij verklaren, dat er bij hen verschillende bezwaren zijn gerezen omtrent de mogelijkheid om het vroegere Raadhuis (het Paleis op den Dam) weder tot Stadhuis in te richten.

De uitspraak van de Dam-commissie, dat het gebouw uit een oogpunt van den dienst daartoe nog geschikt zou zijn, kunnen zij niet dan met groote reserve aanvaarden. Maar — B. en W. willen, als het verlangen naar een representatief stadhuis den doorslag moet geven, het paleis, hoewel voor hen niet begeerlijk, daarom toch niet onaannemelijk noemen.

Zij merken daarbij evenwel op dat toch zeker 3/5 deel van het Prinsenhof bezet zal moeten blijven en men dus inderdaad, instede van één Stadhuis, er twee zal hebben, met al den lastigen aankleve van dien.

Afgescheiden nog van de uitgaven voor een nieuw paleis voor de Koningin, en de f 700,000 geraamd voor de inrichting van het Paleis tot Stadhuis, zullen dus nog andere geldelijke offers gevraagd worden.

Daarbij komt, dat als Paleis ook het gebouw op den Dam zijn geschiedenis heeft en deze traditie zal niet kunnen vereenigd worden met het bezigen van het gebouw als Stadhuis, op de wijze, als de Dam-commissie wil, door eenige vertrekken voor de Koninklijke familie te reserveeren.

Als het éénparig gevoelen van het college, zeggen B. en W., dat, als tegen die oplossing de bezwaren bestaan, die zij vermoeden; als zij zouden vermoeden, dat het jaarlijksche Koninklijk bezoek minder geregeld plaats vond of zijn traditioneel karakter verloor; als van die oplossing bijv. het gevolg was, dat de groote audiënties van autoriteiten en particulieren uit den lande, die jaarlijks aan Amsterdam zooveel levendigheid bijzetten, naar Den Haag werden verplaats; als daardoor Amsterdam niet meer voor de officieele ontvangst van vreemde souvereinen en staatshoofden werd aangewezen, zij er verre de voorkeur aan zouden geven, indien aan het Koninklijk Paleis zijne tegenwoordige bestemming niet werd ontnomen.

Hellen B. en W. er dus toe over, om in de zóó gewenschte verbetering van den Stadhuistoestand door geleidelijke vernieuwing en uitbreiding van het tegenwoordige gebouwencomplex te voorzien, er is één grond, die hun zienswijze zou kunnen doen veranderen.

Deze nl. dat de regeering inderdaad zou meenen dat het Paleis, als verblijfplaats voor de Koningin niet meer aan zijn doel zou beantwoorden en van die zijde verandering gewenscht werd.

Indien dit niet zoo mocht blijken, zouden B. en W. het noch wenschelijk, noch oirbaar achten, dat de gemeente, zooals door sommigen wordt gewild, met een beroep op de geschiedenis van de jaren 1810—1813, het Paleis van de Regeering terugvroeg.

Na gewezen te hebben op de groote geldelijke offers,

welke van de gemeente zullen gevergd worden als men vasthoudt aan den eisch van een nieuw koninklijk paleis, naast het bezit van twee stadhuizen, en er de aandacht op te hebben gevestigd, dat een volkomen bevredigende oplossing van het Stadhuis-vraagstuk in elk geval kan worden verkregen door het bestaande Stadhuis-complex te verbouwen en te vergrooten op de wijze als door de commissie wordt aanbevolen, zeggen B. en W.:

Zijn wij op grond van deze conclusiën geneigd den voorzichtigen, minder kostbaren en zeker korteren weg aan te bevelen, die tot verbouwing van het tegenwoordige Stadhuis voert, dien weg zouden wij — wij herhalen het, — niet willen inslaan, indien ons bleek, dat de Regeering, hetzij wegens de ongeschiktheid van het Paleis als woonverblijf, hetzij om andere redenen, het verlangen koesterde om dit weder ter beschikking van de Gemeente te stellen. In dit geval zouden wij het willen aanvaarden en opnieuw voor Stadhuis bestemmen. Immers, dan zou die teruggave waarschijnlijk gepaard kunnen gaan met eene regeling in zake den bouw van een nieuw paleis, die geen geldelijk offer vorderde, dat de financiëele krachten der Gemeente te boven ging.

Alvorens dus een definitieve voordracht tot oplossing van het Stadhuisvraagstuk aanhangig te maken, vragen B. en W. de machtiging van den Raad om zich dienaangaande bij de Hooge Regeering te vergewissen.

Zij formuleeren dit in het volgende voorstel:

De Raad besluit

Burg. en Weths. uit te noodigen, om, alvorens omtrent de voorziening in de behoefte aan een nieuw stadhuis definitieve voorstellen te doen, zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken te wenden met de vraag:

1°. of bij de Hooge Regeering voornemens bestaan, of wenschen in overweging zijn, die binnen afzienbaren tijd zouden kunnen leiden tot het onttrekken van het Koninklijk Paleis op den Dam aan zijne tegenwoordige bestemming;

Zoo ja,

2°. of de Regeering alsdan bereid zou zijn met het Gemeentebestuur van Amsterdam in overleg te treden omtrent:

a. de stichting van een waardig Koninklijk verblijf binnen de gemeente Amsterdam;

b. het, na voltooiing daarvan, wederom ter beschikking dier gemeente stellen van het Koninklijk Paleis op den Dam, opdat dit opnieuw tot Raadhuis zou kunnen worden bestemd.

Het „Nieuws van den Dag", waaraan wij de bovenstaande mededeeling ontleenen, is van den beginne af, d. w. z. sedert de Paleis-Raadhuisquaestie, na jaren van rustige rust, opnieuw aan de orde gekomen, niet erg ingenomen geweest met de zaak, waarom het daarbij gaat.

Met groote ingenomenheid, niet vrij van eenig leedvermaak, wijdt het blad dan ook in twee nummers een hoofdartikel aan de ingediende voordracht, waarin aan het beleid van B. en W. uitbundigen lof wordt toegezwaaid. Lang niet elke voordracht wordt door de toongevende pers zoo gunstig ontvangen en zooiets is een felicitatie waard.

Inderdaad deze voordracht is een knap stuk werk, een meesterstukje van diplomatiek talent, dat bewondering vergt voor de handige wijze, waarop de netelige quaestie naar de doofpot wordt verwezen, een stuk, in een woord, dat de door ons en door vele andere belangstellenden gekoesterde verwachtingen verre overtreft.

Uit de voordracht moge dan blijken, dat er werkelijk grond was voor de overtuiging, die aanleiding gaf tot het opstellen van het bekende adres van den Architectenbond aan H. M. de Koningin; dat B. en W. werkeloos zijn gebleven zal niemand mogen beweren bij kennisneming van dit schitterend resultaat.

Wij twijfelen er dan ook geen oogenblik aan, of de voordracht zal weldra met vlag en wimpel in veilige haven zijn aangeland, maar toch rijst bij ons de vraag, of de voorstanders van het herstel van Amsterdam in het bezit van zijn historisch raadhuis en in verband daarmede van het voorzien in de behoefte aan een waardig Koninklijk verblijf wel zoo bijzonder ingenomen zullen zijn met den loop, dien de zaak nu vrij zeker nemen zal. Zullen zij er zich zwijgend bij neerleggen of zullen zij opnieuw beginnen rumoer en agitatie te verwekken, zooals het „Nieuws van den Dag" het, met weinig deferentie voor hun bedoeling in deze, gelieft te noemen?

Wij weten het niet en wij weten ook niet, waaraan wij nu de tegenwerking, die wel lijkt het uitvloeisel van een partipris te zijn, moeten toeschrijven van het blad, welks hoofdredacteur H. de Veer in 1873 mede-onderteekenaar was van het adres aan den Amsterdamschen raad, dat geheel hetzelfde beoogde, als hetgeen thans door de voorstanders gewenscht wordt.

Het schijnt wel, dat de tegenwoordige Redactie niet begrijpt of niet begrijpen wil, wat de bedoeling der voorstanders is, vanwaar anders de somtijds schampere opmerkingen over het adres van den Architectenbond en over het rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie, waaraan geen aandacht zou behoeven te worden geschonken, wanneer niet het publiek daardoor op een dwaalspoor werd geleid.

Voor het publiek is het vraagstuk moeilijk te beoordeelen, omdat het een overwegend artistieke zijde heeft. Daarvoor gevoelt het publiek niet veel, maar is het dan niet de roeping ook van de dagbladpers, om de belangstelling daarvoor aan te kweeken, veeleer, dan de geheele zaak voor te stellen min of meer als een relletje, door architecten en andere kunstenaars op touw gezet, met allerlei nevenbedoelingen, die men zich daarbij denken kan? Zulk een houding is alleen te verklaren uit een niet begrijpen van de zaak, waarom het gaat.

Het gaat niet om de teruggave aan Amsterdam van zijn voormalig raadhuis alleen, het gaat om de teruggave aan de Nederlandsche Bouwkunst van een monument, dat eenig in zijn soort is.

Wat dit beteekent zullen wij thans niet trachten nader uiteen te zetten, maar aan ieder, die zich daarvan een denkbeeld wil vormen kunnen wij de lezing aanbevelen van de talrijke artikelen in de laatste jaren door den kundigen architect A. W. Weissman over „'s Werelds Achtste Wonder" geschreven.

Die artikelen zijn geen streng wetenschappelijke vertoogen, alleen geschikt voor den vakman, maar genietbaar voor ieder lezer van normale ontwikkeling. Ook nu weder moeten wij bemerken hoe weinig notitie er van werkelijk goede populaire beschouwingen over architectuur genomen wordt en hoe weinig zij gelezen worden in de kringen, waarvoor zij eigenlijk bestemd zijn en nut kunnen stichten.

Het is wel mogelijk, dat wij ons vergissen, maar wij herinneren ons niet, dat thans in verband met de Paleis-Raadhuis-quaestie, zij het met enkele woorden, van Weissman's studiën, ook over den bouwmeester van het monument, in de dagbladpers werd gewag gemaakt, om het publiek op de beteekenis van het kunstwerk als zoodanig opmerkzaam te maken.

Maar wel wordt het adres van den Architectenbond gecritiseerd, wel wordt uit de weigering van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst munt geslagen. In de bestaande omstandigheden achtten wij destijds die weigering te verdedigen en voelden wij in het algemeen iets voor de bezwaren bij de indiening van het adres van verschillende zijden geopperd. Onzerzijds golden die bezwaren allerminst de goede bedoeling van het adres, maar inzonderheid het o. i. minder goed gekozen tijdstip van indiening.

En nu de voordracht van B. en W. voor ons ligt herhalen wij de vraag; waarom niet gewacht tot althans een en ander bekend is geworden van de wijze, waarop het vraagstuk door dit achtbaar college zal worden aangevat.

Thans is dit bekend, thans weten wij er meer van dan wij nog meenden te mogen verwachten, de voordracht is duidelijk genoeg geformuleerd, zij is voor geen tweeërlei uitleg vatbaar en de zaak gaat in de doofpot.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Zooals gij weet, heb ik niet veel op met sociaal gedoe, met dilettantisme op staathuishoudkundig gebied en nog minder met politieke tinnegieterij, maar het wordt hoe langer hoe moeilijker, zich daarbuiten te houden, tenzij men zich als een eenzaam kluizenaar op een hoogen berg terugtrekt. In kluizenaarsmanieren heb ik het al tot een zekere hoogte gebracht, maar ik ben geen vijand van de samenleving in dien zin, dat ik er niets meer van hooren of zien wil. Integendeel, ik blijf graag zoo'n beetje op de hoogte van wat er in ons wereldje omgaat en ik ben het daarbij eens met den geleerden deskundige, die eens verklaard heeft, dat van alle zoogdieren de mensch het merkwaardigste is en dienvolgens de studie van deze soort altijd interessant is.

Onder mijn kennissen heb ik liefhebbers van vogels, insecten, honden en paarden, die voor niets anders schijnen te leven, die er een bibliotheek op nahouden alleen over honden, die in de couranten alleen lezen, wat op paarden betrekking heeft enzoovoorts. Zij zijn in zeker opzicht te benijden, want begin eens met de studie van den mensch, ga eens na welken omvang een bibliotheek daarover zou aannemen en begin eens uit de couranten te knippen, wat daarop betrekking heeft. Het ware eenvoudig ondoenlijk, maar zoo vat ik het ook niet op. Ik neem eenvoudig wat mij zoo dagelijks onder de oogen of ter oore komt en dat is al genoeg, neen, dat is al veel te veel, om te verwerken.

Zoolang men niet op den eenzamen berg vlucht, maar op den vlakken grond blijft, wordt men overstelpt met lectuur, zij wordt U in allerlei vormen thuis bezorgd, opgedrongen zelfs, er is geen ontkomen aan en al neemt men zich ook heilig voor, zich in zijn beginselen, zijn meeningen en zijn gedachtengang niet van zijn stuk te laten brengen door dien overvloed, of er geen notitie van te nemen, het gaat niet, het gaat niet! Zonder het te willen neemt men er toch notitie van, smijt dikwijls, na lezing, gemelijk courant of tijdschrift in een hoek, slaakt een zucht, die van alles beteekenen kan, maar met dat al is het gelezene, ten deele althans, tot de hersens doorgedrongen, er is iets van blijven hangen, dat U vervolgt, verveelt, somtijds ergert, maar ook wel eens wat te denken geeft. En wanneer men nu, zooals ik, eenmaal op den vlakken grond leeft, wel niet midden in het gedruisch van het groote-stadsleven, maar toch in, wat men noemt een beschaafd land, dan behoort het er zoo bij, dat men af en toe met zijn buurman eens een praatje maakt en zich niet aanstelt, alsof de wereldsche zaken ons niet aangaan of koud laten, en dan moet men toch over een en ander kunnen meepraten over koetjes en kalfjes, zooals men het noemt. Maar meer dan er over te kunnen meepraten wordt van een conversabel mensch niet geëischt, tenzij de koetjes en kalfjes in zijn leven de rol spelen van middelen om aan den kost te komen of geld te verdienen.

Voor mijzelf, die mij nooit met veefokkerij heb bezig gehouden, heb ik het altijd voldoende geacht als ik een koe van een kalf kon onderscheiden, maar ik heb mij nooit geschaamd te erkennen, dat ik van de raskenmerken en andere finesses geen het minste verstand had. En evenzoo wil ik er gaarne voor uitkomen, dat ik een vreemdeling ben in de sociale wetenschap, in de staathuishoudkunde en in de politiek en nooit de neiging heb gevoeld, om daarin te gaan liefhebberen, gelijk dat thans zeer bijzonder in de mode is. Trouwens toen ik nog volop in de practijk werkzaam was, zou ik er met geen mogelijkheid tijd voor hebben kunnen vinden, en, nu ik er wel tijd voor zou hebben, komt het mij zoo voor, dat ik die toch nog wel beter besteden kan.

Want wanneer men mij aan boord komt met het een of ander van dien aard, wanneer in courant of tijdschrift iets op dit gebied mijn aandacht trekt, dan wekt het zoo dikwijls een gevoel van ergernis bij mij op, ergernis over de onbelangrijkheid van zaken, die op zichzelf misschien niet onbelangrijk zijn, maar waarover geredeneerd en geschreven wordt door menschen, die er evenveel of even weinig van weten als ik.

Ik lees „De Opmerker" en andere bladen nogal geregeld, maar wat mij daarin het eerst voor overslaan in aanmerking komt is hetgeen betrekking heeft op Vereenigingen. Gij moet hieruit niet de verkeerde gevolgtrekking maken, dat ik geen belang stel in het Vereenigingsleven. Als ik dit niet deed, zou ik mij niet ergeren.

Het wordt hoe langer hoe erger in ons Vereenigingsleven met het liefhebberen in allerlei vakken, terwijl het Vak achter de bank ligt, niettegenstaande men den mond vol heeft over de Vakbelangen.

Voor mij is, ronduit gezegd, in ons vereenigingsleven de klad gekomen, sedert men daar het Trojaansche paard, onder den naam van Vakbelangen heeft binnengehaald. Wat men er onder verstaat wordt meer en meer duidelijk; het zijn niet de belangen van het vak, zooals men zou mogen veronderstellen, neen, het zijn de sociale, economische en politieke belangen van de leden, werkelijke tastbare belangen, dat geef ik grif toe, maar belangen van zuiver materieelen aard. Het zijn geen vakbelangen in hoogeren zin, het zijn belangen van de professie, klasse-belangen, maar met den besten wil kan ik in het op den voorgrond treden daarvan, geen verblijdend teeken zien voor de toekomst van ons vak, onze kunst.

„Maar dan toch wel voor het vereenigingsleven! Dat is juist bij het binnenhalen van hetgeen gij het Trojaansche paard gelieft te noemen een nieuw stadium ingetreden, daarin is nieuw bloed, nieuw leven gekomen, gelijk nimmer te voren."

„Zie eens hoe het overal groeit en bloeit, zie eens dat streven alom naar organisatie, die toenemende solidariteit, is dat alles niet verblijdend?"

Deze schoone woorden werden mij toegevoegd door een ijverig vereenigings-bestuurslid, met wien ik het onlangs over hetzelfde onderwerp had, een sympathieke vent overigens, dien ik graag mag lijden. Het ging mij werkelijk aan 't hart, dat ik hem een koude douche moest toedienen en zijn woordenvloed stuiten met een schijnbaar onverschillig: „Bewaar dien bombast nu voor een speech in een van jelui vergaderingen, maar spaar de moeite, om te trachten mijn kalm en bezadigd gemoed te doen ontvlammen voor de heilige zaken, die je daar noemt. Werkelijk het gelukt je toch niet, ik gevoel er te weinig voor en geloof er te weinig van. Je kleinkinderen kunnen misschien iets inoogsten van hetgeen gijlieden thans zaait, maar stel je niet voor, dat jij en je tijdgenooten er nog vruchten van zult plukken, tenzij je de organisatie weet dienstbaar te maken aan je eigen be-

langen en te gebruiken als een instrument, als een ladder, om jezelf naar boven te werken."

Dat zal deze man niet doen en het was misschien een beetje hard, noem het zelfs onredelijk, om hem zoo bruutweg deze veronderstelling voor de voeten te werpen, maar ik heb er zooveel voorbeelden van gezien, ik heb zooveel ijveraars van deze soort gekend, die in den beginne vol vuur voor het algemeen belang en wellicht in den beginne volkomen eerlijk en te goeder trouw, zich later ontpopten als groote egoïsten, dat mij altijd een zeker wantrouwen bevangt, wanneer ik de menschen zooveel drukte zie maken en zoo ijverig bezig zie met propaganda voor wenschen en verlangens, waarvan de verwezenlijking meestal eerst in een verre toekomst mogelijk zal zijn.

Is dit dan een reden, hoor ik U vragen, om er niet naar te streven? Dat zeg ik niet en ik zeg ook niet, dat wij werkeloos moeten blijven in zaken waarvan alleen het nageslacht zal kunnen profiteeren. Doch laat ons oppassen, dat het nageslacht ons niet uitlacht, of erger, dat het geen reden vindt zich te beklagen over hetgeen wij gedaan hebben.

Het is zoo gemakkelijk en het wordt ons zoo gemakkelijk gemaakt, om mede te doen aan elke beweging, die met eenig talent, onder een welgekozen leus, op touw wordt gezet. Men wordt niet gaarne voor een onverschillige, voor een suffert versleten onder zijn vakgenooten; en, ik weet het uit eigen ervaring, het is ook niet zoo heel moeilijk, er is hoogstens wat goede wil en een klein beetje toewijding noodig, om een gaarne-gezien vereenigingslid te worden en om het daarna te brengen tot bestuurslid.

Is men eenmaal zoover dan hangt 't maar van wat wilskracht af, om een leidende positie in te nemen, maar dan komt voor velen het gevaarlijke moment. Ik bedoel daarmede het oogenblik, waarop zij zich bewust worden van hun kracht, hetzij groot of klein.

Waarom die kracht, waarvan zij het effect in eigen kring hebben gezien, ook niet eens in wijder kring beproefd, waarom haar ook niet tegelijk eens aangewend ten eigen bate?

Immers het hemd is nader dan de rok, en waarom kan de bevordering van algemeene belangen niet samengaan met die van het eigenbelang?

Daar komt het toch immers op neer, want nagenoeg elke vereeniging beoogt, naast een of ander ideaal doel, ook de bevordering van de belangen harer leden.

In theorie is tegen dit beginsel weinig in te brengen, maar de practijk leert, dat het in het vereenigingsleven precies gesteld is als in de wijde wereld daarbuiten.

Men begint met te goeder trouw mede te doen aan bevordering van het algemeen belang en men eindigt met de bevordering van het belang van enkelen en waarom? Omdat men met het algemeen belang weinig opschiet, omdat men daarvoor feitelijk, ook in vereeniging, zoo weinig tastbaars tot stand kan brengen. Geheel anders is het met het bijzonder belang, ten opzichte daarvan kan men in den regel iets, somtijds veel bereiken, dat hangt van omstandigheden af.

Maar komt dit aan het vereenigingsleven ten goede en profiteeren daarvan ook de velen, die niet de kunst verstaan zich op den voorgrond te plaatsen en de leidsels in handen te nemen?

Ik geloof het niet en dat hindert mij, dat ergert mij wel eens, wanneer ik zoo nu en dan kennis neem van hetgeen er in ons vereenigingsleven omgaat.

t. a. v.

10 Mei 1911. PIET VAN DIEVER.

Teekenonderwijs.

Slot. (Zie bladz. 141.)

Van de nieuwe organisatie zullen dan de volgende punten tot basis moeten dienen:

A. Van hen, die tot leerling der school wenschen te worden toegelaten, is te eischen, dat zij zich eene behoorlijke wetenschappelijke ontwikkeling hebben eigen gemaakt.

Wat thans in dit opzicht in het programma voor het admissie-examen is voorgeschreven, is al bijzonder weinig te noemen. Het bepaalt zich tot het maken van een opstel in het Nederlandsch, waaruit moet blijken, dat de candidaat zich schriftelijk in zijne moedertaal kan uitdrukken zonder grove fouten te maken tegen taalkunde en spelling; hij moet kennis hebben van de gronden der rekenkunde, de vlakke meetkunde en van de allereerste regelen der perspectief.

Ernstige pogingen, voor vele jaren reeds aangewend, om aan de voorwaarden van toelichting eene kleine uitbreiding te geven en wel zoodanig, dat van de candidaat-leerlingen ook zou zijn te eischen eenige kennis van de Fransche taal, mochten toen niet de goedkeuring der Regeering verwerven.

In andere landen, vooral in Duitschland, Oostenrijk en Hongarije, wordt van hen, die tot eene dergelijke school toelating verlangen — even als dit het geval is bij hen, die zich aan het akte-examen voor teeken-leeraar wenschen te onderwerpen — vereischt, dat zij een diploma kunnen vertoonen, dat grosso modo zeker van niet mindere beteekenis is dan het einddiploma onzer Hoogere Burgerscholen met 3-jarigen cursus.

B. De inrichting moet gevestigd zijn in een voor dit doel geschikt gebouw, waarin de leerlingen goed geplaatst zijn, de modellen en hulpmiddelen gemakkelijk bereikbaar zijn en goed verlicht bewaard kunnen worden, met bergplaatsen voor die zaken of voorwerpen, die voor het oogenblik in de leerlokalen gemist kunnen worden. En dan ook — dit is van het hoogste gewicht en ontbreekt in de tegenwoordige Normaalschool geheel en al — met studiezalen zoo ten opzichte van elkander gelegen, dat er geregeld toezicht op de studies in alle klassen mogelijk zij.

In het belang van dat toezicht moet er in de onmiddellijke nabijheid van het leerlokaal, waarover hij de leiding heeft, voor iederen leeraar — of tenminste voor hen, die het voornaamste aandeel hebben in de uitvoering van het leerplan — eene werkkamer beschikbaar zijn.

C. De leerkrachten der Normaalschool mogen niet tegelijkertijd aan eene andere inrichting van onderwijs verbonden zijn, waarvan de lessen plaats hebben op dezelfde uren, waarop de lessen aan de Normaalschool worden gegeven.

D. Het eindexamen der Normaalschool moet vervallen. Het is niet noodig, en voor niets dienstig, om de leerlingen der hoogste klassen in één zomer — en wel met een tusschenpoos van slechts enkele weken — twee examens te doen ondergaan, die ongeveer gelijk zijn en die ieder gedurende een aantal dagen de candidaten onafgebroken tot zeer inspannend werk verplichten.

Of wel het einddiploma moet dezelfde rechten geven als de Akte Middelbaar Onderwijs of het moet worden afgeschaft.

E. De cursus worde minstens een vierjarige. De ondervinding leerde aanhoudend, dat de tijd voor de practische oefeningen in het handteekenen, rechtlijnig, bouw- en werktuigkundig-teekenen en in het schilderen beschikbaar, veel te beperkt is, doordat de lessen in de theoretische vakken zulk een groot deel innemen van den lesrooster.

En uitbreiding van de uren, voor de practijk bestemd, mag niet gezocht worden in de inkrimping van den tijd voor de theoretische-examen-vakken beschikbaar. Daarom is de verlenging van den cursus tot een studietijd van vier jaren de aangewezen weg.

Het geven van een gedetailleerd leerplan voor de te reorganiseeren inrichting, is nu nog niet doenlijk en voor het oogenblik ook nog niet noodig. Maar toch zij in groote trekken hier reeds aangestipt, welke punten daarbij op den voorgrond moeten komen.

F. Oefeningen in de decoratieve gedeelte der architectuur en in het modelleeren behooren tot de verplichte studies voor alle leerlingen.

G. Aan het teekenen naar het levend menschbeeld zal meer tijd worden besteed,, dan tot heden het geval kon zijn; het zal zich uitstrekken tot de behandeling van het geheele figuur. De studie naar de levende natuur omvat verder het teekenen en schilderen naar bloemen, planten en dieren.

H. Aan het klassikaal teekenen op het zwartbord, waarvan de vaardigheid voor den teekenleeraar van bijzonder groot gewicht is, maar waarvoor een afzonderlijk ingericht lokaal moet beschikbaar zijn, moet groote zorg worden besteed.

I. Het ontwerpen van versieringen voor bestemde doeleinden en van eenvoudige gebruiksvoorwerpen — decoratief behandeld — zal een vast onderdeel der oefeningen uitmaken.

K. De studie van lettervormen en opschriften, benevens de samenstelling daarvan, wordt onder de vaste leervakken opgenomen.

L. Het teekenen van reproducties in gips van antieke, middeleeuwsche en renaissance-beeldwerken en fragmenten daarvan blijven in het onderwijs behouden.

Het werken naar pleisterafgietsels van détails, tot de historische ornamentale kunst behoorende, wordt getrokken bij de studie der ornamentstijlen, opdat bij iedere oefening den leerling duidelijk worde gemaakt, waar het origineel van die reproducties zich bevindt, hoe het is toegepast en in welk materiaal het is uitgevoerd.

M. Voor de meisjes zullen de studiën der decoratieve kunsten vooral betrekking hebben op de vrouwelijke handwerken en alle andere wijzen van versiering van geweven stoffen, opdat zij, bij het maken van ontwerpen in die richting, worden geleid door genoegzame kennis van de techniek, waarin hare compositie eventueel is uit te voeren.

N. Aan de school wordt verbonden een avondcursus, waarin de meer gevorderden — ter keuze van Directeur en betrokken leeraar of leeraren — mogen deelnemen aan meer moeilijke oefeningen in het teekenen naar het levend model.

O. Onder het geleide van den betrokken leeraar worden verschillende onderwijsinrichtingen bezocht. Hiermede zijn bedoeld zoowel die scholen, waarin het teekenen slechts een der vele leervakken van het programma uitmaakt, als die, waarin het teekenen hoofdzaak is en vooral ook die scholen, waarin dit reeds dadelijk in het handwerk deszelfs toepassing vindt. Van zulk bezoek hebben de leerlingen een verslag samen te stellen, dat door tekstillustraties is verduidelijkt.

Voor de beste werken onder de ingeleverde beschrijvingen zijn premiën beschikbaar.

P. De gelegenheid om zich te bekwamen in de practijk van het onderwijs geven aan pas beginnenden en meer gevorderden, moet worden uitgebreid.

Q. Voor iedere afdeeling en klasse worden eenige prijzen in geld en premiën in boekwerken beschikbaar gesteld, die door de vergaderingen van leeraren zijn toe te kennen aan de leerlingen, die gedurende het afgeloopen studiejaar door gedrag, vlijt en vorderingen zich bijzonder hebben onderscheiden.

R. Het bedrag der schoolgelden dient te worden verhoogd. Vrijstelling van de betaling daarvan wordt alleen aan die onvermogende leerlingen toegestaan, die zich werkelijk door ijver en aanleg onderscheiden.

Bij het samenstellen van een definitief leerplan met lesroosters en avant-projet voor een gebouw, om daarin de Normaalschool te vestigen, en bij de regeling van alle onderdeelen der te hervormen inrichting zal hetgeen in het buitenland is gezien en genoteerd, van groot nut zijn.

Te zamen vattende, — aldus besluit de heer Molkenboer — wat in deze laatste bladzijde is ontwikkeld, wordt hier uitgesproken de overtuiging, dat eene grondige hervorming der Rijks Normaalschool voor teekenonderwijzers, dringend noodig is.

Moge onze Staatsinstelling — wanneer combinaties als hierboven sub A en B worden uitgesproken niet te bereiken zijn, — weldra worden vervormd tot eene geheel zelfstandige inrichting in eigen en voor haar passend gebouw.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Zie bladz. 141.)

Verschillende Commissies.

Gedurende 1910 waren werkzaam:

1°. Een commissie voor de honorarium-regeling, bestaande uit de heeren: H. G. Jansen, J. J. van der Pek, H. A. Reus, Alb. Otten en Foeke Kuipers, welke commissie zich den heer J. P. Stok Wzn., als zesde lid toevoegde.

2°. Een commissie voor de bouwverordeningen, bestaande uit de heeren: A. W. Weissman, Paul de Jongh, J. J. van der Pek, A. J. Joling en Jons. Ingenohl.

3°. Een commissie voor de herziening der A. V., bestaande uit de heeren: P. J. Houtzagers, H. G. Jansen en J. F. L. Frowein,

van welke commissies de navolgende jaarverslagen inkwamen.

Commissie voor de Honorariumregeling.

De commissie hield zich bezig met het verzamelen van gegevens uit de verschillende deelen van het land, teneinde te onderzoeken of en in hoeverre de consequente toepassing van de honorariumtabel der Mij. t. Bev. der Bouwkunst mogelijk en wenschelijk was. Naar aanleiding hiervan stelde de commissie een voorloopig rapport op, dat met grafische voorstellingen toegelicht in de vergadering van 9 Juli behandeld werd en waarin zij voorstelde om nader met de Mij. t. b. der Bouwkunst te onderhandelen om met dit lichaam gezamenlijk de herziening der tabel te bewerkstelligen. Een subcommissie, bestaande uit de heeren: H. G. Jansen, Alb. Otten en J. P. Stok Wzn., werd uit de commissie benoemd om met de vertegenwoordigers der Mij. t. b. d. Bouwkunst, de heeren A. Salm G.Bzn., C. B. Posthumus Meijes en J. Limburg, „de herziening" verder voor te bereiden. Waar de te verrichten arbeid omvangrijk blijkt te zijn zullen den eersten tijd de voorstellen der commissie niet ingewacht kunnen worden.

De Commissie voor de Honorarium-regeling:

Verslag der Commissie voor de Bouwverordeningen uit den Bond van Nederl. Architecten, over het jaar 1910.

De Commissie, bestaande uit de heeren A. J. Joling, Paul J. de Jongh, J. E. van der Pek en A. W. Weissman, koos, wegens het bedanken van den heer A. D. N. van Gendt, den heer Jonas Ingenohl tot haar lid en voorzitter.

De heer Ingenohl liet zich deze benoeming welgevallen.

De commissie ontving op haar verzoek van het Bondsbestuur een afdruk van de wijzigingen, die het Gemeentebestuur van Amsterdam in de Bouwverordening dier gemeente, op voordracht der Commissie voor de Strafverordeningen, aan den Raad wilde voordragen.

Ter behandeling dier wijzigingen werden door de Commissie twee bijeenkomsten gehouden. Zij zond haar rapport onder dagteekening van 31 December 1910 aan het Bondsbestuur in, met het verzoek, ter zijner tijd de gemaakte opmerkingen ter kennis van den Gemeenteraad van Amsterdam te willen brengen.

De commissie besloot verder, in den regel eenmaal 's maands bijeen te komen tot een grondige behandeling der thans van kracht zijnde Amsterdamsche bouwverordening.

Inmiddels is echter gebleken, dat het Bondsbestuur van meening is, dat de taak der commissie zich niet tot dit onderwerp mag beperken, doch dat een vergelijkend onderzoek van de Nederlandsche bouwverordeningen gewenscht wordt. *)

Daar met dit onderzoek reeds een aanvang is gemaakt door eene Commissie, samengesteld uit afgevaardigden der verschillende Nederlandsche bouwkunst-lichamen, waarin de heer A. W. Weissman den Bond van Nederlandsche Architecten vertegenwoordigt, zoo hebben verschillende leden der commissie bezwaar, aan den wensch van het Bondsbestuur gehoor te geven en in het vastgestelde werkplan verandering te brengen.

Namens de Commissie:
A. W. WEISSMAN.

Commissie voor de herziening der A. V.

De Commissie voor de herziening der A. V., bestaande uit de heeren H. G. Jansen, P. J. Houtzagers en J. F. L. Frowein, vergaderde verschillende malen ter behandeling der A. V. zoowel die volgens de uitgave van Prof. Van der Kloes als die van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 1910. Ingevolge daarvan maakte zij een concept voor een aantal wijzigingen op, dat echter wegens de ziekte van een der commissieleden nog niet zijn definitieven vorm heeft kunnen verkrijgen. De Commissie is voornemens, nadat zij haar concept heeft vastgesteld, een rechtsgeleerde te raadplegen met het oog op den juridischen kant van het vraagstuk.

De Commissie:
P. J. HOUTZAGERS.
H. G. JANSEN.
J. F. L. FROWEIN.

Verslag van den Penningmeester.

De rekening van 1910 vertoont eenige verschillen met de voor dat dienstjaar opgemaakte begrooting. De toenemende arbeid van het Bestuur vooral deed de op f 190.— geraamde kosten van drukwerken tot f 314.05 stijgen. Daartegenover echter hebben de contributies, welke op f 515.— geraamd waren, f 605.05 opgebracht en bedragen de inkomgelden f 30.— meer dan begroot was. Zoodoende sluit de rekening nog met een voordeelig saldo van f 35.27.

Met 't oog op deze rekening en de niet-belangrijke toename van 't ledental, voorts in aanmerking genomen de geringe verandering die plaats vond in den algemeenen toestand van zaken, en den toenemenden arbeid van Bestuur, zou 't ongeraden zijn, eene lagere heffing dan ten vorige jare is geschied, voor te stellen.

*) Zie verslag der vergadering 25 Maart 1911 pag. 2 e. v.

NIEUW ARCHIEFGEBOUW TE ZWOLLE.

Aan den Minister van Justitie is het volgend adres verzonden:

„Het bestuur van den Bond „Heemschut" tot bescherming der schoonheid in Nederland heeft vernomen, dat vanwege Uwer Excellenties departement op de Blijmarkt te Zwolle een gebouw voor het rechterlijk archief zal worden gesticht, welk bouwwerk blijkens de ontwerpen daarvoor gemaakt, geheel het karakter van een pakhuis met een plat dak zal verkrijgen, waarom het, ook door zijn groote hoogte, de bestaande omgeving zal ontsieren. Het bestuur is er van overtuigd, dat het voldoende zal zijn de aandacht op deze zaak te vestigen, om te voorkomen, dat deze ontsiering zal plaats vinden en verklaart zich, indien Uwe Excellentie dit mocht wenschen, gaarne bereid om aan te geven, hoe een archiefgebouw zou kunnen worden gemaakt, dat, beter dan het thans ontworpene, in de omgeving past."

Het adres is namens het bestuur van den bond „Heemschut" onderteekend door de heeren mr. W. B. Buma, te Huisum in Friesland, voorzitter, en A. W. Weissman, te Amsterdam, 1e secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 18. Officieel Gedeelte Afdeeling Amsterdam, Vergadering van 27 April 1911. — Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, Examenvragen.
Stedenbouw, door J. G. Wattjes b. i. De straten.
Iets over de Berlijnsche IJspaleizen, door B. J. Kerkhof.
Een Stedelijke Centrale voor verwarming.
Ingezonden stukken. Het hek van „Rijnstroom" gered, door Willem C. Brouwer.

ARCHITECTURA No. 18. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Paleis-Raadhuis.
Internationale Tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen en Administratie.
Een slecht voorbeeld met afbeeldingen.
Internationaal Woning-Congres, te Weenen (Vervolg).
Het gegoten huis te Santpoort.
Rochdale-misère.

DE BOUWWERELD No 18. Waarom Loodwit-verbod III, door P. Bakker Schut c.i.
Vakbelangen. De Statuten-herziening van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.
Brouwer's aardewerk, door J. A. van der Kloes.
Losse plaat. Heerenhuis te 's-Gravenhage, arch. A. Broese van Groenou b.i.

DE INGENIEUR No. 18. De vernieuwing van de spoorweghrug der N. C. S. M. over de Vecht te Utrecht, door E. C. W. van Dijk c.i. met afbeeldingen.
Het vraagstuk betreffende de bereiding en bescherming tegen bederf van houten telegraaf- en telefoonpalen op de Parijzer Conferentie van 1910, door A. E. R. Collette c.i.
Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Negenmarkenkanaal, door H. Oostinjer c.b.i.
Ingezonden Stukken. Bestrijding van de deining in de vischershaven te Scheveningen, door G. F. van Dissel c.i. — Id. id. door R Loman cand. c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Vragenbus. — Het berekenen van het aantal P. K. van verbrandingsmotoren. —

DE AANNEMER No. 18. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele mededeelingen.
Overheidsbemoeiing inzake Arbeidsvoorwaarden. II (Slot).
Algemeene Patroonsvereeniging.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 45. Het rommelen in den ringoven. — Een en ander over den oven. — De gelijkstroom-machine van Prof. Strumpf. — Plafonds en vloeren van gewapend beton bij brand. — Nieuw apparaat voor het onderzoeken van het koolzuurgehalte bij afgewerkte gassen. —

Varia.

ZUIDERZEE-VEREENIGING.

Als uitgave der Zuiderzee-Vereeniging is bij Brill (Leiden) verschenen een bundel bescheiden over „De afsluiting en drooglegging der Zuiderzee". Daaronder zijn stukken, die reeds vroeger het licht hebben gezien en dus bekend mogen verondersteld worden; b.v. een overzicht van het behandelde in de Staten-Generaal (1908, 1909, 1910 en 1911) voor zoover dat betrekking had op het Zuiderzee-vraagstuk, verder het voorloopig verslag, in de Tweede Kamer uitgebracht over het wetsontwerp tot droogmaking der Wieringermeer, de handelingen der Provinciale Staten van Noord-Holland in het jaar 1910 en een mededeeling over de inzending der Zuiderzee-Vereeniging op de in Juli 1909 te Deventer gehouden landbouwtentoonstelling.

Nieuw — en ook belangrijk — zijn de beide rapporten over het Zuiderzee-vraagstuk in deze uitgave der Vereeniging gepubliceerd.

De beide rapporten dankt de vereeniging aan de heeren Th. M. Th. van Welderen baron Rengers, oud-lid der Gedeputeerde Staten in Friesland, te Oenkerk, en K. Breebaart Jzn., te Winkel, die door de vereeniging waren uitgenoodigd hunne deskundige voorlichting te geven omtrent de voordeelen, voor de provinciën Friesland en Noord-Holland te verwachten, van de afsluiting der Zuiderzee en de vorming van een zoetwatermeer.

De beide rapporteurs ondervonden allerwege medewerking bij hun arbeid en thans heeft de Zuiderzee-Vereeniging aan deze samenwerking van erkende deskundigen een zaakrijk en helder overzicht van de gevolgen van de afsluiting der Zuiderzee in deze opzichten te danken, waardoor een positieve indruk omtrent dit deel van het vraagstuk wordt verkregen.

Het bestuur der Z.-V. meent te mogen schrijven, dat het watergebrek van Friesland door de afsluiting der Zuiderzee voor goed en afdoende zal worden verholpen. Deze stelling mag — schrijft het — na het rapport van den heer Van Welderen Rengers als axioma worden verkondigd.

Eerlang hoopt het bestuur den leden nog een ander belangrijk rapport aan te bieden. Op 6 Februari 1909 werd in een vergadering van het algemeen bestuur der Zuiderzee-Vereeniging besloten „een commissie uit te noodigen verslag uit te brengen over de vraag, in welke mate van toepassing kan zijn in uitgebreiden zin gewapend beton bij den afsluitdijk, de meerdijken, den bouw voor kunstwerken, enz., ter bezuiniging bij de uitvoering, onder behoud van gelijke deugdelijkheid in aanleg en onderhoud."

Als lid en voorzitter dezer commissie werd door het bestuur uitgenoodigd jhr. mr. P. van Foreest, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Heiloo, en als lid en secretaris de heer B. Hoogenboom, oud-inspecteur-generaal van 's Rijks waterstaat, te 's-Gravenhage.

Als leden der commissie: de heeren A. W. Bos, directeur der gemeentewerken, te Amsterdam; J. M. van Elzelingen, hoofd-ingenieur van den provincialen waterstaat van Zuid-Holland, te 's Gravenhage; G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken, te Rotterdam; J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, te Amsterdam; L. Volker Azn., aannemer, te Sliedrecht.

Het bestuur mocht deze heeren bereid vinden aan de tot hen gerichte uitnoodiging gevolg te geven, en daarop werd de commissie op 25 Februari 1909 door den voorzitter van het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging geïnstalleerd. Het bestuur meent te mogen vertrouwen, dat in den loop van dit jaar het door deze commissie opgestelde rapport zal kunnen worden overgelegd.

Aan het rapport van den heer Van Welderen baron Rengers zijn bijlagen toegevoegd van de hand der heeren L. van Krimpen en G. G. Fenenga; H. van Staa, C. Brinkman en J. Mesdag; dr. J. Baart de la Faille en A. Draisma de Vries.

Het rapport van den heer Breebaart Jzn. bevat bijlagen van de deskundigen C. Nobel; dr. J. Poels; K. H. M. v. d. Zande en L. T. C. Schey; dr. D. J. Hamburger en leden van gezondheidscommissiën.

Aan het rapport van den heer Van Welderen Rengers ontleenen wij de volgende samenvatting:

„Wanneer men resumeert, wat de uitslag van het onderzoek naar de wenschelijkheid van zoetwater-inlating is geweest, dat ingesteld is bij mannen, die elk op zijn gebied tot de meest bevoegde beoordeelaars behooren, dan is die in korte woorden samen te vatten: in hooge mate gewenscht!

Voor drie der meest belangrijke takken van volksbestaan in Friesland, voor landbouw, scheepvaart en visscherij, zal de afsluiting der Zuiderzee van groot belang zijn.

Men kan hier zonder nader onderzoek gerust bijvoegen: handel en industrie.

Immers ieder die de dagbladen leest, weet hoe dikwijls Kamers van Koophandel en andere belanghebbenden bij handel en industrie hunne nooden op het gebied van gebrekkig verkeer te water in den zomer tot een punt van bespreking maken. Pro memorie kan men nog aanstippen kleinere ongerieflijkheden van den lagen waterstand, zooals vervuiling van stoomketels door gebruik van brak water, mindere geschiktheid van 't water voor sommige industrieën, enz.

Waar bovendien de volksgezondheid niet anders dan voordeel kan hebben van de ververscking van het water, daar mag men de mogelijkheid van zoetwaterinlating in Friesland met het volste recht een algemeen belang van den eersten rang noemen.

Wanneer de Zuiderzee wordt afgesloten, zal Friesland met behulp van een loozingsmiddel, dat voorziet in de behoefte der betrekkelijk zeldzame perioden, gedurende welke de afvoer op de Zuiderzee onvoldoende zal wezen, ten opzichte van den waterstaat in een zoodanig gunstigen toestand worden geplaatst, dat de economische gevolgen daarvan zeer hoog kunnen worden geschat.

De productiviteit van een oppervlakte van 200.000 H.A., voor een groot deel behoorende tot de beste gronden van ons land, zal er zeer belangrijk door worden verhoogd en de voorwaarden voor handel en bedrijf zullen er zeer aanmerkelijk gunstiger door worden. Voel ik dus in de eerste plaats als Nederlander de grootste sympathie voor het grootsche ondernemen, dat aan het vaderland de oppervlakte eener twaalfde provincie zal toevoegen, in de tweede plaats spreek ik als inwoner van Friesland den hartelijken wensch uit, dat dit werk binnen afzienbaren tijd moge tot stand komen, omdat de bijkomende voordeelen der afsluiting voor onze provincie van uitnemend belang zullen zijn.

Aan het verslag des heeren Breebaart zij enkel het volgende ontleend:

„De voordeelen eener zoetwaterverversching zullen voor de binnenlandsche scheepvaart in Noord-Holland van betrekkelijk weinig belang zijn.

De waterwegen in Noord-Holland zijn in vergelijking met Friesland gering in aantal. De bestaande waterwegen kunnen te allen tijde voldoende met water worden aangevuld uit het Noord-Hollandsch Kanaal en den Schermer boezem.

Evenals de voorziening van goed bruikbaar ketelwater voor de zuivelbereiding belangrijke voordeelen met zich zou brengen, zijn die voordeelen in grootere mate voor het fabrieckswezen voordeelig te noemen.

Wanneer de talrijke stoomketels bij de industrie in gebruik met zoet ketelwater konden worden gevoed, dan zou de duurzaamheid dier ketels daardoor niet weinig worden bevorderd, 't geen voor heeren fabrikanten geen geringe besparing zou beteekenen op den post, dien men voor vernieuwing van ketels op de jaarlijksche begrooting heeft uit te trekken.

Gebrek aan zoet water houdt in het algemeen de ontwikkeling van die industrieën tegen, bij welke goed zuiver zoet water voor het welslagen niet gemist kan worden en een hoofdrol daarbij speelt.

En laat mij ten opzichte van de zoetwaterverversching voor de zoetwatervisscherij mogen opmerken dat, hoewel deze aan het waterrijke Friesland veel grootere voordeelen kan opleveren dan aan Noord-Holland, men het voordeel der mogelijkheid eener zoetwaterverversching voor Noord-Holland in deze toch niet gering behoeft te schatten.

De vischteelt wordt in Noord-Holland vrijwel onmogelijk gemaakt door het inlaten van brak water.

De visch kan in het brakke polderwater niet leven.

Wanneer dus het gebrek aan water steeds met een zoeten voorraad zou kunnen worden aangevuld, dan zou dit de ontwikkeling en bevordering der zoetwatervischteelt zeer in de hand werken.

De zoetwatervisscherij zou dan na verloop van eenige jaren een middel van bestaan voor menig visscher in Noord-Holland kunnen worden, terwijl de visch als voedsel een niet onbeduidende plaats zou kunnen innemen."

Gemengd Nieuws.

UTRECHT. Men schrijft ons:

Door de in plaatselijke aangelegenheden zoo werkzame afdeeling Utrecht van de Mij. t. B. d. B. werd in hare jongste vergadering besloten, dat door het bestuur eene commissie zal worden benoemd, die zich zal bezighouden met het ontwerpen van eene proeve eener Verordening tegen Stadsontsiering en daarbij eene memorie van toelichting zal geven. Zonder het nut van dit werk te overschatten, mag men zeker wel zeggen, dat eene eerste schrede wordt gezet om tot practische oplossing van het vraagstuk te geraken door het door belanghebbenden en belangstellenden in eigen omgeving te doen bestudeeren.

Het is te wenschen, dat dit voorbeeld tot navolging opwekt.

Vacante Betrekkingen.

— Onderbaas speciaal voor Grondwerken te Amsterdam. Brieven onder No. 44694 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder van gewapend betonwerken, waarschijnlijk later vaste aanstelling. Brieven onder No. 44755 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas voor 3 maanden op de hoogte van waterwerk. Brieven onder No. 44760 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
GEBRONGEN TOT GOO METER
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 20 MEI 1911. No. 20.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een zeer belangrijk boek.

Bij den uitgever F. van Rossen te Amsterdam heeft onlangs een boek het licht gezien, dat zonder overdrijving tot de belangrijkste uitgaven van onzen tijd gerekend kan worden en alle pennevruchten overtreft, die tot nog toe door de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten werden uitgegeven.

Een langen naam heeft deze vereeniging en het boek, dat wij bedoelen, heeft een langen titel, het heet: „Geschooldheid en Techniek. Onderzoek naar den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders" en is geschreven door den civiel-ingenieur Dr. Th. van der Waerden.

Wij moeten bekennen, dat de titel ons bij het hardop lezen niet juist als muziek in de ooren klonk en dat de inhoud niet dadelijk groote aantrekkingskracht op ons uitoefende; het zou ons zelfs niet verwonderen, wanneer het bijna 400 pagina's bevattende boek, bij velen, die zich slechts tot een vluchtige kennismaking bepalen, den indruk maakte niets dan een reusachtige compilatie te zijn. In zekeren zin is het dit, maar wij moeten er onmiddellijk bijvoegen, in goeden zin. Een voorrede werd niet noodig geacht. De titel geeft duidelijk genoeg den aard van den inhoud weer en na de woorden van Hegel te hebben aangehaald:

Am Ende . . . . . „Die Abstraktion des Producierens macht das Arbeiten ferner immermehr mechanisch und damit am Ende fähig, dass der Mensch davon wegtreten und an seine Stelle die Maschine eintreten lassen kann" valt de schrijver, om zoo te zeggen, met de deur in huis en geeft hij, om te beginnen, een overzicht van den stand van het vraagstuk aan de hand van uitspraken van economen en sociaalpolitici.

Het vraagstuk van den invloed der verdeeling van arbeid, of arbeidssplitsing, is reeds oud en wordt reeds behandeld door den grondlegger der staathuishoudkundige wetenschap Adam Smith, die in 1776 zijn beroemd werk „Inquiry on the nature and causes of te Wealth of Nations" uitgaf. Economen van allerlei richting hebben er zich later mede beziggehouden en er hun meening over gezegd. Die meeningen loopen natuurlijk nogal uiteen, de inzichten hebben zich met de tijden gewijzigd, men heeft een beter inzicht in de zaak gekregen, maar zij hebben allen toch dit gemeen, dat zij min of meer theoretisch zijn, voor een groot deel de vrucht van wijsgeerige bespiegeling, voor een klein deel maar berustend op een onderzoek van de feitelijke toestanden, zooals dit nu door den heer Van der Waerden is ingesteld en met groote volledigheid uitgevoerd. Bij het ondernemen van dezen arbeid lag het voor de hand, dat de schrijver allereerst eens onderzocht, wat er al zoo door verschillende geleerden over het onderwerp was ten beste gegeven. Dat hem dit niet kon bevredigen blijkt wel, waar hij aan het slot van het eerste hoofdstuk zegt:

„Wij hebben in het voorgaande enkele economen, sociaalpolitici en ingenieurs hunne meening hooren uiten omtrent het vraagstuk, dat ons bezig houdt. Wat ons bij het zoeken naar litteratuur bijzonder opviel was, dat er zeer weinig aandacht aan deze thans actueele kwestie is geschonken."

„Zelfs Matschoss, die in 1908 zijn werk over de ontwikkeling der stoommachine liet verschijnen, heeft in zijn 1566 bladzijden ternauwernood 6 bladzijden handelend over: De sociale invloed der machine. En ook hierin wordt, zooals wij zagen, de revolutie in de arbeidsmethoden, wat den arbeider betreft, slechts even aangeroerd."

„Onwillekeurig moet men daarbij denken aan wat Karl Marlo in zijn „Organisation der Arbeit" zegt: Ik had van oudsher, als vele natuuronderzoekers, in de werkplaatsen der industrie mijne blikken alleen gericht op ovens en machines, niet op de menschen; slechts op het voortbrengsel van des menschen vlijt, niet op den voortbrenger...."

„Een uitzondering, evenwel, moeten wij maken voor enkele monografieën der laatste jaren. De onderzoekingen naar de methoden van loonbetaling in de Duitsche ijzer- en machineindustrie houden zich wel niet, zooals trouwens de titel reeds aanwijst, met de technische verschuivingen in de vereischte bekwaamheid bezig; maar de beschrijvingen van het arbeidsproces raken vaak ons onderwerp, al is het terloops, aan."

„Meer direct ermede bemoeien zich sommige der „Technisch-volkswirtschaftliche Monographien". Vooral uit deze zullen wij dan ook nu en dan kunnen putten, tot aanvulling onzer gegevens. Toch geven ook zij geen scherp beeld van de nieuwe eischen, zwijgen bijv. als regel over den tijd, die voor het aanleeren van elk der werkzaamheden noodig is; ook is niet altijd op te maken voor hoeveel arbeiders van het bedrijf bepaald genoemde en omschreven kundigheden vereischte zijn."

„Zoo blijkt het ondoenlijk zich uit de genoemde bronnen een oordeel te vormen, terwijl twijfel aan de duidelijkste uitspraken rees."

„Immers Adam Smith heeft niet meer dan de geboorte der moderne techniek gezien. De uitspraken van Ricardo, van Sismondi en hunne tijdgenooten, allen nog levende in de eerste ontplooiing dezer techniek, kunnen geenszins in hunne algemeenheid bevredigen. Marlo en Marx, die zich meer dan hun tijdgenooten (Bastiat e. a.) met de analyse der arbeidersverhoudingen bezig hielden, waren tot dieper oordeelen in staat, waar zij leefden in dagen van rijper technische ontwikkeling. De latere uitspraken van Steffen, Sombart, Quack, Harms sluiten zich hierbij in het algemeen aan."

„Maar aan dezer meening wordt door gezaghebbenden, zooals Treub, getornd, evenals door enkele andere Marxcritici in of buiten het socialistische kamp. Buitendien bleek, vooral uit onze laatste aanhalingen, een zoo krasse tegenspraak, dat men zeggen moet: ook in de kringen, waar men overeenstemming der bevoegde oordeelen zou verwachten, blijkt eer het tegendeel. Zoodat vóór alles meer gedetailleerde kennis noodzakelijk lijkt."

Met deze noodzakelijkheid voor oogen heeft Dr. Van der Waerden toen getracht na te gaan, wat er uit Enquêtes, Verslagen van Arbeidsinspecteurs, Gegevens van Beroepstellingen, Monografieën enz. te leeren viel. Door na te gaan, onder welke omstandigheden het oude gereglementeerde leerlingwezen werd opgeheven en te onderzoeken wat er voor in plaats kwam, heeft de schrijver beproefd een juiste voorstelling te verkrijgen aangaande de veranderingen in geschooldheid op het gebied van den arbeid. Deze weg bleek evenwel ook niet tot het doel te kunnen voeren, wijl men daarlangs wel geraakt tot de kennis van die bedrijven, waar min of meer volledig leerlingvorming plaats heeft, maar niet tot die, waarin van leerlingvorming geen sprake is.

Wel echter leverden deze gegevens inlichtingen op, die een ruimer blik kunnen geven over een belangrijk deel der industrie, en over de wrijving tusschen handwerk en fabriek, met de veranderingen in geschooldheid verband houdende.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

BOND HEEMSCHUT.

De eerste Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut zal, ingevolge Artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement, gehouden worden op Woensdag 24 Mei 1911, des namiddags ten half twee, in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

I. Opening door den Voorzitter.
II. Verslag van den 1en Secretaris.
III. Rekening en verantwoording van den Penningmeester.
IV. Begrooting.
V. Verkiezing van drie leden van het Bestuur, daar de heeren Dr. J. Th. Oudemans te Amsterdam, Jac. P. Thijsse en G. Bosch, beiden te Bloemendaal, in de Vergadering van 2 Februari 1911 gekozen, de benoeming niet hebben aanvaard.
Ingevolge Artikel 8 der Statuten hebben de Besturen der tot den Bond toegetreden lichamen het recht, tot 17 Mei 1911 candidaten bij den 1en Secretaris, Heerengracht 330 te Amsterdam, op te geven.
VI. Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
VII. Voorstel van het Bestuur omtrent de Statuten.
VIII. Behandeling van voorstellen, door minstens vijf leden, vóór 17 Mei 1911 schriftelijk bij den 1en Secretaris ingediend, ingevolge Artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement.
IX. Rondvraag.
X. Sluiting door den Voorzitter.

Namens het Bestuur:
A. W. WEISSMAN,
1e Secretaris.

Bij gelegenheid van de aankondiging dezer eerste Algemeene Vergadering is tevens een circulaire verzonden, waarin nog eens uiteengezet is, wat „Heemschut" wil. Het programma is veelomvattend, er is heel wat werk te doen voor den Bond, moge zij daarbij de gewenschte medewerking vinden.

Daar het zijn nut kan hebben, dit programma in wijden kring bekend te maken, drukken wij de circulaire hier in haar geheel af.

* * *

De schoonheid van Nederland is al van ouds bekend. In geen ander land hebben de schilders en de teekenaars zich, sedert de vijftiende eeuw, met zóóveel ijver en kunst op het wedergeven dier schoonheid toegelegd.

Tot het laatst der achttiende eeuw is de schoonheid van Nederland vrijwel ongerept gebleven. Wel ondergingen steden, dorpen en gehuchten vóór dien tijd veranderingen, doch die veranderingen gaven nooit tot ontsiering aanleiding, omdat steeds nieuwe kunst in de plaats kwam van de oude, die verdween.

Dan zien wij de negentiende eeuw meêdoogenloos den moker zwaaien, wateren dempen, gedenkteekenen doen verdwijnen, zonder iets te kunnen voortbrengen, hetwelk met het oude op één lijn mocht worden gesteld.

Wanneer wij de oude afbeeldingen van steden en dorpen beschouwen, dan treft ons steeds het harmonisch geheel. Doch wie door onze hedendaagsche steden of dorpen wandelt kan haast geen schrede doen, zonder dat hij de een of andere oorzaak tot ergenis vindt. Overal is de niets ontziende reclame er op uit, door zoo schril mogelijke tegenstellingen de aandacht van den voorbijganger te trekken. Ook in de kleine steden en de dorpen, waar landgenoot en vreemdeling heen gaan om schilderachtigheid te bewonderen, is reeds veel bedorven. Dit mag niet zoo blijven.

Daarom werd in het begin van dit jaar de Bond „Heemschut" opgericht, die zich ten doel stelt, te waken voor de schoonheid van Nederland.

De bemoeiing van „Heemschut" omvat:

1. Het beschermen van bestaande, uit eenig oogpunt belangrijke, bouwwerken en gedenkteekenen.
2. Het beschermen van bestaande schoonheid in de natuur.
3. Het medewerken tot instandhouden en aankweeken van volkskunst, volksfeesten en volkskleederdrachten.
4. Het tegengaan van ontsierende reclames.
5. Het bevorderen, dat nieuw te stichten bouwwerken aan de eischen der schoonheid voldoen.
6. Het doen houden van technische voordrachten voor openbare ambtenaren, die op het bebouwen van stad en land invloed hebben.
7. Het doen houden van wetenschappelijke voordrachten voor leeraren en onderwijzers, om hun in staat te stellen, bij de jeugd kennis van en liefde voor de schoonheid van Nederland op te wekken.
8. Het doen houden van populaire voordrachten met lichtbeelden, om het publiek in alle streken des lands de schoonheid der omgeving te leeren kennen en te doen waardeeren en het duidelijk te maken zoowel hoe die schoonheid kan worden behouden als hoe zij te loor gaat. In deze voordrachten moet op het groote belang dat voor ons land, wegens het vreemdelingenverkeer, aan het behoud der schoonheid verbonden is, worden gewezen.
9. Het zenden aan de pers van mededeelingen en opstellen, welke tot voorlichting van het publiek dienstig zijn.
10. Het verspreiden van geïllustreerde boeken en vlugschriften.
11. Het uitgeven van een maandschrift.
12. Het uitschrijven van studie-prijsvragen.

Toelichtingen.

Tot. 1. De Bond zal zich, ten opzichte der bescherming van bestaande gedenkteekenen, aansluiten bij de beweging door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond begonnen, om tot een bescherming door de wet te geraken, en, zoolang die nog niet is verkregen, alle pogingen steunen, die gedaan worden om bestaande bouwwerken te behouden.

Tot 2. Wat het beschermen van bestaande schoonheid in de natuur aangaat zal de Bond zich verstaan met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland en zich verder bepalen tot het opwekken van belangstelling voor deze schoonheid in den ruimsten kring. In bijzondere gevallen zal de Bond de pogingen steunen, die tot behoud van het landschaps- of stadsschoon door op dit gebied reeds werkzame lichamen worden ondernomen.

Tot 3. In vele streken van Nederland dragen karakteristieke volkskunst, volksgebruiken, volksfeesten en volkskleederdrachten zeer veel tot de eigenaardige schoonheid bij. De Bond zal daarom trachten, dit alles zooveel mogelijk te verheffen en in stand te doen blijven, door gepaste middelen aan te wenden, en vereenigingen, die hetzelfde doel beoogen, te steunen.

Tot 4. Het tegengaan van ontsierende reclames zal een der voornaamste bemoeiingen van den Bond zijn. Hij zal trachten, gedaan te krijgen, dat door de wet aan deze steeds meer toenemende ontsiering van stad en land paal en perk worde gesteld, daar juist de schoonste punten voor reclamedoeleinden worden geëxploiteerd. In afwachting van die bepalingen zal de Bond het publiek er op wijzen, dat de reclamemakers, die toch de gunst van dat publiek zoeken, door het bederven der schoonheid van stad en land zich die gunst onwaardig maken, zoodat hun welbegrepen belang vordert, daarmede niet voort te gaan, maar andere middelen te zoeken, om hun doel te bereiken.

Tot 5. Niet minder belangrijk zal de bemoeiing van den Bond zijn in zake het stichten van bouwwerken, die aan de eischen der schoonheid voldoen. Reeds bestaan in enkele groote gemeenten „Schoonheidscommissies", waarvan invloed ten goede uitgaat. Daar echter die commissies uit den aard der zaak slechts zeer beperkt in aantal zullen zijn, stelt de Bond in een „Schoonheidsraad", welke zijn diensten overal verleent, waar dit noodig is. De taak van dezen Raad zal zijn, adviezen te geven omtrent alles wat van invloed kan wezen op de schoonheid van stad en land. De Raad zal door het Dagelijksch Bestuur van den Bond, dat voorgelicht wordt door de Correspondenten, om advies gevraagd worden, waarna dit Bestuur dat advies ter kennis brengt van wien het aangaat.

Ter beschikking van den „Schoonheidsraad" zal de noodige bezoldigde technische hulp worden gesteld.

Het Dagelijksch Bestuur brengt de instelling van den „Schoonheidsraad" ter kennis van alle openbare bestuurslichamen, die voor zulk een kennisgeving in aanmerking komen.

De „Schoonheidsraad" zal, indien dit noodig blijkt, Gewestelijke Commissies aan het Bestuur ter benoeming voordragen. De taak dezer Commissies zal overeenkomen met die, welke door de „Schoonheidscommissies" in de groote gemeenten moet worden vervuld.

De „Schoonheidsraad" zal niet slechts advies geven ten opzichte der stichting van gebouwen, maar ook omtrent verandering in aanzien van het landschap en bij wijziging of uitbreiding eener bebouwing.

Melkinrichting, Winkel- en Woonhuizen.

(Met een plaat).

De 's-Gravenhaagsche Melkinrichting „de Sierkan" heeft op verschillende punten der stad melksalons en winkels, al of niet gecombineerd met stations voor de distributie van de melk in de wijk, waar zulk een filiale gevestigd is. De inrichting, waarvan wij hiernevens het plan van den beganen grond en op de plaat het aanzicht geven, is eenige jaren geleden gebouwd in het kwartier van de Stadhouderslaan en wel op den hoek van die laan en de Antonie Heinsiusstraat.

De inrichting voor het bedrijf is betrekkelijk eenvoudig, zij vereischt alleen veel ruimte voor het plaatsen van melkwagentjes, kannen, flesschen enz., voor het koelen,

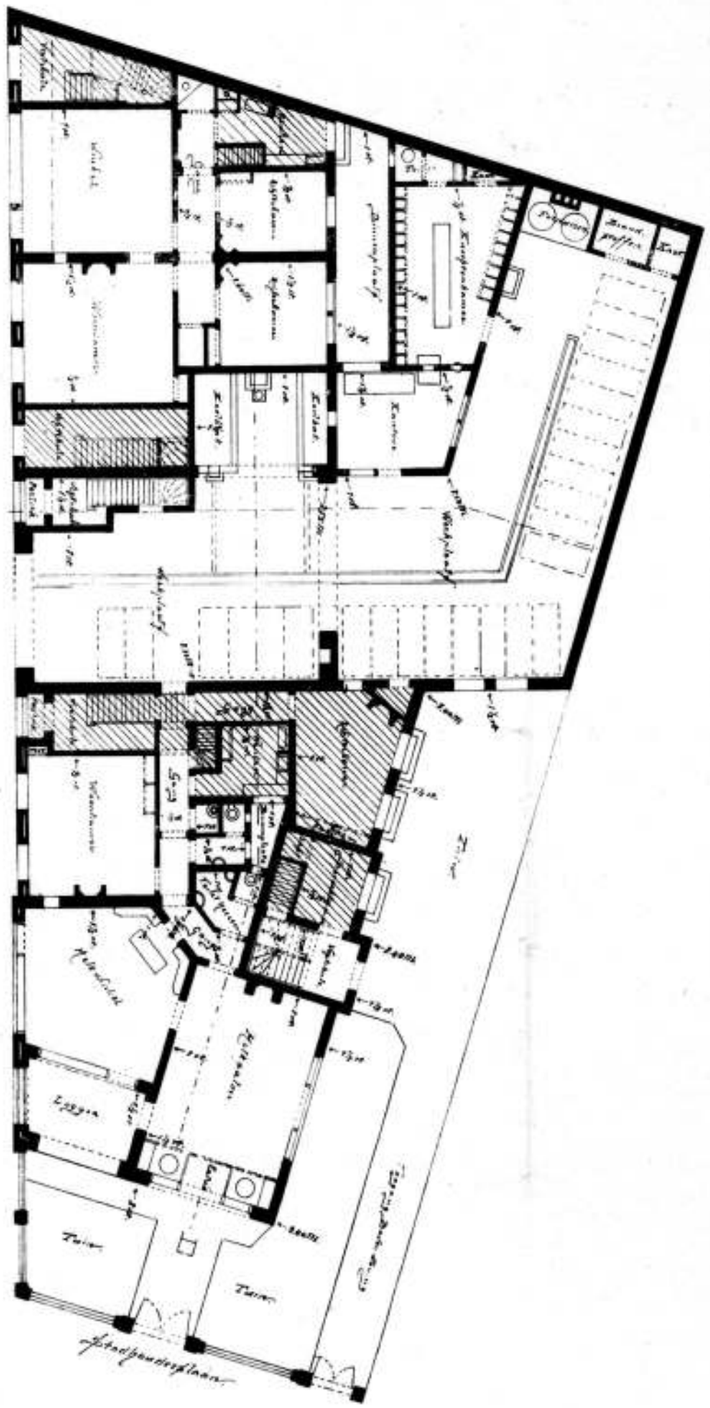

PLATTEGROND. SCHAAL 1 : 200.

De gearceerde gedeelten zijn onderkelderd.

aftappen, steriliseeren en bewaren van de melk en inzonderheid voor het reinigen van alle benoodigde vaten en wagentjes, hetgeen alles geschieden moet in de groote werkplaats, waar het kantoor voor den chef middenin gebouwd is en waaraan onmiddellijk grenst een lokaal voor het personeel, voorzien van kleerkasten en verdere gemakken. De melksalon met winkel vormen een afzonderlijke afdeeling, verbonden met de woning voor den chef.

Het terrein was ruim genoeg, zoodat een tweede winkelhuis, dat verhuurd wordt, er plaats kan vinden, maar door zijn eigenaardigen vorm waren er bij de planindeeling verschillende moeilijkheden te overwinnen. Hoe een en ander is opgelost blijkt voldoende uit den plattegrond en dat de architect er in geslaagd is een goed geheel te verkrijgen kan uit de afbeelding op de plaat blijken. De verdiepingen zijn ingericht tot vijf bovenhuizen, en de huuropbrengst daarvan zal wel voldoende zijn om de melkinrichting vrij te laten wonen. Ook in dit opzicht kan de onderneming dus waarschijnlijk geslaagd worden geacht. De Stadhouderslaan en omgeving toch is zeer gezocht en het bovenhuis boven de melksalon kan zeker bogen op een riant uitzicht naar alle zijden, gelegen als het is in de bocht van een breeden boulevard, thans nog slechts aan eene zijde bebouwd, omdat de andere zijde begrensd wordt door de maagdelijke gronden van het park Zorgvliet.

De architectuur der gevels heeft een karakter van eenvoud en soliditeit, het verkregen effect is ongezocht en vloeit voort uit een doordachte distributie en een rationeele constructie. Reeds van verre trekt deze gebouwengroep de aandacht, zonder zich op pretentieuze wijze op te dringen, gelijk zoo menig ander bouwwerk in deze stadswijk. Hierin ligt o. i. een bewijs van gezonde moderne opvatting, te opmerkelijker, omdat men den bouwmeester J. F. L. Frowein bijna niet anders kent dan als restaurator van oude kerktorens en raadhuizen.

De studie der oude bouwwerken is nog niet zulk een slechte school voor den hedendaagschen architect, als wel door sommige ultra-modernen beweerd wordt.

Melkinrichting „de Sierkan" te 's-Gravenhage.

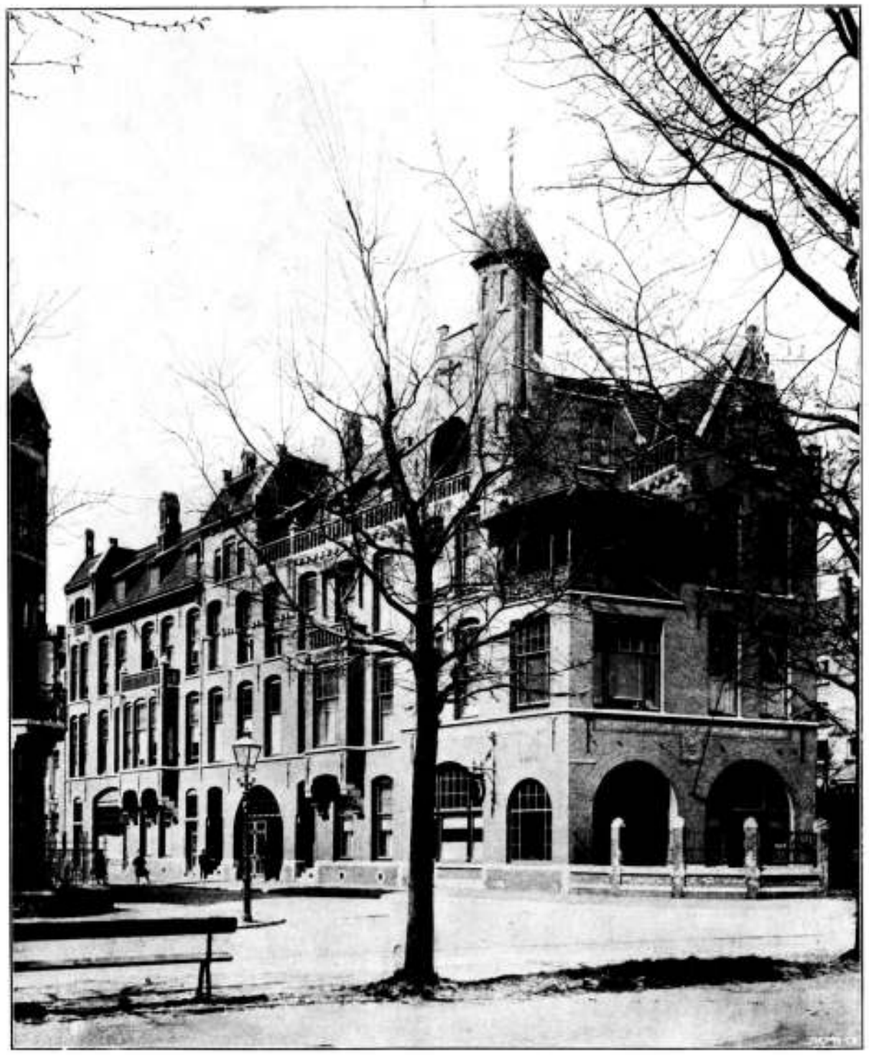

Architect J. F. L. FROWEIN.

Gebouw aan de Stadhouderslaan.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
16ste Jaargang No. 20.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT BETREFFENDE DE PRIJSVAAG VAN EENGEZINSARBEIDERSWONINGEN AAN DEN POORTDIJK TE IJSSELSTEIN.

Aan het Bestuur der IJsselsteinsche Bouwmaatschappij.

Mijne Heeren!

Op de prijsvraag waren binnen den vastgestelden termijn 84 ontwerpen ingekomen (+ 2 modellen).

Na een algemeen overzicht was het de jury gebleken, dat de inzendingen, in haar geheel genomen, op een hoog peil stonden.

Nieuwe oplossingen zijn aanwezig, mooie terreinindeelingen, terwijl de architectonische waarde der gevels, van een groot gedeelte, goed genoemd mag worden.

Het is een verblijdend teeken, dat de architecten zich meer en meer op dit deel van het woningvraagstuk toeleggen, dat zij het monopolie van klein woningbouw langzamerhand ontworstelen aan de handen van onbevoegden, waardoor zij de bouwkunst ten zeerste bevorderen.

Hoewel de uitgeloofde prijzen en de opzet van de geheele prijsvraag, naar de meening van enkelen niet voldeden, schijnt het dat de architecten zich niet door eenzijdige beoordeeling hebben laten weerhouden, hun werk in te leveren.

Wij brengen daarom hulde aan Uw Bouwmaatschappij en aan de Afd. Utrecht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat zij, gezien het goede doel dat bij U voorzat, deze prijsvraag heeft uitgeschreven en laten doorgaan.

Wij achten het uitschrijven van prijsvragen in den geest als deze, hoewel niet de ideale, toch de practische oplossing om de prijsvragen te behouden en daardoor, vooral ook aan de jongere architecten, de gelegenheid te bieden zich te onderscheiden.

Door vertrek naar Batavia van het jurylid R. Rijksen, architect, werd als plaatsvervangend jurylid benoemd de heer D. E. Wentink, architect.

De jury bestond alzoo uit de heeren:

W. de Man, civiel-ingenieur, lid van den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht, Voorzitter.

D. Komen, hoofdinspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht.

A. v. d. Koppel, industriëel te IJsselstein.

D. E. Wentink, architect, inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

C. de Graaf, architect te Utrecht, Secretaris.

Bij de eerste schifting werden onderstaande 26 ontwerpen ter zijde gelegd, wegens het niet voldoen aan het programma of aan de bouwverordening, b.v. geen voldoende straatbreedte, open ruimte achter de woningen, of geen vertrekken in aantal of oppervlakte, als in de verordening bepaald enz.

No. 1. Motto „Cirkel waarin 8 diagonalen."
No. 3. „ „De verkleinde nabootsing."
No. 6. „ „Architecture."
No. 7. „ „Klaar."
No. 14. „ „'t Hofje Moederzorg."
No. 17. „ „C."
No. 18. „ „Cirkelfiguur." (get.).
No. 20. „ „Arbeid Adelt."
No. 22. „ „Cirkel waarin rechte lijnen." (get.).
No. 24. „ „Poortdijk."
No. 28. „ „Zelden Rust."
No. 34. „ „Licht en Lucht."
No. 38. „ „Trio."
No. 39. Motte „Wie overlegt, legt over."
No. 40. „ „Penates."
No. 41. „ „Trapezium."
No. 44. „ „K. E. A. N."
No. 50. „ „De zestig huizen."
No. 51. „ „Twee driehoeken in cirkel." (get.).
No. 54. „ „Volharding."
No. 58. „ „Klinkerornament."
No. 66. „ „Eigenbelang."
No. 75. „ „IJssel."
No. 78. „ „Lotto."
No. 83. „ „Wiwintem."
No. 84. „ „Eenvoud."

Bij de tweede schifting bleek, na een nauwkeurig onderzoek, dat de volgende 46 ontwerpen wegens mislukte opvatting, gebrekkige plan- en terreinindeeling, minder gelukkige architectuur van de gevels of niet te herstellen bezwaren, als bij de eerste schifting genoemd betreffende de bouwverordening, niet voor bekroning in aanmerking kwamen:

No. 2. Motto „Eenvoud."
No. 4. „ „Wie?"
No. 5. „ „Cirkel waarin een bij." (get.).
No. 8. „ „Ring."
No. 9. „ „Eenvoudig en degelijk."
No. 12. „ „Studio."
No. 16. „ „Zwarte schijf." (get.).
No. 19. „ „Hun thuis."
No. 21. „ „Goed en Goedkoop."
No. 23. „ „Egypt. driehoek." (get.).
No. 27. „ „Welkom."
No. 29. „ „Beknopt."
No. 30. „ „No. 30."
No. 31. „ „Bis in idem."
No. 33. „ „H. S. en zwarte driehoek."
No. 35. „ „Pythagoras."
No. 36. „ „Liberty."
No. 37. „ „Loon naar werken."
No. 42. „ „A."
No. 43. „ „Passer, driehoek en gradenboog in cirkel." (get.).
No. 45. „ „A.H." (dooreen.)
No. 46. „ „Fortes Fortuna."
No. 47. „ „Slechts weinig tijd over."
No. 52. „ „Eensgezind."
No. 53. „ „Woningbuurt."
No. 55. „ „Vesta."
No. 56. „ „Dilemma."
No. 59. „ „Driehoek waarin 2 Egypt. driehoeken." (get.).
No. 61. „ „Cirkel waarin 2 Egypt. driehoeken." (get.).
No. 62. „ „Studie."
No. 63. „ „Maart."
No. 64. „ „Hoop."
No. 65. „ „G.W."
No. 68. „ „Ad laborem."
No. 69. „ „Josephina."
No. 70. „ „Voorwaarts."
No. 71. „ „Doel."
No. 72. „ „Drie cirkels dooreen." (get.).
No. 73. „ „Cirkel waarin ster." (get.).
No. 74. „ „Werkmansheim."
No. 76. „ „Cirkel waarin driehoek met ingeschreven cirkel." (get.).
No. 77. „ „Rust."
No. 79. „ „Placet."
No. 80. „ „Eenvoudig in cirkel."
No. 81. „ „Toekomst."
No. 82. „ „Driehoek waarom cirkel." (get.).

Wij willen hier nog vermelden, dat de Nos. 5, 12, 55 en 71 een tamelijke, en de Nos. 56 en 73 een goede architectuur voor de gevels lieten zien.

Na een derde bestudeering van de overblijvende 12 ontwerpen vielen, wegens enkele gebreken, ook wat betreft de bouwverordening, uit:

No. 10. Motto „Studie."
No. 11. „ „Te huis."
No. 13. „ „Licht en lucht."
No. 48. „ „Kleine woning."
No. 57. „ „B. K."
No. 60. „ „Je oplossing."
No. 67. „ „Minimum en maximum."

Alsnu bleven 5 ontwerpen over. Hoewel van elk ontwerp eene beoordeeling is opgesteld, meenen wij te kunnen volstaan met slechts de beoordeeling van deze laatstgenoemde 5 ontwerpen hier te laten volgen.

No. 32. Motto „32." Het terrein is geteekend op 80 M. en daar het 85 M. is, zal er dus aan de Poortdijk een nog grooter gedeelte overblijven voor vóórtuintjes.

De terreinindeeling is zeer gelukkig, zonder fouten, wat de bouwverordening betreft, en in de details vernuftig.

Een plein of hof als dit zal zeker een aangenamen indruk verwekken; een plein of hof moet een gesloten beeld geven; het moet, om schoon te kunnen zijn, niet hinderlijk onderbroken worden door straten.

Deze groepeering is gesloten en aan het achtergedeelte zeer rustig gehouden door de iets terug liggende huisjes; deze huisjes zullen aangewezen zijn voor ouden van dagen.

Ook de geslotenheid van het voorgedeelte is goed gedacht door de alleen staande huisjes bij den toegang.

De indeeling van de huisjes is goed doordacht, practisch en aangenaam in de verhoudingen.

De architectuur van de gevels is zeer goed, goed van karakter en goed van groepeering om het pleintje.

Het teekenwerk is vlot, zonder effectbejag en doet den constructeur herkennen.

No. 15. Motto „Arbeid." De terreinindeeling is zeer goed, doch mist op enkele punten de beslotenheid van het ontwerp „32".

De 6 middenwoningen zullen de rust van de bebouwing eenigszins verstoren en de plaatsing van deze zes woningen heeft tengevolge gehad, dat de achtertuintjes ondiep zijn geworden.

De distributie van de huisjes is goed bestudeerd.

De architectuur van de gevels is verdienstelijk, goed getypeerd en aangenaam in de groepeering.

Het teekenwerk is van hooge waarde en verraadt een zeer vaardige hand.

No. 49. Motto „De 20ste eeuw." De terreinindeeling is niet gelukkig, er is geen enkele poging gedaan om een aardig effect te krijgen, hetzij door groepeering of door beplanting. De indeeling is te veel straat, te stedelijk van karakter.

Door de zeer gelukkige architectuur van de gevels wordt het bovenstaande bezwaar wel verminderd, doch het ontbreken van een afsluiting aan de Noordzijde van het terrein blijft niet fraai.

De planindeeling van de huisjes is zeer goed en met zorg ontworpen.

Het teekenwerk is verdienstelijk en getuigt van een bekwame hand.

No. 26. Motto „Eudokia." De terreinindeeling verdient lof.

De indeeling van de woningen is goed.

De gevels zijn goed en het geheel is verdienstelijk geteekend.

No. 25. Motto „Cirkel waarin Egypt. driehoek (get.). De terreinindeeling is niet gelukkig, ontwerper heeft geen poging gedaan om een eenigszins vriendelijke en afwisselende groepeering te verkrijgen.

De planindeeling van de woningen is goed.

De architectuur van de gevels is eenvoudig en goed.

Het teekenwerk is strak van lijn.

Conclusie.

De eindconclusie van de jury is, dat deze vijf ontwerpen het meest in aanmerking zouden komen voor eene bekroning.

De jury meende hen te moeten rangschikken als hieronder is gedaan en wel op grond van de architectonische verdiensten, d. w. z. goede terrein- en planindeeling en goede geveloplossingen.

Bij het narekenen der begrootingen moest de jury tot haar leedwezen erkennen, dat geen der inzenders er in slaagde op voldoende wijze aan te toonen, dat er voldaan was aan een der eischen van het programma, n.l. dat de woningen konden worden gebouwd voor een som, welke bij de in het programma gestelde huurprijzen, een rente van 7 % zou waarborgen.

Reden waarom de jury zich niet meent te kunnen verantwoorden, de genoemde vijf ontwerpen voor een volledige bekroning, volgens het programma voor te dragen.

Zij meent echter, dat de groote verdiensten der ontwerpen wel degelijk erkend moeten worden en vindt daarin aanleiding, Uw Bestuur voor te stellen, aan deze plannen premiën toe te kennen, en wel als volgt:

1e premie van f 175.— aan het ontwerp motto „32", ontwerper de heer K. van den Berg, architect te Utrecht;

2e premie van f 75.— aan het ontwerp motto „Arbeid", ontwerper de heer G. J. Bosma, architect te 's-Gravenhage;

3e premie van f 50.— aan het ontwerp motto „De 20ste eeuw", ontwerper de heer G. H. Mol te Breda;

1e Eervolle vermelding aan het ontwerp motto „Eudokia", ontwerpers de heeren. C. J. L. van der Harst en W. de W., te Rotterdam;

2e. Eervolle vermelding aan het ontwerp motto „Cirkel waarin Egypt. driehoek" (get.), ontwerper de heer A. van Hattum, architect te Utrecht.

In het ontwerp motto „32" zijn eenige bezuinigingen te maken, zonder aan plan, indeeling of architectuur schade toe te brengen en daar wij dit plan als het beste beschouwen, stellen wij U voor, bij eventueele bebouwing van het terrein, dit ontwerp, met de aan te brengen bezuinigingen, te kiezen en uit te voeren.

Aldus opgemaakt op de laatste bijeenkomst van 2 Mei 1911.

De Jury,
W. DE MAN, c.i., Voorzitter.
D. KOMEN.
A. v. d. KOPPEL.
D. E. WENTINK.
C. DE GRAAF, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 19. Officieel gedeelte. Algemene Mei-vergadering. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 2 Mei 1911. — Verslag vergadering Hoofdbestuur met Raad der Afdeelingen van 2 Mei 1911. — Rapport van de Commissie tot herziening van de statuten en Alg. Huish. Reglement, betreffende de door het Hoofdbestuur voorgestelde wetswijzigingen. — Examen tot het verkrijgen van het Diploma van uitvoerder van Burgerlijke bouwwerken, Examenvragen.

ARCHITECTURA No. 19. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Warenhuis te Düsseldorf en een vergelijkende beschouwing, met afbeeldingen.

Woonhuis te Scheveningen, arch. A. R. Hulshoff b.i. en A. A. Kok, met afbeeldingen.

Internationaal Woning-Congres te Weenen (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 19. Echo's IV. Twee voorbeelden van ontsiering van overheidswegen.

Waarom loodwit-verbod? IV, door P. Bakker Schut c.i.

Geschooldheid en Techniek in het Bouwbedrijf, boekbeschouwing.

DE INGENIEUR No. 19. Rol- en schuifdeuren in België en Duitschland. Mededeelingen omtrent de bevindingen, verzameld op een studiereis in die landen ten behoeve van een ontwerp voor nieuwe schutsluizen in het kanaal door Zuid-Beveland, door A. E. Kempees en J. A. Ringers, ingenieurs van 's Rijks Waterstaat, met afbeeldingen.

Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. v. Ing. van 6 Mei 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 19. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Iets over de vergelijking van constructies.

DE AANNEMER No. 19. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Jaarverslag 1910.

Vakopleiding en leerlingwezen.

Onduidelijke besteksbepalingen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 46. De toebereiding van het zwarte email der Italiaansch- Grieksche pottebakkersartikelen. — Het sinteringspunt der kleisoorten. — Nog eenige wenken bij het gebruik van stoomketels. — Rookvrije verbranding bij het stoken van stoomketels met steenkolen. — Het gegoten huis. — Het verwijden van den bovengrond door water.

KLEI No. 10. De tweede Mei-aflevering van dit blad opent met een artikel «De Ontwikkeling van het Woonhuis in Engeland» naar het Engelsch van W. H. Bidlake, een goed geschreven artikel, maar waarvan men alweder vragen kan, wat doet het in het orgaan van de Nederlandsche Baksteenfabrikanten? In elk tijdschrift voor een ontwikkelden lezerskring zou het op zijn plaats zijn, maar welke bijzondere belangrijkheid heeft het voor den steenfabrikant, nu er nog zoovele onderwerpen van zuiver technischen aard, van zuiver vakbelang op behandeling wachten. Er komt in dit nummer een stukje voor, overgenomen uit de Tonindustrie-Zeiting over het droogleggen van een vochtigen ovenbodem. Een Duitsche steenbaas deelt daarin mede, hoe hij dit gedaan heeft. Zijn de Nederlandsche fabrikanten of hun technici niet te bewegen tot het mededeelen hunner ervaringen op verschillend gebied, of houden zij die liever voor zich, uit vrees, dat een concurrent er van profiteeren zal? Een treurige toestand voorwaar, als het zoo is en niet bevorderlijk aan de ontwikkeling der industrie, die toch reeds te lijden heeft van invloeden, waar de fabrikanten zelf vooralsnog weinig tegen kunnen doen; een reden te meer om alles te doen wat zij zouden kunnen.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 4. De heer P. Franzen Jz. te Bovenkarspel, die reeds vroeger over Noord-Hollandsche plaatsen schreef, leidt ons in dit nummer rond op een wandeling door Medemblik, het doode stadje aan de Zuiderzee, dat er zich nochtans op beroemen kan de oudste stad van West-Friesland te zijn. Eenige aardige kiekjes illustreeren deze wandeling, o.a. van het bekende kasteel Radboud, stichting van graaf Floris V en het voornaamste monument, dat nog een denkbeeld geeft van de beteekenis van Medemblik in ouden tijd.

In een stuk getiteld: «Romantische Kunstmin of het Haarlemsche Raadhuis» bespreekt de heer Jan Kalf het voornemen, om de torentjes, die vroeger aan dat Raadhuis bestonden te herbouwen. De schrijver komt in een uitvoerig betoog tot de conclusie, dat het niet wenschelijk is, tot dien herbouw over te gaan, maar dat er te Haarlem ander en beter werk op het gebied van monumentzorg te doen valt.

Het is een groote sprong van de Noord-Hollandsche steden naar New-York met zijn skyscrapers, maar wij komen weer op het uitgangspunt terug, want wij vinden daarna een paar afbeeldingen van de Chirurgijnskamer in het Waaggebouw te Alkmaar.

In de «Toelichting bij de Platen» zien wij een drietal afbeeldingen van den bouw der Javasche Bank te Batavia en een ontwerp voor een bankgebouw te Amsterdam.

MODERNE BAUFORMEN No. 5. In het Mei-nummer van Julius Hoffmann's maandschrift maken wij allereerst kennis met het werk van leerlingen van de Staats-Kunstnijverheidsschool te Hamburg. De redacteur, Dr. C. H. Baer, schreef er een korte toelichting bij. Het zijn prenten van landhuizen, tuinen en interieurs, die de leerlingen teekenden. De interieurs zijn o.i. het leerzaamst, omdat zij de meeste studie van compositie en detail vereischen, maar het gevaar voor overdrijving in deze prentenmakerij lijkt ons niet uitgesloten, want dat de werkelijkheid toch een geheel ander effect maakt ziet men o.a. aan de naar de natuur opgenomen interieurs en meubelen.

Een flink opgevat modern bouwwerk is het winkelhuis Fischbein & Mendel te Berlijn van Hans Bernouilli, de detailafbeeldingen zijn zeer fraai. Men kan Bernouilli ook als teekenaar leeren kennen in eenige zeer verdienstelijke schetsjes van kleinere gebouwen.

In een slotartikel worden eenige werken van den bekenden Engelschen novateur C. F. A. Voysey beschreven en afgebeeld. Voysey is de profeet van den eenvoud, maar toch heeft zijn werk, b. v. het uiterlijk van het hier afgebeelde «Pasture House», veel aantrekkelijks. Dit kan niet gezegd worden van het decoratieve beeldhouwwerk der Frankfurter beeldhouwers E. & W. Ohly; de motieven zijn nogal origineel, maar van een beeldhouwer mag men verwachten, dat hij ze beter weet te verwerken dan een sprits- of wafelbakker.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 7 en 8. Van Alexander Koch's maandschrift liggen nog twee afleveringen ter bespreking, waarvan de inhoud alweder de grootste verscheidenheid biedt. Wij maken hier kennis met eenige schilders, de Münchener Heinrich von Zügel, een verdienstelijk veeschilder, die vooral schapen uitstekend weet te treffen, Richard Hoelscher uit Darmstadt, die enkele figuren, Richard Bloos te Parijs, die vele figuren schildert.

De architectuur is vertegenwoordigd door werken van Oskar Kaufmann te Berlijn. Daarna komt de merkwaardige Weener architect Emanuel Jos. Margold aan het woord, de man die voor niets terugdeinst, zelfs niet voor het ontwerpen van dameshoedjes. Toch verdient de werkkracht en fantasie van dezen kunstenaar bewondering. Al kunnen sommige zijner ornamenten ons maar matig bekoren, zoo is toch bij zijn patronen voor bedrukte stoffen, voor borduurwerk en porseleindecoratie veel goeds.

Het nummer wordt besloten met eenige zeer mooie afbeeldingen van tuinen, aangelegd door Leberecht Migge te Hamburg-Blankenese.

No. 8, de Mei-aflevering, opent met een stukje over de voorjaarstentoonstelling der Münchener Secession. Te oordeelen naar de afbeeldingen van een aantal der tentoongestelde stukken gelooven wij niet, dat deze Secession een omwenteling in de schilderkunst zal teweeg brengen. Van meer belang achten wij de invloed, die op bouw- en meubelkunst uitgaat van de Vereinigte Werkstätten für Kunst im Handwerk te Berlijn, waar Prof. Bruno Paul den scepter zwaait met veel talent, artistiek en commercieel.

Werkelijk overstelpend is het aantal, meerendeels zeer fraaie, reproducties van werk uit de bovengenoemde werkplaatsen, dat men hier vindt.

Deels getuigt dit werk van smaak en beschaving, maar in sommige interieurs wordt het effect bedorven door een behangselpatroon, dat alle perken te buiten gaat, terwijl men op andere plaatsen weder geneigd is bescheidenlijk te vragen, waarin eigenlijk het artistieke en mooie in de voorwerpen of in de daarmede gemaakte combinaties bestaat en of het eigenlijk niet de handige photograaf is, die er wat van gemaakt heeft.

Er is nog weinig van te zeggen, waar deze en dergelijke werkplaatsen ons heen zullen voeren en of zij werkelijk veel zullen bijdragen tot het vinden van het veelgezochte harmonische karakter in de moderne woning.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

EXAMENS M. O. TEEKENEN, ENZ.

De Commissie, belast met het afnemen van de akte-examens middelbaar onderwijs in het teekenen (Ma tot en met Mk) in het boetseeren (O), zal dit jaar zitting houden te Rotterdam.

Benoemd zijn: tot lid en voorzitter der Commissie: H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's-Gravenhage; — tot lid en onder-voorzitter: Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; en H. Rozenbeek, leeraar aan de R. H. B.sch. te Heerenveen; — tot leden: dr. J. A. Barrau, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; dr. J. F. van Bemmelen, hoogleeraar te Groningen; H. Benes, leeraar aan de Ambachtsschool te 's-Gravenhage, wonende te Rijswijk; A. ten Bosch, lid van een electrotechnisch bureau te 's-Gravenhage; H. J. den Breeje Sr., leeraar aan de ambachtsschool te Utrecht; P. H. Brunsman, leeraar aan de ambachts- en burgeravondschool te Alkmaar; J. Bubberman, leeraar aan de Rijks-H. B.school te Leeuwarden; A. R. Cohen, leeraar aan de Rijks-Normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; P. Doorn, directeur der ambachtsschool en eener avondteekenschool te Haarlem; H. J. van Dijk, leeraar aan de eerste H. B.school met 5-j. cursus en aan de gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam; H. Eilens, directeur der Rijks-Rietvlechtschool te Noordwolde; A. Falise, leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam; D. R. Gerhardt, directeur der ambachtsschool en leeraar aan de burgeravondschool te Schiedam; F. T. Grabijn, hoofdleeraar aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem; H. C. Grosjean, leeraar aan de Middelbare Technische School, tevens Kweekschool voor Machinisten, te Amsterdam; Th. A. H. van Harderwijk, directeur der Ambachtsschool te 's-Gravenhage; J. L. van Ishoven, leeraar aan de 1e

Ambachtsschool te Amsterdam; G. J. P. Kalemink, leeraar aan de gemeentelijke H. B.school en directeur van de burgeravondschool te Hilversum; J. Kuyper, hoofdl. aan de Academie van Beeld. Kunsten te 's-Gravenhage; W. C. Kromhout Czn., hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; H. Leeuw, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Nijmegen; A. D. F. W. Lichtenbelt, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, wonende te Rotterdam; H. Luns, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; G. C. Michell, directeur der ambachtsschool te Leeuwarden; P. H. Pomes, directeur der ambachts- en avondteekenschool Zierikzee; J. van Reijendam, directeur der ambachts- en burgeravondschool te Nijmegen; W. C. Ridderhof, leeraar aan de school van het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genitrix«, te Leiden; H. J. Rutters, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; J. A. Schell, leeraar aan de middelbare technische school, tevens kweekschool voor machinisten, te Amsterdam; M. Sirag Jzn., leeraar aan de middelbare technische school voor de bouwkunde te Utrecht; J. Veldkamp, directeur der ambachts- en burgeravondschool te Zwolle; mej. J. van Kaay, leerares aan de industrieschool voor meisjes te Rotterdam; mej. J. H. A. Linden, directrice van de industrie-school voor meisjes te Groningen.

— Een Haagsch Beursgebouw. — De «Vereeniging van den Haagschen Geld- en Effectenhandel» heeft besloten tot oprichting van een eigen Beursgebouw, op het terrein van de kerk en de pastorie der Geref. Gemeente aan de Nobelstraat, aldaar.

Nader verneemt de «N. Ct.» nog, dat er voor het te stichten gebouw nog slechts voorloopige plannen ontworpen werden, zonder dat echter beslist is welken architect het ontwerpen van een definitief plan op te dragen. H[illegible]contrent zal door het bestuur nog nader een besluit genomen worden.

— Te Graft (N.-H.) hebben de Kerkeraad en Regenten van het Weeshuis besloten een nieuw weeshuis te bouwen, wijl het bestaande, dat gebouwd is in 1708, vele verzakkingen vertoont.

Het maken van bestek en teekening voor het nieuwe gebouw is opgedragen aan de heeren R. K. Koppen & Zoon, te West-Graftdijk.

— Alcoholvrije opvoeding. — De Vereeniging «Cassianus», te 's-Hertogenbosch heeft besloten een prijsvraag uit te schrijven, waarvoor drie prijzen zijn uitgeloofd, resp. van f 100, van f 60 en van f 40.

De opdracht is het ontwerpen van een teekening, welke dienen kan als propagandaplaat, prentbriefkaart en sluitzegel. Zij moet propagandistisch waarde hebben voor het doel der vereeniging: alcoholvrije opvoeding. Om over die strekking te oordeelen is aan de beoordeelaars nog toegevoegd de voorzitter prof. L. van Aken, te Heeswijk.

— Tot gemeente-opzichter te Zaandijk is, voorloopig voor een jaar, benoemd de heer R. Kwist, te Hillegom.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar voor pl.m. 2 maanden. Brieven, No. 18298, bureau der «N. Rott. Courant.» (1)

— Civiel-Ingenieur, met einddiploma Delft van 1909, 1910 of 1911, met ingang van 1 Juli 1911 als Aspirant-Adjunct-Ingenieur bij Weg en Werken H. IJ. S. M., aanvangstractement f 1000.— per jaar. Aanbiedingen, vóór 24 Mei a.s. aan den Chef van de werken, Administratiegebouw H. IJ. S. M. Amsterdam. (1)

— Aankomend Bouwkundig-Teekenaar, als Volontair bij den bouw van een Fabriek. Br. fr. letter W T 481, «N. v. d. D.» (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor tijdelijk, aan eene Fabriek in Noord-Brabant. Adres ond. No. 19696, aan het Algem. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, Den Haag. (1)

— Bouwk. Teekenaar, P.G., leeftijd 25 jaar of ouder en beschikkende over 10 à 15 Mille, om in een prima Bouwzaak te worden opgenomen. Brieven lett. M. bij den Boekh. J. J.Krijne, te Amsterdam. (1)

— Onderwijzer in het schilderen aan de Ambachtsschool en Avondteekenschool te Winschoten tevens in Vak- en Handteekenen. Salaris f 1050, dat kan stijgen tot 1350, stukken te zenden vóór of op 15 Juni a.s. aan den Directeur dier Scholen. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met bestekteekening, details en statische berekeningen;

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, beide op een Architectenbureau te Amsterdam. Brieven onder lett. N O T, Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Amsterdam. (1)

(Vervolg ze bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
JIEPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 27 MEI 1911. No. 21.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een zeer belangrijk boek.

Vervolg. (Zie bladz. 154.)

Van algemeene bekendheid is het, hoe in den loop der vorige eeuw, de kwijning van de ambachten en van het leerlingstelsel, in verband met de opkomst der moderne industrie, meer en meer de aandacht heeft getrokken.

Men was zich bewust, dat met de opheffing der gilden in de ambachten een geheel andere toestand was ingetreden, maar al verwachtten sommigen ook alleen heil van een weder in het leven roepen dezer instelling, zij die grondig hadden nagespeurd, welk samenstel van oorzaken tot de opheffing had geleid, zagen in dat van een weder in het leven roepen op den ouden voet geen sprake meer kon zijn. In Duitschland zijn de veranderde toestanden meer geleidelijk ingetreden en bleven de ambachten gereglementeerd en het leerlingstel geregeld, maar bij de groote vlucht, die de industrie na de grondvesting van het Duitsche rijk nam, bleek ook spoedig, dat die wettelijke bepalingen niet vermochten den toenemenden achteruitgang in de ambachten te sluiten, zoodat men ook daar op middelen tot verbetering bedacht was.

Dr. Van der Waerden ontvouwt in het tweede hoofdstuk van zijn boek in beknopten vorm de geschiedenis van den overgang van de oude tot de nieuwe toestanden. Vervolgens gaat hij na, hoe het leerlingwezen zelf daarbij van karakter veranderd is.

„De opleiding van den leerling in het handwerk heeft aan veelzijdigheid verloren, sinds minder het maken van een voorwerp van het ruw-materiaal af ging voorkomen. Ook in het handwerk, in 't bijzonder in de steden, trad splitsing van arbeid en specialiseering op; daarbij werd meer en meer van half-fabrikaten gebruik gemaakt, terwijl de machine een zekere plaats in de kleine werkplaats veroverd heeft." Zoo redeneerde men reeds in 1875, maar in 1907 achtte men de opleiding tot de ambachten nog een onopgelost vraagstuk en geen wonder, want er werden aan den aankomenden werkman geheel andere eischen gesteld dan vroeger; meer en meer vroeg de groot-industrie een betrekkelijk klein aantal geschoolde krachten van veelzijdige technische ontwikkeling, bij een steeds groeiend aantal ongeschoolde hulpkrachten, afgericht voor bepaalde werkzaamheden, of daarvoor gemakkelijk en in weinig tijd af te richten.

Om een juist inzicht te verkrijgen in de verhoudingen heeft men de statistiek te hulp geroepen. De statistiek is een nog tamelijk jonge wetenschap en met gegevens en resultaten uit hare kinderjaren moet men voorzichtig omgaan. Het is nog de vraag of ook nu nog die gegevens altijd even betrouwbaar zijn te achten. Uit een vergelijkenden staat, in 1909 gepubliceerd in het „Reichsarbeitsblatt", waarin de resultaten van bedrijfstellingen van de jaren 1895 en 1907 naast elkander worden gesteld, is evenwel met vrij groote zekerheid te besluiten, dat het aantal ongeschoolden tegenover dat der geschoolden nog steeds toeneemt.

Er zijn echter menschen, die niet gelooven, dat dit zoo zal blijven voortgaan, omdat de ongeschoolden het eerst in aanmerking komen, om door machines of automaten te

worden vervangen en de schrijver citeert als zoodanig de Charlottenburger hoogleeraar Kammerer, wiens laatste uitspraak op dit punt als volgt luidt:

„De stijging van de loonen der ongeschoolden, en de gevaren van werkstakingen, waartoe deze arbeiders gemakkelijker komen dan de geschoolden, hebben geleid tot de vervanging der handlangers. Gevolg dezer ontwikkeling is dan „het gebruik van den mensch, niet meer als spiermachine, maar als denkend wezen binnen het raam der arbeidssplitsing." Het voornaamste middel is de electrische krachtverdeeling." De „mechaniseering" des menschen wordt ten slotte genoemd: „een sage uit den tijd der onvolkomen machinerie."

Deze uitspraak ziet er op het eerste gezicht nog al optimistisch uit, maar het kan zijn, dat de professor gelijk heeft en wij, zij het ook in een vrij verre toekomst, den toestand dien hij schetst tegemoet gaan. Hoe Dr. Van der Waerden er over denkt zullen wij later vernemen, zooals blijkt uit den slotzin van zijn beschouwing aan het eind van het tweede hoofdstuk van zijn boek, waar wij lezen:

„Wij hebben in het voorgaande den achteruitgang van het handwerk, rest van een gildewezen, dat vroeger aan de voortbrenging het stempel gaf, maar ook de opkomst en rijping der moderne industriëele productie gezien in verband met een achteruitgaande behoefte aan arbeiders voor hun werk opgeleid. Hoe de nieuwe wijze van voortbrengen, waarbij de machine de arbeidssplitsing nog verder doordreef, de geschoolde arbeiders, die zij nog behoefde, trok uit het kleinbedrijf. Hoe dit kleinbedrijf, eensdeels door den sloopenden concurrentiestrijd tegen het grootbedrijf — voor zoover dit zich op hetzelfde gebied bewoog — anderdeels, doordat het gebruik ging maken van half-fabrikaten, minder in staat geraakte zijne leerlingen tot vakbekwaamheid op te leiden. Hoe uit de exploitatie van jonge arbeiders en de onvolledige vorming de behoefte ontstond op andere wijze aan de noodige geschoolden te komen. Daardoor kwam de vakschool op, maar ook de eigen opleiding van leerlingen door de fabriek, hoezeer dit opleiden concurrentiebezwaren ondervond en, door de daarvoor gevergde kosten, niet dan langzaam vlotte. Deze opleiding, zegt de Arbeidsinspectie van Hessen, geschiedt doorgaans alleen met de bedoeling, om een kern van geschoolden te vormen, voormannen en meesterknechts voor het eigen bedrijf."

„Een enkele maal vonden wij vermeld, dat bekwame fabrikanten grootere veelzijdigheid bij hunne arbeiders verlangen; ook dat bij een deel der ongeschoolden (bij dat deel, dat waardevolle machines bedient) behendigheid, vernuft en begrip van teekenen gewenscht wordt. Bij de eerste opmerking werd als voordeel genoemd het makkelijker van vak tot vak te kunnen overgaan; bij de tweede had men blijkbaar de „angelernte" arbeiders op het oog."

„Wij hebben verder gezien, dat in enkele takken van industrie, in het bijzonder in de metaal- en houtbewerking en de grafische vakken, de behoefte aan geschoolden het grootst is: terwijl de fabrieken in het algemeen, met name de chemische en andere nieuwe industrieën, slechts een kleinen kern van arbeiders van hoogere kwaliteit behoeven."

„Maar ook zagen wij, dat de opkomende behoefte aan scholing gelijken tred houdt met, gevolg is van de groeiende mogelijkheid om met een groot aantal ongeschoolden te kunnen werken. Terwijl de bezwaren en kosten van scholing het streven doen opkomen, zich van dezen onafhankelijk te maken, leidt dit dan tot het aanschaffen van zoodanige machines, dat gearbeid kan worden zonder opleiding tot het werk. Daardoor kan wederom de massa der ongeschoolden toenemen. De Duitsche beroepstellingen wijzen deze toename dan ook aan als een feit."

„Hoe ten aanzien van dit alles het oordeel van Prof. Kammerer te verstaan is zal dus nader moeten blijken."

* * *

Wij zijn thans gekomen tot het omvangrijke hoofdstuk van Dr. Van der Waerden's belangrijk boek getiteld: Het onderzoek met vragenlijsten en bedrijfsbezoek.

Om meerdere en meer nauwkeurige gegevens voor zijn studie te verkrijgen, dan uit de vroeger vermelde bronnen te putten waren, dacht de schrijver allereerst aan het samenstellen van een vragenlijst, aan de werkgevers te richten. Daarbij bleek het noodig te letten op het verschil van meening, dat bestond omtrent de begrippen geschoolde en ongeschoolde arbeiders en kwam het gewenscht voor een derde groep, nl. getrainde of afgerichte arbeiders in te lasschen. Met medewerking der Hoogleeraren Blom en Volmer kwam de vragenlijst tot stand, die als bijlage in het boek is afgedrukt. De 15 vragen, die daarin gesteld zijn, hebben natuurlijk direct of indirect betrekking op alles wat de schrijver meende noodig te hebben, om een zoo juist mogelijk denkbeeld van de feitelijke toestanden te verkrijgen. Men moet de beantwoording van zulk een vragenlijst gemakkelijk maken, rekening houden met de meer of mindere nauwkeurigheid, waarmede de vragen beantwoord zullen worden en met de omstandigheid, dat voor velen, bij de meeste welwillendheid en nauwgezetheid, een beantwoording van sommige vragen toch niet mogelijk is. Er werden 600 vragenlijsten verzonden. Teekenend is het wel, dat daarvan slechts 151 werden beantwoord, en uit den aard der zaak liep de wijze van beantwoording zoozeer uiteen, dat meermalen, om een juist inzicht te erlangen, andere bronnen ter aanvulling van ontbrekende gegevens moesten worden geraadpleegd. Ten slotte bleek, dat in vele gevallen fabrieksbezoek wel het belangrijkste materiaal ter aanvulling opleverde. Dit bezoek strekte zich uit over 65 bedrijfsinrichtingen. Slechts wat betreft de metaalnijverheid werd voor een deel van enkele, uit het buitenland ontvangen, gegevens gebruik gemaakt, maar met uitzondering van de kunstnijverheid, als vallende buiten de eigenlijke handwerken, en van de diamantnijverheid en het mijnbedrijf, werd het onderzoek uitgestrekt tot alle belangrijke takken van nijverheid in Nederland.

Van de beteekenis der Nederlandsche nijverheid, waarover wel eens met geringschatting gesproken wordt, verkrijgt men een tamelijk volledig denkbeeld uit de lange lijst van bedrijven, die men hier vermeld en achtereenvolgens behandeld vindt. Het zou ons te ver voeren den schrijver hier op den voet te volgen op zijn onderzoekingstocht, al moet erkend worden, dat nagenoeg overal zijn mededeelingen de belangstelling gaande maken, ook waar zij industrieën betreffen, die met het bouwbedrijf of de vervaardiging en bewerking van bouwmaterialen niets uitstaande hebben.

In de hoogste mate is dit voor ons natuurlijk het geval, daar waar houtbewerking, bouwbedrijf en betonwerk ter sprake komen.

De arbeid in de houtzagerijen is, bij de verandering van de windmolens in stoomzagerijen, niet heel veel in zijn aard gewijzigd, wanneer men ten minste de met die verandering gepaard gaande invoering van cirkelzagen en lintzagen buiten beschouwing laat. Het groote verschil tusschen de oude en de nieuwe wijze van bewerken, zit wel in de veel grooter regelmatigheid en snelheid en de daaruit voortkomende veel grootere productiviteit. Betrekkelijkerwijze wordt daardoor van de afgerichte arbeiders, die het ruwe materiaal aanvoeren en het bewerkte sorteeren en opstapelen, meer geëischt dan van de enkele geschoolden, die de stammen of balken beoordeelen, in verband met de voordeeligste uitlevering, de zagen stellen, in een woord, het machinale werk voorbereiden.

Met de cirkelzaag en de schaafmachines is het eenigszins anders. Deze werktuigen hebben den timmerman aanvankelijk zeer veel werk uit de hand genomen en toen daarna nog allerlei speciale machines voor houtbewerking in gebruik kwamen, zijn de zoogenaamde timmerfabrieken ont-

staan, waaronder er zijn, waar eigenlijk in het geheel niet of slechts door een klein gedeelte der arbeiders getimmerd wordt.

Dit hangt af van de soort van werk, die aan die fabrieken het meest voorkomt. Op een kistenfabriek zal men dan ook in den regel geen bekwame timmerlieden noodig hebben, maar fabrikanten, die zich bezighouden met de vervaardiging van kozijnen, deuren, ramen, trappen en dergelijke onderdeelen, stellen over het algemeen wel prijs op vakkennis ook bij het personeel, dat uitsluitend machines bedient. Al is de behandeling van die machines meerendeels eenvoudig en in weinig tijds aan te leeren, het is toch goed, dat degene, die er mede werkt, begrip heeft van de verdere bewerkingen, die het hout, als het uit de machine komt, nog moet ondergaan en begrip van het oogmerk, waartoe een gedeeltelijk klaargemaakt onderdeel moet dienen.

Wij hebben meermalen beweerd, dat in elke timmerfabriek, hoe volledig ook ingericht, steeds een grooter of kleiner aantal geschoolde timmerlieden noodig zal blijken en wij zien hier en daar door de mededeelingen van Dr. Van der Waerden deze meening bevestigd. In sommige opzichten zouden wij zeggen, dat zelfs aan de geschoolde timmerlieden op de fabrieken hoogere eischen gesteld moeten worden, wat betreft algemeene ontwikkeling, dan op de ouderwetsche timmerwinkels, maar er is een zaak, waarop hier dient te worden gelet, namelijk dat daartegenover de timmerman in de fabriek velerlei werkzaamheden verleert, die bij de oude wijze van werken tot zijn dagelijksche bezigheden behoorden. Slechts bij uitzondering belast de timmerfabriek zich met het stellen en aanbrengen van het klaargemaakte werk op de plaats van bestemming in den bouw. Dat geschiedt al door anderen en zoo zijn reeds, afgezien van de onderscheiding in trappenmakers, deurenmakers en dergelijken, die ook vroeger bestond, twee soorten van timmerlieden ontstaan, t. w. zij die in de fabriek groote vaardigheid ten toon spreiden in het klaarmaken van verschillende onderdeelen, doch wier handen verkeerd zouden staan, zoo men hen aan het afhangen van deuren, het stellen van kappen en trappen zette en zij die met deze laatste werkzaamheden uitstekend vertrouwd zijn, doch beslist onbekwaam een deur of trap te maken.

Vele opmerkingen, die men ten opzichte der timmerfabrieken kan maken, passen ook op de meubelindustrie. Hierin vormen zich meer en meer twee groepen van werkplaatsen; die welke duurdere meubelen in groote verscheidenheid afleveren en die welke zich in het bijzonder toeleggen op de massafabrikatie van goedkoope meubelen of op een speciaal artikel, b..v. stoelen.

In de eerstbedoelde groep wordt vakkennis en voorafgaande opleiding op prijs gesteld, in de laatstbedoelde wordt wel voor de voormannen een bijzondere scholing vereischt, maar voor het overig deel der arbeiders de opleiding aan een vak- of ambachtsschool volkomen overbodig geacht.

Aangaande het bouwbedrijf in het algemeen bepaalt de schrijver zich in hoofdzaak tot het aanhalen van het voorbeeld van Amsterdam, aan de hand van het in 1905 daar ter plaatse, door een Gemeentelijke Commissie, uitgebracht rapport over den toestand der werklieden in de bouwbedrijven.

Dit rapport, alhoewel vijf jaren geleden in tweeden druk verschenen, is nog steeds leerzaam en de toestanden, die er in geteekend worden, zijn nog dezelfde gebleven.

Wat de schrijver er uit aanhaalt verdient dus in alle opzichten nog eens in herinnering te worden gebracht:

„De groote bevolkingsuitbreiding van Amsterdam dateert van omstreeks 1870. Tot dien tijd was het werk in de bouwvakken grootendeels reparatiewerk. De enkele huizen, die particulieren lieten bouwen, werden door vertrouwde bazen gemaakt. Alleen groote vereenigingen en maatschappijen lieten hun gebouwen aanbesteden, totdat de behoefte aan woningen dit aanbesteden voor particuliere rekening meer in zwang bracht."

„Daarnaast kwam, vooral in den „Kaapschen tijd", door de groote verdiensten in het diamantvak, de behoefte zijn geld in woningen te beleggen, en gingen timmermansbazen huizen bouwen voor eigen rekening. Dit is de oorsprong van den berucht geworden eigenbouw, den „revolutiebouw": de huizen gingen „grif van de hand"; op gebreken, die trouwens eerst later zichtbaar werden, werd niet gelet. Het was mede de tijd der snel opkomende grondspeculatie; en de kleine bouwers, aangemoedigd door het bouwcrediet der hypotheekbanken, boden de hoogste prijzen aan de grondspeculanten."

„Voor den eigenbouwer was het voortaan alleen de kwestie het huis spoedig af te leveren; hoe deed er niet toe, als er maar een huurder aan wilde. Dit, en de sterke concurrentie onder de aannemers, brak de oudere, duurdere, maar zooveel betere productiewijze volkomen."

„Spoed en goedkoopte verlaagden niet alleen de kwaliteiten van het werk, maar ook de bekwaamheid van de werkers, waar eenerzijds het slechtere, ruwere werk en de bewerking der mindere soorten grondstof, de liefde voor het vak deden verkwijnen, anderzijds veel werk — bijv. voor de timmerlieden — werd overgenomen door de machinale productie der timmerfabrieken."

„De timmerlieden. Bovengenoemde machinale productie was in één zin een verbetering voor het werk, waar de arbeid van minder ontwikkelden werd overgenomen door de machine (bijv. het schaven van vloerdelen). Maar de timmerfabriek heeft daarnaast een der strekkingen van het revolutiebouwen versterkt, n.l. het opheffen der eigenwerkwinkels. Voegt men daarbij het op stuk werken, dat de intensiteit van het arbeiden volgens sommigen in de laatste 30 jaren heeft verdubbeld, dan verwondert het niet meer, dat het vak en de liefde voor eigen werk schade leden."

„Er is een grootere uniformiteit in het timmerwerk gekomen, zegt de Commissie, „die er toe geleid heeft, dat aan den timmerman lagere eischen kunnen worden gesteld. Wel bestaan hier ter stede nog oude burgerwinkels, waar werk van de grootste verscheidenheid wordt gemaakt, of werkplaatsen van aannemers, waar volgens de teekeningen van den architect elk stuk werk op andere wijze moet worden vervaardigd; maar over het algemeen heeft men bij den bouw een vast type van kozijn, deur of trap, enz., aangenomen. Honderden stuks werk van denzelfden vorm en dezelfde afmetingen moeten door den werkman worden afgeleverd."

„Dit heeft tengevolge, dat het meeste timmerwerk kan worden verricht door personen, die geen eigenlijke vakopleiding hebben gehad." En verder: „Die omstandigheden, die reeds voor den werkman ongunstig genoeg zijn, worden nog slechter door het stijgend gebruik, dat de aannemers van de timmerfabrieken maken."

„Even ongunstig als den invloed dezer fabrieken noemt de Commissie dien der „sweaterswinkels", waar in hoofdzaak jeugdige krachten worden geëxploiteerd."

„Wij hebben hier dus een samenstel van oorzaken, verderfelijk voor het oude vak, terwijl het nieuwe geen veredelende tegenstrekkingen schijnt te vertoonen."

„De metselaars. Van hen, hoewel hier niet in de eerste plaats de machine omvormend werkzaam is, wordt in zake vakbekwaamheid evenmin een rooskleurig beeld geschetst."

„Vóór de groote stadsuitbreiding, en nog eenigen tijd daarna, kwamen de metselaars vaklieden uit andere provincies, vooral uit Brabant; ze keerden wederom terug, als hun werk klaar was. De vakkennis, toen nog vereischt, was geen geringe: „eenige kennis van teekenen, een goed

begrip van een huis en de onderdeelen er van, en de kunst om den gebakken steen in bepaalde afmetingen en vormen te hakken, om aan bepaalde afmetingen een kunstvorm te geven."

„Maar, zoo luidt het verder: De ontwikkeling van den bouw hier ter stede heeft er evenwel toe geleid, dat minder en minder bekwame metselaars bij den bouw van een huis noodig werden. De timmerman zorgt voor de profielen, de steenbakkerij levert tegenwoordig de steenen in alle gewenschte vormen, terwijl het voegen een zelfstandig vak geworden is, dat door speciaal daarin bekwame werklieden wordt uitgeoefend."

„De stukadoors. De plafonds en het buitenwerk aan de gevels vorderde vroeger zeer veel vakkennis. Die tijden zijn lang voorbij. De modellen voor de zooveel eenvoudiger plafonds „worden door speciale modellenmakers of beeldhouwers vervaardigd of van buiten ingevoerd." De taak van den stukadoor werd: „het maken van gietvormen en afgietsels." Meer en meer wordt hun ook dit werk ontnomen; „want zoo goed als alle ornamenten voor den eigenbouw betrekt men thans uit de fabriek."

„Zoo heeft men thans in de groote steden, dus daar, waar de ontwikkeling van het bedrijf het duidelijkst zichtbaar is, twee categorieën van stukadoors: de grootste, in den revolutiebouw, behoeft slechts een „zeer geringe opleiding," maar is getraind in snel werken." De kleinste heeft meer opleiding noodig; tot haar behooren degenen, die bij den grooten stukadoorsbaas in dienst zijn en hun opleiding in de werkplaats ontvingen. Deze is echter van minder soort dan de vroegere, die tot een soort „kunstvak" bekwaamde."

„De oorzaak dezer wijzigingen is dus niet de machine, maar de revolutiebouw en de scherpe concurrentie onder de aannemers."

„De schilders. Het werk van den schilder in den revolutiebouw komt hierop neer: de „slechte materialen in den kortst mogelijken tijd op het hout, op den muur, op het plafond aan te brengen. Voor dezen arbeid is dus slechts een uiterst geringe vakbekwaamheid noodig, welke jongens en personen, die geen vak geleerd hebben, in korten tijd zich kunnen eigen maken." Betreft dit een zeer groote categorie arbeiders, niet met allen is het zoo gesteld. Hooger eischen van bekwaamheid stelt de „betere eigenbouw en de aannemerij." De hoogste eischen stellen de burgerwinkels; toch staat ook hier de wijze van bewerking „beneden het schilderwerk van een vijftig jaar geleden."

„In het algemeen kan gezegd worden, dat de enkele solide winkels „een schuilplaats zijn voor den vakman." Regel is de revolutiebouw en de scherp concurreerende aannemerij."

„De practijk, hetzij op den winkel, hetzij op het bouwwerk, (is) slechts in hoogst enkele gevallen in staat om degelijke vakwerklieden te vormen. Het stelsel van stukwerk, waaronder de werklieden arbeiden, laat niet toe, dat er tijd wordt besteed aan het onderricht van jongelieden." Tot deze conclusie kwam de Gemeentelijke Commissie inzake de opleiding. En zij voegt er in haar resumptie aan toe: „De verlaging van de eischen, die aan het werk gesteld werden, deed de vakbekwaamheid van den werkman verminderen en maakte het te werk stellen van onvolwassen, halfbekwame krachten mogelijk."

Met deze aanhalingen heeft de schrijver in het kort de factoren aangewezen: concurrentie, spoed, lagere eischen, stukwerk, splitsing in ongelijkwaardige categorieën, die den teruggang van de vakbekwaamheid in het bouwbedrijf teweeg brachten. Daarnaast deed ook de machine, de fabriek het hare, vooral bij de timmerlieden en stukadoors.

Wilde men meer in bijzonderheden afdalen, dan zou er nog heel wat meer van te zeggen, en over het bouwbedrijf wel een afzonderlijk boek te schrijven zijn geweest. Waar de studie evenwel de geheele Nederlandsche nijverheid omvat, was beperking voorgeschreven.

(Wordt vervolgd.)

Het gegoten huis te Santpoort.

In alle dag- en weekbladen zijn in de laatste weken meer of minder uitvoerige beschrijvingen, al of niet geillustreerd, verschenen van de te Santpoort genomen proef met het gieten van een huis van gewapend beton. Hoe het resultaat in het gebruik voldoet zal nog moeten blijken; de proef op zichzelf wordt als zeer geslaagd beschouwd en kan, al zal zij wellicht niet dadelijk een geheele omwenteling in het bouwbedrijf teweegbrengen, voorzeker toch groote gevolgen hebben en daarom zal er zeker aanleiding bestaan, nader in bijzonderheden de aandacht aan de nieuwe bouwmethode te schenken. Thans bepalen wij ons tot hetgeen de heer H. P. Berlage, als aesthetisch adviseur bij de zaak betrokken, en bij uitstek tot oordeelen bevoegd, over de beteekenis der proef schreef in het Weekblad van „Het Volk" o.m.:

.....Het is begrijpelijk, dat er met de ontdekking van het materiaal der „onbegrensde mogelijkheid", (gewapend beton), werd gezocht naar een toepassing ook voor den gewonen huizenbouw. Reeds dadelijk was men begonnen in gebouwen, die overigens op de gewone wijze waren gebouwd, er vloeren en ook wel kapconstructiën van te maken, terwijl langzamerhand voor eigenlijke utiliteitsgebouwen, als loodsen, werkplaatsen, fabrieken, silo's en dergelijken, ook de muurconstructie volgde.

Toch is dit altijd nog een eenigszins omslachtige methode, omdat de beton om de bewapening moet worden aangestampt, waardoor de beschuttingswanden niet te hoog kunnen zijn en dus verdieping voor verdieping moet worden opgebouwd.

Het gevolg hiervan was dus het zoeken naar een meer vloeibare beton-specie; want wilde men ten slotte het gieten van een geheelen, zij het dan ook niet al te hoogen wand bereiken, en daarmee dus de mogelijkheid van een heel huis, dan moest de specie volkomen vloeibaar zijn.

Dit te hebben mogelijk gemaakt is de uitvinding van Edison, die dus principieel het moderne vraagstuk, het gieten van een huis, heeft opgelost.

Wat de oorzaak is dat Edison het in zekeren zin bij de theorie heeft gelaten en niet tot een werkelijk practische toepassing van zijn uitvinding is gekomen, weet ik niet. Wel heeft hij bij gedeelten een gebouw in elkaar gezet, maar feitelijk een huis uit één stuk gegoten heeft hij niet.

Dit te hebben gedaan is de verdienste van den heer Harms, die met den ingenieur Small bij Edison heeft gewerkt en dus daar de practische toepassing heeft voorbereid.

Het huis te Santpoort is evenwel ook nog niet in zijn geheel gegoten. De vloeren nl. en het dak zijn afzonderlijk gemaakt, omdat de gieting in haar geheel practisch te veel bezwaren zou opleveren; ten eerste om de beschieting, die in dit geval niet uit hout maar uit gegoten ijzeren vormen bestaat, die voor de muren op elkaar zijn gestapeld, voor de vloeren, horizontaal zouden bevestigd moeten worden; en ten tweede omdat het nog niet zoo zeker was, dat de specie ook horizontaal gemakkelijk zou toevloeien. Het is echter waarschijnlijk dat met den technischen vooruitgang ook dit als laatste consequentie zal worden bereikt.

Wat is nu de algemeene beteekenis van deze technische mogelijkheid.

Ik zelf heb indertijd in een voordracht over het gewapend beton, dit het materiaal der toekomst genoemd, niet alleen practisch, maar dientengevolge ook aesthetisch — en nu komt het mij voor, dat thans een belangrijke stap in die richting is gedaan, omdat deze bovendien geheel ligt in de lijn der sociale ontwikkeling — omdat deze het woningvraagstuk een heel eind verder brengt.

De uitvinding stelt in uitzicht de verwezenlijking van de snelle massa-productie van goede en goedkoope woningen. Snel omdat een stel vormen voor een zóó groot aantal huizen dienst zal kunnen doen, tot het versleten is, in massa omdat een huis in eenige weken klaar zal kunnen zijn, goed omdat zulk een huis solide, hygiënisch en onbrandbaar is, en goedkoop omdat de wijze van productie dat doet verwachten.

Is dit niet te mooi voorgesteld? zal allicht worden gevraagd. Er ontbreekt zonder twijfel de ervaring die tot oordeelen bevoegd maakt, en er zullen misschien wel enkele nadeelen blijken te zijn, zooals die bij de toepassing van gewapend beton reeds elders zijn vastgesteld. Maar deze zijn niet van ernstigen aard, zoodat daarvoor een oplossing is te vinden.

Er is echter een andere kant aan het geval waartegen ernstige bedenking is te berde gebracht en wel den aesthetischen. Zal de eindelooze herhaling naar eenzelfde model, zoo kan de vraag luiden, niet verbijsterend eentoonig zijn, afgescheiden nog van de uit den aard der constructie voortvloeiende beperkte mogelijkheid van den vorm, en de reeds bekende niet zeer intense kleur van het cement.

Deze bedenking, die ik in den beginne reeds voor me zelf maakte, blijkt echter bij nader inzicht niet alleen niet in die mate te bestaan, maar zelfs voor een tegenovergestelde appreciatie plaats te maken.

Ten eerste is men bij den gewonen bouw van een groot aantal woningen toch ook reeds op eenzelfde type aangewezen, zoodat ook daar de kunst van den architect noodig is om dat vraagstuk op bevredigende wijze op te lossen. Het is echter mogelijk met eenzelfde stel gietmodellen verschillende oplossingen te geven, zooals het evenmin uitgesloten is om meer dan een stel te laten maken en deze door elkaar te gebruiken. Het resultaat hangt dus alweer af van het talent van den ontwerper, die zich hier voor de oplossing van een nieuw vraagstuk ziet geplaatst. En ten slotte bestaan er allerlei middelen om, wanneer de kleur die van het geheele gebouw dezelfde is, niet mocht voldoen, daaraan op kunstvolle wijze tegemoet te komen.

Maar zouden deze bedenkingen niet geheel wegvallen tegenover het feit, dat juist het eenvormige, volkomen juist het karakter weergeeft van de massaproductie, die wordt bedoeld. Ligt niet in de volkomen gelijkheid van alle woningen de geest ten grondslag die bij de stichting daarvan voorzit?

Het is de groepeering der zelfde eenheden, het is de massa van het geheel, die aangenaam zal moeten beproeven. Niet het huisje van den eenling is het doel, maar de samenvoeging van alle gelijksoortige huisjes tot een massaal geheel. Op die wijze opgevat, wordt het resultaat nog van merkwaardige stijlkundige beteekenis, omdat deze de afspiegeling zal zijn van een streven in de lijn van sociale ontwikkeling."

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

106de Algemeene Vergadering op 30 en 31 Mei a.s. in het Gebouw der Maatschappij.

Agenda:

Dinsdag 30 Mei.

Algemeene Vergadering in het Gebouw der Maatschappij ten 1½ ure n.m.

Bespreking van de onderwerpen:

1. Particulier bouwkundig werk door ambtenaar-architecten, ingeleid door den heer J. J. van Nieukerken.
2. Openbaar bouwkundig werk door particuliere architecten, ingeleid door den heer G. Versteeg.
3. Borgstelling en gunning bij particuliere aanbestedingen, ingeleid door den heer G. W. van Heukelom.

Ten 8 ure n.m.

1. Benoeming Eereleden en uitreiking Medaille der Mij.
2. Voordracht met lichtbeelden over: „Dorpskerken in Nederland", door den heer A. W. Weissman.
3. Opening der Tentoonstelling van photo's, teekeningen, enz. van Dorpskerken, in Nederland gebouwd vanaf de oudste tijden tot aan de 19de eeuw.

Woensdag 31 Mei.

Algemeene Vergadering ten 10½ ure in het Gebouw der Maatschappij.

Agenda:

1. Verslag van het Hoofdbestuur over al hetgeen in het afgeloopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen; desgewenscht bespreking van dit Verslag.
2. Verslag over het verhandelde ter verplichte vergadering van den Raad der Afdeelingen met het Hoofdbestuur.
3. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Hoofdbestuursleden.
4. Benoeming door den Voorzitter eener Commissie van Stemopneming — Stembureau — van drie leden ter vergadering aanwezig.
5. Verkiezing van den Voorzitter van het Hoofdbestuur.
6. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
7. Verslag van de Commissie van Financien over den financieelen toestand der Maatschappij.
8. Behandeling en vaststelling van de begrooting over het loopende jaar.
9. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
10. Verkiezing van 2 leden in de Commissie van Onderzoek en van 3 leden in de Commissie van Redactie.
11. Voorstel van het Hoofdbestuur, aan de Programma's van Eischen voor het examen van Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Uitvoerder van burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) toe te voegen: Een candidaat mag niet meer dan drie keer aan hetzelfde examen deelnemen.

Ten 2 ure n.m.

Voortzetting van de Algemeene Vergadering ter bespreking van de door het Hoofdbestuur voorgestelde wijzigingen en aanvullingen in de Statuten en het Alg. Huish. Reglement. (Zie de voorstellen enz. in B. Weekblad no. 17, blz. 194 en het Rapport der Comm. tot herz. v. Stat. en Alg. Huish. Reglem. in B. Weekblad no. 19, blz. 222).

Ten 6 ure n.m. Gemeenschappelijke maaltijd.

BOND HEEMSCHUT.

Verslag omtrent de werkzaamheden van den Bond, uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 24 Mei 1911.

Bestuur.

Door de constitueerende vergadering van 2 Februari 1911 werden tot leden van het Bestuur gekozen de heeren: Mr. W. B. Buma te Huizum, Mr. G. A. P. M. van der Aa te Amsterdam, K. P. C. de Bazel te Bussum, G. Bosch te

Bloemendaal, S. de Clercq te 's-Gravenhage, A. le Comte te 's-Gravenhage, D. Fockema te Arnhem, Jan Kalf te 's-Gravenhage, Jhr. C. R. F. Krayenhoff te Utrecht, E. W. Moes te Amsterdam, Dr. J. Th. Oudemans te Amsterdam, G. A. Pos te Baarn, Jac. P. Thijsse te Bloemendaal, Mr. P. G. van Tienhoven te Heemstede en A. W. Weissman te Haarlem.

De heeren D. J. Th. Oudemans te Amsterdam, Jac. P. Thijsse en G. Bosch, beiden te Bloemendaal, aanvaardden de benoeming niet.

De vergadering wees als Voorzitter aan Mr. W. B. Buma, die de benoeming slechts aannam tot de eerstvolgende Algemeene Vergadering, om den Bond niet in ongelegenheid te brengen.

Het Bestuur benoemde den heer E. W. Moes tot Onder-Voorzitter, den heer A. W. Weissman tot Eersten Secretaris, den heer S. de Clercq tot Tweeden Secretaris en den heer G. A. Pos tot Penningmeester, welke vijf heeren tezamen het Dagelijksch Bestuur van den Bond vormden.

Het Bestuur hield drie vergaderingen, waarin verschillende onderwerpen aan de orde kwamen.

Leden.

Als leden zijn tot den Bond toegetreden:

Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Bergen (N.-H.).

De Vereeniging Amstelodamum te Amsterdam.

De Verfraaiingsvereeniging Delfia te Delft.

De Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht.

Het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio te 's-Gravenhage.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

De Nederlandsche Hôtelhoudersbond te Amsterdam.

De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer op Walcheren, te Middelburg.

De Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam.

De Vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage.

Het Nederlandsch Algemeen Verbond te Dordrecht.

De Oudheidskamer Twenthe te Enschedé.

De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.

De Vereeniging tot verfraaiing van Haarlem.

De Katholieke Kunstkring de Violier te Amsterdam.

De A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland te Baarn.

De Vereeniging Pictura Veluvensis te Renkum.

De Vereeniging Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs te 's-Gravenhage.

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

De Nationale Bond voor Vreemdelingenverkeer te Utrecht.

De Haagsche Kunstkring te 's-Gravenhage.

De Nederlandsche Oudheidkundige Bond te 's-Gravenhage.

De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leek (Gr.).

De Vereeniging In Consten Een te Nijmegen.

De Vereeniging Edams Museum te Edam.

Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam.

Verschillende lichamen vroegen Statuten en Huishoudelijk Reglement van den Bond aan, zoodat verwacht mag worden dat het ledental zich zal uitbreiden.

Werkprogramma.

Het Bestuur wees uit zijn midden de heeren K. P. C. de Bazel, Jan Kalf en A. W. Weissman aan om een werkprogramma voor Heemschut op te maken.

Nadat het ontwerp daarvoor bij het Bestuur was ingekomen werd het behandeld, vastgesteld en gedrukt. *)

Correspondenten.

Een voorloopige lijst van Correspondenten werd door het Bestuur opgemaakt. Het verzenden der uitnoodigingen om als Correspondent op te treden moet echter wachten tot de Statuten de koninklijke goedkeuring zullen hebben verkregen.

Buitenland.

Het Bestuur stelde zich in verbinding met den heer Fritz Koch te Meiningen, Geschfätsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland, om de organisatie van dit lichaam te leeren kennen.

Bemoeiingen.

Toen gevreesd werd, dat de buitenplaats Scheybeek te Beverwijk, welke te koop was, in handen van bouwspeculanten zou vallen, vestigde men onze aandacht hierop. Daar deze buitenplaats echter door een aanzienlijk Amsterdammer werd gekocht behoefde Heemschut niet op te treden.

Naar aanleiding van mededeelingen uit Zwolle omtrent de voorgenomen stichting van een gebouw voor het Rechterlijk Archief aldaar, waardoor groote ontsiering dreigde, werd aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie het volgend adres gezonden.

„Het Bestuur van den Bond Heemschut tot bescherming van de Schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat vanwege Uwer Excellenties Departement op de Blijmarkt te Zwolle een gebouw voor het Rechterlijk Archief zal worden gesticht, welk bouwwerk, blijkens de ontwerpen, daarvoor gemaakt, geheel het karakter van een pakhuis met plat dak zal verkrijgen, waarom het, ook door zijn groote hoogte, de bestaande omgeving zal ontsieren. Het Bestuur van den Bond is er van overtuigd, dat het voldoende zal zijn, de aandacht van Uwe Excellentie op deze zaak te vestigen, om te voorkomen, dat deze ontsiering zal plaats vinden, en het verklaart zich gaarne bereid, indien Uwe Excellentie dit mocht wenschen, aan te geven, hoe een Archiefgebouw zou kunnen worden gemaakt, dat, beter dan het thans ontworpene, in de omgeving past."

Vertrouwd mag worden, dat op dit adres een bevredigend antwoord zal worden ontvangen.

De hulp van Heemschut werd ingeroepen om de bedreigde bosschen van Gaasterland te behouden. Het Bestuur stelde zich omtrent deze zaak in verbinding met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, die reeds herhaalde malen bosschen heeft weten te redden.

Uit Friesland kreeg het Bestuur bericht, dat het voornemen bestaat de zeer oude kerk te Wierum af te breken, die, geheel vun tufsteen gebouwd, als voortbrengsel van Romaansche kunst waarde heeft, en bovendien in het landschap zich schilderachtig voordoet. In samenwerking met den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond heeft Heemschut gepoogd, het afbreken der kerk te voorkomen. De pogingen zullen echter waarschijnlijk niet de gehoopte uitkomst hebben; misschien zal het gelukken, althans den toren te behouden.

Uit Katwijk aan Zee werd gemeld, dat het Bestuur der Domeinen het voornemen heeft, de duinen tusschen Katwijk en Noordwijk te doen afgraven, waardoor de schoonheid van deze streek zeer zou lijden. Getracht zal worden, in overleg met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, het ontsieren door deze afgraving tegen te gaan.

Tweemaal werd de aandacht van het Bestuur gevestigd op ontsierende reclames. De eerste is een bord, in de nabijheid van het Station van den Staatsspoorweg te Oosterbeek

*) Men vindt dit werkprogramma met toelichting in ons vorig nummer bladz. 155. Red.

op een der mooiste punten geplaatst door de Oosterbeeksche Meubelfabriek „Labor Omnia Vincit", welke zich ten doel stelt, de verheffing van den smaak der werklieden, door voor hen goede en goedkoope meubelen te vervaardigen. De tweede reclame is de groote stoel, geplaatst in een weiland bij Haarlem door de kunstnijverheid-werkplaats „Onder den Sint Maarten" te Haarlem. Aan de leiders dezer fabrieken, welke artistieke doeleinden nastreven, werd namens den Bond verzocht, deze reclames, die de omgeving ontsieren, te doen verwijderen.

Naar aanleiding van een bericht, dat een boerenwoning te Westerblokker, die van 1659 dagteekent en in het eerste deel der „Noord-Hollandsche Oudheden" beschreven is, zou worden gesloopt, werd een onderzoek ter plaatse ingesteld. Het huis, waarvan de zuidelijke gevel een trapjestop heeft en met een deurkalf prijkt, waarop in snijwerk een voorstelling van den Barmhartigen Samaritaan te zien is, ging onlangs in eigendom van den heer Koeman, Burgemeester der gemeente Blokker, over. Daar de ankers verteerd waren, dreigde de gevel in te storten. Nadat echter de ankers vernieuwd zijn is er voor instorten geen gevaar meer. De eigenaar gaf de verzekering, voorloopig niet tot het sloopen van het gebouw te zullen overgaan en aan het Bestuur bericht te zullen zenden als er nieuw gevaar mocht dreigen. Zoo is dan dit bouwwerk behouden; den eigenaar komt de hulde toe van allen, die op het behoud van zulke schilderachtige en merkwaardige voortbrengselen uit het verleden prijs stellen.

Vernomen werd, dat het voornemen bestaat, door kazernes, die aan den Vuchtschen straatweg bij 's-Hertogenbosch zullen worden gebouwd, die schoone wandeling te bederven. Het Bestuur zal aan deze zaak zijn aandacht wijden.

Een artikel over ontsieringen te 's-Gravenhage van den hoefijzer-correspondent in het Algemeen Handelsblad van 26 April 1911 gaf het Bestuur aanleiding, zich met den schrijver in verbinding te stellen. Het Bestuur zal zich tot den Raad van 's-Gravenhage wenden om er op aan te dringen, dat, wanneer de terreinen nabij de Witte Brug voor het houden van tentoonstellingen bestemd worden, althans het meest karakteristieke deel, de warmoezierderijen, ongeschonden blijve en alleen de weilanden voor tentoonstellingen worden gebruikt.

Aan de Directie der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij zal worden gevraagd, de ontsiering van het duinlandschap door het plaatsen van reclames langs de lijn te beletten en aan den Minister van Waterstaat zal om medewerking verzocht worden, ten einde deze ontsiering van den rijksweg ongedaan te maken.

Ook langs andere spoor- en tramwegen neemt het getal der ontsierende reclameborden zeer toe. Het zal noodzakelijk zijn, dat bij de wet regelen worden gegeven, die voorkomen, dat iemand zijn eigendom misbruikt, gelijk hij doet, wanneer hij er reclames op plaatst, waardoor het stads- of landschapsschoon wordt bedorven. De actie tot het verkrijgen van zulk een wet kan zich aansluiten bij die door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond tot bescherming van gedenkteekenen bij de wet ondernomen.

Er blijft voor den Bond Heemschut dus nog veel te doen. Dat in den korten tijd van zijn bestaan reeds zoo dikwijls zijn hulp werd ingeroepen, ofschoon nog geen Correspondentschappen konden worden ingesteld, getuigt van belangstelling in zijn streven.

Moge die belangstelling blijven bestaan, dan zal Heemschut zeker veel tot het behoud der schoonheid in Nederland kunnen bijdragen, vooral, wanneer het zijn werkprogram tot uitvoering kan brengen.

De 1e Secretaris,

A. W. WEISSMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. Officieel gedeelte. — Agenda der Algemeene Mei-vergadering. — Adres in zake Doorwerth. — Tentoonstelling Dorpskerken. — Jaarverslag van de Maatschappij t. b. d. B. 1910—1911.— Ontwerp Begrooting. — Afdeeling Utrecht; vergadering van 11 Mei 1911.

Restauratie van de Doorwerth.

Tentoonstelling Practische Studie te Delft.

ARCHITETURA No. 20. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Poort van het Begijnenhof te Amsterdam, door G. J. Ratgers, met afbeeldingen.

Internationaal Woning-Congres te Weenen (vervolg).

Het Werkprogram van den bond «Heemschut».

Ingezonden over het artikel «Concertzalen» door E. J. van Schaick Jr. met naschrift van I. de Meijer.

Het Bornhof te Zutphen door J. Gimberg, met afbeelding.

DE BOUWWEREELD No. 20. Echo's V De «bouwerij» van Rochdale. De kerk der Ned. Herv. Gemeente te Ijsselmuiden door A. J. Reyers, met afbeeldingen.

Waarom Loodwit-verbod? V door P. Bakker Schut c. i.

DE INGENIEUR No. 20 De Rioleering van Hilversum. — Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 8 April 1911, door H. G. Mos, met afbeeldingen.

Weerstand van hout loodrecht op de vezelrichting, door M. E. H. Tjaden c.i., met afbeeldingen.

International Electrical Commission.

Heetloopers bij Stoommachines.

Ingezonden stukken. Negatieve drift? door Dr. F. C. Huygen w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 20. Officieel gedeelte. — Uit Nijmegen. — Uit de Afdeelingen. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 20 Ned. Aannemersbond, Officieele mededeelingen.

Aannemer en Werkgever I.

Afdeelingsverslagen. Groningen 9 Mei 1911. — Haarlem 3 Mei 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 47. De ontwikkeling van den ringoven. — Economie van grootbedrijven. — Het gegoten huis. — Iets over den schadelijken invloed van zwavelzuurhoudend industriezout bij het bakken van steengoed. — De behandeling der Keller'sche drogerij.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 5:

Doorgroeide bloemen: J. C. C. — De toekomstige lantaarnopsteker: D. Stavorinus. — De Paaschdata van 1900—2000: Redactie. — Geschooldheid en Techniek: Dr. Z. P. Bouwman. — Vliegen en Vliegmachines: N. J. Kollewijn. — Snippen (Slot): J. Daalder Dz. — Een praatje over de chemie van onze voeding: A. Slingervoet Ramondt. — Gasoline-Gloeilicht: D. S. S. — Het tegenwoordig standpunt der Draadlooze Telephonie: H. Wesselius Jr. — Van Kegels en Wintergroen: D. J. van der Ven. — Eenvoudige Proeven: Merkwaardige luchtstroomingen: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Zomer van 1911: L. Y. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Bij den gemeenteraad is thans ingekomen het praeadvies op de 26 bezwaarschriften en op den brief van de gezondheidscommissie betreffende het gedurende den wettelijken termijn ter visie gelegd zijnde ontwerp-uitbreidingsplan dezer gemeente.

B. en W. handhaven in hoofdzaak het plan, o.a. wat betreft den villabouw op Zorgvliet en op verschillende andere terreinen. Ook de meeste bezwaren en wenschen der gezondheidscommissie deelen zij niet.

Bovendien wijzen zij er op, dat verschillende eigenaren of bij minnelijke schikking, of door onteigening zullen worden schadeloos gesteld voor grond, te bestemmen voor speelterrein e. d.

Op grond van wat B. en W. in hun zeer uitvoerig praeadvies aanvoeren,

stelen zij den gemeenteraad voor, over te gaan tot de vaststelling van het plan overeenkomstig bovenbedoeld ontwerp, met dien verstande, dat o.a. vervallen de voortuinen langs de 25 M. breede, in de terreinen van Koningskade ontworpen straat, loopende van den Wassenaarschen weg naar den Bezuidenhoutschen weg, en daarentegen voortuinen van 5 M. diepte worden aangewezen aan elke zijde der 10 M. breede straten aan weerszijden van die 25 M. breede straat, alsmede vervallen de voortuinen langs de 27 M. breede straat, welke zal aansluiten op den weg door het Haagsche Bosch, die de voortzetting vormt van de Laan van Nieuw-Oost-Indië. Ook vervalt de ontworpen straatverruiming nabij de Anna-Paulownastraat en wordt de wijze van straataanleg nabij de Huygenspoort gewijzigd. (Naar men zich herinneren zal, had de raad van beheer van de Carnegiestichting bezwaar tegen dit gedeelte van het plan gemaakt).

Uit hetgeen B. en W. zeggen naar aanleiding van wenschen van de gezondheidscommissie blijkt, dat een voorstel omtrent uitlegging der gemeentegrenzen bereids in bewerking is, en dat zweminrichtingen een punt van onderzoek uitmaken. Aanwijzing van een terrein, waarheen de onde gasfabriek, thans weldra geheel ingebouwd, zal zijn te verplaatsen, achten B. en W. een zaak van te ingrijpenden aard, om incidenteel bij het vaststellen van het uitbreidingsplan daaromtrent een beslissing te nemen.

Als resultaat van het onderzoek, ingesteld om na te gaan, welke maatregelen alsnog zouden zijn te nemen tot vermindering van het gevaar voor en bij brand in den Schouwburg, stellen B. en W. den raad voor, te besluiten tot ontruiming van het schouwburggebouw door den tot nu toe inwonenden directeur en concierge; tot het wegbreken van een aantal plaatsen, het aanbrengen van voetlatten ter vervanging van voetkussens in de stalles en het verwijderen van een aantal loge- en galarijdeuren, te vervangen door portières, het verbeteren van een trap tegenover het middentusschenpad 4e rang, het wegbreken van de 2 zijtrappen achter dien rang en van schotwerk aldaar en het maken van 2 nieuwe trappen naar den 3en rang en 2 nieuwe zijtrappen, het aanbrengen van kaarslichten in lantaarns met rood glas boven de nooduitgangen.

Ter bestrijding van de schadeloosstelling aan den inwonenden directeur en voor de kosten van bovengenoemde maatregelen vragen B. en W. den gemeenteraad een krediet van f 6300.

— De gronden van de maatschappij Zorgvliet zullen, naar gemeld wordt, dezer dagen in handen overgaan van een combinatie, die het park voor villabouw wil exploiteeren en wel op de wijze, zooals de heer Berlage bij het Uitbreidingsplan heeft aangegeven. In verband hiermee zal deze nieuwe maatschappij bij het gemeentebestuur er op aandringen, de uitvoering van dit plan zooveel mogelijk te willen bespoedigen.

HAARLEM. Omtrent de Tentoonstelling van kleederdrachten uit vroeger dagen, die van 20 Mei tot 11 Juni in het Museum van Kunstnijverheid wordt gehouden, deelt men ons het volgende mede:

Met de organisatie dezer tentoonstelling werd een eerste stap gedaan om hetgeen op het gebied der kleederdrachten uit vroegere dagen in particulier bezit ten onzent nog aanwezig is, voor belangstellenden bijeen te brengen.

De kleederdracht van een volk toch staat in direct verband met zijn verleden, zijn zeden en gebruiken, met zijn handwerk en zijne prestaties op het gebied der textielkunst. Zoodat het voor velen van beteekenis is, de overblijfselen, welke onze vaderen tot kleeding hebben gediend, in oogenschouw te kunnen nemen.

Het is eene eigenaardigheid, die zoowel bij practiciersfamiliën als onder den burgerstand steeds heeft geheerscht, dat kleedingstukken, zoodra de mode voorbij was, van de hand werden gedaan, werden verknipt of op andere wijze te loor gingen, zoodat ook bij deze gelegenheid is gebleken, dat nog slechts zeer weinige stukken uit de 17e eeuw in ons land voorhanden zijn.

Hetgeen kon worden bijeengebracht stamt voornamelijk uit de 18e en 19e eeuw en vooral uit het laatste tijdperk werd een aanzienlijk aantal vrouwenkleederen ingezonden, waarvan de meeste wat de coupe betreft weinig belangrijks bieden en slechts wegens de degelijke grondstof, waarvan ze zijn vervaardigd, voor deze tentoonstelling van eenige beteekenis zijn.

Oud sitsen kleedingstukken met hun kleurige patronen en hunne afwisselende dessins, welke in verschillende provinciën van ons land gedragen werden, als ook kinderkleeding van allerlei aard en schoeisel van verschillende landen en volkeren zijn ruimschoots op de tentoonstelling vertegenwoordigd.

Teneinde het licht te doen vallen op de tegenstelling, die de kleeding uit andere landen biedt, zijn enkele specimen van volksdrachten uit Herzogewina, alsmede eene kleine verzameling orientaalsche costuums aan deze tentoonstelling toegevoegd, die door hunne uitgezochte grondstoffen en rijke versiering zeker de aandacht zullen trekken.

Aan de Tentoonstelling werd deelgenomen door: Het Museum van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg, Het Stedelijk Museum te Gouda, het Stedelijk Museum te Edam, Het Zuid-Afrikaansch Museum te Dordrecht en een groot aantal particulieren uit alle oorden des lands.

(Vervolg 3e bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUINVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GEBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 3 JUNI 1911. No. 22.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een zeer belangrijk boek.

Vervolg. (Zie bladz. 164.)

Het spreekt vanzelf, dat waar het bouwbedrijf besproken werd, het werken in gewapend beton niet onvermeld kon blijven. De betonbouw is een oude techniek, reeds door de Romeinen op groote schaal toegepast en tot voor betrekkelijk weinige jaren, bij waterbouwkundige werken af en toe voorkomende naast metselwerk en ter uitsparing daarvan, doch nimmer als een concurrent van beteekenis voor den metselaar.

Met de steeds toenemende aanwending van het gewapend beton in het bouwbedrijf is een nieuwe concurrent, zoowel voor den metselaar als voor den timmerman, opgetreden.

Weliswaar heeft deze nieuwe industrie zich tot heden vrijwel op haar eigen gebied ontwikkeld, maar zij betrekt in dat gebied hoe langer hoe meer gewone bouwwerken. Geheele gebouwen verrezen er van gewapend beton, hier te lande meest fabrieksgebouwen, pakhuizen e.d., in het buitenland ook warenhuizen, een groot museumgebouw, enz.

„Terwijl in het gewone bouwvak het aantal geschoolden nog groot is ten opzichte van dat der ongeschoolden, is deze verhouding bij het monierwerk omgekeerd. Voor het maken van het beton, het mengen der grondstoffen kunnen ongeschoolde arbeiders worden gebezigd, eveneens voor het aanstampen van beton tusschen de houten wanden, die aan het betonwerk den vereischten vorm moeten geven. Deze aanstampers, een aanzienlijk percentage der benoodigde werklieden vormende, vervangen de geschoolde metselaars, hebben dus daar den geschoolden arbeid verdrongen."

„Echter zijn de arbeiders, die de houten vormen opstellen, waarin de muren, kolommen, enz., worden aangestampt, vakarbeiders."

Men kan over het algemeen met tamelijk ruwe timmerlieden volstaan, al kan het zijn voordeel hebben, vooral bij groote werken, daarbij enkele goede voormannen te hebben. Zuiver en strak stellen van de bekisting komt aan de afwerking van het betonwerk ten goede.

Het gros der arbeiders komt echter voort uit sjouwers, opperlieden en polderwerkers; de handigsten en flinksten worden vanzelf vlechter, betonwerker, enz. en zelfs onder degenen, die het vereischte timmerwerk verrichten, komen vele gewone arbeiders voor, die zich de bekwaamheid daarvoor zelf hebben eigen gemaakt.

De vakschool wordt voor den betonbouw dan ook van geenerlei beteekenis geacht, dan alleen voor uitvoerders en onderbazen bij wie een elementaire kennis van teekenen en constructie vereischt wordt. Het betrekkelijk eenvoudige ook van groote betonwerken, maakt dat men dergelijke werken in den regel aan een enkelen uitvoerder kan toevertrouwen, wien verder voor het grootste deel ongeschoolde krachten kunnen worden toegevoegd. Hetzelfde kan men zeggen van de massafabrikage van voorwerpen van cement op gewapend beton, als platen, rioolbuizen, steenen, enz.

De groote concurrentie van het gewapend beton met de oude bouwambachten moet nog komen en hare gevolgen

zijn nog niet te overzien, maar afgezien van deze concurrentie staan wij waarschijnlijk aan den vooravond van groote vervormingen in het bouwbedrijf, waarvan in het buitenland zich reeds teekenen vertoonen in een concentratie van een groot aantal artistieke en handwerkskrachten onder een commerciëele directie, en met gebruikmaking van alle moderne technische hulpmiddelen voor een productie op groote schaal.

In Duitschland trekken de op den hier bedoelden voet ingerichte ondernemingen reeds veel werk naar zich toe, omdat zij veeltijds concurreerend kunnen optreden, zoowel tegenover de architecten, aannemers en ambachtsbazen als tegenover timmer- en meubelfabrieken. Wellicht is voor ons land een dergelijke bouwkunst-industrie nog niet levensvatbaar, ofschoon ook hier reeds pogingen zijn gedaan, om haar in het leven te roepen, maar wie zal zeggen, dat zij ook niet hier, in een niet heel verre toekomst, meer en meer ingang zal vinden.

Dr. Van der Waerden heeft in zijn studie zich wijselijk onthouden van toekomst-fantasieën. Het nut daarvan is dan ook tamelijk denkbeeldig. Nu evenwel door onze Woningwet en de daarop gebaseerde bouwverordeningen aan den revolutiebouw perken zijn gesteld, waarvan tot een zekere hoogte een heilzame invloed op den toestand van de bouwbedrijven mag worden verwacht, nu wij dus wellicht een tijd mogen tegemoetzien, waarin de schadelijke invloed van den revolutiebouw op de ambachten zal hebben uitgewerkt, kunnen wij toch een vraag stellen, die, al kan zij voorshands niet beantwoord worden, toch voor de bouwbedrijven van het hoogste gewicht kan worden geacht, namelijk in welke verhouding de bouwambachten zullen komen te staan tegenover het, zich meer en meer ontwikkelend, grootbedrijf der bouwkunst-industrie.

Dat die vraag dringend op een antwoord wacht kan misschien nu nog niet worden gezegd, maar dat zij, inzonderheid in verband met het vraagstuk der vakopleiding in de bouwambachten, onder de oogen gezien zal moeten worden, zal wel geen tegenspraak ontmoeten.

Men zal het natuurlijk vinden, dat wij vooral onze aandacht hebben geschonken aan datgene, wat door Dr. Van der Waerden ten aanzien van het bouwbedrijf en de bouwambachten werd in het midden gebracht. Wat andere industrieën betreft, achten wij ons niet bevoegd, opmerkingen te maken met het oog op toestanden, die in de toekomst daarbij kunnen intreden en zoo bepalen wij er ons dan toe, aan de specialiteiten in de steenindustrie in het bijzonder de lezing aan te bevelen van de vrij uitvoerige mededeelingen van den schrijver over de toestanden, die hij daarin aantrof, en aan die specialiteiten ter overweging aan te bevelen de vraag, welke wijzigingen die toestanden zullen ondergaan bij de te verwachten ontwikkeling van dit bedrijf. Voor ons zijn dergelijke vragen niet van direct belang, maar voor elk bedrijf in het bijzonder zijn zij dat wel degelijk. Vooruitzien is tegenwoordig voor nagenoeg elke industrie een vereischte. Waar een bedrijf kwijnt zijn meestal bewijzen bij te brengen, dat men dit verzuimd heeft, dat men te laat heeft ingezien op een verkeerden weg te zijn. Dat dit vergeeflijk is in de meeste gevallen kan Dr. Van der Waerden's boek ons leeren, omdat daaruit telkens blijkt, hoe moeilijk het reeds is, om zich van de bestaande omstandigheden, waaronder men werkt, een helder denkbeeld te vormen, laat staan die omstandigheden te beheerschen.

Het zijn niet alleen dichters en romanschrijvers, die zich door hun verbeelding laten medesleepen, ook onder zakenmenschen en geleerden treft men dezulken veelvuldig aan.

In die meening wordt men versterkt, wanneer men leest, wat de schrijver in een afzonderlijk hoofdstuk zegt van het optimistisch oordeel van Prof. Kammerer.

Dr. Van der Waerden ontkent niet, dat door de invoering van machines in vele gevallen ongeschoolde arbeid wordt opgeslorpt, maar meent dat het niet gemotiveerd is, op dezen grond aan te nemen, zooals de hoogleeraar doet, dat ongeschoolde arbeid bezig is te verdwijnen en dat er geschoolde voor in plaats treedt.

Prof. K. trekt de conclusie, „dat de stijging der loonen der ongeschoolden en het streven het gevaar van werkstakingen — hetgeen bij deze arbeiders veel grooter zijn zou dan bij de geschoolden — af te wenden, tot de vervanging der handlangers hebben geleid."

„Gevolg dezer ontwikkeling is dan „het gebruik van den mensch niet als spiermachine, maar als denkend wezen binnen het raam der arbeidssplitsing." Het voornaamste middel hiertoe is de electrische krachtverdeeling. De „mechaniseering" der menschen noemt hij een sage uit den tijd der onvolkomen machinerie."

„Het komt ons voor, dat Prof. K. de ontwikkelingsrichting, die hij beschrijft, te algemeen en in zooverre onjuist heeft voorgesteld, zelfs in de gevallen, die hij noemt."

„Daarnaast laat hij nog zeer vele industrieën buiten beschouwing, waarin van ontwikkeling in die richting nog niets te bespeuren valt. Wij noemen b.v. de spinnerij, de fabrikage van blikwaren, de schoenmakerij. In enkele dezer is de splitsing pas begonnen en wordt juist nu werkelijkheid, wat in het artikel als sage uit een kinderkapitalisme wordt voorgesteld."

„Hiermede is echter niet gezegd, dat in de toekomst geen groote uitbreiding der massaproductie met overname van handenarbeid zou te verwachten zijn. Maar wij zeiden het reeds: niet alle productie is op te voeren tot getallen, die naar automatische werkwijze dringen. Doch gesteld al, dat de toekomst zou te zien geven, wat ten onrechte ons reeds als werkelijkheid werd voorgesteld, ook dan zou het verheffend beeld van den arbeidenden mensch als denkend wezen, in plaats van spiermachine, valsch zijn. Want, zonderen wij den insteller van ingewikkelde machines uit, dan blijft voor de overige arbeiders, die de meerderheid vormen, de geestdoodende bewaking der machines over. Men kan alleen zeggen, dat hun arbeid het gejaagde van het vroegere massadeelwerk kan verliezen, niet dat het den inhoud, waarover Prof. Kammerer zich verheugt, krijgt."

(Slot volgt.)

Schotsche Torenspitsen.

Evenals elke taal, wijzigt zich de vormenspraak der bouwkunst naar plaatselijke toestanden en naar den volksaard.

Vandaar de groote verscheidenheid, waarin zij zich uit, ook in tijdperken, waarin men met recht van een wereldtaal der bouwkunst zou kunnen spreken, zooals in dat der Gothiek, toen de bouwhutten over de geheele beschaafde wereld verspreid waren en in dat der Renaissance, toen kunstenaars van alle nationaliteiten naar Rome togen, om kennis der antieke kunst te vergaderen.

De volksaard verloochent zich niet en zoo zien wij de Engelsche Gothiek heel anders worden, dan de Duitsche; de Nederlandsche Renaissance heel anders dan de Italiaansche.

En veel verder nog gaat de nuanceering daar, waar de autonomie der steden zich sterk ontwikkelde en typische plaatselijke kenmerken ontstonden, die men nergens anders vindt, zoodat men moet aannemen, dat zij ontstaan zijn op de plaats waar men ze aantreft. In de meeste gevallen

toch is het moeilijk er een anderen oorsprong voor aan te wijzen, daarvoor zou een universeele kennis vereischt worden, zooals wel niemand omvatten kan.

Om ons bij de nationale kenmerken van een stijl te bepalen noemen wij bijvoorbeeld den vorm der Gothische torenspitsen.

Zoo valt den opmerkzamen reiziger in Noord-Engeland en Schotland den eigenaardigen vorm van torenbekroningen

St. Michaëls-kerk te Linlithgow.

St. Giles-kathedraal te Edinburgh.

op, die men daar veelvuldig bij oude torens en, in navolging daarvan, ook bij nieuwe torens ontmoet. Een kleine, vaak doorzichtige, lantaarn wordt gedragen door vier of acht luchtbogen, die zich of alleen uit de vier hoeken, of ook uit het midden van de zijden van den toren ontwikkelen, terwijl pinakels of kleine steunbeeren zijn aangebracht ter verhooging van de stabiliteit van de bogen en daarmede van de geheele constructie; een samenstel dus, geheel in den geest der ontwikkelde Gothiek, maar dat toch slechts in een betrekkelijk klein gebied wordt aangetroffen.

Een der elegantste voorbeelden vindt men aan den zwaren toren der St. Nicolaas-Kathedraal te Newcastle on-Tyne, een bouwwerk der veertiende eeuw.

Wij herinneren ons niet, in Schotland zelf een toren te hebben aangetroffen, die met dit voorbeeld vergeleken kan worden, al heet het ook, dat de bekroning van de St. Giles-Kathedraal, die eveneens uit de veertiende eeuw dateert, er een navolging van is. Wij beschikken op het oogenblik niet over voldoende gegevens, om uit te maken, of deze bekroningsvorm niet oorspronkelijk Schotsch is, maar hij komt in Schotland voor in verscheidene variaties en oogenschijnlijk in meer primitieve vormen, dan te Newcastle.

Te Edinburgh staat bovendien de lantaarn op acht bogen (te Newcastle zijn er slechts vier) en de ontwikkeling der bogen uit het midden van de zijden is niet bijster fraai.

Veel rationeeler is de oplossing bij den toren van de St. Michaëlskerk te Linlithgow, een oud stadje, westwaarts van Edinburgh.

Ook deze toren dagteekent waarschijnlijk uit de veertiende eeuw.

De Schotsche bouwmeesters der negentiende eeuw hebben met min of meer geluk, het oude voorbeeld meermalen nagevolgd, waaruit men mag opmaken, dat zij het wel als typisch nationaal beschouwen.

In het nog meer westwaarts gelegen Paisley is het onder anderen toegepast aan Coats Memorial Church, een kerk gebouwd op kosten van den wereldbekenden garenfabrikant Coats. Doch niet slechts ter vereeuwiging van de nagedachtenis van garenfabrikanten heeft men van dit motief gebruik gemaakt. Ook het monument van den nationalen held William Wallace, niet ver van het oude Stirling, is er mede bekroond. Van elegance is bij dit monument, dat in hoofdzaak bestaat uit een kolossalen vestingtoren, geen sprake.

Deze oplossing doet geenszins meer denken aan een lichten doorzichtigen kroon, de details zijn veel te zwaar en daardoor is het oorspronkelijk denkbeeld dezer typische bekroning verloren gegaan.

Een groot Rotterdamsch plan.

Groote plannen worden tegenwoordig overal gemaakt. Vele menschen schijnen te meenen, dat dit niet zoo heel moeilijk is, wanneer men slechts de gronden van de rekenkunst en van de teekenkunst verstaat. Het laatste is nog niet eens noodig, indien men over een zekere hoeveelheid verbeeldingskracht beschikt, maar te kunnen rekenen is een beslist vereischte, want op de cijfers komt het meestal in de eerste plaats aan. Daarmede moet men voor den dag kunnen komen en weten te manoeuvreeren zoo, dat het resultaat er aannemelijk uitziet. Dan kan het plan in de wereld gelanceerd worden en het moet al heel weinig te beteekenen hebben, indien het niet gelukt menschen te vinden, die bereid zijn, het ter sprake te brengen, waar zulks behoort. Wij vinden het dan een tijdlang af en toe vermeld als Plan-Stastok of Plan-Droogstoppel, al naar den naam van den bedenker, dan dringen andere onderwerpen het van de baan en naderhand komen wij tot het besef, dat het ongemerkt in den stroom der vergetelheid verdwenen is.

Zoo gaat het met heel veel plannen en de naam van den maker geraakt dikwijls tegelijk met het plan in vergetelheid. Waar zou het ook heen als wij dat alles zorgvuldig bewaren en onthouden moesten? Neen, het is niet zoo gemakkelijk een goed doordacht en goed opgezet plan te maken. Dat is geen werk, dat een winkelier-gemeenteraadslid, een gepensionneerd officier of een ambtenaar met verlof, uit liefhebberij in vrijen tijd verrichten kan. Daarvoor is in den regel vakkennis en vakstudie noodig en zelfs de vakman is nog menigmaal verplicht, bij economen, rechts- en andere geleerden zijn licht te gaan opsteken.

De beste plannen blijken gewoonlijk die, waarvan men in den beginne niet te veel drukte maakt, waarvan men, nadat zij geboren zijn, in langen tijd niets hoort en waarvan men veronderstellen mag, dat gedurende dien tijd de voorbereiding en uitvoering in goede handen is.

Sommige lezers zullen misschien, waar wij van een groot Rotterdamsch plan spraken, allereerst gedacht hebben aan het Raadhuis-Postkantoor-plan, waarvan men geruimen tijd niets vernomen heeft of aan een der hangende haven- of spoorwegplannen. Zij zullen daarover evenwel geen nieuws vinden en nog wat geduld moeten oefenen.

Maar B. en W. hebben ons dezer dagen verrast met een plan, voor de groote handelsstad geheel eenig in zijn soort, omdat het nu eens geen utiliteitswerk beoogt, maar een aanleg, die in hoofdzaak strekken zal tot verfraaiing der aan

landschapschoon arme stad en tot veraangenaming van het leven harer inwoners.

Ieder, die eenigszins in Rotterdam bekend is, kent de Kralingsche Plas, waar men 's zomers gaat spelevaren en waar men 's winters, ijs en weder dienende, een prachtige ijsbaan aantreft.

Ook bij onze schilders zijn de oevers van den Plas welbekend.

Wat men dan toch wel voor heeft met den Plas?

Niets meer of minder dan den aanleg van een wandelbosch daaromheen van een 250 H.A. oppervlakte, aan de Zuidwestzijde begrensd door de stad, aan de Noord- en Oostzijden ingesloten door de verbindingsbaan tusschen Hollandsche- en Staats-spoorweg.

Het land rondom den Plas ligt laag, wel 5 à 6 M. onder Rottepeil, voor gewone stadsuitbreiding wordt het daarom minder geschikt geacht. Men wil het nu tot 1 M. boven R.P. ophoogen en het zal dan, volgens een deskundig advies, uitstekend voor bosch- en parkaanleg geschikt te maken zijn. Die ophooging is een zaak van beteekenis zoo groot, dat men er niet aan zou kunnen denken, daartoe over te gaan, wanneer niet de omstandigheid medewerkte, dat zij kan samengaan met de uitdieping van de Waalhaven. De uit dezen reusachtigen havenaanleg, die op het gebied van het oude Charlois geprojecteerd is, voortkomende grondspecie moet verwijderd worden, desnoods, zoo men er geen anderen weg mede weet, naar zee gebracht, maar B. en W. bevelen nu een anderen weg aan en stellen voor de grondmassa eenvoudig over te brengen van den linker- naar den rechter-Maasoever, ginds dus een polder te herscheppen in een handelshaven, hier een drassigen polder te metamorphoseeren in een wandelpark.

Een kleine 20 millioen M³. grond zullen moeten worden overgebracht.

„Gemakkelijk zal het werk niet zijn, noch kort van duur," merkt de „N. Rott. Courant" terecht op. „De grond moet opgespoten worden en de vaartuigen, waarin de specie der Waalhaven geborgen is, zullen niet verder kunnen komen dan het buitenwater. Vandaar zal een leiding 10 Meter hoog, rustend op een lange stelling, moeten worden aangelegd om den grond te spuiten naar de terreinen, die verhoogd moeten worden. Met de opspuiting zal dan een aanvang genomen moeten worden voor de Westelijke helft van het plan."

„Deze kant zal nl. het eerst aan de beurt, en dat zal naar schatting van B. en W. in verband met de voorafgaande onteigening in het jaar 1914 reeds het geval kunnen zijn. De werkzaamheden aan de Westzijde zullen dan omstreeks 1924 gereed zijn, waarbij B. en W. voor dat gedeelte reeds een beplanting meenen te kunnen beloven „weliswaar nog niet met hoog hout, maar althans in den trant als men in de Scheveningsche boschjes vindt." Blij vooruitzicht, waarvan de verwezenlijking zoo betrekkelijk nabij is!"

„Het spreekt van zelf, dat er tusschen opspuiten van grond en wandelen tusschen lang hout nog heel wat te doen is. In de eerste plaats het draineeren, waartoe weer met een afzonderlijke leiding en door bemaling het afvloeien naar den Plas moet worden verhinderd. Dan het greppelen en bezaaien van den grond, die na de opspuiting aanvankelijk voor boomgroei nog ongeschikt is. Ten slotte de beplanting, die eerst zonder bepaalden aanleg zal geschieden om den grond te bereiken voor den eigenlijken parkaanleg met zwaarder hout, grasvelden enz."

„Inmiddels zal het oostelijk deel begonnen zijn, zoodat tusschen 1920 en 1930 in dat gedeelte de voorbereidingswerkzaamheden plaats kunnen hebben en de geheele aanleg wellicht in 1940 klaar zal kunnen zijn. Het behoeft geen betoog, dat het opspuiten van de Oostelijke helft niet van dezelfde plaats geschieden zal als voor de linkerzijde van het plan, en een andere leiding voor het opspuiten en voor den waterafvoer zal moeten worden aangebracht."

„Deze werken en daaraanvoorafgaande onteigeningen, en voorts de draineering, beploeging, bemesting, beplanting en verdere aanleg zijn het, die in den loop der jaren uit de gemeentelijke kas vermoedelijk 11 millioen zullen vragen. Een bedrag, dat niet te groot schijnt voor het onschatbaar voordeel, dat Rotterdam gedurende vele menschengeslachten zal genieten door het bezit van een ontspanningsoord van zoo geweldigen omvang."

„Wij hopen dan ook, dat de Raad zijn goedkeuring aan deze bewonderenswaardige onderneming zal schenken. Een beter oplossing van de behoefte onzer gemeente om meer aantrekkelijkheid als woonstad schijnt niet wel denkbaar, waar het plan zoo uitnemend partij wil trekken van de schilderachtige aanwezigheid van den Plas, die immers vraagt om een weelderige omgeving van bosch en grazige hellingen, om er te zamen lustoord te vormen van een ongekende bekoring. Zou er een hoek zijn in ons uitgestrekt gemeentelijk gebied, waar de natuur zoo wacht op menschenkunst om er deze werkstad het genot van rustige schoonheid te schenken in onmiddellijke buurschap?"

Verwonderen kan het ons niet, dat de „N. Rott. Courant" het plan met groote ingenomenheid begroet. Een reproductie van het plan is in het blad afgedrukt bij de mededeelingen, waaraan wij het bovenaangehaalde ontleenen. Die mededeelingen bevatten nog enkele opmerkingen, o. a. aangaande de toegangswegen, een punt van groot belang voorzeker, maar waaromtrent wij ons thans van beschouwingen zullen onthouden. Wij meenen hier voor ons te hebben een avantprojet, waarin de denkbeelden van B. en W. in hoofdzaak zijn vastgelegd, en waarop men in beginsel tot uitvoering zal kunnen besluiten, maar dat overigens nog uit verschillende oogpunten bekeken zal moeten worden en natuurlijk vatbaar is voor overwegingen en besprekingen van allerlei aard.

Als zoodanig beschouwd maakt het plan een zeer gunstigen indruk, een stad als Rotterdam waardig. Al blijkt het ook later noodig wijzigingen en zelfs ingrijpende wijzigingen aan te brengen, wanneer men daarbij maar getrouw blijft aan de opvatting, die uit dit avant-projet spreekt, dan kan men Rotterdam geluk wenschen met het vooruitzicht, binnen afzienbaren tijd in het bezit van zulk een uitgestrekt wandelpark te zullen geraken.

Men behoeft slechts oppervlakkig de ontwikkeling van Rotterdam te hebben gadegeslagen, om te hebben opgemerkt, dat men daar groote plannen weet voor te bereiden, maar ook weet door te zetten.

Wij meenen er op te mogen vertrouwen, dat dit ook nu weder blijken zal, want al betreft het hier geen utiliteitswerk in letterlijken zin, met de uitvoering zal worden voorzien in een behoefte, die in elke groote stad om bevrediging vraagt, een levensbehoefte voor de bewoners.

Een gemeentebestuur, dat daarop geen acht slaat, verzuimt zijn plicht en vergeet, dat een groote stad, bij brood alleen, niet leven kan.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VERKAVELING WIJCKERVELD TE MEERSSEN.

De Permanente Commissie wendde zich naar aanleiding van enkele bepalingen in het programma voor bovengenoemde prijsvraag, met name die omtrent het bedrag der uit te loven prijzen, en die omtrent den geestelijken eigendom der ontwerpers, tot den prijsvraaguitschrijver, met het verzoek, daarin die wijzigingen aan te brengen, die zij gewenscht achtte, om de bepalingen meer in overeenstemming te doen zijn met strekking en geest der „algemeene regelen."

Uit een als antwoord daarop ontvangen schrijven, meent de P. P. C. te moeten opmaken, dat de prijsvraaguitschrijver niet geneigd is, aan de door haar geopperde bezwaren te gemoet te komen, weshalve de P. P. C. zich andermaal met een schrijven tot den prijsvraaguitschrijver richtte.

Van het daarop te ontvangen antwoord zal de aard van het door de P. P. C. te geven advies omtrent de medewerking aan de prijsvraag afhangen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
A. SALM G.B.z.
P. J. DE JONGH.
C. N. VAN GOOR.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG IJSSELSTEIN.

De ingekomen antwoorden op bovengenoemde prijsvraag zullen worden tentoongesteld op 9, 10, 11 en 12 Juni e.k., van 9 tot 12 en van 1½ tot 7½ uur op de Galerij van de Fruithal op het Vreeburg te Utrecht en op 20 tot en met 24 Juni e.k. in de teekenlokalen te IJsselstein.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Herziening der A. V.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft de eer den leden van den Bond, onder volgend aan te bieden het rapport der Commissie voor de herziening van de A. V.

Het heeft gemeend dit stuk, dat van een ernstige en nauwgezette studie van het onderwerp getuigt, geheel in den vorm zooals het dit van de Commissie ontving, den leden te moeten voorleggen, en onder mededeeling, dat het zich met de algemeene strekking der voorgestelde wijziging geheel kan vereenigen, zich van een gedetailleerd praeadvies te kunnen onthouden.

Het meent echter de aandacht der leden van den Bond behalve op den arbeid zijner Commissie, tevens te moeten vestigen op dien van eene Commissie van afgevaardigden uit: de „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs", de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" en den „Nederlandschen Aannemersbond", die hetzelfde onderwerp behandelde, waarvan het resultaat werd gepubliceerd in de nummers 10 tot 16 van het „Bouwkundig Weekblad" van dit jaar.

Uit eene vergelijking der beide stukken zal den leden duidelijk zijn, dat in dat van laatstgenoemde Commissie meer de aandacht aan de rechten van den aannemer is geschonken, terwijl door de Commissie van den Bond bij de behandeling der stof, zonder die rechten uit het oog te verliezen, toch meer het standpunt van den architect werd ingenomen.

Om eene vergelijking tusschen de beide stukken te vergemakkelijken zijn in de toelichting onzer Commissie tot de door haar voorgestelde wijzigingen, achter de nummers der paragrafen, tusschen haakjes geplaatst de paragraafnummers van het stuk der zustercommissie, waarin de overeenkomstige onderwerpen behandeld werden.

Het ligt in de bedoeling van het Bestuur het stuk onzer Commissie in de eerstvolgende ledenvergadering (Juni) aan de orde te stellen.

HET BESTUUR.

Aan het Bestuur van den Bond
van Nederlandsche Architecten.

De Commissie voor het ontwerpen van Algemeene Voorschriften heeft hierbij de eer Uw Bestuur aan te bieden een concept-ontwerp voor Administratieve Bepalingen en daarbij het hiervolgende onder Uwe aandacht te brengen:

Vooraf ga de mededeeling, dat wegens ongesteldheid en andere verhindering van twee harer leden, onze Commissie dit concept, dat in October 1910 in opzet gereed was, niet vroeger heeft kunnen indienen.

Het terhandnemen van dezen arbeid — het zij hier even herinnerd — was een indirect gevolg van het verschijnen van den tweeden druk van de „Algemeene Voorschriften, samengesteld door prof. J. A. van der Kloes", meer bepaald wat betreft de daarin voorkomende „Administratieve Bepalingen", welke bepalingen bij deze gelegenheid een zeer ingrijpende herziening hadden ondergaan.

De nieuwe uitgave, tot stand gekomen in overleg met het Bestuur van den Ned. Aannemersbond, doch zonder medewerking van architectenzijde, werd ter sprake gebracht op onze bondsvergadering van 2 Oct. 1909 (Mededeelingen No. 5) en gaf aanleiding tot het opstellen door Uw Bestuur van een praeadvies, dat opgenomen is in de „Mededeelingen" van Febr. 1910, No. 7.

Volledigheidshalve vermelden wij nog, dat in „Architectura" van 19 en 26 Maart 1910 een antwoord op dit praeadvies, van de hand van prof. v. d. Kloes werd opgenomen.

Wij lezen in bovenbedoeld prae-advies:

„Het komt het Bestuur voor, dat de tijd rijp is om het „in de bestekken van particuliere architecten regelmatig van „kracht verklaren der Rijks A. V. te vervangen door het „aanhalen van A. V. die, in onderscheid met die voor Rijks„werken, meer zijn ontworpen met het oog op door particu„liere architecten uit te voeren werken."

Deze meening geheel onderschrijvende, doet zich allereerst de vraag voor, of niet ook de drie eerste afdeelingen der A. V., getiteld I. Bouwstoffen, II. Uitvoering van werken en III. Jaarlijksch onderhoud, voor herziening in aanmerking behoorden te komen en, ofschoon buiten ons tegenwoordig bestek liggende, willen we hieromtrent opmerken dat, naar ons oordeel, zoowel de Rijks A. V. (Waterstaat) als de daaruit afgeleide voorschriften door prof. Van der Kloes samengesteld, een groot aantal bepalingen inhouden, welke bij de gewone, door particuliere architecten uit te voeren bouwwerken, zelden of nooit in toepassing komen en dus gevoegelijk kunnen gemist worden. Wij hebben hierbij het oog op al hetgeen uitsluitend op Waterbouw, Beplantingen, Duinbescherming en dergelijke betrekking heeft, zoomede op de bepalingen regelende het jaarlijksch onderhoud van deze bijna uitsluitend van overheidswege tot stand gebracht wordende werken.

Wordt het hierbedoelde uit de A. V. gelicht, dan kunnen de drie genoemde afdeelingen gevoegelijk tot twee worden teruggebracht, tot titel voerende: I. Bouwstoffen en II. Uitvoering en Onderhoud van Werken, terwijl dan als III. Afdeeling de Administratieve Voorschriften in aanmerking zouden komen.

Dat met zoodanige wijziging de A. V. in beknoptheid en in bruikbaarheid voor het door ons beoogde doel zeer zouden winnen, behoeft wel geen betoog.

Bij de samenstelling van het hierbij gaande concept zijn door ons de beide bovengenoemde A.V.'s tot uitgangspunt genomen en, ten einde het vergelijken niet te bemoeilijken, hebben we voorloopig de paragrafeering van prof. Van der Kloes aangehouden.

De §§ 274 en 275 (2-3-4) handelende over Aanwijzing en wijze van Aanbesteding, ondergingen enkele wijzigingen van ondergeschikt belang; in de laatstbedoelde § en ook in § 282 wordt echter ook gehandeld over de

WIJZE VAN BORGSTELLING.

In Uw praeadvies is reeds de aandacht gevestigd op het gewicht van het nieuwe element, dat met de zakelijke borgstelling in de herziene A. V. is binnengebracht. Onze Commissie kon geheel meegaan met hetgeen Uw Bestuur daaromtrent opmerkt:

„Wordt het goed recht van een zakelijken borgtocht, „wegens de voordeelen in sommige gevallen daaraan ver„bonden erkend, dan valt ook niet te ontkennen, dat het „hebben van vakkundige borgen, voor het geval een aan„nemer, door welke omstandigheden ook, zijn werk niet „af kan maken, een niet te miskennen voordeel boven de „zakelijke borgtocht heeft.

„Afgescheiden hiervan is het verkieslijk, dat de wijze van „borgstelling wordt bepaald door den aanbesteder en dit „niet aan den Aannemer wordt overgelaten."

In overeenstemming met deze opinie zijn door ons de §§ 275 en 282 geredigeerd. Met deze redactie wordt den Directies de gelegenheid geboden, met de nieuwe wijze van borgstelling de proef te nemen. Beantwoordt zoodanige proefneming aan de goede verwachting, die men in sommige kringen van het nieuwe instituut koestert, dan zal het zich wel vanzelf inburgeren, en kan eventueel bij een volgende herziening de door prof. v. d. Kloes voorgestelde redactie worden opgenomen.

Ten opzichte van de zakelijke borgtocht werden in onze Commissie nog enkele vragen, den juridischen kant van de quaestie rakende, gesteld en wel: Hoe moet de borgtocht gedeponeerd worden? Heeft de Directie (Aanbesteder) het recht te allen tijde over het gedeponeerde te beschikken? Zoo niet, wie bepaalt zulks? en, voor 't geval door beide partijen zakelijke borgtochten zouden zijn gesteld (§ 275 voorlaatste al.) wie moet in dat geval nalatigheid of tekortkomingen constateeren?

§ 276 (6). Onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding, enz. is vervallen. Wij achten het opmaken van een P. V. van aanbesteding onnoodig, wanneer nog bovendien een contract van aanneming (§ 278) zal opgemaakt worden. Het onderteekenen van een P. V. van aanbesteding door den minsten inschrijver, nog vóór er omtrent de gunning is beslist, achten wij onlogisch, ook omdat in een volgende § een tijd van beraad wordt bepaald, gedurende welke de biljetten van kracht blijven.

De nieuwe § 278 regelt nu de schriftelijke opdracht of overeenkomst.

In dit verband werd ook besproken de usance om gezegelde inschrijvingsbiljetten te eischen. Men achtte dit in gewone gevallen onnoodig. Voor bijzondere gevallen kunnen in het bestek nadere bepalingen worden opgenomen.

§ 277 (6) Gunning. Hierbij is ingelascht dat de beoordeeling van de bekwaamheid en de geschiktheid van den minsten inschrijver aan de Directie blijft.

§ 279 (7) Kosten der aanbesteding. De tweede al. uit de oude § waarin een vergoeding aan inschrijvers bij een ondershandsche aanbesteding wordt verplichtend gesteld, hebben wij laten vervallen. Hoewel de billijkheid erkennende van eene vergoeding voor gedane moeite, was men van gevoelen dat het toekennen van een zeker bedrag voor dit doel, nog volstrekt geen zekerheid gaf dat daarmede het misbruik van de z.g. opzetjes werd tegengegaan. Bovendien zou, bij opname van het beginsel in de A. V., een minimum bedrag of percentage behooren te worden vastgesteld.

§ 281 (45). Verplichtingen van den Aannemer.

De tweede al. „Voor schade, ontstaan uit de opvolging „van de bevelen en aanwijzingen der Directie, is de Aan„nemer niet aansprakelijk", is aangevuld met den zin „mits „deze opvolging onder protest van zijn zijde is geschied." Het is duidelijk, dat zonder deze toevoeging het risico voor de uitvoering grootendeels op de Directie kan worden overgebracht.

De laatste al. hebben wij geschrapt. Met deze bepaling was bedoeld het ten gunste van den Aannemer buiten werking stellen van art. 1645 van het Burgerlijk Wetboek. Hiervan zou het gevolg zijn dat de daar genoemde 10-jarige aansprakelijkheid alleen ten laste van den Architect zou komen.

Men moge bezwaar tegen dit artikel hebben, zoolang het Wet is, gaat het o. i. niet aan om het, door opname van een zinnetje in de A. V., voor een der partijen niet van toepassing te verklaren. En of de Rechter daar eventueel rekening mee zou houden?

§ 283 (48). Gemachtigde van den Aannemer. Ingelascht is de bepaling, dat deze persoon ten genoege der Directie moet zijn.

§ 284 (49). Onvermogen of overlijden van den Aannemer. Deze § heeft wijziging ondergaan, vooral voortvloeiende uit de veranderingen door ons in de wijze van borgstelling voorgesteld.

§ 285 (48). In gebreke blijven van den Aannemer.

Bij deze § hebben wij de oude redactie — A. V. Waterstaat — voor wat de hoofdzaak betreft, hersteld. De wijziging, door prof. v. d. Kloes voorgesteld, waarbij den Aannemer tien dagen bedenktijd gelaten wordt, telkens wanneer hem een order van de Directie bereikt, behoudens dan dringende gevallen (door wien te beoordeelen?) achten wij totaal onaannemelijk.

§§ 286 en 287 (42-15) zijn onveranderd overgenomen.

§ 288 (43) idem met eene geringe wijziging.

§§ 289 en 290 (39-41) zijn vermoedelijk overbodig daar reeds in deze gevallen voorzien wordt door de Arbeids- en de Veiligheidswetten. Hieromtrent zou rechtsgeleerd advies gewenscht zijn.

Bij § 289 (41) werd nog opgemerkt, dat somtijds in grensplaatsen, het betalen in vreemde muntspeciën niet te vermijden zal zijn. Voor zoodanige uitzonderingsgevallen zou echter in het Bestek kunnen voorzien worden.

§ 291 (32). Maatregelen ten behoeve van de veiligheid. De hierin opgenomen bepalingen zijn eenigszins uitgebreid. Gevraagd werd of niet voor een groot deel der hier opgenoemde Veiligheidsmaatregelen, naar de Veiligheidswet moet verwezen worden.

§ 293 (23). Uitstel van oplevering. Als een der redenen waarom uitstel van oplevering gemotiveerd kan zijn, meenden wij dat ook ongunstige weersgesteldheid — z.g. onwerkbare dagen — in de A. V. behoorden genoemd te worden.

§ 294 (23). Werkstakingen en uitsluitingen. Ook ons kwam de door prof. Van der Kloes gegeven redactie onaannemelijk voor. Ofschoon erkennende dat een afdoende regeling van deze materie niet gemakkelijk is, kwam het ons toch voor, dat aan de Directie, als staande gewoonlijk buiten de arbeidsconflicten, kan overgelaten worden de beoordeeling van het gewicht der situatie. Bij verschil van opvatting kan natuurlijk ook hier het oordeel van derden worden ingeroepen.

§ 295 (25). Opneming en keuring van het werk. Wij hebben acht dagen in plaats van drie dagen gesteld als termijn binnen welke aan een aanvraag om opname moet gevolg gegeven worden en ook gemeend, meer nadruk te moeten leggen op de verplichting van den Aannemer, om de opname bij te wonen.

Verder bepaalden wij, dat event. voor het gereedmaken van ondergeschikte zaken, tot een bedrag van hoogstens ½ proc. der aannemingssom, drie dagen respijt zal gegeven worden.

§§ 296, 297 en 298 (19). Het bezwaar, dat 10 % van het bedrag van elk onderdeel waarvoor zonder toestemming des Aannemers, wijziging geoorloofd is, te laag moet geacht worden, hebben wij trachten te ondervangen door hiervoor 20 % te stellen, tot een totaal van hoogstens 10 % van de geheele aannemingssom.

Wanneer iedere afwijking van het bestek of de overeenkomst, blijkens de eerste al. van § 297, den Aannemer schriftelijk moet worden gelast en de prijs daarvoor overeengekomen, is het opmaken van wekelijksche staten voor meer en minder werk overbodig. Voor gevallen dat laatstbedoelde regeling gewenscht mocht zijn, kan zulks bij een bestekbepaling worden voorgeschreven.

Het uitschakelen van art. 1646 B. W. — waarmede alle goede dingen, die in deze § zijn voorgeschreven, eigenlijk overbodig worden — hebben wij beperkt tot de spoedeischende gevallen in de 4de al. genoemd. Wij achten het billijk, dat de Aanbesteder eenigszins gevrijwaard is tegen onaangename verrassingen. Hij behoort, tijdens de uitvoering, van den stand zijner financiëele verplichtingen op de hoogte gehouden te worden, hetgeen bij handhaving van het bepaalde in onze 3de al. plaats vindt, doch waartoe, bij opname van de buitenwerkingstelling van het wetsartikel, geen dwingende reden bestaat.

De §§ 299 en 300 (20-21) zijn onveranderd gebleven, doch kunnen gevoegelijk tot één § vereenigd worden.

Behoudens eene kleine wijziging in § 301 (47-8-38-29), zijn de volgende §§, tot 306, onveranderd overgenomen.

De aanvulling van § 307 (45) behoeft o. i. geene toelichting.

§ 308 ((44). Schade. De opvatting in de Rijks A. V. aangenomen, dat n.l. alle schade voor rekening des Aannemers komt, behoudens in gevallen van overmacht, leek ons eenvoudig en niet onbillijk.

§ 309 (26). Termijnen, is aangevuld met een bepaling regelende de bevoegdheid van den Aanbesteder om betalingen aan derden te doen wegens leveringen waarvoor stelposten in het Bestek zijn opgenomen.

Deze posten kunnen een belangrijk gedeelte van de aannemingssom uitmaken. De opdrachten er uit voortvloeiende, gaan meestal van de Directie uit; zij worden weliswaar namens den Aannemer gedaan, doch komen dikwijls zonder diens tusschenkomst tot stand.

Op de Directie rust derhalve de moreele verplichting om, ook in geval zich financiëele moeilijkheden mochten voordoen, de betaling voor zoodanige opdracht te kunnen verzekeren.

§ 311 is geschrapt; bij handhaving van deze bepaling zou de Aanbesteder zich moeten belasten met de contrôle en de bewaking van goedgekeurde materialen, die op naburige terreinen zijn opgeslagen.

§§ 314 en 315 (46-24-35). Kortingen en Toepassing, zijn tot één §: Kortingen, vereenigd. Weggelaten is de bepaling, dat kortingen alleen kunnen worden toegepast, indien binnen 24 uren na het ontstaan der oorzaak, waarom die korting werd opgelegd, den Aannemer daarvan mededeeling is gedaan. Waar hier nog eens nadrukkelijk het beroep op Deskundigen wordt aangehaald, zal het gevaar voor misbruiken in het toepassen van kortingen wel niet zoo heel groot zijn. Een termijn van 24 uren voor het constateeren en mededeelen van ieder der genoemde oorzaken, is in ieder geval veel te kort.

§ 316 (30). Verordeningen. Prof. Van der Kloes bepaalt hier o. a.: „De Aannemer gedraagt zich naar de reglementen, verordeningen, enz., voor zoover deze vóór de besteding aan de gegadigden zijn bekend gemaakt." Wordt dus niet vóór iedere aanbesteding aan gegadigden medegedeeld, dat er in de gemeente waar het werk uitgevoerd zal worden een Bouwverordening bestaat, dan heeft de Aannemer met deze verordening geen rekening te houden. Wij hebben deze § gewijzigd in den zin als in het praeadvies is aangegeven.

De §§ 317 en 318 (33-18-51) zijn onveranderd gelaten.

§ 319. Verkortingen, kan, bij een eventueele uitgaaf van deze A. V., herzien en vermoedelijk belangrijk verkort worden.

§ 320 (18). Bestek en Teekeningen. Door wijziging van de redactie der 2de al. is den Aannemer meer waarborg gegeven voor vergoeding van schade die hij door vergissingen in bestek en teekeningen zou kunnen lijden.

De drie volgende §§ 321, 322, 323 (22-14-40) zijn onveranderd gebleven, alleen is bij de feestdagen in § 323 de Nieuwjaarsdag opgenomen.

§ 324 (34-31-12). Materieel van den Aannemer. De hier aangebrachte wijzigingen geven geen aanleiding tot nadere toelichting, evenmin de bijvoeging achter § 327. Eigendom, die in § 329 Bewaking en in § 331. Tekortkomingen van den Aanbesteder (13-37-9-50).

§ 332 (10). Directie. Hoewel meegaande met de opvatting die Uw Bestuur in zijn praeadvies omtrent het begrip Directie uiteenzet, heeft onze Commissie geen wijziging van de desbetreffende § voorgesteld, wijl hier vooral met de juridische zijde van het vraagstuk zal moeten gerekend worden. Nadere bestudeering, met rechtsgeleerde voorlichting, komt ons gewenscht voor.

§ 333. Deskundigen en § 334 (52). Beslechting van Geschillen. De oude vorm van arbitrage: het kiezen van één scheidsrechter door iedere partij, met benoeming van een derde door de gekozene, achtte men, vooral voor geschillen van technischen aard, minder omslachtig dan de hier voorgestelde. Onze Commissie miste echter de noodige gegevens om hier bepaalde voorstellen tot wijziging in overweging te geven.

Zijn wij hiermede aan het einde van onze beschouwingen, we zullen niet beweren het vraagstuk, door Uw Bestuur aan de orde gesteld, reeds tot eene volledige oplossing te hebben gebracht.

Overleg met andere belanghebbenden, benevens juridisch advies, zullen aan de definitieve samenstelling van Algemeene Voorschriften voor de Uitvoering van werken door particuliere architecten moeten voorafgaan.

De studie van het onderwerp heeft echter wel bij ons de overtuiging versterkt, dat de architecten dit werk niet uit handen mogen geven.

Welke beteekenis men aan het woord Directie moge toekennen, wij kunnen geen andere opvatting toelaten, dan dat het de Directie is die de Bestekken maakt, de Voorwaarden opstelt, en over den uitleg daarvan, tegenover beide contractanten bij een aanneming beslist.

Uw Bestuur en de Bonds-vergadering zullen nu hebben uit te maken wat verder moet geschieden.

De Commissie voor de A. V.:
P. J. HOUTZAGERS.
J. F. L. FROWEIN.
H. G. JANSEN, (rapporteur).

ALG. NED. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Deze bond heeft Donderdag 25 Mei te Enschedé onder leiding van den heer M. Vrijenhoek vergaderd.

De jaarverslagen van bondssecretaris, -penningmeester en leiders der instellingen gaven tot urenlange discussie aanleiding. De afd. Rotterdam acht de actie voor medezeggingschap in gemeentebedrijven, een gevaarlijk terrein; wil in deze liever adviseerend optreden. De heer Lamers, bondssecretaris, zegt, dat de medezeggingschap bovengenoemd een moeilijke zaak, doch een punt van practisch belang is, doch dat deze zaak nog in haar eerste stadium verkeert. De poging, om voeling te krijgen met het geniepersoneel, mislukte totaal; daar voegde men ons kortweg toe alle aanraking van de militaire wereld met de buitenwereld gaat over den Minister van Oorlog. Daarom zullen we ons, zei spr., wenden tot den Minister zelf.

Tot lid der contrôle-commissie werd benoemd de heer De Jong te Rotterdam. Tot leden van het bondsbestuur werden herkozen de heeren J. B. M. Lamers, H. Moerman, beiden te Den Haag en H. Tweehuijsen te Haarlem en gekozen de heer De Jong te Den Haag, die echter in de gegeven omstandigheden geen bestuursfunctie wenschte te aanvaarden. Daar geen der bondsbestuursleden zich voor de keuze tot bondsvoorzitter beschikbaar stelt, wordt besloten bij referendum in die vacature te voorzien. Tot redacteur van het vakblad wordt daarna gekozen de heer Lamers.

Besloten werd in den vervolge het congres van den bond steeds te Utrecht te houden.

Aangenomen werd het voorstel van het bondsbestuur, luidende:

„Het congres, enz., draagt het bondsbestuur op in het komende vereenigingsjaar krachtig te ijveren, dat de gediplomeerde opzichters en teekenaars zoowel in tijdelijken als in vasten gemeentedienst extra worden bezoldigd" en dat van de afd. Den Haag luidende: „De bond ijvere in het komende vereenigingsjaar voor een betere bezoldiging der technische gemeente-ambtenaren. Ook worden aangenomen de voorstellen van de afd. Amsterdam en Den Haag, om voor de invoering van den Engelschen Zaterdag te ijveren, en het voorstel-Den Haag: „de Bond ijvere in het komende vereenigingsjaar voor veertien dagen verlof met behoud van salaris."

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 21. Officieel Gedeelte. Agenda der 106de Algemeene Meivergadering op 30 en 31 Mei 1911. — Afdeeling Amsterdam, Jaarverslag 1910—1911. — Afdeeling Arnhem, Jaarverslag 1910. — Afd. 's Gravenhage, Jaarverslag 1910. — Afdeeling Groningen, Jaarverslag 1910—1911. — Afdeeling Haarlem en Omstreken, Jaarverslag 1910—1911. — Afdeeling Utrecht, Jaarverslag 1910—1911. — Financieel verslag en Commissieverslagen.

Kroniek XXIII. Beeldhouwwerk en Terra-cotta aan het Vredespaleis, door J. Gratama met afbeeldingen op losse plaat.

Het huis van gewapend beton door W. F. C. Schaap.

Bond Heemschut.

Ingezonden Stukken. Het brandvrije rieten dak, door A. P. Smits Arch. B. N. A.

ARCHITECTURA No. 21. Mededeeling van de Redactie.

Nog eens de Rochdale-zaak.

Het brandvrije rieten dak door A. P. Smits, arch. B. N. A.

De Kunstnijverheidsschool „Quellinus" met afbeeldingen.

DE BOUWWEREELD No 21. De beglazing van de vensters in kloostergangen, met losse plaat.

De internationale Hygiëne-Tentoonstelling te Dresden.

DE INGENIEUR No 21. Een bezoek aan verschillende steengroeven. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. v. Ing. van 8 April 1911, door M. E. H. Tjaden (met afbeeldingen).

P. van Dijk c. m. i. levensbericht door R. A. van Sandick c. i. me portret.

Misstanden in verband met de uitvoering van Octrooiwetten I. door G. D.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 21. Gezagvoerder en Machinist. — Ingezonden. — Iets over de draagkracht van heipalen. — Het voorkomen van de vorming der oxydelaag bij gehardc voorwerpen. — Gemengd. —

DE AANNEMER No 21. Ned. Aannemersbond, Officieele mededeelingen.

Aannemer en Werkgever II (Slot).

Afdeelingsverslagen. Rotterdam 9 en 18 Mei 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 48. De kleuren van den baksteen. — Het blauw Sèvres. — Het bakken van verglaasde voorwerpen. — Mechanische reiniging van het ketelvoedingswater. — De bond „Heemschut". —

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tenni-banen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEEN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN NIEUWSTE CONSTRUCTIES ZEER VOORDEELIGE PRIJZEN
Prijsopgave en Monsters gratis
C. v. d. VELDEN - - BREDA

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GIETGROOVEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 10 JUNI 1911. No. 23.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een zeer belangrijk boek.

Slot. (Zie bladz. 170.)

„De arbeidssplitsing is reeds daar van groote technische en economische beteekenis, waar zij met machinaal werken nog geen verband houdt. Hare invoering gaf aan het handwerk der gildedagen andere vormen; maar grooter werd hare beteekenis als voorwaarde, als voorbereiding der machinale voortbrenging en der grootindustrie. De arbeidssplitsing heeft vaak de machinerie eerst mogelijk gemaakt „zooals omgekeerd de machine-techniek het beginsel der arbeidssplitsing tot de verst strekkende gevolgen dreef." De hooge volmaking der moderne bedrijven berust dan ook in de eerste plaats op de arbeidssplitsing."

Met deze woorden vangt het laatste hoofdstuk van Dr. Van der Waerden's merkwaardig boek aan; daarin wordt nog eens een overzicht en een slotbeschouwing van de behandelde zaken gegeven, en gewezen op de groote veranderingen, die ten gevolge van arbeidsspiltisng in bijna alle bedrijven hebben plaatsgegrepen.

De schrijver wijst o.a. op de geheel gewijzigde manier van werken, de geheel nieuwe manier van inrichten van het bedrijf, die vooral in de grootindustrie zijn op te merken en waarvan de oude gildemeesters, zoo zij het konden zien, niets begrijpen zouden. De technische opzet van een bedrijfsonderneming, de kennis van het voordeeligst „beheersysteem" is zelfs reeds bezig te groeien tot een nieuwen tak van wetenschap.

Daarover wordt echter verder niet in beschouwingen getreden; den schrijver was het meer bepaald te doen, om de werkwijze van het steeds grooter wordend arbeidsleger te beschouwen, in verband met de veranderingen, die zij ten gevolge van velerlei technische omvormingen ondergaan heeft en nog ondergaat, — den aard der werkzaamheden van thans te vergelijken met den handenarbeid uit vroeger tijd, en hij resumeert in dit slothoofdstuk de uitkomsten van zijn onderzoek.

Nogmaals worden de waargenomen feiten in het licht gesteld op een wijze, die allen twijfel aan de juistheid uitsluit. Menigmaal zal de lezer aanleiding vinden te betreuren, dat de toestanden veranderd zijn ten nadeele van de oude ambachten, die op een eervol verleden kunnen wijzen, maar of men dit al betreurt, het verandert niets aan de toestanden zooals zij zijn geworden en het is zeker oneindig beter, die nieuwe toestanden onder de oogen te zien, dan te zinnen op kunstmiddelen, om oude ambachten en bedrijven, die toch op den duur den concurrentiestrijd met de moderne niet kunnen volhouden, op den ouden voet in stand te houden.

Het kon niet anders of nagenoeg algemeen moest achteruitgang in de vakbekwaamheid geconstateerd worden, naast de steeds grooter wordende ongeschiktheid van de werkplaats als leerschool voor het ambacht, die den stoot gaf tot de oprichting der ambachtsscholen.

„En wij zien het tijdperk der ambachtsscholen beginnen na het midden der vorige eeuw, als wanneer de arbeidssplitsing reeds belangrijke gevolgen vertoont."

„De behoefte aan deze scholen, die voornamelijk van beteekenis zijn voor de arbeiders in de bouwvakken en de smeden en bankwerkers der z.g. burgerpatroons, is gedurende de laatste 50 jaren voortdurend grooter geworden; haar beteekenis breidt zich uit nog op een ander terrein, naardien zij de machinefabrieken voor een deel voorzien van toekomstige geschoolde krachten."

„Zoo zien wij, wat aangaat de machinefabrieken, in de latere jaren het strijdpunt opkomen: in hoeverre moet de ambachtsschool zich richten naar de bijzondere verlangens der machinefabriek, welke een zeer eenzijdige scholing harer arbeiders verlangt, en deze, waar zij zelf opleidt, ook geeft."

„Ofschoon de machine op den arbeid en op de algemeenheid der vakbekwaamheid van zoo grooten invloed was, zien wij toch, dat de massa der houtbewerkers handwerker bleef. Slechts een minderheid werd in letterlijken zin „aanhangsel der machine", getrainden arbeid verrichtende met langer of korter traintijden."

„In de metaalbewerking — wij zonderen hier de massafabricage, die later besproken wordt, uit — zijn de machinearbeiders voor een groot deel wel geschoold. Dezer bekwaamheid staat bij die der handwerkers niet ten achter. Hoezeer hun werk vaak door specialisatie, eenzijdige vaardigheid, wordt gekenmerkt; zij behooren niet tot de groepen wier werk door arbeidssplitsing werd teruggebracht tot de eenvoudigste handgrepen en niets meer. Dit is althans in Nederland het geval."

Men ziet hieruit, dat in ons land, de hout- en metaalbewerkers nog in betrekkelijk gunstige omstandigheden verkeeren en dit wordt nog duidelijker, wanneer men deze ambachten met andere vergelijkt, waartoe men in het boek telkens gelegenheid vindt; maar waar zal de stroom des tijds ons heenvoeren?

„Met het grooter worden der bedrijven wordt het zich eigen maken der vakbekwaamheid, die voor grootere of kleinere groepen noodzakelijk blijkt, steeds moeilijker. Werkt het toeval niet mede, verwisselt men niet vaak van patroon, of zoekt men niet in de overigens niet rooskleurige omstandigheden van het kleinbedrijf de verschillende onderdeelen der vakwerkzaamheid onder handen te krijgen, dan is de ontwikkeling tot vakbekwaamheid zoo goed als uitgesloten.

Dezelfde oorzaken maken het voor toekomstige bedrijfsleiders, chefs en patroons, bezwaarlijker zich tot deze functies te bekwamen. Daardoor zien wij in deze bedrijven vakscholen opkomen, waarin zich in de toekomst een minderheid van geschoolden kan vormen; op dit oogenblik schijnen zij te worden opgericht om aanstaande meesterknechts en zoons van werkgevers op te leiden. Dit karakter verkrijgen zij natuurlijk dan het duidelijkst, als het bedrijven geldt, waarin slechts een gering aantal geschoolden noodig is.

De opleiding nadert dan tot wat men zou kunnen noemen middelbaar technisch onderwijs, een onderwijs, dat de getrainden, ook zij, die langeren traintijd noodig hebben, niet behoeven. Het meest sprekend voorbeeld zagen wij hiervan in de textielindustrie."

En sterker nog komt dit uit in de chemische bedrijven en in de industrieën, waar massafabrikage hoofdzaak is. Daaraan zijn de laatste bladzijden van het slothoofdstuk gewijd.

Wij zullen daarop niet nader ingaan, maar hier onze beschouwing eindigen, vertrouwende dat de enkele grepen, die wij hier en daar uit het boek deden, onze lezers zullen opwekken tot kennisneming van den geheelen inhoud dezer belangrijke studie.

Ons overzicht geeft van dien inhoud slechts een onvolledig denkbeeld, maar er blijkt, meenen wij, voldoende uit, welk een schat van gegevens hier verzameld en verwerkt is. Verwerkt evenwel slechts tot een zekere grens. Angstvallig toch is door den schrijver het trekken van gewaagde conclusies, zooals b.v. die van Prof. Kammerer, vermeden. Zulke conclusies kunnen veel kwaad stichten, daar zij de menschen op een dwaalspoor leiden.

Dr. Van der Waerden leidt ons rond in de werkelijkheid, ons telkens op onderhoudende wijze verklarend wat wij daar zien en ons daardoor aansporend om zelf te denken over het waargenomene. Het is een ontleedkundige les, die hij geeft, maar die een klemmend pleidooi in zich bevat voor de rechten van den mensch en den menschelijken arbeid; een pleidooi, welsprekender dan zoo menige schitterende redevoering, die geen ander effect heeft dan ontevredenheid te wekken met bestaande toestanden, zonder iets bij te dragen tot wijziging of mogelijke verbetering daarin.

Allen, die zich geroepen achten, daartoe pogingen aan te wenden, dat zijn o. a. wetgevers, werkgevers, bedrijfsleiders, vakleeraren, leiders van vakvereenigingen, ingenieurs, architecten, kunstenaars, enz. moeten dit boek lezen. Het zal hun ongetwijfeld nieuwe gezichtspunten, een beter inzicht dan tot dusver openen in een der gewichtigste vraagstukken van onzen tijd, het arbeidsvraagstuk.

In de kennis van dit vraagstuk heeft de schrijver ons een belangrijke schrede verder gebracht, hij heeft daardoor bijgedragen tot den werkelijken vooruitgang der menschheid, inzonderheid der arbediende menschheid. Daarvoor mogen wij hem dankbaar zijn en ook de Vereeniging, onder wier vlag het boek van Dr. Van der Waerden verscheen, heeft zich daarmede aanspraken verworven op onze waardeering en sympathie.

P. H. S.

De laatste der Haagsche Windmolens.

Wanneer wij de afbeeldingen van Nederlandsche steden bekijken, die in zoo grooten getale door onze achttiende-eeuwsche teekenaars en graveurs gemaakt zijn, dan zien wij daarop bijna altijd een of meer windmolens, die door hun verheven plaatsing op de stadswallen of door hun eigen hoogteafmetingen, met de kerk- en raadhuistorens wedijveren tot verlevendiging van het silhouet.

De negentiende eeuw heeft vele, zoo niet de meeste, dier molens zien verdwijnen. Oorspronkelijk, om begrijpelijke redenen, aan den omtrek der steden geplaatst, kwamen zij na slechting van vestingwallen op heuveltjes aan singels en vesten te staan. De stad breidde zich uit en zoo geraakten zij in de bebouwde kom, zooals men dat o. a. in Rotterdam en Utrecht heeft kunnen waarnemen. Dan was meestal het gevolg, dat men spoedig begon te spreken van een sta-in-den-weg. Voor den schilderachtigen vorm dezer verouderde windmotoren had men geen oog meer, op het land, gaf men toe, dat zij nog wel aardig deden, maar in de steden kreeg men meer en meer het land aan de hinderlijke gevaarten en niemand gaf een teeken van leedgevoel, wanneer hij ze zag afbreken.

Zoo verdwenen zij een voor een en ongemerkt veranderde het stadsbeeld. Rijker werd het niet, want wanneer er iets voor in plaats kwam dan waren het fabrieksschoorsteenen.

's-Gravenhage heeft nooit vestingwallen gehad, maar wel singels en het bezit daarvan nog twee soorten, namelijk binnen- en buitensingels. Aan die singels hebben verscheidene windmolens gestaan, maar in 1893 waren deze reeds allen verdwenen op twee na, de Haanmolen en de Haasmolen.

De Haanmolen stond op den hoek van den Noord-West binnensingel en den Noordwal. Het was een reusachtige toren van gele baksteen in den vorm van een afgeknotten kegel, van hetzelfde type als er nog een aan de Coolvest te Rotterdam staat. Het metselwerk had nog wel een paar eeuwen kunnen trotseeren, dat bleek bij het afbreken, en ofschoon geen monument van architectonische waarde, hij verhief zich fier op dien hoek, hoog boven de onaanzienlijke huisjes aan zijn voet. Hij voelde zich verheven boven die armelijke omgeving, dat kon men hem aanzien, hij zag zelfs met een zekere minachting neder op zijn kleineren collega, de Haasmolen, die hem echter nog 16 jaren overleven zou, want in 1893 waren de dagen van den Haanmolen geteld.

Het was toch zonde, om de ruimte, die de molenwerf bood, onbebouwd te laten, daar konden verscheidene huisjes op staan, die een aardig weekgeld zouden opleveren. De duizenden steenen van de afbraak konden daarbij uitstekend gebruikt worden voor fundeering en binnenmuren, voor de geveltjes was alleen wat tweede soort boerengrauw noodig. En zoo geschiedde het, dat op zekeren dag de zeilen voor het laatst werden opgerold en afgenomen, de wieken onttakeld, de roeden naar beneden gelaten werden, de kap afgebroken en toen kromp de reus met den dag, totdat de werf slechts een puinhoop te zien gaf, omringd door tassen van de afgekomen steenen. En niet lang daarna was van den geheelen molenwerf niets meer te bespeuren, de huisjes stonden er gauw, onooglijk en troosteloos en de wandelaar, die er dagelijks passeerde keek maar liever niet meer naar de plek, die het aankijken niet meer waard was.

Liever keek hij nog naar den overkant, den buitensingel, waar de Haasmolen zich verhief aan den ingang van een viezig slopje, maar met een achtergrond van moestuinen, waarlangs wilgen welig opschoten. Die moestuinen zijn langzamerhand opgeruimd; eerst gedeeltelijk ten behoeve van den bouw der Gemeentelijke Electriciteitsfabriek. In verband met dien bouw werden eenige straten in de omgeving geprojecteerd, daarin paste het Molenslop niet en ook de molen zelf was ten doode gedoemd.

Zoo is dezer dagen dan ook de Haasmolen gevallen, ten offer aan „de eischen van het verkeer", nadat de vieze huisjes aan het slop onbewoonbaar verklaard en opgeruimd waren. Het was bekend, dat het gebeuren zou, vandaar, dat een photograaf er aan gedacht heeft van den laatsten windmolen van 's-Gravenhage een portret te maken, toen hat Molenslop nog in wezen was, maar de Electriciteitsfabriek reeds in werking. Over het bezit van die fabriek verheugen wij ons, en het afbreken der krotten in het slop betreurt niemand, maar dat de molen vallen moest vinden wij toch jammer. Ware er niet iets op te vinden geweest, dit laatste exemplaar van een verdwijnende soort een bescheiden plaatsje in te ruimen, ook in een nieuwe stadswijk? Hij stond er al van 1735 af. Verscheiden molenaarsgeslachten hebben van den omgang af de uitbreiding van 's-Gravenhage kunnen gadeslaan. Ten slotte middenin de huizenzee verzeild geraakt, was de ondergang van den molen te voorzien.

Op korten afstand, bij de Zuidhollandsche Bierbrouwerij, is een nieuwe schoorsteen verrezen, de hoogste van Den Haag, naar men zegt. Zoo zorgt de twintigste eeuw voor verlevendiging van het silhouet van het stadsbeeld. Wij moeten er maar aan gewennen het mooi te vinden.

Prijsvragen.

VRAGEN EN ANTWOORDEN BETREFFENDE DE PRIJSVRAAG „WIJCKERVELD".

Vraag 1. Het is niet recht duidelijk wat er verstaan wordt onder winterbed.

Is het de bedoeling dat dat bed gegraven zal moeten worden van den Scharnderweg naar de Noordergrens van het afgebakend terrein op de volle breedte evenwijdig aan den Groenenweg?

Antwoord. Volgens het programma maakt de Oostelijke helft van het terrein deel uit van het winterbed. Dit winterbed mag beperkt worden tot eene breedte van 75 M., met de as niet meer dan 107 M. van den Westkant des Groenenwegs.

Dit bed kan dus ook langs den Groenenweg gegraven worden.

De gronden buiten het beperkte winterbed mogen watervrij opgehoogd worden en kunnen o. a. tot bouwterrein bestemd worden.

Vraag 2. Als het winterbed van de rivier over het terrein gevoerd wordt zal hierdoor 1/4 à 1/5 van het terrein worden ingenomen.

Voordeelig is dit dus in geen geval.

Staat de Waterstaat toe dat het winterbed aan den Oostkant van den Groenenweg wordt gelegd of zijn daar zeer bezwarende bepalingen aan verbonden?

Antwoord. Verlegging van het winterbed naar de Oostzijde van den Groenenweg is niet toegestaan.

Vraag. Indien het winterbed over het terrein wordt gevoerd op de manier als in het programma omschreven, dan zal het een groot deel afnemen van het terrein (waarop 4 perceelen) niet behoorende tot de perceelen der prijsvraag. Is dit geoorloofd?

Antwoord. Het beperkte winterbed, mag voor zoover de bepalingen van het programma zulks toelaten, ook ten deele gelegd worden over de perceelen niet behoorende tot de terreinen van de prijsvraag.

Vraag. Moet als het winterbed over het terrein wordt gevoerd, gerekend worden op de kosten noodig voor de wegen naar Valkenburg en Guesselt over het terrein te voeren.

Moet dit door bruggen geschieden of zijn duikers voldoende.

Antwoord. De wegen naar Valkenburg en Guesselt vallen in het winterbed, ten behoeve waarvan in die wegen overlaten aanwezig zijn. De aan die wegen uit te voeren werken bij eventueelen aanleg van een beperkt winterbed vallen buiten deze prijsvraag.

Vraag 3. Moet het bed dat door het gearceerde gedeelte gaat berekend worden.

Antwoord. Neen.

Vraag 4. Uit welke grondsoort bestaat de bodem van het te verkavelen terrein?

Antwoord. Magere kleigrond.

Vraag 5. Is de uitkomende grond bruikbaar voor ophooging van straten en voor de taluds der bedding?

Antwoord. Ja.

Vraag 6. Kan gerekend worden dat de gearceerde gedeelten ook opgehoogd worden, zoodat daaromheen geen talud gemaakt behoeft te worden?

Antwoord. Ja, voor zoover de gronden vallen buiten het winterbed.

Vraag 7. Tot welke hoogte moeten de tuinen opgehoogd worden?

Antwoord. Wordt overgelaten aan den ontwerper.

Vraag. Zijn de kosten hiervan onder de f 25 begrepen?

Antwoord. Neen, alleen de aanleg der straat ad 10 M. breedte, zonder aardenbaan, is te stellen op f 25 per M¹.

Vraag 8. Is in de kosten van den aanleg eener straat het zandbed onder het te maken plaveisel begrepen?

Antwoord. Bij de prijsberekening is aangenomen de aanleg van macadamwegen, zoodat aan een zandbed niet behoeft gedacht te worden.

Vraag 9. In het programma wordt niet over rioleering gesproken.

Antwoord. In de onder 8 van het programma genoemde aanlegkosten ad f 25 zijn ook die der rioleering inbegrepen.

Vraag. Behoeft in dit plan hieraan geen aandacht besteed te worden? zoo neen, hoe moet deze rioleering ingericht worden?

Antwoord. Het rioolnet behoeft niet te worden aangegeven.

Vraag 10. Moet de Groenenweg op peil gebracht worden, zoo ja, moeten deze kosten berekend worden?

Antwoord. Indien langs den Groenenweg gebouwd wordt, ja. Zoo niet, dan valt hij buiten het plan.

Vraag 11. Hoeveel bedraagt het uurloon van een grondwerker ten Uwent?

Antwoord. f 0,15 per uur.

Vraag 12. Is ook een gemiddelde of benaderings-verkoopprijs op te geven?

Antwoord. De schatting van de waarde der verschillende kavels maakt een deel uit van het programma.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de algemeene vergadering, op 31 Mei j.l. aanvankelijk onder leiding van den heer J. H. W. Leliman gehouden, is het jaarverslag uitgebracht, waaruit o.a. bleek, dat het ledental, in het vorige jaar 867, gestegen was tot 984.

De heer Leliman deelde mede, dat de voorzitter, de heer Salm, in verband met zijn spoedig vertrek naar Parijs om zitting te nemen in het comité international, verhinderd was althans de ochtendvergadering te leiden. De heer Leliman constateerde, dat de Maatschappij in bloei verkeert en steeds vooruitgaat.

Tot leden van het hoofdbestuur werden herkozen de heeren B. Ouendag en L. C. Dumont, en gekozen de heer Jan Stuyt. Deze laatste in plaats van den heer J. Verheul Dzn., die gewenscht had niet meer in aanmerking te komen.

De voorzitter bracht hem dank voor zijn 20-jarige werkzaamheid als bestuurder.

De heer A. Salm G.Bzn., werd bij acclamatie als voorzitter herkozen.

Na uitvoerige toelichting van het financiëel verslag door den heer Dumont, werd dit zonder discussie goedgekeurd. Over 1910 bedroegen de ontvangsten f 30.990, de uitgaven f 27.900, zoodat er een batig saldo is van ongeveer f 3090. De begrooting voor 1911 werd in ontvangst en uitgaaf afgesloten met een eindcijfer van f 31.320.

In plaats van de heeren C. B. Posthumus Meyes, niet herkiesbaar, en prof. Henri Evers, die wegens drukke werzaamheden bedankte, werden in de commissie van onderzoek gekozen de heeren F. W. M. Poggenbeek en J. A. G. van der Steur.

In de commissie van redactie werden herkozen al de leden, te weten de heeren S. de Clercq, H. van der Kloot Meyburg en A. Salm G.Bzn.

Aangenomen werd het voorstel van het hoofdbestuur, om aan de programma's van eischen voor het examen van bouwkundig opzichter, bouwkundig teekenaar en uitvoerder van burgerlijke bouwwerken (onderbaas) toe te voegen: „Een candidaat mag niet meer dan drie keer aan hetzelfde examen deelnemen."

Des middags werd de vergadering voortgezet en een voor de Maatschappij zeer belangrijk besluit genomen.

Voorgesteld waren wijzigingen in de statuten en het algemeen huishoudelijk reglement, die tot doel hadden de Maatschappij in de richting van een vakvereeniging van architecten te ontwikkelen, waardoor, meer dan tot heden het geval was, speciaal de vakbelangen van den architect volkomen tot hun recht kunnen komen.

Tevens werd, tengevolge van de steeds toenemende werkzaamheden en bemoeiingen der Maatschappij contributieverhooging voorgesteld, benevens het instellen van verschillende vaste commissies, als een onderwijscommissie, ter behartiging van het bouwkundig en bouwkunstig onderwijs, en een bibliotheek-archief-commissie, welke zal trachten de boekerij en de collecties der Maatschappij productief te maken.

Met overgroote meerderheid vereenigde de vergadering zich met de strekking dezer voorstellen, die en bloc werden aangenomen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Agenda der vergadering op Dinsdag 13 Juni 1911, des voormiddags 11 uur, in een der zalen van „Hotel Promenade" te Scheveningen.

Agenda:

I. Notulen der Maartvergadering.
II. Mededeelingen van het Bestuur.
III. Prijsvraagregelen c.a. (zie Mededeelingen No. 19).
IV. Rapport der Commissie voor de A. V. (zie Mededeelingen No. 18).
V. Voorstel van het Bestuur in zake Aspirant-leden (zie Mededeelingen No. 19).
VI. Conclusie geschil Mooijen—Cuypers (zie Mededeelingen No. 19).

VII. Voorstel van het Bestuur omtrent het aanvaarden door den B. N. A. van het lidmaatschap van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen.
VIII. Bezoek aan den bouw van het Vredespaleis onder leiding van den heer J. A. G. van der Steur.

Ten 12½ uur Gemeenschappelijk ontbijt.

Namens het Bestuur:
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

De heeren Fels en Smits, architecten te 's-Gravenhage, zullen in het vergaderlokaal hun bouwkundigen arbeid exposeeren.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Zie ook ons vorig nummer.)

HERZIENING DER A. V.

Administratieve Bepalingen.

§ 274. Aanwijzing vóór de aanbesteding.

In de aankondiging van de aanbesteding wordt tijd en plaats opgegeven wanneer en waar, door of namens den Aanbesteder vóór de aanbesteding aan gegadigden aanwijzing zal gedaan worden; tevens wordt daarbij vermeld waar het bestek, de teekeningen en het na te noemen procesverbaal van aanwijzing ter inzage zullen liggen.

Indien de teekeningen niet van ingeschreven maten zijn voorzien of niet op schaal zijn geteekend of indien het bij de aanwijzing blijkt, dat uit het bestek en de teekeningen niet met juistheid de afmetingen en hoeveelheden kunnen worden vastgesteld, zullen bepaalde hoeveelheden ter verrekening worden gesteld.

De inlichtingen ter aanwijzing gegeven zijn bindend voor alle inschrijvers, voor zoover deze inlichtingen zijn opgenomen in het proces-verbaal van aanwijzing.

Indien gegadigden den wensch daartoe te kennen geven, zullen in het proces-verbaal van aanwijzing bepaalde vragen met de daarop verkregen antwoorden worden opgenomen.

Het staat den gegadigden vrij het proces-verbaal mede te onderteekenen.

Voor leveringen of werken van ongewonen aard worden op de aanwijzing monsters vertoond, het algemeen karakter der levering aangevend, of (en) deelteekeningen van de voornaamste samenstellingen en van belangrijke onderdeelen.

De gegadigden zijn gerechtigd de monsters en de deelteekeningen van hun zegel of handteekening te voorzien.

§ 275. Wijze van aanbesteding.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, tenzij in het bestek anders is bepaald.

De inschrijvingsbiljetten moeten behoorlijk gesloten en vrachtvrij worden bezorgd ter plaatse als in het bestek of bij de aankondiging is vermeld.

De biljetten kunnen, indien niet anders vermeld is, tot den voor de aanbesteding bestemden tijd in de verzegelde bus worden gestoken.

Buiten op den omslag wordt vermeld: Inschrijvingsbiljet voor.... (in te vullen de omschrijving en het nummer van het bestek) aan te besteden den....

Elk biljet wordt door den Inschrijver en ingeval er Borgen zijn, ook door deze onderteekend en moet als volgt zijn opgesteld:

„De ondergeteekende (voornamen en namen voluit geschreven), wonende te.... provincie.... verbindt zich bij onderteekening dezes, overeenkomstig de bepalingen van het bestek No..... vastgesteld den..... tot de aanneming van (in te vullen de omschrijving van het werk gelijk die aan het hoofd van het bestek voorkomt) voor de som van..... zegge f....."

Indien de Aannemer een zakelijke borgtocht zal stellen, (volgens § 382b) wordt daaraan toegevoegd: „Verder verklaart de ondergeteekende zich bereid om bij de toewijzing een zakelijken borgtocht te stellen tot het bedrag vermeld in art..... van het bestek."

Gedaan te ..... den .....

Indien de Aannemer persoonlijke Borgen stelt (volgens § 282a) dan luidt het laatste gedeelte van het inschrijvingsbiljet:

„Als Borgen stellen zich ..... (voornamen en namen voluit geschreven), wonende te ..... provincie ....."

In het laatstgenoemde geval wordt het Inschrijvingsbiljet door de Borgen mede onderteekend.

Woont de Inschrijver buitenslands, dan moet binnenslands domicilie worden gekozen en dit in het biljet worden vermeld.

De aannemer heeft het recht, indien hij daartoe termen aanwezig acht, in zijn inschrijvingsbiljet de voorwaarde te stellen, dat door den Aanbesteder persoonlijke of zakelijke zekerheid zal worden gesteld, voor de betaling der aannemingssom.

Op het uur en de plaats voor de aanbesteding bepaald, worden de inschrijvingsbiljetten door of namens den Aanbesteder geopend en voorgelezen. Gegadigden kunnen daarbij tegenwoordig zijn.

§ 276. (Vervalt.)

§ 277. Gunning.

Alle geldige inschrijvingsbiljetten, bedoeld in de voorafgaande paragraaf, zijn en blijven van kracht uiterlijk tot en met den dertigsten dag nadien, waarop de aanbesteding heeft plaats gehad, tenzij in het Bestek anders is bepaald.

De gunning geschiedt, behoudens het bepaalde in § 280, aan den laagsten inschrijver, wanneer deze, naar het oordeel der Directie, heeft bewezen de noodige bekwaamheid en geschiktheid te bezitten om het betrokken werk of de levering te kunnen uitvoeren en hij kan aantoonen daartoe op het oogenblik der aanneming ook financieel in staat te zijn.

Indien de Aanbesteder bezwaar heeft om het werk aan den laagsten inschrijver te gunnen, zal de Directie daarvan aan dezen kennis geven voor en aleer het werk aan een volgenden inschrijver, die aan de gestelde eischen blijkt te voldoen, wordt opgedragen.

§ 278. Aanvaarding van het werk door den Aannemer.

Zoo spoedig mogelijk na de gunning wordt van wege den Aanbesteder een proces-verbaal van aanbesteding opgemaakt.

In dit stuk, dat als contract van aanneming geldt, worden de overeengekomen wijzigingen en aanvullingen van bestek en teekeningen opgenomen en de wijze van borgstelling omschreven. Het wordt in tweevoud op gezegeld papier gesteld en bij ieder exemplaar een bestek met de bijbehoorende teekeningen als bijlagen gevoegd.

Al deze stukken worden door beide partijen onderteekend; de Aannemer, en ingeval van persoonlijke borgtocht ook de Borgen, vervoegen zich daartoe, op uitnoodiging van den Aanbesteder, op het daarbij te bepalen tijdstip, ter plaatse waar zulks wordt verlangd.

Van de geteekende stukken behouden de Aanbesteder en de Aannemer ieder een stel.

Ingeval overeengekomen is een zakelijke borgtocht te stellen, moet door den Aannemer de daarvoor in het bestek bepaalde waarde, vóór de onderteekening der aanbestedingsstukken, bij een in het bestek aan te wijzen bankinstelling, tegen kwijting worden gedeponeerd.

§ 279. Kosten van aanbesteding.

De kosten der aanbesteding komen voor rekening van den Aanbesteder.

§ 280. Vereischten van den Aannemer.

Als Aannemer worden alleen toegelaten personen en vennootschappen, welke in Nederland domicilie hebben of gekozen hebben.

Leden eener vennootschap onder firma worden niet als Aannemer van een werk of een levering, behoorende tot een werkkring der firma aangenomen, indien niet in de akte van vennootschap is bepaald, dat zij als Aannemer voor eigen rekening mogen handelen. (Onveranderd.)

§ 281. Verplichtingen van den Aannemer.

De Aannemer is verplicht het werk of de levering uit te voeren geheel naar de bepalingen van het bestek, de teekeningen en den inhoud der overige bestedingsstukken. Hij volgt daarbij de orders en aanwijzingen, die hem door de Directie gegeven worden.

Voor schade, ontstaan uit de opvolging van de orders en aanwijzingen der Directie, is de Aannemer, mits deze opvolging onder protest van zijn zijde is geschied, niet aansprakelijk.

Hij is persoonlijk verantwoordelijk voor alle bedrog, verkeerde handelingen, verzuimen, enz. de werken of leveringen betreffende, ook indien door zijn gemachtigden, onderbazen, verdere beambten en werklieden gepleegd en voor alle handelingen, verricht in strijd met het bestek, met de overeenkomst, of met de bovengenoemde orders en aanwijzingen.

§ 282. Borgstelling.

De borgstelling door den Aannemer kan zijn persoonlijk of zakelijk. De wijze van borgstelling wordt in het bestek bepaald.

§ 282a. Vereischten en verplichtingen van de Borgen bij persoonlijke borgstelling.

De door den Aannemer te stellen borgen moeten zijn voldoend gegoede ingezetenen des Rijks.

De borgen verklaren, door onderteekening van het procesverbaal van Aanbesteding, de door den Aannemer aangegane verbintenis wel te kennen, en zich vrijwillig te stellen tot zijne borgen, zich ieder afzonderlijk en voor het geheel te verbinden tot het behoorlijk en volledig vervullen van al de verplichtingen, die de Aannemer op zich heeft genomen, en dit te zullen doen, zoodra zij te zamen of ieder afzonderlijk daartoe uit eenigen hoofde door of vanwege den Aanbesteder zullen zijn opgevorderd.

Zij nemen dezelfde verplichtingen op zich, ook in het geval dat de Aannemer mocht komen te overlijden, en, niettegenstaande in dat geval de aanneming volgens art. 1648 van het Burgerlijk Wetboek, zou kunnen gehouden worden voor vervallen, waarvan bij onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding of het contract, wel uitdrukkelijk afstand wordt gedaan en het tegendeel overeengekomen; zij doen afstand van alle voorrechten van schuldsplitsing en van uitwinning.

Wanneer het werk of de levering door eene vennootschap onder eene firma wordt aangenomen, mogen de commanditaire of de individueele leden dier firma niet als borgen optreden.

Wanneer het werk door een lid eener firma wordt aangenomen, geldt voorschreven bepaling voor de overige leden dier firma.

Met de onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding worden de Borgen geacht te verklaren, dat zij niet vallen in een der voorschreven termen van uitsluiting.

Wanneer een Borg sterft, of, naar het oordeel van den Aanbesteder ophoudt de noodige waarborgen te bezitten om aan al de op zich genomen verplichtingen te kunnen voldoen, stelt de Aannemer dadelijk een nieuwen Borg, ten genoege van den Aanbesteder.

§ 282b. Zakelijke borgstelling.

In geval het stellen van een zakelijke borgtocht is overeengekomen, wordt door den Aannemer een borgtocht gesteld ten bedrage van 10 % der aannemingssom, tenzij in het bestek een ander bedrag is aangegeven. Dit bedrag wordt aan den Aannemer teruggegeven, zoodra de waarde van het uitgevoerde werk, verminderd met het aan den Aannemer uitbetaalde, het bedrag van den borgtocht heeft bereikt, terwijl de betalingstermijnen zoodanig worden geregeld, dat tot den afloop van het werk, de waarde van het uitgevoerde werk, het uitbetaalde deel voortdurend met minstens het bedrag van den borgtocht overtreft.

Met betrekking tot den borgtocht wordt de waarde der op het werk aangevoerde en goedgekeurde materialen niet bij het uitgevoerde werk in rekening gebracht.

De zakelijke borgtocht moet bestaan uit geldswaarde of geldswaardig papier. Dit laatste moet zijn ten genoege van den Aanbesteder.

Indien papieren, welke ter beurze van Amsterdam officieel zijn genoteerd, worden aangenomen, wordt de waarde daarvan berekend tegen 10 % minder dan de laatste beursnoteering.

Van in geldswaarde gedane borgstelling wordt een rente vergoed ten bedrage van 5 % per jaar; de vervallende coupons der als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren worden op den vervaldag aan den Aannemer uitgereikt. Bij zoodanigen teruggang in koers van de als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren, dat deze niet meer de in het bestek voor den borgtocht voorgeschreven waarde vertegenwoordigen, is de Aannemer gehouden den borgtocht aan te vullen binnen drie dagen na daartoe door den Aanbesteder te zijn aangeschreven.

Bij niet voldoening daaraan is de Aanbesteder gerechtigd, de als borgtocht verstrekte geldswaarden ter beurze te doen verkoopen en de opbrengst daarvan verder als borgtocht te doen dienen.

§ 283. Gemachtigde van den Aannemer.

Gedurende de uitvoering moet de Aannemer op het werk aanwezig zijn, tenzij zij, ten genoege van de Directie, een gemachtigde heeft gesteld, geschikt om hem zoodanig te vervangen, dat de voortgang van het werk niet door zijn afwezigheid wordt vertraagd. De Aannemer blijft echter verantwoordelijk voor de goede uitvoering van het werk.

§ 284. Onvermogen of overlijden van den Aannemer.

Wanneer de Aannemer het werk verlaat of laat liggen, zoomede wanneer hij in staat van faillissement wordt verklaard, onder curateele wordt gesteld of komt te overlijden, dan is de Bewindvoerder of de Curator, of zijn de Erfgenamen van den Aannemer bevoegd het werk voort te zetten.

De Erfgenamen geven binnen acht dagen, nadat zich een der bovengenoemde gevallen heeft voorgedaan, van hun geneigdheid om het werk voort te zetten, schriftelijk aan den Aannemer kennis.

Bij voortzetting van het werk door den Bewindvoerder, den Curator of door de Erfgenamen van den Aannemer, treden dezen in alle rechten en verplichtingen van den Aannemer.

Wanneer het aanbod tot voortzetting van het werk door den Bewindvoerder, den Curator of de Erfgenamen van den Aannemer niet of niet tijdig is gedaan, worden, voor 't geval een persoonlijke borgstelling bestaat, krachtens het bepaalde in § 282a, de Borgen door den Aanbesteder opgevorderd tot verdere voltooiing der werken.

Ingeval een zakelijke borgstelling was overeengekomen en wanneer de Bewindvoerder, Curator of de Erfgenamen niet geneigd zijn om het werk voort te zetten, dan is de Aanbesteder bevoegd, het te laten voltooien bij openbare of onderhandsche aanbesteding, mits hiertoe worde overgegaan binnen drie maanden, nadat zich een der omstandigheden, bedoeld bij de 1e zinsnede van deze §, heeft voorgedaan.

Kost het werk op deze wijze meer dan bij de eerste aanneming, dan wordt dit meerdere, doch hoogstens tot het bedrag van den in het bestek bepaalden borgtocht ingehouden van hetgeen de Aanbesteder schuldig is aan den Bewindvoerder, den Curator of de Erfgenamen van den Aannemer, namelijk de waarde van het geleverde werk, verminderd met het reeds uitbetaalde en met de volgens het bestek verbeurde kortingen.

Wanneer dit verschuldigde hiertoe niet toereikend is, en de borgtocht nog niet is afgeloopen, wordt het te kort komende daarop verhaald.

In alle andere gevallen wordt door den Aanbesteder eenerzijds en den Bewindvoerder, den Curator of de Erfgenamen van den Aannemer anderzijds, met den meesten spoed overgegaan tot het bepalen van de waarde der gedane leveringen of van het gemaakte werk.

Kunnen partijen niet tot overeenstemming komen, of blijft een der partijen in gebreke zijn medewerking daartoe te verleenen, dan wordt de waarde van het bedoelde werk of de levering door Deskundigen bepaald.

Het op rekening van den Aannemer te goed komende bedrag wordt daarna, volgens de aldus opgemaakte afrekening, door den Aanbesteder vereffend.

§ 285. Ingebreke blijven van den Aannemer.

De Aannemer is in gebreke, zoodra hij, naar het oordeel der Directie, aan een of meer der voorschriften van het bestek, de overeenkomst of aan de Algemeene Voorschriften niet voldoet of er tegen handelt of wanneer hij de orders van de Directie niet opvolgt.

In gevallen als boven bedoeld worden hem per aangeteekend schrijven of per telegram de desbetreffende voorschriften in herinnering gebracht of de gegeven orders herhaald.

Heeft de Aannemer binnen vier en twintig uren na ontvangst der schriftelijke aanzegging de gegeven orders niet uitgevoerd of van zijn voornemen tot nakoming der voorschriften niet doen blijken, dan zal, overminderd het bepaalde in § 314, de Aanbesteder de uitvoering daarvan aan anderen kunnen opdragen. De daarvoor gemaakte kosten zullen op den Aannemer, op den gestelden borgtocht of op de Borgen worden verhaald.

In geval een persoonlijke borgtocht bestaat, zal, alvorens tot uitvoering door anderen wordt overgegaan, aan de Borgen per deurwaardersexploit een termijn worden gesteld, binnen welke zij de gegeven orders hebben uit te voeren.

Indien de Aannemer van oordeel is, dat het volbrengen van den hem gegeven last niet tot zijn verplichtingen behoort, of de lastgeving ten onrechte aan hem is verstrekt, zal bij den Aanbesteder, onmiddellijk na ontvangst der schriftelijke lastgeving, daarvan in kennis stellen. Gaat de Aanbesteder niettemin over tot de maatregelen genoemd in de 3e zinsnede van deze §, dan heeft de Aannemer aanspraak op schadevergoeding indien daartoe termen bestaan.

§ 286. Vorderingen van derden.

Mocht de Aanbesteder krachtens art. 1650 van het Burgerlijk Wetboek tot betaling worden aangesproken, dan zijn de Aannemer, zijn rechtverkrijgenden of wettige vertegenwoordigers verplicht om binnen acht dagen, nadat daarvan door of vanwege den Aanbesteder aan het adres van den Aannemer bij aangeteekenden brief te berichten, of de schuld ter zake van het daarbij bedoelde werk wordt erkend, welke erkenning gehouden wordt voor een volmacht om de gevorderde som uit de nog verschuldigde aannemingspenningen te voldoen.

Bij gebreke van antwoord binnen acht dagen, worden de Aannemer, zijn rechtverkrijgenden of wettige vertegenwoordigers geacht, die vordering te betwisten en komen de kosten, welke de Aanbesteder dientengevolge moet maken of dragen, ten laste van den Aannemer, zijn rechtverkrijgenden of wettige vertegenwoordigers.

Die kosten worden op de nog verschuldigde gelden ingehouden of, indien deze niet voldoende zijn, nader op den Aannemer verhaald. (Onveranderd.)

§ 287. Verzekering van het werk.

De Aannemer is verplicht het werk ten name van den Aanbesteder te verzekeren en voortdurend verzekerd te houden tegen alle schaden, waartegen verzekerd kan worden, en welke in het bestek als zoodanig zijn aangegeven.

De verzekering moet doorloopend worden gehouden op een bedrag in overeenstemming met den stand van het werk. Bij het verschijnen van elken betalingstermijn legt de Aannemer hiervan het bewijs over aan den Aanbesteder.

De door den Aanbesteder geïnde verzekeringsbedragen worden aan den Aannemer uitgekeerd, naar gelang van den voortgang van het herstel der schade. (Onveranderd.)

§ 288. Ongeschikte werklieden.

De Directie kan de onmiddellijke verwijdering van het werk gelasten van onwillige, onbescheiden of onbekwame personen, die bij of voor den Aannemer werkzaam zijn.

§ 289. Betaling van werklieden.

De betaling van werklieden wordt in geen geval door den Aannemer in vreemde of verboden muntspeciën gedaan, en mag niet plaats hebben op plaatsen, waar sterke drank in het klein wordt verkocht. (Onveranderd.)

§ 290. Maatregelen ten behoeve van de gezondheid, verpleging, enz.

De Aannemer zorgt, dat goed drinkwater en het noodige aantal privaten ten behoeve van de werklieden op het werk aanwezig zijn.

Waar arbeiders tijdelijk hun verblijf op of bij het werk vestigen, zorgt de Aannemer voor de goede orde, voor goed verlichte en geventileerde keten, voor de dagelijksche reiniging van het terrein rondom deze keten en voor geneeskundige hulp en medicijnen.

Waar meer dan tien arbeiders werkzaam zijn, moet op het werk aanwezig zijn een verbandkist voor het verleenen van eerste hulp bij ongelukken, met gebruiksaanwijzing. (Onveranderd.)

§ 291. Maatregelen ten behoeve van de veiligheid.

De Aannemer is verantwoordelijk voor de deugdelijkheid der hulpwerken, tenzij de samenstelling in het bestek of de overeenkomst is voorgeschreven.

Steigers en trappen, bruggen en vlonders worden waar noodig, van stevige leuningen voorzien; langs de steigers worden kantdelen aangebracht.

Onder elken steigervloer, welke 4.20 M. of meer boven het bouwterrein gelegen is, moet een schriksteiger aanwezig zijn. De afstand tusschen den schriksteiger en den steigervloer mag niet meer dan 1.50 M. bedragen.

Bij gladheid door sneeuw, vorst of andere oorzaken worden de steigerplanken, balken en in het algemeen alle planken, waarover boven den beganen grond geloopen wordt, met asch of zand bestrooid.

Kranen, lieren, kaapstanders en dergelijke werktuigen moeten van de noodige pallen zijn voorzien.

Bewegende, gevaarlijke deelen van werktuigen, als vliegwielen, riemen, boutkoppen, spieën enz. worden, voor zoover zij naast doorgangen gelegen zijn, tot de hoogte van 1.50 M. boven den vloer voldoende afgesloten.

Cirkelzagen, machinaal gedreven beitels enz., moeten bedekt zijn.

Van tandraderen, welke onder het bereik der werklieden zijn, worden de inloopende zijden bedekt.

Wanneer de Directie de hulpwerken onvoldoende verklaart, is de Aannemer tot onmiddellijke wijziging of versterking verplicht, zonder dat hierdoor zijn aansprakelijkheid verminderd wordt.

Meent de Aannemer, dat de samenstelling voldoende is, zoo kan hij het oordeel van Deskundigen inroepen. Verklaren deze de aangebrachte versterking voor onnoodig, zoo ontvangt de Aannemer daarvan vergoeding op den voet van meer werk.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Officieel Gedeelte. Tentoonstelling Dorpskerken. — Permanente Prijsvraag-Commissie.

Brieven uit Nijmegen. Een brug over de Waal.

Dorpskerken, door A. W. Weissman.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1910.

Het Kunstenaarshuis van het Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen.

ARCHITECTURA No. 22. Mededeelingen betreffende het Genootschap. Excursie naar Hoorn en Enkhuizen op 24 Juni a.s.

Grafmonument te Paramaribo door C. F. La Croix en G. Bourgonjon, met afbeelding.

Woonhuisprijsvraag.

Prijsvraag Verkaveling Wijckerveld te Meerssen.

Het Kunstenaarshuis van het Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen.

Oude Dorpskerken in Nederland.

Heemschut.

International Woningcongres te Weenen (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 22. Internationale Hygiëne-Tentoonstelling te Dresden (Vervolg).

Waarom Loodwit-verbod? door P. Bakker Schut c.i. (Slot).

DE INGENIEUR No. 22. Condensors en pompen, systeem Westinghouse-Leblanc. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 17 December 1910, door N. C. H. Verdam met afbeeldingen.

Bekroond antwoord van H. W. van Tijen betreffende Verbrandingsmotoren voor zeeschepen, met een inleiding van R. A. van Sandick c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 22. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Uit de vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Iets over theorie en praktijk. — Krachtvoortbrenging. — Dieselmotoren voor scheepsgebruik. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 22. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Ontwerp-Invaliditeitswet II.

Een besteding te Hendrik-Ido-Ambacht (Ingezonden).

Uit Groningen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 49. De kleuren van den Baksteen. — Het gegoten huis te Santpoort.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. B. en W. alhier hebben het volgende schrijven gericht aan de bouwkundigen in de gemeente:

Wij hebben de eer bij deze een beroep te doen op uwe welwillende medewerking tot behoud van het stadsschoon.

Nog worden in deze gemeente verscheidene uit vroegere eeuwen dagteekenende gevels aangetroffen.

In de laatste jaren zijn evenwel meerdere dergelijke oude typische gevels opgeruimd. In enkele gevallen zijn zij door fraaie gevels vervangen. Vaak kwam het echter voor, dat een schoon stuk werk uit den vroegeren tijd plaats moest maken voor een bouwwerk, waarbij meer rekening was gehouden met het benutten van de opengekomen ruimte, dan met de verzorging van het uiterlijk aanzien.

Wij achten dat te betreuren.

Op hoogen prijs zouden wij het stellen, dat uwerzijds zooveel mogelijk werd gelet op het behoud van oude gevels en, zoo behoud onmogelijk mocht zijn, de meeste zorg werd besteed aan de architectuur van de nieuwe gevels.

Daardoor zal het aantrekkelijke van onze gemeente zeker worden verhoogd en dus ook het algemeen belang worden bevorderd.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: **MARKIEZEN**
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — **JALOUZIEËN, ROLLUIKEN** enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek **„DE ATLAS".**
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, **HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.**
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare **NORTONPIJPWELLEN** met UITNEEMBARE FILTERS
JAPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Onmacht.

Toen in September van het vorig jaar in de algemeene vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de bekende motie (*) was aangenomen, waarbij de wenschelijkheid werd uitgesproken van herziening der Nationale Prijsvraagregelen, alvorens zich nog de gelegenheid had voorgedaan, ze in toepassing te brengen, gaf ons dit aanleiding tot eenige opmerkingen, aangaande: „Wetgevende Arbeid van Bouwkundige Vereenigingen" en de moeilijkheden en gevaren aan dien arbeid verbonden.

Thans heeft de Permanente Prijsvraag-commissie een concept der gewijzigde Regelen doen toekomen aan de vereenigingen, die de regelen vaststelden. Wij stellen ons voor, in een onzer volgende nummers, daarvan mededeeling te doen. In deze week gehouden vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten is dit concept in behandeling gekomen en met enkele wijzigingen van ondergeschikt belang aangenomen.

Of de gewijzigde Regelen nu geen aanleiding meer zullen geven tot moeilijkheden in de toepassing, zal de practijk moeten leeren. Wij willen er het beste van hopen, want voor de bevordering der Bouwkunst is een goede regeling van het Prijsvraagstelsel een zaak van groot belang.

Het maken van wetten en reglementen is een heel interessant en mooi werk, maar willen zij doel treffen, dan dienen zij geëerbiedigd en desnoods met kracht gehandhaafd te worden. Daarvoor is noodig gezag en macht, twee dingen, waarover onze bouwkundige vereenigingen, hoeveel loffelijken ijver zij vooral in de laatste jaren ten toon spreiden in pogingen, tot bestrijding en verbetering van misstanden in het vak, helaas nog te weinig beschikken.

Waar wij spreken van gezag, denken wij allereerst aan de openbare meening. Heeft men die op zijn hand, dan kan men daarmede soms meer bereiken dan met machtsmiddelen. Het is bekend genoeg, dat de Bouwkunst wel de minst populaire onder hare zusteren is en wij zijn nog steeds de meening toegedaan, dat de schuld daarvan voor een deel bij hare beoefenaars gezocht moet worden. Het groote publiek begrijpt niet veel van en gevoelt niet veel voor Bouwkunst; in Pericles' tijd was dit, naar men aanneemt, anders en de oude Grieken waren ook een ander soort menschen, dan de moderne Hollanders. Dat is duidelijk genoeg, maar, wat wij te veel uit het oog verliezen is de stelregel, dat, om goed te leeren en op te voeden, de leeraar beginnen moet met af te dalen tot het standpunt van den leerling. Blijven wij op onzen Olympus, in wolken gehuld en decreteeren wij van daaruit onze wetten en reglementen, dan zal de menigte op den vlakken grond ons blijven aangapen als zonderlinge, onbegrijpelijke wezens, wier orakeltaal men niet verstaat, waarvan men zich afwendt en waarom men ten slotte lacht.

In de Paleis-Raadhuis-quaestie zagen wij onlangs, in de houding van sommige dagbladen, nog een sprekend voorbeeld van een poging, om het gezag der architecten bij de openbare meening in discrediet te brengen, en die poging

*) Zie „De Opmerker" van 1 October 1910.

is wellicht niet zonder effect gebleven op den loop, die deze zaak genomen heeft.

Waar het gezag reeds faalt, zouden wij van macht eigenlijk maar moeten zwijgen. Het begrip van macht veronderstelt een hoogere sanctie, gepaard aan de beschikking over middelen, om te kunnen recht zetten wat krom is. Wat heeft een regeering te beduiden, die de macht mist de besluiten eener volksvertegenwoordiging uit te voeren, de wetten te handhaven?

Zij kan zich bepalen hoogstens tot machtsvertoon, maar loopt daarmede groot gevaar zich belachelijk te maken.

En dit gevaar bestaat voor onze bouwkundige vereenigingen, waar het geldt de handhaving van reglementen, waarmede beoogd wordt, naar buiten te werken. Het is alreeds gebleken bij het eerste ernstige geval van openlijk conflict der Prijsvraagregelen met de practijk, in de IJsselsteinsche prijsvraag.

De vier vereenigingen, die de Regelen hadden vastgesteld, hebben plichtmatig de deelneming aan deze prijsvraag ontraden, minder konden zij niet, meer evenmin.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst dacht anders over het laatste. De overtreders der Regelen waren leden der Maatschappij, de Afdeeling Utrecht had aan hun snood bedrijf hare goedkeuring verleend. Dat kon men er niet bij laten zitten, hier moest een voorbeeld gesteld worden. Zulk een hoogverraad verdiende zooiets als een moreele doodstraf; en een der medeplichtigen scheen te gevoelen, dat hem zoo iets boven het hoofd hing, want hij gaf zelf het Hoofdbestuur in overweging hem te royeeren als lid.

Toen verscheen in het „Bouwkundig Weekblad" het verpletterend officiëel bericht:

„Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vergaderd 2 Mei 1911,"

„gelet op artikel 5 in verband met artikel 1 der Statuten van bovengenoemde Maatschappij,"

„gelet op de eerste der Slotbepalingen van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen,"

„heeft besloten de Heeren:

C. de Graaf, Architect te Utrecht en

R. Rijksen Gzn., Architect, nu vertoevend te Batavia,"

„voor een tijdvak van één week, ingaande Donderdag 4 Mei 1911, te schorsen als Architect-lid der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,"

„wegens het aanvaarden van het Jury-lidmaatschap van de Prijsvraag, uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij."

Een zoo zware straf had niemand verwacht; van protest of hooger beroep vernam men niets, de veroordeelden waren beslist te veel onder den indruk of wel..... zij lachten, gelijk wij het leden der Maatschappij en anderen hoorden doen. In Amsterdam schijnt men dat lachen niet gehoord te hebben, anders toch zou een reprise dezer comedie wel achterwege zijn gebleven.

Een derde slachtoffer moest op het schavot hetzelfde vonnis ondergaan, blijkens een tweede officiëel bericht:

„Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vergaderd 30 Mei 1911,"

„gelet op het verslag van de vergadering der Afdeeling Utrecht van genoemde Maatschappij, gepubliceerd in Bouwkundig Weekblad No. 20, 1911 blz. 238, waaruit blijkt dat de heer D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid, deel heeft uitgemaakt van de Jury van de Prijsvraag, uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij, welk feit aan het Hoofdbestuur niet bekend was gemaakt en het voor het eerst uit genoemd verslag verneemt,"

„gelet op artikel 5 in verband met artikel 1 der Statuten van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,"

„gelet op de eerste der Slotbepalingen van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen,"

„heeft besloten den heer D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht"

„voor een tijdvak van één week, ingaande Zaterdag 3 Juni 1911, te schorsen als Architect-Lid der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, wegens het aanvaarden van het Jury-lidmaatschap van de Prijsvraag, uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij."

Toen wij het eerste vonnis lazen, hebben wij hetzelfde gedaan, wat de daardoor getroffenen waarschijnlijk ook gedaan hebben, de schouders opgehaald, maar bij de lezing van het tweede hebben wij ons afgevraagd, welke booze geest, welke spotgeest, kan een college van achtenswaardige personen verleid hebben tot zulk een..... onvoorzichtigheid?

Aan grappenmakerij mag hier in de verte niet gedacht worden, niet aan een vroolijk feestmaal zijn de besluiten genomen en ondoordacht de wereld ingestuurd; zooiets schijnt alleen nog maar in Architectura et Amicitia te kunnen gebeuren en wordt ook dan nog sterk afgekeurd.

Het was hier ernst en dat is juist het ernstige van het geval.

Machtsvertoon is gevaarlijk, wanneer men niet over macht beschikt, maar hier is onmachtsvertoon en dat is nog wel zoo bedenkelijk.

Er is een spreekwoord, waarin gezegd wordt, dat men zekere lichaamsdeelen niet onbedekt moet laten zien, maar het luidt niet fatsoenlijk genoeg, om het in dit verband hier neer te schrijven. Toch moesten wij er onwillekeurig aan denken, en meenden wij aanvankelijk het eerste vonnis onopgemerkt te kunnen laten, bij het tweede rekenden wij ons verplicht aandacht aan het geval te schenken, aangezien een goede regeling van ons Prijsvragenstelsel ook ons ter harte gaat en wij betwijfelen, of die op deze wijze wel verkregen zal worden.

Een tweede geval doet zich thans voor met de prijsvraag „Wyckerveld".

Wat zullen wij daarvan beleven?

(Slot volgt.)

IXe Internationaal Congres voor Architecten te Rome in 1911.

Het Congres, waarvan Z. M. de Koning van Italië het beschermheerschap heeft aanvaard — en waarvan de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Onderwijs en Schoone Kunsten, Eere-Presidenten zijn — zal worden gehouden van 2—10 October, — dank de medewerking van den Burgemeester van Rome — in de historische „Sala degli Orazi e Curiazi".

De volgende onderwerpen zijn vastgesteld door het Comité Permanent International des Architectes:

I.

Le ciment armé, son emploi dans les différents pays, de l'opportunité de son application aux constructions artistiques au point de vue technique et décoratif.

II.

Droits et Devoirs de l'architecte envers son client. (*)

III.

Education technique et artistique et diplôme d'Architecte. (*)

Exercise de la profession hors de la patrie de l'architecte.

IV.

Considération sur l'architecture moderne.

V.

De l'exécution des travaux d'architecture de l'Etat et des autres administrations publiques.

VI.

De l'utilité d'un dictionnaire des termes comparés en architecture.

VII.

Les Académies étrangères à Rome; leur histoire; les études et les projets rapportés par les étudiants, influence exercés par ces écoles dans les pays qu'elles représentent.

Over het onderwerp: „Plans regulateurs, règlements municipaux et esthétiques des villes" — oorspronkelijk niet op het programma voorkomende — worden desniettemin schriftelijke beschouwingen ingewacht en kan ook op een der bijeenkomsten nader besproken worden.

De heer Stübben zal waarschijnlijk daarover het een en ander mededeelen, terwijl ook van Italiaansche zijde opmerkingen zullen worden gemaakt, die niet in alle opzichten de stellingen van den heer Stübben aannemen, — doch daarover nader.

De heer Berlage is o. a. benoemd als rapporteur over onderwerp I.

Als officiëele taal zou uitsluitend „Fransch" worden toegelaten, doch in aansluiting aan een vroeger besluit op het Congres te Weenen, wordt ook toegestaan Italiaansch, Duitsch en Engelsch.

De Secretarissen van de Comités der verschillende landen zullen de bijdragen van belangstellenden betreffende de bovengenoemde punten vóór 15 Augustus a.s. het Uitvoerend Comité te Rome ter hand stellen.

Het is daarom, dat ondergeteekende verzoekt aan hen, die in het belang der architectuur en der professie van den architect en uit belangstellnig hunne meeningen wenschen kenbaar te maken, dit te doen liefst in het Fransch, (desnoods in het Duitsch) en hem te doen toekomen uiterlijk 31 Juli a.s. aan zijn adres te Amsterdam, Weesperzijde 26, en wordt voor verdere redactie en inlevering door hem gezorgd.

Het voornemen bestaat om aan het Congres verschillende excursies te verbinden, waaromtrent evenwel nog geen vaste voorstellen konden worden gedaan.

In de morgenuren wordt vergaderd, terwijl in de middaguren verschillende merkwaardigheden en monumenten van Rome zullen worden bezocht.

Aan het Congres is voorts nog een samenkomst der Congressisten verbonden te Venetië.

De deelname is vastgesteld op Lire 25.— (*) met inbegrip van het Verslag „Compte rendu" van het Congres.

Voorts betalen de „membres agrégés" — hieronder worden gerekend uitsluitend de echtgenoote en kinderen van het effectief lid — Lire 15.—. (*)

De inschrijvingen, verhoogd met 5 % voor administratiekosten en porto's, moeten gezonden worden aan het adres van den ondergeteekende.

Binnenkort worden de uitnoodigingen ter deelname aan het Congres verzonden en zal het zeer op prijs worden gesteld, wanneer H.H. Congressisten zich zoo spoedig mogelijk opgeven, opdat het Uitvoerend Comité te Rome ten spoedigste doeltreffende maatregelen nemen kan, in verband met het aantal Congressisten dat verwacht mag worden.

Ter voorkoming van ongewenschte belangstelling van alle mogelijke particulieren, die met de architectuur of met de professie van den architect niets te maken hebben, is aangenomen, dat uitsluitend inschrijvingen worden aangenomen van architecten.

Ongelukkigerwijze is verzuimd om dit in het programma en reglement — dat den Koninklijken Beschermheer ter goedkeuring is aangeboden — duidelijk te doen uitkomen, zoodat daaraan een appendix zal worden toegevoegd, dat de Secties van de verschillende landen het recht geeft daaromtrent strenge contrôle te houden.

In het volgend no. zullen de namen van de gekozen rapporteurs worden medegedeeld, een benoeming, welke niet genoeg voorbereid werd, en te haastig geschied is.

De Secretaris van de Sectie „Nederland" van het Comité Permanent International des Architectes,

A. SALM G.Bzn.

(*) Punten op de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 31 Mei j.l. reeds genoemd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEDENKRAAM IN HET UNIVERSITEITSGEBOUW TE GRONINGEN.

Het College van Curatoren der Rijks-universiteit te Groningen noodigt de kunstenaars van alle nationaliteiten uit tot een prijskamp inzake het ontwerp voor een gebrandschilderd gedenkraam in de traphal van het universiteitsgebouw.

Het gedenkraam moet tot onderwerp hebben een historisch overzicht van de wording en ontwikkeling der Groningsche Universiteit. Het karakter van het ontwerp moet overeenstemmen met de architectuur van het universiteitsgebouw.

Van den inzender wordt verlangd:

a. Eene teekening, schaal 1 : 10, van het geheele ontwerp.

b. Eene detailteekening ter halve ware grootte van een der belangrijkste onderdeelen der voorstelling.

De teekeningen moeten op papier en in kleuren zijn uitgevoerd, geen grootere afmetingen hebben dan 0,70 × 1 M. en vergezeld gaan van eene memorie van toelichting.

Bij het ontwerpen moet rekening worden gehouden, dat de kosten van uitvoering en plaatsing van het gedenkraam een totaal bedrag van f 8000 niet mogen overschrijden.

De jury bestaat uit de heeren jhr. mr. V. E. L. de Stuers, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, H. W. Mesdag, kunstschilder, en J. A. Vrijman, Rijksbouwkundige bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, allen wonende te 's-Gravenhage.

De volgende prijzen worden uitgeloofd:

Een 1ste prijs van f 750.

Een 2de prijs van f 500.

Een 3de prijs van f 250.

De jury heeft de bevoegdheid om, wanneer volgens hare meening geen der ingezonden ontwerpen voor eene volledige bekroning in aanmerking kan komen, de uitgeloofde prijzen geheel of gedeeltelijk als premiën onder de beste inzendingen te verdeelen.

Inlichtingen, deze prijsvraag betreffende, geeft de secretaris der jury, de heer J. A. Vrijman, 's-Gravenhage.

De ontwerpen, waaraan eene volledige of gedeeltelijke geldelijke belooning is toegekend, worden eigendom van het college van curatoren.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Zie ook ons vorig nummer.)

§ 292. Aanvang van het werk.

De datum van aanvang van het werk of der levering wordt door de Directie aan den Aannemer schriftelijk medegedeeld.

Vanaf den datum van aanvang is, behoudens het bepaalde bij § 308, het geheele werk of de levering voor rekening en risico van den Aannemer. (Onveranderd.)

§ 293. Uitstel van oplevering.

Een in het bestek genoemde termijn, binnen welken door den Aannemer aan een bepaald omschreven verplichting moet voldaan zijn, wordt vanzelf verlengd met een getal dagen, gelijk aan dat waarop:

1°. de Aanbesteder in gebreke blijft aan het bepaalde bij § 331 te voldoen;

2°. door ongunstige weersgesteldheid het werk geheel of grootendeels is stilgelegd, ter beoordeeling der Directie;

3°. door onvoorziene oorzaken, die onafhankelijk van den wil des Aannemers zijn, geen uitvoering kan worden gegeven aan hetgeen tot de verplichting van den Aannemer behoort;

4°. de uitvoering van het meerdere werk dat den Aannemer krachtens § 297 kan worden opgedragen, bij onderling overleg is vastgesteld;

5°. de gunning later dan drie dagen, na de aanbesteding plaats heeft.

§ 294. Werkstakingen en uitsluitingen.

Werkstakingen en uitsluitingen van zoodanigen omvang, ter beoordeeling der Directie, dat een of meer der op dat oogenblik bij den bouw of de levering betrokken bedrijven er door worden stil gelegd, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op tijdsverlenging.

§ 295. Opneming en keuring van het werk.

Alle opnemingen van het werk geschieden uiterlijk binnen acht dagen na aanvraag van den Aannemer.

Het tijdstip der opneming wordt den Aannemer medegedeeld; hij is verplicht die opneming bij te wonen, tenzij hij zich door zijn Gemachtigde doet vervangen.

Binnen drie dagen na de opneming wordt door de Directie aan den Aannemer de uitslag schriftelijk medegedeeld.

Wanneer uit deze mededeeling blijkt, dat de Directie het werk als niet gereed zijnde beschouwt, dan zal, indien dat gereedmaken ondergeschikte zaken betreft, binnen drie dagen plaats vindt en de daaraan verbonden kosten een bedrag, gelijkstaande met ¼ pCt. der aannemingssom niet overschrijdt, geen boete voor die te late oplevering worden toegepast. De datum van aanvraag tot opneming geldt in dat geval, en ook in geval van volledige goedkeuring van het werk, als het tijdstip van oplevering.

Mocht de Aanbesteder of de Directie, hetzij de aanvraag onbeantwoord laten, hetzij de opneming weigeren, hetzij na de opneming weigeren of in gebreke blijven het werk voltooid te verklaren, dan kan de Aannemer opneming door Deskundigen vorderen.

Deskundigen stellen tevens vast het bedrag der schade door het handelen of het niet handelen van den Aanbesteder of de Directie, den Aannemer toegebracht.

§ 296. Wijzigingen.

De Aanbesteder is bevoegd al de wijzigingen in het bestek, in de samenstelling der werken en in de voorwaarden van uitvoering aan te brengen, welke hij in het belang van het werk, vóór of tijdens de uitvoering noodig oordeelt, behoudens billijke schadeloosstelling aan den Aannemer. (Onveranderd.)

§ 297. Meer en minder werk.

De wijzigingen, in de vorige paragraaf vermeld, zullen den Aannemer schriftelijk worden gelast.

Hij moet zich die afwijkingen laten welgevallen, ook wanneer daardoor de omvang van het werk of de levering vermeerderd of verminderd wordt, voorzoover deze vermeerdering of vermindering niet grooter is dan 20 pCt. van het bedrag van elk onderdeel der levering of aanneming, tot een totaal van hoogstens 10 pCt. der aannemingssom.

In geval de bedoelde afwijkingen aanleiding geven tot meer of minder werk, wordt zoo spoedig mogelijk een door de Directie en den Aannemer onderteekenden staat of overeenkomst opgemaakt, welke aan de goedkeuring van den Aanbesteder onderworpen wordt en waarvan een door den Aanbesteder onderteekend duplicaat aan den Aannemer wordt afgegeven.

Als de Aannemer, in geen uitstel gedoogende gevallen, ter beoordeeling van de Directie, van deze last ontvangt tot wijzigingen als voren vermeld, moet hij, hangende de goedkeuring van den voormelden staat, met de daarin vermelde werken onverwijld aanvangen.

De Aannemer heeft in dat geval, ongeacht de door den Aanbesteder te geven beslissing in zake de goedkeuring van den in de 3de zinsnede van deze § genoemden staat van meer of minder werk, aanspraak op vergoeding van alle meerdere kosten bij de uitvoering van die werken gemaakt.

De berekening van het bovenbedoelde meerdere of mindere werk geschiedt naar de eenheidsprijzen in het bestek of in de overeenkomst opgenomen. Ingeval de eenheidsprijzen ontbreken of niet in overeenstemming zijn met den aard van het opgedragen meerdere of mindere werk, zullen zij door de Directie in overleg met den Aannemer naar billijkheid worden vastgesteld.

Tenzij dit anders beschreven is, worden onder de eenheidsprijzen, zonder uitzondering, alle kosten begrepen van aanschaffing, vervoer, arbeidsloon, verzekering van werklieden, zegel, leges en registratierecht, winst, enz.

Wanneer bij de eindafrekening het bedrag van het minder werk dat van het meerdere overtreft, wordt het verschil, en wanneer geen meerder werk is voorgekomen, het totaal bedrag aan minder werk met 10 pCt. verminderd en het overblijvend bedrag van de aanbestedingssom gekort.

De Aanbesteder zal de reeds aangevoerde, geheel of gedeeltelijk vervaardigde of blijkens den vrachtbrief afgezonden bouwstoffen, welke tengevolge van de vermelde afwijkingen niet kunnen worden gebruikt, overnemen, of de daaruit voor den Aannemer voortspruitende schade vergoeden.

De Aanbesteder heeft, ingeval tot een belangrijke uitbreiding van het werk of de levering wordt besloten, het recht om daarin door openbare of ondershandsche aanbesteding te voorzien.

In afwijking van het bepaalde bij Art. 1646 van het Burgerlijk Wetboek, zal het gemis van een opdracht van den Aanbesteder, voor gevallen waarop in de 4de zinsnede van deze § gedoeld wordt, den Aannemer niet het recht op vergoeding voor meerder werk ontnemen.

§ 298. Verwisselen van werken of leveringen.

De Directie heeft het recht de verschillende voorgeschreven werken of leveringen naar de eenheidsprijzen met elkander te verwisselen, mits 1°. de afwijkingen niet meer bedragen dan in § 297 voor meer en minder werk is opgegeven; 2°. onder de te verwisselen werken of leveringen alleen die worden verstaan, welke geen wijziging van den aard en de samenstelling van de in het bestek voorgeschreven werken bedoelen of ten gevolge hebben.

Ook kan de volgorde der uit te voeren werken gewijzigd worden, mits de Aannemer voor zoodanige wijziging schadeloos wordt gesteld, indien daartoe termen bestaan.

§ 299. Schorsing van het werk.

De Aanbesteder is bevoegd de uitvoering van het werk geheel of gedeeltelijk te doen schorsen of geheel te doen

staken. Hij is dan echter gehouden aan den Aannemer de kosten, schaden en interesten te vergoeden, welk laatstgenoemde zal kunnen bewijzen tengevolge de schorsing te hebben geleden, tenzij de schorsing is bevolen naar aanleiding van eigenmachtige of verkeerde handelingen van de zijde des Aannemers.

Indien de tijd gedurende welken de uitvoering geschorst is of zal zijn, meer bedraagt dan zes maanden, is de Aannemer bovendien bevoegd de overeenkomst op te zeggen.

Maakt hij van deze bevoegdheid tot opzegging geen gebruik, dan zal hij niettemin kunnen eischen, dat het reeds uitgevoerde gedeelte van het werk of der levering vanwege den Aanbesteder opgenomen en tegen betaling door dezen overgenomen worde, overeenkomstig den daarvan bij den aanvang der schorsing opgemaakten staat.

Wanneer door toedoen of op last van Aanbesteder de uitvoering van een gedeelte der werkzaamheden gedurende meer dan drie maanden vertraagd en het werk overigens geheel voltooid is, kan de Aannemer vorderen, dat het geheele werk als voltooid wordt opgenomen en de werken, waarvan de uitvoering geschorst werd, als minder werk in rekening worden gebracht. (Onveranderd.)

§ 300. Staking van het werk.

Ingeval van geheele staking van het werk of der levering krachtens de 1ste zinsnede van § 299, vervalt de overeenkomst, behoudens de verplichting van den Aanbesteder om aan den Aannemer alle kosten, schaden en interesten te vergoeden, die deze zal kunnen bewijzen ten gevolge van de staking te hebben geleden. (Onveranderd.)

§ 301. Eigenmachtige afwijkingen van het bestek.

Afwijkingen van het bestek en der daarbij gevoegde plannen en teekeningen staan den Aannemer niet vrij, zonder schriftelijke lastgeving of machtiging van de Directie.

Indien de eigenmachtige handeling van den Aannemer in het maken van eenig werk bestaat, is hij bovendien verplicht, onverminderd het bepaalde in de §§ 285 en 314 dit desgevorderd zonder vergoeding door het voorgeschrevene te vervangen. Indien het bewijs kan worden geleverd, dat de Aanbesteder door de eigenmachtige handeling van den Aannemer schade heeft geleden, is deze tot schadevergoeding verplicht.

§ 302. Machtiging.

De Aannemer draagt onder geen voorwendsel de uitvoering van het werk aan een ander over zonder schriftelijke machtiging van den Aanbesteder. (Onveranderd.)

§ 303. Onderaannemers.

De Aannemer geeft, voor zoover het bestek zulks vordert, in zijn inschrijvingsbiljet de namen op van de personen, die als onderaannemers, fabrikanten of leveranciers zullen optreden

Mocht de Aanbesteder van oordeel zijn, dat sommige dier personen geen voldoenden waarborg geven voor goed werk, dan kan hij vóór de gunning den inschrijver, wien dit aangaat, uitnoodigen of gelegenheid geven, die onderaannemers enz. door anderen te vervangen.

Bij de aanbesteding worden de namen van die onderaannemers enz. niet voorgelezen. (Onveranderd.)

§ 304. Toegang.

De Directie heeft tijdens de uren, dat aan materialen, tot de levering behoorende, wordt gewerkt, vrijen toegang tot de fabrieken en werkplaatsen van den Aannemer en van de Onderaannemers. (Onveranderd.)

§ 305. Hulpmiddelen.

De Aannemer moet gedoogen, dat door hen, aan wie dit door den Aanbesteder wordt opgedragen, tegelijkertijd en terzelfder plaatse wordt gearbeid en dat daarbij onder billijke schadeloosstelling gebruik wordt gemaakt van des Aannemers op het werk aanwezige werktuigen en hulpmiddelen. (Onveranderd.)

§ 306. Onderling overleg.

Wanneer verschillende werken in elkander grijpen of elkander raken, treden de betrokken partijen zooveel noodig over de uitvoering met elkander in overleg, en doen, vóórdat de arbeid op zulke punten aanvangt, daarvan mededeeling aan de Directie.

Indien de Aannemers zich niet, of niet spoedig verstaan, of de Directie tegen de overeengekomen regeling bezwaar heeft, dan beslist deze hoe de uitvoering door elk der Aannemers moet geschieden.

Kunnen de Aannemers het niet eens worden over het bedrag der schadeloosstelling, in § 305 genoemd of meent de Aannemer, dat hem door de beslissing der Directie, in de vorige zinsnede bedoeld, nadeel is berokkend, dan wordt de beslissing van Deskundigen ingeroepen. (Onveranderd.)

§ 307. Aansprakelijk.

Uitgezonderd in geval van ontvreemding of van beschadiging, draagt de Aannemer geen aansprakelijkheid voor onderdeelen van het werk, welke door den Aanbesteder of de Directie ter levering of uitvoering aan derden zijn opgedragen, ook al is die levering of uitvoering voor rekening van den Aannemer. Hij is echter verplicht deze onderdeelen in de in § 287 bedoelde verzekeringen op te nemen.

§ 308. Schade.

Het herstellen van alle aan het werk of aan belendende eigendommen ontstane schade is voor rekening van den Aannemer, tenzij die schade is veroorzaakt door overmacht of indien door den Aannemer kan worden aangetoond, dat zij is ontstaan door buitengewone omstandigheden, onafhankelijk van zijn wil.

Ingeval de schade niet ten laste des Aannemers komt, worden hem de kosten vergoed, die gemaakt zijn, om aan te toonen, dat de oorzaak der schade onafhankelijk is van zijn wil, alsmede die wegens het herstellen en beteugelen der schade.

Bij het ontstaan van schade geeft de Aannemer daarvan dadelijk schriftelijk of telegrafisch kennis aan de Directie en neemt terstond de noodige maatregelen tegen verdere uitbreiding.

Bij aanwezigheid der Directie handelt echter de Aannemer onder haar goedkeuring.

Zoo de schade door nalatigheid des Aannemers is uitgebreid, komen de meerdere kosten van herstelling te zijnen laste.

§ 309. Termijnen.

De betaling der aannemingssom geschiedt volgens de in het bestek of de overeenkomst bepaalde termijnen.

In verband met § 327 wordt bij het beoordeelen of het werk genoegzaam is gevorderd om het certificaat voor een betalingstermijn te kunnen afgeven, behalve de kosten van het reeds gemaakte werk, ook de waarde van de op het werk aangevoerde en goedgekeurde, doch niet verwerkte bouwstoffen in rekening gebracht.

Van elken termijn van betaling legt de Aannemer of de rechtverkrijgende aan de Directie een gedagteekende declaratie over. Indien niet vooraf door den Aannemer een aanvraag tot opneming der werken is geschied, wordt deze declaratie beschouwd als zoodanige aanvraag.

De betaling der termijnen heeft plaats binnen veertien dagen, nadat de werken zijn opgenomen en goedgekeurd.

De Aanbesteder kan zich het recht voorbehouden om voor rekening van den Aannemer betalingen te doen aan derden, wegens leveringen waarvoor in het bestek bepaalde geldsommen ter verrekening zijn gesteld.

Ook kan den Aannemer de verplichting worden opgelegd, om bij het ontvangen van den eerstvolgenden termijn na

zoodanige levering de desbetreffende quitanties over te leggen.

Ingeval een werk geheel of gedeeltelijk door de Borgen van een Aannemer, of door een van de Borgen daartoe opgeroepen, wordt uitgevoerd, worden ten name van die Borgen of dien Borg opgemaakt, de betalingsstukken voor de aannemingssom of voor zoodanig gedeelte daarvan, als waarop zij of hij recht hebben.

§ 310. Vertraging.

Bij vertraging van de betaling heeft de Aannemer aanspraak op gedeeltelijke betaling op rekening en vergoeding van renteverlies.

Wanneer de termijn van oplevering is verlengd, of door omstandigheden, onafhankelijk van den wil des Aannemers, het werk, hetzij geheel of gedeeltelijk, niet op den in het bestek of in de overeenkomst of bij gebreke van dien, in overleg met de Directie bepaalden tijd voltooid kan worden en de betaling der aannemingssom of termijnen daardoor wordt vertraagd, heeft op de aanneemsom een betaling plaats, ten hoogste zoo groot als de waarde van het werk dat gemaakt is.

De som, welke ingehouden wordt, moet echter voldoende zijn om de kosten van het ontbrekende werk volkomen te dekken. (Onveranderd.)

§ 311. Niet verwerkte materialen. (Vervalt.)

§ 312. Vergoedingen aan derden.

Indien in het bestek of de overeenkomst bepaald is, dat de Aannemer aan den Aanbesteder de waarde heeft te vergoeden van oude materialen, snoeisel, grasgewas of wat dies meer zij, legt hij daarvan de kwitanties over bij zijn declaratie voor den eerstvolgenden termijn na de storting. Dergelijke kwitanties worden door den Aannemer ook overgelegd, wanneer hem het doen van betalingen aan derden is opgedragen. (Onveranderd.)

§ 313. Cessiën, welke bij eventueele verdeeling der aannemingssom het den Aannemer toekomende aandeel zullen blijken te overschrijden, zullen, voor zoover zij dat aandeel hebben overschreden, ongeldig en nietig worden verklaard en dus niet worden erkend. (Onveranderd.)

§ 314. Kortingen.

Kortingen op de aannemingssom kunnen worden toegepast, mits na behoorlijke inverzuimstelling door de Directie:

1°. wegens te late oplevering; het bedrag dezer kortingen wordt in het bestek bepaald;

2°. ten bedrage van hoogstens vijf en twintig gulden voor elke nalatigheid of handeling als bedoeld in de eerste zinsnede van § 285; deze kortingen kunnen voortgaan voor elken dag, waarop de Aannemer nalatig blijft, een verboden handeling voortzet of een verboden werk laat bestaan.

De Aannemer heeft het recht door Deskundigen te doen beslissen of kortingen krachtens dit artikel te recht zijn opgelegd, mits hij hun beslissing binnen tien dagen, na ontvangst der mededeeling van die opgelegde korting, heeft ingeroepen.

Alle kortingen, voortvloeiende uit het bestek, de overeenkomst of deze voorschriften, worden afgetrokken van het bedrag van het certificaat van betaling voor den termijn van uitvoering, gedurende welken de korting werd opgelegd.

Geen korting wegens te late oplevering wordt verbeurd voor Zondagen en algemeen erkende Christelijke feestdagen, als genoemd in § 323, noch ook indien de te late oplevering het gevolg is van omstandigheden, onafhankelijk van den wil des Aannemers.

Een korting wegens te late oplevering, toegepast op eenigen termijn, geeft recht op verschuiving der afhankelijke termijnen, tenzij de werken niet met elkander in verband staan.

§ 315. Toepassing. (Vervalt.)

§ 316. Verordeningen.

Het handhaven der goede orde en de zorg voor de veiligheid op het werk zijn aan den Aannemer opgedragen.

De Aannemer zal zich hebben te gedragen naar de verordeningen, keuren en wetten welke van overheidswege zijn uitgevaardigd.

Alle daarvoor noodige kosten, zoo wegens nakoming als verzuim, komen te zijnen laste.

§ 317. Loodsen en schuttingen.

Het plaatsen van keten, werkplaatsen en loodsen geschiedt door den Aannemer in overleg met de Directie.

Alle werken worden voor zoover noodig afgesloten met schuttingen van voldoende hoogte en voldoende verlicht.

Wanneer tusschen zonsondergang en zonsopgang of op donkere plaatsen wordt gewerkt, zorgt de Aannemer voor in alle opzichten voldoende verlichting op alle plaatsen, waar door duisternis gevaar zou kunnen ontstaan, of waar de uitvoering het noodig maakt.

Na afloop van het werk blijven de loodsen, keten, directieverblijven, afsluitingen, steigers, enz. het eigendom van den Aannemer en worden deze op last van den Aanbesteder ten spoedigste opgeruimd.

Het terrein wordt weder in orde opgeleverd. (Onveranderd.)

§ 318. Gemeenschap en afwatering.

De aannemer mag bij de uitvoering van werken nergens stremming of stoornis veroorzaken in de afwatering, noch in het vervoer te water of te land, zonder machtiging van de Directie.

De Directie is verplicht die machtiging te verleenen, indien de stremming of stoornis voor de uitvoering der werken noodzakelijk is.

Kan de machtiging door omstandigheden buiten het werk gelegen, niet worden verleend, dan heeft de Aannemer recht op schadeloosstelling.

Het maken en onderhouden van tijdelijke werken en hulpmiddelen alsmede afsluitingen, waarschuwingsborden, enz., gedurende den aanleg van werken noodig, komen te zijnen laste.

Evenzeer de maatregelen van veiligheid, voorgeschreven bij punt 2 en 3 van Art. 427 van het Wetboek van Strafrecht.

Na afloop van het werk worden alle tijdelijke werken en hulpmiddelen, enz., op de eerste aanzegging der Directie en te haren genoegen door den Aannemer op zijn kosten volledig weder opgeruimd. (Onveranderd.)

§ 319. Verkortingen. (Wordt later ingelascht.)

§ 320. Bestek en teekeningen.

De Aanbesteder heeft ten allen tijde het recht vergissingen in bestek of teekeningen te herstellen.

De Aannemer kan hiervoor geen bijbetaling vorderen tenzij hij door het herstel der vergissing schade lijdt en de Directie niet kan aantoonen dat de Aannemer de vergissing tijdig heeft opgemerkt.

Ingeval van verschil tusschen bestek, bijbehoorende teekeningen en de op de aanwijzing vertoonde teekeningen, geldt in de eerste plaats het bestek, vervolgens de daarbij behoorende teekeningen, en in de laatste plaats de op de aanwijzing vertoonde teekeningen, tenzij de teekeningen op de aanwijzing vertoond, juist verbetering bedoelden van het bestek of de bijbehoorende teekeningen.

§ 321. Onuitvoerbaarheid.

Wanneer tijdens de uitvoering van het werk mocht blijken, dat de plaatselijke gesteldheid het ontwerp of een deel daarvan onuitvoerbaar maakt, zullen daarin in onderling overleg tusschen Directie en Aannemer zoodanige wijzigingen worden gebracht als noodig zijn om de bezwaren op te heffen. De meerdere kosten, die daarvan het gevolg mochten zijn, zullen den Aannemer worden vergoed.

Mochten partijen niet tot overeenstemming kunnen komen, dan zullen de Deksundigen in § 333 bedoeld, hebben te beslissen. (Onveranderd.)

§ 322. Zeldzaamheden.

De Aannemer, zijn arbeiders of andere bij de werken in dienst zijnde personen stellen alle voorwerpen, welke uit het oogpunt van natuurhistorie, oudheid- of geschiedkunde merkwaardig zijn, en gedurende de uitvoering der werken worden gevonden, terstond in handen van de Directie.

Met de onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding of van de overeenkomst, worden de Aannemer en zijn Borgen geacht voor zich en hun arbeiders uitdrukkelijk afstand te hebben gedaan van het eigendomsrecht van het gevondene, bedoeld bij art. 642 van het Burgerlijk Wetboek. Den vinder wordt evenwel een schadeloosstelling verleend, geëvenredigd aan de waarde van het gevondene.

De arbeiders of andere personen, van wie ontdekt wordt, dat zij zich aan het verbergen, vervreemden of verkoopen van bedoelde voorwerpen schuldig hebben gemaakt, worden dadelijk van het werk verwijderd. (Onveranderd.)

§ 323. Tijdsbepaling.

Vóór zonsopgang en na zonsondergang, alsmede op Zon- en feestdagen mag niet gewerkt worden, tenzij in overleg en met toestemming van de Directie.

Wanneer de Directie het werken op Zon- en feestdagen in buitengewone omstandigheden toelaat, vraagt de Aannemer daartoe bovendien, ingevolge de wet van 1 Maart 1815 (Staatsblad No. 21), vergunning aan den Burgemeester der gemeente, waarin het werk gelegen is. Bij weigering door den Burgemeester geeft de Aannemer daarvan onverwijld kennis aan de Directie.

Tot de Feestdagen worden gerekend te behooren de Paasch- en Pinksterdagen, de Kerstdagen, Hemelvaartsdag en de Nieuwjaarsdag.

§ 324. Materieel van den Aannemer.

Teneinde de Directie in staat te stellen om met behoorlijke kennis van zaken te oordeelen over de werkkracht en de middelen van uitvoering, overhandigt de Aannemer haar, zoo dikwijls zulks gevorderd wordt, duidelijke, door hem onderteekende lijsten en opgaven, zoowel van het personeel als van de bouwstoffen, werktuigen en middelen van uitvoering.

Wanneer de Directie oordeelt, dat de Aannemer tot uitvoering van zijn werk, hetzij een te gering getal werklieden of hulpmiddelen, hetzij hulpmiddelen van onvoldoend vermogen of inrichting bezigt, waardoor onnoodige vertraging in de uitvoering ontstaat, kan zij, na voorafgegane aanmaning aan den Aannemer om het werk te bespoedigen en naar den eisch te voltooien, voor zijn rekening zoodanige maatregelen nemen, als zij ten nutte van het werk dienstig oordeelt.

De daarvoor gemaakte kosten worden door den Aannemer voldaan binnen een door de Directie te stellen termijn of van den eerstvolgenden betalingstermijn ingehouden.

§ 325. Gebruik van voorhanden hulpmiddelen.

Ingeval de Aannemer gemachtigd is gebouwen, werktuigen, gereedschappen, ponten, vaartuigen, enz. den Aanbesteder toebehoorende, te gebruiken, voert hij op zijn kosten, gedurende dat gebruik al de noodzakelijk geacht wordende werkzaamheden uit tot onderhoud, inrichting en herstelling. Hij geeft die gebouwen, werktuigen, gereedschappen, ponten, vaartuigen, enz., na afloop van het werk in goeden staat aan de Directie terug en bergt de daarvoor geschikte voorwerpen op aan te wijzen plaatsen.

§ 326. Personeel en materieel.

De Aannemer is verplicht ten behoeve van het aangenomen werk gedurende de uitvoering op zijn kosten de vereischte profielen te maken en te stellen en geschikte personen en hulpmiddelen, als: vaartuigen, maatstokken, peilgereedschappen, waterpassen, winkelhaken, baken, enz., ten gebruike te stellen van de Directie tot het doen van peilingen en opmetingen. De voorwerpen blijven zijn eigendom.

De Aannemer verleent desgevorderd bij die werkzaamheden de vereischte hulp en onderhoudt de gedane uitbakeningen, zoolang de Directie dit noodig oordeelt, in voldoenden staat. (Onveranderd.)

§ 327. Eigendom.

Alle op of bij het werk aangevoerde bouwstoffen worden, op het oogenblik dat zij zijn goedgekeurd, eigendom van den Aanbesteder.

De bouwstoffen, na voltooiing van het werk overblijvende, worden weer eigendom van den Aannemer, tenzij in het bestek anders is bepaald. (Onveranderd.)

§ 328. Oude bouwstoffen.

Geen oude bouwstoffen, van welken aard ook, worden ter uitvoering van eenig werk toegelaten, tenzij dit in het bestek of de overeenkomst is uitgedrukt. De afbraak in het algemeen, voor zoover daarover niet in het bestek of in de overeenkomst op andere wijze is beschikt, komt zonder betaling of inhouding ten voordeele van den Aannemer, tenzij bestek of overeenkomst uitdrukkelijk betaling of inhouding voorschrijven.

De afbraak, welke aan den Aannemer komt, moet, zoo de Directie dit verlangt, alvorens het nieuwe werk wordt aangevangen, vervoerd worden op ten minste 200 M. van het werk. (Onveranderd.)

§ 329. Bewaking.

De Aannemer is verantwoordelijk voor de aangevoerde en goedgekeurde bouwstoffen, ten behoeve van de uitvoering van het werk bestemd, hierbij inbegrepen de onderdeelen bedoeld in § 307, alsmede voor de bouwstoffen van welken aard ook, welke uit de vernieuwing of herstelling voortkomen en volgens de bepalingen van het bestek of de overeenkomst niet aan hem verblijven.

Hij is mitsdien verplicht nieuwe gelijksoortige bij te leveren in de plaats van verloren, vermiste of beschadigde, zoowel van de nieuw aangevoerde als van de uit het werk voortgekomen bouwstoffen.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Officieel Gedeelte. IXe Internationaal Congres voor Architecten te Rome in 1911. — Excursie National Housing and Town Planning Council. — Verslag van de Algemeene Meivergadering op Dinsdag 30 en Woensdag 31 Mei 1911 te Amsterdam. — Verslag Hoofdbestuursvergadering van 30 Mei 1911.

Dorpskerken, voordracht van den heer A. W. Weissman (vervolg) met afbeeldingen op losse plaat.

ARCHITECTURA No. 23. Mededeelingen betreffende het Genootschap. Excursie naar Hoor en Enkhuizen op 24 Juni a.s.

Prijsvraag verkaveling Wijckerveld te Meerssen.

Club van Utr. Leden van het Genootschap A. et A. Vergaderingen van 12 Mei en 2 Juni j.l.

Eigenaardige bouwwijze, door Joh. Kromhout, met afbeeldingen.

Ook 'n bouwerij.

Verbetering van den spoorbaanoverweg aan de Linnaeusstraat te Amsterdam, met afbeeldingen.

Internationaal Woningcongres te Weenen (vervolg).

Ingezonden. De Groote of Lieve Vrouwenkerk te Breda, door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

DE BOUWWEREELD No. 23. Ontsiering, Voordracht gehouden in den »Bond Heemschutt door A. W. Weissman.

Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders, door Prof. J. A. van der Kloes.

Hygiënische Rubriek. De Steenhouwersziekte II door L. Heyermans.

Afbeeldingen. Villa Beutinger te Heilbronn. Arch. Beutinger E. Steiner.

DE INGENIEUR No. 23. Koninklijk Instituut v. Ing. Agenda der vergadering van 26 Juni a.s.

De haven van Curaçao. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 4 Maart 1911, door O. C. A. van Lidth de Jeude, met afbeeldingen.

Verbrandingsmotoren voor zeeschepen, door H. W. van Tijen, met afbeeldingen (vervolg).

Een nieuw Nederlandsch biografisch Woordenboek.

Ingezonden stukken. Ontplofting van een evaporator, door E. Maas, met een naschrift van A. C. van de Stadt w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 23. Officieel gedeelte. — Verslag van de 15de Alg. Vergadering te Nijmegen op 24 en 25 Mei 1911 — Mededeelingen. — Berichten. — Uit de vakgroepen. — Aankondiging van vergaderingen. — Ingezonden. — Een nieuwe scheepsmuchine. — Gasionen. — Correspondentie.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 50. Loodvrije glazuren. — Wanneer beschermt een bliksemafleider de gebouwen? — Het verwijderen van olie uit verwarmingsbuizen. — Mededeelingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

'S-GRAVENHAGE. De min. van Financiën maakt bekend, dat 't programma van het examen voor de betrekking van teekenaar van het kadaster is gewijzigd en o.a. het volgende is bepaald:

Zij, die wenschen benoemd te worden tot teekenaar van het kadaster, worden aan een voldoend examen onderworpen.

Tijd en plaats van het examen worden in de »Staatscourant« bekend gemaakt.

De benoeming tot teekenaar geschiedt bij voorkomende vacatures, naar de rangorde in welke de geslaagden bij het proces-verbaal van het examen geplaatst zijn, mits zij op het tijdstip, waarop zij voor eene benoeming in aanmerking komen, den vollen ouderdom van 23 jaar nog niet hebben bereikt en alsnog voor de betrekking geschikt blijven te zijn.

Nadere bijzonderheden bevat »St.-Crt.« no. 130.

— In het laatst van September zal voor de betrekking van adjunct-ingenieur van den Rijkswaterstaat een vergelijkend onderzoek plaats hebben.

Nadere inlichtingen »St.-Ct.« no. 130.

— De kerkeraad der Geref. gemeente heeft besloten, de Nobelstraatkerk tegen 1 October te verkoopen aan de Vereeniging voor den Geld- en Effectenhandel voor f 45000.

Aan de commissie van beheer is opgedragen, om te zien naar een ander terrein voor den bouw van een nieuwe kerk.

Personalia.

— De meester van den hedendaagschen baksteenbouw te Berlijn, de bouwmeester Dr. Johannes Otzen, is, ruim zeventig jaar oud, overleden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, voor ongeveer een half jaar. Br. motto Opzichter. Kantoorboekhandel J. P. Bladergroen, Nieuwe Haven 153 Rotterdam. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: **MARKIEZEN**
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — **JALOUZIEËN, ROLLUIKEN** enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUINVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, **HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.**
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 24 JUNI 1911. No. 25.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

ONMACHT.

Slot. (Zie bladz. 186.)

„Moet nu toch altijd de Maatschappij t. b. der Bouwkunst het ontgelden?" vroeg men ons dezer dagen, naar aanleiding van onze opmerkingen in het vorig nummer en ons antwoord was de wedervraag: „Kunnen wij het helpen, dat het bijna altijd de Maatschappij is, die in hare handelingen aanleiding geeft tot critiek?" Hoe dit komt zullen wij niet trachten uiteen te zetten; trouwens wij hebben dit vroeger reeds meermalen gedaan en zijn dan tot de conclusie gekomen, dat het niet zoozeer ligt aan de personen, die de leiding in handen hebben, dan wel aan de inrichting der Maatschappij, die niettegenstaande herhaalde reorganisaties, zich nog maar niet aan de tijdsomstandigheden schijnt te kunnen aanpassen. Thans wenscht zij zich, blijkens het in de Mei-vergadering genomen besluit, te vervormen tot een vakvereeniging van architecten. Wij helpen gaarne hopen, dat zij daardoor in macht en aanzien zal toenemen, wat ongetwijfeld aan de Nederlandsche Bouwkunst en hare beoefenaars ten goede zal kunnen komen, maar laat men zich toch vooral niet voorstellen, dat men zijn zal, waar men wezen wil, wanneer men eenmaal een vakvereeniging heeft.

Met reglementswijzigingen en naamsveranderingen alleen speelt men dat niet klaar; daardoor is men nog allerminst gewaarborgd tegen teleurstelling en échec bij een optreden naar buiten.

De Bond van Nederlandsche Architecten, als vakvereeniging ingericht en streng vasthoudende aan de beginselen eener vakvereeniging, heeft dezer dagen moeten ondervinden en zichzelf een brevet van onmacht moeten uitreiken in een zaak, waaromtrent in het najaar van 1909 de tusschenkomst van den Bond was ingeroepen, de ook aan onze lezers bekende quaestie Moojen-Cuypers.

Wij kunnen hier voor nadere bijzonderheden verwijzen naar onzen jaargang 1909. Het daar uitvoerig medegedeelde werd dezer dagen nog in het kort geresumeerd in de Mededeelingen van den Bond en wij vinden daar ook het verder verloop der zaak vermeld als volgt:

* * *

KWESTIE-MOOJEN-CUYPERS.

Den 4den December 1909 kwam bij het Bestuur van den Bond een schrijven in van den heer P. A. J. Moojen, architect te Batavia, houdende drieledige aanklacht tegen den heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam, terzake van oncollegiale handelingen ten opzichte van eerstgenoemde gepleegd.

Hoewel geen van beide heeren bij den Bond zijn aangesloten, was het Bestuur van meening dat, gezien den ernst der uitgebrachte beschuldigingen en de daarmede verbonden belangen van het architectenberoep, het i.c. door den heer Moojen gedane beroep op den Bond niet mocht worden afgewezen.

Het heeft zich dientengevolge beijverd om, voor zoover mogelijk, alle gegevens te verzamelen, die noodig waren om het gewenschte juiste inzicht in de zaak te verkrijgen

en zich een oordeel omtrent de drie verschillende punten van de aanklacht te vormen.

Uit den aard der zaak kon, in verband met de noodzakelijk geworden briefwisseling met verschillende adressen in Ned.-Indië, het onderzoek slechts langzaam vorderen. En mocht al, na langdurige correspondentie, het Bestuur de beschikking verkregen hebben over een vrij uitgebreid dossier, met meerdere niet onbelangrijke stukken *) het moest ten slotte onvolledig blijven in hoofdzaak tengevolge van de herhaalde weigering van den heer Cuypers om i.c. het Bestuur met zijne inlichtingen van dienst te zijn.

Zou het al eenigszins verklaarbaar zijn wanneer de heer Cuypers zich niet geroepen achtte den heer Moojen op diens open brief rechtstreeks van repliek te dienen, nu eenmaal de zaak was gesteld in handen van het Bestuur van den Bond, kon er feitelijk voor den heer Cuypers geen reden zijn inlichtingen te weigeren; integendeel mocht worden verwacht, dat het zou worden gewaardeerd, dat de gepubliceerde beschuldigingen aan zijn adres, aan een ernstig en onpartijdig onderzoek zouden worden onderworpen.

Uit voormelde stukken blijkt, dat de beschuldiging van den heer Moojen verband houdt met:

1°. Een ontwerp voor een agentschapsgebouw voor de Javasche Bank te Makassar;

2°. Een ontwerp voor de bebouwing van de Noordzijde van het Koningsplein te Weltevreden;

3°. Een ontwerp voor een kantoorgebouw op Java, welks naam slechts uit de geheim te houden stukken bekend is.

Omtrent den gang van zaken en het optreden van den heer Cuypers kan uit de genoemde correspondentie als vaststaande worden afgeleid wat betreft sub 1°.

a. dat in de eerste instantie, een ontwerp van den heer Moojen, bij concurrentie is gekozen en een definitieve opdracht tot uitvoering daarvan is gevolgd;

b. dat daarna tijdens de voorbereiding dier uitvoering, de heer Cuypers door den Directeur der Javasche Bank tijdens diens verblijf in Europa is aangezocht een ontwerp te maken;

c. dat deze daaraan gevolg heeft gegeven, en zijn ontwerp gesteld is geworden boven dat van den heer Moojen, met het gevolg, dat den heer Moojen last werd gegeven zijn arbeid te staken;

d. dat de heer Moojen daarop onder protest tegen de handelwijze van zijn lastgever langs arbitralen weg zijn te vorderen honorarium heeft doen vaststellen.

Wat betreft sub. 2°:

a. dat aan den heer Moojen door de Indische regeering was opgedragen het ontwerpen en eventueel leiden der uitvoering van eenige regeeringsgebouwen aan de Noordzijde van het Koningsplein te Weltevreden;

b. dat de heer Cuypers zich gemengd heeft en gemengd is in de plannen voor de bebouwing en den aanleg van het Koningsplein in zijn geheel;

c. dat aangenomen mag worden, dat de heer Cuypers rechtstreeksche pogingen heeft gedaan om zich te verzekeren van de leiding bij de onder a genoemde bebouwing, dat hij niettemin door het aandringen op het uitschrijven van een prijsvraag en het verzoek daarbij mede te mogen dingen, en door het overleggen van een schetsplan voor de bebouwing van het Koningsplein bij den heer Moojen den indruk heeft kunnen vestigen invloed te willen uitoefenen op de eenmaal aan hem gegeven opdracht.

*) Het dossier bevat brieven en voor echt gewaarmerkte afschriften van brieven van de heeren Moojen en Cuijpers, de directie der Javasche Bank, den Directeur dier Bank, den directeur der Burgerlijke openbare werken, een briefwisseling tusschen den Directeur der Javasche Bank en den heer Moojen, rekesten van den heer Cuijpers aan den Gouverneur-Generaal van N.-I. en aan den Gemeenteraad van Batavia, benevens eenige vertrouwelijke mededeelingen, die slechts onder geheimhouding aan het Bestuur werden toevertrouwd.

Wat betreft sub 3°:

a. dat aan den heer Moojen in samenwerking met een ander architect opdracht is gegeven voor een Kantoorgebouw op Java;

b. dat het ontwerp voor dat gebouw door de huurster van een gedeelte daarvan in handen is gesteld van den heer Cuypers om haar over dat ontwerp in verband met het eventueel door haar te occupeeren gedeelte te adviseeren;

c. dat de heer Cuypers een in alle opzichten ongunstig rapport over dit ontwerp heeft uitgebracht, en daarbij een nieuw ontwerp van zijn hand heeft overgelegd;

d. dat op het rapport Cuypers een tegen-rapport door den medewerker van den heer Moojen is geleverd, waarbij vele aanmerkingen van den heer Cuypers zijn weerlegd;

e. dat ten slotte het plan van den heer Moojen en diens medewerker is gehandhaafd en uitgevoerd.

Overwegende, dat uit een en ander blijkt, dat de heer Moojen in zijne belangen inderdaad ernstig is benadeeld, en met benadeeling is bedreigd geworden, dat evenwel niet is kunnen blijken, dat deze benadeeling opzettelijk door den heer Cuypers is beoogd,

dat evenmin aannemelijk is gemaakt, dat de heer Cuypers in de opvolgende reeks van zijne handelingen ten opzichte der werken omtrent welke hij kon weten, dat de heer Moojen reeds daarin betrokken was, in elk opzicht moreel gedekt is door de verklaringen zijner lastgevers,

dat niet is vast te stellen in hoeverre de heer Cuypers zich te dezer zake, door het verstrekken van inlichtingen zou hebben kunnen rechtvaardigen.

Betreurt het bestuur het, dat het onder deze omstandigheden gedwongen is zich van het stellen van een conclusie te onthouden.

HET BESTUUR.

***

Betreurenswaardig voorzeker is dit negatieve resultaat, bedroevend kan men het noemen, dat in het eerste ernstige geval, dat aan het oordeel van den Bond wordt onderworpen en waarin toepassing van de Eere-code gevraagd wordt, reeds blijken moet, dat men onmachtig is, ook maar een meening over de taak uit te spreken.

Het Bondsbestuur heeft zich bepaald tot het geven van inlichtingen, waaruit ieder op zijne wijze zich een meening destilleeren kan, maar een besliste uitspraak, door een meerderheid in de vergadering van den Bond aangenomen, zou toch zeker een beteren indruk hebben gemaakt.

Ten slotte heeft de vergadering zich neergelegd bij de negatieve conclusie, wat kon zij al anders doen, nu gebleken was, dat, wanneer in een geval als dit een der partijen weigert inlichtingen te geven, over geen middelen kan worden beschikt, om zich die te verschaffen. Waar het geschillen tusschen leden van den Bond betreft zou het misschien gaan, maar zoodra men invloed naar buiten wil uitoefenen staat men machteloos, is men angstig zich uit te spreken.

Maar hoe komt dat dan toch? Waar liggen de oorzaken van deze onmacht, om op goede beginselen berustende en met overleg vastgestelde regelen, met goed gevolg in practijk te brengen en desnoods met kracht te handhaven?

Die oorzaken liggen in de „omstandigheden". Prachtig woord, dat alles en niets beteekenen kan, maar dat wij toch even in het enkelvoud willen bezigen in de vraag: Moeten die oorzaken niet voor een deel gezocht worden in de omstandigheid, dat het groote publiek, drager van de openbare meening, te weinig begrijpt van onze beginselen en ons streven?

Moeten wij beoefenaars der bouwkunst, ieder voor zich, moeten onze vakvereenigingen, en corps, er dus niet in

de eerste plaats op uit zijn, in deze omstandigheid verandering ten goede te brengen?

Wij meenen, dat alleen op die wijze verhooging van het prestige van den architectenstand te verkrijgen zal zijn en alleen aan een prestige, steunend op de openbare meening, kan de macht ontleend worden, om aangenomen beginselen hoog te houden en te handhaven.

De geschiedenis leert ons, dat macht eigenlijk niet anders is dan het beheerschen der omstandigheden. Om dat te kunnen doen, moet men de omstandigheden kennen, moet men doorgronden, hoe zij ontstaan zijn, moet men vooruit kunnen zien welken loop zij nemen zullen en kunnen berekenen, wanneer een ingrijpen met kans op succes beproefd kan worden.

De geschiedenis leert ons ook, dat niets zoozeer afbreuk doet aan het gezag, dan een ijdel machtsvertoon.

Uitstapjes in Engeland en Schotland.

Duizenden en nog eens duizenden zijn dezer dagen van oost en west naar Engeland overgestoken, om de kroningsfeesten te Londen bij te wonen. Zoo iets ziet men niet elken dag en men kan zich voorstellen, dat zelfs menschen, die veel gezien hebben, ditmaal de „Coronation" op hun reisprogramma geplaatst en b.v. de Utrechtsche Studentenfeesten daarvan geschrapt hebben.

Engeland is eenmaal het land der oude gebruiken, nergens anders wordt daar zoozeer aan gehecht, en nooit komt het beter uit dan bij gelegenheden als deze, hoezeer het Engelsche volk er op gesteld is, dat de traditie tot in kleinigheden getrouw wordt nageleefd. Wanneer men dit in bijzonderheden zou willen nagaan zou er een boek over te schrijven zijn en verzamelt men datgene, wat de dagblad-correspondenten ook nu wel weder te vertellen zullen hebben, dan heeft men reeds een klein boekje vol. De meeste lieden, die thans naar de wereldstad optrekken, hetzij landgenooten of vreemdelingen gaan waarschijnlijk meer om het ongewone schouwspel, dan om cultuurhistorische studiën te maken; velen zullen er niet veel wijzer door worden dan door 't bijwonen van de maskerade, sommigen zullen zelfs eerlijk genoeg zijn te erkennen, dat zij de geheele zaak eigenlijk als niet heel veel anders beschouwen, met dit verschil, dat hier alles echt is, de personen zoowel als de zaken, die men ziet.

Dit verschil is op zich zelf reeds groot genoeg, om aan een Engelsche kroningsplechtigheid een zeer bijzonder karakter te verleenen, maar er zijn nog andere en veel belangrijker verschillen, die slechts opgemerkt kunnen worden door hen, die op de hoogte zijn van den oorsprong en de beteekenis der verschillende handelingen, die bij zulk een gelegenheid plaats hebben.

Dit kan slechts van weinigen gezegd worden, ook van de Engelschen zelf en men zal dit begrijpen, wanneer men b.v. even bedenkt, hoe weinigen hier te lande een goed begrip hebben van de beteekenis der jaarlijksche plechtige opening van de Kamers der Staten-Generaal, een veel eenvoudiger ceremonie dan een Engelsche kroningsplechtigheid en die bovendien nog geen eeuw in gebruik is.

Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat er, naast vele belangstellenden en nieuwsgierigen, ook menschen zijn, die er niet over gedacht hebben naar Londen te gaan, die zeggen, dat 't veel is, wanneer men er de helft van ziet, en dat men er niets aan heeft. Al overdrijven zij misschien een weinig, er is ongetwijfeld veel waars in de opvatting, dat men er meer aan heeft, een wereldstad als Londen of Parijs te bezoeken in haar gewone doen, dan in dagen, dat daar alles overhoop ligt, bij gelegenheid van tentoonstellingen of andere groote feesten.

Zij, die er zoo over denken, zullen hun reis uitstellen, of zoo zij toch deze dagen voor een uitstapje naar Engeland bestemd hadden, de hoofdstad vermijden en in de provincie hun beschikbaren tijd op beslist rustiger en misschien ook aangenamer wijze doorbrengen. De gelegenheden daartoe zijn tegenwoordig zeer gemakkelijk van ons land uit en de keus van de streken, die men bezoeken wil, ook wanneer men beperkt is in zijn tijd, men kan gerust zeggen, is zeer ruim.

Engeland is groot en bijna overal belangrijk. De uitgestrektheid levert geen bezwaar op, het spoorwegverkeer is daarop berekend, inzonderheid tusschen de hoofdplaatsen der industrieele centra, waar het spoorwegnet zich verdicht tot een ingewikkeld spinneweb, terwijl het overigens vrij gelijkmatig over het land uitgespreid ligt. Enkele gedeelten van Schotland en Wales zijn minder met spoorwegen bedeeld, daar is niet elke plaats even gemakkelijk te bereiken, maar de gewone wegen zijn doorgaans zeer goed, het rijwiel kan daar uitstekende diensten bewijzen en een geoefend voetganger kan ook zonder rijwiel komen waar hij wezen wil, met behulp van de uitstekende topografische kaarten, die voor een paar shillings in den boekhandel verkrijgbaar zijn. Men moet bij het gebruik dezer kaarten eenigszins gewennen aan het rekenen met de Engelsche mijlen, die ruim 1600 M. lang zijn.

Bijzonder geschikt voor uitstapjes per rijwiel of te voet, waarbij men voor grootere afstanden van den spoortrein gebruik kan maken zijn de Oostelijke en Zuidelijke kustprovincies van Engeland. De zeereis daarheen beteekent niets. Men kan van den Hoek van Holland oversteken naar Harwich, van Rotterdam met de Batavier naar Gravesend, van Vlissingen naar Folkestone of van Ostende naar Dover en overal stapt men aan wal op een punt, dat geschikt is om een excursie te beginnen.

Van Harwich uit kan men b.v. Ipswich, Bury St. Edmunds, Ely en Cambridge bezoeken; van Gravesend kan men zijn schreden richten over Rochester, Chatham naar Canterbury of Zuidwaarts door Kent; Folkestone en Dover zijn beide geschikte uitgangspunten om een tocht langs de Zuidkust te ondernemen, die men kan uitstrekken zoover men wil. Men kan gaan over Hastings, Beachy Head, Arundel en Chichester tot Portsmouth, om vandaar over te steken naar Wight. Is men eenmaal zoover, dan zijn Winchester en Salisbury zoo dicht in de buurt, dat het jammer zou zijn ook daar niet heen te gaan, maar dan zal men allicht overwegen of Bristol en Exeter, Dartmoor-Forest en de rotsen van Cornwallis genoeg aantrekkelijkheden opleveren, om den tocht nog verder westwaarts voort te zetten. Voor den geoloog zijn de laatstgenoemde streken ongetwijfeld ongemeen belangrijk, maar het is de vraag of zij het ook zijn voor den beoefenaar der bouwkunst, die ook al is hij niet onvatbaar voor natuurindrukken en al is hij gaarne ook nu en dan eens een dag echt buiten, toch het liefst zooveel mogelijk er op uit zal zijn de architectuur van het land, dat hij bereist, te leeren kennen uit eigen aanschouwing.

Wie de Engelsche bouwkunst een weinig kent zal dadelijk toegeven, dat reeds de enkele plaatsen, die wij noemden, heel wat opleveren in rijke afwisseling, dat ook wie houdt van het schilderachtige in de genoemde streken, ruimschoots zijn hart kan ophalen, en dat men daar telkens getroffen wordt door een samenwerking van natuur en kunst, ongezocht veelal, en daardoor van een zeer bijzondere uitwerking.

Canterbury, Norwich, Ely, Chichester, Winchester, Salis-

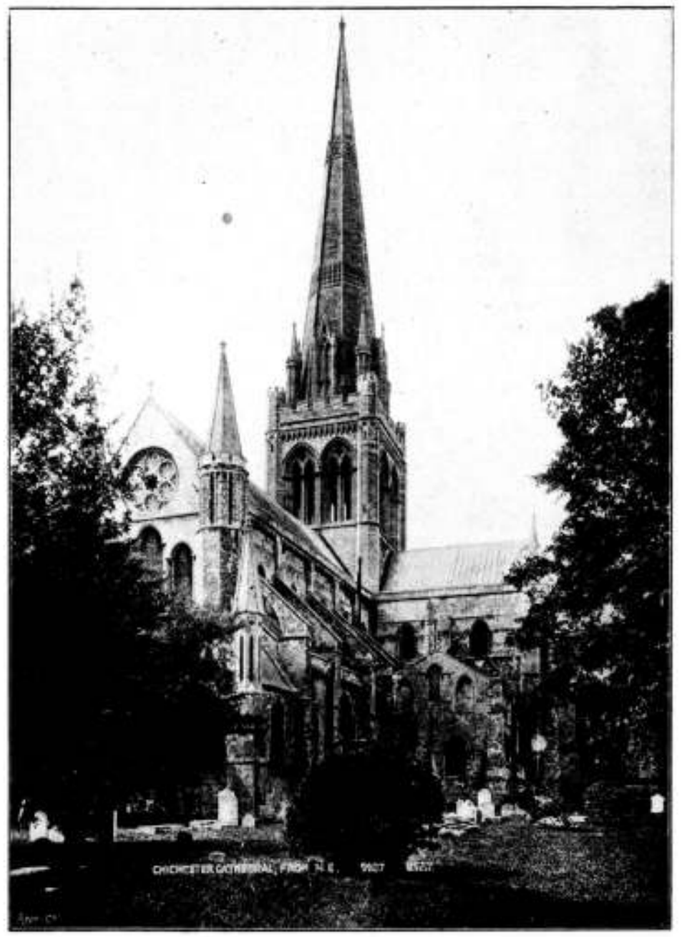

KATHEDRAAL VAN CHICHESTER.

KOORZIJDE.

bury, deze namen brengen ons dadelijk de beroemde kathedralen daar ter plaatse in herinnering; Rochester, Dover, Arundel de kasteelen en wie heeft niet gehoord van de „Cliffs", de krijtrotsen van Engelands kust en van de talrijke badplaatsen aan die kust en van de schoonheden van het eiland Wight?

Het ligt niet in onze bedoeling een geregelde beschrijving te geven van al het merkwaardige, dat in en om deze plaatsen te zien is, maar wij willen uit onze reisherinneringen van vroeger en later, zonder bepaald verband, een en ander mededeelen, dat anderen wellicht kan aansporen, het gastvrije Engeland voor een vacantie-uitstapje te kiezen en wij begeven ons dan maar ineens naar Chichester.

Van Londen reist men meestal over Brighton en vandaar met de kustlijn naar Chichester; men kan ook van Folkestone den wat langeren weg, nagenoeg geheel langs de kust nemen.

Chichester is een der oudste steden van Sussex en ontstaan uit het Romeinsche Regnum. Een zeearm verbindt de haven met het Engelsche Kanaal en de stad is gebouwd op een vlakte, aan de noordzijde door heuvelen beschut. De Romeinsche aanleg is nog kenbaar aan de twee elkander rechthoekig kruisende hoofdstraten, welker armen naar de windstreken genoemd zijn. Van het station komt men de stad binnen door de Southstreet, op het kruispunt treft men het marktkruis aan, een achthoekig gebouwtje in rijke laat-gothische vormen; van dit punt uit kan men zich zeer gemakkelijk oriënteeren en wijst de spits van den kruistoren der kathedraal, hoog boven de boomen uitstekend, de plaats aan, waar het voornaamste monument te vinden is.

De bouw der kerk is begonnen in het laatst der elfde eeuw, zij was voltooid in 1108, maar brandde in de twaalfde eeuw tweemaal af.

In 1186 herbouwd, zijn er later verschillende gedeelten bijgebouwd, zoodat zij nu een samenstel vormt, waarin nagenoeg alle eeuwen, na die van hare stichting, vertegenwoordigd zijn. In hoofdzaak is zij evenwel te beschouwen als een bouwwerk van den Normandischen overgangsstijl der twaalfde eeuw.

Ofschoon in sommige opzichten herinnerend aan bouwwerken van de Fransche vroeg-Gothiek, vooral in het schip, bezit toch de Kathedraal van Chichester vele karaktertrekken, die onmiddellijk doen zien, dat men zich op Engelschen bodem bevindt. In den geheelen aanleg valt reeds dadelijk het groote verschil, met het veel regelmatiger type der Fransche kerken op. In het plan der Engelsche kathedralen is in het algemeen veel minder eenheid. Sommige maken beslist den indruk te bestaan, en bestaan ook feitelijk dikwijls, uit twee of drie aan elkaar gebouwde kerkruimten, in ouderdom soms belangrijk verschillend en niet altijd is de verbinding van die deelen op bevredigende wijze opgelost. Dit schaadt gewoonlijk het meest aan den indruk van het inwendige, op het kruispunt van langs- en dwarsschip, en toch hecht de Engelsche Gothiek groote beteekenis aan dit kruispunt, hetgeen blijkt uit de gewoonte, om daarboven een kolossale toren te bouwen, die bij vele kerken en ook hier de hoofdtoren is.

De torens aan den westgevel zijn doorgaans van veel minder beteekenis; ook hier zijn zij onvoltooid en verheffen zij zich nauwelijks boven den nok van het schip.

Met de torens is men hier niet gelukkig geweest. In 1634 stortte de noordwestelijke toren in, eerst een tiental jaren geleden is deze weer herbouwd. Maar het grootste ongeluk is juist vijftig jaren geleden voorgevallen.

Van 1848 tot 1866 was men bezig met restauratiewerken aan de kerk. Daarbij was reeds in het najaar van 1859 aan het licht gekomen, dat de vier pijlers, waarop de toren rustte, bedenkelijke gebreken vertoonden. Men schijnt daar verder niet op gelet te hebben en de gebreken maar onder een laagje pleister te hebben verborgen, tot er zich in het voorjaar van 1861 ook in de transeptmuren scheuren begonnen te vertoonen, vergezeld van bedenkelijke zettingen en het neervallen van losgeraakte steenen. In enkele dagen namen deze verschijnselen zoodanig toe, dat men tot het aanbrengen van schoren overging. Het bleek evenwel te laat, want de werking bleef aanhouden en op 21 Februari moesten de werklieden met geweld des morgens uit de kerk verwijderd worden. De deuren werden op slot gedaan en de burgerij werd gewaarschuwd, zich niet in de nabijheid van het gebouw te begeven.

Het was hoog tijd voor deze maatregelen, want tusschen een uur en half twee in den namiddag, kwam in weinige seconden de geheele toren naar beneden. De massa, een gewicht naar schatting van meer dan 1000 ton, kwam grootendeels terecht in het kruis van de kerk, dat nagenoeg geheel met het puin was opgevuld, de spits zakte bijna recht naar beneden en stak boven deze massa uit. Wonderlijk genoeg veroorzaakte de instorting weinig schade aan de monumenten en meubelen in het inwendige en dank zij de genomen maatregelen kwamen er, voor zoover bekend, geen persoonlijke ongelukken bij voor.

Chichester was van ouds trots op zijn hoogen toren en er bestond een oud rijmpje:

„If Chichester church steeple fall
In England there's no King at all."

dat in zoover uitkwam, dat het ongeluk gebeurde tijdens de regeering van Koningin Victoria en wel in het sterfjaar van Prins Albert.

Er was dus werkelijk geen mannelijk vorst op of naast den troon in Engeland aan te wijzen.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De „Bond van Nederlandsche Architecten" hield 13 Juni eene vergadering, onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel. In zijn openingstoespraak wees de voorzitter op het belangrijke feit, dat de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" zich wenscht te reorganiseeren tot vakvereeniging. Naar aanleiding daarvan achtte spreker het gewenscht, dat de „Bond van Ned. Architecten" zijne houding zal bepalen.

Voorts deelde de voorzitter mede, dat de „Bond voor Lichamelijke Opvoeding" zich tot den Bond heeft gewend met de vraag of de B. v. N. A. genegen is twee prijsvragen uit te schrijven, namelijk:

Een academische prijsvraag betreffende het stadium van Olympische spelen.

De B. v. L. O. heeft namelijk het denkbeeld opgevat om aan de sportdemonstratiën — evenals in vroegere tijden geschiedde — schoone kunsten te verbinden. Daarbij had de Bond in de allereerste plaats gedacht aan de architectuur, de letteren en de muziek. De Bond had, in verband daarmede het denkbeeld geopperd om aan de in Juli te Assen te houden Olympische spelen een tentoonstelling voor architectuur op het gebied van sport, hygiëne en opvoeding te verbinden.

De tweede prijsvraag, welke de B. v. L. O. gaarne door tusschenkomst van den B. v. N. A. zou uitgeschreven zien, betreft de behouwing van een te 's-Gravenhage ter beschikking van den B. v. L. O. gesteld ruim sportterrein.

Aan de orde was daarna de bespreking van de voorgestelde wijzigingen in de prijsvraag-regelen ontworpen door de permanente prijsvraag-commissie, samengesteld uit de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", te Amsterdam; het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam; de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam; en den „Bond van Nederlandsche Architecten".

De vergadering vereenigde zich met dit voorstel tot wijziging der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, behoudens eenige uitzonderingen. Zij was namelijk voor behoud van het bestaande artikel betreffende de samenstelling van de jury, zoodat ook in het vervolg de jury wordt benoemd door den prijsvraag-uitschrijver, geadviseerd door de P. P. C., en zoodanig zal zijn samengesteld, dat in elk geval de architecten daarin de meerderheid zullen vormen.

Het bestuur kon zich namelijk niet vereenigen met de voorgestelde gelijkstelling van andere technici met de architecten, waardoor de mogelijkheid zou ontstaan, dat geen enkele architect in een jury zitting had.

Voorts werd goedgekeurd een door het bestuur voorgestelde statutenwijziging, waardoor de mogelijkheid wordt geopend, dat ook aspiranten-leden tot den Bond worden toegelaten.

De eischen om lid te kunnen worden blijven echter onveranderd.

Op voorstel van het bestuur werd besloten, dat de Bond zich in zake de Paleis-Raadhuisquaestie te Amsterdam zal wenden tot den Gemeenteraad van Amsterdam, met een verzoek om aan de Regeering meer positief en uitdrukkelijk als wensch van Amsterdam's Gemeentebestuur en burgerij kenbaar te maken, dat het tegenwoordige Paleis op den Dam aan zijn oorspronkelijke bestemming zal worden teruggegeven.

Hierna kwam in bespreking de conclusie van het bestuur

in zake het bij den Bond aanhangig gemaakte geschil Mooijen—Cuypers.

De heer P. A. J. Mooijen, architect te Batavia, had aan het bestuur een schrijven gericht met een drieledige aanklacht tegen den heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam, ter zake van jegens hem gepleegde collegiale handelingen en wel betreffende: 1°. een ontwerp voor een agentschapsgebouw voor de Javasche Bank te Makassar; 2°. een ontwerp voor de bebouwing van de Noordzijde van het Koningsplein te Weltevreden; 3°. een ontwerp voor een kantoorgebouw op Java.

De conclusie van het Bondsbestuur luidde als volgt:

„Overwegende, dat uit een en ander blijkt, dat de heer M. in zijne belangen inderdaad ernstig is benadeeld en met benadeeling is bedreigd geworden,

„dat evenwel niet is kunnen blijken, dat deze benadeeling opzettelijk door den heer C. is beoogd,

„dat evenmin aannemelijk is gemaakt, dat de heer C. in de opvolgende reeks van zijne handelingen ten opzichte dier werken omtrent welke hij kon weten dat de heer M. reeds daarin betrokken was, in elk opzicht moreel is gedekt door de verklaringen zijner lastgevers,

„dat niet is vast te stellen in hoeverre de heer C. zich te dezer zake door het verstrekken van inlichtingen zou hebben kunnen rechtvaardigen,

„betreurt het bestuur het, dat het onder deze omstandigheden gedwongen is zich van het stellen van een conclusie te onthouden."

Nadat bij meerderheid van stemmen besloten was deze zaak niet met gesloten deuren te behandelen, verzocht de heer Houtzagers in de notulen te willen opteekenen, dat hij tegen de conclusie was, omdat die hem te zwak voorkwam.

Op den van verschillende kanten uitgesproken wensch, dat hij zijne motieven zou mededeelen, deed de heer Houtzagers opmerken, dat zijns inziens de Bond verplicht was zich niet te verschuilen achter vage bewoordingen, maar een duidelijke conclusie moest nemen. Spreker oordeelde, dat er voldoende termen aanwezig waren om uit te spreken, dat de heer C. niet gehandeld heeft, zooals het behoort.

Hoewel men anderzijds betreurde, dat de heer C. geen inlichtingen had verschaft, vond de zienswijze van den heer H. bestrijding, waarbij ook de voorzitter zich aansloot, onder mededeeling, dat de meerderheid van het bestuur van meening was, dat er geen aanleiding bestond voor een veroordeelend vonnis.

Bij de verdere besprekingen werd de opmerking gemaakt, dat de vergadering, aangezien zij geen kennis droeg van het geheele dossier, niet bij machte was zich meer definitief uit te spreken.

Na nog eenige gedachtenwisseling werd de conclusie van het bestuur aangenomen.

Ten slotte werd aangenomen het bestuursvoorstel tot het aanvaarden van het lidmaatschap van het „Verbond van Kunstenaarsvereenigingen".

Na afloop van de vergadering brachten de leden een bezoek aan den bouw van het Vredespaleis, onder leiding van den heer J. A. C. van der Steur.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Zie ook ons vorig nummer).

§ 330. Verplichtingen van den Aanbesteder.

De Aanbesteder stelt den Aannemer in de gelegenheid om het werk te verrichten en zorgt dat den Aannemer op diens verzoek de gegevens worden verstrekt, die voor een behoorlijke samenstelling der werken noodig zijn.

Voor de tijdige levering van datgene, wat voor uitvoering der werken noodig is, doch waarvan de levering niet behoort tot de verplichtingen van den Aannemer, is de Aanbesteder aansprakelijk. (Onveranderd.)

§ 331. Tekortkomingen van den Aanbesteder.

Wanneer de Aannemer meent dat door eenig doen of laten van den Aanbesteder vertraging ontstaan is of schade wordt geleden, kan hij dezen daarvoor aansprakelijk stellen.

Kunnen Aanbesteder en Aannemer niet tot overeenstemming komen omtrent de aansprakelijkheid voor de vertraging of de schade, dan wordt de aansprakelijkheid en zoo noodig het bedrag der schade door Deskundigen vastgesteld.

§ 332. Directie.

De leiding van de uitvoering der werken van de zijde des Aanbesteders geschiedt door een of meer personen, die de Directie vormen en door den Aanbesteder worden aangewezen.

Van de samenstelling der Directie wordt den Aannemer door den Aanbesteder schriftelijk kennis gegeven. De Aanbesteder heeft het recht tijdens den duur van het werk wijzigingen in de Directie te brengen, zonder daarvoor den Aannemer redenen op te geven. Van deze wijzigingen ontvangt de Aannemer schriftelijke mededeeling.

De Directie treedt bij de uitvoering der werken op als Gemachtigde van den Aanbesteder. De Aannemer is verplicht alle bevelen door de Directie gegeven en voortvloeiend uit de bepalingen van het bestek stipt na te komen, als werden zij door den Aanbesteder zelven gegeven. (Onveranderd.)

§ 333. Deskundigen.

Waar in deze A. V. sprake is van „Deskundigen", wordt bedoeld een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de statuten van genoemden Raad.

§ 334. Beslechting van geschillen.

Alle geschillen, — daaronder begrepen die, welke slechts door een der partijen als zoodanig worden beschouwd — welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die, welke daarvan het uitvloeisel zijn, tusschen den Aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den Aannemer ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen van de Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en Aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen Rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zou zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.

Het scheidsgerecht oordeelt als goede mannen naar billijkheid en omtrent deze arbitrage gelden verder de bepalingen voorgeschreven in de Statuten van den Raad voornoemd. Alle kosten ontstaan uit de arbitrage, de belooning der Deskundigen, de reis- en verblijfkosten daaronder begrepen, komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen en worden door het scheidsgerecht bij zijn beslissing bepaald.

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van een scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden door den Aannemer inmiddels worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den Aanbesteder na aanneming voor rekening van den Aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht. Bericht per telegraaf of bij aangeteekenden brief geldt voor behoorlijke aanmaning.

De uitspraak van het scheidsgerecht geldt als een voor partijen bindend advies en heeft de kracht van een tusschen hen gesloten overeenkomst, ook wat de kosten betreft.

In al die gevallen, waarin de wet zulks gedoogt, kan de eischende partij echter, in plaats van het uitbrengen van een bindend advies te vragen of zelfs na het uitbrengen daarvan, de tusschenkomst van den Raad inroepen ter verkrijging van een uitspraak, een executorialen titel opleverend.

Ingezonden Stukken.

HOE MEN TE ZUTPHEN MET ONZE MONUMENTEN OMGAAT.

„Denk aan schoonheidsliefde en verbeeldingskracht, die bronnen van al wat de kunst waarachtig groots heeft voortgebracht; laat de Duivel ze besmetten door zinnelijkheid, en zij zijn sterker dan vuur en zwaard, bij machte om de steden, welke hen zagen ontbloeien, onherroepelijk in 't verderf te storten."

RUSKIN.

Die verbeeldingskracht en schoonheidsliefde der Middeleeuwen heeft te Zutphen een grootsch kunstwerk voortgebracht, en die schoonheidsliefde daarvoor, leeft te Zutphen niet meer.

Daar staat de kerk, wat de roem van de oude stad kon zijn, de St. Walburgskerk, in al hare doodsche eenzaamheid van voorhene welvaart. Een flikkering nog van schoonheidszin, bracht het voor eenige jaren toch zoover, dat men zich indacht: „die kerk is toch wel waard, behouden te blijven." En toen kwam het tot restauratie, waarin thans de duivel van kunst-zinnelijkheid is gevaren, die de ware Middeleeuwsche kunst onzuiver maakt en haar verbastert. Die verbastering ontstaat er, door de vele kunstgevoel-kramers, die zich alsdan op onbekend terrein begeven, en welker schoonheidsliefde slechts schijn is.

Schijn, omdat die liefde niet uit de ziel komt, niet het groote licht is, dat in hun leeft, doch slechts een uiterlijk reclamemiddel en ijdele klanken om er in 't intieme kringetje mede te geuren, dat zij toch zulke gevoelsmenschen zijn.

Doch hun hart is als steen en hun ziel is dood, en het licht vergaan.

Maar die oude kerk, zij bevat een schreiend leven, met een weenende ziel, en als daarbinnen het orgel ruischt, is mij elke klank als een weeklacht, en elke echo-toon een snik uit een krijtende smart-ziel, en als of elke pijler, elke steen een graf bedekt.

Maar het ongevoelig koude Zutphen hoort haar niet en de kerk zij blijft weenen, en de torenklokken zingen een treurzang, en het Zutphen bewerkt haren afgrond en verderf.

De buitenrestauratie kwam den 19en Sept. 1908 gereed, voor dat gedeelte wat kerk betreft, voor verval heeft men haar behouden; is zij mooi en zuiver uitgevoerd?

Vragen waarover veel te antwoorden valt; het Maria- of Noorderportaal is het best geslaagde van het geheel.

In 1910 kwam het plan, den toren te restaureeren, hiervan is het steenen onderstuk verdeeld in zes niet evenhooge vakken, de onderste drie behooren tot het oudste deel der kerk, de overige dagteekenen na 1446, en vertoonen nog duidelijke sporen van fraaie Laat-Gothische bewerking. In den Westhoek is een traptorentje, dat oorspronkelijk lager was dan thans, maar werd, om den nauwen ingang tot den toren in een der pilaren te vermijden, in 1547 hooger opgetrokken.

De brand van 1446 vernielde den toren voor een groot deel. In 1482 begon men hem weder op te bouwen, en in 1484 werd hij met leien gedekt.

Den 29sten Maart 1600 nogmaals tot op het steenwerk afgebrand, werd er in 1633 het leelijke renaissance gevaarte opgezet, dat men „peperbus" noemt.

En deze is het waar het thans om gaat.

Volgens eerste plan zou de „peperbus" worden afgebroken en de toren zou z'n oude spits herkrijgen. In einde 1910 kwam het groote uitgestoken steiger, om het onderstuk, gereed, en wanneer de lezer nu denkt, dat men druk aan 't amoveeren is, komt de „Zutphensche Courant" met het berichtje: „dat indien men mogelijk tot amotie der „peperbus" overging het wel 4 of 5 jaar zou duren."

Daarop gaf de heer Werner te Rhedersteeg volgend gedicht in de „Zutph. Cour.":

De St. Walburgskerk tot hare peperbus.

't Lot schijnt nog niet beslist! Gij, leelijk scheef gevaart',
Door ieder Zutphenaar zoolang reeds aangestaard
Met ergernis en spijt, wordt weder opgeknapt.
Stuiptrekking voor den dood, dien gij niet zult ontgaan,
Daar wil 'k met veel pleizier u deugdlijk borg voor staan.
Verdwijnen zult ge toch, hoe fijn ook opgelapt!
Fraai werd ik opgebouwd, hersteld in vroegre pracht,
Ik, Gothisch kunstgewrocht uit middeleeuwschen nacht.
Men geev' mij ook mijn spits, waarop ik aanspraak maak,
Mij plechtig toegezegd als uitgemaakte zaak.
Staan blijven kunt gij niet, daar valt niet voor te praten;
Zóó kennelijk ontsierd kan men mij nimmer laten.
Half werk toch is een schand',
Mijn oude stad onwaard; bespotting van de kunst,
Die, hoog slechts opgevat, deelt in een ieders gunst,
Tot roem strekt van het land!
Verdwijn dan, monsterding! de tijden zijn voorbij,
Dat kunstsmaak rustig sliep, en ieder knoeide, vrij
Naar eigen phantasie!
Thans wenscht men deeglijk werk, herstel in volle pracht,
Van 't oude monument, dat daar al lang op wacht,
Geen treur'ge rhapsodie!

Rhedersteeg, Mei 1911. H. M. WERNER.

Maar, daarop volgde Zutphensch kunstzin, door Freule C. Engelen, een dame, welke de bouwkunst in een sprookjesland denkt te herscheppen, en op hare manier ook spreekt van khunst. Den 3en Juni 1911 sprak zij hare meening o.a. als volgt uit:

„Men schijnt algemeen aan te nemen, dat een groote verbetering zou zijn als de renaissance-top werd vervangen door een spits. Zou men werkelijk denken, dat de St. Walburg hiermee tevreden zou zijn? Zou het oude eerwaardige gebouw der middeleeuwen met genoegen eene afwerking zien, die wel op haar lijkt en toch niet hare jarenlange levenservaring heeft? Als wij aandachtig naar de St. Walburgskerk opzien, zal het eerder zijn dat zij ons toefluistert: „Laat mijn toren zoo als hij is, onderhoudt hem opdat hij niet bouwvallig worde, maar vernieuw hem niet. Laat de peperbus staan, met haar eerlijken renaissance-stijl ben ik door de jaren samengegroeid tot één geheel, maar met een moderne Gothische spits zal dat nooit gebeuren, omdat zij ouder wil schijnen dan zij is."

Dat is nu het kunstgevoel van Zutphen, welk een verward begrip van wat kunst en stijl of een vertelseltje is!

Te willen laten bestaan een vloek tegen de schoonheid, een drakenfiguur op de schouders van een Christusbeeld, waarde lezer, zoo is Zutphen!

De peperbus, daar gesteld in een smaakloozen tijd, thans hangende uit het lood, staande op punt van verval, is men reeds bezig haar danig te herstellen, bijna weer nieuw te maken, scheef blijft ze, en de schrijfster laat de kerk daar zeggen, dat zij door de jaren tot één geheel was samengegroeid, met haar, laat men liever zeggen samengegroeid tot een bochel....., toonbeeld van wrakke zielen en waggelende levens.

Onmogelijk kan het oude gebouw haren geweldenaren zoo iets toefluisteren.

Wanneer het nieuwe dan ouder wil schijnen dan het is, waartoe heeft dan de geheele restauratie, welke alsdan geldverspilling is, noodig gehad?

Zoo is en denkt men in die oude stad, met oud schoons en nieuwe ongevoelige menschen.

De peperbus, renaissance-stijl, dat „il puzzo paganesmo" zoo als een Dante haar energiek noemt, het is de heidensche duivel in combinatie met de Gothische grootheid, waarin Christus leeft.

„Een vallende adelaar verwekt eerbied," zegt Multatuli, „doch een struikelende schildpad is belachelijk," zoo ook hier aan dien toren.

Als die nieuwe spits, dan ouder schijnt als ze is, waartoe heeft men dan in die jaren van restauratie nieuwe fialen aangebracht, waarom steenen traceeringen in de ramen?

Waarom het reeds, in Zutphen, zoo dikwijls beschimpte Maria-portaal zoo rijk en nieuw gemaakt? Ook dat schijnt ouder dan het is. Dan zou men het alleen bij het dichten van lekken hebben kunnen laten!

Het is hier noodzakelijk, dat er mannen met kennis komen, om 't oude schoon te herscheppen, en dat de Staat, welke de restauratie voor 2/3 subsidieert, zijn oog beter doet rond gaan.

Dit zelfde had ik ook gaarne in de „Zutphensche Cour," geplaatst gezien, maar de Red. is van zelfde plaatselijk kunstgevoel, en de uitvoerder wil waarschijnlijk liever onbegrepen blijven. Indien deze tenminste een man was met zelfgevoel, en het oude ingeleefd, zou hij z'n werk verdedigen, maar steeds zijn het anderen, welke de pen voor hem opvatten.

Het jeugdige Heemschut mocht naar deze beemden hare schreden wel eens richten, het zou dan een daad kunnen verrichten, waarop Nederland trots mag zijn. En ik hoop, dat dan ook het verdwaalde Zutphen mag inkeeren tot de verloren ziel, welke kunst is.

L. W. HEKMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Officieel gedeelte. — Particulier bouwkundig werk, uitgevoerd door Ambtenaar-Architecten, door J. J. van Nieukerken.

Kroniek door J. Gratama. Het Rembrandthuis.

Dorpskerken, door A. W. Weissman (slot.)

Warmtetransmissie van gewapend beton door F. G. Unger.

Het Slot Doornenburg in verval, door G. Versteeg.

De Katholieke kunst in dezen tijd, overgenomen uit «Het Vaderland».

ARCHITECTURA No. 24. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

IXe Internationaal Congres voor Architecten te Rome in 1911.

Tentoonstelling te Roubaix in 1911, door Joh. Kromhout.

Internationaal Woning-Congres te Weenen (vervolg).

Bond van Ned. Architecten.

DE BOUWWERELD No. 24. De Internationale Hygiëne-Tentoonstelling te Dresden (slot).

Kleine inrichtingen voor de reiniging van afvalwater door J. van der Breggen c.i., met afbeeldingen op losse plaat.

De Steenhouwerswet in de Tweede Kamer.

(Vervolg ze bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: **MARKIEZEN**
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — **JALOUZIEËN, ROLLUIKEN** enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUINVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare HORTONPIJPWELLEN met ZIEFBORINGEN TOT GOO MEYER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JULI 1911. No. 26.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Uitstapjes in Engeland en Schotland.

Vervolg (zie bladz. 197).

De bouwkunst in Engeland heeft, zooals men weet, een geschiedenis, die in haar verloop afwijkt van die in andere landen. Zij heeft niet de gewone geleidelijke overgangen medegemaakt, van de oudheid tot de middeleeuwen en tot de Renaissance in hare verschillende perioden, die men in de monumenten van het vasteland gemakkelijk kan onderkennen en volgen. Wie de algemeene geschiedenis der bouwkunst uit een Duitsch boek geleerd heeft, staat tegenover de monumenten van de Britsche eilanden min of meer vreemd, men zou kunnen zeggen als een kat in een vreemd pakhuis.

Het opmerkelijke verschil is niet moeilijk te verklaren. De Romeinen zijn gerumen tijd beheerschers van Brittannië geweest. Het was eeuwenlang een welvarende provincie van het groote wereldrijk, wel wat afgelegen, maar daardoor ook, meer dan andere deelen van het rijk, gevrijwaard voor invallen van de uit het Oosten opdringende barbaren. De Romeinen zijn er dan ook niet verdreven, zooals elders, maar hebben in den tijd toen Rome telkens meer, en meer van nabij, bedreigd werd, langzamerhand het land verlaten, waar zij welvaart en beschaving gebracht, doch de bevolking systematisch buiten alle staats- en regeeringszaken gehouden hadden.

De Britten, sinds lang gewoon aan het Romeinsche régime, vervielen tot anarchie en waren ten slotte genoodzaakt de hulp van Angelen en Saksers in te roepen, om de orde in hun land te herstellen.

Anarchie beteekent verval in elk opzicht en ofschoon, reeds betrekkelijk spoedig na het vertrek der Romeinen, de Saksers zich gaandeweg in Brittannië nestelden, kan die vervaltijd voor een deel het verschijnsel verklaren, dat de Romeinsche bouwkunst daar weinig overblijfselen heeft achtergelaten. Een uitzondering moet men maken, wat de militaire bouwkunst betreft, daarvan treft men meer resten, en belangrijke resten, aan dan in andere streken. Maar van burgerlijke en openbare gebouwen, die toch ongetwijfeld in grooten getale aanwezig zijn geweest is weinig meer te vinden dan enkele fragmenten. Huisraad, gereedschap en wapens zijn in overvloed opgegraven; bijna in elke stad, die zich op Romeinschen oorsprong beroemen kan, en dat zijn er vele in Engeland, vindt men ze in de museums, zoo ook in het Museum in de Southstreet te Chichester, dat overigens echter niet bijzonder belangrijk is.

Het is bekend, dat de Romeinen niet gewoon waren hun levenswijze in te richten naar de gewoonten van het vreemde land, waar zij zich vestigden. Dit moge in het beschaafde Oosten soms het geval geweest zijn, in de onbeschaafde streken van het Noorden en Westen volgden zij hun eigen zeden en gebruiken, richtten zij zich zooveel mogelijk in, zooals zij het tehuis gewoon waren geweest. Hun Forum, hun Basilica, hun villa's en baden hebben zij ook in Brittannië gehad, maar de eenigszins belangrijke overblijfsels van deze bouwwerken, als b.v. van de villa bij Brading op Wight, behooren tot de zeldzaamheden.

Een feit van groote beteekenis voor de geschiedenis van Engeland is de vereeniging der Angelsaksische graafschap-

pen tot één koninkrijk in het begin der negende eeuw. Met een tusschenpoos van 23 jaren, toen de Denen zich van het land meester gemaakt hadden, wisten de Saksische koningen zich bijna twee en een halve eeuw te handhaven. Een nog belangrijker feit is de toen gevolgde verovering van Engeland door de Normandiërs in 1066. Ook op de ontwikkeling der bouwkunst is deze gebeurtenis van den grootsten invloed geweest.

De Saksers, een volk van Germaanschen stam, brachten Germaansche tradities naar Engeland mede en, hoewel ook van hun bouwwerken maar weinig is overgebleven, moeten die groote gelijkenis hebben gehad met hetgeen in den tijd van Karel den Groote op het vasteland gebouwd is. De vroeg-Romaansche bouwwerken van Noord-Duitschland

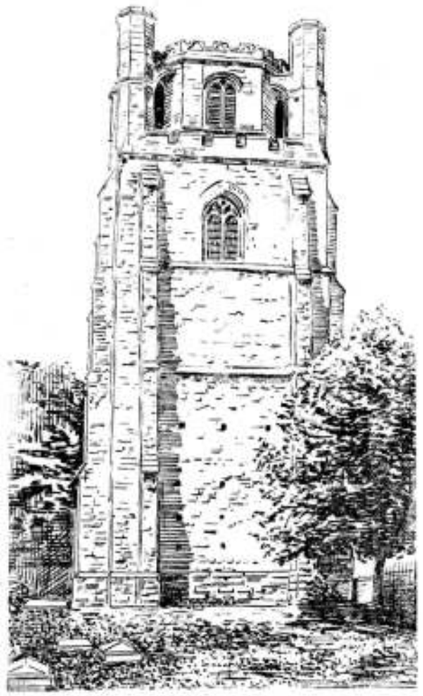

KLOKKETOREN VAN CHICHESTER.

kunnen ons daarvan een denkbeeld geven en de Byzantijnsche invloeden, die zich bij eenigszins rijkere uitvoering in het vroeg-Romaansche vertoonen, zijn waarschijnlijk ook in de Saksische bouwwerken zichtbaar geweest.

In Zuid-Frankrijk heeft de Romaansche kunst zich zelfstandig ontwikkeld tot een stijl, die zich zeer kenmerkend van de Noord-Duitsche onderscheidt. In Duitschland is de stijl min of meer versteend tot eenige bekende typen. In Frankrijk is er meer het leven in gebleven en daar is de Gothiek er later uit gegroeid. De Fransche geest had reeds geruimen tijd op de Normandiërs ingewerkt, toen zij Engeland veroverden, maar van hun Noorsche afkomst waren toch nog vele sporen in hun bouwkunst aan te wijzen. Zij brachten hun opvatting van het Romaansch mede naar hun nieuw vaderland, met de kiemen der Gothiek. Een onmiddellijk gevolg van de verovering was de stichting van kerken, kloosters en kasteelen in grooten getale en op veel grooter schaal, dan de Saksers het gedaan hadden. De bouwwerken uit dien tijd vormen een zeer belangrijke groep, die zeer veel punten van overeenkomst vertoont met tal van werken in Normandië zelf, en het is niet moeilijk de werken uit deze Normandische periode, waarin de sporen van Saksische opvatting grootendeels weggevaagd werden, met vrij groote nauwkeurigheid te onderscheiden van later werk.

Als overal heeft ook de Engelsche bouwkunst den overgang tot de spitsboog medegemaakt, zij kent ook het tijdperk der „Transition". Ofschoon daarbij nog lang de Normandisch-Romaansche vormen bleven toegepast, had zich toch tegen het einde der twaalfde eeuw een vroeg-Gothische bouwwijze in Engeland ontwikkeld, kenbaar aan den lancetvorm der spitsbogen en bekend als „Early English".

Daaruit ontwikkelde zich verder, ofschoon niet zonder inwerking van uit Frankrijk, de Engelsche Gothiek tot een kunst van een zelfstandig en dikwijls zeer eigenaardig karakter. In de dertiende eeuw vertoont zij sterke geometrische neigingen, zooals men dat overal elders gezien heeft, maar tegen het einde der eeuw en vooral in de veertiende komt de z.g. „Perpendicular Style" in zwang, welks naam reeds aanduidt, dat men hem kan herkennen aan het overheerschen van de verticale lijn. De laatste periode van dezen stijl duidt men ook wel aan met den naam van Tudorstijl en dan nadert de Renaissancetijd met het „Elisabethan", maar men kan niet zeggen, dat daarmede het einde der Gothiek in Engeland wordt aangeduid. De Gothiek heeft daar in de architectuur doorgewerkt tot op den dag van heden en naast werken, die naar het voorbeeld van Inigo Jones, van Wren of van Palladio gevolgd zijn, bouwt men in Engeland sedert Elisabeths tijd in Renaissance of Gothiek, al naar de opvatting der bouwmeesters of den smaak van den bouwheer, alsof dit de natuurlijkste zaak van de wereld was en alsof er geen moderne kunstopvatting bestond. Zij bestaat wel, in Engeland evengoed als elders, maar invloedrijk zijn hare priesters niet en het streven van een Voysey vindt maar een zeer matige waardeering.

Wij zullen ons in dit verschijnsel niet verder verdiepen, maar een kleine uitweiding over de ontwikkelingsgeschiedenis der Engelsche bouwkunst kwam ons hier gewenscht voor. Wie Engeland bezoeken wil zal goed doen, vooraf een en ander over die geschiedenis te lezen, al is het slechts de historische schets van Edward A. Freeman, geschreven voor en afgedrukt in Baedeker's Great Britain.

Men is dan althans eenigszins ingewijd en staat niet geheel vreemd tegenover de monumenten en is ten minste voor zeer grove vergissingen gewaarborgd.

In Chichester is al dadelijk gelegenheid er een te begaan. Naast den Westgevel van de kathedraal toch staat afzonderlijk een klokketoren, die wegens zijn verweerd uiterlijk, door de meeste menschen, voor ouder dan de kerk wordt aangezien. Inderdaad evenwel is deze toren een der jongste deelen van het bouwwerk en een werk van de 15de eeuw. Niet slechts door zijn massieve architectuur is hij merkwaardig, maar in het bijzonder nog als een soort unicum. Vrijstaande klokketorens komen, voor zoover wij ons herinneren, nergens anders bij kerken in Engeland voor.

De Westgevel en het daarachter gelegen schip zijn de best bewaarde gedeelten van den oud-Normandischen kathedraal, maar van dien kant is de indruk, dien 't gebouw maakt, niet zeer bevredigend. De dikke stompe torens en de buitenste zijbeuken maken het transsept hier bijna geheel onzichtbaar. Het mooist is het aanzicht van de koorzijde (afgebeeld in ons vorig nummer). De vormen van het koor zijn wat later dan die van het schip en behooren reeds tot den Normandischen overgangsstijl. Het koor is recht afgesloten en verlengd met de Ladys Chapel of Mariakapel, een langen en smallen aanbouw, niet hooger dan de zijschepen opgetrokken en met een bijna vlak dak afgedekt. Op de zooeven genoemde afbeelding is deze aanbouw verborgen achter de boomen links, in werkelijkheid maakt hij eenigszins het effect van een uitgeschoven lade. Het effect zou

nog minder mooi zijn, wanneer de kerk op een gewoon plein stond. De schilderachtige omgeving, de zoogenaamde precincts, groene grasvelden en kerkhoven met fraaie boomgroepen maakt veel goed. Vele Engelsche kerken, althans in de provinciesteden, staan in een dergelijke omgeving, die iets landelijk rustigs heeft. De precincts vormen veelal een soort oase in de meer of minder bedrijvige stad, een plek, waar men gaarne verwijlt, om te genieten van de gelukkige samenwerking van natuur en kunst, die elkaar hier de hand reiken.

Wanneer men daarvan genoten heeft, valt bij het binnentreden de indruk van het inwendige der kerk wel eens wat tegen. De zware pijlers van het schip, dat door de aanwezigheid der dubbele zijbeuken smaller en hooger schijnt dan het is, geven iets benauwends. Het koor is meer „lofty" zooals de Engelschen het noemen en beter verlicht door de groote vensters in den sluitmuur.

De kerk moet in den hervormingstijd veel van beeldstormers geleden hebben. Vele monumenten moeten toen vernield en verdwenen zijn. Er zijn nog wel merkwaardige dingen te zien, onder anderen in het koor twee vrij goed bewaarde beeldhouwwerken uit den Saksischen tijd afkomstig uit een oudere kerk, maar het belangrijkst zijn de gebeeldhouwde koorbanken met fraaie misericordes. Men wijst U ook in het schip op een paar monumenten van de hand van Flaxman, den Engelschen Canova, doch zij doen wel wat vreemd met de massieve Normandische architectuur als achtergrond.

Wij verlaten de kerk door een der Zuidelijke uitgangen, door de 16de-eeuwsche kloostergang, die een ruime doodenakker (Paradise) omsluit. Hier in de nabijheid is ook de vicarij, thans als een theologische school in gebruik, met een hall uit de 14de eeuw.

In de stad is wel het reeds genoemde marktkruis een der voornaamste bezienswaardigheden.

De gewoonte om op het kruispunt van twee wegen een kruis te plaatsen is reeds zeer oud. Zij gaat misschien wel terug tot den eersten tijd van de invoering van het Christendom en er zijn kruizen aan te wijzen, welker primitieve versieringsvormen een zeer hoogen ouderdom verraden. Maar het merkwaardige van het marktkruis te Chichester is, dat het dateert van omstreeks 1500 en zich ontwikkeld heeft tot een in zeer rijke laat-gothische vormen uitgevoerd achthoekig paviljoen, bekroond door een klokketorentje, dat gedragen wordt door acht luchtbogen, van de hoeken uitgaande.

Deze bogen hebben waarschijnlijk vroeger het eigenlijke kruis gedragen, dat het geheel bekroond moet hebben. Men heeft thans op weinig smaakvolle wijze tusschen de luchtbogen een uurwerk geplaatst met wijzerplaten aan vier zijden. De moeihijkheden bij het aanbrengen daarvan zijn niet in alle opzichten als overwonnen te beschouwen, maar hoe dit zij en hoezeer het monumentje geleden moge hebben van puriteinsche vernielzucht, die de beelden tot puin sloeg, zoodat de baldakijnen thans ledige nissen overhuiven, het staat daar als een zeer karakteristiek „landmark" en men betreurt het niet, dat men hier nog niet aan het restaureeren is gegaan. Een restauratie zou er waarschijnlijk een kiosk in gothischen stijl van maken.

Aan de kerk en de bijbehoorende gebouwen is veel gerestaureerd en men kan niet altijd nagaan of dit al dan niet schade gedaan heeft, maar het is merkwaardig hoe veel zulk een Engelsche kathedraal verdragen kan, eer zij door restauratie bedorven begint te worden. Bekwame restaurators gaan in Engeland anders te werk dan bij ons en zij kennen over het algemeen, beter dan wij, de bouwkunst van eigen bodem.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

Vanwege het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd ons verzocht, nog eens de aandacht te vestigen op onderstaande Regelen, ongeveer anderhalf jaar geleden vastgesteld als aanvulling van de Honorariumtabel. Gaarne voldoen wij aan dat verzoek, omdat gebleken is, dat het bestaan dezer aanvulling niet genoeg bekend is en het toch gewenscht voorkomt, bij de hier omschreven werkzaamheden een maatstaf voor de berekening van het honorarium ter beschikking te hebben.

REGELEN VOOR DE BEREKENING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTEN VOOR WERKZAAMHEDEN, ZICH UITSLUITEND BEPALENDE TOT HET ONTWERPEN EN UITWERKEN VAN DE GEVELS EN HET UITWENDIGE VAN DIE GEBOUWEN, WAARVAN DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE UITVOERING BERUST BIJ DEN UITVOERDER-BOUWER.*)

Artikel 1.

De berekening van het honorarium zal geschieden naar de belangrijkheid van het ontwerp en naar de ligging van het gebouw in de verschillende stadswijken. De werken worden daartoe verdeeld in twee klassen.

De 1e klasse. Eenvoudige bouwwerken; gewone huizen met 2 of meer bovenhuizen, z.g. burgerwoningen of arbeiderswoningen, met gemeenschappelijken ingang en industrieele gebouwen; alle liggende in de eenvoudigste stadsbuurten.

De 2e klasse. Gebouwen met vrije bovenhuizen of eenvoudige winkelhuizen met bovenwoningen, liggende in de betere stadsbuurten.

Voor gebouwen uit bouwkundig oogpunt van meerder belang zal het honorarium volgens afzonderlijk te maken overeenkomst geregeld worden.

Artikel 2.

Als gemiddelde breedte van een gevel wordt aangenomen 7 M. of daar beneden.

Voor meerdere breedte zal het honorarium naar verhouding worden verhoogd.

Artikel 3.

Voor het maken van een potloodschets-ontwerp op een schaal van 1 à 100, desverlangd in kleuren uitgevoerd, van een teekening van den geheelen gevel met doorsneden op een schaal van 1 à 20 en van de voornaamste werkdétails op ware grootte en van een beschrijving van de te bezigen materialen zal door den Architect worden gedeclareerd:

voor gebouwen in de 1e klasse . . . . . f 125.—
voor gebouwen in de 2e klasse . . . . . „ 200.—

Artikel 4.

Voor de levering van de in Art. 3 genoemde teekeningen zal voor hoekhuizen $1\frac{1}{2}$ maal en voor vrijstaande niet aaneengesloten gebouwen zal 2 maal het honorarium bovengenoemd worden berekend.

Bij gedeeltelijke verbouwing van gevels zal voor het ontwerp het volle tarief worden berekend.

Artikel 5.

Wanneer hetzelfde type gevel zonder wijziging wordt toe-

*) Exemplaren van deze Regelen zijn à f 0.20 per exemplaar verkrijgbaar bij het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

gepast voor meerdere gebouwen, zal het honorarium voor iederen gevel meerder met 10 % worden verhoogd.

Artikel 6.

De ontwerper zal op zijn teekeningen de goedkeuring van het Bouw- en Woning-Toezicht en indien dit wordt verlangd de goedkeuring van „de Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeenteterrein" moeten hebben verkregen alvorens het verschuldigd honorarium hem zal behoeven te worden uitbetaald.

Artikel 7.

De betaling door den lastgever van het verschuldigde honorarium aan den ontwerper zal gescheiden in twee termijnen en wel:

50 % onmiddellijk, nadat de goedkeuring in Art. 6 genoemd, op de teekeningen is verkregen;

50 % eveneens onmiddellijk na de inlevering van al de bescheiden in art. 3 nader omschreven.

Aldus vastgesteld,

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

A. SALM G.B.zn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Het Bestuur van de afdeeling Amsterdam van bovengenoemde Maatschappij.

F. W. M. POGGENBEEK, Voorzitter.
A. D. N. VAN GENDT, Secretaris.

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia.

W. KROMHOUT Czn., Voorzitter.
G. J. RUTGERS, Secretaris.

Amsterdam, December 1909.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Prijsvraagregelen.

Het bestuur brengt ter kennis van de leden van den Bond, dat het van de Permanente Prijsvraagcommissie onderstaande concepten van de wijziging der „algemeene regelen" en voor het huishoudelijk reglement van die commissie ontving.

Het bestuur kan zich met de strekking van beide stukken vereenigen, behalve met de bijvoeging van art. 5 (nieuw 4) der algemeene regelen, betreffende de gelijkstelling van andere technici met de architecten in de Jury.

Het meent, dat de mogelijkheid daardoor geschapen wordt, dat geen enkel architect in de Jury zou zitting hebben, en dat de bestaande redactie voldoende ruimte laat, om naast de architecten andere technici in de Jury te benoemen.

Verder stelt het voor in art. 17 de bepaling op te nemen, dat de mededingers in een prijsvraag de tentoonstelling der ontwerpen kosteloos zullen kunnen bezoeken.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.[1])

Hoofdstuk 1. Algemeene Bepalingen.

Artikel 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. Algemeene Mededinging, of

b. Besloten Mededinging op uitnoodiging.

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht, de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. Voorwedstrijd, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. Eindwedstrijd, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Art. 3. (nieuw 18). Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle schade worden verzekerd. (Verplaatst naar hoofdstuk 4.)

Hoofdstuk 2. De permanente prijsvraagcommissie.

Art. 4. (nieuw 3). De permanente prijsvraagcommissie is een zelfstandig lichaam en bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die deze regelen vaststelden en zich verbonden hebben de toepassing daarvan voor te staan verder in deze regelen aangeduid met de constitueerende vereenigingen. Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en dezen desgevraagd adviseert, omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de constitueerende vereenigingen, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden en de bevoegdheid der commissie, benevens de wijze van verkiezing en het aftreden harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de constitueerende vereenigingen goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eenigerlei wijze door hen is geadviseerd.

Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.

Ter bestrijding der onkosten, voortvloeiende uit de bemoeiïngen der Permanente Prijsvraag-Commissie, welke door een prijsvraag-uitschrijver verlangd worden, zal deze laatste een voor elk geval afzonderlijk vooraf te bepalen bedrag storten in de kas der P. P. C.

Indien door een prijsvraag-uitschrijver de tussschenkomst van een der constitueerende vereenigingen wordt verlangd, zal de prijsvraag-uitschrijver de som in de kas dier vereeniging storten.

Hoofdstuk 3. De Jury.

Art. 5 (nieuw 4). De jury wordt benoemd door den prijsvraag-uitschrijver, desverlangd door de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten of naar het oordeel der P. P. C. gelijkbevoegde technici; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten of gelijkbevoegde technici daarin de meerderheid vormen.

Art. 6 (nieuw 5). Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

1) N.B. De door de P. P. C. voorgestelde wijzigingen zijn gespasieerd gedrukt.

Art. 7 (nieuw 6). De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen, om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 8 (nieuw 7). Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die, aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen, wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet meer dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 9 (nieuw 8). De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling, verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd in overleg met de Fermanente Commissie. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen, als voor de gewone jury-leden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp, door, of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

(Art. 19 verplaatst naar hoofdstuk 4).

De ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijven, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz. vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Nieuw Art. 9. (Zie oud Art. 18).

Hoofdstuk 4. Het Programma.

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd, alvorens tot publicatie zal worden overgegaan.

Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt voorgeschreven of, indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen, omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.

De namen der jury-leden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten, wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerp-teekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten den mededingers worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt een gedétailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking, en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 14 (nieuw 16). Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Inzenders buiten Nederland in Europa woonachtig, zijn verplicht tegelijk met de afzending van hun ontwerp, telegrafisch daarvan kennis te geven aan het adres van inlevering.

De ontwerpen van inzenders buiten Europa woonachtig moeten op den in het programma vermelden datum van het adres der inlevering ingekomen zijn.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 15 (nieuw 12). Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden, op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

„ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „ ..." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

b. een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 16 (nieuw 15). Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met een fractie van het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn volgens de hier te lande geldende honorariumregeling[1]) voor bouwkundige werkzaamheden en wel voor:

werken der eerste klasse $^1/_8$ van het honorarium;
" " tweede " $^4/_7$ " " "
" " derde " $^5/_7$ " " "
" " vierde " van f 30000 en hooger $^5/_7$ van het honorarium; werken der vierde klasse van f 1200.— en f 30000 $^1/_1$ van het honorarium

Ingeval het bedrag der uit te loven prijzen

1) Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor architecten, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

niet is vastgesteld in overleg met de P. P. C. blijft niettemin aan haar het oordeel over de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk en de hoegrootheid der bouwsom.

In alle gevallen, waarin geen bouwsom is aangegeven en het bedrag der prijzen niet in overleg met de P. P. C. is vastgesteld, beslist deze laatste over de juistheid van het bedrag.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

Door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, daartoe door een bijdrage in staat gesteld, worden ter nagedachtenis van wijlen den heer J. H. Leliman uitgeschreven de navolgende Prijsvragen *.

A. Museum voor Moderne Kunstnijverheid.

Programma.

Art. 1. Wat verlangd wordt.

Er wordt gevraagd een ontwerp voor een museum van moderne kunstnijverheid. Het terrein, een rechthoek van 100 × 150 M., is gedacht gelegen te zijn in een buitenwijk van een moderne stad. Het museum moet bevatten: op het verhoogd parterre: een entrée; een vestibule met ontvangzaal, tevens garderobe in verband met een of twee monumentale trappen; een zaal voor meubelen en tapijten groot ± 300 M².; een zaal met vitrines voor diverse technieken, als goud- en zilverwerk, leerwerk, textielkunst, battikwerk, glaswerk, houtsnijkunst, ivoorwerken, emails, koperwerk, klein smeedwerk, enz. groot ± 300 M²; een zaal voor fayence groot ± 350 M². Verschillende kleine vertrekken voor kamerinrichting te zamen groot ± 550 M²; een kamer voor suppoosten, een kamer voor het exposeeren en verkoopen van fotografieën; toiletten voor dames en heeren. Op de verdieping: een vestibule; een zaal voor blijvende tentoonstelling voor buitenlandsche kunst groot ± 300 M².; een zaal voor tijdelijke tentoonstelling van bui ± 300 M².; een zaal voor tijdelijke tentoonstelling van buitheek, gratische kunst, teekeningen, sierkunst, groot ± 350 M². Buitendien moet er in ruime mate gelegenheid zijn voor het plaatsen van afgietsels en bouwkundige fragmenten. Een kamer voor den directeur, een kamer voor den onderdirecteur, een kamer voor de administratie, groot ± 60 M².; twee kamers voor het maken van teekeningen en voor speciale studie, toiletten voor dames en heeren.

In het Souterrain: een conciergewoning, ruimte voor centrale verwarming met brandstoffenbergplaats, pakkamers met afzonderlijken ruimen toegang van buiten, bergruimten voor kisten, enz., werkplaatsen, fietsenbergplaats. Verder moet het gebouw bevatten twee liften en twee diensttrappen. Het is wenschelijk de lokalen te rangschikken om een monumentale binnenhof.

Gevraagd worden:

a. een situatieteekening op de schaal 1 à 400, waarop aangegeven is de aanleg om het gebouw, met eventueele buitentrappen, enz.;

b. de drie platte gronden op schaal 1 à 100;

c. de hoofdgevel op de schaal 1 à 100;

d. de drie andere gevels op de schaal 1 à 200;

e. twee hoofddoorsneden op de schaal 1 à 100;

f. een belangrijk uit- of inwendig detail op de schaal 1 à 20;

g. een perspectiefteekening, die als schets behandeld kan zijn;

h. een korte memorie van toelichting met opgave van de voornaamste toe te passen materialen.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

De teekeningen mogen niet gerold zijn.

Art. 2. Motto, Correspondentieadres.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt. Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der teekeningen en stukken bij de inzending behoorende.

Art. 3. Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 450.—, als tweede prijs een bedrag van f 150.—.

Wanneer geen der inzendingen voor een volledige bekroning in aanmerking komt, heeft de jury het recht het bedrag der prijzen onder enkele der inzenders, die zij meent dat daarvoor in aanmerking komen, te verdeelen. In dit geval zullen de naambrieven dier inzenders niet zonder toestemming hunner correspondenten geopend worden. Door deze toestemming verklaart de inzender de hem toegekende belooning te aanvaarden.

Art. 4. Inlichtingen.

Inlichtingen moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris der jury, den heer J. Limburg, b. i., Nassau Dillenburgstraat 17, Den Haag, uiterlijk tot vier weken na het publiceeren van het programma. De gestelde vragen met de antwoorden zullen na dezen termijn bekend gemaakt worden in de bouwkundige bladen.

Art. 5. Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 31en December 1911 in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: Prijsvraag-Leliman-Museum.

Art. 6. Terzijdestelling.

Inzendingen die niet voldoen aan de bepalingen van dit programma of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden terzijde gelegd.

Art. 7. Eigendom.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. De prijsvraaguitschrijvers hebben echter het recht van publicatie.

Art. 8. Verzekering.

De inzendingen worden vanaf den dag dat zij inkomen tot aan dan dag waarop zij teruggezonden worden verzekerd tegen brandschade voor een bedrag dat gelijk is aan den uitgeloofden eersten prijs. Voor andere schade nemen de prijsvraaguitschrijvers geen risico op zich.

Art. 9. Tentoonstelling. Terugzending.

Gedurende een maand na openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden. Daarna zullen de inzendingen die voor publicatie niet in aanmerking komen vrachtvrij aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury, W. KROMHOUT Czn., Voorzitter.
K. DE BAZEL.
A. LE COMTE.
JAN STUYT.
Juni 1911. J. LIMBURG, Secretaris.

*) De programma's zijn kosteloos verkrijgbaar aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

B. Afsluiting van het Leidsche Plein te Amsterdam.

Programma.

Art. 1. Wat verlangd wordt.

Het ontwerp omvat de aesthetische afsluiting van het Leidsche Plein en de Lijnbaansgracht te Amsterdam met plansoenaanleg en fontein op het gedempte en nog te dempen gedeelte dier gracht. (Gemakhuisjes kunnen in het plan opgenomen worden, doch zijn geen vereischten). De aard der gekozen bouwmaterialen moet uit de teekeningen duidelijk blijken.

Het plantsoen moet door een laag hek van het verkeer afgesloten worden. Boombeplanting, mits niet boven het riool, is niet uitgesloten.

De bouw- en aanlegkosten mogen in hun geheel de som van vijftig duizend gulden (f 50.000) niet overschrijden. Hieronder zijn de kosten voor de demping en de rioleering van het nog te dempen gedeelte der Lijnbaangracht niet begrepen; doch wel is daar in begrepen een som van vijf duizend gulden (f 5000.—) voor het maken van de fundeeringwerken voor de fontein, enz.

Gevraagd worden:

a. de plattegrond van het geheele terrein met duidelijke aangifte van de soort der gekozen beplanting, op schaal 1 à 100;

b. een lengte- en twee breedteaanzichten, op schaal 1 à 200;

c. een voornaam bouwkundig détail, op schaal 1 à 20; (een perspectivisch aanzicht kan ter verduidelijking toegevoegd worden; doch wordt niet vereischt; deze perspectief is dan te nemen van uit het op de situatieteekening aangegeven oogpunt vóór den Schouwburg;

d. Een raming van kosten.

De teekeningen moeten in kleur uitgevoerd worden; verder wordt de behandeling er van vrij gelaten.

De teekeningen mogen niet gerold worden.

Art. 2. Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 250.—, als tweede prijs een bedrag van f 150.—, benevens een premie van f 100.—.

Art. 3. Motto, Correspondentieadres.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt. Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondeticadres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der teekeningen en stukken bij de inzending behoorende.

Art. 4. Inlichtingen.

Inlichtingen moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris der Jury, den heer H. J. M. Walenkamp, Architect B. N. A., Plantage Muidergracht te Amsterdam, uiterlijk tot vier weken van het publiceeren van het programma.

De gestelde vragen met de antwoorden zullen na dezen termijn bekend gemaakt worden in de bouwkundige bladen.

Art. 5. Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 30sten November 1911 in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: „Prijsvraag-Leidsche Plein-afsluiting."

Art. 6. Terzijdestelling.

Inzendingen, die niet voldoen aan de bepalingen van dit programma of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden terzijde gelegd.

Art. 7. Eigendom.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. De prijsvraaguitschrijvers hebben echter het recht van publicatie.

Art. 8. Verzekering.

De inzendingen worden vanaf den dag dat zij inkomen tot aan den dag waarop zij teruggezonden worden verzekerd tegen brandschade voor een bedrag dat gelijk is aan den uitgeloofden eersten prijs. Voor andere schade nemen de prijsvraaguitschrijvers geen risico op zich.

Art. 9. Tentoonstelling. Terugzending.

Gedurende een maand na openbaar making van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden. Daarna zullen de inzendingen die voor publicatie niet in aanmerking komen vrachtvrij aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury: A. W. BOS, Directeur der Publieke Werken te Amsterdam.
LEONARD SPRINGER, Tuinarchitect te Haarlem.
H. J. M. WALENKAMP, Architect B. N. A., te Amsterdam, Secretaris.
Juni 1911.

Varia.

HET ONOPGELOSTE VRAAGSTUK DER WATERVOORZIENING VAN DE HOOFDSTAD.

Naar aanleiding van een dezer dagen door B. en W. van Amsterdam bij den raad ingediende aanvraag van f 463.000, voor de uitvoering van werken tot vergrooting van de winplaats in de duinen, in verband met de watervoorziening, schrijft de Amsterdamsche correspondent der „Nieuwe Rott. Courant":

Het is de laatste jaren de gewoonte van onzen raad dergelijke credieten toe te staan, zonder er een woord over te spreken. Dit was bijv. ook het geval ten vorigen jare, ten aanzien van het voorstel om voor f 525.742 aan te koopen 740 H.A. duinterrein onder Zandvoort en Noordwijk, welk terrein thans in exploitatie zal worden gebracht, als de bovenbedoelde f 463.000 zijn toegestaan. Met de f 525.742 van het vorige jaar, maakt dit dus een klein millioen, dat weder in de Duinwaterleiding wordt gestoken, terwijl men over hare toekomst, althans over de meest rationeele wijze, waarop de waterwinning heeft te geschieden, nog altoos in het onzekere verkeert.

In de toelichting tot het voorstel van 1910, tot aankoop van de 740 H.A. duin, wordt dit ook met zooveel woorden erkend. Daar heet het, dat, indien voor de waterwinning met beleid wordt partij getrokken van deze terreinaanwinst, inmiddels de zoo gewenschte gelegenheid en tijd geboden worden om het duinwatervraagstuk tot oplossing te brengen.

Wie aan die oplossing arbeiden, wordt niet vermeld, hoever men met den arbeid, om tot die oplossing te geraken, is gevorderd, ook daarvan verluidt niets. In de toelichting van het thans ingediend voorstel om f 463.000 te besteden tot het in exploitatie brengen der aangekochte terreinen, wordt vermeld, dat „het geologisch-hydrologisch onderzoek van die gronden" — waarmede onmiddellijk na den aankoop een aanvang werd gemaakt — „thans ten einde gebracht en het tijdstip derhalve is aangebroken om over te gaan tot vergrooting van de winplaats met bovenbedoelde terreinen" — maar dit onderzoek, waaromtrent niet in bijzonderheden wordt getreden, zal wel geen verband houden met het groote vraagstuk, betreffende de voordeeligste wijze van wateronttrekking, met het oog ook op de toekomst.

Men herinnert zich, dat de directeur onzer Waterleiding reeds tien jaar geleden de prise d'eau in de duinen volkomen onvoldoende oordeelde, om te voorzien in de behoeften van Amsterdam — zelfs toenmaals — en dat hij voor onze bevolking, binnen weinige maanden, niet meer of minder dan een calamiteit voorspelde, indien niet fluks maatregelen werden genomen. Na afkeuring van zijn plan tot kunstmatige aanvulling in de duinen van het tekort aan hemelwater, door hem de eenige mogelijke bron geacht der drinkwatervoorziening, is men toen bijna overgegaan tot de stichting van een rivierwaterleiding. Het kordate optreden in den raad van mr. Z. van den Bergh, ten dezen gesteund door den ingenieur Reinier D. Verbeek en van prof. Dubois, die beiden van oordeel zijn, dat de vrees van onzen directeur voor uitputting der duinen bij voortgaande exploitatie, of wel verzouting van de prise d'eau, volkomen denkbeeldig is, heeft den raad toen doen terugkomen op het reeds in uitvoering zijnde plan tot stichting van een rivierleiding en sinds beleven wij het phenomeen, dat de duinwaterleiding, bij een intensere wijze van exploitatie, met aanvaarding van het beginsel van diepboring, aan de steigende behoeften van onze gemeente op alleruitnemendste wijze heeft voldaan.

Thans doet de heer Verbeek — in de „Groene" — opnieuw zijn waarschuwende stem hooren, om geen geld onnoodig te besteden aan uitbreiding van de prise d'eau gelijk in het thans aanhangige voorstel wordt noodig geacht, aangezien bij een meer rationeele toepassing van het door de directie schoorvoetend aanvaarde stelsel van waterwinning, onder alle omstandigheden water in overvloed is te verkrijgen. Het door de directie schoorvoetend aanvaard en ten halve en onzuiver toegepaste stelsel — omdat zij nog steeds vast houdt aan haar denkbeeld van kunstmatige duinbevloeiing, als de eenige, ook voor de toekomst aan te bevelen methode, tot voeding van den watervoorraad, in aansluiting met de, volgens den heer Verbeek averechtsche opvatting omtrent den geologischen toestand van het duinterrein en het karakter en den oorsprong van het daarin aanwezige en beschikbare zoetwater.

Het is niet aan leden om in een vraagstuk als dit, uitspraak te doen. Maar waar het optreden van den heer Verbeek — tien jaar geleden — de gemeente behoed heeft voor een overbodig gebleken uitgaaf van ongeveer 20 millioen, die met de stichting van een Rijnwaterleiding zouden zijn gemoeid geweest, behoort zijn waarschuwing van thans, om op den door de directie onzer waterleiding aangegeven weg niet voort te gaan, niet te worden in den wind geslagen. Hijzelf geeft zich niet voor onfeilbaar uit, maar beveelt een nieuw onderzoek aan van een deskundige, als bijv. de directeur of the geological society te Washington, naar de door hem verdedigde opvatting, dat wat wij uit de duinen oppompen eenvoudig artesisch water is, waarvan geen vermindering van toevoer te vreezen valt, met het gevolg, dat geld besteed aan uitbreiding van de prise d'eau, gelijk thans was voorgesteld, zoo goed als weggeworpen is te beschouwen.

En nood bestaat er thans niet. Tenminste daarvan is niets verluid. De bronnen in het duin, voorzien — zij 't tegen het beginsel der directie — Amsterdam in overvloed van het kostelijkst (artesisch) water.

Hoe de raad zoo gemakkelijk zich tot het voteeren toont van gelden, als nu weer in het hier bedoelde voorstel aangevraagd worden?

Vermoedelijk omdat de gelden, uit de reserves van de exploitatie der Waterleiding toch beschikbaar zijn en ook omdat men in de blijdschap over de gespaarde 18 of 20 millioen, tien jaar geleden, tengevolge van de afwijzing, met 1 stem meerderheid, van de voorgestelde Rijnleiding, op een paar ton ten behoeve van de watervoorziening niet ziet.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare MORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JULI 1911. No. 27.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slecnts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Eigenaardige bouwwijze.

In het nummer van „Architectura" van 10 Juni j.l. schreef de heer Joh. Kromhout, onder bovenstaand opschrift, een stukje, naar aanleiding van hetgeen hij had gezien bij den bouw van den nieuwen schouwburg te Rijssel, een werk van Cordonnier.

's Lands wijs, 's lands eer, men gaat in Frankrijk en België bij de uitvoering van bouwwerken heel anders te werk dan bij ons en in Duitschland en Engeland eveneens. Dat komt ons dan eigenaardig voor, als wij 't nooit gezien of er nooit op gelet hebben, maar het bouwen zonder steigers en in hoofdzaak alleen met behulp van kranen of schalken, voor al, waar het materiaal bijna uitsluitend gehouwen steen is, is reeds een zeer oude, wij zouden zeggen de gewone methode in eerstgenoemde landen. De steigers komen later, als het op het afwerken der ruw behakte blokken aankomt en het eenige nieuwe is het gebruik van de veel gemakkelijker electrische kranen, in plaats van met de hand of door stoomkracht bewogen kranen.

„Een eigenaardige methode is ook," aldus de heer K., „de stukken zandsteen voor kroonlijsten en frontons niet afgewerkt, maar vlak bewerkt in de groote profielproportiën op- en naast elkander te plaatsen. Ook de stukken van de kwart en halve kolommen worden naar het achtkant behakt en zoo gesteld en aangemetseld waar later beeldhouwwerk op kapiteelen en basementen moeten komen, zijn de stukken vierkant (met brute) geplaatst. Het geheele bouwwerk doet nu dus aan een flink opgezette schets denken, omdat de aandacht gevestigd blijft op de mooie, flinke verhoudingen zoowel van lijsten en bekroningen, als van de geheele gevelindeeling. Er zal evenwel veel van die mooie verhoudingen verloren gaan, als de beeldhouwer zijn kunsten gaat vertoonen, want het is duidelijk te zien, waar nu een stuk steen voor den gevel springt, komt later een met maskers doorvlochten rozenguirlande. De massa steenblokken aan den voorgevel tusschen de kolommen zullen wel verwerkt worden als figuren die omzweeft worden door tooneelengeltjes of iets dergelijks. Van het flinke blijft er dus weinig over."

Wij waren toevallig dezer dagen in Rijssel en konden er ons van overtuigen, dat het bouwwerk door zijn massa en zijn flinke verhoudingen nu reeds imponeert, maar wij zijn het toch niet met den schrijver eens, dat men het nu maar zoo onafgewerkt moest laten. Hij zegt dat wel niet, maar schijnt toch beangst te zijn voor de kunstenmakerij van den beeldhouwer en voor het effect van de rozenguirlandes en tooneelengeltjes, die nu nog in de ruwe steenblokken verborgen zitten en voor den dag zullen komen, wanneer het te veel er afgehakt zal zijn. Wij deelen die vrees niet en hebben nog wel zooveel vertrouwen in de bekwaamheid en den smaak van iemand als Cordonnier, om te veronderstellen, dat hij ook bij het afwerken van de gevels, daarin de groote lijnen en de goede verhoudingen zal weten te bewaren, evenals dit geschied is bij de Opera te Parijs en het Justitiepaleis te Brussel; ongetwijfeld grootendeels op dezelfde wijze uitgevoerd, al herinneren wij ons niet deze gebouwen in uitvoering te hebben gezien. Wel herinneren wij ons dit van den nieuwen schouwburg, die voor eenige jaren aan Kunstlei te Antwerpen verrezen is.

Maar wanneer de schrijver zien wil, hoe een gebouw er

gaat uitzien, wanneer men het onafgewerkt laat, behoeft hij te Rijssel slechts de Rue Nationale door te wandelen tot aan de Rue Solferino; daar staat de Sacré-Coeurkerk, die ons dadelijk deed denken aan Poelaert's kerk te Laeken, welke ook tal van jaren onafgewerkt gestaan heeft, maar die men nu toch eindelijk weder onderhanden heeft genomen, omdat men op den duur toch blijkbaar met de schets niet ingenomen was. Wij geven toe, dat de kerk te Laeken, die een zeer vreemdsoortigen indruk maakte, er wellicht, wanneer nu de steigers worden weggenomen, zal uitzien als een heel gewoon modern-gothisch gebouw, terwijl zij in haren onafgewerkten toestand bepaald een architectonische curiositeit was, maar wij meenen toch, dat het geen aanbeveling zou verdienen, opzettelijk dergelijke curiositeiten te stichten. Zij zouden ons spoedig gaan vervelen, evenals het gewild-primitieve werk van sommige moderne Duitsche beeldhouwers.

Het betrachten van eenvoud mag de bouwmeester niet uit het oog verliezen, maar er is verschil in de wijze, waarop men eenvoud betrachten kan en het is nog de vraag wat moeilijker is, het breidelen van aangeboren virtuositeit, of het uitdenken van kunstvormen voor onze zeer vereenvoudigde moderne constructies.

De virtuositeit heeft menig bouwmeester parten gespeeld, maar de overdreven soberheid evenzeer. Er is een rijkdom, die ons hinderen kan door zijn pretentie, maar ook een eenvoud, die iets opdringerigs heeft; dit zijn twee klippen, die door den bouwmeester vermeden moeten worden. Of Cordonnier er te Rijssel tusschendoor zal zeilen zal moeten blijken, maar het gaat niet aan, daarover nu reeds in critische beschouwingen te treden.

Het is jammer, dat men Cordonnier de uitvoering van den bouw van het Vredespaleis uit de hand genomen heeft. Had men hem daarmede belast, dan zou men nu de eigenaardige Fransche bouwwijze in Den Haag hebben kunnen zien. Misschien hadden wij er wel wat van kunnen leeren, want wij weten betrekkelijk heel weinig van de buitenlandsche methoden en hare voor- en nadeelen af. De jonge Nederlandsche bouwmeesters, die in het buitenland vertoeven, mochten, waar zij er gelegenheid toe vinden, wel eens wat meer aandacht schenken aan het vuile werk der uitvoering. Wij gelooven, dat dit aan de Nederlandsche bouwkunst ten goede zou komen.

Van het werken met groote kranen, of juister, met één reuzenkraan, zagen wij nog een typisch voorbeeld te Gent, bij den bouw van het nieuwe station St. Pieter.

Het is een ondergeschikt station, zoo iets b.v. als de Muiderpoort te Amsterdam. Van den bouw was niet veel te zien, omdat hij zich nog niet boven de dichte schutting verhief. Alleen de kraan stak daar hoog boven uit, met zijn eenen reuzenarm, waarschijnlijk het geheele terrein van den bouw bestrijkend en geschikt om elk stuk met een paar handgrepen van den machinist op zijn plaats te brengen.

Het opstellen van zulk een werktuig moet natuurlijk met oordeel en overleg geschieden, maar eenmaal goed geplaatst, is het een lust, om er mede te zien werken, en waar veel gehouwen steen verwerkt wordt, zal deze methode ook ongetwijfeld de voordeeligste zijn.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Vervolg van bladz. 206.)

Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding wordt uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Het bedrag der toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw, die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag, als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd. Het totaal bedrag van beloonigen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde.

Aan ieder der uitgenoodigden voor den eindwedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd terug gezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerst-bekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij besloten prijsvragen zal iedere uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van het werk.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer, verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.

Elk prijsvraagontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken en dit te publiceeren of te reproduceeren.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij prijsvraag in twee gedeelten (vóór- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst na eindiuitspraak van de jury, tegelijk met de ontwerpen van den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

Nieuw Art. 18, zie oud Art. 3.

Nieuw Art. 19, zie laatste alinea van oud Art. 9.

Art. 18 (nieuw 9). Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraaguitschrijver, gepubliceerd in de organen der constitueerende vereenigingen en ter publicatie medegedeeld aan de door de P. P. C. aan te wijzen vakbladen.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd voor den datum van inlevering, gesloten.

Hoofdstuk 5. Slotbepalingen.

Art. 20. De algemeene regelen zullen om de 5 jaar worden herzien op de wijze als bij art. 12 van het huishoudelijk reglement voor de P. P. C. is geregeld.

Tusschentijdsche wijzigingen kunnen door de P. P. C. of een der constitueerende vereenigingen worden voorgesteld en zullen op dezelfde wijze behandeld worden.

Art. 21. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen, die de algemeene regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1e. dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen;

2e. dat wanneer een der constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de permanente commissie.

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studieprijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie, bedoeld onder Hoofdstuk 2 dezer Regelen.

Samengesteld en goedgekeurd in Juni 1910, herzien in 1911, door de constitueerende vereenigingen, zijnde:

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
Ph. PHILLIPPI, Secretaris.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
ALBERT OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
Jos. Th. J. CUYPERS, Secretaris.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Toelichting bij het voorstel tot wijziging der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.

De Permanente Prijsvraag-commissie heeft gemeend niet eene algeheele herziening der Algemeene Regelen te moeten beperken tot die bepalingen er van, die gebleken zijn bij de toepassing tot moeilijkheden aanleiding te kunnen geven.

In 't bijzonder traden deze moeilijkheden op den voorgrond waar het bij het uitschrijven van prijsvragen gold de bepaling van het bedrag der uit te loven prijzen, en dit in verband met de in de Algemeene Regelen daartoe aangehaalde honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden der Mij. t. b. d. Bouwkunst.

Het bleek n.l. dat deze niet in alle gevallen zonder meer toegepast kon worden zonder tot onkosten voor de prijsvraaguitschrijvers te leiden, die onevenredig hoog te achten waren met betrekking tot het nut dat deze van de prijsvraag zouden kunnen trekken.

Ook gaf de bepaling omtrent de publicatie der inlichtingen door de jury aanleiding tot verschil van opvatting.

Verder werd de meening vernomen, dat in 't algemeen de rechten van den prijsvraaguitschrijver niet overal voldoende in de regelen verzorgd waren.

Ten slotte kwamen bij de vaststelling van het huishoudelijk reglement voor de P. P. C. nog eenige leemten in de A. R. aan den dag, die aanvulling behoefden.

Een en ander gaf de Mij. t. b. d. Bouwkunst aanleiding een aantal desiderata te formuleeren, die zij de P. P. C. bij het concepieeren der wijzigingen en aanvullingen van de algemeene regelen in overweging gaf.

De aangebrachte wijzigingen betreffen:

Art. 3. De P. P. C. was van oordeel, dat dit artikel meer tehuis behoorde in hoofdstuk 4, daar het geheel het karakter van een programmabepaling heeft. Het woord risico werd door het Hollandsche woord schade vervangen.

Door deze verplaatsing van het artikel heeft een terugschuiving der artikelnommers plaats.

Art. 4 (nieuw 3). Het kwam de P. P. C. gewenscht voor, in de regelen vast te leggen, dat de Permanente Prijsvraagcommissie is een zelfstandig lichaam, gekozen door de constitueerende vereenigingen en verder duidelijk in de regelen te doen uitkomen, dat slechts de 4 bouwkundige vereenigingen, die in werkelijkheid deze regelen samenstelden, als de verantwoordelijke lichamen zouden te beschouwen zijn, voor de zorg der handhaving en toepassing er van; doch ook dat bij haar de beslissing over mogelijke wijzigingen der regelen enz. zou berusten. Dit om te voorkomen, dat een wellicht voortdurend grooter wordend aantal vereenigingen dat de regelen onderschrijft en aanvaardt, tot voortdurend grooter omslag bij de toepassing aanleiding zou geven.

De P. P. C. wijzigde daartoe den aanhef van art. 4 in bedoelden zin.

De tweede wijziging van art. 4 betrof de bepaling, dat de P. P. C. zich weliswaar ter beschikking van den prijsvraaguitschrijver heeft te stellen om deze bij het uitschrijven te adviseeren, doch zij overwoog tevens, dat een prijsvraaguitschrijver dit aanbod niet behoeft te accepteeren, in welk geval van het geven van advies door de P. P. C. geen sprake kon zijn.

Zij voegde daarom ter bestemder plaatse het woord: „desgevraagd" in.

Verder werd aan art. 4 toegevoegd een clausule betreffende de bestrijding der onkosten die uit de bemoeiingen der P. P. C. voortvloeien. Zij was hierbij van oordeel, dat evenals de onkosten van de jury ten laste van den prijsvraaguitschrijver komen, dit ook het geval dient te zijn wanneer hij van de diensten der P. P. C. respectievelijk een der constitueerende vereenigingen gebruik maakt.

De positie der P. P. C. blijkt hierbij een tweeledige te zijn: n.l. in haar verhouding tot een prijsvraaguitschrijver en in die tot de constitueerende vereenigingen.

Waar zij ten bate van een prijsvraaguitschrijver werk-

zaam is, dienen de door haar te presteeren diensten gehonoreerd te worden, b.v. volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden.

Waar zij als orgaan der constitueerende vereenigingen optreedt geeft zij wel haar arbeid gratis, doch zijn aan haar vergaderingen enz. onkosten verbonden, die op een of andere wijze bestreden moeten worden.

De P. P. C. meent, dat, waar zij in 't algemeen ten bate van het prijsvraagwezen werkzaam is, ook haar onkosten ten laste daarvan moeten komen, doch dat, indien de inkomsten daaruit te kort mochten schieten, de constitueerende vereenigingen dit tekort behooren te dragen, en wel gelijkelijk, daar een verdeeling der kosten b.v. naar rato van het aantal leden omslachtig zou zijn en toch niet billijk, omdat niet in alle vereenigingen het aantal van prijsvragen profiteerenden in dezelfde verhouding tot het geheele aantal leden der vereeniging staat.

Zij stelde daarom voor, dat in geval van hare diensten gebruik zal worden gemaakt, door een prijsvraaguitschrijver, deze eene vooraf overeen te komen som zal storten, te bepalen in verhouding tot den door haar vermoedelijk te leveren arbeid en vergroot met een bedrag voor de algemeene onkosten.

Mocht een prijsvraaguitschrijver met voorbijgaan der P. P. C. de diensten van een der constitueerende vereenigingen erlangen dan zou de door hem te storten som na aftrek der door deze vereeniging te maken onkosten in de kas der P. P. C. gestort behooren te worden.

Deze laatste regeling is echter als betreffende de verhouding der P. P. C. tot de constitueerende vereenigingen niet in de algemeene regelen op haar plaats, doch in het huishoudelijk reglement opgenomen.

Art. 5 (nieuw 4). Ook hier is ter bestember plaatse het woord „desgevraagd" ingelascht, waarvoor dezelfde overwegingen als bovengenoemd golden.

Waar het voor kan komen bij prijsvragen door gemeentebesturen uitgeschreven, dat tot lid der jury benoemd zijn technische ambtenaren, die niet in den strikten zin van het woord als architect zijn aan te merken, doch desniettemin zeer bevoegde beoordeelaars kunnen zijn, meende de P. P. C. zulke juryleden als met de architecten gelijk bevoegd te mogen beschouwen en vulde zij in dien geest het artikel aan.

Art. 9 (nieuw 8). De laatste alinea van dit artikel werd als hebbende het karakter van eene programmabepaling naar hoofdstuk 4 overgebracht en met No. 19 genummerd.

Art. 14 (nieuw 16). Het kwam de P. P. C. voor dat de redactie der 1e alinea van art. 14 tot moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven, bijaldien een in het buitenland, of zelfs in een ander werelddeel vertoevend Nederlander aan een prijsvraag hier te lande zou medewerken.

Niet ondenkbaar is het geval, dat bij eene vlugge beoordeeling der ingekomen ontwerpen de uitspraak reeds zou hebben plaats gehad voordat eene uit het buitenland komend antwoord was ingeleverd.

Zij stelde daarom voor, dat in 't buitenland, binnen Europa vertoevende inzenders, tegelijk met de verzending van hun ontwerp telegrafisch daarvan kennis zullen geven aan het adres van inzending, en dat zij, die in een ander werelddeel verblijven, hebben te zorgen, dat hun ontwerp op den in 't programma vastgestelden datum is ingekomen.

Hierdoor komt weliswaar een zoodanig inzender in eenigszins ongunstiger conditie, doch eene andere oplossing schijnt niet mogelijk, waar het niet vooraf bekend kan zijn of mededingers uit andere werelddeelen zullen inzenden, tenzij men ook hen in de gelegenheid zou willen stellen telegrafisch van hunne inzending kennis te geven en de beoordeeling opschorten tot hun ontwerp is ingekomen.

Art. 16 (nieuw 15). Zooals reeds in den aanhef dezer toelichting is opgemerkt heeft dit artikel, handelende over het bedrag der uit te loven prijzen, aanleiding tot moeilijkheden gegeven.

Door de Mij. t. b. d. Bouwkunst was voorgesteld als grondslag voor dit bedrag te nemen het honorarium voor den werkelijk geleverden arbeid volgens de honorariumtabel.

De P. P. C. was echter van meening, dat waar allicht verschil van inzicht zou kunnen ontstaan omtrent wat als den werkelijk geleverden arbeid zou zijn te beschouwen, het beter was van 't volledig honorarium als grondslag uit te gaan, doch hiervan bepaalde fractie's te nemen in verband met den aard van het bouwwerk, dat het onderwerp der prijsvraag is.

Zij stelde daarom vast, dat als norm voor het totaal bedrag der prijzen zou worden aangenomen:

voor werken der eerste klasse 1/2 van het volledig honorarium, voor werken der tweede klasse 4/7 van het volledig honorarium, voor werken der derde klasse 5/7 van het volledig honorarium, voor werken der vierde van f 30.000 en hooger 5/7 van het volledig honorarium, voor werken der vierde klasse van f 1200—30.000 1/1 van het volledig honorarium.

Zij stelde zich daarbij voor, dat in de eerste klasse zouden gerangschikt worden die werken, waarbij veel herhalingen van eenzelfde onderdeel voorkomen als b.v. uitgebreide blokken arbeiderswoningen, en andere zeer eenvoudige bouwwerken.

De werken der vierde klasse meende zij te moeten splitsen in twee rubrieken, en wel van beneden en boven de f 30.000, overwegende dat de arbeid voor werken in deze klasse belangrijk toeneemt, naar mate het bedrag kleiner wordt. Immers onder de kleinere sommen zullen veelal vallen de ontwerpen voor meubileering, betimmering en dergelijken, die slechts uit hunne detailteekeningen te beoordeelen zijn; terwijl bij grootere sommen het onderwerp eerder een bouwwerk zal betreffen, dat niet in al zijn onderdeelen gedetailleerd behoeft te zijn voor de beoordeeling van zijn waarde.

Ter toelichting van de werking van bovengenoemde schaal volgt hier een staatje met eenige voorbeelden voor bouwwerken van verschillende klassen en bouwsommen.

De hierbij gegeven cijfers der percentages zijn ontleend aan de honorariumtabel in haar tegenwoordigen vorm. Bij wijziging in verband met de onderhanden herziening der tabel zouden wellicht de aangenomen fractie's eveneens behoeven.

De P. P. C. meende verder, dat voor 't geval het bedrag der uit te loven prijzen door een prijsvraaguitschrijver niet in overleg met haar is vastgesteld, zij niettemin de beslissing behoort te hebben omtrent de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk, dat het onderwerp der prijsvraag is, en de hoegrootheid der bouwsom. Dit laatste voor de bijzondere gevallen waarin de honorariumtabel niet voorziet.

Nog meende zij art. 16 te moeten aanvullen voor die gevallen, waarbij geen bouwsom als grondslag voor de berekening van het bedrag der prijzen kan aangenomen worden als b.v. bij plannen voor stedenbouw, gevel-ontwerpen en dergelijken, en dit in dien zin, dat de beslissing omtrent het bedrag der uit te loven prijzen aan de P. P. C. kan verblijven in geval dat bedrag in overleg met haar wordt vastgesteld; en dat zij de beslissing omtrent de juistheid van dat bedrag zal hebben, voor 't geval dit buiten haar om door een prijsvraaguitschrijver is bepaald.

Door de Mij. t. b. d. Bouwkunst was voorgesteld dat bij besloten prijsvragen: ieder der uitgenoodigde architecten een vooraf te bepalen honorarium zal ontvangen door den prijsvraaguitschrijver desgevraagd in overleg met de P. P. C. vast te stellen.

	1e klasse		2e klasse		3e klasse		4e klasse f 30.000 & hooger		4e klasse f 1200 – f 30.000	
Bouwsommen.	% van het volledig honorarium	Bedrag der prijzen bij 1/8 v/h volledig honorarium.	% van het volledig honorarium.	Bedrag der prijzen bij 4/7 v/h volledig honorarium	% van het volledig honorarium.	Bedrag der prijzen bij 5/7 v/h volledig honorarium.	% van het volledig honorarium.	Bedrag der prijzen bij 6/7 v/h volledig honorarium.	% van het volledig honorarium.	Bedrag der prijzen bij 7/7 v/h volledig honorarium.
f 5.000									11.88	f 594.—
» 25.000	4.8	f 600.—	5.8	f 828.—	7.5	f 1.339.—			9.8	» 2.450.—
» 50.000	4.1	» 1.025.—	5.1	» 1.457.—	6.54	» 2.335.—	9.3	f 3.321.—		
» 120.000	3.55	» 2.130.—	4.55	» 3.120.—	6	» 5.143.—	9	» 7.714.—		
» 250.000	3	» 3.750.—	4	» 5.714.—	5	» 8.928.—	9	» 16.071.—		

De P. P. C. was van oordeel, dat de bestaande bepaling waarbij dat honorarium op ¼ van het totale verschuldigde honorarium bij opdracht is bepaald de voorkeur verdient. Zij meende, dat wanneer een prijsvraaguitschrijver een keuze kan doen uit 4 ontwerpen door even zoovele door hem, blijkens de uitnoodiging als volkomen competent beschouwde krachten vervaardigd een totaal som aan belooningen gelijk staande met éénmaal het volledige honorarium gerechtvaardigd is te achten.

Art. 18. (nieuw 9). Om verschil van opvatting omtrent de publicatie der inlichtingen van de jury te voorkomen, wijzigde de P. P. C. art. 18 in dien zin dat verplichtend gesteld wordt de publicatie in de organen der constitueerende vereenigingen, en de mededeeling ter publicatie aan de voornaamste vakbladen ter beoordeeling der P. P. C. Dit artikel werd voorts overgebracht naar hoofdstuk 3, waar de overige verplichtingen van de jury omschreven worden.

De artikelen 9 tot 19 behoorende tot hoofdstuk 4 der regelen verkregen behalve een andere nummering ook een andere opvolging der nummers waardoor naar de meening der P. P. C. dit hoofdstuk meer overzichtelijk werd.

Art. 20 werd als nieuw artikel toegevoegd, en betreft de periodieke herziening der regelen.

De P. P. C. was van oordeel, dat dit art. niet gemist mocht worden.

Ten slotte stelt zij voor, het appendix aan het slot der regelen, als een artikel daarvan te beschouwen, en den aanhef daarvan, dienovereenkomstig te wijzigen.

Zij meende dit te mogen doen daar ten slotte de constitueerende vereenigingen als de samenstellers der regelen zijn aan te merken, al zijn zij voorbereid door vertegenwoordigers dier vereenigingen.

In overeenstemming hiermede wordt dan de onderteekening door de constitueerende vereenigingen eenigszins gewijzigd en gescheiden gehouden van die der vereenigingen, die de regelen aanvaard hebben of eventueel nog zullen aanvaarden.

Deze beide laatste artikelen zijn in een afzonderlijk hoofdstuk met den titel: „slotbepalingen" ondergebracht.

De Permanente Prijsvraag-commissie:

A. SALM G.Bzn., voorzitter.

C. N. VAN GOOR, secretaris.

PAUL J. DE JONGH, penningmeester.

Amsterdam, 27 April 1911.

Concept.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT VOOR DE PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE

bedoeld bij art. 3 der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, ingesteld door

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,

Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,
De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam,
Den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,
in dit reglement respectievelijk aangeduid met „de Algemeene regelen" en „de constitueerende vereenigingen".

Art. 1.

De Commissie heeft volgens art. 3 der „algemeene regelen" tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast.

In 't bijzonder is zij gehouden:

1°. Het ter algemeene kennis brengen der „algemeene regelen", in 't bijzonder bij die lichamen en personen, op wier weg het ligt prijsvragen uit te schrijven.

2°. Kennis te nemen van de programma's der prijsvragen welker uitschrijving haar ter kennis komen, deze aan de algemeene regelen te toetsen en eventueel zich te richten tot de(n) prijsvraaguitschrijver(ster) indien het programma daar aanleiding toe geeft.

3°. Hare bemiddeling aan te bieden, daar waar het te harer kennis komt, dat een prijsvraag zal worden uitgeschreven en de aandacht op de Algemeene regelen te vestigen, en in verband daarmede hare diensten te geven waar deze gevraagd worden.

4°. Gemotiveerd advies te geven aan de constitueerende vereenigingen omtrent de al of niet wenschelijkheid der medewerking aan die prijsvragen.

5°. Materiaal te verzamelen, waardoor de kennis van wat op prijsvraaggebied voorvalt, vermeerderd kan worden.

Art. 2.

De Commissie heeft de bevoegdheid te bepalen, wat als een prijsvraag in den zin als in de algemeene regelen bedoeld, is te beschouwen.

Indien in eenig prijsvraagprogramma bepalingen voorkomen, die, hoewel in strijd met den letter der algemeene regelen, naar het oordeel der Commissie niet strijden tegen den geest er van, of tegen de bedoeling, die bij de samenstelling der regelen tot onnoodigen omslag en kosten voor

den prijsvraaguitschrijver zouden kunnen leiden, heeft de Commissie de bevoegdheid bij haar advies daarmede rekening te houden, en eventueel tot modificatie op ondergeschikte punten in de toepassing der regelen te adviseeren.

Art. 3.

De Commissie bestaat volgens art. 3 der „algemeene regelen" uit 3 leden, van welke telken jare één lid aftreedt, dat herkiesbaar is met dien verstande, dat geen lid langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting kan hebben.

Het werkjaar van de commissie loopt van 1 Januari tot 31 December.

Art. 4.

Bij de verkiezing der leden van de P. P. C. is de oudste der constitueerende vereenigingen belast met de regeling dier aangelegenheid en de zorg voor de daaruit voortvloeiende kennisgevingen aan de andere constitueerende vereenigingen en de P. P. C. met inachtneming van het verder in dit artikel bepaalde.

Voor de verkiezing van een 't zij periodiek of tusschentijds vrijwillig aftredend lid beveelt de P. P. C. een candidaat aan en geeft daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen.

Indien deze den aanbevolen candidaat overnemen, of zelfstandig een candidaat stellen, geven zij daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen binnen twee weken nadat hen de aanbeveling der P. P. C. bereikte.

Uit de candidaten wordt bij gewone meerderheid het lid gekozen. Bij een gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot.

Wanneer de P. P. C. in haar geheel aftreedt, dan geeft zij daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen en zal de verkiezing eener nieuwe commissie plaats hebben op de volgende wijze:

Elke vereeniging kiest binnen twee weken na ontvangst van bovenbedoelde kennisgeving drie candidaten en geeft daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen. De 3 candidaten welke de meeste stemmen doch minstens de volstrekte meerderheid hebben verkregen zijn gekozen. Bij gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot. Mocht geen der candidaten de volstrekte meerderheid hebben verkregen, dan wordt bij gewone meerderheid door de vereenigingen gekozen uit de zes candidaten, die de meeste stemmen verwierven.

Elk lid der P. P. C. blijft in functie tot zijn opvolger heeft zitting genomen.

Art. 5.

De Commissie regelt en verdeelt onderling de werkzaamheden.

Art. 6.

De voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met de beide andere Commissieleden worden belegd; hij onderteekent met den secretaris de daarvoor in aanmerking komende stukken.

Art. 7.

De secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den voorzitter de correspondentie, en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden der Commissie, waarvan een exemplaar aan elk der constitueerende vereenigingen wordt gezonden.

Hij bewaart alle ingekomen en houdt copie der uitgaande stukken, en is belast met de zorg voor alles wat tot het archief der Commissie kan geacht worden te behooren.

Art. 8.

De penningmeester beheert de aan de Commissie toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, dat voor zijne décharge de goedkeuring der besturen van de constitueerende vereenigingen moet hebben.

Art. 9.

De Commissie vergadert zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt, doch minstens ééns per jaar, voor de vaststelling van haar verslag, de jaarrekening en de regeling der aftreding.

Deze vergadering wordt gehouden in de maand November van elk jaar, en binnen 2 weken na die vergadering moeten de stukken in de vorige alinea genoemd, ter kennis der constitueerende vereenigingen zijn gebracht.

Indien binnen een maand na ontvangst der stukken door de C. V., geen aanmerkingen daarop zijn gemaakt, worden zij geacht goedgekeurd te zijn.

Art. 10.

Voor het nemen van een besluit moet de Commissie voltallig zijn. Stemming over personen heeft met gesloten briefjes, over zaken mondeling plaats.

Art. 11.

De onkosten der P. P. C. worden bestreden uit:

De bedragen bedoeld in art. 4 laatste alinea der Algemeene Regelen, door de prijsvraaguitschrijvende lichamen of personen, die zij van advies diende, in haar kas te storten.

Ingeval door een prijsvraaguitschrijver de bemiddeling eener constitueerende vereeniging is ingeroepen, zal het bedrag, dat na aftrek der door die vereeniging gemaakte onkosten van de door den prijsvraaguitschrijver gestorte som mocht overblijven, gestort worden in de kas der P. P. C.

Voorzoover deze bedragen niet toereikend zijn worden de onkosten der P. P. C. gelijkelijk gedragen door de constitueerende vereenigingen.

De directe bemoeiingen der P. P. C., wanneer door een prijsvraaguitschrijver van hare diensten wordt gebruik gemaakt, zullen worden vergoed volgens de honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden van de M. t. b. d. Bouwkunst.

De kosten door de leden der P. P. C. te maken voor het bijwonen der vergaderingen enz. worden uit de kas vergoed en wel de reiskosten volgens de eerste klasse.

Art. 12.

Indien de herziening der algemeene regelen, bedoeld bij art. 19 daarvan, wordt ondernomen, zal deze worden voorbereid en geleid door de P. P. C., welke daartoe tijdelijk wordt uitgebreid met 4 leden, waarvan elk der constitueerende vereenigingen een lid aanwijst.

Het concept der voorgestelde wijzigingen wordt door de constitueerende vereenigingen behandeld en al of niet gewijzigd aan de P. P. C. teruggezonden, die met de eventueel gemaakte opmerkingen erkening houdend een nieuw concept opstelt, dat in een gecombineerde vergadering der P. P. C. met de besturen der constitueerende vereenigingen behandeld en definitief vastgesteld wordt.

Art. 13.

Het huishoudelijk reglement wordt om de drie jaar herzien door de P. P. C. Tusschentijdsche wijzigingen kunnen op voorstel der P. P. C. of een of meer der constitueerende vereenigingen worden aangebracht en behoeven om van kracht te kunnen zijn de goedkeuring der constitueerende vereenigingen.

Aldus opgemaakt in de vergadering der P. P. C. van 27 April 1911.

A. SALM G.Bz., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
PAUL J. DE JONGH, Penningmeester.

Goedgekeurd door enz.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. Officieel gedeelte. — Adres in zake den Herbouw van Binnenwijzend. — Honorarium Gevelontwerpen. — Borgstelling en Gunning bij publieke aanbesteding, door G. W. van Heukelom.

Over de Aesthetica der bouwmaterialen in verband met de «Heimathschutz»-beweging, naar het Duitsch van Oberbaurat K. Schmidt, Dresden.

Na driehonderd jaren, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Warmtetransmissie van gewapend beton, door F. G. Unger (vervolg).

Berner Conventie.

Ingezonden stukken. Aanbesteding N. V. G. H. v d. Sant & Co. Utrecht.

ARCHITECTURA No. 26. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Park- en Villaterreinen te Rotterdam (vervolg).

Ornament, door La Croix, met afbeeldingen.

Toelichting bij het voorstel tot wijziging der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen (vervolg).

Kinderhuis van de vereeniging Trein 8.28 H. IJ S. M. arch. Adr. Moen, met afbeeldingen.

Regelen voor de berekening van het Honorarium voor Gevelontwerpen.

DE BOUWWERELD No. 26. De R. C. kerk te Kuik. Een dreigend vandalisme, met afbeeldingen.

Hygiënische Rubriek, door L. Heyermans. De steenhouwersziekte III.

Loodwit, door Prof. Dr. H. Wefers Bettink (slot).

DE INGENIEUR No. 26. De vereeneeding der Zijpendaalsche Poort te Arnhem. Voordracht gehouden in de vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 30 October 1910, door G. Leignes Bakhoven c.i., met afbeeldingen.

Verbrandingsmotoren voor zeeschepen, V, door H. W. van Tijen (vervolg).

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 26 Juni 1911.

Bezoek der Association des Ingénieurs sortis de l' Ecole de Liége aan Nederland.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 26. Officieel gedeelte. — Verslag der Vijftiende Algemeene Vergadering te Nijmegen (vervolg). — Verslagen van Vergaderingen. — Grafische voorstelling van electrische grootheden in een eenvoudigen stroomketen. — Stootverbinding voor spoorwegrails. — Arbeidsvermogen uit de zee. — De te waterlating van de «Titanic» der Withe Star Line. — Berichten en mededeelingen. — Ingezonden. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 26. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen. Agenda der jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden 12 en 13 Juli 1911.

Ontwerp-Invaliditeitswet V (slot.)

Steenhouwerswet.

Afdeelingsverslagen Groningen 20 Juni 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 53. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — Het bewaren der brandstoffen en het stoken. — Toepassing der zwaartekracht bij steenenvervoer.

Varia.

EEN NIEUWE KLOKKENTOREN.

In de middeleeuwen bouwde men vele jaren aan een klokketoren, thans speelt men zooiets in enkele maanden klaar. Wie zal nu nog durven beweren, dat wij de middeleeuwen niet ver vooruit zijn?

Wie nog twijfelt leze het onderstaande bericht uit de „Leeuwarder Courant", dat wij voor de merkwaardigheid woordelijk overnemen:

Oosterwierum, 26 Juni. De nieuwe toren is gereed. Gisteren is de klok voor 't eerst geluid.

Het nieuwe werk ziet er zeer smaakvol uit en voor de ingezetenen is 't een groot genot, een goeden tijd in 't dorp te hebben.

De toren met spits is 23 M. hoog ('t vierkant 13.75 M. boven peil). Hij is opgemetseld in grijze vlakke metselklinkert (Waalsteen). De rollagen over de kozijnen, 't raam, de schalmgaten en om de wijzerplaten zijn van verblindsteen, onverglaasd. De fries bestaat uit vier uitgemetselde grootblokken van geel profil verblindsteen. De plint of het trasraam, de blokjes en sluitstukken om 't kozijn- en schalmgaten zijn aangebracht in cartonband. In den toren ligt een nette vloer van zwarte en gele trottoirtegels; een spiltrap leidt naar boven.

In den gevel is een witte gedenksteen geplaatst, waarop staat:

Gesticht Anno 1911.

Het kerkbestuur: J. v. d. Meer. R. Koopman. D. Leyenaar.

Onder leiding van H. Gros en Zoon.
Bouwkundigen Leeuwarden.

Was tijdens de torenkwestie een punt van discussie, of bij overbrenging van de oude klok in den nieuwen toren de klank behouden kon blijven, thans kunnen we constateeren, dat deze niet geleden heeft.

De beschrijving is niet overal even duidelijk tengevolge van een paar zetfoutjes; of is cartonband wellicht weder een nieuw bouwmateriaal dat ons nog onbekend bleef?

Hoe het zij, men kan nu gerust de oude toren afbreken nu een smaakvol monument in 't dorp verrezen is.

Gemengd Nieuws.

STADSUITBREIDING TE 's-GRAVENHAGE.

Wie de laatste 20 jaren in Den Haag gewoond heeft, zag de stad zich uitbreiden met groote snelheid. Geheele straten, wijken schoten als uit den grond op. Transvaalkwartier, Valkenbosch, Duinoord, Schildersbuurt ontstonden in dien tijd. Het is, nu de vaststelling van het nieuwe uitbreidingsplan als het ware een nieuwe periode in den groei van 's-Gravenhage heeft geopend, wellicht niet onaardig eens enkele cijfers te geven. De bebouwde grond is van 1890 tot 1909 met 95 pCt. vermeerderd.

In 1890 waren de uiterste grenzen van bebouwd (*) Den Haag: Atjehstraat, Kanaal, Koninginnegracht, Prinsegracht, Rijnstraat, IJsselstraat, Hofwijck, Station H. S. M., Hoefkade, Koningstraat, Zaidwal, Zuid-Buitensingel, Z. W. Buitensingel, N. W. Buitensingel, Aschstaal, Gasfabriek, Waldeck-Pyrmontkade, 1e Obrechtstraat, Stoomtramrails naar Anna Poulownastraat, Laan Copes, Bankastraat. Oppervlakte 457 H.A. (Scheveningen inbegrepen).

In den tijd tusschen 1890 en 1900 zijn gebouwd: gedeelte Indische buurt, Nassaukwartier, 1e gedeelte Bezuidenhoutwijk, Schildersbuurt, Koningsplein en omgeving, Weimarstraat tot Regentesseplein en aan een zijde tot de Beeklaan, Duinoord. In 1900 liep het centuur dan ook als volgt: Timorstraat, Riouwstraat, Delistraat, Koninginnegracht, Wassenaarscheweg, Jan van Nassaustraat, Benoordenhout, Prinsessegracht, Bezuidenhout, Wilhelminastraat, Theresiastraat, 3e v. d. Boschstraat, 1e v. d. Boschstraat, Schenkstraat, Station H. S. M., Parallelweg, Rochussenstraat, Hoefkade, Stoomtramlein tot Loosduinscheweg, Regentesselaan, Ververschingkanaal, Groot-Hertoginnelaan, Stoomtram naar Anna Paulownastraat, Laan Copes. Oppervlakte 725 H.A.

In de laatste jaren, tot 1909, was de bedrijvigheid op bouwgebied minder groot; de financieele crisis heeft haar invloed doen gelden. Tijdens den hoogen rentestand stond de bouwerij stil. Toch verrezen in die jaren: Juliana van Stolbergplein en omgeving, Transvaalkwartier, Valkenbosch, Valeriusstraat en omgeving, wijk tusschen Zorgvliet en stoomtramlijn naar Scheveningen. Bebouwde oppervlakte in 1909: 893 H.A.

(*) In groote trekken altijd, want aan een 2de, 3de of 4de straat werd vaak begonnen voordat de 1ste volgebouwd was. De grenzen zijn genomen en de oppervlakte berekend naar de kaart voorkomende in het boekje «Haagsche straatnamen" van D. S. van Zuiden. N. R. Ct.

In die 19 jaren is Scheveningen vergroot met: stratencomplex achter den Gevers Deynootweg, dat tusschen Harstenhoekweg en hotel Royal, Cornelis Jolstraat en omgeving, van Lennepbuurt en eenige straatjes tusschen Kolenwagenslag en Duinstraat.

Van 1890 tot 1900 vermeerderde de bebouwde oppervlakte van de gemeente 's-Gravenhage van 457 tot 725 H.A. of met 268 H.A., d.i. met 58.5 pCt.; van 1900 tot 1909 van 725 tot 893 H.A., d.i. met 23 pCt.

De bevolking bedroeg op 31 December in de jaren 1890, 1900 en 1909 resp. 160.531, 212.212 en 270.108. vermeerderingen van 32 en 27 pCt.

De totale aanwinst sinds 1890: 436 H.A. en 109.577 inwoners, spreekt voor de groote aantrekking, die er van Den Haag schijnt uit te gaan. Wel doet een wandeling door eenige nieuwe buurten de verzuchting slaken, dat het beter geweest ware als de kwaliteit van de bebouwing met de kwantiteit meer harmonisch overeengestemd had. veranderd wordt de toestand daardoor niet. Gelukkig echter dat in de bouwplannen, die thans in uitvoering zijn of zullen komen, voor logischer doorvoering van straten en beteren pleinaanleg gezorgd is.

Men meene niet, dat de kolossale toeneming in de bevolking sinds 1190 gegaan is ten koste van de omliggende gemeenten. De cijfers wijzen anders uit. Voorburg had in 1889, 1899 en 1909 resp. 3260, 4126 en 4881 inwoners, Rijswijk 2744, 3328 en 5573 en Wassenaar 3397, 3619 en 4068. Ook daar is de nieuwe aanbouw niet onaanzienlijk. Van de 285 H.A. van Oud-Wassenaar en Hazebroek zijn er reeds ongeveer 200 voor villabouw verkocht.

Amsterdam. Koloniaal Instituut. Door 't dagelijksch bestuur van Amsterdam is bij den Gemeenteraad een voordracht ingediend om aan de Vereeniging Koloniaal Instituut in voortdurende erfpacht uit te geven het gemeenteterrein van de in 1894 gesloten Oosterbegraafplaats, nabij de Mulderpoort, nadat voor rekening der gemeente de bedoelde gronden van beenderen zullen zijn gezuiverd en de overblijfselen van lijken en kisten zullen zijn begraven.

Op het terrein zullen binnen vijf jaren na het verlijden der akte moeten worden opgericht een of meer gebouwen bestemd voor een Koloniaal Instituut, gelijk deze instelling is omschreven in de statuten der bedoelde vereeniging.

Verder wordt voorgesteld aan de Vereeniging Koloniaal Instituut een bijdrage te geven van 20 pCt. der bouwkosten tot een maximum van f 300.000. onder voorwaarde, dat de vereeniging zich verbindt op de eerste vordering van B. en W. een bedrag van f 100.000 te storten als bijdrage in onkosten van een door de gemeente te stichten gebouw van een laboratorium voor gezondheidsleer.

Eindelijk strekt de voordracht om aan de Vereeniging Koloniaal Instituut toe te kennen een jaarlijksche bijdrage van 25 pCt. der kosten der exploitatie van haar te Amsterdam te vestigen instelling, zulks met een maximum van f 30.000 per jaar, onder voorwaarde, dat door het Rijk aan de vereeniging een jaarlijksche bijdrage van het dubbele der gemeente-bijdrage worde gegeven.

In het hoofdgebouw van het Instituut zullen, nadat met de betrokkenen een definitieve regeling zal zijn getroffen, een plaats moeten vinden:

a. het Handelsmuseum, waarvan de kern zal worden verstrekt door het bestaande Koloniaal Museum te Haarlem;

b. het Ethnographisch Museum, waarheen al dadelijk zal worden overgebracht de bestaande Ethnographische verzameling van het Genootschap Natura Artis Magistra;

c. de hoekerijen van het Instituut en de aangesloten vereenigingen;

d. de laboratoria; terwijl het gebouw verschillende grootere en kleinere lokalen, bestemd voor vergaderingen, cursussen, tentoonstellingen, archief, enz. zal moeten bevatten.

— Het kunstenaarshuis. Aan het einde der volgende week zal naar het Hbld. meldt, een vergadering gehouden worden van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, ter bespreking van de plannen tot stichting van een gebouw te Amsterdam, waar de verschillende kunsten een waardig onderdak zullen vinden.

In het zuidelijk deel der stad, in de omgeving van het Concertgebouw is een voor het doel geschikt terrein in optie verkregen.

Bij referendum onder de bouwkundigen, die lid zijn der aangesloten vereenigen, zou de architect worden aangewezen, aan wien het maken van een ontwerp zou worden opgedragen Bij dat referendum verkregen de heeren H. P. Berlage en K. A. de Bazel een gelijk aantal stemmen, waarna de beslissing bleef aan de Commissie die aan den heer Berlage de voorkeur bleek te geven.

Het gebouw, gedacht als een samenstel van schouwburg, concertzaal, expositiezaal voor beeldende kunst en societeit onder één dak, stelt een moeilijk architectonisch probleem, De heer Berlage moet er in geslaagd zijn een gelukkige oplossing te vinden door de tentoonstellingszaal een plaats te geven boven de schouwburgzaal.

Wat het kapitaal betreft, werden reeds toezeggingen ontvangen, waardoor een vrij groote gewisheid is verkregen, dat het gebouw, een middelpunt van het kunstleven in de hoofdstad, werkelijk zal kunnen worden tot stand gebracht. De gemeente Amsterdam schijnt als eigenares van bouwgrond niet ongenegen de plannen te bevorderen.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: **MARKIEZEN**
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — **JALOUZIEËN, ROLLUIKEN** enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
:—: SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515. :—:
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, **HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.**
Keizersgracht 268,
:- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JULI 1911. No. 28.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

POORT VAN CARISBROOKE-CASTLE.

Uitstapjes in Engeland en Schotland.

Vervolg (zie bladz. 203).

Chichester ligt niet ver van Portsmouth, met een goed uur sporens bereikt men Engeland's eerste oorlogshaven, tevens het eindstation voor den overtocht naar Wight.

Het landschap aan de zeezijde is niet zeer belangrijk, maar ongeveer halverwege krijgt men in een blauw verschiet het eiland Wight in het gezicht. Noordwaarts is het land meer heuvelachtig en zoodra men het station Havant gepasseerd is, ziet men op de hoogten de eerste forten, die Portsmouth aan de landzijde beschermen. Het eigenlijke Portsmouth is maar een klein plaatsje aan den mond van de haven gelegen en thans grootendeels in beslag genomen door kazernes en andere militaire en maritieme inrichtingen, omgeven door ruime parken met sportterreinen voor het garnizoen. De stad, zooals zij nu is, is samengegroeid uit deze oude kern en drie daaromliggende plaatsen Landport, Southsea en Portsea, laatstgenoemde de havenwijk. Dan ligt nog aan de overzijde van den havenmond Gosport, waar ook kazernes en magazijnen zijn, alsmede een reusachtig hospitaal.

De spoorweg loopt dwars door de stad en brengt ons naar het havenstation, waar men onmiddellijk een indruk verkrijgt van het drukke havenverkeer. Tegenover het havenstation ligt de Victory, het eerwaardige oude admiraalschip van Nelson, dat, naar wij ons meenen te herinneren, langen tijd gediend heeft tot een soort van strafschip of gevangenis, maar thans als reliquie van den grooten admiraal in eere hersteld schijnt en als een der voornaamste bezienswaardigheden van de haven geldt. Wij, die Rotterdam kennen, vinden in dit havengezicht aanvankelijk veel, dat ons daaraan herinnert; alleen zien wij hier meer groote

en kleine oorlogsschepen en talrijke zee- en landsoldaten, maar wanneer wij ons oog wat verder laten rondwaren, waartoe wij gelegenheid vinden, zoodra de boot, waarop wij ons hebben begeven, van wal gestoken is, dan vallen ons in de ligging en omgeving der stad grootere verschillen op. Dan zien wij de forten aan de landzijde langzaam boven de stad te voorschijn komen en vertelt ons een medereiziger, welk een fraai uitzicht men vandaar op stad en haven, op het eiland Wight, en over een deel van Hampshire heeft, wat wij natuurlijk gaarne gelooven. Wij maken er hem opmerkzaam op, dat ook van de watervlakte gezien het gezicht op de stad mooi is en dat er zelfs menschen zijn, die niet van panorama's uit de hoogte houden, wat hij van zijn kant ook toegeeft. Wij stoomen nu den havenmond, die naar schatting niet breeder dan 200 M. lijkt, uit, langs een dreigend fort aan den rechterkant en de niet minder dreigende batterijen aan de stadszijde en richten dan den blik voorwaarts naar de heuvels van Wight, op welker hellingen wij reeds huisjes en torentjes kunnen onderscheiden, heel in de verte zelfs Osbornehouse, het koninklijk zomerverblijf. Wij bevinden ons nu op de reede van Spithead, en bewonderen dezen breeden zeearm, zoo uiterst geschikt voor een groote maritieme parade, als er dezer dagen plaats had. De zee is kalm, het water beweegt zich slechts in kleine golfjes en alleen achter onze boot is een lange schuimstreep zichtbaar.

Duidelijker worden allengs de boomgroepen en huizen en rijst de voorgrond uit de zee op, terwijl de hoogere heuvels van het achterland verdwijnen en weldra meert de boot aan de pier van Ryde. Het stadje ligt onmiddellijk aan zee tegen een boomrijken heuvel, dichtbezaaid met villa's en hotels, waartusschen een paar kerktorentjes uitsteken. Motorbootjes en zeiljachten ziet men in groote getale hier manoeuvreeren, want Spithead en de Solent vormen ook voor vreedzame watersport een zeer geschikt terrein.

Het eiland Wight is bijna tweemaal zoo groot als Texel of als de Haarlemmermeer, maar het gelijkt daar al heel weinig op. Het is dicht bevolkt en biedt den bezoeker veel afwisseling. Men vindt er het Engelsche landschap, schilderachtig gelegen dorpjes, zooals Shanklin, zeeplaatsen als het veelbezochte Ventnor, mooie Cliffs, en het is een uitgezocht oord, om er eenige dagen te besteden aan wandelingen langs de kust of over de heuvelen, aan toertjes met de mail-coach, een zeer aan te bevelen vervoermiddel of aan watertochtjes naar de eigenaardige, en voor den geoloog interessante, rotsformaties van het Westen.

Beroemde monumenten vindt men er niet, alhoewel de Romeinen er zich reeds gevestigd hebben en men zelfs aanneemt, dat de Phoeniciërs het eiland hebben gekend. Overigens heeft het de lotgevallen van Engeland medegemaakt, zonder evenwel in de geschiedenis een rol van beteekenis te hebben gespeeld, of het tooneel te zijn geweest van groote gebeurtenissen.

Toch was hier eenmaal een der oudste Cisterciënser abdijen van Engeland, Quarr Abbey, reeds in 1132 gesticht. Men wandelt er van Ryde in een uur heen en het is een zeer aangename wandeling, maar de ruïne biedt weinig belangrijks meer aan. Men ziet er nog gedeelten van de buitenste omsluitingsmuren en van de bijgebouwen, die bewaard zijn gebleven, omdat zij voor landbouwschuren dienst konden doen. Indertijd moet de abdij verkocht zijn aan een koopman te Southampton, die de afbraak in klinkende munt omzette en zelfs de kerk niet spaarde, waar verscheidene aanzienlijke personen begraven lagen. Wellicht moet men nu de fragmenten, die eenige kunstwaarde hebben, hier en daar in museums zoeken. De zoon van den koopman, die de verwoesting op zijn geweten heeft, verkocht de geplunderde bezitting aan een rechter en een lid van diens familie heeft getracht, te redden wat nog te redden viel, door de onder puin begraven en overgroeide muurbrokken te ontblooten, zoodat men op de plaats eenigszins een denkbeeld van de situatie kan krijgen, maar nog slechts een onvolledig.

Veel belangrijker althans zijn de Romeinsche overblijfsels, die men vindt in de buurt van Brading, het oudste stadje van het eiland. Te voet kan men het in een paar uren, van Ryde uit bereiken, maar het is een station van den spoorweg naar Ventnor, en van het station wandelt men in een minuut of tien naar Morton Farm, waar men omstreeks 1880 de fundamenten van een groote Romeinsche villa heeft opgegraven. Ook elders op het eiland heeft men vroeger iets dergelijks gevonden, maar de villa van Brading is van veel meer beteekenis en behoort in haar soort ongetwijfeld tot de meest interessante Romeinsche resten van Noord-Europa, vooral ook om de talrijke voorwerpen van aardewerk, ijzer, brons, en andere materialen, die bij de opgravingen gevonden zijn. Daarbij zijn niet te vergeten vele munten van de jaren 81 tot ongeveer 400 onzer jaartelling, uit welker vondst met vrij groote zekerheid kan worden afgeleid, hoe lang de Romeinen hier hebben gewoond.

In hoofdzaak schijnt de villa te hebben bestaan uit drie gebouwen, geplaatst aan drie zijden van een nagenoeg vierkant plein, dat ongeveer 60 M. lang en breed zal zijn. Wat er van de gebouwen over is verheft zich niet hoog boven het ontgraven terrein, maar wanneer men in aanmerking neemt hier te doen te hebben met gebouwen zonder verdieping, dan moet men hetgeen overgebleven is voldoende noemen, om zich een goed denkbeeld van de distributie te vormen. Een ding is echter altijd moeilijk, namelijk het bepalen van de bestemming, die de verschillende vertrekken hebben gehad. Dat het middengebouw het voornaamste gedeelte en een voorname woning geweest is, kan men zien aan de vele overblijfsels van mozaiekvloeren, waaronder zeer rijk bewerkte en welbewaarde stukken en aan fragmenten van wandbeschildering, die bij de uitgraving aan omgevallen stukken muur gevonden zijn. Het ligt voor de hand, dat de beide zijgebouwen voor huishoudelijke en landhuishoudelijke doeleinden hebben gediend. In een vertrek van een dier gebouwen treft men nog de bekende Romeinsche Hypocaustconstructie aan, den dubbelen op pijlertjes gemetselden vloer, die verwarmd kon worden. Wellicht is in dit gedeelte de badinrichting geweest, die in een woning als deze wel niet zal hebben ontbroken. Hoe de andere vertrekken van de woning verwarmd zijn geweest is moeilijk meer te zien. Aan te nemen is, dat de Romeinen het in dit weliswaar milde, maar toch in den winter ook wel eens gure klimaat altijd zonder vuur hebben weten te stellen, gaat niet aan. Het is ook wel bekend, dat zij een soort draagbare kachels of oventjes, voor verwarmingsdoeleinden bezigden, ook in zuidelijker streken. Zij waren daarbij practisch genoeg, om partij te trekken van hetgeen zij bij de volken van het Noorden konden opmerken, omtrent de wijze hoe deze zich tegen de winterkoude beschermden, al was het dan ook nog op een zeer primitieve manier en al bestond de schoorsteen uit niets anders dan een gat in het dak. Het is jammer, dat van Romeinsche woongebouwen in het Noorden doorgaans niets overeind gebleven is, zoodat wij niet kunnen nagaan of de Romeinen ooit iets, dat op de latere vuurhaarden en schoorsteenen gelijkt, gemaakt hebben. Zelfs Viollet le Duc neemt aan, dat zij er niet geweest zijn in paleizen en woonhuizen en dat men in de vroegere middeleeuwen in de kloosters geen andere wijze van verwarming kende, dan door verplaatsbare vuurkorven of door de antieke hypocaust-constructie. Deze laatste constructie vereischt echter een stookinrichting en eveneens is het waarschijnlijk, dat ook ovens voor verschillende doeleinden reeds in de oudheid gebruikt werden.

In een der middenste vertrekken van het hoofdgebouw der villa ziet men iets, dat op den onderbouw van een

haard of oven gelijkt en bij de opgraving zijn daar ter plaatse vele sporen van vuur gevonden. Nu bewijst dit nog wel niet heel veel, want ook elders in de gebouwen vond men veel kenteekens, dat zij door brand vernield zijn, maar geheel onmogelijk komt het ons toch niet voor, dat hier een vaste stookinrichting geweest is, vanwaar de warmte zich in andere vertrekken der woning kon verspreiden. Het is hier niet de plaats, ons verder in beschouwingen over dit vraagstuk te begeven. De oplossing daarvan behoort tot de taak der archeologen.

Uit een oogpunt van kunst zijn dan ook de gedeelten van mozaiekvloeren, die hier bewaard gebleven zijn, van veel meer belang. De rijkdom der uitvoering met allegorische figuren, betrekking hebbende op het landleven en den landbouw, doet vermoeden, dat dit landhuis gediend heeft tot woning van een groot-grondbezitter of zooals wel eens verondersteld is tot buitenverblijf van een Romeinsch gouverneur.

Onder de gevonden glasscherven zijn er vele, die ontwijfelbaar uit de vensters afkomstig zijn. Dat de Romeinen vensterglas bezigden, wordt thans vrij algemeen aangenomen, maar het zal toch wel een artikel zijn geweest, dat hoofdzakelijk alleen in de voorname woningen werd toegepast.

Tot voor betrekkelijk weinige jaren heeft men weinig aandacht geschonken aan de overblijfsels van Romeinsche gebouwen, die op vele plaatsen in Engeland af en toe voor den dag zijn gekomen. De opgraving der villa bij Brading is echter met de meeste zorg geschied en alles wat men daarbij gevonden heeft is zorgvuldig in een klein museum verzameld. Zij geldt dan ook thans als een der voornaamste merkwaardigheden van het eiland en wordt jaarlijksch door duizenden bezocht.

John E. Price F. S. A. en F. G. Hilton Price F. G. S. hebben er een zeer nauwkeurige beschrijving van uitgegeven, aan het eind waarvan zij verklaren, dat de opgraving niet weinig heeft bijgedragen tot vermeerdering der nog gebrekkige kennis van de geschiedenis der Romeinsche nederzettingen op Engelschen bodem.

Na de Romeinen zijn de Saksers op Wight gekomen. Zij hebben er weinig achtergelaten en de oudste bouwwerken der middeleeuwen behooren dan ook in den regel tot den Normandischen tijd.

Zoo o. a. het om zijn schilderachtige ligging veelbezochte kerkje van Bonchurch, dat zijn naam waarschijnlijk aan Bonifacius ontleent. Bonchurch ligt aan den Zuid-Oosthoek van het eiland dicht bij Ventnor. Sinds eeuwen heeft aan dezen hoek de zee de cliffs ondermijnd en af en toe hebben hier belangrijke afschuivingen en instortingen plaats gehad, zooals nog vermeld worden in 1810 en 1818. Hier en daar heeft het landschap dientengevolge een bijzonder woest en romantisch aanzien gekregen. Groote rotsblokken liggen verspreid op de boomrijke hellingen en steil overeind rijzen hier en daar de cliffs omhoog, dreigend bij instorting of afschuiving de akkers aan hun voet met steenblokken en gruis te overdekken.

De plaats waar het kerkje van Bonchurch staat, een soort plateau, met zware iepen beplant, is tot nog toe gespaard gebleven en de talrijke villa's, die in den omtrek in de laatste jaren verrezen, zij schijnen ook geen gevaar te loopen, maar het terrein schijnt toch hier en daar gevaarlijk en op den duur onbetrouwbaar, niettegenstaande de maatregelen, die men genomen heeft, om zich tegen de vernielende werking der elementen te verdedigen.

Bonchurch ligt, zooals wij reeds zeiden, dicht bij Ventnor, de om zijn klimaat als winterverblijf gezochte badplaats, door zijn ligging en omgeving sterk doende denken aan de Riviera, al is de zee wellicht iets minder blauw en de zon iets minder zuidelijk in haar manieren. Het is een heerlijk oord, om uit te rusten van vermoeiende tochten en zeer geschikt gelegen, om nieuwe te ondernemen. Men bereikt b.v. Newport, de hoofdplaats van Wight, per spoor in een half uur; meer aanbevelenswaard is het evenwel van de mail-coach gebruik te maken, te voet is de tocht ook te doen, maar dan is het zaak er een geheelen dag aan te besteden en te pleisteren in Godshill ongeveer halverwege, of in Merston, beide plaatsjes hebben belangrijke kerken.

Newport is een modern stadje, de voornaamste twee kerken zijn in de negentiende eeuw gebouwd. De St.-Thomaskerk evenwel, op de plaats van eene uit de twaalfde eeuw en de in hare nabijheid staande „grammarschool", is eigenlijk het eenige oude gebouw van de stad. De school werd in 1619 gesticht.

Newport is indertijd aangelegd als de haven van het oudere Carisbrooke, de vroegere hoofdplaats, waar reeds volgens de oude kronieken in den Saksischen tijd een sterkte moet hebben gelegen. De aanleg van het kasteel, thans een der mooiste ruïnes van het eiland en misschien van Engeland, kan in den Normandischen tijd gesteld worden. De donjon of keep op het hoogste punt van den berg, is het oudste gedeelte en ontwijfelbaar een Normandische constructie, het overige van later datum. Zoo bijv. ziet men op de voorpoort de letters E. R. (Elisabeth Regina) en het jaartal 1520. Binnengelaten toont men den bezoeker de vertrekken, of ten minste de naakte muren daarvan, waar Karel I in 1647 en na diens terechtstelling zijn kinderen door Cromwell werden gevangen gehouden; verder de woning van den gouverneur, het verblijf van de bezetting, het kruitmagazijn, de Montjoy's toren met zeer dikke muren, enz., maar het merkwaardigst is de keep en de 100 M. diepe welput; voor een twopence kan men daar een geduldig ezeltje bezig zien, door middel van een reusachtig windwerk het water op te trekken en het kaarsje, dat in de put wordt afgelaten, trekt hier, gelijk elders, altijd in hooge mate de belangstelling der touristen.

Carisbrooke was eenmaal een formidabele vesting. Daarvan kan men zich het best een denkbeeld vormen door een wandeling langs de buitenwerken, die een Engelsche mijl (ruim 1600 M.) in omtrek beslaan. Op die wandeling ontmoet men doorgaans niet veel menschen, de meeste bezoekers hebben te veel haast. Eenzaam en somber verheffen zich de hooge, op vele plaatsen met klimop begroeide, muren tusschen het weelderig geboomte, dat de geheele ruïne omgeeft en naar de buitenzijde heeft men door elke opening in het groen bijna, een verrassend uitzicht. Zeer bijzonder treft hier het theatrale effect, dat zoovele oude gebouwen in Engeland op den beschouwer maken en nergens vindt men fraaier voorbeelden voor den tooneeldecorateur dan hier.

Vele gebouwen hebben er ook een inderdaad romantische geschiedenis. Ook van Carisbrooke zou heel wat te verhalen zijn, maar wij moeten dit den lezer besparen, eerstens wegens het traditioneele „plaatsgebrek" en ten tweede, omdat de kolommen van „de Opmerker" niet voor feuilletons in den geest van Walter Scott bestemd zijn.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
TE ROTTERDAM.

Agenda van de vergadering op 13 Juli 1911, des avonds te 8¼ uur, in Hotel Coomans.

1. Notulen vorige vergadering.
2. Ingekomen stukken.

3. Behandeling van een schrijven van de Commissie tot voorbereiding der Reglementsherziening, vragende een principiëele uitspraak van de vergadering over de vraag of en zoo ja in welke richting de Vereeniging zal worden hervormd; met 3 memories van Leden dier Commissie, en voorstel van het Bestuur.
4. Behandeling van de wijzigingen in de Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, voorgesteld door de Permanente Commissie en van de desbetreffende Bestuursvoorstellen.
5. Voorstel van het Bestuur om voorloopig niet toe te treden tot het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen.
6. Voorstel van het Bestuur tot verkoop van het meubilair, aanwezig in de vroegere Sociëteitslokalen.
7. Behandeling van een schrijven van den Bond van Nederl. Architecten, medewerking vragende tot beteugeling van het aannemen van provisie door Architecten,
8. Behandeling van een circulaire betreffende de oprichting van een Paleis voor Volksvlijt, te Rotterdam.
9. Ballotage van de Heeren:
G. H. de Wilde, bouwkundige te Baarn, als Corresp. Lid; en J. Luthmann, bouwkundige te Rotterdam, als Adsp. Lid; beide voorgesteld door de heeren Alb. Otten en J. Herman de Roos.

Mededeeling.

Van de Permanente Prijsvraag-Commissie werd bericht ontvangen, dat zij zich, na onderhandeling met den prijsvraaguitschrijver, genoopt ziet te adviseeren zich te onthouden van deelname aan de prijsvraag voor de verkaveling ter bebouwing van gronden in het Wijckerveld, onder de Gemeente Meerssen; bij welk advies het Bestuur zich geheel aansluit en mitsdien den Leden met klem ontraadt zich op eenige wijze met deze prijsvraag in te laten.

Namens het Bestuur,

J. HERMAN DE ROOS,
1e Secretaris.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

ASPIRANTLEDEN.

Voorstel van het bestuur tot Statutenwijziging.

Bijvoeging aan artikel 3 der statuten.

§ 4bis. Als aspirant-leden van den Bond kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende overigens voldoen aan de in art. 3 der statuten genoemde voorwaarden, doch nog niet gedurende 3 achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend.

Hunne aanneming als aspirant-lid geschiedt op dezelfde wijze, als voor de leden is bepaald. Zij hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in het bestuur, of in de Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en verplichtingen als de leden van den Bond.

Zoodra een aspirant-lid den 28-jarigen leeftijd heeft bereikt en dan tevens gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, is hij van zelve candidaat voor het gewone lidmaatschap en wordt als zoodanig weder onderworpen aan het onderzoek der desbetreffende Commissie.

Indien hij genoemden leeftijd bereikt, doch nog niet gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, heeft dat onderzoek eerst plaats nadat ook die voorwaarde vervuld is.

Bijvoeging aan art. 5 der statuten nieuwe alinea.

Aspirant-leden betalen geen inkomgeld.

Hun contributie bedraagt f 5 per jaar vermeerderd met de helft van den hoofdelijken omslag in de eerste alinea van deze § bedoeld.

Toelichting.

Het bestuur acht het wenschelijk, om in den invloedssfeer van den B. N. A. te kunnen betrekken diegenen die, hoewel niet voldoende aan alle bepalingen voor de leden van den Bond vastgesteld, geacht kunnen worden, te zijner tijd lid van den Bond te worden.

Het stelt daarom voor eene categorie van aspirant-leden te scheppen, waartoe de statuten met eene desbetreffende bepaling dienen te worden aangevuld.

Ter toelichting van den hiervoor ontworpen vorm moge het navolgende dienen.

Ten einde het karakter van vakbond zuiver te bewaren, meende het bestuur alleen diegenen voor het aspirant-lidmaatschap in aanmerking te mogen doen komen, van wie het vaststaat, dat op het tijdstip hunner aanneming, hunne belangen geheel identiek met die der leden zijn, en dat het verschil, tusschen hen en de gewone leden, niet verder gaat, dan dat in leeftijd en het aantal jaren dat door hen het vak zelfstandig werd uitgeoefend.

Door hunne toelating op dezelfde wijze te regelen, als voor de gewone leden is bepaald, bestaat de waarborg, dat bij hunne aanneming aan bovengenoemde voorwaarde wordt voldaan.

Door hen daarna te onderwerpen aan alle bepalingen, die voor de gewone leden gelden, is ook de mogelijkheid geopend, hen uit den Bond te verwijderen, wanneer hun werkkring zich zoodanig zou wijzigen, dat daartoe volgens de statuten aanleiding bestaat.

Hoewel het genoemde verschil tusschen aspirant-leden en gewone leden, slechts een verschil in graad en niet in aard is, meent het bestuur dat het gewenscht is, uitdrukking aan dat verschil te geven door hen het stemrecht en de benoembaarheid in het bestuur en de C. v. O. te onthouden.

Op denzelfden grond is het bestuur van oordeel, dat de contributie-heffing voor de aspirant-leden ook slechts in graad en niet in aard moet verschillen van die voor de gewone leden en dat van een inkomgeld van aspirant-leden geen sprake behoort te zijn, daar dit laatste van zelve geheven wordt, wanneeer het betrokken aspirant-lid in de categorie der gewone leden overgaat, na als zoodanig door de Commissie van Onderzoek opnieuw te zijn onderzocht.

VERGADERING van Dinsdag 13 Juni 1911, des voormiddags te 11 uur, in Hotel Promenade, aan den Scheveningschen weg te 's-Gravenhage. *)

Aanwezig de heeren De Bazel, Houtzagers, Smits, Margadant, De Meijer, Van der Valk, Kooken—Weissman, De Jongh, Van der Pek, Verschuyl, J. J. van Nieukerken, Reus, Looyen, Fels, Van Epen, Van Wijngaarden, Jansen, Foeke Kuipers, Frowein, Stok, Berlage, v. d. Kloot Meyburg, Otten, Joling, Van Gils en Van Goor.

De voorzitter opent de vergadering en verzoekt voorlezing der notulen, die daarna goedgekeurd worden.

Voor tot de behandeling der agenda over te gaan wenscht de voorzitter de aandacht te vestigen op het feit dat in de vorige week in de Algemeene Vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst voorstellen tot reorganisatie

*) Van deze vergadering werd reeds vroeger door ons een kort verslag gegeven. Met het oog op de belangrijke onderwerpen, die er ter tafel kwamen, meenen wij evenwel onzen lezers het thans verschenen officiëele verslag niet te mogen onthouden. Red.

van dat lichaam zijn behandeld en aangenomen die beoogen van dat lichaam een zuiveren architectenvakbond te maken. Zonder vooruit te willen loopen op den invloed die dat feit op het bestaan van den B. N. A. zal kunnen uitoefenen meent hij dat het goed is het onder de oogen te zien en te onderzoeken in hoeverre de B. N. A. daarmede zal hebben rekening te houden.

Ingekomen zijn: een schrijven van de Permanente Prijsvraagcommissie in zake de prijsvraag Wijckerveld, bedoelende de deelneming aan die prijsvraag te ontraden; voor kennisgeving aangenomen.

2e bericht van de Commissie van Onderzoek tot toelating als lid van den Bond van de heeren P. A. J. Moojen te Weltevreden en A. Mondt Jr. te 's-Gravenhage.

Voor kennisgeving aangenomen.

3e bericht van het bestuur der Carnegiestichting en van den architect van den bouw dat de leden van de B. N. A. in de gelegenheid zullen gesteld worden den bouw van het Vredespaleis te bezoeken.

Als voren.

De voorzitter deelt verder mede dat in zake het provisievraagstuk van een 60-tal leveranciers van bouwartikelen adhaesiebetuiging met het streven van den Bond zijn ingekomen.

Voordat het bestuur in deze verdere stappen zal doen heeft het zich gewend tot de zusterlichamen met de vraag of deze genegen zijn de actie verder met den Bond gezamenlijk te voeren, waarop tot nu toe echter geen bericht is ontvangen.

Van den Nederlandschen Bond voor Lichamelijke Opvoeding was ingekomen een schrijven, houdende verzoek om medewerking bij eene door dien bond te organiseeren tentoonstelling van bouwkunst betrekking hebbende op het gebied, waarop de Bond zich beweegt en het uitschrijven van verschillende prijsvragen.

De voorzitter, dit schrijven toelichtende, zegt, dat de Bond voor Lichamelijke Opvoeding van plan is regelmatig zoogenaamde Olympische spelen te organiseeren, welke dit jaar te Assen gehouden zullen worden, waaraan zij eene tentoonstelling wenscht te verbinden, als boven gezegd, die ook van nut zou kunnen zijn voor architecten, die zouden wenschen deel te nemen aan de door den Bond uit te schrijven prijsvragen voor een groot Stadion en de inrichting van een sportterrein te 's-Gravenhage.

Eerstgenoemde prijsvraag zou eene academische zijn, de laatstgenoemde eene voor uitvoering bestemd.

Bij het voorloopig overleg, dat tusschen het bestuur van den B. N. A. met dat van den Bond voor Lichamelijke Opvoedig plaats had, zijn door eerstgenoemde de kosten aan de tentoonstelling verbonden, begroot op f 500.—, welk bedrag echter niet voor dat doel beschikbaar kon worden gesteld, zoodat dit nummer van het programma werd afgevoerd en wellicht een volgend jaar tot uitvoering zal komen.

Over de prijsvragen zijn beide besturen nog in gedachtenwisseling.

De voorzitter zag nu gaarne door de vergadering de door het bestuur gedane stappen gesanctionneerd en vroeg de goedkeuring der vergadering om verder met den Bond voor Lichamelijke Opvoeding te onderhandelen, alles buiten be zwaar van de schatkist van den B. N. A.

Aldus wordt besloten.

De voorzitter doet mededeeling van een concept van een adres tot den gemeenteraad van Amsterdam te richten in zake de Paleis-Raadhuis-kwestie, welk adres zou bedoelen den raad te verzoeken, om B. en W. uit te noodigen, aan de regeering meer positief en uitdrukkelijk als wensch van Amsterdams gemeentebestuur en burgerij kenbaar te maken, dat het raadhuis aan den Dam weder aan zijne oorspronkelijke bestemming zal worden teruggegeven, en hare medewerking te verzoeken dien wensch tot vervulling te brengen.

De heer Berlage, hoewel voorstander van het zenden van het adres, meent, dat het op het oogenblik niet het juiste tijdstip daarvoor is, daar vermoedelijk de bekende voordracht van B. en W. eerst in het najaar in den raad behandeld zal worden. In ieder geval zou hij opschorting der publicatie van het adres gewenscht achten.

De voorzitter en de heeren De Jongh en Weissman zien er geen bezwaar in het feit wereldkundig te maken, dat de Bond voornemens is zich te dezer zake tot den raad van Amsterdam te wenden. Laatstgenoemde zou gaarne zien, dat ook de medewerking weder werd gevraagd van die vereenigingen in den lande, die indertijd het adres van den B. N. A. aan de Koningin onderteekenden.

De secretaris zegt, dat het vragen van adhaesie aan andere lichamen in de bedoeling van het bestuur ligt, doch de weg bij het adres aan de Koningin gevolgd, is zoo omslachtig en tijdroovend, dat het bestuur die vereenigingen zou wenschen uit te noodigen zelfstandig adhaesie te betuigen. Hij stelt met den heer Berlage voor de publicatie op te schorten, doch het feit wel te publiceeren. Alzoo wordt besloten.

Aan de orde is nu het van de Permanente Prijsvraagcommissie ontvangen concept tot wijziging der algemeene regelen voor bouwkundige prijsvragen, met de daarbij behoorende toelichting en het concept voor het huishoudelijk reglement voor die commissie. De voorzitter deelt mede, dat het bestuur zich met die concepten kan vereenigen, behalve met de wijziging van art. 5 (nieuw 4) handelende over de samenstelling der jury, waarbij de P. P. C. voorstelde om andere technici in bepaalde gevallen als gelijkbevoegden als de architecten te verklaren. Het bestuur vreesde de mogelijkheid, dat daardoor een jury wel eens geen enkelen architect zou kunnen bevatten.

De heer Van Goor zegt, dat de wijziging werd voorgesteld met het oog op door gemeenten of het Rijk uit te schrijven prijsvragen, waarbij technische hoofdambtenaren in de jury zeer gewenschte en bevoegde krachten zijn te achten, die niet persé bij den architect achtergesteld behoeven te worden.

De heer Weissman zegt, dat in ieder geval de architecten de meerderheid in de jury behooren te hebben.

De heer Van der Pek is van dezelfde meening en meent, dat alleen technische ambtenaren onder de architectleden der jury gerangschikt mogen worden als zij de architectenkwaliteit hebben. Hij doet een voorstel om het aantal technische leden eener jury niet-architecten op hoogstens een derde van het aantel juryleden te stellen.

De heer Van der Valk wil aan de technische leden niet-architecten hoogstens een adviseerende stem geven.

De heer Van Nieukerken wenscht de oude redactie van het artikel te behouden daar daarin de meerderheid der architecten gewaarborgd wordt en de mogelijkheid bestaat daaraanst gewenschte andere technische leden te benoemen.

De voorzitter meent, dat het niet gewenscht is, om naast het voorstel tot wijziging door de P. P. C. geformuleerd, andere wijzigingen van de oorspronkelijke redactie voor te stellen, daar slechts de wijziging der P. P. C. aan de orde is.

De heer Frowein meent eveneens, dat het verstandig zal zijn de oude redactie te behouden.

De heer Van der Pek handhaaft zijn voorstel, dat nu in stemming gebracht en met 20 tegen 4 stemmen verworpen wordt, waarna bij acclamatie besloten wordt de oude redactie van het artikel te handhaven.

Als tweede punt van gedachtenwisseling komt de voorgestelde wijziging van art. 16 (nieuw 15) handelende over het bedrag der uit te loven prijzen aan de orde.

De voorzitter releveert, dat dit een der bepalingen der algemeene regelen is, die moeilijkheden bij het uitschrijven

van prijsvragen hebben gegeven en nog geven. De P.P.C. ontwierp nu een schaal, waarbij het in de oorspronkelijke regelen genoemde bedrag verminderd wordt, in overeenstemming met de meerdere of mindere ingewikkeldheid en den aard van het onderwerp der prijsvraag en dit aan de hand van de honorariumtabel, waardoor zij meent, dat de gerezen bezwaren ondervangen zullen zijn.

De heer Van Epen meent, dat de schaal nog tot te hooge bedragen voor de prijzen leidt.

De heer Weissman is van een tegenovergesteld gevoelen, en zou de prijzen liever „op peil" houden in overeenstemming met de waardigheid van den architect.

De wijziging wordt zonder stemming onveranderd goedgekeurd.

De heer De Jongh wijst op eene tegenstrijdigheid die tusschen de alinea's 3 en 4 van art. 14 (nieuw 16) door de wijziging der P. P. C. is ontstaan en stelt voor alinea 4 te lezen:

Elke inzending, die niet op den dag, voor de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal, behoudens het in de vorige alinea bepaalde.... enz., welk voorstel wordt aangenomen.

De heer Frowein merkt op, dat nergens in de regelen een uitersten termijn van terugzending der prijsvraagontwerpen is aangegeven en meent dat daarin voorzien dient te worden.

De voorzitter geeft in overweging, op grond van het reeds vroeger gezegde, geen wijzigingen der regelen zelf voor te stellen, en aan de prudentie der P. P. C. over te laten hoe op twijfelachtige punten te handelen.

De heer Frowein legt zich daarbij neer, waarna het concept van wijziging door de vergadering geamendeerd in zijn geheel wordt aangenomen.

Het concept huishoudelijk reglement van de P. P. C. wordt zonder discussie goedgekeurd.

Aan de orde is nu het rapport der commissie voor de A. V., waarover de voorzitter gelegenheid geeft algemeene beschouwingen te houden.

De heer Weissman, hulde brengende aan den arbeid der commissie voor de A. V., meent, dat deze toch nog onvolledig is doordat slechts de afdeeling administratieve bepalingen is bewerkt, terwijl ook de andere afdeelingen der Rijks A. V. en ook die van Prof. Van der Kloes, tal van bepalingen bevattend, waarmede het werk van den architect niets heeft te maken. Zoo b.v. de voorschriften omtrent waterbouwkundige werken enz. Hij zou daarom de commissie diligent willen verklaard zien en haar opdragen ook die andere afdeelingen onder handen te nemen, ten einde te komen tot een complete A. V. voor architectswerken.

De voorzitter en de heer Jansen merken op, dat de commissie in hare toelichting tot haar rapport reeds rekening met het door den heer Weissman gezegde hield; doch de voorzitter meent, dat niettemin het laatste gedeelte van het voorstel van den heer Weissman blijft en zou ook gaarne zien dat de commissie diligent bleef.

De heer Van Nieukerken gaat daarmee mede, doch zou het wenschelijk vinden, dat sommige werkzaamheden, die hoewel tot de waterbouwkunde behoorende, niettemin ook wel door architecten worden uitgevoerd, bleven opgenomen. Hij noemt vijvers en bruggen.

De voorzitter en de heer Berlage zeggen, dat voor die gevallen de Rijks A. V. kunnen aangehaald worden in het bestek.

De voorzitter vraagt nu of de commissie van de A. V. bereid is de genoemde taak te aanvaarden, waartoe zij zich bij monde van den heer Jansen bereid verklaart, mits zij zich het recht tot assumtie van meerdere leden mag toekennen.

De voorzitter meent de commissie dat recht niet te mogen onthouden, doch waarschuwt voor te groote uitbreiding, wat zoo licht vertraging kan geven.

Voorts wijst hij nog op het standpunt, dat de commissie heeft ingenomen bij de herziening der A. V., dat hij het zuivere architectenstandpunt zou willen noemen in tegenstelling met dat der commissie uit de M. t. b. d. B., de Delftsche ingenieurs en de aannemers, dat meer van de zijde der laatstgenoemden schijnt beïnvloed te zijn.

De heer Weissman zou wenschen, dat met de M. te b. d. B. ter zake de A. V. samenwwerking werd gezocht.

De heer Jansen vraagt, of dat ook de wensch der vergadering is.

Besloten wordt dit aan de prudentie van het bestuur over te laten.

De heer Van Nieukerken zou de oude wijze van borgstelling wenschen behouden te zien en treedt in eene beschouwing over de voordeelen daarvan.

De voorzitter merkt op, dat dit ook het standpunt der commissie is, doch dat zij de nieuwe wijze van borgstelling, de zakelijke borgtocht niet wil uitsluiten, maar de keuze daaromtrent niet aan den aannemer doch aan de directie wil laten.

Daarna wordt het voorstel der commissie in zijn geheel aangenomen.

Aan de orde is nu het voorstel van het bestuur tot het in het leven roepen van een categorie Aspirant-leden van den Bond, dat door den voorzitter wordt voorgelezen en toegelicht.

De heer Frowein zou de contributie voor de aspirant-leden op slechts f 5.— willen stellen om het toetreden gemakkelijk te maken.

De heer Van Nieukerken zegt, niet mede te kunnen gaan met het bestuursvoorstel, dat alleen zelfstandig gevestigde architecten, al of niet met practijk toelaat, doch ondergeschikten, die lang bewezen hebben de kwaliteit van architect te bezitten uitsluit. Hij ziet daarin bevoorrechting van hen wier middelen het hun veroorlooven zich zelfstandig als architect te vestigen, boven diegenen, die verplicht zijn in ondergeschikte positie te werken, doch hun sporen reeds verdiend hebben.

De secretaris zegt, dat wat de heer Nieukerken in 't midden bracht, zeker te betreuren is, doch dat, wil men het karakter van den B. N. A. als vakbond handhaven, geen andere keuze mogelijk is, dan om allen die geen zelfstandige positie als architect hebben, daaruit te weren.

De heer Van Nieukerken repliceert en stelt voor als adspirantleden ook toe te laten ondergeschikten, welk voorstel met 3 stemmen voor verworpen wordt en waarna het bestuursvoorstel bij acclamatie wordt aangenomen.

Aan de orde komt de conclusie van het bestuur in zake de kwestie Moojen-Cuypers.

De heer Van Nieukerken vraagt deze zaak met gesloten deuren te behandelen, welk voorstel van verschillende zijden wordt ondersteund, doch met 16 tegen 9 stemmen verworpen wordt.

De heer Van Nieukerken vraagt speciale aanteekening in de notulen van zijn verzet tegen openbare behandeling dezer kwestie.

De heer Houtzagers wenscht te zeggen, dat hij het niet met de conclusie van het bestuur eens is, doch meent zich van de uiteenzetting der gronden waarop zijne meening rust te mogen onthouden.

De vergadering dringt er echter op aan, die gronden van den heer Houtzagers te mogen vernemen, welke daarop uitvoerig uiteenzet, dat naar zijne meening uit de beschreden, die het bestuur ten dienste staan, wel degelijk eene veroordeelende conclusie te trekken zou zijn, ook al is het

opzettelijke der handelingen van den heer Cuypers niet juridisch te bewijzen.

De heer Van Nieukerken bestrijdt het betoog van den heer Houtzagers en vindt juist schuld waar deze dien niet vond en omgekeerd.

De heer De Jongh verdedigt de conclusie van het bestuur en doet nog eens duidelijk uitkomen, dat alleen gebrek aan positief bewijs de oorzaak is, dat geen positieve conclusie gesteld kan worden.

De heer Fels meent, dat de vergadering, gehoord de discussies, het best zal doen zich te vereenigen met de conclusie van het bestuur, die blijkt genomen te zijn na eene nauwgezette en onpartijdige studie van het beschikbare materiaal. Het is voor de vergadering niet mogelijk, die studie nog eens van vooraf aan over te doen, waartoe zij trouwens niet in staat is, daar zij van de geheime stukken geen kennis mag nemen.

De voorzitter beaamt het door den heer Fels gezegde.

De heer Verschuyl zegt, dat de vergadering blijkbaar niet tevreden is, waar het bestuur niet tot een positieve conclusie kwam. Hij wijst op het verschil van inzicht tusschen de heeren Houtzagers, Van Nieukerken en De Jongh.

De heer Houtzagers zegt hulde te brengen aan de voorzichtige en objectieve wijze, waarop de heer De Jongh het résumé uit de stukken opstelde, doch zegt, dat men ook wel te voorzichtig kan zijn.

De heer De Jongh meent, dat men nooit te voorzichtig kan zijn en geen veroordeeling kan uitspreken als geen voldingend bewijs aanwezig is.

De heeren Van der Pek en Stok zouden wenschen in de conclusie meer uit te doen komen de weigerachtigheid van den heer Cuypers om inlichtingen te verstrekken, waardoor het bestuur niet tot eene juiste conclusie kon komen en stelt eene daarop betrekking hebbende redactiewijziging voor.

De heer De Jongh meent, dat het standpunt van den heer Van der Pek niet juist is. Niet de weigerachtigheid van den heer Cuypers is de hoofdoorzaak van het ontbreken van een stellige conclusie maar het gebrek aan positief bewijs van het ten laste gelegde.

De vergadering neemt daarna de conclusie van het bestuur aan.

De heeren Van Nieukerken en Berlage zouden wenschen, dat de pers niet publiceerde de gedachtenwisseling over deze kwestie doch hoogstens het resultaat daarvan.

De heer Houtzagers heeft geen bezwaar dat het door hem gezegde gepubliceerd wordt.

Aan de orde is nu het voorstel tot het aanvaarden van het lidmaatschap van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, welk voorstel na eenige gedachtenwisseling wordt aangenomen.

In verband hiermede vraagt de heer Verschuyl of het niet op den weg van den Bond ligt een oordeel uit te spreken over het door het Verbond van Kunstenaarsvereenigeingen gehouden referendum voor het kiezen van een architect voor het eventueel te stichten Kunstenaarsvereenigingsgebouw. Hij meent dat deze wijze van werken afkeuring verdient.

De heer De Jongh sluit zich bij het door den heer Verschuyl gezegde aan, doch meent dat de tijd te ver gevorderd is om daarover behoorlijk van gedachten te wisselen.

De heer Stok komt terug op het bij den aanvang der vergadering door den voorzitter gezegde omtrent de houding die de B. N. A. tegenover de Mij. t. b. d. Bouwkunst denkt aan te nemen en zou eene vergadering uitgeschreven willen zien om over dat punt van gedachten te wisselen.

De heer Van Gils vraagt, of het niet op den weg ligt van den B. N. A. zich tot het gemeentebestuur van Rotterdam te wenden om er op aan te dringen, dat een stadsuitbreidingsplan door een daartoe bevoegd architect worde ontworpen, dit in verband met de kortgeleden gepubliceerde plannen voor den aanleg van een groot stadspark.

Het bestuur zegt overweging der gestelde vragen toe.

Nadat de voorzitter de heeren Fels en Smits heeft dank gezegd voor de door hen gegeven expositie van hun werk, sluit hij, n. m. a. d. o. z. d. v.

Daarna begaf de vergadering zich naar het in aanbouw zijnde Vredespaleis, dat onder leiding van den heer Van der Steur met veel belangstelling werd bezichtigd. Na afloop van de excursie bracht de voorzitter den dank der aanwezigen aan het Carnegie-bestuur en den heer Van der Steur voor de gelegenheid den leden geschonken den bouw van dit belangrijke werk in oogenschouw te nemen en wenschte laatstgenoemde verder succes op zijn arbeid.

Een gemeenschappelijke maaltijd in Victoria besloot den dag.

IXe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE ROME IN 1911.

Nogmaals wordt herinnerd, dat dit Congres zal gehouden worden van 2—10 October 1911.

Alleen architecten kunnen daaraan deelnemen.

De navolgende onderwerpen zijn vastgesteld ter behandeling:

1. Het gewapend beton, zijn toepassing in de verschillende landen en de mogelijkheid van zijne toepassing op artistieke werken uit technisch en decoratief oogpunt beschouwd.
2. Rechten en plichten van den architect jegens zijn lastgever.
3. Technische en artistieke opleiding, diploma van architect, uitoefening van het beroep buiten het vaderland van den architect.
4. Beschouwing over de moderne bouwkunst.
5. De uitvoering van rijks- en andere openbare gebouwen.
6. Het nut van een bouwkundig woordenboek.
7. De buitenlandsche academies te Rome; hare geschiedenis, de studies en ontwerpen der studeerenden, invloed, door die academies uitgeoefend in de landen welke zij vertegenwoordigen.
8. Reguleeringsplannen, en stedelijke artistieke verordeningen.

De deelname is bepaald op Lire 25.—, met inbegrip van het Compte-rendu.

Familieleden van architecten, (waarmede bedoeld worden de echtgenoote en kinderen) betalen Lire 15.— per persoon, en kunnen aan alle excursies deelnemen.

Hun, die wenschen deel te nemen aan het Congres, wordt beleefd verzocht zich ten spoedigste op te geven aan den laatst ondergeteekende, aan welk adres vóór of op 31 Juli a.s. de antwoorden en rapporten worden ingewacht, liefst in het Fransch, betreffende de bovengenoemde 8 „thèmes". Zoodra meer gedetailleerde programma's en reglementen verkrijgbaar worden gesteld, wordt daarvan mededeeling gedaan in de bouwkundige bladen.

Het Nederlandsch Comité:
Dr. P. J. H. CUYPERS, Voorzitter.
H. P. BERLAGE Nzn.
A. SALM G.Bzn., Secretaris,
26 Weesperzijde, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 27. Over de Aesthetica der bouwmaterialen, naar het Duitsch van Oberbaurat K. Schmidt te Dresden (slot). Indrukken van Darmstadt, door F. J. Kubatz b.i. met afbeeldingen.

Merkwaardige tegenstelling van lotgevallen, door J. D. Landré C.Fzn.
Een bouwkunstige gids voor Amsterdam.
Restaureeren van Monumenten, naar aanleiding van de herstelling van het kasteel Doorwerth.
Internationaal Congres voor architecten te Rome in 1911.
De Reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst 1911, door J. Gratama.

ARCHITECTURA No. 27. Amsterdamsche stadsversieringen.
Een nieuw Museum in de Hoofdstad.
De Schouwburg der zesduizend.
Kunstnijverheidsschool »Quellinus«.
De gebrandschilderde ramen voor het Vredespaleis in de Tweede Kamer.
Het Schapenduin.
Geknoei bij den Cementhandel.

DE BOUWWEREld No. 27. Het Provincial krankzinnigengesticht »Duin en Bosch« te Castricum, met losse plaat.
Waarom geen loodwitverbod, door C. P. van Hoek.
Een nieuw fundament.
Heemschut. Vandalenwerk in de Schapenduinen.

DE INGENIEUR No. 27. Beknopt Verslag van het in September 1910 te Brussel gehouden Internationaal Tramwegcongres, door J. H. Neiszen.
Snelvarende motorboot »Coal«, door J. Brester, met afbeeldingen.
Beproevingsresultaten van een Zoelly-stoomturbine, met afbeelding.
Misstanden in verband met de uitvoering van Octrooiwetten I, door G. H. E. Bergsma.
International Electrotechnical Commission, Statuten van het Nederlandsch Electrotechnisch Comité, door R. A. van Sandick c.i.
Verbrandingsmotoren voor zeeschepen VI, door H. W. van Tijen, vervolg met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 27. Officieel gedeelte. — Berichten en mededeelingen. — Het nieuwste passagiersschip der Stoomvaart-Maatschappij »Nederland«.

DE AANNEMER No. 27. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen. Agenda der jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden 12 en 13 Juli te Apeldoorn.
Sociale beschouwingen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 1. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — De Seger kegel en de Sentinel pyrometer. — Beton-oorlog.

Varia.

CURIEUZE ADVERTENTIES.

Heemschut kan nuttig werk verrichten te Leidschendam, zooals blijkt uit de volgende advertentie, die wij dezer dagen aantroffen en waarbij geen commentaren noodig zijn:

Plaatsing voor Reclameborden

langs de electrische lijn Rotterdam—Scheveningen—Den Haag.

Bevragen bij L. C. Hoogendorp, Bouwkundige, Broekweg 48, Leidschendam.

Alle architecten kunnen voorts te Haarlem terecht bij iemand, die, „datgene gevonden heeft", wat zij dikwijls noodig zullen hebben, zooals blijkt uit een andere advertentie, minder bedenkelijk, maar toch ook wel curieus, van den volgenden inhoud:

Ontwerpen te koop
voor het bouwen van Brand-
en Inbraakvrije Huizen.

Iemand, datgene gevonden hebbende dat Brand of Inbraak niet meer plaats kan hebben in Villa's of Schouwburgen, wenscht die ontwerpen te verkoopen.

Zij, die inlichtingen of inzage wenschen, zenden briev. fr., motto „Huizen", aan W. v. Groningen's Advertentie-Bureau, Haarlem.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUINVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JULI 1911. No. 29.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Giorgio Vasari.

De dagbladen hebben dezer dagen vermeld, dat het op 30 Juli 1911 vierhonderd jaren geleden zal zijn, dat Giorgio Vasari, schilder en bouwmeester en bovendien de biograaf van de Italiaansche kunstenaars uit Middeleeuwen en Renaissance-tijd, te Arezzo geboren werd. Er zullen feesten in zijn vaderstad gehouden worden en zijn huis zal door den Staat worden aangekocht, om er een museum van te maken. Het huis ligt in den voormaligen Borgo di San Vito (nu: Via Venti Settembre) te Arezzo. In 1542 heeft Vasari aan de gewelfde zoldering van een der kamers een faam met de allegorische voorstelling der kunsten geschilderd. Bovendien wilde hij in de acht ovale vakken nog de portretten van de voornaamste Italiaansche kunstenaars schilderen; dit deel van zijn werk heeft hij niet volvoerd.

Toen Vasari's familie uitgestorven was, ging overeenkomstig des meesters wil, het huis in handen van een weldadige stichting over. Het is zeer goed onderhouden.

Ter gelegenheid van deze Vasari-herdenking verschijnt in de mooie Duitsche collectie Künstlerbiographien een door Karl Frey bewerkte nieuwe uitgave van de door Vasari beschreven levens van Italiaansche kunstenaars.

Het eenige, wat ons in deze mededeelingen bevreemdde, was het geboortejaar, dat wij altijd als 1512 vermeld hebben gezien. Misschien hebben latere onderzoekingen bewezen, dat dit onjuist was, maar hoe het ook zij, wij kunnen ons zeer goed voorstellen, dat men den geboortedag niet onopgemerkt voorbij wil laten gaan, want Vasari was zonder twijfel een begaafd en veelzijdig ontwikkeld kunstenaar, wiens roem alleen overschaduwd is door den veel grooteren van zijne nog meer begaafde tijdgenooten. Daaraan is het dan ook wel toe te schrijven, dat hij als schrijver en biograaf meer gewaardeerd wordt dan als schilder en bouwmeester. Als biograaf heeft hij zich een onsterfelijke verdienste verworven tegenover de bouwkunst.

Toch mag ook op zijn werkzaam leven als kunstenaar de aandacht gevestigd worden en wij vinden hem vermeld als leerling van Marcilla, Andrea del Sarto en Michel-Angelo. Ook uit het feit, dat hij op betrekkelijk jeugdigen leeftijd te Florence reeds zeer in den gunst stond bij de familie der Medici, mag men opmaken, dat zijn kunstenaarsgaven zeer gewaardeerd werden.

Diep onder den indruk van den moord op Allessandro de Medici, trok hij zich eenigen tijd terug in een klooster in of bij zijn vaderland en schilderde daar een altaarstuk. *)

Te Florence teruggekeerd vinden wij zijn naam vaak genoemd tegelijk met dien van den vorstelijken dilettant Cosimo I, op wiens last hij o. a. de Uffizi bouwde, terwijl een deel van het Palazzo Vecchio ook als bouwwerk van Vasari beschouwd moet worden; de beschildering van de groote zaal in dit paleis is van zijn hand.

Te Pistoja bouwde hij den koepel van de kerk S. Maria dell Umilta en versierde hij de fraaie voorhal dezer kerk met fresco's.

Burckhardt noemt bij de Italiaansche paleisbouwmeesters van 1540—1580 ook Vasari's naam en wie eengie studie van Italiaansche kunstgeschiedenis maakt, vindt dien naam niet

* Het stuk, waarvan hier sprake is, kan wel zijn de hemelvaart van Maria in de kerk S. Agostino te Monte Sansavino, 20 K.M. ten zuidwesten van Arezzo gelegen.

alleen telkens aangehaald, als dien van den geschiedschrijver uit wiens werken geput is, maar, bij de beschrijving van bouw- en schilderwerken, ook als dien van den maker.

Het is dus een rijk en veelbewogen leven, waarvan de aanvang dezer dagen herdacht zal worden.

Na den dood van Lorenzo de Medici in 1492 geraakte de republiek van Florence ten prooi aan hevige beroeringen. Lorenzo's zoon Piero wist zich slechts korten tijd staande te houden, reeds na twee jaren werd hij met zijn beide broeders uit de stad verdreven en nam Soderini de taak op zich, om de verstoorde orde te herstellen.

In 1512 keerden Giovanni en Giuliano de Medici, de broeders van Piero, die inmiddels gesneuveld was, met Spaansche hulp in Florence terug.

Giovanni werd in 1513 paus onder den naam van Leo X, Giuliano overleed in 1516 als hertog van Nemours en toen was Lorenzo, hertog van Urbino, de zoon van Piero, het hoofd van de familie, die allengs weder in macht en aanzien hersteld was. Giulio, een neef van den eersten Lorenzo, kwam in 1519 bij den dood van den tweeden Lorenzo aan het bewind en bleef tot 1523, toen hij als Clemens VII, den pauselijken troon beklom.

In 1527 werd de familie der Medici andermaal uit Florence verdreven, maar tegen de vereenigde macht van paus en keizer was de aloude republiek, met hoeveel heldenmoed Francesco Ferruccio hare rechten verdedigde, niet bestand. Elf maanden lang belegerden de keizerlijke troepen de stad, waar Michel-Angelo als vesting-ingenieur de verdedigers ter zijde stond. Na de overgave in 1530 herstelde Karel V niet alleen het gezag der Medici, doch hij deed Allessandro, den natuurlijken zoon van Lorenzo, als erfelijk hertog huldigen.

Zeven jaren later werd Alessandro door zijn neef Lorenzino vermoord, zonder erfgenamen in de rechte lijn na te laten. Dit feit bracht Cosimo I, als naastbestaande uit een zijlinie, op den hertogelijken troon.

Met Cosimo's optreden brak voor Florence een nieuw tijdperk van grooten bloei van kunsten en wetenschappen aan, dat gedurende zijne 27-jarige regeering en nog een halve eeuw daarna aanhield.

Cosimo I, ofschoon hij in adel van karakter bij zijn voorvader Lorenzo wordt ten achteren gesteld, is ongetwijfeld een der grootste figuren uit den Renaissancetijd geweest. Moge hij ook weinig kieskeurig geweest zijn in de middelen, waarmede hij zijn tegenstanders bestreed en in het bijzonder de erfvijanden van zijn geslacht, de Strozzi, ten onder bracht, hij heeft er zijn doel, de blijvende vestiging zijner macht en een blijvend herstel van orde en rust in de staten, die later het hertogdom Toscane zouden vormen, mede bereikt.

Vasari heeft de troebele tijden, hier zeer beknopt omschreven, als kind en jongeling medebeleefd, hij nam den wijk uit Florence, zooals wij zagen, en toen hij er terugkeerde was zijn vader aan de pest, die bij de andere rampen nog bovendien de stad geteisterd had, gestorven, zoodat Giorgio zich belast zag met de zorg voor twee jongere broeders en twee zusters.

In Florence schijnt aanvankelijk destijds niet veel te verdienen te zijn geweest, althans de jonge schilder trok overal heen, om met het schilderen van fresco's in het onderhoud van zijn familie te voorzien. Hij legde zich ook op de goudsmidskunst toe, maar keerde toch tot de schilderkunst terug. Tal van werken moet hij in deze moeilijke tijden gemaakt hebben, zonder dat men precies weet waar men ze nu vinden moet en of zij nog wel te vinden zijn, maar zijn buitengewone ijver en werkkracht en de groote gemakkelijkheid in teekenen en schilderen, die hij zich had eigen gemaakt, moeten toch allengs de aandacht weder op hem hebben gevestigd. Cosimo wist zijn talenten op prijs te stellen en er gebruik van te maken.

Toen braken betere tijden aan en was hij weldra in staat voor elk zijner zusters een huwelijksgift af te zonderen.

Ook van de zijde zijner beschermers, de Medici, schijnt hij te zijn aangemoedigd tot den arbeid, die zijn naam in de kunstgeschiedenis onsterfelijk heeft gemaakt, het schrijven van zijn beroemd boek „Vite de' piú excellenti Pittori, Scultori, e Architetti", dat in 1550 in twee deelen te Florence verscheen en waarvan hij zelf in 1568 een tweeden druk in drie deelen bezorgde.

De schoonste lofspraak, die men Vasari geven kan, is zeker de verklaring, dat nu, na ruim drie en een halve eeuw, zijn boek, als standaardwerk, nog niets van zijn waarde verloren heeft. Geschreven in een aangenamen en welsprekenden, soms zelfs bocienden stijl, behandelt het met groote nauwgezetheid en onpartijdigheid de levens en werken der beste schilders, beeldhouwers en bouwmeesters. Men vergete daarbij niet, dat de schrijver zelf schilder en bouwmeester was en zeer velen zijner kunstbroeders in hun leven en werken persoonlijk gekend heeft. Wel zijn er onnauwkeurigheden in Vasari's mededeelingen ontdekt en door latere schrijvers verbeterd, wel heeft men hem ten laste gelegd, de Florentijnsche schilders meer dan anderen te hebben geprezen, doch deze bedenkingen nemen niet weg, dat men nog heden zijn critiek op het werk van anderen als juist en welberedeneerd aanvaarden kan en zijn boek als een model van critische biographie wordt geroemd.

Arezzo bezit behalve het huis van Vasari, de Casa Montauti aan de Borgo di S. Vito, nog een bouwwerk, de Loggia aan de Piazza Grande, een jaar voor zijn dood door hem uitgevoerd. De zaal in het huis, waarvan thans melding gemaakt wordt, bevat behalve het genoemde plafond een rijk uitgevoerden schoorsteen en er moeten in andere vertrekken nog verscheidene, door Vasari geschilderde, portretten van kunstenaars, zijn tijdgenooten, aanwezig zijn.

Wanneer men dat huis tot museum wil inrichten, zal het wel de bedoeling zijn, er van alles bijeen te brengen, wat op den kunstenaar-biograaf en zijn tijd betrekking heeft. Het kan dan zeker een voor de kunstgeschiedenis belangrijke verzameling worden, waarvan de uitgebreidheid nog niet te voorzien is, want Vasari heeft ook geschriften over zijn eigen werkzaamheid en een omvangrijke correspondentie nagelaten; en voor zijn vaderstad Arezzo zal het gewis een aanwinst van beteekenis zijn.

Vasari stierf in 1574, en overleefde Michel Angelo dus tien jaren. Met den dood van laatstgenoemde rekent men gewoonlijk het tijdperk der Italiaansche Renaissance, bekend als cinque-cento, afgesloten. Het boek van Vasari behoort tot de meest waardevolle monumenten van dit tijdperk gerekend te worden.

De toren te Zutphen.

(Ingezonden.)

„....., zonder zuchtend rouwen,
Kan geen gevoelig zoon van Vlaanderen U beschouwen,
Daar gij van wat ge waart, slechts schaduw zijt en spot!"

K. L. LEDEGANCK (Brugge).

Er bestaan van die verhalen, welke noodzaken daarbij dieper door te denken, en die ons éénsgehoord bij blijven, zich zelve voor vergetelheid bewarend. Hetgeen ik hier bedoel, is de geschiedenis van twee mannen, welke het oude klooster Camaldoli nabij Rome bezochten, en nadat zij aan die oude poortdeur daar, hebben aangeklopt, geleidt hen een

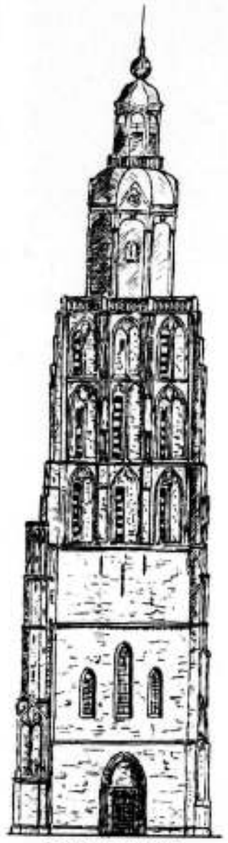

Toestand na 1633.

oude monnik, deze is een dier statige grijzen, welker verschijning een zekeren eerbied verwekt.

Die beide mannen, zij zien daar dat eentonige kloosterleven, en een hunner roept uit: „Wat slijt ge hier kalme en onbezorgde dagen, wat is hier de weg gemakkelijk om tot het doel te geraken, terwijl daar buiten uwe kloostermuren het gaat over hoogten en door diepten, langs afgronden en door woestijnen!"

Doch de oude man blijft buiten alle extase en antwoordt: „De gebaande wegen, mijne vrienden!, zij moeten eerst in het hart worden gelegd; de weg moge hier gemakkelijker schijnen voor den voet, op den duur vermoeit hij zoowel als de oneffenheden of bezwaren van den gindschen."

De zeventigjarige kloosterling had daar reeds vijftig jaren zoo stil gesleten.

„Vijftig jaren!" zult ge uitroepen, „welk een eentonig, zinloos leven!"

Neen — lezer — een leven hoe eenzaam ook maar gevoelvol, in stijl als het ware met dat oude klooster, daar te midden van rotsen en bouwvallen.

Een eenheid zoo grootsch, zij is juist het karaktervolle leven, die denkende mensch in de stille natuur.

Zij vormt een beeld, dat te denken geeft, in deze maatschappij, waar pronk en jool gaat boven de vredige natuur. Die natuur toch, de moeder van al wat groot is en schoon, de vormgeefster der kunst, zij is in hare eenheid, wat de stijl is in de Bouwkunst en zij heeft die kunst, zelfs hooger gevoerd dan haar zelve, want men denke aan de woorden van Hegel: „die Kunstschönheit ist aus dem Geist geborne und wiedergegebene Schönheit und umsoviel der Geist und seine Production höher steht als die Natur und Ihre Erscheinungen, umsoviel ist auch das Kunstschöne höher als die Schönheit der Natur."

En juist die eenheid in stijl is de schoonheid van een bouwwerk, omdat het dan zin, dus karakter bevat.

Dan komt daar iemand, welke het plan om een Middeleeuwsch Bouwwerk in zijne voorhene éénheid te herstellen, „karakterloos" noemt.

Die man is de heer Kalf, de secr. der Rijkscommissie van oude Monumenten. Deze heeft op de vergadering te Deventer van den Ned. Oudheidk. Bond, z'n aandacht gevestigd op 't gevaar, dat de St. Walburgstoren te Zutphen zou treffen, wanneer de bestaande bovenbouw zou worden vervangen door eene „karakterlooze" spits.

Hoe de bestaande bovenbouw is, kan men hier bijgaande zien, een scheef gevaarte, waar men zoo van kan voelen: „het hoort er niet."

Waarschijnlijke toestand 1484.

En dat gezegde nog wel van een man, waarvan ik juist meende, dat hij zoo voor kunstschoon was.

Maar het is alweer zooals Berlage zegt: „waar zooveel over kunst wordt gesproken, staat de kunst zelve beneden peil." En daaruit de kunstzin natuurlijk ook.

Hoe toch is een verlangen naar eenheid, om die Gothische kerk met toren hun verloren grootheid weer te geven, „karakterloos" te noemen?

Daarmede toont men, dat z'n kunstidee is als de zandkar stootend op de oneffenheden, de diepten en hoogten van den weg, toonend dat de gebaande weg, welke zuivere kunstzin is, nog niet in het hart is gelegd, omdat men daar niet is de meevoelende, ingeleefde, zelfuitvoerende kunstenaar.

Wie zou beter tot oordeelen zijn bevoegd, de kunstenaar zelf of de kunsttheoreticus?

Nooit gedacht, dat de heer Kalf zoo zinledig zou zijn!

Maar, enfin, hij werd ook al weer gerust gesteld door den heer Gimberg, de man van menschenheugenis (iets waarop ik later terugkom), want: „de plannen zijn gewijzigd en de aloude peperbus blijft bestaan."

Aldus, wordt daar aan den secretaris der Rijkscommissie tot behoud van oude Monumenten, waar dus het Rijk ook hier toezicht heeft, voorgelegd een plan, dat dan geheel om die Rijkscommissie is heengegaan.

Is men bij zulk werk zoo lichtvaardig tot handelen bevoegd?

Geeft de Staat zoo klakkeloos hare subsidie?

Waar daar kerken als de St. Bavo te Haarlem, waar men zooveel goeds wil, en met een weinigje al gedaan heeft, wachten tot verdere afwerking, omdat er geen geld meer is.

Indien zoo'n kerk een schilderij van Rembrandt, Ruysdael e. a. was, was er dadelijk genoeg om het voor kapitalen te koopen, maar voor iets monumentaals bestaat er nooit geen geld.

Op eenzelfde vergadering van den Bond, den 1 Juli 1910 te Gouda gehouden, opperde Prof. Vogelsang den wensch, tot benoeming eener commissie, welke advies uitbrengt bij elke restauratie.

Dat zou zeer goed wezen en noodig ook, maar dan moet die bestaan uit menschen van kennis en ook ingeleefd in de oude betreffende Architectuur, zooals ook Jac. van Gils daar zeide, doch geen menschen, welke een zuivere herstelling „karakterloos" noemen.

Kalf schijnt evenals Ruskin de man, welke alles aanziet met schildersoog, en net als die groote Engelschman, die

liever een rotte schuur ziet, welke mooi doet in de ruimte, dan het monumentaalste gebouw, dat tegen z'n omgeving vloekt.

Maar als men wil spreken over restauratie, en daarover wat te zeggen heeft, moet men wezen als Viollet le Duc, en bezien alleen de materieele doeltreffendheid, de grootsche constructie willen herscheppen tot de monumentale eenheid, welke zoo'n monument voorheen heeft gehad, en niet het pittoresk leuk, stellen boven de daadwerkelijkheid.

Wanneer de heer Kalf spreekt van een „karakterlooze" spits, schijnt hem zeker niet één bouwmeester zoo kundig, een bekroning te projecteeren welke niet karakterloos is.

Een spits „à l'architecture" van den uitvoerder der St. Walburg-restauratie, kon wel eens karakterloos worden, maar er zijn bouwmeesters die daar ver boven staan.

Staan de architecten dan steeds onmachtig ook tegenover schilders? Nederland is wel het land van schilders en is schilderachtig, maar het heeft waarachtig evengoed groote bouwmeesters als schilders gehad, en goede bouwmeesters heeft het nog, daar is onze Cuypers en mannen als Van Gils, Weissman, Kromhout, De Bazel en Berlage.

En mogen er dan meer groote schilders zijn dan groote architecten, het is juist het groote kwaad voor de Maatschappij, dat het schilderij gaat boven het monument.

De schilder is nu eenmaal de man van den schijn, de bouwmeester dien van het wezen. Ruskin was voor schijnschoonheid, omdat z'n kunst theorie was. Viollet le Duc daarentegen, voor het wezen daar hij uitvoerder was van practische kunst. Nederland, ook een verlichte maatschappij, daar gaat de schijn voor het wezen, en de duivel uit Mensch en Oppermensch van Shaw, kon alweer zeggen: „dat moderne is allemaal gepraat, zonder werkelijk gevolg."

Het is mij niet te doen om alle gevoel weg te redeneeren en Ruskin in eene donkerte te stellen, dat zou een paradox zijn. Want Ruskin geeft in zijn „zeven lampen der Bouwkunst", een boek dat nog te weinig wordt gelezen, en zijn „Stones of Venice" is ook een machtig werk. Maar men komt dikwijls tot verbittering, als men zulken laat oordeelen, welke slechts door een of ander gelukkig oordeel op kunstgebied, daartoe bevoegd zijn geworden, zonder dat ze werkelijk practische kunst bezitten.

En daar, zwijgt de architect, de kunstenaar, welke zelf kunst in wezen geeft voor de theorie! Het is eene beleediging te spreken van „karakterloos" werk, waar zulks nog plan is, en waar men den man kon aanwijzen welke geen karakterloos werk levert, daarvoor behoeft niet gezwegen te worden, het „Maul halten und Steuer zahlen" is hier niet toepasselijk.

Ik moet nog terugkomen op de menschenheugenis van Gimberg, deze heer, ook een archivaris, schreef een klein boekje over de St. Walburgskerk, waarin alle goede kwaliteiten worden opgesomd. Van z'n heugenis schrijft hij o.a.:

„Op den hoek der Noorder Zijbeuk zijn twee beelden van Petrus en Paulus gezet. Tegen de overige conterforts, welke sedert menschenheugenis geen beelden meer droegen, zijn er ook geene geplaatst."

Alsof de menschenheugenis reikt tot ± 1300 à 1400.

Aldus een reden van niet plaatsing. Aan elke conterfort zijn wel de draagsteenen en fialen aangebracht, maar de bewoners ontbreken.

De ledige nissen daar, zij doen denken aan dat groote gedeelte Zutphen, waar de bordjes prijken: „te huur of te koop."

„Karakterloos", dat klinke in onze ooren om het te bewaren, tot dat de dag der voldoening komt!

Zooals de vermoorde Engelsche Koning Karel het volk de woorden toeriep: „Herinnert U," dat klinke ook hier.

„Herinnert U, hoe de Nederlandsche Architectuur daar te kort wordt gedaan!"

Heeft de Staat, waar deze het meest te beschikken heeft, het recht niet te verhoeden, dat men menschen, welke karakterloos werk maken, aan zoo iets groots en schoons zet?

Zijn de werken onzer architecten Cuypers, Weissman, Jac. van Gils e. a. karakterloos?

Is het karakterloos, waar men wil, een werk in z'n eenheid van stijl te willen herscheppen?

Wijs mij aan den St. Walburgstoren, die eenheid, als de „peperbus" blijft staan.

Freule C. Engelen sprak van een Moderne-Gothische spits, het moet niet modern, het moet de spits zijn met de oude vormen, maar geen grootheid-vervormsel van een Modernen 2e ranger.

Was de toren van 1484 karakterloos?

Zijn de bouwwerken der Middeleeuwen karakterloos?

Waar is de Gothiek, de stijl der constructie bij uitnemendheid, zinloos of doelloos?

Uit schildersoogpunt, geef ik toe, dan doet die peperbus hare omgeving aardig goed, maar ik hoor daar ook Berlage zeggen: „Maar hoe staat het nu, wanneer schilders zich met architectuur bemoeien en „schilderachtige" ontwerpen maken?"

Schilder is geen architect, en heeft het zuivere begrip van architectuur niet. Juist het schilderachtige brengt die treurige rhapsodie te weeg van stijl aan stijl.

Wanneer de heer Joseph Cuypers op die vergadering van verleden jaar 1 Juli 1910, bij de bespreking van restauratie, tot voorbeeld stelt de restauratie van het Gouda-sche stadhuis. „Gesteld," — zoo zegt hij — „dat hier twee vleugels aangebouwd moesten worden, dan hoeft zoo'n vleugel niet uit denzelfden stijl van het oorspronkelijk gebouw te zijn, doch die vleugel kan zich daarbij aanpassen, ook in Modernen stijl."

Zeer zeker, doch op kerken toegepast wordt het eene verkeerde stelling, de gewijde bouwkunst is te grootsch voor zulke vervormingen. Wenscht men de oude spits niet te hergeven, breekt dan de „peperbus", welke juist de karakterloosheid harer beschermers uitbeeldt, af, en laat het onderstuk stomp, dan geeft de toren nog weer den indruk van voorhene overheerschende schoonheid, toonende het middeleeuwsche licht in de moderne duisternis. Het klinke vreemd, maar de meevoelende lezer begrijpt mij, de toren dan toont, dat men hem te Zutphen niet wou herstellen, en dat de Staat belangeloos was voor de historische grootheid van het oude Vaderland.

Maar — à propos — dient die opnieuw toegezegde f 60000.— alleen voor het beetje kerkschilderwerk en dat loodgietersgedoe aan de te behouden „peperbusse" en aan tot nog toe onnutte steigers?

„Karakterloos": de moord, —
„Herinnert U": de gevolgen.

L. W. HEKMAN.

Zutphen, 12 Juli 1911.

Vereenigingen.

In het Officieel Gedeelte van het Bouwkundig Weekblad van 8 Juli j.l. treft men het volgend manifest aan betreffende:

DE REORGANISATIE DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST 1911.

Daar het blijkt, dat niet algemeen het doel en de beteekenis van het verstrekkend besluit, genomen op de Alg. Vergadering van 31 Mei j.l. begrepen is, geeft de Commissie van Voorbereiding de volgende toelichting:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft in hare 31 Mei l.l. gehouden jaarlijksche Vergadering besloten tot eene, 1 Januari a.s. met het ingaan van haar 70sten jaarkring in werking tredende reorganisatie. Deze reorganisatie is een logische voortzetting en afronding van die, welke eenige jaren te voren tot stand kwam en o.a. blijkens de vermeerderde belangstelling en het stijgende ledental, van zoo gunstigen invloed is gebleken op de gestie der Maatschappij.

Het mag op grond van die ervaring dan ook verwacht worden, dat na eenige, mogelijk onvermijdelijk blijkende strubbeling eener overgangsperiode ook de reorganisatie van 1911 van ingrijpende beteekenis zal blijken, in de eerste plaats natuurlijk voor de Maatschappij zelve, maar verder vooral ook voor het vereenigingsleven der Nederlandsche architecten in het algemeen. Immers, de bedoeling die aan de thans besloten plannen ten grondslag is gelegd, is de architecten van ons land in eene krachtige organisatie saam te vatten en aldus gehoor te geven aan een bij herhaling en ondubbelzinnig gebleken wenschelijkheid, die vrijwel algemeen werd gedeeld.

Duidelijk komt dan ook in de nieuwe statuten uit, dat de zuivere vakbelangen der architecten — zoowel die van ideëelen als van materiëelen aard — in de Maatschappij uitsluitend door hen zelf zullen worden behartigd. De in meerdere opzichten feitelijk reeds bestaande toestanden zijn daarmede in afgeronden vorm gecodificeerd en wettelijk vastgelegd.

Maar daarnevens is toch in de Maatschappij de van oudsher bestaande gelegenheid bewaard gebleven, dat ook zij, die het bouwvak niet als architect beoefenen, tot de Mij. kunnen toetreden en haar streven steunen. De mogelijkheid blijft aldus geopend, dat belangstellenden en de beoefenaren der verschillende onderdeelen van het bouwvak, in den ruimsten zin genomen, door onderling verkeer en vriendschappelijke uitwisseling van gedachten, een harmonieus samengaan gepaard met wederzijdsch waardeeren kunnen bevorderen.

De halfslachtige toestand, die van de vorige organisatie was blijven hangen, is nu opgeheven, door alleen aan de architect-leden het stemrecht toe te kennen, zoodat ook zij alleen het stemrecht hebben voor het verkiezen van hen, die als bestuurders der Mij. hare belangen moeten vertegenwoordigen. Dit leidde als van zelf tot de opheffing der Commissie ter Behartiging van de Vakbelangen van den Architect, wier taak nu immers geheel is samengesmolten met die van het Hoofdbestuur, bestaande uit en uitsluitend gekozen door de Architect-leden.

Ook de nieuwe indeeling der leden en de benaming der groepen geeft een zuiver beeld van den toestand.

De Mij. wordt beheerscht door hare groep van stemgerechtigde leden, de Architect-Leden — welke naam burgerrecht had verkregen en aangehouden werd — en over wier toelating eene Commissie van advies dient, als waarborg voor een hoog peil dezer groep, waaraan de groep hare beteekenis zal ontleenen en dat omgekeerd aan hare leden een cachet geeft.

Daarnevens staat de groep der Buitengewone Leden, waartoe gerekend worden zij, die om de een of andere reden geen Architect-Lid zijn, maar wier belangen toch geacht mogen worden op meerdere punten parallel te loopen met die der Architect-leden. Wij teekenen hierbij aan, dat zij die den leeftijd van 26 jaren nog niet bereikten en tegen betaling der halve contributie zich bij de Mij. aansluiten, eene onderafdeeling van de groep „Buitengewone leden" vormen. Wijders is uit hen, die zich tot de Maatschappij genegen gevoelen een groep Donateurs gevormd; zij ontvangen de publicaties der Mij. en hebben vrijen toegang tot de bibliotheek, tentoonstellingen, Algemeene vergaderingen en excursies der Maatschappij. De Buitengewone leden, benevens de Donateurs, hebben geen stemrecht.

Deze verdeeling maakt mogelijk een zuivere groepeering der leden in hunne verhouding tot de actie en de strekking der Maatschappij.

De sinds jaren uitgesproken wensch en stellige verwachting, dat de Maatschappij zich in den boven geschetsten zin zou vervormen, is nu verwezenlijkt. Het verwijt, dat hoewel feitelijk geheel ten onrechte, de besluiten en handelingen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst niet mochten beschouwd worden als eene uiting van architecten, aangezien niet deze het uitsluitend stemrecht hadden bij de verkiezing van hen, die de Maatschappij leiden (het Hoofdbestuur) en de behartiging hunner vakbelangen niet voldoende op den voorgrond was geplaatst, heeft geen reden van bestaan meer.

Alle waarborgen zijn nu ook wettelijk geboden en in de Statuten neergeschreven, dat de zuivere belangen der architecten en der architectuur in en door de Maatschappij tot hun recht kunnen komen, dank zij de positie, welke bij deze reorganisatie aan de Architect-Leden in de Maatschappij is toegekend.

De mogelijkheid is aldus geschapen tot het ontstaan in Nederland eener krachtige architecten-organisatie, welke toegerust is ook met de materieele middelen om eenerzijds haar lidmaatschap aantrekkelijk te maken en anderzijds hare meening ingang te doen vinden.

De vermeerderde contributie der Architect-leden, die billijkerwijze beantwoordt aan hunne in de Maatschappij voorop staande positie, zal deze in staat stellen haar taak uit te breiden en in overeenstemming met de stijgende eischen te blijven vervullen.

Als onderwerpen, welke daarbij van de bijzondere zorg der Maatschappij verzekerd worden, zijn o. a. blijkens de instelling der Permanente Commissies van advies, naast de algemeene vakbelangen, aangewezen met name: de periodieken, het onderwijs en de boekerij.

Reorganisatie alleen, dat sta op den voorgrond, is niet voldoende om de Maatschappij tot meerderen bloei te brengen. Een tijdperk van ingespannen en gestadigen arbeid moet, in de eerste plaats voor het Hoofdbestuur, aanbreken, dat daarbij moet aansturen op samentrekking en ontwikkeling der beschikbare krachten.

Wanneer het zich daarbij echter gesteund weet door de belangstelling en medewerking der leden, dan zal het niet uitblijven of de zuiverder en juister toestanden, welke door de nieuwe regeling zijn in het leven geroepen, zullen een weerklank vinden in de positie der Maatschappij. Het bouwvak en hare beoefenaars zullen daarvan de goede vruchten plukken, doordien hun aanzien wordt bevestigd en hun invloed op den gang van zaken versterkt.

Het is een bestaansbelang der Nederlandsche Architecten dat zij, in eigen kring zoowel als naar buiten, eensgezind, met terzijde stelling van mogelijke verschillen van theorethischen aard — welke slechts tot verzwakkende verdeeldheid kunnen leiden — samenwerken tot verheffing van hun vak en hun stand in de algemeene opinie.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zal na de jongste reorganisatie met frisschen moed en krachtigen geest oprecht en naar haar beste weten trachten het hare bij te dragen ter bereiking van dit doel.

Namens de Commissie van Voorbereiding,

J. GRATAMA, Secretaris.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1911.

1ste Prijsvraag. Ontwerp voor een Café-Restaurant met aanlegsteiger voor roei- en zeilbooten.

Het café-restaurant met aanlegsteigers voor roei- en zeilbooten, is aan een uitgestrekte waterpartij gelegen, van een park, dat zich in de nabijheid van een groote stad bevindt.

Het beschikbare terrein is breed ± 80 M. en aan de eene zijde begrensd door een rijweg in het park en aan de andere zijde door het water.

De lengte van het trapezium-vormige terrein is langs het water ongeveer 150 M., terwijl de lengte langs den rijweg ongeveer 90 M. bedraagt.

De rijweg, welke ± 1.50 M. boven den waterspiegel gelegen is, bestaat uit een middenpad van ± 10 M. en 2 zijpaden ter breedte van ± 3 M.

Buiten het in beslag te nemen terrein, gaan rechts en links van het café-restaurant, van af den rijweg voetpaden naar den waterkant.

De wijze van afsluiting van het terrein langs het water wordt vrij gelaten.

Het café-restaurant, dat ongeveer in den rooilijn van den rijweg gelegen is, moet bevatten:

Sousterrain. Onder een gedeelte van het gebouw moet een sousterrain worden ontworpen, bevattende: een bierkelder, een wijnkelder, een provisiekelder, een kamer personeel met portaal en W. C. benevens een ruime bergplaats.

Beganegrond. Een ruime entrée met portiersloge, een groote zaal ter oppervlakte van ± 400 M²., een eetzaal groot ± 100 M²., een biljartzaal groot ± 100 M²., een buffet met buffetkamer, kamer voor den kastelein, de noodige ruime toiletten voor Dames en Heeren, benevens een dienstingang, tevens toegang gevende voor de woning van den kastelein.

Entresol. De woning van den kastelein, bestaande uit 3 kamers, W. C. en kleine bergruimte, voorts de restauratiekeuken met spoelkeuken en bergplaats servies.

Ter beschutting van den, aan het water gelegen, tuin, moeten ter weerszijden van het café-restaurant flinke veranda's of galerijen gebouwd worden, welke aan de landzijde zooveel mogelijk door bosschages aan het gezicht onttrokken worden.

In den tuin moet gelegenheid zijn voor de opstelling van een orkest.

De tuin moet aan weerszijden van het café-restaurant direct vanaf den rijweg toegankelijk zijn.

Bij deze tuiningangen, moet aan de eene zijde een rijwielenbergplaats en aan de andere zijde een auto-garage, elk groot ± 50 M²., worden aangebracht, terwijl in de nabijheid van elken tuiningang, een buitenbuffet met kleine bergplaats moet worden ontworpen.

Ter afsluiting van de veranda's of galerijen aan de waterzijde, moeten 2 paviljoens gebouwd worden, welke elk bevatten: een bergplaats, ten dienste van de roei- en zeilvaartuigen en van buiten toegankelijk, groot ± 50 M²., benevens een portaal met W. C., kleedkamer groot ± 35 M². en waschgelegenheid ± 12 M².

Langs een gedeelte van den oever moet een plankier ter breedte van ± 2 M. worden aangebracht, terwijl bovendien bij de paviljoens plankieren tot een maximum lengte van ± 25 M. in het water kunnen worden uitgebouwd, voor het aanleggen van de roei- en zeilbooten.

Gevraagd wordt te teekenen:

het plan van het geheel, met plan van het sousterrain en entresol op een schaal van 1 à 200.

Voorgevel langs den rijweg en zijgevel van het café-restaurant, voor- en zijgevel van één der paviljoens met aansluitende veranda of galerij, een lengte- en een breedtedoorsnede van het café-restaurant en van één der paviljoens, alles op een schaal van 1 à 100.

Een détail van een gedeelte van den voorgevel en van de groote zaal, op de schaal 1 à 20 en ten slotte een perspectief-teekening van het geheel, vanaf het water gezien.

Uitgeloofd worden:

Een 1e prijs: zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 100.—;

Een 2e prijs: bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 50.—;

Een 3e prijs: getuigschrift der Vereeniging, benevens f 25.—.

2de Prijsvraag. Ontwerp voor een Vignet.

Men vraagt het ontwerp van een vignet voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, moetende dienen voor quitantiën, enveloppen, briefpapier etc. etc. en bestemd om in één kleur te worden uitgevoerd.

Het cliché zal een grootte hebben van 0.05 M., rond, vierkant of veelhoekig.

Als schrift zal het ontwerp, in duidelijk leesbare letters, bevatten den naam der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" en „Rotterdam".

Overigens is de ontwerper geheel vrij.

De ontwerpen zullen worden ingezonden, geteekend in één kleur op 1½ maal bovengenoemde grootte.

Uitgeloofd worden:

Een 1e prijs: zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 50.—;

Een 2e prijs: bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 15.—;

Een 3e prijs: getuigschrift der Vereeniging.

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn en, van de 1e prijsvraag, geen grootere afmeting hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 1 December 1911 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Oost-Zeedijk 229. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.

Ontwerpen, na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een tweede dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De Ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

J. W. HANRATH, Architect te Hilversum.
J. P. HOUTZAGERS, Architect, Directeur van het Kunstnijverheidsmuseum, te Utrecht.
A. J. TH. KOK, Architect te Rotterdam.
J. P. STOK Wzn., Architect te Rotterdam.
JAN STUIJT, Architect te Amsterdam.
W. F. OVEREIJNDER, Architect te Rotterdam, (plaatsvervangend).

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. Ct." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1912 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Rotterdam, Juli 1911.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 28. Officieel gedeelte. Hulde aan Otto Wagner.
Kroniek XXV. Rotterdamsche Parkplannen door J. Gratama.
Stedenbouw, door J. G. Wattjes b.i. (vervolg).
Toren te Velp (N.-B.) en twee Landhuizen te Laren (N.-H.) arch. A. J. Kropholler, met afbeeldingen.
Warmtetransmissie van gewapend beton door F. G. Unger (vervolg).
Over het verband tusschen den tijd van het vellen der boomen en de hoedanigheid van het hout.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
De Schapenduinen, door A. W. Weissman.
IXde Internationaal Congres voor Architecten te Rome 1911.
Het Koloniaal Instituut op de oude Oosterbegraafplaats, door H. J. M Walenkamp Czn., met afbeeldingen.
Tentoonstelling van de Quellinusschool.
De Utrechtsche Club van leden van A et A.
De Tivoli-zaal tijdens de Utrechtsche Lustrumfeesten, door W. Vogelsang.

DE BOUWWERELD No. 28. Het Provinciale krankzinnigengesticht «Duin en Bosch» te Castricum (slot).
Gemeentewoningen te Edam, wijk 7 en 8 genaamd dorp Volendam, door J. Letzer g.a. met afbeelding.
De kerk te Kuik.
Waarom geen Loodwitverbod door C. P. van Hoek (vervolg).

DE INGENIEUR No. 28. Vervanging van de gegoten ijzeren draaibrug over de Mark bij Zevenbergen in den spoorweg van Dordrecht naar Roosendaal. Voordracht, gehouden in de vergadering der afdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie van 19 Juni 1909 door P. Joosting, met afbeeldingen.
De Technische Hoogeschool en de Nederlandsche taal, met een nascrift van R. A. van Sandick c.i.
De werkzame capaciteit van driephasenkabels, door Dr. W. Lulofs M. Sc., met afbeeldingen.
Gebogen dakgoot door H. Oostinjer c. b. i. met afbeeldingen.
De electriciteits-voorziening in Oostelijk Gelderland en Overijsel, door G. H. E. Bergsma.
Verbrandingsmotoren voor zeeschepen, door H. W. van Tijen, vervolg met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Bestrijding van de deining in de visschershaven te Scheveningen, door D. J. F. van Es c.i., met afbeelding. — Hetzelfde onderwerp, door C. van Aller, met afbeelding. — Hetzelfde onderwerp door H. van Gelderen c.i., met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T) No. 28. Officieel gedeelte. — Commissie voor de statistiek. — Een ellips-constructie door middel van cirkelbogen. — Oververhitte stoom in scheepsmachines. — Ingezonden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 2. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — Dinassteenen. — Het opslaan van kolen.

MODERNE BAUFORMEN Nos. 6 en 7. In het eerste of Juninummer van Dr. Baers maandschrift vinden wij voornamelijk werken van Dresdener bouwmeesters afgebeeld als: een houten kerkje van Tscharmann, een bierhuis van Oswin Hempel en het belangrijke „Geschäftshaus" van den uitgever B. G. Teubner te Leipzig door Wiliam Lossow en Max Hans Kuhne. In deze werken is de gevel van laatstgenoemd gebouw modern te noemen, maar in de interieurs schijnt men meer en meer van een zoeken naar nieuwe vormen terug te komen. De bierkelder van Hempel heeft tenminste een bepaald Oud-Duitsch, wellicht min of meer Zuid-Duitsch karakter. Het inwendige van het uitgevershuis is in strenge vormen gehouden. Bij een verder afgebeeld werk van dezelfde meesters, de Synagoge te Görlitz, kan men hetzelfde opmerken. Uitwendig zou men de architectuur barok met moderne invloeden kunnen noemen, inwendig is een klassieke opvatting in den geest van het Empire aan het woord. Meer vrijheid veroorlooft men zich in de prijsvraagontwerpen, waaronder die voor de bebouwing van den Königsufer te Dresden-Neustadt zeer belangrijk zijn en van groote teekenvaardigheid getuigen, maar o. i. heeft toch ten slotte uitgevoerd werk altijd meer waarde.

Het Julinummer geeft een beschrijving van een heerenhuis van Otto Schulze-Kolbitz te Berlin-Halensee, met vele afbeeldingen, verder eenige werken van Glogner & Vermehren te Lübeck, een groot aantal kamerinterieurs, waaronder nogal een en ander van twijfelachtige waarde. Wat in dit nummer het meest de aandacht trekt, zijn een paar kijkjes in den tuin van John. D. Rockefeller te New-York, voorstellende een pergola uitgevoerd door den architect William Welles Bosworth.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION Nos. 9 en 10. Ook van Alexander Kochs maandschrift zijn na onze laatste bespreking twee nummers verschenen. Het Juninummer opent met een artikel over de Tentoonstelling te Darmstadt in 1911; naar de afbeeldingen van de tentoongestelde schilderijen te oordeelen is de tijd der geruchtmakende buitensporigheden voorbij en zijn er blijkbaar goede stukken, o.a. een zeerverdienstelijke oogst-arbeider van Bantzer en andere figuurstukken, maar toch nog te veel atelier-studies die eigenlijk niet op een tentoonstelling behooren, maar voor deze gelegenheid een gefantaiseerden naam hebben gekregen. Van architectuur geeft deze aflevering alleen een en ander van Hans Ofner en onder de kunstnijverheidsproducten aardige vogels door Pottner gemodelleerd en uitgevoerd door de groot-hertogelijke porseleinfabriek te Karlsruhe.

Ook het Julinummer geeft allereerst plaats aan een schilderijententoonstelling, namelijk die van de Berliner Secession van dit jaar. Onder de afgebeelde werken vinden wij wat meer overdrijving en bedenkelijker producten dan te Darmstadt en toch schijnt het gehalte der Berlijnsche schilderkunst boven en hier en daar ver boven die van Darmstad te staan. Op meesters als Fritz v. Uhde, Max Liebermann, Lovis Corinth, Wilhelm Trubner en Hans Thoma kan de Hessische tentoonstelling zich niet beroemen.

Voor het overige is dit nummer bijna geheel gewijd aan meubelkunst van den Münchener architect P. L. Troost, een kunstenaar die voortbouwt op den Biedermeijerstijl en het Empire en blijkbaar niet zonder succes, en met zooveel talent, dat men later gewis in het onzekere zal verkeeren tot welke eeuw deze meubelen behooren.

Het mooist zijn onder Troost's scheppingen, wanneer men het zoo noemen mag, de kristallen lichtkronen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

— Uit Binnenwijzend (N.-H.) meldt men aan het «Nieuws van den Dag»: In verband met den wederopbouw van de twaalf verbrande woningen, dat slechts één daarvan een zoogenaamde «Zuid-Hollandsche boerderij» zal worden. De overige zullen óf als gewone woonhuizen worden herbouwd, óf in het bekende Friesche type. Ook de kerk wordt in haar oorspronke-

lijken vorm hersteld, dien men te mooi vond om prijs te geven. Als adviseur treedt op de heer Mulder, als architect de heer Frowein.

De daken mogen niet van riet zijn, althans wat het uitwendig gedeelte betreft. Wijl echter het beschieten met hout niet doelmatig wordt geacht, zal de inwendige bedekking wel met riet mogen plaats hebben.

SCHOONHOVEN. De Zuidhollandsche Archeologische commissie heeft zich tot den gemeenthraad van Schoonhoven gewend naar aanleiding van het door B. en W. ingediende voorstel om den aan de gemeente behoorenden toren der groote kerk af te staan aan de Ned. Herv. gem. met bedoeling, dat deze kerk en toren zal afbreken, terwijl haar van gemeentewege een subsidie van f 15.000 zou worden verleend.

De commissie noemt dit een voorstel, dat ieder beschaafde Nederlander als een ergerlijk vandalisme moet brandmerken, en dat een inwoner van de gemeente Schoonhoven, die ook maar eenig gevoel heeft voor hare eer en haar verleiden, nog pijnlijker moet treffen wegens het daaruit sprekende volkomen gemis van gemeentelijk waardigheidsgevoel.

Verschillende argumenten, waarvan B. en W. zich bedienen, tracht de commissie te weerleggen om er ten slotte op te wijzen, dat deze toren, wegens de architectonische behandeling van zijn onderste gedeelte, een unicum is in Zuid-Holland en wellicht in Nederland. De torens der groote kerken van Delft, Dordrecht, Den Haag en Rotterdam, de belangrijkste, welke in Zuid-Holland nog bestaan, zijn belangrijk eenvoudiger in hun benedenverdieping dan de toren van Schoonhoven, die zich onderscheidt door de ruime toepassing van bergsteen, de fraaie detailleering zijner contre-forten en vooral door de ongemeen rijke profileering der nis in zijn westwand, waarin zich deur en venster bevinden.

De commissie verzoekt den Raad met aandrang, het voorstel van B. en W. niet aan te nemen, doch tot restauratie van den toren over te gaan.

Het adres is geteekend door jhr. Victor de Stuers en den hr. Jan Kalf.

Zooals reeds vroeger werd gemeld, hebben ook de Oudheidkundige bond en Heemschut een adres aan den Raad van Schoonhoven verzonden, waarin er met klem op aangedrongen wordt, den toren voor het nageslacht te behouden.

DEVENTER. Te Deventer doen de heeren Mr. J. Acquoy en Dr. M. E. Houck resp. voorzitter en secretaris van de commissie tot restauratie der St. Lebuines Kerk, opnieuw pogingen tot verdere restauratie. In een circulaire, waarin bijdragen worden gevraagd, wordt medegedeeld, dat de loffelijke poging van Mr. H. G. Jordens, om gelden bijeen te brengen teneinde de drie tegen de St. Lebuines aangebouwde huisjes tegenover het Stadhuis voor afbraak aan te koopen, niet het gewenschte succes heeft gehad.

De restauratie-commissie heeft daarom gemeend, het verwijderen van deze ontsierende gebouwtjes in haar verdere herstellingsplannen te moeten opnemen.

De uitvoering van het oorspronkelijke werkplan, waarmede in 1905 begonnen is, zal na verloop van 10 jaren, dus in 1914, eindigen.

Zooals echter bij de herstelling van dergelijke groote bouwwerken doorgaans gebeurt, is, zeggen zij, allengs ook tijdens de restauratie der St. Lebuines Kerk gebleken, dat met het oorspronkelijk geraamde bedrag niet alle gewenschte verbeteringen zullen kunnen worden tot stand gebracht. De raming der meerdere kosten, in 1914 zal dan de toegezegde f 100,000 zijn verwerkt, bedraagt f 46,000, waaronder is begrepen de opruiming der drie huisjes aan de Groote Kerkhof-zijde.

De commissie moet kunnen beschikken over een bedrag van f 23,000, gezien een eventueele rijksbijdrage van 50 pct.

Met buitengewonen klem tevens meent de commissie op steun te mogen aandringen, omdat zij reeds van particuliere zijde toezegging heeft ontvangen voor ongeveer de helft van het gevraagde bedrag van f 23,000, mits de andere helft door bijdragen bijeenkomt.

Personalia.

— Tot directeur aan de Burgeravondschool te Rotterdam is door den Gemeenteraad benoemd de heer P. H. van Linschoten aldaar.

— De heer S. Uden Masman, gewezen gemeente-architect van Gorkum, is benoemd tot opzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam.

— Naar «de Ingenieur» mededeelt, is Dr. G. de Gelder w.e.i., oud-onderdirecteur der gemeente-electriciteitswerken te Amsterdam, die indertijd op geruchtmakende wijze den dienst der hoofdstad verliet, thans bedrijfsingenieur van Van den Bergh's Ltd. te Kleef, benoemd tot hoofdingenieur bij de Deutsch—Ueberseeische Electricitäts-Gesellschaft en wordt als «Chef-Elektriker» van de Chilian Tramway en Electric Light Co. Ltd. geplaatst te Santiago (Chili). Dr. De Gelder heeft deze benoeming aanvaard en zal begin September 1911 zijn bestemming volgen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare KORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 29 JULI 1911. No. 30.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Koninklijk Paleis te Brussel.

DE NIEUWE GEVEL VAN HET KONINKLIJK PALEIS TE BRUSSEL.

Bij het bezoek aan Brussel zal onze Koningin logeeren in het Paleis, dat door Haren overgrootvader Koning Willem I gebouwd is en in de nabijheid van de geboorteplaats van Haren vader Koning Willem III, die, zooals misschien niet algemeen bekend is, een Brusselaar van geboorte was.

Dat het Koninklijk Paleis te Brussel door Willem I gebouwd is, is slechts ten deele juist, want in den loop der negentiende eeuw is er reeds veel aan verbouwd en bijgebouwd en eerst zeer kort geleden heeft het zijn tegenwoordig aanzien gekregen.

Het is echter waar, dat men, toen in 1814 aan den Souvereinen Vorst de koninklijke waardigheid was opgedragen, een weinig verlegen zat met de vraag, hoe men den Koning in de als residentiën aangewezen plaatsen aan behoorlijke paleizen zou helpen voor winterverblijf en hoe men zou voorzien in de behoefte aan geschikte zomerverblijven. Als winterverblijven werden aangewezen het Paleis te Brussel en het Oude Hof te 's-Gravenhage, als zomerverblijven het Loo en het Kasteel te Laeken. Alleen het laatste was in pre-

OUDE GEVEL VAN HET KONINKLIJK PALEIS TE BRUSSEL.

sentabelen staat, het Oude Hof in Den Haag was, evenals het Loo, in een zeer verwaarloosden en vervallen toestand en van een behoorlijk paleis te Brussel was eigenlijk evenmin sprake.

Het oude paleis, waar de gouverneurs der Oostenrijksche Nederlanden geresideerd hadden, was in 1731 door brand vernield en sedert dien tijd bewoonden zij het z.g. Huis van Oranje, dat eenmaal aan den Koning-Stadhouder Willem III behoorde. Dit laatste gebouw was echter klein en bovendien in den Franschen tijd tot museum en openbare bibliotheek ingericht. Toen werd aan den architect Van der Straeten opgedragen plannen te ontwerpen voor een nieuw paleis en in 1820 werd de bouw begonnen met gebruikmaking van verscheidene hotels, waarvan tengevolge van verkeerd begrepen zuinigheid, belangrijke gedeelten werden behouden, hetgeen op de distributie van het inwendige een schadelijken invloed had.

Voor het uiterlijk beoogde Van der Straeten aan het gebouw een langwerpig vierkanten grondvorm te geven, maar alleen de 120 M. lange voorgevel kwam hiervan geheel tot uitvoering. Wat dien voorgevel betreft had de architect zich geïnspireerd op het Hotel des Monnaies te Parijs, met dit verschil, dat dit gebouw geheel in gehouwen steen geconstrueerd is, terwijl te Brussel een ruim gebruik van baksteen en pleisterwerk gemaakt werd. De gevel vertoonde een beganegrondverdieping in blokwerk met rechthoekige ramen, een bel-étage over de geheele lengte, voorzien van een ijzeren balcon en een tweede verdieping met nagenoeg vierkante ramen, waarboven een kroonlijst met attiek. Eerst in 1827 werd naar de plannen van den architect Suys een avant-corps voor het midden van de façade aangebracht, gevormd door vijf arcaden in het front en eene arcade in elk zijvlak, waarboven een peristyle van zes Korinthische zuilen van ongeveer 10 M. hoogte, monolithen met bronzen kapiteelen. De kroonlijst van deze peristyle was voorzien van een balustrade met piedestals. De linker-zijgevel aan de tuinzijde was geheel in denzelfden geest behandeld met dit verschil, dat het avant-corps hier geen vrijstaande, doch slechts vier driekwart zuilen had. De binnenordonnantie was hoogst eenvoudig gehouden en alleen de twee vestibules, waarvan het gewelf gedragen werd door Dorische zuilen zonder basementen, verdienden vermelding.

Tot voor weinige jaren vormde de eentonige gevel de afsluiting van een der korte zijden van het park en hij zou in deze fraaie wijk van het nieuwere Brussel, tegenover de in elk geval veel levendiger architectuur van Guimard's Parlementsgebouw, in het geheel niet de aandacht hebben getrokken, ware het niet, dat de bezoekers van de Belgische hoofdstad in den regel wel eens wilden zien, waar de Koning woonde.

Van binnen echter bleef het niet bij het oude, daar werden herhaaldelijk verfraaiingen en verbeteringen aangebracht door Suys en andere bouwmeesters, en zoo kwam het paleis dan in het laatste vierendeel der negentiende eeuw in het bezit van een rijk uitgevoerde eeretrap, ruime serres en galerijen, een fraai gedecoreerde eetzaal en een, ook om hare practische inrichting voor groote feesten, geroemde balzaal, terwijl het geheele corps de logis door den architect Balat verbouwd werd.

De gevel bleef langen tijd onaangeroerd tot hij onder Koning Leopold II onderhanden genomen werd, om naar de plannen van den architect Maquet de algeheele metamorphose te ondergaan, die men uit onze afbeeldingen kan gewaarworden.

Dat het paleis een beter aanzien heeft gekregen zal men dadelijk moeten toegeven en niemand spreekt tegen, dat Koning Leopold II op zijne wijze veel voor de bevordering der bouwkunst gedaan heeft, maar de populariteit van dezen vorst heeft ook hier, gelijk elders, er veel onder geleden, dat hij te weinig notitie genomen heeft van de stroomingen op het gebied der kunst, die een andere richting uitgingen, dan gevolgd werd door de kunstenaars, die hem als adviseurs ter zijde stonden. Men is dan ook in de architectenkringen lang niet onverdeeld ingenomen met de nieuwe aanwinst, die de Belgische hoofdstad met dezen gevel gekregen heeft en men haalt zelfs gezegden van den bekenden oud-burgemeester Charles Buls aan om te klagen, dat men hier slechts een koude en arme allegorie rijker geworden is.

„Wanneer een Marsbewoner in Europa afdaalde," heeft Buls ergens geschreven, „zou hij kunnen gelooven, dat onze beschaving nog heidensch is. De antieke godheden moeten nog steeds dienst doen overal waar onze verbeelding tot uitdrukking komt, en de christelijke symbolen merkt men alleen op in de kerken."

„Op den top van het Paleis van Justitie verheft zich een buste van Minerva, gelijk te Parijs een kolossale Themis troont en onder het werk onzer hedendaagsche medailleurs vindt men nauwelijks een half dozijn werken, waarin christelijke denkbeelden zijn uitgedrukt."

„Evenwel lezen wij de Latijnsche schrijvers niet meer in het oorspronkelijke en laten de antieke mythen ons vrijwel koud, niet alleen, omdat er te veel misbruik van gemaakt is, maar bovenal omdat wij onzen geest niet meer verrijken met de klassieke poëzie, zooals de geletterden van de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw deden."

„Onze kunstenaars moesten van hun tijd zijn en hun scheppingen uitdrukken in moderne taal overeenkomend met onze cultuur en onze idealen. Zoo alleen zullen zij leven kunnen geven aan hun werken en ze kunnen doen begrijpen en waardeeren door hun tijdgenooten."

Hebben wij hier een algemeen oordeel van den schrijver van de „Esthétique des Villes" over toepassing van klassieke opvattingen in onzen tijd, meer direct tegen het werk van den bouwmeester Maquet en den beeldhouwer Vinçotte

gericht is de critiek, die de redacteur van het Bulletin des Métiers d'art ten beste gaf en die wij hier weergeven in de vertaling, zooals men die in de Januari-aflevering van St. Lucas aantreft:

Het fronton van het Koninklijk Paleis te Brussel is een buitengewoon belangwekkend stuk. M. Vinçotte heeft dat goed begrepen en het beeldhouwwerk ervan, met al zijn begaafdheid en ondervinding vervaardigd.

..... En nochtans valt er heel wat op af te dingen. Hier zou men iets gewenscht hebben, dat tegelijk decoratief, monumentaal en door elkeen gemakkelijk te begrijpen is; en daar rijst een buitenmate vergroot „pronkstuk" op, dat met al het overige van het gebouw hoegenaamd niet in betrekking staat en zooveel te moeilijker is om op afstand gezien te worden, daar het niet een feit aanhaalt maar enkel een droge en koude allegorie voorstelt, waaruit lastig een idee te maken is.

Wel is waar, van dichtbij ontleed, verraadt het beeldhouwwerk een „meester" van zijn tijd en den samenhang, de volheid en de beweging der compositie, de behendigheid van een voortreffelijk kunstenaar. Maar op zijne plaats, die dertig meter hoog is, en door onze nevelachtige lucht bekeken wordt, komt het gewrocht verminkt en als aan stukken getrokken voor. Immers de best afgewerkte bijzonderheden verliezen hunne kracht en, onder het kunstmatige patina, waarvan de beeldhouwer veel verwachten mocht, laat het werk als 't ware slechts brokken van zijn geheel uitschijnen.

Daarbij steekt het fronton erg af tegen al wat het omgeeft; want het paleis, naar den Korinthischen stijl opgevat, vereischte ongetwijfeld een eenvoudig en rustig Griekische fronton.

Wat dus vooral het fronton heeft doen mislukken, is het gemis aan architecturaal karakter en aan overeenstemming met het gebouw, dat het bekroont.

Over het werk van M. Maquet valt ongetwijfeld slechts weinig goeds te zeggen. Dit beduidt toch niet, zooals menigen het beweren, dat de bouwmeester verantwoordelijk is voor hetgeen de beeldhouwer misdeed; en kon Maquet de kritiek opnieuw uitnoodigen om zijn werk te komen „bewonderen", dan mocht hij met recht eischen, dat men daarmee rekening hield.

Men heeft gezegd: „Het fronton van Vinçotte wordt geschonden door het paleis zelf...." Zulke redeneering toont nu nagenoeg, hoe de hedendaagsche kunst het verkeerd heeft: een afzonderlijk stuk vervaardigen en er een stempel van persoonlijkheid aan geven, ja, dat kan men, maar meer ook niet. Wat moet nu de overhand hebben: of wel het fronton, dat als schilderij en een museumstuk behandeld wordt, of wel het paleis, dat men aanziet als een omlijsting van het fronton? Met andere woorden: Is het paleis opgevat en gebouwd om M. Vinçotte de gelegenheid te geven zijn meesterstuk te scheppen, of is het fronton slechts een onderdeel — belangrijk, ja — maar toch enkel een onderdeel van de architectonische versiering?

Onze middeleeuwsche ambachtslieden, (wat minder aanmatigend, maar ook minder goed betaald) hielden het met de tweede meening. Ook begrepen zij beter, wat zij te doen hadden en deden het beter: zij beseften, welke rol zij in het architecturaal drama speelden en speelden ze goed, zelfs wanneer het te versieren stuk maar middelmatig was, ja, soms wisten zij zoo een stuk te verbeteren.

.... En is nu het koninklijk paleis niet verfraaid sedert het fronton gebeiteld is, dan is het juist omdat de bouwmeester en de beeldhouwer vrijwillig afzonderlijk gewerkt hebben en zoo een eenvoudig maar hoofdzakelijk kunstprinciep miskend of niet gekend hebben.

Maquet heeft met de bekroning geen rekening gehouden; Vinçotte is tegen de architectuur opgestaan en heeft haar over het hoofd gezien, ofschoon zijn werk aan het andere moest ondergeschikt zijn en wie is dan de grootste schuldige?

Koloniaal Instituut te Amsterdam.

In het weekblad „Architectura" begroet de heer Walenkamp met ingenomenheid de voordracht van B. en W., om de Oosterbegraafplaats te bestemmen als terrein voor de stichting van het gebouw voor het Koloniaal Instituut, maar onvermengd is zijn vreugde niet, want hij is niet blind voor het gevaar, dat een plekje, waar de natuur tot een zekere hoogte hare rechten hernomen heeft, verloren zal gaan, in de toch reeds aan groene oasen te arme hoofdstad.

Reeds werd er vroeger de schennende hand aan geslagen en klakkeloos werden er een H. B. School en een Oudheidkundig Laboratorium neergezet. Wat lag dus meer bij de hand dan het Instituut hier ook maar een plaats aan te wijzen, er is immers ruimte genoeg?

En, wel wat vreemd, na zijn eerste ontboezeming, doet de heer Walenkamp dan een oplossing aan de hand, om het gebouw voor het Instituut midden in deze oase te zetten en motiveert hij zijn voorstellen door te constateeren het bedroevend feit, dat Amsterdam geen enkel terrein kan aanbieden, in alle opzichten groot en tevens welgelegen genoeg voor de stichting van een zoo waardig gebouw als het Koloniaal Instituut zal kunnen worden. Dat het gebouw er geen kwaad figuur zou maken geven wij gaarne toe en als men werkelijk niet anders kon, zouden wij het misschien geheel met de voorstellen eens zijn. Men kan echter wel anders, wanneer men zijn gezichtskring maar wijder trekt, dan het Amsterdam van heden. Dat mogen wij doen nu er uitbreidingsplannen zijn, uitbreidingsplannen, die toch immers niet voor de leus zijn opgemaakt en die toch niet beschouwd behoeven te worden, alleen als grondslagen voor een grondspeculatie van gemeentewege.

Gelukkig is er onder de leden van den raad een groep, die verder ziet dan B. en W. hier blijkbaar deden, gelijk men zien kan uit de hier volgende mededeeling van het „Nieuws van den Dag".

De raadsleden Boissevain, Den Hertog, Scheltema, Schoch en Sutorius hebben, naar aanleiding van de voordracht van B. en W. betreffende de Vereeniging „Koloniaal Instituut", de volgende motie ingediend:

„De Raad, gaarne erkennende dat de pogingen van de Vereeniging „Koloniaal Instituut", om haar doel te bereiken, van gemeentewege zooveel mogelijk moeten worden gesteund, en in het algemeen instemmende met de in dien geest door Burgemeester en Wethouders gedane voorstellen, acht de keuze van het ter beschikking van de Vereeniging te stellen terrein (de voormalige Oosterbegraafplaats) niet in het algemeen belang en verzoekt Burg. en Weth. daarom met genoemde Vereeniging in nader overleg te treden omtrent een terrein in de „Uitbreiding-Zuid."

In de toelichting doen de voorstellers uitkomen, dat de oude Oosterbegraafplaats als plantsoen aan het Oosterpark moet worden toegevoegd, welk plan al sedert jaren op uitvoering wacht.

Zij zeggen:

Een afstaan van de oude Oosterbegraafplaats voor het door de Vereeniging „Koloniaal Instituut" voorgestane doel achten wij, afgescheiden van de vraag, of het terrein de

Vereeniging op den duur zou bevredigen, zeer bepaaldelijk in strijd met het gemeentebelang, om de volgende redenen:

1°. Dringt hoe langer hoe meer het bewustzijn door, dat het Gemeentebestuur heeft te bevorderen de toetreding van licht en lucht in de verschillende stadsgedeelten, en in verband daarmede er naar heeft te streven, om daarvoor in aanmerking komende, in de kom van de Gemeente gelegen, onbebouwde terreinen ook onbebouwd te laten en voor plantsoen of park in te richten. Vereeniging van de oude Oosterbegraafplaats met het Oosterpark staat dan ook reeds jaren op het programma. Daarmede zou in strijd zijn eene uitgifte van de oude Oosterbegraafplaats aan de Vereen. „Koloniaal Instituut", omdat B. en W. zelve in hunne voordracht zeggen, dat men voor het te stichten gebouw „aan alle zijden" moet „kunnen beschikken over licht en lucht"; dat men „gelegenheid" moet hebben om ook „buiten het gebouw tijdelijke bergplaatsen of lokalen op te richten" en „voldoende uitgestrektheid gronds beschikbaar" moet houden „voor de toekomstige ontwikkeling van het geheel";

2°. Bezit de Gemeente in de oude Oosterbegraafplaats een terrein vol natuurschoon, waaraan Amsterdam nog veel te arm is. Door bebouwing zou een groot gedeelte van het door zijn schaduwrijke lanen zoo mooie plekje moeten worden opgeofferd;

3°. Zal bij een groot deel van de bevolking een bezwaar van ethischen aard waarde hebben, dat nl. na zoo korten tijd — de begraafplaats is eerst 17 jaren gesloten — de graven worden geruimd van zoovelen, wier gedachtenis nog voortleeft bij het tegenwoordige geslacht, in alle kringen der maatschappij;

4°. Voor de Vereen. „Koloniaal Instituut" kan de verkrijging van het voorgestelde terrein slechts van belang zijn, indien geen beter terrein voor haar ware aan te wijzen. Een groot practisch bezwaar zal zich bij de minste uitbreiding doen gevoelen in de omstandigheid, dat het voor eene harmonische bebouwing meest geschikte gedeelte van de oude Oosterbegraafplaats wordt ingenomen door de eigen graven, die het geheele middenstuk van het terrein innemen.

„Wij meenen, dat aan de Vereeniging een veel beter terrein kan worden aangewezen in de „Uitbreiding-Zuid" en dat daarmede een groot gemeentebelang betrokken is.

1°. Zal in de „Uitbreiding-Zuid" op onbekrompen wijze terrein voor de stichting kunnen worden afgestaan;

2°. Met eene monumentale stichting, als van de Vereeniging verwacht mag worden, zal in het toekomstige stadsgedeelte „Zuid" een centrum worden verkregen, waaromheen allengs andere voorname gebouwen of villa's zullen verrijzen, die de „Uitbreiding-Zuid" tot een fraai gedeelte van Amsterdam zullen maken;

3°. Zal de bebouwing van de „Uitbreiding-Zuid" door den bouw van een dergelijke stichting aldaar aanmerkelijk worden bespoedigd, waardoor een niet te onderschatten financieel voordeel voor de Gemeente zal worden verkregen.

Wij meenen, dat er zich thans eene zeldzame gelegenheid voordoet, om naar twee kanten tegelijk een groot gemeentebelang te bevorderen.

IXe Internationaal Architecten-Congres te Rome van 2–12 October 1911.

Hoewel het programma van de recepties, excursies, enz., verbonden aan het te houden Architecten-Congres, niet vóór medio Augustus kan worden vastgesteld, kan ondergeteekende, naar aanleiding van de vele bij hem ingekomen vragen en inlichtingen betreffende de reisindeeling, enz. enz., voorloopig wel eenige nadere inlichtingen verschaffen.

Men vraagt hem o a.:

Wanneer zullen de excursies plaats vinden in de omstreken van Rome?

Deze vinden plaats waarschijnlijk Vrijdag onmiddellijk na de sluiting van het Congres op 6, 11 en 12 October.

Wat wordt bedoeld met het „rendez-vous" te Venetië en wanneer zal dit plaats vinden?

Het rendez-vous te Venetië zal plaats vinden 13 October te 2 uur des namiddags in het Paleis van de Dogen, om de nieuw opgebouwde toren van St. Marcus te zien, die tegen dien datum gereed is.

De congressisten die naar Florence en Ravenne wenschen te gaan, kunnen dat doen, doch om op tijd te Venetië te zijn, nemen dan geen deel aan de excursies bovenbedoeld.

Of er gelegenheid is de Tentoonstelling te Turijn te bezoeken?

Zeer zeker, doch op de terugreis, nà het bezoek aan Venetië.

De Piermonteesche collega's van het Uitvoerend Comité zullen de congressisten ontvangen en de stad zoowel als de Tentoonstelling laten zien, even goed als de Florentijnen dit te Florence en als de Venetianen dit te Venetië zullen doen.

Op de vraag: of Napels, Pompei en Herculanum kunnen worden bezocht, moet opgemerkt, dat dit geheel buiten het Programma ligt, m. a. w.: zij, die dit wenschen, moeten het doen vóór of tijdens het Congres.

Voor de congressisten geven de spoorweg-maatschappijen reducties, waarschijnlijk 8 billetten, voor de excursies, enz. Zij, die daarvan willen profiteeren, doen verstandig het 1e billet te benutten voor de directe reis van de grens naar Rome.

Inmiddels wacht ondergeteekende de opgaven tot deelneming aan het Congres af aan zijn adres te Amsterdam, Weesperzijde 26.

Zoodra de officiëele gedetailleerde programma's verschijnen, doet hij daarvan mededeeling en zendt H.H. deelnemers een officiëeel billet ter deelname en onderteekening toe.

De Secretaris van het Comité Permanent
voor Nederland,

A. SALM G.Bzn.

PROGRAMMA VAN EISCHEN, TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN DEN CURSUS VOOR OPZICHTER VAN WEG EN WERKEN BIJ SPOOR- EN TRAMWEGEN, INGESTELD DOOR HET INSTITUUT „JACOB VAN CAMPEN" TE AMSTERDAM.

1. Rekenkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkantswortel-trekking; logarithmen. Kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten; kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in de praktijk gebruikelijk zijn.

2. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van

vlakke figuren. Berekeningen van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

3. Beschrijvende Meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen, de scheeve projectie; een en ander in verband met eenvoudige bouwkundige onderwerpen.

4. Stelkunde.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Eenvoudige vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

5. Gonio- en Trigonometrie.

Bekendheid met de afleiding en het gebruik der voornaamste goniometrische formules en met rechtlijnige trigonometrie voor zoover betreft het berekenen van recht- en scheefhoekige driehoeken.

6. Nederlandsche taal.

Het maken van een opstel of rapport betreffende een technisch ontwerp. Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

7. Burgerlijke- en Waterbouwkunde.

Kennis van de grondbeginselen der Burgerlijke- en Waterbouwkunde.

a. Steenconstructies. De samenstelling van al die metselwerken, welke in de Burgerlijke- en Waterbouwkunde voorkomen.

b. Houtconstructies. De houtverbindingen; houten fundeeringen; beschoeiingen, damwanden en bekistingen, balklagen, raam- en deurkozijnen, vloeren, formeelen, ramen, deuren, jaloezieën en luiken, trappen enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen en houten bruggen.

Het toepassen, stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

c. IJzerconstructies. Verankeringen van metselwerk en houten constructies. Versterking van houtconstructies door ijzer. De inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen. Kennis van de typen van ijzeren kappen en bruggen.

d. Dakbedekkingen. Kennis van verschillende dakbedekkingen.

e. Stukadoor-, schilder- en behangwerken. Kennis van de samenstelling van stukadoor-, schilder- en behangwerken.

f. Afvoerleidingen. Kennis van het aanleggen van afvoerleidingen voor huis- en hemelwater en van faecaliën.

g. Grondwerken. Aanleg en onderhoud van de aarden baan van spoorwegen, ontgravingen en aanvullingen van fundeeringen enz.

h. Fundeeringen. Kennis van de meest gebruikelijke wijzen van fundeeren.

i. Kunstwerken. Typen van kunstwerken, welke in het algemeen bij spoorwegen voorkomen, als doorlaten, syphons enz.

8. Kennis der bouwmaterialen.

Kennis van de eigenschappen der gebruikte houtsoorten, baksteen, meest gebruikte natuursteenen, kalk, cement, mortels, beton en pleister, metalen, verf- en oliesoorten.

9. Landmeten en waterpassen.

a. Kennis van de inrichting, het gebruik en de regeling der voornaamste instrumenten, ingericht tot het meten van hoeken of afstanden en die tot het uitvoeren van waterpassingen.

b. Bekendheid met het inrichten van eenvoudige opnamen in vlak- of bergterrein en het in kaart brengen daarvan.

c. Bekendheid met het uitvoeren eener aaneengeschakelde waterpassing.

d. Het uitzetten van rechte strekkingen en bogen.

10. Kennis van werktuigen.

Kennis der eenvoudige werktuigen, welke in de praktijk veelvuldig toepassing vinden.

11. Teekenen.

Gedurende den cursus is de candidaat verplicht, 6 netteekeningen van eenvoudige ontwerpen of détails te vervaardigen, zoowel op linnen als op papier.

12. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen.

13. Spoorwegbouw.

a. Beginselen van den aanleg van spoorwegen; aarden baan, ballastbed, ijzeren bovenbouw.

b. Onderhoud van spoorwegen, aarden baan, ballastbed, ijzeren bovenbouw, gebouwen, kunstwerken, in het bijzonder ijzeren bruggen.

14. Signalen.

Kennis van de bij spoor- en tramwegen toegepaste eenvoudige signalen.

15. Reglementen.

a. Kennis der spoorwegwetgeving voor zoover deze betrekking heeft op den dienst van Weg en Werken.

b. Algemeene beginselen van de bij spoor- en tramwegen in gebruik zijnde dienstvoorschriften.

TOELICHTING.

Doel.

De aanleg en exploitatie van spoor- en tramwegen, zoowel in Indië als in Nederland, vorderen veelzijdig ontwikkeld personeel. We hebben hier in de eerste plaats het oog op de opzichters. Dezen moeten kennis bezitten van: Waterbouwkunde, Burgerlijke Bouwkunde, Spoorwegbouwkunde, van Waterpassingen en Opmetingen, enz. enz.

De bezitters van het diploma van Bouwkundig Opzichter of Teekenaar kunnen feitelijk, wegens hun onbekendheid met water- en spoorwegbouw, niet in aanmerking komen. Iemand met het diploma Opzichter van den Rijkswaterstaat evenmin, omdat hij niet voldoende kennis van spoorwegbouwkunde heeft. Toch komen dergelijke personen bij gebrek aan andere krachten in aanmerking voor eene benoeming.

Het Instituut „Jacob van Campen" heeft hierom het initiatief genomen, een cursus in te stellen ter opleiding voor spoor- en tramwegopzichters. Uit vorenstaand programma blijkt, dat de cursus geheel op de practische eischen, welke men aan den spoorwegopzichter stelt, gebaseerd is.

Deelname aan dezen cursus staat voor ieder, die voldoend lager onderwijs heeft genoten, open. De duur van den volledigen cursus wordt op 3 jaar geschat. Elke candidaat verbindt zich, minstens voor 4 op elkaar volgende maanden den cursus te volgen. Zij, die hun wensch daartoe te kennen geven bij den aanvang van den cursus, kunnen in het bijzonder hunne opleiding ontvangen voor Opzichter bij de spoor- en tramwegen in Ned.-Indië.

Bekortingen in den cursus.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma Bouwkundig Teekenaar worden geacht voldoende bekwaam te zijn in de vakken, genoemd sub 1, 2, 3, 4, 6, 7 (voor zoover Burgerlijke Bouwkunde betreft), 8, 10.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma Bouwkundig Teekenaar worden geacht voldoende bekwaam te zijn in de vakken: 1, 2, 3, 4, 6, 7 (voor zoover Burgerlijke Bouwkunde betreft), 8.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma Opzichter van den Rijkswaterstaat, worden geacht voldoende bekwaam te zijn in de vakken: 1, 2, 4, 5, 6, 7 (uitgezonderd punt c en f), 8, 12. In deze vakken behoeft dus geen nader onderwijs ontvangen te worden.

De vrijstellingen zijn echter alleen van kracht, wanneer in de desbetreffende vakken een voldoend cijfer is behaald, 't geen moet blijken door overlegging bij de inschrijving van de officieele puntenlijst of het diploma.

Diploma.

Wanneer de candidaat met vrucht den cursus of de voor hem vereischte onderdeelen hiervan heeft gevolgd, wordt hem, zonder examen, een diploma uitgereikt.

Namens de Directie van het Instituut:

Amsterdam, Juni 1911. F. WIND.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Motie van Afkeuring.

Bij referendum onder de zaakkundige leden der vereenigingen, aangesloten bij de federatie die zich ten doel stelt te Amsterdam een gebouw te stichten voor de beoefening van alle kunsten, is, gelijk men zich herinneren zal, de heer H. P. Berlage als architect van deze onderneming aangewezen, terwijl de heer K. P. C. de Bazel een gelijk aantal stemmen op zich had vereengid.

Met dezen uitslag der stemming is de Bond van Nederlandsche Architecten niet tevreden. In haar vergadering van 15 Juli jl. heeft deze vereeniging, volgens het „Hbld.", een motie aangenomen van den volgenden inhoud:

De Bond van Nederlandsche Architecten, den 15en Juli 1911 te Amsterdam in vergadering bijeen, spreekt zijn afkeuring uit over de wijze waarop het bestuur van het „verbond van kunstenaarsvereenigingen" het referendum in zake de keuze van de architecten voor het te stichten kunstenaarsgebouw heeft uitgeschreven, daar deze wijze geen waarborgen geeft voor een ernstige uitspraak.

Als toelichting dienen:

1°. dat, door het niet bekend maken van een „kiezerslijst" geen waarborgen besaan dat niet onbevoegden tot een keuze zijn toegelaten;

2°. dat, door het niet benoemen van een stembureau geen waarborgen aanwezig zijn dat een juiste contrôle der ingekomen biljetten heeft plaats gehad;

3°. dat eenmaal een referendum uitgeschreven, waarvan de uitslag was dat geen der candidaten de volstrekte meerderheid had verkregen, en de beide candidaten met het hoogste stemcijfer een gelijk aantal stemmen op zich vereenigd zagen, alleen langs den weg eener herstemming een definitieve keuze had mogen plaats hebben.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 29. Officieel Gedeelte. Adres aan den Raad der gemeente Schoonhoven.

Stedenbouw, door J. G. Wattjes h. i. (Vervolg)

De Herziening der Hinderwet, door J. H. Schaad.

De Invloed van gevels der huizen op de schoonheid van een stadswijk.

Verslag van de VIIe samenkomst van Directeuren enz. van Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht.

Losse plaat. Kerk en toren te Schoonhoven.

ARCHITECTURA No. 29. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Wederom een nieuw museum te Amsterdam.

De Schapenduinen.

Nog eens: Parkaanleg te Rotterdam.

De Tivolizaal tijdens de Utr. Lustrumfeesten 1911, door C. J. de Haas en D. J. Heusinkveld.

Prijsvragen door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam, uitgeschreven in 1911.

Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg).

DE BOUWWEREELD No. 29. Schoonhoven en zijn bedreigde kerk met afbeeldingen.

De kerk te Kuik, door Jan Kalf.

Zandsteen, door Prof. J. A. van der Kloes.

Waarom geen loodwitverbond? door C. P. van Hoek. (Vervolg).

Losse plaat. Afbeeldingen uit: Volkstümliche Kunst aus Elsass-Lothringen.

DE INGENIEUR No. 29. De Middelbare Technische School «Amsterdam», tevens Kweekschool voor Machinisten. Voordracht gehouden in de vergadering der afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het K. I. v. I. van 6 Mei 1911 door H. Enno van Gelder.

Het watergebruik in de gemeente Rotterdam, door P. Huffnagel, met afbeeldingen.

Verbrandings-motoren voor zeeschepen, door H. W. van Tijen, met afbeeldingen (Vervolg).

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het K. I. v. I. van 12 Juli 1911.

Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland op 4 en 5 Juli 1911 te Leeuwarden.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 29. Officieel gedeelte. — Aankondigingen van vergaderingen. — Berichten en mededeelingen. — Oververhitte stoom in scheepsmachines (slot). — Het gewapend beton. — Correspondentie. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910. —

DE AANNEMER No 29. Verslag van de Zestiende Jaarvergadering van den Ned. Aannemersbond op 12 en 13 Juli 1911, te Apeldoorn.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 3. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — Invoerrechten op bouwmaterialen. — Meestercursus aan de Steenbakkersschool te Lauban, — Onderzoekingen van oude baksteenen en oude mortel.

DE NATUUR. Uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 7: Kunstmatig bereide, radio-actieve geneeskrachtige wateren: Dr. A. J. C. Snijders. — De doode stad Chara-Choto in Midden-Azië: C. L. de Veer. — Een practische Omschakelaar: J. Tendeloo. — De Biet suiker-fabricage: D. Bieselaar. — Basiliskos en Cockatrice: J. C. F. van Balen. — Gnomonica: W. E. van Wijk. — Vlinders en Zwammen: P. Haverhorst. — Het amagnetische kompas van Anschütz Dr. Z. P. Bouman. — Draadlooze telefonie: F. T. C. Remery. — De Boomklever: T. E. Bouma. — Eenvoudige Proeven: Het koolzuur in de lucht; het uitgieten van een kaars: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI No. 13 en 14. De Julinummers van het orgaan der Nederlandsche Baksteenfabrikanten bevatten, behalve een paar officieele berichtjes, op de Vereeniging betrekking hebbende, een reeks vervolgartikelen, meest uit Duitsche en Amerikaansche tijdschriften vertaald. Een uitzondering maakt hier een aanhaling uit »de Beweging» van een uitspraak van Berlage over steen en ijzer uit schoonheidsoogpunt. Met steen kan hier zoowel bergsteen als baksteen bedoeld zijn en wat deze aanhaling dus hier in dit tijdschrift doet, is niet recht duidelijk. Dit zou men ook kunnen zeggen van andere artikelen, die over metselspecie en tras en over woningtoestanden handelen. Wij nemen dan aan, dat de geillustreerde artikelen over de ontwikkeling van het woonhuis in Engeland en de beschrijving van het landhuis »Leeuwenrode» in Brabant eigenlijk maar tot opluistering dienen. Wat het laatste betreft komt ons de keuze niet bijzonder gelukkig voor en in elk der beide voor ons liggende afleveringen komt eigenlijk maar een artikel voor, dat voor den steenfabrikant van eenig belang kan zijn t.w. in no. 13 dat »Over Verglazen« (vervolg) door G. Benfey te Lauban en in no. 14 het vervolg van het artikel »Klei«. De mededeelingen over de baksteen- en buizenindustrie te Louisville (V. S.) en over de verkoopsvereenigingen in de Duitsche baksteennijverheid zijn op zichzelf wel zeer belangrijk, maar wij gelooven, dat en in Amerika en in Duitschland de economische toestanden te zeer van de onze verschillen, om er vooralsnog aan te kunnen denken, werkwijzen of maatregelen, die daar met succes worden toegepast, hier te lande te kunnen invoeren. En nu kan men wel zeggen, dat het toch zijn nut heeft, dat men er hier kennis van neemt, maar er zijn zoovele zaken van meer direct practisch belang voor onze baksteenindustrie, die men in het orgaan der fabrikanten besproken zou willen zien en waarover men hun eigen meening zou willen hooren.

Zoo hoorden wij dezer dagen door een aannemer beweren, dat de invoering der bouwverordeningen allerwege van grooten invloed zal blijken op de algemeene invoering van den ringoven in onze industrie en wij zouden wel eens willen weten of dit nu maar een losse veronderstelling is, dan wel of men in de industrie werkelijk reeds iets van dien invloed gewaar wordt.

BOUWKUNST No. 3. In het tweemaandelijksch tijdschrift van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst geeft de heer J. F. van Hoytema nog eens een herinnering aan de »Architectuurschetsen«, die verleden jaar in verschillende steden werden tentoongesteld en geeft daarbij een zeer lezenswaardige beschouwing met afbeeldingen van tal van die schetsen, welke indertijd, in ons verslag van die tentoonstelling door ons als de meest belangrijke werden vermeld. Gereedelijk kunnen wij instemmen met den hr. v. H., waar hij zijn bevreemding uitdrukt, dat de tentoonstelling zoo weinig of bijna geen eigenlijke architectuurschetsen, d.w.z. ontwerp-schetsen of ideeën-schetsen, te zien gaf en wij hopen met hem, dat er tallooze in portefeuille zijn en eenmaal aan het daglicht zullen komen, wij zouden echter ook niet gaarne zien, dat de goede gewoonte van reisschetsen te maken in onbruik geraakte, als een oefening niet alleen in het hanteeren van de teekenstift, maar bovenal als een oefening in het scherp en nauwkeurig zien en opmerken, waaraan de Camera en de prentbriefkaart zooveel kwaad doen, hoezeer wij beide ook naar waarde weten te schatten.—

HET HUIS, OUD & NIEUW Nos. 5 en 6. Deze beide nummers van Eduard Cuypers Maandelijksch Prentenboek bevatten te zamen slechts twee artikelen, maar zijn daarom toch zeer belangrijk en wel in de eerste plaats door de uitvoerige en met vele afbeeldingen toegelichte monographie van het merkwaardige kasteel Doornenburg in de Over-Betuwe, een sedert jaren aan verval prijsgegeven slot van middeleeuwschen oorsprong, maar wat afgelegen van den grooten weg en dus weinig bekend. Hoezeer het ook verwaarloosd is, toch is er nog vrij volledig het type van het Geldersche kasteel in bewaard gebleven. Naar verhouding is er veel minder aan geknoeid dan b.v. aan Doorwerth, waarover thans zooveel drukte gemaakt wordt, maar dat als monument zeer ver bij Doornenburg achterstaat. Wij mogen den heer D. J. van der Ven wel dankbaar zijn, dat hij in woorden, die spreken van groote liefde en belangstelling voor historie en kunst, ons zoovele interessante bijzonderheden in zijn beschrijving mededeelt. Moge zij komen onder de oogen van hen, wier belangstelling gaande gemaakt moet worden en moge dit ten gevolge hebben, dat van dit monument bewaard blijve, wat nog te redden is. De tand des tijds knaagt onverbiddelijk voort aan onze monumenten, maar zij kunnen heel wat verdragen. De tijd vordert betrekkelijk nog langzaam met zijn sloopingswerk, als ware het, om ons gelegenheid te laten tot inkeer te komen en in te grijpen. Het zou dus dubbel onverantwoordelijk zijn, wanneer wij hem hier ongestoord zijn gang lieten gaan.

«Oude Tabaksdoozen» daarvan vertelt ons de heer A. O. van Kerkwijk in het tweede artikel. Het is een groote sprong van den ouden vestingbouw naar de kleinkunst, maar de tabaksdoos heeft, zoo goed als het kasteel, hare geschiedenis en, wat meer zegt, hare plaats in onze kunstgeschiedenis. Wie dit niet wist kan het reeds zien aan de hier gegeven afbeeldingen, waarin doozen zijn voorgesteld van de zestiende eeuw tot de negentiende. Dat die uit de zeventiende en achtiende eeuw het als kunstwerken winnen van de latere behoeven wij wel nauwelijks te vermelden. En wat biedt onze tijd dan op dit gebied? vragen wij onwillekeurig en wij leggen onze sigarenkoker naast zulk een geciseleerd metalen doos en het antwoord ligt voor ons.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

DE KAZERNES TE 's-GRAVENHAGE.

B. en W. van 's-Gravenhage maakten dezer dagen de volgende correspondentie openbaar:

Aan den Minister van Oorlog.

In verband met het ter zijde aangehaalde schrijven van uwer Excellentie's ambtsvoorganger hebben wij de eer uwer Excellentie mede te deelen, dat wij bereid zijn te bevorderen, dat, ten behoeve van den bouw van nieuwe kazernes c.a. voor het garnizoen te dezer stede, door de gemeente kosteloos aan den Staat der Nederlanden worde afgestaan het pl.m. 22½ Hectaren groote Gemeenteëigendom in de Westduinen.

Bovendien zijn wij niet ongeneigd, er toe mede te werken, dat de Gemeente aan den Staat vergoede de kosten, die de Staat eventueel zal hebben te maken voor vergrooting van den door de Gemeente afgestanen grond door onteigening van aangrenzend, in Westelijke richting gelegen terrein, wanneer en voor zoover die vergrooting onvermijdelijk noodzakelijk is en zich beperkt tot een niet te groote oppervlakte.

Tegenover een en ander zal behooren te vervallen de uitgifte in militair gebruik van de tegenwoordige kazernes c.a. en zoude de Staat zich hebben te verbinden, om die kazernes binnen bekwamen tijd te ontruimen en weder ter vrije beschikking van de Gemeente 's-Gravenhage te stellen.

Het ligt in onze bedoeling, dat vanwege en voor rekening van de Gemeente een ten minste 15 M. breede weg in het verlengde van de Stadhoudersbrug, langs de Noordwestzijde van de Beek, als hoofdtoegang naar het Kazerneterrein, zal worden aangelegd.

Wij zullen het op prijs stellen, uwer Excellentie's welmeenen in deze te zijner tijd te mogen vernemen.

Burgemeester en Wethouders
van 's Gravenhage,
SWEERTS.
De Secretaris,
E. EVERS.

's-Gravenhage, 20 Juni 1911.

Aan Heeren Burgemeester en
Wethouders van 's-Gravenhage.

Naar aanleiding van uw schrijven van 17-21 Maart jl. no. 4537 130. O. W. I., heb ik de eer u, mijne heeren, mede te deelen, dat een ter zake ingesteld onderzoek mij de overtuiging heeft geschonken, dat, in het algemeen, terreinen, aan de Zuidwestzijde dezer Gemeente gelegen, niet voldoen aan de eischen, welke daaraan voor het daarop stichten van een kazernement voor het garnizoen van 's-Gravenhage moeten gesteld worden en wel in hoofdzaak omdat in de nabijheid geen voldoende terreinen voor het houden van schiet- en andere oefeningen door de korpsen van het garnizoen voorhanden zijn.

Mitsdien zou het in uw schrijven bedoelde, eventueel door onteigening te vergrooten, Gemeente-terrein voor den bouw van nieuwe kazernes c.a. niet in aanmerking kunnen komen.

Evenals mijn ambtsvoorganger verklaar ik mij, in beginsel, bereid mijne medewerking te verleenen om de verschillende kazernegebouwen c.a. meer naar buiten de bebouwde kom dezer gemeente te verplaatsen.

Zullen echter daarover te voeren onderhandelingen kans van slagen hebben dan zal de Gemeente niet kunnen volstaan met slechts een terrein, als in uw schrijven bedoeld, aan te bieden doch zal dat aanbod in verhouding behooren te staan tot het gewenschte erlangen van de vrije beschikking over de tegenwoordige kazernes en oefeningsterreinen.

De Minister van Oorlog,
H. COLIJN.

De Haagsche briefschrijver van het Nieuws van den Dag teekent hierbij het volgende aan:

Er is nog weer eens beproefd, van den nieuwen minister van oorlog gedaan te krijgen, dat het Rijk in der minne een regeling zal treffen met de gemeente om de drie kazerneterreinen midden in de stad te ontruimen en nieuwe kazernes voor de troepen buiten de stad te bouwen.

Het ministerieele antwoord luidt uiterst welwillend: Zijn Excellentie is gaarne bereid tot medewerking. Maar.... het terrein, dat de gemeente hem aanbood, kan de minister niet gebruiken; en hij voegt er bij, dat, wil de gemeente met kans op succes onderhandelen, zij heel wat meer zal moeten aanbieden dan enkel een terrein.

Het departement van oorlog weet, evengoed als de Raad, dat de kazerneterreinen in de stad een kostbaar bezit zijn geworden en dat de gemeente ze, om verschillende redenen, dringend noodig heeft. En daar maakt men op het Plein misbruik van. Misbruik — want men weet daar óók heel goed, dat de in gansch andere omstandigheden in gebruik gegeven, toen waardelooze terreinen destijds werden afgestaan bij een onbeholpen overeenkomst, waarbij niet gedacht werd aan veranderende eischen der toekomst.

'k Ben nieuwsgierig om te vernemen, of naar aanleiding van deze briefwisseling met oorlog nu eens blijken zal of de heeren Bik en Treub gelijk hadden, toen deze indertijd betoogden dat krachtens het Burg. Wetboek het gebruiksrecht van oorlog is vervallen. Het departement is daarvan, naar 't schijnt, niet overtuigd; maar daarom kunnen genoemde rechtsgeleerden toch wel gelijk hebben. In de zaken van rechtsverhoudingen is oorlog niet altijd een autoriteit.

HET TARIEF.

Men meldt ons:

De firma W. J. Stokvis te Arnhem heeft van het Gemeentebestuur te Crefeld opdracht ontvangen tot het vervaardigen van door haar ontworpen electrische kronen voor het te Crefeld in aanbouw zijnde Stadtwaldhaus.

Heeft onze nationale industrie bescherming noodig, wanneer men ziet, dat zij in Duitschland tegen de Duitsche fabrikanten kan concurreeren, niettegenstaande de hooge inkomende rechten, die aan de Duitsche grenzen betaald moeten worden?

Men schrijft uit Den Haag aan »De Telegraaf»:

»L'Hôtel de ville de la Haye« is het onderwerp van het hoofdartikel van »le Bulletin des Métiers d'Art« van 31 Mei l.l., zooeven verschenen, dat in zeer waardeerenden zin het ontwerp Frowein bespreekt, toegelicht door afbeeldingen van gevels, plan en situatie.

Na eenige beschouwingen omtrent het stichten van een bouwwerk in verband met de bestaande toestanden en met het stadsbeeld wordt besproken het ontwerp van den architect Frowein betreffende den ver- en aanbouw van het Haagsche raadhuis, waarvan wel de hoofdverdiensten zijn, de verstandige opvatting en het in 't oog houden der goede beginselen van het stedenschoon.

Zonder zich angstvallig aan de vormenspraak van het merkwaardig

16e-eeuwsch hoekgebouw aan te sluiten, kiest hij een persoonlijke opvatting, waarbij het 16e-eeuwsche gedeelte geheel zijne architectonische kunstwaarde en karakter behoudt. De eenvoud van zijn ontworpen aanbouw doet den rijkdom een fijne architectonische opvatting van het hoekgebouw des te meer tot zijn recht komen, terwijl een gelukkig harmonisch geheel ontstaat, waarvan ieder deel zijn eigen waarde en karakter uitspreekt. De gelukkige conceptie en de geslaagde harmonische oplossing van het vraagstuk dingen hier om den voorrang van gewaardeerd te worden. Uit oogpunt van verkeer en beschikbaar terrein is de ver- en aanbouw ter plaatse bestreden, doch de vraag doet zich voor, of in dit geval het verlaten van de historische plaats met vermiming van den verkeersweg als eene goede oplossing van het vraagstuk kan beschouwd worden. Volgens het »Bulletin« is deze oplossing noch goed, noch schoon, zelfs niet als eene oplossing van het vraagstuk te beschouwen. Welk voordeel geeft het, meer ruimte te maken, wanneer de omliggende straten onvoldoende breed zijn? De oplossing voor dit geval is het verleggen van het verkeer. Ten deele zal dit reeds bereikt worden door voltooiing van den hoofdverkeersader Station-Buitenhof.

De overbouwing van de Gr. Halstraat wordt als een der bekoringen van het ontwerp Frowein beschouwd. Daardoor zijn de beide pleinen, waarop deze straat uitloopt, volkomen gesloten, een eigenschap, die Sitte als eerste eisch aan pleinen stelt.

Als argument voor verplaatsing is opgeworpen, dat de ruimte ter plaatse onvoldoende is. Hierin is te voorzien, of door onderbrenging van eenige diensten in andere gebouwen, telefonisch te verbinden, of door aankoop van meerder terrein.

Bovendien stelt de schrijver de vraag, of de kosten niet aanmerkelijk worden opgevoerd door elders het raadhuis te herbouwen en bijgevolg prijs te geven èn kostbare terreinen en gebouwen, die nog dienen kunnen en of het goed is, het verkeerscentrum te willen verplaatsen.

Een en ander moet echter door anderen beslist worden. De schrijver meent echter, dat de opgeworpen bezwaren van veel minder gewicht zijn dan de belangen, die in het ontwerp Frowein worden voorgestaan. Meer en meer wordt echter begrepen, dat het stedenschoon geen te verwaarloozen zaak is.

Het ontwerp Frowein is van goede opvatting en het mag daarom verwacht worden, dat de openbare meening zich te zijnen gunste zal uitspreken

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, voor tijdelijk, zelfstandig kunnende werken. Brieven lett. A. T. B., Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (1)

Assistent voor de waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool. Sollicitatie onder No. 226 bij den technischen boekhandel J. Waltman Jr., Delft. (1)

— Directeur der Gemeentelijke Arbeidsbeurs te Utrecht, jaarwedde f 1400—f 1900. Adres aan Burgemeester en Wethouders dier gemeente voor 8 Augustus 1911. (1)

— Opzichter bij de firma Ign. De Haes, te Eindhoven, voor de uitbreiding harer Weverij, onmiddellijk in dienst te treden. Zich per brief aan te melden. (1)

— Teekenaar, in een Meubelfabriek te Amsterdam, zoo spoedig mogelijk. Salaris f 100 p. m. B. No. 1433, Scheltema & Holkema's Adv.-Bur., Amsterdam. (1)

— Leeraar voor het Machine-Teekenen voor de Avond-vakteekenschool aan de Weteringschans 165 van de Vereen. »Mpij. Werk. Stand«, te Amsterdam. Salaris f 400.— per Cursus v. 5½ maand, voor 5 avonden per week. Indiensttreding 2 October a.s. Sollicitatie-brieven en Teekeningen aan den Directeur, den Heer B. v. d. Worp, Weteringschans 165, vóór 15 Augustus a.s. (1)

— Hoofdopzichter-Uitvoerder, voor betonijzerwerk, in een der grootste steden, door een Betonijzer-Mij. Duur ongeveer één jaar. Indiensttreding ongeveer half Augustus—September a.s. Aanbiedingen onder No. 45293 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwk. Opzichter. Br. onder letter M. 188, Advertentie-Bureau Koningsplein 7, Amsterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar voor direct bij den bouw van een fabriek. Br. no. 377. P. van Cittert Zn., Boekhandel, Haarlem. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, voor uitslagen en détails, van een in uitvoering zijnd bouwwerk. Aanbiedingen lett. T D 402, »N. v. d. D.«, Amsterdam. (2)

(Vervolg ze bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek **„DE ATLAS".**
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: **MARKIEZEN**
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — **JALOUZIEËN, ROLLUIKEN** enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
GIEPGORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 5 AUGUSTUS 1911. No. 31.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec., voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Wij namen in ons nummer van 22 Juli j.l. uit het „Bouwkundig Weekblad" een manifest over, betrekking hebbende op de reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waarmede het Hoofdbestuur der Maatschappij op de laatste Meivergadering is voor den dag gekomen en die door die vergadering met groote meerderheid is goedgekeurd. Wij namen dit stuk over, zonder er eenige op- of aanmerking aan toe te voegen, ook omdat „De Opmerker" nog maar steeds verdacht wordt, à tort et à travers, oppositie te voeren tegen de Maatschappij en wij onzerzijds gaarne alles willen vermijden, wat aanleiding zou kunnen geven om aan deze ongemotiveerde verdenking voet te geven, reden waarom wij maar voor ons hebben gehouden, wat wij hebben gedacht bij het reorganisatiebesluit en bij de toelichting, die de Commissie van Voorbereiding daarop heeft laten volgen. Wij kennen de betrekkelijke waarde, die aan besluiten, op algemeene vergaderingen genomen, toegekend moet worden. Slechts een deel van de leden der Maatschappij bezoekt die vergaderingen en dat het Hoofdbestuur weinig moeite gehad heeft, om zijn voorstellen ingang te doen vinden, is natuurlijk daaraan toe te schrijven, dat, als naar gewoonte, ook nu weder een zekere groep, en wel de groep, die het meeste belang bij de reorganisatie heeft of meent te hebben, die der architecten, of zooals het nu heet architectleden, het best op de vergadering vertegenwoordigd was.

Wanneer men de ledenlijst der Maatschappij vergelijkt met de presentielijsten der vergaderingen over een reeks van jaren, dan is er niet veel scherpzinnigheid noodig, om op te merken, dat er een zekere groep bestaat van leden, die als vrij geregelde bezoekers der vergaderingen aangemerkt kunnen worden en daarnaast een lange staart van leden, leden à la suite zou men ze kunnen noemen, die nooit op de vergaderingen verschijnt. De eerstbedoelde groep kan, wellicht met recht, de kern der Maatschappij worden genoemd, maar al neemt men dit als een voldongen feit aan, deze kern geeft geen juist beeld te zien van de Maatschappij, zij was nooit anders en is ook nu niet anders dan de groep, die het werk doet en die zich begrijpelijkerwijze geroepen gevoelt, de lakens uit te deelen. Zij heeft dit reeds lang gedaan, ook voor de reorganisatie van enkele jaren geleden, zij is steeds sterker geworden in hare positie van leidende groep, maar terwijl zij, in jaren van minder activiteit, op minder voelbare wijze de leiding voerde, is zij thans opgetreden met den eisch: wij moeten de leiding voeren, want de Maatschappij moet een architectenorganisatie worden en ons gezag moet in de statuten worden vastgelegd.

De vraag of organisatie der Nederlandsche architecten een eisch des tijds is kunnen wij buiten beschouwing laten; deze vraag is ten deele beantwoord door de oprichting van den Architectenbond, maar over de vraag of de Maatschappij nu maar door een besluit van een algemeene vergadering, een besluit, dat feitelijk slechts door een groep van leden genomen is, in een architectenorganisatie naar de eischen des tijds vervormd kan worden, daarover valt te redetwisten, daarover bestaat verschil van meening, in den boezem der Maatschappij niet alleen, maar in de toongevende groep der

z.g. architect-leden, bij leden, die zeker niet verdacht kunnen worden van de bedoeling, oppositie „quand même" te willen voeren.

Wij meenen, dat dit is op te maken uit een stuk, door den heer C. N. van Goor, architect te Rotterdam, geplaatst in het „Bouwkundig Weekblad" van 29 Juli j.l. en van den volgenden inhoud:

. . . . . .

't Is geen vleesch en 't is geen visch
Wie met zoo'n model gaat trouwen
Trouwt met zijn begrafenis.

Speenhof.

M. de Redacteur!

Vergun mij een enkel woord naar aanleiding van de in No. 27 van het B. W. voorkomende toelichting van de Commissie van Voorbereiding.

Het is inderdaad niet verwonderlijk dat het doel en de strekking der reorganisatie niet allen leden duidelijk is. Aan die organisatie toch ligt eene redeneering ten grondslag die, in zich zelf een sophisme, onmogelijk iets anders als een onduidelijk beeld kan te voorschijn roepen.

Die redeneering is: dat van de Maatschappij een krachtige architecten-vakvereeniging kan gemaakt worden zonder dat uit hare gelederen verwijderd worden al wie niet architect zijn. Wij laten nu een oogenblik ter zijde wat het criterium voor den architect dient te zijn. Zelfs bij de ruimste opvatting te dezen opzichte blijven lid van de Maatschappij, onder welken naam dan ook, een groot aantal die in een architectenvakbond ten eenenmale niet te huis behooren.

Het ontnemen aan die leden van stemrecht en alle andere mogelijke rechten verhindert niet dat zij lid zijn der organisatie, deel van het geheel en daardoor aan dat geheel het karakter van vakbond ontnemen.

En nu kan men allerlei fraaie redeneeringen opzetten om dit feit te verbloemen, als daar zijn dat de architectenbelangen door architecten alleen behandeld zullen worden, dat in de statuten de waarborgen zijn opgenomen dat de architecten altijd en overal en in elk opzicht de lakens uitdeelen, dat verandert allemaal niets aan de omstandigheid, dat de architecten-vakbond bestaat uit architecten en... anderen, en dus geen vakbond is.

De Maatschappij zal na hare reorganisatie in den nu voorgestelden vorm slechts een vakbond schijnen voor de buitenstaanders en voor dat deel der binnenstaanders, dat min of meer opzettelijk de oogen wil sluiten voor het dualisme waarop zij hinkt.

De nieuwe reorganisatie is een duplicaat van de vorige, leidende tot een even halfslachtigen toestand. Zij is alleen veel gevaarlijker omdat zij brutaalweg de vlag der vakorganisatie ontplooit en daardoor het scheppen van zuivere verhoudingen op architectenvakgebied, van een zuivere organisatie dus zooals de tijdsomstandigheden deze niet alleen vragen maar dringend eischen, vierkant in den weg staat, en onnoodig vertraagt.

Doch meer dan vertragen zal zij toch niet kunnen doen. Evenals van de eerste reorganisatie, ondanks alle ontkenning en tegenspraak, de voorspelling is uitgekomen dat zij wegens het ongezonde van haar grondslag spaak moest loopen, kan van deze reorganisatie voorspeld worden dat zij eveneens aan hare halfslachtigheid bezwijken zal.

C. N. VAN GOOR.

Wij gelooven niet, dat het zoo heel erg gewaagd is te veronderstellen, dat door den heer Van Goor in het bovenstaande het gevoelen van verscheidene collega's is uitgedrukt en het zou ons niet verwonderen als binnenkort blijkt, dat men in den Architectenbond ongeveer eveneens over de reorganisatie der Maatschappij denkt, hetgeen niet zonder invloed zal zijn op de houding, welke de Bond daar tegenover zal aannemen.

Die houding zal o. i. weinig tegemoetkomend kunnen zijn nu door de Maatschappij alleen in schijn de gewenschte eenheid onder de collega's wordt nagestreefd.

Wij spreken nu nog niet eens van het gevaar, dat de reorganisatie verdeeldheid zal teweegbrengen in den boezem der Maatschappij.

De feitelijke toestand is nu toch geworden, dat de Maatschappij een lichaam is, slechts voor ongeveer de helft uit stemgerechtigde leden bestaande. De andere helft is thans officiëel onmondig verklaard en voortaan een quantité négligeable, behalve op een punt; dat van de contributie. Dit punt laat men wel liefst onaangeroerd, maar het is bekend genoeg en ook wel na te rekenen, dat de Maatschappij moeilijk de contributie van hare onmondige leden missen kan. Het is maar de vraag, of deze laatste categorie zich op den duur den nieuw geschapen toestand zal laten welgevallen.

Alvorens hieromtrent veronderstellingen te wagen, willen wij eens zien, wat de Maatschappij tegen de argumenten van den heer Van Goor heeft aan te voeren. De Redacteur van het „Bouwkundig Weekblad" heeft de taak van spreektrompet van het Hoofdbestuur op zich genomen en getracht, die argumenten te ontzenuwen in een naschrift, aan het ingezonden stuk van den heer Van Goor toegevoegd.

Zijn reeds in het manifest, dat wij vroeger aanhaalden, bedenkelijke redeneeringen en zwakke punten aan te wijzen, dit naschrift hangt van drogredenen aan elkander.

„U wilt in de vakvereeniging maar één soort leden; welnu in werkelijkheid, d. w. z. in het beheeren, doen en laten der Maatschappij is, absoluut genomen, ook slechts één soort leden, namelijk de Architect-leden."

Aldus voegt de Redacteur den heer Van Goor toe en deze zonderlinge stelling wordt dan als volgt toegelicht:

„Het zij mij vergund U dit nader uiteen te zetten. De Maatschappij heeft zich in Mei 1911 verder hervormd, niet alleen, omdat zij de vakbelangen van den architect meer wenschte behartigd te zien, dan wel omdat zij deze belangen steeds meer op den voorgrond wenschte te gaan stellen."

„Zooals U bekend is, heeft sedert, laten wij zeggen, de laatste 20 jaar, de Maatschappij niet anders dan in deze richting gewerkt. Oorspronkelijk in 1842 als algemeen lichaam bedoeld, hebben de architecten al spoedig de leiding genomen, hetgeen hen, overeenkomstig hun positie in de bouwkunst, toekwam. Nu is het ondoenlijk bouwkunstbelangen te scheiden van architectenbelangen; omgekeerd is er, in diepere beteekenis geen architectenbelang of het is ook, direct of indirect, een bouwkunstbelang; en zoo heeft de Maatschappij zich bemoeid met de bevordering van het vakonderwijs, met het instellen van de examens voor Opzichter, Teekenaar en Onderbaas, met de ontwikkeling van het publiek op bouwkundig gebied, met de ontwikkeling der architecten zelf, met het vaststellen der honorariumtabel (waardoor verbetering van den architectenstand en die der architecten in het algemeen) enz. enz."

„Zooals U bekend is, hebben in het maatschappelijk leven de verschillende groepen zich nauwer aaneen gesloten in den strijd om het bestaan. En zoo kwam ook de tijd, dat de architect zijn groep moest vormen, wilde hij niet alleen staande blijven, maar ook zijne positie kunnen bevestigen en verbeteren tegen de machten om hem heen. Natuurlijk dat de Maatschappij, de vereeniging met het grootst aantal leden-architecten, ook dit gevoelde en zich hervormde; echter geleidelijk, zoodat de reorganisatie van 1908 nog overblijfselen uit de vroegere periode vertoonde. Hierdoor was een onzuivere toestand geboren, daar o.a. het Hoofdbestuur, dat de Architect-Leden vertegenwoordigde, ook door Gewone Leden werd gekozen."

„De drie jaar tusschen 1908 en 1911 heeft het inzicht doorgedrungen, dat de Maatschappij uitsluitend en alleen door de Architect-Leden beheerscht moet worden, en dat zij ook volkomen de vakbelangen van den Architect moet behartigen. Zij werd in Mei 1911 vakvereeniging, omdat zij toen slechts één soort stemgerechtigde leden kreeg en zij dus, vóór alles, de belangen van deze groep zal behartigen."

„Dit is een goede basis voor een vakvereeniging. Nu lijkt dit wat exclusief en eenzijdig, vergeleken bij vroeger. Toch is dit slechts schijnbaar; de Maatschappij heeft in de laatste jaren niet anders gedaan, en alles bekeken, behandeld, beslist en bevorderd ten bate van den architect."

„Daarvoor zaten, om mee te beginnen, al sinds jaren uitsluitend architecten in het Hoofdbestuur. Maar nu moet het woord vakbelang van den architect niet te eenzijdig begrepen worden; bijv. de instelling van de examens voor Bouwkundig Opzichter, Teekenaar en Onderbaas, komt deze technici ten goede, maar ook de architecten, en het laatste is toch wel de reden, dat de examens zijn ingesteld; het uitgeven van een Weekblad en Tijdschrift ontwikkelt den architect en het publiek; en de bevordering van inzicht in en liefde voor bouwkunst bij den leek is een groot architectenbelang; het behouden van oude monumenten, het aanbieden van aesthetisch advies bij dorps- of stadsaanleg, bij restauratie, enz. is bevordering van bouwkunst, maar is tegelijk het behouden van studiemateriaal of het naar voren brengen van den werkkring van den architect."

(Slot volgt.)

Paleis-Raadhuis.

Door de heeren dr. P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage, H. Brugmans en C. Muysken, die indertijd met den directeur van P. W., den heer A. W. Bos, de Raadhuis-Damcommissie uitmaakten, is een memorie bij B. en W. van Amsterdam ingediend naar aanleiding van het door dit college over het rapport dier commissie uitgebrachte praeadvies.

De commissie (met uitzondering dan van den heer Bos) zegt, dat zij zich niet bezwaard gevoelt door het feit, dat haar advies, wat de hoofdzaak betreft, door B en W. niet is aanvaard, daar zij inderdaad slechts een commissie van advies was.

Intusschen heeft zij den indruk gekregen vooreerst, dat op eenige punten hare meening niet juist is weergegeven; — ten andere, dat uit haar rapport conclusies zijn getrokken, die, zoo zij zweeg, allicht als de hare zouden worden beschouwd. Om dat te voorkomen, zet zij in deze memorie haar meening over de geschiktheid van het Paleis als Raadhuis en over de ondoelmatigheid van het gebouw als Paleis nog nader uiteen.

Nu wij de geschiktheid van het Paleis voor den stadhuisdienst blijven volhouden (zoo zegt de commissie), aanvaarden wij ook niet de door uw college gemaakte gevolgtrekking, dat ook wij eigenlijk de voorkeur zouden geven aan een nieuw stadhuis aan den O. Z. Voorburgwal boven de wederinrichting van het oude stadhuis aan den Dam. Uit ons rapport blijkt duidelijk, dat deze oplossing onze voorkeur niet heeft.

Immers, terwijl er voorheen slechts kwestie was van het overbrengen van de kern van de secretarie in het oude Raadhuis, is het nu mogelijk gebleken niet alleen ruimte te vinden voor de tegenwoordige geheele secretarie, maar bovendien nagenoeg een geheele verdieping voor toekomstige uitbreiding te bestemmen.

Het bezwaar van de twee stadhuizen schijnt der Commissie zeer weinig te beteekenen. Bovendien (vraagt zij) is die voorstelling eigenlijk wel juist? Er is immers maar één stadhuis, d. i. de zetel van het gemeentebestuur, en verder tal van dienstgebouwen. Dat 3/5 deel van het Prinsenhof bezet moet blijven na ingebruikneming van het oude Raadhuis, is dus in het geheel geen bezwaar. Integendeel is daaraan nog een voordeel verbonden. Want dan zou het al spoedig blijken, dat al deze diensten kunnen gevestigd blijven in de aan de Gemeente in vollen eigendom toebehoorende panden van het Prinsenhof. In dit geval zou het eigenlijke Admiraliteitsgebouw, indien dat tegen den afstand van het Paleis wordt gewenscht, weer aan het Rijk kunnen worden teruggegeven.

Daardoor zouden tevens alle vragen van eigendomsrecht worden afgesneden. Wij zijn 't echter met Uw College geheel eens, dat de juridische eigendomskwestie èn van het Paleis èn van het Prinsenhof wel niet zal worden gesteld. Toch willen wij, wat de vraag zelve betreft, opmerken, dat het vaststaat, dat nimmer, noch in noch na 1808 door de gemeente Amsterdam een rechtshandeling is verricht, waardoor de eigendom van het Stadhuis is verloren gegaan.

Even beslist als in hare meening over de geschiktheid van het Paleis als Stadhuis blijft de Commissie in de overtuiging over de ondoelmatigheid van het gebouw als Paleis en vooral als woning.

Is het, om slechts enkele vragen te stellen, niet ergerlijk, dat de Vierschaar, met haar onovertroffen beeldhouwwerk, moet worden gebruikt als vestiaire? Is het rationeel een corridor zoo goed en zoo kwaad als het gaat in te richten tot eetzaal?

Voldoen werkelijk de vertrekken, die tegenwoordig door de Koninklijke familie worden bewoond, aan matige eischen van comfort en hygiëne? Is een zaal als de krijgsraadkamer met haar machtig gewelf wel aangewezen als algemeene slaapgelegenheid voor nestel-lakeien?

Is de tegenwoordige wijze van verlichting zonder bezwaar en kan een moderne verlichting niet veel veiliger worden geacht?

Voldoet de rioleering in en buiten het Paleis aan de eischen der moderne hygiëne?

„Is het Paleis dus als woning ten eenenmale ongeschikt," zoo zegt de commissie, „voor representatieve doeleinden leenen zich de machtige zalen en galerijen bij uitstek; daarvoor zijn zij ook bestemd door de mannen, die het Stadhuis bouwden.

„En daarom èn om de Koninklijke traditie der negentiende eeuw te handhaven, meenden wij een deel van het Stadhuis (de eerste verdieping aan de Damzijde) altijd, een ander deel (de Burgerzaal met aanliggende galerijen en vertrekken) bij Koninklijk bezoek te moeten uitsluiten van den secretarie-dienst.

„Dat de verhoudingen, die dan ontstaan, met overleg zouden moeten worden geregeld, spreekt wel van zelf; maar ongezindheid tot overleg meenen wij nòch bij de Hooge Regeering, nòch bij den Raad te mogen aannemen. Naar ons plan zou de traditie der negentiende eeuw gehandhaafd blijven, maar tevens verbonden zijn aan die der zeventiende en achttiende eeuw. Uw college, dat terecht zoo zeer prijs blijkt te stellen op de handhaving der nationale traditie van onzen tijd, moge tevens een open oog hebben voor de stedelijke kracht en grootheid, die spreekt uit de majesteit van dit gebouw. Het is zeker van Burgemeester en Wethouders niet te veel gevraagd, dat zij de grootheid hunner voorgangers op het driekruisig kussen naar waarde weten te schatten. Het geldt hier wezenlijk geen „plaatselijke

trots" alleen, maar de overtuiging, dat een burgerkapitool als dit behoort terug te keeren tot de stad, die het stichtte. De sterkende invloed, die dagelijks van het in eere herstelde Raadhuis op burgerij zou uitstralen, mag evenmin worden onderschat als thans de deprimeerende druk, die uitgaat van de donkere, lage ruimten van het Prinsenhof. Het is niet een kostbare antiquiteit, die de burgerij van Amsterdam terug verlangt, maar de plaatselijke uitdrukking van een krachtig gemeentewezen, van een beteekenisvol stedeleven, dat zijn grondslag vindt in de dertiende eeuw, in latere tijden tot steeds rijkere ontplooiing is gekomen en nog altijd in Nederland de eerste plaats inneemt. Het was de commissie indertijd een voorrecht, vooral aan deze ideëele zijde van het Paleis-Raadhuis-vraagstuk uiting en klank te hebben mogen geven. Dat die klank bij uw college zoo weinig weerklank heeft mogen vinden, betreuren wij ten zeerste; want wij kunnen niet verhelen, dat het ons pijnlijk heeft getroffen, dat bij uw college zoo weinig gevoel voor dit denkbeeld te hebben aangetroffen, en zulk een miskenning van datgene, wat een stad ook heden ten dage aanzien geeft."

Daarom ziet de commissie ook de materieele zijde der zaak nog eens onder de oogen.

Allereerst merkt zij op, dat het geheele Damvraagstuk, nl. de door haar geprojecteerde en door den Raad vastgestelde verbouwing aan den Dam, in het nauwste verband staat met de Paleis-Raadhuis-quaestie.

Het herstelde Raadhuis, dagelijks het middelpunt van gemeenteleven, zoude den Dam een gansch ander aanzien geven dan nu het gesloten Paleis.

Zouden B. en W. inderdaad gelooven, dat de oplossing der Paleis-Raadhuis-quaestie voor een spoedige en voor de gemeente voordeelige exploitatie der door dure onteigening verkregen bouwterreinen en van de daarop te stichten gebouwen aan den Dam een onverschillige zaak is? Wij zeker niet. Ongetwijfeld moet reeds nu de gedrukte toon, waarin de voordracht van B. en W. is gehouden, een deprimeerenden invloed hebben op veler geloof aan de toekomst van Amsterdam. Wij vreezen daarom ernstig, dat deze voordracht, waarbij door het college van B. en W. zulk een weifelend standpunt wordt ingenomen, een deprecieerenden invloed zal hebben op de Dambebouwing, die juist als geheel en in verband met de weder-ingebruikstelling van het historische Raadhuis is ontworpen.

De commissie keurt verder af, dat B. en W. in verhouwing van het Prinsenhof (door haar geraamd op f 2.700.000) op zoo zuinige wijze willen tot stand brengen, dat er zelfs geen feest- of receptiezaal zal aanwezig zijn.

De commissie zegt verder:

De inrichting van het Paleis tot Raadhuis, alles, ook de restauratie daaronder begrepen, is door ons geraamd op f 700.000. Daarbij behoeft niets te worden gevoegd, dat niet ook in het nieuw te bouwen stadhuis aan den O. Z. Voorburgwal noodig is aan meubileering enz. In het Paleis behoeft deze laatste geenszins weelderig te zijn, zooals uw college ten onrechte meent, daar de architectuur van verreweg de meeste dienstvertrekken zeer eenvoudig is.

Het verschil ten gunste van de herkrijging van het oude Raadhuis is dus ongeveer twee millioen. Aannemende dat een half millioen zal noodig zijn om het Prinsenhof te herbouwen en te verbeteren, dan blijft er in dat geval toch nog anderhalf millioen beschikbaar voor Amsterdams aandeel in de stichting van een nieuw Koninklijk Paleis.

De bezwaren daartegen begrijpen wij niet. Want de geopperde vermoedens en veronderstelde mogelijkheden, die in de voordracht door uw college worden te berde gebracht, zijn ons niet duidelijk; ons ontgaat ten eenenmale de logica, dat de verbetering van de huisvesting van het Hof, die van den bouw van een nieuw Paleis het gevolg zouden zijn, de aanleiding zou kunnen worden van een verminderd bezoek van H. M. de Koningin aan Amsterdam. En de vrees dat plechtige staatsfunctiën, als de ontvangst van vreemde Staatshoofden in het vervolg niet meer in Amsterdam maar in Den Haag, waar daartoe weinig gelegenheid bestaat, zouden plaats hebben, verklaren wij ons niet te kunnen begrijpen.

Immers het nieuwe Paleis moet gelegenheid bieden tot het houden van audiëntiën, van officieele diners, het ontvangen van vreemde Staatshoofden en hun gevolg, in het kort alle comfort bieden, dat men tegenwoordig in elk vorstelijk Paleis vindt en dat in het oude Raadhuis in het geheel niet wordt aangetroffen en onmogelijk is aan te brengen.

Het nieuwe Paleis moet bovendien gelegen zijn in een fraaien parkaanleg, die aan den Dam natuurlijk nooit is te verkrijgen; reeds dit is onzes inziens een afdoend argument tegen het gebruik van het oude Raadhuis als Vorstelijk verblijf.

Eindelijk mogen wij, in verband met de hierboven door ons gestelde vragen, niet verzwijgen, dat de bestaande toestand van het oude Raadhuis binnenkort voorziening zal eischen en men binnen afzienbaren tijd zich gesteld zal zien voor de noodzakelijkheid, belangrijke geldelijke offers te brengen, niet alleen ten behoeve van het Vorstelijk verblijf, maar ook voor de restauratie van het historische monument.

Immers de uitgaven, die wij voor de inrichting van het Paleis als stadhuis hebben uitgetrokken, zijn reeds nu voor een groot deel urgent te achten.

Ten slotte zegt de commissie dat de beslissing waarvoor de Raad gesteld zal worden voor Amsterdam van het meeste gewicht is.

„Wij hebben recht te verwachten" — aldus besluit zij — „dat die beslissing in afwijking van de voordracht, worde ingegeven door blijmoedig vertrouwen op de toekomst der stad, bovenal door liefde voor de grootsche tradities, waarvan Amsterdam de draagster is en als middelpunt van de nationale cultuur èn als hoofdstad van den Nederlandschen Staat."

N. v. d. D.

Bouwkundige verwarring.

Onder dit opschrift schrijft men uit Keulen aan de „N. Rott. Courant":

De nieuwe Rijnbrug, eenigen tijd geleden met zooveel praal ingewijd, blijft goed voldoen, d. w. z. ze is flink breed en stevig gebouwd. Maar verder?..... Verder is het een prachtig staal der smakeloosheid, die in Duitsche, gezaghebbende kringen heerschen kan.

Dien kloeken bouw van hoogwelvende, ijzeren bogen met vertikale spanten geschraagd, modern werk uit ingenieursbrein ontsproten en tot kunst geworden, heeft de bouwmeester, wiens naam liever verzwegen wordt, afgesloten met een geweldig poortgebouw in Romaanschen stijl.

De breede toegang tot de brug wordt begrensd door fragmenten uit de een of andere kruisgang. Deze zijn zoo zuiver in stijl, dat men, voor de vensteropeningen staande, een kloostertuin verwacht te zien, een stil, afgelegen plekje grond omlijnd door de strenge, statige vormen van de kruisgang. Doch wat ziet men? Snorrende auto's, trams en rijtuigen, stoombooten en schepen op den Rijn, heel de levendigheid van Groot-Keulen.

Het poortgebouw zelf wordt geflankeerd door twee reusachtige torens, waaraan weer kleinere aangeplakt zijn. En naast dit beweeglijk profiel een strakke, horizontale lijn, overdekking der beide poorten. Deze zijn zoo gebouwd, dat

ze het uitzicht op het prachtige ijzerwerk volmaakt wegnemen en men eerst op de brug moet zijn om dit eenigermate te kunnen zien.

Bij dit Romaansch gedoe zijn bronzen ruiterbeelden geplaatst, alles behalve in stijl en wier „gefällige" vormen doodgedrukt worden door de reusachtige steenmassa.

De ijzeren bruggebouw toont overtuigend, hoe uit zuivere utiliteitsgronden kunst kan ontstaan. Dit poortgebouw nu dient tot niets. Wat in Romaanschen tijd waarde als versterking kon hebben, wordt hier frase, holle frase; de poorten zijn zoo groot geworden, dat alle afsluiting onmogelijk is, verliezen dus hun doel.

Bezitten wij in onze samenleving iets moderners dan juist het verkeer? Dit brengt vanzelf nieuwe kunstvormen met zich en het is een anachronisme van den eersten rang, daarin stijlgedoe te willen mengen.

Merkwaardig genoeg is na de voltooiing van dit afschrikwekkend voorbeeld een dekreet van den Pruisischen spoorwegminister gekomen, die de moderne bouwmeesters de les leest. Al te veel nemen zij experimenten met nieuwe kunst en zij deden beter op historischen grondslag te blijven.

Welnu, deze brug toont de „juistheid" van het ministeriëele oordeel aan en wie nog niet overtuigd is, reize eens van Keulen naar Trier. Deze lijn, vroeger een private onderneming, bezit stationsgebouwen in.... Gothischen stijl, zuiver doorgevoerd, zelfs bij de kleinere bijgebouwen. Dank zij deze stijlkennis zijn de „gelegenheden voor mannen en vrouwen" dorpskapellen geworden!

***

Het is ons niet bekend of de correspondent, die het bovenstaande schreef, vakman of leek is, maar hoe dit zij, uit zijne opmerkingen blijkt, dat hij zelf behoort tot de slachtoffers der verwarring, die hij in de bouwkunst meent te moeten constateeren.

Dat op het gebied van die kunst begripsverwarring bestaat, zullen wij niet tegenspreken; meermalen hadden wij gelegenheid daarop te wijzen, maar de oppervlakkige wijze, waarop dit door dezen schrijver geschiedt, toont ten duidelijkste aan, hoe noodig het is dat de architecten zelf zich wat meer moeite geven, om het publiek iets te doen begrijpen van hun zoeken en streven.

Het zou niet zoo moeilijk zijn een geheel ander oordeel over de brug te Keulen neer te schrijven, dat, evenals het bovenaangehaalde, gewillig door het courantenlezend publiek zou worden geslikt en het gaat niet aan, uit het voorkomen van enkele details, die aan bepaalde stijlen herinneren, zulke verstrekkende conclusies te trekken, als hier gedaan wordt. Dit kan tot niets anders leiden dan tot vergrooting van de bestaande verwarring omtrent hoofdzaken. Maar van de beoefenaars der bouwkunst moeten allereerst de pogingen uitgaan, om aan die verwarring een eind te maken.

Prijsvragen.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCIETEITSGEBOUW IN HET PARK TE ROTTERDAM.

Art. 1.

Het Bestuur der Officieren-Societeit te Rotterdam schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Societeitsgebouw ter vervanging van het bestaande gebouw op haar terrein in het Park te Rotterdam, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle Rotterdamsche bouwkundigen.

Art. 2.

Het gebouw moet worden gesticht op de plaats van het bestaande gebouw, nadat dit zal zijn afgebroken, welk gebouw op de bij dit programma behoorende situatieteekening is aangegeven.

De ontwerper is echter niet gehouden de grenslijnen der bestaande bebouwing te volgen.

Art. 3.

De begane grond van het gebouw zal ongeveer 0.85 M. boven het bouwterrein moeten gelegen zijn. In verbinding met het gebouw moet een directe toegang tot den tuin worden geprojecteerd.

Art. 4.

Het gebouw moet bevatten:

a. een Societeitszaal groot ± 120 M². aan de tuinzijde gelegen, met een of meer uitgangen naar de veranda's.

De zaal moet ruim verlicht worden.

De zaal moet van een ruim buffet, buiten de genoemde oppervlakte vallende, voorzien worden, en in verband met het buffet moet een spoelkamer van ± 10 M². oppervlakte, worden geprojecteerd, benevens een ruime bergplaats voor buffetmateriaal.

Een kleine tribune, galerij of balkon, in de zaal uitkomende, voor het plaatsen van een 6-tal muzikanten, is zeer gewenscht;

b. twee aan deze zaal grenzende en van daaruit toegankelijke speelkamers, elk groot ± 25 M²., welke onderling door een breeden doorgang verbonden zijn, zoodat zij gezamenlijk als ééne ruimte te gebruiken zijn;

c. een ruime entrée aan de achterzijde van het gebouw met vestibule, en daaraan grenzende vestiaire;

d. toiletten voor dames en heeren, welker ingangen niet onmiddellijk in elkanders nabijheid liggen. Elk toilette zal twee closets en twee handwaschgelegenheden bevatten en dat voor de heeren bovendien drie urinoirs;

e. een keuken, groot ± 16 M²., op de verdieping gelegen en door een spijzenlift met buffet of spoelkamer in verbinding te brengen;

f. een ruime bergplaats voor servies, bij de keuken gelegen;

g. een kasteleinswoning met afzonderlijken toegang van buitenaf en bevattende een ruime woonkamer, twee slaapkamers, een keukentje, trap, closet en verdere accessoires, welke woning op de verdieping gelegen moet zijn;

h. ruime veranda's met trappen naar den tuin, de westelijke veranda moet minstens 5 M. breed zijn, en de overige veranda's glasdicht of op andere wijze afsluitbaar te maken, wanneer de windrichting dit vordert;

i. een bestuurskamer met archiefkamertje eventueel op de verdieping gelegen en in dat geval te bereiken door een trap vanuit de vestibule;

k. een telefooncel begane gronds;

l. een kelder, bij voorkeur direct van buiten toegankelijk, of zoodanig gelegen, dat het inbrengen van voorraden gemakkelijk kan geschieden. In den kelder moeten de noodige wijnhokken worden aangebracht en de bierbergplaats moet gemakkelijk met het buffet in verbinding kunnen worden gebracht;

m. een kelder voor de centrale verwarmingsinstallatie met bijbehoorende kolenbergplaats, tot eene gezamenlijke oppervlakte van ± 30 M².; met schoorsteen en ventilatiekanaal tot buitendaks, en met gelegenheid om kolen direct van buitenaf binnen te brengen;

n. ruime bergplaatsen voor stoelen en tafels, waartoe eventueel de ruimte onder de veranda's of de kap boven het gebouw zijn in te richten, in welk laatste geval in een eenvoudige hijschgelegenheid moet worden voorzien.

Art. 5.

Het architectonisch karakter van het gebouw moet een-

voudig zijn en zich aanpassen aan de omgeving. Kostbare materialen, of die, welke veel onderhoud vorderen, moeten zooveel mogelijk vermeden worden.

Behalve voor het gedeelte, dat de kasteleinswoning en de keuken bevat, is het gebruik van vakwerkbouw niet uitgesloten.

Art. 6.

Voor de uitvoering van den bouw is een bedrag van f 30.000.— beschikbaar. In deze som zijn begrepen de aanleg van water- en gasleiding, rioleering en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort, doch niet de installatiën voor electrische verlichting en die der centrale verwarming.

Art. 7.

Verlangd worden:

a. de planteekeningen voor paalfundeering, kelder, begane grond en verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven;

b. voorgevel, achtergevel en een der zijgevels, benevens twee doorsneden, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen, alles op een schaal van 1 à 100;

c. een gedeelte van een der gevels en van het interieur der Societeitszaal op een schaal van 1 à 20;

d. een perspectievische schets vanuit het standpunt op de situatie met a aangeduid.

De onder a, b en c genoemde teekeningen worden verlangd in inktlijnen; de licht-openingen mogen met een vlakke tint worden aangegeven.

De onder d genoemde teekening kan naar keuze van den inzender worden afgewerkt;

e. een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen;

f. een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

De kosten van den bouw mogen de bovengenoemde som van f 30.000.— niet te boven gaan. Plannen, die naar het oordeel der jury deze som overschrijden, kunnen niet in aanmerking komen voor bekroning.

De kosten of waarde van afbraak van het bestaande gebouw moeten bij de berekening der bouwkosten buiten beschouwing blijven.

Art. 8.

Uitgeloofd worden:

een	eerste	prijs groot	f 500.—.
„	tweede	„ „	„ 250.—.
„	derde	„ „	„ 150.—.
„	vierde	„ „	„ 100.—.

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.

Indien geen der ingezonden plannen naar het oordeel der jury genoegzame waarde heeft om voor bekroning op premiëering in aanmerking te komen, kan zij de prijzen geheel inhouden.

Het eerst bekroonde antwoord, en die, voor welke door de vervaardigers eene andere bekroning of een premie is aanvaard, worden het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver.

Art. 9.

Het ligt in de bedoeling, aan den eerstbekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen, onder de voorwaarden van de honorariumtabel der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Geen ontwerp, dat het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver is geworden, kan door hem, buiten medewerking van den ontwerper, voor de uitvoering worden gebezigd.

Art. 10.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 15 September 1911 aan het adres van den heer A. van Buren, Wijnhaven No. 75a te Rotterdam.

Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingezonden, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.

Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto: ....., verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

b. een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 11.

Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende minstens een week te Rotterdam kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.

Het jury-rapport zal daarbij ter lezing liggen.

De prijsvraag-uitschrijver behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury, de ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige lichamen, die daarop prijs mochten stellen.

Na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver zijn geworden, onmiddellijk aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 250.— elk.

Art. 12.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren A. van Buren, Voorzitter, en F. Koch Jr., lid van de Officieren-Societeit en P. G. Buskens, C. N. van Goor en J. Verheul Dzn., Architecten te Rotterdam, die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen er van hebben vereenigd.

De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig aanwezig moeten zijn.

Bij ontstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou

worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie worden benoemd.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de overige bekroonde of van eventueel gepremiëerde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.

De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura" en ter publicatie toegezonden aan „De Bouwwereld" en „De Opmerker".

Alle correspondentie moet gericht worden tot het lid der jury, den heer C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71.

Na den 15 Augustus 1911 worden geen inlichtingen meer verstrekt.

Art. 13.

Voor zoover dit programma hierin niet voorziet, zullen op de prijsvraag van toepassing zijn de algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, ingesteld door:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam;

het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam;

de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam;

den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.

Art. 14.

Het programma met situatie-teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer A. van Buren, Wijnhaven 75a te Rotterdam.

De Jury,

A. VAN BUREN.
P. G. BUSKENS.
C. N. VAN GOOR.
F. KOCH Jr.
J. VERHEUL Dzn.

Het Bestuur,
van de Officieren-Societeit.
A. VAN BUREN, Voorz.
F. HOYACK, Secr.

Eenheidsprijzen.

1 M³.	graafwerk	f 0.40
1 heipaal,	lang 16 M. met inheien	„ 16.—
1 M³.	dennenhout of vurenhout voor fundeering	„ 35.—
1 „	cementbeton voor vloerwulven, enz.	„ 12.—
1 „	metselwerk van miskl. hardgrauw en slappe cementmortel voor fundamenten	„ 14.—
1 „	idem voor binnenmuren	„ 15.50
1 „	idem van klinkers en sterke cementmortel	„ 18.—
1 „	gelijkkleurig hardgrauw in slappe cementmortel	„ 18.—
1 „	vurenhout voor vloerbinten	„ 36.—
1 „	vurenhout voor bekappingen, gewoon werk	„ 50.—
1 „	grenenhout voor bekappingen	„ 70.—
1 „	grenenhout voor kozijnen en dergelijke	„ 75.—
1 M².	dakschot met tengels en latten voor dakpannen	„ 1.35
1 „	vurenhouten vloer, dik 0.035 M.	„ 1.60
1 „	vurenhouten vloer, dik 0.028 M.	„ 1.30
1 „	Amerikaansch grenen vloeren, dik 0.035 M.	„ 2.75
1 M³.	hardsteen voor gevelwerk	„ 170.—
1 „	hardsteen voor binnenwerk	„ 200.—
1 „	zandsteen voor gewoon gevelwerk	„ 160.—
1 M².	vlakke cementbepleistering	„ 0.80
1 „	wit pleisterwerk	„ 0.40
1 „	plafond met riet zonder lijstjes	„ 0.80
1 „	buitenverfwerk	„ 0.60
1 „	binnenverfwerk	„ 0.80
1 „	dubbel vensterglas met stoppen	f 2.10
1 „	spiegelglas met latten	„ 11.—
100 Kg.	gegoten ijzer met model kosten	„ 14.—
100 „	getrokken balkijzer gelegd en gemenied	„ 10.—
100 „	gesmeed ijzer voor ankers en beugels, enz.	„ 15.—
100 „	lood met soldeer	„ 0.30
100 „	zink met soldeer	„ 0.45

In deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen voor gereedmaking, aanbrengen, en alle hulpwerkzaamheden, winst, risico, verrekening, enz.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT ROTTERDAM.

Vraag. Moet de directe toegang tot den tuin achter of naast het gebouw geprojecteerd worden?

Antwoord. De bedoelde toegang tot den tuin kan achter en in verbinding met dien tot het gebouw, of wel terzijde van het gebouw geprojecteerd worden.

In het oog dient echter gehouden te worden, dat de toegang tot het gebouw, (al of niet in verbinding met dien tot den tuin) zoodanig geprojecteerd moet worden, dat bezoekers, die per rijtuig komen of gaan, bij het bereiken of verlaten van het gebouw zoo min mogelijk overlast van eventueele ongunstige weêrsgesteldheid hebben.

DE JURY.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID.

Aan de Jury werden de volgende vragen gesteld, die zij hieronder met haar antwoorden bekend maakt:

1. Vr. Mogen de kamers voor directeur, onderdirecteur, administratie en speciale studie op een 2e verdieping geprojecteerd worden?

Ant. Een tweede verdieping is niet gevraagd en ook niet gewenscht.

2. Vr. Mag de gewenschte monumentale binnenhof ook overdekt zijn?

Antw. Dit ligt niet in de bedoeling.

3. Vr. Het terrein is zeker aan alle zijden vrij?

Antw. Ja.

4. Vr. ....een vestibule met ontvangzaal, tevens garderobe, in verband enz. — moet dat opgevat worden als... een vestibule met ontvangzaal, waarbij garderobe in verband enz.?

Antw. De bedoeling is, dat het complex van vestibule en ontvangzaal in verband met de monumentale trap staat.

5. Vr. Bij souterrain staat o. a.:

Het is wenschelijk de lokalen te rangschikken om een monumentale binnenhof.

Slaat dit ook op de daarboven gelegen verdiepingen?

Antw. Een binnenhof, die niet voorkomt op de boven het souterrain gelegen verdiepingen, is niet denkbaar.

De vraag is waarschijnlijk ontstaan door een zetfout in de overdrukken uit No. 25 van „Architectura". De aangehaalde zin en de daaraan voorafgaande behooren niet meer onder het hoofd souterrain. Zij zijn van algemeene strekking.

In het „Bouwk. Weekblad" van 24 Juni staat het goed.

6. Vr. Moeten de lokalen direct aan den binnenhof grenzen?

Antw. De inzender overwege zelf wat het beste is.

De Voorzitter der Jury, W. KROMHOUT Czn.
De Secretaris „ „ J. LIMBURG.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 30. Officieel Gedeelte Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 19 Juli 1911. — Algemeene regelen voor Arbeidscontracten tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en bouwkundig opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar anderzijds.

De herziening der Hinderwet, door J. H. Schaad (vervolg).

Aesthetica bij Gemeentewerken door J. A. Malock Houwer.

De invloed van de gevels der huizen op de schoonheid van een stadswijk, voordracht van den heer J. J. van Nieukerken (slot).

IXe Internationaal Architectencongres te Rome van 2—12 October 1911.

Ingezonden stukken. De Reorganisatie van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst 1911, door C. N. v. Goor, met een repliek van J. Gratama.

ARCHITECTURA No. 30. Het gerestaureerde gebrand schilderde raam in de Groote of St. Janskerk te Gouda (7e glas)' door Adr. Moen.

Boekbespreking.

Internationaal Woning-congres te Weenen (slot).

8e Jaarverslag der Rijkscommissie voor de Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

DE BOUWWERELD No. 30. De eerste beurs te Amsterdam, door A. W. Weissman, met afbeelding en losse plaat.

Waarom geen loodwitverbod, door C. P. van Hoek (vervolg).

Kalkzandsteen.

DE INGENIEUR No. 30. Internationale Wegencongressen 1908 en 1910. Verslag van den officieelen afgevaardigde van het K. I. v. I. op het IIde congres te Brussel in 1910. door B. Hoogenboom c. i.

Verbrandingsmotoren voor zeeschepen, door H. W. van Tijen, met afbeeldingen (slot).

De Rechtstoestand der gemeente-technici. Rede, gehouden in de VIIde samenkomst van directeuren en hunne adjuncten, architecten en ingenieurs van gemeentewerken en bouw- en woningtoezicht te Arnhem op 14 Juli 1911, door L. H. E. van Hylckama Vlieg, directeur der Gemeentewerken te Vlaardingen.

Ingezonden stukken. De Technische Hoogeschool en de Nederlandsche taal, door H. v. Berekel c. i. — Hetzelfde onderwerp, door C. L. van der Bilt c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 30. Officieel gedeelte. — Verslag van de vijftiende Algemeene Vergadering van 24 en 25 Mei 1911 te Nijmegen. — Commissie voor de Statistiek. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Het gewapend beton (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg).

DE AANNEMER No. 30. Ned. Aannemersbond. Verslag: omtrent de in 1910 bij de leden der Onderlinge Risico-Vereeniging uit den Nederlandschen Aannemersbond voorgekomen ongevallen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 30. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. De drogerij van de Bangesellschaft für Kunstliche Trocknereien te Duderstadt. — Het opslaan van kolen.

Gemengd Nieuws.

— De Gemeenteraad van Delft heeft Burg. en Weth. gemachtigd aan het technisch bureau J. Schotel, te Rotterdam, op te dragen het instellen van een onderzoek naar de geschiktheid van de winplaats voor een duinwaterleiding te Monster.

Uitgemaakt moet worden of van het beschikbare duinterrein meer water kan worden gewonnen.

Een crediet van f 1000 is voor dat onderzoek toegestaan.

HET PALVILJOEN-VON WIED.

Naar wij vernemen, is gisteren voor de notarissen Verkoren en Herwijnen te 's-Gravenhage, de akte van verkoop verleden van de goederen van den Prins von Wied te Scheveningen, bekend als het Palviljoen aan het strand.

Koopster is een Engelsche combinatie, die op de plaats van het paviljoen een theater-casino zal bouwen. Het overblijvende terrein wordt bestemd voor villa-bouw. In de combinatie is betrokken een Engelsche Stoomvaartmaatschappij, die voornemens is voor »week-enders« een dienst naar den Hoek in te stellen. (Vad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
BIJBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 12 AUGUSTUS 1911. No. 32.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Reorganisatie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Slot. (Zie bladz. 243.)

Na deze uiteenzetting, waarin, zooals men ziet, om het hoofdpunt in quaestie wordt heengedraaid, neemt de heer Gratama de ledenlijst voor zich en haalt een streep door de namen der Gewone, Buitengewone en Kunstlievende, die nu allen Buitengewone genoemd worden, en zegt dan met voldoening:

„De Maatschappij heeft nu één soort stemgerechtigde leden; de anderen, de Buitengewone Leden, hebben geen stemrecht, kunnen dus geen invloed uitoefenen op den gang van zaken, zijn dus, (in zooverre het hier gaat om al of niet zuiverheid van de vakvereeniging en behartiging van de architectenbelangen) geen lid, en staan daarin volkomen gelijk met de Donateurs of abonnés van Weekblad en Tijdschrift, een categorie door U op de Alg. Meivergadering wel bestaanbaar en nuttig geacht in de vakvereeniging. Blijft U nu nog zeggen, dat de Maatschappij bestaat uit Architect-Leden en andere leden, en dus geen vakvereeniging is, dan lijdt U aan woordenzifterij en neemt U het woord en niet de werkelijkheid."

Wie van beide partijen neemt hier den schijn voor de werkelijheid? zouden wij elk onpartijdig beoordeelaar willen vragen.

Al sedert 20 jaren, misschien wel langer, was de toestand in de Maatschappij niet zuiver. In een algemeen lichaam, zooals zij oorspronkelijk was, behooren geen groepsbelangen op den voorgrond gebracht te worden. In een gemengde sociëteit van officieren en burgers komt het wel voor, dat het militaire element de baas wil spelen, zeer ten nadeele meestal van de goede harmonie, maar er is ons geen geval bekend van een bestaande sociëteit, waarin de officieren op zekeren dag besloten hebben er een officierenvakvereeniging van te maken met burgers-leden als contribueerend, maar onmondig aanhangsel. Het ongerijmde van het denkbeeld ligt dan ook voor de hand en de officieren zouden, zoo zij gewenscht hadden, onder ons te blijven, uit de vereeniging zijn uitgetreden en een eigen vereeniging hebben opgericht, of ten minste de burgers-leden beleefd verzocht hebben de vereeniging te verlaten.

Zoo zou correct gehandeld zijn, maar in de Maatschappij is beslist niet correct gehandeld; daar is, de Redacteur laat het zelf in zijn uiteenzetting doorschemeren, daar is jarenlang door een groep gewerkt, geïntrigeerd en aangestuurd op de bevordering van het groepsbelang. Eerst min of meer in het verborgene, later bij de instelling van een Vakbelangencommissie meer openlijk en thans, nu de leidende groep zich sterk genoeg gevoelt, komt men er brutaalweg voor uit, dat men nooit andere bedoelingen gehad heeft.

Wat zouden de mannen, die een dertigtal jaren geleden de leiding in handen hadden, daar wel van gezegd hebben? Zou een reorganisatie tot een vakvereeniging, door een dergelijken coup d'état, wel hun instemming hebben verworven en is zij welbeschouwd in overeenstemming met een goed begrip van de waardigheid van den architectenstand?

Met den besten wil kunnen wij de laatste vraag niet bevestigend beantwoorden. Het moge ten deele waar zijn, dat er geen architectenbelang is of het is ook direct of indirect een bouwkunstbelang, het doet pijnlijk aan te lezen, dat het eigenbelang van de architectengroep de drijfveer geweest is tot de instelling der examens voor Bouwkundig Opzichter, Teekenaar en Onderbaas, dat de bevordering van inzicht en liefde voor bouwkunst bij den leek, wordt nagestreefd, ten bate van hetzelfde eigenbelang, in een woord, dat alles uitloopt op de vakbelangen, d. w. z. de materieele belangen van den architectengroep. Dit moest men er nu maar ronduit bijzeggen en alle ideale beschouwingen, alle ijdellijk gebruiken van den naam der Bouwkunst laten varen.

Immers een vakvereeniging kent geen andere idealen dan practische, zij is geen goede vakvereeniging, wanneer zij niet exclusief de belangen harer leden behartigt en met hand en tand verdedigt tegen alle andere belangen, die de hare kunnen schaden. Zij moet zich daartegenover schrap zetten en is het dan niet de grootste ongerijmdheid, dat de vakvereeniging, die zich nog steeds Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst noemt, in haren kring leden toelaat, weliswaar zonder stemrecht, wier belangen beslist niet die der architecten zijn? Zeer terecht heeft men de nieuwe vakvereeniging reeds onder de Patroonsvereenigingen ingedeeld. Wat moeten de ondergeschikten, de opzichters en teekenaars, in zulk een vereeniging doen? En met nog meer recht kan men vragen, wat doen er de aannemers, wier belangen meestal lijnrecht tegenover die der architecten staan en wat de leveranciers, waarmede dit ook dikwijls het geval is? Doch in plaats van dezen heeren nu beleefd te verzoeken een vereeniging, waarin zij niet tehuis behooren, te verlaten, wordt hun op vrij onbeleefde wijze hun minderwaardigheid te kennen gegeven, maar toch laat men doorschemeren, dat men hen gaarne op de lijst houdt als Donateurs of abbonés van Weekblad of Tijdschrift, dus eenvoudig.... om der wille van de smeer!

Nogmaals vragen wij, is dit een houding der Maatschappij waardig?

Wanneer de Maatschappij dan absoluut een vakvereeniging van architecten moest worden, iets waarover nog te twisten zou zijn, nu wij er reeds een hebben, dan ware toch wel een andere oplossing voor het reorganisatie-vraagstuk te vinden geweest.

De heer Van Goor heeft in het „Bouwkundig Weekblad" van 5 Augustus j.l. gerepliceerd op de uiteenzetting van den Redacteur en deze heeft daarbij nog van dupliek gediend, maar de heeren zijn, zooals wel te verwachten was, geen stap nader tot elkander gekomen.

De heer Van Goor blijft, o. i. terecht, bij zijn meening, dat een vakvereeniging slechts uit één soort leden kan bestaan, de Redacteur tracht o. i. te vergeefs te bewijzen, dat de Maatschappij nu een architecten-vakvereeniging, comme il faut, geworden is en het verstandigst deel van zijn betoog is wel de verklaring:

„Waar nu de wederzijdsche meeningen voldoende zijn uiteengezet, meen ik dat hiermede het debat als gesloten beschouwd kan worden."

Maar nu komt nog het merkwaardigste. Op den bovenaangehaalden volzin, laat de Redacteur, met blijkbare voldoening, tot slot nog volgen:

„Er bestaan nu twee vakvereenigingen, Bond en Maatschappij."

„Over de grondslagen, gewenscht voor een goede en krachtig werkende Vakvereeniging van Nederl. Architecten in onzen tijd, kan verschil van meening bestaan." (Dat blijkt! Red.)

„Ter wille van het hooge doel is het nu vóór alles noodzakelijk, dat deze grondslagen niet alleen van uit een abstract ethisch, maar ook van uit een practisch standpunt bekeken en vastgesteld te worden, opdat niet enkele, maar de groote meerderheid der Nederl. Architecten, vereenigd, samen werken tot verheffing van hun vak en stand."

Frachtig gezegd! als het niet al te veel aan een toast deed denken. Verklaarbaar is dit laatste in dezen tijd van congressen en vergaderingen, vergeeflijk ook, dat men zich in een toast eens een keer verpraat.

Maar hoe hebben wij het nu? Het staat er, en wij kunnen het niet anders lezen, dan het er staat: Zonder de grondslagen, gewenscht voor een goede en krachtig werkende Vakvereeniging te hebben bekeken en vastgesteld, heeft men de reorganisatie der Maatschappij doorgedreven!

Da hört doch Alles auf! Er schijnt haast bij het werk te zijn geweest, men moest van een gunstige constellatie gebruik maken en dit kan er toe strekken veel te verklaren. Maar de resultaten zijn er ook naar en wij zijn het volkomen met den heer Van Goor eens, waar hij in zijn repliek zegt: „er zal nog wel eens eene fundamenteele reorganisatie moeten plaats hebben," alvorens de Maatschappij in een echte, op gezonde grondslagen berustende, architecten-vakvereeniging zal zijn omgevormd.

Van de samenwerking der nu bestaande, een gezonde en een kreupele, verwachten wij niet veel voor de bereiking van „het hooge doel".

Veel zal afhangen van de wijze, waarop de Maatschappij haar roeping als vakvereeniging zal opvatten. Zij mag daarbij wel wat meer ernst betrachten, dan zij nu deed en ook de vraag wel eens overwegen, hoe zij tot de in een vakvereeniging zoo gewenschte eenheid zal geraken, nu hare groep van architect-leden feitelijk nog uit vele heterogene elementen bestaat, die niets dan den naam gemeen hebben.

Wanneer nu eens een groep van bouwkundige ingenieurs hetzelfde gaat doen, wat nu de groep van architect-leden gedaan heeft, wat zal er dan gebeuren in de vakvereeniging en wat zal het criterium voor het lidmaatschap zijn?

Splijtzwammen zien wij gedurig aan het werk en het gevolg is verdeeldheid en nog eens verdeeldheid, juist waar eenheid en samenwerking in zoo hooge mate gewenscht zijn. Denk toch aan „het hooge doel", maar neen, laat ons daarover in dit verband liever zwijgen.

Uitstapjes in Engeland en Schotland.

Vervolg. (Zie bladz. 219.)

Wanneer men van Wight weder naar het Engelsche vasteland wil terugkeeren behoeft men zijn weg niet over Ryde en Portsmouth te nemen, maar zoo men Winchester en Salisbury bezoeken wil, kan men zich veel beter te Cowes inschepen en naar Southampton varen. Van Winchester en Salisbury zouden wij heel wat kunnen vertellen, beide steden hebben beroemde kathedralen, die van Winchester is de langste van Engeland, die van Salisbury is belangrijk om hare eenheid van stijl. Evenwel willen wij onze mededeelingen daarover liever voor later bewaren en nu eens zien wat onze aanteekeningen over verschillende plaatsen aan de Zuidkust tusschen Portsmouth en Dover nog opleveren. Dover zelf is een der schoonst gelegen plaatsen aan die kust en de reizigers, die er dagelijks in grooten getale langs trekken van de boot in den trein of omgekeerd overstappend, hebben bepaald ongelijk, dat zij er

DE POORT VAN BATTLE ABBEY.

niet ten minste een dag verwijlen, het kasteel gaan zien en een wandeling naar Folkestone maken. Men krijgt dan ineens een indruk van de eigenaardigheid der Engelsche cliffs, de bekende krijtrotsen, die zich langs de geheele kust voortzetten, nu eens hooger, dan weer lager, maar telkens schilderachtige vergezichten opleverend.

Nagenoeg alle aan zee gelegen plaatsen zijn watering-places, badplaatsen, Brighton is de grootste en meest bezochte, het Engelsche Scheveningen, en Brighton wordt door alle kleinere plaatsen nagevolgd, Folkestone, Hastings, Eastbourne, lijken allemaal op Brighton en het bezoeken van al die plaatsen is dan ook niet aan te raden, wanneer men er een gezien heeft weet men hoe een fashionabele Engelsche badplaats er uit ziet. Wij hebben dan ook niet lang in Hastings vertoefd.

Van Castle-hill heeft men een mooi uitzicht, westwaarts afgesloten door het steile voorgebergte van Beachy Head, maar de ruine van het kasteel heeft niet veel te beteekenen.

Wij hadden ons van Hastings meer voorgesteld, afgaande op den naam, die in de geschiedenis zeer bekend is, door den beslissenden slag, die hier geleverd is. De Noormannen waren indertijd op hun veroveringstocht hier gelegerd, maar de slag moet geleverd zijn een paar uren landwaarts in, waar nu het stadje Battle gelegen is, dat zijn naam daaraan ontleent.

Wandelaars vinden de vermoeienis, die zij zich getroosten in de omstreken van Hastings, ruimschoots beloond. De Noordoostwaarts gelegen plaatsjes Winchelsea en Rye behooren tot de schilderachtigste, die wij gezien hebben, het Noordwestwaarts gelegen Battle ontleent zijn grootste merkwaardigheid en verdient een bezoek, om de daar aanwezige Battle-Abbey, een der meest gewaardeerde historische monumenten van Engeland, een soort van nationaal heiligdom, dat door velen van de talrijke bezoekers met een gevoel van piëteit bekeken wordt. De abdij, grootendeels een bouwval, is het monument van de invasie der Normandiërs onder hertog Willem den Bastaard, die wel den stoot gegeven heeft tot de ontwikkeling der Britsche cultuur, maar op zichzelf beschouwd niet anders was dan een woesten rooftocht. Willem toch kon op den troon van Engeland al even weinig wettige aanspraken doen gelden als Harold, die zich na den dood van Eduard den Belijder van dien troon had meester gemaakt. Het was eenvoudig een strijd tusschen twee pretendenten, die op de overwinning van den sterkste zou uitloopen, een woeste moorddadige kamp, waarin de Normandische hertog zich niet ontzag zijn dapperen aan te vuren met de voorspiegeling van rijken buit in goud en land, wanneer zij maar zooveel mogelijk Angelsaksers doodsloegen, nochtans onder aanroeping van God en alle heiligen. In het vuur van den strijd deed Willem de gelofte een kerk, ter eere van de Drieëenheid en St. Maarten, te stichten, zoo hij overwinnaar bleef en hij hield woord. Op het veld zelf, waar de slag geleverd was, liet hij een klooster bouwen, dat den naam van Battle-Abbey ontving. Zestig Benedictijner monniken kwamen van Noirmoutiers, om de abdij te bevolken en Willem, die na zijn overwinning den bijnaam van den Veroveraar had aangenomen, begiftigde haar rijkelijk. Eerst in 1095 kon men zeggen, dat de stichting met de wijding van de kerk voltooid was. Zij mocht zich bij voortduring in de bescherming der koningen van Engeland verheugen, tot zij in 1538 werd opgeheven. Hendrik VIII schonk de gebouwen

aan zijn stalmeester Sir Anthony Browne, die de kloostergebouwen tot woning inrichtte en er een hall bijbouwde. De landerijen werden voor een groot deel aan Richard Gilmer geschonken.

De abdijgebouwen besloegen een groote oppervlakte, maar er is betrekkelijk weinig in goeden staat van overgebleven en zoo goed als niets van den oorspronkelijken aanleg.

Het best bewaarde en meest imposante brokstuk is het trotsche poortgebouw, dat van 1338 dateert, een prachtig type van dien tijd. Wanneer men de poort doorgaat komt men op een groot grasveld en ziet men ter linkerzijde de gebouwen, waarin de woning van den abt en de daarbij behoorende hall zich bevinden. Langs deze gebouwen voortschrijdend komt men op een terras, vanwaar men het uitzicht heeft op een gedeelte van het slagveld. Op dit terras stond oorspronkelijk het gasthuis van de abdij en later de hall, door Browne gesticht, die evenwel omstreeks 1750 weder afgebroken is. Men ziet hier nog enkele overblijfsels en zoo is ook van de kloostergang maar een boog overgebleven, die nog eenigszins een denkbeeld geeft van de rijke vormen, waarin dit onderdeel uitgevoerd was. Op eenigen afstand van hier op een hooger gedeelte van het terrein vindt men de overblijfsels van het Refectorium. In den onderbouw daarvan vindt men een drietal gewelfde vertrekken, die zeer interessant zijn en na deze bezichtigd te hebben brengt de bewaker, die ons rondleidt, ons naar de plaats waar de kerk staat, alleen nog kenbaar aan eenige schamele brokstukken van het oostelijk gedeelte, waarschijnlijk de kapel van de Heilige Maagd. Ofschoon onjuist, duidt men deze plaats aan als die, waar het hoogaltaar stond en dat moet zijn op de plek, waar Harold in den strijd viel. Ook noemde men deze overblijfsels vroeger wel de krypt van Harold, maar het is nu, althans bij een min of meer vluchtig bezoek, moeilijk uit te maken of deze muur- en pijlerbasementen tot een krypt of tot de kerk zelf behoord hebben. Een gedeelte van een steenen trap, dat nog aanwezig is, zou eenige grond voor de eerste veronderstelling kunnen geven. De plaats waar de kerk eenmaal stond is thans een tuin en dat reeds geruimen tijd geleden de kerk met den grond gelijk gemaakt is, blijkt wel uit de oude boomen, die er groeien. Deze overwoekering van den bouwval door een weligen plantengroei geeft aan het geheel een bekoring, die zeker niet verkregen zou worden door de meest angstvallige restauratie in den oorspronkelijken staat, die men dan ook wel nimmer zal ondernemen.

De nog bewoonbare gedeelten van de abdijgebouwen zijn ook thans nog particulier eigendom. De Abbot's Hall, waarvan wij boven reeds gewag maakten, is alleen te bezichtigen bij afwezigheid der bewoners. Het is een goed type van een Engelschen hall met zijn houten gewelf, zij nhooge eikenhouten lambriseering, zijn grooten schouw. De wanden zijn versierd ten deele met gobelins, en verder met familieportretten, wapens en wapenborden, banieren, hertenkoppen, enz. Hierbij zijn verschillende relieken van den slag bij Hastings, welker echtheid wij moeilijk konden beoordeelen. Het is toch bijna acht en een halve eeuw geleden, in 1066, dat die slag geleverd werd.

(Wordt vervolgd.)

Iets over de geschiedenis van de steenkool.

Het is opmerkenswaardig, dat van de geschiedenis der nijverheid, evenals van die van den landbouw, betrekkelijk weinig bekend is. Staatsgeschiedenis is veelal vastgelegd in geschreven documenten, de kunstgeschiedenis kan met vrucht gebruik maken van monumenten en in museums bewaarde voorwerpen, maar van de talrijke takken van menschelijk bedrijf, die zich bezighielden met het voorzien in talrijke behoeften van alledaagschen aard, heeft men weinig of niets opgeteekend en is ook maar weinig bewaard, omdat men er geen historische- of kunstwaarde aan toekende. Nijverheidstentoonstellingen lieten bij voorkeur het allernieuwste zien, het eenigszins verouderde werd het aankijken niet waard geacht en eerst in den allerlaatsten tijd is men gaan inzien, dat ook het verouderde nog waarde kan hebben, wanneer men een helder inzicht in den ontwikkelingsgang der nijverheid wil verkrijgen en dat het toch wel de moeite waard is, de herinnering daaraan te bewaren.

Wie thans in het verleden van de nijverheid wil terugzien en wat weten wil van de hulpmiddelen, zoo mechanische als scheikundige, die men in vroeger tijden daarbij te baat nam, kan wel in oude jaargangen van tijdschriften veel vinden, dat hem te pas kan komen, maar verder teruggaan dan een goede honderd jaar zal hem niet mogelijk zijn, want eerst in het laatst der achttiende eeuw hebben geleerden zich beziggehouden met de beschrijving van de procedés, die toenmaals in de nijverheid werden toegepast. Het zijn de Fransche encyclopaedisten geweest, die het nut van de kennis daarvan in het licht hebben gesteld en hun voorbeeld is bij ons nagevolgd door de samenstellers der Woordenboeken van Kunsten en Wetenschappen.

Voor dien tijd was alles fabrieks- en bedrijfsgeheim, men stelde geen belang in zaken, die men moeilijk of niet te weten kon komen. Gildeverband en bedrijfsverband brachten het hunne bij, om vakkennis buiten het bereik van leeken te houden.

Onder de hulpmiddelen der nijverheid, in het groot- zoowel als in het kleinbedrijf, hebben ten allen tijde de brandstoffen een belangrijke rol vervuld. In het bijzonder geldt dit van de steenkool. Maar wie zich in een onderzoek begeeft, naar het winnen en het gebruik van dit thans onmisbaar materiaal in oude tijden, vindt daaromtrent slechts uiterst weinig vermeld. De oudheid spreekt er in het geheel niet van en de reden daarvan ligt voor de hand. Het zijn de volken van het Zuiden, bij wie wij onze kennis moeten opdoen en de natuur heeft bij de verdeeling der aardsche goederen juist de Noordelijke streken met de steenkool begiftigd, als een compensatie voor andere natuurgaven, die nimmer aan het Zuiden zijn toebedeeld.

Noch Egypte, noch het Heilige Land, noch Griekenland, noch Italië, de haarden der antieke beschaving, bezitten steenkoolbeddingen en dientengevolge hebben hun bewoners de merkwaardige brandstof, de steenkool, niet gekend en hun schrijvers er ook geen gewag van gemaakt. Inderdaad is het moeilijk te gelooven, dat de Keltische volken, die altijd hebben uitgemunt door hun nijveren aard en het vrij ver in mijnbouw en metaalbewerking gebracht hadden, gedurende eeuwen hebben kunnen leven in landstreken, waar steenkool in overvloed voorkwam en zich zelfs op sommige plaatsen aan de oppervlakte vertoont, zonder hun aandacht te vestigen op dit vreemde mineraal, zwart als kool en even brandbaar. Maar de bosschen waren toen zoo groot, dat het twijfelachtig is of deze volken neiging gevoeld hebben, door moeilijken en gevaarvollen arbeid aan het ingewand der aarde te onttrekken, wat de oppervlakte in zoo groote hoeveelheid aanbood. In elk geval, daar de geschreven documenten, die deze volken betreffen, in hooge mate schaarsch en van betrekkelijk jongen datum zijn, zijn er over de geschiedenis van de steenkool in de Oudheid al even weinig berichten uit het Noorden als uit het Zuiden tot ons gekomen.

Het oudste document betreffende deze voorname bron van modernen rijkdom, waarbij het goud en de diamant voor niets tellen, omdat zij hun waarde slechts aan hun zeldzaamheid ontleenen, dagteekent slechts van het einde der twaalfde eeuw.

Het is een acte in Engeland ontdekt, z.g. Boldonbook van 1183, waarin voor belasting in steenkolen, smeden in Wermouth en Seggefield genoemd worden. Het is dus wel op Keltischen bodem, dat wij de steenkool het eerst zien verschijnen en naar de bovengenoemde acte te oordeelen moet het mineraal er toen reeds geruimen tijd bekend en in gebruik geweest zijn.

Men neemt dan ook aan, dat het reeds in het midden der negende eeuw een gewoon consumptie-artikel in het Angelsaksische huishouden was.

Op het vasteland is het oudste document, betreffende de steenkool, dat men kent van een anderen aard en doet, ofschoon van later datum, meer denken aan iets als een oorspronkelijke vinding.

Het is een legende, die men in verscheidene oude kronieken van het land van Luik ongeveer in dezelfde termen verhaald vindt. De eer der ontdekking wordt toegeschreven aan een engel en inderdaad, wanneer men den invloed nagaat, die deze brandstof heden ten dage op de wereldsche zaken uitoefent, denkt men onwillekeurig bij den dichter der legende aan een zienersblik. Al heeft hij zich van dien invloed zeker geen voorstelling kunnen maken, hij begreep toch, een gave des hemels van onschatbare waarde daarin te moeten zien.

De legende vermeldt, dat een engel voorbij kwam bij een armen hoefsmid, die in zijn woonplaats aan den arbeid was. Er werd een gesprek aangeknoopt en de smid beklaagde zich daarbij over de duurte der kolen (houtskolen), die hem tot armoede deed vervallen. De engel wist raad en ontsluierde hem een geheim, dat zijn bedrijf er bovenop zou brengen. Hij behoefde slechts te graven in een berg, Publemont genaamd, en in het binnenste daarvan zou hij kolen in overvloed vinden. De arme man sloeg geloof aan de woorden van den engel, hoe vreemd zij hem ook voorkwamen en zijn geloof werd ruimschoots beloond. En van dien tijd af dagteekent de ontginning der steenkolenlagen, die weldra tot een groote ontwikkeling kwam, want het land van Luik is bijzonder rijk aan deze lagen.

Volgens de kronieken heette de hoefsmid Hullos en van zijn naam zou de Fransche naam van de steenkool „houille" zijn afgeleid.

Deze legende is dikwijls bestreden door Belgische geschiedschrijvers. Sommigen hebben er het wonderbare karakter aan willen ontnemen en er een historischen vorm voor gezocht, die niet geheel onaannemelijk geacht kan worden. In plaats van het woord Angelus, engel, meenden zij, dat wellicht oorspronkelijk in de kroniek het woord Anglus, Engelschman, gestaan had, en daar het gebruik van de steenkool reeds te voren in Engeland bekend was, zou niets natuurlijker geweest zijn dan de ontdekking van dit mineraal in België door een Engelsch reiziger. Maar hoezeer deze veronderstelling vernuftig genoemd moet worden, moet men erkennen, dat de tusschenkomst van een hemelbode geheel in den geest der middeleeuwen is. Er was zelfs in Duitschland, ten opzichte van de ontdekking der mijnen in het Ertsgebergte, een geheel overeenkomstige legende in omloop, waaraan men eveneens gemakkelijk de bovenvermelde verklaring zou kunnen geven. Een engel zou aan een inwoner van Asmaberg verschenen zijn en zou hem een plaats in het woud aangeduid hebben, waar hij een nest met gouden eieren vinden zou, de gelukkige zou zich naar de aangeduide plaats begeven hebben en er een zilverader hebben aangetroffen. Men ziet, dat beide legenden denzelfden geest ademen.

Overigens, in het eene zoowel als in het andere geval, laat zich gemakkelijk het historische feit vaststellen, want het bestaat eenerzijds in de ontdekking van een zilvermijn door een inwoner van Asmaberg, anderzijds in de ontdekking van een kolenmijn door een smid van het dorp Plénéraux bij Luik. De geschiedschrijvers van het land zijn het er over eens, dat de gebeurtenis in 1198 of 1200 heeft plaats gehad, maar de Luiksche historicus Dewez was geneigd haar hooger te doen opklimmen en een ander geschiedvorscher, Villenfagne, meende uit zijne onderzoekingen in de archieven van de abdij Val St. Lambert te moeten afleiden, dat het tijdstip der ontdekking wel anderhalve eeuw, alzoo omstreeks 1050 terug gesteld kon worden.

In Henegouwen laat men de ontdekking der kolenmijnen niet verder opklimmen dan tot de dertiende eeuw: een boer, die bezig was een put te graven, zou bij toeval op een kolenlaag gestooten zijn en de brandbaarheid van het uitgegraven mineraal opgemerkt hebbende, zou hij verder aan het ontginnen zijn gegaan. Maar Henegouwen ligt zoo dicht bij het land van Luik en de kolenbeddingen liggen er ook zoo na aan de oppervlakte, dat men gelooven moet, dat de ontginning, eenmaal begonnen in het laatstgenoemde gebied, ook weldra in het eerstgenoemde is nagevolgd.

In Frankrijk gaan de documenten minder ver terug en het is zonderling, dat men daar geen berichten gevonden heeft ouder dan de veertiende eeuw. Het eerste is een document, dat betrekking heeft op de ontginning der mijnen te Newcastle, waaruit blijkt, dat in 1315 een schip, behoorende aan een burger van Pontoise, graan naar Newcastle bracht en met een lading steenkool terugkeerde. Aldus bestond het stelsel van ruiling van Fransch graan tegen Engelsche steenkool, dat later zulke enorme afmetingen heeft aangenomen reeds, althans in beginsel, sedert de regeering van Lodewijk X. Evenwel sedert denzelfden tijd werden reeds de mijnen van St. Etienne in Frankrijk geëxploiteerd. Er bestaat een openbare acte van 18 Februari 1321, dat is dus slechts zes jaren later, dan het zooeven aangehaald document, die dit afdoende bewijst. Bij deze acte matigt de ridder Roche-la-Molière (bij St. Etienne) zich een recht aan, dat slechts aan den Koning toekwam, door aan een zekeren heer Martin Chagnon toe te staan steenkolen te ontginnen op de bezittingen van den sire Lurien, op voorwaarde, dat hem de helft van de opbrengst zou worden uitbetaald. Het is waarschijnlijk, dat reeds terzelfder tijd de mijnen in Auvergne in ontginning waren en men heeft hieromtrent zekerheid wat betreft de mijnen van Brassac. In een acte, betrekking hebbende op een onderzoek, in 1489 te dezer plaatse ingesteld, blijkt, dat de kolenlagen van la Roche-Brézens sedert onheuglijke tijden in het land bekend waren.

Het is opmerkelijk, dat behalve de legende van het land van Luik, die men onmogelijk als een historisch document beschouwen kan, zelfs niet wat de dagteekening betreft, geen enkel getuigenis spreekt van een eerste ontdekking van het gebruik van de steenkool, maar dat alle berichten reeds het gebruik als een oude gewoonte doen veronderstellen. Evenwel is het niet zonder moeilijkheden gelukt het gebruik in de steden ingang te doen vinden en het is waarschijnlijk gedurende geruimen tijd beperkt gebleven tot de landelijke bevolking, evenals wij dit in sommige landstreken nu nog zien met de turf. Behalve in het smidsbedrijf, waarvoor het bijzondere voordeelen aanbood, heeft deze brandstof aanvankelijk zonder twijfel alleen door haren lagen prijs ingang gevonden.

Eerst in het begin der zestiende eeuw begon men haar te Parijs in eenigszins belangrijker hoeveelheid te gebruiken. Er bestaat een rapport van de Faculteit van Parijs van 1520, uitgebracht op verzoek van het Parlement en van den Prévôt de la Ville, over de gevaren of ongemak-

ken van het gebruik van uit Engeland ingevoerde steenkolen, binnen de muren der hoofdstad. De middelen van vervoer tusschen de centrale provincies waren te gebrekkig, dan dat er sprake van kon zijn de kolen van Auvergne of van le Forez, die reeds geruimen tijd ijverig ontgonnen werden, naar Parijs te vervoeren.

Ook de registers van het Engelsche Parlement maken melding van oppositie tegen het gebruik van steenkolen binnen Londen. Onder de regeering van Elisabeth diende een afgevaardigde der gemeenten een motie in, waarin er op aangedrongen werd: „dat aan verscheidene ververs, brouwers, smeden en andere handwerkers van Londen, die het gebruik van steenkool, in plaats van hout, voor hunne vuren hadden aangenomen en de lucht met schadelijke dampen en rook vervulden, verboden zou worden zich voortaan van deze brandstof te bedienen, ten minste gedurende de zitting van het Parlement."

De klachten over de rookplaag te Londen, men ziet het hieruit, zijn niet bepaald van vandaag of gisteren.

Te Parijs heeft men er blijkbaar nog vroeger over geklaagd en de Franschen trekken hieruit gaarne de conclusie, dat de nijverheid voor zoover zij binnen de steden kon worden uitgeoefend in Frankrijk vroeger tot ontwikkeling is gekomen dan in Engeland.

Het huishoudelijk gebruik van steenkolen voor verwarming is echter nog van veel jonger datum. Ruim honderd jaren geleden, toen Franklin te Parijs vertoefde, was hout nog algemeen de brandstof, die voor verwarming gebruikt werd. In Engeland had men reeds lang de noodzakelijkheid ingezien, om voor dit doel steenkolen te gebruiken. Franklin gaf den Parijzenaars den raad dit voorbeeld te volgen. Enorme sommen toch werden daar aan brandhout uitgegeven, het werd steeds schaarscher in Frankrijk en dientengevolge steeds duurder. Thans is hout te Parijs, gelijk bijna overal in de steden, een luxe-brandstof geworden.

Mocht Franklin wijzen op de schaarschte van het hout, thans maakt menigeen zich bezorgd over een dreigende schaarschte in den steenkolenvoorraad, die in de schoot der aarde verborgen ligt. Berekeningen worden gemaakt, waarbij de een tot de uitkomst geraakt, dat 't niet lang meer kan duren of die voorraad moet opgebruikt zijn, terwijl de ander van meening is, dat wij ons voor onze achter-achter-kleinkinderen nog in het minst niet bezorgd behoeven te maken. De waarde dezer berekeningen schijnt vrij twijfelachtig en men zou zich kunnen voorstellen, dat er menschen zijn, die gelooven, dat wanneer de nood eenmaal aan den man mocht komen, wel weder een engel uit den hemel zal nederdalen om den weg tot uitredding aan te wijzen. Of zouden wij terug moeten keeren tot de idyllische toestanden uit den tijd, toen men het gebruik van de steenkool nog niet kende?

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT ROTTERDAM.

Vraag. Hoe of wat is de bedoeling van den zin op pag. 1 art. 3: In verbinding met het gebouw moet een directe toegang tot den tuin worden geprojecteerd?

Antw. Zie omtrent dezelfde vraag het vorige nommer der bouwkundige bladen.

Vraag. Wat is het peil van het terrein met aangrenzenden weg en wat is het peil van den grondwaterstand?

Antw. Het peil van het bouwterrein en aangrenzenden weg is 1.35 M. + R. P.; dat van den grondwaterstand is R. P.

Vraag. Moet er geen W. C. met urinoir zijn voor het dienstpersoneel (kellner, buffet- en kelderknecht)?

Antw. Dit is inderdaad noodig, doch verzuimd in het programma op te nemen.

Vraag. Moet in verband met het aanwezig zijn van een orkestruimte, er op gerekend worden dat de vloer van de groote zaal, ook voor dansvloer geschikt zij, dus parketvloer of dergelijke)?

Antw. Een Amerikaansch grenen vloer met blinde vernageling is voldoende.

Vraag. Ligt er een riool in den hoofdweg van het Park langs het terrein?

Antw. Neen, de wijze van afvoer van faecaliën kan buiten beschouwing blijven. Het hemelwater kan naar de vijver geleid worden.

Namens de Jury,
C. N. VAN GOOR.

FRIJSVRAAG VERKAVELING „WYCKERVELD" MAASTRICHT.

Op deze prijsvraag zijn binnen den vastgestelden termijn van 1 Aug. ingekomen de volgende ontwerpen, voorzien van de motto's:, „Peut être", „Maasstroom", „X", „Maas", „Wat zou dat", „Tertio", „Verkaveling I", „Verkaveling II", „Voordeel zoeken", „Komma punt", „Wegenplan", „Doel", „Zespuntige ster in cirkel", „S en passer in cirkel", „Comité", „Gelijkzijdige driehoek met aan de hoekpunten 3 gelijkzijdige driehoeken, rood en blauw gekleurd", „H. en S.in cirkel", „Wijckeroord", „Meerssens welvaren", „De klove gedempt", „Maastricht en avant", „Drie", „Vers l'avenir", „Regoutpark".

LELIMAN-PRIJSVRAGEN. MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID.

De Jury brengt belanghebbenden art. 4 van het Programma in herinnering. De gestelde vragen worden uitsluitend in de bouwkundige bladen beantwoord en geen antwoorden direct aan de vragers gezonden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 31. Adres in zake de Gebrande Glasventers in de Kerk der Ned Herv. Gemeente te Egmond a.d. Hoef.

Vakbelangen De Rechtspositie van den Directeur van Gemeentewerken door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

Het glas in den Noorderkruisbeuk der St. Janskerk te Gouda, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

De herziening der Hinderwet, door J. H. Schaad (Vervolg)

Aesthetica bij Gemeentewerken door J. A. Mulock Houwer (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Over de Reorganisatie der Maatschappij t. b. d. B. door C. N. van Goor met antwoord van J. Gratama.

ARCHITECTURA No. 31. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Bouwmeesters der Achttiende eeuw door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Programma eener Prijsvraag voor een Societeitsgebouw in het Park te Rotterdam.

Boekbespreking.

IXde Internationaal Architecten-Congres te Rome van 2—12 October 1911.

Het zevende Goudsche kerkglas.

DE BOUWWEREID No. 31. Nationale Prijsvragen. Begin van Rotterdam de victorie?

De herstelling van het zevende kerkglas te Gouda.

Waarom geen loodwitverbod? door C. P. van Hoek (Slot).

De kerk te Cuyk, door A. J. H. Sengers, Pastoor.

DE INGENIEUR No. 31. De Leijner Boormachines, door Z. S. Beijl m.i., met afdeeldingen.

Het Suez-kanaal in 1910, door W. F. Leemans c.i.

Uit het Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië over het jaar 1908, door L. H. Slinkers c.i.

Uit het Verslag der Technische Hoogeschool over 1909—1910.

TECHNISCH WEEKBLAD (B.v.T.) No. 31. Berichten en mededeelingen. — Ingezonden. — Het gewapend beton (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg) —

DE AANNEMER No. 31. Ned. Aannemersbond. officieele mededeelingen.

Werkstaking — Overmacht.

Kalkzandsteen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — Bakscheuren in kleiproductie. — Iets over cement als vloer voor werkplaatsen.

HET HUIS, OUD EN NIEUW. No. 7. In deze aflevering plaatst Mr. F. E. Vlielander Hein een opstel over kant, dat zeker aan de bedoeling van den schrijver zal beantwoorden, namelijk, belangstelling voor de kantindustrie in breeder kring op te wekken en een lans te breken voor het goed recht van bestaan van dezen tak van kunstnijverheid. De schrijver heeft blijkbaar een uitvoerige studie van zijn onderwerp gemaakt en veel van de bestaande litteratuur in zijn opstel verwerkt. Tal van aardige historische bijzonderheden worden daarin medegedeeld en vele fraaie afbeeldingen ter toelichting gegeven en speelt de kant ook al geen rol bij den bouw en de versiering van »het huis«, bouwkundigen, die ook belang stellen in kunstnijverheid zij de lezing aanbevolen. Een uitgebreide opgave van litteratuur aan het slot verhoogt de waarde van deze studie.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« geeft afbeeldingen van het landhuis »De Hooge Vuursche« te Baarn.

Varia.

DE JAVAANSCHE GOUD- EN ZILVERSMEDEN.

In de „N. Rott. Courant" lezen wij:

„„Weleer was Java de goudmarkt van onze Oost; het goud van Celebes, Borneo en Sumatra kwam er ter markt en een ware goudsmidskunst ging er mee gepaard"". Aldus lezen wij bij Rouffaer — De Voornaamste Industrieën der Inlandsche Bevolking van Java en Madoera.

En verder: „„De goudsmidskunst, nog zoo bloeiend op Bali, is op Java ingekrompen tot weinig meer dan een bedrijf, dat voorwerpen van weelde nog maakt.""

Het vak van den goud- (en zilversmid) is op Java dus van weinig belang. Tenminste zoo schijnt het. Straks zullen we zien, dat er nog wel heel mooie dingen gemaakt worden. Vroeger was het echter wel anders. Ten eerste, wat betrof het goud, dat verborgen was in Java's schoot. Legenden weefden zich om dien goud-overvloed heen. We lezen tenminste in het Râmâyana, 4de boek, 10de hoofdstuk: „„Doorzoekt nauwkeurig Jawa-dwipa, dat met zeven koninkrijken prijkt, het goud- en zilvereiland....."

Ptolemaeus verhaalt ons reeds van dien goud-rijkdom en van een stad, aan het westelijk uiteinde gelegen, die Argurê (d.i. Zilverstad) heet. Uit een inscriptie in de residentie Kedoe van het jaar 732 leeren we eveneens, dat Java veel goudmijnen had. Van zilver wordt niet veel gerept.

Zeer mooie voorwerpen werden van goud en zilver vervaardigd; vooral de Hindoe-Javaansche goudsmeden waren meesters in hun vak.

Dit ter inleiding.

Al naarmate de Javaansche weelde van minder beteekenis ging worden, daalde het vak van den goudsmid af tot handwerk, terwijl het vroeger als een kunstvak werd beschouwd.

De goud- en zilversmid heet op Java „kemasan", wat eig. alleen „goudsmid" beteekent. Voor „zilversmid" is er echter geen afzonderlijk woord, en dus heeft „kemasan" die dubbele beteekenis gekregen. Dit is een bewijs, dat goud reeds van oudsher het geliefde metaal was en zilver veel minder hoog werd geschat. Deze voorliefde heeft het goud te danken aan zijn gele kleur, welke in onze Oost nagenoeg overal heilig is.

Laten we nu eerst eens nagaan, waar men op Java de kemasan's aantreft. Dan moeten we in de eerste plaats de centra van hun vak noemen, nl. de desa's Gesik en Rembes, even beoosten Toeban. Wat de hier wonende goud- en zilversmeden leveren is allesbehalve van kunstzin ontbloot, althans als het sieraden betreft.

Velen van hen gaan vaak voor langen tijd naar Java's Oosthoek, o. a. naar de afdeelingen Sitoebondo, Bondowoso en Djember. Ze vinden daar veel en goedbetaald werk.

Behalve in bovengenoemde plaatsen treffen we den kemasan ook aan in Kediri en in de Vorstenlanden. In laatstgenoemde streek dragen de inlandsche hoven er het hunne toe bij om het bedrijf van den goud- en zilversmid als kunstvak hoog te houden.

Terloops kunnen wij even mededeelen, dat in de Preanger-regentschappen het goudsmidswerk van Negara (Borneo) door Bandjareezen van de hand wordt gezet, terwijl daar ook het bekende Padangsche filigraanwerk ter markt wordt gebracht. Maar dit heeft met de eigen Javaansche nijverheid natuurlijk niets uitstaande.

In Pekalongan, Prooblinggo en Besoeki vinden we ook nog wat eigen nijverheid, maar Gesik en Rembes blijven toch de plaatsen.

De smeltkroezen, die de kemasan bij zijn arbeid bezigt, zijn uit klei en kool samengesteld. Wil hij nu het goud of zilver smelten, dan zet hij die kroezen op een daarvoor bestemd fornuis, prapen geheeten. — De oven heet prapen djambaran. — Met een blaasbalg (oeboeban) wakkert hij het vuur aan. Nadat het in de kroezen aanwezige edele metaal nu gesmolten is, giet hij het uit in een, in een koperen lat aangebrachte, uitholling, waar het bekoelt en dan geschiedt de verdere bewerking met hamer en vijl. Dan hebt ge gelegenheid om het geduld, de behendigheid en kunstzin van dien eenvoudigen Javaan te bewonderen, als hij de ingewikkeldste versieringen op ringen, krisgevesten, enz. daar te smeden staat.

En dan nog wel met tamelijk gebrekkige gereedschappen; een westersche goudsmid zou in groote verlegenheid geraken als ge hem opdroeg met die instrumenten iets dragelijks te fabriceeren. Hij zou het niet kunnen, dat weet ik zeker. Maar grooter oogen zou hij waarschijnlijk nog opzetten, als hij het kleine, bloot-voetige Javaantje lofwerk zag gieten. Dat gebeurt in vormen die gesneden zijn in de binnenste, sponsachtige bekleeding van de schalen van een .... inktvisch.

De verschillende deelen van het lofwerk worden daarin uitgesneden, en sissend vloeit het gesmolten metaal in den vereischten vorm.

Het schoonst is dan het echt-Javaansche lofwerk, want gaat de kemasan naar Europeesche modellen werken, zooals o.a. al vaak in Passoeroean, Bagelen en Kediri geschiedt, dan heeft het lang dat typisch-kunstige niet, alsof de man met minder ambitie zijn gereedschappen hanteerde.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De schoonheidscommissie, het college van deskundigen, dat daartoe door B. en W. uitgenoodigd, hen zal adviseeren bij de beoordeeling van het uiterlijk aanzien van ontwerpen gebouwen en andere bouwwerken, welke aan schoonheidseischen hebben te voldoen, is in 12 aangelegenheden gehoord.

Behalve een, betreffen alle adviezen bebouwing op terreinen, waar de Gemeente zich, hetzij bij verkoop-akte, hetzij op andere wijze contractueel de bevoegdheid heeft voorbehouden de teekeningen van gevels, afsluithekken, enz. bij bebouwing of verbouwing aan haar goedkeuring te doen onderwerpen. Was het in sommige gevallen mogelijk door het geven van wenken de betrokken ontwerpen te brengen tot wijzigingen, waardoor verbetering van een ingediend ontwerp werd verkregen, in andere gevallen waren de ingediende ontwerpen in opzet zoo beslist onvoldoende uit aesthetisch oogpunt dat geen heil werd gezien in opmerkingen en besprekingen over détail-punten, zoodat in deze gevallen zonder meer tot niet-goedkeuring moest worden geadviseerd. Slechts in vier gevallen, waarvan drie zaken van ondergeschikt belang betroffen, kon het advies tot ongewijzigde goedkeuring der oorspronkelijke ingediende teekeningen luiden. De commissie heeft gemeend zich strikt te moeten onthouden van het verstrekken van teekeningen of schetsen aan de belanghebbenden.

Door de commissie werd besloten, dat door de leden individueel geen adviezen zullen worden verstrekt — noch gratis, noch tegen honorarium — omtrent zaken, waaromtrent het oordeel der commissie is ingeroepen.

Een bijzondere plaats onder de behandelde zaken wordt ingenomen door het advies betreffende aanleg en bebouwing van het Gevers-Deynootplein.

Na herhaalde overweging van deze aangelegenheid heeft de commissie gemeend B. en W. niet te mogen adviseeren tot handhaving van het oorspronkelijk door hun college aan den Raad voorgesteld plan (ontwerp-Berlage), daar zij op deze plaats en onder de gegeven omstandigheden de voorkeur geeft aan een niet gesloten plein. Aangezien het hier een zeer bijzonder geval betreft — immers een door de Gemeente zelve uit te voeren werk — heeft de commissie niet volstaan met het aangeven van het denkbeeld van de wijziging van het Gevers Deynootplein, doch heeft zij tevens haar denkbeelden op papier gebracht.

HAARLEM. Voor den bouw van een nieuwe handelsschool alhier wordt een crediet van f 245.000 gevraagd.

ASSUMBURG. »De Aarde en haar Volken« heeft dezer dagen de aandacht wederom gevestigd op het slot Assumburg, bij Heemskerk (N.-H.), met zijn rijk historisch verleden.

Enkele jaren geleden bevatte het nog fraai gesneden wapenschilden, een spiegel met zeer mooi gebeeldhouwde lijst, die met eveneens kunstvol houtsnijwerk in de jachtzaal een sieraad van het gebouw uitmaakten.

Deze kunstnijverheidsproducten zijn door de eigenaars, die het kasteel overigens verwaarloosden, in veiligheid gebracht, noodzakelijk, omdat bezoekers zich niet ontzagen een en ander te beschadigen.

Het kasteel zelf is inmiddels overgegaan aan het Rijk, dat tegen het verder verval zal zorg dragen. De omliggende terreinen zijn als bouwgrond verkocht.

Vacante Betrekkingen.

— a. Leeraar in het scheepsbouwkundig teekenen, voor de avondlessen en machinistencursus;

b. Leeraar in de wis- en natuurkunde voor de avondlessen;

c. Onderwijzer in bouwkundig teekenen voor de avondlessen aan de academie van B.K. en T.W. te Rotterdam. Ltukken aan den Directeur der Acad. vóór of op 15 Augustus a.s. (1)

— Leeraar in het werktuigkundig teekenen, aan de Burger-Avondschool te Zaandam tegen 1 October voor den cursus 1911/1912. Jaarwedde f 400. Inlichtingen geeft de Directeur de heer S. Franco. Stukken, adres op zegel, vóór 20 dezer aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Bouwkundig Opzichter ongeveer October in dienst te treden. Brieven onder No. 29210 der »N. Rott. Courant». (1)

— Twee Teekenaars, bij een Beton-Mij. Brieven onder No. 29494, aan het Bureau der «N. Rott. Courant.». (1)

— Onderbaas, voor Bouwwerk om direct in dienst te treden. Br. fr. letter J. G. Tegel's Boekhandel, Ceintuurbaan 358, Amsterdam. (1)

— Civiel-Ingenieur, bij een Betonijzer Maatschappij. Brieven onder No. 55233 aan het Bureau van «De Ingenieur» te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor den bouw eener fabriek in de nabijheid van Amsterdam, bekend met kadeconstructies en fabrieksbouw. Brieven onder No. 3863 aan het Adv. Kant van J. H. de Bussy, Rokin 60/62, Amsterdam. (1)

— Ingenieur, plaatsvervangend Directeur, bij de gem. telefoondienst Amsterdam. Zich vóór 15 Augustus a.s. aan te melden bij de Directie. (1)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS - TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERS GEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1911. No. 33.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Kalkzandsteen.

Het is nu vier jaren geleden, dat de groote strijd tusschen de Baksteenfabrikanten en de Kalkzandsteenfabrikanten gestreden werd, die de geheele bouwende wereld in rep en roer bracht.

Uitgelokt door de bekende brochure van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is de strijd van weerskanten met ongekende hartstochtelijkheid gevoerd, een half jaar lang, maar uitgevochten werd hij niet. Menigeen zal voor de merkwaardigheid de brochure met roodbruin omslag bewaard hebben, maar er is alweder een aardig stapeltje andere paperassen bovenop gekomen; velen zullen haar vergeten hebben, anderen, die in de zaak, waarom het ging, belang zijn blijven stellen, zullen eenige moeite hebben, zich voor te stellen, dat het reeds vier jaren geleden is, dat zij zooveel beroering teweeg bracht.

Zooals wij zeiden, de strijd bleef onbeslist, de wapens werden neergelegd, de zaak in quaestie zou in handen eener Staatscommissie gesteld worden.

Die Commissie had men vrij spoedig bij elkander, maar wij spraken de verwachting uit, dat het wel eens lang duren kon, eer zij met het kalkzandsteenvraagstuk gereed zou zijn *). Wij willen nu in het midden laten, of zij dat vraagstuk in allen deele heeft opgelost, maar mogen haar een woord van lof niet onthouden, over de wijze, waarop zij zich van haren moeilijken taak heeft gekweten, in een betrekkelijk korten tijd.

Menigmaal haalden Staatscommissies zich, het dikwijls rechtmatig verwijt op den hals, van uiterst langzaam te werken en met hun rapporten voor den dag te komen, wanneer de belangstelling in de zaken, waarom het ging, verflauwd of verdwenen was. Met voldoening meenen wij te mogen constateeren, dat dit hier geenszins het geval is.

De Commissie bestond uit de heeren: J. van Hasselt c.i. als voorzitter, oud-directeur van Publieke Werken te Amsterdam; wijlen Prof. P. van der Burg, in leven hoogleeraar in de Mechanische Technologie aan de T. H. te Delft; G. W. van Heukelom, c.i. ingenieur bij den dienst van weg en werken der Mij. t. Expl. v. S. S. te Breda; Prof. G. N. Itz, b.i., hoogleeraar in de Architectuur aan de T. H. te Delft; Prof. P. D. C. Kley, t. hoogleeraar in de Microchemie en de Metallographie aan de T. H. te Delft; W. van Leeuwen Jr., aannemer van publieke werken te Rotterdam; Prof. H. ter Meulen, t. hoogleeraar in de Analyt. Scheikunde en de Scheikunde der Bouwstoffen aan de T. H. te Delft; J. W. C. Tellegen, c.i., directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; H. Wortman, c.i., hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in de 9de Directie te Haarlem. Aan de Commissie was toegevoegd als adviseerend lid Prof. J. A. van der Kloes, hoogleeraar in de Kennis en het Onderzoek van Bouwstoffen en als secretaris A. J. Kloos, c.i., te Hof van Delft.

Uit haar thans verschenen rapport blijkt, dat zij haar taak ernstig en onpartijdig heeft opgevat. De kalkzandsteen-industrie heeft alle reden om tevreden te zijn met de conclusiën, waartoe de Commissie gekomen is. In hoeverre

*) Zie »De Opmerker« van 14 December 1907, blz. 399.
In den Jaargang 1907 komt een geheele reeks artikelen voor, die op den toen gevoerden strijd betrekking hebben. RED.

die conclusiën zullen worden aanvaard, daarvan is nog weinig te zeggen. Zal de onverkwikkelijke strijd, die wij boven in herinnering brachten, nu opnieuw ontbranden? Wij weten het niet, maar der Commissie zal toch moeilijk verweten kunnen worden daartoe aanleiding te hebben gegeven.

Zooals men dat meer ziet zijn ook hier de Slotbeschouwingen in zekeren zin 't belangrijkst deel van het rapport en wij laten ze hier volgen, doch aangezien het ook van belang is te weten, welke overwegingen de Commissie bij haar onderzoek hebben geleid, laten wij daaraan datgene voorafgaan, wat de inleiding van het rapport vormt.

Opdracht.

Door Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel werd bij beschikking van 3 Februari 1908 eene commissie ingesteld, met de opdracht de eigenschappen van den hier te lande voortgebrachten kalkzandsteen aan een onderzoek te onderwerpen, en zich uit te spreken over de vraag, voor welke toepassingen dit materiaal wel en voor welke het niet geschikt is, dit in verband met de eischen, die aan het materiaal voor verschillende doeleinden in het algemeen belang zijn te stellen.

In het verslag, dat de commissie uitbrengt over hare onderzoekingen omtrent kalkzandsteen, moet zij in de eerste plaats er de aandacht op vestigen, dat de inhoud van dit verslag in enkele opzichten afwijkt van andere verslagen over bepaalde materialen, in zooverre dat het niet alleen handelt over kalkzandsteen als materiaal, maar dat daarin tevens eene vergelijking wordt gemaakt met baksteen.

Dit kon niet worden ontgaan, waar de commissie benoemd werd naar aanleiding van een scherpen strijd, die in de pers gevoerd werd tusschen de fabrikanten van beide materialen, en bovendien door den Minister aan de commissie verzocht werd, de medewerking in te roepen, zoowel van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten als van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten.

Hoewel eene zuivere objectieve behandeling van het materiaal, zonder meer, zeker een meer aangename taak zoude zijn geweest, heeft de nu gevolgde wijze van handelen toch haar practische goede zijde.

De vraag waarom het hier gaat is of kalkzandsteen geheel of gedeeltelijk de plaats kan innemen, welke tot nu toe aan den baksteen was toebedeeld, en zooals reeds van te voren was te voorzien en bij het onderzoek van de materialen nog in grootere mate is gebleken, is de beantwoording van deze vraag niet gemakkelijk en is het van belang, dat deze ernstig onder de oogen wordt gezien door mannen, die bij de vervaardiging van geen der beide materialen op eenigerlei wijze betrokken zijn.

Waar de meerdere of mindere bruikbaarheid van een materiaal niet afhangt van een enkele eigenschap, maar van een samenstel van eigenschappen, ligt het voor de hand, dat bij eene vergelijking van de zijde der fabrikanten hoofdzakelijk de nadruk wordt gelegd op die eigenschappen, welke voor het eene materiaal gunstig zijn, terwijl op andere eigenschappen niet in die mate de aandacht wordt gevestigd.

En voor eene beantwoording ten deze in meer uitgebreiden zin bestaat hier te meer reden, omdat het geldt een materiaal, dat in een bouwwerk gewoonlijk in combinatie met een bindmiddel wordt verwerkt.

Met het oog op het bovenstaande heeft de commissie wel is waar in hoofdzaak haar aandacht gevestigd op het onderzoek van kalkzandsteen, maar heeft zij bovendien enkele onderzoekingen verricht omtrent baksteen en bovendien voor hare conclusies gebruik gemaakt van de uitkomsten van het uitgebreide onderzoek, dat in 1893 in opdracht van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid omtrent dit laatstgenoemde materiaal heeft plaats gehad.

Bezoek aan Berlijn.

Alvorens tot het eigenlijke onderzoek van den hier te lande voortgebrachten kalkzandsteen over te gaan, heeft de commissie het wenschelijk geoordeeld een onderzoek te Berlijn in te stellen, omdat hierdoor een inzicht kon worden verkregen van het standpunt, waarop men tegenwoordig ten deze staat in eene stad, waar zeker meer dan ergens kalkzandsteen wordt gebruikt.

Tevens werd eene introductie verkregen voor het „Königgliches Materialprüfungsamt" te Gross-Lichterfelde West, waar de leden der commissie door den directeur, Geheimrath Martens, persoonlijk werden rondgeleid.

De inlichtingen bij dit bezoek verkregen, zijn van zeer veel belang geweest bij het opstellen van het „programma van beproeving", dat op eene andere plaats nader besproken zal worden.

Nemen van monsters.

De wijze waarop zij de monsters voor hare beproeving zoude betrekken is door de commissie ernstig overwogen.

Bij het onderzoek van baksteen in 1893 is voor het verkrijgen van monsters de medewerking ingeroepen van verschillende vereenigingen van baksteenfabrikanten, door wier tusschenkomst de monsters van onderscheiden fabrieken verkregen werden. Ook voor deze commissie bestond geen andere weg om de voor haar onderzoek noodige baksteenmonsters te verkrijgen, daar het voor haar ondoenlijk was, eene keuze te doen uit het groote aantal bestaande fabrieken, zonder dat die keuze eventueel later zoude worden aangevochten, terwijl het uit den aard der zaak nog minder mogelijk was, om monsters van alle baksteenfabrieken te betrekken.

In het algemeen bestaat tegen deze methode geen bezwaar, wanneer het geldt een denkbeeld te verkrijgen van het materiaal. Maar waar eenmaal niet is weg te cijferen, dat hier bak- en kalkzandsteen als twee sterk concurreerende materialen tegenover elkaar staan, heeft deze methode toch haar bezwaren. Zonder dat van eenige kwade trouw sprake behoeft te zijn, ligt het toch wel voor de hand, dat iemand, aan wien gevraagd wordt voor zoodanig doel zijn materiaal af te staan, zich zal beijveren door sorteering te voorkomen, dat minder goede steen gezonden wordt.

Waar de commissie ten opzichte van den baksteen ook dezen weg heeft moeten volgen, heeft zij de monsters kalkzandsteen op andere wijze verkregen. Toch heeft de commissie gemeend, ook de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten in de gelegenheid te moeten stellen, enkele monsters zelf uit te kiezen en ter beproeving te zenden. Van deze gelegenheid is evenwel geen gebruik gemaakt, zoodat alle onderzochte kalkzandsteenmonsters, behalve de Duitsche steenen, door de commissie zelve zijn genomen. Zij heeft daartoe alle fabrieken van kalkzandsteen bezocht, ten einde een goed denkbeeld te verkrijgen van de wijze van fabrikatie en bij dit onderzoek werden dan tevens de steenmonsters genomen. Hierbij zij nog opgemerkt, dat deze bezoeken ongeveer een week vooraf werden aangekondigd, ten einde de fabrikanten in de gelegenheid te stellen, bij dit onderzoek tegenwoordig te zijn.

Daar het tevens in de bedoeling lag, na te gaan in hoeverre de te verkrijgen resultaten verband houden met de wijze van fabrikatie en de gebezigde materialen, werden tevens kalk en zand ter onderzoek medegenomen.

Omdat het niet noodig werd geacht, dat steeds de geheele commissie bij deze bezoeken tegenwoordig zoude zijn, wat slechts aanleiding zoude geven tot grootere kosten, en het toch van belang was, dat de wijze van monsternemen voor alle fabrieken op dezelfde wijze plaats vond, werden

de voorzitter en enkele leden speciaal voor het bezichtigen der fabrieken aangewezen, terwijl de andere leden in de gelegenheid werden gesteld, om desgewenscht aan een of meer dezer bezoeken deel te nemen.

De monsters werden genomen uit den aanwezigen voorraad, zonder eenigen invloed van de zijde der fabrikanten. Alleen werden aan de fabrikanten inlichtingen gevraagd omtrent ouderdom der steenen of andere bijzonderheden, welke inlichtingen somtijds aan de commissie aanleiding gaven, ook steenen afwijkend van het gewone fabrikaat te nemen. Deze steenen werden dan bij het onderzoek afgezonderd gehouden.

De commissie heeft zich bij het nemen van monsters bepaald tot het nemen van witte steenen. Meermalen werd zij door de fabrikanten uitgenoodigd, ook enkele gekleurde steenen te nemen, die op sommige fabrieken in groote hoeveelheid gemaakt worden en ook hier en daar ruime toepassing vinden. Volgens de meening van sommige fabrikanten zouden deze steenen een grooteren weerstand tegen druk bezitten dan de witte steenen.

De reden, waarom aan deze uitnoodiging niet is voldaan, is, dat, wanneer het mengen van een kleurstof werkelijk invloed heeft op de eigenschappen van den steen, door het beproeven van deze gekleurde steenen allicht de juiste vergelijking met het algemeen gefabriceerde materiaal schade zoude lijden. Bovendien zou het onderzoek zich dan ook moeten uitstrekken over de kleurstof zelf, aangezien de geaardheid van de kleurstof eveneens van invloed kan zijn op het fabrikaat. Nog daargelaten, dat daardoor het onderzoek nog veel omvangrijker zoude worden, stuitte dit onderzoek af op de omstandigheid, dat het kleuren der steenen in vele gevallen als fabrieksgeheim wordt beschouwd, zoodat, ook al zoude men dit aan de commissie toevertrouwen, deze daarvan geen gebruik zoude kunnen maken voor publicatie, waardoor de waarde van het onderzoek onbeteekenend zoude worden.

De commissie heeft geen gevolg gegeven aan een verlangen, waaraan enkele leden in den beginne waarde hechtten, n.l. het betrekken van steenmonsters op bouwwerken. Door het onderzoek van steenen van alle bestaande fabrieken op de bovengenoemde wijze, heeft zij gemeend te voldoen aan hare opdracht, n.l. het instellen van een onderzoek naar het produkt van de kalkzandsteen-industrie hier te lande. Dat mogelijkerwijze in de practijk somtijds steenen geleverd worden, die aan te stellen eischen niet voldoen, kan niets afdingen op de waarde van het materiaal, evenmin als het gebruik van ijzer ontraden kan worden, omdat dit somtijds in zeer slechte kwaliteit wordt geleverd.

Bovendien kon het betrekken van monsters uit de practijk geen nieuwe gezichtspunten opleveren. De commissie heeft haar monsters genomen van den aanwezigen voorraad, ook van steenen die versch uit den ketel kwamen en die voor verzending werden geladen. Nu ligt het wel in den aard der zaak, dat men op werken hetzelfde materiaal zoude terugvinden, dat op de fabrieken dikwijls in overgroote hoeveelheid op verkoop wachtte.

Ook al mocht men aannemen, dat gedurende de werkzaamheden der commissie bijzondere zorg aan het materiaal werd besteed, dan nog zoude men tegenwoordig hetzelfde materiaal op de werken terugvinden.

Deze mogelijkheid heeft evenwel gemaakt, dat de commissie, waar zulks mogelijk was, ook oude steenen en zelfs zulke, die reeds vroeger in muren gemetseld waren, als monsters heeft medegenomen.

Een zaak, die onder andere omstandigheden de moeite van het vermelden niet waard zoude wezen, n.l. de wijze, waarop de monsters werden verzonden, heeft hier eenige beteekenis, omdat bij een vorig onderzoek van dit materiaal van zekere zijde is beweerd, dat andere dan de gekozen monsters zouden zijn verzonden, of dat steenen vóór zij verzonden werden, nogmaals in den ketel onder stoom gebracht waren, om een grooteren weerstand te verkrijgen.

Wanneer de commissie gemeend heeft, maatregelen te moeten nemen om dergelijke practijken geheel uit te sluiten, stelt zij er prijs op te verklaren, dit alleen gedaan te hebben om de mogelijkheid van dergelijke latere beweringen op eenmaal af te snijden.

De ledige kisten voor het verzenden der steenen werden steeds door de commissie medegebracht, de steenen door haar op de fabriek ingepakt en het deksel verzegeld, zoodat eene verbreking van dit zegel dadelijk moest blijken. Bovendien waren de kisten zoo vervaardigd, dat verbreking van de kist zelve niet kon plaats hebben, zonder dat dit bij aankomst moest bemerkt worden, terwijl voor het ondenkbare geval, dat een met steenen gevulde kist opnieuw onder stoom werd gebracht, en dit aan de kist niet zoude bemerkt worden, nog de voorzorg werd genomen, om in elke kist een staafje Woodsmetaal te brengen, dit bij de temperatuur in den verhardingsketel smelt. De kisten zijn steeds met ongeschonden zegels te Delft aangekomen, de meeste reeds den dag volgende op dien der verpakking.

Bij hare bezoeken aan de fabrieken heeft de commissie steeds getracht, om in de nabijheid uitgevoerde gebouwen te bezichtigen, en van de bewoners inlichtingen in te winnen omtrent opgedane ervaring, terwijl later speciaal voor dit doel enkele plaatsen afzonderlijk bezocht werden.

Slotbeschouwingen.

Bij de behandeling van de uitkomsten der verschillende proeven in hoofdstuk V is reeds gewezen op de waarde, welke die uitkomsten hebben voor de practijk, en wanneer deze worden samengevat, is daaruit af te leiden, dat de kalkzandsteen onder de bouwmaterialen eene belangrijke plaats kan innemen; hij bezit eigenschappen, welke hem naast den baksteen eene eervolle plaats doet bekleden; wat niet wegneemt, dat, waar zeer hooge eischen aan een bouwwerk worden gesteld en wanneer het betreft werken, welke naar menschelijke berekening bestaand zijn gedurende eeuwen den tand des tijds te weerstaan, niet zonder meer gezegd kan worden, dat baksteen in het algemeen de voorkeur verdient, maar wel, dat er soorten van baksteen zijn, die de voorkeur verdienen, en zulks voornamelijk, omdat de tijd nog geen bepaalde uitspraak gedaan heeft omtrent de practische waarde van enkele eigenschappen van den kalkzandsteen, welke zonder meer aanleiding geven tot voorzichtigheid.

Het lijdt toch geen twijfel, dat de kalkzandsteen bij de bevriesproeven minder goede resultaten heeft gegeven dan de baksteen; wel is waar is in de practijk van een geringen weerstand tegen den invloed van het weder alleen nog slechts gebleken bij gebouwen, waarbij deze geringere weerstand eenigermate te verklaren is, doch in hoever op den duur de minder goede weerstand tegen de bevriesproeven in betrekking staat tot de duurzaamheid in de buitenlucht is nog niet met zekerheid vast te stellen, nu gebouwen van dit materiaal van hoogen ouderdom niet bestaan.

Eene andere eigenschap van kalkzandsteen is, dat hij aangetast kan worden door zuren, terwijl daarentegen baksteen geheel tegen zuren bestand is.

Deze eigenschap van den kalkzandsteen heeft voornamelijk beteekenis voor het gebruik bij fundamenten in veenachtigen bodem en op zulke plaatsen, waar door vervuiling deze in aanraking komen met grondwater, dat zuren bevat, waarbij natuurlijk nog een open vraag is, of de inwerking van dergelijke in den bodem aanwezige zuren overeenkomt met die, welke het gevolg is van de door de commissie voor de proefneming gebruikte.

Te meer moet met deze laatste overweging rekening gehouden worden, omdat uit de proeven is gebleken, dat mor-

tels van 1 P.C. + 2 Z. en van 1 Sch. k + 1½ Tr. + 2 Z. respectievelijk evenveel en sterker door de gebezigde zuren werden aangetast dan de kalkzandsteen.

Wanneer men de practijk raadpleegt, dan moge opgemerkt worden, dat te Amsterdam en te Rotterdam, waar de bodemtoestand zeer ongunstig is, bij het afbreken van oude gebouwen de fundamenten zeer dikwijls in zeer slechten toestand zijn gevonden, zóó dat de mortel geheel vergaan is en de steenen los op elkaar liggen, maar dat zeer oude keldermuren geheel gaaf werden bevonden. Wanneer nu in aanmerking genomen wordt, dat deze keldermuren gemetseld zijn in mortels, welke overeenkomst vertoonen met de hierboven genoemde, welke dus bij de inwerking van de door de commissie gebezigde zuren wel, en door het grondwater niet zijn aangetast, dan meent de commissie de meening te mogen uitspreken, dat bij gebruik van goeden kalkzandsteen de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat deze onder den zelfden invloed op den duur in goeden staat kan blijven. Een definitief oordeel kan zij echter in dezen vooralsnog niet uitspreken.

Een derde punt, dat overweging verdient, is de weerstand tegen de mechanische invloeden. Kalkzandsteen bestaat uit een zeer hard materiaal, zand, waarvan de korrels door een bindmiddel worden aaneengehouden; waarbij dus zoowel de kwaliteit van het bindmiddel als de aanhechting aan de zandkorrels eene rol speelt bij den weerstand tegen mechanische invloeden.

Uit de proeven van professor P. D. C. Kley is gebleken, dat in beide opzichten bij den tegenwoordigen stand der industrie groote verscheidenheid kan voorkomen, en het wil toeschijnen, dat eene zeer harde goed saamgebakken massa als harde baksteen, vooralsnog een grooteren waarborg geeft tegen dergelijke invloeden.

De commissie wil hierbij nog wel in herinnering brengen de zeer verrassende uitkomsten, welke zij omtrent het weerstandsvermogen van sommige kalkzandsteensoorten in de practijk heeft waargenomen en de zeer gunstige uitkomsten, verkregen bij de spuitproeven met een mengsel van water en zand, maar toch meent zij, dat in dezen voorzichtigheid nog geboden is, en dat, waar de steen zoude moeten worden aangewend voor bestratingen, waarover zware lasten vervoerd moeten worden, of welke aan een druk voetgangersverkeer zijn blootgesteld, en ook waar de steen aan den invloed van stroomend water is blootgesteld, alleen eene langdurige ondervinding zal kunnen aantoonen, of dit materiaal daarbij op zijne plaats is.

In het algemeen wil het de commissie voorkomen, dat het zeker niet uitgesloten is, dat kalkzandsteen voor waterwerken gebezigd kan worden; zij meent echter, dat hij vooralsnog daarvoor niet het geëigende materiaal is. Niet alleen wanneer de steen daarbij blootgesteld is aan sterke strooming, maar ook wanneer hij gebezigd zoude worden voor kademuren en dergelijke, niet aan stroomend water gelegen. Bij dergelijke werken doet zich de invloed van de vorst in hoogere mate gevoelen dan bij gebouwen, vooral op de grens van water en lucht, waar de steen gewoonlijk geheel met water is doortrokken en aan den onmiddellijken invloed van vorst is blootgesteld. Ook in de bouwpractijk zouden bij zulke werken, in baksteen uitgevoerd, meerdere voorzorgen genomen worden, door het bezigen van steenen van betere kwaliteit dan bij huizenbouw.

Toch wil de commissie er op wijzen, dat het van belang is hieromtrent een nader onderzoek in te stellen, door het inmetselen van kalkzandsteen op eenige plaatsen in een bestaand of te maken bouwwerk, b.v. eene sluis, zoodanig, dat de invloed van de verschillende omstandigheden kan worden nagegaan, en waarbij waarneming over geruimen tijd kan plaats hebben.

Eene dergelijke proef zoude ook genomen kunnen worden ten opzichte van den invloed van veenachtigen bodem. Hiervoor zoude misschien de gelegenheid bestaan bij een rijksgebouw, bij een zoodanig onderdeel, b.v. eene keldertrap, waarvan een der muren niet direct tot de fundeering van het opgaande metselwerk moet dienen, en die dan zoo ingericht zoude moeten worden, dat zonder te grooten omslag, de aan den bodem blootgestelde zijde van den muur, gecontroleerd kon worden.

Waar ten opzichte van waterwerken eene meerdere ondervinding noodig wordt geacht en voor fundamenten in veenbodem zeker voorzichtigheid is aan te bevelen, meent de commissie, dat overigens bij den huizenbouw kalkzandsteen gebezigd kan worden, waar de aard van het gebouw het gebruik van dezen steen uit een architectonisch standpunt niet verbiedt. Speciaal het maken van het z.g. trasraam, waarvoor deze steen meermalen wordt uitgesloten, schijnt aan geen bedenking onderhevig, waar gebleken is, dat deze steen veelal minder snel water opzuigt dan baksteen, en waar bij de bezichtiging van gebouwen, in welke ook voor het trasraam van dezen steen is gebruik gemaakt, geen nadeelige gevolgen zijn waargenomen.

Bij de uitspraak, dat kalkzandsteen bij huizenbouw kan worden toegepast, wordt niet over het hoofd gezien, hetgeen vroeger is gezegd omtrent den mogelijken invloed van vorst. De afwezigheid van eenige aantasting bij het overgroote deel der gevels der bezichtigde gebouwen, zelfs bij die, welke gemaakt zijn van den steen, welke bij de bevriesproeven het slechtste resultaten gaf, maakt echter, dat naar de meening der commissie geen te groote vrees behoeft te bestaan, dat de invloed van de vorst zoo groot zal wezen, dat uitsluiting van kalkzandsteen voor gevels gewettigd zou zijn.

Wanneer de commissie te dien opzichte een gunstig oordeel meent te mogen uitspreken, dan stelt zij daarbij op den voorgrond, dat dit alleen geldt voor goeden kalkzandsteen, en hierdoor komt zij tot de vraag, op welke wijze kalkzandsteen moet worden gekeurd, en welke eischen daaraan zijn te stellen. Hierbij heeft zij het oog op den steen, te bezigen voor zulke gebouwen, waarbij de hoedanigheid van den steen van beteekenis is. Gebouwen, welke zoodanig zijn geconstrueerd, dat de steenen muren enkel dienen voor afsluiting van de ruimten, zonder dat deze muren belangrijk te dragen hebben, kunnen gebouwd worden van kalkzandsteen van zeer middelmatige hoedanigheid, evenals voor zulke gebouwen dikwijls baksteen wordt gebruikt, die zeker niet voldoet aan den eisch, welken men aan goeden baksteen zal stellen.

Het keuren van kalkzandsteen op den klank, zooals voor baksteen veelal wordt gedaan, schijnt vooralsnog niet raadzaam, nog daargelaten of deze ook voor baksteen wel steeds een goeden maatstaf geeft. Bij haar bezoek aan verschillende fabrieken werd wel waargenomen, dat van een zelfde fabrikaat een helderder klank eenige maatstaf van beoordeeling kan zijn, maar tevens bleek, dat voor eene algemeene wijze van keuring hierdoor niet de noodige waarborgen werden verkregen. Op eene der fabrieken vond de commissie steenen, welke uitmuntten door een bijzonder helderen klank, terwijl bij beproeving bleek, dat deze steenen den minsten weerstand hadden van alle onderzochte monsters.

Behalve dat de kalkzandsteen voorloopig onderzocht kan worden door bezichtiging op de breuk, waarbij deze eene gelijkmatige en niet losse structuur moet vertoonen, is bij het tegenwoordige standpunt de eenige betrouwbare wijze van beproeven het bepalen van den weerstand tegen druk door middel van een pers.

Uit de genomen proeven blijkt, dat met uitzondering van de laatste vijf fabrieken een gemiddelde weerstand tegen druk in drogen toestand van 200 K.G. per cM². voor een

monster van 10 steenen kan worden verkregen. Deze weerstand tegen druk is echter in vele gevallen niet noodig, en is veel hooger dan die voor baksteen, welke voor zeer vele doeleinden in den huizenbouw wordt gebezigd, waarom het de commissie wenschelijk voorkomt, van steenen voor zulke doeleinden een lageren weerstand tegen druk te eischen, waarvoor 150 K.G. per cM². wordt voorgesteld. Hierbij moet er echter rekening mede gehouden worden, dat deze cijfers gemiddelden zijn uit de resultaten met 10 steenen verkregen, en dat afwijkingen naar beneden voor enkele steenen moeten worden toegelaten. Hiervoor zoude eene speling kunnen gesteld worden van 10 pCt., zoodat de geringste weerstand tegen druk van een enkelen steen in drogen toestand respectievelijk 180 en 135 K.G. per cM². zoude mogen bedragen.

Een maatstaf, welke ook bij keuring van steen wel mede in aanmerking wordt genomen, is de hoeveelheid water, welke bij verzadiging opgenomen wordt. Veelal wordt hiervoor bij kalkzandsteen 15 pCt. van het gewicht aangenomen. Uit tabel I blijkt, dat behalve No. 17, welke in alle opzichten een slecht resultaat gaf, en No. 19, alle steenen, welke hier te lande gefabriceerd worden, aan dezen eisch kunnen voldoen. Er bestaat daarom geen bezwaar tegen, dezen eisch ook hier aan te houden, ofschoon de commissie aan een dergelijk voorschrift geen te groote waarde hecht, daar, zooals reeds vroeger is opgemerkt, er weinig verband schijnt te bestaan tusschen de hoeveelheid water, welke wordt opgenomen, en de hoedanigheid van den steen, In alle gevallen sluit eene dergelijke bepaling steen als die van fabriek No. 17 uit.

De weerstand tegen druk in met water verzadigden toestand wijst zulke groote verschillen aan, dat het niet geraden schijnt hieromtrent vooralsnog voorschriften te maken.

Evenzoo is het met de bevriesproeven, daar gebleken is, dat een groot aantal steenen niet bestand is tegen deze proef, althans op de wijze en onder de omstandigheden, zooals de beproeving heeft plaats gehad.

Bovendien is deze proef niet geschikt voor keuring van eene aangevoerde lading steen, omdat zij te veel tijd vordert.

Wel zoude de commissie in overweging geven, om in gevallen waar groote zekerheid tegen inwerking van de vorst wordt verlangd, alvorens besloten wordt steen van eene bepaalde fabriek te bezigen, bevriesproeven te doen verrichten, daar gebleken is dat de steen van sommige fabrieken deze proef goed heeft doorstaan.

Als eischen aan den steen zoude de commissie daarom de volgende regelen willen stellen:

1°. De steen moet op de breuk eene gelijkmatige en niet losse structuur vertoonen.

2°. In drogen toestand moet de steen hebben den volgenden weerstand tegen druk:

a. voor 1ste kwaliteit steen, bij een monster van 10 steenen gemiddeld niet minder dan 200 K.G. per cM². met een minimum voor een enkelen steen van 180 K.G. per cM².;

b. voor 2de kwaliteit steen, als boven gemiddeld 150 K.G. per cM². met een minumum van 135 K.G. per cM².

3°. De steen mag na voorafgaande droging bij verzadiging met water geen grootere hoeveelheid water opnemen dan 15 pCt. van het gewicht.

Aan het einde van hare taak gekomen, meent de commissie nog eene zaak ter sprake te moeten brengen, n.l. den weerstand van den steen tegen vuur. De bedoeling is niet, om te beoordeelen of kalkzandsteen zonder gevaar kan blootgesteld worden aan den langdurigen invloed van een sterk vuur. Deze maatstaf is voor het gebruik van den steen als veilig bouwmateriaal niet de juiste. Graniet, dat zeker in de bouwwerken als een uitstekend materiaal kan worden beschouwd, scheurt en valt uit elkander, wanneer het aan een hevig vuur wordt blootgesteld en in gevallen, waar men ook bij baksteenbouw vuurvasten steen zal gebruiken, is er geen enkele reden om aan te nemen, dat daar wel kalkzandsteen zou gebezigd moeten kunnen worden.

De vraag is slechts, of, wanneer een uit kalzandsteen gebouwd huis in brand raakt, de kalkzandsteen aanleiding geeft tot meerder gevaar dan bij het gebruik van een ander materiaal.

In verband met de vroeger vermelde proeven te Gross-Lichterfelde wordt te Berlijn kalkzandsteen toegelaten voor alle deelen van den huizenbouw, ook voor rookgangen en schoorsteenen, waarbij geen uitzondering wordt gemaakt voor fabrieksschoorsteenen, en naar het oordeel der commissie bestaat er geen reden, om ook hier te lande met het oog op brandgevaar dat materiaal als minderwaardig te beschouwen.

De commissie meent aan dit verslag nog eene opmerking te moeten toevoegen. Zij heeft den kalkzandsteen als bouwmateriaal beschouwd enkel van een technisch standpunt; het gebruik ervan wordt echter niet alleen hierdoor bepaald, ook het aesthetische standpunt moet daarbij in het oog gehouden worden.

En nu wil de commissie in geene deele beweren, dat, van uit dit standpunt bezien, dit materiaal niet eene ruime toepassing zoude kunnen vinden, maar wel, dat een overwegend gebruik, in het bijzonder voor gevels, vooral in den stedenbouw niet is aan te raden. Het is uit den aard der zaak zeer moeilijk in dezen eene juiste grens te trekken, maar waar de commissie in enkele steden, straten heeft aangetroffen, waarin reeksen van gebouwen van dit materiaal waren opgetrokken, meent zij met het oog op stadsschoon, dat toch zeker een algemeen belang raakt, hiertegen hare stem te moeten verheffen.

Het Haagsche Schouwburgvraagstuk.

Het „Vad." verneemt, dat de schouwburgplannen van den Nederlandschen, den Oostenrijkschen en den Engelschen architect reeds onderzocht zijn door het Bouw- en Woningtoezicht en den commandant der Brandweer, die eerstdaags hun rapporten bij de commissie voor den schouwburg zullen indienen.

In deze rapporten zou — is het blad welingelicht — ten opzichte van de verdeeling der ruimte aan het Nederlandsche plan de voorkeur worden geschonken, maar in het algemeen schijnen de genoemde autoriteiten van oordeel te zijn, dat het ter plaatse van den tegenwoordigen schouwburg beschikbare terrein toch eigenlijk geen voldoende uitgestrektheid bezit om een in alle opzichten voldoende oplossing van het schouwburg-vraagstuk mogelijk te maken.

In verband met het bovenstaande meenen wij nog wel wel eens te mogen herhalen, wat wij schreven in ons nummer van 5 November 1910, en met te meer recht, omdat de uitkomst volkomen overeenkomt met de voorstelling, die wij er ons toenmaals van vormden.

Wij schreven aan 't slot van ons artikel:

Wij voegen nog een schetsje op dezelfde schaal hierbij van de Opera te Buda-Pest, alleen om te doen zien, dat een min of meer royaal opgevat operagebouw, en als zoodanig moet de Haagsche Schouwburg toch zeker ook dienst blijven doen, op het terrein niet kan worden geplaatst.

Onze afbeeldingen behoeven overigens niet heel veel toe-

lichting. Moge er al de mogelijkheid uit blijken, dat op het beschikbare terrein een Schouwburg met 1200 zitplaatsen kan worden neergezet, of de situatie ooit zal kunnen beantwoorden aan de hooge eischen, die men er in den tegenwoordigen tijd aan stelt, blijft o. i. zeer twijfelachtig, ook al zou men alle huizen, die aan de zijde van de Lange Houtstraat in den weg staan, aankoopen. Nog afgezien van de groote kosten hieraan verbonden, zou van eene ruime plaatsing nog geen sprake kunnen zijn.

Wij zullen, zooals wij zeiden, ons niet wagen aan voorspellingen aangaande de verdere lotgevallen van het Schouwburg-vraagstuk, maar meenen toch, dat dit vraagstuk door het genomen besluit niet nader tot zijn oplossing zal worden gebracht.

Om ten slotte te komen tot het negatieve resultaat, dat het eigenlijk niet kan op dit terrein, is het toegestane crediet van f 5000 voor de schetsontwerpen wel wat veel; en wanneer dit nu de uitkomst moet zijn van bijna tien jaren arbeids eener Raadscommissie, zal het vertrouwen van het publiek in de bekwaamheid van dergelijke commissies zeker niet versterkt worden.

Voor een stad als Den Haag, die wel vooruit wil, is het jammer, dat dergelijke aangelegenheden zoo onvoldoende voorbereid en zoo onbeholpen behandeld worden, dat men zich tenslotte belachelijk maakt tegenover landgenoot en vreemdeling.

Vereenigingen.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Onderstaand adres werd dezer dagen verzonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gevestigd te Arnhem en kantoorhoudende te Nijmegen, Bisschop Hamerstraat 1 A., van welke Vereeniging de Statuten laatstelijk zijn goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 15 Augustus 1910, No. 28;

dat de Buitengewone Algemeene Vergadering dezer Vereeniging, gehouden den 21 Juli 1911, te Arnhem, met algemeene stemmen het besluit nam Uwe Kamer mede te deelen, dat de belanghebbenden in dezen, fabrikanten van baksteenen en van aanverwante artikelen, zich geheel kunnen vereenigen met het voorgestelde bij posten opgenomen onder groep X van de aanhangige wijziging der Tariefwet;

dat de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten overtuigd is, dat de aanneming van de door ZExc. den Minister voorgestelde posten slechts kan leiden tot den zoozeer gewenschten opbloei van de vaderlandsche baksteennijverheid;

dat bij dien bloei groote belangen zijn gemoeid, zelfs buiten de eigenlijke baksteennijverheid, waarbij gewezen worde op de binnenschipperij in de eerste en op de veenderij in de tweede plaats;

dat adressanten met volkomen instemming de toelichting tot de voorgestelde tariefswijziging gelezen hebben, zooals die gegeven wordt in de Memorie van Toelichting en dat zulks met name geldt hetgeen gezegd wordt omtrent de toepassing hier te lande van Belgischen steen;

dat adressanten de mededinging, die het inlandsch fabrikaat van den Belgischen steen ondervindt, onnatuurlijk achten, daar het voornamelijk de overproductie is, welke herwaarts komt;

dat adressanten het toejuichen, dat deze mededinging, voortspruitende in de allereerste plaats uit bijzondere productie-omstandigheden, gecompenseerd zal worden door het voorgestelde tarief, dat in stede van vexatoir tegenover den Belgischen invoer te zijn het prijsverschil slechts nagenoeg opheft;

dat adressanten ook met instemming kennis namen van de in groep XV tot uiting gebrachte opvatting, dat productiewerktuigen vrij van belasting zullen zijn en alleen krachtwerktuigen, die immers binnenslands in voldoende keuze verkrijgbaar zijn, belast zullen worden;

dat adressanten ten slotte met ingenomenheid hebben gezien, dat de meerdere opbrengst van het Tarief bestemd is besteed te worden voor doeleinden als pensionneering van arbeiders,

't welk doende, enz.

Namens het bestuur der Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten,

De Voorzitter: w.g. VAN WIJK. De Waarn. Secretaris: w.g. C. J. HENDRICKS.

Nijmegen, 5 Aug. 1911.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT ROTTERDAM.

Vragen en Antwoorden.

Vraag. Hoe moet de in art. 3 genoemde directe toegang tot den tuin worden opgevat?

Antw. Reeds vroeger beantwoord.

Vraag. Mag de verdieping (ook de kasteleinswoning) in de kapruimte vallen, indien waar het noodig is alle onderdeelen der bekapping behoorlijk weggetimmerd worden?

Antw. Hiertegen is geen bezwaar mits voldaan wordt aan de bepalingen der bouwverordening.

Vraag. Is het in eenig opzicht niet voldoen aan de bouwverordening reden voor de Jury om het ontwerp verder buiten beschouwing te laten, en zullen de ontwerpen aan de bouwverordening getoetst worden?

Antw. Het laatste gedeelte van de vraag is natuurlijk met ja te beantwoorden. Op het eerste gedeelte kan noch ja noch neen geantwoord worden. Eventueele strijd met de bouwverordening zal van zoo onbeteekenenden aard, zoo gemakkelijk ter zijde te stellen en dit laatste zal van zoo weinig invloed op constructie, uiterlijk en kosten van het gebouw kunnen zijn, dat, uit dien hoofde, een ontwerp niet ter zijde behoeft gesteld te worden. Doch ook het tegenovergestelde kan het geval zijn. De inzender stelle vertrouwen in het gezond verstand van de jury.

Vraag. Hoe stelt de jury zich voor de begrootingen behoorlijk te controleeren, waar er slechts één zijgevel gevraagd wordt en het niet onmogelijk is, dat de beide zijgevels verschillen?

Antw. Deze vraag zal de jury zich zelve te beantwoorden hebben als de ontwerpen zijn ingekomen en het gestelde geval zich voordoet.

Vraag. Kan de in art. 12 gestelde termijn voor het verstrekken van inlichtingen niet verlengd worden tot bijv. 1 September?

Antw. De jury heeft bezwaar dezen termijn officiëel te verlengen.

Namens de Jury,

C. N. VAN GOOR

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 32. Vakbelangen. De rechtspositie van den Directeur van Gemeentewerken, door L. H. E. van Hylckama Vlieg (slot).

Zusterhuis en Ziekenhuis voor de Nederlandsch Hervormde Diaconesseninrichting op het terrein aan den Overtoom te Amsterdam, architect C. B. Posthumus Meyjes, met afbeeldingen.

De herziening der Hinderwet, door J. H. Schaad (vervolg).

Een huis ingestort.

Het Paleis-Raadhuis-vraagstuk.

ARCHITECTURA No. 32. Een bezoek aan Schoonhoven, door C. W. Nijhoff, met afbeeldingen.

De gebrandschilderde glazen in de kerk te Egmond aan den Hoef, door J. d. M., met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 32. Gas tot verwarming van lokalen, door Joh. Klocke, overgenomen uit het maandblad «Het Gas».

Spreuken en citaten.

De openbare leeszaal te Appingedam, arch. M. G. Eelkema, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 32. Kon. Instituut van Ingenieurs. Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw. Scheepsbouw in Nederland in 1910.

Grèsbuizen-filters, door B. J. Haitsma Mulier c.i. met afbeeldingen.

Spoorwegen in Zuid-Sumatra, door J. Th. Gerlings c.i. met afbeelding.

Hygiënische en goedkoope verwijdering van afvalwater met behulp van septic tanks, door G. J. A. Steen.

Ingezonden stukken. Misstanden in verband met de invoering van Octrooiwetten, door G. Dooerman. — De Technische Hoogeschool en de Nederlandsche taal, door Alfred Bijls.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 32. Uit de Afdeelingen. — Ingezonden. — Het gewapend beton (vervolg). — Schoonheidscommissies. — Analytische en grafische berekening van den balk welke over een gedeelte van zijn lengte gelijkmatig belast is. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg).

DE AANNEMER No. 32. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

De Plannen tot droogmaking der Zuiderzee in verband met het werkloosheidvraagstuk.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE. No. 6. Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — Kalkzandsteen. — Nieuwe methode voor het verbranden van rook.

Varia.

DE JAVAANSCHE GOUD- EN ZILVERSMEDEN.

(Slot.)

Alvorens tot de bespreking van de vervaardigde sieraden, het vergulden en verzilveren over te gaan, willen we eerst eens nagaan, welke goud- en zilversoorten en alliages de kemasan onderscheidt.

Er zijn 2 goudsoorten, n.l. mas kondé, dat is het roode Engelsche goud en mas oeré, waarmee de Javaan het gele Hollandsche goud bedoelt. Dit laatste is in 't geheel niet gezocht bij de inlanders; de goudsmid gebruikt dan ook veel meer het eerstgenoemde goud en vooral Engelsche guinjes zijn hem welkom om ze in zijn smeltkroes tot vloeibaar metaal te verhitten. En voornamelijk vindt hij de kleur dier munten prachtig om te vergulden, waarover we het dadelijk zullen hebben. Wil hij kleine gouden sieraden maken, dan gebruikt hij daarvoor het goud van gebroken voorwerpen en noemt dat mas rongsok.

De grondstof voor zilveren fraaiigheden zijn de Nederlandsche standpenningen. Ook van alliages is hij niet afkeerig en mengt goud en zilver in verschillende hoeveelheden door elkander. Eveneens goud en koper (spinsbek) en zilver en koper.

Als ge eens naar een kemasan toegaat en ge wilt hem een of ander sieraad van edel metaal laten waardeeren, dan zal hij voor het goud den toetssteen voor den dag halen, maar zilver taxeert hij zoo'n beetje op het oog, en vrij nauwkeurig, dat durf ik u verzekeren.

Ook het stofgoud is hem niet onbekend; dit komt meestal uit Sambas, Palembang, enz. In elk geval van de buitenbezittingen.

We hebben daar straks reeds gehoord, dat hem de Engelsche munten zoo welkom zijn om te vergulden. Dit vergulden maakt een zeer groot deel van zijn arbeid uit, evenals het repareeren van gebroken sieraden.

Om te vergulden, lost hij het goud op in koningswater, voegt hier potasch en water bij, en dampt vervolgens deze oplossing uit. Het residu laat hij dan gedurende een nacht staan, na het onder water te hebben gezet en zoo verkrijgt hij het vergoldsel, banjoe sepoeh.

Laten wij nu eens nagaan hoe de kemasan een platte, versierde manchetknoop of broche voor u zou maken. Dan neemt hij wat stofgoud, smelt dit in een aarden potje (kowi) en giet het dan in plaatvorm. Na bekoeling hamert hij dit plaatje in het verlangde model met de tampie (een soort hoornen hamer, die met koper is beslagen) en slaat met een klein beitseltje, wali geheeten, de eigenaardigste figuren er in. Om het dan te polijsten wrijft hij het af met roode aarde, waarin zout en vitriool gemengd is. Kondt gij u zulk een duur gouden voorwerp niet veroorloven, dan hadt gij zilver kunnen nemen. En om dit mooi wit te maken als onze Zeeuwsche knoopen, kookt hij het verlangde sieraad op in een potje, dat gevuld is met water en tamarinde.

Manchetknoopen of broches maken is geen dagelijksch werk voor den Javaansche goudsmid, denkt ge wel? Beter is hem het maken toevertrouwd van arm-, oorringen, borstplaten, hoofdsieraden, krisscheeden en gevesten, knoopen, vingerringen, buikbanden, enz. Dit alles meestal van goud. Toebehooren van sirihdoozen, waschkommen, kandelaars, kwispeldoors enz. maakt hij meer van zilver.

Zeer typisch zijn de soebengs, d. z. oorknoppen voor vrouwen, en bestaande uit een tamelijk groote, versierde, ronde plaat van voren, een kleiner plaatje van achteren en een buitengewoon zware stift, die kegelvormig is en past in de gaten van oorbellen.

Wat de uiterst fraai bewerkte krisscheeden betreft, die vaak een aanzienlijke som vertegenwoordigen, haar versieringen, die ingeslagen zijn of uit lofwerk bestaan, zijn zeer varieerend van vorm. Er zijn er wel, die een waarde van 3000 gulden vertegenwoordigen, maar dan zitten er natuurlijk ook edelgesteenten op. Houdt daar uw zakmesje eens naast.

Nu zoudt ge misschien denken: Hoe is het mogelijk, dat er nog zoo betrekkelijk vele kemasans op Java hun bestaan vinden, terwijl toch de Javaan over het algemeen vrij arm is? Daar is een goede reden voor. Ge kunt op Java vele inlanders zien loopen, die om den hals een gouden sieraad hebben hangen, dat zij misschien niet eens zoozeer dragen voor het mooi, maar omdat dat hun kapitaal is. Als de Javaan wat geld over heeft kunnen leggen, dan vindt hij 't niet noodig dat naar een Europeesche spaarbank te brengen, eenige goede uitzonderingen met mede gerekend, want daar staat hij zeer vaak wantrouwend tegenover. Dan koopt hij het een of ander van den goudsmid, een ketting, een borstplaat, en loopt dan met zijn renteloos kapitaal om den hals door de desa. Doch ook deze gewoonte neemt eer af dan toe, evenals het aantal kemasans en daarom is het te hopen, aangezien het gouden sieraad hoe langer hoe meer op den achtergrond geraakt, dat de regeering in ons heerlijk Insulinde, eenmaal er toe zal overgaan om den uitstekenden raad van Rouffaer op

te volgen, n.l. een zilversmidsschool te Gesik en Rembes te stichten, die dan zou moeten staan onder leiding van een kundigen kemasan van Bali of uit de Vorstenlanden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

WATERSTAATSDIENST IN NED.-INDIE.

Door de N.-I. regeering is met den minister van koloniën in overleg getreden omtrent de maatregelen, welke te nemen zullen zijn om te voorzien in het steeds stijgend gebrek aan ingenieurs voor den waterstaatsdienst. Het aantal vacatures, dat op het oogenblik in het korps ingenieurs en adspirant-ingenieurs bestaat, is reeds gestegen tot over de dertig. Zooals wij onlangs reeds gemeld hebben, bestaat het voornemen om het aanvangstraktement der adspiranten te verhoogen van f 250 tot f 350 's maands, dat van de ingenieurs van f 350 tot f 400, maar het is een groote vraag of zelfs die verbeterde vooruitzichten de Nederlandsche ingenieurs herwaarts zullen lokken. Uit dien hoofde is door de regeering voorgesteld om te trachten gediplomeerde technici van vreemden landaard, bij voorkeur Duitschers en Denen, te krijgen en dezen voor den tijd van 5 jaren aan te stellen tot tijdelijk ingenieur.

Ook de verkrijging van een voldoend aantal opzichters en architecten gaat met moeilijkheden gepaard. Wel schijnt er geneigdheid te bestaan bij Nederlandsche aannemers om zich hier te vestigen, vermoedelijk opgewekt door de gedurende de laatste jaren zich hier te lande gevestigd hebbende bouwkundigen en anderen, die oorspronkelijk ten behoeve van het gouvernement waren uitgekomen, maar al spoedig 's lands dienst verlieten, omdat zij elders meer geld konden verdienen. In dit verband kunnen wij mededeelen, dat het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond te Amsterdam zich tot de regeering heeft gewend om inlichtingen, welke nuttig zouden kunnen zijn voor aannemers, die zich hier te lande zouden willen vestigen.

Uit den aard der zaak was deze vraag te algemeen gesteld, om daarnaar te kunnen voldoen. Aan het hoofdbestuur is dit medegedeeld, onder bijvoeging echter, dat aan jonge technisch wel onderlegde personen door den dienst van den waterstaat zooveel mogelijk hulp en voorlichting zal worden verschaft en dat de regeering bereid is dergelijke personen als tijdelijk opzichter te plaatsen bij in uitvoering zijnde bouw- en waterstaatswerken en ze in een betrekkelijk korten tijd werkzaam te stellen bij verschillende soort werken en in verschillende deelen van den archipel. Gedurende dien tijd zou aan de betrokkenen een bezoldiging worden toegekend, voldoende om op een bescheiden voet fatsoenlijk te kunnen leven. (Java-Bode).

's-GRAVENHAGE. Opgericht is de Zuid Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Kunstnijverheid en Volkskunst, welke gevestigd is te Rotterdam en waarvan het dagelijksch bestuur wordt gevormd door de heeren J. Hudig, voorzitter, R. L. Martens, ondervoorzitter, mejuffrouw G. P. van Stolk, penningmeesteresse, de heeren J. A. Frederiks, Jacq van Gils, P. K. P. J. van Sloten, H. van der Mandere, secretaris.

De vereeniging stelt zich ten doel de kunstnijverheid en de volkskunst te bevorderen in de provincie Zuid-Holland en voor zooverre dit noodig en wenschelijk is in verband met haar streven voor deze provincie, ook in andere provinciën van het Koninkrijk.

Wat met deze poging voor de provincie Zuid-Holland wordt gedaan, is reeds vroeger in Friesland geschied en zal, naar het bestuur hoopt, spoedig door de andere provinciën worden nagevolgd, en wat op deze wijze een nationale beweging voor geheel Nederland belooft te worden, vindt zijn voorbeeld terug in het buitenland.

De vereeniging denkt bij haar streven niet aan de huisvlijt, zooals ze in de laatste jaren in ons land is verbreid en besproken geworden. Komt zij in contact met deze huisvlijt, dan zal het alleen zijn met de artistieke uitingen daarvan.

Het bestuur merkt in een circulaire, waarbij steun wordt gevraagd, op, dat er reeds ware volkskunst is en deze volkskunst, die nog veelal in duisternis en op den achtergrond verkeert, wil de vereeniging ontdekken en naar voren brengen onder aller aandacht. M. a. w. wil de vereeniging: volkskunstenaars kweeken, grootendeels uit de jongeren, en volkskunst steeds meer doen waardeeren. Zij stelt zich voor curcussen te steunen of zelf aan te vatten; tentoonstellingen te organiseeren; voorbeelden en collecties uit te geven en voordrachten te doen houden. En evenzeer wil zij van den aanvang af trachten hare krachten daarvoor in te spannen, dat zij, die werkstukken vervaardigd hebben, welke aan de eischen van werkelijke volkskunst voldoen, in de vereeniging een centraal punt gaan vinden, dat ook bij den afzet van die artikelen, door den goeden roep, die er van de vereeniging uitgaat, krachtige hulp verleent en meer en meer vertrouwen gaat winnen.

(Vervolg ze bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM | FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkel Inrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -: FABRIEK TE ZAANDAM. | HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met OIJPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 26 AUGUSTUS 1911. No. 34.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Naar aanleiding van Loevestein.

Wij zijn een practisch volk, wij Nederlanders; dit komt uit in al ons doen en laten. Er zijn wel idealisten onder ons, maar zij maken weinig opgang en als zij hun idealisme zoover drijven, dat zij er zich ten slotte geheel door laten medesleepen, dan wordt er al spoedig verondersteld, dat er in hun hersenkas iets niet in orde is en hebben zij zeer veel kans, bij de ontoerekenbaren te worden ingedeeld.

Wij zijn eigenlijk nog wel zoo practisch in het laten als in het doen. Met de daad heeft men altijd een groote kans zich te vergalloppeeren en dan ondervindt men gewoonlijk spoedig de gevolgen. Met nalaten ontgaat men die gevolgen, maar nalatigheid, ook al presenteert zij zich als voorzichtigheid, wordt toch ook eenmaal gestraft. De straf komt dan echter gewoonlijk niet op het hoofd der nalatigen zelf, maar op dat dergenen, die na hen komen.

Terecht of ten onrechte hoorden wij meermalen den miserabelen toestand onzer monumenten toeschrijven aan de nalatigheid onzer overgrootvaders.

In sommige gevallen zijn er tastbare bewijzen voorhanden van bijna opzettelijke nalatigheid,, maar in vele gevallen was het oordeel in zooverre onbillijk, dat men de omstandigheden niet in aanmerking nam, waaronder onze overgrootvaders leefden en vergat, dat zij practisch aangelegde Nederlanders waren.

Beschuldigden wij hen van vandalisme, veroorzaakt door nalatigheid, de verontwaardiging daarover heeft ons meermalen vervoerd tot daden, die herstel van het verloren gegane bedoelden, maar op haar beurt als daden van vandalisme gebrandmerkt werden. Dat de strijd nog lang niet uitgevochten is tusschen voor- en tegenstanders van restauratie van monumenten staat vast, maar die strijd heeft toch een ander karakter gekregen in de laatste jaren. De publieke opinie is voor een groot deel gewonnen voor behoud van wat nog te behouden is. Behoud is echter bijna nimmer mogelijk zonder herstelling en het is nu over de wijze van herstelling, dat de behoudsgezinden onder elkander twisten. Een prachtig voorbeeld daarvan hebben wij nog onlangs gezien in de geweldige kibbelpartij, waartoe de herstelling van den Doorwerth aanleiding heeft gegeven en het is niet gewaagd, om te voorspellen, dat wij nog wel eens een herhaling van die geschiedenis zullen beleven, wanneer eenmaal Loevestein, Doornenburg of de Kannenburg onder handen genomen zullen worden.

Heeft de eerste periode van den strijd althans dit goede gevolg gehad, dat belangstelling voor het behoud gewekt is; hopen wij, dat de tweede periode moge uitloopen op een toenadering tusschen de thans nog zoo fel tegenover elkaar staande partijen. Een ijdele hoop behoeft dit niet genoemd te worden, nu wij zien hoe enkele verklaarde tegenstanders van restauratie aan het transigeeren zijn gegaan, met lof sprekende over herstellingswerk, dat zij tien of twintig jaren gelegen nog onvoorwaardelijk zouden hebben afgekeurd, omdat het restauratiewerk was.

Zooals wij zeiden, de publieke opinie is half, misschien meer dan half, gewonnen voor behoud en dienvolgens voor herstel van monumenten.

Dit geeft den burger moed, om daarvoor, als het pas geeft, ook eens een lans te breken, zonder gevaar, de splinters in de oogen te krijgen of dadelijk uit het zadel gelicht te worden, of met andere woorden, zonder gevaar onmiddellijk onder een berg van practische en onpractische bezwaren te worden verpletterd.

Het zal dan ook niemand verbaasd hebben, dat voor eenige weken een opvoeder der Gorcumsche jeugd, de heer P. J. Verlee, een „oproep" richtte tot allen, die iets gevoelen voor Nederlands geschiedenis ten bate van het veronachtzaamde Loevestein.

Die oproep luidde als volgt:

„'t Is een groot volk, dat zóó zijn groote mannen eert," zei keizer Wilhelm, toen hij stond bij het praalgraf van onzen De Ruyter; wat zou Z. M. hebben gezegd, wanneer hij onze Staatsgevangenis had gezien?"

„Hier niets dan leege zalen... ja, waren ze nog maar leeg! De kerker van Gozewijn de Wilde, die van Ds. Arnoldus Geesteranus en Suzanna v. Oostdijk en die van Jacob de Witt, ze zijn afgesloten voor het publiek; 't zijn bergplaatsen voor oorlogsmaterialen."

„Hier geen enkele herinnering aan de heldendaad van Herman de Ruiter, geen opschrift zelfs wijst de plaats aan, waar Hugo Grotius en zooveel andere beroemde mannen in gevangenschap zuchtten. Mag dat zoo blijven?"

„Men heeft uit Loevestein alles weggehaald, wat daar behoort en heeft dit in musea ondergebracht, waar 't niet hoort. Komt, we hebben hier een neutrale zône. Mannen van elke richting op godsdienstig en staatkundig gebied kunnen zich vereenigen tot een doel: onze Staatsgevangenis Loevestein te maken tot een gebouw,, waarin wij den vreemdeling kunnen binnenleiden, zonder dat wij behoeven te blozen over ons gebrek aan piëteit voor ons voorgeslacht. Ze behoeft niet veel te kosten, die restauratie; zelfs zonder onkosten kan veel worden goedgemaakt."

„Laten wij een vereeniging stichten voor dames en heeren uit alle oorden van ons land, een Vereeniging „Loevestein". Reeds sprak ik eenige heeren over dit plan en mij bleek, dat er velen zijn, die er sympathie voor gevoelen; bij enkelen zag ik een keurige verzameling van gravures en boeken, die wellicht gevaar loopen verloren te gaan. Zoo hier en daar zal meer te vinden zijn,, dat ik zoo gaarne vereenigd zag, b.v. in de Ridderzaal van het Slot."

„Welke mannen van naam op het gebied van geschiedenis en oudheidkunde nemen het initiatief? Dan zullen wij anderen en naar ik verwacht velen, gaarne het onze er toe bijdragen."

Wij voldoen gaarne aan het traditioneele verzoek, dit stukje over te nemen, ter wille van de goede bedoeling van den schrijver en hopen, dat de mannen van naam zich hier niet onbetuigd zullen laten. Wel zal, wanneer zij ten tooneele verschijnen, misschien weer net zulk een comedie beginnen als op den Doorwerth, maar er is op Loevestein al evenmin heel veel te bederven, wel waarschijnlijk met overleg veel te verbeteren, zoodat wij er voorloopig maar het beste van zullen verwachten.

Dat in het algemeen het denkbeeld in goede aarde valt is reeds gebleken uit waardeerende artikelen in andere bladen en onzerzijds komt het ons haast onnoodig voor, iets in het midden te brengen voor het behoud van een zoo bekend historisch monument als het slot Loevestein.

Daarom is het dus eigenlijk niet, dat wij het stukje hier overnemen, maar wel omdat ons bij de lezing iets in de gedachte kwam, dat in nauw verband staat met de beweging tot behoud en herstel van historische monumenten, welke thans in ons land gaande is.

Wanneer men in België, Duitschland of Engeland reist, om ons tot onze buren te bepalen, krijgt men den indruk alsof deze landen veel rijker aan monumenten zijn dan ons landje.

Feitelijk is dit niet in die mate het geval als het ons toeschijnt. Onze geschiedenis is over het algemeen rijker dan die van genoemde landen en overblijfsels, die daaraan herinneren zijn in ons land evenzeer in grooten getale voorhanden, maar wij weten van dit waardevol bezit lang niet zooveel partij te trekken, als men in andere landen doet; wij zijn althans op dit punt bij andere volken zeer ten achteren, maar nu begint toch onze practische aard weder voor den dag te komen, want wij beginnen de directe en indirecte voordeelen van het aantrekkelijk maken van onze monumenten voor landgenoot en vreemdeling in te zien, gelijk men dit elders reeds sedert vele jaren ingezien heeft.

De historische wetenschap en de bouwkunst hebben genoeg aan de monumenten in den toestand, zooals zij zijn; hare beoefenaars laten ze, ook al zijn zij nog zoo geschonden, liefst onaangeroerd, uit vrees, dat zij door herstelling hun documenteele waarde zullen verliezen. Er is ongetwijfeld veel te zeggen voor dit standpunt en bij eenig nadenken kan men zich voorstellen, dat het nog steeds verdedigers heeft, maar tevens, dat de publieke opinie er moeilijk voor te winnen zal zijn.

Zij toch kan niet veel gevoelen voor groote offers ten bate van het behoud van een zekere hoeveelheid wetenschappelijk studiemateriaal, zij gaat op den duur het bezit daarvan als een last beschouwen, het daaraan bestede geld, als weggeworpen en het einde moet weder zijn een allengs afnemen van de belangstelling en een terugkeer tot verwaarloozing. Dit kan niet anders, want het is eenvoudig ondoenlijk alles te bewaren. In elk huishouden moet zoo nu en dan eens een opruiming plaats hebben. Voorwerpen, die beslist kunstwaarde hebben, zal men natuurlijk zoolang mogelijk bewaren, maar waar moet het heen met voorwerpen, die alleen uit historisch oogpunt eenige waarde hebben? Over honderd jaren zullen tal van alledaagsche voorwerpen, waarin niemand thans iets bijzonders ziet, historische merkwaardigheden geworden zijn, die tot zoo hooge prijzen verhandeld worden, dat het de moeite ruimschoots loonen zal ze weder te gaan namaken en dat men de authentieke stukken gaarne in de museums zal opbergen. En wat beteekent eigenlijk een eeuw.

Reeds nu is een groot historisch museum als b.v. South-Kensington te Londen een oceaan gelijk, waarin de bezoeker verdrinkt. Het is geen genot meer, in die onafzienbare reeksen van zalen, vol en overvol met voorwerpen van den meest uiteenloopenden aard, te verwijlen; het is een corvée, een afmattend werk, om er doorheen te komen. Bovendien is nagenoeg alles, wat men er ziet, gerukt uit de omgeving, waar het eenmaal thuisbehoorde, hetgeen aanleiding moet geven tot verkeerde voorstellingen, tot begripsverwarring, in plaats van ontwikkeling bij het volk, bij het groote publiek, ten bate waarvan de museums heeten te zijn ingericht en te worden in stand gehouden.

Misschien echter zal de tijd wel leeren, dat wij op een verkeerden weg zijn, het zou niet de eerste maal zijn in de geschiedenis, en de geschiedenis herhaalt zich, gelijk men weet.

Wij hadden het echter niet over museums, maar over Loevestein en kwamen alleen op dit onderwerp, omdat de heer Verlee het denkbeeld aan de hand doet, van het oude slot een soort museum te maken. Heel origineel is dit denkbeeld niet, maar er is toch veel voor te zeggen. De Minister van Oorlog kon voor het bergen van krijgsmaterieel nu wel een andere localiteit bestemmen, dan een gebouw met zulk een historisch verleden en zeker waren voorwerpen, die aan dat verleden herinneren, daar beter op hun plaats, dan nu verspreid in openbare of particuliere verzamelingen.

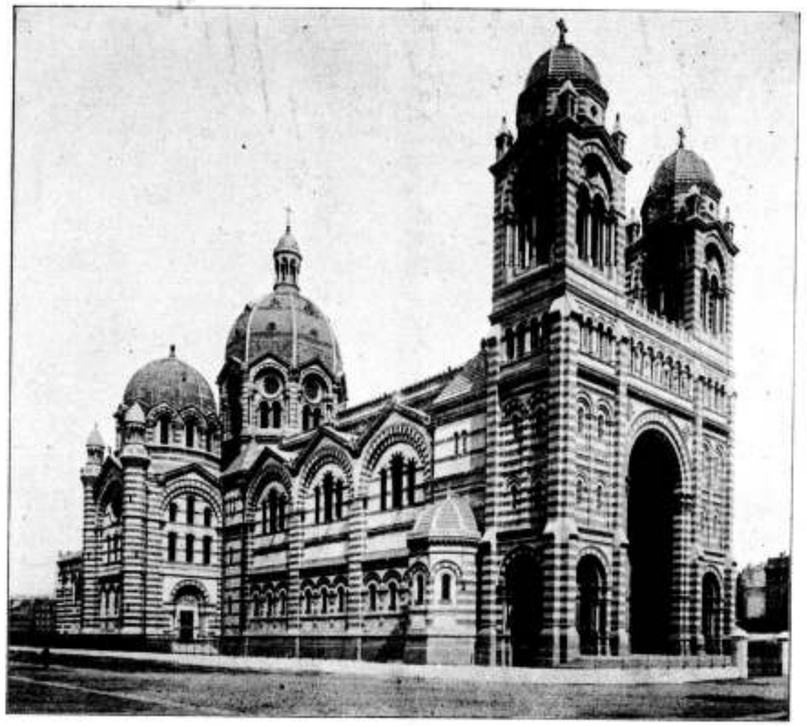

DE KATHEDRAAL TE MARSEILLE.

Bovenstaande afbeelding werd ons welwillend ten gebruike afgestaan door den uitgever L. J. Veen te Amsterdam, bij wien dezer dagen de negende aflevering verscheen van het tweede deel van Henri Evers' werk: De Architectuur in hare Hoofdtijdperken.

De schrijver gaat hierin voort met de behandeling der negentiende eeuw en dit deel van zijn taak kan veilig als het moeilijkste beschouwd worden. Dit zal dan ook wel de reden zijn, dat de verschijning dezer aflevering, die, naar wij meenen, nog slechts door eene gevolgd zal worden, wat lang op zich heeft laten wachten. In een volgend nummer komen wij nader op den inhoud terug.

Men heeft ons wel eens verteld, dat, jaren geleden, op een tentoonstelling te Delft, drie kisten van Hugo de Groot waren ingezonden, allen met de bewijsstukken van echtheid er bij, en dat dus aangenomen moet worden, dat de beroemde geleerde bij zijn ontvluchting tweemaal moest zijn overgestapt alvorens de plaats van bestemming te bereiken. Hoe het ook zij, wanneer het nog is uit te maken, welke kist de echte is en waar die zich bevindt, dan behoorde zij toch op Loevestein bewaard en den volke vertoond te worden.

Buitendien zou het niet moeilijk zijn nog veel meer bijeen te brengen, dat een bezoek aan Loevestein voor velen belangrijker en aantrekkelijker kon maken dan het nu is.

Wij gelooven, dat daarmede een goed werk zou zijn verricht, want nu heeft zulk een bezoek slechts waarde voor enkelen en het is toch niet alleen voor de mannen der wetenschap, dat wij onze monumenten bewaren.

Wij wijzen er immers zoo gaarne op, dat zij het erfdeel der geheele natie zijn, maar dan moeten wij er ook naar streven, de geheele natie er van te doen profiteeren, elk op zijn wijze en naar zijn aanleg.

Dat er velen zullen komen, die er weinig van meedragen, dat deze wellicht de groote meerderheid zullen uitmaken, mag geen argument zijn, dat ons tegenhoudt. Hoevelen bezoeken ook niet musea, alleen om er geweest en wat rondgekeken te hebben. Herinneren wij ons toch het spreekwoord: Aanzien doet gedenken! Herinneren wij ons, dat er geen beter middel is, ons historisch verleden in eere te houden, dan de aanschouwing van eerbiedwaardige overblijfsels. Laat ons daarom trachten te werken, te woekeren, met hetgeen wij daarvan nog bezitten, op andere wijze liefst, dan door het op te pakken in musea, die meer en meer op pakhuizen of venduhuizen gaan gelijken en ten slotte gevaar loopen door landgenoot en vreemdeling gemeden te worden.

Wat de heer Verlee van Loevestein zegt: „men heeft er

alles weggehaald", het is op zooveel andere plaatsen en in zooveel andere gebouwen evenzoo, dat het ons onnoodig voorkomt, daarvan voorbeelden aan te halen. Bijna iedereen kan ze in de plaats zijner inwoning opmerken en vooral vele kleinere steden zijn de dupe geworden van den ijver van speurende museumdirecteuren, die weliswaar met goede bedoelingen een vandalisme hebben bedreven, dat, zoo men wil, nog voor een groot deel ongedaan gemaakt zou kunnen worden.

Dat men Loevestein in eer herstelle, helpen wij gaarne wenschen, maar men zorge vooral, dat dit werk aan bevoegde handen worde toevertrouwd. In de eerste plaats hoede men zich voor een fantastische restauratie en dan hoezeer wij voorstanders zijn van het denkbeeld, om onze historische monumenten aantrekkelijk te maken voor een groot publiek, wij meenen toch te moeten wijzen op het verkeerde, er kijkspellen van te maken.

Leerzame voorbeelden, zoo goede als slechte, kan men in overvloed bij onze naburen zien; zij hebben, zoo goed als wij, domme en dwaze dingen gedaan, maar ook bij hen is een inkeeren van de dwalingen huns weegs duidelijk merkbaar en in de laatste jaren hebben zij, wat betreft het in eere herstellen van oude monumenten, werk verricht, dat allészins aanspraak maken mag op waardeering en ons in vele opzichten ten voorbeeld kan strekken.

IXe Internationaal Congres van Architecten te Rome. - October 1911.

Programma.

Maandag 2 October.

9—12 uur v.m. Vergadering van het Comité Permanent en het Comité Général d'Organisation ter benoeming van een Voorzitter en ter opstelling van het programma der werkzaamheden van het Congres.

2 uur n.m. Bezoek door alle Congresleden aan de graftomben van de Koningen van Italië en aan de graftomben van Raphaël in het Panthéon.

4—7 uur n.m. Bezoek aan het monument van Victor Emmanual II.

7.30 uur n.m. Diner, aangeboden door het Comité d'Organisation aan de afgevaardigden van buitenlandsche Gouvernementen en aan de leden van het Comité Permanent.

10 uur n.m. Receptie door de Vereenigingen van Artisten te Rome, in overleg met het Comité d'Organisation, van alle Congresleden, in de zalen van de Associazione Artistica Internationale.

Dinsdag 3 October.

10 uur v.m. Vergadering van de rapporteurs van de verschillende onderwerpen in het Kasteel St. Angelo.

9—12 uur v.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

12.30 uur. Lunch, aangeboden door het Comité d'Organisation aan de buitenlandsche afgevaardigden en nationale Vereenigingen.

3—5 uur n.m. Opening van het Congres en Algemeene Vergadering op het Kapitool in de „hall" van Horatius en Curatius.

10 uur n.m. Receptie door den conservator in het Kapitool.

Woensdag 4 October.

9—12 uur v.m. Eerste vergadering van het Congres in het Kasteel St. Angelo voor de discussie over bepaalde onderwerpen.

12.30 uur. Vrij voor persoonlijke uitnoodigingen.

2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

Donderdag 5 October.

9—11 uur v.m. Tweede algemeene vergadering van het Congres.

11—12 uur v.m. Lezing van Prof. Corrado Ricci, conservator van de Antiquiteiten en Schoone Kunsten, op de „Imperial Fora".

2 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

5—8 uur n.m. Tuinfeest, te geven ter eere van het Congres.

Vrijdag 6 October.

Excursies in de omgeving naar keuze (zie prospectus).

's Avonds vrij voor recepties van architecten door buitenlandsche gezanten der verschillende landen.

Zaterdag 7 October.

9—11 uur v.m. Derde Algemeene Vergadering van het Congres. Discussies en lezing door Prof. Stübben over uitbreiding van steden.

2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

10 uur n.m. Receptie te geven ter eere van het Congres.

Zondag 8 October.

Picnic Ottobrata (Lunch aangeboden door het Comité d'Organisation aan alle Congresleden).

4—9 uur n.m. Receptie door den Minister van Openbaar Onderwijs in het Casino van de Villa „Borghese".

Maandag 9 October.

9—12 uur v.m. Vierde algemeene vergadering.

2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

Dinsdag 10 October.

9—12 uur v.m. Sluitingsvergadering van het Congres.

2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

8 uur n.m. Afscheidsdiner (kosten Frcs. 20.— per persoon).

Woensdag 11 en Donderdag 12 October.

Excursies naar keuze in de omstreken (zie prospectus).

Excursie naar Venetië.

De trein vertrekt van Rome 12 October 's avonds.

Vrijdag 13 October.

2 uur n.m. Vergadering van het Congres in het Paleis van de Dogen.

Bezoek aan den toren van de St. Marco.

Zaterdag 14 October.

Excursie naar de Golf van Venetië op uitnoodiging van den Gemeenteraad van Venetië.

Zondag 15 October.

Bezoek aan monumenten.

Ten aanzien van de amusementen worden bij den aanvang van het Congres inlichtingen verstrekt.

Uitnoodigingen zijn persoonlijk en Congresleden wordt daarom verzocht toe te zien, dat zij de uitnoodigingskaarten tegelijk met die van het lidmaatschap ontvangen.

Excursies in de omstreken van Rome.

I. Ostia. (25 tot 100 personen).

Kosten per persoon:

per motor „char-à-banc" (38 plaatsen) L. 14.50;

per luxemotor L. 21.—.

Vertrek van Rome (Piazza Santa Apostoli) per motor ongeveer 8.30 v.m.

Vermouth aangeboden door het Comité „Roma al Mare".

Bezoek aan de oude stad en laatste uitbreidingen, waarna wordt overgegaan tot het gebruiken van de lunch om 12.30 aan het zeestrand.

Terugkomst te Ostia 3 uur n.m. Bezoek aan het Kasteel en het Museum.

Aankomst te Rome ongeveer 6 uur n.m.

II. Subiaco. (25—80 personen).

Kosten per persoon L. 18.—.

Vertrek van Rome (Terminus) 7.40 uur v.m.

Bezoek aan de electrische centrale.

Lunch 12.30.

Ten 2 uur met rijtuigen naar de brug van St. Marco.

Bezoek aan de kloosters van Santa Scolastica en van Speco en aan de ruïnes van de Villa van Nero.

Terugkomst te Rome ongeveer 8.27 uur n.m.

N.B. In bovengenoemden prijs is niet begrepen huur van muilezels of ezels (slechts ongeveer 25 beschikbaar) voor het beklimmen van de brug naar de kloosters, enz. ongeveer een half uur.

III. Orvieto.

Kosten per persoon L 26.—.

Vertrek Rome (Terminus) 9 uur v.m.

Kabelspoor en omnibus van het station Orvieto naar de stad.

Bezoek aan de kathedraal.

Lunch 12.30.

Bezoek aan de kerken St. Domenico en St. Andrea, het paleis der Popen en dat van den Kapitein van het Volk, de bron St. Patrick, het stedelijk Museum, Etrurische graftomben, enz.

Terugkomst te Rome 6.50 uur n.m.

IV. Tivoli en Villa van Hadrian. (25 tot 150 personen).

Kosten per persoon L. 14.—.

Vertrek Rome (stoomtram Porta San Lorenzo) om 8 uur v.m.

Aankomst Villa Hadriani, station 9 uur v.m., wandeling tot de Villa 15 minuten.

Aankomst per tram te Tivoli ongeveer 11.30 uur v.m.,

Lunch 12 uur. Daarna bezoek per rijtuig aan de Cascades.

Te Tivoli bezoek aan middeneeuwsche kerken en aan de Villa Este.

V. Anagni en Ferentino. (25 tot 50 personen).

Kosten per persoon L. 24.—.

Vertrek Rome (Terminus) 7.55 uur v.m.

Omnibus van station Anagni naar de stad.

Bezoek aan de kathedraal en andere middeneeuwsche gebouwen, de muren van de Cyclopen, enz.

Lunch 12 uur.

Vertrek per rijtuig naar Ferentino 1 uur n.m.

Bezoek aan de muren van de Cyclopen en Romeinsche poorten en aan de kathedraal, de kerk Santa Maria Maggiore en alle andere middeneeuwsche kerkgebouwen.

Terug naar Anagni per rijtuig.

(Terug misschien per spoor direct naar Rome, aankomst 8.15 uur n.m.)

VI. Corneto. (25 tot 50 personen).

Kosten per persoon L. 23.—.

Vertrek van Rome (Terminus) 8.45 uur v.m.

Omnibus van het station naar de stad.

Lunch 12 uur.

Bezoek 2 uur n.m. aan het Stedelijk Museum, Palazzo Vitelleschi, Cosmatische Kerk van St. Maria di Castello, Estrurische graftomben, enz.

Aankomst te Rome 9.50 uur v.m.

VII. Castelli Romani. (25 tot 80 personen).

Kosten per persoon L. 15.—.

Vertrek Rome (Terminus) 9 uur v.m.

Frascati. Bezoek aan de Villa's Aldobrandini, Conti, Mondragone, enz.

Naar Rocca di Papa per rijtuig.

Lunch 12.30.

Ten 1.30 uur n.m. rijtoer door Ariccia naar Genzano.

Gezicht vanuit Villa Cesarini op het meer van Nemi, vervolgens per rijtuig naar Albano.

Kasteel Gandolfo (gezicht op het meer Albano), Marino naar Grotta-ferrata. Bezoek aan de abdij.

Per rijtuig naar Frascati.

Per spoor naar Rome, aankomst 7 uur n.m.

VIII. Viterbo. (25 tot 200 personen).

Kosten per persoon L. 21.—.

Vertrek Rome (nieuw Trastevere station) 7.35 uur v.m.

Rijtuigen van station Viterbo (P.R.) naar de stad.

Bezoek aan het Gemeentelijk Paleis, Stedelijk Museum, Kathedraal, Paleis van de Popen, middeneeuwsche kerken van St. Sisto, St. Giovanni in Zoccoli, della Verità, aan de St. Pellegrino, kloosters, enz.

Lunch 12 uur.

Ten 2 uur bezoek aan de 14de-eeuwsche kerk St. Maria della Quercia, villa Lante, St. Bagnaia.

Terug per spoor naar Rome, aankomst 8 uur n.m.

IX. Cori, Fossanova, Ninfa. (25 tot 50 personen).

Kosten per persoon bij benadering L. 22.—.

Deze excursie zal gemaakt worden per motor; vertrek uit Rome ten 6 uur v.m. en terugkomst ongeveer 8 uur.

Cori. Bezoek aan de muren der Cyclopen, den tempel van Hercules en van Castor en Pollux, de Ponte della Catena, het klooster van St. Oliva, enz.

Fossanova. Aankomst ongeveer 12 uur (lunch), bezoek aan de abdij.

Ninfa. Bezoek aan de middeneeuwsche stad en aan het Kasteel van de Caetani.

Terug over Cisterna en Velletri, waar een kort oponthoud zal worden gehouden.

Opmerkingen.

I. Alle deze excursies zullen gemaakt worden onder leiding van de welbekende Maatschappij Chiari en Sommariva van Milaan, die daarvoor geheel verantwoordelijk zal zijn.

II. Den Congresleden wordt dringend verzocht om aan dit Comité het bedrag over te maken voor de excursies, waaraan zij wenschen deel te nemen, niet later dan 15 September e.k. tegelijkertijd duidelijk den juisten naam en den dag van de gekozen excursies vermeldende, b.v. aldus:

1. Ik ben voornemens aan de volgende excursies deel te nemen:

6 October	11 October	12 October
Ostia	Anagni	Castelli - Rome

2. Ik ben voornemens aan de volgende excursies deel te nemen:

6 October	11 October	12 October
Viterbo	Cori	Corneto

Later ingezonden opgaven zullen niet terzijde gelegd worden als er nog beschikbare plaatsen zijn.

III. Het betaalde bedrag zal slechts dàn teruggegeven worden, ingeval de Commissie niet in staat is de bedoelde excursie te doen doorgaan.

Dezelfde Maatschappij (officiëel agentesse voor de Staatsspoorwegen) met bureaux te Rome op de Piazza Venezia en in het kasteel van St. Angelo, zal, op aanvraag van Congresleden, behalve de excursus gearrangeerd door het Comité van het Congres, de volgende excursies ondernemen:

1. Rome—Napels—Pompeï—Sorrento—Capri.
2. Rome—Napels en de omstreken.
3. Rome—Florence—Venetië—Meer Garda—Milaan en de Lambardische meren.
4. Rome—Pisa—Genua—Turin.

De duur, reisgids en de kosten van deze excursies zal dan ten spoedigste opgegeven worden.

Reducties op Reisbiljetten.

Series A.

(Legitimatiebewijzen niet geëischt.)

De Spoorweg-Maatschappij van Puglia verleent een reductie van 50 % op hare tarieven (excl. buffets) aan iedereen, die in Italië reist vanaf eenige haven van Dalmatië, Montenegro, Albanië of Epirië, met retourbiljetten. Dit besluit is geldig gedurende den geheelen duur van de Tentoonstelling te Rome. Deze biljetten zijn 1 maand geldig en de reiziger kan van deze voordeelen gebruik maken zonder in het bezit te zijn van een legitimatiebewijs.

De bovengenoemde Maatschappij kan alleen de geriefelijkheden op dek garandeeren voor reizigers die op de stoombooten 1e en 2e klasse reizen.

Series B.

(Voor degenen die voorzien zijn van legitimatiebewijzen vanwege het Tentoonstellings-Comité).

Degenen, die een legitimatiebewijs gekregen hebben, verstrekt door het Tentoonstellings-Comité van Rome en Turijn (prijs L. 10.50) ontvangt tevens een boekje met 8 coupons geldig voor een gelijk aantal dagen, tot gereduceerden prijs op deze Italiaansche spoorwegen, welke aan den Staat behooren.

De eerste coupon, die afgescheurd moet worden, is voor het traject vanaf de grens tot Rome, de andere kunnen op een anderen dag naar goedvinden van den houder van het boekje, in Italië gebruikt worden.

Legitimatiebewijzen kunnen bij alle Italiaansche spoorweg-agentschappen over de geheele wereld gekocht worden.

Legitimatiebewijzen te zamen met het couponboekje geven den houder er van recht op de navolgende reducties:

1. Een reductie van 50 % voor retourbiljetten voor excursies op de meren Garda en Maggiore.
2. Een reductie van 50 % voor een enkele reis tusschen twee stations aan het meer Gomo op de stoombooten van de Lariana-Maatschappij.
3. Een reductie van 50 % op de 1e klasse-biljetten voor excursies naar Napels en Pompeï op de lijnen van de Zuider-Spoorweg-Maatschappij.
4. De excursionist 1e klasse heeft het recht op 1 francs betaling tusschen Venetië en Chioggia op de stoombooten van de Venetiaansche Lagune-Stoomvaart-Maatschappij.
5. Betaling van 6 francs voor een Cook's coupon geeft recht op een excursie naar de Vesuvius per spoorweg of kabelspoor.
6. Een reductie van 50 % op een retourbiljet voor een excursie vanuit Rome naar Civita Castellana per tram en electrische spoorweg Rome—Civita Castellana—Viterbo.
7. Een reductie van 50 % op een retourbiljet vanaf Rome naar St. Oreste op de laatst vermelde lijn.
8. Een betaling van 2 francs voor 1e klasse en 1.50 2e klasse voor een excursie Rome—Tivoli op de lijnen van de tram en spoorweg Rome—Milaan—Bologna voor één dag.
9. Een betaling van 10 francs 85 c. voor een 2e klasse-biljet voor 7 dagen op de lijn Rome—Tivoli van de reeds genoemde Maatschappij.
10. Een betaling van 3 francs 50 c. 1e klasse en van 2.50 2e klasse vergunt een dag te besteden op de Tram- en Electrische spoorweglijnen naar Castelli Romani (Albano, Frascati, enz.).
11. Een reductie van 40 % op de stoombooten van de Stoomvaart-Maatschappij voor een excursie (retourbiljet) Anzio—Napels.
12. De prijs van het reisboek „Rome in 1911" is gereduceerd tot 50 c. Gewone prijs 2 francs.
13. Een reductie van 1 franc op toegangsbewijzen voor alle voorstellingen, die in het Constanzi-Theater te Rome gegeven worden door de zorg van het Tentoonstellings-Comité, uitgezonderd gala- en volksvoorstellingen.
14. Een reductie van 20 % op de prijzen van de loges, „fauteuils", „fauteuils" in het Gallery- en „petits fauteuils" in het Quirino-Theater te Rome.
15. Een reductie van 25 % op de entrée-biljetten voor de Tentoonstelling te Turijn.
16. Een reductie van 20 % op de entrée-biljetten voor de „Grand Cascade" op het tentoonstellingsterrein te Turijn.
17. Hetzelfde geldt voor de Tentoonstelling van het „Palais de la Mode" te Turijn.
18. Hetzelfde geldt voor de groote concerten in het „Palais des Fêtes" te Turijn.
19. Een reductie van 50 % op een entrée-biljet voor het „Middeneeuwsch Kasteel" te Turijn.
20. Een reductie van 10 % op de gewone toegangsprijzen voor de „Hotels Meublés" op de Tentoonstelling te Turijn.
21. Een reductie van 50 % op een toegangsbewijs voor het Stedelijk Museum te Turijn.
22. Hetzelfde geldt voor het Nationaal Museum van het „Risorgimento" te Turijn.
23. Een reductie van 20 % op entrée-biljetten voor de Theaters Alfieri, Balbo, Carignano, Politeana-Chiarella, en Vittorio Emmanuelle te Turijn.
24. Een reductie op de entrée-prijzen en voor de tribunes bij de wedrennen in het vóór- en najaar.
25. Een reductie van 50 % op den spoorweg Turijn—Ciriè—Linzo.
26. Hetzelfde op entrée-biljetten voor de Grotta dei Dossi.
27. Een vrijkaart voor de Internationale Bloemententoonstelling te Florence.
28. Een vrijkaart voor de Italiaansche Portretten-Tentoonstellingi n het Palazzo Vecchio te Florence.

Series C.

(Voorrechten die alleen aan Congresleden worden toegekend.)

Op verzoek van een lid van het Congres zal het Comité een speciaal legitimatiebewijs zenden, die den bezitter recht geeft op de volgende voorrechten:

1. De South Eastern and Chatam Railway geeft speciale retourbiljetten af tusschen Londen en Parijs tegen de volgende vrachtprijzen:
   1e klasse £ 2 — 18 — 4.
   2e klasse £ 1 — 17 — 6.
2. De London, Brighton and South Coast Railway geeft retourbiljetten uit tusschen Londen en Parijs (via Newhaven en Dieppe) tegen de volgende vrachtprijzen:
   1e klasse £ 1 — 19 — 3.
   2e klasse £ 1 — 10 — 3.
3. De Constantinople en Salanika Spoorweg: een reductie van 50 %.
4. Oriental Railway Co.: Congresleden mogen 1e klasse reizen voor 2e klasse vrachtprijzen en 2e klasse voor 3e klasse prijzen.
5. De Jaffa-Jeruzalem Spoorweg-Maatschappij geeft een reductie van 50 %.
6. De Rumeensche Spoorweg-Maatschappij geeft een reductie van 50 %.
7. Portugal: Koninklijke Spoorweg-Maatschappij, Nationale Spoorweg-Maatschappij, Staats-Spoorweg-Maatschappij en Vonga Valley Spoorweg-Maatschappij, geven reductie

van 50 % een Congresleden en hun familieleden op alle deze lijnen.
8. De Heleensche Spoorweg-Maatschappij geeft reductie van 50 %.

Het bovengenoemde legitimatiebewijs geeft ook gratis toegang tot de museums en galerijen van Rome, tot alle Staatsmonumenten en tot die behoorende aan de Gemeente Rome.

Het geeft den houder ook recht op alle voorrechten toegestaan door het Tentoonstellings-Comité van Rome.

De Congresleden, die niet kunnen of niet wenschen gebruik te maken van de reducties op de spoorwegbiljetten volgens Serie C, zullen het legitimatiebewijs bovengenoemd ontvangen met hun kaart van lidmaatschap op verzoek aan den Secretaris van het Comité te Rome.

Tengevolge overeenkomst tusschen het Tentoonstellings-Comité te Rome en de Nationale Stoomvaart-Maatschappij, kunnen de Congresleden een ander speciaal biljet verkrijgen voor alle internationale lijnen in connectie met deze Maatschappij, welke hun recht geeft op dezelfde reductie op vrachtprijzen als wordt toegestaan aan de Staatsbeambten die voor zaken reizen, zijnde een reductie van 60 % op de gewone prijzen op alle binnenlandsche Staatsspoorwegen (buffet niet inbegrepen). Dit biljet wordt toegezonden door het Comité op verzoek van de leden. Maar alle binnenlandsche reizen moeten te Napels eindigen en die op internationale lijnen te Napels, Brindisi of Ancona.

Voor de terugreis is het biljet alleen geldig wanneer het door den Secretaris van het Congres of door het Tentoonstellings-Comité te Rome onderteekend is.

Hôtels.

Krachtens een speciale concessie vanwege de Italiaansche Vereeniging van Hôtel-Eigenaren (Afd. Rome) kunnen leden van het Architecten-Congres, op vertoon van hun legitimatiebewijs, gebruik maken van de reducties in de navolgende hôtels:

CATEGORIE A.

Kamer met één bed 15 francs; id. met 2 bedden 25 fr.
Continental, Via Cavour, 5.
Excelsior, Via Veneto, 33.
Grand Hotel, Piazza delle Terme.
Select, Via del Tritone.

CATEGORIE B.

Kamer met één bed 10 francs; id. met 2 bedden 15 fr.
Bristol, Piazza Barberini.
Eliseo, Via Porta Pinciana.
Hassler, Piazza Trinità de' Monti.
Majestic, Via Veneto, 50.
Marini, Via Tritone, 17.
Minerva, Piazza Minerva, 69.
Moderno, Via Marco Minghetti, 30.
Pace, Via Nazionale, 104.
Palace, Via Veneto, 62.
Quirinale, Via Nazionale, 7.
Reale, Via XX Settembre, 31.
Regina, Via Veneto, 76.
Russia, Via del Babuino, 9.
Splendide, Corso Umberto I, 127.

CATEGORIE C.

Kamer met één bed 7 francs; id. met 2 bedden 12 fr.
Beau Sejour, via S. Eufemia, 19.
Beau Site, via Ludovisi, 45.
Boston, via Lombardia, 43.
Eden, via Ludovisi, 49.
Europa, piazza Mignanelli, 3.
Flora, via Veneto, 95.
Hurdle Lomi (Pensione), via Tritone, 36.
Imperiale, via Veneto, 24.
Inghilterra, via Bocca di Leone, 14.
Italia, via Quattro Fontane, 12.
Laurati, via Nazionale, 154.
Londra, piazza di Spagna, 15.
Milano, piazza Montecitorio, 11.
Michel, via Torino, 98.
Piazza Venezia (Maison meublée), piazza Venezia.
Parco, via Sallustiana, 39.
Savoia, via Ludovisi, 15.
Windsor, via Veneto, 54.

CATEGORIE D.

Kamer met één bed 4 francs, id. met 2 bedden 9 fr.
Alexandra (Pensione), via Veneto, 18.
Bavaria, via Aliberti, 1.
Belle Vue, via Boncompagni, 37.
Bethell, via del Babuino, 41.
Campidoglio, Corso Umberto I, 286.
Castellani Stelzer (Pensione), via Sistina, 79.
Dragoni (Maison meublée), via Tritone, 9.
Hanover (Pensione), via XX Settembre, 4.
Hayden (Pensione), piazza Poli, 42.
Massimo d'Azeglio, via Cavour, 14.
Metropole, via S. Nicola Tolentino, 76.
Nazionale, piazza Montecitorio, 131.
Pincio, via Gregoriana, 56.
Piazza Colonna (Maison meublée), via Tritone, 5.
Prati, via Boezio.
Senato (Maison meublée), piazza della Rotonda, 73.
Villa Ludovisi (Pensione), via Emilia, 36.
Vittoria, via Sardegna, 34.

CATEGORIE E.

Kamer met één bed 4 francs; id. met 2 bedden 7 fr.
Albione (Pensione), via Sicilia, 164.
Bella, id., via Babuino, 196.
Boos, id., via del Quirinale, 45.
Britannia, via Quattro Fontane, 149.
Cargil (Pensione), via Collina, 23.
Cavour (Maison meublée), via S. Chiara, 5.
Cesari, id., via di Pietra, 89.
Centrale, id., piazza Rosa, 9.
Colonna, id., via Due Macelli, 24.
Commercio, id., via dei Crociferi, 20.
Genio (Maison meublée), via Zanardelli.
Ginevra, via della Vite, 29.
Hallier (Pensione), via Fontanolja di Borghese, 48.
Jaselli Owen, id., piazza Barberini, 12.
May, id., via Cavour, 183.
Nazioni (Maison meublée), via Bocca di Leone, 68.
Nuova Roma, id., via Principe Umberto, 1.
Oriente, piazza Poli, 7.
Pacitto (Pensione), via Sistina, 86.
Piemonte, id., via Principe Amedeo, 42.
Posta (Maison meublée), via del Gambero, 3.
Santa Chiara (Maison meublée), via S. Chiara, 21.
Sole, id., piazza della Rotonda, 63.
Suez Bellaggio (Pensione), via S. Gius. C. le Case, 75.
Torino (Maison meublée), via Principe Amedeo, 8.

Bovendien heeft de Touristen-Vereeniging (Movimento dei Forestieri) in het spoorwegstation te Rome een informatiebureau geopend, waar alle vreemdelingen, Italianen of vreemden, die naar Rome komen, kosteloos hulp kunnen krijgen bij het zoeken naar logies in hôtels of bij particulieren.

Vanaf 20 Augustus zal het Comité voortdurend een vertegenwoordiger in dit bureau hebben, die geheel kosteloos te raadplegen is.

Om kamers te bespreken kunnen de leden zich rechtstreeks per brief tot de hôtels wenden of tot het bovengenoemde bureau.

Ter verzekering van een goede regeling door het Uitvoerings-Comité te Rome, is het beslist noodzakelijk, dat

het aantal deelnemers, waarop gerekend moet worden, zoo spoedig mogelijk bekend zij.

Beleefd en dringend verzoekt ondergeteekende dus zoo mogelijk omgaand — in allen geval vóór het einde van deze maand aan zijn adres — opgave van hen, die aan het Congres wenschen deel te nemen. H.H. deelnemers ontvangen daarna het officiëel inschrijvings-formulier ter teekening.

De Secretaris van het Hollandsche Comité,
A. SALM G.Bzn.,
26 Weesperzijde, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. Verkeersverbetering Groenmarkt en omgeving te 's-Gravenhage, door J. F. van Hoytema, met situatie.

Sociale hygiëne en techniek, XXVII door J. L. B. Keurschot.

Landhuisje te Haamstee (eil. Schouwen) arch. Joh. Hoogenboom, met afbeeldingen.

Das »Freilichte Theater, door J. D. Landré C.Fzn.

Het Paleis-Raadhuis-vraagstuk (Slot).

Verslag van de Commissie tot onderzoek van kalkzandsteen.

De aannemers en de nieuwe A. V.

ARCHITECTURA No. 33. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Z. E. de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, sprekende over kunst.

„Vredelust" te Leiderdorp, met afbeeldingen,

Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht, IIIe jaarverslag over den cursus 1910-1911.

DE BOUWWERELD No. 33. De St. Nicolaaskerk te IJsselstein verbrand, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Spreuken en Citaten.

Een gesprek met Rodin.

DE INGENIEUR No. 33. Herstelling der schutkolkmuren van de groote sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland, door J. P. van Vlissingen c.i. met afbeeldingen.

Stoomturbine met centrifugaalpomp, door F. Kerdijk, met afbeeldingen.

Damplanken van gewapend beton, door W. Lammers c.i. met afbeeldingen.

Internationale Commissie voor beton-ijzer, door W. Hanegraaf, kapt. Ing.

Ingezonden Stukken. De rechte waterlijn in het voorschip als voorwaarde voor minimum weerstand, door H. Cop w.s.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 33. Officieel gedeelte. — Tractementsregelingen bij diverse Gemeentediensten te Rotterdam. — Verslagen van vergaderingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg). — Gemengd.

DE AANNEMER No. 33. Recht en Wet.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 7. De nieuwe Tariefwet. — Het stoken van den Hoffmann'schen ringoven. — De fabricatie van Kalkzandsteen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 8: De stikstof der steenkool: D. Stavorinus. — Iets over het nut der bepaling van de lichtintensiteit J. van der Breggen, c. i. — De Boomklever (Slot): T. E. Bouma. — Eenige Vlinders, waarvan de rupsen beslist schadelijk zijn: J. Daalder Dz. — Iets over de Spoorwijdte: J. A. Maronier. — De Arktos-koelmachine: D. S. S. — Iets over kolloiden en hunne toepassingen: H. J. Prins. — Een chamaerops excelsa in bloei: J. R. Tak. — Het systeem „Tönende-Funken" voor Draadlooze Telegrafie: A. H. de Voogt. — De Spreeuw: R. Tepe. — Eenvoudige Proeven: de waterdamp in de dampkringslucht; kunstmatige mist: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Herfst van 1911: L. Y. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI Nos. 15 en 16. Van de beide Augustusnummers van dit tijdschrift bevat de eerste eenige artikelen, die eveneens of wellicht beter in een algemeen tijdschrift over bouwkunst op hun plaats zouden zijn o.a. een beschrijving van de Vrijmetselaarsloge te Brooklyn en het begin van een stuk over gewelfbouw.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pul- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DRIJFSCHRINGEN TOT GOOD METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 2 SEPTEMBER 1911. No. 35.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Bouwkunst der Negentiende Eeuw.

Met een plaat, ontleend aan Henri Evers, de Architectuur in hare Hoofdtijdperken.

Het bekende spreekwoord: de laatste loodjes wegen het zwaarst, is, zooals wij reeds in ons vorig nummer opmerkten, van toepassing op den geschiedschrijver der bouwkunst, wanneer hij genaderd is tot den tijd, dien hij zelf medebeleefd heeft en nog medeleeft.

Ook al is de geschiedenis der bouwkunst nog een betrekkelijk jonge wetenschap, al zijn daarin in alle tijdperken nog vele duistere punten en al ligt er nog veel verborgen, het is met de middelen, die den geschiedschrijver tegenwoordig ten dienste staan, niet zoo uiterst moeilijk, van hetgeen ver achter ons ligt een overzicht te geven in hoofdtijdperken. Die hoofdtijdperken hebben zich vanzelf afgeteekend in de wereldgeschiedenis, in verband met wereldgebeurtenissen. Overgangstijdperken en tijdperken van zoogenaamd verval teekenen zich niet zoo duidelijk af, maar toch kunnen wij ons van den gedachtengang van de bouwmeesters der achttiende eeuw van het begin tot het einde nog een goede voorstelling maken. Daarna evenwel wordt het moeilijker. De Fransche stijlen der achttiende eeuw en het daarop als reactie gevolgd Empire waren meer decoratie- dan bouwstijlen. Aan hun decoratief karakter ontleenen zij hun betrekkelijk taai leven, want feitelijk zijn zij ook nu nog niet geheel in onbruik. Het Empire heeft ons teruggevoerd tot een streng classicisme in Romeinschen geest, dat al evenmin veel vrucht heeft gedragen als het Grieksche classicisme, dat later in Schinkel een geniaal voorstander vond, maar geen stand kon houden tegenover een meer en meer veldwinnende anarchie. Veilig kan men van anarchie spreken in een tijdperk, dat geen regels der kunst meer kende of wilde erkennen. Wanneer men de afdwalingen ziet, waartoe zelfs verdienstelijke architecten van de z.g. romantische school uit de eerste helft der negentiende eeuw vervallen zijn, dan kan men zich voorstellen, dat Henri Evers, schrijvende over de Hoofdtijdperken der Architectuur, die school niet veel aandacht heeft waardig gekeurd. Men moet die school echter niet beoordeelen of waardeeren naar hare uitingen, maar meer naar de leidende gedachten harer aanhangers, die blijkbaar niet bij machte waren, voor de uitdrukking dier gedachten de juiste vormen te vinden, en te minder, waar zij stelselmatig historische vormen vermeden en slechts nieuwe zelfbedachte vormen wilden toepassen. En toch is die veelgesmade romantische school niet zonder indirecten invloed gebleven. Het zaad door de theoretici uitgestrooid heeft doorgewerkt, ook in den tijd van het banaalste eclectisme.

De romantiek had geen vrede met het Hellenisme van Schinkel en zijn school en met Semper's Renaissance al evenmin. Schinkel zelf heeft in zijn kleinere werken aan de romantiek medegedaan. Daaruit zou men kunnen opmaken, dat hij de Helleensche tempelvormen toch niet voor alle doeleinden van den modernen tijd even geschikt achtte. Wij meenen, dat hij ook een enkele maal aan Gothiek zijn krachten beproefd heeft. Evers vermeldt dit niet, ofschoon het een eigenaardig licht werpt op de stroomingen van den tijd, waarin Schinkel leefde en werkte.

Hoe geheel anders daarentegen is Gottfried Semper's opvatting, hoeveel meer beslist zijn optreden, dat dan ook, in de tweede helft der negentiende eeuw, tot een nagenoeg algemeenen terugkeer tot de Renaissance voerde.

Bijna gelijktijdig zien wij de belangstelling voor de middeleeuwen herleven en ziet men de bouwmeesters zich verdeelen in twee partijen, die een tijdlang om den voorrang zullen strijden. Van weerskanten wordt de strijd met heftigheid gevoerd, men geeft elkander geen kamp; van weerskanten worden groote talenten ten toon gespreid, welsprekende pleidooien gehouden en de groote strijd tusschen Gothiek en Renaissance zal in de geschiedenis der negentiende eeuw altijd een belangrijk hoofdstuk blijven. Men behoeft slechts de namen van Viollet-le-Duc en Semper te noemen, om dit tegelijk in te zien, maar hoeveel deze beide meesters als schrijvers ook gepresteerd hebben, de strijd zelf is onbeslist gebleven. Hij is eigenlijk geëindigd „faute de combattants", want thans interesseert zich niemand meer voor de vraag: Gothiek of Renaissance?

Men wil noch het een noch het ander.

Maar wat wil men dan? Rationeele bouwkunst, Nationale Bouwkunst, Christelijke bouwkunst, Moderne bouwkunst?

Het is ons vrij onverschillig, hoe men het noemen wil, wanneer er maar niet van een historischen stijl bij gerept wordt. Wij hebben immers met het eclectisme gebroken, het eclectisme dat tot niets leidt, dat ons geen stap verder brengt, wij hebben ook het dwaze ingezien van archeologisch zuivere reproducties en ook daarmede afgerekend en nu staan wij aan het eind der negentiende eeuw voor een toekomst, waarvan wij niet weten wat zij ons brengen zal.

Wanneer men later de rekening eens gaat opmaken, zal men tot de conclusie komen, dat er in de negentiende eeuw ontzaglijk veel gebouwd is. De groote staatkundige veranderingen, die in die eeuw hebben plaats gehad, tengevolge van elkander opvolgende omwentelingen, somtijds gevolgd door of gepaard gaande met oorlogen, die noodig geweest schijnen te zijn, om het evenwicht te herstellen, zijn op de bouwkunst van grooten invloed geweest. Nagenoeg alle steden van beteekenis hebben zich sterker, dan ooit in een zoo betrekkelijk kort tijdsverloop, uitgebreid; de wereldsteden en hoofdsteden vooraan, zij hebben een geheel ander aanzien gekregen, dan zij hadden onder het oude régime. De ongekende ontwikkeling van het wereldverkeer heeft zeker het hare daartoe bijgedragen. Uit dit verkeer, uit de uitbreiding van handel en nijverheid, uit de gereorganiseerde staatsinrichting, uit het hervormd onderwijs ontsproten nieuwe behoeften en telkens werden den bouwmeester nieuwe vraagstukken ter oplossing voorgelegd, zoodat ook zijn werkkring zich veel verder uitbreidde, dan ooit het geval geweest was, met name op het gebied van den ingenieur.

Kan het ons dus eigenlijk wel verwonderen, dat de bouwkunst als kunst daaronder lijden moest? Vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat doorgaans met spoed voorzien moest worden in dringende behoeften en dat men nu in korten tijd bouwwerken voltooid wilde zien, waarover vroeger jaren lang gebouwd werd, somtijds door eenige opeenvolgende geslachten van bouwmeesters. Er was geen tijd, om nieuwe denkbeelden te doen rijpen langs den natuurlijken weg van geleidelijke ontwikkeling. Dikwijls gejaagd en voortgedreven had de bouwmeester slechts te zorgen, dat zoo spoedig mogelijk tot de uitvoering kon worden overgegaan, maar, alvorens hij daartoe de hand aan het werk mocht slaan, werd veeltijds bovendien van hem geëischt, dat zijn ontwerp in alle onderdeelen vast zou staan.

Welke eeuw, anders dan de negentiende, kan dan ook bouwmeesters aanwijzen, die vijftig schouwburgen, zestig kerken, veertig scholen gebouwd hebben?

Bij zulk een ongehoorde productiviteit is het voor den geschiedschrijver der bouwkunst uiterst moeilijk, juist datgene uit te kiezen, wat door alle tijden heen als typische kunstuiting kan worden aangemerkt, vooral wanneer hij, gelijk Henri Evers in dit geval, aangewezen is op beknoptheid. Dan moet men zich wel bepalen tot het meest bekende of het algemeen bekende en men kan er den schrijver geen verwijt van maken, dat hij vaak zeer interessante werken met stilzwijgen voorbij gaat en schijnbaar vergeet, of slechts even bij name noemt, zonder er een enkele opmerking aan te wijden. Het kon hier blijkbaar niet anders en wij moeten al zeer tevreden zijn, dat wij bijvoorbeeld een type als de Kathedraal van Marseille vermeld en afgebeeld vinden. De architect Vaudoyer heeft hier in Byzantijnschen geest gewerkt, maar blijkbaar is zijn werk ook ten deele te beschouwen als een vrucht van de studie der Romaansche monumenten van Zuid-Frankrijk.

Vaudremer heeft later in dezelfde richting, doch met toepassing van soberder vormen, meer bereikt en de school, waartoe deze meesters behooren, verdient wellicht meer de aandacht dan de Renaissance, die aan de Ecole des Beaux Arts nog steeds den boventoon aangeeft.

De Fransche bouwkunst heeft in de negentiende eeuw nog eenmaal getoond, wat de klassieke opleiding vermocht en wel in Garniers Opera, een bouwwerk, in zijn soort tot heden nog niet overtroffen en waarbij werken als het Grand Palais en Petit Palais, gesticht ter gelegenheid van de laatste wereldtentoonstelling, verre achterstaan. Een gebouw als de Opera zal vooreerst wel niet meer gebouwd worden, men durft zich de luxe bijna niet meer te veroorlooven dergelijke kunstpaleizen te stichten. Zooiets was alleen nog mogelijk onder het tweede keizerrijk en met de ruime middelen, die hier ter beschikking werden gesteld, is hier door Garnier, die wellicht de geniaalste bouwmeester van zijn tijd genoemd kan worden, een monument gesticht, waarmede de Fransche bouwkunst, ook voor de negentiende eeuw, hare traditiën schitterend heeft gehandhaafd.

Een neiging tot meerder eenvoud is echter reeds merkbaar b.v. in het Trocadero-paleis, de invloed van Vaudremer en zijn school is hier niet te miskennen, terwijl ook andere bouwmeesters, als b.v. Sédille, met succes zijn afgeweken van de banen door de Ecole des Beaux Arts voorgeschreven.

Duitschland moge in de laatste jaren op het gebied der bouwkunst een zekeren voorsprong hebben verkregen, maar het is nog niet mogelijk de waarde daarvan met juistheid te schatten. Zal de groote werkzaamheid, door Duitschland aan den dag gelegd, blijvende vruchten dragen of zullen de groote talenten, waarover de Duitsche kunst tegenwoordig beschikt, ten slotte toch weder door het aangeboren genie der Franschen overvleugeld worden?

Over de moderne Duitsche bouwkunst is Henri Evers niet best te spreken, dit zou men ten minste kunnen opmaken uit den volzin, waarmede hij het overzicht van de negentiende eeuw, voor zoover het Duitschland betreft, besluit:

„Over 't geheel draagt de architectuur uit dezen onrustigen tijd van snelle opkomst het kenmerk van onzuiverheid, overhaasting, vaak van overlading en wansmaak."

Dit oordeel heeft betrekking op de architectuur van den laatsten tijd. Schinkel behoort nog tot het ancien régime, Semper en von Schmidt kunnen tot den overgangstijd gerekend worden en aan het werk dezer meesters, evenals aan Wallot, Otzen, Thiersch en andere tijdgenooten wordt den lof gegeven, die hun toekomt. Wat kan de geschiedschrijver van de moderne Duitsche kunst al anders zeggen. Rijp en groen wordt ons opgedischt en met hoogdravende loftuitingen in de tijdschriften vermeld en men moet zich verbazen over de productiviteit van sommige architecten, die, om het zoo te noemen, nergens voor staan, en hun talenten nu eens beproeven aan grootsche monumentale

ontwerpen, om dan weder voor den dag te komen met ontwerpen voor snuisterijen en byjouteriën. Dat bij een dergelijke veel-, ja, allesomvattende veelzijdigheid, buitensporigheden niet uitgesloten zijn, is in dezen onrustigen tijd werkelijk niet moeilijk te verklaren en het lag wel voor de hand, dat de schrijver zich ten opzichte van deze verschijnselen tot een oordeel in min of meer gereserveerde termen zou bepalen.

Het conservatieve Engeland staat ook in de negentiende eeuw, wat zijn architectuur betreft, min of meer op zichzelf, al is ook de herleving van Gothiek en Renaissance, die men op het vasteland heeft kunnen waarnemen op de Britsche eilanden niet zonder invloed gebleven. Meer nevens elkander, dan tegenover elkander of elkander uitsluitend, zijn deze beide opvattingen, hier tot heden toe in practijk gebracht, terwijl tevens de eigenaardige Queen-Annestijl, waaraan Nederlandsche invloeden niet vreemd zijn, in Th. E. Collcutt een vertegenwoordiger van groot talent vond. Collcutt's Imperial Institute te Londen, kan als een der meest typische voortbrengsels van negentiende-eeuwsche Engelsche architectuur aangemerkt worden, meer nog dan Barry's Parlementsgebouw.

Thans vindt ook weder de Palladiaansche richting met barok-elementen vele aanhangers; daartoe behoort o.a John Belcher, die zich ook op de werken van Wren inspireert. Voor kleinere gebouwen leent zich Palladio's stijl minder, dan de oud-inheemsche opvatting van Gothiek en Renaissance, die nog steeds in Engeland toepassing vinden. Ook daar is een beweging in moderne richting op te merken, maar zij heeft, in vergelijking van Duitschland, weinig te beteekenen en wanneer men de geschiedenis van Egeland kent, zal men voor dit verschijnsel de oorzaken gemakkelijk aanwijzen.

In België is in de negentiende eeuw de monumentale architectuur overwegend Fransch van opvatting en kenmerkt zij zich af en toe door een neiging tot het kolossale, die in Poelaert's Paleis van Justitie te Brussel hare hoogste uiting heeft gevonden. Aantrekkelijk en van meer waarde voor de kunst zijn echter de kleinere werken, waarbij de nationale traditie heeft medegesproken.

Als een der bestgeslaagde wordt door Henri Evers terecht Beyaert's Nationale Bank te Antwerpen genoemd en daarmede eindigt de 9de aflevering van zijn werk; de Architectuur in hare Hoofdtijdperken.

Nederland zal zeker in de laatste aflevering, wat de negentiende eeuw betreft, aan de beurt komen. Wij kunnen ons wel ongeveer voorstellen, welke bouwwerken en welke bouwmeesters daarbij genoemd zullen worden, maar zijn toch eenigszins benieuwd naar de conclusie, die de schrijver trekken zal, waar het zijn eigen vaderland betreft. Tot de pessimisten, die beweren, dat de Bouwkunst in het algemeen en dus ook de Nederlandsche, geen toekomst heeft, behoort de hoogleeraar niet, maar de tijdsomstandigheden manen tot voorzichtigheid en het uitspreken van een meening over de vraag, waar de verschillende stroomingen, die in onze bouwkunst zijn waar te nemen, ons ten slotte zullen heenvoeren.

PORFIER

EN ANDERE STEENSOORTEN BIJ DE OUDEN IN GEBRUIK.

De naam van porfier (porphura, purper) werd door de Ouden aan deze steensoort gegeven wegens de kleur. Die kleur varieert weliswaar, binnen zekere grenzen, tusschen rood, roodbruin, leverbruin, chocoladebruin, paarsbruin, enz., de tinten zijn verschillend naar de vindplaatsen en zelfs uit dezelfde groef, maar hoe zij ook zijn, de steen vertoont altijd een gelijkmatige bindstof, waarin witte of bleek-rose kristallen verspreid zijn, die bij het fond afsteken. De bindstof en de kristallen bestaan uit veldspaat, een mineraal, waarin kiezel (silicium) met aluminium verbonden is en verder potasch en andere toevallige basische bijmengselen voorkomen. Verder is er een vrij groot gehalte ijzeroxyde in aanwezig en daaraan ontleent de bindstof hare roodachtige kleur. Eindelijk ziet men in sommige soorten kleine zwarte puntjes, veroorzaakt door de aanwezigheid van hoornblende (kalksilicaat, ijzersilicaat, enz.) en andere glasachtige puntjes van kwarts.

De benaming porfier is in latere tijden ook aan verschillende andere steensoorten gegeven, die op het oog dezelfde structuur vertoonen, zooals het antieke groene porfier (porfido verde antico of ophiet), het zwarte porfier of melaphyr, enz. Deze steensoorten komen echter in samenstelling niet bepaald met het antieke roode porfier overeen. Het groene bevat hoornblende, niet in kleine kristallen verspreid, maar meer homogeen deel uitmakend van de massa; het zwarte porfier bestaat grootendeels uit augit, een ander silicaat van kalk en ijzer.

Wij zullen hier alleen over het antieke roode porfier spreken, dat in de oudheid veel meer gebruikt werd dan de beide andere soorten en dat nog in onzen tijd op vrij groote schaal toepassing vindt.

Het antieke roode porfier kan een zeer fraaie polijsting aannemen. Zijn structuur is gelijkmatig door de geheele massa, scheurtjes of aderen en holten komen er niet in voor, de samenhang is overal dezelfde, het is zoo hard als staal, heeft een zeer groote breukvastheid, kan zware schokken en stooten verduren en biedt bijna onbegrensde weerstaand aan atmosferische invloeden.

Al deze eigenschappen hebben er toe bijgedragen, dat de Ouden het veelvuldig gebruikt hebben voor monumentaal bouwwerk, voor beeldhouwwerk en versiering, maar de hardheid en vastheid maakte het materiaal ook uitstekend geschikt, om er mortieren en molensteenen van te maken, waarvoor het dan ook dikwijls werd toegepast.

Men is langen tijd in het onzekere geweest, omtrent de vraag, waar in de oudheid het roode porfier vandaan gehaald werd. Men wist uit oude schrijvers en meer bepaald uit Plinius, dat het uit Egypte kwam, maar eerst in 1823 ontdekten twee Engelschen, Burton en Wilkinson, de reusachtige groeven, waaruit men deze steen gewonnen had, in een gebergte, door Ptolomaeus „Porphyrites mons" genoemd en thans bekend onder den naam „Djebel-Dokhan". Deze groeven liggen ongeveer 50 K.M. van de Roode Zee, tusschen Siout en het oude Coptos. De oude haven van Myos Hormos werd door Burton teruggevonden op het punt van de kust, dat het dichtst bij de groeven lag. Wilkinson meende hetzelfde porfier ook in de bergen van Syene en als zwerfblokken te Denderah en te Ombos gevonden te hebben. Later, in 1837, werd de ontdekking der Engelsche reizigers bevestigd door een Franschman, Lefebvre, die in opdracht van den pacha van Egytpe de Djebel-Dokhan bezocht. Deze vond daar een bedding van antiek rood porfier van 20 tot 25 M. dikte en nam een verzameling monsters daaruit mede, die zich thans in het Museum van Natuurlijke Historie te Parijs bevinden. Omtrent de identiteit van deze monsters met het bewerkt porfier, dat in de museums van antieke kunst aanwezig is, bestaat geen twijfel; de kristallen zijn licht rose en zeer overvloedig, de bindstof is paarsrood

en bevat naalden van zwartachtig hoornblende. Bij sommige monsters is de bindstof donkerpaars met kastanjebruine aderen.

Op eenigen afstand van de door Lefebvre ontdekte vindplaats werd een kwartshoudend porfier aangetroffen in een bedding van 30 tot 40 M. dikte, maar ofschoon het groote overeenkomst heeft met het echte roode porfier, is de kleur over het algemeen veel donkerder.

Het antieke roode porfier is door de Egyptenaren niet zoo algemeen gebruikt als men zich wel eens voorstelt. De monumenten en beeldhouwwerken, die men in de Egyptische afdeelingen der museums aantreft zijn veelal van andere steensoorten, Oostersch graniet, syeniet, dioriet, een enkele maal van zandsteen, schelpen-kalksteen, melaphier, breccie of albast. Ook in Egypte zelf vindt men eigenlijk geen monumenten van rood porfier. Ware dit wel zoo, dan zouden de Egyptische monumenten nagenoeg ongeschonden tot ons gekomen zijn, want het materiaal is in het klimaat, daar te lande althans, zoo goed als onvergankelijk.

Ook de Grieken hebben er niet veel gebruik van gemaakt, evenmin als de Egyptenaren in den tijd toen Egypte onder Griekschen invloed stond. Eerst de Romeinen schijnen met de ontginning te zijn begonnen en nog wel niet eerder dan onder de regeering van Keizer Claudius. De groote moeilijkheid van het breken zoowel als van de bewerking, zal hiervan wel oorzaak geweest zijn. Trots de moeilijkheid van ontginning, bewerken, polijsten en vervoeren van het porfier schijnt de ontginning door de Romeinen op reusachtigen schaal te zijn aangevat. Ongeveer in de derde eeuw onzer jaartelling, tijdens de regeering van Constantijn is het waarschijnlijk dat veroordeelden in de groeven gewerkt hebben, die, onder sterke militaire bewaking, gehuisvest waren in een kolonie, waarvan in de nabijheid bouwvallen zijn aangetroffen.

De Romeinen bezigden het porfier bij voorkeur voor zuilen, groote bassins en vazen, gepolijste platen en zelfs standbeelden, altijd uit een stuk. Het materiaal leende zich uit zijn aard voor monolithen en bleef eeuwen lang in Italië nog zeer gezocht; zoo o.a. in Toscane nog ten tijde der Medici.

Hoe moeilijk de bewerking ook is, zoo verstonden toch de Romeinen reeds de kunst er zeer fijne vormen aan te geven. Men kan dit o.a. opmerken aan de bekende polychrome beeldhouwwerken der Romeinen in vele museums. Deze werken, veelal portretbustes, bestaan uit verschillende steensoorten, b.v. het hoofd van wit marmer en de drapeering van veelkleurig marmer, graniet of porfier.

Niet slechts in Italië voerden de Romeinen het porfier in, maar zij verbreidden het gebruik van dit materiaal over het geheele rijk en in het bijzonder in Gallië.

Te Metz vindt men in een Kathedraal een Romeinsche badkuip van porfier, thans dienstdoende als doopvont en de zoogenaamde kuip van Dagobert, die zich in het Louvre bevindt, is indertijd te Poitiers gevonden.

De meest bekende monumenten van antiek rood porfier zijn evenwel: de obelisk van

zijn evenwel: de obelisk van Sixtus V te Rome, de grootst bekende monoliet van dit materiaal; de zuilen van de Sophiakerk te Constantinopel, die 13 Meter hoog zijn; eenige zuilen van de St. Marcuskerk te Venetië; het grafmonument van S. Constanza bij Rome; dat van paus Clemens XII; en het graf van Theodorik te Ravenna.

Het roode porfier is nog heden ten dage evenzeer gezocht voor monumentale werken als bij de ouden, maar men behoeft het niet meer uit Egypte te halen, omdat men tegenwoordig verscheidene vindplaatsen in Europa kent. De steen is wel niet volkomen identiek, wat uiterlijk aanzien en samenstelling betreft, met het antieke porfier, maar komt daaraan toch zeer nabij en staat er in duurzaamheid niet bij ten achter. Zoo bijvoorbeeld vindt men dit gesteente op verschillende plaatsen in de Vogezen bij Kirschberg, in de vallei van Maasmünster en aan den rechteroever van de Doll; verder aan den voet van den z.g. Ballon van Giromagny, bij Framont, enz. alles in den Boven-Elzas. Het porfier, dat daar gevonden wordt, onderscheidt zich van het antieke daardoor, dat de kristallen zich minder scherp afteekenenen in de massa; welke veel hoornblendekristallen bevat en een donkerder kleur, meer die van chocolade, heeft. Ook in Frankrijk vindt men een porfier, dat echter nog meer dan dat van de Vogezen van het antieke afwijkt en wel in de omstreken van Roanne aan de Loire. Deze steen bevat groote witte veldspaatkristallen en enkele kwartskristallen.

(Word' vervolgd.)

Uit Schoonhoven.

Men meldt uit Schoonhoven aan de „N. Rotterd. Crt.":

Zooals reeds vroeger is medegedeeld, hebben Burg. en Weth. dezer gemeente, in verband met de geleidelijke verzakking van den grooten toren, bij den gemeenteraad een voorstel ingediend om in beginsel te besluiten aan de Ned. Herv. Gem. alhier in eigendom af te staan den grooten toren, met bedoeling dezen en de kerk af te breken en bij het bouwen eener nieuwe kerk meer zuidwaarts op het bestaande terrein een nieuwen toren op te bouwen; aan de gemeente den ten noorden liggenden grond in eigendom over te dragen, terwijl de gemeente gedurende 15 jaar aan het kerkbestuur een uitkeering zou doen van f 1000 per jaar.

Dit voorstel heeft onder de oudheidkundige aesthetici en historici een groote verontwaardiging gewekt. Algemeen werd het als een ergerlijk vandalisme gebrandmerkt, aangezien de toren, welke omstreeks het jaar 1480 gebouwd en in 1647 verbouwd en verhoogd werd, een unicum in de provincie Zuid-Holland, en wellicht in geheel Nederland, mag heeten.

Tal van adressen, met verzoek om het voorstel niet aan te nemen, kwamen dan ook bij den raad in, zooals van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, Heemschut, de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, het Koninklijk Oudheidkundig genootschap en de Zuid-Hollandsche archeologische commissie.

Bovendien hielden tal van bladen en tijdschriften zich met deze belangrijke kwestie bezig.

Het zoo gewraakte voorstel van Burg. en Weth. kwam Woensdag 28 Juni in den raad, doch werd toen van de agenda afgevoerd om het publiek voldoende in de gelegenheid te stellen zijn meening kenbaar te maken.

Hedenmiddag is het dan eindelijk in den raad behandeld.

De burgemeester, de heer Van Sloten, die met den wethouder Schreuder de meerderheid vormde van B. en W., welke het voorstel had ingediend, zeide, dat deze plannen een uitvloeisel waren van het eertijds genomen raadsbesluit. Spreker is slechts als schoorvoetend met het voorstel mede gegaan en zou nu zeggen, lettende op den verwekten storm onder deskundigen: Laat het nageslacht de Schoonhovenaars van de 20ste eeuw niet als vandalen kunnen beschouwen.

De heer Van Sonsbeek, tevens kerkvoogd, van wien oor-

Imperial Institute te Londen.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
46ste Jaargang No. 35.

spronkelijk het voorstel tot afbraak is uitgegaan, achtte de uitgeoefende kritiek hoogst ongepast. Berlage heeft onlangs gezegd, de nieuwe kunst evengoed te waardeeren als de oude en daar is spreker het mee eens. Men overdrijft. Het behouden van antiquiteiten is een luxe; men late die over aan diegenen die daarvoor de noodige middelen bezitten. Schoonhoven behoort daar niet onder.

Wethouder Schreuder wierp de beschuldiging, als zouden B. en W. vandalen zijn, van zich af; die blaam treft ook den raad niet, maar de opeenvolgende besturen van kerk en gemeente, welke hun plicht verzaakten, zoodat het monument een bouwval is geworden.

Na breedvoerige discussies komt in stemming een amendement van den heer Van Sonsbeek, strekkende om de f 15.000 subsidie aan het kerkbestuur niet in 15 maar in één termijn toe te staan, dat wordt verworpen; vervolgens wordt verworpen met 8 stemmen het geheele voorstel van B. en W. tot overdracht van den toren. De heer van Sonsbeek stemde voor, terwijl de wethouder Schreuder en de heer Niekerk zich verwijderden, omdat zij over dit voorstel niet wenschten te stemmen, alvorens een ander was ingediend. Ten slotte heeft de raad in beginsel besloten, op voorstel van den wethouder Schreuder, om de kerk van den toren te scheiden. Een zeer talrijk publiek woonde de raadszitting bij.

De Oldehove.

Te Leeuwarden is 31 Augustus de toren de Oldehove overgedragen aan het gemeentebestuur. 't Gebeurde in het benedenlokaal van den toren, in tegenwoordigheid van verscheidene raadsleden, den wethouder J. A. A. Schoondermark, den heer Peereboom, lid van Gedeputeerden, mr. C. B. Melanda, griffier van de Staten van Friesland, mr. W. J. van Welderen baron Rengers en R. Bloembergen, leden der Eerste Kamer, Jos. Cuypers, J. van Hasselt, oud-directeur der gemeentewerken te Amsterdam, W. C. A. Hofkamp, directeur id. te Leeuwarden, mr. R. A. Fockema, vice-voorzitter van het Friesche Genootschap, mej. R. Visscher, archivaris van Leeuwarden, — door den commissaris der Koningin in Friesland, die met de heeren Van Hasselt en Hofkamp de commissie voor de restauratie der Oldehove had gevormd. Met zijn klokken is de toren overgedragen.

In zijn daarbij gehouden rede gaf de commissaris der Koningin een kort overzicht van de geschiedenis van den bouw van dit oude gewrocht van bouwkunst, herinnerde aan de groote bezwaren, daarbij door den ontwerper en eersten bouwmeester Jacob van Aaken, alsmede door diens opvolger Cornelis Frederik ondervonden. Hij memoreerde dat voortdurend herstellingen noodig bleken, tot ten slotte in 1902 het luiden der klokken moest worden gestaakt. Spreker meende dit woord aan het grijs verleden van den toren te moeten wijden, omdat uit den bouw der Oldehove blijkt, hoe het gemeenschapsgevoel der parochiën, waaruit zich de stad Leeuwarden vormde, heeft gewerkt, om iets groots, iets blijvends tot stand te brengen. „De Oldehove staat over ons," zei spreker, „als een de eeuwen trotseerend gedenkteeken van de bewustwording der parochiën, dat zij tot één gemeenschap behoorden. De overtuiging van samenhoorigheid heeft de stad Leeuwarden doen voortbestaan en doen worden wat ze is. Moge diezelfde overtuiging in deze stad krachtig blijven werken, dan is haar toekomst verzekerd." Spreker gaf vervolgens de reden aan, waarom de overdracht van den toren juist op 31 Augustus werd bepaald. Die reden houdt verband met de oude klokken, welker tonen voor Leeuwarden's bewoners onverbrekelijk verbonden zijn aan het wel en wee van ons geliefd stamhuis, in vroegere dagen als opgegroeid in de schaduw van den ouden toren.

Moesten de klokken zwijgen bij het geluk aan dat stamhuis ten deel gevallen bij de geboorte van Prinses Juliana, de algemeene ontroering, in de stad gewekt, toen de tonen der klokken van de Oldehove op den laatsten verjaardag van de Prinses voor het eerst weer over de stad jubelden, heeft aangetoond, hoe noode deze klokkenzang op 30 April 1909 was gemist.

Spreker droeg hierop de Oldehove met zijn klokken vol vertrouwen aan het gemeentebestuur over. „Behoud en bescherm den toren," zei spreker, „als het monument der ineensmelting van de deelen waaruit uw schoone stad ontstond; voor de toekomst een aanmaning, dat alleen eendrachtelijke samenwerking der inwoners den bloei dezer stad kan verzekeren. Houd zijn klokken in eere!"

„Namens het gemeentebestuur werd de overdracht aanvaard bij monde van den heer J. J. A. Schoondermark, die in zijn toespraak dank bracht aan allen, die medegewerkt hadden, de restauratie mogelijk te maken.

Vereenigingen.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.

Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht.

Aan het IIIe Jaarverslag over den Cursus 1910—1911 (Kalenderjaar 1911), uitgebracht in de algemeene vergadering van het bestuur en de docenten der afdeeling op 16 Juni 1911 en daarna aangeboden aan het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", is het volgende ontleend:

Het Bestuur.

In de samenstelling van het Bestuur had sedert het uitbrengen van het tweede Jaarverslag slechts eene verwisseling plaats, tengevolge van het aftreden van den heer Th. Philippi en diens vervanging door den heer Jan de Meyer als 1e Secretaris van het Genootschap, zoodat het Bestuur bestond uit de heeren:

W. Kromhout Czn., Voorzitter, H. A. J. Baanders, Vice-Voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. J. Cuypers, Jan de Meyer, A. Redert, J. H. de Groot, Jan Kalf, P. N. Roland Holst, Jhr. Prof. Dr. J. Six, Jan Stuyt, J. W. C. Tellegen en W. J. M. van de Wijnpersse,

terwijl de zes eerstgenoemde heeren het Dagelijksch Bestuur vormden; waaraan de heer G. J. Rutgers als administrateur was toegevoegd.

In de algemeene samenstelling der Afdeeling en van den Cursus en in het Reglement werden gedurende het afgeloopen jaar geene wijzigingen aangebracht.

De Docenten.

In de samenstelling van het corps docenten kwamen geene wijzigingen voor, hoewel enkele leden van dit corps gedu-

rende dezen cursus niet doceerden, anderen een deel der hun in het programma toegewezen colleges aan collega's overdroegen. Een en ander werd geregeld in de docenten- en bestuursvergadering van 30 Juni 1910 en de daarop gevolgde vergadering van het Dagelijksch Bestuur.

De heer Jonas Ingenohl, die wegens ongesteldheid genoodzaakt was voor den cursus 1909-10 tijdelijk ontheffing te vragen, zag zich genoodzaakt voor dezen cursus definitief ontslag te nemen. In de vacature werd niet voorzien; doch de colleges werden waargenomen door de heeren W. Kromhout en Jan Stuyt.

De heer C. B. Posthumus Meyjes gaf bij den aanvang van den cursus te kennen, dat het hem wegens drukke bezigheden niet mogelijk zou zijn in dezen cursus te doceeren. Een ontslagaanvrage kwam niet in. De collegeavonden werden in beslag genomen door practijk-lessen van de heeren A. W. Weissman en Jos. Th. J. Cuypers. In de plaats van den heer F. Zwollo, die wegens vertrek naar het buitenland van zijn colleges in kunst-metaalbewerking moest afzien, is nog geen docent aangewezen; wel echter is met een candidaat voor deze vacature overeenstemming verkregen, zoodat verwacht mag worden, dat in den aanstaanden cursus dit vak opnieuw zal worden gedoceerd.

De samenstelling van het docentencorps was alzoo gedurende het afgeloopen jaar als volgt:

H. P. BERLAGE Nzn., Architect te Amsterdam.
Jos. Th. J. CUYPERS, Architect te Amsterdam.
J. H. DE GROOT, Architect te Amsterdam.
W. KROMHOUT Czn., Architect te Rotterdam.
JAN STUYT, Architect te Amsterdam.
A. W. WEISSMAN, Architect te Amsterdam.
H. J. M. WALENKAMP, Architect te Amsterdam.
JAN KALF, Secr. der Rijks-Comm. v. de Beschrijving van de Monumenten te 's-Gravenhage.
Jhr. Prof. Dr. J. SIX, Hoogleeraar te Amsterdam.
Prof. Dr. W. VOGELSANG, Hoogleeraar te Utrecht.
R. N. ROLAND HOLST, Decorateur te Laren (N.-H.).
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Leeraar aan de Middelbaar Technische School te Utrecht.
A. W. C. DWARS, Directeur der Middelbaar Technische School te Utrecht.
A. J. Th. KOK, Architect der Gemeente-Werken te Rotterdam.
C. D. NAGTGLAS VERSTEEG, Electro Techn. Ing. te Amsterdam.
J. W. C. TELLEGEN, Directeur B. en W. Toezicht te Amsterdam.
Mr. E. J. C. GOSELING, Rechtsgeleerde te Amsterdam.
WILLEM C. BROUWER, Ceramist te Leiderdorp.
J. H. KREMER, Textielk. te Hengelo.
K. VAN LEEUWEN, Sierkunstenaar en Leeraar M. O. te Amsterdam.
J. W. LE NOBEL, Glasschilder te Amsterdam.
J. KUYPER, Heraldicus en Leeraar a. d. Ac. v. B. K. te 's-Gravenhage en
C. W. NIJHOFF, Directeur der K. N. S. „Quellinus" te Amsterdam.

De Deelnemers.

Voor dezen cursus waren 57 deelnemers ingeschreven, namelijk 17 voor het eerste, 9 voor het tweede en 31 voor het derde jaar, terwijl buitendien een 7-tal uitsluitend voor het Architectonisch handteekenen waren ingeschreven. In het algemeen is het bezoek aan de colleges zeer regelmatig te noemen.

Onderstaand overzicht geeft hiervan een beeld.

In de eerste groep bedroeg de deelname 81 % van het aantal colleges vermenigvuldigd met het aantal deelnemers,
in de tweede groep bedroeg dit 79 %
in de derde groep bedroeg dit 80 %
in de vierde groep bedroeg dit 77 %
in de vijfde groep bedroeg dit 81 %
in de zesde groep bedroeg dit 83 %
in de zevende groep bedroeg dit 76 %
of gemiddeld over alle groepen 77,57 %.

De Leerstof.

In de leerstof en in de verdeeling van de groepen werd geen verandering aangebracht, echter werden sommige colleges, welke geacht konden worden van minder groote beteekenis te zijn, en vooral ook in verband met de beschikbare lokaalruimte in het gebouw der Rijks-Academie, vervangen door lessen in de practische bouwkunde. Zoo werden niet onderwezen de vakken „Stadsversiering" en „Monumenten," terwijl aan „Schilderkunst" slechts één avond (voordracht) werd besteed. „Monumenten" werd ingedeeld bij de rubriek „Diverse gebouwen". Het is geenszins de bedoeling deze vakken van het programma af te voeren, doch eene herziening van het lesrooster ten opzichte hiervan is noodig gebleken, welke herziening gedurende den Cursus 1911—12 in behandeling komt.

Het totaal aantal colleges werd uitgebreid van 276 tot 284 plus 6 supplementlessen.

In de volgorde der colleges werd voor enkele gevallen van het rooster afgeweken, soms wegens verhindering van den betrokken docent, soms wijl de docent zulks voor het verwerken der leerstof nuttig achtte en eenige malen tengevolge van gebrek aan locaalruimte, waarover te beschikken viel.

Localiteit.

Twee localen der Rijks-Academie waren zonder onderbreking beschikbaar, terwijl het derde locaal slechts op twee avonden in de week kon gebruikt worden.

Het gevolg hiervan was dat gedurende een groot deel van den cursus colleges moesten worden gegeven op de Woensdag- en Zaterdagavonden.

Architectonisch Handteekenen.

De lessen in architectonisch handteekenen onderginge ingevolge het besluit van de vergadering van docenten en bestuur eene belangrijke uitbreiding. Gedurende den cursus 1910—11 werden deze lessen gegeven op elken Zaterdagavond, terwijl nog een 14-tal lessen na den Cursus in het Genootschapslocaal in Parkzicht op Woensdagen en Zaterdagen gegeven werden.

Bleek de belangstelling in dit onderwijs van de zijde der deelnemers gedurende den cursus steeds zeer groot (op sommige avonden bleek het locaal zelfs te klein), deze belangstelling bleef voor een bepaalden groep ook buiten den cursus voortleven.

Behalve deze teekenlessen, gegeven door den docent K. van Leeuwen, werden nog een drietal bijeenkomsten door den docent Jos. Th. J. Cuypers gewijd aan het schetsen naar en in de natuur terwijl de docent J. H. de Groot gedurende drie avonden het ontwerpen van versierselen behandelde.

Tenslotte zij hier meegedeeld, dat enkele docenten het gedoceerde aanvulden met een bezoek aan de ateliers, waar de behandelde stof aanschouwelijk te illustreeren was, met een excursie naar eene tentoonstelling, met een bezoek aan een bouw- of restauratiewerk, enz.

De Financiën.

De Financieele toestand der afdeeling blijkt uit de bij het verslag gevoegde rekening en balans op 15 Juni 1911, sluitende met een saldo ad f 94.655, bij welke stukken nog is gevoegd eene begrooting voor 1912 (Cursus 1911—12), sluitende in ontvangst en uitgaven met een bedrag van f 10.750.—:

waarop voorkomen de navolgende aangevraagde subsidies en bijdragen, t. w.

van den Staat	f 3.700.—
van de Provincie Noord-Holland . . .	„ 1.850.—
van de Gemeente Amsterdam . . .	„ 3.700.—
van het Genootschap A. et A. . . .	„ 200.—
van Particulieren	„ 300.—

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. Officieel Gedeelte. Algemeene September-Vergadering. Agenda. — Nationale Prijsvraagregelen.
De nieuwe Uniegebouwen van Zuid-Afrika, door J. C. Meischke met afbeeldingen.
De graftombe te Stavenisse, door H. J. Jesse, met afbeeldingen.
Een huis ingestort, door Schaad.
Ingezonden stukken. Het oriënteeren op situatieteekeningen, door B. J. Kerkhoff.
IXe Internationaal Congres voor Architecten te Rome Oct. 1911.

ARCHITECTURA No. 34. Mededeelingen van het Bestuur.
Brief aan Dr. P. J. H. Cuypers.
Sprokkelingen op het gebied der Bouwkunst, door A. W. Weissman.
Vredelust te Leiderdorp (slot) met afbeeldingen.
De Tunnel onder de Elbe in Hamburg.
Een tegelquaestie.
IXe Internationale Architecten-Congres te Rome Oct. 1911.

DE BOUWWERELD No. 34. Giethoorn, oud en nieuw, met afbeeldingen.
Het Reserve-Rioleerings-stelsel, door J. van der Breggen c. i. met afbeeldingen.
Het Bouwvak en de aanverwante nijverheid en handel in 1910.

DE INGENIEUR No. 34. Openbaar Gemeentelijk Slachthuis te 's-Gravenhage. Voordracht gehouden in de vergadering der afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 3 Juni 1911, door de heeren A. Schadée en N. A. Smits, met afbeeldingen.
C. F. Staal, Necrologie door A. F. Gips, met portret.
Ingezonden Stukken. Hygiënische en goedkoope verwijdering van afvalwater, door H. G. Mos c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) Officieel gedeelte. — Het gewapend beton (vervolg). —Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg). — Gemengd.

DE AANNEMER No. 34. De Wettelijke opzeggingstermijn en een rechterlijke uitspraak.
Een jubileum.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 8. De nieuwe Tariefwet. — Het stoken van den Hoffman'schen ringoven. — Kalkzandsteen. — Een tegelquaestie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Gewelfschilderijen te Enkhuizen. — Met de werkzaamheden tot het ontblooten der gewelfschilderingen in de Zuiderkerk te Enkhuizen wordt geregeld voortgegaan. In verscheidene vakken zijn thans reeds de drie verflagen, die gedurende drie eeuwen de oorspronkelijke beschildering aan het oog onttrokken, verwijderd, en het blijkt, gelijk een deskundige op dit gebied, de heer Gustaaf van Kalcken te Haarlem, bewerker van het geïllustreerde Standaardwerk der Hollandsche kerkbeschilderingen, meldt: »dat de thans ontbloote 15de eeuwsche gewelfschilderingen — in de Zuider- of St. Pancraskerk — tot de oudste en merkwaardigste van ons land behooren. Met zekerheid kan thans vastgesteld worden, dat de »Boom van Jesse« zeer ongespronkelijk van teekening en meesterlijk van uitvoering is, vooral wat betreft de drapeeringen. Ik meen hier echter een andere hand uit te zien dan bij de »Geboorte van Christus,« de »Maria-boodschap« en de andere voorstellingen het geval is.«
De daarvan te maken photo-types zullen hieromtrent meer zekerheid geven.
De schrijver onderstelt, dat niet alleen de gewelven, doch ook de muren en kolommen geheel beschilderd zijn geweest, zooals trouwens op sommige punten reeds gebleken is. (Enk. Crt.).

Prijsvraag Monument Maceo. — Blijkens bij de Regeering ontvangen bericht is eene internationale prijsvraag uitgeschreven voor de oprichting, in de stad Havana, van een monument ter gedachtenis aan den generaal Antonio Maceo. De Cubaansche legatie hier te lande ('s-Gravenhage, Parkstraat 10b) verstrekt dagelijks van 4 tot 5 uur alle verlangde inlichtingen.

Waalbrug bij Nijmegen. — Naar de »Maasbode« uit goede bron vernemt, is op de Staatsbegrooting voor het volgend dienstjaar een bedrag uitgetrokken voor eene overbrugging van de Waal bij Nijmegen.

TOREN TE VLEDDER.

Het behoud van den toren in het hoofddorp der gemeente Vledder, een monument uit de 14de eeuw, dat sedert eenige jaren noodzakelijke herstelling eischte, is verzekerd. Daartoe is staat gesteld door rijks- en provinciaal subsidie zal de restauratie, waarvan de aanbesteding dezer dagen heeft plaats gehad, geschieden.

De toren heeft een zadeldak tusschen twee puntgevels.

De kerk, die in 1621 bij een brand gedeeltelijk instortte, toen weder werd opgebouwd en in 1820 verbouwd werd, bestaat thans uit een een-beukig schip uit het eerste kwart der 15de eeuw, met vlakke houten zoldering op zeven zware balken en een koor uit de 2de helft der 15de eeuw, gesloten met een steenen kruisgewelf en netgewelf in de sluiting. Op het dak een gesmeed ijzeren kruis uit de 16de eeuw.

In de kerk bevindt zich een preekstoel uit de 18de eeuw. De klok is in 1740 gegoten door C. Crans.

Een zandsteenen doopvont uit de 11de eeuw en een koperen beker van 1628, afkomstig uit de kerk, bevinden zich thans in het provinciaal museum van oudheden te Assen.

Ulrum. Voor een paar weken begon men in de Hervormde kerk alhier met het doen van eenige herstellingen in het bovengedeelte. Geheel toevallig kwam er eenige beschildering voor den dag, waaraan eerst blijkbaar niet de noodige aandacht is geschonken. Later kwam men op de gedachte eens een deskundige te raadplegen, in den rijks-architect Mulder te Den Haag, die heden overgekomen is. Ziehier het resultaat van zijn onderzoekingen:

Wat de beschildering betreft: gevonden is eene voorstelling van de Heilige Katharina, voor het rad, waarop zij later ter dood gebracht is, en de Heilige Maagd met het kindeken Jezus. Deze beschildering vond men in de gewelfde bogen voor het koor. Hoogstwaarschijnlijk zullen ook de andere bogen beschilderd zijn.

De architect heeft den raad gegeven, door te gaan met het voorzichtig afbikken van het overgepleisterde, om later dan vast te kunnen stellen wat er verder gedaan kan worden in verband met een subsidie voor de onkosten. De indruk, dien de heer Mulder van het schilderwerk kreeg, moet uitstekend geweest zijn. Hoewel oud, is het plafond nog zeer voldoende sterk om alles bloot te halen. Ook de wanden der kerk bevatten versieringen, doch dit bepaalt zich, naar het voorloopig aanzien, tot vlakversiering. De benedenmuren zullen echter hoogstwaarschijnlijk zoodanig zijn verwaterd, dat daar niets van te maken is. Kerkvoogden hebben besloten met het afbikken van het pleisterwerk voort te gaan en bij de Synode om subsidie te vragen daar de kerk zelve niet bij machte is, deskundig onderzoek te bekostigen.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur, tegen 15 September, voor gewapend betonconstructies Brieven bij de N. V. Wernink's Betonfabriek te Leiden. (1)

— Directeur voor de N. V. Rijwielenfabriek »Gruno« te Winschoten. Zich schriftelijk te richten tot de directie der »Gruno«. (1)

— Opzichter-Teekenaars, bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Weg en Werken, den leeftijd van 31 jaar nog niet bereikt hebbend. Aanvangstractement f 1140.— tot f 1380.— per jaar. Sollicitatiën bij den Afdeelings-Chef: Ingenieur L. C. Westhoff, Administratiegebouw, Droogbak Amsterdam. (1)

— Opzichter bij de gemeente-reiniging te Delft, met 1 November e. k., jaarwedde f 800, met 3 jaarlijksche verhoogingen van f 100 tot een maximum van f 1000. Sollicitatiën op zegel bij burgemeester en wethouders vóór den 21 September a.s. (1)

— Tijdelijk Leeraar in rechtlijnig-teekenen, perspectief en projectieleer aan de burgeravondschool te Utrecht; lesuren 14 per week, gedurende de wintermaanden. Bezoldiging f 40 per lesuur in de week per jaar.

Op zegel gesteld request bij burgemeester en Wethouders, die voor sollicitanten te spreken zijn des Dinsdags en Vrijdags te 12 uur ten stadhuize. (1)

— Bouwkundig Opzichter Ned. Indië. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld personen, die in het bezit zijn van een door de »Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst» uitgereikt diploma van bouwkundig opzichter, ten einde voorloopig voor een tijdvak van 5 jaren met den titel van bouwkundig opzichter ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken daar te lande te worden geplaatst.

Zij zullen benoembaar zijn tot architect bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, nadat zij met gunstigen uitslag het examen voor die betrekking hebben afgelegd, waaraan moet voorafgaan een voldoend examen voor opzichter bij den waterstaat.

De programma's van die examens zijn verkrijgbaar bij de afdeeling Personeel van het Ministerie van Koloniën.

De bezoldiging der bouwkundige opzichters zal bedragen f 150 's maands, met 6 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands, met dien verstande, dat de eerste verhooging niet wordt verkregen dan nà het voleindigen van het 25ste levensjaar en de diensttijd vóór het bereiken van die leeftijdsgrens slechts aanspraak kan geven op éene verhooging.

Voor opzichters, die in het bezit zijn van het diploma van architect, bedragen de laatste 2 verhoogingen in plaats van f 25 's maands f 50 's maands.

De opzichters voeren den titel van opzichter 3e, 2e en 1e klasse, bij eene bezoldiging van respectievelijk f 150 en f 175, f 200 en f 225, f 250 en hooger.

De architecten genieten een traktement van f 400 's maands, met twee driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 75 's maands, en eene twee jaren later toe te kennen derde verhooging van f 50 's maands.

Aanmeldingen bij gezegeld adres vóór 1 Oct. a.s. aan het Departement van Koloniën.

Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 2e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1000; c. eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands.

Voor nadere bijzonderheden zie »St. Ct.» No. 204. (1)

— Bouwkundig Teekenaar Ned.-Indië. Ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Ned.-Indië kunnen worden gesteld personen, die in het bezit zijn van een door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst uitgereikt diploma van bouwkundig teekenaar ten einde te worden benoemd tot teekenaar bij het dep. der burg. openb. werken daar te lande.

De bezoldiging zal bedragen f 150 's maands, met 6 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands. Aanmeldingen bij gezegeld adres voor 1 Oct. a.s. aan het Dep. van Kolonien.

Aan de uitzending is verbonden:

a. overtocht voor Gouvernementsrekening als passagier 2e kl., c. q. ook voor het wettig gezin;

b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1000;

c. eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands.

Voor verdere bijzonderheden zie »St. Ct.» No. 204. (1)

— Baas-Uitvoerder (gehuwd) bij de N. V. Nederlandsche Betonijzerbouw, Raadhuisstraat 37, Amsterdam, voor hare opslagplaats te Diemen, bekend met betonijzerbouw en administratie. Aanbiedingen schriftelijk aan de Directie. (1)

— Adspirant-Opzichter Telegraphie. In Januari a.s. zal een vergelijkend onderzoek worden gehouden voor de betrekking van adspirant-opzichter der telegraphie, waarvoor drie plaatsen worden opengesteld.

De adspirant-opzichters genieten eene bezoldiging van f 50 per maand.

Zij kunnen na een diensttijd van ten minste 2 jaren deelnemen aan het examen voor opzichter der telegraphie, aan welke betrekking een jaarwedde van f 1000 tot f 2400 is verbonden. Heeft een adspirant-opzichter na 5 jaren niet aan het evenbedoelde examen voldaan, dan wordt hij uit 's Rijks dienst ontslagen.

Aanmeldingen vóór 1 Dec. a.s. bij den directeur-generaal der posterijen en telegraphie met een op zegel gesteld verzoekschrift. Vereischte leeftijd boven 18 en onder 26 jaar.

Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. no. 201. (1)

— Ingenieur bij Betonijzer Maatschappij vertrouwd met de berekening van constructies, ook statisch onbepaalde. Brieven onder No. 55266 aan het Bureau van »de Ingenieur« te 's Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Constructeur, aan een groote machinefabriek. Br. lett. O. Z. 6016, Alg. Adv. Bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (2)

— Directeur, der Nuts Ambachtsschool, te Wageningen, tevens voor handteekenen en vakteekenen aan schilders aan de avondteekenschool. Salaris f 1100.—. Aangifte vóór 10 September bij het bestuur. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM | FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DRIFGRINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 9 SEPTEMBER 1911. No. 36.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Oldehove.

Aanleg en uitbreiding van steden is een studievak, dat na langen tijd veronachtzaamd te zijn, in de laatste jaren weder door vele bouwmeesters is ter hand genomen. Reeds in de grijze oudheid werden steden naar vooraf beraamde plannen gebouwd en stedenbouw is dus volstrekt geen studievak van den modernen tijd, maar even oud als de bouwkunst zelf. Hoe is het te verklaren, dat men er zoo geruimen tijd zoo weinig aandacht aan heeft geschonken? kan men vragen, maar deze vraag is niet met enkele woorden te beantwoorden. Gemakkelijker is het de oorzaak te noemen van de hedendaagsche belangstelling in stedenbouw; zij vindt haar oorsprong onmiskenbaar in de behoefte aan uitbreiding, die zich in de laatste jaren op vele plaatsen tegelijk dringend heeft doen gevoelen. In die behoefte moest noodzakelijkerwijze voorzien worden en daarbij zijn fouten gemaakt, zooveel en zoo groot, dat de gevolgen niet zijn uitgebleven. Met groote schade is men hier en daar zooveel wijzer geworden, dat men heeft ingezien, dat planloos er op los bouwen door onbevoegden ten verderve voerde en toen reeds veel bedorven was, zoo niet voor goed, dan toch voor langen tijd, herinnerde men zich, dat stedenbouw een kunst is, een onderdeel, en wel een zeer belangrijk, van de bouwkunst. Toen nam men de weinige boeken ter hand, die over dit vak bestonden. Daarin vond men beschouwingen over het ontstaan van steden, en uit die beschouwingen kon men ervaren, dat stelselmatige stedenaanleg, ofschoon uit oude voorbeelden aan te toonen, eigenlijk altijd min of meer uitzondering geweest is en de meeste steden, zonder plan aangelegd, hun oudsten vorm te danken hebben aan wat wij toevallige plaatselijke omstandigheden zouden kunnen noemen en dat zij verder langs natuurlijken weg gegroeid zijn tot hetgeen zij later geworden zijn. En het merkwaardigste is, dat wij juist bij steden, die wegens hare schoonheid en schilderachtigheid bekend zijn, die toevallige en natuurlijke wijze van ontstaan en groeien kunnen opmerken. Dit heeft onderzoekende geesten aangespoord, om te onderzoeken, hoe die schoonheid en schilderachtigheid geworden zijn, m. a. w. het heeft geleid tot historische nasporingen omtrent het ontstaan en den groei der steden, nasporingen, die hier en daar reeds verrassende uitkomsten hebben opgeleverd.

Onder de Nederlandsche steden is Leeuwarden in dit opzicht een der merkwaardigste, niet slechts wegens hoogen ouderdom, maar omdat met vrij groote nauwkeurigheid het ontstaan en de geleidelijke ontwikkeling dezer plaats kan worden nagegaan. Friesland's hoofdstad beslaat tegenwoordig het grondgebied van drie dorpen of kerkbuurten, Oldehove, Nijehove of Oud-Leeuwarden en Hoek, benevens een gedeelte der voormalige Middelzee.

De Middelzee of het Boerdiep was een zeearm, die in de middeleeuwen Oostergo van Westergo scheidde en tot Bolsward, dat eertijds een zeeplaats was, landwaarts indrong. In den loop der 13de en 14de eeuw is de Middelzee meer en meer aangeslibd en land geworden, terwijl daarentegen aan de tegenwoordige westkust van Friesland groote stukken land door de zee verzwolgen zijn.

Het dorp Oldehove lag op een landtong aan de Oostkust der Middelzee, oostwaarts daarvan Nijehove, dat een

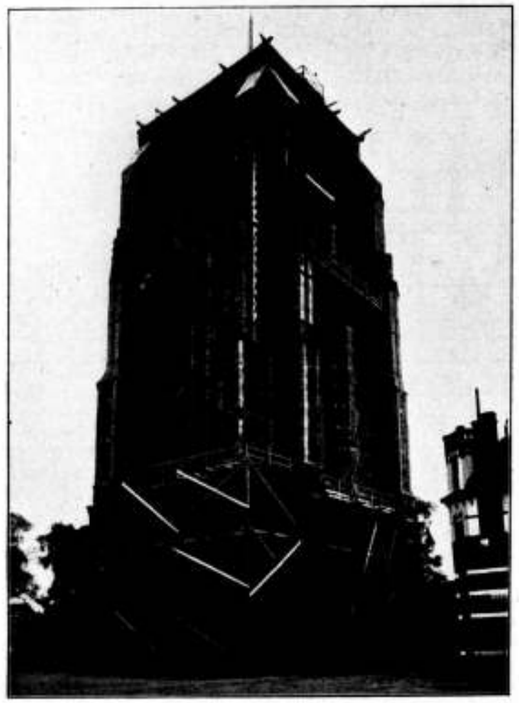

DE OLDEHOVE, TIJDENS DE HERSTELLINGSWERKEN.

natuurlijke haven had, waarin de Ee en de Vliet uitmondden. De Vliet bestaat nog en wie zou willen nagaan, waar de Ee heeft geloopen, kan daarover de geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden, in 1846 uitgegeven door W. Eekhoff, archivaris der stad, raadplegen. Met grooten ijver heeft Eekhoff indertijd de geschiedenis van de stad zijner inwoning nagespeurd en alle gegevens, met de voorzichtigheid, die den degelijken geschiedvorscher kenmerkt, te boek gesteld. Zijn boek geldt dan ook nog steeds als vraagbaak voor wie iets van het verleden van Leeuwarden en zijn belangrijke gebouwen wil weten en met de vele gegevens, door hem bijeengebracht, zou het niet moeilijk zijn, op de kaart van de tegenwoordige stad, de geschiedenis harer ontwikkeling graphisch voor te stellen.

De ligging van Oldehove en Nijehove aan de Middelzee, was voor een bevolking, die in visscherij, handel en kustvaart haar bestaan moest vinden een zeer gunstige. Oldehove is, zooals de naam aanduidt, de oudste der nederzettingen en waarschijnlijk wel een der oudste van Friesland. Op een terp, die wellicht reeds in den voor-christelijken tijd werd aangelegd zal daar na de bekeering der Friezen een houten kerkje gebouwd zijn, later door een steenen vervangen. Dan moet men zich voorstellen, dat al vroeg daar in de buurt ook eenige versterkte huizen of kasteelen gesticht zijn door edelen uit de geslachten Burmania en Cammingha en daaromheen hebben de beide dorpen zich uitgebreid en zijn zij in de 12de eeuw aan elkaar gegroeid en tot een stad vereenigd omstreeks 1190.

De kern van het tegenwoordig Leeuwarden is eigenlijk Nijehove. Daar stond omstreeks 1200 het huis Camminghaburg of Aed Levwerd, waaraan de stad waarschijnlijk haar naam ontleent. Oldehove heeft steeds den westelijken uithoek van de stad gevormd en nog staat de eerwaardige toren van dien naam in het westen nabij de voormalige vestinggracht.

Vormt zij dus niet het middelpunt, men kan zich voorstellen, dat de burgers van Leeuwarden ten allen tijde aan de plek gehecht zijn geweest, omdat daaraan de oudste herinneringen verbonden zijn. Te grooter is nog de gehechtheid aan het oude monument, omdat de kerk, waartoe de toren eenmaal behoord heeft of behooren zou, verdwenen is. Ook het Burmania-huis, een der oudste stinsen is reeds jaren geleden vernieuwd en onkenbaar gemaakt en zoo is de oude toren, de eenig overgebleven getuige van langvervlogen tijden in dit gedeelte der stad, de eenige, die de tand des tijds, die al het overige gesloopt heeft, vermocht te trotseeren.

Eenigen tijd geleden was het evenwel zeer twijfelachtig of hij dit zou blijven doen, want er deden zich aan het bouwwerk, hoe hecht en forsch het zich van verre ook mocht voordoen, verschijnselen voor van zoo bedenkelijken aard, dat zelfs overwogen werd tot afbraak over te gaan en afbraak is wel voor een monument het bedenkelijkst, wat men zich denken kan. Gelukkig evenwel waren de ververschijnselen waargenomen en werden intijds maatregelen tot behoud getroffen voor het te laat zou zijn geweest en thans is het gevaar geweken. In 1910 en 1911 zijn belangrijke herstellingen aan den toren verricht.

Van die herstellingen en de daarbij aan het licht gekomen bijzonderheden is dezer dagen door den heer W. C. A. Hofkamp, Directeur der Gemeentewerken te Leeuwarden, bij de uitgevers Meijer & Schaafsma aldaar, een met vele fraaie afbeeldingen toegelichte beschrijving uitgegeven. De schrijver verhaalt daarin o.a. hoe hij, toen hij in 1894 zijn ambt aanvaardde, onder meer ook de Oldehove aantrof in een toestand van verval, zoodanig, dat hij reeds binnen een jaar genoodzaakt was, een hek om den toren te plaatsen, op zulk een afstand uit den voet, dat het van den toren vallende puin de voorbijgangers niet zou kunnen treffen. Reeds spoedig werd het bouwwerk onder streng en geregeld toezicht gesteld; eenige scheuren werden op verschillende plaatsen dichtgemetseld en overgeverfd, om het weer opengaan dadelijk te kunnen constateeren en meten. Telkens en telkens waren de scheuren bij de opname weer los; wel was geen verzakking merkbaar, maar wel een schuring der twee deelen tegen elkander. Vooral als de klokken geluid hadden, was dit weer erger, en daarom en ook, omdat de oude houten klokkenstoel zoo goed als vergaan was, werd in 1902 door den Directeur aan B. en W. voorgesteld, het luiden voor goed te staken, tot er een algeheele en deugdelijke verbetering van alles zou hebben plaats gehad, waartoe werd besloten.

Een voorstel, een paar jaren later door den heer Hofkamp, in een zeer omvangrijk en dringend gesteld rapport aan Burgemeester en Wethouders gedaan, vond bij dit college en bij de commissie voor openbare werken een gunstig onthaal. Rijkssteun werd gevraagd en verkregen en een commissie van toezicht benoemd, bestaande uit den Commissaris der Koningin in de provincie Friesland, den Oud-Directeur der Gemeentewerken van Amsterdam, J. van Hasselt, en den heer Hofkamp, terwijl, wanneer het noodig mocht zijn, Dr. Cuypers of diens zoon als adviseurs geraadpleegd zouden worden. Bij de samenstelling dezer commissie was in aanmerking genomen, dat alleen het behoud van den toren beoogd werd en geen terugbrenging in den ouden staat of restauratie.

Bereids voordat de financiëele regeling, betreffende de uitvoering der herstellingswerken, tusschen Rijk en Gemeente getroffen was, waren reeds vele voorbereidende werkzaamheden geschied en de plannen in hoofdzaak vastgesteld. Het spreekt echter vanzelf, dat aleer tot uitvoering kon worden overgegaan, bij een werk van zoo bijzonderen aard als dit, overwegingen van allerlei aard, kleine wijzigingen in de plannen en vooral een definitief besluit omtrent de uitvoering in onderdeelen, veel tijd vorderden. Het maken

der teekeningen, die bij de aanvrage om Rijkssubsidie moesden worden overgelegd, bracht al eigenaardige moeilijkheden mede, omdat de toren, reeds tijdens den bouw in verzakking geraakt, herhaaldelijk op de scheefgezakte ondergedeelten loodrecht verder opgetrokken was. De strenge regelmatigheid in Gothische samenstellingen, die anders bij het opmeten van oude bouwwerken een groot gemak kan opleveren, werd hier gemist. Geen lijn was hier eigenlijk te vertrouwen en een nauwkeurige opmeting op de gewone wijze zou een waar monnikenwerk zijn geworden. Daarom nam men zijn toevlucht tot photographische opnamen van alle vier de zijden, vlak van voren genomen, van in hoogte overeenkomende standpunten en met behulp van een tegen den gevel gehangen lattenkruis met verticale en horizontale verdeeling. Door deze wijze van photographeeren verkreeg men zonder veel moeite en kosten van elk deel als 't ware een zeer nauwkeurige teekening op schaal, of althans gegevens genoeg, om nauwkeurige teekeningen op schaal samen te stellen. Na het nemen van slechts enkele hoofdmaten en een paar waterpassingen kon nu de hoofdopzichter, de heer K. L. Faber, teekeningen vervaardigen, nauwkeuriger dan de vroeger gemaakte, die alle een voorstelling geven van een toren, die in veel betere conditie schijnt te zijn, dan de Oldehove ooit geweest is.

In verband met de bij de herstelling te volgen werkwijze werd ook een bezoek gebracht aan Oirschot, waar men onder leiding van den architect Van Gils bezig was met den herbouw van den in 1904 gedeeltelijk ingestorten toren. Uitvoerder op dit werk was de, sedert op noodlottige wijze om het leven gekomen, opzichter J. Klappers, die, gelijk bekend is, indertijd een toestel heeft uitgedacht voor het boren van ankergaten in muren van buitengewone dikte. Van de met dit toestel opgedane ervaring wilde men profiteeren, doch voor de aanschaffing moest een extra crediet worden aangevraagd.

Ook wenschte men gebruik te maken van de moderne methode van opvulling van voegen en holten binnen het metselwerk door middel van inspuiten van cementspecie.

Verder moest er gezorgd worden voor een voldoenden voorraad metselsteen in verschillende formaten, zooveel mogelijk overeenstemmend met die, welke aan den toren voorkomen. Vreemd genoeg gelukte het niet, die steenen in Friesland zelf, het land der oude Friezen, te bekomen.

Al het hierboven vermelde betrof nu nog alleen de herstellingswerken aan den toren, maar er moest ook een nieuwe klokkenstoel geconstrueerd en aangebracht worden, een gevaarte van buitengewone afmetingen voor de klokken resp. ongeveer 4000 en 2500 K.G. zwaarte, op welker bezit Leeuwarden met recht trotsch is. Zij zijn in 1633 en 1637 gegoten te Leeuwarden in de voormalige kerk van Nijehove, die voor haar afbraak nog lang als klokkengieterij dienst deed.

De groote klok is gegoten door een Duitsch klokkengieter, Hans Falck van Neurenberg, de kleine, die evenwel ook nog respectabele afmetingen heeft, door Jacob Noteman.

Met de constructie en berekening van den nieuwen klokkenstoel belastte zich het commissielid de heer J. van Hasselt. Voor het luiden der klokken, dat voorheen op vrij primitieve wijze geschiedde, moest een nieuwe inrichting worden gemaakt, waardoor het nu veel gemakkelijker gaat.

Het oude uurwerk in den toren was, om zoo te zeggen, totaal versleten. De stadsuurwerkmaker had reeds afgeraden, er nog onkosten van beteekenis aan te maken voor reparatie, zoodat ook tot het aanbrengen van een nieuw uurwerk besloten werd.

Ziehier in het kort, wat er alzoo begrepen was in de plannen, die men met den ouden Oldehove voorhad. Wij gaven er slechts een beknopt en onvolledig overzicht van en het staat alles veel vollediger en uitvoeriger in de beschrijving van den heer Hofkamp, door hem bescheidenlijk, een opstel genoemd, maar o.i. een document van blijvende waarde voor de geschiedenis van het behandelde monument, vooral om de vele belangrijke bijzonderheden, die het bevat over de uitvoering der herstellingswerken en niet minder om die, welke bij de voorbereiding daarvan aan het licht gekomen zijn.

(Wordt vervolgd.)

Uit Amsterdam.

„De Dam zal welhaast een zeer bijzonder aanzien vertoonen, zoo vermelden dezer dagen de dagbladen. De tijd toch is naderende, dat begonnen wordt met de slooping van de voor afbraak aangewezen bouwblokken Rokin—Nes en Vijgendam—Vischsteeg. Met 1 Nov. zal daarmede een aanvang worden gemaakt. Dan worden tevens de nieuw getraceerde straten afgebakend en rondom de vrijgekomen terreinen schuttingen geplaatst. De Damzijde tegenover het Paleis zal dan één schuttingvlak te zien geven met twee openingen, die toegang geven tot den Vijgendam en de (verbreede) Vischsteeg. Deze beide toegangswegen hebben ter weerszijden ook slechts schuttingen met openingen naar het Rokin (voormalig Beurspoortje) en naar de stille zijde van het Damrak. Het is te hopen (en zelfs te verwachten!) dat het stadsbestuur er wat op zal weten te vinden om het aanzien daarvan niet al te doodsch te maken."

„Bij die gelegenheid wordt ook het Commandantshuis weggebroken, worden de tramrails verlegd en met de, uit de veranderde bebouwing voortvloeiende werkzaamheden in den grond aangevangen, zooals verlegging van riolen, buizen en kabels en wat dies meer zij."

„Natuurlijk zal niet alles tegelijkertijd onder handen worden genomen, maar men zal toch wel voor een jaartje, zoo niet langer, op den Dam volop in de werkzaamheden zitten."

„Er hebben zich tot nu toe voor de nieuw te scheppen bouwoppervlakten geen gegadigden opgedaan, maar dat wordt ook pas verwacht als alles met den grond is gelijkgemaakt en de liefhebbers zien kunnen wat in de bouwruimte voorhanden is. Laat ons hopen, dat de Dam zijn lijdenstijd glorieus te boven zal komen en in een niet te verre toekomst het schoone beeld zal opleveren, dat men van de nieuwe bebouwing verwacht."

Wij hopen het met den schrijver van bovenstaande regelen, want te lang, veel te lang heeft de lijdenstijd geduurd, die met den afbraak van Rocher's Beurs begonnen is en wij kunnen ons voorstellen, dat Amsterdammers van boven de vijftig de verzuchting slaken: „Zullen wij het eind nog beleven?"

Het is toch helaas geen „zeer bijzonder aanzien", dat de Dam welhaast weder vertoonen zal, maar meer een toestand, waaraan men, ofschoon noode, al zoo langzamerhand gewend geraakt is.

De geschiedenis van het oude Beursterrein is nog van te recenten datum, om veel anders dan een nieuw tijdperk van misère te verwachten, een tijdperk, dat allicht tot „jaartjes" aangroeit.

Er hebben zich tot nu toe voor de nieuw te scheppen bouwoppervlakten geen gegadigden opgedaan, maar dat wordt ook pas verwacht als alles met den grond is gelijk

gemaakt en de liefhebbers zien kunnen wat in de bouwruimte voorhanden is.

Een onnoozele verwachting, voorwaar, alsof gegadigden voor dergelijke terreinen dit noodig hebben en niet evengoed of beter op de kaart kunnen zien, wat er met de voorhanden ruimte van te maken is; of moet deze tirade dienen, om het gebrek aan doorzicht en beleid te bemantelen, dat tot heden oorzaak geweest is van het mislukken van alle transacties, de Damterreinen betreffend.

Wanneer alles was, zooals het wezen moest, dan zouden wij zeggen, moest nu reeds lang al het beschikbaar komend terrein, of althans het grootste gedeelte, verkocht zijn, dan ware er ook geen gevaar, dat de Dam langer dan noodig is overhoop blijft liggen, iets wat bij het tegenwoordig beleid van B. en W. wel zoo goed als zeker is.

Welk koopman, welk exploitant van bouwterreinen blijft thans kalmpjes op zijn kantoor zitten wachten tot de gegadigden gelieven bij hem te komen en stelt, als zij komen, dan zijn voorwaarden nog zoo, dat er voor den liefhebber geen enkel voordeeltje meer overblijft en zij dus onaannemelijk zijn? Neen, dit is voorzeker niet de geschikte manier, om zaken te doen; maar wel, om ieder, die iets zou willen ondernemen, af te schrikken. En op zaken doen komt het hier toch aan.

Wanneer een Gemeente zich eenmaal heeft ingelaten met industriëele en commerciëele bedrijven, dan moet zij ook handelen, zooals een industriëel of koopman, die zijn belang goed begrijpt, handelen zou en waar zij grondspeculatie drijft, het de gegadigden gemakkelijk maken, hen tegemoet komen en in plaats van hen allerlei moeilijkheden in den weg te leggen, dien weg voor hen effenen.

De Gemeente beschikt over bevoegdheden, die een particulier niet heeft. Die bevoegdheden zijn haar toegekend ten bate van het algemeen belang, maar het algemeen belang wordt toch zeker niet gebaat, wanneer de Gemeente hare bevoegdheden gebruikt (om geen ander woord te bezigen), om particuliere ondernemingsgeest te fnuiken en aldus de ontwikkeling der stad tegen te houden.

Een dergelijk beleid is niet in overeenstemming met de traditie van Amsterdam, noch met het streven, om opnieuw een plaats onder de wereldsteden te veroveren.

Wanneer men in verband hiermede eens nagaat, wat andere steden, ook kleinere en zulke, die niet op een beteekenisvol verleden kunnen wijzen, doen, dan vraagt men zich wel eens af, of men in onze hoofdstad met blindheid geslagen is, in velerlei opzicht, ook o. a. op het punt van de noodzakelijkheid, om Amsterdam weder mooi en aantrekkelijk te maken voor den vreemdeling en te trachten zooveel mogelijk ongedaan te maken wat daaraan reeds bedorven is. Wat biedt Amsterdam in den zomer? vraagt Jan van Amstel in het weekblad der Algemeene Winkeliersvereeniging. De Amstel met het Kalfje of Ouderkerk of een ritje naar Haarlem of door de Meer, maar daar trekt de vreemdeling, in dit geval een Duitscher, den neus voor op.

„Den volgenden dag — zoo vertelt hij dan verder — ging hij met zijn Duitscher tegen halfzeven ongeveer naar het „IJ"."

„Wij namen een roeibootje — een logge vlet, voortbewogen door een „tabak kauwend" vletterman, — en lieten ons naar het midden van het IJ roeien. Wij troffen het bijzonder, want de ondergaande zon tooverde lichteffecten op het water, en in de lucht, zoo ontzaggelijk mooi, dat mijn vriend geestdriftig uitriep: „Dat is even mooi als Venetië"!"

„Nu kreeg ik toch weer dat heerlijke trotsche gevoel eens Amsterdammers, en vroeg mijn vriend, wat zegt gij nu wel van mijn stad?"

„Het antwoord luidde kort en bondig: „Gij zijt de groote gaven, door de natuur aan uwe stad geschonken, niet waard. Wat hebt gij — Amsterdammers — gedaan, om voordeel voor u en voor de vreemdelingen te maken uit dit schoone stukje natuur? Niets. — Gij hebt niets gedaan, dan geteerd op den roem van uw reeds 250 jaar gestorven voorvaderen. Uw schoone Amsterdam moest aan Duitschland behooren, dan zoudt gij eens zien wat wij er van maakten, niet alleen een goudmijn voor de bevolking, maar een een diamantmijn voor heel het land!" "

„Deze ervaring met zijn Duitschen gast brengt Jan van Amstel tot de schrikwekkende stelling, dat Amsterdam onherroepelijk ten onder moet gaan, als niet ten spoedigste een geheele verandering op velerlei gebied zal intreden."

Een verslag over de Bouwvakken.

Het Verslag van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel over de Bouwvakken, gedurende het jaar 1910, bevat de volgende mededeelingen.

De gegevens voor dit verslag worden den Minister van genoemd departement door eenige vereenigingen, o. a. de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en den Ned. Aannemersbond, toegezonden.

Over het algemeen was het jaar 1910 niet ongunstig voor het bouwbedrijf en viel er weder eenige meerdere levendigheid te constateeren. Intusschen houdt het bouwbedrijf zóó nauw verband met plaatselijke toestanden, dat de berichten uit verschillende plaatsen des lands zeer uiteenloopen. Zoo werd bericht van méér opdrachten dan in 1909 uit Aerdenhout, Bloemendaal, Delft, 's-Gravenhage, Groningen, Heemstede, Kampen, Laren-Blaricum, Leiden, Rotterdam, Tilburg; minder opdrachten werden verstrekt te Amsterdam, Breda, Dordrecht, Haarlem, Nijmegen, Roosendaal (N.-Br.), Utrecht en Winterswijk.

Wat Amsterdam betreft, was van grooten invloed de langdurige staking van grondwerkers, metselaars en opperlieden, waarvan reeds in het vorig jaarverslag werd melding gemaakt. Tengevolge dier staking lag daar ter plaatse het bouwbedrijf de eerste zeven maanden van het jaar nagenoeg stil. Daartegenover staat, dat na afloop der staking in de tweede helft van het jaar een buitengewone levendigheid in het bouwbedrijf intrad, die tal van werklieden van buiten naar de hoofdstad lokte.

De nieuwe aanbouw omvatte vrijwel alle soorten van gebouwen: heerenhuizen, villa's, winkelhuizen (ook verbouwing van woonhuizen tot winkelhuizen), magazijnen, pakhuizen, fabrieken, arbeiderswoningen. Ook met betrekking tot 1910 werd weder melding gemaakt van ruimen aanbouw van arbeiderswoningen, o. a. door vereenigingen voor volkshuisvesting, terwijl in tegenstelling met 1909 uit verschillende plaatsen bericht werd over grooteren omvang van den speculatiebouw.

Ofschoon voor verschillende materialen eenigszins hoogere prijzen moesten worden betaald dan in 1909 (de prijsschommelingen voor éénzelfde artikel zijn echter in verschillende plaatsen des lands dikwijls zeer verschillend), kan toch worden aangenomen, dat de veranderingen in de prijzen der materialen geen merkbaren invloed op de bouwbedrijvigheid hebben uitgeoefend.

Ten aanzien van den invloed van kartellen op den handel in bouwmaterialen wordt even als ten vorigen jare slechts melding gemaakt van het Nederlandsch Cement-

syndicaat en het Stahlwerksverband. Zooals reeds in het vorig verslag werd gezegd, wordt de invloed van het cementsyndicaat veel minder hinderlijk gevoeld dan vóór eenige jaren, terwijl daarentegen de handel in profiel-ijzer nog geheel afhankelijk blijft van het Stahlwerksverband.

Ook in 1910 kwamen geen geheel nieuwe bouwmaterialen in gebruik; opnieuw werd echter melding gemaakt van de reeds in het vorig verslag besproken toenemende toepassing van sommige, eerst in de laatste jaren in zwang gekomen bouwmaterialen, zooals métal déployé, Brucknerplaten, enz. voor wandconstructies, haringgraatstaal voor brandvrije plafonds en omkleeding van ijzeren balken, Siegwartbalken, Herbstbalken, houtgraniet, eterniet, cocoliet, kurksteen, draadglas. Opnieuw werd gewezen op het toenemend gebruik van gewapend beton, o. a. ook voor vloeren en kapconstructies, zoodat ook de houthandel daarvan nadeeligen invloed ondervindt.

Omtrent de kwaliteit der bouwmaterialen werden over het algemeen geen klachten vernomen; niettemin werd van verschillende zijden weder aangedrongen op voorziening van Regeeringswege in de keuring van materialen door het oprichten van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen; van andere zijde werd daarentegen opnieuw betoogd, dat particuliere instellingen ten deze voldoende in de behoefte kunnen voorzien.

De reeds in het vorig jaarverslag vermelde wensch van architecten, dat maatregelen genomen mochten worden tegen het nabootsen van geveiontwerpen door speculatiebouwers, werd opnieuw vernomen.

Ook in 1910 was de verhouding tusschen de architecten (directie) en de aannemers van bouwwerken algemeen goed. Omtrent splitsing van bestekken werden dezelfde opmerkingen vernomen als ten vorigen jare. Vermeld werd, dat bij vele directies eene neiging merkbaar is om aanbestedingen, waar zulks mogelijk is, z.g. ondershands te doen plaats hebben, ten einde zoodoende tot betere en solider uitvoering te geraken, aangezien zij dan van te voren eene keuze hebben uit een groep van haar bekende, betrouwbare vakmenschen.

Wat werkstakingen betreft was 1910 een rustig jaar; behalve te Amsterdam kwamen werkstakingen of uitsluitingen van beteekenis niet voor. Kleine werkstakingen van korten duur en weinig belang, vonden plaats te Delft, 's-Gravenhage en Groningen. Van de werkstakingen onder de grondwerkers, metselaars en opperlieden te Amsterdam werd reeds in het vorig jaarverslag melding gemaakt; deze staking, gevolgd door eene uitsluiting, die alle patroons- en werkliedenvereenigingen in die vakken in den strijd betrok, heeft gedurende het eerste halfjaar 1910 een zeer storenden invloed uitgeoefend op den gang van zaken in het bouwbedrijf te Amsterdam, dat daardoor zoo goed als geheel werd stop gezet. Deze staking eindigde ten slotte met een volkomen overwinning der patroons. De opmerking werd gemaakt, dat niettemin de toestand te Amsterdam wat de arbeidsverhoudingen betreft, zoomin voor patroons- als voor werklieden nog rooskleurig is te noemen, aangezien, naar het schijnt, ondanks het bestaan eener collectieve arbeidsovereenkomst, de goede gang van zaken in de bouwvakken daar ter stede nog steeds voor een goed deel afhankelijk is van eene groep werklieden in het grondwerkers-, heiers-, metselaars- en opperliedenvak, die van geen overeenkomst met de werkgevers willen weten en die telkens weer ook de goedgezinde, contractueel met de patroons verbonden werklieden in een conflict weten te betrekken.

Het vereischte aantal werkkrachten was vrijwel overal en te allen tijde beschikbaar, waarbij eveneens in den regel een voldoend aantal bekwame werklieden te verkrijgen was. Als plaatselijke uitzonderingen moeten bijv. Amsterdam, Haarlem en Laren-Blaricum worden genoemd: eerstgenoemde plaats wegens de groote drukte na afloop der staking, laatstgenoemde plaatsen wegens den trek van werklieden naar Amsterdam in verband met het tekort aan arbeidkrachten aldaar.

Wat werkloosheid betreft, werd vermeld, dat 1910 gunstig afstak bij 1909; behoudens de altijd en overal in meerdere of mindere mate voorkomende seizoenslapte, kwam werkloosheid, naar men bericht, in de meeste plaatsen niet en nergens in ernstige mate voor, zelfs niet daar, waar over buitengewone slapte in het bedrijf werd geklaagd. Als plaatsen, waar van eenige werkloosheid gesproken kan worden, werden genoemd Dordrecht, 's-Gravenhage, Groningen, Hilversum en Winterswijk.

Evenals ten vorigen jare, konden ook in 1910 architecten steeds in ruime mate over hulppersoneel beschikken; naar de meening van vele architecten moet er eenige werkloosheid onder de technici heerschen. Opnieuw werd de meening uitgesproken, dat dit personeel vaak niet voldoende onderlegd is; men acht in het algemeen de opleiding niet voldoende geregeld en betere voorziening daarin wenschelijk. De aandacht werd er op gevestigd, dat door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst examens ingesteld zijn ter verkrijging van het diploma van bouwkundig opzichter en teekenaar en uitvoerder van bouwwerken, waardoor, naar men meent, aan de vorming van zulke personen reeds in groote mate leiding wordt gegeven.

Een Tegelquaestie.

Men schrijft aan het „Alg. Handelsblad":

Door den kantonrechter te Amsterdam werd dezer dagen een vonnis gewezen, waarbij eene beslissing werd genomen, die zeker niet algemeen bekend en voor de bouwwereld niet van belang ontbloot is.

Een tegel-firma te Amsterdam had een aannemer gedagvaard tot betaling van geleverde majolica-tegels.

Gedaagde had de betaling dier tegels geweigerd, op grond, dat zij reeds korten tijd, nadat zij gezet waren, op tal van plaatsen in ernstige mate haarscheuren vertoonden en beriep zich ten dien aanzien op verborgen gebreken, aangezien hij, gelijk hem ook was vertoond geworden, goede, gave, eerste kwaliteit majolica-tegels had gekocht.

Eischeres nu erkende in het geding het haarscheuren der tegels, doch beweerde, dat het niet mogelijk was majolica-tegels te leveren, die geen haarscheuren gaan vertoonen.

De kantonrechter verwierp gedaagde's beroep op een verborgen gebrek en besliste, dat ten opzichte van de door eischeres ingestelde vordering drie deskundigen voorlichting zouden geven omtrent de vraag:

„Plegen majolica-tegels van behoorlijke kwaliteit en van prijzen als in het hoofd der dagvaarding vermeld, speciaal licht gekleurde majolica-tegels, binnen een tijdsverloop van enkele maanden haarscheuren te vertoonen."

Als deskundigen werden benoemd de heeren N. Wafelbakker, directeur der tegelfabriek „Holland"; C. J. F. Schreeven, lid der firma Martin & Co., en P. B. J. Brink, boekhouder der firma Braat, allen te Amsterdam.

Na ingesteld onderzoek hebben de deskundigen bij monde van den heer Wafelbakker het navolgende rapport uitgebracht:

„Wij zijn eenstemmig van oordeel, dat majolica-tegels, onverschillig van welken prijs of kwaliteit, aan haarscheu-

ren onderhevig zijn. Die haarscheuren plegen zich dikwijls reeds na een kort tijdsverloop, b.v. reeds onder de reis vanaf de fabriek te vertoonen."

Naar aanleiding van dat rapport overwoog de kantonrechter, dat de aannemer zich over de geleverde tegels niet kon beklagen en werd hij tot betaling veroordeeld.

***

De Redactie van het Weekblad „Architectura" maakt bij het bovenstaand bericht de juiste en voor de hand liggende opmerking:

„De keuze van alleen handelaren (dus belanghebbenden) tot arbiters, lijkt ons niet erg gelukkig. Het zou ons genoegen doen te vernemen welke fabriek majolica-tegels zonder haarscheuren kan leveren."

Wij kunnen met die opmerking volkomen instemmen en meenen zelfs, dat hier aanleiding genoeg is voor een ernstig protest, ter plaatse waar dit doel zou kunnen treffen. De zaak, waarom het hier gaat, is misschien niet van groote beteekenis, al werd er ook over geprocedeerd, maar het gevaar van overgeleverd te worden aan de willekeur van handelaren en leveranciers wordt voor den architect met den dag grooter en het is werkelijk van belang, dat daaraan tijdig de noodige aandacht wordt geschonken.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Dezer dagen is door bovengenoemden bond het volgende adres verzonden:

Amsterdam, Augustus 1911.

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

De Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van de voordracht van Burgemeester en Wethouders in zake Paleis-Raadhuis.

Richt tot U met den meesten aandrang het verzoek te willen besluiten; dat Burgemeester en Wethouders worden uitgenoodigd, zich tot 's Lands Regeering te wenden;

1e. met de mededeeling, dat het een ernstig verlangen van Amsterdams Bestuur en Burgerij, alsmede van velen in den lande is, dat het Paleis aan den Dam weder aan zijn bestemming als Raadhuis zal worden teruggegeven;

2e. met het verzoek, dat de Regeering er toe besluite aan de verwezenlijking van dien wensch mede te werken;

3e. met de verzekering van zoodanigen steun voor de stichting van een nieuw Koninklijk verblijf, als Uwe Vergadering besluiten zal daarvoor beschikbaar te stellen.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Officieel gedeelte. Algemeene vergadering op 20 en 21 September 1911. — Vergadering van het Hoofdbestuur op 6 September 1911.

De Nieuwe Uniegebouwen van Zuid-Afrika, door J. C. Meischke (slot.)

De Nieuwe kantoren, Magazijnen en Werkplaatsen voor R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam, architecten J. Verheul en C. N. van Goor, met afbeeldingen.

Wandelingen in en om Rome, door A. W. Weissman met afbeeldingen.

De excursies van het IXe Intern. Architecten-Congres te Rome.

Nog eens de verbetering der Haagsche verkeerswegen.

ARCHITECTURA No. 35. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Perseus van Benvenuto Cellini, een reisherinnering aan Italië, door Walenkamp, met afbeelding.

Noodlot-Fatum, met afbeelding.

Concept-Statuten van het Genootschap A. et A.

Ingezonden stukken. Misbruiken bij de levering van torenuurwerken, door J. J. H. Addicks en Zonen.

IXde Internationaal Congres van Architecten te Rome, October 1911.

DE BOUWWEREELD No. 35. Echo's VII. Een museum van bouwkundige teekeningen.

Alberti's «De Re Aedificatoria» een vergeten boek.

Uit de oude doos, door Snuffelaar. Leerlingkontrakten in de XVIIde eeuw.

Losse plaat. Noordzee-Hotel te Zandvoort, arch. J. H. W. Leliman b.i.

DE INGENIEUR No. 35. De werken tot verdediging van de Noordzee-kust tusschen de Heldersche en Pettemer zeeweringen. Inleiding tot het bezoek aan die werken bij gelegenheid van de Vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 9 September 1911 door A. T. de Groot, met afbeeldingen.

Opstelling van een voetbrug over het emplacement te Heerlen, door Ch. Driessen c.i. met afbeeldingen.

Zelfmoord door H. A. van IJsselsteijn.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de Statistiek. — Correspondentie. — Het gewapend beton (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen. — De «Micro»-verstuiver. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg).

DE AANNEMER No. 35. Bouwvakken. Een grootbouwwerk

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 9. Bruine aardglazuren. — Kalkzandsteenen. (vervolg). — Mededeelingen.

Varia.

OUD-GERMAANSCHE GRAFHEUVELS.

Wie de Twentsche Oudheidkamers te Enschede of Oldenzaal bezoekt, vindt daar onder tal van merkwaardige voorwerpen ook een aardige verzameling met asch en verbrande menschenbeenderen gevulde urnen van allerlei vorm en grootte. Deze interessante verzamelingen uit den Oud-Germaanschen tijd zijn daar verkregen door opgravingen op den Twentschen bodem zelf. Zoo hier en daar treft men namelijk op de Twentsche heidevelden heuveltjes aan van 2 tot 2½ M. boven den beganen grond, langzaam naar alle zijden afhellend, zoodat de omtrek van deze heuveltjes 6—10 M. ongeveer bedraagt. Uit deze heuvels (tumuli) zijn de urnen door Twenthenaren zelf opgegraven en in de oudheidskamers bijeengebracht. Wij, die meermalen bij deze opgravingen tegenwoordig waren en er zelfs aan deelnamen, vonden bij onze nasporingen in elken heuvel niet altijd wat we zochten: urnen; wel in den regel steenen voorwerpen of wapenen, zooals messen, hamers, beitels en pijlpunten. Waar onze onderzoekingen echter meer resultaat hadden, daar vonden we de urnen steeds op 1 à 1½ M. diepte aan de oostelijke of zuidoostelijke helling van den tumulus. Natuurlijk moest dit uitgraven met de grootste voorzichtigheid geschieden, want raakt de spade of schop de urn, dan is deze stuk, daar elke urn uiterst broos is. Later, wanneer zij eenigen tijd aan de buitenlucht is blootgesteld, verhardt zij weer. Diep in 't zand doorgroeiende worteltjes van 't heidekruid wijzen als regel de plaats van een urn aan. Gewoonlijk vindt men in elken heuvel een urn, een enkele maal ook twee. Alle zijn met asch en verbrande menschenbeenderen gevuld tot op de helft; de overige ruimte wordt natuurlijk aangevuld door zand. Graaft men zoo'n oude begraafplaats — want dat is het feitelijk —

geheel af, dan kan men duidelijk opmerken, dat de heuvels boven den beganen grond, waarop men dus de gevulde urn had geplaatst, zijn opgeworpen. Op verschillende plekken, aan de hellingen van den tumulus vindt men nabij de oppervlakte hoopjes houtskool met of zonder overblijfselen van beenderen.

Zooals we reeds opmerkten, zijn de urnen alle verschillend van vorm en grootte; sommige hebben twee, andere vier en weer andere geen ooren. De meeste dragen versieringen, blijkbaar met de vingers er in aangebracht, toen de urn gevormd was. Enkele urnen vonden we, waarbinnen nog een tweede, kleine urn, ook wel tranenvaasje genoemd, geborgen was. Zeldzaam was de vondst van een urn met een deksel.

Al zijn door de opgravingen de merkwaardige heuveltjes zeer in aantal verminderd, toch komen ze op de Twentsche heidevelden thans nog sporadisch voor. Jammer, dat de Twentsche landbouwer bij zijn prijzenswaardigen ijver, om land te ontginnen, deze heuveltjes met den grond gelijk makende, de door hem genoemde „olde pötte" nog al eens stuk stoot of in scherven slaat. N. R. Ct.

OPGRAVINGEN VAN EEN ROMEINSCHE NEDERZETTING.

Op den top van den Eltenberg, een der heuvels van het Montferland en gelegen even over de Duitsche grens, worden belangrijke opgravingen gedaan.

Het is bekend dat op dezen berg de eerste Romeinsche nederzetting was in deze omgeving en dat de Romeinsche veldheer Drusus, die belangrijke werken aanlegde, o.a. het Drususkanaal, op Eltenberg langer verblijf heeft gehouden dan elders, wellicht wegens de groote strategische waarde van den berg, vanwaar men den Nederrijn van Wesel tot Arnhem overziet en van waar de omgeving uren in den omtrek te verkennen valt.

Prachtig verrijst dit bergje boven het land en aan alle kanten ziet men van uren ver het kerkje op den top liggen.

Deze uiterst eenvoudige kerk getuigt van Romaanschen bouw. De rondbogen der Romeinen, de zuiltjes met primitief-versierde kapiteelen en andere overblijfselen getuigen, zooal niet van een bouw in den allereersten Christentijd der Romeinen, dan toch zeker van een bouw in het vroegste tijdperk van een gevestigd Christendom in deze Germaansche landen.

De ontzaglijk diepe put, de „Drusus-bronne", werd door de Romeinsche soldaten gegraven op den top van den berg; seconden verloopen vóór men een voorwerp beneden in het water hoort vallen.

Thans worden er op initiatief van professor Koenen, uit Bonn, op den Eltenberg opgravingen gedaan en met succes.

Professor Koenen, thans voor opgravingen verblijvende in Spanje, zal bij zijn terugkeer verrast zijn over de resultaten. Men is nu toch zóó ver gevorderd, dat een muurgedeelte blootgelegd is, terwijl een zijmuur, in een rechten hoek staand op dezen, ontdekt is.

In den reeds blootgelegden muur komt een poort voor, waarschijnlijk niet hoog, ongeveer 1½ meter, waarvan de boog verbroken is. In deze poort heeft een deur gesloten, daar een ijzeren bout een scharnier verraadt, terwijl de plaats, waar in den regel een tweede scharnier bevestigd is, in deze poort bestaat uit een ingehouwen holte in den muur.

Om de muren werd een laag kiezel, gemetseld in mortel, aangetroffen.

Met zekerheid is nog niet te zeggen, wat verder voor den dag zal komen, 't zij overblijfselen van een Romeinschen burcht, of van de ommuringen van den burcht.,

Aan te nemen is het laatste, omdat de veronderstelling alleszins logisch is te achten, dat op het midden van den berg gebouwd waren een burcht, een bron, wellicht later een kerk, alles omsloten door een ringmuur, waarin poortjes en vertakkingen. Vooral lijkt deze veronderstelling logisch, omdat het opgegraven bouwwerk loopt op een punt waar de helling eindigt in een plateau van den top.

Ook de opgravingen van overblijfselen van Romeinsche urnen duiden er op, dat de nederzetting een der eersten was. Gave urnen zijn nog niet aangetroffen, doch een scherf met oud-Romeinsche motieven geeft meerder licht over den aard dier urnen.

Wat de resultaten zullen worden, is nog niet te zeggen, doch zeker zijn de opgravingen nu al een bewijs hoe de Eltenberg een monument van de vroegste historie is.

Duitsche historici hebben reeds het werk bezocht en tot den terugkeer van prof. Koenen, uit Spanje, blijft de dagelijksche leiding opgedragen aan den heer Grünewald in Elten.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. De Rotterdamsche correspondent van het Hbl. schrijft:

Zooals bekend, is geruimen tijd geleden de oude Prinsenkerk aan de Botersloot aangekocht met de bedoeling om op het vrijkomend terrein na slooping van het oude gebouw een volksleeszaal met bibliotheek te vestigen, voor welk doel ter tegemoetkoming in de kosten van een grootdenkend stadgenoot een bijdrage van een ton gouds werd ontvangen.

Wij vernemen nu, dat door B. en W. reeds geruimen tijd geleden aan Prof. Henri Evers te Delft het ontwerpen van plannen voor zulk een gebouw is opgedragen met de bepaling tevens een gebouw te scheppen, dat evenzeer genoeg ruimte zou bevatten voor het onderbrengen van het oudheidsmuseum, thans nog gevestigd in de keldergewelven van het museum Boymans in kamers, die gedeeltelijk ook veel te klein geworden zijn. Prof. Evers heeft reeds enkele weken geleden het resultaat zijner studiën aan B. en W. overgelegd. De plannen zijn thans in studie bij de verschillende betrokken commissiën van bijstand, zoodat te verwachten is, dat zij eerlang bij den Gemeenteraad zullen ingediend worden.

Prof. Evers is tevens druk bezig aan de voorstudie van plannen voor een nieuw stadhuis, welke evenwel slechts bedoelt het ontwerpen van een voorloopig schema, waaruit gegevens omtrent de indeeling van het beschikbaar terrein kunnen worden geput. Zeer waarschijnlijk zal met betrekking tot dit gebouw een prijsvraag worden uitgeschreven.

BOSKOOP. De Raad dezer gemeente heeft dezer dagen besloten tot de definitieve stichting van een steenkolengasfabriek met directeurswoning en kantoren en tot het aangaan van een geldleening van f 148.000 ten behoeve daarvan

Het geheele werk moet 1 Juli 1912 worden opgeleverd. De gemeente-aërogeengasfabriek, voor een tiental jaren alhier gesticht, zal opgeruimd worden.

UTRECHT. B. en W. stellen den gemeenteraad voor kosteloos ter beschikking der Nederl. Heidemaatschappij ten behoeve van de stichting van een nieuw gebouw te stellen eenige strooken grond in of grenzende aan het park Nieuweroord, eigendom van de gemeente of door haar ondershands aan te koopen, vertegenwoordigende een gezamenlijke koopwaarde van f 24.500, en over te gaan tot slooping van het gebouw „Nieuweroord", dit in verband met het uitzicht van het nieuwe gebouw, waartegenover de Heide-Maatschappij afstand doet van de jaarlijksche, tot wederopzegging verleende toelage van f 500.

VLISSINGEN. Weinig plaatsen zijn zoo herhaaldelijk door rampen als brand, oorlog, overstrooming en dergelijken geteisterd als Vlissingen en zoo rijk als Middelburg nog is aan monumenten, zoo arm is, wegens de bovenvermelde oorzaken, De Ruyter's geboorteplaats, en thans is ook nog een der weinig overgebleven historische gebouwen, de St. Jacobskerk, met den toren door De Ruyter als jongen beklommen, een prooi der vlammen geworden.

Bij den brand is het bovenstuk van den toren in de kerk terechtgekomen. Behalve de kerk met de bijgebouwen en den toren brandden af het woonhuis, bewoond door de wed. Limonard, het bovengedeelte van het huis, waarin gevestigd was de winkel van de firma Jamin en een klein gedeelte van de drogisterij van den heer Braat, terwijl meerdere andere huizen ge-

ringere brandschade, doch vele huizen waterschade bekwamen. De brandweer uit Middelburg kwam om hulp bij het blusschingswerk te verleenen, maar toen was deze reeds niet meer noodig.

Het tooneel van den brand biedt een zeer treurigen aanblik en het is een vreemd gezicht den toren niet meer boven de huizen te zien uitsteken. Hij maakte daar met zijn schilderachtig silhouet, in typische oud-Hollandsche vormen een aardig effect.

De Groote Kerk werd in het jaar 1328 door Willem III, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, gesticht en werd gewijd aan den heiligen Jacobus. De kerk ging in 1572 aan de hervormden over.

Den 23 September 1572 werd er voor het eerst gepreekt. De kerk was gebouwd in den vorm van een kruis, van welke één arm thans gebruikt wordt als Engelsche kerk. Het groote orgel stond op de plaats, waar voor 1572 het hoofdaltaar stond. In de kerk zijn verschillende gedenkteekenen o.a. van Jan Alman, bekend uit het jaar 1572, toen Vlissingen de Spanjaarden verjoeg, welk feit op Koninginnedag herdacht werd. Het orgel, dat tusschen 1765 en 1769 vervaardigd werd door den Vlissingschen orgelmaker Albertus van Os, is nog kort geleden hersteld.

Personalia.

— In den ouderdom van 60 jaar is te Utrecht overleden de heer P. E Rijk, directeur van de Arnhemsche en Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij

— Uit Arnhem meldt men, dat te Middelrode is overleden de heer V G. A. Bosch, oud-lid van den Gemeenteraad van Arnhem, voorzitter van «Artibus Sacrum».

De overledene had zitting in vele besturen, o.a. voor het restaureeren van de Groote Kerk van «Caecilia en van «Bouwkunst».

De Heer Bosch was in 1854 geboren te 's-Hertogenbosch en heeft te Delft gestudeerd voor bouwkundig ingenieur.

Wij hebben den heer Bosch nog gekend als Voorzitter van de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en herinneren ons zijn joviale persoonlijkheid.

Als architect trad hij niemmer op den voorgrond, daar zijn middelen hem veroorloofden, het zoeken van een lucratieve practijk, of het najagen van lauweren op het gebied der kunst, aan anderen over te laten. Evenwel was hij in de bovenaangeduide bestuurscolleges een gaarne gezien lid en wist hij zich daar in vele opzichten nuttig te maken, totdat zijn gezondheid, die in de laatste jaren veel te wenschen overliet, hem ten slotte noopte, zich uit het openbare leven terug te trekken.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar voor Bruggenbouw, bekwaam IJzer-constructeur, voor spoedige indienststreding. Brieven onder letter H, Kantoorboekhandel J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat, Amsterdam. (1)

— Leeraar in timmmeren, pract. bouwkundige, tevens voor vakteekenen, constructieleer en materialenkennis aan de Ambachtsschool te Schiedam. Jaarwedde f 1000 met 4 tweejaarlijksche verhoogingen van f 50. Stukken en teekeningen vóór 17 September a.s. aan den Directeur D. R. Gerhardt, St Liduinastr. 15, die inlichtingen verstrekt 's Maandags en Donderdags van 2—3 uur. (1)

— Leeraar in stoomwerktuigkunde, aan de Visscherijschool te Scheveningen. Belooning van f 200 per jaar. Zich bij gezegeld adres vóór of op 12 September 1911 te wenden tot Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage. Inlichtingen verstrekt de Directeur van de school, C. Lieuwen, Cornelis Jolstraat 20, Scheveningen. (1)

— Chef de Bureau, op een groot Architecten-Bureau in een der hoofdsteden. Diploma als Bouwkundig Ingenieur gewenscht, doch niet vereischt; associatie in de toekomst niet uitgesloten. Brieven onder No. 17, aan het Algemeen Advertentie-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (1)

— Hoofd-Uitvoerder voor een groot gewapend-betonwerk, voor circa 15 maanden. Sollicitatiën onder No 45655, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar in Hand- en Vormteekenen, aan de Gemeente-Teekenschool te Bussum. Jaarwedde f 400. Benoeming voorloopig voor den Cursus 1911/1912. Stukken met teekeningen worden ingewacht bij den Burgemeester vóór 17 Sept. a.s. (1)

(Vervolg zie bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUHVORM.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met SIEFBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 16 SEPTEMBER 1911. No. 37.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Oldehove.

Slot. (Zie bladz. 283.)

In de reeds vroeger genoemde Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden, schrijft Eekhoff, wanneer hij genaderd is tot de voorgenomen stichting van een nieuwe Kerk en Toren van Oldehove, in een noot: „Het is opmerkelijk, dat er omtrent deze belangrijke zaak, alsmede omtrent het bouwen van den Nieuwetoren *), geen enkel bericht gevonden wordt in de Archiven der Stad en der Gestichten. Van al onze geschiedschrijvers heeft alleen Gabbema slechts een twintigtal regels dienaangaande medegedeeld."

Dit is niet veel en nog veel minder is er bekend van de oude St. Vituskerk, die door de hierbedoelde nieuwe zou vervangen worden, welke laatste nimmer tot uitvoering gekomen is.

Die oude St. Vituskerk, wij bedoelen de eerste, die op deze plaats van steen gebouwd werd, zal wel een Romaansch bedehuis geweest zijn, wellicht later tot een basiliek uitgebouwd, zooals dit op meerdere plaatsen in ons land geschied is. Zij was, naar men veronderstellen moet, de voornaamste kerk van Leeuwarden en komt in vele oude stukken voor onder den naam van Sint Vitus Dom. Als zoodanig moet zij een domkapittel hebben gehad en belangrijke bezittingen. De geestelijken en kapittelheeren woonden meestal in de omgeving der kerk.

Eekhoff vermeldt onder de aan de kerk verbonden personen, behalve den Deken van den Leeuwarder Zeendstoel, of kerkelijke rechtbank, en een Geestelijken Commissaris van het kwartier Oostergoo, vier Hoofdpriesters, twee mindere Geestelijken en ten minste twaalf bijzondere Priesters (waarschijnlijk Kanunniken), die de menigvuldige kerkelijke diensten en plechtigheden moesten waarnemen. Voegt men hierbij de school der kerk met hare onderwijzers, de woningen en huisbedienden van ieder der priesters, de talrijke bedienden van de kerk, van de altaren, van het koor, van de orgels, van het kerkhof enz., dan zullen wij ons eenig denkbeeld kunnen vormen van de afzonderlijke kerkelijke maatschappij, hier rondom de kerk van Oldehove gevestigd.

Wij vinden hier dus een kerkelijk middelpunt, zooals in de middeleeuwen op vele plaatsen voorkwam en deze kerkelijke middelpunten hebben, nevens de eigenlijke kloosters of conventen, veel tot de ontwikkeling der steden bijgedragen.

Omstreeks 1470 moet aan de oude St. Vituskerk een grooter hoogkoor zijn aangebouwd, met een spitsen daktoren, maar als hoofdkerk schijnt zij niettemin te bekrompen van afmetingen geweest te zijn, zoodat reeds tegen het einde der vijftiende eeuw, de stichting van een geheel

*) Met den Nieuwetoren is hier bedoeld, de klokketoren, omstreeks 1540 op stadskosten gebouwd op een andere plaats, namelijk op den hoek van de Hoogstraat en de Klokstraat

Deze toren, die een Carillon en fraaie klokken had, was eveneens sterk uit het lood gezakt en werd in 1832 hersteld, doch in het laatst der negentiende eeuw afgebroken.

nieuw kerkgebouw met een hoogen, zwaren toren, gelijk men die in andere steden bouwde of gebouwd had, overwogen werd.

Op allerlei wijzen, zooals dit destijds gebruikelijk was, werd geld verzameld, maar het eerste vierde deel der zestiende eeuw zou nog verstrijken, alvorens men tot de uitvoering der groote plannen zou kunnen komen. In het begin van het jaar 1529 werd aan Meester Jacob van Aaken het maken van het plan opgedragen — om een niewe Toorn ende een niewe Kercke tot Olda Hoff ad Sanctum Vitum patronum te bouen, bij der gratie Godes Almachtich —.

Eigenaardig wordt in het contract met den bouwmeester de toren het eerst genoemd, blijkbaar beschouwde men dien als de hoofdzaak en er werd dan ook, toen men aanving, met den toren begonnen, hetgeen anders bij kerkenbouw niet de gebruikelijke manier van doen is.

Ofschoon Eekhoff slechts een oude afbeelding noemt van den toren zooals hij worden moest (voorkomende op een kaart van een gedeelte der Harlinger vaart, van den jare 1553, in het Stedelijk Archief bewaard) beschrijft hij van Aaken's ontwerp vrij uitvoerig. De teekening stelde een breeden, hoogen en spits toeloopenden Toren voor, ter halver hoogte van gebakken steen opgetrokken, waarvan het kunstige metselwerk aan alle zijden versierd was met groote en kleine pilasters, wier hoeken en spitsen, op de Gothische wijze, in gehouwen steen waren gevat; terwijl de menigvuldige bogen en nissen, met de beelden van St. Vitus, Modestus, Crescentia en andere heiligen pronkten. Boven den tweeden trans, welke evenals de eerste, met een doorgewerkte steenen leuning was omgeven, verrees op het metselwerk eene spits van hout, met lood gedekt, en met twee of drie transen of omgangen voorzien, welke bijna even hoog als het gemetselde gedeelte, hare kruin drie- à vierhonderd voeten boven de oppervlakte van den grond zou verheffen. Aan de oostzijde van dezen toren was verder op deze teekening een groote en zeer breede kerk verbonden, met een hooger koor aan het oosteinde, wier bouworde en versierselen overeenstemden met die des torens, en die, met dezen vereenigd, een geheel vormde, zoo grootsch en schoon, als er nog weinige in de naburige gewesten werden gevonden.

Binnen zes jaren dacht men dit geheel te voltooien. Het heeft niet mogen zijn. Na drie jaren bouwens overleed namelijk de bouwmeester Jacob van Aaken.

De heer Hofkamp veronderstelt in zijn studie, dat de groote tegenspoeden, van begin af aan bij den bouw ondervonden, een ontijdigen dood van den bouwmeester ten gevolge hebben gehad en deze veronderstelling is zeer aannemelijk, wanneer men ziet, wat bij gelegenheid der laatste herstellingswerken omtrent de wijze van fundeeren van het zware bouwwerk aan het licht is gekomen.

Van Aaken, niet bekend met de gesteldheid van den Frieschen bodem, heeft zich klaarblijkelijk van zijn vastheid en draagvermogen te veel voorgesteld en zich daarin misrekend. De door hem genomen maatregelen hebben zich volkomen onvoldoende betoond en reeds toen het gebouw enkele meters opgemetseld was begon een verzakking, die blijkbaar tijdens den geheelen bouw en nog daarna heeft aangehouden. Tengevolge daarvan zakte de toren reeds zeer spoedig uit het lood, volgende gedeelten werden dan weder loodrecht opgehaald, maar ook het scheefzakken bleef aanhouden en bovendien scheurde, ten gevolge van een en ander, de toren van onder tot boven in tweeën.

Het spreekt van zelf, dat men, toen tot een afdoende herstelling besloten was, allereerst naar de oorzaken der noodlottige verzakking is gaan zoeken en bij dit onderzoek is gebleken, dat ten eerste het fundament van den toren geen versnijdingen had en voorts, dat dit fundament niet op een natuurlijken vasten grondslag was aangelegd, maar op een op de bovenste kleilaag rustend, uit verschillende lagen bestaand bed van kalkbeton en klei van ongeveer 1.15 M. hoogte, dat zich buiten het fundament nog wel over een voldoende breedte uitstrekte, maar op zichzelf geen weerstand genoeg bood tegen indrukking, zoodat de toren dan ook feitelijk door dit betonbed heengezakt is. Ook de daaronder liggende vaste kleilaag is nog ineengedrukt en zeker ook nog gezakt door de zachtheid der daaronder liggende diepere lagen.

De heer Hofkamp verwondert zich er over, dat, aangezien volgens de overlevering de verzakking reeds begon toen de toren nog maar 10 M. hoog was, men niet dadelijk maatregelen genomen heeft om haar tegen te gaan en tot staan te brengen en dit is ook inderdaad vreemd, want de bouwmeester zelf moet het zakken wel beslist bemerkt hebben, voordat de bouw de genoemde hoogte bereikt had en wellicht reeds op een tijdstip, dat met afbreken, het maken van een ander soort fundeering en opnieuw beginnen nog niet zoo heel veel verloren zou zijn geweest. Het blijft een raadselachtige geschiedenis, want wie weet ook, wat daarover binnenskamers is voorgevallen?

Hoe het zij, men ging voort het bouwwerk telkens maar weder te lood hooger op te trekken, alsof men meende, dat het ten slotte toch wel zou blijven staan. Op de hierbij gevoegde afbeelding van het inwendige van den uurwerkzolder kan men aan de lagen van het metselwerk duidelijk den scheeven stand waarnemen en tevens nagaan, hoe door het gebruik van steenen van verschillend formaat getracht is weder waterpas te komen.

De eenige verklaring, die voor de vreemde, slordige, ja knoeierige wijze van uitvoering van een zoo grootsch opgezet en goed gedetailleerd plan te vinden is, de eenige aannemelijke verklaring zou moeten zijn, dat hier met te grooten spoed gewerkt is en dat werkelijk de toren in een minimum van tijd tot den eersten trans is opgehaald. Zelfs is het vermoedelijk, hoewel bijna niet geloofbaar, zegt Eekhoff, dat dit nog in hetzelfde jaar 1529 zou zijn geschied, omdat dit jaartal op dien omgang en op den hoogsten der 127 steenen trappen in den traptoren wordt gevonden.

Welke redenen men gehad heeft tot de overhaaste wijze van werken is niet bekend en zal ook wellicht nimmer bekend worden. Zooveel is evenwel zeker, dat de voortvarendheid na Meester Jacob's dood en na aanstelling van Cornelis Frederiks tot Stads-Bouwmeester aanmerkelijk verflauwde. De moed, om het met zooveel ijver begonnen werk te voltooien, scheen den bouwers ontzonken en na 1532 werd het werk geheel gestaakt. Wel poogden daarna sommige ingezetenen door erfmakingen nog de voortzetting te bevorderen, — het was te vergeefs.

Het was een slechte tijd voor kerkenbouw, die men tegemoet ging, de kerkhervorming was in aantocht en de geloofsverdeeldheid heeft meer aanleiding gegeven tot vernieling van kunstwerken, dan dat zij strekte tot bevordering der kunst.

De oude St. Vituskerk was, toen men met den nieuwen torenbouw begon, waarschijnlijk alreeds in een staat van tamelijk verval. In 1516 had zij, bij de belegering van Leeuwarden door de Gelderschen, aanzienlijke schade geleden, die waarschijnlijk slechts ten deele hersteld werd, omdat men toen reeds den bouw eener nieuwe kerk overwoog en het spreekt wel van zelf, dat toen die bouw eenmaal begonnen was, men zich, wat het onderhoud der oude kerk betrof, wel tot het hoogst noodzakelijke zal hebben bepaald. Later is dit misschien iets beter geworden, want bij de benoeming van een Bisschop van Leeuwarden in 1569 zien wij de St. Vituskerk als kathedraal aangewezen en, nadat zij een twintigtal weken in het bezit der Hervormden geweest was, in eere en luister hersteld. Het bisdom heeft niet langer bestaan dan tot 1578, in dien tusschentijd werd de kathedraal door verschillende rampen getroffen, in 1570 door plundering, kort daarna en andermaal in 1576 door hevige stormen, tengevolge waarvan het gebouw gedeeltelijk instortte. Daarna schijnt het herstellen niet anders dan oplappen geweest te zijn en bedenkelijk zijn de berichten, die spreken van verkoop van materialen, van de bouwvallige kerk afkomstig, van vervangen van de leien door pannen, om die leien elders te gebruiken, enz. Wij moeten hier aan een langzaam afbraakproces denken, zoodat ten slotte niet veel anders van de kerk overbleef dan een Meter hoogte van de omtrekmuren, ter bescherming van de daarbinnen gelegen grafsteden met hare zerken. Ook deze laatste overblijfselen zijn verdwenen, of van de fundamenten nog iets aanwezig is, is ons niet bekend, maar van de zerken herinneren wij ons niet, iets anders gezien te hebben dan die van Pieter Dekema en zijn echtgenoote, welke men indertijd aan de zuidzijde van den toren heeft ingemetseld.

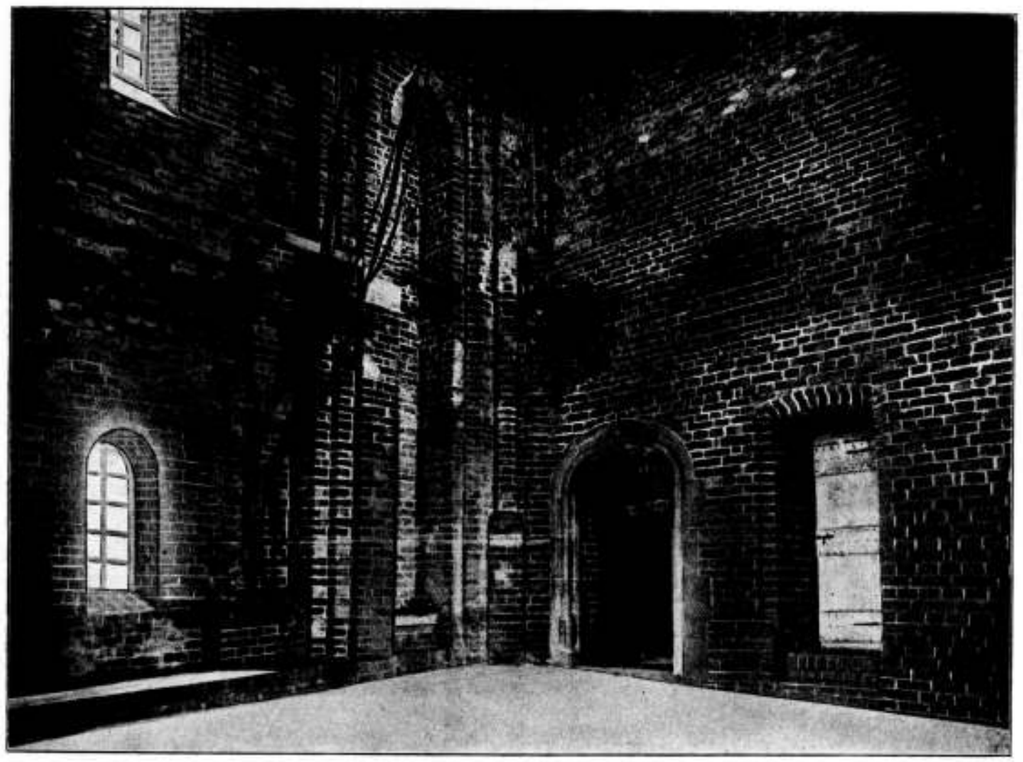

HET INWENDIGE VAN DEN TOREN OP DEN UURWERKZOLDER.

Van de oude St. Vituskerk vertelt de heer Hofkamp weinig, uit den aard der zaak lag dit niet op zijn weg, maar wij meenden het bovenstaande hier toch wel in herinnering te mogen brengen, in verband met de bespreking van zijn opstel, dat wij als zeer lezenswaard aan alle bouwkundigen en belangstellende leeken aanbevelen.

Dat het reeds gelezen is blijkt daaruit, dat ook reeds critiek niet is uitgebleven. Mr. P. C. J. A. Boeles verklaart in de „Leeuwarder Courant" van enkele dagen geleden te begrijpen, dat de heer Hofkamp, als man van de practijk zich niet heeft begeven op het moeilijke pad der kunsthistorie en zich bepaald heeft tot een toelichting van de technische bijzonderheden, maar hij betreurt o.a., dat niet van de gelegenheid gebruik gemaakt is, om van de klokken goede photo's te nemen.

Verder betwijfelt de criticus of ter plaatse, waar de toren staat wel een terp geweest is, een echte terp met de karakteristieke kenmerken daarvan. Dit acht hij onbewezen, maar het wil ons voorkomen, dat deze aanmerking wat ver gezocht is, nu er evenmin bewezen is, dat er geen terp geweest is. In elk geval mag men toch wel aannemen, dat men in de vroege middeleeuwen wanneer men een kerk stichtte, daarvoor een hoog punt uitzocht, zij het dan een natuurlijke verhooging of een kunstmatige en het doet er o.i., althans in dit geval niet veel toe, of men hier met een echte terp, of met een ander soort verhooging van den grond te doen heeft. Maar dan moet men het geen terp noemen, toegegeven, doch dit is dan ook alles.

Evenmin is het van veel belang of Leeuwarden in 1190, dus in het laatst der twaalfde, of in het begin der dertiende eeuw een stad geworden is en wanneer of juist het dorp Oldehove met die stad vereenigd is. Het lag er zoo dicht bij, dat het voor de feitelijke vereeniging er, practisch gesproken, altijd deel van uitgemaakt heeft.

De opmerking, dat de eerste steenen St. Vituskerk bepaald voor 1400 gesticht moet zijn, zal door den heer Hofkamp wel gereedelijk worden toegegeven. Hier kan men denken aan een kleine vergissing, zelfs aan een drukfout, misschien staat in het manuscript wel 1200. Mr. Boeles haalt aan het slot van zijn critiek zelfs aan, hoe Dr. P. H J. Cuypers zich indertijd vergiste bij het dateeren van den

torenbouw. Wij zijn allen menschen en niets menschelijks is ons vreemd.

Het is betrekkelijk zoo gemakkelijk om aanmerkingen te maken en die in den vorm van opmerkingen in de krant te zetten. De heer Hofkamp en zijn helpers hebben een moeilijk werk, con amore en naar hun beste vermogens volbracht, waarom moet dan over bijzaken geredeneerd worden, alsof het te doen is, om den lof, waarop zij aanspraak hebben, te verkleinen.

Wanneer wij opmerkingen wilden maken, dan zouden zij ten minste van anderen aard zijn en de hoofdzaken betreffen.

Het zal b.v. den heer Hofkamp wel bekend zijn, dat de vroegere Stadsbouwmeester Gerrit van der Wielen indertijd heeft te kennen gegeven, van de mogelijkheid overtuigd te zijn, den sterk overhellenden toren recht te zetten, gelijk men dit te Rotterdam en elders, veel vroeger reeds met succes gedaan had. Nu zou men kunnen vragen, is iets dergelijks, is het maken ook van een nieuwe fundeering onder den bestaanden toren, hetgeen technisch tegenwoordig niet tot de onmogelijkheden behoort, bij deze gelegenheid niet overwogen? Een andere vraag, die zich voordoet is deze, of het in groot aantal aanbrengen van ijzeren ankers in het metselwerk niet aan bedenking onderhevig is? Vaak hebben wij gezien en ook anderer ervaring bevestigt, dat ingemetselde ankers, bij het roesten, niet weinig tot de vernieling van een bouwwerk hebben bijgedragen en wij hebben het zeer ruim gebruik van ijzer aan den toren te Oirschot van bevoegde zijde hooren afkeuren, wegens het onbewezene van de stelling, dat portland-cement het ijzer onbegrensd tegen roesten zou beschermen.

Wij zijn buiten staat deze vragen afdoende te beantwoorden en legden wij ze den Directeur der Gemeentewerken van Leeuwarden voor, zoo zou het antwoord waarschijnlijk luiden: Wij hebben alles overwogen, wij hebben niets gedaan, dan na rijp beraad en grondig onderzoek en dat wij zoo deden en niet anders is om deze of die reden.

Ziedaar de indruk, dien wij ontvangen hebben bij de lezing van het opstel. Ware in de zestiende eeuw alles met die zorg voorbereid en berekend, als thans geschied is bij de herstelling, die herstelling zou waarschijnlijk niet noodig geweest zijn.

Thans is een monument er door behouden, vooral merkwaardig om zijn leerzame geschiedenis. De heer Hofkamp moge dan volgens Mr. Boeles geen kunsthistoricus zijn, door zijn arbeid heeft hij, wij herhalen het, een waardevolle bijdrage geleverd tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst.

Vereenigingen.

BOND HEEMSCHUT.

Ontsiering.

Het is haast een halve eeuw geleden, dat Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw hun boek „De Uithangteekens, in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd" het licht deden zien. Dat werk geeft een overzicht van de reclame hier te lande sedert de vroegste tijden.

Die reclame strekte oudtijds niet tot ontsiering, want zij bleef binnen zeer enge grenzen. Zoo was het al in de zeer vroege middeneeuwen gebruikelijk een groene krans uit te hangen, om den reiziger of voorbijganger aan te wijzen, dat hij een teug ter verkwikking kon krijgen. Het gebruik heeft zich nog gehandhaafd in de buurt van Weenen, waar zulk een krans ieder najaar de herberg aanduidt, waar de jonge wijn, de „heurige", wordt geschonken.

Maar zelfs deze reclame werd niet algemeen goedgekeurd, want ons spreekwoord „goede wijn behoeft geen krans" is al heel oud.

In de vroege middeneeuwen, toen de steden nog niet ontstaan waren en er buiten de kasteelen geen veiligheid te vinden was, nam, wie reisde, bij voorkeur zijn intrek in een kasteel of klooster.

Toen later binnen de steden herbergen ontstonden, bleef de waard den naam van kastelein houden, al was hij geen kasteelheer meer.

Waren vorsten of edelen op reis, dan lieten zij hun wapenschild ophangen voor de herbergen, waar zij hun intrek namen en plaatsten daarbij hun schildwacht.

In de vijftiende eeuw nam het aanzien der Nederlandsche steden zeer toe en de bevolking wies. Het aantal dergenen, die een zelfde nering dreven, werd grooter, de herbergen werden talrijker en men vond in de steden meer ambachtswerkplaatsen, dan vroeger. Zoo kwamen de neringdoenden, de herbergiers en de ambachtslieden er toe, om zich door bijzondere uithangende teekens van elkander te onderscheiden.

Aan borden met letters beschilderd, die tegenwoordig als reclame het meest gezocht zijn, dacht men toen nog niet. Al konden velen in de vijftiende eeuw lezen en schrijven, het getal van hen, die ongeletterd waren, bleef groot. Daarom gaf men aan gebeeldhouwde of geschilderde uithangteekens de voorkeur. De apotheker hing een gaper uit, de herbergier een krans of een kan, de bakker een krakeling en zoo voort.

Maar bovendien werden ook door de regeeringspersonen en de aanzienlijke kooplieden uithangteekens gebezigd, die de tegenwoordig gebruikelijke nummering der huizen voorafgingen.

Zoo hing in de Warmoesstraat te Amsterdam „de gulden hand" uit, waaraan een steeg nog de herinnering bewaart. En om de vele gelijknamige bewoners eener stad van elkander te onderscheiden, noemde men hen naar het uithangteeken van zijn huis. Iedere zoon van iemand die Jan heette, heete Jansen, en om al die Jan Jansens uit elkander te houden voegde men bij hun naam dien van hun uithangteeken. Zoo zijn tal van Nederlandsche geslachtsnamen ontstaan.

Al spoedig werd ook van de uithangteekens voor reclame gebruik gemaakt. Om de opmerkzaamheid der voorbijgangers tot zich te trekken wedijverden de winkeliers met elkander in het vergrooten en het ver vooruitbrengen hunner houten borden en andere uithangteekens. Dit was den stadsbesturen niet naar den zin, en spoedig gingen zij keuren maken, welke deze reclame binnen zekere perken hield.

In de vijftiende eeuw begon men de huizen hier te lande van luifels te voorzien, die dienden, om de uitgestalde koopwaren tegen zon en regen te beschermen. Die luifels, eerst gedekt met riet of stroo, hadden later een bedekking van geteerde en gepekte planken. In 1616 werd dit laatste echter te Amsterdam door de regeering verboden.

Ook omtrent die luifels werden in de steden keuren gemaakt. Te Amsterdam werd in 1565 bepaald, dat zij minstens acht voeten boven de straat moesten zijn en niet meer dan „zeven vierendeel van twee Amsterdamsche ellen" mochten uitsteken. Op de voorzijde van deze luifels werden nu de reclames geschilderd, die meestal in dichtmaat gesteld waren.

Van Lennep en Ter Gouw geven tal van deze oude reclames, die wel is waar als dichtwerk geen groote waarde hebben, maar die dikwijls een aardig kijkje gunnen op de zeden en gewoonten van weleer.

De luifels begonnen in de achttiende eeuw langzamerhand te verdwijnen, daar men ze, bij het verbouwen der

gevels, niet vernieuwde. In 1795 werden ook de uithangborden minder algemeen, omdat alle „die aan oude, schadelijke en afgodische denkbeelden" herinnerden of in „die gelukkige tijden van zegepraal der vrijheid als merkteekenen van slavernij" konden worden beschouwd, moesten worden weggenomen. Koning Lodewijk Napoleon bepaalde, dat alleen uithangborden „tegen de muren der huizen gehecht" mochten worden gebezigd. En toen Nederland bij Frankrijk werd gevoegd, was „ieder ingezetene die iets op zijn gevel wilde doen schilderen, verplicht, vooraf aan het bureau van politie op te geven, de teekens, figuren, zinnebeelden en opschriften, welke hij wilde tentoonstellen". Pas wanneer deze door de regeering waren goedgekeurd werd vergunning tot het schilderen gegeven.

Te Amsterdam werden in 1854 door het stadsbestuur alle luifels en uithangborden verboden. De Verordening op het bouwen en sloopen van 10 Juli 1861 handhaafde dit verbod niet alleen, maar strekte het ook uit tot „rolzeilen, winkelkasten, getimmerten en vaste voorwerpen, onder welke benaming ook, aan de gevels of zijmuren langs den openbaren weg binnen de gemeente aangebracht".

Latere verordeningen gingen zelfs zoo ver, ook de stoepen te verbieden, wat het verdwijnen van vele dezer voor Amsterdam zoo karakteristieke bouwdeelen ten gevolge had.

Van Lennep en Ter Gouw betreurden het dat Burgemeester en Wethouders van Amsterdam bevoegd waren „last te geven, dat alle buiten de gevels uitstekende werken ingekort, verplaatst, anders ingericht of geheel weggenomen moesten worden". Deze schrijvers merkten spottend op: „Zoodra hier te lande eindelijk de zoo lang gezochte speleenparigheid zal gevonden zijn, zal het mogelijk ook nuttig geoordeeld worden, iemand aan te stellen, om te zorgen, dat geen uithangborden meer tegen den goeden smaak zondigen".

Het valt niet te ontkennen, dat de uniformiteit, die in 1861 het ideaal scheen, een zeer bedenkelijken kant heeft gehad. Maar daartegenover staat, dat de bepalingen van toen toch tegen overdreven zucht tot reclame nuttig zouden hebben kunnen werken.

De moderne reclame was echter een halve eeuw geleden nog in haar kindsheid, althans bij ons te lande. Maar in het buitenland waren de winkeliers er toen reeds mede begonnen. John Ruskin had al getoornd tegen de neringdoenden van Engeland, die hunne winkelpuien lieten versieren met vormen, ontleend aan tempels en koninklijke paleizen, die in reusachtige vergulde letters hun namen op hun gevels lieten aanbrengen. Hij wenschte, dat hem de macht gegeven ware, al die reclame-bouwkunst, al die vergulde en gekleurde opschriften te doen verdwijnen, opdat het debiet van deze winkeliers in het vervolg alleen zou afhangen van de deugdelijkheid hunner waren.

Wat zou Ruskin wel gezegd hebben, als hij een hedendaagsche stad had kunnen zien? Niet alleen de winkeliers trachten daar door in het oog vallende gevels en opschriften de aandacht te trekken, maar ook zij, die de een of andere waar in het groot vervaardigen, maken reclame. Dit reclame maken is van Amerikaanschen oorsprong, en was hier van te voren niet bekend. Daar er schatten aan besteed worden schijnen deze reclames wel aan haar doel te beantwoorden. Dat doel is, hem, die de reclame maakt, zooveel mogelijk klanten te bezorgen.

Werden vroeger alleen schuttingen met reclames beplakt, weldra werden ook de gevels der huizen zelf er mede bedekt. Vooral hoekgebouwen, die in het oog vielen, zag men met allerlei aankondigingen beschilderen. Een paar typische voorbeelden zijn hier te Amsterdam op den hoek van de Kalverstraat en den Singel en op den hoek van de Keizersgracht en de Westermarkt te vinden. In de meest schreeuwende kleuren ziet men daar reclames van allerlei ondernemingen, die aan de eigenaars der huizen een zekere som betaald hebben, om ze er te mogen doen aanbrengen.

Dat twee fraaie Amsterdamsche stadsgezichten door deze zucht naar winst bedorven worden zal iedereen erkennen. Ook voor de omwonenden is het niet aangenaam, die schrille kleuren voortdurend te moeten zien en voortdurend aan de voortreffelijkheid van het een of ander voortbrengsel te worden herinnerd. Wie zijn gevel voor zulke reclames beschikbaar stelt, maakt misbruik van het hem toekomende eigendomsrecht.

Niet minder hinderlijk zijn de reclames buiten de steden. Overal, waar verwacht kan worden, dat de schoone natuur publiek zal lokken, worden reclameborden geplaatst om den volke kond te doen, dat X zijn eigen cacao de beste vindt, of dat Y voortreffelijke zeep maakt. Die reclameborden worden dan opgericht op gronden, die voor wei- of bouwland gebruikt worden, doch wier eigenaars, al weder tegen betaling, tot de plaatsing vergunning geven. Ook dit is een misbruik maken van eigendomsrecht. Vooral moet worden beteurd, dat kunstnijverheids-werkplaatsen, die bedoelen, den smaak van het publiek te verheffen, meenen zich door zulke reclames aan te bevelen.

Het moet, natuurlijk, ieder veroorloofd blijven, op zijn nering of bedrijf de aandacht te vestigen, doch alleen onder het beding, dat hij het op gepaste wijze doe en zekere grenzen niet overschrijde. Wie een winkel heeft, zal boven de pui daarvan zijn naam doen schilderen, hij zal, door een uithangboord, klanten trachten te lokken. Doch vooral zal hij, door een zoo smakelijk mogelijke uitstalling, de koopers tot binnentreden willen nopen. Die uitstalling is wel het beste middel voor den winkelier, om zijn doel te bereiken. Immers, hij weet, dat die hem meer klanten zal bezorgen, dan de uithangborden of opschriften. Een reclame, op deze wijze ingericht, blijft binnen de perken, die de goede smaak stelt.

Anders wordt het echter, wanneer iemand van den eigenaar van het huis het recht verwerft, daarop met reusachtige letters en schrille kleuren een reclame te doen schilderen. De eigenaar van dat huis maakt dan misbruik van zijn eigendomsrecht. Immers dat huis is wel bestemd om bewoond te worden, zijn muren dienen om de bewoners tegen koude, zon en regen te beschermen, doch zijn niet gebouwd, om, door schreeuwende beschildering, de omwonenden te hinderen en een stadsgezicht te bederven.

Erger nog is het, wanneer door reclameborden landschappen worden ontsierd, wat vooral langs spoorwegen meer en meer geschiedt.

Waarom worden al die leelijke reclames gemaakt? Omdat het publiek er blijkbaar naar kijkt en zij dus aan haar doel beantwoorden. Wanneer algemeen werd ingezien, hoe hinderlijk de ontsiering van stad en land is, dan zou de ergernis, door zulke reclames gewekt, ze al heel spoedig van zelf doen verdwijnen.

Er begint wel eenige verandering te komen. Dat „Heemschut" reeds dadelijk bij zijn oprichting den steun van velen mocht ontvangen, bewijst, dat het getal van hen, die zich aan de ontsierende reclames ergeren, grooter is dan werd gedacht.

Nederland is misschien het schoonste land der wereld. Meer en meer wordt het door vreemdelingen bezocht, die er niet heen gaan, om de mooiste punten door reclames bedorven te zien, doch die er alleen komen om van de eigenaardige schoonheid te genieten. Zij bezoeken niet slechts de musea, doch gaan ook naar de aardige steden en dorpen.

Dat men die reizigers gaarne ziet bewijzen de Vereenigingen ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer, die overal bestaan. Deze vereenigingen zouden zeer veel kun-

nen doen, om de ontsiering van de stad of de streek, waar zij werkzaam zijn, tegen te gaan.

Wettelijke bepalingen zouden natuurlijk meer uitwerken, maar zoolang deze er niet zijn, zou men althans van de verschillende besturen mogen verwachten, dat zij niet tot het plaatsen van ontsierende reclames medewerken, door te weigeren, openbare eigendommen voor dat doel af te staan. De geldelijke bate, die door dat afstaan verkregen wordt, zou men dan missen, doch aan de andere zijde door het geven van een goed voorbeeld nut stichten.

De openbare meening dient zich met nadruk tegen het ontsieren door reclames te verzetten. Is het niet hinderlijk, dat een monumentaal gebouw gelijk het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam in zijn effect door de daartegen aangebrachte reclameborden ten zeerste geschaad wordt? Maakt het niet een bedroevenden indruk, wanneer de reiziger, over de zee Enkhuizen naderend, het prachtige gezicht op de stad bedorven ziet door de reusachtige reclames, die op de zeewering geschilderd zijn? En hoe worden niet fraaie landschappen ontsierd door de borden, welke daar door reclamemakers zijn neergezet!

Niet altijd zijn het opschriften, waardoor reclame gemaakt wordt. Al wat in het oog valt is daarvoor dienstig. Zoo verminkte Alcibiades zijn hond om de aandacht van zijn Atheensche medeburgers te trekken.

Dit was een onschuldige reclame vergeleken bij die, welke men tegenwoordig ziet gebruiken. Zoo staat er ergens te Amsterdam een winkel, welks eigenaar den geheelen gevel met schuine strepen in schrille kleuren heeft laten verven.

Een tijd lang heeft zich de bouwkunst, of wat daar dan voor door wilde gaan, in dienst der reclame gesteld. Zij bedacht den zoogenaamden „vermicellistijl", die alles wat recht was vermeed en door de grilligste bochten en de meest ongewone samenstellingen van lijnen en kleuren den beschouwer wilde verbazen en zoo haar doel, reclame te maken, bereikte. Die „vermicellistijl" heeft, gelukkig, al weder afgedaan, maar zijn voortbrengselen ontsieren nog menige stad.

Waren vroeger onze stations onooglijke gebouwen, in de laatste vijf en twintig jaar is dat anders geworden en is heel wat geld en kunst aangewend, om ze tot een hooger peil op te voeren. Doch de indruk, die deze stations maken, wordt bedorven door de reclames, welke er op de meest brutale wijze in zijn aangebracht. Zoo neemt de eene hand weg wat de andere gaf.

De reclame doet veel tot ontsiering tegenwoordig, doch ook op andere wijze wordt er gezondigd. Hoe menig stadsgezicht is niet voor goed geschonden omdat de eigenaar van een huis of zijn architect het in hun hoofd kregen, nu eens iets extra-moois te bouwen! Een van de meest treffende voorbeelden van zulk een ontsiering vindt men te Brugge, waar overigens veel gedaan wordt om het oude en schilderachtige karakter der stad te behouden. Wie daar geweest is herinnert zich op het plein, naar Jan van Eyck gedoopt, den gevel in een soort van Moorschen trant van verglaasde steenen in de meest schreeuwende kleuren opgetrokken. Die gevel vloekt met de omgeving, die zulk een rustig, intiem karakter heeft.

Is het voorbeeld te Brugge al bijzonder sprekend, men kan ook in Nederlandsche steden, niet minder schilderachtig dan de Vlaamsche, er genoeg vinden. Men behoeft aan architecten niet als eisch te stellen dat zij, in de twintigste eeuw bouwend, de vormen van lang vervlogen tijden zullen nabootsen. Zulk een nabootsing is vaak beproefd, doch uit den aard der zaak niet geslaagd. De architect van heden mag gerust zijn eigen lied zingen, zoo hij daartoe in staat is; maar hij moet zorgen, geen dissonanten met wat zijn voorgangers laten hooren, te verwekken.

Te Gouda kon men zich tot voor korten tijd verlustigen in een stadsgezicht, zooals het in Nederland schaars zijn wedergade had. Een stille gracht op den voorgrond, dan, ter wederzijde daarvan, een paar markthallen, op den achtergrond wat huizen, met de toren der St. Janskerk er boven uit stekend. Nu wordt de achtergrond ingenomen door een dier hard-gele winkelpaleizen, welke tegenwoordig als bijster modern gelden, maar die overal uit den toon vallen Zeker, de oude huisjes konden niet altijd blijven staan. Maar waarvoor was het noodig, ze door een zoo schreeuwend bouwwerk te vervangen?

Wie dezer dagen te Hoorn kwam zal hebben gezien, dat een gebouw, naast het fraaie St. Jansgasthuis van 1565, gesloopt is. Wat zal er voor het afgebroken huis in de plaats komen? Laten wij er het beste van hopen, maar wat in de laatste jaren op de Groote Noord, in de buurt van de zoo schilderachtige Noorderkerk gebouwd werd, stemt niet zeer bemoedigend. Al de buitensporigheden van een bouwtrant, die in de groote steden reeds lang in onbruik is geraakt, zijn daar te zien.

Een architect behoort een kunstenaar, dus iemand die fijn voelt, te zijn. Waren er meer kunstenaars onder onze architecten, dan zou hun werk zich beter in de omgeving, waarvoor het bestemd is, voegen. Bij het onderwijs in de bouwkunst heeft men te zeer aan het bouwwerk op zich zelf aandacht gewijd en te vaak vergeten, dat ook de omgeving, waarin het moet komen, een grooten invloed heeft.

Vooral in een schoone landelijke omgeving heeft, wie bouwt, geen gemakkelijke taak. Immers hij dient te zorgen, dat zijn werk met die omgeving één geheel vormt, en dit is slechts mogelijk, wanneer de ontwerper van alle buitenissigheden zich wil spenen en zijn werk volkomen ondergeschikt aan de omgeving wil houden.

Bij de oude boerenwoningen, die in iedere streek van ons land een bepaald type vertoonen, dat door een overlevering, die eeuwen gewerkt heeft, is ontstaan, wordt aan het hier gestelde vereischte voldaan. Daarom lijken ons die oude huizen zoo schilderachtig, zoo als het ware van zelf sprekend.

Maar toen, tusschen 1850 en 1875, de welvaart der landlieden toenam, toen zij zagen, wat er in de steden gebouwd werd, waren zij met hunne oude woningen niet meer tevreden, en als zij ze lieten vernieuwen, moesten er „versierselen" aan komen. Om de vensters werden lijsten van Porland-cement getrokken, ornamenten van terra-cotta werden overal aangebracht, en geen boeïng mocht meer worden gemaakt, hetzij de figuurgang daaraan een zoogenaamd „Zwitsersche" versiering had toegevoegd. Zoo vertoonden zich immers de „villa's", die de stedelingen lieten bouwen en waarom zou de boerenwoning daarbij achterstaan?

De negentiende eeuw is de eeuw der wetenschap geweest, en zij heeft de kunst verwaarloosd. Was de achttiende eeuw nog een geheel, daar beschaving, gewoonten, kleeding, kunst en wetenschap met elkander in harmonie waren, de negentiende heeft slechts de wetenschap weten te ontwikkelen, doch overigens geen cultuur gehad. Daardoor is ook geen stijl ontstaan, gelijk alle vroegere tijdperken dien hebben gekend. Bij de groote menigte ging het gevoel voor schoonheid in het dagelijksch leven vrijwel verloren, en zij, die kunst waardeerden, meenden dat die kunst iets geheel op zich zelf staand was. Alleen schilderijen en beeldhouwwerken golden nog als kunst. De bouwkunst, die toch de oudste van alle kunsten is, werd van haar voetstuk afgehaald, en als een onderdeel der ingenieurs-wetenschap aangemerkt.

Is het dan te verwonderen, dat het begrip van kunst in het dagelijksch leven, het besef, dat schoonheid overal kan zijn, verloren is gegaan?

Sedert een vijftiental jaren is echter een kentering waar te nemen. Men begint, zij het ook slechts langzaam, weder

oog te krijgen voor de schoonheid, die overal aanwezig kan zijn, die overal aanwezig was, eer de negentiende eeuw haar wandalenwerk begon.

Men begint weder te erkennen, dat tal van fraaie oude bouwwerken noodeloos zijn gesloopt of verminkt, dat tal van landschappen zijn geschonden, dat aan de niets ontziende reclame paal en perk moet worden gesteld.

Mochten, bijvoorbeeld, een dertig jaar geleden, geen protesten baren, als onze gemeentebesturen, ter wille van wat zij de eischen van het verkeer noemden, mooie grachten door demping in doode straten veranderden, thans zou de openbare meening zich met zooveel kracht tegen een dergelijk voornemen verzetten, dat het niet tot uitvoering te brengen ware.

Liet men vroeger, als een stad uitbreiding behoefde, de ingenieurs de vervelende rechthoekige plattegronden ontwerpen, die bij het verkoopen van bouwgrond de meeste winst beloofden, nu worden reeds kunstenaars met dit werk belast. Mocht, tot voor korten tijd, ieder overal bouwen laten, wat hij wilde, als hij slechts zorgde, de betrekkelijk weinige bepalingen, die de gemeentelijke verordeningen op het stuk van bouwen bevatten, na te leven, nu wordt ook hier en daar met de eischen der schoonheid rekening gehouden. Schoonheidscommissies zorgen nu, althans in enkele groote gemeenten, voor de esthetische belangen van het openbare leven, die tot voor weinig jaren vrijwel verwaarloosd werden.

Ook het Rijk besteedt aan zijn bouwwerken meer zorg dan vóór 1875 geschiedde en zoo zou er dus in menig opzicht reden tot tevredenheid kunnen zijn ware het niet, dat de goede voorbeelden nog zoo betrekkelijk weinig navolging vinden. Wat in de kleinere gemeenten gedaan wordt laat dikwijls veel te wenschen over. Tusschen aardige bouwwerken uit het verleden ziet men daar vaak weinig fraaie hedendaagsche scheppingen verrijzen. Niet opzettelijk zijn die gebouwen zoo leelijk geworden, maar alleen omdat de ontwerper, ofschoon hij zijn beste beentje voorzette, ze niet smaakvoller wist te maken.

Het onderwijs in de bouwkunst is lange jaren in ons land onvoldoende geweest, en dit heeft tengevolge gehad, dat het aantal van hen, die wezenlijk bouwkunstenaar mogen genoemd worden, zeer klein is. Het publiek, dat een architect niet naar zijn gaven als kunstenaar beoordeelt en voorloopig ook niet beoordeelen kan, acht dikwijls een bouwmeester om eigenschappen, die met kunst niets te maken hebben.

Langzamerhand zal de opleiding der architecten wel verbeteren en zullen bij hen, die met het ontwerpen van gebouwen belast worden, betere begrippen omtrent wat gepast en wat niet gepast is, meer algemeen worden.

Dit zal tot het verbeteren van het aanzien onzer steden en dorpen leiden, mits althans het publiek meer ontvankelijk voor schoonheid worde. Een gelukkig verschijnsel is het ongetwijfeld, dat reeds een Vereeniging werkzaam is, die aan de schoonheid in opvoeding en onderwijs haar plaats wenscht te geven. Wanneer de kinderen reeds van het begin af aan op wat schoon is gewezen zijn, dan zullen zij, volwassen geworden, aan het leelijke zich ergeren, en mede kunnen helpen, om heel wat ontsiering tegen te gaan.

Doch in den eersten tijd zal er nog een harde strijd tegen de ontsiering moeten worden gestreden. „Heemschut" wenscht allen, die aan dien strijd willen deelnemen, onder zijn vaan te vereenigen. Reeds is gebleken, dat het getal dezer strijders aanzienlijk is. Met vereende krachten zullen zij moeten optrekken, om overal, waar ontsiering dreigt, die te voorkomen. Van groot nut zullen vooral de verkenners zijn, die bij tijds aanwijzen, waar de vijand zich vertoont.

Laat ons hopen, dat menige overwinning bevochten moge worden. Maar laat ons niet wanhopen, als soms het gevecht onbeslist blijft, of wij zelfs, door overmacht gedwongen, moeten terugtrekken.

Wij strijden voor een goede zaak en ten slotte zal de zege aan ons blijven.

24 Mei 1911. A. W. WEISSMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 36. Officieel Gedeelte. Programma van de Alg. Vergadering op 20 en 21 September a. s. — Concept Nieuwe Statuten. — Installatie van de Bouwverordeningen-Commissie

De Schoonhovensche kerk en toren.

Wandelingen in en om Rome, door A. W. Weissman, met afbeeldingen op losse plaat.

Verscheidenheid en overeenstemming, qui trop embrasse mal étreint, door Schaad.

Een huis ingestort, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 36. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De St. Bartholomëuskerk te Schoonhoven.

De Perseus van Benvenuto Cellini II, door Walenkamp, met afbeelding.

Het nieuwe gebouw van R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam. architecten J. Verheul Dzn. en C. N. van Goor, met afbeeldingen.

De techniek van het glasschilderen, door Adr. Moen.

De zandsteen uit den zak.

Ingezonden. Van Architectuur, door G. van der Wal.

DE BOUWWEREELD No. 36. «De Oldehove» te Leeuwarden, met afbeelding.

De Nieuwe Hoofdstad van Australië.

Uit de oude doos, door Snuffelaar. Vennootschapskontrakten uit de XVIIde eeuw.

DE INGENIEUR No. 36. Nieuwigheden op technisch gebied op het eiland Schouwen, door R. R. L. de Muralt c. i., met afbeeldingen.

National Irrigation Congress te Chicago.

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam over 1910.

Ingezonden stukken. De rechte waterlijn in het voorschip als voorwaarde voor minimum weerstand, door A. B. van Hamel c. i., met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBDAD (B. v. T.) No. 36. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Het gewapend beton (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg). — Ingezonden.

DE AANNENER No. 36. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Koninklijke Onderscheiding.

Herziening der Ongevallenwet 1901.

Eigen beheer.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 10. Het droogpersen. — Het uitslaan van Metselsteen. — Blauw gesmoorde pannen — Steenbakkersschool te Lauban. — Arbeiders-ziekte-verzekering.

COMMISSIE VAN ADVIES IN ZAKE DE BEBOUWING VAN GEMEENTE-BOUWTERREINEN TE AMSTERDAM.

Gevelontwerpen voor eigenbouwers.

Het komt herhaaldelijk voor, dat eigenbouwers, wier plannen door onze Commissie werden afgekeurd, den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht de vraag stellen: „tot wien zij zich voor het verkrijgen van een gevelontwerp kunnen wenden, met meerdere kans, dat het nieuw in te dienen plan niet weder zal worden afgekeurd."

Het beantwoorden van dergelijke vragen is voor den betrokken ambtenaar zeer moeilijk, omdat bij het noemen van namen allicht aan bevoorrechting gedacht wordt en uitteraard te voren nimmer te waarborgen is, dat eenig project geen bezwaren bij onze commissie zal vinden.

Om deze redenen werd dit vraagstuk in eene vergadering onzer Commissie ter tafel gebracht en kwam zij tot de conclusie, dat het best aan de vragers tegemoet te komen is, door aan het bureau van het Bouw- en Woningtoezicht een lijst te deponeeren, waarop voorkomen namen van architecten, die zich voor dergelijk werk beschikbaar stellen; van welke lijst dan de vrager inzage nemen kan en eene keuze doen, zonder dat in het minst invloed op de keuze wordt geoefend en evenmin de gedachte gewekt, dat nu onvoorwaardelijke goedkeuring van een nieuw project verzekerd is.

Om nu tot het samenstellen van een dergelijke lijst te kunnen geraken, noodigt onze Commissie de Amsterdamsche architecten, die zich willen belasten met het ontwerpen en detailleeren van het uitwendige van door eigenbouwers te stichten bouwwerken, uit, schriftelijk het verzoek tot haar te richten, hun naam op bovenbedoelde lijst te plaatsen.

Het is bekend, dat voor dergelijke werkzaamheden in 1909 door de twee Amsterdamsche Bouwkundige Vereenigingen een speciaal tarief werd vastgesteld.

Amsterdam, September 1911.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van gemeente-bouwterreinen te Amsterdam,

A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE Nzn.
J. H. W. LELIMAN.
M. J. E. LIPPITS.
F. W. M. POGGENBEEK.

Gemengd Nieuws.

's-GRAVENHAGE. Het schouwburggebouw in het Voorhout heeft na de sluiting van het jongste speelseizoen, in verband met het besluit van den gemeenteraad tot uitbreiding der maatregelen tegen brandgevaar, van binnen verschillende veranderingen ondergaan.

Om met het benedengedeelte te beginnen worde vermeld, dat de gangpaden in het parterre door wegneming aan weerszijden van zitpaden zijn verbreed en de ontruiming van dat vak is vergemakkelijkt door verruiming ook van den doorgang tusschen de baignoire-loges.

In de smalste gedeelten aan beide zijden van den eersten rang zijn de openslaande deuren van de loges verwijderd en vervangen door gordijnen van zware pluche.

Hetzelfde geschiedde op den tweeden rang, alwaar tevens de houten afscheiding tusschen het balcon en de couloirs weggenomen is.

De uitgang van den 2den rang naar de tot dusver gemeenschappelijke noodtrap van af den 3den rang is opgeheven en dichtgemetseld en daarvoor is in de plaats gekomen een rechtstreeksche uitweg naar de steenen trap in de vestibule en wel door het wegbreken van een kast, die daar een hoek vormde.

Voorts zijn uit alle corridors verwijderd stoelen en tafels en andere voorwerpen, die bij de ontruiming van het gebouw in den weg zouden staan.

De ouvreuses en suppoosten zullen nu voortaan op in den wand aan te brengen klepbankjes zitten.

De vierde of bovenste rang heeft door het wegbreken van den zolder en woonkamer aan de voorzijde van den schouwburg een veel ruimeren uitweg naar beneden gekregen, maar ook de veiligheid der bezoekers van den «engelenbak» zelf is aanmerkelijk verhoogd door het minder steil maken der trappen in de nooduitgangen, door het opheffen van twee middenuitgangen en het ter zijde van den vierden rang omleiden van den uitgang naar de hoofdtrap; door het dubbel zoo breed maken van het middenpad tusschen de banken en het verwijderen van de achterste rij zitplaatsen.

Tevens mag het gebouw niet meer bewoond worden, noch door den directeur, die een woning in de stad heeft betrokken, noch door den concierge, die echter nabij den schouwburg blijft wonen in het daarachter aan de Schouwburgstraat afgezonderd huis, dat eigendom der gemeente is.

Na afloop van de voorstellingen moeten de brandweer en de concierge nog een ronde doen; maar daarna is het gebouw verder gedurende den nacht onbewaakt.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met OILPBORINGEN TOT GOD METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1911. No. 38.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Portland-Cement.

Er is in den laatsten tijd veel te doen geweest over knoeierijen in den cementhandel. Vele uitvoerige artikelen zijn daarover in de technische bladen verschenen en werden ook ons meermalen ter plaatsing toegezonden. Meestal echter was het geen aangename lectuur en konden wij onzen lezers wat beters voorzetten, te meer omdat het bekend genoeg is, dat in de bouwmaterialenhandel de concurrentiestrijd, niet af en toe, maar voortdurend aanleiding geeft tot practijken, die bouwmeester en aannemer nopen, steeds op hun qui vive te zijn, ten einde daarvan niet de dupe te worden.

Dat is niet altijd zoo geweest, wij stellen ons ten minste gaarne voor, dat het in den goeden ouden tijd niet zoo was en het gevaar bestond dan ook niet in die mate, omdat toenmaals niet zulk een groote verscheidenheid van bouwmaterialen werd aangeboden en de concurrentie in den handel veel minder te beteekenen had.

De bouwmeester kon toen de hem ten dienste staande materialen overzien en leeren kennen in hun eigenschappen, hij kon zich op de hoogte stellen van de wijze van vervaardiging, en zich voldoende gegevens verschaffen, om bij de keuring op te treden als een alleszins bevoegd beoordeelaar. Hoe anders is dat geworden en hoe vaak moet hij zich thans onbevoegd verklaren en afgaan op het oordeel van anderen.

Dat is zeer onaangenaam, ook al zijn die anderen volkomen onpartijdige en betrouwbare personen; het ondermijnt in zekeren zin het zelfvertrouwen, zooals ouderwetsche architecten dit hadden verkregen als vrucht van veeljarige ervaring. De verantwoordelijkheid berust ten slotte op attesten van proefstations en het is een veeg teeken, dat er in den laatsten tijd zoo geroepen wordt om een Rijksproefstation, aan welks uitspraken men nog meer waarde hecht dan aan die van particuliere, omdat men meent zich daarnaar met nog meer gerustheid te kunnen gedragen.

Nu willen wij hiermede volstrekt niet beweren, dat proefstations geen nuttige instellingen zijn; wij achten ze zelfs onmisbaar en niet in den zin van een noodzakelijk kwaad, maar wel degelijk als wetenschappelijke instituten, die veel tot vermeerdering onzer kennis kunnen bijdragen.

Wij keuren het ook in den bouwmeester niet af, dat hij af en toe van deze instellingen gebruik maakt, zelfs al geschiedt dit alleen „pour acquit de conscience".

De handel beschouwt de proefstations echter uit een ander oogpunt. De handel maakt wel eens gebruik van attesten van proefstations als reclame-middelen. Dit is verkeerd en het is wel eens voorgekomen, dat met die attesten geknoeid werd, ook al weer tengevolge van de concurrentie.

De knoeierijen in den cementhandel, waarvan wij boven gewaagden, betreffen echter het materiaal zelf.

Wij herinneren ons nog zeer goed, dat men hier te lande uitsluitend Engelsche Portland-Cement voorschreef, en wel het merk Knight, Bevan, Sturge, dat door één firma hier te lande werd ingevoerd, die daarmede ongetwijfeld uitstekende zaken gemaakt heeft. Of dit materiaal altijd even goed en gelijkmatig geweest is weten wij niet, maar men

vertrouwde op het merk en de Engelsche fabrikanten begrepen, dat een goede reputatie hoofdzaak is en de verplichting oplegt in zijn fabrikaat zichzelf gelijk te blijven.

Toen is de Duitsche Cementindustrie opgekomen en heeft in betrekkelijk korten tijd een zoo hooge vlucht genomen, dat zij den Engelschen concurrent spoedig van het vasteland verdreven heeft en voor hem ook op de wereldmarkt een geducht mededinger geworden is. Het merk Dyckerhoff is wel een der meest bekende hier te lande en gelijk men vroeger de Engelsche cement voorschreef en daarmede zonder meer tevreden was, waren thans architect en aannemer beide gerust, wanneer op de vaten het bekende etiket van Dyckerhoff prijkte.

In Duitschland verrezen echter de cementfabrieken als paddestoelen uit den grond. De groote vraag naar het artikel had groote gevolgen en daarbij openbaarden zich de verschijnselen, die zich nu eenmaal in elke industrie en handel, die in een stadium van groote ontwikkeling is, voordoen, verschijnselen, die niets ongewoons hebben, maar eenvoudig volgen uit de neiging van den eenen mensch, om zijn medemensch de kunst af te zien en de voordeelen, die hij daaruit trekt, geheel of gedeeltelijk afhandig te maken. Zoolang de menschen nog geen volmaakte Christenen zijn, zal het voorloopig wel zoo blijven, dat in een concurrentiestrijd, gelijk toenmaals in Duitschland gevoerd is, de daarbij in toepassing gebrachte middelen niet altijd even fraai zijn. De fabricatie van Portland-Cement is wel geen bijzonder ingewikkeld proces, maar het spreekt vanzelf, dat een staf van geoefend personeel en vooral voormannen in de fabricatie gevormd voor den fabrikant veel waard waren. Het elkaar afhandig maken van een geoefend voorman, door verzekering van voordeeliger condities is, wij kunnen wel haast zeggen een gewone manier van doen in de industrie in het algemeen. Even dikwijls ziet men de ervaren ondergeschikte, wanneer hij daartoe de kans schoon ziet en steun van kapitalisten verkrijgen kan, zelfs als fabrikant optreden, en somtijds een geducht concurrent voor zijn vroegeren patroon worden.

Het zou een groote dwaasheid zijn in dergelijke gevallen van oneerlijke concurrentie of verfoeilijke practijken te spreken; een handelsman zou daarom lachen, want zaken zijn nu eenmaal zaken, maar er kwamen daarnevens hoe langer hoe meer practijken voor, die in het oog van den handelsman minder onschuldig waren, waarbij met de qualiteit de hand gelicht werd en de geheele industrie gevaar liep in het gedrang te komen. Niet lang nog had de Duitsche cement een plaats op de wereldmarkt veroverd of er kwamen gevallen voor, waarbij de betrouwbaarheid van het fabrikaat in twijfel getrokken moest worden. Toen namen de Duitsche cementfabrikanten den verstandigen maatregel, een vereeniging te stichten, die zich in hoofdzaak ten doel stelde, de fabricatie zoo te regelen, dat aan de verbruikers de meest mogelijke waarborgen konden worden gegeven, dat het fabricaat steeds voldoen zou aan de daaraan door de practijk gestelde eischen.

De „Normen", door de fabrikanten in onderling overleg vastgesteld, herstelden niet alleen het vertrouwen, waar dit wellicht geleden mocht hebben, maar zij werden ook door architecten en ingenieurs veelvuldig aangenomen als grondslagen voor de keuring van het materiaal.

Oneerlijke handelingen waren door die Normen wel niet onmogelijk gemaakt, maar wanneer men cement gebruikte van een der fabrieken, die bij de vereeniging waren aangesloten, dan was men, practisch gesproken, zeker, goede waar voor zijn geld te krijgen en gewaarborgd tegen vervalsching.

Er bleef keus genoeg over, want vele fabrieken zijn bij de vereeniging aangesloten en houden zich aan de Normen. Daardoor is het fabricaat over het algemeen gelijkaardig, maar, tengevolge van allerlei bijomstandigheden, is er verschil op te merken in het product van eene fabriek bij dat van andere. Het spreekt vanzelf, dat men die verschillen het best leert kennen door langdurige ervaring, opgedaan met het verwerken van groote hoeveelheden en komt het er in het gewone bouwbedrijf niet zoozeer op aan, welk soort cement men gebruikt, is het daar dus in den regel voldoende, het product van een gunstig bekende fabriek voor te schrijven, bij groote waterbouwkundige werken, groote betonconstructies en dergelijken zal men dikwijls zien, dat de directies bepaaldelijk Dyckerhoff, Mannheimer, Heidelberger of een ander merk voorschrijven en daarvoor dan ook bepaalde redenen hebben.

Deze voorkeur voor bepaalde merken heeft wel eens aanleiding gegeven tot knoeierij. Vooreerst hebben de bevoorrechte fabrieken niet nagelaten, partij te trekken van hun goede reputatie, door hun prijzen op een bepaalde hoogte te houden. Dit prikkelde de concurrenten tot pogingen, om hen zoo mogelijk te verdringen en zij vonden bij die pogingen steun in aannemerskringen. De aannemers gingen daarbij uit van de op zichzelf zeer gezonde redeneering, waarom een bepaald merk moest worden voorgeschreven, wanneer voor minder geld, door andere fabrieken dan de voorgeschrevene, cement van even goede qualiteit geleverd kon worden. Vele bouwkundigen zullen bij aanbestedingen voor het geval hebben gestaan, dat hun door gegadigden een dergelijke vraag werd gedaan en, wanneer voor de qualiteit voldoende bewijzen konden worden aangevoerd, heeft dit menigmaal aanleiding gegeven tot wijziging van het voorschrift, waarbij een bepaald merk werd aangewezen.

Een voorzichtige directie ging daarbij evenwel niet af uitsluitend op attesten van proefstations, want daarmede werd wel eens gegoocheld. Meer en meer is het gewoonte geworden alle, op een werk van eenig belang, aangevoerde cement aan de Normen te toetsen, hetzij door de algemeen bekende proefnemingen op het werk zelf of aan een proefstation hier te lande. Tengevolge dezer gewoonte zijn minder bekende goede fabrikaten meer in gebruik gekomen en is daartegenover wel eens gebleken, dat zelfs het best bekende merk niet altijd te vertrouwen was. Somtijds was dit laatste een gevolg van toevallige omstandigheden, die zich in elk bedrijf kunnen voordoen, buiten den wil van den fabrikant, maar somtijds ook van een practijk, die afkeuring verdient.

De groote vraag naar een bekend merk van een bepaald product, kan den fabrikant brengen in de moeilijkheid, van niet dan met de grootste krachtsinspanning aan die vraag te kunnen voldoen. Tracht hij door geforceerd werken aan deze moeilijkheid het hoofd te bieden, dan kan dit reeds een schadelijken invloed op de qualiteit van het product ten gevolge hebben. Dit is voorzeker bedenkelijk, maar nog veel bedenkelijker is een ander middel, dat ook door een der best bekende Duitsche fabrieken op groote schaal in toepassing moet zijn gebracht, namelijk het beslag leggen op het product van andere fabrieken of het opkoopen van dat product, om het onder het etiket van eigen fabrikaat, dus onder valsche vlag, in den handel te brengen. Hier weet men wel waar men begint, namelijk met een product, waarvan men zoo goed als zeker is, dat het niet bij het eigen fabrikaat achterstaat, maar wanneer zulk een zaakje eenmaal goed marcheert, dan weet men niet waar men eindigt en is de verzoeking zeer groot, om het, zoo noodig, ook maar eens met een product van minder qualiteit te probeeren. Moge als noodmaatregel het eerste geval, uit een koopmansoogpunt, nog te verdedigen zijn, het laatste is knoeierij. De reputatie van een fabriek kan daarmede verloren gaan en de schade, die er uit voortkomt, is van veel ernstiger aard dan die, welke de scherpste concurrentie kan teweegbrengen.

Het aanstekelijke van het voorbeeld is ook hier gebleken, want de beweging van den laatsten tijd over de knoeierijen in den cementhandel heeft haar oorsprong genomen bij een overeenkomstig geval, dat geconstateerd is, niet bij een Duitsche maar bij een Belgische fabriek, die zich reeds een goeden naam had verworven, maar thans bij velen in discrediet is geraakt.

Na Duitschland heeft Frankrijk met goed succes pogingen gewaagd het product zijner cement-industrie hier te lande ingang te doen vinden. Het bekende merk van Boulogne-sur-Mer is een geducht concurrent voor de Duitsche merken geworden. Pogingen inmiddels hier te lande aangewend, om een eigen cement-industrie in het leven te roepen, zijn niet geslaagd en spoedig opgegeven, maar de ondernemende Belgen hebben zich niet door de aanvankelijk minder goede resultaten en de groote moeilijkheid der mededinging laten afschrikken. Met taaie volharding hebben zij zich op het bedrijf toegelegd en het in korten tijd tot een aanmerkelijke hoogte weten op te voeren, maar zij hebben in hun overigens prijzenswaardigen ijver, om partij te trekken van alles, wat hun voordeel kan aanbrengen, de bouwkundige wereld voor nieuwe moeilijkheden gesteld.

Een twintigtal jaren geleden kende men als z.g. hydraulische bindmiddelen tras en portland-cement als de voornaamste. In oude boeken vond men ook Puzzolaan-cement, Roman-cement en misschien nog eenige soorten vermeld, maar niemand dacht er over ze toe te passen, omdat men ze niet kende. Iets meer wist men van slakken-cement, een modern product, dat men nooit erg vertrouwd heeft.

Het gebruik van tras was zelfs lang niet meer, wat het vroeger geweest is en men kan gerust zeggen, dat vele bouwkundigen alleen portland-cement kenden en wisten wat het was en wat men er mee doen kon.

Toen nu in de laatste jaren in advertenties en circulaires, telkens Kunst-Portland-cement en Natuur-Portland-cement, om strijd werden aangeboden en aangeprezen, heeft menigeen zich afgevraagd, wat dit toch was, Kunst-Portland-cement en Natuur-Portland-cement. Men wist, dat Portland-cement, in onderscheiding van tras, een kunstproduct was en begreep eerst niet wat er gaande was, totdat men vernam, dat de nieuwe benamingen aan de concurrentie der Belgische fabrikanten onderling haar ontstaan te danken hadden, dat met Kunst-Porland-cement bedoeld was het gewone product, zooals men dat kende en met Natuur-cement iets nieuws of eigenlijk iets ouds, dat weer opnieuw aan de markt gebracht werd.

Reeds in het begin der negentiende eeuw ten tijde van de uitvinding van het Portland-cement, had men op grond van proeven, in Frankrijk en Engeland genomen, ingezien het groote belang van een oordeelkundige menging der grondstoffen kalk en klei, vóór het branden.

De Duitsche fabrikanten hebben daaraan eveneens veel zorg besteed, met het oog op het verkrijgen van een gelijkmatig product en in de Normen wordt het Porland-cement omschreven als te zijn: een hydraulisch bindmiddel, bevattende niet minder dan 1.7 gewichtsdeelen kalk (Ca O) op 1 gewichtsdeel oplosbaar kiezelzuur ($Si O^2$) + aluinaarde ($Al^2 O^3$) + ijzeroxyde ($Fe^2 O^3$) en vervaardigd door de grondstoffen fijn te maken, innig te vermengen, ten minste tot sinterens toe te branden en fijn te malen. Aan Portland-cement mogen niet meer dan 3 % bijmengselen voor bijzondere doeleinden worden toegevoegd. Het magnesia-gehalte mag ten hoogste 5 %, het gehalte aan zwavelzuuranhydride niet meer dan 2½ % in het gegloeide Portland-cement bedragen. Aan nauwkeurigheid laat deze omschrijving weinig te wenschen over. Wie een cementfabriek wil oprichten weet, waaraan hij zich te houden heeft, wanneer hij zijn product als Portland-cement in den handel wil brengen; hij weet, welke proeven met zijn product genomen zullen worden, om te onderzoeken of het aan de eischen voldoet; er is dus niet veel mee te knoeien en het hangt van plaatselijke omstandigheden, arbeidsloon, doelmatige inrichting van het bedrijf, keus van geschikte machines, ovens, enz. af, of een cementbedrijf slagen zal of niet. Het doet er dan weinig toe of de fabriek in Duitschland, Frankrijk of België staat en de Belgische cement begon dan ook al gereedelijk ingang te vinden, toen een nieuwe concurrent het hoofd opstak, die zich onder den naam van Natuur-Portland-cement trachtte te presenteeren als een lid van de familie, maar het feitelijk niet was, althans niet, wanneer men zich streng houdt aan de definitie, zooals die in de Normen is vastgelegd.

Natuurcement wordt verkregen door natuurlijke leemhoudende kalksteen of natuurlijk mergel in grootere of kleinere stukken tot sinterens toe te branden en daarna fijn te malen. De voorafgaande menging der grondstoffen wordt hier dus aan de natuur overgelaten. In gunstige gevallen zal zij zeer nabij kunnen komen aan de kunstmatige menging, die als de meest doelmatige wordt aangenomen en een product worden verkregen, dat aan de gewone eischen en ook aan de proeven voldoet, maar daartegenover staat, dat in ongunstige gevallen, de qualiteit van het product afhankelijk zal zijn van de meerdere of mindere gelijkmatigheid in de samenstelling der natuurlijke grondstof. Daarvan is men nooit zeker en daarin kunnen vele afwijkingen voorkomen.

Het spreekt echter vanzelf, dat natuurcement veel goedkooper gefabriceerd kan worden dan kunst-Portland-cement en nu nemen de Belgische fabrikanten het over het algemeen niet zoo nauw met het onderscheid en ontzien zij zich niet, Natuurcement als kunst-Portland-cement in den handel te brengen, of althans onder een benaming of etiket, waaruit niet is op te maken of men met het een of met het ander te doen heeft.

Het Nederlandsch Cement-Syndicaat, gevestigd te Rotterdam, dat zich, zooals op den weg van een syndicaat ligt, beijvert, om een volkomen betrouwbaar product te leveren, heeft eenigen tijd geleden den strijd aangebonden tegen de boven aangeduide practijken en zich daarbij herhaaldelijk beroepen op een rapport van den ingenieur Rutgers, die voor de gemeente Rotterdam verschillende cementfabrieken in Duitschland, Engeland en België bezocht heeft.

In ons nummer van 22 April j.l. gaven wij een uittreksel uit dit rapport, dat werkelijk zeer belangrijke zaken aan het licht heeft gebracht. Wij meenen ook thans nog te kunnen volstaan met naar dat rapport te verwijzen en naar de raadgeving van den heer Rutgers, om bij belangrijke leveringen van Portland-cement, niet uitsluitend af te gaan op merken of attesten, doch zich aan de fabrieken zelf te gaan overtuigen van de deugdelijkheid der daar toegepaste methode. Hierin en in met oordeel uitgevoerde proeven zal men steeds de beste waarborgen kunnen vinden.

Dat het Nederlandsche Cement-Syndicaat de aandacht op de knoeierijen gevestigd heeft, ook in zijn eigen belang, zal iedereen begrepen hebben en dat deze instelling het nu eenigszins laat voorkomen, dat men alleen zeker is goede waar te krijgen, wanneer men van het Syndicaat koopt, dat kunnen wij een handelsonderneming niet kwalijk nemen.

Maar toch meenen wij er ten slotte op te moeten wijzen, dat daarom een fabriek, die buiten het Syndicaat staat, nog niet als onbetrouwbaar mag worden aangemerkt en ook dat Natuur-cement niet altijd een minderwaardig product mag worden genoemd. Bij concurrentiestrijd worden de hartstochten wel eens gaande gemaakt en wel eens te spoedig conclusies getrokken, die onjuist zijn. Dat moeten wij in dit geval vermijden en liever van dien strijd en hetgeen daarbij aan het licht komt partij trekken, om onze kennis van bouwmaterialen te vermeerderen. Vooral, waar het een materiaal geldt zoo belangrijk als Portland-cement moet die kennis berusten op een degelijke basis.

Stadhuisbouw te Rotterdam.

Aan de Rotterdamsche Raadsleden is thans rondgedeeld het nader voorstel in zake den Stadhuisbouw.

Uit de stukken blijkt, dat Burg. en Weth. in overleg met de Raadhuis-commissie de voorlichting hebben ingeroepen van prof. Henri Evers, hoogleeraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, ten einde te komen tot het plan van indeeling van het nieuwe Stadhuis en zich van de gewenschte situatie en de vereischte en op het terrein te vinden ruimte, alsmede eindelijk van het bedrag der kosten nader rekenschap te kunnen geven.

Daarbij werd een tweeledige eisch gesteld: 1°. dat wat de indeeling betreft deze in overeenstemming moet zijn met de beteekenis van de groeiende stad; — en 2°. dat het Raadhuis naar buiten moet representeeren en daarom bouworde en inrichting moeten doen zien, dat men te doen heeft met een gebouw waar het stadsbestuur vergadert en waar dat in voorkomende gevallen zijn gasten ontvangt; dat het aan ieder den indruk moet geven van te zijn het stedelijk regeeringsgebouw.

Dit voor oogen houdende, heeft prof. Evers eene indeeling aangegeven in twee gedeelten gescheiden door een binnenplaats en zoodanig verdeeld dat men krijgt een voorbouw aan de zijde van den Coolsingel, die het representatieve gedeelte omvat en waaraan dus zoowel uitwending als inwendig hooge architectonische en decoratieve eischen mogen gesteld worden. Daaraan kan dan in eenvoudige bouworde aansluiten het achtergedeelte dat meer voor de dienstbureaux is bestemd.

Bij overleg met den rijksbouwmeester voor het rijks post- en telegraafkantoor is gebleken, dat voor het rijksgebouw een gevelbreedte noodig is van 65 M., zoodat deze voor het Stadhuis 85 M. zal kunnen bedragen, met een 6 M. wijde opening aan de Doele-zijde en een straat van 16 M. tusschen Stadhuis en postkantoor. De diepte van het ontworpen Raadhuis zal 101 M. zijn.

De kosten worden begroot op 3½ à 4 millioen gulden.

Thans trad de vraag op den voorgrond, hoe men tot het definitieve plan zou geraken, gebruik makende van het door prof. Evers opgemaakte voor-ontwerp.

Na ernstige overweging adviseert de commissie tot een besloten prijsvraag, waarbij slechts mannen van naam zullen worden uitgenoodigd mede te dingen aan wien geen prijzen maar een vooruit vastgesteld honorarium zal worden uitbetaald, terwijl tevens een jury zal worden benoemd om over de ingezonden ontwerpen uitspraak te doen.

Burg. en Weth. stellen voor in dien zin te besluiten.

De Raadhuiscommissie heeft hare voorstellen ampel overwogen; dit blijkt uit de zeer uitvoerige toelichting, waarvan zij vergezeld gaan. Wij komen daarop nader terug, ook om de motieven, die er in ontwikkeld zijn en die meerendeels voor den beoefenaar der bouwkunst van groot belang geacht kunnen worden.

Hoe de voorstellen door den raad ontvangen zullen worden en wat het publiek en de organen der vereenigingen van belanghebbenden er van zeggen zullen, daarnaar zijn wij zeer nieuwsgierig.

Allicht zal men aanstoot nemen aan het denkbeeld van de besloten prijsvraag, dat heel wat woordenstrijd kan uitlokken.

De St. Nicolaaskerk te IJsselstein.

Wanneer men den jaargang 1894 van „De Opmerker" opslaat zal men op bladzijde 402 kunnen gewaar worden, dat in ons blad meermalen mededeelingen over en afbeeldingen van de onlangs afgebrande kerk en hare monumenten voorkwamen.

Wij kunnen den belangstellenden lezer daarnaar verwijzen, althans wanneer hij dien jaargang tot zijn beschikking heeft, maar daar hij uitverkocht en niet gemakkelijk meer te krijgen is, zal menigeen slechts weinig aan deze verwijzing hebben.

De ramp, die in den avond van 10 Augustus 1911 het gebouw getroffen heeft, gaf echter den heer Adr. van de Koppel aanleiding tot de uitgave van een „Beknopte Geschiedenis" van Kerk, Toren en Praalgraven.

Aan deze geschiedenis zijn de afdrukken ontleend, die wij hiernevens afdrukken en wij vestigen gaarne de aandacht onzer lezers op het aardig geïllustreerde boekje, ook omdat het is uitgegeven ten bate van den wederopbouw van Kerk en Toren. De prijs is slechts 60 cent, er zullen dus een belangrijk aantal exemplaren verkocht moeten worden, om een bate te kunnen opleveren, die iets beteekent. Bedriegen wij ons evenwel niet, dan is de eerste oplaag reeds uitverkocht en reeds een tweede druk verschenen.

Maar ook al is de bate klein, het zal schrijver en uitgever toch een aardige voldoening zijn een steentje of eenige steentjes tot de herstelling te kunnen bijdragen, en niemand, die het boekje koopt, zal zich de kleine uitgaaf beklagen tegenover hetgeen hij er voor ontvangt.

Wij stellen ons voor in ons volgend nummer nog een paar afbeeldingen te geven en een en ander omtrent den inhoud van het boekje mede te deelen.

Prijsvragen.

OFFICIEREN-SOCIETEIT TE ROTTERDAM.

Op de prijsvraag voor een societeitsgebouw te Rotterdam, uitgeschreven door het bestuur van de Officieren-Societeit, zijn ingekomen 26 antwoorden, onder de motto's: Lelie, Homo sum, Solutie, Sub sole nihil perfectum, Slamat Djalan, Krabbels, A. J. S. Klarinet, 30.000, De goede gedachte, A in cirkel (geteekend), Beaumont, C, Park in driehoek (geteekend), Idée, Tabe, Zonnetij, Tollens, R. O. S., O. S. in cirkel (geteekend), Lumen, 30 M. in rechthoek (geteekend, E, D, In gebreken, Driehoek in cirkel (geteekend).

De jury, bestaande uit de heeren A. van Buren, F. Koch Jr., J. Verheul Dz., P. G. Buskens en C. N. van Goor, heeft bereids een begin gemaakt met de beoordeeling van de ingekomen antwoorden.

INTERNATIONALE PRIJSKAMP VOOR DE OPRICHTING VAN EEN MONUMENT TER HERINNERING AAN DE STICHTING VAN INT. TELEGRAAF-UNIE TE BERN.

Van goed ingelichte zijde vernemen wij het volgende: Het was voor de Juryleden eene groote voldoening dat

De Kerk der Ned. Herv. Gemeente te IJsselstein.

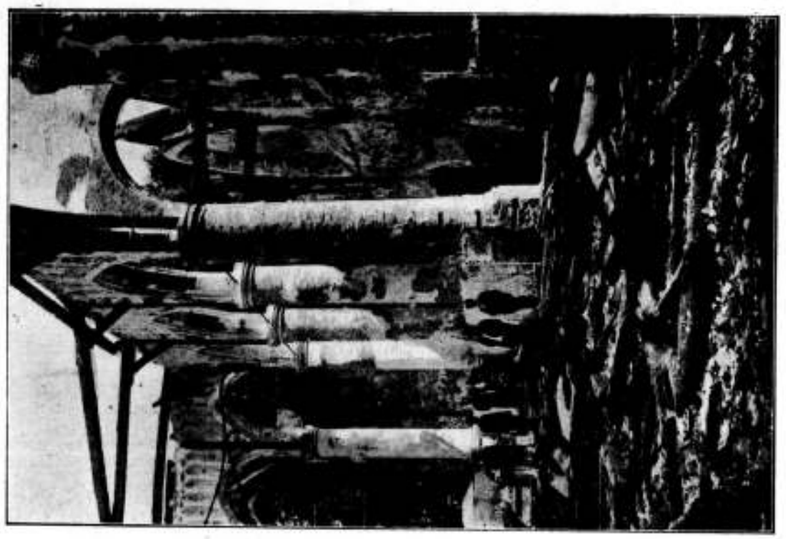

HET INWENDIGE DER KERK NA DEN BRAND.

KERK EN TOREN VOOR DEN BRAND.

voor den tweeden prijskamp niet alleen meer ontwerpen — namelijk 108 — waren ingezonden, maar vooral dat de ingezonden modellen in het algemeen een veel gunstiger indruk maakten door de betere opvatting en de hoogere kunstwaarde van de maquetten, zoodat men kan zeggen dat deze tweede prijskamp volkomen aan het doel beantwoordde.

De eerste prijs, waarbij tevens aan den Ontwerper de uitvoering is opgedragen, is toegekend aan: Giuseppe Romagnoli van Bologna;

de 2de prijs ontvangt 6000 franken en werd behaald door: Cavaliere Guido Bianzoni van Turijn;

de 3de prijs Alvis de Beulé en Valentin Weierwick, beiden te Gent (in samenwerking) 5000 franken;

de 4de prijs Josef Müller te Weenen, 4000 franken.

Verder heeft de Jury tegemoetkomings-prijzen van 1250 franken kunnen toekennen aan elk der volgende inzenders:

1. Willem Pipping en Jozef Möst, beiden te Keulen (in samenwerking).
2. Henri Crenier te Parijs.
3. Ernest Dubois en René Batouillard, beiden te Parijs (in samenwerking).
4. Prof. Hubert Nätzer en Paul Pfann te München (in samenwerking).

De Ontwerpen (maquetten) zullen tot 30 September e.k. tentoongesteld blijven in de stedelijke Rijschool te Bern.

De Jury bestond uit de volgende Heeren:

1. Eugène Jost, architecte à Lausanne, President.
2. Louis Benois, Prof. d'Architecture et Architecte de la cour Impériale St. Petersbourg.
3. Pierre Breuer, Prof. de Sculpture A l'Académie Royale de Berlin.
4. David Calandra, statuaire et Académicien de Turin.
5. Dr. P. J. H. Cuypers, Architecte des Musées, Membre de l'Institut de France à Amsterdam.
6. Sir George Frampton, Académicien à Londres.
7. Colonel Emile Frey, conseiller fédéral, Directeur du Bureau international de l'Union télégraphique à Berne.
8. Edmond Hellmer, Professeur Architecte à l'Académie Impériale à Vienne.
9. Jean Horvai, sculpteur à Budapest.
10. M. Injalbert, statuaire, membre de l'Institute de France, à Paris.
11. Jean Theodore Lundberg, Sculpteur, Prof. de modelage à l'Ecole royale des Beaux-Arts à Stockholm.
12. J. D. Ramalho Ortigao, membre de mérite de l'Académie des Beaux-Arts à Lisbonne, Directeur de la Bibliothéque d'Ajada.

Eene som van fr. 170.000.— is voor de oprichting van het monument, door de gezamenlijke staten, die den Bond vormen, beschikbaar gesteld. In deze som zijn de noodige vrachtrijzen voor het aanvoeren der materialen en de volledige fundamenten ter hoogte van den voet van het monument niet begrepen, daar deze door den Zwitserschen Bondsraad zullen gedragen worden.

Aan bovenstaande mededeeling, omtrent den uitslag van de internationale mededinging voor de uitvoering van dit monument, kan nog het volgende worden toegevoegd: Van de 106 mededingers heeft de beeldhouwer Rogmanoli te Bologna den eersten prijs en de opdracht tot uitvoering van het werk verkregen. Rogmanoli heeft bij zijn ontwerp de volgende beschrijving gevoegd: „het monument bestaat uit een figuurlijk gedeelte in brons en een architectonisch gedeelte in steen. De beteekenis van het figuurlijk gedeelte kan ongeveer in de woorden worden samengevat: de internationale telegrafie vereenigt de zielen der volken. Bij de materieele voorstelling van de typen der verschillende rassen heb ik er de voorkeur aan gegeven, de gemeenschappelijke gevoelens op den voorgrond te stellen, omdat deze in de natuur der menschen liggen. Het kwam mij ook voor, dat op deze wijze het ontwerp, zonder aan duidelijkheid te verliezen, aan poëtische uitdrukking evenals aan plastisch effect wint. Ik wilde herinneren aan de stichting der telegraaf-unie, doordat ik de namen van de 20 staten, die de stichting hebben volbracht, aan de zijde van de centrale figuur, die de telegrafie in den geest en de Unie in uitdrukking voorstelt, ingegraveerd heb. De keerzijde heb ik vrijgelaten, om plaats te winnen voor een uitvoerige beschrijving van de gebeurtenis. Aan het voetstuk heb ik een relief aangebracht, waarbij de draden en de isolatoren op de beteekenis wijzen. Het monument is in het front en aan de achterzijde van twee bronnen omgeven, waardoor de noodige harmonie met het plein, waarop het te staan komt, zou zijn verkregen. Het monument heeft een doorsnede van 13 meter en een hoogte van 6 meter."

Het monument zal op het Helvetia-plein vóór het Berner Landsmuseum aan den rechteroever van de Aar opgericht worden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 37. Officieel Gedeelte. Algemeene September-Vergadering — Excursie te 's-Gravenhage op 20 en 21 September a. s. — Herziening Algemeene Administratieve Voorschriften. — Proef onbrandbaar rieten en strooien daken. — Conferentie Bouwkundig element Heimathschutz. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 6 September 1910.

Opwekking (tot bezoek aan 's-Gravenhage), met afbeeldingen.

Wandelingen in en om Rome III, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

De Utrechtsche Tentoonstelling, door G. Versteeg.

Commissie van advies in zake de bebouwing van gemeentebouwterreinen te Amsterdam.

Internationale Prijskamp voor l'Erection d'un monument Commémoratif de la fondation de l'Union Télégraphique Internationale.

Ingezonden stukken. Een huis ingestort, door J. H Schaad

ARCHITECTURA No. 37. Mededeelingen betreffende het Genootschap

Mededeelingen van de Redactie.

Commissie van advies in zake de bebouwing van gemeente-bouwterreinen te Amsterdam.

Tuinaanleg «Huis Beukbergen» Huis Ter-Heide, ontwerper Otto Schulz te De Bildt, met afbeelding.

Van de oude Aarde en het nieuwe weten, door Walekamp, met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Over het uurwerk van de nieuwe diamantbeurs, door Jos. Messias en J. H. Addicks & Zn.

DE BOUWWERELD No. 37. De St. Jacobskerk te Vlissingen verbrand, door A. W. Weissman, met afbeelding.

Uit de oude doos, door Snuffelaar. Aanbestedingskontrakten in de XVIIde eeuw.

De bouw van sanatoria naar «The Builder».

Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht.

DE INGENIEUR No. 37. Feestvergadering van «the Institution of Naval Architects,» 3—8 Juli 1911 te Londen gehouden; verslag van den officieelen afgevaardigde van het K. I. v. I., A. van Gelder.

Reiniging van de eerste hoofdbuis der Leidsche Duinwater-Maatschappij, gevestigd te Leiden, door Ch. van Spall, Directeur der Leidsche Duinwater-Maatschappij.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde v. h. K. I. v. I. van 9 September 1911 te Alkmaar.

Ingezonden stukken. Hygienische en goedkoope verwijdering van afvalwater met behulp van septic-tanks, door G. J. A. Steen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 37. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Het gewapend beton (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Ross-Schofield Patent Circulatie-toestel voor Scheepsketels. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (vervolg). — Gemengd.

DE AANNEMER No. 37. Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven. Rome 22—26 October 1911.

Een aanbestedingsquaestie te Nijmegen.

Herziening der Ongevallenwet 1901. II.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 11. Welke transportinrichting is voor mijn bedrijf de doelmatigste? — De zandsteen uit den zak. — Voorzichtigheid bij gebouwen van gewapend beton. — Invloed van de wijze van fabrikatie op de hoedanigheid van den kalkzandsteen. — Mededeelingen.

Varia.

ROMEINSCHE VILLA IN ZUID-LIMBURG.

Men schrijft uit Zuid-Limburg aan de „Tijd":

Zaterdag zijn voorloopig de opgravingen in de Nederlandsche gemeente Bocholtz gestaakt. Een volgend jaar hoopt men het terrein, dat vlak bij de Duitsche grens ligt, verder te ontgraven.

De opgravingen, die een paar weken duurden, hebben duidelijk het bestaan eener Romeinsche villa ter plaatse aangetoond. Wel zijn de détails nog niet opgehelderd, maar kan toch reeds vastgesteld worden, dat wij met een groot Romeinsch gebouw te doen hebben, dat slechts korten tijd bewoond geworden is. Het laatste blijkt o. a. èn uit het gering aantal Romeinsche potscherven, dat aan het licht kwam èn uit de afwezigheid van roetsporen in het hypocaustum of de stookplaats voor de badkamer. In 't algemeen is 't zonderling, dat brandsporen ontbreken, hoewel de verwoesting toch gewelddadig schijnt geweest te zijn.

Voor zoover men thans kan oordeelen, bereikte men door een buitengang de badkamer. Daaronder bevindt zich de stookplaats; ronde roode schijven hebben daar als basis gediend voor kleine kolommen of andere schijven. In de thans uitgegraven stookplaats vond men tal van sporen van op versche kalk geschilderde ornamenten; zij waren op de ingestorte muren van het badvertrek aangebracht. De stukken zijn verzameld en tot nader onderzoek naar het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden gezonden. Links van de badkamer lag het groote woonhuis. De aanwezigheid van zware muren heeft de verdeeling der vertrekken aangetoond, doch tot weggraven van zand en puin is men daar nog niet gekomen. Duidelijk is ook kenbaar de plaats van den haard of focus. Groote bruine platen wijzen de plaats aan. Eigenaardig is het voetspoor in een dezer platen.

De steenbakker trad op de kleiaarde, voor ze geheel droog was. Onder den sandaal waren spijkers geslagen — zooals men bv. bij de mijnwerkersschoenen nog vindt — de indrukken zijn zeer duidelijk. De bestemming van de overige vertrekken is nog niet opgehelderd.

De villa schijnt aanzienlijk — wat uit de resten van een mozaïekvloer blijkt — en zeer uitgestrekt te zijn, doch, zooals wij reeds zeiden, niet lang bewoond.

Eéne munt van Antonius werd gevonden, alsmede, juist gisteren, een fragment van 'n korinthisch kapiteel, verder een lepeltje, een dolk enz.

J.l. Vrijdag bevonden zich eenige bestuursleden van het Provinciaal Genootschap van Oudheidkunde en Geschiedenis ter plaatse, Donderdag was er dr. Holwerda Jr., conservator van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden. Wij wenschen prof. dr. Goossens te Rolduc, die de opgravingen leidt, geluk met het schoone voorloopig resultaat.

OVER HET KRUISSYMBOOL.

Onze correspondent te Kristiania schrijft d.d. 13 dezer: De bekende Zweedsche rijksarchivaris Dr. Oscar Montelius hield hier gisteren een boeiende voordracht over de geschiedenis van het Christelijke kruissymbool waaruit hier het een en ander wordt medegedeeld.

Het Latijnsche kruis is niet, zooals men algemeen meent, een copie van het kruis dat op Golgotha werd opgericht, en welks onderste arm langer is dan de andere. Deze vorm van kruis is niet overeenstemmend met het menschelijk lichaam; het dwarshout zou onpraktisch zijn, en in plaats dat het naar het midden toe bevestigd is, zou het zich bovenaan dienen te bevinden, gelijk inderdaad de vorm was van het kruis, dat men voor kruisiging bezigde. Het Latijnsche kruis heeft zich uit het Grieksche kruis ontwikkeld; maar hoe is dit ontstaan? Om dit op te sporen moeten wij in het oog houden, dat de Christenen zich niet in eens konden losmaken van de heidensche tradities, die zij van hunne voorvaders hadden overgenomen; maar dat zij die op verschillende wijzen hebben voortgezet. Duizenden jaren geleden werd het wiel als symbool der zon gebruikt omdat men de voorstelling had, dat de zon een schijf was, een wiel, dat tegen het hemelgewelf rolde. Dit wiel wordt eerst als een schijf men een gat in het midden afgebeeld, later wordt het een vierspakig wiel, al naar gelang het wagenwiel zich op aarde ontwikkelde. De zon behoorde tot een der voornaamste godheden, zoodat het vierspakige wiel ten slotte de godheid in het algemeen begon te symboliseeren, en het is dit symbool, dat wij in het Christelijke kruis terugvinden. In vroegere tijden wordt zoowel in het Noorden als in het Zuiden de zon afgebeeld als een vierspakig wiel, en daaruit ontwikkelde zich later de voorstelling van een zonnegod die, gezeten in zijn met vier paarden bespannen wagen, door het hemelruim rijdt. Dat vierspakige wiel werd alzoo een zeer gebruikelijk symbool en de Christenen namen dit over als een symbool voor de godheid. Wij vinden het terug als een stralenkrans achter het hoofd van Christus en ook als achtergrond van personificaties van God den Vader en van den Heiligen Geest; daarentegen bijna nooit in verband met hen, die niet direct tot de godheden behoorden.

Dat het kruissymbool veel ouder is dan door de Christenen wordt aangenomen, blijkt hieruit, dat het Grieksche kruis op Assyrische afbeeldingen uit de 9de eeuw vóór Christus als symbool voorkomt van de zon, te zamen met de gebruikelijke symbolen van maan en sterren. Ook op Kreta heeft men op een vaas van omstreeks 1500 vóór Christus hetzelfde kruissymbool gevonden. In de 4de eeuw na Christus, alzoo in den Christelijken tijd, komt het Grieksche kruis o. a. voor op de munten van den heidenschen keizer Maxentius, het kruis was alzoo in die tijden niet uitsluitend symbool voor Christus. Het Christelijke kruis moet niet beschouwd worden als symbool van Christus' vernedering en dood, maar als dat van zijne goddelijkheid.

N. R. Ct.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Een schoorsteen van buitengewone afmetingen wordt op het oogenblik door de bekende speciaalfirma J. A. Topf & Soehne te Erfurt voor het »Rheinisch-Westfälische Electricitätswerk« te Essen-Ruhr voor hare Centrale te Niederrhein bij Wesel uitgevoerd.

Deze schoorsteen krijgt eene hoogte van 100 Meter boven terrein, bij een inwendigen diameter van 15 Meter aan den voet en 3.60 M. boven. Op 45 Meter hoogte wordt een ijzeren waterreservoir van 10^3 Meter diameter en 350 M^3. inhoud aangebracht, waardoor dit bouwwerk in zekeren zin eene combinatie met een watertoren wordt.

Wat de uitwendige uitvoering van den schoorsteen betreft, zoo wordt er prijs op gesteld, dat deze zooveel mogelijk met de gebouwen der omgeving

overeenstemt. Op een 8-kantig voetstuk van rood metselwerk, onderbroken door gele steenen, verheft zich de ronde zuil, die met een smaakvolle bekroning afsluit.

Ter beveiliging tegen onweer dient een bliksemafleider-inrichting met 4 vangstangen. Aan den schoorsteen bevinden zich in- en uitwendige klimijzers, waardoor het mogelijk is hem te beklimmen; verder zijn rondom het reeds genoemde waterreservoir 2 galerijen aangebracht, die door een ladder worden verbonden.

Het is over het algemeen tamelijk onbekend, uit welke kolossale hoeveelheden metselwerk zulk een schoorsteen bestaat. Men kan zich hiervan echter eenigszins een idee vormen, als men in aanmerking neemt, dat voor den schoorsteen de volgende bouwmaterialen noodig zijn:

650.000 stuks metselsteenen of 220 wagens à 10.000 K.G., 80.000 K.G. bouwkalk of 8 wagons, 130.000 K.G. cement is 13 wagonladingen, 500 M³. metselzand, 300 M³. betongrind en 45 000 K.G. ijzerwerk.

BINNENLAND.

GEEN VUUR MEER OP DE DAKEN.

De kerkbrand te Vlissingen is volgens het verslag van de »Midd. Ct.» ontstaan toen een loodgieter op het dak kwam met een soldeerlamp.

Hierin vind de »N. Ct.» aanleiding tot een waarschuwing. Alweer heeft men hier het vernielen van een onzer monumenten uit lang vervlogen eeuwen te betreuren, door dezelfde oorzaak waar zij zoo vaak en maar altijd weer vruchteloos voor gewaarschuwd werd.

»Wat heeft niet jhr. De Stuers gefulmineerd tegen dat werken door loodgieters en ververs met vuur op de uitgedroogde daken van onze openbare gebouwen! Hoeveel bittere ervaring heeft men van die roekeloosheid al niet opgedaan! Helsben dan de branden van het Universiteitsgebouw te Groningen, van de Katholieke kerk in de Vondelstraat te Amsterdam, van den Cunera-toren te Rhenen, om slechts aan deze betrekkelijk recente rampen in ons land te herinneren, den schrik voor dat met vuur werken op de daken, onder de gemeente- en kerkbesturen er niet ingejaagd? Ook daar waren ververs bij de uitgedroogde balken en dakspanten met vuur bezig en binnen weinige oogenblikken stonden die monumenten in lichtelaaie en werden schatten van kunst en wetenschap vernield.

»Herinnert men zich dan niet meer den brand van de Groote kerk te Hamburg, om ook van een geval uit het buitenland te gewagen, waar dezelfde oorzaak — het zal nu ongeveer een paar jaar geleden zijn — een bouwgewrocht van onschatbare waarde verloren deed gaan!

»In de eerste opwelling na het vernemen van de Vlissingsche ramp zou men het verantwoordelijk kerk- en gemeentebestuur in staat van beschuldiging willen zien gesteld. Wij weten toch dat na het gebeurde te Groningen en te Amsterdam en op zoovele andere plaatsen, hier en elders verordeningen zijn uitgevaardigd houdende streng verbod van het werken met vuur op daken van openbare of particulier gebouwen. Had dit verbod ook te Vlissingen bestaan, dan zouden de burgers thans niet hopeloos gestaard hebben op de puinhoopen van een gebouw, waarop die stad trotsch mocht wezen.

»We weten niet, of er in Middelburg, waar het mooiste stadhuis van ons land door het vuur van loodgieters of ververs te vernielen valt, een dergelijk verbod van het gemeentebestuur is uitgegaan. Zoo niet, laat dan ten minste een nieuwe ramp zoowel daar als elders waar het besef van het gevaar der soldeerlamp nog niet mocht zijn doorgedrongen, een beslissende waarschuwing zijn en éénsen vóór alles besloten worden: geen vuur meer op de daken!"

— Een gebouw voor de Tweede Kamer.

De N. R. Ct. bespreekt nogmaals de stichting van een gebouw voor de Tweede Kamer, met behoud van het schilderachtige Binnenhof. Haar voorstel komt, kort saamgevat, hierop neer:

behoud van de Ridderzaal voor de vereenigde zitting; de tegenwoordige zaal der Eerste Kamer (vroeger de zaal der Staten van Holland) te ontdoen van de leelijke tribunes en in te richten voor de steeds toenemende internationale conferenties enz., waarvoor de Trèveskamer te klein is; — overbrengen van de Eerste Kamer naar het tegenwoordig gebouw der Tweede, hetwelk, te klein voor eene Kamer van honderd leden, zeer geschikt kan worden ingericht voor eene van vijftig, met verbeterde tribunes voor het publiek; — en het stichten van een nieuw gebouw voor de Tweede Kamer, door het afbreken van den winkel van Meddens en het sloopen van de huizen aan de Kapelbrug.

»De Binnenhofgevel aan den vijver is mooi en klassiek; wij maken daar nooit iets beters. De belending daarentegen naar de zijde van Hofsingel en Kapelsbrug is een rommelzoo; wij maken daar stellig iets beters.»

's-GRAVENHAGE. Naar wij vernemen is de wederopbouw van de kerk en toren te Vlissingen opgedragen aan den architect J. F. L. Frowein alhier.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, t- AMSTERDAM. -t
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GIEPGRINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1911. No. 39.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Stadhuisbouw te Rotterdam.

Uit de korte mededeeling, die wij in ons vorig nummer gaven, omtrent den voorgenomen Stadhuisbouw te Rotterdam, verkrijgt men slechts een onvolledigen indruk van hetgeen met het oog daarop reeds gedaan is.

Het voorstel met de toelichting, thans verschenen, is een belangrijk stuk werk in vele opzichten en zal zeker niet nalaten in de bouwkundige kringen de aandacht te trekken. *)

Is het toch reeds van belang te weten, hoe een onzer Hoogleeraren in de Bouwkunst zich de oplossing denkt, niet minder merkwaardig zijn de beschouwingen over de beste wijze, om tot deze oplossing te geraken, zooals zij in de toelichting zijn neergelegd.

Vrij algemeen heeft de opdracht, aan Prof. Evers verstrekt tot het maken van een Voorontwerp, als grondslag voor alle verdere plannen, instemming en goedkeuring gevonden; of men echter evenzeer ingenomen zal zijn met hetgeen nu verder, in aansluiting aan dit Voorontwerp, wordt voorgesteld, valt te betwijfelen alleen reeds omdat men daarmede gekomen is op het terrein der prijsvragen, dat, gelijk bekend is, vol voetangels en klemmen ligt.

Hoe de zaak nu ook loopen moge, wij achten het van het grootste belang onze lezers in kennis te stellen met het resultaat van den arbeid der anderhalf jaar geleden ingestelde raadhuis-commissie en meenen dit niet beter te kunnen doen dan door daaromtrent een en ander te ontleenen aan de „Nieuwe Rott. Courant".

***

Gebruik makende van het crediet, dat tot dit doel bij raadsbesluit van 14 April 1910 te hunner beschikking werd gesteld, hebben B. en W. op voorstel van de raadhuiscommissie ter voorbereiding van den raadhuisbouw, waarin behalve den burgemeester en de wethouders van de afdeelingen plaatselijke werken en financiën, zitting hebben gehad de raadsleden Van Vessem, Verheul en Buskens en voorts de secretaris der gemeente en de directeuren van gemeentewerken en bouwpolitie, terwijl als secretaris aan de commissie is toegevoegd de hoofdambtenaar mr. Lugt, de voorlichting ingeroepen van professor Evers, hoogleeraar in de bouwkunde aan de Hoogeschool te Delft, teneinde tot een plan van indeeling van het nieuwe stadhuis te geraken en zich van de gewenschte situatie en de vereischte en op het terrein te vinden ruimte, alsmede eindelijk van het bedrag der kosten, nader rekenschap te kunnen geven.

B. en W. hebben professor Evers bereid gevonden hen met zijn advies ter zijde te staan en voor het voorafgaand verslag en het opmaken van voorloopige ontwerpen in den ruimsten zin zijne voorlichting en arbeid te geven. Aan de hand daarvan heeft de raadhuis-commissie in hare geregeld gehouden bijeenkomsten achtereenvolgens de verschillende hoofdvragen behandeld, die zich voordoen. In het

*) Reeds hield de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" een Spoedvergadering, waarin ter tafel kwam een voorstel om de Permanente Prijsvraag-Commissie te machtigen tot het richten van een adres aan den Gemeenteraad naar aanleiding van het voorstel tot Raadhuisbouw.

bezit van het door professor Evers als gevolg daarvan opgemaakte voor-ontwerp en de door hem verstrekte toelichtende bescheiden, alsmede van de adviezen van de raadhuis-commissie zelve, deelen B. en W. geheel in overeenstemming met deze een en ander mede.

De commissie is er terecht van uitgegaan, dat, waar besloten is tot de stichting van een nieuw stadhuis — een gebouw, dat voor een lange toekomst moet dienen — de bouw daarvan in overeenstemming moet zijn met de beteekenis van onze groeiende stad.

Eenerzijds zal, gelijk de commissie schrijft, moeten worden verlangd, dat voor den dienst der gemeentelijke administratie worde verkregen de noodige geschikt verdeelde ruimte, die voor de bediening van het publiek en de vervulling van den dienst behoorlijk is ingericht en die daarbij berekend moet zijn op de uitbreiding, waaraan bij het grooter worden van de gemeente de behoefte te verwachten staat. Anderzijds treedt op den voorgrond, dat het raadhuis naar buiten moet representeeren, dat daarom bouworde en inrichting moeten doen zien, dat men te doen heeft met het gebouw, waar het stadsbestuur vergadert en zetelt, en waar dit in voorkomende gevallen zijn gasten ontvangt; dat het aan ieder den indruk moet geven van te zijn het stedelijk regeeringsgebouw.

Voldoening aan dien tweeledigen eisch, zoowel als de ligging en vorm van het terrein, hebben er professor Evers toe geleid om eene indeeling aan te geven in twee gedeelten, gescheiden door eene binnenplaats en zoodanig verdeeld, dat men verkrijgt een voorbouw aan de zijde van den Coolsingel, die het representatieve gedeelte omvat en waaraan dus zoowel uitwendig als inwendig hoogere architectonische en docoratieve eischen mogen worden gesteld, terwijl zich dan daaraan in eenvoudiger bouworde kan aansluiten het achtergedeelte, dat meer uitsluitend voor de dienstbureaux is bestemd.

In den voorbouw zal, gelijk de ontwerper opmerkt, een ingang mogen worden verwacht, die onmiddellijk bij het binnentreden van het gebouw den reeds door het uitwendige gewekten indruk ondersteunt. Het middengedeelte wordt daarom gevormd door een ruime vestibule met trapopgangen, die toegankelijk zullen zijn zoowel uit de voorzijde aan den Coolsingel als uit een door het gebouw in de richting Zuid-Noord langs de binnenplaats heengaande doorrit, en waarlangs men de hoofdverdieping en de in een torenbouw overgaande halruimte bereikt, die aan alle zijden door de hoofdvertrekken wordt omgeven.

Volgens het ontwerp zal men aan de achterzijde van die torenhal en uitkomende aan de binnenplaats verkrijgen de vergaderzaal van den Gemeenteraad en aan weerszijden daarvan de noodige ruimte voor leeszaal en verder toebehooren. Met het oog op de gewenschte rustige ligging beveelt de keuze van die plaats zich vanzelve aan. Om de hal zijn verder gegroepeerd de vergaderkamer van het college van B. en W. en de grootere zalen voor trouwplechtigheden en voor receptiegelegenheid, welke laatste in het nieuwe gebouw niet mag ontbreken en die uit den aard der zaak aan de Coolvestzijde is gedacht. Terzijde van dat middengedeelte, dat ter verkrijging van de vereischte hoogte over twee verdiepingen doorgaat, krijgt men op den naar de zijde van het Van Hogendorpsplein gerichten hoek van het gebouw de kamer van den burgemeester, terwijl zich daaraan en aan de vertrekken aan de overzijde zullen aansluiten de kamers voor wethouders, waarvoor de juiste plaats eerst nader in verband met de indeeling van de bureauruimte zal zijn te kiezen, alsmede die bureauruimte zelve.

Voor het meerendeel van de bureaux zal men eenvoudige, gemakkelijk toegankelijke en ruim verlichte vertrekken behoeven, bij voorkeur van dezelfde breedte-afmeting. Eenheid van breedte-afmeting toch is van groot belang, opdat men bij toekomstige behoefte aan uitbreiding, die zich voor een afzonderlijke afdeeling mocht voordoen, zonder bezwaar tot verschikking en verwisseling van bureaux kan geraken. Wat betreft de lengte-afmetingen zal het streven in het algemeen gericht moeten zijn op de verkrijging van groote vertrekken, waarin het personeel onder de leiding van de chefs bijeen is en waarvan men door gebruikmaking van verplaatsbare schotten de indeeling naar omstandigheden zal kunnen wijzigen.

Het zooeven gezegde geldt voor een groot deel van de bureaux; voor de overige en met name voor de afdeeling bevolking en voor nog twee andere afdeelingen zal men een groote halruimte behoeven. Aan de hand der hem door den secretaris der gemeente na overleg met de verschillende hoofdambtenaren ter secretarie verstrekte gegevens, heeft prof. Evers in het licht gesteld, dat de ontwerper van het definitieve gebouw inzonderheid de vraag zal hebben op te lossen, op welke wijze voor die groote hal in het nieuwe gebouw de ruimte wordt gevonden.

Zelf heeft Z.H.Gel. ook daarvoor de oplossing aangegeven. Volgens zijn ontwerp zal die hal gevonden worden in het achtergedeelte van het gebouw op de benedenverdieping en zal zij, zoowel langs de zijkanten als langs de achterzijde en de binnenplaats, omgeven zijn door vertrekken van de gewone afmetingen, waardoor men in staat is de bovenverdiepingen op te trekken met uitsparing van de binnenruimte, waaruit de hal haar bovenlicht ontvangt.

In die halruimte kan vooreerst worden ondergebracht het bevolkingsbureau, zoodanig dat aldaar naar berekening voor jaren ruimte voor bijplaatsing van kaartenbakken overblijft. Gerekend is op eene zooveel mogelijk vierkante ruimte — welke vorm voor economisch werken gewenscht is — terwijl deze aan alle kanten wordt omgeven door gangen, waarlangs het publiek zich kan bewegen en tot de loketten toegang heeft. In de halruimte blijft plaats over voor twee andere afdeelingen, te weten voor het bureau, waar de betaling van de inkomstenbelasting en van enkele andere belastingen plaats heeft en verder voor het bureau voor inschrijving van leerlingen op de openbare scholen, beide afdeelingen die mede met druk bezoek van publiek te doen hebben en waarvoor de ligging op de benedenverdieping daarom waarde heeft.

Het groote voordeel van het samenbrengen van de drie bedoelde afdeelingen in die ééne groote halruimte ligt hierin, dat indien te eeniger tijd het bureau van bevolking meer ruimte behoeft, men een dier afdeelingen kan laten wijken. Aan te nemen valt, dat de gemeente tegen den tijd, waarop dit zich voordoet, de vrije beschikking over het Doelenterrein zal hebben verkregen. Professor Evers heeft daarom met voordacht zijn ontwerp in dier voege opgemaakt — hetgeen ook voor het definitieve ontwerp als eisch zal moeten worden gesteld — dat men tot uitbreiding in de richting van het Doelenterrein in staat is.

B. en W. wenschen na de bespreking van dit onderdeel, dat van belang was omdat de inrichting dier halruimte de indeeling van het gebouw in bijzondere mate beheerscht, bij de groepeering der verdere bureaux niet uitvoerig stil te staan. Genoeg zij het te vermelden, dat er op gerekend is om verder in de benedenverdieping onder te brengen de afdeeling militaire zaken en dat aldaar overigens de ruimte voor trouw- en vergaderzalen, de gelegenheid ook tot het houden van de loting voor de militie, tot het bergen van rijwielen en tot het onderbrengen van een politiepost zal worden gevonden. Op de eerste en tweede verdieping — het middengedeelte van den voorbouw gaat, zooals wij reeds opmerkten, over twee verdiepingen door — zal langs de zijgevels en aan weerszijden van het achtergebouw voor de bureaux alle ruimte beschikbaar zijn, die naar behoefte kan worden vergroot. Gerekend is op de noodige toegangen, liften en verdere accessoires, terwijl eindelijk de ruimte voor berging van archief aanvankelijk mede op de bovenverdieping is gedacht en het verder in de bedoeling zou liggen om op diezelfde verdieping te verschaffen een of meer vertrekken, alwaar aan het personeel de gelegenheid tot het gebruiken van het koffiemaal zal kunnen worden gegeven.

(Wordt vervolgd.)

De Kerk te IJsselstein.

Het schijnt wel vast te staan, dat de kerk te IJsselstein in het begin der veertiende eeuw in de jaren 1307—1310 gesticht is, ter vervanging van de kerk van Eiteren of Heteren, een nabijgelegen buurtschap, die reeds in de twaalfde eeuw, lang voor IJsselstein genoemd wordt.

Die kerk van Eiteren was zeer bekend door het bezit van een miraculeus Onze-Lieve-Vrouwenbeeld, dat jaarlijks in plechtigen ommegang werd rondgedragen en talrijke bedevaartgangers tot zich trok.

Ook toen de parochiekerk naar IJsselstein was overgebracht, bleef de kerk van Eiteren als O. L. V. Kapel in gebruik, totdat zij in den tijd der beeldstormerij geplunderd en ten slotte afgebroken werd. Het wonderdoende beeld moet echter te IJsselstein in veiligheid zijn gebracht.

Nog nadat de kerk te Eiteren afgebroken was, hielden langen tijd de bedevaarten aan, naar de plaats, waar zij gestaan had.

De nieuwe kerk werd in 1309 aan St. Nicolaas toegewijd. Of zij toen reeds voltooid was en de afmetingen had, waarin wij haar kennen, is niet uit te maken. De heer A. W. Weissman, die vroeger een opmeting van het gebouw in ons blad publiceerde, meende in de daarbij gevoegde beschrijving te moeten opmerken, dat van het oorspronkelijke gebouw wel niet veel meer over zou zijn.

Een grondig onderzoek, waartoe zich wellicht thans de gelegenheid zal openen, zou het al of niet juiste van deze veronderstelling kunnen aantoonen; en het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat toch een deel van het schip en misschien de romp van den toren tot den oorspronkelijken aanleg gerekend moeten worden. Vreemd is ook de plaatsing van den toren, die niet in de as van de kerk staat. Ook dit punt is, voor zoover wij weten, nog niet opgehelderd.

Waarschijnlijk heeft het kerkgebouw, bij herhaalde belegeringen der stad veel geleden. De stijlvormen van sommige gedeelten wijzen althans op herstellingen, die in de vijftiende eeuw moeten hebben plaats gehad.

Dat is ook zeer wel mogelijk. De kerk had reeds spoedig, instede van een eenvoudigen parochiepriester, een collegie, bestaand uit een rector en eenige vicarissen, maar werd in 1397 door paus Bonifacius IX officiëel tot een collegiale kerk verheven. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze verheffing tot eenige uitbreiding van het gebouw aanleiding heeft gegeven. Reeds kan men opmerken, dat de muren van het koor wat hooger zijn opgetrokken dan die van het langschip; ook is de kooromgang breeder aangelegd, dan de zijschepen van den buik der kerk. Er staan ons op het oogenblik geen gegevens ten dienste, om de bouwgeschiedenis der kerk nauwkeurig te kunnen nagaan. Wellicht komt bij den herbouw daaromtrent nog wel een en ander aan het licht. Zooveel mag men echter wel aannemen, dat de kerk van IJsselstein in de vijftiende eeuw tot haar grootsten luister geraakte, al moet in het jaar 1417 een stedebrand het gebouw erg hebben gehavend. In 1534 moet dit andermaal het geval geweest zijn; van de herstellingswerken, die toen werden uitgevoerd, moeten 't bestek en de rekeningen zich nog in het stadsarchief bevinden. In 1568 werd de toren door den bliksem getroffen en verbrandde hij gedeeltelijk. Daarna heeft men den toren bekleed met een renaissance-architectuur van drie orden boven elkander, die wel een eenigszins vreemd effect maakt bij de sobere Gothische vormen van het kerkgebouw, maar op zichzelf niet onbelangrijk is. De achtkante koepelbouw, die den toren bekroonde en nu grootendeels vernield is, dateerde waarschijnlijk uit de zeventiende eeuw.

De kerk bezat behalve verscheidene belangrijke grafzerken twee merkwaardige praalgraven, namelijk een uit de veertiende eeuw, van twee heeren van IJsselstein met hunne vrouwen en een uit de zestiende eeuw, van Aleid van Culemborg, echtgenoote van Frederik van Egmond. Het laatstgenoemde was een werk van Nederlandsche vroegrenaissance en wordt o. a. door Prof. Galland in zijn „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" in een adem genoemd met het bekende monument van Karel van Gelder te Arnhem en het vernielde monument van Assendelft te 's-Gravenhage, als een der interessantste kunstwerken der zestiende eeuw.

Een afbeelding van dit praalgraf en van eenige details daarvan vindt men in „De Opmerker" van 5 September 1891. Het schijnt thans zoodanig geleden te hebben, dat de heer Van de Koppel twijfelt aan de mogelijkheid van herstel.

Het Gothische monument, waarvan een afbeelding hierbij gevoegd is, kan misschien nog hersteld worden. Dit praalgraf is vooral merkwaardig, om zijn lotgevallen in de eerste helft der negentiende eeuw. In jammerlijk verwaarloosden en geschonden toestand was het toen weggestopt in een houten kast.

Dr. L. J. F. Janssen te Leiden maakte hierop het Prov. Utrechtsch Genootschap opmerkzaam en dit had tengevolge, dat het monument in 1860 door den Utrechtschen beeldhouwer E. F. Georges werd gerestaureerd.

Het bestond uit een langwerpig vierkante tombe van zwart marmer of toetssteen, lang 4.04, breed 2.68 en hoog 0.80 M.

Op het deksel lagen naast elkander, onder een baldakijn, de vier beelden, voorstellende Gijsbrecht van Aemstel (IJsselstein) met zijn vrouw Berta van Heukelom, die het slot IJsselstein een jaar lang verdedigde tegen Wolfert van Borsselen, en hun zoon Arent, die het herstel in de baronie te danken had aan zijn huwelijk met de dochter van bisschop Guy van Henegouwen, Maria, die naast hem ligt.

Beide graftomben zijn bij den brand onder brandend hout en neervallend puin bedolven geraakt, of er nog iets van terecht te brengen zal zijn, zal de tijd moeten leeren. De stukken en brokken zijn zorgvuldig met houten kisten omtimmerd, om verdere beschadiging of verloren gaan te voorkomen. Allereerst zal men nu de herstelling van het kerkgebouw ter hand nemen, voor welks restauratie reeds een tijd geleden de plannen door den architect J. F. L. Frowein te 's-Gravenhage waren opgemaakt.

De ramp, die het gebouw getroffen heeft, maakte nu een onverwijlde uitvoering dier plannen, die anders misschien nog een jaar of wat verschoven zou zijn geworden, noodzakelijk.

Dezelfde ramp heeft ook aanleiding gegeven tot de uitgave van het boekje van den heer Van de Koppel, wiens aanteekeningen anders wellicht in portefeuille waren gebleven. De schrijver verklaart in zijn voorwoord, allerminst aanspraak te maken op oorspronkelijkheid, hij geeft een aantal bronnen op, waaruit hij zijn gegevens geput heeft, maar met dat al vermeldt hij toch menige niet algemeen bekende bijzonderheid.

De Kerk der Ned. Herv. Gemeente te IJsselstein.

GRAFTOMBE VAN DE HEEREN VAN IJSSELSTEIN.

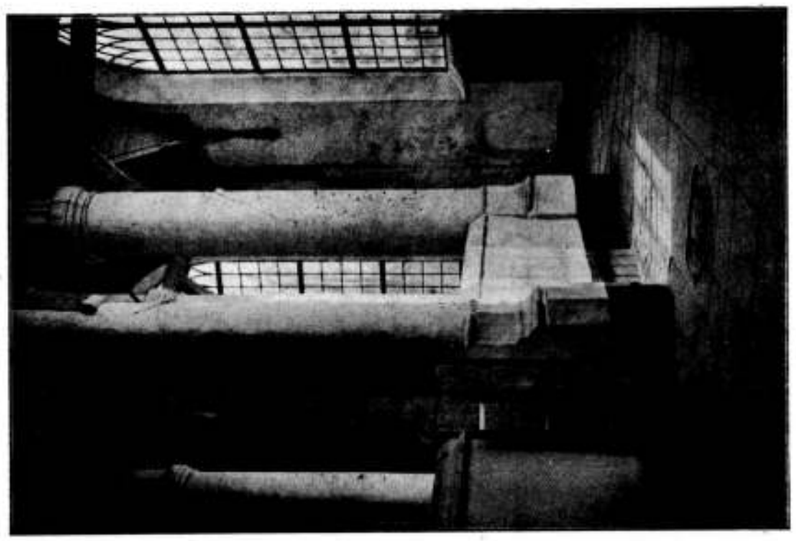

HET INWENDIGE DER KERK VOOR DEN BRAND.

Aan de welwillendheid der uitgevers, de Eerste Nederlandsche Boek-, Courant- en Adm.-Drukkerij te IJsselstein danken wij het gebruik der clichés in dit en ons vorig nummer afgedrukt. Wij wenschen hen gaarne een ruim debiet toe, ook met het oog op de goede bedoeling der uitgave.

Bouw- en Woningvoorschriften.

Op initiatief van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is onlangs eene commissie van deskundigen benoemd, welke een onderzoek zal instellen naar de mogelijkheid van eenheid van gedachtengang in de voorschriften op het bouwen en wonen in de verschillende plaatsen van ons land en tevens naar de wenschelijkheid eener Nederlandsche Bouwwet.

Deze commissie bestaat uit de heeren: W. F. C. Schaap, C. B. I., directeur Gemeentewerken, Arnhem, voorzitter; mr. E. H. P. Rosenboom, architect, advocaat en procureur, Amsterdam, 1e secr.; J. L. B. Keurschot, inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Arnhem, 2e secr.; J. N. Hendrix, voorzitter Ned. Aannemersbond, Amsterdam, vertegenwoordigend dien bond; H. G. Jansen, architect, Amsterdam, vertegenwoordigend het Genootschap „Architectura et Amicitia"; A. Keppler, C. I., inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam, vertegenwoordigend de Soc. Tech. Ver. van Democratische Ingenieurs en Architecten; C. J. Struyk, directeur Bouw- en Woningtoezicht, Rotterdam, vertegenwoordigend „Bouwkunst en Vriendschap", aldaar; A. W. Weissman, architect, vertegenwoordigend den Bond van Nederl. Architecten; J. H. de Roos, architect, Rotterdam, Jan Stuyt, architect, Amsterdam; J. M. A. Zoetmulder, inspecteur Volksgezondheid, Utrecht; mr. S. J. van Lier, commies Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.

De commissie heeft haar eerste vergadering gehouden, waarin zij besloot zich te splitsen in drie sub-commissies, wie elk een deel van het vraagstuk ter bestudeering werd opgedragen. Er werd gevormd een sub-commissie voor de meer eigenaardig tot de constructie behoorende voorschriften; één voor de hygiënische en één voor de juridische.

In eerstgenoemde namen zitting de heeren Keppler, Stuyt, Hendrix en Jansen.

In de tweede de heeren Schaap, De Roos, Zoetmulder en Keurschot, en in de derde de heeren Rosenboom, Van Lier, Weissman en Struyk.

Besloten werd ten slotte de werkzaamheden met zoodanigen spoed voort te zetten, dat de commissie op 1 Mei 1912 met haar onderzoek gereed zal zijn.

Tot allen, wien ten aanzien van bouw- of woonvoorschriften in binnen- of buitenland iets merkwaardigs bekend is, richt de commissie met deze het beleefd verzoek, dat schriftelijk te willen mededeelen aan haar secretaris, den heer J. L. B. Keurschot, Van Pallandtstraat no. 13, Arnhem.

M. O. Teekenacten.

Dezer dagen werd in het Instituut voor Teekenonderwijs „Emulation" te 's-Gravenhage door den heer Jac. Rijkse, Leeraar M. O. I en II, eene causerie gehouden over de beteekenis der wetsbepalingen betreffende de nieuwe Teekenacten Ma. tot Mk.

De examens in de verschillende teekenvakken, welke dit jaar voor het eerst volgens de nieuwe wetsbepalingen werden gehouden, gaven spreker de richting aan voor zijn causerie.

Na eene korte uiteenzetting van de verschillende redenen, die noopten tot wijziging der examenbepalingen, waaronder vooral de uitbreiding en specializeering van het vakteekenonderwijs, werd een overzicht gegeven welke acten de vroegere acten M^{I} en M^{II} hebben vervangen en aangevuld. Hierbij werd aangetoond dat voor elk teekenvak zoowel op artistiek als technisch gebied nu eene afzonderlijke acte M. O. bestaat.

Hierna ging spreker over tot een gedetailleerde behandeling van de verschillende acten en gaf hierbij aan welke theoretische vakken in de verschillende acten gelijk zijn en waar belangrijke verschillen bestaan. Hij ging tevens na hoe de examen-eischen, schriftelijk en mondeling, bij afgeloopen examens waren gesteld, en wees er op, hoe de examen-commissie behalve praktische en technische bekwaamheden, de theoretische niet als minder belangrijk heeft beschouwd. A.s. candidaten werd dan ook aangeraden dit gedeelte van het examen niet licht op te vatten.

Na afloop der causerie werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen aangaande het besprokene.

De lezing werd door circa 50 à 60 belangstellenden bijgewoond.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De algemeene September-vergadering der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" is gehouden te 's-Gravenhage, in de Lairessezaal van het gebouw der Grafelijke Zalen op het Binnenhof, hetwelk daartoe door den Minister van Waterstaat welwillend was beschikbaar gesteld.

Vóór den aanvang der vergadering werden de leden in de gelegenheid gesteld het merkwaardige gebouw te bezichtigen, waarvan dankbaar gebruik werd gemaakt.

Ter vergadering waren ongeveer 80 leden aanwezig, onder voorzitterschap van den heer A. Salm G.Bzn.

Op voorstel van het hoofdbestuur werden met applaus vier eere-leden benoemd, die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt in zake de toetreding van Nederland tot de Berner-Conventie (waarbij ook is opgenomen het auteursrecht voor bouwkunst). Hunne namen zullen later bekendgemaakt worden.

De voornaamste werkzaamheid der vergadering was het vaststellen van de nieuwe statuten en algemeen huishoudelijk reglement der maatschappij, welke, ingevolge het besluit der Mei-vergadering, nu vervormd wordt tot eene vakvereeniging van architecten.

In deze met overgroote meerderheid aangenomen nieuwe statuten is o. a. opgenomen de bepaling, dat architecten, die tevens het bedrijf van aannemer uitoefenen, geen „architect-lid" kunnen zijn.

De indeeling der leden is nu als volgt: stemgerechtigde leden, genaamd „architect-leden"; — verder buitengewone leden, zonder stemrecht, waartoe gerekend worden de studeerenden voor architect of bouwkundig ingenieur, en verder in het algemeen zij, die de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen of aanverwante vakken beoefenen, hetzij als directie, gemachtigde of vertegenwoordiger (bijvoorbeeld: ingenieurs, genie-officieren, chefs-de-bureau, opzichters, teekenaars); — en ten slotte de groep donateurs.

Daarna volgt een levendige gedachtenwisseling over de voorgestelde algemeene administratieve voorwaarden voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren, ontworpen door de commissie uit de „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs", de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" en den „Nederlandsche Aannemersbond".

Algemeen werd de groote belangrijkheid van dit onderwerp door de architecten ingezien. Men wenschte dit ontwerp rijpelijk te bestudeeren, te meer wijl sommigen meenden, dat op enkele punten de belangen van den aannemer te veel, en die van den architect te weinig behartigd zijn.

Wijl ook de „Bond van Nederlandsche Architecten" het onderwerp in studie heeft genomen, werd besloten met dien bond in besprek te treden, teneinde het ontwerp nader te doen onderzoeken door een gemeenschappelijke commissie.

Ten slotte werden wijzigingen gebracht in de regeling der Nationale Prijsvragen.

Na afloop van de vergadering werd een bezoek gebracht aan Scheveningen, gevolgd door een gemeenschappelijken maaltijd in het „Kurhaus" aldaar.

De tweede dag van de Algem.-vergadering-excursie was gewijd aan het bezichtigen van enkele gebouwen en het maken van een autotocht door Den Haag en zijn omstreken.

Een 90-tal deelnemers vereenigden zich ten 10 uur voorm. op het bouwterrein van het Vredespaleis. In 4 groepen verdeeld, had de bezichtiging van het werk plaats onder de zeer gewaardeerde leiding van den heer v. d. Steur. Het gebouw, dat reeds zoover voltooid is, dat men het silhouet der massa's kan beoordeelen en welks binnenplaats met terra-cotta-versiering ook reeds in hoofdzaak voltooid is, trok zeer de aandacht. Daar echter overal, zoowel in- als uitwendig, nog vele steigerwerken staan, is het nog niet mogelijk een volkomen beeld van dit omvangrijk en belangrijk gebouw te verkrijgen.

Na een bezichtiging van het park Zorgvliet werd de gemeenschappelijke lunch gebruikt in de Promenade aan den Ouden Scheveningschen weg. Een 20-tal auto's vervoerden vervolgens de excursionisten door het villa-kwartier van Scheveningen, over den N. Scheveningschen weg en door Den Haag naar den Leidschen weg; ook het buiten De Pauw werd bezocht, waar het bestuur van de Expl. Mij. „Park Groot Haesebroek en Oud-Wassenaar", vertegenwoordigd door de heeren v. d. Star, pres.-comm., J. v. d. Well, comm., benevens den directeur Wouters, de deelnemers ontving en hun den eerewijn aanbood. Werd deze attentie op hoogen prijs gesteld, niet minder aangenaam was de bezichtiging van het fraaie park met zijn hoog en laag geboomte in herfsttooi. Een bekoorlijk aangelegde rozentuin met omgaande laube en Grieksche tempeltjes was velen een verrassing; en algemeen werd gehoopt, dat de Exploitatie-Maatschappij het daarheen zou leiden, dat het park zooveel mogelijk in zijn ouden toestand zou bewaard blijven. De autotocht werd hierna voortgezet naar het buiten Ter Horst, dat door speciale vergunning van H. M. de Koningin toegankelijk is gesteld, en waar het jachthuis nader bezien werd. Een dertigtal jaren geleden door Prins Frederik gebouwd, is het van voren geheel in Oud-Hollandschen stijl opgetrokken. Over de buitens Raephorst, Backershagen, Groot Haesebroek en Oud-Wassenaar werd het kasteel Oud-Wassenaar (nu hotel-restaurant) bereikt; onderweg was gelegenheid voltooide of in aanbouw zijnde villa's, door collega's gebouwd, te bezichtigen. In Oud-Wassenaar had de zeer geslaagde gemeenschappelijke maaltijd plaats. Na afloop werden de leden verrast door de electrische illuminatie, ter eere der Maatschappij van Bouwkunst en aangeboden door de regelings-commissie, waarbij assistentie verleende de heer Van Doorn, adviseur voor het electriciteitsbedrijf van de Expl. Maatschappij.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT TE ROTTERDAM.

De jury voor de prijsvraag voor een nieuw sociëteitsgebouw in het Park te Rotterdam heeft de volgende prijzen toegekend:

den eersten prijs, f 500, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „Solutie", vervaardigd door Melchior Vermeer Dzn. en D. A. Vermeer Jr.;

den tweeden prijs, f 250, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „D.", vervaardigd door W. Stok Jr.;

den derden prijs, f 150, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „Beaumont", vervaardigd door R. J. Hoogeveen, en

den vierden prijs, f 100, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „Homo sum", vervaardigd door B. Buurman, allen te Rotterdam.

De antwoorden zullen op nader aan te kondigen data publiek worden tentoongesteld in het gebouw der Academie.

PRIJSVRAGEN PALEIS EN BOULEVARDS MONTEVIDEO.

Blijkens bericht van Hr. Ms. gezant te Buenos-Aires zijn door de Uruguaysche Regeering twee internationale prijsvragen uitgeschreven: de eene betreffende den bouw van een regeeringspaleis te Montevideo, de andere voor den aanleg van boulevards en pleinen aldaar.

Een exemplaar van de voorwaarden dier prijsvragen (in de Spaansche taal) ligt voor Nederlandsche belanghebbenden aan de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel (Lange Houtstraat 36, 's-Gravenhage), ter inzage, aan welke afdeeling tevens een plattegrond der stad Montevideo wordt verwacht.

Uit de voorwaarden blijkt o. a., dat ontwerpen van buitenlandsche deelnemers bij de Uruguaysche gezantschappen worden ingewacht tot 16 Jan. a.s.

Aan de twee bekroonde ontwerpen voor een regeeringspaleis worden prijzen van onderscheidenlijk 10,000 en 4000 pesos toegekend, terwijl prijzen van 5000, 3000 en 2000 pesos zijn uitgeloofd voor de 3 beste ontwerpen voor den aanleg van straten en pleinen.

Het komt ons voor, dat de tijd van inzending der ontwerpen voor de buitenlandsche deelnemers veel te kort gesteld is, zoodat de internationale mededinging vrij wel illusoir wordt. Maar ook voor in Buenos-Aires gevestigde bouwmeesters is de termijn niet ruim, tenzij men daar reeds lang vooruit van de zaak geweten heeft. Dit is echter van hier uit moeilijk na te gaan.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 38. Spits of Peperbus op den St. Walburgskerk te Zutphen? door J. Gimberg, met afbeeldingen.

Wandelingen in en om Rome, door A. W. Weissman, IV met afbeeldingen.

Het nieuwe raadhuis van Rotterdam.

Congres voor Vakonderwijs ter gelegenheid van de Tentoonstelling te Utrecht.

ARCHITECTURA No. 38. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1297ste Gewone Ledenvergadering van 20 September 1911.

De Perseus van Benvenuto Cellini III, door Walenkamp, met afbeelding.

De pottenbakkerskunst van C. L. Lannooy, door J. H. de Groot, met afbeeldingen.

Het voorontwerp en het nader voorstel, betreffende den bouw van een nieuw stadhuis te Rotterdam.

DE BOUWWERELD No. 38. Echo's VIII. De Groote Kerk te Vlissingen.

Gevelontwerpen voor eigenbouwers.

Een nieuw gebouw voor de Staten-Generaal door S. D. I.

De Rotterdamsche raadhuisplannen.

Het Politiebureau te Katwijk aan Zee, arch. H. J. Jesse, met afbeeldingen op losse plaat.

DE INGENIEUR No. 38. Geologisch onderzoek van Nederlandsch Indië, door H. G. Jonker.

Het parallel werken van dynamomachines met compoundwikkeling, door Th. Rosskopf w.i. met afbeeldingen.

Ingenieurs voor het Mijnwezen in Nederlandsch Indië, door R. A. van Sandick c. i.

Zomervergadering van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, van 16 September 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 38. Aan de leden. — Commissie voor de statistiek. — Het gewapend beton (slot). — Capaciteit van compressors. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1910 (slot).

DE AANNEMER No. 38. Herziening der Ongevallenwet 1910. III. Nog eens: de wettelijke opzeggingstermijn en een rechterlijke uitspraak. De nieuwe Uniegebouwen van Z.-Afrika door J. C. Meischke.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 12. Het onderzoek van kleisoorten op haar bruikbaarheid voor straatklinkers. — Het gebruik van zwavelhoudende steenkolen. — Invloed van de wijze van fabrikatie op de hoedanigheid van den kalkzandsteen. — Slakken voor beton. — Nieuwe machines.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 9. Bij de plaat: Redactie. — Een bezoek aan een Boterfabriek: Z. P. Bouman. — Kunst-Caoutchouc: A. Slingervoet Ramondt. — De Internationale Hygiëne-tentoonstelling te Dresden: D. S. S. — De Spreeuw (slot): R. Tepe. — De Hygiënische verwijdering van huis- en straatvuil: J. van der Breggen c.i. Transmutatie: W. Uitterdijk. — Onderwater: J. Hendrik van Balen. — Het systeem „Tönende-Funken" voor Draadlooze Telegrafie: A. H. de Voogt. — Herinnering aan een' Zomerdag: A. Kuijlman—Brunsveld. — Eenvoudige Proeven: Een eenvoudige barometer: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

DE ARCHITECT, 19de JAARGANG AFL. 2 en 3. Terwijl de eerste aflevering van het plaatwerk van A. et A. nog verscheen in een voorloopig omslag, prijken de beide volgende in een sierlijk kleed, fraai van compositie en waaraan het goud niet gespaard is. Het is ontworpen door den sierkunstenaar Roland Holst. Als hoofdmotief is de aloude Mandorlavorm toegepast; daarbinnen ziet men een symbolische voorstelling van een juffrouw met weinig kleeren aan, neergeknield voor een slang, die haar een appel schijnt aan te bieden; achter de slang staat een komfoor, waaruit vlammen opstijgen; bij de slang staat het opschrift „Schoonheid", bij de juffrouw het woord „Noodzakelijkheid". Veelzeggende woorden, waarmede de beschouwer nu maar moet uitmaken, wat het geheel beteekent. Heeft de Paradijslegende den kunstenaar geïnspireerd, moeten wij hier aan Eva denken; maar voor een Eva is de dame nog te veel aangekleed en gekapt. Of is het Architectura, die wij hier voor ons zien, terwijl de slang haar de gehaden appelen in den schoot werpt; of is de juffrouw de „Schoonheid" en de slang de „Noodzakelijkheid", of omgekeerd?

Wat ook 't antwoord op deze domme vragen zijn zal, het nieuwe omslag is sierlijk en smaakvol, beter dan verscheidene der vorige omslagen; beter dan het grillige geel en roode van eenige jaren geleden, even hard van kleur als van teekening, beter ook dan het veelkleurige, waarop wij een groote idioot afgebeeld zien tusschen twee kleine idioten. Het is aardig, om die oude omslagen eens te bekijken in hun volgorde, zij zeggen wel eens meer dan hetgeen er binnenin zit en zeker is dit het geval met de omslagen der almanakjes van Architectura. Die vormen reeds een serie, waaraan men een heele beschouwing over richting, smaak en mode in bouw- en versieringskunst zou kunnen vastknoopen.

Wat de inhoud van het plaatwerk betreft, aflev. 2 geeft een kamerinrichting van Klaas van Leeuwen en zeer fraaie reproducties van de vier gevelbeelden van Mendes da Costa aan het kantoorgebouw der Levensverzekering-Maatschappij „Utrecht" op het Damrak te Amsterdam. Zoolang zij er staan hebben die beelden reeds de aandacht getrokken van ieder voorbijganger, zij zijn reeds veelvuldig gecritiseerd; uit de afbeeldingen kan men ze echter beter leeren waardeeren, want er is werkelijk veel origineels en goeds in dit werk.

De inhoud van aflev. 3 valt tegen, niet om de qualiteit, maar om de nationaliteit. Nederlandsch werk verwachtend is men teleurgesteld, wanneer men Duitsch werk vindt, dat reeds in Duitsche tijdschriften gepubliceerd is. Wel achten wij Schilling & Graebner's kerk te Strehlen bij Dresden, tot het beste te behooren, wat in den laatsten tijd in Duitschland gebouwd is, maar de sombere prent van het Stollwerkhaus te Keulen van Geheimer-Ober-Baurat-Professor-Doctor-Ingenieur-Architekt Bruno Schmitz is leelijk en maakt een naar effect tusschen het anders meestal blijkbaar met zooveel zorg gekozen werk, dat door de Redactie waardig gekeurd wordt, in het plaatwerk te worden opgenomen. Wij hopen dan ook, dat men het bij deze eene proefneming met geïmporteerde kunst zal laten en zich beijveren zal, als voorheen, de rijpste vruchten aan te bieden, die op eigen bodem te vergaren zijn.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION. Nu wij na den vacantietijd een blik op onze leestafel werpen, vinden wij daar een bedenkelijke opeenstapeling van hetgeen de zomermaanden, niettegenstaande de hooge temperatuur, met onverstoorbare regelmatigheid hebben opgeleverd. Zoo liggen daar, behalve de October-aflevering van Alexander Koch's uitgave, ook nog die van Augustus en September.

In de Augustus-aflevering schrijft Dr. Karl Mayr een artikel over het Portret, en zegt daarin, dat verreweg de meeste portretten van den tegenwoordigen tijd in geen of slechts in een zeer los verband staan met de hedendaagsche schilderkunst. Kon men b.v. de belangrijkste werken van de schilderkunst onzer dagen eens stellen tegenover hetgeen zij opleveren aan portretten van vorsten, politici en andere op den voorgrond tredende persoonlijkheden, zoo zou in plaats van een overeenstemming met de hedendaagsche kunst, een beschamende disharmonie aan het licht treden; daar licht, energie en frischheid, kleur en vrijheid, hier lamme, ten deele nevelachtige nawerking van oude stijlen, angstvallig vermijden van moeilijkheden, kleurenvrees, en in het beste geval een trage conventie. In den Schilder Fritz Erler meent de schrijver evenwel den man gevonden te hebben, die de portretkunst in andere banen zal weten te leiden en onder de afgebeelde portretten zijn er verscheidene, die deze meening schijnen te bevestigen.

De hedendaagsche portretschilder heeft anders een gevaarlijk concurrent gekregen in den kunst-photograaf, dit kan men duidelijk zien aan de proeven, die hier gegeven zijn van het werk van Rudolf Dührkoop, een meester in zijn vak.

Van architectuur geeft deze aflevering alleen een interieur van het huis Meirowsky te Keulen door Peter Behrens en dan volgen in rijke verscheidenheid afbeeldingen van kleinkunst uit nagenoeg elk gebied der kunstnijverheid. Ceramiek, kantwerk en inzonderheid de kleine bronswerken van Ludwig Dasio te München trekken hierbij de aandacht.

Het Septembernummer handelt hoofdzakelijk over schilderkunst en geeft tal van afbeeldingen van werken, geëxposeerd op de tentoonstelling door de Wiesbadener »Gesellschaft für bildende Kunst« ingericht op het raadhuis te Wiesbaden. Vervolgens wijdt Franz Servaes een artikel aan den Weener kunstenaar Richard Teschner. Het belangrijkst in deze aflevering lijkt ons evenwel het glasschilderwerk van Robert Engels te München. Curieus zijn ook de ontwerpen voor versiering van sigarenkistjes, ingekomen op een prijsvraag, door de firma Brüning te Hanau uitgeschreven.

Met de October-aflevering is een nieuwe, de vijftiende jaargang van het tijdschrift begonnen. Alweder is het de schilderkunst, die het eerst aan het woord is en wel de »Münchner-Sommer-Secession« van 1911. Ook Zwitsersche schilderkunst van de Berlijnsche tentoonstelling treft men vervolgens aan, terwijl een afzonderlijk artikel gewijd is aan den schilder Angelo Jank.

Van dezen laatste vinden wij hier de veelbesproken schilderijen uit het Rijksdaggebouw die na een onverkwikkelijken strijd van hun ooorspronkelijke plaats verwijderd zijn en thans opgeborgen in een zaal, die slechts door weinigen betreden wordt. Ofschoon zij geen belangrijke plaats inneemt is de architectuur toch ook niet vergeten; wij vinden hier kleinere werken van Hermann Muthesius, Emanuel von Seidl en ook van den te Florence gevestigden architect Zürcher.

Dan volgen weder kunst-photo's van Frank, Eugènne Smith te München,

terwijl weder kleinkunst tot besluit gegeven wordt. Daarbij is goudsmidswerk, ceramiek, speelgoed, enz. en trekt vooral de aandacht een tafelversiering van porcelein, gemodelleerd door Adolf Amberg te Berlijn.

Over gebrek aan verscheidenheid behoeft men niet te klagen. Ook in den nieuwen jaargang is naar variatie gestreefd en de uitgever zal dit zeker blijven doen, want daaraan ontleent deze uitgave hare aantrekkelijkheid voor een groot deel van hen, die belang stellen in moderne kunst.

Gemengd Nieuws.

TOREN EN KERK TE SCHOONHOVEN.

Nu de gemeenteraad, gezwicht voor den drang van de zijde van deskundigen, het voorstel van B. en W. tot overdracht van den grooten toren aan de kerkelijke gemeente, met de bedoeling, dat deze èn toren èn kerk zou afbreken en een nieuw geheel opbouwen, heeft verworpen, worden er verschillende plannen ontworpen.

De heer C. L. van Willemswaard stelde den raad voor, het indertijd door de commissie adhoc aanbevolen plan A: het aanbrengen van steunbeeren onder en tegen den toren, tot een bedrag van f 21.535.37, in beginsel aan te nemen, en hieraan toe te voegen restauratie van den toren en, in overleg met kerkvoogden der Ned. Herv. gem., herstelling en restauratie van het schip der kerk. De voorsteller heeft daarvoor de volgende begrooting opgemaakt: uitvoering plan A f 21.500, herstelling Ned. Herv. kerk f 3500, restauratie van den toren f 10,000 en idem van de kerk f 5000, totaal f 40,000. De voorsteller verwacht daarvoor van het Rijk een subsidie van f 20.000, van de provincie f 5000, en de gemeente f 10.000.

De heer P. van Sonsbeek, van wien oorspronkelijk het voorstel tot afbraak is uitgegaan, deed het voorstel aan den raad, te beproeven den toren geheel kosteloos aan het Rijk af te staan.

B. en W. zijn evenwel voornemens een anderen weg in te slaan.

Te Bocholt (Belgisch-Limburg) werd verleden jaar de 3000 ton zware kerktoren in zijn onden toestand tien meter in de as der kerk verschoven, opdat het kerkschip kon worden verlengd, welk moeilijk werk verricht werd door de ingenieurs A. Morglia en J. Weisz te Brussel.

Een hunner, daartoe aangezocht, bezocht onlangs deze gemeente om zich van den toestand op de hoogte te stellen en heeft daarna aan B. en W. schriftelijk medegedeeld, dat het zeer wel mogelijk is, den toren volkomen recht te zetten.

B. en W. zijn voornemens, nader in overleg te treden met deze ingenieurs en tevens het advies in te winnen van den Rijksarchitect voor de monumenten, den heer A. Mulder.

De raad heeft inmiddels besloten, den toren van het kerkgebouw te scheiden.

's-GRAVENHAGE. Naar wij vernemen is aan den kunstenaar A. le Comte, directeur van het museum van Meerten te Delft, opgedragen de ontwerpen te maken voor de zeven ramen in gebrand glas voor het Vredespaleis, die het geschenk van Nederland aan de Carnegiestichting zullen vormen. Met allen eerbied voor de talenten en de kennis van den grijzen kunstenaar, meenen wij toch de vraag te mogen stellen, of men hier niet beter had gedaan dezen arbeid aan jongere krachten toe te vertrouwen. Het schijnt wel, dat men met die glasramen den rechten weg maar niet vinden kan.

AMSTERDAM. Het Gemeenteblad bevat een voordracht van B. en W. aan den Gemeenteraad, betreffende de slooping van de perceelen aan den Dam en omgeving en van het Commandantshuis, benevens wijzigen van den waterloop tusschen het Rokin en het Damrak, met bijbehoorende werken.

B. en W. stellen voor hen te machtigen:

1o. tot het doen sloopen van de opstallen der perceelen, begrepen in het onteigeningsplan Damplein en omgeving, en van het Commandantshuis, benevens tot het doen plaatsen van schuttingen in de rooilijnen der nieuw ontworpen bouwblokken en het in voorloopigen toestand doen aanleggen van de langs die bouwterreinen ontworpen wegen;

2o. tot het doen wijzigen van den waterloop tusschen Rokin en het Damrak en voor de uitvoering beschikbaar te stellen een bedrag van f 85.000.

Personalia.

— Met 1 Dec. is aan J. F. van Hoytema, b. i., te 's-Gravenhage, op zijn verzoek eervol ontslag verleend als adjunct-rijksbouwmeester, en wel wegens zijn benoeming bij de B. O. W. in Nederlandsch Indië, die dezer dagen gemeld werd.

— De heer W. K. de Wijs, ingenieur te Rotterdam, is benoemd tot bouwkundige bij gemeentewerken te Enschedé, zulks in verband met den bouw van het nieuwe stadhuis aldaar.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 7 OCTOBER 1911. No. 40.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Stadhuisbouw te Rotterdam

Vervolg. (Zie bladz. 307.)

Aan de omschrijving van het voor-ontwerp van Prof. Evers knoopt de raadhuiscommissie eenige beschouwingen vast, die, ten deele althans, voor het goed begrip der zaak van belang zijn en dus niet onopgemerkt ter zijde gelegd mogen worden, maar op het oogenblik zijn toch de beschouwingen van B. en W. over de vraag, op welke wijze men nu tot het definitieve plan zal geraken, van het meeste gewicht. Te meer is dit het geval, omdat wij in de gelegenheid zijn, onmiddellijk daartegenover te stellen het advies, neergelegd in het adres der Permanente Prijsvraag-Commissie, dat hierachter is afgedrukt. Deze commissie heeft hiermede een prijzenswaardig bewijs van activiteit gegeven en dat het bij dit adres niet blijven zal, kan men veilig voorspellen. Reeds besloot „Architectura et Amicitia" tot het zenden van een adres van adhaesie en aan meerdere adressen, voorstellen, amendementen, en wat dies meer zij, van bevoegde en onbevoegde corporaties en personen zal het in de komende weken wel niet ontbreken.

Laat ons echter eerst nog B. en W. aan het woord laten, waar zij hun meening over de zaak uitspreken en motiveeren als volgt:

***

Ons op grond van het bovenstaande met volle overtuiging vereenigende met het advies van de commissie om het opgemaakte voor-ontwerp tot grondslag voor de definitieve beslissing te nemen, zeggen B. en W., hebben wij thans in de tweede plaats te bespreken de vraag: op welke wijze men, gebruik makende van het door prof. Evers opgemaakte voor-ontwerp, tot het definitieve plan zal geraken.

B. en W. meenen ten aanzien van die vraag, die de commissie in een afzonderlijk schrijven heeft behandeld, het beste te doen haar zelve hier aan het woord te laten.

„Bij de aan professor Evers verstrekte opdracht is voor het gemeentebestuur de absolute vrijheid voorbehouden om het voor-ontwerp te doen strekken voor een nader project voor uitvoering, dan wel tot basis voor een uit te schrijven prijsvraag. Het gemeentebestuur zal dus desverlangd aan een bouwmeester kunnen opdragen naar de lijnen van het avant-project een uitgewerkt plan samen te stellen; het zal evenzeer naar de beginselen van dat ontwerp en naar het geconcipieerde programma een prijsvraag kunnen uitschrijven.

„Die prijsvraag zal dan nog kunnen zijn een besloten prijsvraag, d. w. z. eene met beperkte mededinging, waartoe het gemeentebestuur de deelnemers uitnoodigt, dan wel eene open prijsvraag, waaraan de deelneming vrijstaat, met voorbehoud misschien dat alleen Nederlanders kunnen concurreeren.

„De vraag, wat u in deze te adviseeren zou zijn, heeft in onze commissie het onderwerp van ingaande discussiën uitgemaakt, waarbij van uiteenloopende meeningen is gebleken.

„Terwijl eenerzijds, zonder dat alsnog een bepaalde

naam genoemd werd, de wenschelijkheid werd betoogd om aan een architect van groote reputatie de directe opdracht te geven, werd anderzijds het idee van een prijsvraag krachtig verdedigd, zoowel in zijn meest ruimen zin, als in den meer beperkten vorm van uitnoodiging tot een zeker aantal bouwkundigen te richten, om een ontwerp in te zenden.

„Ten voordeele van de directe opdracht werd voornamelijk aangevoerd, dat de samenwerking met hen van wie de opdracht uitgaat eene veel intiemere kan zijn, wanneer aan een bepaald persoon de opdracht wordt gegeven, dan wanneer een prijsvraag wordt uitgeschreven. In het laatste geval bepaalt zich het contract tot den inhoud van het program, terwijl nader overleg met de bouwheeren à priori is uitgesloten. Ditzelfde geldt tot op zekere hoogte van het zoo gewenschte overleg met den Rijksbouwmeester, die op het aangrenzend terrein het postkantoor heeft te bouwen. Voor besprekingen met een bepaalden architect zal deze titularis toegankelijk zijn, terwijl samenspreking met al degenen, die aan een prijsvraag deelnemen, uitgesloten is.

„Vooral bij een gebouw als een Raadhuis, zoo werd aangevoerd, een dienstgebouw met zeer bijzondere eischen, is de samenwerking met degenen, die de opdracht geven, een zaak van groot gewicht, grooter dan bij een Kerk, een Schouwburg, e. d., waar niet met zoo bijzondere eischen valt rekening te houden. Zoomin als men woningen of kantoren het onderwerp van prijsvragen maakt, even ongeschikt is daarvoor de raadhuisbouw. Daarbij komt nog dat de architect, aan wien de bouw wordt opgedragen, voortdurend met de Directie voor Gemeentewerken overleg heeft te plegen. Ook deze overweging maakt het wenschelijk de keuze geheel in de hand te houden en dus niet aan de uitspraak van een jury toe te vertrouwen.

„Draagt men nu aan een eminent man, die door hetgeen hij reeds eerder bouwde, heeft getoond tot iets groots in staat te zijn, op het definitieve plan te maken, dan heeft men reeds tevoren waarborgen, welke bij een prijsvraag ontbreken. De uitvoering van dit grootsche werk, die men met volle vertrouwen aan hem, op wien de keuze valt, zal kunnen overlaten, zal de kroon zetten op een levenstaak. De wetenschap dat men zich een monument sticht, naast het eervolle van de keuze, zal er toe leiden, dat de geroepene alles geeft wat in hem is en dat men alzoo vertrouwen mag op werk van groote waarde.

„Bovendien werd gevreesd, dat onze meest op den voorgrond tredende en dus ook meest in beslag genomen architecten, niet den tijd zouden kunnen en willen beschikbaar stellen voor het opmaken van een prijsvraagontwerp, zulks met de kans dat hun arbeid zonder eenige belooning zou blijven. Werd die vrees bewaarheid, dan zou men juist niet over de beste bouwkundige krachten ten behoeve van het Rotterdamsche Stadhuis de beschikking hebben. Gewezen werd ook nog op de teleurstelling, wrijving en vertraging bij zoo menige prijsvraag, laatstelijk nog bij die voor het Vredespaleis ondervonden, een gevolg o. m. van het feit dat een programma van eischen nimmer zóó nauwkeurig is op te stellen, dat niet de mededingers — buiten aanraking met den uitschrijver van de prijsvraag en onbekend met de bijzondere voorwaarden waaraan de bouw moet voldoen — zich menige vrijheid in plaatsing, indeeling, versiering en afwerking kunnen veroorloven, die primo de ontwerpen moeilijk vergelijkbaar maakt, secundo de kosten van de meest aantrekkelijke dikwijls boven het beschikbaar bedrag opvoert en tertio bij nagenoeg alle wijzigingen noodig maakt.

„Tenslotte werd nog aangevoerd, dat wanneer men een jury samenstelt ter beoordeeling van een prijsvraag, deze hier te lande een aantal van de beste krachten buiten staat stelt mede te dingen, architecten op wier ontwerpen men juist prijs stelt. De vraag is of er dus, bij het betrekkelijk geringe aantal bekwame bouwmeesters, voldoende arbeid zal worden geleverd om daaruit eene keuze te doen. Wijst men daarentegen zelfstandig een hoogstaand man aan, dan heeft men waarborg van goed werk.

„Tegenover een en ander werd ook de open prijsvraag uitvoerig verdedigd.

„Van oordeel, dat men bij keuze van één man, op grond van diens vroegere goede werken en goeden naam te groot risico loopt geen eminent werk te krijgen, werd er bovendien nog op gewezen, dat het de vraag is of men onder de Nederlandsche architecten iemand zou vinden, die soortgelijk werk heeft uitgevoerd en van wien dus vaststaat, dat hij tot iets dergelijks in staat is. De bouw van een raadhuis voor Rotterdam is niet een werk, zooals er dagelijks voorkomen, doch iets zeer exceptioneels en bezwaarlijk is eenig werk, door thans levende architecten uitgevoerd, daarmede te vergelijken.

„Doch ook overigens, zoo meenden de voorstanders van een open prijsvraag, is het de vrije concurrentie, die het doen moet. De wetenschap, dat ook anderen geven wat zij kunnen, spoort een ieder, die deelneemt, aan, het uiterste te geven wat hij kan. Ook krachten, die voor aanwijzing of uitnoodiging tot mededinging niet of nog niet in aanmerking komen, staat het vrij hun geestesarbeid in te zenden: niet zelden is onder dezulken iets uitstekends voor den dag gekomen. Mocht de bekroning ten deel vallen aan iemand wien de uitvoering bezwaarlijk kan worden toevertrouwd, dan nog is daaraan tegemoet te komen door voor zoodanig geval in het program voor de prijsvraag regelingen op te nemen, zoodat men vrij is den onervarene andere krachten voor de uitvoering ter zijde te stellen. Alleen door zulk een prijsvraag uit te schrijven, meenden sommige leden, krijgt men eene ruime keuze van goede plannen, in verschillende opvattingen, verschillende stijlen. Daaruit doet de jury, die door het gemeentebestuur uit deskundigen en leeken wordt samengesteld, en dus ook wel het woord zal laten aan hen, die in het bijzonder de inwendige inrichting van het gebouw kunnen beoordeelen, de keuze.

„Omwerking van een bekroond plan, tengevolge van nader overleg tusschen bouwheer en bouwmeester, is bovendien geenszins uitgesloten, zoodat de invloed van eerstbedoelde ook hier voldoende verzekerd is.

„Zijn er prijsvragen geëindigd met eene mislukking, dan heeft zulks naar het gevoelen der voorstanders, veelal gelegen in het ontbreken van een goed avant-project. Zoodanig voor-ontwerp is te onzer beschikking in het werk van professor Evers en daarop voortbouwende kan h. i. van mislukking geen sprake zijn.

„Werd, zooals u uit het bovenstaande zal kunnen zijn gebleken, door een deel der commissie de opdracht aan één architect, door een ander deel de open prijsvraag verdedigd, de meerderheid meende ten slotte, dat noch in de eene, noch in de andere richting de juiste weg moest zijn te vinden.

„Terwijl kennelijk het overgroote aantal leden huiverig was op het denkbeeld van opdracht aan één bepaald persoon in te gaan en zulks voornamelijk, omdat men van oordeel was, dat het gevaar dat de gekozene niet aan de verwachting zou beantwoorden te groot is en in ieder geval eene keuze uit meerdere ontwerpen uit verschillende bron de voorkeur moest verdienen, vond ook de algeheele vrijheid van concurrentie geen voldoenden steun.

„Als argument daartegen heeft — behalve het hiervoren geleverde betoog — ook gegolden de vrees, dat men ten slotte toch gehouden zou kunnen zijn aan den ontwerper van het met den eersten prijs bekroonde plan en deze zou kunnen blijken, voor de uitvoering niet de noodige ervaring of praktische kennis te bezitten.

„De vrijheid, om ook ten slotte nog naar goedvinden

te besluiten, die de meerderheid meende dat het gemeentebestuur zich onder geen vorm kan laten ontnemen, loopt ernstig gevaar, wanneer tot een algemeene prijsvraag mocht worden besloten.

„In elk geval zullen de zeer strenge voorschriften, die vanwege den bond der architecten voor „nationale bouwkundige prijsvragen" ten deze vastgesteld zijn of vastgesteld staan te worden, niet onwaarschijnlijk moeilijkheden in het leven roepen, waar het gemeentebestuur van Rotterdam zich bezwaarlijk van te voren zal kunnen onderwerpen aan het resultaat van een prijsvraag, zóó dat in werkelijkheid de mogelijkheid, om een ander dan de bekroonde met de uitvoering te belasten is uitgesloten, tijl het ook dat hem zoo noodig hulpkrachten kunnen worten toegevoegd.

„Zoodanige vrijheidsbeperking kan het gemeentebestuur ware het alleen met het oog op de absolute vrijheid, welke de gemeenteraad moet behouden om in hoogste instantie volkomen onafhankelijk te beslissen, niet aanvaarden.

„Naast de vrees, dat een prijsvraag als bedoeld niet tot het gewenschte resultaat zal leiden en tot moeilijkheden van allerlei aard aanleiding zou geven, gaf het bovenstaande den doorslag.

„Bleef dus over de besloten prijsvraag, de prijsvraag waaraan zij alleen kunnen deelnemen, die daartoe worden uitgenoodigd.

„De commissie is tot het besluit gekomen, dat haar advies in die richting zal moeten luiden. Zij meent met overtuiging het uitschrijven van een besloten prijsvraag, ter verkrijging van een alleszins goed bouwplan, te moeten aanbevelen, doch zou eenigszins willen afwijken van den gewonen vorm. Wordt toch, naar hetgeen in het algemeen onder besloten prijsvraag wordt begrepen, voor enkele uitgenoodigden een wedstrijd om prijzen opengesteld, dan zullen daaraan h. i. vele van de bezwaren kleven, die het uitschrijven van een open prijsvraag niet gewenscht doen zijn.

„De commissie geeft u derhalve in overweging te bevorderen, dat tot een nader te bepalen aantal Nederlandsche architecten de uitnoodiging worde gericht een plan voor den bouw van het nieuwe raadhuis in te zenden. Prijzen love men niet uit, doch aan ieder hunner worde, wanneer hij aan het verzoek, overeenkomstig het vast te stellen programma, gevolg geeft, een vooraf te bepalen vast en gelijk honorarium toegekend. Daartegenover blijft het gemeentebestuur, dat dan eigendom der ontwerpen verkrijgt, vrij, al of niet op één daarvan zijne keuze voor uitvoering te bepalen.

„In verband hiermede worde der commissie opgedragen uw college te adviseeren omtrent de samenstelling eener jury, wier hoofdtaak zal zijn de ontwerpen te beoordeelen en daaruit een of meer ter uitvoering aan te bevelen. Zij zal bovendien omtrent de definitieve samenstelling van het programma en de uit te noodigen architecten advies kunnen uitbrengen.

„Op deze wijze wordt tegemoet gekomen aan de bezwaren, zoowel die tegen de opdracht aan één architect, als tegen een algemeene prijsvraag gelden.

„Wordt immers aan den eenen kant de keuze door uitnoodiging van een aantal bouwkundigen verruimd en dus het risico van onvoldoende werk verminderd, aan den anderen kant blijft men volkomen vrij in de opdracht en het gemeentebestuur is aan niemand gebonden, al zal naar alle waarschijnlijkheid de opdracht aan den ontwerper van het beste plan kunnen geschieden, omdat de uitnoodiging alleen zal uitgaan tot hen in wie men vol vertrouwen heeft, ook wat aangaat eventueele executie van hun plan.

„Uitgenoodigd worden in dit geval slechts mannen van gezag in de bouwkunde, mannen die reeds elders hunne sporen verdienden, voor wie de uitnoodiging reeds een erkenning hunner verdiensten is en voor wie eventueel de opdracht tot den bouw van dit grootsche werk de kroon vormt op hun levensarbeid. Tevens spoort hen de wetenschap, dat zij zullen moeten concurreeren met andere mannen van naam aan, hun uiterste krachten in te spannen, alles te geven wat in hen is. Hunne belooning staat te voren vast, ook voor het geval dat hun de bouw niet wordt opgedragen.

„Samenstelling eener jury schijnt de commissie zonder schade voor de concurrentie mogelijk, ook wat de bouwkundige leden betreft, omdat van meerdere personen van beteekenis bekend is, dat zij een uitnoodiging tot deelneming aan de prijsvraag niet wenschen, zich op het „actieve" gebied der architectuur niet meer bewegen en dus voor de jury beschikbaar blijven. Bovendien is niet uitgesloten, dat daarin een enkele bekende buitenlander zitting neemt."

Aan de conclusie van de Raadhuis-commissie meenen B. en W. hun volledige instemming te moeten schenken, omdat, ook naar hun overtuiging, alleen door het inslaan van den door haar aanbevolen weg kan worden verzekerd het bereiken van het tweeledig doel, hetwelk op den voorgrond moet staan. Eenerzijds toch zal daardoor van te voren zijn gewaarborgd, dat men den Stadhuisbouw in handen zal kunnen geven van den man van ervaring, aan wien men met volle vertrouwen het groote werk kan opdragen, terwijl anderzijds, op de ruimste wijze, die hier toelaatbaar is, tot mededinging de weg wordt opengesteld en op de krachten en gaven van de beste bouwmeesters in het land een beroep zal worden gedaan.

Het houden van een eigenlijken prijskamp, waarbij prijzen worden uitgeloofd, in welk geval de deelneming van architecten van naam evenmin ware gewaarborgd wordt, zooals de Commissie reeds schrijft, met den term „besloten prijsvraag" niet bedoeld. De bedoeling is slechts deze, dat een aantal architecten, aan te wijzen na ingewonnen advies van de vooraf te benoemen jury, zullen worden uitgenoodigd om met gebruikmaking van de door prof. Evers verstrekte gegevens en tegen vast honorarium een definitief ontwerp te leveren; dat de ingekomen ontwerpen aan de beoordeeling van de jury worden onderworpen, maar dat zij overigens ter beschikking van de gemeente blijven, zoodat deze, al zal bij haar natuurlijk de bedoeling voorzitten om de uitvoering in handen van den ontwerper te stellen, zich omtrent de wijze van uitvoering de vereischte vrijheid voorbehoudt.

De voorafgaande benoeming van de jury zal aan belanghebbenden den waarborg verschaffen, dat de beoordeeling in goede handen is. B. en W. houden zich overtuigd, dat men er op die wijze in slagen zal een aantal van de eerste bouwmeesters in ons land tot het geven van hun tijd en krachten te bewegen en dat de gemeente zich zoodoende op de meest ruime schaal van de deelneming der allerbesten zal verzekeren.

Het ontwerp en de schetsen van prof. Evers hebben, zeggen B. en W., slechts ten doel gehad om aan te toonen, dat de bouw in den gewenschten omvang ter plaatse mogelijk is, maar sluiten natuurlijk een andere oplossing van de indeeling allerminst uit. Aangezien de schetsontwerpen en ook het plan van indeeling door professor Evers slechts zijn opgemaakt, opdat zij voor de raadhuis-commissie en B. en W., alsmede ook voor den gemeenteraad tot leidraad bij de beslissing zouden kunnen strekken, mag tot publiek maken buiten den kring van den raad voorloopig niet worden overgegaan.

Wel intusschen hebben B. en W. van Prof. Evers de bereidverklaring ontvangen zijn voor-ontwerp, wat het schema van planindeeling betreft, ter beschikking van de uit te

noodigen bouwkundigen te stellen, waardoor het groote voordeel wordt verkregen, dat deze daarmede hun nut kunnen doen en zoodoende de gemeente zelve van den arbeid van Prof. Evers het ruimste profijt hebbe. Z.H.Gel. heeft daaraan zijnerzijds alleen den begrijpelijken wensch verbonden, dat ook hij, al zal dit voor hem natuurlijk geen nieuwe opdracht of uitnoodiging in zich sluiten, mede in de gereedliggende voor-ontwerpen, of desverkiezende een nog eenigszins omgewerkt ontwerp, aan de beoordeeling der jury te onderwerpen.

Omtrent de samenstelling van de jury stellen B. en W. zich voor nader met de commissie te beraden, terwijl zij voor de keuze en de bepaling van het aantal der uit te noodigen architecten mede met de jury zelve overleg zullen moeten plegen. Een cijfer van de kosten, die de door hen aanbevolen weg aan uitbetaling van honorarium zal medebrengen, kunnen zij in verband daarmede niet noemen. Ook de formeele aanwijzing van het voor den bouw vereischte crediet, waartoe zij de commissie voor de financiën zouden hebben te raadplegen, is als gevolg daarvan niet mogelijk en zij vleien zich daarom, dat met de mededeeling, dat met een crediet van 3½ tot uiterlijk 4 millioen zal kunnen worden volstaan, door den gemeenteraad genoegen kan worden genomen.

B. en W. stellen den gemeenteraad derhalve voor:

1°. te besluiten, dat de Raadhuisbouw zal plaats hebben in den omvang als volgens het ontwerp van professor Evers mogelijk is gebleken en hen te machtigen om in nader overleg met de Raadhuis-commissie en met de door hen te benoemen jury over te gaan tot het richten van uitnoodigingen aan bouwmeesters, in voege als hierboven nader is uiteengezet;

2°. hen te machtigen den bouw te doen uitvoeren overeenkomstig het op die wijze te verkrijgen ontwerp, mits daarvoor een niet hooger bedrag dan 3½ à 4 millioen wordt vereischt.

ADRES VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Aan

den Gemeenteraad van Rotterdam.

Edelachtb. Heeren,

De Permanente Prijsvraag-Commissie handelende in opdracht van:

de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" te Amsterdam; de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, en den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.

Kennis genomen hebbende van het voorstel van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam, in zake den bouw van een nieuw raadhuis aldaar; neemt bij deze de vrijheid zich naar aanleiding daarvan tot Uw College te wenden met eenige opmerkingen, die zij in Uwe welwillende overweging aanbeveelt.

Geruimen tijd geleden hadden bovengenoemde Vereenigen de eer zich tot U te wenden met het verzoek, het daarheen te willen leiden, dat voor den bouw van het raadhuis een algemeene nationale prijsvraag werd uitgeschreven.

Het behoeft dienvolgens geen betoog, dat zij gaarne hadden gezien, dat op hun verzoek eene gunstige beschikking ware genomen, doch nu dit niet is geschied en Burgemeester en Wethouders en de Raadhuiscommissie, in den breede de bezwaren hebben ontwikkeld, die h. i. tegen eene algemeene prijsvraag zijn in te brengen, zij het de Permanente Prijsvraag-Commissie vergund hare meening daartegen over te stellen.

Waar genoemde college's in hunne beschouwingen een parallel trekken tusschen de voor- en nadeelen aan het uitschrijven van prijsvragen en het geven van een directe opdracht aan een enkel architect verbonden, rijst de vraag of niet met eenige voorliefde de voordeelen der directe opdracht en de nadeelen van het prijsvraagstelsel in het licht worden gesteld.

Ten voordeele van directe opdracht wordt b.v. aangevoerd: dat de samenwerking met hen, van wie de opdracht uitgaat, een veel intiemere kan zijn, dan bij het uitschrijven van een prijsvraag. Dit betoog zou juist zijn, indien na de inlevering van het prijsvraagantwoord, het overleg tusschen opdrachtgever en bekroond architect ophield, doch het tegendeel is waar, eerst dan b e g i n t het intieme overleg dat het definitieve ontwerp doet ontstaan, evenals dit ook bij vrije opdracht eerst beginnen kan wanneer de opdracht verkrijgende architect zijn op algemeene gegevens gebaseerd schets-ontwerp heeft opgemaakt.

Bij de redeneering van Burgemeester en Wethouders wordt het karakter en het doel van een prijsvraag miskend. Dat is n i e t en k a n niet zijn om een in a l zijn onderdeelen afgewerkt project, gereed voor aanbesteding, te verkrijgen, doch om in groote lijnen de best mogelijke dispositie voor een bepaald geval te verkrijgen, wat alleen mogelijk is bij v e r g e l i j k i n g van verschillende oplossingen door verschillende personen op d e n z e l f d e n basis gegeven. Hetzelfde geldt i. c. ook voor het gewenschte overleg met den Rijksbouwmeester, die op het aangrenzend terrein het postkantoor heeft te bouwen.

Ook met dezen titularis begint een intiem overleg eerst na de opdracht aan den eventueel in de prijsvraag bekroonde.

Door niets wordt verder gestaafd de bewering, dat een raadhuis geen onderwerp voor een prijsvraag zou zijn. De menigvuldige raadhuizen in het buitenland, die allen als gevolg van prijsvragen gebouwd werden, zijn het sprekendste bewijs voor het tegendeel, wij noemen slechts Leipzig, Hamburg, Wiesbaden, Charlottenburg, Dresden, Cassel, Londen, enz., enz. Volmaakt onbegrijpelijk is de uitspraak dat om deze reden, het oordeel over het raadhuisplan niet aan eene (deskundige) jury moet worden toevertrouwd, doch in eigen (niet-deskundige) handen gehouden moet worden.

Naast een object ten dienste der stadsadministratie dient toch het te stichten gebouw ook een product van bouwkunst te zijn, en wel een dat voor reeksen van geslachten zal hebben te getuigen van het peil, waarop de kunst als nationale uiting in het begin der twintigste eeuw hier te lande stond, en het oordeel h i e r over komt ten slotte den architect toe.

Er is geen enkele reden om aan te nemen dat een jury, waarin naast de deskundige aesthetici ook zitting hebben zij, die op de hoogte zijn van de eischen door de stadsadministratie gesteld, geen juist oordeel zou hebben of dat dit oordeel persé achter zou staan bij dat van het College van Burgemeester en Wethouders of van den Raad.

Evenmin is het duidelijk waarom bij directe opdracht wel en bij indirecte opdracht, na b e k r o n i n g in een prijsvraag, n i e t verwacht mag worden, dat de architect het beste wat in hem is zou geven bij de conceptie en de uitvoering van zijn geesteskind, en waarom een architect van goede reputatie en erkende bekwaamheden, zulk een taak als bekroning van zijn bouwkunstenaarsloopbaan beschouwend, zich meer in zou spannen dan hij, die met een frissche scheppingskracht bezield, onderworpen aan de prikkeling, die elke wedstrijd in zich draagt, zich met geestdrift zet aan de oplossing van het vraagstuk, dat de prijsvraag hem biedt, met het ideaal voor oogen zich wellicht het l a n g begeerde f u n d a m e n t voor een eervolle loopbaan te stichten.

Kan de Permanente Prijsvraag-Commissie dan niet aanvaarden de argumentatie, die Burgemeester en Wethouders

tot hun conclusie leidde, zoo erkent zij ten volle het recht en den plicht van dat College, om, te rade gaande met zijn verantwoordelijkheidsgevoel, de keus te doen die het meent dat het best tot de verwezenlijking der raadhuisplannen zal leiden, mits daarbij ruimte gelaten worde aan voorlichting door der zake bevoegden op die punten, waar uitteraard een college van Burgemeester en Wethouders niet zelfstandig oordeelen k a n.

Waar nu Burgemeester en Wethouders ten slotte gemeend hebben met een concreet voorstel voor een b e s l o t e n prijsvraag te moeten komen, meent de P. P. C. ook niet verder op het uitschrijven van een a l g e m e e n e prijsvraag t e moeten aandringen, doch zich te moeten bepalen t o t het toetsen van dat voorstel aan de Algemeene Regelen voor het uitschrijven van nationale bouwkundige prijsvragen, die nu definitief door de bouwkundige vereenigingen zijn vastgesteld en aan welker bepalingen alle leden dier vereenigingen moreel zijn gebonden.

Bij de bestudeering van het voorstel treft in de eerste plaats de minutieuse voorbereiding van het voor Rotterdam zoo belangrijke vraagstuk.

Zoo ooit, dan is het zeker na zulk eene voorbereiding, dat het mogelijk zal zijn een programma voor een prijsvraag op te maken, dat niet reeds in zich zelve de bron tot teleurstelling bevat, zooals zoo vaak tot nadeel van het aanzien, dat prijsvragen hier te lande genieten, het geval was.

Uit de zeer bevoegde handen van Prof. Evers en het langdurig en herhaalde overleg dat tusschen hem en de vertegenwoordigers der gemeente heeft plaats gehad, kan een plan zijn voortgekomen, dat in allen deele doorwerkt, en in bijzondere mate geschikt kan zijn om tot grondslag voor een prijsvraag-programma te dienen.

Het komt de P. P. C. voor, dat daarmede dan ook bereikt moet worden geacht het doel, dat bij het geven van die opdracht aan Prof. Evers beoogd werd.

Uit het voorstel van Burgemeester en Wethouders meent echter de P. P. C. te moeten opmaken, dat, dat College verder wenscht te gaan en dit plan niet alleen wenscht te gebruiken als grondslag voor het prijsvraag p r o g r a m m a, doch ook als grondslag voor de door de uit te noodigen architecten te maken plannen z e l v e, en zij meent, dat hierin een gevaar gelegen kan zijn.

Zonder eenerzijds de waarde van een zoodanigen leiddraad voor de mededingende architecten te onderschatten, wordt daardoor andererzijds een band aan hunne vrije fantasie aangelegd, die het vinden van wellicht nog betere en vernuftiger oplossingen dan in het plan van Prof. Evers zijn belichaamd, in den weg staat. Hierdoor kan een deel van het nut, dat men zich voorstelt uit de in 't leven te roepen concurrentie te trekken, verloren gaan. In ieder geval zou de P. P. C. het verstrekken van het schetsontwerp van Prof. Evers aan de mededingende architecten willen beperkt zien tot de eenvoudigste lijnenschets, en daarvan bepaald uitsluiten alles wat betrekking heeft op het meer representatieve gedeelte van het Raadhuis, opdat voor d a t deel tenminste eene werkelijke vrije concurrentie in 't leven werd geroepen.

Evenmin kan de P. P. C. medegaan met de beschouwingen van B. en W. en de Raadhuis-Commissie, waar deze, zonder het te kiezen materiaal voor de façaden bepaald te noemen, toch de richting aangeven, waarin gekozen behoort te worden.

Zij meent op te mogen merken, dat het begrip van monumentaliteit beslist n i e t gebonden is aan eenig materiaal en dat het in 't bijzonder niet juist gezien is om het gebruik van het bij uitstek nationale materiaal, den baksteen, den roem van Holland, tot een te ondergeschikte plaats terug te dringen.

Ook de wijze waarop de prijsvraag zal worden afgewikkeld, is aan bedenking onderhevig met name de wijze waarop de beoordeeling der ontwerpen zal worden geregeld en waarop zal worden beslist omtrent de uitvoering.

Betwijfeld mag worden of architecten gevonden zullen worden, die, moreel onderworpen als zij zijn, aan de regelen op prijsvraaggebied, die zij zelve hebben helpen in 't leven roepen, zich onder die voorwaarden tot mededinging of voor het jurylidmaatschap zullen laten vinden.

Wanneer toch ten slotte een juryuitspraak en een eerst aangewezen plan eenvoudig door leekenuitspraak in tegenovergestelden zin ter zijde kan geschoven worden, dan heeft zulk een juryuitspraak geen waarde voor den mededinger en vervalt daarmede voor hem den eenigen waarborg voor een juiste berechting van zijn zaak.

Kan bij eene algemeene prijsvraag de prijsvraaguitschrijver zich onder zekere voorwaarden het recht voorbehouden, om een ander dan den eerst-bekroonde met de uitvoering van den bouw te belasten, dan heeft dat eenigen zin, omdat hij door de vrije mededinging geen invloed op de keuze der mededingers heeft gehad, doch bij besloten mededinging ligt in de uitnoodiging daartoe het bewijs, dat de prijsvraaguitschrijver den uitgenoodigde ten volle competent voor de taak acht, en kunnen er geen termen zijn, den eerstaangewezene te passeeren.

Volkomen begrijpelijk is het, dat het Gemeentebestuur in laatste instantie beslist omtrent de opdracht van het werk, doch den mededingers behoort meerdere zekerheid verschaft te worden, dat niet willekeurig de eerstaangewezene op zijde zal worden gezet en met zijn plan zal worden gehandeld, zonder dat hij daarop eenigen invloed kan uitoefenen.

Ten slotte moet de P. P. C. hare bevreemding uitspreken over de intentie van B. en W., om ook Prof. Evers gelegenheid te geven, ook al is het niet als uitgenoodigde, deel te nemen aan den wedstrijd, aan welker voorbereiding hij zulk een ruim deel nam. Overbodig is het te zeggen, dat daardoor de concurrentie in hooge mate onzuiver wordt gemaakt, doch bovendien kan het ook Prof. Evers niet onbekend zijn, dat dit te eenen male in strijd zou zijn met den geest, die bij de samenstelling der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen voorzat, en die zoowel aan juryleden als aan de leden der P. P. C. en aan ieder, die een werkzaam aandeel aan de voorbereiding of berechting van een prijsvraag deelneemt, de mededinging in die prijsvraag verbiedt.

Op grond van het aangevoerde neemt de P. P. C. de vrijheid, Uw College zeer dringend te verzoeken het daarheen te leiden, dat bij de behandeling van het voorstel van Burgemeester en Wethouders aan de geopperde bezwaren worde tegemoet gekomen.

Met verschuldigde hoogachting,

De Permanente Prijsvraag-Commissie:

A. SALM G.Bzn.,
Voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
Voorzitter.

C. N. VAN GOOR,
1e Secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten,
Secretaris.

PAUL J. DE JONGH,
2e Secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten,
Penningmeester.

Rotterdam.
Amsterdam, 1 October 1911.

* * *

Nader wordt nog gemeld, dat het raadslid mr. S. J. L.

van Aalten een motie heeft voorgesteld, strekkende om den Raad te doen uitspreken, dat deze van oordeel is, dat tot een machtiging van B. en W. om den Raadhuisbouw overeenkomstig een bepaald ontwerp te doen uitvoeren eerst behoort besloten te worden, nadat aan den Raad het oordeel der te benoemen jury over de in te dienen definitieve ontwerpen zal bekend zijn. En in verband hiermede wil de motie uitstel van het tweede punt van het nader voorstel van B. en W. in zake den nieuwen Raadhuisbouw.

(Wordt vervolgd.)

De St. Jacobstoren te Vlissingen.

Bij den noodlottigen brand, die de Groote Kerk te Vlissingen getroffen heeft, is een van de schilderachtige torenspitsen uit den Hollandschen Renaissancetijd verloren gegaan, zooals men die ook nog op andere plaatsen aantreft, opgetrokken op een Gothisch onderstuk, niet altijd even rationeel zich daaruit ontwikkelend, maar als geheel steeds op aangename wijze het stadsbeeld domineerend.

Gelukkig, het was niet het eenige voorbeeld, wij bezitten er nog meer, mooiere en minder mooie, en toch wij betreuren het verlies, omdat wij van die typische monumenten er geene kunnen of willen missen.

Dat men te Vlissingen, waar toch reeds zooveel door allerlei rampen, brand, overstrooming, bombardement, is verloren gegaan, waar men van de Middelkerk en het oude Raadhuis geen spoor meer vindt, diep onder den indruk van den kerkbrand was, en misschien nog is, kunnen wij ons levendig voorstellen.

Van de kerk en toren gaf indertijd de gemeente-archivaris C. P. I. Dommisse de volgende beschrijving:

De St. Jacobskerk was een ruim en fraai gebouw in vroeg Gothischen stijl. Het was een kruiskerk en had vijf beuken, waarvan de buitenste de kapellenkrans vormde. Deze kapellen waren tien in getal, vijf aan de eene en vijf aan de andere zijde, zij grensden aan de zijbeuken van het Groote Schip of Middenschip der kerk en begonnen beneden het Dwarsschip of Transsept.

De geheele kerk was in gemengde bak- en bergsteen opgetrokken.

De kolommen hadden geprofileerde basementen en rijk met gestyleerde koolbladeren versierde kapiteelen.

De omlijstingen der lichtopnemingen waren uitgevoerd in afwisselende bak- en bergsteen. Het houten gewelf in de kerk was aangebracht in 1824.

Wat de kerkmeubelen betreft, verdiende de predikstoel in de allereerste plaats de aandacht. Deze was van eikenhout en had, evenals de daarboven zich bevindende hemel, een achtkantigen vorm. Men beklom den kansel langs een trap van acht treden, die voorzien was van een sierlijk gebeeldhouwde leuning. Een koperen pelikaan met uitgeslagen vleugelen, haar jongen voedende met bloed uit haar borst, vormde voor het meerendeel den lezenaar.

De koperen lezenaar, die door den voorlezer gebruikt werd, was versierd met het wapen der stad en vier engelekopjes; voorts droeg hij 't jaartal 1652. Onder den preekstoel bevond zich een koperen arm, om het doopbekken te dragen.

De tegenwoordige preekstoel werd in het jaar 1626 gezet tegen den tweeden pilaar aan de linkerzijde bij het orgel.

De tuin werd gevormd door een fraai gebeeldhouwde schutting van eikenhout en dateert waarschijnlijk van 1587.

De beide ingangen van den tuin waren versierd met gegoten koperen bogen, waarvan de boveneinden twee engelen voorstellen, die het wapen der stad, zijnde een koperen flesch, staande op een bijbel, vasthouden.

(Deze koperen bogen zijn behouden kunnen blijven.)

Aan de linkerzijde van het orgel bevond zich de z.g. 12 Apostelenbank. Dit gestoelte met zijn twaalf stallekens is vroeger door een gehemelte overhuifd geweest, waarscijnlijk in den trant van de z.g. regeeringsbank, met hooge ruggen achter de zittingen en door beeldhouwwerk versierd.

In de zeventiende eeuw werd tegen de noorderkapel (later de Engelsche kerk) de z.g. regeeringsbank gezet. Deze fraai gebeeldhouwde bank droeg dien naam omdat daar weleer boven aan den rechter- of westkant de zitplaatsen waren van de officieren, den burgemeester en de gecommitteerden in collegiën, en aan den linker- of oostkant die van den secretaris, den pensionaris en van de schepenen der wet; vóór de burgemeesters zaten de oud- en buiten regeering zijnde schepenen, en aan de linkerzijde vóór de schepenbank zat de vroedschap.

In 1829 besloot de gemeenteraad om een nieuwe regeeringsbank in de nabijheid van den toren te plaatsen, doch de kerkeraad en de kerkvoogdij achtten de plaatsing ervan aldaar zeer ongewenscht, aangezien hierdoor niet alleen de militairen en vele geringe lieden zouden verstoken zijn van geschikte plaatsen, maar vooral omdat men vreesde, dat daardoor de predikant minder goed zou worden verstaan.

Door de predikanten was toch verklaard dat, sinds de bekoepeling in 1824, de kerk minder gemakkelijk te bespreken was.

Tengevolge van deze bezwaren werd van de plaatsing eener nieuwe regeeringsbank afgezien, doch voor de leden van den raad met derzelver minister, mitsgaders voor de leden der Provinciale Staten, het bovenste deel der oude regeeringsbank bestemd.

De onderste bank werd aangewezen voor de rijks- en stedelijke controleurs, ontvangers en officieren der schutterij, terwijl een bank in het zgn. „Jeruzalem" zou worden gemaakt voor de ambtenaren der marine en de officieren van land- en zeemacht.

Boven den hoofdingang der kerk stond het front van het oude orgel dat het jaartal 1690 droeg.

In 1765 werd besloten een nieuw en fraai orgel te stellen in het koor van de Groote Kerk. Hetgeen van het oude kon gebruikt worden benuttigde men ervoor. De heer Claude de Chuy, Raad en Oud-Burgemeester der stad, schonk voor dit doel 600 pd. Vlaamsch.

Voorts droegen ertoe bij de overheden, de Ned. kerkeraad, de Burger krijgsraad, verscheidene Gilden en een groot getal burgers, waaronder Lutherschen en Doopsgezinden. Ook verkreeg men uit Zeelands hoofd- en hofstad vrij aanzienlijke giften.

Zooals bekend, werd het vervaardigen van het nieuwe orgel opgedragen aan den Vlissingschen orgelmaker Albertus van Os. Het orgel verkreeg 44 registers en werd na volbrachten arbeid, opgenomen door den vermaarden Groningschen organist Jacob Wilhelm Lustig. Volgens accoord werd aan Van Os voor het vervaardigen enz. uitbetaald f 5400.

Vóór het orgel werd een fraaie balustrade gemaakt, voorzien in het midden van een groot schild, waarop het wapen der stad prijkte en voorts van kleine schilden met de wapens van de heeren kerkmeesters en commissarissen. Deze wapens werden op het laatst der 18e eeuw, tengevolge der omwenteling overschilderd, doch in 1856 heeft men de wapenborden er weer mede versierd.

Aan de westzijde der kerk verhief zich de toren, die gerekend werd, zoo oud te zijn als de kerk. Vierkant van onder was hij ter hoogte van ongeveer 43 M. van steen opgetrokken. Daar bevond zich de eerste gaanderij, die achtkantig was en met eene houten balustrade omgeven. Vervolgens rees de toren in achtkantigen vorm omhoog. Een tweede gaanderij vond men hooger. Tusschen deze gaanderijen bevonden zich aan vier zijden de wijzerplaten der torenklok.

Boven de tweede gaanderij hingen, in de openingen tusschen de acht zware pilasters, de klokken van uurwerk en carillon. Nog hooger bevonden zich weer pilasters en klokken, en daarboven verhief zich een met leien gedekte bal in den vorm van een peer, waarop een vergulde bal met ijzeren kruis en koperen weerhaan waren aangebracht.

De toren had bij de stichting slechts de hoogte van 43 M. Boven het metselwerk bevond zich toen een kap, doch in 1501 werd deze afgebroken en de toren opgetrokken in den vorm zooals hij tot vóór den brand gebleven is.

Reeds is tot wederopbouw van de kerk besloten en van verschillende belangstellenden werden daarvoor ruime giften toegezegd.

Ook voor den wederopbouw van den toren is door B. en W. een voorstel bij den Raad ingekomen en het valt niet te betwijfelen of dit zal zonder eenige tegenwerping worden aangenomen.

Vlissingen wil zijn kerk en toren terug hebben en liefst in de oude en historische vormen, waarin men ze van ouds gekend heeft.

Met dien wensch wordt niet in alle bouwkundige kringen ingestemd, zooals o. a. blijkt uit een artikeltje in een der laatste nummers van „De Bouwwereld". De vraag, die zich voordoet, komt in hoofdzaak hierop neer, of het rationeel is, een nagenoeg geheel vernield gebouw, ook al zijn daaraan historische herinneringen verbonden, die het oude doen terugwenschen, weder in de oude vormen te reconstrueeren. Onbelangrijk is deze quaestie zeker niet, maar verschillende omstandigheden beletten ons momenteel, er nader op in te gaan.

Meer actueele vraagstukken zijn thans aan de orde, maar wellicht komen wij er binnenkort op terug.

Uit de Staatsbegrooting voor 1912.

Op de Staatsbegrooting voor 1912 zijn onder de verschillende hoofdstukken bedragen uitgetrokken voor bouwwerken of voor doeleinden, die met de bouwvakken verband houden, waarvan wij hieronder een beknopt overzicht laten volgen.

HOOFDSTUK I. (Huis der Koningin).

Als tweede termijn van den ver- en bijbouw in en aan het Koninklijk zomerverblijf Het Loo is weder f 145.000 uitgetrokken.

HOOFDSTUK IV. (Justitie).

Gebouwen. Het totaal der raming bedraagt f 174.500. Daaronder zijn begrepen f 3300 voor den aanbouw aan de strafgevangenis te 's-Gravenhage, voor het plaatsen van drukpersen en f 6600 voor den bouw van een ijzermagazijn op het terrein van de strafgevangenis te Rotterdam. Voor een kantongerechtsgebouw te Purmerend wordt f 16.500 aangevraagd. Voor verbouwing van het rechtsgebouw te Groningen wordt pl.m. f 80.000 geraamd, alzoo pl.m. f 40.000 minder dan het vorige plan en voor verbouwingskosten voor het gebouw, waarin Hof en Rechtbank te 's-Gravenhage zijn gevestigd (voormalig Paleis van Prins Frederik) pl.m. f 25.000.

Overgegaan zal worden tot den bouw van een nieuw Paleis van Justitie te 's-Hertogenbosch. De bouwkosten daarvan worden geraamd op f 595.000 over 5 jaren te verdeelen.

HOOFDSTUK V. (Binnenlandsche Zaken).

Nieuw aangevraagd wordt een eerste termijn van f 25.000 voor den bouw (die in het geheel f 226.380 zal kosten) voor een nieuwe Rijkskweek- en leerschool voor onderwijzers te Haarlem.

Universiteit te Leiden. Gerekend wordt op uitbreiding van het natuurkundig laboratorium, op den bouw van een nieuw laboratorium voor anorganische scheikunde.

Universiteit te Utrecht. Voor deze inrichting wordt aangevraagd een tweede termijn van f 75.000 voor den voortgezetten bouw van het nieuw pharmaceutisch laboratorium; f 50.000 voor uitbreiding van de wasscherij der klinieken enz. (voorloopig cijfer, onder voorbehoud van een aanvullingsaanvraag).

Rijksuniversiteit te Groningen. Op vernieuwing van de electrische installatie in het botanisch laboratorium wordt gerekend; op aankoop van eenige perceelen bij den hortus enz.

Verhooging van het rijkssubsidie voor de Amsterdamsche school voor middelbaar technisch onderwijs; f 10.000 als eerste termijn wordt gevraagd voor een begin van uitvoering van de plannen tot reorganisatie van het technisch en kunstonderwijs te 's-Hertogenbosch; in verband met de reorganisatie van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam wordt, behalve het Rijkssubsidie van f 40.000 voor de Academie, nog een subsidie van f 15.000 uitgetrokken voor drie nieuwe avondteekenscholen; een subsidie van f 3000 voor een vervolgcursus in verbinding met de Ambachtsschool te Sneek.

Nieuwe subsidiën worden voorgesteld voor een Ambachtsschool te Delft en voor een vaksmeedschool te Nieuwkoop.

Verhooging van subsidie wordt aangevraagd voor verschillende teekenscholen, alsmede voor scholen voor speciale vakken. Voorts zullen aan ambachtsscholen avondcursussen in de kennis van motoren worden gesteund.

Monumenten.

Verscheidene subsidies voor herstellingen van monumenten zijn afgeloopen. We vinden nu voorgesteld: laatste van de twee termijnen voor het St. Pieters- en Bloklands-Gasthuis te Amersfoort; en de tweede termijn voor Doorwerth. Hierbij staat aangeteekend, dat omtrent de restauratie van dit kasteel nog steeds geen overeenstemming is verkregen, doch, dat, in afwachting, dat die overeenstemming tot stand komt, het wenschelijk is hetzelfde bedrag als voor het loopende jaar uit te trekken. Daarna worden genoemd de kerken te Hall, Langerak, Midwolde en (Kath. kerk) Noosbeek. Vervolgens de subsidiën voor: O. L. Vrouwetoren te

Amersfoort, Groote Kerk Breda, Groote Kerk Brielle, St. Lebuinus te Deventer, toren te Doesburg, Groote Kerk te Dordrecht, gewelfschilderingen in de Zuiderkerk te Enkhuizen, Zuidertoren te Enkhuizen, Herv. Kerk te Goes, Kerk te Gouda, St. Bavo te Haarlem, St. Jan te 's-Hertogenbosch, het Gothische Huis te Kampen, de Kath. Kerk te Klimmen, de St. Pieter te Leiden, de St. Jan en de O. L. Vrouwekerk te Maastricht, de torens te Oirschot en Zaltbommel, de Groote Kerk te Zutphen — alle door de Kamers toegestane werken.

De herstelling van den voorgevel van het Raadhuis te Middelburg komt dit jaar klaar; nu blijven nog over de Koertoren en de zijgevel aan de Noordstraat. De gemeente heeft tot de herstelling besloten, onder beding van rijkssubsidie op den zelfden voet. De kosten zijn geraamd op f 28,500, over 5 of 6 jaren te verdeelen. De minister stelt voor de helft te geven.

Het in 1911 voor de Groote Kerk te Arnhem ad f 5000 uitgetrokken rijkssubsidie is het laatste van een bedrag van f 45,000, door het Rijk in 1903 toegezegd voor de herstelling van het Zuidertransept, de zuidzijde van het middenschip en den zuidelijken zijbeuk. Nu zal het noordertransept hersteld worden met het middenschip aan de noordzijde en de aansluitende deelen van den zijbeuk, kosten f 90,000, waarvan het rijk de helft zou dragen, zoodat de minister voorstelt het tegenwoordige subsidie nog 9 jaren voort te zetten.

Onder artikel 179 vindt men de subsidiën voor het onderhoud van dusver niet ondersteunde monumenten. Het zijn: a. het huis In Bethlehem te Gorinchem, «gelukkig gered», zegt de memorie, waarvoor «Oud Gorcum» op een uitgaaf van f 15,000 van het Rijk dit jaar f 3000 zou krijgen;

b. de Lutersche Kerk in Den Haag, inwendig fraai van verhouding en vorm. De kerkeraad wil op eigen kosten het mobilair in goeden staat brengen, doch vraagt voor de herstelling van wanden en plafonds hulp van de regeering. De kosten van het verwijderen van de kalklagen en het weder in goeden toestand brengen van wanden en plafonds zijn f 3000, waarvan het rijk de helft zou geven;

c. de St. Jacobskerk in Den Haag.

»De geschiedkunde en architectonische waarde van de Groote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage mag zeker wel zoo algemeen bekend worden geacht, dat breedvoerige uiteenzetting daarvan niet noodig is. Eenvoudig van hoofdvorm zoude zij alleen door de zuiverheid van de onderdeelen van vensters en beeren en door de grootsche ruimteverdeeling hare inwendige waarde reeds uitwendig kunnen aantoonen, ware het niet, dat juist vensters, ingangen, beeren enz. in den loop der tijden zeer zijn verminkt en de hoofdvorm niet meer kenbaar is achter de flauw gebogen muurvlakken van de smakelooze huisjes, die sedert 1850 tegen de kerk zijn aangebouwd. Het doel eener restauratie, die dit fraaie monument weder tot zijn recht zal brengen, dient tweeledig te zijn.

In de eerste plaats amotie van de huisjes rondom de kerk, waarmede gepaard dient te gaan herstelling van de blootkomende muren, van de beeren en tevens herstelling van de vensters, die, hetzij door bouwvalligheid, hetzij door verminking in latere tijden restauratie behoeven.

In de tweede plaats eene herstelling van het inwendige van kerk en koor door de natuursteen van de pijlers met hunne kapiteelen, schalken, bogen enz. weder geheel zuiver te voorschijn te brengen na verwijdering van de herhaalde malen overgestreken lagen witkalk. Verder zal het smakelooze stucgewelf van het koor moeten worden vervangen door een netgewelf van eikenhout.

De kosten van deze werken zijn geraamd op f 252,000. Kerkvoogden der Nederlandsch Hervormde gemeente doen een beroep op de Regeering om hun in deze financieelen steun te verleenen door toekenning van een Rijkssubsidie tot een bedrag van f 110,000. Zij houden zich overtuigd, zoo hun deze Rijkshulp wordt verleend, het ontbrekende bedrag uit anderen hoofde te kunnen bijeenbrengen.

De minister meent, dat, waar het hier geldt het behoud en de herstelling van een zoo belangrijk monument als het genoemde, en waar de verhouding tusschen het gevraagde subsidie en de totale kosten zeker niet onbillijk is te achten, er alle termen zijn dit subsidie te verleenen. Het bedrag zou over 15 à 16 jaren zijn te verdeelen, in verband waarmede hierbij f 7,000 als 1ste termijn wordt uitgetrokken.

d. De mooie Waag in Hoorn verzakt niet, de fundeering is in goeden staat, doch de gevels vertoonen belangrijke zetting en scheuren en ook de balken verkeeren gedeeltelijk in zeer slechten staat. Het gebouw is nu op de gevaarlijkste plaatsen gestut. De kosten zijn op f 30.900 geraamd, waarvan het rijk, in 3 jaar, de helft zou geven.

e. Voor de 13de-eeuwsche Dominikanerkerk te Maastricht is f 38,700 noodig. Het rijk zou ook hier de helft subsidieeren, in 5 jaren.

f. Voor de 14de-eeuwsche Hervormde Kerk te IJselstein is f 53,003 noodig. Ook hier de helft van het rijk, in 5 of 6 jaar.

Rijks-Academie van B. K. De minister heeft zich tot het gemeentebestuur van Amsterdam gewend om zoo mogelijk tot overeenstemming te geraken omtrent vergrooting van het bestaande gebouw voor de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten aldaar op door aankoop te verkrijgen terrein; f 1000 is uitgetrokken voor meerdere verwarming en verlichting van het bestaande gebouw. (Wordt vervolgd).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 14 OCTOBER 1911. No. 41.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Stadhuisbouw te Rotterdam.

Slot. (Zie bladz. 318.)

„De Opmerker" van de vorige week was juist ter perse, toen het bericht ons bereikte, dat in den Gemeenteraad van Rotterdam de motie-Van Aalten, zonder hoofdelijke stemming, en daarna het 1ste deel van het voorstel van B. en W. betreffende den Stadhuisbouw, met 34 tegen 4 stemmen, was aangenomen.

B. en W. zijn door dit besluit gemachtigd, om over te gaan tot het richten van uitnoodigingen aan bouwmeesters, in voege als in de toelichting van hun voorstel is uiteengezet, terwijl de machtiging tot het doen uitvoeren van den bouw is verdaagd. Wij krijgen dus een besloten prijsvraag, maar alweder geen gewone. Het schijnt wel of wij hier te lande altijd wat bijzonders moeten hebben; hier toch bestaat groote kans, dat voor deze bij uitstek nationale zaak, eventueel ook een buitenlandsch architect zal worden uitgenoodigd, om in de jury zitting te nemen, en dat de ontwerper van het program, Prof. Evers, tot mededinging in de prijsvraag zal worden toegelaten. De Permanente Prijsvraag-Commissie maakte op dit laatste in haar adres aanmerking en de heer Buskens trachtte in de raadsvergadering aan B. en W. een verklaring hieromtrent te ontlokken. Het antwoord van den voorzitter luidde, dat Prof. Evers den wensch heeft te kennen gegeven, om zijn werk aan het oordeel der jury te mogen onderwerpen. B. en W. moeten voor dat punt nog het advies inwinnen van de Raadhuiscommissie. Zij hebben op dat punt dus nog geen beslissing genomen.

Overigens echter kwam de prijsvraagquaestie, op enkele vragen van ondergeschikt belang na, in de raadszitting niet ter sprake. De discussies liepen over de vermoedelijke bouwkosten en de oppositie vond voornamelijk haren grond in de overschrijding van vroeger genoemde cijfers, die B. en W. zich thans, in verband met hun nieuwe voorstellen, hebben veroorloofd.

Omtrent de overwegingen, die tot die hoogere cijfers hebben geleid, hebben wij eigenlijk nog niets medegedeeld en van het voor-ontwerp van Prof. Evers gaven wij slechts in hoofdtrekken de indeeling weer, terwijl wij reeds vroeger mededeelden (zie bladz. 300) hoe het gebouw ongeveer zou komen te staan aan den Coolsingel, die een breedte van ongeveer 50 M. zou behouden.

Voorts ligt het in de bedoeling de open ruimte achter het gebouw af te sluiten, waardoor de achtergevel komt te liggen aan een afgesloten plaats, hetgeen de rust in het gebouw zal bevorderen, terwijl zoodoende tevens de achtergevels van de huizen aan het Haagsche Veer aan het oog worden onttrokken. Ter weerszijden van die open plaats zijn ruime ingangen ontworpen, die tot het bureau van bevolking en de verder in het achtergebouw onder te brengen afdeelingen toegang verleenen.

De inrichting eindelijk van de centrale verwarming stelt men zich voor buiten het gebouw te plaatsen en daartoe van een der belendende panden aan de achterzijde gebruik te maken.

Verder leest men in de toelichting van het voorstel nog het volgende, wat wij hier volledigheidshalve mededeelen.

Het kan later nuttig zijn, zich eens te herinneren, welke overwegingen bij de voorbereiding der zaak B. en W. gebracht hebben tot de thans door den Gemeenteraad goedgekeurde wijze van handelen.

***

De bedoeling van B. en W. bij het inroepen van de voorlichting van Professor Evers was in de eerste plaats, dat zij zich zoodoende van den omvang van den bouw, die ter plaatse mogelijk is, alsmede van de kosten rekenschap konden geven. Voor de beoordeeling, inzonderheid van die van de kosten, was daarbij tevens de beschikking over gevelteekeningen vereischt en ingevolge de door B. en W. op advies van de Commissie tot hem gerichte uitnoodiging heeft Prof. Evers daarom aan zijn plan van indeeling toegevoegd verschillende gevel- en perspectiefteekeningen, alzoo verstrekt het volledige voor-ontwerp, hetwelk B. en W. gelijktijdig met de publicatie van het schrijven, waarin de bovenstaande mededeelingen zijn gedaan voor de leden van den gemeenteraad ter bezichtiging doen hangen. Prof. Evers heeft voor den gevel drie verschillende ontwerpen verstrekt. Voor het trappenhuis in het voorgebouw is naast de oorspronkelijke nog een nadere oplossing door hem aangegegeven.

Het opgemaakte ontwerp doet zien — zeggen B. en W., — hetgeen allereerst was uit te maken — dat op het beschikbare terrein een bouw mogelijk is, die het geheel van de thans verspreid liggende secretarie-afdeelingen zal omvatten. Voor de burgerij en voor een goede organisatie van den dienst heeft de samenvoeging haar stellig belang. Ofschoon men niet in de toekomst kan lezen en het mogelijk blijft, dat het rijk nog menige nieuwe taak op de schouders der gemeentelijke administratie zal leggen — aan den anderen kant is inkrimping evenmin ondenkbaar — meent ook de secretaris der gemeente, dat men naar menschelijke berekening de beschikbare ruimte als voor jaren toereikende mag beschouwen. Alleen merkt hij op, dat bij uitbreiding van den werkkring van de afdeeling militaire zaken, als gevolg van hoogere eischen, welke de toekomst mogelijk nog kan brengen, het niet zou zijn uitgesloten, dat de aan die afdeeling toegemeten ruimte te krap zal blijken, althans indien men, hetgeen wellicht gewenscht zal zijn, die ruimte geheel op de beganegrondsverdieping wil vinden. Hij wijst er echter op, dat — afgezien nog van de mogelijkheid van bijbouw op het Doelenterrein — verplaatsing juist van die afdeeling buiten het Raadhuis weinig bezwaar zal opleveren.

Prof. Evers, die bij zijn arbeid voortdurend ter zijde is gestaan door een daartoe door den directeur der gemeentewerken aangewezen bouwkundige der gemeente, heeft in overleg met dezen tevens opgemaakt de raming van de aan zijn ontwerp verbonden kosten, die bij de stukken is gevoegd en die de Raadhuiscommissie tot de conclusie leidt, dat men voor den gewenschten bouw een crediet van $3\frac{1}{2}$ à 4 millioen gulden beschikbaar zal moeten stellen.

Lettende op de gebouwen hier en ginds in ons land uit de 17e en 18e eeuw, particuliere woonhuizen zoowel als openbare gebouwen, die van den voornamen kunstzin van dien tijd nog heden sprekende getuigen zijn, houdt Prof. Evers zich overtuigd — alhoewel dit bij het programma van eischen niet tot voorwaarde behoeft te worden gemaakt — dat men voor den voorgevel van een monumentaal gebouw, zooals het Raadhuis behoort te zijn, ook in onze dagen op het gebruik van natuursteen is aangewezen.

Met die opvatting stemt de Raadhuiscommissie in, terwijl zij, zooals B. en W. reeds schreven, er ook harerzijds van doordrongen is, dat het te stichten Raadhuis moet worden een gebouw, dat met de beteekenis onzer stad in overeenstemming is en waarop de burgerij met trots kan wijzen. Niettemin heeft de commissie terecht begrepen, dat het voor haar plicht was ernstig na te gaan, of men voor den verlangden bouw niet met een lager cijfer kan volstaan. De stellige conclusie, waartoe zij daarbij als vrucht van hare overweging van alle onderdeelen is gekomen, luidt echter, dat op het voor- of hoofdgebouw in geen geval zal kunnen worden bespaard. „Misplaatste zuinigheid moet hier", zoo schrijft de commissie, „zijn uitgesloten, en besparing b.v. op het gebruik van natuursteen, door imitatie of minder „kunstvolle afwerking, waardoor het werk slechts kan lijden, kan niet in aanmerking komen."

Op den achterbouw, die zonder eenige weelde of pretentie is opgezet, wordt op zichzelf evenmin bezuiniging mogelijk geacht. De commissie heeft echter doen onderzoeken, welke vermindering het geraamde cijfer der bouwkosten zou ondergaan, indien men den omvang van den achterbouw beperkt door de afdeelingen burgerlijken stand en bevolking, zoomede militaire zaken en inkomstenbelasting, te laten in het gedeelte aan de Hoogstraat, waar deze thans gevestigd zijn. De berekening, welke daaromtrent op haar verzoek is opgemaakt en die in eene bij de stukken gevoegde nota is opgenomen, doet zien dat het cijfer van de bouwkosten daardoor met f 425.000 zou kunnen worden verlaagd. Daarbij valt echter, zeggen B. en W., gelijk de nota vermeldt, tevens in het oog te houden, dat men de afdeeling inkomstenbelasting onmogelijk kan laten in het oude en gebrekkige gebouw van het vroegere Oude-Vrouwenhuis, en dat ook de afdeeling militaire zaken niet met de tegenwoordige ruimte zal kunnen volstaan. Voor nieuwe en doelmatige huisvesting van die beide afdeelingen zou volgens de opgemaakte raming alleen reeds f 125.000 noodig zijn, nog daargelaten dat men ook voor de afdeeling bevolking naar meer ruimte zou moeten omzien. Bedenkt men, dat er bij verplaatsing van die drie afdeelingen naar het nieuwe gebouw aan de Coolvest, op de tegenwoordige plaats aan de Hoogstraat, met inachtneming van eene verbreeding van deze tot 10 meter, in het geheel pl. m. 1700 M², bouwgrond vrijkomt, die op een waarde van allicht f 270.000 kunnen worden geschat, dan zou door een en ander het bovenvermelde verschil van f 425.000 tot slechts f 30.000 worden teruggebracht. Het behoud van die afdeelingen ter plaatse zou bovendien in zich sluiten, dat men zou moeten afzien van de verbreeding van het betrokken gedeelte van de Hoogstraat, waardoor de gemeente in staat zal zijn het uitgestrekte bezit, hetwelk zij daar ook verder heeft liggen, voor goeden prijs van de hand te doen.

***

Men ziet uit het voorafgaande, dat de Raadhuiscommissie ook het punt van de kosten niet buiten beschouwing heeft gelaten, maar daarbij vroegere plannen en voorstellen, tot een goedkooper oplossing van het raadhuisvraagstuk, voor een meer royale heeft ter zijde gesteld. De oppositie van een lid van het college van B. en W., dat in de Raadhuiscommissie zitting had, en dit is wel niemand anders geweest dan de wethouder Muller, is in de toelichting van het voorstel eenvoudig weggeredeneerd.

Om de waarde dezer oppositie en de tegenspraak van B. en W. met juistheid te kunnen beoordeelen, zou men over meerdere gegevens moeten beschikken dan ons thans ten dienste staan. Wij bepalen ons daarom tot de vermelding van hetgeen de toelichting er van zegt.

***

Eén lid van het college van B. en W. staat de meening voor, dat het de voorkeur verdient het bevolkingsbureau, dat blijkens een mondelinge mededeeling van den hoofdambtenaar nog een twintig jaren als zoodanig dienst kan doen, benevens de andere daarvan praktisch kwalijk af

te scheiden buraux (militaire zaken, inkomstenbelasting en inschrijving voor de scholen) vooralsnog in het gebouwencomplex tusschen de Hoogstraat en het Achterklooster te laten. Hij wijst er op, dat er, ten tijde van het raadsbesluit tot vestiging van een nieuw stadhuis aan de Coolvest, alleen sprake was van de overbrenging daarheen van het tegenwoordige raadhuis, dat in verband daarmede in de toenmalige stukken alleen het cijfer van $1\frac{1}{2}$ millioen voor den bouw van een nieuw raadhuis voorkwam (gegrond op de taxatie van den directeur der gemeentewerken voor de overbrenging van datzelfde complex naar het eind der Hoogstraat) en dat hem, gezien de overige groote uitgaven, welke Rotterdam nog met zekerheid te wachten staan, een uitgaaf van $3\frac{1}{2}$ à 4 millioen ten behoeve van stadhuisbouw voor Rotterdam te hoog voorkomt. B. en W. kunnen echter evenals de Raadhuiscommissie daartoe niet raden. Bouw van een nieuw raadhuis kan door niemand, die de tegenwoordige inrichting kent, en ook door het bedoelde lid niet als eene zaak van weelde worden beschouwd. De gebreken van het bestaande gebouw en het gemis aan doelmatige ruimte worden door B. en W. van dag tot dag ondervonden en voor eene goede organisatie van den geheelen dienst is het een onafwijsbare eisch, dat aan de tegenwoordige verstrooide ligging en versnippering der bureauruimte zoo spoedig als slechts eenigszins mogelijk is een einde kome. Naar de overtuiging van B. en W. kan een uitgaaf van 4 millioen voor dit blijvende doel — eene uitgaaf, zeggen B. en W., waarin men met meer recht dan dit bij menige andere het geval is, het nageslacht mede mag laten dragen — niet te hoog worden genoemd. Gaat men over tot dien nieuwen bouw, dan ligt het voor de hand, dat men met name in het stadhuis onderbrengt de afdeelingen bevolking en burgerlijke stand, die als het ware den grondslag van de geheele gemeentelijke administratie vormen. Op zichzelf ware daartoe reeds reden met het oog op het feit, dat het heen en weer brengen van de registers van den burgerlijken stand, hetwelk in verband met de ten stadhuize plaats vindende huwelijksvoltrekking onvermijdelijk is en dat bij verplaatsing van het stadhuis naar de Coolvest over zooveel langeren afstand zou moeten plaats vinden, niet vrij van bedenking is.

Nu behoud van de drie meer genoemde afdeelingen op de tegenwoordige plaats aan de Hoogstraat slechts een besparing van f 30.000 blijkt te geven — eene besparing welke nog te verminderen zou zijn met, wellicht overtroffen zou worden door het gekapitaliseerd bedrag, dat aan meerdere bodediensten tengevolge van de verspreide ligging zou zijn te betalen — mag men naar de meening van B. en W. mede in verband met het ongerief, hetwelk uit de van het stadhuis afgezonderde ligging dier bureaux voor de burgerij zou voortvloeien, daaraan niet denken. Ook in de kosten, die voor de inrichting dier bureaux op de tegenwoordige plaats zijn gemaakt, kan geen argument voor andere beslissing zijn gelegen. Van eenige beteekenis zijn de in den loop der jaren daartoe gedane uitgaven slechts geweest, voorzoover betreft de groote hal van bevolking; het daarvoor bestede bedrag, voorzoover dit uit de buitengewone middelen werd gevonden, is intusschen bereids ten volle afgeschreven, zoodat de gemeente met de ontruiming slechts prijs geeft een onbezwaard bezit, hetwelk een niet onbelangrijke bate voor de gemeentekas kan opleveren.

***

Wethouder Muller bracht dan ook in de raadszitting van 5 dezer zijn bezwaren nogmaals te berde, doch vond slechts drie medestanders in den raad, die blijkbaar met de voorstellen van B. en W. hoogelijk ingenomen was. De discussie was feitelijk van zeer weinig beteekenis, alsof het ook een zaak van weinig beteekenis gold. B. en W. danken evenwel voorzeker hun succes in de eerste plaats aan de grondige voorbereiding hunner voorstellen en in de tweede aan de motie-Van Aalten, waardoor de zaak in zoover vereenvoudigd werd, dat vele vraagpunten en moeilijkheden tot nader order werden verschoven.

Over de prijsvraagquaestie heeft niemand zich warm gemaakt, het effect van de adressen, die daarop betrekking hadden, is nihil te noemen en wij betwijfelen of de bouwkundige vereenigingen bij machte zullen zijn, nog op eenigerlei wijze op het verder verloop der zaak invloed uit te oefenen, maar toch meenen wij, dat nog niet alle pogingen daartoe mogen worden opgegeven.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT TE ROTTERDAM.

Rapport der Jury.

Op het bepaalde tijdstip bleken te zijn ingekomen 26 antwoorden, onder de motto's:

1. Lelie, 3 teekeningen; 2. Homo sum, 6 teek.; 3. Solutie, 5 teek.; 4. Sub sole nihil perfecton, 6 teek.; 5. Slamat Djalan, 5 teek.; 6. Krabbels, 7 teek., geen begrooting; 7. A. J. S., 11 teek.; 8. Klarinet, 4 teek.; 9. 30.000, 8 teek.; 10. De goede gedachte, 6 teek., geen memorie van toelichting; 11. A. in cirkel (geteekend), 4 teek.; 12. Beaumont, 6 teek.; 13. C., 6 teek.; 14. Park in driehoek (geteekend), 12 teek.; 15. Idée, 5 teek.; 16. Tabe, 12 teek.; 17. Zonnetij, 6 teek.; 18. Tollens, 11 teek.; 19. A. O. S., 4 teek.; 20. O. S. in cirkel (geteekend), 9 teek.; 21. Lumen, 3 teek.; 22. 30 M. in rechthoek (geteekend) 9 teek.; 23. E., 8 teek.; 24. D., 7 teek.; 25. In gebreken, 4 teek., geen begrooting; 26. Driehoek in cirkel, 6 teekeningen.

Behoudens de gebruikelijke uitzonderingen was het gehalte der ingekomen antwoorden over 't algemeen vrij goed.

In aanmerking genomen de moeilijkheid aan een goede oplossing van het vraagstuk, in verband met de beperkte bouwsom, verbonden, is het een heugelijk verschijnsel te noemen, dat een betrekkelijk groot aantal antwoorden, die alle in meerdere of mindere mate kwaliteiten bezitten, werden ingezonden, en meent de Jury hulde te moeten brengen aan den ijver en de werkkracht, waarvan die arbeid de vrucht was, en dit te meer, waar slechts een betrekkelijk korte tijd ter beschikking der deelnemers aan de prijsvraag kon gesteld worden.

In 't algemeen is in de ontwerpen gestreefd naar beknoptheid, hoewel deze niet altijd, en dikwijls niet op rationeele wijze verkregen is. Bij sommige ontwerpen leidde dit streven tot een in elkander passen van de elementen der conceptie, waardoor de doorgaande lijnen in het plan verloren gingen en een indeeling verkregen werd, die we gewoon zijn met den naam van hokkerig te bestempelen; hoewel alle gevraagde onderdeelen aanwezig zijn en elk op zich zelf de vereischte afmeting en ligging heeft, is dan een geheel verkregen, dat eigenlijk geen geheel is en alle bekoring mist.

In sommige plannen is te veel aandacht geschonken en te veel ruimte verbruikt voor vestibules, ofschoon deze niet een op den voorgrond tredend onderdeel der conceptie

zijn te achten; ook is vaak aan accessoires te veel ruimte opgeofferd.

In 't algemeen is niet begrepen en ook niet opgelost de verbinding van den ingang aan den achtergevel met een directen toegang tot den tuin. In verreweg de meeste plannen ontbreekt zelfs een aanduiding hiervan, en hoewel bij de meeste plannen gemakkelijk in dit gebrek kan worden voorzien, is het toch te betreuren, dat aan dit onderdeel, dat van een zekere decoratieve waarde is, niet meer aandacht is geschonken.

Evenmin is altijd voorzien in een juist verband tusschen de kasteleinswoning en de onder zijn beheer staande keuken met annexen op de verdieping. Vaak is het dien functionaris niet mogelijk de keuken van uit zijne woning te bereiken, zonder dat hij langs een trap naar den beganegrond afdaalt en van daar weer langs een andere trap naar de verdieping klimt.

Bij de meeste plannen zijn de veranda's beperkt tot ééne groote veranda langs den voorgevel, die dan ook meestal voldoende van oppervlakte is.

In de plannen waar langs de zijkanten veranda's zijn ontworpen, zijn deze over 't algemeen niet gelukkig opgelost en belemmerend voor eene goede verlichting der daaraan uitkomende vertrekken.

Bij vele plannen kunnen de veranda's slechts bereikt worden door eenige smalle trappen, wat voor een gemakkelijk gebruik daarvan niet bevorderlijk is, en een groot gebrek in vele plannen is het projecteeren van trappen met spillen en kwartslingers, die in een burgerwoonhuis op haar plaats, doch in een gebouw als het onderhavige, te veroordeelen zijn.

De architectuur is bij meerdere plannen niet geslaagd, dikwijls doet deze meer aan een landhuis, een sanatorium, of iets dergelijks denken, dan aan een societeitsgebouw, en ten slotte, meent de Jury te moeten betwijfelen of een der ingezonden ontwerpen gemaakt zou kunnen worden, voor de toegestane bouwsom, bij eene juiste constructieve en decoratieve uitwerking van wat op de teekeningen is voorgesteld. Een nauwkeurig onderzoek en vergelijking van een aantal begrootingen, allen kloppend op het toegestane bedrag van f 30.000.—, heeft de Jury tot de overtuiging gebracht, dat, het streven om met dit cijfer uit te komen, niet zonder invloed is gebleven op keuze en afmetingen van materialen, en vooral op die posten der begrooting, die gewoonlijk geschat worden.

Ondanks dit een en ander heeft de Jury gemeend aan het Bestuur der Officieren-Societeit te mogen voorstellen, de bekroningen toe te kennen, en te trachten het gebouw volgens het eerstbekroonde plan uitgevoerd te krijgen, met welk voorstel genoemd bestuur zich vereenigde.

Het resultaat van het onderzoek der Jury is, dat

de eerste prijs, groot f 500.—, met algemeene stemmen is toegekend aan No. 3, motto „Solutie";

de tweede prijs, groot f 250.—, bij meerderheid van stemmen aan No. 24, motto „D.";

de derde prijs, groot f 150.—, met algemeene stemmen aan No. 12, motto „Beaumont";

de vierde prijs, groot f 100.—, met algemeene stemmen aan No. 2, motto „Homo sum".

Omtrent dit laatste ontwerp moet opgemerkt worden, dat het in No. 9, motto „30.000", een mededinger voor den vierden prijs had, doch dat ten slotte de verdienste van den plattegrond, die tot de besten der ingezonden ontwerpen behoort, den doorslag heeft gegeven.

Voor de waardebepaling der verschillende ontwerpen heeft de Jury twee schiftingen gemaakt. Bij de eerste schifting vielen uit die ontwerpen, welke wegens dadelijk in 't oog springende gebreken of door te hooge bouwkosten niet voor bekroning in aanmerking konden komen, n.l. de nummers 1, 5, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21 en 25. Bij de tweede schifting vielen na eene nauwkeurige vergelijking uit de nummers 6, 7, 11, 17, 22, 23 en 26. Zoodat ten slotte overbleven de nummers 2, 3, 4, 8, 9, 12, 20 en 24, waaruit de bekroonden in de reeds bovengenoemde volgorde werden gekozen.

Bij de afzonderlijke beschouwing der ontwerpen viel het navolgende op te merken.

No. 3. Motto „Solutie". Dit ontwerp heeft een goed, regelmatig en beknopt plan, de zaal heeft aan aangenamen vorm en wordt goed verlicht door de hoogstaande ramen in den voorgevel. De speelkamers sluiten goed aan de zaal aan en het is een voordeel dat één ervan direct van uit de vestibule is te bereiken; de trappen zijn goed gelegen en goed van grondvorm, eveneens de toiletten, waarvan dat voor de heeren beter kon ingedeeld worden. Het buffet kon minder diep zijn en de daarachter gelegen spoelkamer zooveel verbreed worden, waardoor beide beter aan hunne bestemming zouden beantwoorden. De inrichting en vorm der veranda's is goed en de trappen over de geheele lengte van het open middengedeelte, dat echter des winters eveneens gesloten kan worden, waarborgen een gemakkelijk gebruik daarvan.

De indeeling der verdieping is zeer goed, slechts de woonkamer kon wat ruimer zijn, de verbinding tusschen de kasteleinswoning en de keuken met accessoires is zeer goed. De bestuurskamer met archief zijn goed gelegen en juist van afmeting. De ruimte voor de calorifère in den kelder kon kleiner en die voor de kolenberging grooter zijn, overigens voldoet ook de kelderinrichting aan de daaraan te stellen eischen.

De architectuur is eenvoudig en aantrekkelijk en geeft aan het gebouwtje wel het karakter van sociëteit, waartoe de veranda-oplossing met de aardige ijzeren kolommetjes zeker het hare bijbrengt.

Het teekenwerk is eenvoudig, doch vlot gedaan en de perspectiefteekening handig opgezet. De details van het interieur zijn niet in alle opzichten geslaagd te noemen.

No. 24. Motto: „D.". Dit ontwerp heeft, lichamelijk gesproken, van alle ontwerpen den minsten inhoud. Bij een zeer beknopten plattegrond, zijn de hoogte-afmetingen tot een minimum gereduceerd, waardoor de mogelijkheid van eene uitvoering voor het bepaalde bouwcijfer bij dit ontwerp, waarschijnlijker is dan bij eenig ander ontwerp.

Het geheele plan is aantrekkelijk door de goede lijnen die het vertoont. De zaal is aangenaam van vorm en goed verlicht. De vraag is of de lantaarns, die nimmer een gezellig licht geven, wel noodig zouden zijn. De speelzalen zijn goed gelegen. Dat de bestuurskamer en het archief in de parterre liggen, is een voordeel. De accessoires hebben echter wat te veel van het streven naar beknoptheid geleden; de bergplaats voor buffetmateriaal is te klein, en hoewel het geen groote fout is, dat de toiletten direct van uit de zaal toegankelijk zijn, is dit toch minder gewenscht. Ook het diensttrapje is heel erg beknopt. De veranda, hoewel in plattegrond aardig van vorm, zal in het gebruik niet gezellig zijn. Het gesloten gedeelte is uit architectonisch oogpunt niet essentieel van het opene gescheiden. De indeeling der bovenverdieping is goed; het niet aan de buitenlucht gelegen privaat, hoewel practisch geen bezwaar, is bij een gebouw dat rondom vrijstaat, minder geëigend.

In den kelder zouden de ruimten voor calorifères en kolenberging, wegens hunne respectieve oppervlakten omgeruild dienen te worden.

De architectuur is eenvoudig. Het groote dak werkt daartoe mede en drukt het begrip van beschutting wel uit, doch geeft tevens aan het gebouw het karakter van de bekende Zwitsersche huisjes, wat minder juist te achten is.

Vooral de zijgevels zijn wat armelijk geworden en de keukenuitbouw op de verdieping vliegt er in meer dan ééne beteekenis van het woord wat uit. Het teekenwerk is vlot gedaan; de reproductie ervan (in Immigrafie?) doet prettig aan. De perspectiefjes zijn kranige penteekeningen.

No. 12. Motto: „Beaumont". Geeft een regelmatige, wat te breed opgezette plattegrond, de zaal is goed van vorm en goed verlicht; de speelkamers liggen goed. Alle overige onderdeelen van het plan zijn te ruim met name de vestibules, die in dit gebouw slechts een ondergeschikte rol spelen. De veranda's zijn goed van vorm. Ook de verdieping is niet beknopt genoeg en hier wordt eene directe verbinding tusschen de kasteleinswoning en de keuken met accessoires gemist. Ook de kelderruimten zijn te ruim genomen.

De architectuur is eenvoudig en goed van verhoudingen, doch doet hier en daar denken aan een gebouw van tijdelijk karakter; het terugspringen van de bestuurskamer op de verdieping werkt hiertoe eveneens mee. Prijzenswaardig is het streven een goed zichtbaar dak op het huis te plaatsen. In dit plan is dit streven echter wat overdreven, waardoor aan het gebouw een grootere ruimteontwikkeling is gegeven dan gewenscht is. Dit is vooral zichtbaar in de doorsnede van het dak boven de zaal. De architectonische behandeling van den ingang aan den achtergevel heeft een ander karakter dan die van het overige der gevels, en de repetitie van dien vorm voor den tuiningang is niet van gezochtheid vrij te pleiten.

Het teekenwerk is flink en vast en de teekeningen als zoodanig zijn met zorg en smaak bewerkt; de perspectief is wat zwaar uitgevallen.

No. 2. Motto: „Homo sum". Een beknopte, goed in elkander gezette plattegrond, waarbij een minimum ruimte aan vestibule en gangen is geofferd. De zaal heeft den goeden vorm en is goed verlicht; de speelkamers zijn goed gelegen, en dat de bestuurskamer en het archief beneden liggen is een voordeel, dat aan den lichamelijken inhoud van het geheele gebouw door de beperkte hoogteontwikkeling ten goede komt. Minder goed is het, dat de toiletten, al is het niet direct, dan toch uit de zaal toegankelijk zijn. De veranda is goed van vorm en oppervlakte. Ook de indeeling op de verdieping is goed en de verbinding tusschen kasteleinswoning en keuken met annexen is goed tot stand gebracht. De kelder mist den directen ingang van buiten in den zin van het programma, d.i. geheel op zichzelf staand. Niet te ontkennen valt echter, dat de gevolgde wijze van projecteeren het voordeel geeft geen buitentrappen te hebben, die tot inregenen aanleiding geven. De koekoeken van de kelderramen zouden gemist kunnen worden, overigens is de kelderruimte goed ingedeeld.

De architectuur is wat droog en heeft niet het juiste karakter voor een societeitsgebouw. Aan de veranda's is wat veel materiaal verbruikt. Ook de details zijn niet gelukkig, met name dat van de zichtbare kap in de zaal, die aan een constructie voor veel grootere overspanning doet denken.

Het teekenwerk is zeer correct en met zorg uitgevoerd; de perspectiefteekening is wat zwak.

No. 9. Motto: „30.000". Het plan is wat gezocht. Het streven om een symetrischen gevel op een niet-symetrischen plattegrond te maken, is daarvan vermoedelijk de oorzaak. De zaal heeft daardoor een minder goeden vorm gekregen. Vestibule en toiletten zijn goed, doch wat ruim. De inrichting van buffet en aansluitende ruimten is niet gelukkig. Dat de bestuurskamer beneden ligt is een verdienste. Het gebouw heeft over 3 zijden veranda's, wat volgens het programma juist is, doch waarvan die aan de zijkanten niet gezellig zijn.

De bovenverdieping is minder goed van indeeling. De kasteleinswoning bevat wel de gevraagde vertrekken, doch de vorm van de kap heeft eene juiste en reglematige groepeering der vertrekken in den weg gestaan; evenzoo is dit bij het keukencomplex het geval en de ruimten die onder de lagere gedeelten van de kap vallen, zijn niet of heel slecht bruikbaar. Eene verbinding van kasteleinswoning en keukencomplex is niet aanwezig.

De architectuur is eenvoudig en heeft over 't algemeen goede verhoudingen. Het karakter van societeitsgebouw wordt echter gemist; veeleer wordt de gedachte gewekt aan een groot landhuis. Door den terugsprong aan den achtergevel wordt wel de groote zaal goed (wellicht te overvloedig) verlicht, doch een fraaie gevelomtrek wordt daardoor niet verkregen. Architectonisch niet opgelost zijn de veranda's, vooral die aan de zijkanten, hetwelk vooral op de perspectiefteekening uitkomt.

Het teekenwerk op carton uitgevoerd is met bijzonder veel zorg en uiterst correct gedaan en verraadt een zeer vaardige en vaste hand, vooral in de details die er smakelijk uitzien, komt dit uit; de perspectief is minder gebrekkig.

No. 8. Motto: „Klarinet". Dit plan vertoont een origineelen plattegrond, waarvan de hoofdgedachte juist is te achten, doch die in de onderdeelen niet voldoende is uitgewerkt. De achtkante zaal met overvloedige verlichting en de daar omheen liggende veranda's vormen een alleszins aantrekkelijk hoofdmoment in de conceptie; ook de beide speelzalen als één geheel beschouwd sluiten zich daar wel bij aan. De overige ruimten zijn echter onvoldoende opgelost, vooral de trap naar de bestuurskamer en de ruimte die het buffet en de daarbij behoorende accessoires bevat. Ditzelfde is ook te zeggen van de geheele bovenverdieping. Wel bevat zij alle gevraagde vertrekken, doch een groot deel ervan heeft een minder goeden vorm of is niet bruikbaar voor zijn doel als b.v. het archiefje. Een der slaapkamers ligt bovendien niet direct aan de buitenlucht en de andere is slechts door de woonkamer heen te bereiken.

De architectuur heeft weinig eenheid. De behandeling van de groote zaal met veranda's en die van de overige deelen verschillen in karakter. De zaal met het pyramidedak doet wel aardig, doch de aansluitende bijbouw is te hoog, waardoor de zaal niet tot zijn recht komt, dat komt vooral op de perspectiefteekening goed uit. De entrée is te massaal van conceptie.

Het teekenwerk is goed, de perspectief vlot gedaan en aangenaam van kleur.

No. 7. Motto: „A. J. S.". Het plan is over 't algemeen wat verward; er is wat veel ruimte aan de vestibule en aan allerlei bijkomstigheden verloren gegaan. De groote zaal is goed van vorm en verlichting; de wijze van verlichting van een der speelkamers niet voldoende. De ruimte voor het damestoilette is niet goed te verklaren. De indeeling der bovenverdieping is zeer gecompliceerd en ten gevolge van het laag gehouden dak zijn een groot aantal trapjes aangebracht, om aan de verschillende ruimten de gevorderde hoogten te kunnen geven. De toegang tot de muziektribune gaat door de keuken of de dienkamer; laatsgenoemde en de ruimte voor servies zijn beide zonder direct licht. De trappen in dit plan zijn de bekende burgerwoonhuistrappen met spillen en kwartslingers, welke hier niet op hun plaats zijn te achten.

De architectuur is eenvoudig, is hier en daar niet van gezochtheid vrij te pleiten, doch heeft niet het gewenschte karakter. Het teekenwerk is vrij goed, jammer dat de slordige letters de teekeningen ontsieren.

No. 6. Motto: „Krabbels". Een der weinige plans, waarbij de toegang tot den tuin juist is opgelost. Er is echter wa tveel ruimte aan vestibule en accesoires opgeofferd. De groote zaal is wat onrustig van vorm door de geaccidenteerde lijn van den lichtwand, overigens goed verlicht.

De speelzalen zijn te klein. De bergplaats voor het buffetmateriaal is donker, de buffetinrichting overbodig uitgebreid en daardoor ondoelmatig. Het plan der verdieping is veel te ruim opgezet; de daar geprojecteerde biljardzaal is overbodig en de slaapkamers hebben geen direct licht; de bekrompen lichtkokertjes van 1 × 2 M. zijn in een gebouw dat rondom lichtschepping heeft te vermijden.

Het variantplan vertoont dezelfde gebreken.

De architectuur heeft wel goede eigenschappen, doch is meer geëigend voor een gebouw van groote afmetingen. De veranda's zijn te zwaar, de daklijst-onderbrekingen werken onrustig.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAAG: VERKAVELING WIJCKERVELD MAASTRICHT.

Bij de op heden, 11 October, plaats gehad hebbende uitspraak der jury van bovengemelde prijsvraag zijn toegekend:

de 1e prijs: aan den heer J. Heesterman te Maastricht;

de 2e prijs: aan den heer Jos. Janssens te Zoersel;

de eervolle vermelding: aan den heer E. Hogervorst te Hilversum.

Uit de Staatsbegrooting voor 1912.

(Slot.)

HOOFDSTUK VI. (Marine).

Nieuwe geweerwinkel op 's rijks werf te Amsterdam. De totale kosten zullen f 61,000 bedragen, te verdeelen over 2 jaren.

Verlenging van een der hellingen van aanbouw. Wanneer het voorstel met betrekking tot den bouw op 's rijks werf te Amsterdam van een pantserschip van grootere afmeting dan het laatstelijk gebouwde pantserschip «De Zeven Provinciën» zal zijn aangenomen, ontstaat de noodzakelijkheid tot verlenging van een der hellingen van aanbouw. Voor de uitvoering van dat werk wordt voor 1912 f 20,000 aangevraagd.

Marinierskazerne te Amsterdam. Ten gevolge van de voorgenomen opheffing in den loop van 1912 van het wachtschip te Amsterdam zal meerder militair personeel, dat voor den dienst in de directie Amsterdam benoodigd is, in de marinierskazerne aldaar moeten worden gehuisvest.

Voor eenige voorzieningen aan dat gebouw zijn voor 1912 f 11,000 uitgetrokken.

Gelden zijn voorts aangevraagd voor verplaatsing van het torpedodokje te Willemsoord; voor het maken van een mobilisatiekade ten behoeve van den torpedodienst en het maken van meerdere waterberging voor den torpedodienst te Willemsoord; voor verbouwing van de smederij van het torpedo-atelier te Willemsoord. Voorts wordt voor den bouw van een verspermijnenmagazijn te Willemsoord als eerste termijn aangevraagd f 29.500. Verder zijn gelden uitgetrokken voor inrichting aan de Koopvaardijhaven te Hellevoetsluis van een terrein tot berging van steenkolen en voor een recreatiezaal te Hellevoetsluis.

Nog worden gelden aangevraagd voor den bouw te Nieuwediep van een magazijn tot berging van Inventarisgoederen der verlichting; voor betere huisvesting van de kantoren van den commissaris, den ontvanger en de adjunct-commissarissen van het Loodswezen te Vlissingen. Ook zijn gelden uitgetrokken voor oprichting van een Blaugasfabriek en wel in verbinding met een der bestaande vetgasfabrieken, waarvoor die te Hoek van Holland het meest in aanmerking komt. De totale kosten zijn geraamd op f 100,000, waarvan f 55.000 voor 1912 zijn aangevraagd.

HOOFDSTUK VIII. (Oorlog).

Voor uitbreiding en verbetering van kazerneering van het wapen der marechaussée wordt f 200,000 uitgetrokken, o.a. f 17,600 voor den bouw van de kazerne te Meppel; vervolgtermijnen voor de kazernes te Vaals, 's-Hertogenbosch en Apeldoorn; f 20,000 voor den bouw van 2 dubbele woningen te Groningen en f 31,000 voor aankoop van grond en 1ste termijnen voor de nieuwe kazernementen te Heerlen en Spekholzerheide.

HOOFDSTUK IX. (Waterstaat).

Onder den post, betrekking hebbende op de voorbereiding van werken, is f 6500 begrepen voor het opmaken van een meer uitgewerkt plan met begrooting voor den aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer. Voor het opmaken van dat uitgewerkte plan en bijbehoorende maatregelen is een afzonderlijk technisch bureau gevestigd, onder leiding van den ingenieur van den Rijkswaterstaat te Hoorn. Den 1sten Juli is door dat bureau een aanvang gemaakt met de werkzaamheden verbonden aan dat nader onderzoek, dat $1^1/_2$ à 2 jaar zal duren.

Met Noord-Holland is een regeling getroffen, volgens welke deze provincie in de totale kosten van het onderzoek, globaal geraamd op f 12.500, een gedeelte ad f 5000 voor hare rekening heeft genomen.

Tot voortzetting van de verbetering van de Waal is evenals voor het loopende jaar f 350.000 uitgetrokken. Het is o. a. de bedoeling met het thans uitgetrokken bedrag de verbetering in 1912 bovenwaarts voort te zetten tot Tiel om daarna boven Dodewaard geregeld opwaarts te gaan. De gemaakte werken bleken reeds van gunstigen invloed op breedte en diepte van de vaargeul. Intusschen blijft met het oog op de scheepvaartbelangen noodig om gelden beschikbaar te hebben voor baggerwerk tot opruiming van hinderlijke ondiepten en zandneerzettingen. Voor een en ander wordt f 127.900 aangevraagd. 2 ton is weder uitgetrokken voor de voortzetting van de IJselverbetering.

De verbetering van de Boven-Merwede zal in 1912 krachtig worden voortgezet. In verband hiermede is een tweede termijn van f 150.000 uitgetrokken.

Verschillende gelden zijn uitgetrokken voor verbetering van de Maas in Limburg.

Medegedeeld wordt dat voor verlegging van den Maasmond sedert de wet van 1813 besteed is totaal f 24.844.618.

In 1912 moet worden voortgegaan met de verdediging van den onderzeeschen oever aan de Z. O. punt van Texel. Het aangevraagde bedrag: de tweede termijn der totale raming ad f 660.000, moet strekken om in dat jaar de meest noodige bezinking aan te brengen.

Voor 1912 wordt gerekend op den aanleg van drie strandhoofden, verband houdende met de voorziening en de verdediging van de Noordzeekust in Noord-Holland, tusschen de Heldersche en Hondsbossche zeeweringen. Aangevraagd wordt daarvoor f 90.000, plus f 10.000 voor verlenging van den werkspoorweg en eventueel noodige verzwaring van den duinregel op zwakke plaatsen.

Gerekend is op de verbetering van de haven te Breskens, waarvan de uitvoering echter over drie jaren zal verdeeld worden.

Geraamd wordt f 48.500 voor vernieuwing van den dubbelen steiger in de Nieuwe Willemshaven in Friesland. Dat werk staat niet in verband met de verbeteringswerken, in de kosten waarvan door de provincie Friesland en de gemeente Harlingen tezamen 25 pCt. wordt bijgedragen en waarvan de 2de termijn ad f 425.000 op deze begrooting is uitgetrokken.

Gelden zijn uitgetrokken voor de verruiming van de Zuidwillemsvaart in Noordbrabant en Limburg; o. a. f 25000 voor het vervangen van de ophaalbrug onder Weert door een draaibrug.

Omtrent de nog uit te voeren werken aan de visschershaven te IJmuiden werd medegedeeld, dat met de Holl. IJz. Spoorwegmij. overeenstemming is verkregen, zoodat, nadat de op deze begrooting aangevraagde gelden ten behoeve der werken, die voor Rijksrekening komen, zullen zijn toegestaan, onverwijld met de uitvoering zal worden aangevangen.

Volgens de met die Maatschappij in beginsel vastgestelde regeling zullen door haar en voor hare rekening worden gemaakt op het haventerrein beoosten de oostelijke vischhal, een groote spoorweghal met drie dubbele laadperrons, sporen, wissels enz., terwijl het Rijk voor zijn rekening zal maken of doen maken de sporen, perrons en bestratingen, noodig achter de bestaande vischhallen, alsmede de sporen naar en langs de Z. W. zijde van de visschershaven.

De door het Rijk te maken werken zijn in totaal geraamd op f 122.000. Bovendien zal aan de H. IJ. S. M. een bijdrage van f 34.800 zijn te betalen in de kosten van een hoogen keermuur. Ten aanzien van de exploitatie der te maken werken is mede de noodige overeenstemming verkregen. Ook de nieuwe van Rijkswege te maken spoorwegwerken zullen kosteloos aan de Maatschappij in gebruik worden gegeven en deze zal die werken exploiteeren in hoofdzaak ten behoeve van het vischvervoer en van vervoer van voor de visscherij en den vischhandel benoodigde goederen.

In het begrootingsartikel is ook f 10.000 begrepen voor den bouw eener woning ten behoeve van den ingenieur, belast met het toezicht op het beheer der visschershaven.

Met den aanbouw van ijzeren sluisdeuren voor het kanaal door Zuid-Beveland moet noodwendig worden voortgegaan. In 1912 zal opnieuw een stel deuren zijn aan te besteden, waarvoor f 21.000 worden geraamd.

Voor wegenverbetering in Noord-Brabant is f 40.000 uitgetrokken.

Om met den bouw van een nieuw departement van landbouw, nijverheid en handel, welke 8 ton zal vorderen, onmiddellijk nadat door onteigening de noordelijke perceelen rijksgrond zijn geworden, te kunnen aanvangen, is

de eerste termijn kosten der ad f 170.000 uitgetrokken op deze waterstaatsbegrooting.

De minister heeft zich in beginsel vereenigd met het voorstel van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen om naast de spoorwegbrug over de Maas bij Buggenum, een nieuwen voor het zwaardere verkeer berekenden bovenbouw op den daarvoor geschikten ondergrond te leggen. De kosten zijn globaal geraamd op f 300.000. Voor 1912 wordt uitgetrokken f 225.000. Voor de bijdrage aan de Noorder Stoomtramweg-Mpij. in de kosten van aanbouw van een draaibrug voor spoorweg- en gewoon verkeer over het Noordhollandsch Kanaal in den spoorweg van Alkmaar door de Zijpe naar Schagen wordt f 65.000 geraamd.

Een bedrag van f 10.000 wordt gevraagd als 1e termijn voor den bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor te Alkmaar.

De kosten voor het nieuwe gebouw te Gorinchem worden globaal geraamd op f 60.000.

De plannen voor Middelburg konden door de opheffing van de bookmakerskantoren worden vereenvoudigd. De totaalkosten worden nu f 66.000, waarvan f 26.000 wordt aangevraagd.

Voor een nieuw gebouw te Hoek van Holland wordt f 20.000 noodig geacht, waarvan f 10.000 wordt aangevraagd.

Voor verbetering van gebouwen te Assen en Rotterdam (pakketpost en expeditiegebouw Delftsche Poort) worden gelden aangevraagd en f 15,000 voor verbetering of oprichting van telegraafloodsen te Zwolle, Breskens, Meppel, Hoorn en Nijmegen.

Voor ingrijpende verbouwing van het directiegebouw van de Rijkspostspaarbank is f 26.000 uitgetrokken; f 9000 is vereischt voor verbetering van licht- en krachtinstallaties, terwijl als eerste termijn f 30.000 wordt aangevraagd van een raming van f 130.000 voor aanbouw van een nieuwen vleugel, in verband met de uitbreiding van het bedrijf en de reorganisatie der contrôle.

HOOFDSTUK X. (Landbouw, Handel en Nijverheid).

Voor woningbouw voor het Mijnwezen is geraamd f 186.260; terwijl f 50.000 uitgetrokken is voor verkenning.

Voor een subsidie ten behoeve van de Nederlandsche deelneming aan de «Ideal Home Exhibition» te Londen in «Olympia» te houden, wordt uitgetrokken ten hoogste f 10.000, als bijdrage in een eventueel te kort op een geraamd kostenbedrag van f 40.000.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. Verslag der Alg. Sept. Vergadering-Excursie van 20 en 21 September 1911.

Een belangrijke aestetische kwestie, door J. H. Schaad.

Hollandsche Kunstenaars in den vreemde, door Jac. van Gils.

Het Rotterdamsche raadhuis.

ARCHITECTURA No. 40. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1298ste gewone ledenvergadering van 4 October 1911.

Hedendaagsche bescherming van monumenten. Het Rijks-museum bedreigd.

Ligt er gevoel of verstandelijke redeneering ten grondslag aan 't scheppen zoowel als aan 't genieten van kunst? door G. v. d. Wal.

DE BOUWWERELD No. 40. De herziening van het erfpachtstelsel II, door A. Keppler.

Diaconiehuis te Sneek, arch. S. Schaap Hz.

Oud en Nieuw te Oudewater.

Volkshuisvesting, door J. van der Breggen c.i.

Monumentenzorg en Heemschut.

DE INGENIEUR No. 40. De toepassing van Dieselmotoren aan boord van zeeschepen. Voordracht gehouden in de Vergadering van de afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 6 Mei 1911, door J. H. H. Verloop, met afbeeldingen.

Een nieuw type uitwateringssluizen, door W Brandsma Johs.zn. met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Bal-experiment en negatieve drift, door Alb. Kapteyn, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 40. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Algemeene regelen voor arbeidscontracten tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig Opzichter, Teekenaar of Opzichter-Teekenaar anderzijds. — Op uw post! — Vragenlus. Correspondentie. — Boekbespreking. — Uit Technische bladen en tijdschriften. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 40. Onze Bondsvoorzitter gehuldigd.

Uit den Gemeenteraad van Dordrecht.

Uit Indië.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 14. Voordeelig gebruiken van de warmte, die in de gebakken steenen opgehoopt is en niet tot verwarming der verbrandingslucht dient. — Normen voor gelijkvormige levering en onderzoek van Portland-Cement van December 1909. — Steenfabricage.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 9. De September-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift voert ons aan de hand van den heer J. D. C. van Dokkum langs de «Vechtsche lustwaranden». Nog loont een wandeling langs de Vecht de moeite, maar het is niet tegen te spreken, dat er veel, zeer veel van den vroegeren luister verdwenen is. Van de reeks kasteelen en min of meer versterkte ridderhofsteden, die er eenmaal stonden, werden in onzen gouden tijd, de 17de en de 18de eeuw, lustverblijven en buitenplaatsen gemaakt; ook daarvan zijn later tientallen onder sloopershand gevallen. De heer Van Dokkum vertelt ons op onderhoudende wijs een en ander van het verledene en van hetgeen nog gespaard bleef.

Vervolgens geeft de heer A. J. A. Flament ons «kijkjes met beschouwingen in het Museum van het Genootschap van Geschied- en Oudheidkunde in Limburg te Maastricht. Voornamelijk Gallische voorwerpen en vaatwerk worden hier besproken, waarvan het Museum merkwaardige stukken bezit.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« geeft eenige bijzonderheden over den bouw van het landhuis »De Hooge Vuursche« te Baarn.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het gemeentebestuur heeft de toezegging van de regeering ontvangen, dat de gemeente kan rekenen op financieelen steun van het rijk voor de onteigening van Uilenburg. In verband hiermede is spoedig een voorstel van B. en W. aan den raad te verwachten, om over te gaan tot onteigening van de onbewoonbaar verklaarde perceelen en tot vaststelling van de nieuwe bebouwing. Het door publieke werken opgemaakte plan verzekert aan de oude buurt verschillende breede verkeerswegen (de Uilenburgerstraat wordt niet minder dan 18 meter breed), terwijl er hoofdzakelijk om de Rosenthal-bewaarschool een groote oppervlakte grond is gereserveerd voor den aanleg van een plantsoen en het inrichten van een speelplaats.

HAARLEM. In de School voor Kunstnijverheid zal de cursus voor het emailleeren dezen winter worden geopend. De directeur der school heeft daartoe, als leerkracht, eene zeer bekwame, practische, geoefende emailleuse weten te vinden, mejuffrouw Sofie Sander, te Weesen, oud-leerlinge der Kunstnijverheidschool aldaar en die door eene veeljarige praktijk het emailleervak geheel in hare macht heeft.

De cursus zal gedurende zes achtereenvolgende maanden gegeven worden.

Ook leerlingen, die geen verdere lessen der School voor Kunstnijverheid wenschen te volgen, kunnen zich voor dezen cursus aanmelden, mits zij reeds eenigszins in de artistieke metaalbewerking geoefend zijn.

De directeur der school is gaarne bereid daaromtrent nadere inlichtingen te verschaffen.

ENKHUIZEN. De restauratie van het Waaggebouw te Enkhuizen kan thans als voltooid worden beschouwd.

De werkzaamheden daarvoor hebben zich hoofdzakelijk bepaald tot de inwendige inrichting: de bovenverdieping, die in vorige eeuwen in gebruik was als vergader- en collegezaal voor de Chirurgijns, is in zoodanigen staat gebracht, dat men zich geheel in een Oud-Hollandsch interieur bevindt.

Ten einde een behoorlijke entree naar de Chirurgijns-gildekamer te verkrijgen, moest ook het benedengedeelte een belangrijke verandering ondergaan. Door het uitsloopen der beide kamertjes is er een tamelijk ruim vertrek vrij gekomen, waarin men zich voorstelt een verzameling van voorwerpen van oudheidkundige waarde aan te leggen.

De bestaande ramen aan weerszijden van den hoofdingang, die volstrekt niet in overeenstemming waren met den stijl van 't geheel, zijn uitgesloopt en vervangen door nieuwe, in eikenhouten kozijnen, met glas in lood, voorzien van vensterluiken in zandlooperteekening. De teekening der kalven van de ramen is geheel in overeenstemming met die der ramen op de gildekamer.

Men hoopt door medewerking van belangstellenden in de gelegenheid te komen, het benedenlokaal te stoffeeren met antieke meubelen en voorwerpen.

VOORBURG. De heer P. C. Zuyderhoudt, werktuigkundig ingenieur, die sinds korten tijd eigenaar is van Hofwijck, de oude hofstede van Constantijn Huygens, deelde aan de Nieuwe Courant mede, dat het zijn plan is, een gedeelte van zijn land, gelegen tusschen het huis en den straatweg Voorburg—Rijswijk, voor bouwterrein te bestemmen. Hier zouden ten hoogste een tweetal villa's kunnen komen.

Verder zal er een straatweg worden aangelegd van den weg tot het pleintje vóór het huis. Van een demping van den vijver, zoo als gemeld werd, is geen sprake. En het cachet van de oude, alom bekende hofstede zal in geen enkel opzicht verloren gaan. Integendeel, het huis wordt geheel

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

gerestaureerd en zooveel mogelijk in den oorspronkelijken toestand teruggebracht. Zoo wordt de gracht, die vroeger veel smaller was, weer tot de oorspronkelijke breedte teruggebracht, zoodat er plaats is voor het aanleggen van den Engelschen tuin, die vroeger de gracht omringde.

's-GRAVENHAGE. Voor den bij het gemeenteziekenhuis aangestelden specialist voor orthopaedie en massage is het niet meer mogelijk, om zijn voortdurend in aantal toenemende patienten naar behooren te behandelen, daar voldoende ruimte ontbreekt, o.a. voor de plaatsing van verschillende z.g. Zandertoestellen, welke voor die behandeling gebruikt zouden moeten worden.

B. en W. hebben na onlangs den gemeenteraad een voorstel aangeboden, strekkende om een tweetal aan het ziekenhuis grenzende en aan de gemeente toebehoorende, perceelen te sloopen teneinde op den vrijkomenden grond te kunnen optrekken een gebouw, welks verdiepingen door middel van verbindingsgangen ook zullen te bereiken zijn uit de nabijgelegen chirurgische afdeeling van het gemeenteziekenhuis, en dat gedacht is als bevattende op den beganen grond, ten behoeve van de orthopaedische behandeling, een zaal, in welke de toestellen een plaats kunnen vinden, een onderzoekkamer, een massagekamer, kleedkamers, benevens een wachtkamer, en op elk van de beide verdiepingen een zaal voor 25 patiënten, een achttal verpleegsterskamers, van welke twee voor hoofdverpleegsters, badkamers enz.

Volgens een ruwe raming van kosten zullen die van den bouw en van het aanschaffen en aanbrengen van een centrale-verwarmingsinrichting, en installatie voor electrische verlichting en een electrische lift, te zamen ongeveer f 120,000 bedragen en moet voor het inrichten van het gebouw, voor het aanschaffen en plaatsen van een drijfas met consoles en riemschijven ten behoeve van de Zandertoestellen en voor een electromotor, worden gerekend op een uitgave van f 20,000.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar, tegen 1 November, voor sluis- en bruggwerken. Diploma Opzichter Waterstaat strekt tot aanbeveling. Brieven onder No. 45921 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Onderwijzer in het Timmeren enz. aan de Ambachtsschool te Tiel. De benoeming geschiedt, voor één jaar op een jaarwedde van f 800.— waarna bij gebleken geschiktheid vaste aanstelling. Kopieën van getuigschriften en teekeningen vóór 18 October a.s. aan de Ambachtsschool te Tiel. Nadere inlichtingen geeft de directeur J. W. Willemsen. (1)

— Jong Ingenieur of Werktuigkundige voor reparatie materiaal en toezicht nieuwbouw, bij een aannemers-maatschappij. Offerten onder No. 45865 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— 2de Machine-Teekenaar, aan Machinefabriek in een der hoofdsteden des lands. Salaris f 50 tot f 60 per maand. Brieven lett. H W 191, N. v. d. Dag.

— Leeraar in Stoomwerktuigkunde, Electriciteitsleer en Vakteekenen voor Smeden, aan de Ambachtsschool en de Avond-Vakteekenschool te Veendam. Salaris f 900 voor de Ambachtsschool en voor de Avond-Vakteekenschool f 25 per wekelijksch lesuur (8 uren). Stukken voor 21 Oct. bij den Directeur C. J. Jes. (1)

— Leeraar in het Smeden, Bankwerken en Vakteekenen, aan de Ambachtsschool en Avond-Vakteekenschool te Hulst. Aanvangssalaris tezamen f 950 's jaars. Stukken voor 15 October e.k. bij den Voorzitter. Inlichtingen verstrekt de Directeur. (1)

— Leeraar a. d. Ambachtsschool te Alkmaar, zie adv. in dit no. (1)

— Reclame-Teekenaar, aan een groote fabriek, als ontwerper voor advertentiën, reclame-biljetten enz. Sollicitatiën onder No. 35256, aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

— Teekenaar, IJzerconstructeur, bekend met bruggenbouw, bij de Hollandsche Electrische Spoorweg-Maatschappij voor spoedige indienststrebing. Sollicitaties bij de Directie, Heerengracht 272, Amsterdam. (2)

— Ingenieur bij de Duinwaterleiding te 's-Gravenhage, aanvangswedde van f 3000.—, opklimmende met driejaarlijksche verhoogingen van f 200.— tot f 4500.—. Zich per gezegeld adres te wenden tot Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage voor 1 November 1911. (2)

— Teekenaar voor ijzerconstructies, bekend met machinewerk. Brieven zoo spoedig mogelijk onder No. 35492, aan het bureau der N. Rott. Ct. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 21 OCTOBER 1911. No. 42.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Amerikaansche Torenhuizen.

(Met een plaat.)

Sedert te Parijs de Eyffeltoren gebouwd werd schijnt het wel, dat de Amerikanen niet zullen rusten, voor zij met hun hemelkrabbers het hoogterecord van 300 M. zullen hebben geslagen.

Was in 1906 het Park Row-Building met 380 voet (115 M.) hoogte, nog het hoogste bouwwerk dat zich op Manhattaneiland verhief, het bekende Singergebouw bereikt met zijn toren reeds 185 M., terwijl de toren van de Metropolitan Life Company het tot 210 M. brengt.

In 1909 werd melding gemaakt van het plan der Equitable Life Insurance Company, om een gebouw te stichten, dat niet alleen in hoogte maar ook in inhoud alle andere hemelkrabbers zou overtreffen. Het grondvlak zou 50 bij 100 M. groot zijn en in deze afmetingen zou het gebouw zich met 34 verdiepingen 140 M. hoog verheffen. Het dan volgend gedeelte springt terug, zoodat om zoo te zeggen een kleiner gebouw op het onderste staat en daarna volgt nog een terugsprong, zoodat een soort middentoren ontstaat, die dan een hoogte van 280 M. bereiken zal.

Of en in hoever dit plan tot uitvoering gekomen is weten wij niet, want Amerika is wel het land der onbegrensde mogelijkheden, maar de Amerikanen zijn toch ook verstandig genoeg, om de uitvoerbaarheid hunner denkbeelden, voor zij met zulk een reuzenwerk beginnen, eerst nog eens dubbel en dwars na te rekenen, voor zij een schop in den grond steken. De Amerikaansche wijze van werken kenmerkt zich inderdaad, door een groote nauwkeurigheid en uitvoerigheid in de voorbereidende werkzaamheden van den bouw. Ware dit niet het geval, het zou niet mogelijk geweest zijn gevaarten als het Singer-Building overeind te zetten. Vooral de fundeering daarvan, door een zandbed van ± 27 M. dikte heen, tot op den rotsbodem bood moeilijkheden, die ook door den Amerikaanschen bouwmeester niet licht geteld werden, en hoe hooger en zwaarder de gebouwen worden, hoe grooter natuurlijk ook de moeilijkheden van uitvoering, waarbij niet vergeten moet worden, dat juist in het dichtstbebouwde gedeelte van New-York, waar het verkeer het levendigst is, deze hemelkrabbers in de tot een maximum gestegen grondprijzen hun voornaamste reden van bestaan hebben.

Werden nog van de andere gebouwen, waar de fundeering geen buitensporige belastingen te verduren had, vele op het zandbed gefundeerd, bij de torens is men genoodzaakt met caissons te werken. Is men eenmaal met de fundeering gereed, d. w. z. heeft men daarvoor een oplossing gevonden, dan is de verdere opbouw een betrekkelijk eenvoudige zaak en eigenlijk niet veel anders meer dan een vraagstuk betreffende het weerstandsvermogen van ijzer en beton.

Met de teekenstift zijn de Amerikanen zeer vaardig en een perspectief op te zetten van een hemelkrabber, die alle andere in de schaduw stelt, is voor hen slechts kinderwerk. Hun fantaisieën op het papier overtreffen in stout-

heid nog ver de werkelijk uitgevoerde werken, maar wanneer het op uitvoering aankomt moet de fantaisie wel eens wat gebreideld worden. Zoo zijn voor het gebouw der stedelijke administratie, Municipal Office Building, heel wat ontwerpen gemaakt, o. a. door Lindenthal, Hornbostel en Post een torenbouw van 197 M.; het onlangs in „The Builder" gepubliceerde ontwerp van de firma Mc. Kim, Mead & White, dat voor uitvoering bestemd schijnt, zal echter maar 170 M. hoog worden. Van wijziging in de plannen voor het Equitable-gebouw vernamen wij nog niet, maar het komt ons nog niet zoo heel zeker voor of de 250 M. binnenkort reeds bereikt zullen worden, want thans wordt als het hoogste in uitvoering zijnde bouwwerk genoemd „Woolworth Building", waarvan de bij dit nummer gevoegde plaat een afbeelding geeft en de toren daarvan wordt slechts 775 voet of 235 M. hoog. Het gebouw komt te staan op den hoek van Broadway, de bekende hoofdstraat van New-York, en Barclaystreet, die elkander ontmoeten op den hoek van een groot plein, City Hall Park, waar het oude, in het begin der negentiende eeuw gebouwde, stadhuis staat te midden van een fraaien parkaanleg.

Op onze afbeelding ziet men de tegenover het stadhuis gelegen zuidzijde van het plein, die voor een groot deel in beslag genomen wordt door het Federal Building, het breede gebouw met koepeldak op den voorgrond. Aan Broadway verheffen zich de reuzengebouwen bij dertigtal en meer; ook het Singer-gebouw, waarvan men in het verschiet den koepelvormig afgedekten toren ziet, staat aan die straat en het Equitable-gebouw zal daar verrijzen. Veertig politieagenten, waarvan twintig bereden, hebben in het op het plein uitkomend gedeelte van Broadway den geheelen dag werk om het verkeer in het goede spoor te houden.

Wat nu het Woolworth-gebouw betreft ontleenen wij aan het maandblad „De Natuur", welks uitgever ons de cliché van de plaat ter reproductie afstond, nog de volgende bijzonderheden.

Bij de belangrijke hoogte boven den grond kan men nog optellen een diepte van 33 M. in den grond. De gevel aan Broadway verkrijgt 47 M., de andere gevel 61 M. breedte. In deze breedten gaat het gebouw 31 verdiepingen op en daarboven komt in het midden van den Broadwaygevel een groote toren, metende ongeveer 26 M. in het vierkant en waarin zich nog 19 verdiepingen bevinden. Hierboven komt ten slotte een pyramide-vormige afdekking, waarin nog 5 zolderverdiepingen worden gebouwd en die bekroond wordt met een uitzicht-koepel.

Voor den bouw zullen 20.000 ton staal noodig zijn. Het gebouw komt op 69 pijlers te rusten, die grootendeels uit gewapend beton worden vervaardigd en gefundeerd zijn op den rotsbodem 110 voet beneden den beganen grond. Tusschen de pijlers zijn twee kelderverdiepingen ingebouwd.

De verschillende verdiepingen zullen bediend worden door 26 liften, terwijl bovendien voor de noodige brandgangen is gezorgd. Het gebruik van hout of ander brandbaar materiaal is bij den bouw uitgesloten. Alle stalen constructiedeelen worden met een laag portland-cement van een paar c.M. dikte bekleed, terwijl alle open ruimten met beton worden gevuld. Het gebouw wordt geheel bepleisterd, behalve de onderste vijf verdiepingen die een bekleeding van graniet verkrijgen.

Terwijl vele der oudere torenhuizen niet anders zijn dan verticaal opgaande vierkante kokers met rijen vierkante raamopeningen daarin, wordt in de laatste jaren ijverig gestreefd naar wat meer afwisseling in het uiterlijk aanzien. Ernest Flagg heeft in het Singergebouw in dit opzicht betrekkelijk reeds veel bereikt. Het komt ons voor dat de architect van Woolworth-building, Cass Gilbert, niet zoo gelukkig geslaagd is, en wel omdat hij zich streng gehouden heeft aan de menschelijke schaal in zijn gevelverdeeling, wat door Flagg niet gedaan is.

In hoofdzaak is de meerdere afwisseling verkregen door den hooger opgaanden minder massieven torenbouw, een motief, dat echter niet uitsluitend op aesthetische gronden wordt toegepast, maar ook ten deele wordt gebezigd, om al te groote beneming van licht en lucht in de dichtbebouwde stad tegen te gaan. Bij den steeds toenemenden aanbouw van torenhuizen verkrijgen de oorspronkelijk breed aangelegde straten meer en meer het aanzien van enge spleten, waar licht en lucht slechts moeilijk kunnen doordringen en ontstaan vele hoeken waar nimmermeer een zonnestraaltje komt en waar de zuiverheid van de lucht zeer veel te wenschen overlaat. Door kunstmiddelen moet dan in de behoefte aan licht en lucht worden voorzien, de electriciteit komt hierbij te hulp en de daktuinen kunnen den bewoners af en toe eenige verademing schenken, maar een ideale oplossing van stedenbouw biedt New-York niet aan, althans niet volgens de in Europa geldende opvattingen.

De Amerikanen hebben in hun groote steden deze oplossing aanvaard, maar in Londen b. v. wil men er niet aan en blijft men vooralsnog aan een horizontale ontwikkeling de voorkeur geven boven een tot het uiterste gedrevene in verticale richting. Welke der beide opvattingen ten slotte de overwinning zal behalen valt moeilijk te zeggen. De Europeesche bouwmeesters gevoelen weinig voor Amerikaansche opvattingen en de Europeesche toestanden geven ook eigenlijk geen aanleiding tot het nemen van proeven in Amerikaanschen stijl. Maar toch heeft er een zekere wisselwerking plaats van de nieuwe op de oude wereld en omgekeerd; die wisselwerking zal aanhouden, zich bij verbeterd verkeer sterker doen gevoelen, daaraan valt niet te twijfelen, maar over haren aard en hare gevolgen voor de bouwkunst zullen waarschijnlijk eerst volgende geslachten kunnen oordeelen.

Wij staan verbaasd, verbluft, tegenover de „tours de force", die wij onze Amerikaansche collega's zien uitvoeren, wij vragen, waar het heen moet, maar wij zoeken niet ernstig naar een antwoord, wij doen geen pogingen, om ons rekenschap van onze verbazing te geven. Wij nemen aan, dat er practische redenen zullen zijn, waarom de Amerikanen doen, zooals zij doen, maar wij hebben geen tijd, om die redenen na te speuren, want wij hebben in onzen eigen tuin zooveel te wieden en te planten, dat het ons vrij wel koud laat, welke boomen men aan de overzijde van de oceaan gelieft op te zetten. Wordt het eenmaal tijd van vruchten plukken dan zal men daaraan wel gewaar worden welke opvatting de beste was.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Verslag der Vergadering van Zaterdag 15 Juli 1911, 's namiddags 2 uur, in „American Hotel" te Amsterdam.

De voorzitter opent de vergadering en zegt, dat de notulen der vorige vergadering geheel overeenstemmen met den inhoud van het laatste door de leden ontvangen nummer der Mededeelingen, zoodat hij voorstelt die notulen als bekend zijnde niet te doen lezen, waartoe besloten wordt. Hij doet daarna mededeeling van de navolgende ingekomen stukken, als:

1°. Een schrijven van den heer Van Nieukerken in verband met de in deze vergadering te houden besprekingen over de houding die de B. N. A. heeft aan te nemen, in verband met het door de M. t. b. d. Bouwkunst genomen besluit zich tot architecten vakvereeniging te hervormen, welk schrijven voor notificatie wordt aangenomen.

2°. Een schrijven van de M. t. b. d. Bouwkunst, waarin gevraagd wordt overleg tusschen de verschillende bouwkundige vereenigingen om de naleving der Algemeene Regelen voor de rpijsvragen door de leden der vereenigingen te waarborgen.

De heer Kromhout zegt, dat het een betreurenswaardig verschijnsel is te noemen, dat zooals bij de IJselsteinsche prijsvraag is gebleken niettegenstaande de ontrading tot deelname aan die prijsvraag toch een tachtigtal antwoorden is ingekomen. Hij vraagt of het niet op den weg der leden van den Bond in de eerste plaats maar ook van alle andere architecten ligt om geen opzichters of teekenaars aan te nemen die zich niet verbinden zich op dit punt te onderwerpen aan de uitspraken der Vereenigingen.

De heer Weissman zou het wenschelijk achten teekenaars en opzichters bij hunne indiensttreding op dit punt opmerkzaam te maken en hen te waarschuwen op straffe van ontslag niet aan prijsvragen mede te werken waarvan de deelneming door de Vereenigingen is ontraden.

De heer De Jongh meent, dat het niet rechtvaardig zou zijn anderen dan leden der constitueerende vereenigingen te straffen, doch hij zou het al heel wat waard vinden als de maatregel op die leden kon worden toegepast.

De heer Kromhout meent, dat indien de toepassing van de maatregelen niet algemeen gemaakt werd, er zich eene categorie van bouwkundigen zal vormen, die om vrij van elke beperking te zijn, zich niet bij eenige vereeniging zal aansluiten.

De heer De Bazel zegt het is een kwestie van organisatie; om kracht uit te oefenen moeten alle categorieën bij het vak betrokken in organisatie's met bindende regelen worden opgenomen.

De heer Walenkamp wijst op de bekroonden in de Rochdale-prijsvraag, waar eveneens de z.g.n. vrijen bekroond werden.

De heer De Jongh stelt voor toestemmend op het schrijven van de M. t. b. Bouwkunst te antwoorden en den Bond op eene conferentie te doen vertegenwoordigen.

Aldus wordt besloten.

3°. Een schrijven van de M. t. b. d. Bouwkunst als antwoord op dat van de zijde van den B. N. A. tot haar gericht, om met deze gezamenlijk de actie tegen het provisie-misbruik, in den geest als door den B. N. A. begonnen, voort te zetten, welk schrijven de door den Bond gedane stappen afkeurt en overleg over andere middelen om tot het doel te geraken aanbiedt.

De heer De Bazel meent hierin weder den Platonischen zin der Mij., waar het geldt misstanden metterdaad te bestrijden, op te merken en gelooft, dat de B. N. A. beter doet zelfstandig zijne begonnen actie voort te zetten.

De heer Otten zegt, dat de Mij. toch overleg aanbiedt om het euvel te bestrijden.

De heer De Bazel meent, dat dit de kwestie niet is, gevraagd werd aan de Mij. om de actie in den geest als door den B. N. A. begonnen gezamenlijk voort te zetten en daartoe blijkt de Mij. niet genegen. Hij gelooft, dat op grond der ingekomen adhaesie-betuigingen van aannemers en leveranciers wel eenig succes te bereiken valt.

De heer Ingenohl vraagt waarom het bestuur zich tot de zustervereenigingen wendde.

De heer Weissman meent, dat van de Mij. geen ander antwoord te verwachten was, gegeven hare organisatie. Het heeft nu den schijn of de Mij. het euvel niet bestrijden wil.

De heer De Jongh antwoordt den heer Ingenohl, dat de vraag tot de zustervereenigingen is te beschouwen als eene beleefdheid, en gedaan werd met de bedoeling, dat zou blijken dat het provisie-euvel niet alleen bij de leden van den Bond, maar bij alle betrokkenen zoowel architecten als leveranciers afkeuring vindt.

De heer Weissman blijft bij zijne meening, dat het bestuur zich in deze zaak niet tot de zustervereenigingen had moeten wenden, en in ieder geval daarover de ledenvergadering had moeten raadplegen.

De heer De Bazel is het niet eens met den heer Weissman en meent dat het bestuur niet buiten zijn bevoegdheid is gegaan door dit te doen. Ook betwist hij, dat het karakter van de M. t. b. d. B. niet toelaat dat deze zich in de provisiekwestie uitspreekt; het is een kwestie van moreelen aard, waarover alle leden van een gemengde vereeniging een oordeel kunnen hebben, daarom is ook het overleg van den Bond met de leveranciers gerechtvaardigd. Hij stelt voor het schrijven van de Mij. als kennisgeving aan te nemen, tenzij de vergadering wenscht dat overleg gezocht wordt in den geest als de Mij. voorstelt.

Besloten wordt tot het eerste.

4°. Een schrijven van de M. t. b. d. Bouwkunst met verzoek aan den directeur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam de ledenlijst van den Bond te zenden, opdat inzenders van bouwplannen, die niet aan de door de schoonheidscommissie te stellen eischen voldoen, daarnaar verwezen kunnen worden.

De heer De Bazel meent, dat hiermede door de M. t. b. d. Bouwkunst een zaak wordt geëntameerd, die volgens een besluit der schoonheidscommissie, door deze laatste ter hand genomen zou worden en stelt voor het schrijven van notificatie aan te nemen.

Aldus wordt besloten.

5°. Een schrijven van den heer Weissman, waarin deze er op aandringt, dat de Bond zich in vereeniging met de zusterlichamen zal wenden tot het bestuur van het Koloniaal Instituut, met het verzoek voor het daarvoor te stichten gebouw een prijsvraag uit te schrijven.

De heer Kromhout ondersteunt dit denkbeeld.

De heer Walenkamp doet dit eveneens doch stelt voor dat de Bond zelfstandig een adres zal zenden en aan de zusterlichamen adhaesie-betuigingen zal verzoeken.

Aldus wordt besloten.

Aan de orde is nu de benoeming van 6 afgevaardigden van den Bond in de algemeene vergadering van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen van welke 2 zitting zullen hebben in het algemeen bestuur van den Bond.

Voordat hiertoe wordt overgegaan wenscht de heer Weissman terug te komen op het door dat Verbond gehouden referendum tot aanwijzing van een architect voor het te stichten kunstenaarsgebouw. Hij zou het wenschelijk vinden dat de Bond zich hierover uitsprak.

De heer De Jongh stemt hiermede in. Hij geeft een kort verslag van de vergadering van het Verbond, waarin dat punt aan de orde was en zegt dat oorspronkelijk de meening van die vergadering was dat de aangesloten bouwkundige vereenigingen onderling den architect zouden aanwijzen, dat daarna de bouwcommissie dit zou doen doch dat ten slotte een referendum is gehouden dat op zoo onoordeelkundige wijze werd ingericht en afgewikkeld, dat aan de uitkomst daarvan niet de minste waarde is te hechten.

Als grieven tegen het referendum noemt hij:

1°. dat blijkbaar door onbevoegden is medegestemd over den te kiezen architect;

2°. dat geen contrôle over de stemming is gehouden en

3°. dat de commissie, eenmaal tot een referendum overgegaan zijnde, niet het recht meer had om, nadat twee candidaten eenzelfde grootst aantal stemmen hadden ver-

worven, daaruit zelfstandig te kiezen, doch eene herstemming had dienen uit te schrijven.

Verder deelt hij op een vraag van den heer Otten mede, dat hij in die vergadering voorstelde dat een prijsvraag zou worden uitgeschreven doch daarbij niet gesteund is geworden door zijne mede-architecten, de heeren Smits, De Meijer en Berlage, en dat het voorstel om financiëele overwegingen van de hand werd gewezen.

De heer Weissman vraagt waarom de genoemde heeren het voorstel-De Jongh niet steunden.

De heer De Meijer zegt, dat het z. i. in dit bijzondere geval, waar naar zijne meening slechts een architect moest aangewezen worden die het bestuur voorloopig adviseerde, het aandringen op het uitschrijven van een prijsvraag geen zin had. De loop die de zaak door het referendum heeft genomen is een geheel andere dan in de vergadering bedoeld was.

Ook de heer Smits uit zich in denzelfden geest als de heer De Meijer.

De heer De Bazel zegt, dat het standpunt van den heer Weissman, ten aanzien der verplichting om per se voor een prijsvraag te ijveren niet opgaat. Ieder kan op dat punt zijn eigen opvatting hebben.

De heer Kromhout meent, dat het noodig zal zijn, dat de Bond zich over het gehouden referendum uitspreekt. In ieder geval hadden geen anderen dan architecten in het referendum betrokken behooren te worden.

De heer De Bazel vraagt den heeren Weissman en Kromhout of hun feiten bekend zijn dat anderen dan architecten hebben medegestemd.

De heer Weissman meent geen namen te kunnen noemen doch zou de lijst willen opvragen dergenen aan wie stembiljetten zijn gezonden.

De heer De Bazel zegt persoonlijk wel eenig bezwaar te hebben tegen een protest over het referendum uit te brengen, wegens de wijze waarop hij persoonlijk daarbij betrokken is.

De heer Berlage zegt, dat het aan de orde zijnde onderwerp voor hem niet zeer aangenaam is en zou van de vergadering wenschen te vernemen, of hij door het zich voor loopig beschikbaar stellen voor de adviezen in zake het kunstenaarsgebouw, eene afkeurenswaardige daad heeft gedaan; uit eenige uitdrukkingen die hij uit de gedachtenwisseling heeft opgevangen meent hij te moeten besluiten, dat sommigen van meening zijn dat hij niet geheel vrij uitgaat.

De heer Weissman vraagt den heer Berlage of hij als adviseur optreedt dan wel als ongehonoreerd architect. In het eerste geval kan den heer Berlage geen blaam treffen.

De heer Berlage zegt, dat hij voorloopig slechts als adviseur optreedt.

De heer Weissman stelt nu een motie voor van den volgenden inhoud:

„De Bond van Nederlandsche Architecten, den 15en Juli „te Amsterdam in vergadering bijeen, spreekt zijn afkeu„ring uit over de wijze waarop het Bestuur van het Ver„bond van Kunstenaarsvereenigingen het referendum in zake „de keuze van een architect voor het te stichten kunstenaars„gebouw heeft uitgeschreven."

De heer Van der Pek wenscht daaraan toe te voegen: daar deze wijze geen waarborgen geeft voor een ernstigen uitspraak.

De heer Walenkamp is tegen de motie en zou alsnog bij het bestuur willen aandringen op het uitschrijven van een prijsvraag.

De heer De Jongh zou aan de motie willen toevoegen de redenen waarom het referendum af te keuren is.

De motie wordt daarna aangenomen en besloten in eene toelichting het door den heer De Jongh gewenschte op te nemen, en motie en toelichting aan het Bestuur van het Verbond ter kennis te brengen.

Tot afgevaardigden worden nu bij eerste stemming benoemd de heeren Van der Pek met 13, Kromhout met 14, Weissman met 11, De Jongh met 10 en Ingenohl met 9 stemmen. Laatstgenoemde verklaart niet in aanmerking te willen komen, waarna bij tweede stemming de heeren Walenkamp met 10 en Foeke Kuipers met 12 stemmen worden aangewezen.

Van deze zes afgevaardigden zullen de heeren Kromhout en De Jongh zitting hebben in het algemeen bestuur van het Verbond.

Aan de orde is nu de bespreking over het standpunt, dat de B. N. A. zal innemen ten aanzien van het besluit van de M. t. b. d. Bouwkunst zich tot zuiveren architectenvereeniging te hervormen.

De voorzitter zegt, dat hij, hoewel niet in alle deelen met de finesses van de reorganisatie die de M. t. b. d. Bouwkunst wenscht te ondernemen, op de hoogte zijnde, meent dat principieel het genomen besluit van invloed zou kunnen zijn op het bestaan, of den gang van zaken in den B. N. A. en was daarom met verschillende andere leden van den Bond van oordeel, dat deze zaak onder de oogen gezien behoorde te worden, om zoo noodig tot een vaste gedragslijn te dezen opzichte te komen.

Hij meent dat methodisch onderzocht dient te worden in hoeverre de M. t. b. d. Bouwkunst het doel dat zij zegt na te streven ook zuiver zou kunnen bereiken om daarna te kunnen bepalen of eventueel aansluiting tusschen Maatschappij en Bond mogelijk is te achten. Hij zou daarbij dan het oog willen vestigen op de mogelijke organisatie van de architecten in het geheele land en niet alleen van hen die in de beide genoemde lichamen zijn opgenomen. Daarmeê gepaard zou kunnen gaan een regeling der onderlinge verhouding van alle gemengde bouwkundige lichamen in den lande. Hij voor zich betreurt het dat de Maatschappij niet zelve het algemeen kunstlichaam gebleven is, waarbij zich zelfstandig de speciale vakvereenigingen zouden hebben kunnen aansluiten doch gemeend heeft zelve vakvereeniging te moeten worden.

De heer Otten zegt, dat het zijn verwondering heeft gewekt, dat van de zijde van den Bond beweerd wordt, dat eerst nu de Maatschappij zich tot zuivere vakvereeniging zal hervormen, z. i. is de Maatschappij daarmede reeds drie jaar bezig en was ook de eerste reorganisatie op dat doel gericht. Hij stelt er prijs op te verklaren, dat toen hij als lid van het hoofdbestuur der Maatschappij zou optreden, hij, daarover den voorzitter van den Bond raadplegende, van dezen de meening mocht vernemen, dat goed werk verricht zou kunnen worden wanneer de beginselen van den Bond in de Maatschappij werden overgeplant en hij gelooft in die richting werkzaam te zijn geweest en dat ook de reorganisatieplannen van de Maatschappij daarvan het stempel dragen. Hij zou een samensmelting van Maatschappij en Bond dan ook zeer toejuichen en meent dat de tijd rijp is om daartoe te geraken.

De heer De Bazel meent den heer Otten te moeten opmerken, dat de Bond eerst nu van hervorming der Maatschappij tot vakvereeniging gesproken heeft, omdat ook eerst nu de Maatschappij zelve dit gedaan heeft in de van haar uitgegane geschriften en dit in zulke stellige bewoordingen, dat niet getwijfeld kan worden aan de omstandigheid, dat zij zelve zich tot nu toe niet als zuivere vakvereeniging beschouwde. Hij leest daartoe eenige tiraden voor uit het rapport der commissie die de reorganisatieplannen van de Maatschappij onderzocht, welk rapport door het Bestuur der Maatschappij tot het zijne is gemaakt. Overigens blijft hij ook bij zijne vroegere meening, dat goed werk zou

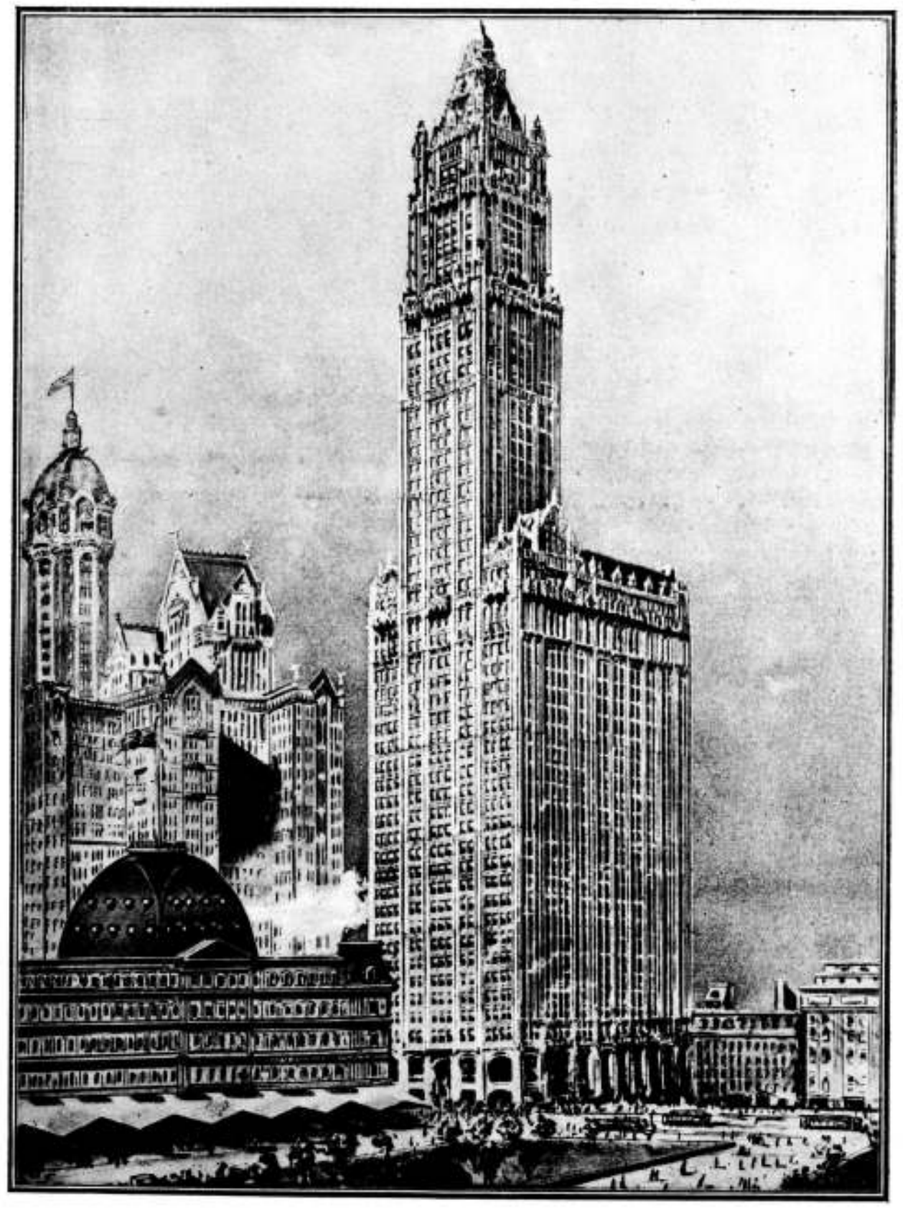

WOOLWORTH BUILDING,
in aanbouw te NEW-YORK.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
46ste Jaargang No. 42.

zijn verricht, wanneer de beginselen van den Bond in werkelijkheid op de Maatschappij werden geënt, doch hij meent dat de reorganisatie dit slechts in schijn doet.

De heer Ingenohl sluit zich daarbij aan en vraagt den heer Otten hoe de Maatschappij zuivere architecten-vakvereeniging kan zijn als zij naast architecten ook anderen in haar gelederen heeft.

De heer Weissman zegt, dat die anderen geen stemrecht zullen hebben in de organisatie.

De heer Van Goor zegt, dat dit niet het criterium is, doch dat geen anderen in de organisatie opgenomen kunnen worden zonder het karakter van vakorganisatie van zelve te niet te doen.

De heer De Bazel zegt, dat als de Maatschappij werkelijk vakbond wil zijn zij onherroepelijk allen die geen architect zijn buiten haar gelederen moet sluiten. De tijd zal moeten leeren of zij dit wil en of daardoor samengaan met den Bond mogelijk wordt. Hij meent dus dat op het oogenblik geen stappen kunnen gedaan worden doch afgewacht moet worden de gestie der Maatschappij.

De heer Otten zou een commissie willen benoemd zien uit die beide lichamen die de zaak onderzocht en die naging in hoeverre van de zijde van den Bond consessies te doen waren met betrekking tot het criterium van het lidmaatschap. Hij zegt dat ook nu niet alle leden van den Bond enkel en alleen architect zijn, doch verscheidene daarvan andere bronnen van inkomsten hebben, als leeraar aan onderwijsinrichtingen, taxateurs, en dergelijken.

De heer Weissman ondersteunt dit voorstel.

De voorzitter meent, dat de door den heer Otten genoemde bronnen voor bijverdienste der architecten niet in strijd zijn met de statuten en eerecode van den Bond, hij wil echter waarschuwen tegen verwatering van het hoofdbeginsel, waaruit de Bond ontstaan is, n.l. het organiseeren van architecten die als zoodanig zelfstandig optreden en die als vaklieden parallel loopende belangen hebben. Hij herinnert in dit verband aan het in een vorige vergadering gevallen besluit omtrent de adspirantleden van den Bond. Hij gelooft ook dat de Bond zich niet moet overhaasten met aansluiting mogelijk te maken door principieele concessies, die later misschien zouden blijken de eigenlijke kracht als vakorganisatie gebroken te hebben, en meent dat de Bond beter doet met eerst af te wachten in welke richting zich de Maatschappij ontwikkelt.

De heer Berlage herinnert er aan dat in eene navergadering, na de laatstgehouden vergadering van den Bond, gewezen is op de positie van de leden van den Bond, die tevens lid der Maatschappij zijn, en meent dat het geen zin heeft lid te zijn van twee vakvereenigingen. Wanneer geen samengaan mogelijk bleek zou het rationeel zijn dat de genoemde leden voor een der vereenigingen bedankten.

De heer De Bazel zegt, dat ook dat afgewacht dient te worden.

De heer Otten herhaalt zijn voorstel tot het benoemen van eene commissie.

De heer De Jongh meent, dat de Bond beter doet voorstellen daaromtrent van de Maatschappij af te wachten, doch hij betwijfelt of de Maatschappij ooit de beginselen van den Bond zal kunnen aanvaarden.

Besloten wordt eventueele voorstellen van de Maatschappij af te wachten.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGBELANGEN IN NEDERLAND.

De Vereeniging voor Waterleidingbelangen in Nederland heeft dezer dagen te 's-Gravenhage hare 13de algemeene vergadering gehouden onder voorzitterschap van den heer P. Polet.

In de openingsrede werd er o. a. op gewezen, dat de belangstelling in het zoo dringend vraagstuk der watervoorziening toeneemt en waar zij mocht sluimeren, wordt gewekt, blijkt uit hetgeen in het afgeloopen jaar is tot stand gekomen of in voorbereiding is. Plannen zijn ontworpen voor aanleg van een drinkwaterleiding, om attend een complex van 48 gemeenten in de provinciën Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland. Besloten is tot aanleg van waterleidingen te Streefkerk, Hoorn en Amerongen. In onderzoek zijn plannen voor drinkwatervoorzieningen in westelijk Noord-Brabant, Zuid-Limburg, de provincie Groningen, Voorne, Putten en de Hoeksche Waard en oostelijk Gelderland; Uit een en ander blijkt, dat de watervoorziening ten onzent met hare daaraan onafscheidelijk verbonden hygiënische belangen meer en meer in de gewenschte richting geleid wordt.

Hierna werd het woord gegeven aan dr. W. P. Ruijsch tot het houden eener voordracht over volks- en schoolbaden in verband met waterleidingen.

De overheid doet ten onzent nog zoo goed als niets in dit opzicht. In de meeste landen, ook kleinere, richt men alom volks- en schoolbaden op; in ons land doen slechts enkele gemeenten iets.

Spreker verzocht ten slotte den steun van de Vereeniging voor Waterleidingbelangen en hare leden, die in verschillende opzichten, ook als beheerders van waterleidingen het welslagen van den arbeid der Ned. Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden zouden kunnen bevorderen.

In aansluiting aan deze voordracht liet de heer W. van Boven aan de hand van een serie lichtbeelden, een aantal volks- en schoolbaden in binnen- en buitenland zien.

Na de pauze was het woord aan dr. Woltering, die begint met te zeggen dat hij, al luidt de aankondiging van zijn voordracht, oude en nieuwe waterleidingen, alleen over oude waterleidingen zal spreken aan de hand van een serie lichtbeelden. Spreker herinnert aan de uitspraak van den ouden dichter Anacreon, dat water het beste is al is de wijn ook het lekkerste, en wijst er op dat ook reeds in het rijk der Inca's in het oude Amerika veel aandacht aan waterleidingen werd geschonken. Hij maakt tevens melding van het graven van zeer diepe putten reeds in de grijze oudheid. Ook het oppompen van water werd toen reeds op verschillende wijzen ter hand genomen, waarvan spr. voorbeelden laat zien, zooals de oude Chineesche en Egyptische schepraderen. Verder behandelde spreker de cirsterna (waterkelders) welke men bouwde in verband met den onregelmatigen regenval of het periodiek wassen eener rivier. Zulke cisternen vindt men o. a. nog in Spanje.

Doch niet alleen putten en waterkelders, ook waterleidingen kende men reeds zeer vroeg: o. a. te Babylon, Syrus en Jeruzalem.

In het oude Griekenland was de zorg voor goed water aan een bijzonder staatslichaam opgedragen. De belangrijkste oud-Grieksche waterleiding, die van Pergamon, toont, dat men toen reeds groote technische moeilijkheden wist te overwinnen.

Hierna komt spr. tot de Romeinen, waarbij op te merken valt hoe uit een geschrift van Vetruvius blijkt, dat dezen het reeds ver hadden gebracht in het vaststellen van de eischen, waaraan een goede waterleiding moet voldoen. De slechte nivelleerings-instrumenten leidden er echter toe, dat dikwijls niet het juiste verval gevonden kon worden. Buisleidingen kenden de Romeinen niet; hun leidingen waren gemetseld en maakten daardoor de groote aquaducten noodig. De 14 leidingen van Rome voerden niet minder dan 200.000 M^3. per dag daareen.

De projectielamp doet achtereenvolgens vele eerbiedwaardige overblijfselen van deze bouwwerken zien. Van de diverse onderdeelen hiervan als buizen, kranen enz. laat spr.

mede een aantal afbeeldingen zien en treedt daarbij in verschillende technische bijzonderheden.

De heer D. Drost, ingenieur-onderdirecteur der gemeentewaterleidingen van Amsterdam houdt hierna een eveneens met lichtbeelden toegelichte voordracht over districts-waterleidingen. Spr. begint met de opmerking, dat waar feitelijk nog geen geheel voltooide districts-waterleidingen in werking zijn, de afgeloopen zomer met zijn hevige warmte en langdurige droogte inderdaad wel aanleiding geeft de hand aan den ploeg te slaan; in de kleine steden en ten plattelande heerschte overal watergebrek met zijn gevaren voor de volksgezondheid. Slechts één middel kan afdoende helpen, n.l. het aanleggen van waterleidingen, dat ook voor de grootere gemeenten uitkomst heeft gebracht.

De aangewezen weg is de handen ineen te slaan en een waterleiding aan te leggen die een geheele streek van water voorziet, aangezien elke gemeente op zich zelve niet in staat is daartoe over te gaan.

Dat samenwerking alle zekerheid van slagen biedt bewijzen de talrijke voorbeelden van goed geslaagde groepswatervoorzieningen in het buitenland; het mag ook verwacht worden van de intercommunale waterleidingplannen, welke in den laatsten tijd ten onzent aanhangig zijn: de Zuid-Bevelandsche waterleiding (reeds in uitvoering) zoomede o. a. die voor Voorne—Putten en de Hoeksche Waard en voor Westelijk Noord-Brabant, waaromtrent spr. nadere bijzonderheden mededeelde.

In dit verband kwam spreker op de pogingen, welke sedert kort in het werk zijn gesteld tot het verkrijgen van een intercommunale drinkwatervoorziening van oostelijk Gelderland, en deed met een beroep op hetgeen elders op dit stuk geschiedt, aan de hand van een becijfering voor het onderhavig gebied en van een aantal lichtbeelden, uitkomen dat zoodanige waterleiding aldaar uit technisch oogpunt mogelijk en financieel rendabel is, zoodanig dat de lasten der gemeenten daardoor niet worden verzwaard, noch in den aanvang noch later.

Bedoelde waterleiding, voor welker totstandkoming zich in de betrokken streek heeft gevormd een comité, zal omvatten een 14-tal gemeenten met 84,000 inwoners. De prise d'eau zal moeten gezocht worden in den westhoek, in de oude Rijn-vallei, aan den voet van de hoogten van het Montferland (nabij Zeddam), waar een hoogreservoir te bouwen is; in de eerste jaren zal volstaan kunnen worden met slechts 1 watertoren, tusschen Aalten en Winterswijk. Voor aanleg van deze waterleiding, waarvan de hoofdbuisleiding 160 K.M. lang zal zijn, is benoodigd een kapitaal van f 2.400.000.

N. R. Ct.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT TE ROTTERDAM.

Rapport der Jury.

(Slot.)

No. 23. Motto: „E.". Het plan is vrij beknopt, de toiletten zijn direct aan de zaal gelegen, wat minder juist is te achten. Het archiefje bij de bestuurskamer gelegen is vrij donker, de speelkamers zijn wat gerekt van vorm. De groote zaal zal niet voldoende en ook niet aangenaam verlicht worden door de lantaarns in de verandadaken. De trappen met spillen en kwartslingers zijn onvoldoende.

De verdieping is goed ingedeeld, één trap voor kasteleinswoning en keuken c.a. is echter niet juist. Het privaat ligt niet aan den buitenmuur.

De architectuur is niet zonder verdienste. Het dak is echter overmatig groot, en het doorloopen ervan over de veranda's maakt dat deze zeer hoog en ongezellig worden. Door het hooge dak is ook boven de groote zaal eene enorme verloren ruimte ontstaan.

Het detail van het interieur heeft goede kwaliteiten, het detail van den hoofdingang is zwak, de gebogen lijnen boven den ingang zijn niet fraai.

No. 26. Motto: „Driehoek in cirkel" (geteekend). Het plan is beknopt. De groote zaal is goed van vorm, doch te spaarzaam verlicht; de speelzalen zijn goed gelegen, doch één ervan, evenals de bestuurskamer, is gebrekkig verlicht. De toiletten grenzen direct aan de zaal, wat minder juist is te achten. Het archiefje en de bergplaats voor buffetmateriaal zijn te klein, de bestuurskamer is alleen van uit de zaal te bereiken wat niet gewenscht is. Trappen met spillen en kwartslingers zijn hier niet op hun plaats, die naar de woning is niet duidelijk geteekend en vermoedelijk niet te maken zooals ze geteekend is.

De architectuur, waarvan de armelijkheid vooral in de perspectiefteekening uitkomt, is van weinig beteekenis en heeft niet het geëigende karakter voor een societeit.

De hooge kap geeft nog al wat verloren ruimte.

No. 22. Motto: „30 M. in driehoek" (geteekend). Het plan is veel te ruim opgezet. De vestibule veel te groot, de vorm der speelkamers is te gerekt en zij zijn niet voldoende verlicht, de vestibule van de kasteleinswoning veel te groot, ook de buffetruimte met accessoires is te ruim en heeft niet het juiste karakter. De groote zaal is goed van vorm en goed verlicht. De trap naar de bestuurskamer is onvoldoende. Ook de indeeling der verdieping is veel te ruim.

De architectuur is in veel opzichten verdienstelijk, doch herinnert wat veel aan Duitsche voorbeelden, wat voor een Hollandsch gebouw niet juist is te achten. Het teekenwerk is effectvol doch hier en daar zeer nonchalant gedaan, de perspectiefteekening is handig geaquarelleerd.

No. 17. Motto: „Zonnetij". De groote zaal is ondoelmatig van vorm, het achtergedeelte daarvan is als verloren ruimte en meer als het verlengde van de vestibule te beschouwen. Een besliste fout is het projecteeren van de woning boven de groote zaal, waardoor de bouw te duur wordt. De toegang tot den tuin is goed opgelost.

De architectuur is niet onverdienstelijk, herinnert echter te sterk aan buitenlandsche voorbeelden. Het geheel heeft meer het karakter van een groote villa dan van een societeitsgebouw.

Het teekenwerk is vrij goed en vast.

No. 20. Motto: „O. S. in cirkel" (geteekend). Een vernuftig in elkander gezet doch niet eenvoudig plan. Aan de vestibule is te veel ruimte opgeofferd. De vraag is of de gebroken vorm van den lichtwand in de groote zaal niet een onrustigen indruk zal maken. De zij-veranda's zijn eigenlijk meer bijbouwen van de zaal, missen althans het karakter van veranda. De buffetruimte met accessoires en trap is wat onregelmatig van indeeling. De vertrekken der woning op de verdieping zijn minder goed van afmeting en groepeering.

De architectuur is verdienstelijk en laat goede verhoudingen zien.

De bergplaats voor stoelen boven de groote zaal is kostbaar. Het geheele plan is een der duurste der ingezondenen, en zou zeker anderhalf maal de bouwsom vorderen voor zijne uitvoering. Het teekenwerk is goed en getuigt van een vaardige hand, wat vooral uitkomt in de detailteekeningen en culmineert in de prachtige perspectieven. De variant geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

No. 11. Motto: „A. in cirkel" (geteekend). Het plan is wat gerekt van vorm, de zaal is daardoor niet gezellig, het buffet niet gunstig gelegen.

Op de verdieping is er geen verbinding tusschen de kasteleinswoning en het keukencomplex, het privaat ligt niet aan de buitenlucht. Ook in dit plan komen de trappen met spillen en kwartslingers voor.

De architectuur is niet kwaad doch wat nuchter, vooral de veranda's.

No. 4. Motto: „Sub sole nihil perfecton". De plattegrond is in zijn algemeenen opzet goed, slechts de portaaluitbouw met toiletten aan bedenking onderhevig. De groote zaal is goed en goed verlicht, wanneer vóór de zaal geen veranda doch een terras wordt aangebracht. Wordt dit terras overdekt, zooals de variant dat aangeeft, dan is de dan gevormde veranda door het groote glasdakoppervlak in den zomer als zoodanig onbruikbaar, en brengt enorme onderhoudskosten met zich mede. Wordt een dicht dak aangebracht, dan is de zaal niet voldoende verlicht. Hierin ligt het zwakke punt van het overigens wel aantrekkelijke plan. De indeeling op de verdieping is niet zeer geslaagd, de woonkamers veel te smal, en de lange gang zal weinig licht ontvangen.

De architectuur is verdienstelijk en heeft wel het goede karakter. Ook de details vertoonen goede vormen. De groote kap geeft een aangenaam silhouet, doch veroorzaakt nog al wat verloren ruimte. Het teekenwerk en ook de details zijn met zorg gedaan.

No. 1. Motto: „Lelie". In het plan is te veel ruimte aan vestibule c. a. verbruikt. De groote zaal is goed van vorm en goed verlicht, de speelkamers ongunstig van vorm en niet goed gelegen. Het buffet met donkere bergruimte en donkere trap niet goed gegroepeerd. De toiletten zijn te ruim en wat ver van de zaal gelegen. De veranda aan de voorzijde is te smal en staat niet in verbinding met de zij-veranda's. De trap naar de bestuurskamer is niet opgelost en in 't algemeen zijn de trappen niet goed van grondvorm. Een der slaapkamers op de verdieping en het privaat hebben geen direct licht.

De architectuur is vrij nuchter, met name die der veranda's, hetwelk vooral aan den dag treedt in de perspectiefteekening, die van de verkeerde zijde genomen is.

No. 10. Motto: „De goede gedachte". Deze gedachte heeft bij het samenstellen van dit ontwerp niet voorgezeten. De zaal met de daarmede als één geheel geprojecteerde glasdichte veranda's, is niet juist opgevat. Het buffet is te groot, de spoelkamer veel te klein. De speelkamers zijn ongunstig gelegen. De torenvormige uitbouwen zijn niet gemotiveerd. De ligging der heeren- en dames-toiletten in den kelder is in strijd met het programma en ook minder gemakkelijk.

Op de verdieping is de woonkamer te klein en de bestuurskamer is slecht van vorm en tusschen woning en keukencomplex niet gunstig gelegen.

De architectuur is weinig oorspronkelijk en nog al heterogeen. De boogvensters van de zaal en de kruiskozijnen in de overige vertrekken harmonieeren slecht, de veranda's doen nog al nuchter. Het halfcirkel-vormige plafond met de steekkappen over de zaal is minder geëigend.

No. 13. Motto: „C.". De vestibule is te groot. De zaal goed van vorm, doch door de kleine bovenlichten te spaarzaam verlicht; het buffet is wat groot en de serviesruimte donker; speelkamers en bestuurskamer zijn goed gelegen. De orkestruimte is niet goed van vorm en niet doelmatig gelegen. De trappen naar de verdieping met spillen en kwartslingers zijn onvoldoende. De woonkamer en een der slaapkamers zijn veel te groot.

De architectuur bevat verdienstelijke elementen, doch de verhoudingen zijn niet overal juist. De veranda's doen nog al simpel, wat vooral in de perspectiefteekening uitkomt. Het teekenwerk is verdienstelijk.

No. 14. Motto: „Park in driehoek (geteekend). De zaal is goed van vorm en verlichting. De toegang tot de toiletten van uit de zaal is zeer bekrompen. De orkestruimte niet goed gelegen. De verdieping is gebrekkig ingedeeld. De bestuurskamer is veel te klein, de woonkamer te groot, slaapkamer eveneens en alleen door de woonkamer te bereiken. De bergplaats bij de keuken is donker. Ook dit plan heeft de ongewenschte trappen met spillen en kwartslingers.

De architectuur is wat droog, wat vooral in de perspectiefteekening uitkomt.

No. 15. Motto: „Idée". De zaal is goed, evenzoo de speelkamer, doch het buffet minder juist van vorm. De indeeling der verdieping is niet geslaagd. De keuken is in vergelijking van de woonkamer veel te groot, evenals een der slaapkamers.

De architectuur heeft wel verdienste, doch doet aan uitheemsche voorbeelden denken. De groote daken zijn niet fraai. Het teekenwerk is niet overal even verzorgd. De perspectief zeer handig en vlot opgezet. De details zijn zwak.

No. 16. Motto: „Tabé". De zaal is goed van vorm en verlichting. De doorloop tusschen de beide speelkamers niet gevraagd en ongewenscht. Het plan vertoont wat veel afgesloten portalen en gangen. De aan de veranda's gelegen vertrekken zullen niet aangenaam en niet voldoende verlicht worden niettegenstaande de kostbare en veel onderhoud vorderende lantaarns in de verandadaken. De trappen met spillen en dwarsliggers zijn onvoldoende. De verdieping is eenigszins versnipperd. De bergplaats bij de keuken veel te klein. De verlichting van de gang van uit de zaal minder gewenscht.

De architectuur is niet rijp en vertoont een aantal zeer gezochte vormen. De reuzenventilatiekokers dragen het hunne tot de mislukking van de gevels bij. Het teekenwerk is zwak en verraadt een ongeschoolde hand.

No. 5. Motto: „Slamat Djalan". De zaal is goed van vorm, doch onvoldoende verlicht. De orkestruimte ligt niet goed. De buffetinrichting is niet bestudeerd. De bestuurskamer is slecht van vorm. De trappen met spillen en kwartslingers zijn onvoldoende. Op de verdieping zijn de woonkamer en de keuken te klein en laatstgenoemde is niet goed verlicht door de lantaarn.

De architectuur is zeer zwak.

No. 18. Motto: „Tollens". Veel te groote vestibule en vestiaire; buffet en spoelkamer daarentegen te klein. De zaal is goed van vorm, doch de verlichting is twijfelachtig. De speelkamers hebben dezelfde hoogte van de groote zaal en zijn daardoor ongezellig. Op de verdieping is de groote vestibule volkomen overbodig. De bergplaats bij de keuken is te klein.

De architectuur heeft goede kwaliteiten, doch is wel wat monumentaal. Het teekenwerk is zeer verzorgd en verraadt een vaste, vaardige hand.

No. 19. Motto: „R. O. S.". Het plan is mislukt, doordat de woning boven de zaal is geprojecteerd.

De architectuur is zwak. Het teekenwerk middelmatig.

No. 25. Motto: „In gebreken". Het ontwerp is blijkbaar boven de krachten van den ontwerper gelegen, en schiet dan ook in alle opzichten te kort.

No. 21. Motto: „Lumen". Vermoedelijk is dit ontwerp als een grap te beschouwen.

De Jury,

A. VAN BUREN.
P. G. BUSKENS.
C. N. VAN GOOR.
JACOB VAN STOLK.
J. VERHEUL Dzn.

Rotterdam, 29 October 1911.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 41. Verslag der Algemeene September-Vergadering-Excursie op 20 en 21 September 1911. (Vervolg). — Afdeeling Arnhem; Verslag der vergadering van 4 October 1911.
Glasbeton-vloer en daklichten, door Schaad, met afbeeldingen.
De restauratie van de Bôrô-Boedoer, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 41. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel.
Résumé van de voordracht: «Decoratieve Schilderkunst en Puvis de Chavannes», gehouden in de 129Sste Ledenvergadering, door den heer Huib Luns, met afbeeldingen.
Amerikaansche Prijsvraagregelen, door A. W. Weissman.

DE BOUWWERELD No. 41. Dubbel Landhuis «Huize klein Lelie — De Maten» te Enschede, arch. jhr. A. H. Op ten Noort, met afbeeldingen.
De Herziening van het Erfpachtstelsel, door A. Keppler («slot,)
De Rotterdamsche Raadhuisplannen.
Nogmaals de R. K. kerk te Kuik, door Jac. van Gils.

DE INGENIEUR No. 41. Le Palais de la Paix à la Haye, Conférence dans l'assemblée extraordinaire du Koninklijk Instituut van Ingenieurs, à l'occasion de la visite de l' Association des Ingénieurs sortis de l' Ecole de Liége, le 26 Juin 1911 par J. A. G. van der Steur h. i.
Verslag der gedelegeerden van het Kon. Inst. van Ingenieurs, over het practisch instrumentmakers-examen. Leiden, September 1910.
De nuttige valhoogte van het blok bij het heien met de Hollandsche heimachine, door Y. M. D. Kentie c.i. met afbeeldingen.
Dienst voor ongevallen bij de Haagsche Tramweg-Maatschappij, door H. A. J. van Stipriaan Luiscius w. i. met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. De Octrooiwet en het recht van voorgebruik, door A. E. Jurriaanse w. i. — Bal-experiment en negatieve drift, door Dr. F. C. Huygen w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 41. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Hulpwerktuigen aan boord van de moderne passagiersschepen. — Uittreksel uit het verkort verslag over 1910 der Staatsspoor en Tramwegen op Java. — Vragenbus — Correspondentie. — Berichten en mededeelingen. — Boekbespreking. — Uit Technische bladen en tijdschriften. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 41. Herziening der A. V.
Houtproductie.
Uit de practijk.
Ingezonden stukken. Gemeentewerken te 's-Gravenhage.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 15. Rookvrije verbranding in stoomketels. — Het roesten der ketelplaten en het opsporen der oorzaken. — Het bakken van dakpannen in kamerringovens met overslaande vlam. — Verantwoordelijkheid voor anderen. — Een middel om 's winters te kunnen blijven doormetselen. — Het behandelen van de klei met stoom. — Een reusachtige schoorsteen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

'S-GRAVENHAGE. De Gemeenteraad heeft dezer dagen een uitvoerig debat gevoerd over de motie van den heer Wesseling om voortaan het onderwijs aan de Academie van Beeldende Kunsten aldaar rechtstreeks van gemeentewege te doen geven.

In zijne toelichting betoogde de voorsteller, dat aan genoemde Academie zoowel het gebouw als het onderwijs veel te wenschen overlaat, hetgeen beter kan worden wanneer de gemeente zelve de leiding in handen neemt, te meer wijl zij toch reeds het grootste deel (f 33.000 van de f 45.000) der jaarlijksche kosten betaalt. Bij overneming zou de gemeente ook de beschikking krijgen over eenige particuliere fondsen, o.a. het Godonfonds.

Nadat de heer Ter Laan verklaard had het voorstel te steunen — voornamelijk omdat hij gemeentelijk onderwijs in het algemeen beter acht dan particulier — werd het voorstel bestreden door den heer Van Malsen, die verklaarde de Academie sinds jaren te kennen, ook wijl hij en zijne kinderen daar leerlingen zijn geweest en hijzelf sedert afgevaardigde van de

(Vervolg 3e blads. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
BEFBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 28 OCTOBER 1911. No. 43.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Organisatie in Bouwkunstkringen.

„Om kracht uit te oefenen moeten alle categorieën bij het vak betrokken in organisaties met bindende regelen worden opgenomen."

Aldus sprak de heer De Bazel in de Juli-vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten.

„Maar zoover zijn wij nog niet," had de spreker er wel bij kunnen zeggen; tegen dit toevoegsel zou dan evenmin iets in te brengen geweest zijn, als tegen de stelling zelf, want inderdaad is daarin het fundamenteele beginsel der vakorganisatie geformuleerd, niets te weinig en niets te veel gezegd.

Wij zijn zoover nog niet en kunnen dus nog geen kracht uitoefenen. Met de organisatie van alle categorieën zijn wij nog maar aan het begin, de beginselen van organisatie winnen slechts langzaam veld in het bouwkundig vereenigingsleven en de vraag is gewettigd of de ideale toestand, in de stelling beoogd, wel ooit bereikt zal worden. Wij durven zelfs vragen of die toestand wel mogelijk en wel wenschelijk geacht moet worden.

Wij durven de wenschelijkheid in twijfel te trekken ook al openbaart zich de neiging tot organisatie nog zoo sterk, op het gevaar af dat men ons reactionnaire gevoelens zou toeschrijven en wat de mogelijkheid betreft, daarbij denken wij aan de reactie, die steeds als natuurlijk gevolg van elke reactie optreedt. Wanneer de ideale toestand bereikt zal zijn en men dus over kracht zal kunnen beschikken, zal dan met die kracht veel uitgericht kunnen worden, of zal zij worden geneutraliseerd door de kracht, die van andere organisaties uitgaat? De tijd zal moeten leeren, of de drang tot organisatie, die zich onder invloeden van buiten, thans onmiskenbaar in de bouwkundige kringen openbaart, de vruchten zal dragen, die men er zich van voorstelt, m. a. w. of de Bouwkunst en hare beoefenaars er wel bij zullen varen. Dit is, van ons standpunt, de hoofdzaak en daarmede is niet geheel hetzelfde bedoeld als „alle categorieën bij het vak betrokken".

Wij geven evenwel dadelijk toe, dat van organisatie van enkele categorieën op zich zelf weinig te verwachten is.

Het is bij herhaling gebleken, wij hadden meermalen gelegenheid er op te wijzen, dat in gevallen, waar een krachtig optreden alleszins gewenscht was, de bouwkundige vereenigingen, onmachtig waren, iets uit te richten. De verklaring daarvoor is gemakkelijk te vinden in het ontbreken, ook waar de vereenigingen samengingen, van algemeen erkende en geëerbiedigde, voor allen geldende regelen.

Er is goed werk gedaan b.v. met de samenstelling der Prijsvraagregelen, maar men overdrijft geenszins, wanneer men de resultaten, die er tot heden mede bereikt zijn, gewoonweg negatief noemt, en men staat hier voor een groote moeilijkheid.

De Prijsvraagregelen zijn vastgesteld door vier vereenigingen. Van die vier is alleen de Architectenbond een vakvereeniging met bindende bepalingen voor hare leden, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst noemt zich wel zoo, maar zelfs onder hare leden zijn er nog, die niet

gelooven, dat zij een vakvereeniging is; Architectura et Amicitia en Bouwkunst en Vriendschap zijn gewone vereenigingen, die hare leden al heel weinig bindende verplichtingen opleggen. Nu is niets eenvoudiger, dan te decreteeren, dat alle leden dier vereenigingen moreel verplicht zijn, zich aan de Prijsvraagregelen te houden, maar de practijk heeft het reeds geleerd en daarom durven wij het hier neerschrijven, er zijn in enkele (misschien wel in alle vier) vereenigingen leden, die maling hebben aan die moreele verplichting, en wij achten dit ook verklaarbaar. Niet iedereen is het met die regelen in alle opzichten eens en wie dat niet is, dien kan men toch de moreele verplichting niet opdringen, er zich aan te houden, en nog veel minder kan men dit den buiten de vereenigingen staande bouwkundigen doen.

Men heeft dit in den Architectenbond gevoeld, maar men wist geen raad met het geval; dit bleek tevens duidelijkste uit de maatregelen, die voorgesteld werden, waarbij zelfs terroristische neigingen aan den dag traden.

„Dwangmaatregelen met strafbedreiging waren het, die men niet alleen den leden der vier vereenigingen wilde opleggen, maar ook den opzichters en teekenaars bij de architecten in dienst. De heer De Jongh wees er o. i. zeer terecht op, dat het niet rechtvaardig zou zijn anderen dan leden der vereenigingen te straffen, maar achte blijkbaar ook op die leden nog geen toepassing van dergelijke maatregelen mogelijk.

De kans daarop lijkt ons dan ook zeer gering, zoolang de vereenigingen niet allen georganiseerd zijn op den voet van den Architectenbond en dan met elkander samenwerken, maar dan nog blijft het gevaar bestaan, waarop de heer Kromhout wees, wanneer men het een gevaar mag noemen, dat er zich eene categorie van bouwkundigen zal vormen, die om vrij van elke beperking te zijn, zich niet bij eenige vereeniging zal aansluiten.

Die categorie bestaat reeds, heeft altijd bestaan en zal wel blijven bestaan in een land als het onze, waar men nu eenmaal nogal op zijn persoonlijke vrijheid gesteld is en wel lid van een vereeniging wil zijn, wanneer door het lidmaatschap die vrijheid niet al te zeer, of liefst zoo min mogelijk, aan banden wordt gelegd.

Het is niet tegen te spreken, dat elke organisatie die vrijheid in vele opzichten beperkt, men moet zich dat getroosten ter wille van de voordeelen, die de organisatie medebrengt. In den drang naar vrijheid ligt dus een gevaar voor de organisatie in zoover die neiging zich daartegen verzet, maar bedenkelijk op zichzelf is die drang toch niet.

Reeds als tegenwicht tegen een alles omvattende organisatie, waarvan wij de wenschelijkheid betwijfelden, verdient deze neiging eer aanmoediging dan tegenwerking.

(Wordt vervolgd.)

Paleis-Raadhuis.

Terwijl de actie in zake de Paleis Raadhuis-quaestie in vollen gang is staat reeds veertien dagen geleden in „Het Vaderland" het volgend berichtje:

„Naar de „Tel." uit betrouwbare bron verneemt, is van de zijde van het Koninklijk Huis aan de landsregeering te kennen gegeven, dat H. M. de Koningin hoogst ongaarne het Paleis op den Dam aan zijn tegenwoordige bestemming zou zien onttrokken. H. M. zou er prijs op stellen, het ook als Paleis aan historische momenten zoo rijke monumentale bouwwerk, uitsluitend Koninklijk verblijf te doen blijven."

Wij zochten in andere bladen naar bevestiging of tegenspraak, doch vonden niets, dat daarop geleek. Wij zochten in de bouwkundige bladen, doch vonden daar slechts vermelding van adressen, adhaesiebetuigingen, enz., waaruit niet anders was op te maken, dan dat men het berichtje niet gelezen had of het geen aandacht had waardig gekeurd.

Toen vroegen wij ons af, wat daarvan de oorzaak kon zijn, maar een bevredigend antwoord vonden wij niet. Wij moesten ons tot gissingen blijven bepalen.

Twee gevallen zijn mogelijk. Of het berichtje is onjuist en de bron, waaruit het kwam, onbetrouwbaar gebleken; dan is het natuurlijk, dat de pers er verder geen notitie van genomen heeft; of het is juist, maar dan heeft men het genegeerd, omdat „De Telegraaf" er op een zeer ongelegen oogenblik mede aangekomen is.

Wat ons het meest verwonderd heeft, is echter, dat het „Nieuws van den Dag", dat indertijd onomwonden zijn meening tegen herstel van Amsterdam in het bezit van zijn monumentaal Raadhuis heeft te kennen gegeven, ook nu gezwegen heeft.

Mogelijk vergissen wij ons en is ons wat ontgaan van den inhoud der dagbladen, doch vast staat het, veel notitie is er van het berichtje niet genomen.

Wanneer het echter juist blijkt, dan is het o. i. toch nog al van belang, want dan kunnen alle verdere pogingen worden gestaakt, de deferentie voor H. M. de Koningin gebiedt dit, en zooal niet voorgoed, toch zeker voor geruimen tijd, is dan de zeer moeilijke Paleis-Raadhuis-quaestie van de baan.

Noch het Gemeentebestuur van de Hoofdstad, noch de Regeering zal dit betreuren.

Voor hen, die zich voor de zaak hebben ingespannen, is het wat anders en wellicht een groote teleurstelling, en het groote publiek, dat tot heden met meer of minder belangstelling heeft toegekeken, welken loop de zaak wel nemen zou, het zal niet in opstand komen of zich er verder warm over maken, maar de zaak eenvoudig als afgedaan beschouwen. Hoogstens zal een enkele stem gehoord worden, die zegt, dat een dergelijke loop van den beginne wel te voorzien was, dat men, door vroeger ter bevoegder plaatse te informeeren, zich veel moeite zou hebben kunnen besparen, maar daarna zal het publiek zonder twijfel het voorbeeld van Gemeentebestuur en Regeering volgen en overgaan tot de orde van den dag.

Britsche Baksteenen.

Steenfabrikanten van Nederland, waakt voor uwe heiligste goederen!

Thans dreigt niet het gevaar van het Oosten of Zuiden, maar van over zee uit het Westen, leest slechts de advertentie, bescheiden van afmetingen, die dezer dagen in de „N. Rott. Courant" voorkwam en oordeelt zelf:

„Britsche Baksteenen.

Een van de grootste Britsche fabrikanten wenscht een

Agent voor verkoop of commissie aan te stellen; er wordt aan gehecht, dat hij is van goeden stand en geheel met den handel op de hoogte. Brieven met volledige inlichtingen onder motto „Brick" aan: William Porteous & Co., Glasgow, Scotland."

Gij kunt het wellicht beter beoordeelen dan wij of hier werkelijk ernstige concurrentie in aantocht is.

Wij weten allen, dat Engeland en Schotland uitstekend materiaal produceeren en het heeft ons altijd verwonderd, dat waar zooveel Engelsch aardewerk wordt ingevoerd, de Engelsche bouwsteenen toch in Holland slechts bij uitzondering gebezigd worden.

Zij zijn duur, maar dit kan geen overwegend beletsel zijn, nu men algemeen veel duurder materialen ziet toepassen, het vurenhout door tropische houtsoorten, de hardsteen door graniet ziet vervangen.

Het wil ons dan ook voorkomen, dat wanneer de zaak met energie wordt aangevat, de Britsche baksteen hier ingang kan vinden, en werkelijk een concurreerende plaats kan veroveren. Niet echter door lage prijzen zal zij dit kunnen, gelijk de Belgische steen, daarvoor behoeft men zich niet bevreesd te maken, maar de Engelschen zullen met de qualiteit concurreeren en daarop moet de Nederlandsche industrie zich voorbereiden.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Bovengenoemde bond hield 17 October j.l. in het „American-hotel" eene vergadering, onder leiding van den heer K. P. C. de Bazel.

Deze herinnerde bij de opening aan een onaangename en aan een verblijdende gebeurtenis van de laatste dagen. De eerste was: de mislukking van de poging om een architectonische afdeeling op de „Vierjaarlijksche" te verkrijgen; de tweede het voorstel van drie Amsterdamsche Raadsleden in zake de Paleis-Raadhuis-quaestie (om bij de Regeering aan te dringen op afstand van het Kon. Paleis ten einde dit tot Raadhuis in te richten en drie millioen gulden beschikbaar te stellen voor den bouw van een nieuw Koninklijk Paleis).

Die laatste mededeeling werd met applaus ontvangen.

De heer Ingenohl deed het voorstel aan de drie Raadsleden een betuiging van adhaesie te zenden, welk voorstel aan het eind der agenda behandeld zal worden.

In behandeling kwam een concept-adres aan den Gemeenteraad in zake den bouw van een Koloniaal Instituut, in welk adres den Raad verzocht werd aan het voorstel-Boissevain c.s. (bouw niet op de voormalige Oosterbegraafplaats, maar op een nader aan te wijzen terrein in het uitbreidingsplan Zuid) de voorkeur te geven boven dat van B. en W. Ter toelichting werd aangevoerd:

1°. dat een monumentaal gebouw, als de vereeniging „Koloniaal Instituut" beoogt, een geschikt uitgangspunt zou zijn voor de bebouwing in 't plan-Zuid; 2°. dat aldaar een grooter terrein zou kunnen beschikbaar worden gesteld dan de Oosterbegraafplaats biedt, en 3°. dat de uitvoering van het uitbreidingsplan-Zuid aanmerkelijk bespoedigd zou worden, door den bouw van het Koloniaal Instituut aldaar.

Bij de discussie over dit adres werd betoogd, dat als men het Kol. Instituut niet in het uitbreidingsplan-Zuid wenscht, maar 't in de nabijheid van „Artis" begeert, het plan van den architect Walenkamp de eenig mogelijke oplossing zou zijn. Men weet, dat de heer Walenkamp het Instituut wil plaatsen in het Oosterpark, en wel zoo, dat de geheele begraafplaats intact blijft en zou dienen als een mooie toegangslaan tot de gebouwen van het Kol. Instituut.

Het concept-adres werd ten slotte met nagenoeg algemeene stemmen goedgekeurd, nadat de heer Berlage er op had gewezen, dat het uitbredingsplan-Zuid (afgescheiden van deze quaestie) wijziging moet ondergaan, een meening, welke nog aan het adres werd toegevoegd.

Aan de orde kwam een voorstel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tot het benoemen van een commissie van zes leden uit de Maatschappij en den Bond van Nederlandsche Architecten tot het onderzoek der mogelijkheid van nader samengaan der beide vereenigingen.

Over de wenschelijkheid van het benoemen van een zoodanige commissie was men 't algemeen eens, zoodat tot de benoeming van de drie door den Bond aan te wijzen leden der commissie werd overgegaan.

Als zoodanig werden gekozen de heeren: C. N. van Goor, Jos. Ingenohl en Ant. J. Joling.

Tot leden der commissie tot het onderzoeken van de verschillende aanhangige ontwerpen tot wijziging der algemeene voorschriften werden aangewezen de heeren: P. J. Houtzagers, D. A. N. Margadant en H. G. Jansen.

In behandeling kwam thans de definitieve vaststelling der gewijzigde Algemeene regelen voor Nationale prijsvragen.

Op voorstel van den heer A. W. Weissman keurde de vergadering deze „Algemeene Regelen" goed.

Besloten werd het protest van het bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen tegen de in de vorige vergadering van den Bond aangenomen motie in zake het referendum tot het kiezen van een architect voor het Kunstenaarshuis, te beantwoorden, in welk antwoord de Bond zijn standpunt handhaaft.

Bij de rondvraag bracht de heer A. W. Weissman de Rotterdamsche prijsvraag voor den bouw van een nieuw Raadhuis te Rotterdam ter sprake. Hij herinnerde er aan, dat de vaststelling van de regelen voor nationale prijsvragen door de samenwerking van alle bouwkundige vereenigingen in het land is tot stand gekomen. Spr. betreurt 't daarom dat de Rotterdamsche Gemeenteraad daarmede absoluut geen rekening heeft gehouden.

De Voorzitter merkt op, dat hem ter oore is gekomen dat zulks wèl het geval is geweest in de geheime Raadszitting, waarop de heer Weissmann antwoordt, dat men alleen heeft te letten op wat in de openbare vergaderingen van Gemeenteraden wordt gesproken en daàr heeft men de wenschen der bouwkundigen totaal genegeerd. Spr. doet nu de vraag: welke de houding der Nederlandsche architecten moet zijn als straks de gemeentelijke prijsvraag van Rotterdam er is en dan blijkt dat zij niet in overeenstemming is met de eischen, voor prijsvragen, in de „Algemeene Regelen" gesteld?

In de toelichting deed de heer Weissman uitkomen dat hij nu niet sprak met het oog bepaaldelijk op de Rotterdamsche prijsvraag, in het algemeen; daarna wees hij er op dat volgens de Permanente-Prijsvraag-Commissie de leden van den Bond verplicht zijn zich aan de eigen prijsvraagregeling te houden. Dat brengt hen in een minder gunstige conditie dan de buitenstaanders, die wèl aan zulk een afwijkende prijsvraag mededoen.

Van verschillende zijden werd opgemerkt, dat ieder, die met de regeling accoord gaat, zich moreel gebonden zal achten niet mede te doen. Aangezien zich echter een geval van een prijsvraag als nu bedoeld werd er nog niet was, besloot de vergadering op deze zaak niet verder in te gaan.

Met betrekking tot het voorstel-Ingenohl om adhaesie

te betuigen aan het amendement van de raadsleden Lambrechtsen van Ritthem c. s. inzake de Paleis-Raadhuis-quaestie, besloot de vergadering dit niet te doen met een adres, nadat de Bond van Architecten zich reeds zelf in dien geest tot den Raad heeft gewend. Echter bracht de vergadering hulde aan het initiatief van de heeren Lambrechtsen c. s.

Na nog eenige huishoudelijke besprekingen werd de vergadering gesloten.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Verleden week hield „de Friesche Bouwkring" zijn eerste vergadering. Weinige leden waren opgekomen. Na opening door den voorzitter, bracht de secretaris het jaarverslag uit. Hieraan ontleenen wij:

Het afgeloopen jaar kan met het oog op de verrichte werkzaamheden en de gehouden lezingen als bevredigend worden aangemerkt.

De vergaderingen werden drukker bezocht dan de voorgaande jaren, doch het ledental in aanmerking nemende kon het bezoek nog talrijker zijn.

In zake het behoud van oude bouwwerken heeft „de Friesche Bouwkring" getoond ook een vast standpunt te durven innemen en aan hem is 't te danken, dat de herstelling van de kerk te Huizum eens becritiseerd werd en ook voor 't behoud van den ouden toren te Oosterwierum heeft de kring gedaan wat hij kon en moest doen. In de laatste vergadering werden nieuwe statuten ontworpen en goedgekeurd en dit jaar zal hierop de koninklijke goedkeuring worden aangevraagd. Het ledental ging van 106 op 105 terug. „De Friesche Bouwkring" betuigde dit jaar adhaesie met het adres van „Architectura et Amicitia" te Amsterdam e. a. in zake het behoud van het arsenaal aldaar. Een dergelijk adres werd aan de Koningin gezonden in zake de inrichting van het paleis op den Dam tot gemeentehuis.

De vereeniging trad toe tot de vereenigingen die zich verbonden om een betere regeling te treffen bij het uitschrijven van prijsvragen.

Steeds had de vereeniging zooveel succes bij haar optreden, dat ze daarin eene aanleiding mag vinden op den ingeslagen weg voort te gaan.

Het jaarverslag, door den penningmeester uitgebracht, werd goedgekeurd en hem décharge verleend, onder dankbetuiging voor zijn nauwkeurig beheer.

Besloten werd de jaarverslagen van secretaris en penningmeester te doen drukken en aan de leden toe te zenden.

Tot lid van het bestuur werd met algemeene stemmen gekozen de heer G. J. Ooiman, terwijl de heer H. Feddema met algemeene stemmen als voorzitter werd herbenoemd.

Als sprekers voor dit seizoen zullen optreden de heeren W. Kromhout Cz., architect te Rotterdam; J. H. de Groot, architect te Amsterdam, met het onderwerp „Vormharmonie" en G. J. Versteeg, adj.-directeur der gemeentewerken te Arnhem, over „Slachthuizen".

In een adres aan den Amsterdamschen Gemeenteraad zal adhaesie worden betuigd aan het adres van den „Ned. Bond van Architecten" in zake het paleis op den Dam.

Er werd voorts besloten dit jaar een tweetal prijsvragen uit te schrijven. Door den voorzitter en den secretaris werden hiervoor medailles beschikbaar gesteld, terwijl de schildersvereeniging „St. Lucas" toezegging deed van een zilveren medaille voor de prijsvraag voor schilders. Dit aanbod werd dankbaar aanvaard.

Na afhandeling der agenda sloot de heer Feddema de vergadering, daarbij een woord van dank brengende aan den heer Fransen, die volgens rooster als bestuurslid had moeten aftreden. L. Ct.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGSBELANGEN IN NEDERLAND.

De tweede dag der bijeenkomst was, nadat de voorzitter de genoodigden welkom had geheeten en de commissie tot nazien der rekening, verslag had uitgebracht, in de eerste plaats gewijd aan het aanhooren van een voordracht van den heer Ch. van Spall, directeur der Leidsche Duinwatermaatschappij, over de reiniging der eerste hoofdbuis van Katwijk naar Leiden in 1910.

Op het inwendige der hoofdbuis, die in 1877 gelegd was, waren overal roestpuisten aanwezig, waarin vermoed werd de voorzaak te liggen van den tragen duinwateraanvoer van Katwijk naar Leiden. Met de „Gesellschaft für Röhrenreinigung" Berlin W. Schöneberg, werd een contract aangegaan voor de reiniging van ruim 8000 M. 300 mM. pijp, welke in het najaar van 1910 plaats had op een 17-tal dagen.

Gebezigd werd een apparaat, bestaande uit 4 deelen, waaronder een turbine, die door het doorstroomend water in beweging wordt gebracht, zoomede een boorkop die de roestpuisten losmaakt. De reiniging, waarvan spreker een uitvoerige beschrijving gaf, geschiedde vaksgewijs; telkens wanneer het apparaat aan het eind van een vak gekomen was werd het door middel van een staaldraadkabel teruggetrokken en werd aan de andere zijde het roest opgevangen. Het totaal cijfer aan verwijderde roestdeelen voor het geheele gereinigde gedeelte is te stellen op 4299 K.G. De totale onkosten hebben bedragen f 5344. Hiertegenover staat het voordeel dat de doorlaat der hoofdbuis weder geheel tot de oorspronkelijke grootte is teruggebracht en de wateraanvoer aanmerkelijk vergroot is. Bij alle openingen der hoofdbuis voor het uithalen van het apparaat is gebleken, dat de asphaltatie niet in het minst had geleden.

Ten slotte deed spreker mededeeling van het verslag van den heer N. van der Sleen, directeur van het laboratorium voor chemisch, microscopisch en bacteriologisch onderzoek te Haarlem, omtrent het ontstaan van roestpuisten in buizen; op de daarin ontwikkelde gronden komt deze tot de conclusie, dat de in behoorlijk gefiltreerd water voorkomende kleine vlokjes afgestorven, met ijzer oxyde gevulde scheden van ijzerbacteriën in hoofdzaak het materiaal leveren waaruit de roestpuisten zijn opgebouwd.

In aansluiting aan de mededeeling van den heer Van Spall gaf de heer Fleischmann, directeur der Berliner Röhren-Reinigungsgesellschaft, een demonstratie van het bij de reiniging gebruikte toestel met toebehooren.

Naar aanleiding van deze voordracht had een uitvoerige gedachtenwisseling plaats, waaraan door de heeren Franken, Ribbius en Halbertsma werd deelgenomen, en waarbij het in hoofdzaak ging om de belangrijke vraag of de aanzetting van roestpuisten in de buizen geschiedt ten koste van de buizen zelf dan wel of dit plaats vindt op zoodanige wijze, dat de buis op zich zelf als onaangetast kan worden beschouwd. Nadere onderzoekingen dienaangaande worden algemeen gewenscht geacht; de heer Rutgers wenscht dit aan een speciale commissie opgedragen te zien, doch het bestuur verklaart volgaarne die taak op zich te nemen en belooft later omtrent de resultaten een rapport uit te brengen, dat dan als leiddraad voor verdere vruchtbare discussies kan dienen.

Daarna wordt het woord gegeven aan den heer Th. Stang, directeur der Haagsche Duinwaterleiding, voor mededeelingen betreffende de werken aan het Pompstation.

De heer Stang begint met de vermelding van de eischen waaraan de Haagsche waterleiding bij de oprichting moest voldoen. Men vreesde dat het milde tarief, door de gemeente vastgesteld, zou leiden tot een groot waterverbruik, en terecht, daar de exploitatie in de eerste jaren een groot verlies gaf. Daarop werd een zeer nauwkeurige controle in-

gevoerd, en een speciale drukregeling voor het geval van brand in het leven geroepen. Zonder dezen drukregelaar zou in stede van het reeds groote verbruik in 1910 van 173 millioen M³. nog 55 millioen M³. meer zijn verbruikt.

Hierop beschrijft spr. de oorspronkelijke prise d'eau in de duinen, wier watergevend vermogen al spoedig te kort schoot. Het stelsel van open kanalen werd daarom verlaten en tot de drainage overgegaan, waarbij men zich beperkte tot het alluvium. Daardoor is het ijzergehalte van het water zeer gering en dientengevolge ook de last van het inroesten der buizen.

De tegenwoordige inrichting der prise d'eau wordt hierop door spr. in bijzonderheden beschreven, waarna spr. met tabellen aantoont, welke groote hoeveelheden water de leiding heeft kunnen leveren zonder dat ook maar een oogenblik voor watergebrek gevreesd behoefde te worden, daar de capaciteit zoo noodig nog zeer zou kunnen worden vergroot.

Naar aanleiding van deze mededeelingen ontstond een debat tusschen den inleider en den heer Schaalje uit Amsterdam over een door de redactie van de „Nieuwe Courant" geuite bewering, dat het zoetwater naar den watervang in de duinen stroomt van een strook, die ten minste zoo breed is als van den duinregel tot aan de Spuistraat en waarbij het ging om de juistheid van de in duinwaterleidingskringen reeds zooveel besproken theorie van prof. Dubois.

Nadat de vergadering gesloten was vereenigden de aanwezigen zich aan een lunch in hôtel „De Witte Brug", aangeboden door de Haagsche Duinwaterleiding.

In den middag had plaats de bezichtiging van het inspuiten van een bron in de duinen, en van de werken der duiwaterleiding, na afloop waarvan in hôtel „De Twee Steden" een gemeenschappelijke maaltijd plaats vond.

Des Zondags werd nog een excursie gehouden naar Rotterdam, waar een bezoek werd gebracht aan de nieuwe etablissementen der Handelsvereeniging R. S. Stokvis en Zonen. N. R. Ct.

NATIONALE BOND VOOR VOLKSKUNST.

Dezer dagen heeft in het Stedelijk Museum te Amsterdam de constitueerende vergadering plaats gehad van den Nationalen Bond voor Volkskunst.

Vertegenwoordigd waren het provinciaal comité voor volkskunst en kunstnijverheid in Friesland, de Noord-Hollandsche vereeniging tot bevordering van volkskunst en de Zuid-Hollandsche vereeniging tot bevordering van kunstnijverheid en volkskunst. Na goedkeuring der statuten werd het bestuur van den nationalen bond voor volkskunst samengesteld als volgt: R. P. J. Tutein Nolthenius, voorheen te Amsterdam, voorzitter, J. Hudig, Rotterdam, ondervoorzitter; C. W. H. Baard, dir. stedelijk museum te Amsterdam, penningmeester; Douairiere baronesse van Harinxma thoe Slooten-Collot d'Escury, Leeuwarden; jonkvrouwe Clara Engelen, Zutfen; mej. C. G. van Stolk, Rotterdam; Henri van der Mandere, Den Haag; Hidde Nijland, dir. Z.-Afrik. museum, Dordrecht; E. A. von Saher, dir. museum van kunstnijverheid, Haarlem; G. J. Blees Kz. Zaandam, Secretaris.

Andere provinciale vereenigingen ter bevordering van volkskunst zijn in voorbereiding.

„VAK EN KUNST" TE DORDRECHT.

De vereeniging „Voor Vak en Kunst", te Dordrecht, zal, ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan, in Mei en Juni 1912 in „Kunstmin" eene tentoonstelling houden van volkskunst en kunstnijverheid.

Het waarborgkapitaal voor deze tentoonstelling is reeds volteekend.

De burgemeester, de heer H. J. Wichers, heeft het voorzitterschap aanvaard van het eere-comité, hetwelk bestaat uit de heeren R. P. J. Tutein Nolthenius, te Amsterdam; J. Hudig, te Rotterdam; C. W. H. Baard, directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam; douairière baronesse A. van Harinxma thoe Slooten, te Leeuwarden; jonkvrouwe C. Engelen, te Zutphen; mej. G. P. Stolk, te Rotterdam; en de heeren H. van der Mandere, te 's-Gravenhage; Hidde Nijland, te Dordrecht; E. von Saher, directeur der Kunstnijverheidsschool te Haarlem; en G. J. Blees Hzn., te Zaandam.

Onderhandelingen worden gevoerd met provinciale comité's, teneinde van elke provincie een collectief beeld te geven; het Zuid-Hollandsche en het Friesche comité deden reeds toezeggingen en wenschen ruimte voor zich gereserveerd te zien.

Het reeds samengestelde programma zal binnenkort over het geheele land verspreid worden.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT
OMTRENT DEN UITSLAG DER PRIJSVRAAG VOOR DE VERKAVELING DER GRONDEN BEHOORENDE TOT DE VILLA „WYCKERVELD".

Op deze prijsvraag kwamen 21 inzendingen in, waarbij eene met twee en eene met drie ontwerpen, in totaal dus 24 ontwerpen, gemerkt in volgorde der ontvangst met de hieronder aangegeven motto's:

1. Peut-être.
2. Maasstroom.
3. X.
4. Maas.
5. Wat zou dat?
6. Tertio.
7. Verkaveling I.
   Verkaveling II.
8. Voordeel zoeken.
9.
10. Wegenplan.
11. Doel.
12.
13.
14. Comité.
15.
16.
    De klove gedempt.
17. Wyckerveld.
    Meerssens Welvaren.
18. Maastricht en Avant.
19. Drie.
20. Vers l'avenir.
21. Regoutpark.

Het ontwerp 3 bleef ingevolge art. 8 der bepalingen voor de prijsvraag buiten beschouwing, wijl de naambrief en het correspondentie-adres in open couvert waren overgelegd.

De verkaveling van het terrein wordt in hooge mate bemoeilijkt door het daarin vallend winterbed der Maas, alsmede door de daarinschietende perceelen, die geen eigendom der prijsvraaguitschrijvers zijn.

Wat het eerste punt betreft, zoo is in vele ontwerpen niet voldaan aan de eischen van het programma en bleven de ontwerpers in gebreke de uitvoerbaarheid dier ontwerpen

aan te toonen (zie 't voorlaatste lid der gegevens van het programma).

In sommige ontwerpen is het winterbed vervangen door een riool of duiker van zeer onvoldoende capaciteit, weer andere ontwerpen sluiten het winterbed aan beide einden van het terrein af, zoodat slechts een kom gevormd wordt, terwijl bij vele ontwerpen eene geringere breedte dan de daarvoor in het programma aangegevene voorkomt.

Omtrent het tweede punt valt op te merken, dat in vele ontwerpen rekening is gehouden met eene latere verkaveling dier perceelen in aansluiting aan de gevraagde.

Bij de meeste ontwerpen is de villa behouden. Hoewel men bij het vervallen van de villa vrijer is in de wijze van verkaveling is het te begrijpen, dat men noode tot afbraak van een dergelijk gebouw besluit, zoowel wegens de waarde er van als wegens het monumentale van het bouwwerk.

Het spreekt van zelve, dat bij een gebouw van dien omvang, ook een terrein van overeenkomstige afmetingen behoort. De waarde van het gebouw is bij vele ontwerpen op f 40000.— geschat, ofschoon ook meerdere ramingen van f 20000.— en van f 100000.— voorkomen. Even uiteenloopend zijn die van de waarde der terreinen. Zoo varieeren deze voor arbeiderswoningen tusschen f 1.50 en f 8.— per M². en tusschen f 3.— en f 21.— per M². voor villa's.

Bij de beoordeeling der opbrengst van den verkoop der kavels heeft de jury met de geraamde prijzen veelal geen rekening kunnen houden. Wel kan in verband met grootte en ligging der kavels van eenzelfde groep eenig onderscheid in prijs per M². bij verschillende ontwerpen gewettigd zijn, doch in 't algemeen zal men deze als van gelijke waarde kunnen beschouwen en zijn verschillen als boven aangegeven geheel uitgesloten.

Ook zijn de te maken onkosten bij vele ontwerpen te hoog geraamd, omdat daar b.v. alle terreinen zoodanig zijn opgehoogd, dat daarvoor meer grond, dan die voortkomende uit het winterbed benoodigd is en overgegaan zoude moeten worden tot kostbaren grondaanvoer.

Bij de beoordeeling zoowel van de onkosten als van de raming der opbrengst heeft de jury van de gegevens der ontwerpers slechts zoodanig gebruik gemaakt, als haar voor eene goede vergelijking der ontwerpen noodig scheen.

Bij de eerste schifting werden van de ontwerpen het 1/3 gedeelte uitgezocht, dat het meest aan het in het programma beoogde doel beantwoordt. Deze acht ontwerpen zijn die der volgnummers: 1, 2, 7¹, 8, 18, 19, 20 ne 21 der bovenstaande lijst.

Van deze acht werden de vier beste geacht, die onder de volgnummers: 1, 2, 8 en 20 zijn aangegeven.

De prijzen zijn toegekend als volgt:

De 1e Prijs aan 1;

De 2e Prijs aan 20;

De Eervolle vermelding aan 8.

Van de vier ontwerpen der laatste schifting kan het volgende worden vermeld.

1. Peut-être. Een breed opgevat ontwerp met ruimen stratenaanleg en goede groepeering der verschillende woninggroepen. De villaterreinen liggen aan breede met boomen beplante lanen, die het bijna 1.5 H.A. groot terrein omgeven, waarin de villa Wyckerveld gelegen is. Aan deze terreinen sluiten zich zuidelijk die van groep IV en noordelijk die van groep III aan, terwijl langs den Scharnderweg huizen van groep III en de woningen der groepen II en I in het noordelijk deel van het terrein en langs den Groenenweg zijn geplaatst. Van alle punten is een goede verbinding met den rijksweg naar Nijmegen verkregen, terwijl de verbinding met den Scharnderweg voldoende is en bij eventueele verkaveling van het inschietend vreemd terrein langs den Scharnderweg nog verbeterd zal worden. Eene goede verkaveling van dat terrein is bij dit ontwerp niet uitgesloten.

De kavels, vooral die der villaterreinen zijn groot. Laatstgenoemde kunnen echter indien gewenscht zonder bezwaar smaller worden gemaakt of met twee- of drievoudige villa's bebouwd worden, zonder dat zulks het plan der verkaveling wijzigt; evenzoo zouden villakavels in die van groep IV kunnen veranderd worden. De oppervlakte der bouwterreinen is rond 72500 M². en van de straten 29300 M². Van deze bouwterreinen behooren 6100 M². tot groep I, 14200 M². tot II, 12000 M². tot III, 6200 M. tot IV en 34000 M². tot V waarvan 19700 M². voor de kavels buiten die van de villa „Wyckerveld". De opbrengst dezer kavels en der villa is geraamd op f 270000.—, waaronder f 40000.— voor de villa en de kosten van 't grondverzet en wegenaanleg op plus minus f 70000.—, zoodat de netto opbrengst f 200000.— zoude bedragen. Bij deze raming is de prijs per M². bouwterrein voor de groepen I—V achtereenvolgens gesteld op: f 2.—; f 2.50; f 3.—; f 4.— en f 4.— voor de normale kavels van groep V en f 3.— voor de kavel waarop de villa gelegen is. Deze prijzen zijn zeker niet te hoog geraamd, doch zullen in den aanvang der bebouwing niet of slechts weinig overschreden worden.

2. Maasstroom. Dit ontwerp vertoont een zeer mooi stratenplan met goede verdeeling der bouwblokken. Door het prijsgeven van de villa „Wyckerveld" werd men vrijer in de indeeling van het terrein. Tengevolge van het aanbrengen van voortuintjes is ook bij eene straatbreedte van 10 M. de afstand tusschen de gevellijnen voldoende en kunnen de straten van 15.— M. breedte beplant worden. De ligging der kavels van de verschillende groepen onderling is voldoende. De kavels zijn over het algemeen zeer smal en vooral de villakavels zijn klein. Eene goede verkaveling der vreemde inschietende terreinen is bij dit ontwerp niet uitgesloten. De oppervlakte der bouwterreinen is 61500 M². en van de straten 30000 M². Voor de groepen I—V is gerekend resp. op 15900 M²., 14500 M²., 13200 M²., 7800 M². en 10100 M². De prijzen der kavels zijn per M². ruim 50 % hooger genomen dan bij ontwerp 1, waardoor de netto opbrengst gelijk wordt aan die van dit ontwerp. Het is echter duidelijk dat de opbrengst belangrijk minder moet zijn en dat dit ontwerp hoe aantrekkelijk ook financiëel zeer onvoordeelig is.

8. Voordeel zoeken. Groote oppervlakte bouwterrein. Het middengedeelte met hoofdzakelijk villaterreinen heeft ruime straten, de overige straten hebben de geoorloofde minimumbreedte, doch wordt de afstand der gevellijnen vergroot door smalle voortuintjes. De meeste villaterreinen hebben een onregelmatigen vorm. De bebouwing der kavels is aangegeven als groepbebouwing, waardoor het bouwen door particulieren zeer bemoeilijkt zou worden. De rooilijn langs den rijksweg naar Nijmegen en den Scharnderweg als aangegeven in het programma is niet in acht genomen. De wijze van bebouwing tusschen den Groenenweg en het winterbed is wel voordeelig, doch de achterzijde van woningen behoorende tot de groepen I en II uitkomende aan den Groenenweg, zal bij eventueele latere bebouwing langs de oostzijde van dien weg storend zijn. Eene verkaveling van het inschietend vreemd terrein in aansluiting met de gevraagde verkaveling is geheel uitgesloten. Het te verkoopen terrein heeft eene oppervlakte van 78000 M². en de straten hebben eene oppervlakte van 20600 M². De prijzen der kavels zijn alle verschillend geraamd maar niet te hoog, gemiddeld ongeveer hetzelfde als bij ontwerp 1. De raming der villa bedraagt eveneens f 40000.—. De netto opbrengst zal ongeveer bedragen f 230000.—.

20. Vers l'avenir. Een eenvoudige goed gekozen stratenaanleg, waarbij ook in 't bijzonder met eene latere verkaveling der inschietende vreemde terreinen is rekening gehouden. De verbinding met den Rijksweg naar Nijmegen en den Scharnderweg is goed, doch zijn deze wegen te smal. Ook is de Groenenweg waaraan gebouwd wordt niet verbreed. De breedte der meeste kavels is gering, welke breedten echter zonder wijziging van het plan gemakkelijk te veranderen zijn. Ook de bestemming der kavels in het noordelijk gedeelte van het terrein is minder gelukkig gekozen, doch kunnen deze voor kavels van andere groepen dan de aangegevene worden bestemd. De oppervlakte van het bouwterrein is nagenoeg hetzelfde als bij het hiervoren behandelde ontwerp 8, eveneens het oppervlak der wegen, n.l. plus minus 77500 M². en 21000 M². Bij dit ontwerp zijn de villa en de portierswoning behouden, welke gelegen zijn in een terrein van nagenoeg 1 H.A. oppervlakte. De raming der prijzen van terreinen en gebouwen is veel te hoog. Terwijl voor groep I f 1.50 per M². gerekend is, bedragen de prijzen bij de overige groepen gemiddeld f 9.— per M². De netto opbrengst kan evenwel ongeveer gelijk worden gesteld aan die van het bovengenoemd ontwerp 8.

Maastricht, den 11 October 1911.

De Jury,

(get.) HUENGES.
(„) J. G. H. SCHOTH.
(„) W. SPRENGER.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42. Conferentie over het bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. Programma.

De bebouwing van het Dampleïn te Zaandam, met afbeeldingen.

Bij de teekening van de Ned. Herv. Kerk te Bloemendaal, door Mulder en v. Asdonk.

Sociale Hygiëne en Techniek, door J. L. B. Keurschot XXVIII. De Woningwet.

Ontsiering, door A. W. Weissman.

Bouwbedrijven in 1910.

Hoe sterven onze monumenten? door W. Croockewit W.Az., met een nawoord van Jac. van Gils.

ARCHITECTURA No. 42. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Gebrandschilderd glas, door J. W. Le Nobel (vervolg).

Het Gebouw der »Nederlanden« te Rotterdam, door H. P. Berlage Nzn., met afbeeldingen

Verslag van de 1299 Gewone Ledenvergadering van 18 Oct 1911.

Conferentie over het bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.

DE BOUWWERELD No. 42. Volkskunst.

Monumentenbescherming in het buitenland.

Kantoorgebouw voor de Assurantie Mij. tegen Brandschade en op het Leven, »De Nederlanden« van 1845 te Rotterdam, door H. P. Berlage Nzn., met afbeeldingen en losse plaat.

DE INGENIEUR No. 42. Les Installations mécaniques du Port de Rotterdam. Conférence dans l' Assemblée extraordinaire du »Koninklijk Instituut van Ingenieurs« à l'occasion de la visite de l'Association des Ingénieurs sortis de l' Ecole de Liége le 26 Juin 1911 par Wouter Cool c.i. met afbeeldingen.

Landbouw en irrigatie op Java, door R. A. van Sandick c.i.

Dertiende Algemeene Vergadering van de Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.

TECHISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 42. Officieel gedeelte. — Uit de Vakgroepen. — Uit de Afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Koolzuur-IJsmachines. — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Correspondentie. — Uit Technische bladen en tijdschriften. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 42. Het Concept gewijzigde Algemeene Administratieve Voorwaarden in de vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 20 en 21 Sept. 1911.

De Werkstaking der Leeuwarder Timmerlieden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 16. De ontwikkeling van de steenfabricatie. — Het droogstoken in een dubbelen oven met overslaande vlam. — De vervaardiging van dakpannen te Hoyerswerda in de Lausitz.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 10: Een kijkje in de Koraal- en Sponswereld: D. J. van der Veen. — Het meten van luchtweerstand: Z. P. Bouman. — Herinnering aan een Zomerdag (slot): A. Kuijlman-Bronsveld. — Moderne Gasverbranding: D. Stavorinus. — De Rietsuiker-fabricage: D. Bieselaar. — De grootste locomotief: S. Snuijff. — Iets over Mimoseën: Mimosa — Electrisch geladen deeltjes: G. L. de Haas—Lorentz. — Iets over kolloïden en hunne toepassingen: H. J. Prins. — Ingezonden: O. H. Wildt. — Eenvoudige Proeven: De uitzetting van de lucht door warmte: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

DE PARKSCHOUWBURG.

De Plantage-Bouwvereeniging te Amsterdam, die voor f 125.000 koopster werd van den Parkschouwburg, heeft dit bezit, zooals reeds werd vermoed, aan de gemeente in eigendom overgedragen. Mr. F. A. van Hall heeft zijn bezit van de hand gedaan onder voorwaarde, dat dit gebouw niet meer voor theater mag worden gebruikt.

De Parkschouwburg-comedie is dus ten einde: aldus het „Hdbl." Amsterdam's burgervader zal gelijk mr. van Leeuwen, zich geneerend over zoo'n ruine, die een mooie stadswijk ontsierde, eenmaal deed — aan vreemde gasten niet meer ontwijkend behoeven te antwoorden dat „daar een proces over loopt". En wij kunnen thans het grafschrift schrijven:

In 1883 werd de weelderig ingerichte en rijk gedecoreerde Parkschouwburg, die, op voorbeeld van het Parijsche Théâtre de l'Eden, in Moorschen stijl was opgetrokken, met veel praal geopend. De eerste jaren ging de zaak goed. Baletten en phantastische stukken werden opgevoerd, een Duitsch operettegezelschap trad in den schouwburg op, maar vooral het opera-tijdperk van de Groot zal den meesten onzer nog het best in het geheugen liggen. Albers en Orelio vierden er hunne triomfen.

Omstreeks 1897 kocht mr. van Hall den Parkschouwburg om aldus twee hoofdschouwburgen in handen te hebben. Het belang van een winstgevende exploitatie van den schouwburg in het Paleis voor Volksvlijt, eveneens mr. van Hall's eigendom, bracht mede, dat hij den Parkschouwburg in handen had. Alles ging tot omstreeks 1898 goed. De heer van Hall meent, naar wij destijds reeds mededeelden, dat het in dat jaar was, dat hij den schouwburg voor het houden der Hoogerhuis-meeting verhuurde. Na deze vergadering kwam een agent van politie bij hem met de boodschap: „Compliment van den burgemeester, u moet den Parkschouwburg sluiten".

Toen hij op het stadhuis naar de reden vroeg, werd hem als zoodanig bouwvalligheid genoemd. Mr. v. Hall wilde dan het gebouw wel herstellen, als hem maar gezegd werd hoe dat geschieden moest. „Begin maar met te herstellen", luidde het wederwoord.

Aan zoo'n eisch viel, meende de eigenaar, niet te voldoen, wijl hij zonder vergunning niet verbouwen kon. Sindsdien bleef het gebouw gesloten, en toen 2 à 3 jaar later de houder van het schouwburgcafétje ook heenging, stond het geheel onbewoond.

Van dien tijd af begon de vernieling van het gebouw door groot en klein geboefte.

ZUTPHEN. Reeds lang voor de in werking treding der Woningwet bestond er alhier eene vereeniging, welke zich tot taak gekozen heeft, arbeiders in de gelegenheid te stellen voor matigen prijs flinke en frissche woningen te huren. Voor dat doel had die vereeniging, Spaarkas geheeten, een legaat van f 20.000, vrij van successierechten, ontvangen van wijlen den heer David Evekink (overl. 13 Febr. 1871).

In 1873—1874 werd het eerste blok arbeiderswoningen aan den Paardenwal gebouwd. De vereeniging ging met het bouwen van dergelijke woningen voort. In het begin van 1911 bezat zij er 135. Onnoodig te zeggen, dat hoe grooter het aantal dezer woningen werd, hoe meer slechte woningen en krotten leeg kwamen te staan.

Aan de heilzame werking van deze vereeniging en van de latere woningwet is het dan ook toe te schrijven, dat in de laatste jaren vele sloppen en krotten zijn opgeruimd en de woningtoestanden hier over het algemeen genomen gunstig afsteken bij die in andere plaatsen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Thans zijn weer 46 woningen dezer vereeniging aan den Warnsveldschen Weg alhier gebouwd, aan wier bouw en inrichting onder architectuur van den heer Van Loo de meest mogelijke zorg is besteed.

Personalia.

— De Gemeenteraad van Gorinchem benoemde met 8 van de 15 stemmen tot gemeente-architect den heer H. H. van Zeggeren, te Vlaardingen.

— Te Arnhem is benoemd tot ingenieur bij den algemeenen dienst der gemeentewerken den heer H. van der Kaa, te Dordrecht.

— Benoemd: tot leeraar aan de Ambachtsteekenschool te Wolvega H. Zwart, architect te Gorredijk.

— In de commissie voor het examen van beëedigd landmeter voor het jaar 1911 zijn benoemd: tot lid en voorzitter H. J. Heuvelink, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft en tot leden dr. J. A. Barrau, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, M. S. van Dunné, bewaarder van de hypotheken en het kadaster te Utrecht en F. H. A. J. Bingen, landmeter van het kadaster te Amsterdam.

— De heer W. J. M. H. Berden te Amsterdam is benoemd tot leeraar in het handteekenen en perspectief aan de r. k. H. B. S. met 5-j. c., aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar, op een Haagsch-Architecten-bureau, tijdelijk op bureau, daarna als uitvoerend opzichter. Aanbiedingen onder Letter C. D. aan het Bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Teekenaars-Ijzerconstructeurs, bekend met constructiewerken en zelfstandig kunnende werken. Brieven H A 7756, Alg. Adv.-Bur. D. V. Alta, Amsterdam. (1)

— Twee Bouwkundig Opzichters-Teekenaar, voor groot werk te 's-Gravenhage. Brieven aan H. J. Dammerman Jr., Architect, Van Blankenburgstraat 87, 's-Gravenhage. (1)

— Techniker of Ingenieur op een Technisch Bureau voor de technische correspondentie (Hollandsch, Duitsch en Engelsch). Sollicitaties onder motto »Chef de Bureau« aan Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (1)

— Teekenaar Burg. Openb. Werken Indië. Ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Ned. Indië kunnen worden gesteld personen, die in het bezit zijn van een door de maatschappij tot bevordering der bouwkunst uitgereikt diploma van bouwkundig teekenaar, teneinde te worden benoemd tot teekenaar bij het departement der burgerl. openbare werken daar te lande. Bezoldiging f 150 's maands, met 6 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands (de eerste verhooging eerst na het voleindigen van het 25e levensjaar). Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het Dep. van Koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor gouv. rekening als passagier 2e kl. c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1000; c. eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 248. (1)

— Bouwkundige en Waterbouwkundige opzichters en Teekenaars bij de Gemeentewerken van Rotterdam, voor tijdelijken dienst. Schriftelijke sollicitaties aan het adres van den Directeur der Gemeentewerken. (2)

— Aankomend Teekenaar, op het Teekenbureau van een fabriek van verwarmings- en verlichtingsartikelen bekend op electrisch gebied. Brieven, onder lett. E. P. 4049, Alg. Adv.-Bureau A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Aank. Bouwk. Teekenaar, met stat. ber. bekend. Briev. No. 644. Pickart's Adv.-Bureau, Leidschestraat 83, Amsterdam. (2)

— Werkmeester, aan de Tuchtschool voor jongens te Velzen. Salaris f 700, hetwelk kan stijgen tot f 950, vrije inwoning (voeding inbegrepen) of bij gemis vergoeding van f 225, alsmede vrije geneeskundige behandeling. Zich vóór 1 November a.s. bij gezegeld adres te wenden tot den Minister van Justitie, onder overlegging van één der diploma's alsöjd en verdere bescheiden. Inlichtingen te verkrijgen bij de Directie. (2)

— Jong Teekenaar met einddipl. eener Teekenschool direct. Br. lett. P V 543, »N. v. d. D.« (2)

— Topografische Teekenaars, voor eene Handelsonderneming in Rumenië, kennis van Landmeten strekt tot aanbeveling. Sollicitaties onder No. 341, Alg. Advert.-Bur. M. M. Couvée, Den Haag. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pul- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613. VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 4 NOVEMBER 1911. No. 44

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Organisatie in Bouwkunstkringen.

Vervolg. (Zie bladz. 338.)

De Bouwkunst kan niets winnen bij organisatie, die ten slotte alleen stoffelijke en maatschappelijke voordeelen beoogt. Zij geraakt, bij de jacht daarnaar, zelfs meer en meer op den achtergrond, overgelaten aan willekeur, ten prooi aan anarchie.

Vraag onzen bouwmeesters van heden naar hun politieke, religieuze of sociale beginselen, zij zullen altijd blijk geven, er nog iets van dien aard op na te houden, al is het vaak alleen voor het uiterlijk ter wille van hun positie of, laat ons er maar geen doekjes om winden, om der wille van de smeer.

Vraag onzen bouwmeesters naar hun kunstbeginselen, zij zullen, of het antwoord schuldig blijven, of orakeltaal te baat nemen, om hun beginselen, of de afwezigheid daarvan, te bemantelen.

Waar het materieele belangen geldt, daar zijn zij het nog wel eens met elkander eens, maar waar de kunst, hun eigen kunst toch in het debat komt, daar heeft ieder zijn eigen stokpaardje, daar keurt de een in den regel des anderen opvatting af, daar is geen schijn van eenstemmigheid, van eenheid van wil en gedachte; daar toonen zij, wier lust en leven bouwen moet zijn, zich meesters in de kunst van afbreken.

Moet onder dergelijke omstandigheden de Bouwkunst niet verkwijnen en ten slotte te gronde gaan?

Hoe sterk ook geconstrueerd de organisatie der vakbelangen moge zijn, zij zal weinig kunnen uitwerken, wanneer van organisatie der kunstbelangen, van regelen algemeen erkend en geëerbiedigd, geen sprake is.

De organisatie ontwikkelt alleen wat men zou kunnen noemen maatschappelijke eigenschappen, zij leidt op, misschien tot gemeenteraads- en kamerleden, tot politieke leiders, maar tot kunstenaars geenszins. Men heeft wel den mond vol over technische ontwikkeling, aesthetische ontwikkeling, kunstontwikkeling in een woord, maar wat draagt de organisatie daartoe bij, wat kan zij er toe bijdragen?

De klassenstrijd, die tot de organisatie voerde, laat geen tijd en geen plaats meer voor studie, voor de rustige studie, die voor kunstontwikkeling vereischt wordt.

Alle tijd, alle kracht moet besteed worden aan de materieele vakbelangen, die voorop staan; daarvoor moet gestreden worden in eigen kring, zij moeten verdedigd worden tegen belangen van andere kringen; het is de groote maatschappelijke belangenstrijd, waarin men zich geworpen heeft, die met den dag zwaarder wordt, met den dag minder tijd overlaat, om aan hooger dingen te denken en voor ideale belangen te strijden.

En vrouwe Architectura staat alleen, vereenzaamd op haar hoog voetstuk en ziet het aan hoe hare altaren verlaten zijn, hoe het heilig vuur daarop is uitgedoofd en zij staart naar den verren horizon, waarheen de laatsten gegaan zijn, die in vrome overtuiging dat heilig vuur ontstaken en onderhielden, maar zij keeren niet weder.

En dan richt zij haren blik naar het Oosten, om te zien

of vandaar ook nieuwe vereerders opdagen, maar zij ziet wel stofwolken opstijgen en dichte drommen naderen, doch in wilde haast trekken zij voorbij, in georganiseerde afdeelingen. Geen, die het waagt uit de gelederen te treden en zich aan hare voeten neder te zetten.

Gehoond door hare zusteren, geminacht door de onverschillige menigte, hoe kan het ook anders, waar hare dienst door hen, die zich hare priesters noemen, zelf verwaarloosd wordt en zoo moet zij het lijdelijk aanzien, hoe in haren hof het dilettantisme voortwoekert, het onkruid door het dilettantisme gezaaid, welig tiert, terwijl datgene wat met zorg en kunst gekweekt werd, verstikt en tot onvruchtbaarheid gedoemd wordt.

Niet de bouwmeesters toch hebben het hoogste woord in bouwkunstzaken; een schilder, die naast zijn penseel ook vaardig de pen weet te voeren, overbluft hen allen; burgemeesters en raadsleden rekenen zich, steunend op de macht, waarmede de gemeenschap hen bekleedde, bevoegd, in het hoogste ressort in bouwkunstzaken te beslissen.

En tegenover al die aanmatiging wil men nu de macht der organisatie stellen en middelen als boycot, werkstaking, uitsluiting, enz. aanwenden.

Zal men daardoor het verloren prestige terugwinnen?

Wij gelooven er niet veel van.

Wat men tot heden in bouwkunstkringen gedaan heeft, het was nog maar liefhebberen in organisatie, maar reeds onmiddellijk bij de eerste schreden op dit nog onbetreden pad is men aan distels en dorens blijven haken. Hoe zal het gaan wanneer men verder voortschrijdt, wanneer het van manoeuvres eens komt tot een werkelijken strijd? Men deinst nog terug voor de consequenties. Men durft nog niet te denken aan een mogelijk conflict, dat binnenkort vrij zeker te Rotterdam rijzen zal, in verband met den voorgenomen raadhuisbouw. Maar waarom niet nu reeds het dreigend en volstrekt niet denkbeeldig gevaar onder de oogen gezien en getracht de zaak in een goed spoor te leiden?

Komt, mijne heeren, die wij zoo vaak hoorden spreken van leiding geven, toont, dat gij daarmede iets anders bedoeldet dan den baas spelen in het kleine! Hier staan groote belangen op het spel, hier moeten alle persoonlijke overwegingen wijken voor de eer der kunst.

Blijft men werkeloos afwachten, dan zien wij ons, daar valt niet aan te twijfelen, op een schoonen morgen, zooals men dit wel meer waargenomen heeft, eensklaps geplaatst voor de feiten en zij, die als leeuwen gebruld hebben, toen hun rechten gevaar liepen te worden aangerand, schikken zich als lammeren in wat men dan gemakshalve maar het onvermijdelijke noemt.

En wanneer wij dan nog het onverkwikkelijke schouwspel te genieten krijgen bij zulk een gelegenheid een of meer der groote figuren, waartegen de jongeren hoog opzien, van hun voetstuk te zien vallen, de organisatie te zien verloochenen, met een beroep op het onvermijdelijke, dan zal de nederlaag zoo volkomen mogelijk zijn, en blijft ons niet eens een eervolle aftocht verzekerd.

Voor die schande behoede ons Pallas Athene!

(Slot volgt.)

Dam-aesthetiek.

In een der laatste vergaderingen van Amsterdam's gemeenteraad is de voordracht van B. en W. betreffende den afbraak der onteigende perceelen aan den Dam goedgekeurd. Binnenkort zal dus in het centrum van de hoofdstad een toestand ontstaan, waarvan men zich ongeveer een denkbeeld kan vormen, wanneer men de geschiedenis van het oude bouwterrein nagaat, alleen op nog wat uitgebreider schaal. Het lag voor de hand, dat nog eens gevraagd zou worden, hoe lang men zich moet voorstellen, dat die toestand zal kunnen duren, maar B. en W. deden wijselijk daaromtrent geen toezegging. Wij kunnen dus wel aannemen, dat het voorloopig voor onbepaalden tijd zal zijn.

Het gemeentebestuur zal inmiddels wel zorgen de burgerij met andere dingen aangenaam en nuttig bezig te houden, zoodat zij het niet eens bemerken zal, wanneer het eens een paar jaartjes langer duurt dan men gedacht had.

Bovendien, het zal volstrekt niet leelijk worden, wat men nu op den Dam te zien krijgt. Schuttingen zullen er komen te staan, weliswaar, maar de opgeplakte reclames, zonder welke men zich haast geen schutting kan voorstellen, zullen achterwege blijven. Gedecoreerd zullen de schuttingen worden toch wel met reclames waarschijnlijk, een bate van zooveel vierkante meters als hier beschikbaar komen, zal de groote koopstad, die vroeger aan het IJ lag, zich niet laten ontgaan, maar het zal nu een lust der oogen worden, want de beschildering zal plaats hebben in overleg met den aesthetischen adviseur der gemeente.

Waarlijk, wij gaan wel vooruit. Wie zou tien jaren geleden aan zoo iets hebben durven denken?

Intusschen het is een schoone taak voor een Prix-de-Rome in de Bouwkunst en wij verwachten niet anders, dan dat hij er zich met eere van kwijten zal.

Geen schunnige chaos dus, maar een aesthetische lustwarande zal de Dam te zien geven. Wanneer men dan binnen de schuttingen wat weig geboomte plant, dan kan het wel zijn, dat men een geheel verkrijgt, zoo aanlokkelijk, dat 't Vondelpark in een verlaten woestenij verkeeren zal, een geheel, voor welks behoud dan later „Heemschut" in de bres kan springen.

Hoe het zij, een verblijdend verschijnsel is het, bij B. en W. van Amsterdam zulke beslist aesthetische neigingen te mogen constateeren. Daar kunnen nog groote dingen uit voortkomen, want die neigingen blijven niet aan de oppervlakte, maar gaan dieper.

Mag men den wethouder Delprat gelooven, en wie heeft ooit aan diens geloofwaardigheid getwijfeld, dan is het daar in den grond onder den Dam een poel van ongerechtigheden, waarvan men zich geen denkbeeld vormen kan. Daar liggen velerlei riolen en buizen door elkaar en het zal geruimen tijd kosten voor hier een geregelde toestand is verkregen. Of bij de hier aan te brengen verbeteringen ook de aesthetische adviseur der gemeente geraadpleegd zal worden vonden wij niet vermeld.

Misschien zijn wij zoo ver nog niet, de schoonheid in een rioleering op te merken, maar de dichter heeft het immers gezegd: „Poëzie schuilt overal", waarom niet evengoed in een riool onder den grond als in een schutting, die er boven staat?

Badinrichtingen.

Tot de goede gewoonten, die men reeds bij alle beschaafde volken der oudheid aantreft en die zich vrijwel onveranderd in de moderne beschaving hebben overgeplant, behoort ongetwijfeld die van het baden.

Ontstaan uit een natuurlijke neiging heeft men er veelmaals godsdienstige overwegingen aan vastgeknoopt; de doop der oude Christenen was niet anders dan een bad, waaraan een symbolische beteekenis werd gegeven; de Hindoes zien nog heden in het bad veel meer dan een reinigingsmaatregel, de Israëlieten hebben nog het ritueele bad

behouden, maar de oude Egyptenaren, Grieken en Romeinen erkenden evengoed als wij, de beteekenis van de reinheid van het lichaam voor de algemeene gezondheid van den geheelen mensch, afgezien van elke symbolische bijgedachte en alleen uit een practisch oogpunt.

Geen volk heeft zooveel voor de baden gevoeld als de Romeinen, geen volk na hen badinrichtingen tot stand gebracht, die met de hunne vergeleken kunnen worden. Het is bekend genoeg met welk een ongehoorde weelde de groote badinrichtingen, waarvan men thans nog de overblijfselen te Rome vindt, waren ingericht. Zij dagteekenen uit een tijd, die reeds in vele opzichten een vervaltijd genoemd kan worden.

De gevolgen van een overdreven weelde in het baden bleven niet uit, er kwam reactie, het centrum der beschaving verplaatste zich naar Noordelijker streken, de nieuwe cultuur verwierp de overdrijving in het badleven en van een dagelijksche bezigheid, die een groot deel van den dag in beslag nam, werd het baden een maatregel, dien men alleen toepaste, wanneer hij noodzakelijk was. Invloeden van het klimaat spraken mede en van het baden en de badinrichtingen der middeleeuwen moeten wij ons niet al te veel voorstellen.

Eerst in nieuwere tijden zou er weer sprake zijn van weelde en dat wel voornamelijk in de gezondheids- of geneeskrachtige baden. Het maken van badkuren kwam in de mode bij allen, die zich dit financiëel konden veroorloven en in de modebadplaatsen zag men weelderig ingerichte badhuizen verrijzen, maar het gebruik daarvan bleef voor den gewonen burger iets onbereikbaars. Wanneer hij het eenigszins kon doen richtte hij zich tehuis een eenvoudige badkamer in, maar ook dit behoorde langen tijd tot de hooge uitzonderingen. Eerst de algemeene invoering van waterleidingen in de steden zou hierin verandering brengen. Toch evenwel, heeft, althans in ons land, nog niet elk heerenhuis zijn badkamer, gelijk dit in Engeland het geval is en de burgerwoningen, wanneer de bouwondernemer daarin ook al een geschikte ruimte voor badkamer heeft gereserveerd, vraagt eens in hoevele woningen men die ruimte voor een slaapkamertje, keukentje of rommelkamertje heeft ingericht?

Van de arbeiderswoning spreken wij niet eens, daar schiet voor keuken of slaapgelegenheid soms amper voldoende ruimte over en is aan een badkamer niet te denken.

Vraagt men dus, of er in onze steden voldoende in badgelegenheid voorzien is dan moet die vraag beslist met neen beantwoord worden. Voor enkele klassen slechts bestaat die gelegenheid en dan nog onvoldoende en wel het meest onvoldoende voor hen, die haar wellicht 't meest noodig hebben. De gemeentebesturen hadden meer kunnen doen in deze aangelegenheid, zij legden waterleidingen aan en deden daaraan goed, maar zij deden ten deele half werk, waar zij het aanleggen van badinrichtingen bemoeilijkten, in stede van het te bevorderen. Zoo bleef men als een luxe beschouwen, wat een eerste levensbehoefte is en eerst langzamerhand beginnen thans de jarenlang met onverdroten ijver volgehouden pogingen der hygiënisten vrucht te dragen en komen de gemeentebesturen tot het inzicht, dat het bevorderen van den bouw van volks- en schoolbaden, desnoods het zelf ter hand nemen van dien bouw, tot hun plichten behoort.

Bijna zeventig jaren geleden is Engeland daarin voorgegaan en Duitschland is niet achter gebleven in het volgen van dit voorbeeld.

Beter laat dan nooit, mogen wij dus wel zeggen, wanneer wij thans achteraan komen, doch laat ons goeden moed houden en waar wij een badhuis zien verrijzen de verwachting uitspreken, dat er spoedig meerdere zullen volgen. Dat zal zeker het geval zijn, waar voor het vraagstuk doelmatige en practische oplossingen gevonden zijn en het is ons aangenaam, thans in staat te zijn gesteld, twee oplossingen te publiceeren, een Volksbadhuis en een Schoolbad, beide onlangs door de gemeente 's-Gravenhage gesticht.

Van eerstgenoemde inrichting geven wij op bladz. 349 eenige afbeeldingen. Voor zoover daarbij omschrijving noodig is moeten wij naar ons volgend nummer verwijzen.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Amsterdam, October 1911.

L. S.

Woensdagavond 11 October j.l. heeft de heer Huib Luns op de ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een voordracht gehouden over „Decoratieve Schilderkunst en Puvis de Chavannes".

Bij een korte gedachtenwisseling, welke naar aanleiding van deze voordracht werd gehouden, verzocht de heer Roland Holst aan het Bestuur het initiatief te nemen voor eene bijeenkomst van architecten en schilders, waarin het tot een uitspraak kon komen over de ambachtelijke zuiverheid der monumentale schilderkunst. Deze bijeenkomst is nu vastgesteld op den 15den November e.k., 's avonds 8.30 uur, in „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. De heer Roland Holst zal de bespreking inleiden. Met het oog op het te verwachten debat heeft het Bestuur gemeend goed te doen, den heer Roland Holst te verzoeken een thesis van het te behandelen onderwerp op te stellen, aan welk verzoek de heer Roland Holst zoo vriendelijk is geweest te voldoen.

Zijn thesis luidt aldus:

„Overtuigd zijnde, dat een innige samenwerking van architectuur en monumentale schilderkunst, zooals deze begeerd en verwacht wordt, slechts alleen dan is te bereiken, wanneer de schilderingen, die een gebouw versieren, worden uitgevoerd in strikt ambachtelijke zuiverheid, dat is te zeggen wanneer zij worden vervaardigd ter plaatse in den meest directen band, dus met de omringende architectuur, waarvan zij een versierend deel hebben uit te maken,

noodigt spreker allen uit, die hetzij rechtstreeks, of zijdelings, daarop invloed kunnen uitoefenen, dit zuiver werkbeginsel te steunen; ter wille van de architectuur, zoowel als van de monumentale schilderkunst."

Het Bestuur spreekt de verwachting uit, dat werkelijk zij, die op 't bovenstaande invloed kunnen uitoefenen, van onze uitnoodiging tot bijwoning van deze bespreking zullen gebruik maken, om haar zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn.

Het Genootschap

„Architectura et Amicitia",

H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.

JAN DE MEIJER, 1ste Secretaris.

Prijsvragen.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN A. ET A. 1911.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de navolgende studie-prijsvragen uitgeschreven:

1. Ontwerp van eene Ambtswoning met representatiezalen voor den burgemeester eener groote gemeente.

Het bouwterrein heeft den vorm van twee aan elkaar grenzende rechthoeken, groot 28.30 × 35 M. en 20 × 15 M. (zie schets); waarvan de eerstgenoemde geheel bebouwd mag worden; terwijl de tweede geheel voor tuin bestemd blijft. Dit terrein wordt geacht te liggen op den hoek van twee hoofdgrachten, als b.v. de Amstel en de Heerengracht te Amsterdam. (De zijde van 35 Meter ligt dan langs de Heerengracht).

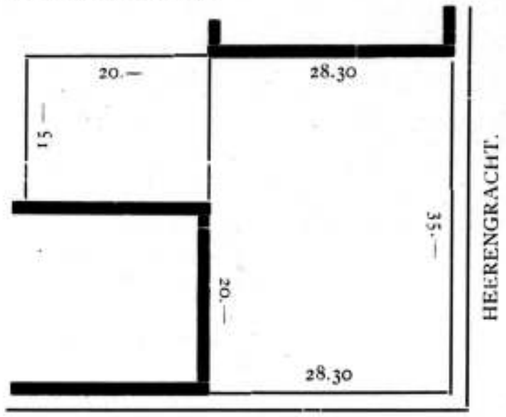

De belendende perceelen zijn aan de Heerengracht tot een diepte van 28.30 M.; aan den Amstel tot een diepte van 20 M. bebouwd. De straten langs de gracht en langs den Amstel liggen op gelijke hoogte. Langs beide gevels strekt zich voor het huis een stoep uit ter breedte van 1.45 M.

Het gebouw moet bevatten:

1°. Kelderverdieping, die van vloer tot vloer 2.50 Meter hoog is:

a. een verwarmingskelder (al of niet verdiept); b. een kolenkelder; c. een provisiekelder; d. een of meer wijnkelders.

2°. Begane grond, die van vloer tot vloer 3.20 Meter hoog is; en directen toegang heeft vanaf de straat:

a. een tuinkamer; b. een biljartkamer; c. een keuken; d. een dienstbodenkamer; e. een kinderspeelkamer; f. een linnenkamer; g. een diensttrap; h. een hoofdtrap; i. een knechtskamer; j. een provisiekamer; k. een autogarage; l. een fietsenbergplaats.

3°. Bel-etage, welke van uit den beganen grond door de hoofd- en diensttrappen en van buiten door eene stoeptrap, waarvan het perron niet hooger dan 2.50 Meter boven de straat mag liggen, te bereiken is:

a. een balzaal; b. een groote eetzaal; c. een ontvangsalon; d. een boudoir; e. een antichambre; f. een kleine eetzaal; g. een woonkamer; h. een vestiaire; i. een hoofdtrap; j. een diensttrap.

4°. Eerste verdieping:

a. een slaapkamer — mijnheer en mevrouw; b. een badkamer, of meer; c. twee slaapkamers, elk voor twee kinderen; d. een groote logeerkamer; e. een kleine logeerkamer; f. een bibliotheek; g. twee studeerkamers; h. een kamer voor de kinderjuffrouw.

5°. Tweede verdieping:

a. twee knechtsslaapkamers; b. drie dienstbodenkamers; c. zolder en bergruimten.

De verdiepinghoogten zijn vrijgelaten, waar ze niet genoemd zijn.

Het gebouw zal verder moeten bevatten: toiletten, W. C.'s, garde-robes, een voldoend aantal kasten, enz.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

a. de vijf plattegronden, waarbij de tuin, op schaal 1 à 100;

b. de twee hoofdgevels en de tuingevel, op schaal 1 à 100;

c. twee hoofddoorsneden, op schaal 1 à 100;

d. een belangrijk uit- of inwendig onderdeel, op schaal 1 à 20;

e. een korte memorie van toelichting met opgave van de voornaamste toe te passen materialen.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 100.—

Als tweede prijs een bedrag van f 50.—; beide met het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 15den Maart 1912 aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending zal duidelijk het woord „Ambtswoning" moeten vermeld zijn.

II. Ontwerp van een Ontvanggebouw voor eene Bloemententoonstelling.

Het Tentoonstellingsterrein wordt geacht te liggen langs een rechten hoofdweg van een oud park.

De Hoofdgevel, d. i. de Westgevel, van het ontvanggebouw, ligt evenwijdig aan dezen weg en 50 M. daarvan verwijderd. Achter en ter weerszijden van het ontvanggebouw strekt zich het tentoonstellingsterrein uit; terwijl de tentoonstellingszalen zich bij het ontvanggebouw aansluiten. (De wijze van aansluiting is vrijgelaten).

Het Ontvanggebouw moet bevatten:

a. de hoofdin- en uitgangen der tentoonstelling, waarbij minstens vier lokalen voor den verkoop van toegangsbewijzen, enz. met de noodige tourniquets, benevens een entrée om afzonderlijk vrijen toegang te verleenen aan bijzondere corporaties, e.d.;

b. vestiaires ter gezamenlijke oppervlakte van plm. 60 M².;

c. twee vertrekken voor de directie en administratie, elk groot plm. 35 M².;

d. een zaal voor feestelijkheden, congressen, enz. groot plm. 200 M².;

e. een restauratiezaal met bijbehoorende dienstlokalen, keuken, enz. ter gezamenlijke grootte van plm. 200 M².

Verder de toegangen tot de tentoonstellingszalen en het terrein achter het ontvanggebouw, benevens toiletinrichtingen, ruime emballagezaal, bergplaatsen, enz. met voor laatstgenoemde localen een fazonderlijken ingang. Desverkiezende mogen sommige der vertrekken en zalen op eene verdieping geprojecteerd worden.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

a. de plattegronden, op schaal 1 à 100;

b. de twee hoofdgevels, op schaal 1 à 100;

c. twee hoofddoorsneden, op schaal 1 à 100;

d. een belangrijk uitwendig en een inwendig onderdeel op schaal 1 à 20.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 60.—; als tweede prijs een bedrag ad f 30.—; beide met het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1sten Maart 1912, aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam. Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Ontvanggebouw" vermeld zijn.

VOLKSBADHUIS

aan de Jan van Gojenstraat
te 's-GRAVENHAGE.

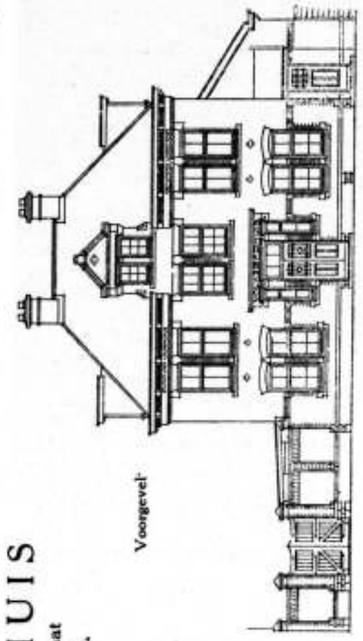

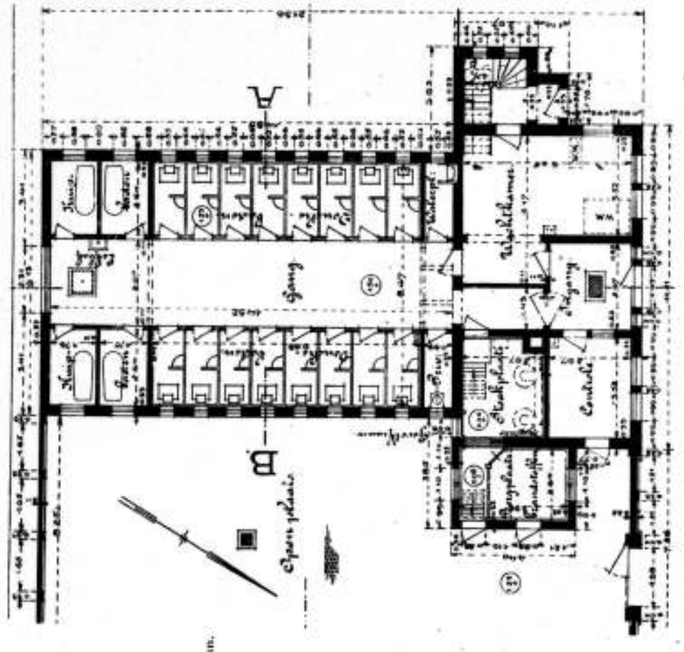

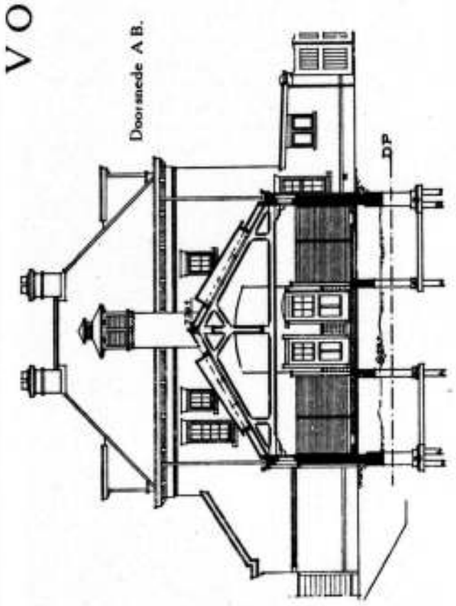

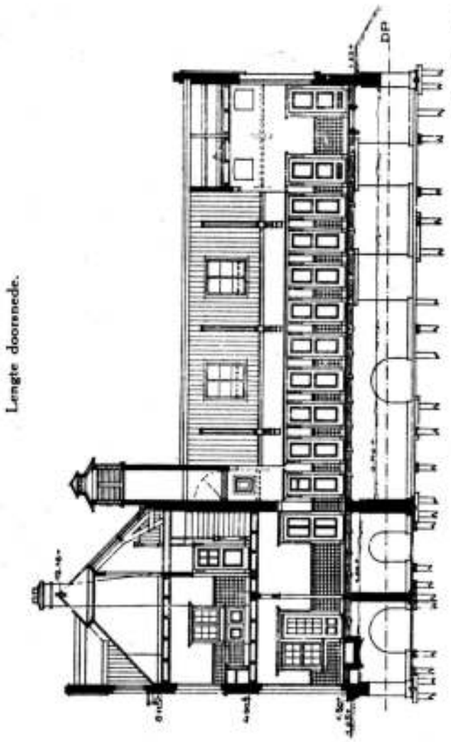

Schaal 1 : 200.

III. Ontwerp van een Hoofdingang met aansluitende détails voor een deftig Woonhuis.

De ingang moet bestaan uit een enkele deur die toegang geeft tot een vestibule, welke van af de straat verlicht moet worden. Deze vestibule is 5 Meter hoog, langs den gevel gemeten 3.50 Meter breed; terwijl de vloer 0.50 M. boven de straat gelegen is.

De gevel, waarin deze ingang gedacht wordt, bestaat uit baksteen met matige toepassing van natuursteen.

In de keuze der materialen voor den ingang en de omlijsting wordt de ontwerper vrijgelaten.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

a. het buitenaanzicht, op schaal 1 à 10;

b. het binnenaanzicht, op schaal 1 à 10, met horizontale en verticale doorsneden; benevens een of meer belangrijke détails op de ware grootte.

Inzending van meer teekeningen wordt toegestaan.

Op de teekeningen moeten de materialen en de toe te passen kleuren aangeduid of ingeschreven zijn.

Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag à f 40; als tweede prijs een bedrag van f 20; beiden met het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 15den Februari 1912, aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Ingang" vermeld zijn.

IV. Ontwerp van een Glas-in-lood-venster voor een Trappenhuis.

Het venster is rechthoekig en breed 2 Meter bij een hoogte van 3 Meter, in den dag van het kozijn gemeten.

Onderverdeeling wordt verlangd.

Het venster is in zijn geheel te overzien van uit de vestibule op afstanden niet grooter dan 8 Meter. Het is aangebracht in den Noordelijken gevel van het gebouw boven het eerste trapbordes. De bovenkant van den onderdorpel ligt ongeveer 4 Meter boven den vestibulevloer.

Gevraagd worden:

a. een teekening van het geheele raam, op schaal 1 à 10;

b. een belangrijke détail op de ware grootte.

In beide teekeningen moeten de kleuren worden aangegeven.

Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 45; benevens het diploma van het Genootschap; als tweede prijs het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam, vóór of op den 1sten Februari 1912.

Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Traplicht" vermeld zijn.

V. Ontwerp van een patroon voor behangselpapier.

Het patroon moet geschikt zijn voor de wanden in woonvertrekken van de gewone afmetingen.

Het moet gedrukt kunnen worden op papier in banen van 50 cM. breedte; terwijl het patroon in 75 cM. hoogte van elke baan minstens éénmaal herhaald wordt.

Op de gekleurde fond mogen hoogstens twee kleuren toegepast worden.

Gevraagd wordt: een gekleurde teekening ter grootte van 50×75 cM., het patroon op de ware grootte vertoonende.

Prijzen.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 30.—, benevens het diploma van het Genootschap; als tweede prijs het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam, vóór of op den 15den Januari 1912.

Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Behangsel" vermeld zijn.

Algemeene Bepalingen.

1°. Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

2°. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe met naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken, tot de inzending behoorende, voorkomt.

3°. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan het correspondeerend lid der Jury, den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495 te Amsterdam, uiterlijk tot zes weken vóór de verschillende data van inzending voor elke prijsvraag in 't bijzonder. De vragen worden met de antwoorden gepubliceerd in ons weekblad.

4°. Inzendingen die niet voldoen aan de bepalingen van het programma of die, waarvan de ontwerper zich voor den uitspraak der Jury op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden ter zijde gelegd.

5°. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. Het Genootschap heeft evenwel het recht van reproductie en publicatie in het orgaan en in het plaatwerk „De Architect" zonder dat het daarvoor eenige vergoeding verschuldigd is.

6°. De inzendingen worden van af den dag der inzending tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor een bedrag gelijk aan tweemaal dat van den uitgeloofden eersten prijs, voor elke prijsvraag afzonderlijk.

7°. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden op plaatsen en in lokalen als door het Bestuur van „A. et A." zal worden goedgevonden. Daarna zullen de inzendingen, welke niet voor reproductie in aanmerking komen, vrachtvrij aan de correspondentieadressen teruggezonden worden; de overige zoo spoedig mogelijk daarna.

8°. De teekeningen moeten plat verpakt, dus niet gerold, ingezonden worden.

De Jury licht hare beoordeeling toe in een motiveerend rapport. De ontwerpen, welke niet bij de eerste schifting uitvallen, zullen daarin aan een gedetailleerde beschouwing onderworpen worden.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn.
JAN STUYT.
Amsterdam, October 1911. H. A. J. BAANDERS.

VI. Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1912.

Gevraagd wordt: een teekening van den opengeslagen omslag hoog 16 cM., breed 16.4 cM.; waarbij 4 mM. voor den rug gerekend is.

Het boekje wordt dichtgeslagen gemeten, 7×14 cM.

De tekst op het voorblad moet luiden:

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"
KALENDER 1912.

De groepeering der woorden is in verband met de versiering vrij gelaten.

Het ontwerp is te teekenen in zwarten inkt op wit papier.

Uitgeloofd wordt een prijs ad f 25.—, benevens de diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam, vóór of op den 20sten November 1911.

Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Genootschapskalender" vermeld zijn.

Over de keuze der kleuren van het papier en den drukinkt moet de inzender adviseeren.

Op deze prijsvraag zijn eveneens de hiervoor omschreven Algemeene Bepalingen van toepassing.

De Jury voor deze prijsvraag wordt gevormd door het Bestuur van „A. et A.".

Voor het Bestuur voornoemd,
JAN DE MEIJER, 1e Secretaris.

PRIJSVRAAG OFFICIEREN-SOCIETEIT ROTTERDAM.

Ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor de Rotterdamsche Officierensocieteit, worden van af Maandag 30 October tot en met Woensdag 8 November e.k. geëxposeerd in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Dit gebouw is geopend van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. Ook Zondags. Toegang vrij.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte. Afdeeling Amsterdam; Adres aan den Gemeenteraad inzake de plaatsing van het gebouw voor het Koloniaal Instituut. — Afdeeling Utrecht. Verslagen der vergaderingen van 26 September en 10 October 1911.

KRONIEK XXVI. De Bouwkunst op de Vierjaarlijksche te Amsterdam door de Schilderkunst op zijde gezet, door J. Gratama.

St. Willibrordus te Klein Zundert, arch. Jos. Th. J. Cuypers en Jan Stuyt, met afbeeldingen.

Ontsieering, door A. W. Weissman. (Vervolg.)

Het slot Doornenburg in verval, door G. Versteeg, met afbeeldingen.

Het Koloniaal Instituut te Amsterdam, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 43. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Genootschapsprijsvragen 1911.

J. H. Leliman-Prijsvragen 1911.

De Perseus van Benvenuto Cellini V, door Walenkamp. (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Beschouwingen, door A. A. van Westerop.

DE BOUWWERELD No. 43. De Nota-Wibaut, inzake de herzitning van het Erfpachtsstelsel, door A. Keppler.

Uitbreidingsplan Schoorl (N.-H.), arch. Heineke & Kuipers, met afbeelding.

Bouwkunst in Amerika, voordracht van Frank M. Andrews te New York, naar »The Builder«.

DE INGENIEUR No. 43. l'Outtillage du port d'Amsterdam. Conférence dans l'Assemblée extraordinaire du »Koninklijk Instituut van Ingenieurs« à l'occasion de la visite de l'Association des Ingénieurs sortis de l'Ecole de Liége le 26 Juin 1911, par A. W. Bos, Directeur des travaux Communaux de la ville d'Amsterdam, met afbeeldingen.

Een kabelbaan over de Suriname-rivier in den spoorweg van Paramaribo naar Dam in de kolonie Suriname, door T. P. Pietermaat, c. i., met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. De Octrooiwet en het recht van voorgebruik, door Mr. H. Blaupot ten Cate.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 43. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — De levende natuur in de versieringskunst. — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Electrische staalfabricage gedurende 1910 en 1911. — Het onderzoek van smeermiddelen. — Gemengd. — Vragenbus. — Correspondentie. — Uit Technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 43. Aanneming. Bevoegdheid van den rechter om van een geschil kennis te nemen bij toepasselijk verklaring van § 495 A. V., door Mr. Egbert J. C. Goseling.

Wat de aanleiding was der timmerliedenstaking te Leeuwarden.

Het stichten van een groot bouwwerk te Amsterdam.

Afdeelingsverslagen Haarlem 18 Oct. 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 17. De ontwikkeling der steenfabricatie. — Derde meestercursus aan de Steenbakkersschool te Lauban. — Buitengewone slijtage van transmissiesassen. — Nieuwe bouwmethode. — Mieuwe methode voor het verbranden van Rook.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

DORDRECHT. Regenten van het gast- of ziekenhuis adviseeren den gemeenteraad in de reeds eenige jaren hangende quaestie, of men het bestaande ziekenhuis zal verbouwen of dat men een geheel nieuw gebouw zal stichten, te besluiten tot nieuwbouw. Uitvoerig zetten zij uiteen, dat naar hunne meening verbouw geen afdoende verbetering zal brengen.

Bij hun advies tot nieuwbouw leggen zij een plan over, dat hun en den geneesheer-directeur in hoofdzaak toeschijnt aan een goede inrichting van een ziekenhuis te voldoen. De kosten worden geraamd op f 260,000, waarbij nog valt op te merken, dat in deze som voor ledikanten en meubilair f 18,000 is begrepen en voor verwarming, verlichting en liften f 30,000. Dit plan is gedacht op een vrij terrein, zoodat het tegenwoordige terrein met het daarop staand gebouw ter beschikking der gemeente komt. Ter toelichting van dit plan merken regenten op, dat de hoofdgedachte is centraal-bouw, dat het meest geschikt en het voordeeligst in exploitatie is. De zalen voor mannen en vrouwen zijn geheel gescheiden. Het zusterhuis en de huishouding met hunne toegangen en de apotheek zijn geheel afzonderlijk. De polikliniek geheel bedienbaar door één portier en geen hinder gevende aan het eigenlijke ziekenhuis. Het gebouw biedt gelegenheid tot uitbreiding achter de hoofdtrap. Theekeuken en privaten direct aan de zalen aansluitende. Voldoende kelderruimte voor centrale verwarming enz. Voor berging van een en ander en slaapplaatsen geeft de zolder ruimschoots gelegenheid. De bouw zal worden uitgevoerd in bak- en natuursteen, rondom geheel spouwmuren. Muren tusschen de ziekenkamers van holle steen. Vloeren der ziekenzalen van holle cylinderbalken, systeem Herbst, waarover eerst kurk, daarna linoleum te plakken. Gangen van granito, met loopers van terra nova als zacht loopend materiaal in plaats van (stoffen) loopers. Vloeren-Zusterkamer van Amerikaansch grenen in de olie, voor de keuken van granito in de olie en de overige vloeren naar verkiezing. Alle wanden van het ziekenhuis glad geschuurd met ronde en holle hoeken, alsmede aan dorpels en alle verbindingen met den vloer, dus alles gemakkelijk te reinigen. Dubbele ramen in de ziekenzalen met zomer- en winter ventilatie, 1 groote lift voor vervoer van patiënten naar de bovenverdieping en operatiekamer, benevens 2 kleine liften voor personen, spijzen en goederen.

Men zal aldus bekomen een naar de eischen des tijds ingericht ziekenhuis voor 110 patiënten, tegenover ten hoogste 70 bij het verbouwplan. Een afzonderlijk rustig gelegen zusterhuis voor 30 zusters. Flinke keuken met bijbehooren. Vertrekken voor de apotheek, zeer doelmatig gelegen. Ruime geheel afzonderlijke vertrekken voor de poliklinieekbezoekers en een operatiekamer met bovenlicht, zooals het behoort, betere verwarming en electrische verlichting van het geheele gebouw. Roentgenkamer enz.

Regenten voegen hieraan nog toe, dat nieuwbouw ten gevolge heeft, dat de dienst in het gesticht geen stoornis ondervindt, terwijl zij nog vermelden, dat aan de f 260,000, voor nieuwbouw geraamd, een zeker bedrag zal moeten worden toegevoegd voor barakken en lijkenhuis, doch dat deze uitgaaf ook bij verbouw noodig zal zijn. Het totaal benoodigd bedrag zal denkelijk klimmen tot nagenoeg f 300.000.

Personalia.

— De Gemeenteraad van Doetinchem heeft den heer H. J. L. Ovink op diens verzoek, na ruim 40 jaren dienst, op de meest eervolle wijze ontslag verleend als gemeente-architect, ingaande 1 Januari a.s.

— De kapt.-ingenieur A. E. Redelé is 1 Nov. j.l. overgeplaatst van Hellevoetsluis naar Amsterdam.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Varia.

OUD PAPIER.

De papier-fabricage uit katoen werd in de tiende eeuw reeds in Spanje en Sicilië uitgeoefend; de bakermat dezer kunst schijnt men in China te moeten zoeken, vanwaar ze omstreeks de achtste eeuw naar Mekka doordrong. De Arabieren (Mooren) zorgden voor de verdere verbreiding en het nieuwe product verdrong aldra het oude, uit de papyrusplant vervaardigde. De geleerde Briquet schreef onlangs in 't „Journal de Génève". Daaraan is het volgende ontleend. Het oudste document op papier, dat gevonden is, is een brief van de gemalin van Roger I, graaf van Sicilië; deze brief is omstreeks het jaar 1000 geschreven op een dikke, geelachtig gekleurde papiersoort en is 25 bij 35 cM. groot. In Genua wordt een acten-register bewaard, gedateerd 1154 en in Napels een brief van Frederik II uit 1240; verder vindt men in Barcelona een papieren register uit den tijd van Jayme I van Aragon, met 't jaartal 1237 en in Parijs een dito, gedateerd 1248. Nog eokele latere documenten belangrijk voor de kennis van de verbreiding van het papier worden door Br. vermeld. Echter is het merkwaardig te noemen, dat, waar bewezen is, dat de oude papiersoorten den tand des tijds zoo goed wisten te weerstaan, nog niet oudere stukken bewaard zijn gebleven.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwk. Opzichter, zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Teekenaar, bij uitgever, bekw. Penteekenaar voor geregeld werk. Br. lett. A A 943, «N. v. d. D.» (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met opmeten en in kaart brengen van terreinen en verder bureauwerk. Brieven lett. B B aan den Uitgever van «de Bouwwereld» te Amsterdam. (1)

— Jong Ingenieur bij cement-ijzerfirma voor direct. Ook niet ongenegen voor gez. rekening te werken op nader overeen te komen voorwaarden. Brieven onder No. 55438. Bureau van «de Ingenieur» te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas, Bouwkundige bij G. Wegerif H.zn., Beekstraat, Apeldoorn. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter, zoo spoedig mogelijk, voor een belangrijk werk. Brieven onder No. 349. Boekh. De Wekker, Apeldoorn. (1)

— Chef-Gasmeester bij de Gasfabriek te Dongen, aanvangssalaris f 800, benevens vrije Woning, Vuur en Licht, vrijdom van de eerste drie grondslagen der Personeele belasting en 5 pCt. van de netto-winst. Sollicitatiën aan den Burgemeester voor den 10en November 1911. (1)

— Leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de Rijks H. B. School te Zierikzee, tegen 1 Januari 1912. Het getal wekelijks te geven lesuren, gedurende den loopenden cursus, 22, waarvan 16 voor de berekening der vaste wedde in aanmerking komen. De tegenwoordige titularis is tevens leeraar aan de avondschool voor vakonderwijs en aan de Rijksnormaallessen, op een gezamenlijk salaris van f 950. Aanmelding voor 12 Nov. c. k. bij den inspecteur van het middelb. onderwijs K. ten Bruggencate te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter-Teekenaar, op een Haagsch-Architecten-bureau, tijdelijk op bureau, daarna als uitvoerend opzichter. Aanbiedingen onder Letter C. D. aan het Bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

— Teekenaars-IJzerconstructeurs, bekend met constructiewerken en zelfstandig kunnende werken. Brieven H A 7756, Alg. Adv.-Bur. D. V. Alta, Amsterdam. (2)

— Twee Bouwkundig Opzichters-Teekenaar, voor groot werk te 's-Gravenhage. Brieven aan H. J. Dammerman Jr., Architect, Van Blankenburgstraat 87, 's-Gravenhage. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEN Wegdenvoo.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268,
:- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 11 NOVEMBER 1911. No. 45

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slecnts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Organisatie in Bouwkunstkringen.

Slot. (Zie bladz. 346.)

Wij spraken van groote figuren, waartegen de jongeren hoog opzien. Men heeft ons gevraagd, wie en waar zijn die groote figuren en waar ziet gij die eerbiedige jongeren? En inderdaad wij moeten bekennen, dat toen wij zoo spraken, wij gedacht hebben aan tijden toen er werkelijk sprake was van het een zoowel als van het ander en te weinig misschien aan de nuchtere werkelijkheid van heden en aan de anarchie, die thans in bouwkunstkringen heerscht.

Men voelt het en heeft het reeds lang gevoeld en nooit te voren is er zooveel gereglementeerd en georganiseerd. Wij zouden daar vrede mee hebben, wanneer wij er eenig positief resultaat van zagen, eenig blijk van toenemende kracht of macht. Wij zien echter het tegenovergestelde.

Teekenend b.v. is wat wij lezen kunnen in het Afdeelingsverslag over de Staatsbegrooting. Men moge nog zoo weinig waarde hechten aan de opmerkingen van Kamerleden, het is toch opmerkelijk, dat de welhaast permanente staat van reorganisatie, waarin de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verkeert, zelfs de aandacht onzer volksvertegenwoordigers heeft getrokken. *)

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst scheen in de laatste jaren werkelijk bij de regeering wat gedaan te kunnen krijgen, op steun te kunnen rekenen. Thans wil men tornen aan het subsidie, dat zij met zooveel moeite verworven heeft, omdat zij „meer en meer een gewone vakvereeniging van architecten is geworden".

Wat er verder in het verslag ten aanzien van het „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht van Architectura et Amicitia gezegd wordt, pleit ook wel niet voor groote belangstelling in de Bouwkunst, maar aan A. et A. kunnen geen vakvereenigingsneigingen worden toegeschreven. Intusschen het kan den wenk, aan het adres der Maatschappij gericht, ter harte nemen.

Voor zoover ons bekend denkt men thans in A. et A. niet aan een organisatie, als waarvan de Maatschappij gemeend heeft het voorbeeld te moeten geven en in andere vereenigingen evenmin, o. i. terecht, want het kan niet anders of organisatie moet in ons vereenigingsleven desorganiseerend werken. Wij zijn het niet, die het gezegd hebben, dat dit in de toekomst bij de Maatschappij blijken zou, maar wij durfden het toch ook niet met beslistheid tegenspreken.

Organisatie die desorganiseert, het klinkt wel paradoxaal, maar is toch geenszins zoo ongerijmd als men meenen kan.

Waar echter de vakbelangen (dit woord in de beteekenis, die er in den klassenstrijd aan gehecht wordt) op den voorgrond treden en de kunstbelangen van de baan gedrongen worden, wat moet daar worden van vereenigingen, eenmaal opgericht, om in de eerste plaats de kunst te dienen en te bevorderen.

*) Zie onder «Binnenland» in dit nummer.

De namen wijzen het aan. „Bevordering der Bouwkunst", „Architectura", „Bouwkunst" staan voorop; dan volgt bij twee de vriendschap.

Die namen zijn destijds niet zonder bedoeling gekozen, zij beteekenen iets, en iets heel anders dan materieele vakbelangen.

Zij zijn ontstaan in een anderen tijd, toen een andere geest heerschte, waarvan nu zoowat niets schijnt overgebleven.

De drang om zich te vereenigen had andere motieven, hoogere dan thans; als beoefenaars van eenzelfde kunst, of van een onderdeel daarvan, gevoelde men zich tot elkander aangetrokken, onverschillig of men een welbeklant en gevierd bouwmeester was of een jeugdig beginner. Het maakte niet uit of men als patroon een groot bureau dirigeerde dan wel zich met een bescheiden plaatsje, als ondergeschikte, in zulk een bureau moest tevreden stellen; evenmin of zelfs niet eens vakman, doch alleen maar liefhebber.

Men vereenigde zich, omdat men zich één voelde in een streven naar een hoog ideaal, in de vereering van één kunst. Men vond in zulk een kring iets, wat in de buitenwereld ontbrak en bekommerde zich ook om die buitenwereld niet heel veel. Men was er mededeelzaam en joviaal, welwillend tegenover elkander; men gevoelde, dat een onzichtbare band allen samenhield. Wel was er verschil van opvatting, groot verschil zelfs, hevige discussie veroorzakend, maar 't bleef bij onschadelijk „rumor in casa" en er was toch ook sympathie, gelijkheid van zin, eenheid van opvatting en streven. Onderlinge ontwikkeling, stichting, opbouwing was hoofddoel der bijeenkomsten; menigeen heeft een deel zijner ontwikkeling te danken aan het lidmaatschap eener vereeniging en aan de vrije wisseling van gedachten, waartoe daarin gelegenheid was.

Naar buiten werken, daar voelde men weinig voor; men deed het wanneer het eens beslist noodzakelijk of bijzonder nuttig scheen, maar van reclame had men een afkeer, naar macht of invloed streefde men niet en traden ook sommige figuren in de buitenwereld meer op den voorgrond, in den eigen kring, in de republiek der Bouwkunst bleven zij dezelfden, zij het ook, dat hun daar de vereering der jongeren ten deel viel, waarop talenten, verdienste of karaktereigenschappen hun aanspraak gaven.

Is in het voorafgaande het vereenigingsleven te mooi geschetst, het zij toegegeven, maar al bestonden niet altijd de ideale verhoudingen, een streven naar iets ideaals bleef toch altijd voorzitten.

Waar dit streven de overhand behield, daar deed de demoraliseerende invloed der buitenwereld zich niet op bedenkelijke wijze gelden. Zal ons vereenigingsleven, zooals het nu nog bestaat, daar op den duur tegen bestand zijn?

Zeker niet wanneer alle idealen in een hoek worden gezet en de schoone namen ,die de vereenigingen voeren, slechts holle klanken worden, het najagen van materieele en sociale belangen hoofdzaak wordt.

Gelukkig is het zoover nog niet, maar wanneer men zich te ver op het hellend vlak begeeft, dan is het niet ondenkbaar, dat het niet lang duren zal of het is met ons Bouwkunstig vereenigingsleven gedaan.

Een middel, om dit te voorkomen, zou organisatie zijn, maar niet een organisatie, die demoraliseert en desorganiseert, doch eene die in de eerste plaats gericht is op de hoogere belangen van de Bouwkunst en hare beoefenaars.

De St. Jacobstoren te Vlissingen.

In de op 1 November j.l. gehouden vergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" is de herbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen ter sprake gekomen.

De heer Weissman deed daaromtrent eenige mededeelingen, daarbij de eenige teekening en het bestek aan eene alleszins gerechte kritiek onderwerpende. Ten duidelijkste blijkt uit de beschrijvingen van het herstellingswerk, dat dit werk in verkeerde handen is en derhalve verwacht kan worden, dat van het monument niet veel over zal gebleven zijn als het op de voorgenomen wijze zal zijn hersteld. Spreker stelde voor, ten einde dit zoo mogelijk te voorkomen, een actie in te stellen bij het Gemeentebestuur van Vlissingen en bij autoriteiten, die hunnen invloed kunnen doen gelden.

De voorzitter, ofschoon van de instemming der aanwezige leden met 't voorstel overtuigd, achtte echter kritiek op het bestek niet zonder bezwaar. Het plan van restauratie geeft bovendien aanleiding tot optreden genoeg. Spr. zou in een eventueel adres wenschen uit te drukken, 't geen geheel is in de lijn van 't Genootschap, dat een monument in onzen tijd gebouwd, den stempel dient te dragen van onzen tijd. De oude toren zou derhalve te vervangen zijn door een nieuwen. De heer De Jongh verzette zich tegen dit denkbeeld, terwijl de heer Weissman met voorbeelden aantoonde, dat des voorzitters meening in vroegere eeuwen gehuldigd is toen verscheidene Gothische spitsen vervangen zijn door Renaissance. (Breda, Amersfoort, e. a.). Na discussie werd besloten een adres te zenden aan het Gemeentebestuur van Vlissingen en daarin te wijzen op de besproken gebreken, de wenschelijkheid bepleitende van de herstelling van den toren aan waardiger en bekwamer hand, dan thans het geval schijnt te zijn, toe te vertrouwen. De heer Weissman zal het concept samenstellen.

Ofschoon het bestek, waarvan hier sprake is, ons nog niet onder de oogen is gekomen, was het ons toch bekend, dat het met dien herbouw niet pluis is.

Zijn wij goed ingelicht, dan is het een rare geschiedenis, maar bestaat er nog geen direct gevaar, dat het werk naar dit bestek zal worden uitgevoerd.

Er moet wat anders achter zitten en wel een quaestie tusschen de gemeente Vlissingen en de assurantie-maatschappij, waarbij de toren verzekerd was. Door die maatschappij wordt de schade, door den brand aan den toren veroorzaakt, veel lager geschat dan door de gemeente; men spreekt van een verschil van 10 à 12000 gulden.

Toen is door een der wethouders voorgesteld, den herbouw maar zoo spoedig mogelijk aan te besteden, om met de inschrijvingscijfers de deugdelijkheid van de schatting der gemeente te kunnen bewijzen. Hoe hooger dus die inschrijvingscijfers, hoe beter. Het is niet zoo heel moeilijk een bestek zoo in te richten, dat die cijfers worden opgedreven en dit bestek moet daarop zijn ingericht, maar volstrekt niet bestemd om het werk daarnaar precies uit te voeren, want men meent later wel wijzigingen te kunnen aanbrengen, die belangrijke bezuinigingen beteekenen.

Hoe het echter loopen zal, of de assurantie-maatschappij zich zal laten verschalken, weten wij niet; het komt ons eenigszins twijfelachtig voor.

In elk geval, het kan geen kwaad, dat „A. et A." eens protesteert tegen de wijze, waarop de zaak behandeld wordt. Wellicht geeft dit aanleiding tot het in het volle licht stellen van alles, wat er betrekking op heeft.

Blijkt het dan, dat wij verkeerd zijn ingelicht, des te beter. Tot zoolang echter, achten wij de verklaring, die ons gegeven werd, hoe het komt, dat dit bestek zulk een vreemden indruk maakt, alleszins aannemelijk.

Er wordt met onze monumenten vaak zoo vreemd omgesprongen, dat ons op dit punt eigenlijk niets meer verwondert en dat zal wel zoo blijven tot wij geen monumenten meer hebben.

Badinrichtingen.

Vervolg. (Zie bladz. 349.)

Zooals uit de afbeeldingen op bldz. 349 te zien is bevat het Volksbadhuis aan de Jan van Gojenstraat badruimte voor 16 douche- en 4 kuipbaden, de daarbij noodige dienstvertrekken benevens een woning op de verdieping boven het voorgebouw. Deze woning heeft woonkamer, keuken en een slaapkamer op de 1ste verdieping, terwijl in de kapruimte nog twee slaapvertrekken zijn gemaakt en overigens zolder en bergplaats. De woning heeft haar afzonderlijk toegangsportaal, dat evenwel onmiddellijk met de wachtkamer in verbinding staat. Met spaarzame gebruikmaking van hardsteen en zandsteen, voornamelijk voor constructiedeelen, zijn de gevels opgetrokken van kleurig hardgrauw met toepassing van siersteen en profielsteen voor hoeken van pijlers en raam- en deuropeningen. Voor muurafdekking zijn verglaasde muurkappen gebezigd.

De zij-, achter- en tusschenwanden voor de 16 douchebaden zijn gemetseld van verglaasde steenen van verschillende kleur met holle en ronde hoeksteenen, holle plintstukken en ronde afdekstukken.

De muren van de kuipbadcellen, van waterplaats en privaten en van den ingang zijn met verglaasde Hollandsche tegels bezet.

Behalve de wachtkamer hebben alle ruimten op den beganen grond steenen vloeren op onderlaag of op gewelfjes van beton tusschen ijzeren binten.

De vloeren van de badruimten, gangen, privaten enz. zijn met hardgebakken tegels belegd. Alle daken, behalve dat van de brandstofbergplaats, dat in houtcement is uitgevoerd, zijn belegd met bruin verglaasde Bouletpannen.

Natuurlijk is de geheele inrichting electrisch verlicht en centraal verwarmd door de warmwaterleiding, die voor de baden vereischt wordt. Bovendien is nog een gasleiding, evenwel voor een beperkt aantal aansluitingen, in het gebouw aangebracht.

Daar het gebouw aan alle zijden vrijstaat kon ook van alle zijden voor ruime toetreding van licht en lucht worden gezorgd.

Het open terrein biedt tevens gelegenheid, zooal niet tot groote, dan toch tot eenige uitbreiding en deze bleek reeds noodig, toen de inrichting gereed was om in exploitatie genomen te worden. Aanvankelijk toch was het de bedoeling, dat het Volksbadhuis door de Gemeente in eigen beheer zou worden geëxploiteerd en de handdoeken aan een wasscherij buinenaf gewasschen zouden worden, gelijk zulks o. a. te Amsterdam geschiedt.

Door B. en W. werd evenwel een voorstel gedaan het gebouw in exploitatie te geven aan de Vereeniging „Het Haagsche Volks- en Schoolbad" en deze stelde als eisch bijbouw van een waschhok en droogzolder. Onze afbeeldingen zijn gereproduceerd naar de bestekteekeningen, waarop deze bijbouw niet voorkomt.

De bouw van het badhuis aan de Jan van Gojenstraat werd aanbesteed voor f 23.500, de verwarmings- en badinrichting kostten f 4690.—, een en ander zonder kosten van bijwerk en toezicht.

Het Schoolbad aan de Nieuwe Havendwarsstraat, waarvan wij in dit nummer afbeeldingen geven, wijkt in bestemming, vorm en constructie zeer af van het bovenbeschreven Volksbad.

Gebouwd op den hoek van de straat strekt zijn zijgevel zich uit langs de voor eenige jaren gedempte Nieuwe Haven. Het gebouw ontvangt van drie zijden licht en lucht en is aan de achterzijde tegen woonhuizen aangebouwd.

De eigenaardige plattegrond trekt onmiddellijk de aandacht en daarin wel het meest de ovale badzaal, waarin 40 douchebaden langs den wand zijn gerangschikt. De groote vestibule en de beide ruime kleedkamers wijzen ook op de eigenaardige eischen, die gesteld moeten worden aan een inrichting, uitsluitend bestemd voor het gebruik door schoolkinderen. Een geheele klasse kan gelijktijdig in de badzaal onder de douches staan, terwijl een andere klasse zich ontkleedt. Zoodoende kunnen verscheidene klassen achter elkaar in betrekkelijk korten tijd geholpen worden en op een Zaterdagmiddag verscheidene honderden kinderen.

Wat de constructie van het gebouw betreft, deze stemt ook wat de gebezigde materialen aangaat, in hoofdzaak overeen met die van het vroeger beschreven volksbad. Van de badzaal is de vloer en de bekapping evenwel geheel van gewapend beton geconstrueerd. De vloer van de badzaal is met terrazzo afgedekt; voor te vloeren van vestibule en kleedkamers werd eveneens aan dit materiaal boven tegels de voorkeur gegeven.

De wand in de badzaal is gedeeltelijk met verglaasde tegels bezet, de afscheidingen tusschen de douches bestaan uit ijzeren raamwerk met vulling van aan beide zijden verglaasde steenen op hun kant gesteld zoodat de wandjes slechts 6 cM. dikte verkregen.

Omtrent de wijze van exploitatie van de nagenoeg voltooide inrichting is nog niets bepaald.

De aannemingssom van den bouw beliep f 32760.—, terwijl de verwarmings- en badinrichtingen een bedrag van f 4140.— vorderden, een en ander zonder kosten van bijwerk en toezicht.

(Slot volgt.)

De Watervoorziening van Amsterdam.

Over den stand dezer aangelegenheid leest men in het „Nieuws van den Dag" het volgende:

Wij schieten met ons drinkwatervraagstuk, waarover de deskundigen al jaren achtereen kibbelen zonder dat één Amsterdammer er zich druk om maakt — en op goede gronden, want er is nog nooit zoo'n overvloed van duinwater geweest als van het oogenblik dat het gekibbel aanving — wij schieten met het vraagstuk een weinig op.

In den gemeenteraad werd bij de behandeling der laatste voordracht betreffende de werken, in de aangekochte duinterreinen uit te voeren, de wensch geuit, dat geene nieuwe voorstellen tot het verleenen van credieten zouden worden in behandeling gebracht, alvorens aan den Raad een overzicht was gegeven van den tegenwoordigen stand van het vraagstuk.

Aan die uitnoodiging heeft de Raadscommissie van bijstand voor de waterleidingen, nu zij opnieuw een ton of acht komt vragen, gevolg gegeven.

Wij vernemen dat 't der commissie „nog niet is mogen gelukken, tot een bepaalde conclusie te komen, waardoor het mogelijk zou zijn een afgerond voorstel te doen." Dat komt dus later; maar wat de commissie in afwachting daarvan thans reeds voorstelt acht zij unaniem urgent.

Staan wij eerst even stil bij wat de commissie mededeelt over den tegenwoordigen stand van het vraagstuk. Hoe belangrijk ook uit historisch oogpunt de bladzijden zijn, waarin wordt herinnerd aan wat is voorgevallen sedert het jaar 1889, toen de levering van water door den concessionaris zoozeer te wenschen liet, wij moeten hiervoor den lezer naar het rapport-zelf verwijzen.

Voorgevel.

Zijgevel.

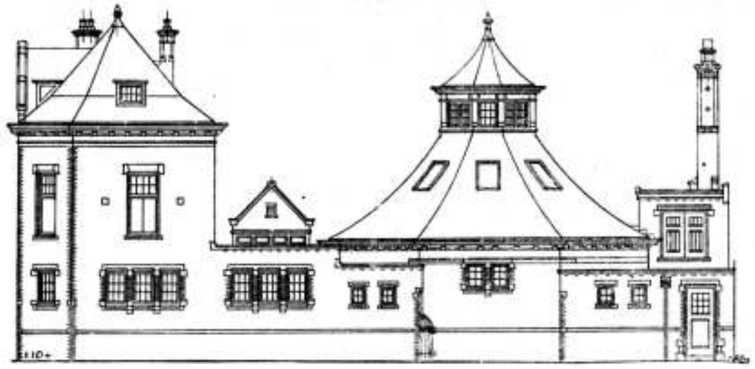

De geschiedenis van de Rijnwaterleiding, de onverwelkbare lauweren, welke mr. Z. v. d. Bergh zich verwierf, omdat op zijn voorstel die zaak voorloopig op den achtergrond kwam, de quaestie Stang-Pennink en de als „tijdelijk" aangeduide waterrijkdom, waarin wij ons nu al jaren lang verheugen, dat alles mogen wij als bekend beschouwen.

Van belang is de vraag — en daar gaat 't nu nog om — of de bron die thans zoo rijkelijk vloeit, dat in de toekomst zal blijven doen, of een schier onuitputtelijke voorraad in de duinen aanwezig is (de meening van den heer Stang), en of daar maar voortdurend van afgenomen kan worden, zonder dat men ten laatste op het zeewater stuit, waaron die zoetwatermassa verondersteld wordt te rusten en dus zout-, d. w. z. onbruikbaar water, te voorschijn komt (Pennink).

De meerderheid van de commissie van bijstand deelt als haar indruk van de zaak mede:

I. dat als zeker mag worden aangenomen, dat het onder de duinen aanwezige water uitsluitend afkomstig is van den regenval en dat toevoer van water uit het Oosten niet mag worden verondersteld, waar de resultaten van alle boringen wijzen op eene afvloeiing van het water van de duinen in westelijke richting naar de zee, in oostelijke richting naar de landzijde;

II. dat, waar dit het geval is, het water, dat niet wordt geleverd door de drainage van de duingronden door middel van kanalen, wordt onttrokken aan een watervoorraad, die slechts voor een klein gedeelte kan worden aangevuld door water, vallende buiten het draineergebied der winplaats.

De commissie meent, dat met de winning van diepduinwater (waartoe men bij wijze van proef is overgegaan) voorloopig kan worden doorgegaan, onder zorgvuldige observatie van den toestand van het water in de diepere lagen. Trouwens, op dit oogenblik zoude het onmogelijk zijn, op andere wijze in de waterbehoeften te voorzien. Alle leden der commissie zijn het er dan ook over eens, dat aan den Raad onmiddellijk de uitvoering van eenige werken zal moeten worden voorgesteld, die onmisbaar blijken om den toevoer van het noodige drinkwater naar Amsterdam te verzekeren.

Intusschen, daarenboven zal het noodig zijn te zorgen, dat men wete wat te doen, wanneer het mocht blijken, dat de in de tegenwoordige omstandigheden bereikbare ondergrondsche waterhoeveelheid zoodanig vermindert, dat binnen eenige jaren aan de waterbehoefte van Amsterdam niet meer zoude kunnen worden voldaan. Daar het voorbereiden van den bouw eener waterleiding geruimen tijd eischt en waar men in het onzekere verkeert hoelang de diepwatervoorraad zal strekken, acht de commissie 't zaak te zorgen, dat, wanneer het noodig blijkt met den bouw te beginnen, alle plannen gereed liggen.

Aanhangig zijn op 't oogenblik:

I. het in 1903 door den heer Pennink ingediende maar aangehouden voorstel tot aanleg van een Rijnwaterleiding;

II. het in 1905 door de commissie van deskundigen De Bruijn c.s. ingediend rapport, waarin werd voorgesteld: de aanleg van een nieuwe waterleiding aan de Grebbelinie, welke haar water zou leveren in de reser-

SCHOOLBAD
aan de Nieuwe Havendwarsstraat te 's-GRAVENHAGE.

Lengte-Doorsnede.

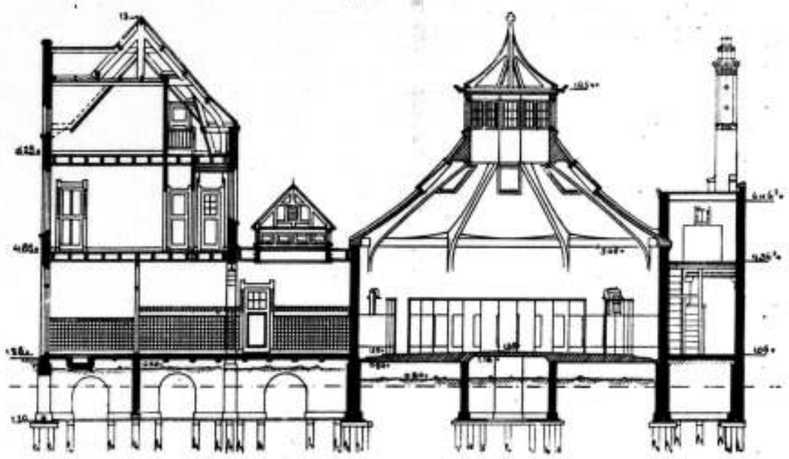

Schaal 1 : 200.

Plan Begane grond.

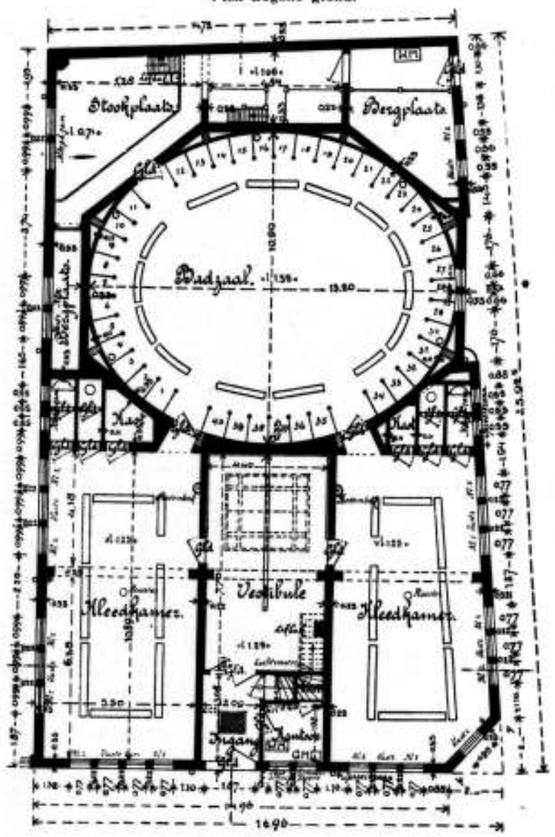

Plan Verdieping.

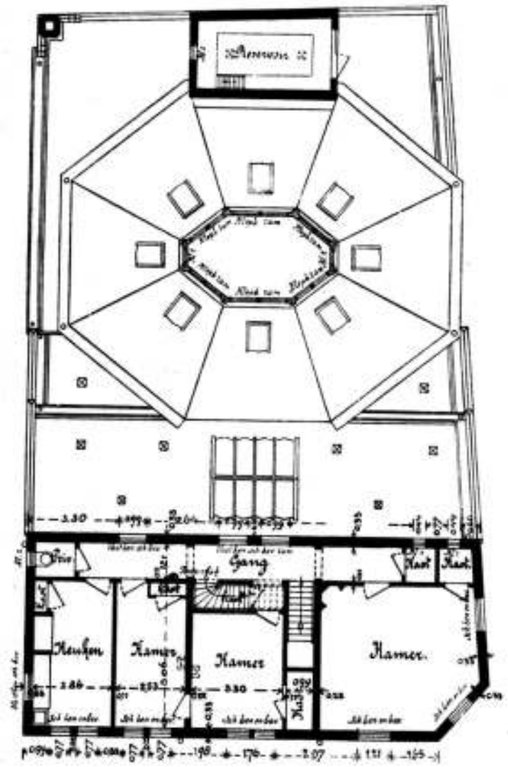

voirs aan den Haarlemmerweg, om, gemengd met duinwater, in de stad te worden gedistribueerd;

III. Het voorstel-Stang, dat uitgaat van de stelling, dat uitputting van den watervoorraad in de duinen niet te vreezen is en dus met de geregelde uitbreiding der draineeringswerken kan worden voortgegaan;

IV. Het voorstel-Pennink van 1907, waarin eene verbeterde inrichting der winplaats in de duinen in overweging wordt gegeven door verdieping vooral van de kanalen in het middenduin en aanleg van diepe putten, teneinde in de eerste jaren van den diepwatervoorraad te kunnen gebruik maken. Tevens wordt daarbij voorgesteld het reeds in 1901 door hem aanbevolen stelsel van besproeiing der duinen door een Lekwaterleiding, die hij thans, nu door de uitgevoerde diepboringen de toestand van den ondergrond veel beter bekend is geworden, onvoorwaardelijk meent te kunnen aanbevelen.

Volgens de meening van de commissie behoort het voorstel sub I (Rijnwaterleiding) buiten verdere beschouwing te blijven.

De gemeenteraad zal zich over de drie overblijvende voorstellen hebben uit te spreken.

Inmiddels is reeds het oordeel van de Gezondheidscommissie verzocht over de vraag, of mag worden verwacht, dat het water op de door den heer Pennink voorgestelde wijze te verkrijgen (besproeiing van de duinen met Lekwater) zal voldoen aan de eischen, uit een hygiënisch oogpunt daaraan te stellen. Dat advies is nog niet ingekomen.

Intusschen is de commissie van meening, dat 't gewenscht is, in afwachting van nadere voorstellen, reeds thans over te gaan tot uitvoering van eenige in haar schrijven aangegeven werken.

Ingevolge dit advies stellen B. en W. den Raad voor, de volgende credieten te verleenen:

1°. voor verbeteringen in de winplaats in de duinen, waardoor de leverings-capaciteit kan worden gebracht op ongeveer 16 millioen M³. per jaar (thans aflevering circa 13 millioen M³.) ad . . . . . f 243,000;

2°. een crediet voor het maken van een nieuwe pompinstallatie te Leiduin om als reserve te dienen voor de twee thans soms beide gelijktijdig in werking zijnde machines ad . . . . . f 300,000;

3°. een crediet voor het leggen van een 30" buisleiding tusschen Halfweg en H. M. paal 50 bewesten Sloterdijk ad . . . . . f 248,000.

of te zamen f 791.000.

Vereenigingen.

CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNSTIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID VAN NEDERLAND.

De volgende lichamen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; — het Genootschap: Architectura et Amicitia; — de Vereeniging: Bouwkunst en Vriendschap; — de Bond van Nederlandsche Architecten en de Bond Heemschut, hebben op initiatief van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het voornemen te houden eene conferentie over het Bouwkunstig Element bij de Bescherming der schoonheid van Nederland.

Het doel van deze conferentie is op pupulaire wijze in breede kringen van hen, die bouwen, die bouwkundig onderwijs geven of die in het algemeen bij de bouwkunst betrokken zijn, propaganda te maken voor de beweging tegen de Ontsiering van ons land, in het bijzonder wat de architectuur betreft; na te gaan, welke plaats de architect in deze beweging moet innemen, om ten slotte een goede oplossing van het vraagstuk vast te stellen, dienstig voor autoriteiten in stad en land, voor het vakonderwijs en voor andere belanghebbenden en belangstellenden, zoodat de liefde voor de schoonheid van Nederland ook op dit gebied aangewakkerd en in goede banen geleid wordt.

Voor de Conferentie zijn de volgende voordrachten toegezegd:

„Oorsprong en overzicht van de „Heimatschutz"beweging in het buitenland en in ons land, en hetgeen reeds tot stand is gebracht," door den heer J. H. W. Leliman, Bouwkundig Ingenieur.

„Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met het recht op behoud der oude Monumenten," door den heer Jan Kalf, Kunsthistoricus.

„Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon en de ontwikkeling der moderne bouwkunst," door den heer J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur.

„De aesthetische eischen aan utiliteits-bouwwerken te stellen," door den heer J. F. Klinkhamer, Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft.

In verband hiermede zal een Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken in Holland en Duitschland gehouden worden, waartoe o. a. de beschikking is verkregen over de Wander-Ausstellung van het Deutsche Museum für Kunst in Handel und Gewerbe, Hagen i. W., getiteld: „Ingenieur-Architektur (Industriebauten van Behrens, Beutinger, Erlwein, Riemerschmid, Poelzig, Taut, Wagner, V. d. Velde e. a.)

„Landelijke Architectuur," door den heer K. P. C. de Bazel, Architect.

„De eischen aan landelijke uitbreidingsplannen te stellen," door den heer J. G. Wattjes, Bouwkundig Ingenieur.

„Middelen tot bevordering van het bouwkundig element bij de bescherming van stads- en landelijk schoon." Overzicht betreffende wettelijke regeling, onderwijs, permanent advies-bureau, enz.

Dit overzicht wordt gegeven voor Duitsche toestanden door den heer Fr. Koch, Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland; voor Nederlandsche toestanden door den heer Herm. van der Kloot Meyburg, architect, Hoofdleeraar in de Bouwkunst aan de Academie v. Beeld. Kunsten te 's-Gravenhage.

Het is de bedoeling, dat de Conferentie 2 dagen zal duren en in de 2de helft van December 1911 zal plaats hebben in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aan de Conferentie kunnen deelnemen de leden der bovengenoemde 5 vereenigingen, van de overige Bouwkundige Vereenigingen en van de Vereenigingen van Ingenieurs; verder zij, die betrokken zijn bij of deel uitmaken van de verschillende Bouwkundige Onderwijsinrichtingen, en van die Instellingen, Corporaties, Colleges, welke in het onderwerp belang stellen; benevens door de Donateurs.

De contributie bedraagt: voor deelnemers f 2.50; voor deelnemende Vereenigingen, Corporaties, Colleges [1]), enz., die dan het recht hebben twee afgevaardigden te zenden f 5.—; voor donateurs, minstens f 10.—.

Het voornemen bestaat van de Conferentie een Uitvoerig, Geïllustreerd Verslag uit te geven, dat den deelnemers kosteloos zal worden toegezonden, en in den boekhandel, als propagandamiddel, verkrijgbaar zal worden gesteld.

Vertrouwend, dat de leden der bovengenoemde vereenigingen en andere belangstellenden sympathie voor het doel dezer Conferentie gevoelen en ook door hen het groote nut wordt ingezien, dat een vruchtbare bespreking van genoemd onderwerp moet hebben voor het bevorderen van Nederlands schoonheid in het algemeen, hebben wij de eer hen te verzoeken aan de Conferentie deel te nemen, en zal het door ons op hoogen prijs gesteld worden indien zij door een subsidie willen mede helpen ter bestrijding van de belangrijke onkosten aan de Conferentie verbonden, of als deelnemer willen toetreden, op de wijze als bij de contributies is aangegeven.

[1]) Speciaal zij gewezen op het nut, dat deze Conferentie ook voor de Directies der Gemeente-werken heeft.

De Commissie van voorbereiding:

J. H. W. LELIMAN, Voorzitter.	Voor de: Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
J. GRATAMA, Secretaris. Marnixstraat 402, Amsterdam.	
S. DE CLERCQ.	
H. v. d. KLOOT MEYBURG.	
JAN DE MEYER.	Voor het Genootschap: Architectura et Amicitia.
J. ROOSING Jr., 2de Secretaris.	
ALB. OTTEN.	Voor de Vereeniging: Bouwkunst en Vriendschap.
J. P. STOK Wzn.	
H. P. BERLAGE Nzn.	Voor den Bond van Nederlandsche Architecten.
PAUL J. DE JONGH, Vice-Voorzitter.	
G. A. POS.	Voor den Bond Heemschut.
A. W. WEISSMAN, Penningmeester.	

Amsterdam, October 1911.

N.B. Met het oog op de Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken in Nederland worden allen, die duidelijke photo's of andere afbeeldingen van dergelijke bouwwerken, welke goed en die welke minder goed bij de omgeving aansluiten of deze ontsieren, bezitten, verzocht deze voor genoemd doel ter leen af te staan en op te zenden aan den secretaris der Commissie van Voorbereiding, Marnixstraat 402, Amsterdam. Eveneens zal het op prijs gesteld worden, indien mededeelingen omtrent plaats en aard van bouwwerken als boven bedoeld, aan den Secretaris worden gedaan.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Villa op het Museumterrein te Amsterdam, architect Ed. Cuypers, met afbeeldingen en losse plaat.

Monumentenzorg en Musea door G. Dehio uit de «Kunstchronik».

Restauratie der Ned. Herv. Kerk te Roermond door D. Boer, met afbeeldingen.

Protestantsche Kerkgebouwen.

De Toren «De Oldehove» te Leeuwarden.

ARCHITECTURA No. 44. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Club van Utr. Leden van het Genootschap A. et A.

Verslag van de 1300ste Gewone Ledenvergadering van 1 November 1911.

Cursus in boetseeren.

Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (vervolg).

Van de oude aarde en het nieuwe weten III. Een merkwaardige, oude, opgeklampte deur.

Ingezonden, door G. van der Wal.

DE BOUWWERELD No. 44. De Nota-Wibaut inzake de herziening van het Erfpachtsstelsel, door A. Keppler (slot).

Conferentie over het bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland

Een bouwkundig grootbedrijf.

Bouwkunst in Amerika naar „The Builder" (vervolg).

Afbeelding: Het nieuwe Stadhuis te Berlijn, arch. Ludwig Hoffmann.

DE INGENIEUR No. 44. Een praatje over het bedrijf der Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij, meer in het bijzonder over dat harer stoomtramwegen. — Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie van 12 Juli 1911, door H. van 't Hoogerhuys Jr., met afbeeldingen.

Herstellingen aan de schutsluis van het kanaal door Voorne te Nieuwesluis, door J. Lely c. i., met afbeeldingen.

Eenheid van eischen voor bestratingsmateriaal door E. M. H. Tjaden c.i.

Ingezonden stukken. Gewapend beton als materiaal aan de Hondsbossche zeewering, door A. T. de Groot c. i. — De scheepsschroef en haar werking, door C. H. Holst.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 44. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — De levende natuur in de versieringskunst (vervolg). — Mededeelingen. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 44. Ned. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Samenwerking

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 18. De ontwikkeling der steenfabricatie. — Het droogstoken van ovens met cokes. — Waarom bescherming? — Mededeelingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

DE STAATSBEGROOTING IN DE AFDEELINGEN.

Bij het onderzoek van de Begrooting in de Afdeelingen zijn, als naar gewoonte, weder tal van opmerkingen gemaakt en vragen gedaan, waarvan de hier volgende onze aandacht trokken.

Bij de begrooting van Waterstaat werd o.a. gevraagd:

hoe het staat met de verbetering van de afwatering van Friesland en Groningen; om spoed te maken bij het maken van plannen voor indijking van een gedeelte der Zuiderzee; om urgent-verklaring van de droogmaking; om verbetering van de positie der opzichters en der bureelambtenaren; om een betere constructie van den reddingssteiger aan den Noorderpier aan den Hoek van Holland, die bij den jongsten storm is weggeslagen; of er gegevens verzameld zijn omtrent het landwaarts verstuiven van duinen en den invloed van de schelpenvisscherij; om een wetswijziging ten aanzien de diepte van de haven te Scheveningen, teneinde die diepte grooter te maken; om verlegging van de Zuid-Willemsvaart om 's-Hertogenbosch heen; om vervanging van de stoompont te Velzen door een ander middel van overgang.

Men betwijfelde, of de minister wel met de noodige voortvarendheid had gehandeld inzake de verbetering der landsgebouwen en meende, onder verwijzing naar een adres van de Verfraaiingscommissie te 's-Gravenhage in verband met de verbouwing van het Kamergebouw, aankoop van de perceelen naar den heer Meddens wenschelijk zou zijn. Herinnerd werd aan de verzoeken van de Rekenkamer om aan- en verbouw van de archief- en bureaulokalen, welke goedkooper zou zijn dan huur. Berekend werd, dat de kosten van een gebouw in de Kl. Kazernestraat f 40 à f 50.000 bedragen zouden, terwijl voor huur f 3200 à f 4100 zou moeten uitgegeven worden. De op het Binnenhof geplaatste lantaarn en de aan de poortjes aangebrachte bordjes vond men niet passend bij de omgeving.

Gevraagd werd een overlegging van een algemeen plan betreffende de voorziening in de huisvesting der verschillende departementen.

Voor den bouw van het departement van Landbouw wenschte men dat een commissie zou worden benoemd, teneinde de verschillende plannen te onderzoeken.

Men vroeg, waarom het nieuwe station te Maastricht nog niet gebouwd wordt en het station te Roermond niet wordt overkapt en hoe het staat met de verbetering van dat te Breda.

Bij de begrooting van het hoofdstuk Binnenlandsche Zaken zijn o.a. de volgende punten ter sprake gekomen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Het subsidie aan de maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam vond bestrijding, o.a. op grond, dat deze maatschappij door herhaalde statuten-wijziging meer en meer een gewone vakvereeniging van architecten is geworden.

Op een grooter ijver in den bouw van openbare scholen werd aangedrongen, eveneens op het bevorderen van den schoonheidszin bij de inrichting van schoollokalen.

Een wettelijke regeling van het archiefwezen werd bij de afdeeling Kunsten en Wetenschappen bepleit, evenals eene tot bescherming van monumenten.

Men vroeg om 's ministers steun bij pogingen om het paleis op den Dam te Amsterdam weer tot stadhuis te maken en zoo voegden anderen er bij — dan tevens te willen zorgen voor een nieuw Koninklijk paleis.

Men wenschte maatregelen tegen herhaling, zooveel mogelijk, van rampen, als die, welke de beroemde kerk te Vlissingen deed verloren gaan.

Op verschillende wijze werden de historische monumenten: Kloostergang te Utrecht, St. Pietersgasthuis te Amersfoort, Gothische huis te Kampen en monument Menno van Coehoorn te Wyckel in de aandacht van de regeering aanbevolen.

Niet eenstemmig was men van meening, dat de verfraaiing van de Lutherische kerk te 's-Gravenhage en van de Groote of St. Jacobskerk aldaar, particuliere gebouwen dus, voor Rijksrekening mocht geschieden.

Opgemerkt werd evenwel, dat de instandhouding vaak zulk een verfraaiing meebrengt, daar de grens niet steeds duidelijk te trekken is.

Ten aanzien van de St. Jacobskerk werd nog gevreesd, dat het subsidie zonder de noodige controle werd toegevoegd.

Voorts wilde men, dat de minister zou zorgen, dat het onlangs aan de kerk gebouwde kostershuis weer verdwijne en keurde men de voorgenomen eikenhouten betimmering van het koor af, daar het oorspronkelijk, volgens de leden hier aan het woord, ongetwijfeld op een steenen gewelf is aangelegd.

De tijd voor de restauratie — 15 à 16 jaar — achtte men veel te lang.

Nog werd hulp gevraagd voor: de kerk te Vlissingen, die te Zuidbroek, Spijk, Wierum en Harderwijk, voor den toren te Duiven, de kerk te Oud-Vossemeer, toren en kerk te Denekamp.

Het subsidieeren van den avondcursus van „Architectura et Amicitia" te Amsterdam in bouwkunst achtte men veel te kosthaar en van te weinig nut wegens het gering bezoek.

Personalia.

— De heer S. Uden Masman, opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Rotterdam, vroeger gemeente-architect te Gorinchem, is met ingang van 1 Januari benoemd tot directeur van gemeentewerken te Buitenzorg.

Vacante Betrekkingen.

— Waterleiding-Deskundige voor het maken van een plan met begrooting van een centrale drinkwaterleiding tusschen de Lek en den Rijn. Brieven vóór 15 November a.s. bij den heer J. A. A. Uilkens, Burgemeester te Bergambacht. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, liefst Duitsch sprekende, terstond in dienst te treden. Schriftelijke offerten aan Otto Kilp, Eisenbeton G. m. b. H., Bureau v d. Verbouwing v/h. Victoria Hotel, Prins Hendrikk., Amsterdam. (1)

— Teekenaar op Electro-Technisch Bureau; leeftijd pl.m. 17 jaar. Br. lett. K Z 120, »N. v. d. D.» (1)

— Opzichter-Teekenaar voor het Bouw- en Woningtoezicht te Vlaardingen. Sollicitatie voor of op 15 November a.s. bij den Directeur der Gemeentewerken, L. H. E. van Hylckama Vlieg. (1)

— Directeur, bij voorkeur tevens Ingenieur, aan de Zeeuwsch Vlaamsche Tramweg-Maatschappij, te Neuzen. Sollicitatiën spoedig bij den Secretaris der Maatschappij Mr. P. Dieleman te Middelburg. (1)

— Onderbaas, vertrouwd met gewapend beton. Brieven onder No. 46180 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Een Leeraar in het Timmeren, een Leeraar in het Schilderen en een Leeraar in het Smeden, allen aan de Ambachtsschool te Helmond, tevens voor onderwijs in Vakteekenen, Constructieleer en Materialenkennis, aan hunne afdeeling. De jaarwedde bedraagt f 900. Sollicitatiestukken vóór 21 Nov. a.s. aan den Directeur der School, H. H. Stevens, Tegelscheweg 107, Venlo. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUINVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268,
:- AMSTERDAM. -:
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 18 NOVEMBER 1911. No. 46

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Beroemde Bouwmeesters.

X.

Al zal niet iedereen tegenwoordig meer instemmen met de bewering, dat men in den Dom van Keulen het meest volmaakte monument van Gothische bouwkunst te zien heeft, dat hij een der meest bekende, zoo niet het meest bekende bouwwerk der Gothiek is, zal weinig tegenspraak vinden.

Wie zulk een werk tot stand wist te brengen behoort zeker in de rij der beroemde bouwmeesters en langen tijd is die eereplaats ingenomen door den naam van Gerhard van Rile, totdat latere onderzoekingen als vrij zeker hebben uitgemaakt, dat wel een meester Gerhard, maar geen Van Rile, als eerste bouwmeester van den Keulschen Dom moet worden aangemerkt.

Reeds in den tijd van Keizer Constantijn moet een Christelijke gemeente te Keulen gevestigd zijn geweest; van de stichting eener domkerk vinden wij echter eerst in het jaar 814 gewag gemaakt en deze kerk verkreeg een groote beteekenis als bedevaartsplaats, nadat daarin in 1162 het gebeente der heilige Drie Koningen was overgebracht. Het waren niet slechts arme pelgrims, maar ook rijke kooplieden, vorsten, koningen en keizers, die naar Keulen ter bedevaart togen. De Kathedraal werd met rijke giften beschonken en steeg zeer in aanzien. Keulen nam destijds een der eerste plaatsen in onder de steden van Europa, de rijkdom der stad was spreekwoordelijk geworden, vele groote kerken waren er verrezen, die den Dom in uiterlijke pracht verre overtroffen. Dit deed den aartsbisschop Engelbert de heilige het plan opvatten, een nieuwe domkerk te bouwen.

De uitvoering van dit plan mocht hij niet beleven, hij werd in 1225 vermoord. Het domkapittel werkte echter het plan nader uit en was in het voorjaar van 1248 zoover met de voorbereidende maatregelen gevorderd, dat men, om plaats te maken, beginnen kon met het afbreken van het Oostkoor der oude kerk. De werkmeesters, met dezen afbraak belast, pasten hier een methode toe, aan de krijgskunst van die dagen ontleend. Zij ondergroeven de muren en ondervingen ze met houten stutten, die daarna in brand gestoken werden, om op die wijze de muren te doen instorten. Men schijnt hierbij niet al te voorzichtig tewerk te zijn gegaan, althans op zekeren dag deelde het vuur zich mede aan dat gedeelte van het gebouw, dat nog niet bestemd was om afgebroken te worden en richtte hier groote verwoestingen aan, zoodat de kostbare reliquiekast, die het gebeente der Drie Koningen bevatte, slechts met moeite gered kon worden. Deze ramp gaf den toenmaligen aartsbisschop Konrad van Hochsteden aanleiding, den bouw der nieuwe Kathedraal met groote voortvarendheid ter hand te nemen; reeds 15 Augustus 1248 legde hij den eersten steen. Van Paus Innocentius IV wist hij een aflaatbrief ten behoeve van de bevordering van den bouw te verwerven; Koning Hendrik III van Engeland stond hem toe in zijn rijk geld voor den bouw in te zamelen, de Koning zelf en diens broeder Richard van Cornwallis gaven groote bijdragen; ook de Roomsche Koning Willem van Holland schijnt den bouw gesteund te hebben. De heerschzuchtige prelaat, die in de politiek van zijn tijd een rol van beteekenis

gespeeld heeft, wist met groote handigheid van zijne relaties gebruik te maken, om zijn bouwplannen door te zetten en al deed hij dit meer met het oog op de vermeerdering van eigen macht en aanzien, dan uit vroomheid, of uit liefde voor de kunst, zijn invloed was niet te miskennen in de snelheid, waarmede het werk vorderde. In 1249 werden de fundamenten voor de koorkapellen gelegd, die in 1255 reeds tot de daklijst opgetrokken waren. In 1256 en 57 werden de acht pijlers van de koorsluiting gebouwd. Met de gewelven en glasramen der koorkapellen werd reeds in 1258 en 59 begonnen en een jaar later volgde het optrekken van de fundamenten en van de noordzijde van het lange koor. Kort daarop, in 1261, stierf de aartsbisschop Konrad van Hochsteden en brak te Keulen een revolutie uit, die aanleiding gaf tot een onderbreking van den bouw. De Keulsche Dombouwhut ging uit elkander, hare leden verspreidden zich over geheel Noord-Duitschland.

Wie eigenlijk de ontwerper van het plan van den Keulschen Dom is, is niet nauwkeurig bekend.

Konrad van Hochsteden was te veel politicus, om aan te nemen, dat hij op eenigerlei wijze als bouwmeester daarin de hand gehad heeft, maar vele schrijvers hebben het willen doen voorkomen, dat de beroemde Albertus Magnus de ontwerper geweest is. Deze geleerde, eigenlijk Albert van Bollstadt geheeten, was bisschop van Regensburg, maar leefde na 1262 in een klooster te Keulen, waar hij zich geheel aan de studie der wis- en natuurkundige wetenschap wijdde. Door tijdgenooten werd hij voor een toovenaar gehouden en hij moet zijn dagen in een toestand van kindschheid ten einde gebracht hebben. Bewijzen voor zijn medewerking aan het geniale plan zijn niet voorhanden, maar van meester Gerhard is bekend, dat hem in 1257 door het Domkapittel een stuk grond voor zijn woonhuis aan de Marzellenstrasse geschonken werd onder erkenning der groote diensten door hem bij het ontwerpen en bij den bouw der Domkerk bewezen. Uit verschillende oorkonden blijkt verder, dat meester Gerhard in 1279 niet meer in leven was, dat zijn familie bestond uit 3 zonen en een dochter, die zich allen in kloosters begeven hadden, terwijl uit het doodenregister der abdij te München-Gladbach blijkt, dat hij daar begraven is, wanneer evenwel is onbekend. De abdijkerk te München-Gladbach, welker koor in 1275 door Albertus Magnus gewijd werd, vertoont in de detailvormen veel punten van overeenstemming met den Dom en het koor wordt dan ook vrij algemeen als een werk van meester Gerhard beschouwd. Of hij daar ook geboren is weet men niet, maar dat hij naar de gewoonte dier tijden op zijn ambacht gereisd heeft en geruimen tijd in Frankrijk vertoefd en gewerkt heeft, is wel als zeker te beschouwen. Voor het koor van den Dom heeft hem blijkbaar Beauvais, voor het langschip Amiens ten voorbeeld gestrekt; de torens zijn evenwel van meester Gerhard's eigen vinding. Men neemt aan, dat hij, ter wille van de torens, de dubbele zijschepen ontworpen heeft, dit neemt echter niet weg, dat hij daardoor den westgevel bedorven heeft.

Men rekent, dat meester Gerhard den Dombouw gedurende ongeveer 20 jaren geleid heeft. Na hem wordt genoemd een meester Arnold, die de bovenmuren van het koor bouwde tot de laatste travee. Men bericht, dat meester Arnold's werkzaamheid geduurd heeft tot 1308. Reeds in 1296 echter wordt een derden bouwmeester Johann genoemd, als zoon van Arnold, en het komt niet onwaarschijnlijk voor, dat deze gedurende een twaalftal jaren zijn vader heeft ter zijde gestaan. Onder Johann's leiding kwam in 1320 de overwelving van het koor tot stand en omstreeks denzelfden tijd werden de koorvensters met gebrande glazen gevuld, waaronder schenkingen van den toenmaligen aartsbisschop Heinrich von Virneburg, van de graven van Holland, Gulik en Kleef, van de stad Keulen en van aanzienlijke Keulsche burgers.

Het voltooide koor werd met een muur afgesloten en in September 1322 door den zooeven genoemden aartsbisschop ingewijd.

Omstreeks 1330 werd meester Johann opgevolgd door meester Rutger, die slechts drie jaren aan den bouw gewerkt schijnt te hebben. Na hem treedt een tijdperk van stilstand in, totdat omstreeks 1350 onder meester Michael het werk hervat werd. Onder leiding van dezen meester werd met den bouw der torens aangevangen, maar ofschoon men leest, dat in 1388 een deel van het hoofdschip voor den dienst werd ingericht, is uit de berichten geen duidelijk beeld meer te vormen van den voortgang der werkzaamheden, die nogal ongeregeld schijnt te zijn geweest. Van 1395 tot 1412 vinden wij Andreas van Everdingen genoemd, later Nicolaas van Buren, die in 1445 stierf.

Ongeveer in het jaar 1450 was de zuidelijke toren zoowat tot de halve hoogte opgetrokken. De beeldhouwwerken van het ingangsportaal van dezen toren worden beschouwd als het werk van den achtsten dombouwmeester Konrad Kuyn von der Hallen.

Oudere tijdgenooten hebben wellicht den toren nog gekend in den toestand, waarin de vijftiende eeuw hem aan de negentiende heeft nagelaten.

Als laatste dombouwmeester der middeleeuwen wordt genoemd Johann von Frankenberg. De vijftiende eeuw was ten einde, een nieuwe tijd brak aan, maar een tijd die niet geschikt was om te denken aan de voltooiing van het ondernomen reuzenwerk. De bouw werd gestaakt en voor eeuwen. Eerst in het midden der negentiende eeuw zou men het werk hervatten en ten einde brengen. De meesters, die dit volbracht hebben, hebben daarmede naam gemaakt, maar de negentiende eeuw is nog niet aan de beurt, wat betreft onze mededeelingen over beroemde bouwmeesters.

Moderne Duitsche Bouwkunst.

Beschouwingen aan de hand van Dr. C. H. Baer's „Moderne Bauformen".

Men mag niet zeggen, dat het in Duitschland den beoefenaar van beeldende kunst en kunstnijverheid ontbreekt aan gelegenheden, om zijn werk ten toon te stellen. Elke stad van beteekenis heeft hare op geregelde tijden of jaarlijks terugkeerende kunsttentoonstelling en over gebrek aan inzendingen behoeft daar niet geklaagd te worden. Wie die tentoonstellingen geregeld zou bezoeken, zou er dikwijls hem reeds van elders bekende werken ontmoeten, maar wie er op een zomeruitstapje toevallig eens komt, zooals wij b.v. te Düsseldorf dezen zomer, verbaast zich over de groote hoeveelheid en de groote verscheidenheid van het bijeengebrachte, terwijl zulk een bezoek tevens gelegenheid geeft op te merken, welk een groote ervaring men in Duitschland verkregen heeft in de kunst van het inrichten van tentoonstellingen en welke groote verbeteringen in de wijze van exposeeren in de laatste jaren zijn aangebracht.

Het is wel in hoofdzaak moderne kunst en kunstnijverheid, waaraan deze tentoonstellingen gewijd zijn. Retrospectieve kunst vindt men er in den regel niet, daaraan kan, wie er zich toe voelt aangetrokken, in de musea voldoende zijn hart ophalen, maar toch was op de laatste groote Berlijnsche kunsttentoonstelling de Oud-Berlijnsche kunst vertegenwoordigd en Walter Curt Berendt scheef daarover in de Augustus-aflevering van het bekende maandschrift „Moderne Bauformen" een zeer lezenswaardig artikel, waaraan wij het volgende ontleenen.

De groote Berlijnsche Kunsttentoonstelling, deze bij de vrienden eener levende kunstontwikkeling een weinig in discrediet geraakte onderneming, heeft het in de laatste jaren niet aan pogingen laten ontbreken om den eindeloozen en niet altijd zeer aantrekkelijken overvloed van hedendaagsche kunstproducten af te wisselen met andere, uit neutraal en buiten partijstrijd gelegen gebied, om door afzonderlijke tentoonstellingen, meest van retrospectief karakter, ook de liefhebbers van echte kunst tot zich te trekken. In dit jaar nu moest Oud-Berlijn voor het front treden, dit plotseling en onverwacht ontdekte, volijverig geprezen en bijna reeds overschatte Oud-Berlijn van omstreeks 1830 en 1840, in welke jaren de kunst dezer, het lot van alle zich snel ontwikkelende cultuurcentra deelende, stad nog beheerschte, werd door een levende traditie in hare uitwerking gedragen door de conventies eener werkelijke beschaafde samenleving. Hiertoe bestond een bijzondere aanleiding in den vijftigsten gedenkdag van den dood van Friedrich Willem IV. Al is het ook niet gelukt met deze tentoonstelling de betrekking van dezen koninklijken Maecenas tot de Berlijnsche kunst in een helder licht te stellen, zoo was uit den algemeenen indruk toch een liefelijk beeld van de welgesteld-burgerlijke beschaving van dezen tijd te vormen.

Heden evenwel, nu de overdreven geestdrift voor mijnheer Biedermeier reeds aanmerkelijk begint te verflauwen, werkt het geheel dezer Oud-Berlijnsche interieurs alreeds een weinig museumachtig, alreeds eenigszins berekend op den smaak van een alledaagsch-fatsoenlijk publiek.

Maar toch zal dit publiek zich niet recht op zijn gemak gevoelen tegenover den schilder, wiens werken de kern dezer tentoonstelling vormen en om wiens wille zij eigenlijk ingericht schijnt te zijn. Karel Blechen, de kleurenrijke impressionist, was niet geboren om populair te zijn; gelijk hij bij zijn leven een eenling geweest is, zoo zal ook de kring zijner na hem geboren bewonderaars klein blijven. In het verband dezer beschouwing, waar bouwkunst en kunstnijverheid op den voorgrond treden, boezemt deze veelzijdig begaafde kunstenaar belang in, als schilder van de romantische tooneeldecoraties, die hij op aanbeveling van Schinkel voor het Königstädtische Theater leverde. Daarmede verkrijgt Blechen levendige betrekkingen tot den kunstenaar, die in geestelijke beteekenis al zijn tijdgenooten ver overtreffend, ons hier in de eerste plaats moet bezighouden, omdat hij een architect was en zich hier het zeldzame geval heeft voorgedaan, dat een architect leider en drager eener artistieke beweging werd en langen tijd als zoodanig invloed uitgeoefend heeft.

Als welverdiende erkenning van de leidende positie, die Schinkel in het Oud-Berlijn van omstreeks 1830 innam, heeft het tentoonstellingsbestuur de herinnering aan zijn werkzaamheid geëerd door de inrichting van een Schinkelgalerij, die op waardige wijze naar ontwerpen van den architect Hermann Ziller uitgevoerd en met naar het Grieksch overhellende ornamenten en beschilderingen à la Pompeji versierd, naast de verzameling schilderijen van Blechen het voornaamste deel dezer retrospectieve afdeeling vormt. Zij brengt de in onooglijke omslagen en lithographische plaatwerken verborgen schatten zijner architectuur- en decoratieontwerpen, die nauwelijks in de kringen der vakmannen voldoende bekend zijn, eindelijk eens onder de oogen van een grooter publiek, dat weliswaar ook tot deze zeer geestvolle en alleen met het verstand waarlijk in den grond genietbare kunst slechts moeilijk zal doordringen. Eerder nog kan de fantastische romantiek der tooneeldecoraties op een ruimer begrip rekenen; ook hier heeft Schinkel wel nooit met druktemakende of overdreven middelen zijn effect gezocht, maar de onmiddellijke betrekking tot de romantische tooneelwereld, doen deze teekeningen voor den beschouwer leven, zooals b.v. die voor de décors van de „Zauberflöte", waar onder een met sterren bezaaid hemelgewelf de koningin der nacht in magisch licht troont, hem aan de lieflijke tonen van Mozart's muziek doen denken.

In deze ontwerpen voor coulissen en achterschermen komt de overvloeiende fantaisie van Schinkel, losgemaakt van de zwaarte en ongebondenheid der materie, vrij en ongedwongen tot uiting. Uit de verzameling van architectonische ontwerpen, als plaatwerk uitgegeven, geeft de Schinkelgalerij eenige met zorg uitgekozen proeven.

Het ontwerp van het beroemde „Schauspielhaus", welks architectuur als alle goede kunst ook heden nog den beschouwer als modern treft, vertoont nog meer dan het streng academische front van het z.g. Oude Museum de zelfstandige kracht van uitdrukking, waartoe deze eclectische bouwkunst vermocht te geraken.

De invloed, die Schinkel op de architectonische opvattingen van zijn tijd en in het bijzonder op alle takken van het handwerk uitoefende, treedt op deze tentoonstelling duidelijk aan het licht. Niet slechts in zijn uiterlijk kenteeken, het overheerschen van de Akanthusranken in het ornament van alle meubelen, tapijten en gebruiksvoorwerpen, maar meer nog in zijn hoog artistieken zin, in zijn door de Griekische cultuureenheid gevoed idealisme openbaart zich een neiging tot veredeling bij alle kunstuitingen van dezen tijd.

In de kunstnijverheid is dit vooral zichtbaar bij de talrijke producten van allerlei aard door de Koninklijke IJzergieterij vervaardigd en vroeger bekend als „fer de Berlin". Ook in de vormen van vazen en schalen der Koninklijke Porseleinfabriek en in de verglaasd aarden kachels openbaart zich een zuivere, zekere, nog niet door den invloed van grootestads-neigingen bedorven smaak.

Ook meubelen heeft Schinkel geteekend, ofschoon daarvan slechts enkele stukken op de tentoonstelling aanwezig waren.

Maar uit enkele stukken, met veel moeite bij antiquiteitenhandelaars en verzamelaars opgespoord, was door de architecten Biberfeld, Lessing en Risse met meer en minder succes beproefd eenige interieurs samen te stellen. Zij werden daarin bijgestaan door den schilder Bodenstein, die naar oude voorbeelden de plafonds en wanden dezer Oud-Berlijnsche woonvertrekken zeer verdienstelijk heeft gedecoreerd en op die wijze is nu en dan, ofschoon een groot deel der hier bijeengebrachte meubelen van twijfelachtige kunstwaarde is, een geheel verkregen, dat het karakter der Schinkelsche periode goed weergeeft.

Wanneer men de beschouwing van Berendt leest komt men tot de conclusie, dat de moderne groote stad geenszins het meest geschikte terrein is voor een gezonde kunstontwikkeling. Reeds is in de Duitsche kunstnijverheid weder een reactie merkbaar tegen den geest, die daarin op het tijdstip der Brusselsche tentoonstelling overheerschte. Waar die reactie ons nu weder heen zal voeren is nog niet uit te maken, maar wel eigenaardig is het, dat de criticus een der gunstigste teekens van onzen tijd, het klare gevoel voor ruimte dat zich openbaart in een rhytmische vlakverdeeling van wanden en zoldering, toeschrijft aan den invloed van Schinkel en zijn leerlingen en daarvan meer verwacht dan van de reeds muffe romantiek van het slappe Biedermeier.

Het moderne leven heeft min of meer het verband verbroken in den logischen ontwikkelingsgang der moderne bouwkunst en kunstnijverheid en wij hadden meermalen gelegenheid, bij de bespreking van Duitsche tijdschriften, als onze meening te kennen te geven, dat de oplossing van moderne kunstproblemen niet mogelijk is, zonder terug te grijpen in het oude, dat een algeheele verwaarloozing

daarvan tot geenerlei resultaat kan leiden en dan aanknooping aan het voorafgaande voor de hand ligt. Alleen loopen de meeningen sterk uiteen over de vraag, waar men de afgebroken draad moet opvatten, daar waar een vorig geslacht haar losliet, b.v. in Schinkel's tijd of verder terug.

Wij zullen thans op deze strijdvraag niet ingaan. Wanneer wij de voor ons liggende afleveringen der laatste vier maanden van de „Moderne Bauformen" doorbladeren, geven zij ons nog geen afdoend antwoord. In de Augustus-aflevering zien wij, behalve het boven aangehaalde, woonkamers van de Hamburger architecten H. Häring & W. Rzekonski afgebeeld, waarvan de wanden en plafonds beschilderd zijn in Pompejaanschen stijl en men kan niet ontkennen, dat hier een oude techniek met succes toegepast is. Eveneens welgeslaagd is de poging van H. Vogeler, om aan een klein modern stationsgebouw te Worpswede weder iets terug te geven van het gemoedelijk karakter der ouderwetsche pleistersplaatsen uit den tijd der postwagens. Het streven van Wellerdick & Schneider te Düsseldorf, om hun dorpskerken te doen aanpassen aan de omgeving, waarin zij komen te staan, heeft o. i. alleszins aanspraak op waardeering en wij gevoelen ook veel voor de talentvolle wijze, waarop August Koch te Stuttgart de Romaansche Stiftskerk te Ellwangen restaureerde. Dat alles komt ons voor op een goede, althans op een verbeterde richting te wijzen, vergeleken bij vele proefnemingen van eenige jaren geleden, maar toch, wij zijn den tijd der proefnemingen nog niet te boven, noch in het meest moderne land van Europa, noch in Amerika, waar zich, blijkens een serie afbeeldingen van landhuizen, een proces afspeelt tusschen den nooddruft-stijl van de kolonie en het klassicisme van de oude wereld, een proces, waarvan nog niet te zeggen valt, waarop het zal uitloopen.

Intusschen levert Erich Hänel te Dresden in de September-aflevering een beschouwing over Paul Wallot en de tentoonstelling zijner leerlingen in de Saksische hoofdstad, waar de bouwmeester van het Rijksdaggebouw onlangs, wegens het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd, afgetreden is als professor aan de kunstacademie en aan de Technische Hoogeschool. Dertig jaren is het geleden, dat de groote prijsvraag voor het Rijksdaggebouw de aandacht der geheele bouwkundige wereld trok, men zou zeggen lang genoeg om den invloed van Wallot, die ongetwijfeld als een groote figuur beschouwd moet worden, eens na te gaan en toch gelooven wij, dat de tijd daarvoor nog niet gekomen is. Wallot staat nog te dicht bij ons, hij is ons persoonlijk bekend, velen van ons hebben den tijd zijner grootste werkzaamheid mede beleefd en hij zelf heeft de moderne stroomingen mede beleefd, die op hem onmogelijk zonder invloed gebleven kunnen zijn. Zijn figuur staat dus tegenover ons, en wij staan tegenover hem geheel anders, dan dit met Schinkel het geval is; een parallel te trekken is thans nog niet doenlijk, maar dit neemt niet weg, dat Hänel's artikel ons belangrijk genoeg voorkomt om er in een volgend nummer nog eens op terug te komen.

(Wordt vervolgd.)

Badinrichtingen.

Slot. (Zie bladz. 355.)

(Bij de plaat.)

Wij zijn heden in de gelegenheid op onze losse plaat een buiten- en een binnenaanzicht te geven van het Schoolbad aan de Nieuwe Havendwarsstraat. Wie de buurt van de Nieuwe Haven vroeger gekend heeft zal daar in de laatste jaren groote veranderingen hebben bespeurd. Het water, dat wel hier en daar schilderachtige effecten teweegbracht, maar buitengemeen vervuild was, is gedempt en de haven is nu een leelijke straat geworden. Langzamerhand moet de toestand daar verbeteren, de gemeente heeft aan die verbetering reeds het hare gedaan door den aanleg van de Nieuwe Havendwarsstraat, waarvoor een aantal krotten zijn opgeruimd en waaraan een paar schoolgebouwen zijn gesticht. Op een hoek van deze dwarsstraat staan de nieuwe gebouwen van de Ambachtsschool, op den anderen hoek het Schoolbad, dat van de Haven gezien een eigenaardig effect maakt, vooral door de naar buiten sprekende constructie van de badzaal. Nog eigenaardiger is het effect van de badzaal van binnen. Weliswaar is alle luxe hier uitgesloten, maar de ovale ruimte met hare moderne afdekking mist hare uitwerking niet op den binnentredende. Alleen de pijpleidingen, die in twee richtingen dwars door de ruimte gaan, werken eenigszins storend. Voor het aanbrengen der leidingen op deze wijze zullen wel practische beweegredenen geweest zijn, maar het moet toch ook op andere, minder in het oog vallende wijze mogelijk zijn, zonder schade voor de gemakkelijke bediening en contrôle, die hier natuurlijk op den voorgrond staan.

Beide badinrichtingen munten uit door practische inrichting en een daarbij passende eenvoudige architectuur, die evenwel niet zonder karakter is. Wij danken de gegevens voor onze mededeelingen aan de welwillendheid van den architect A. Schadée, onder wiens leiding de inrichtingen werden ontworpen en uitgevoerd.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Door den Bond is het volgend adres verzonden:

Amsterdam, November 1911.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Excellentie,

De Bond van Nederlandsche Architecten, met bevreemding en leedwezen gezien hebbende, dat bij de oproeping voor sollicitanten naar de betrekking van Adjunct-Rijksbouwmeester, het bezit van het diploma als bouwkundig-ingenieur der Technische Hoogeschool verplichtend werd gesteld, meent Uwe Excellentie er met nadruk op te moeten wijzen:

dat hieruit volgt een **direct** en niet gemotiveerd privilege voor hen die de Technische Hoogeschool hebben kunnen bezoeken en eene achteruitstelling van hen die dit niet konden doen;

dat dit niet gemotiveerd is zoolang er geen wettelijke bevoegdheidseischen voor de uitoefening van het vak worden gesteld; het onderwijs nog niet dienovereenkomstig is geregeld, in de practische opleiding nog niet officiëel wordt voorzien en mitsdien vele andere opleidingswijzen tot zeer doeltreffend resultaat leiden;

dat dit laatste bewezen wordt door de vele eminente

SCHOOLBAD
aan de Nieuwe Havendwarsstraat te 's-Gravenhage.

ZIJGEVEL AAN DE NIEUWE HAVEN.

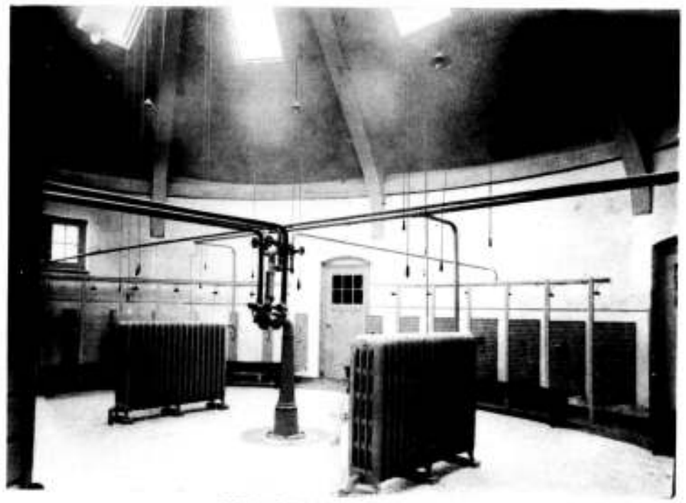

DE BADZAAL VAN BINNEN.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
46ste Jaargang No. 46.

bouwmeesters wier werken zoowel van theoretische bekwaamheid als van practische ervaring getuigen, terwijl met rede betwijfeld mag worden of de gegradueerden reeds in eenigerlei opzicht hebben uitgemunt boven de in de practijk van het vak gevormden;

dat de Regeering zulks, niet ten onrechte, zelf heeft erkend door zelfs nog in den laatsten tijd niet gediplomeerden tot regeeringsbouwmeester te benoemen;

dat er in het belang der ontwikkeling van onze vaderlandsche Bouwkunst alles voor te zeggen is, — en dat de spontaneiteit aan de beoefening van een kunstvak eigen eischt, dat het teeken van bekwaamheid niet alleen in een diploma gezocht wordt;

dat het daarenboven minder gewenscht is, hen die door maatschappelijke omstandigheden niet in de gelegenheid waren te studeeren en door grootere inspanning zich dezelfde bekwaamheden en tevens meerder geoefendheid eigen maakten, aldus achteruit te stellen, terwijl hunne toelating zeker in 's lands belang te achten is.

Redenen waarom de Bond van Nederlandsche Architecten Uwe Excellentie met den meesten aandrang verzoekt alsnog sollicitanten te willen toelaten of oproepen die eventueel niet in het bezit van het gevraagde diploma mochten zijn.

De Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Prijsvragen.

„St. CASSIANUS", Vereeniging tot drankbestrijding bij het Onderwijs en de Opvoeding, schrijft eene Prijsvraag uit voor een Reclameplaat, Prentbriefkaart en Sluitzegel.

Programma.

I. Gevraagd wordt eene teekening voor een reclameplaat groot 0.60 M. bij 1 M., geschikt voor lithografische reproductie in kleurendruk, de kleuren naast elkaar.

II. De compositie moet zoodanig zijn opgevat, dat hiervan op kleine schaal een reproductie mogelijk is voor prentbriefkaart af sluitzegel.

a. voor een prentbriefkaart, 9 bij 12 cM., en

b. voor een sluitzegel, ongeveer 3 bij 4 cM. (naar verkiezing rond of vierkant).

III. Op de plaat moet met groote, duidelijk leesbare letters de naam en omschrijving der Vereeniging te lezen zijn, n.l.: St. Cassianus, Vereeniging tot Drankbestrijding bij het Onderwijs en de Opvoeding te 's-Bosch.

IV. De plaat moet zoo pakkend mogelijk weergeven het doel en streven der Vereeniging: inwerken op ouders, opvoeders en kinderen, tot wering van het drankgebruik door het kind, bescherming van het kind tegen drinkgewoonten en drinkdwang.

V. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

VI. Alle ontwerpen worden franco ingewacht aan het adres van Jan Dunselman, Middenweg 46, Watergraafsmeer, vóór of op 1 Februari 1912. Zij mogen geen handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld zijn van een gesloten naambrief, waarin tevens het adres wordt opgegegeven, aan hetwelk niet-bekroonde ontwerpen kunnen worden geretourneerd. Dit zal geschieden franco binnen twee maanden na de uitspraak der Jury. Het bekroonde en de met premies vereerde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging, welke daardoor het uitsluitend recht van reproductie en uitgave verkrijgt. Aan de vervaardigers dezer ontwerpen wordt, in overleg met de Jury, gelegenheid gegeven om hunne handteekening alsnog op hunne ontwerpen te plaatsen.

VII. Er wordt uitgeloofd een 1e prijs ten bedrage van f 100.—, en twee premies, respectievelijk van 60 en 40 Gulden, uit te keeren binnen eene maand na toekenning door de Jury.

VIII. Aan de Jury is het oordeel voorbehouden, of eventueel geen der ontwerpen in aanmerking komt voor den eersten prijs, en in dat geval zullen de gelden door haar naar goedvinden en billijkheid in premies worden verdeeld.

IX. De ingekomen ontwerpen zullen gedurende een week worden tentoongesteld en het juryrapport ter inzage liggen in de zaal van den heer L. Rooswinkel, 's-Hertogenbosch.

Namens de Vereeniging,
Prof. L. VAN AKEN.

De Jury,
JAN DUNSELMAN.
HUIB LUNS.
JAN STUYT.

Heeswijk, November 1911.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Een middelbaar technische school te 's-Hertogenbosch.

De Gemeenteraad van 's-Hertogenbosch heeft besloten tot de reorganisatie van de Teeken- en Ambachtsschool en tot oprichting van eene Middelbaar Technicum aldaar, waarin dan eene ambachtsschool, een middelbaar technische school, eene teekenschool en eene school voor beeldende kunsten zullen gevestigd worden. Het Rijk verleent daartoe een jaarlijksche bijdrage van f 36.000 en de provincie Noord-Brabant — met inbegrip van vroeger reeds toegekende subsidiën — een jaarlijksche bijdrage van f 9000.

De door den Minister gestelde voorwaarden zijn in haar geheel aangenomen, met voorbehoud echter dat het reorganisatieplan in zijn geheel tot uitvoering zal worden gebracht, naarmate de behoefte zich doet voelen. De verdere voorwaarden van den Minister zijn o. a., dat het bij de toegekende subsidiën van Rijk en Provincie nog ontbrekende bedrag van ruim f 30.000 door een jaarlijksche bijdrage van gemeentewege zal worden verzekerd.

De middelbare vakschool is bestemd voor leerlingen, die de ambachtsschool hebben afgewerkt of de burgeravondschool hebben gevolgd, en zich verder wenschen te bekwamen of zich voor het middelbaar technisch onderwijs wenschen voor te bereiden.

De bedoeling der middelbaar technische school is: op te leiden voor aannemer, uitvoerder, opzichter, voor leider of patroon van kleinere bedrijven of fabrieken, werkmeester, constructeur, machinist, e. d.

Deze school zal aanvankelijk alleen worden ingericht voor bouw- en waterbouwkunde. Wanneer de behoefte aan onderwijs in werktuigbouwkunde en electrotechniek zich doet gevoelen, zal ook daarvoor worden opgeleid.

De cursus is driejarig en wordt gedurende de wintermaanden bij dag gegeven.

De globale begrooting van kosten van stichting en eersten aanleg bedraagt f 294.500; van exploitatiekosten f 61.545, makende met rente en aflossing ad f 19.142.50, eene jaarlijksche uitgaaf van f 80.687.50.

De gemeente 's-Hertogenbosch stelt het terrein, genaamd het Meijerijplein, dat een waarde heeft van f 40.000, kosteloos beschikbaar en krijgt daarvoor de vrije beschikking over de gebouwen en terreinen der tegenwoordige Koninklijke School en Ambachtsschool, geschat op f 25.490.

De Minister verleent ook gaarne zijn medewerking en is bereid, op de Staatsbegrooting van 1912 f 10.000 en — te beginnen met 1913 — f 36.000 uit te trekken. Volgens zijn oordeel moet de leiding van het complex van scholen aan één persoon worden opgedragen, die dan een maximum-jaarwedde van f 6000 zal ontvangen.

De inspecteur van het middelbaar onderwijs, de heer H. J. de Groot, komt in zijn advies te dezer zake tot het besluit dat deze school te 's-Hertogenbosch niet slechts een plaatselijk, maar een groot provinciaal belang mag worden genoemd.

Middelbare Technische School te 's-Gravenhage.

De commissie tot onderzoek naar de wenschelijkheid der oprichting eener Middelbare Technische School te 's-Gravenhage heeft in hare jongstgehouden vergadering de uitkomsten van dat onderzoek behandeld.

Het uitvoerend comité — bestaande uit de heeren J. F. van Hoytema M. Vrijenhoek en J. W. Blom, respectievelijk gedelegeerden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond en van de Vereeniging tot Bevordering van het Middelbaar Technisch Onderwijs te 's-Gravenhage, — had een uitvoerig rapport samengesteld, naar aanleiding van de onder de tech-

nici gehouden enquête naar de wijze van opleiding in verband met de vraag, in welke inrichtingen van onderwijs de opleiding is genoten.

De commissie heeft nu op grond van dat rapport het uitvoerend comité gemachtigd een leerplan te ontwerpen, overeenkomende met de eischen, welke aan zulk eene school kunnen gesteld worden. Zoodra dat leerplan is vastgesteld, is de commissie voornemens het rapport over het onderzoek bekend te maken.

In de commissie zijn thans vertegenwoordigd de volgende vereenigingen: 1. Afd. »Architectura«, van den Haagschen Kunstkring; 2. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, afd. 's-Gravenhage; 3. Bouwkundige vereeniging »Onderneming en Vrijheid«; 4. Vereeniging »De Nijverheid«, afd. van den Ned. Aannemersbond; 5. Vereeniging tot Bevordering van het M. T. O. te 's-Gravenhage; 6. »Arti et Industriae«; 7. Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, afd. 's-Gravenhage; en 8, Bond van Technici, afd. 's-Gravenhage.

PRIJSKAMP BEELDHOUWKUNST.

De jury, benoemd door de commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam, ingevolge het bepaalde bij art. 52 van het reglement, vastgesteld bij Kon. besluit van 31 Juli 1905 (Stsbl. no. 247), heeft verslag uitgebracht aangaande den in 1911 gehouden prijskamp in de beeldhouwkunst.

Zij heeft den gouden eerepenning waardig gekeurd aan den heer Th. van Reyn, geboren te Breda, en den zilveren aan den heer H. L. Krop, geboren te Steenwijk.

De commissie van toezicht zegt, dat zij uit dat verslag en uit de beschouwing van het door den bekroonde vervaardige werk de overtuiging heeft gekregen, dat de heer van Reyn een kunstenaar is van zoodanigen aanleg, dat zij in overweging kan geven te bevorderen, dat hem het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1890 (Stsbl. no. 78), worde toegekend.

Bij Kon. besluit van 3 dezer is toegekend aan Theodoor van Reyn de gouden- en aan Hildebrand Lucien Krop de zilveren eerepenning, bedoeld bij art. 13 van bovengenoemde wet en is aan Th. van Reyn, voor het tijdvak van 1 December 1911 tot 30 November 1912, een jaargeld van f 1200 verleend, bestemd om hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken. (St ct.)

— Reeds vroeger is met een enkel woord gewag gemaakt van de tentoonstelling, welke hier in het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen van 4 December tot 4 Januari zal worden gehouden, van oud-Grieksche en Romeinsche kunstnijverheid.

Dit is de eerste tentoonstelling van dien aard in ons land. Een twintigtal verzamelaars, allen Nederlanders, hebben inzendingen toegezegd.

Voor de aanrichting der tentoonstelling heeft het bestuur de welwillende medewerking verkregen van den heer C. W. Lunsingh Scheurleer te 's-Gravenhage, terwijl de heer A. O. van Kerkwijk, directeur van het Koninklijk Penningkabinet, de installatie en beschrijving der munten op zich heeft genomen.

De explosit zal, naar men ons bericht, een vrij volledig overzicht geven van de ontwikkeling der Grieksche en Romeinsche kunstnijverheid tusschen circa 1200 v. Ch. en de derde eeuw na het begin onzer Jaartelling.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Verslag der Hoofdbestuurs-, vergadering van 1 November 1911.

Afdeeling Amsterdam. Vergadering van 2 November 1911.

Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Kroniek. Nog eens de Vier-jaarlijksche en de Bouwkunst.

Ziekenhuis »Consolatio Afflictorum« te Zevenaar, Arch. A. J. Joling met afbeeldingen en losse plaat.

ARCHITECTURA No 45. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (Vervolg).

De Veldartilleriekazerne te Strantsburg, met afbeeldingen.

Wederom een Cementskwestie.

DE BOUWWERELD No. 45. Echo's IX. De bouwkunst minder belangrijk?

Prijsvraag-ontwerp voor het Stadhuis te Karachi prov. Sindh. (Eng. Indië) arch. Jan F. Groll b.i. & George Freacher Londen, met afbeelding op losse plaat.

Bouwkunst in Amerika, naar »The Builder« (Slot).

DE INGENIEUR No. 45. De werktuigbouwkunde aan de Technische Hoogeschool. Rede gehouden bij de indienststelling van het Gebouw voor Werktuig- en Scheepsbouwkunde aan de Nieuwe Laan te Delft op 22 September 1911, door Prof. I Franco w.i met afbeeldingen.

Handenarbeid bij het drijven van tunnels en galerijen, door Z. S. Beijl m.i.

De Internationale Tentoonstelling van motoren te Kopenhagen in 1912, door P. Meijer, hoogleeraar T. H.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw en van de Afdeeling voor Electrotechniek v. h. K. I. v. I. van 2 November 1911.

Ingezonden Stukken. De Octrooiwet en het recht van voorgebruik, door A. E. Jurriaanse w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 45. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Sociale Kroniek. — Het een en ander over koeltorens. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 45. Kort verslag der vergadering van het Hoofdbestuur van 8 November 1911.

De Aannemer in Indië.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht 6 November 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 19. De vernieling van gewapend beton door electrolyse. — Bliksemgevaar van gewapend beton. — Chamottemetselwerk in dienst der stooktechniek. — Aanbestedingsvoorwaarden. — Methode voor het zacht maken van water. — Bedrijfszekerheid en zuinigheid. — Derde meestercursus aan de Steenbakkersschool te Lauban.

Varia.

HET GRAF VAN CRUQUIUS.

Aan de noordzijde van de kerk der Hervormde gemeente te Spaarndam ligt de waterbouwkundige Nicolaas Samuel Cruquius begraven. Deze verdienstelijke man, teekenaar van den prachtigen Atlas van Delfland (1712), schrijver van belangrijke rapporten (voorkomende in de resolutiën van Holland) en vervaardiger van zonnewijzers (vergelijk zijn: Tafelen van Sons op- en ondergang, Leiden 1727) schreef — aldus is gebleken — twee jaren vóór zijn dood zijn eigen grafschrift. Het begint met de namen der toenmalige kerkvoogden (kerkmeesters) van Spaarndam en luit als volgt:

I. d. Vogel, W. v. d. Zyp k.meest. ter eer en ophef der hooge beduiden vant bovenstaande kerkglas, vertoonende: t Weled. Coll. van Heeren Dykg. en Hg. Heemraden van Rhynl. met deszelfs instelder Graaf Willem van Holland, Rooms Koning. 5 Idus Oct. A°. 1255 Indictie 14, wiens XVIe afstammeln. en naneef dienaar van haare weledelhede en van den Landen was Nicolaus Samuelis Cruquius, geadmitteerd landmeter, candidatus medicinae, examinateur der O. I. stuurl. te Delft, lid van de Konikl. Soc. der Wetens. te Lond., lid vant Konst. genootsp. te Haarlem, toeziender van Rhynland, schout te Spaarndam, natus 2 Dec. 1678, denatus 5 Feb. 1754, Naamzinspreuk: Neminem scientia cruciat. Nooit schaad const. W. den Hengst, in comp. fecit 1572. Princ. get. 5 1525.

De groote, nog gave zerk, die deze woorden vermeldt, bedekt den grafkelder aan de noordzijde van het kerkje, onder een raam, dat weleer geschilderd glas bevatte met de wapens van graaf Willem (den stichter van het college van dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland) en van eenige, in hun tijd regeerende, waterschapsdignitarissen. Men zegt dat dit glas, zijnde eene hulde aan den vorst en aan Rijnland, door de bestuurders van het aloude waterschap aan de kerk te Spaarndam, vóór eeuwen reeds, is vereerd. Het juiste jaartal is helaas niet bekend.

De kerkvoogden van Spaarndam hebben dezer dagen besloten om Cruquius' graf te restaureeren. Zij willen de banken voor goed van de zerk verwijderen, deze verhoogen en omsluiten door passend hekwerk, opdat de rustplaats van den begaafden man voor verval worde behoed en voortaan meer de aandacht trekke. Buiten staat om alles naar behooren te bekostigen en gedachtig aan den band van Cruquius met Rijnland en aan de vaak erkende verplichtingen van dit waterschap aan een zijner meest talent-

volle landmeters en opzieners, heeft de kerkvoogdij van Spaarndam aan het college van dijkgraaf en hoogheemraden (gevestigd te Leiden) om sympathie en hulp verzocht.

In verscheiden wetenschappelijke tijdschriften (bijv. in „De Navorscher") is het grafschrift van Cruquius bij tijd en wijlen besproken. O. a. heeft men zich bezig gehouden met de vraag in hoeverre deze verdienstelijke Nederlander zich in zijn (ook om andere redenen merkwaardig) grafschrift, met recht kon beroemen op verwantschap met graaf Willem van Holland, den handvester van Rijnland. Echter zonder afdoend resultaat. Men bemerkt dat Cruquius' zinspreuk (de wetenschap kwelt niemand) eene zinspeling op zijn naam bevat (cruciat).

Zonder gronden vermoedt „De Navorscher", dat het jaartal 1525 op den grafsteen den tijd aangeeft, waarin het kerkglas is geschilderd. Ware dit zoo, dan zou het glas in 1626, toen de oude kerk te Spaarndam door storm werd vernield, verloren zijn gegaan en Cruquius had niet kunnen begeeren om onder het gekleurde, hem dierbare kerkraam te worden begraven. Uit de betaling van f 60 als „regt op het begraven van lijken" door de verwanten van den gestorvene blijkt, dat Cruquius kinderloos is gestorven. Van een ongehuwde toch werd een dubbel recht geheven (2 maal f 30, het bedrag der hoogste van drie klassen). Cruquius stierf in het gemeenlandshuis van Rijnland nabij het dorp Spaarndam. Ook door het naar hem genoemde stoomgemaal in de Haarlemmermeer, aan den mond van het Zuiderspaarne, blijft zijn naam voortleven.

N. R. Ct.

HOE MOET MEN VLAGGEN?

Gijsbrecht van Amstel van de „Arnh. Ct." is er onlangs eens op uitgetrokken naar aanleiding van de vraag van den Arnhemschen ingezetene: „Hoe moeten we vlaggen?" De vraag had zijn nieuwsgierigheid opgewekt en hij heeft eens bij een paar autoriteiten aangeklopt om hem de vlaggenquaestie te verklaren. Ik moet eerlijk zeggen, merkt hij op, dat ik geen spijt heb gehad van mijn onderzoek en ik nog wel het een en ander gehoord heb, wat nieuw voor mij was.

Mijn zegsman, gaat hij verder, zei dadelijk om den knoop door te hakken: Als er voor de Koningin of Prinses Juliana gevlagd wordt, behoort de Oranjewimpel gebruikt te worden. Wij zijn de eenige natie, die naast de vlag voor het Koninklijk Huis, nog een wimpel voeren, maar dan ook alleen voor de rechtstreeksche afstammelingen van het Huis van Oranje.

Als de Koningin-Moeder verjaart, behoort men geen Oranjewimpels te gebruiken, evenmin dus bij den verjaardag van Prins Hendrik. Bij de viering van nationale gebeurtenissen blijft ook de Oranjewimpel binnen. Bovendien is onze vlag reeds het stamwapen der Oranje's: op een gouden schild een rood gesnoerde, wit (zilver) beslagen blauwe jachthoorn. Over het algemeen, zoo vertelde men mij verder, wordt er blijk gegeven van misvatting op het gebied van ons vlaggen en van onze vlaggen. Zelfs aan officiëele gebouwen worden fouten gemaakt.

Vroeger werd op de vlaggen het orange blanche bleu toegepast, maar dat bewijst alleen dat men het met de werkelijke kleuren uit het stamhuis van Oranje niet zoo nauw nam. Een oranje-wit-blauwe vlag deugt dus niet. Nog dwazer is het echter een rood-wit-blauwe vlag te gebruiken, waarlangs de randen vakgewijze rood-wit-blauw blokjes, ja, zelfs idem oranje zijn aangebracht. De Nederlandsche vlag — en hier raakte mijn verteller in vuur — mag en moet alleen bestaan uit drie banen: donkerrood, helderwit en marineblauw.

En van een wimpel schijnen de meeste menschen geen begrip te hebben. Dien wimpel te versieren met kwast of zelfs gespleten aan de punt met twee kwasten, is een gewoonte, die absoluut geen grond van bestaan heeft. De gespleten wimpel is de oorlogswimpel in ons land: rood-wit-blauw.

Wat de kleuren van den wimpel betreft, ook daarmede wordt allerwonderlijkst gehaspeld. Een bleek-gele wimpel is niet het oranje-symbool en een waarin boven, bij den stok, nog eens het rood-wit-blauw overdwars is te zien, is het toppunt van behangersfantasie. De wimpel behoort warm-oranjekleurig te zijn, niet te breed en iets langer, hoogstens een derde, dan de banen der vlag.

Curieus is soms ook het getob met de vlaggestokken. Het mooiste en ook officiëel het juiste is een witte stok met vergulden knop. De regel is: de mast is neutraal. Verder dient de vlaggestok een opwaartschen stand te hebben. Platliggende stokken doen aan droogstokken denken en wanneer ze met den knop nog voorover hangen, is het niet alleen een treurig gezicht, maar leveren ze bovendien nog gevaar op voor de voorbijgangers.

Het vastbinden met keurig gestijfde witte bandjes van den vlag aan den stok, werd vergeleken met het dragen van een oude cornet en het in herinnering brengen van bakersprookjes.

De vlag moet langs den stok opgeheschen kunnen worden, niet te strak er langs vastgemaakt en minstens een meter uit den gevel kunnen waaien.

Nog veel meer vertelde hij mij over lange en korte vlaggen, maar ik heb nog wat meer te vertellen.

Hiermede dan ditmaal genoeg; in elk geval behoort men op den verjaardag der Koningin bij de vlag den Oranjewimpel te voeren.

N. v. d. D.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

VLISSINGEN. Het Beursgebouw op het Beursplein te Vlissingen is een der weinige overgebleven monumenten van oudheid in die gemeente. Dit gebouw heeft in den loop der tijden reeds een groote verandering ondergaan, welke, uit oudheidkundig oogpunt bezien, het geheel ontsierde. Thans wordt voorgesteld het torentje op dit Beursgebouw en het leien dak af te breken en daarvoor een plat dak in de plaats te brengen.

In de Vliss. Ct. komt de heer B. von Brucken Fock te Middelburg, secretaris van „Nehalennia" en correspondent van den Bond „Heemschut", tegen dit voornemen op en schrijft o. a.:

„Was het reeds niet genoeg, Vlissingers, dat uw stadhuis, uw kerken, kasteelen, stadspoorten en verdere merkwaardige gebouwen in den loop der tijden, hetzij door het vuur, hetzij door den moker, werden gesloopt? Moeten nu ook nog de fragmenten der oude Beurs (welke, hoezeer verminkt, toch een sieraad is van het „Beursplein") worden vernield? Moet de gevangentoren of „Westpoort" het eenige overgebleven fragment worden, hetwelk uit oude tijden tot u kwam? Immers neen! Ongetwijfeld zijn er onder u, die het initiatief willen nemen tot het op touw zetten eener actie tegen het heilloos voornemen om een uwer laatste monumenten door sloopershanden te laten vernielen".

ROTTERDAM. Naar men bericht is de jury, die hare medewerking zal verleenen bij het vaststellen der voorwaarden, waarop eenige architecten zullen worden uitgenoodigd tot het inzenden van ontwerpen voor den bouw van het nieuwe Raadhuis en die de ingekomen ontwerpen zal hebben te beoordeelen, onder voorzitterschap van den burgemeester, samengesteld uit den directeur der gemeentewerken, den directeur der bouwpolitie en de architecten Jos. Th. J. Cuypers te Amsterdam, D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, J. H. W. Leliman te Amsterdam, C. Muijsken te Baarn, A. Salm G.Bzn., voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam en J. P. Stolk Wzn., alhier.

'S-HERTOGENBOSCH. In de laatstgehouden vergadering van den Raad der gemeente kwam aan de orde het voorstel van B. en W. om sollicitanten op te roepen voor de betrekking van directeur der gemeentewerken, die tevens de directie zal hebben over de waterleiding en den reinigings-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

dienst. Naar aanleiding van de discussiën in de vergadering van 5 September, toen dit voorstel door B. en W. ter nadere overweging werd teruggenomen, betoogden B. en W. thans in een uitvoerige toelichting de wenschelijkheid van een algemeene leiding van onderhoudswerken, bouwpolitie, waterleiding en reiniging; zij verwerpen het aangegeven denkbeeld om, in plaats van een algemeenen directeur, afzonderlijke hoofden van de afdeelingen te hebben en dezen rechtstreeks onder B. en W. te laten werken. Wel ligt het in de bedoeling, aan de chefs van de afdeelingen een benaming toe te kennen, die het meest met den aard van hun werkkring in overeenstemming is te achten, n.l. onder-directeur van gemeentewerken, inspecteur van de bouwpolitie en adjunct-directeur van de waterleiding en reiniging, met bepaling, dat alle drie in rang gelijk staan.

B. en W. hebben hun oorspronkelijk voorstel, waarmee bouw- en bedrijfscommissie het geheel eens zijn, alleen in zooverre gewijzigd, dat niet alleen in aanmerking komen civiel-ingenieurs, maar ook bouwkundig- of militaire ingenieurs.

De heer Woltering was teleurgesteld door de handhaving door B. en W., van hun oorspronkelijk voorstel, zonder nieuwe argumenten te hebben bijeengebracht. Spreker onderwierp het advies van de bedrijfscommissie en de toelichting van B. en W. aan critiek en deed het voorstel, een directeur op te roepen alleen voor de afdeeling gemeentewerken.

Jhr. van Sasse van Ysselt zeide, dat de laatste jaren de leiding bij gemeentewerken en bedrijven is uitgegaan van B. en W. Zoo hoorde het ook. Daarom kon spreker zich niet vereenigen met de aanstelling van een directeur, die die leiding zal overnemen.

Na verdediging van het voorstel door wethouder jhr. van Rijckevorsel en den voorzitter, werd het voorstel aangenomen met 14 tegen 4 stemmen.

Wij vestigen in het bijzonder de aandacht op het voorafgaande, omdat wij meenen, dat het in de laatste jaren met de leiding der gemeentewerken en bedrijven te 's-Hertogenbosch niet ging zooals het behoorde.

De man, die daar meer van zou kunnen vertellen, de laatste Ing.-Architect der Gemeente, rust in het graf en sedert zijn overlijden is de betrekking onvervuld gebleven. Benijdenswaardig was zijn positie niet en het is te hopen, dat aan een nieuwen titularis, een behandeling ten deel zal vallen meer in overeenstemming met de waardigheid van het gewichtig ambt.

De Bond van Nederlandsche Architecten mag hier wel eens een oog in 't zeil houden.

AMSTERDAM. De aanbesteding voor de slooping der bouwblokken Vischsteeg-Vijgendam en Nes-Rokin, zal aan het eind der maand plaats vinden. Met de aftrank zal waarschijnlijk begonnen worden op 15 December. De amotie van het Beurs-poortje en de belendende huisjes zal geschieden onder toezicht van Publieke Werken; deze dienst zal er voor zorgen, dat merkwaardige onderdeelen voor het nageslacht bewaard blijven.

Voor het vrijkomende terrein Nes-Rokin zijn reeds verscheidene aanbiedingen ingekomen; eene aanbieding betreft het geheele, aan het Rokin grenzende gedeelte.

Minder voorspoedig gaat het met het zoogenaamde Dam-terrein, de oppervlakte groot, waarop nu staan het bouwblok Vischsteeg-Vijgendam en het Commandantshuis. Af en toe hoort men den naam van een bekend architect noemen in verband met een plan van aankoop door een groote combinatie, maar tot een definitief bod komt het niet.

Dat het Commandantshuis voorloopig blijft staan om tot tijdelijke verblijfplaats te dienen van de leden der »Groote Club« brengt dus geen vertraging in hangende plannen.

Aan de voorbereiding van de verbreeding der Paleisstraat bij den Dam wordt (achter de schermen) geregeld gewerkt. Gelijk men weet, zal het hiervoor noodig zijn behalve de Groote Club, (waarmede de gemeente reeds een overeenkomst heeft gesloten) vier perceelen in de straat af te breken. Een dezer, perceel 9, is naar wij vernemen, dezer dagen voor de som van f 23,550 in handen der gemeente overgegaan. Met de eigenaars der andere perceelen wordt nog onderhandeld. Eventueel zal over het bezit dier perceelen geprocedeerd worden. N. R. Ct.

— Naar men vernemt bestaat het plan tot oprichting op eersten stand hier ter stede van een eerste klasse pension met een complex etagewoningen.

Het bouwplan is ontworpen door den architect-ingenieur Jos. Th. J. Cuypers in overleg met den heer Th. Wiederhold, directeur van de Exploitatie Maatschappij »Concordia« alhier.

Het gebouw zal geheel modern worden ingericht en circa 180 kamers bevatten. Voorts zijn ontworpen groote eetzaal, kleine eetzalen voor intieme diners of soupers, ontvangkamers, damessalon, rook- en biljartzaal, bibliotheek auto- en rijwielgarage met eigen auto enz.

De slaapkamers zullen uitzien op de binnenplaats, die herschapen wordt, in een tuin.

KAMPEN. De Gemeenteraad heeft het voorstel van B en W. tot vaststelling van het bestek voor het te bouwen nieuwe ziekenhuis, na langdurige bespreking aangenomen. Zooals men weet, heeft wijlen de heer C.H.A.A.Engelenberg voor zoodanig gesticht f 200,000 aan de gemeente vermaakt. De aanbesteding van het groote werk kan nu spoedig tegemoet gezien worden, wijl 't aangewezen terrein na de ophooging van verleden jaar, thans gereed ligt.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkel inrichtingen — —

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOUR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 25 NOVEMBER 1911. No. 47

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Moderne Duitsche Bouwkunst.

Beschouwingen aan de hand van Dr. C. H. Baer's „Moderne Bauformen".

Slot. (Zie bladz. 304.)

Paul Wallot heeft bij gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag tal van blijken van waardeering ontvangen in den vorm van medailles, eerediploma's en huldeadressen. Zijn leerlingen hebben gemeend, hem niet beter te kunnen huldigen, dan door een tentoonstelling van hun eigen werk en in zekeren zin kan men daaruit den meester, voor zoover betreft zijn zeventigjarige werkzaamheid te Dresden, beter leeren kennen, dan uit het Dresdener Ständehaus, dat hoeveel verdienstelijks het moge bevatten, toch in beteekenis achterstaat bij het bouwwerk, dat altijd als Wallot's hoofdwerk zal blijven gelden, het Rijksdaggebouw te Berlijn.

Men behoeft slechts de in de prijsvraag van 1882 bekroonde ontwerpen te voorschijn te halen, om gewaar te worden, boven welk algemeen architectonisch peil Wallot's werk zich verheft. Groote namen ontbreken daarbij niet. Friedrich Thiersch stond den bekroonde zeer na, en op hem volgden Kayser & Groszheim, Heinrich Seeling, Franz Schwechten, Ende & Böckmann en anderen. Alle tien bekroonde ontwerpen stonden onder den invloed der Italiaansche Renaissance, die destijds in de Duitsche Staatsbouwkunst den toon aangaf; de meesten hadden boven een meer of minder met zuilen en pilasters bekleeden rechthoek een koepel ontworpen.

De groote vraag was daarbij geweest of deze koepel boven het midden van het gebouw en dan in den regel over de groote hal (salle des pas-perdus) of meer terug boven de zittingszaal geplaatst zou worden. Men weet, welke rol, ook in de ontwikkeling van Wallot's ontwerp, deze vraag gespeeld heeft en hoe zich juist op dezen koepel de critiek van bevoegden en onbevoegden geworpen heeft. Belangrijker echter is de wijziging, die de architectonische vorm onderging in de twaalf jaren, die met den bouw gemoeid waren. Door strengheid en energie in de geheele conceptie en individueele behandeling van het ornament stond reeds het eerste ontwerp hoog boven het peil der gewone Renaissance-composities. Bij het uitwerken werden de onderdeelen krachtiger en gedrongener, de wandverdeeling rustiger en strenger, de tegenstelling der constructiedeelen tot de versierende meer beredeneerd en werd daardoor het karakter van het geheel bepaald. Het barocke van de versiering gaf wel aanleiding tot velerlei aanmerkingen, maar de blijvende waarde van het werk ligt in de mannelijkheid, waardigheid en geslotenheid in de behandeling der steenmassa's.

Hier vindt Haenel gelegenheid tot een vergelijking tusschen Wallot en den veelgeprezen Weener meester Otto

Wagner, die eveneens onlangs den drempel van den bijbelschen ouderdom overschreden heeft, en de verschilpunten in beider opvatting zijn hierbij met juistheid aangegeven.

Wallot stapelt de organische massa op tot een monumentalen bouw van groote plastische werking; Wagner construeert een sober geraamte en nagelt de steenen, in den letterlijken zin van het woord, aan dit geraamte vast. Wallot gaat te werk naar de architectonische regels, volgens welke de Tempel van Karnak, die van Paestum, de Dom te Spiers, het Pallazo Pitti gebouwd zijn; Wagner wil uit het materiaal den nieuwen vorm, die het doel aanduidt, doen geboren worden, wil uit het ijzer, de bouwstof van onzen tijd, de nieuwe architectuur te voorschijn brengen. De versieringsvormen ontleent hij daarbij aan het Empire, alzoo aan een naar het klassieke overhellenden, uit de steen en het daardoor bepaalde architectonische gevoel afgeleiden stijl. Wagner's kunst draagt den stempel eener door plooibare, vrouwelijke smaakinvloeden beheerschte ingenieurskunst; Wallot's kunst is in den hoogsten zin achitectonisch, gezond, eerlijk, mannelijk.

Wallot heeft het zeldzame geluk gehad, in den bloei zijner jaren de belangrijkste architectonische opdracht, die het Duitsche Rijk te geven had, met een grooten worp te bemachtigen en in de vervulling daarvan den ganschen rijkdom van zijn kunstenaarsgemoed uit te spreken. Afkomstig uit Oppenheim aan den Rijn, kwam hij aan de Gewerbeschule te Darmstadt het eerst met de bouwkunst in aanraking, waaraan hij zich daarop aan de Technische Hoogeschool te Hannover en de Berlijnsche Academie geheel kon wijden. In de ateliers van Gropius, Hitzig en Lucae betrad hij het gebied der practijk en werd hij, gelijk honderd anderen, een ijverig beoefenaar der Italiaansche Renaissance, zooals die toenmaals in Berlijn alles beheerschte. Dit verhinderde hem evenwel niet in Frankfurt in 1882 het bekende hotel „Stadt Ulm" en een groot winkelhuis in de behaaglijke vormen der Duitsche Hoch-renaissance uit te voeren in hetzelfde Frankfurt, dat destijds door mannen als Burnitz, Mylius & Bluntschli een niet onbelangrijken invloed in de Duitsche architectuur uitoefende. Ofschoon aan den Rijn met eere genoemd was Wallot voor Duitschland nog bijna een onbekend maa, toen hem in 1882 de eerste prijs in de prijsvraag voor het Rijksdaggebouw en kort daarop de opdracht tot de uitvoering van dit werk ten deel viel.

Opdrachten van een dergelijke beteekenis komen maar eenmaal in een architectenleeftijd voor. Wanneer de bouwmeester zich daarvan gekweten heeft, naar zijn beste vermogen, is het wellicht het verstandigst, wat hij doen kan, zich min of meer uit de groote practijk terug te trekken en de ervaringen in die practijk opgedaan, de door ervaring gerijpte inzichten op andere wijze dienstbaar te maken aan de bevordering der bouwkunst. Het moge schooner en romantischer schijnen, midden in of na het volbrengen van een grootsche taak te worden weggerukt, een terugtreden in meer bescheiden werkkring, zooals Wallot deed, is wellicht in vele opzichten verkieslijker.

Wat de hedendaagsche Dresdener bouwkunst aan Wallot verschuldigd is, kon men gewaarworden aan het op de tentoonstelling aanwezige werk van zijn leerlingen, wier namen een goeden klank hebben en reeds meermalen door ons werden vermeld. Oswin Hempel, Wilhelm Kreis, Oskar Menzel, Alexander Hohrath, Rudolf Kolbe, Max Hans Kühne en nog een groot aantal anderen zouden wij kunnen noemen en noemden wij reeds meermalen, waar wij hun in „Moderne Bauformen" gepubliceerd werk bespraken. Werk van allerlei aard was op deze tentoonstelling vertegenwoordigd, van het louter ideale monument tot den nuttigheidsbouw, die slechts de soberste vormen toeliet. Er heerschte hier evenwel geen hoogmoedig academisme, dat het beneden zijn waardigheid acht, met de eischen van het werkelijke leven rekening te houden. Al deze kunstenaars, jongere en oudere, zien het leven vrijmoedig in het aangezicht en vragen niet naar mode of schema, waar het te doen is een zaak door de vormenspraak van de steen of eenig ander bouwmateriaal tot uitdrukking te brengen. En deze breede en gezonde stroom van echt artistiek leven zal, wanneer niet alles bedriegt, ook dan nog niet opgedroogd zijn, wanneer al het goud op den schitterenden koepel van het Rijksdaggebouw door den rook der wereldstad onzichtbaar geworden is.

Of men met dit oordeel van Haenel over de Desdener school instemt of niet, men zal moeten toegeven, dat die school een eervolle plaats inneemt in de moderne Duitsche bouwkunst en dat hetgeen zij voortbracht met glans de vergelijking kan doorstaan met hetgeen men elders zag.

Naast veel van twijfelachtige waarde, wordt overal in Duitschland ook goed werk gemaakt. Als zoodanig kunnen de in het Septembernummer der „Moderne Bauformen" voorkomende interieurs, inzonderheid traphallen, van Schlosser & Weirether te Stuttgart genoemd worden, terwijl Heinrich Metzendorf, de bekende bouwmeester van de Bergstrasse, hier vertegenwoordigd is met een geheele villawijk in het Schönberger dal bij Bensheim.

Hannover heeft de stof geleverd voor de October-aflevering van het tijdschrift. Robert Breuer schreef een inleiding bij de afbeeldingen van werken van Fritz Usadel, Prof. Halmhuber, Karl Siebrecht, Ernst Kohlrautz, Gust. Alb. Grote, Leyn & Goedeke, Karl Hubert Ross en andere namen, waaronder wij ook Henri van de Velde, thans professor in Weimar, aantreffen, met een te Hannover gebouwd woonhuis.

Hannover nam 30 jaren geleden een eigenaardige plaats in de Duitsche architectuur in. Vandaar ging in die dagen op aanstichting van den bekenden professor Conrad Wilhelm Hase een beweging uit tot terugkeer naar den Oud-Noord-Duitschen baksteenbouw, waarvan de invloed tot over de grenzen van Duitschland merkbaar geweest is. Gothiek en Renaissance kampten toen overal om den voorrang, maar in Hannover had de Gothiek beslist de overhand. Men ging er heen om den moderneo baksteenbouw en bestudeerde en bewonderde en de kerken van Hase, de villa's en winkelhuizen van Lüer, Oppler, Möckel, Hehl, Hägemann, Unger en anderen. Deze namen zijn thans weer zoo goed als vergeten, een nageslacht, ondankbaar uit het oog verliezend, wat het aan Hase en zijn school verschuldigd is, spreekt nu met een zekere minachting over de taaie alleenheerschappij van dezen professor en over de straten, die door de navolgers van dezen schematicus met de inmiddels berucht geworden baksteengebouwen bezet werden.

Deze uitspraak is niet vrij van overdrijving, de beteekenis van Hase en zijn werkzaamheid wordt in miskend evenals de historische traditie der architectuur van Hannover, welke stad, zooals Breuer zelf erkent, in dit opzicht behoort tot den kring Hildesheim, Brunswijk, Lüneburg, Quedlinburg.

Van die traditie wil men thans te Hannover blijkbaar niets meer weten, men acht haar een rem voor een gezonde moderne ontwikkeling en strijdt met alle macht tegen den conservatieven tegenstand, die nog ondervonden wordt.

Het spreekt vanzelf, dat misgrepen daarbij niet uitgesloten zijn en de allermodernste voortbrengsels niet allen als veelbelovende voorbeelden ter navolging kunnen worden aanbevolen. Veeleer vertoonen zij de kenmerken eener reactie, waaruit eerst later wat van meer blijvende waarde geboren kan worden.

Geen grooter fout heeft, volgens Breuer, de stad Hannover ooit begaan, dan door den bouw van het nieuwe Raadhuis aan Eggert op te dragen. Zij meende in hem een moderne te vinden en vond slechts een onbekwame. Daarover behoeft niet gesproken te worden, maar er moet op gewezen worden, dat de fout erkend en ten minste de inwendige afwerking van het raadhuis gered werd. Men wendde zich tot Wallot, die een zijner vroegere medewerkers, Gustav Halmhuber, aanbeval.

Breuer begroet inzonderheid het optreden van Van de Velde in Hannover met ingenomenheid en wel in het bijzonder het feit, dat dit optreden mogelijk was. Wij deelen de overdreven bewondering voor dezen bouwmeester niet, maar misschien kan zijn verschijning in sommige opzichten er toe bijdragen, dat men in Hannover tot zuiverder opvattingen geraakt. Thans bevindt zich de architectuur daar ter plaatse blijkbaar nog in een toestand van overgang, die men elders ook nog wel niet te boven is, maar waaruit zich elders toch reeds meer bewuste opvattingen beginnen te ontwikkelen.

Dit is o.a. het geval in Hamburg, aan welks nieuwe stedelijke bouwwerken het geheele November-nummer van de „Moderne Bauformen" gewijd is.

De meerendeels zeer fraaie afbeeldingen van dit nummer geven een zeer goed denkbeeld van hetgeen door den Baudirektor Professor Fritz Schumacher in de betrekkelijk weinige jaren zijner werkzaamheid als zoodanig reeds is tot stand gebracht.

Klagen onze stadsbouwmeesters wel eens over de eentonigheid van hun werkkring, zij hebben zich dit ook wel eens zelf te wijten, want er is afwisseling genoeg in het werk, dat door een groote stad gevraagd wordt, mits men het geheim bezit, elke opdracht met den vereischten lust en frisschen moed aan te vatten.

Dit schijnt met Schuhmacher het geval te zijn, uit de meeste zijner werken spreekt de bouwmeester in zijn volle kracht en energie. Reeds het eerste werk, dat afgebeeld wordt, het Instituut voor Scheeps- en Tropische Ziekten, maakt een zeer gunstigen indruk. Dan volgen de Kunstnijverheidsschool, het Technikum, het Instituut voor Vroedvrouwen, een Kweekschool voor Onderwijzeressen, Volksscholen, een Dienstgebouw voor het Schooltoezicht, het Krankzinnigengesticht Friedrichsberg, kleinere gebouwen als Politiebureau en Brandweerposten, terwijl de reeks besloten wordt met den aanleg van het plein rondom den nagenoeg weder herbouwden Michaeliskerk.

Aan verscheidenheid ontbreekt het dus niet en wat deze monographie van Schuhmacher's werk vooral belangrijk maakt zijn de plattegronden, die er van alle gebouwen bijgegeven zijn.

Terecht merkt de redacteur van het tijdschrift „Dr. C. H. Baer in zijn inleiding tot deze aflevering daarbij op: Het gevaar, als zou de bewerking van dikwijls gelijksoortige vraagstukken door een persoon, een al te groote eentonigheid na zich sleepen, is hier overal vermeden daardoor, dat de eigenaardigheden der telkens te kiezen situatie als werkelijk bepalend beschouwd zijn en de architectonische oplossing ongedwongen aan het doel der gebouwen aangepast werd; daarbij zijn alle details vermeden, die niet practisch of aesthetisch gemotiveerd konden worden. Ook van een bedoelde aansluiting aan een of anderen overgeleverden stijl is geen sprake en toch is een verrassend afwisselende, sterk persoonlijke en steeds beredeneerd smaakvolle vormenspraak in alle bouwwerken van Fritz Schuhmacher op te merken, die bovendien door het gebruik van handvorm-baksteen als hoofdmateriaal voor de gevels een bepaald plaatselijk karakter verkregen hebben.

Hamburg bezit in Schuhmacher een architect, niet alleen practisch volkomen berekend voor zijn taak, maar ook geheel doordrongen van de aesthetische roeping, die in onzen tijd de stadsbouwmeester eener groote stad te vervullen heeft. Voor die vervulling is echter noodig de medewerking van het stadsbestuur, zooals die hier bestaat.

Tegenstellingen.

De schoonheidsbeweging is in vollen gang, het woord „schoonheid" op veler lippen. Met ernstige gezichten lezen wij verhandelingen en hooren wij voorlezingen aan, waarin „schoonheid" schering en inslag is, schoonheid bovenal! ..... en inmiddels weet de gulden jongelingsnap, aan een onzer beroemde universiteiten, haar jool niet anders te vinden, dan in de meest geraffineerde vuilheid.

***

Om wat afwisseling te brengen in de vervelende lectuur van elkaar telkens tegensprekende oorlogsberichten, is Dr. Bredius op het vernuftige denkbeeld gekomen te decreteeren, dat het beroemde portret van Elisabeth Bas niet door Rembrandt geschilderd kan zijn. De kunstwereld is daardoor in beroering gebracht, de namen van de grootmeesters onzer zeventiende-eeuwsche schilderkunst worden dagelijks genoemd en telkens worden wij daardoor aan den roemrijksten tijd onzer kunst herinnerd, ... en intusschen komt uit Rome het bericht, dat op de Internationale Kunsttentoonstelling aan geen Nederlander een van de tien eerste prijzen kon worden toegekend. Een der grootmeesters onzer hedendaagsche schilderkunst in de tweede rij teruggezet.

***

In zijn protest tegen de achteruitzetting der bouwkunst op de Vierjaarlijksche, een protest, waarmede ongetwijfeld alle architecten instemmen, zeide de heer Gratama, Redacteur van het „Bouwkundig Weekblad", o. a.:

„Het is begrijpelijk, dat de zuiver persoonlijke schilderkunst, welke tot heden overheerschte, samen te vatten in het impressionisme en zijn nabloei, in overeenstemming met het nu nog overheerschend individualisme der menschen, niet meewerkt om de bouwkunst, die in de algemeenheid wortelt, te doen begrijpen. Evenzeer is het begrijpelijk, dat de sterk individualistische tijd, die nu langzaam kentert tot een meer sociale, niet de meest vruchtbare voor goede architectuur is."

En verder:

„.... het feit, dat begaafde mannen als Derkinderen, Roland Holst, Toorop e. a. de hooge waarde van de monumentale wandschilderkunst gaan inzien en met succes toepassen dat feit wijst er voldoende op, dat er een hoogst belangrijke strooming zich baan breekt in onze schilderkunst....."

Zoo schreef de heer Gratama in de Marnixstraat en weinige dagen later hield in de onmiddellijke nabijheid in het American-hotel de heer Frans Berding uit Den Haag een lezing voor de „Vereeniging van Kunstenaaren der Idee", waarin hij, sprekende over de kunst van onzen tijd, o. a. zeide:

„Naast de vrijmaking van den kerkelijken dwang was 't vooral de studie der natuur welke de nieuwe strooming teweeggebracht, die leidde tot het individualisme. Gepaard daarmede moest het subjectivisme gaan."

En verder:

„Individualisme, subjectivisme en naturalisme blijven de grondslagen, maar getemperd door het sociale streven en

verlicht door de idee. Niet wat de kunstenaar voelt, maar wat uit de aanschouwing tot een schoonheidsbesef voor hem werd, zal worden vertolkt. Zoo is ook het geluk bereikbaar, dat niet afhangt van materieele dingen, want zoo als Göthe zeide: „Das grösste Glück der Menschenkinder ist nur die Individualität."

Wie heeft gelijk?

***

Voor het Vredespaleis, een gebouw van internationale beteekenis, heeft men de vervaardiging der gebrandschilderde ramen, ondershands en zonder concurrentie, aan een Nederlandsche firma opgedragen;..... voor het gedenkraam in het Academiegebouw te Groningen, een echt Nederlandsch, nog wel een Rijksgebouw, heeft men een internationale prijsvraag uitgeschreven weli-waar zonder internationale jury, maar een buitenlander werd bekroond en eerlang zal het Academiegebouw prijken met een voortbrengsel van Duitsche glasschilderkunst.

***

Zou het overdreven zijn te beweren, dat de twintigste eeuw zich kenmerkt als de eeuw der tegenstellingen?

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In deze vereeniging hield dezer dagen de heer W. Kromhout Czn., architect te Rotterdam, een voordracht getiteld:

Tijdelijke stedentooi.

Het was met recht een feestelijke rede, waarmee de Bouwkring de reeks zijner voordrachten opende. Want de heer Kromhout sprak er over tijdelijken stedentooi, stadsversiering bij feestelijke gelegenheden dus, en deed dat in verband met de door hem ontworpen en uitgevoerde versiering van Amsterdam in het kroningsjaar (1898) en in 1901. Bij die gelegenheden was het mogelijk de nieuwe denkbeelden over versiering op groote schaal toe te passen.

Alvorens tot zijn eigenlijk onderwerp over te gaan stipte spreker aan, hoeveel moeite bouwkunst heeft om zich als kunst te laten erkennen door de groote menigte. Terwijl deze dat onvoorwaardelijk aanneemt van beeldhouwkunst, schilderkunst, muziek enz., vindt zij dat van bouwkunst vrij twijfelachtig. Beeldhouw- en schilderkunst bedienen zich van een natuurmotief, maar dat heeft de bouwkunst niet noodig, dus — zegt men — is het geen kunst. 't Is hier maar een kwestie van interpretatie. Schilder noch beeldhouwer geven alleen actie, stand, figuur enz. weer, maar er moet om het tot een kunstwerk te brengen, ook iets uit het gemoedsleven bij komen, dat den beschouwer van buitenaf de aandoening moet doen terugvoelen. Het moet wezen een stelsel van opnemen, begrijpen, styleeren en weergeven. De tijden, dat beide kunsten naar vaste cliché's werkten om gemoedsbewegingen uit te drukken zijn voorbij en men is weer gekomen tot het naturalisme, zonder dat men zuivere reproductie geeft. Daarom ook zal de fotografie nooit concurrentie aan de vrije kunsten doen. In de fotografie zit geen ziel, het blijft altijd een dood iets.

Er is misschien geen tijd, die zoo heerlijk mooi is als de onze, waarin zulke mooie dingen worden gemaakt als in den onze, dank zij de goed begrepen levensvoorwaarden van alle kunst. 't Is een soort van herleving van de schitterende tijdperken van het verledene. Geen herleving door slechts na te bootsen, maar door te volgen de studiewijze van die glorietijden. Er is een tijd geweest, dat men zich aan de kunstuitingen van vroeger vergaapte, dat men zich inferieur achtte iets zoo hoog staands te maken en dat men in nabootsingen verviel. Thans is men weer gekomen tot een gelijksoortig leven als in die tijdperken van bloei en er bestaat gegronde hoop, dat de toekomst even mooie kunstvoortbrengselen geeft als vroegere tijden. In dit verband wijst spreker o. a. op Meuniers beeld van den Verloren Zoon, een werk, dat de meest naturalistische reproductie van een gevoelsmoment is. Zoo blijkt uit de werken van beeldhouw- en schilderkunst, dat de kunstenaar de natuur moet beheerschen, nadat hij zich aan haar gegeven heeft.

Met de architectuur is dat een beetje anders. De bouwkunstenaars kunnen niet direct iets van natuurnabootsing geven. Wel zijn er gevallen, dat zij zich aangegrepen kunnen voelen door toevallige massa's, die de natuur aanbiedt. Zij moeten echter de massa's beheerschen. Er ontstaat iets in den geest, dat groeit en eindelijk krijgt het vorm.

Hoe ongelukkige eeuw de 19e ook voor de bouwkunst was, zij bracht toch dit goede: de geest naar onderzoek en van kritiek. Met nabootsen alleen — begreep men — kon men niets bereiken, omdat zoodoende niet dieper in het wezen werd doorgedrongen. In Frankrijk sloeg in het begin van de eeuw een school van beeldhouwers de vrije richting in. De schilders volgden. Zij maakte zich los van de orden, door Vignola beschreven, en werd in eens romantiker. Maar dat was ook niet de bedoeling. De bedoeling was terug te gaan tot de eigen wegen der bouwkunst.

In 1875, '80, '85 begint zich iets daarvan te toonen. De groote moeilijkheid blijkt om het onstoffelijke te moeten verstoffelijken. Natuurlijk niet in de burgerlijke bouwkunde maar bij groote bouwwerken. In visionairen vorm doemt het op, de architect worstelt met visioenen en kunnen en zal geen kunstwerk kunnen voortbrengen zoo Fancy hem niet ter zijde staat.

Dertien jaren is het geleden, dat spreker Amsterdam in staat van jubelende ontvangst moest brengen. Het moest maar niet een eenvoudig versierinkje worden, maar een versiering van kilometers lang. En hij sprak Fancy.

Amsterdam is mooi, werd er door velen in ernst gezegd, wat zullen wij daaraan nog versieren? Het is waar, Amsterdam is mooi. Maar versieren wil strikt genomen niet alleen zeggen mooier maken, maar anders maken dan men gewend is. Zoo kan de paradox aanvaard worden, dat men een schitterend rijke stad kan „versieren" door haar een meer ernstig karakter te geven.

De eerste voorwaarde om zulk een opdracht te kunnen volvoeren is, dat men een zekere visie moet hebben, wat bij zoo'n stad past. En als de algemeene visie er is, als het doel dat men bereiken wil voor oogen staat, dan heeft men te bedenken welke wegen te bewandelen zijn.

In het tweede deel van zijn rede schetste spreker meer in het bijzonder het stelsel van versiering, dat hij in Amsterdam heeft uitgevoerd. En hij illustreerde zijn betoog daarbij met schetsteekeningen, detailteekeningen en lichtbeelden van het verkregen resultaat. Zoodoende leent dit deel van de voordracht zich moeilijker tot een samenvatting, enkel in woorden.

Het stelsel van versiering is op zich zelf zeer eenvoudig. Het berust op het toepassen van niets anders dan masten, die goed verdund uitloopen en onderling zijn verbonden. Als rechtgeaard Hollander was spreker op zee geweest — wel 10 maanden lang — en in dien tijd leerde hij zien het mooie van masten, raas, katrollen, zeilen en leerde hij zien hoe dat alles één groote decoratieve massa was, héél luchtig en rank. Het wezen daarvan paste hij nu bij de versiering toe. Zoo kon men met geringe middelen tot decoratief vertoon komen. Een belangrijk element daarbij is de perspectievische werking door herhaling.

Bij de versiering moet men niet schriel zijn en altijd goed spul gebruiken. Goedkoope stofjes zijn spoedig leelijk; er behoeft maar een goede regen te komen — en die

schijnt nooit te mankeeren, evenmin als storm — en dan zijn ze verschoten; men moet dus goed wollig doek gebruiken. Men moet kleuren aanbrengen die contrasteeren, opdat men kleurenmassa, kleurenbeweeg krijgt. Rood is een mooie kleur voor versiering. Blauw is een veel minder mooie kleur, uit decoratief oogpunt wel te verstaan. Uit een vaderlandslievend oogpunt is het misschien zeer mooi. Maar het gaat te veel naar zwart of kleurt te veel naar groen. Daarom gebruikte spreker blauw dat naar het ultramarijn zweemde. Men heeft hem wel gezegd, dat dit niet het blauw van onze vlag was. Voorts werd gebruik gemaakt van Japansche lampions, electrische lichten, platen, wapenschilden, kronen, Indische doeken, die rustig van kleur zijn, plafondversiering en nog andere dingen, die spreker in teekeningen en lichtbeelden liet zien in hun samenstelling en onderling verband, maar die wij niet kunnen vermelden zonder al te wijdloopig te worden. Kortom spreker zette heel zijn stelsel van stadsversiering in de groote lijnen uiteen.

Aan het slot klonk handgeklap en sprak de voorzitter, de heer H. Feddema, woorden van dank.

De voordracht werd door een ongekend groot aantal leden en gasten bijgewoond en ook in dit opzicht had de bijeenkomst dus iets feestelijks.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG GEDENKRAAM IN HET ACADEMIEGEBOUW TE GRONINGEN. *)

Rapport der Jury.

Aan het College van Curatoren der Rijks-Universiteit te Groningen.

's-Gravenhage, 13 November 1911.

Gevolg gevende aan de door U.E.G.A. tot ons gerichte uitnoodiging om als Jury op te treden in de Prijsvraag voor een Gedenkraam in het Academiegebouw te Groningen, hebben wij de eer Uw College hiermede in kennis te stellen van onze bevindingen.

Er zijn ingekomen 24 ontwerpen, dragende de navolgende motto's:

1. Doe wat kan.
2. Craftsman I.
3. „ II.
4. Hilda of Whitby.
5. Holland.
6. Felicie.
7. Sophia.
8. Roos in cirkel.
9. Oranje boven.
10. 1913.
11. 1612.
12. Wapen zwart op geel.
13. Ontwikkeling.
14. Usus adjuvat artem.
15. Doctrina lustrat.
16. Verbü Dom. enz.
17. Ubbo Emmius.
18. Luce.
19. D.
20. Verbum.
21. Matri Meae.
22. Vitri pictor.
23. Vitrail.
24. Deo Patriae Academiae.

Deze ontwerpen mogen voor het meerendeel fraai van teekening en geslaagd van kleur genoemd worden. Jammer is het echter, dat vele overigens verdienstelijke inzendingen buiten aanmerking moesten blijven wegens het gebrekkige van hare compositie, doordat zij weinig samenhangende tafereelen vertoonden. Dit vindt blijkbaar zijn oorzaak in de neiging om zoo mogelijk alle als inlichting bij het programma verstrekte mededeelingen in het ontwerp op min of meer realistische wijze weer te geven.

Na gezet onderzoek zijn wij eenstemmig tot de conclusie gekomen, dat ter bekroning met den eersten prijs dient te worden voorgedragen het ontwerp „Deo Patriae Academiae."

De samenstelling van dit ontwerp is eenvoudig, rustig en zinrijk.

Het hoofdtafereel stelt voor Ubbo Emmius en de stichting der Universiteit; onder dit tafereel staan eenige vrouwenfiguren, dragende de modellen der verschillende gebouwen, waarin de Hoogeschool in den loop der tijden gehuisvest is geweest; de deelneming der Groningsche studenten aan de verdediging van stad en vaderland worden door kinderfiguren met krijgsattributen op geestige wijze symbolisch in herinnering gebracht.

Behalve de compositie zijn ook de teekening en de kleurbehandeling meesterlijk en in het juiste karakter, zoodat dit ontwerp niet slechts relatief, maar in absoluten zin de bekroning waardig is. Het zij ons veroorloofd enkele wijzigingen in overweging te geven, waardoor naar onze meening, het ontwerp bij de uitvoering nog zal winnen en wel:

1. verdient het aanbeveling het geheele tafereel te doen rijzen door het op een hooger architectonisch voetstuk te plaatsen dat van een toepasselijk opschrift te voorzien ware; hierdoor zal de wel wat onnoodige groote lichtoppervlakte van de bovenvlakken verminderd worden;

2. indien de mantel van Ubbo Emmius eenigszins verlengd wordt zal de roode achtergrond daar ter plaatse worden verkleind of weggenomen, hetgeen aan het kleureneffect ten goede zal komen;

3. het Rijkswapen en de banderol zullen nadere studie vereischen, ook om overeenstemming te verkrijgen met de nieuwe bepalingen omtrent het Koninklijke wapen.

De tweede prijs werd toegekend aan het ontwerp „Verbum", dat fraai van teekening is en veel verdienstelijks vertoont.

De architectonische compositie is echter niet in alle opzichten geslaagd te noemen; de benedencartouche toch met de afbeelding van het oude gebouw mist samenhang met de overige architectuur. Doordat de bouwkunstige opstellingen te zeer de overhand hebben gekregen is het geheel wat eentoonig van kleur geworden, vooral het vak met opschriften, dat de compositie in de hoogte verdeelt is te groot.

Voor den derden prijs meenen wij het ontwerp „Luce" te moeten voorstellen.

Dit ontwerp biedt een rijker kleurschakeering dan het hiervoor behandelde, doch de compositie is wat verward, hetgeen den algemeenen indruk minder gunstig doet zijn.

Het vatten van het hoofdtafereel van de stichting in een groot medailjon, hetwelk zonder eenigen samenhang is geplaatst vóór een architectonischen achtergrond, is een weinig gelukkig denkbeeld. Overigens zijn teekenwerk en kleurenbehandeling verdienstelijk.

Behalve de drie voornoemde ontwerpen trekken verschillende andere ontwerpen de aandacht, als:

„Craftsman I en II" en „Hilda of Whitby", waarvan de

*) Het programma dezer prijsvraag, in het voorjaar uitgeschreven, is ons destijds niet toegezonden, zoodat wij niet in de gelegenheid waren, er de aandacht op te vestigen.

Nu ons echter dezer dagen het Juryrapport werd toegezonden, kunnen wij althans omtrent den uitslag onze lezers inlichten.

compositie bestaat uit een aaneenschakeling van kleine tafereelen, die, hoewel op zich zelve niet zonder verdienste, te zamen geen goed geheel vormen; de teekening der figuren intusschen is voortreffelijk; ook blijkens de bijgevoegde studiën.

„Matri Meae". De architecturale opzet van dit ontwerp is loffelijk, maar het teekenwerk, vooral dat der figuren, is te zwak om het voor eene bekroning in aanmerking te kunnen brengen.

„Sophia". In tegenstelling met het hiervoor behandelde ontwerp is het teekenwerk en speciaal dat der figuren voortreffelijk; de compositie daarentegen is verward en laat veel te wenschen over.

Bijzondere vermelding verdienen nog de ontwerpen:

Roos in cirkel (geteekend).

Vitri pictor.

Ubbo Emmius.

De vervaardigers der bekroonde ontwerpen zijn:

Motto: Deo Patriae Academiae: Rudolf und Otto Linnemann, Frankfurt a/Main.

Motto: Verbum: D. J. van der Laan, Rotterdam.

Motto: Luce: H. Rosse, Den Haag.

De bij de inzending gevoegde toelichtingen, correspondentieadressen en verzegelde naambriefjes worden hierbij ingesloten verzonden; de naambriefjes behoorende bij de bekroonde ontwerpen zijn geopend; de overige dienen te zijner tijd ongeopend met de ontwerpen aan de correspondentieadressen te worden teruggezonden.

De Jury:

(w.g.) VICTOR DE STUERS.
„ H. W. MESDAG.
„ VRIJMAN, Secretaris.

Voor eensluidend afschrift:

De Secretaris bij het College van Curatoren der Rijks-Universiteit te Groningen:
B. TEN BRUGGEN CATE.

Ingezonden Stukken.

DE GROOTE CLUB.

Met de grootste verbazing heb ik in het „Bouwkundig Weekblad" van de vorige week het bericht gelezen over de Groote Club te Amsterdam. Niet dat het mij zoo vreemd voorkomt, dat de verbouwing van de Groote Club, waarvoor de heer Eduard Cuypers indertijd uitvoerige plannen gemaakt heeft, hem blijkbaar is ontglipt en nu aan een ander collega zal worden opgedragen. Zoo iets kwam wel eens meer voor. Maar dat de berichtgever twee collega's, beiden leden der Maatschappij t. B. d. B., tegelijk in het zonnetje zet en nog wel in het orgaan der maatschappij, dat heeft mij en velen met mij ten hoogste verwonderd.

Immers de geruchtmakende, maar nooit opgehelderde kwestie Moojen-Cuypers ligt ons nog versch in het geheugen en nu den heer Cuypers een gevalletje overkomt, als waarover die kwestie ontstaan is, bewijst de berichtgever hem al een heel slechten dienst, door daar de aandacht op te vestigen.

Er gaat zooveel in den doofpot en ook deze zaak had men maar liever onaangeroerd moeten laten, want door het voor den heer Cuypers op te nemen, plaatst de berichtgever den heer Schill in een zeer onaangenaam daglicht.

Deze toch zal voorzeker, als iedereen, bekend zijn met het vroeger ontwerp van den heer Cuypers, zoowel als met de kwestie Moojen-Cuypers. Ik geloof niet, dat hij de man is om onbekendheid daarmede voor te wenden. Maar dan had hij de opdracht, met „rücksichtlose" voorbijgang van een collega, ook niet mogen aanvaarden; dat staat voor mij te lezen tusschen de regels van het bericht en spreekt ook als een boek.

Moet de heer Schill zich nu verantwoorden tegenover deze bedekte verdachtmaking, of zal hij er het zwijgen toe doen? Ieder kan er dan weer het zijne van denken.

Maar zou het niet beter geweest zijn, het geval maar in het geheel niet op te rakelen? Zulke geschiedenissen strekken waarlijk niet tot verhooging van het aanzien van den architectenstand. Laat ons toch denken aan de Fransche spreekwoorden: „On lave son linge sale en famille"; en het hier ook toepasselijke: „On ne parle pas de corde dans la maison d'un pendu".

Rotterdam, 20 Nov. 1911. X.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Conferentie over het Bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland Programma.

Huishoudelijk Reglement voor de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Berlijnsche indrukken, door H. T. Karsten.

Een „Denkschrift" van den Bond van Duitsche Architecten:

De Architect in het hedendaagsche Duitsche bouwbedrijf, uit de „Deutsche Bauzeitung".

Kleinpflasterwegen, door B. J. Kerkhof, met afbeelding.

Sociale Hygiëne en Techniek XXIX, door J. L. B. Keurschot. De Woningwet.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1301ste Ledenvergadering van 15 October 1911.

Een gewenschte reclame van een architect, door Jan de Meijer.

Glasschilderkunst, door J. W. le Nobel. (Vervolg).

De Perseus van Benvenuto Cellini, door Walenkamp (Vervolg).

Het voormalige Beursgebouw te Vlissingen, met afbeelding.

Conferentie over het bouwkunstig element bij de beschouwing der schoonheid van Nederland.

DE BOUWWEREELD No. 46. Barokkunst, met een dubbele losse plaat.

De Heemschut-Conferentie.

Vlissingen, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No 46. Over wrijving, lagermetalen en kogellagers, door A. Vosmaer, met afbeeldingen.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 November 1911.

Verslag van de Commissie tot onderzoek van kalkzandsteen, door F. C. J. van der Steen van Ommeren c.i

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 46. Officieel geedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Berichten. — Ingezonden. — De levende natuur in de versieringskunst — Gemengd.

DE AANNEMER No. 46.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 20. De moderne tegelfabricatie. — Plasticiteit en vuurvastheid der kleisoorten. — Britsche Baksteenen. — Mededeelingen.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 11: De Eikebladvlinder: P. F. † — Wrijvingsverschijnselen bij groote omtrekssnelheden en eenige practische toepassingen daarvan: M. van der Boon. — De Bietsnikerfabricage (slot): D. Bieselaar. — Over electrische zuivering van de lucht: Dr. A. J. C. Snijders. Over Grutto's: J. Daalder Dz. — Nog een practische Omschakelaar: J. Tendeloo. — Veen: G. J. A. Mulder. — De monochromatische verlichting bij het mikroskoop: Dr. R. G. Rijkens. — Boschbrand: P. E. W. Kok. — Eenvoudige proeven: Een luchtthermometer: Dr. A. J. C Snijders. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Winter 1911/1912: L. V. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI No. 21. Het eerste Novembernummer van dit blad bevat een artikeltje over «de beteekenis van het opgaand fundeeringsmetselwerk voor het huis», naar Prof. Nussbaum. Het is niet onaardig eens te lezen, hoe een Duitsche professor hierover denkt, maar wij gelooven niet, dat wij, om van die beteekenis het juiste begrip te krijgen, nu juist bij onze Duitsche naburen, die meestal onder zoo geheel andere omstandigheden werken, in de leer behoeven te gaan.

De heer Knape zet zijn beschouwingen voort over de hoofdafmetingen van gas- en olie-werktuigen, waarvan wij de bepaling liefst aan den werktuigkundige zouden overlaten.

«Waarom bescherming» is de titel van een stukje, waarin een pennestrijd over deze aangelegenheid wordt behandeld, gevoerd tusschen een buizenfabrikant en de Redactie van het blad «Handelsbelangen».

Over «het Gegoten Huis te Sandpoort» is de Redactie van «Klei» begrijpelijkerwijze niet best te spreken, maar wij gelooven met haar, dat zij veilig tegenover deze voor de steenindustrie vooralsnog ongevaarlijke zaak een afwachtende houding kan blijven bewaren.

Als slotartikel bevat dit nummer het begin van een stuk getiteld: «Iets over dakpannen».

No. 22, de tweede Novemberaflevering, geeft vervolgen van de artikelen over: «Amerikaansche Landhuizen», «Het Steenbakkersbedrijf in Amerika», «Bepaling der hoofdafmetingen van gas- en olie-werktuigen» en «Iets over dakpannen». Verder treffen wij hier aan een beschrijving van den Reformoven van Zehner. Ten slotte geeft een stukje, getiteld: «Op de bres», een relaas van een concurrentiestrijd te Woerden tusschen scoriaebricks en straatklinkers, die ten gunste van laatstgenoemd materiaal beslist werd

Varia.

EEN COöPERATIEVE TUINSTAD.

Een merkwaardige tuinstad is in de buurt van Milaan bezig te verrijzen.

Aanleiding tot den bouw was de toenemende overbevolking der stad, waardoor een groot gebrek aan woningen ontstond, gelijk uit een op 1 Juli 1903 gehouden woningenquête ten duidelijkste bleek. 76.22 pct. der bevolking had geen twee kamers per gezin te harer beschikking. Van alle kanten werden daarop maatregelen genomen om in dezen onhoudbaren toestand verandering te brengen en zoo begon ook het bestuur van de groote Milaneesche coöperatieve vereeniging, de Unione Cooperativa, zich bezig te houden met de vraag, wat zij in deze aangelegenheid kon doen. Studiereizen werden ondernomen, internationale congressen bezocht en zoo kwam het plan tot rijpheid om een tuinstad aan te leggen, voornamelijk bestemd voor beambten, kleine neringdoenden en handwerkslieden.

6 K.M. van Milaan werd 1.300.000 M². grond gekocht, waar voor 12.000 bewoners huizen zullen verrijzen, voor een groot deel reeds verrezen zijn. Het plan is zooveel mogelijk kleine, op zichzelf staande woningen te bouwen, terwijl voor parken en plantsoenen bijna 40.000 M². is gereserveerd. Terwijl de hoofdstraat 60 M. breed zal zijn, zullen de andere straten 18 tot 20 of 10 tot 15 M. breed worden.

De woningbouwvereeniging (natuurlijk op coöperatieven grondslag) „Milanino" heeft reeds een complex aardige huisjes gebouwd, welke ten deele ook al bewoond zijn. De Unione Cooperativa bouwt een mooie filiale, die voornamelijk dienen zal om de bewoners der tuinstad van levensmiddelen te voorzien; er zullen echter ook in het gebouw een bakkerij, restaurant, feest- en conversatiezalen en een post- en teelgraafbureau komen. Voorts is op initiatief van de mede door de Unione Cooperativa gestichte Coöperatie voor volkshuizen te Milaan besloten in Milanino een tehuis voor gepensionneerden te bouwen.

Wat de verbinding met Milaan betreft, deze geschiedt reeds thans zeer gemakkelijk door twee spoorwegmaatschappijen, terwijl er plannen bestaan voor een electrischen spoorweg, waardoor de afstand in een kwartier zal worden afgelegd. Wie dus eenigszins in staat is even buiten de stad te wonen, zal in Milanino ruim gelegenheid vinden om zich een gezonde woning te verschaffen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE.

DE GROOTE KERK.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland stellen voor, nu de regeering voorgaat, met een rijkssubsidie van f 110.000 te zamen voor de restauratie der Groote- of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, om ook van provincie-wege een bijdrage in de kosten te verleenen.

Ged. Staten brengen in herinnering, dat tot de plannen tot restauratie dezer kerk in 1907 de eerste stoot gegeven werd doordat vanwege de gemeente 's-Gravenhage stappen werden gedaan om te geraken tot wegneming van de tegen de kerk gebouwde huizen en van de aan de noordzijde van die kerk uitgebouwde kapel.

De door het gemeentebestuur met kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde gemeente gevoerde onderhandelingen hebben toen geleid tot het opmaken van een plan, waarin behalve de amotie der huisjes ook gerekend was op enkele werken van restauratie aan de daardoor vrijgekomen muren en herstel in den oorspronkelijken toestand van de bij den bouw dier huisjes gedeeltelijk dichtgemetselde ramen. De kosten dezer werken werden toen begroot op f 109.448.60, waarnaast de burgerlijke gemeente aan de kerk nog een vergoeding van f 100.000 zou verleenen voor derving van de huur der afgebroken huisjes.

De gemeenteraad heeft daarop in zijn vergadering van 21 October 1907 besloten aan de kerkelijke gemeente naast het bedrag van f 100.000 wegens huurderving, een subsidie in de kosten van afbraak en restauratie te verleenen tot een derde gedeelte van het genoemde bedrag, onder voorwaarde evenwel, dat rijk en provincie tezamen de overige twee derde gedeelten dezer kosten voor hunne rekening namen.

De onderhandelingen hierna met het rijk gevoerd hebben tot een geheele verandering van het plan geleid. Zou eerst alleen tot afbraak der huisjes, en tot die restauratiewerken, die hiermede nauw verband hielden, worden overgegaan, thans is besloten, tot een veel omvangrijker restauratie, mede en voornamelijk van het inwendige der kerk.

De kosten zijn hierdoor van f 109.448.60 gestegen tot f 290.000. Nadere wijzigingen hebben de geraamde kosten evenwel teruggebracht tot een bedrag van f 252.000, welk bedrag tot grondslag is genomen van het rijkssubsidie, waarvan de eerste termijn van f 7000 op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1912 is uitgetrokken.

De volgende berekening kan nu worden gemaakt:

Van de totaalkosten bedragende f 252.000 zal, vereenigen de Staten-Generaal zich met het voorstel, door het rijk voor zijne rekening worden genomen f 110.000.

Kerkvoogden hebben voorshands blijkens hun adres aan Ged. Staten om steun van de Provincie een bedrag toegezegd van f 80.000, terwijl de burgerlijke gemeente f 100.000 wegens huurderving buiten rekening gelaten in de restauratiekosten zal bijdragen f 36482.87; totaal f 226.482.87, zoodat nog ongedekt blijft een bedrag van f 25.517.13.

Waar dus het ongedekte bedrag — nog ongerekend mogelijke particuliere subsidies — op ruim f 25.000 mag worden gesteld, geven Ged. Staten aan Provinciale Staten in overweging het provinciaal subsidie te bepalen op een totaal van f 15.000, uit te keeren in vijftien jaarlijksche termijnen van f 1000, in dier voege, dat de betaling der termijnen zal kunnen geschieden telkens nadat gebleken zal zijn van de uitkeering van een termijn ad f 7000 van het Rijkssubsidie.

ZORGVLIET VILLAPARK.

Naar wij vernemen is thans bij B. en W. door de architecten Hoek en Wouters, namens de combinatie, die Zorgvliet als villapark wil exploiteeren, een volledig plan ingediend.

Het ontwerp is in hoofdzaak in overeenstemming met het uitbreidingsplan van Berlage gemaakt, met medewerking van prof. dr. Henrici, architect te Aken, de bekende schrijver over stadsuitbreiding. De waterpartijen zijn hierbij geheel behouden gebleven. Naar den Ouden Scheveningschen weg zijn verschillende uitgangen ontworpen.

Prof. Henrici heeft eenige dagen in Den Haag vertoefd om het park in verband met zijn hoogste en laagsten en natuurpartijen te bestudeeren.

SCHOUWBURG.

De uit den Haagschen gemeenteraad benoemde Schouwburg-commissie heeft thans het voorstel gedaan, haar te machtigen, met de firma Fellner & Helmer te Weenen in onderhandeling te treden over het in overleg met de directie van de gemeentewerken opmaken van een definitief ontwerp voor een nieuwen schouwburg, waarbij rekening is te houden met de mede naar

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504 Telef. 1258. AMSTERDAM.

aanleiding van het ontwerp-Fellner & Helmer ingekomen rapporten en een in verband daarmede door den heer Van Liefland opgemaakt studie-ontwerp.

In de toelichting tot dit voorstel herinnert de commissie er aan, dat de gemeenteraad haar een crediet van f 5000 verleende voor het doen opmaken van schetsontwerpen voor den bouw van een nieuwen schouwburg op de plaats van den bestaanden schouwburg met toevoeging van het aangrenzende gemeentegebouw.

Na een overzicht van de (reeds vroeger gepubliceerde) door de commissie gedane stappen ter voldoening aan deze opdracht wordt in de toelichting meegedeeld, dat door den directeur der gemeentewerken, den directeur van het bouw- en woningtoezicht, den brandweercommandant en den Schouwburgconcessionaris over een vijftal bij de commissie ingekomen schetsontwerpen, geopperde bedenkingen het der commissie in September l.l. ontvallen lid, den heer W. B. van Liefland aanleiding gaven, een studie-ontwerp te maken, dat aan die bedenkingen grootendeels tegemoet komt. De commissie voegt bij deze vermelding een woord van halde voor den belangrijken steun, sedert den aanvang haarer werkzaamheden van dit lid ondervonden, en in het bijzonder voor den omvangrijken arbeid, voor bedoeld ontwerp verricht.

De commissie, van oordeel, dat een bevredigende oplossing van de vraag, of op de aangegeven plaats een nieuwen schouwburg kan worden gebouwd, gevonden is, acht thans den tijd gekomen, tot het doen opmaken van een volledig ontwerp met begrooting over te gaan.

Daar de heer Van Liefland de hoofdtrekken van zijn studie-ontwerp heeft ontleend aan het ontwerp-Fellner & Helmer, heeft de commissie tot het doen van bovenstaand voorstel besloten.

VLISSINGEN. De rechtbank te Middelburg heeft den 62-jarigen loodgieter A. J. V., te Vlissingen, die op 5 September, toen de St Jacobskerk en toren aldaar een prooi der vlammen werden, op het dak der kerk gewerkt had, wegens het veroorzaken van brand door schuld, waardoor gemeen gevaar voor goederen ontstond, veroordeeld tot 14 dagen hechtenis.

Het O. M. had op 3 dezer f 200 boete of 50 dagen hechtenis geëischt.

ARNHEM. De heer H. Portheine Jr. heeft dezer dagen voor de R. K. vereeniging »Geloof en Wetenschap« te Arnhem de thans Protestantsche Groote of St. Eusebiuskerk behandeld. Over de resultaten zijner onderzoekingen is reeds meermalen een en ander medegedeeld.

Doch in deze lezing vond de spreker aanleiding om nog iets mee te deelen over de St. Martinuskerk, die oudtijds gestaan heeft, ongeveer waar nu de Groote Kerk staat.

Die St. Martinuskerk was er al heel vroeg en werd waarschijnlijk in de 11e eeuw in steen herbouwd door Bisschop Bernulphus, evenals zooveel andere kerken op de Veluwe: te Putten, Ermelo, Nunspeet, Garderen, Kootwijk, Rheden, enz. Zij zal vermoedelijk een lengte hebben gehad van p.l.m. 30 M. bij een breedte van 15 M.

Van 1399—1401 en in 1440 en 1441 werden er belangrijke herstellingen aan gedaan, waarvoor telkens 50000 steenen verwerkt werden.

In de kerk waren verschillende altaren. In 1320 schonk Jan van Loyt, schrijver van den zoon van graaf Reinold, aan het Maria-altaar 300 pon cleynre penningen. Het St. Petrus- en het St. Nicolaasaltaar werden in 1339 door den pastoor Theodoricus van Arnhem gesticht en van het St. Odulphusaltaar lezen we, dat het in 1511 van de oude naar de nieuwe kerk werd overgebracht. Uit een onderlinge overeenkomst van 1423 blijkt, dat de altaren door 14 vicarissen werden bediend.

Bovendien waren er in de kerk twee orgels, een kleiner, met deuren, vervaardigd door den priester Henric Bomers, en een grooter, door Borchart Heine gemaakt, van 1432.

De toren stond aan de westzijde der kerk. Reeds in 1379 waren er klokken en een uurwerk in aanwezig, in 1381 werd een brandklok aangeschaft en uurklok bijgegoten, die 226 pond woog. In 1390 werden weer klokken gegoten, terwijl in 1435 een nieuw uurwerk werd aangeschaft van meester Jan van Dordrecht voor 160 Arnhemsche guldens. De clocken ende schellen werden gegoten door Claes van Heydendael en wogen 1400 pond. Dit uurwerk werd in 1478 van dezen toren naar den toren der tegenwoordige Groote kerk overgebracht.

Personalia.

— Te 's-Gravenhage is op 68-jarigen leeftijd overleden de heer G. Rijperman, Oud-President van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten, vroeger hoofd.-ingenieur bij de Noord-Brabantsch—Duitsche Spoorweg-Maatschappij.

— De heer D. Bolhuis, Gemeente-Architect te Winschoten, is benoemd tot Adjunct-Directeur der gemeentewerken te Batavia.

— Aan den heer W. Neelmeijer, Opzichter-Teekenaar aan het Kon. domein Het Loo, is met 1 Januari a.s. eervol ontslag verleend, onder toekenning van pensioen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOUR MIJ., „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 2 DECEMBER 1911. No. 48

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Mont-Cassel.

(Met een plaat.)

„Als ik weer eens in Vlaanderen kom, dan ga ik toch eens naar Cassel." had ik vroeger al eens tot een vriend gezegd, met wien ik meermalen uitstapjes gemaakt heb. Hij begreep mij toen niet recht, want Vlaanderen en Hessen liggen nu niet vlak bij elkaar en volgens hem had ik evengoed kunnen zeggen: „Als ik eens in Oost-Friesland kom, dan ga ik toch eens naar Carcassone." Maar het was niet het bekende Cassel in Duitschland, dat ik bedoelde, maar het onbekende Cassel in Fransch-Vlaanderen, ook wel Mont-Cassel genaamd.

In den voorzomer, de groote warmtegolf was nog niet naar Europa overgewaaid, was ik met mijn vriend eenige dagen in Gent, Brugge en Yperen geweest. In de laatste plaats waren wij dicht bij de Fransche grens en wij meenden, dat men ons daar wel zou kunnen vertellen, hoe men het gemakkelijkst naar Cassel kon komen. Wij vergisten ons; de oberkelner, eigenares en de zoon van de eigenares van het hotel wisten er met hun drieën evenveel van als wij met ons beiden, d. w. z. dat Cassel gelegen was aan de lijn Hazebrouck—Duinkerken, een zijlijntje van de hoofdlijn Rijssel—Calais en men dus waarschijnlijk het best over Hazebrouck zou reizen.

Wij veronderstelden echter, dat van Poperinghe, een landstadje westwaarts van Yperen gelegen, het doel van ons uitstapje ook te bereiken zou zijn langs den korteren weg over Steenvoorde. Om op dit punt zekerheid te krijgen, stapten wij in Poperinghe uit en maakten van de gelegenheid gebruik, dit landelijk oord, te midden van hoptuinen gelegen, eens op te nemen. Wij verspilden zoodoende wel wat tijd, maar het was een Zondagnamiddag en wij hadden geen reden, om ons over het oponthoud te beklagen. Doodstil was het er natuurlijk, maar toch aardig en zeer eigenaardig. Wij merkten reeds dadelijk drie groote kerken op, waarvan ons de St. Jean, oorspronkelijk uit de dertiende eeuw en met een fraai westportaal de belangrijkste voorkwam. De kerk is blijkbaar gerestaureerd en verbouwd op eenigszins vreemdsoortige wijze en het vreemdst is wel de indruk, dien men bij het binnentreden verkrijgt, men bevindt zich dan in eens tusschen twee rijen dorische kolommen met entablementen in het middenschip, waarvan de vensters ook Renaissancevormen vertoonen, terwijl in de zijschepen de Gothische vormen bewaard bleven.

Poperinghe is ruim en luchtig gebouwd, de huizen zijn er niet hoog en hebben dikwijls een landelijk aanzien en geen verdieping. Natuurlijk heeft het stadje zijn Grand-Place, waarmede een grootere stad ook best tevreden zou kunnen zijn, wat de afmetingen betreft en een College met vrij drogen achtiendeeuwschen gevel, die door zijn groote lengte een deftig aanzien geeft aan de straat, die, naar ik meen, ook Rue du Collège heet. Hoogst eenvoudig, niet te vergelijken met de Béguinages der groote Vlaamsche steden, is het oude-vrouwenhuis, Maison des Veuves, de

schilderachtige binnentuin herinnert eenigszins aan een Hollandsch hofje, maar niet zoo stijf netjes als deze gewoonlijk zijn.

Fraaie gebouwen staan er aan de Grand-Place niet. Wij zochten naar een raadhuis, maar vernamen, dat men het juist had afgebroken. Het open terrein met kuilen en puinhoopen strekte niet tot versiering van het plein; allicht zal het nieuwe raadhuis hierin verbetering brengen; met het oude is niet veel bijzonders verloren gegaan, wanneer wij ten minste de vriendelijke juffrouw mogen gelooven, die ons voor weinige centiemen een goed glas bier schonk en ook rijtuigen verhuurde, tegen billijk tarief. Toen wij er over spraken, ons met een wagentje naar Cassel te laten brengen, ried zij het ons af, omdat de afstand toch nog grooter was, dan wij gemeend hadden en wij pas in het donker in de onbekende vesting zouden zijn aangekomen.

Toen spoorden wij dan toch maar naar Hazebrouck en toen wij aan het grootsteedsche station aldaar afstapten was het geheel nacht. Wij gingen de straat recht tegenover het station in, hoogst spaarzaam verlicht en met puntige keitjes bestraat. De ervaring had ons geleerd, dat zulk een straat geregeld naar een Grand-Place voert, in de steden en stadjes van deze streken. Het was ook hier zoo; weldra stonden wij op een pleintje van een openbaar gebouw in Louis XVI stijl, waarschijnlijk de Mairie; een open bogenhal voerde vandaar naar een bordes en de trappen van dit bordes afdalend, stond men op een groot langwerpig vierkant plein, dat niet anders dan de Grand-Place kon zijn.

Het plein stond vol met landbouwwerktuigen en een der zeer weinige voorbijgangers vertelde ons, dat er een landbouwtentoonstelling gehouden werd, maar avondvermakelijkheden waren daaraan blijkbaar niet verbonden. Op het plein meenden wij ook het ons aanbevolen hotel te zullen vinden, maar hier hadden wij nu eens, in den letterlijken zin, buiten den waard gerekend. De beleefde inwoner van Hazebrouck, die zoo vriendelijk was, ons op dit late uur nog op het donkere plein te woord te staan, wist te vertellen, dat de gérant van het hotel St. Georges voor enkele weken vertrokken was en het den eigenaar nog niet gelukt was, voor hem een plaatsvervanger te vinden, weshalve hij het hotel nu maar had gesloten. Deze mededeeling noodzaakte ons terug te keeren naar het stationsplein, waar wij een uitstekend onderkomen vonden, uitstekend soupeerden, waar men ons alles wist te vertellen van den weg naar Mont-Cassel en waar men ten slotte de gewoonte scheen te hebben, den wijn van het souper niet in rekening te brengen.

Wij hadden niet veel van Hazebrouck gezien, toen wij reeds tamelijk vroeg weder aanstalten maakten de stad, die in hoofdzaak fabrieksstad is, te verlaten. Zoo stil als het er den vorigen avond was, zoo levendig was het thans op het stationsplein en op de perrons.

Dit had een bijzondere reden. Monsieur le Président zou hier passeeren, om over Duinkerken zich naar Holland in te schepen. Regimenten militairen waren langs de spoorlijn opgesteld en hier geleek het wel of de stad in staat van beleg was, terwijl nog treinen vol gereed stonden, om verdere stations te bezetten. In den trein, die ons naar Cassel zou brengen, ontmoetten wij er geen, maar wel vele boogschutters, die op concours gingen, met lange bogen en blikken pijlkokers gewapend.

Na een half uurtje sporens stapten wij aan een klein stationnetje Cassel-Gare uit; daar stond, zooals men ons reeds gezegd had, een electrische tram klaar, die ons in de oude veste brengen zou.

Dat ging bergop, want Cassel-Ville of Mont-Cassel ligt, zooals de laatste benaming ook aanduidt, op een hoogen berg, een 150 M. boven den zeespiegel. Die ligging is een groote merkwaardigheid, omdat het omliggende land een groote vlakte is met onbeteekenende golvingen, westwaarts begrensd door de duinen van Calais, oostwaarts door de hoogten bij Bailleuil, noordwaarts en zuidwaarts zonder merkbare begrenzing zich uitstrekkend tot aan den horizon.

Een enkele heuvel, Mont des Recollets genaamd, ligt nog in de nabijheid, maar overigens kan men van Mont-Cassel uren ver in den omtrek zien en volgens een opgaaf, die wij niet gecontroleerd hebben, meer dan dertig steden en over de vierhonderd dorpen ontdekken.

Het spreekt vanzelf, dat deze situatie reeds in de oudheid uit een strategisch oogpunt de aandacht heeft getrokken. De naam Cassel is zeer tastbaar een verbastering van Castellum en daar toenmaals een volksstam, de Morinen, in Artois woonden, gaf men de plaats den naam van Castellum Morinorum.

In de middeleeuwen kwam zij in het bezit van de graven van Vlaanderen en later van de hertogen van Bar. In het begin der vijftiende eeuw was Reinier van Anjou, een kleinzoon van Yolande van Bar, heer van Cassel. Deze Anjou, in den oorlog tusschen Engeland en Bourgondië gevangen genomen, werd genoodzaakt de heerlijkheid als losprijs af te staan aan Philips den Goeden, hertog van Bourgondië. Van dien tijd af werd de stad bij Vlaanderen gevoegd. Er zijn weinig streken van Europa, die zoo bij herhaling door oorlog geteisterd zijn als het tegenwoordig grengsgebied tusschen België en Frankrijk. Cassel was in de middeleeuwen en later ongetwijfeld een der sterkste punten in dit gebied, waarvan het bezit van groot belang is. Van de vele veldslagen, die in de nabijheid geleverd werden, zijn er twee zeer bekend in de geschiedenis. Philips van van Valois, Koning van Frankrijk, versloeg in 1328 de Vlamingen en verwoestte de stad, die met verscheidene andere Vlaamsche steden tegen Lodewijk van Nevers in verzet was gekomen. Toen de Koning de stad belegerde, hadden de inwoners op een groot bord een haan laten schilderen, met het opschrift:

Quand ce coc chanté aura,
Le Roi Cassel conquetera.

Zij hadden echter te veel vertrouwd op de onneembaarheid van hun vesting, de Franschen namen de stad stormenderhand in en verdelgden alles daarbinnen te vuur en te zwaard.

Drie en een halve eeuw later werd Cassel, dat toen tot de Spaansche Nederlanden behoorde, andermaal veroverd door Frankrijk, dat bij den vrede van Nijmegen in het bezit bevestigd werd.

In 1677 werd een Spaansch-Nederlandsch leger onder bevel van den Prins van Oranje, door de Franschen onder den hertog van Orleans, bij Cassel geslagen en naar Poperinghe teruggedreven, waar eenige officieren, die hun plicht schandelijk verzaakt hadden, zonder veel omslag werden opgeknoopt. Of Cassel later nog als vesting een rol gespeeld heeft is ons onbekend; thans is dat niet meer mogelijk, want de wallen zijn grootendeels geslecht en op het hoogste punt van den berg, dat eenmaal door de citadel werd ingenomen, is een park aangelegd. In dat park staat een eenvoudig gedenkteeken, waarop eenige feiten uit de historie der stad zijn vermeld en verder een groot Casinogebouw en een klein hotel. Het Casinogebouw was verlaten en ledig en in het hotel scheen ook niet heel veel om te gaan, maar het uitzicht van de terrassen naar verschillende zijden, het oude stadje onmiddellijk beneden zich, de schilderachtige houten windmolens op de bastions daaromheen, de welig begroeide berghelling en daarachter het zich wijd uitstrekkend landschap, is iets geheel eenigs in deze landstreek op zichzelf een uitstapje naar de oude veste waard. Onwillekeurig gingen wij zoeken naar de dertig steden en vierhonderd dorpen. Steenvoorde, Hazebrouck en andere

nabijgelegen plaatsen kan men duidelijk onderscheiden; St. Omer ligt achter boomgroepen verscholen. Calais werd ons aangewezen door een boogschutter, wiens kennis ons overigens niet zeer uitgebreid voorkwam, maar wanneer men een kaart van Fransch-Vlaanderen bij zich heeft, kan men hier bij helder weder uitstekend een demonstratie van practische aardrijkskunde houden. Het weder was helder genoeg, maar een kaart hadden wij niet en zoo kwam van de demonstatie niet heel veel terecht. Trouwens, al is de ligging van Cassel de grootste merkwaardigheid van de plaats, het stadje zelf met zijn steile kromme straten, verlaten pleintjes, steegjes en sloppen, een echt type van een ville morte, bezit nog eenige gebouwen, belangrijk genoeg, om ze althans van buiten te bekijken, waarvoor wij nog juist den tijd hadden.

Veel straten zijn er niet, de berg, waarop de stad gebouwd is, heeft een langwerpigen vorm, de hoofdstraat volgt den weg van den berg en loopt uit, natuurlijk op de Grand-Place, een eveneens langwerpig plein, waaraan het oude Raadhuis staat, een niet onaardig Renaissance-bouwwerk van berg- en baksteen in een stijl, die tusschen Vlaamsche en Fransche Renaissance in staat. Het is tot een museum ingericht en heeft blijkbaar bij die gelegenheid een herstelling ondergaan. Aan de overzijde van het plein staat een ander Renaissancegebouw, fijner van vormen en van een geheel Fransch karakter, maar niet gerestaureerd; men noemde het de Conciergerie en het is, naar wij meenden te moeten aannemen, thans als raadhuis in gebruik. Naast het oude raadhuis is een terras met een hardsteenen keermaar aan de voorzijde, blijkbaar uit den Louis XV tijd, in het midden van den muur bevindt zich een nis met een bassin er voor. Hier was blijkbaar vroeger de beroemde fontein, die gevoed werd door een springbron op den top des bergs gelegen. De fontein geeft thans geen water meer en het bassin is door een hek omsloten, maar aan de andere zijde van het raadhuis op een klein zijpleintje staat een andere fontein met een bronzen beeldje, die wel water gaf. Wij hadden geen tijd om te onderzoeken, of de op deze hoogte zeker zeer merkwaardige springbron nog aanwezig is en nog steeds de stad voldoende van water voorziet, dan wel of de laatstvermelde fontein somtijds door opgepompt water gevoed wordt. Dit laatste is wel het meest waarschijnlijk, want op den berg buiten de voormalige wallen liggen verscheidene villa's en woonhuizen, die wel niet elk een eigen watervoorziening zullen bezitten.

Achter het oude raadhuis loopt een straat, die zooveel hooger ligt als het marktplein, dat het straatniveau gelijk komt met den vloer van de eerste verdieping van dit gebouw en de daarnaast gelegen huizen. Dit is de Rue de l'Hopital, zoo geheeten naar een middeleeuwsch gebouw, dat thans nog als ziekenhuis schijnt dienst te doen. Die straat loopt uit op het kerkplein aan het oostelijk uiteinde der stad. Hier staat de kerk Notre-Dame, de voornaamste der twee parochiekerken, die men met twee of drie kloosters, als geestelijke gestichten vermeld vindt. Het zooeven genoemde hospitaal kan wel een dezer kloosters geweest zijn, de toegang toch heeft veel van een kloosterpoort.

Het kerkplein is, na het emplacement der voormalige citadel, het hoogste punt der stad; de kerk uitwendig kenbaar als een drieschepige hallenkerk in eenvoudige dertiende-eeuwsche vormen, met zwaren onvoltooiden toren op het kruis, bereidde ons dezelfde verrassing als in Poperinghe, ook hier de pijlers veranderd in Dorische kolommen met entablementen, misschien wel door denzelfden bouwmeester der achttiende eeuw, waaraan ook de vormen doen denken, die men aantreft aan het zeer sobere westportaal. Men moge een voorstander zijn van het beginsel, dat elke tijd zijn eigen stijl gebruiken moet bij aanbouw of herstelling aan oude bouwwerken, het valt niet te ontkennen, dat toch de rigoureuze toepassing van dit beginsel, zooals wij die te Poperinghe en hier aantroffen, een indruk maakte, die nu niet juist met onze aesthetische opvattingen strookte. Aan het kerkplein, wat achteraf en op den kant van de berghelling, staat nog een kleine Renaissance-kerk of kapel, met een beeldje van den heiligen Antonius boven den ingang. Het kan ook een andere heilige zijn, die daar vergeten staat, want het gebouwtje scheen ongebruikt en er was geen levende ziel in de buurt, aan wie men inlichting kon vragen.

Wij waren de eenige passagiers, die het electrisch tramwagentje bestegen, om weldra de eenmaal onneembaar geachte vesting Mont-Cassel weder te verlaten. Zigzagsgewijze bergafwaarts ging het veel sneller zonder stroomverbruik en weder passeerden wij de schilderachtige molens en menig fraai uitzichtspunt.

Wij hadden gaarne den geheelen berg eens omgewandeld; van de noordzijde, waar de helling steiler schijnt, en men gedeeltelijk met trappen afdaalt, moet het aanzien nog mooier zijn, dan van de zuidzijde, maar om dit waar te nemen zou men eigenlijk van Steenvoorde te voet naar Cassel moeten wandelen.

Dat doen wij eens, zoo hebben wij ons voorgenomen, wanneer wij weder eens tijd hebben voor een voettocht en dan zorgen wij een goede kaart van Noord-Frankrijk bij ons te hebben en maken boven op de citadelhoogte, waar men een groot stuk van die kaart in natura voor zich heeft, ons plan voor het bezoeken van de talrijke grootere en kleinere plaatsen van deze landstreek, die door haar volkstaal nog aan Nederland verwant is en vele herinneringen bewaart, die tot onze geschiedenis behooren.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In een der zalen van American hôtel te Amsterdam was gisteravond door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten eene vergadering belegd met fabrikanten en leveranciers van bouwartikelen, ten einde van gedachten te wisselen over de middelen die zouden kunnen worden aangewend ter bestrijding van het provisiemisbruik, d.i. het bedingen door en het aanbieden of geven van provisie aan architecten over leveranties of werken, die onder hun beheer worden gedaan of uitgevoerd.

Ruim 60 firma's hadden, ingevolge de tot hen door den B. N. A. gerichte circulaire, sympathie betuigd met het streven van den Bond en de wenschelijkheid der bestrijding van het kwaad erkend, en een 30-tal hunner was ter vergadering verschenen om met het bestuur van den Bond overleg te plegen.

Uit de gedachtenwisseling bleek, dat het misbruik in velerlei vormen en nuances bestaat en dat de aanwezigen zonder onderscheid de onzuiverheid der uit het misbruik voortvloeiende verhoudingen betreurden. Niettemin werd de moeilijkheid om tot doeltreffende maatregelen te komen niet voorbijgezien, gegeven de verscheidenheid der vormen, waaronder zich het euvel openbaart en de gerechtvaardigde vrees van den leveranciers om zich te benadeelen in zijn zaken, wanneer hij met het misbruik breekt zonder de zekerheid te hebben, dat ook zijn concurrenten dit doen. Eenerzijds werd gemeend, dat slechts heil te verwachten was van een actie van de architecten alleen, die enkel door een gemeenschappelijk optreden hunner organisatie te verkrijgen zou zijn; anderzijds werd betoogd, dat de steun der leveranciers, bij voorkeur georganiseerd, bij die actie onmisbaar was te achten. De groote meerderheid der

aanwezigen was van de laatste meening en besloten werd, dat tot de verschillende vereenigingen van leveranciers het verzoek gericht zal worden tot het instellen van een onderzoek bij de aangeslotenen naar aard en omvang van het misbruik, om daardoor in het bezit van feitenmateriaal te komen, en daarna te trachten die vereenigingen in een federatie saam te brengen met het doel het aanbieden of geven van provisie door de aangeslotenen te verbieden en strafbaar te stellen. Het signaleeren van hen, die zich aan het misbruik schuldig maken, werd daarbij wenschelijk geacht.

Prijsvragen.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Prijsvraag-Kalenderomslag voor 1912.

Ingekomen zijn 12 antwoorden onder de volgende motto's:

1. „Vlakversiering",
2. „Kleur op Kleur",
3. „Oranje-Zwart",
4. „Venus",
5. „Schoonheid en Wetenschap",
6. „Winter",
7. „Energie",
8. „Terra Cotta",
9. „Sonata",
10. „21 Januari",
11. „Zandlooper" (get.),
12. „Varen".

Als het best geacht ontwerp werd bekroond en voor uitvoering aangewezen No. 8, „Terra Cotta", 't geen bleek te zijn van den heer W. Bogtman te Haarlem.

Het rapport der beoordeeling verschijnt in het volgend nummer. Alle ontwerpen zullen gedurende de aanstaande week in het Genootschapslokaal tentoongesteld zijn.

JAN DE MEIJER,
1e Secretaris.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Hoofdstuk I. Algemeene Bepalingen.

Art. 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. Algemeene Mededinging, of

b. Besloten Mededinging op uitnoodiging.

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht, de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. Voorwedstrijd, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. Eindwedstrijd, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Hoofdstuk II. De Permanente Prijsvraagcommissie.

Art. 3. De Permanente Prijsvraagcommissie is een zelfstandig lichaam en bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die deze regelen vaststelden en zich verbonden hebben de toepassing daarvan voor te staan, verder in deze regelen aangeduid met: „de constitueerende vereenigingen". Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en deze desgevraagd adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de constitueerende vereenigingen, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden en de bevoegdheid der commissie, benevens de wijze van verkiezing en het aftreden harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de constitueerende vereenigingen goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eenigerlei wijze door hen is geadviseerd. Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.

De uitschrijver van een prijsvraag, die te zijner voorlichting en hulp de tusschenkomst van de Commissie verlangt, zal, ingeval de werkzaamheden der Commissie zich dientengevolge verder uitstrekken dan het geven van advies alleen, de daaruit voortvloeiende kosten tot een, zoo mogelijk voor elk geval afzonderlijk, vooraf te bepalen bedrag vergoeden.

Indien door een prijsvraag-uitschrijver de tusschenkomst van een der constitueerende vereenigingen wordt verlangd, zal hij in gelijke omstandigheden deze som aan de vereeniging afdragen.

Hoofdstuk III. De Jury.

Art. 4. De jury wordt benoemd door den prijsvraag-uitschrijver, desverlangd geadviseerd door de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten daarin de meerderheid vormen.

Art. 5. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 6. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen, om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 7. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die, aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet meer dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 8. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, gedetailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis

MONT-CASSEL.

De Kerk Notre-Dame.

Het Oude Raadhuis.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
46ste Jaargang No. 48.

van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd, desverlangd in overleg met de permanente commissie.

Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone jury-leden.

De jury neemt al haar besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp, door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Art. 9. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gepubliceerd in de organen der constitueerende vereenigingen en ter publicatie medegedeeld aan de door de permanente commissie aan te wijzen vakbladen.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd vóór den datum van inlevering, gesloten.

Hoofdstuk IV. Het Programma.

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd, alvorens tot publicatie zal worden overgegaan. Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt voorgeschreven, of indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.

De namen der jury-leden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerpteekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten in het programma of daarbij behoorende stukken worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonymiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „....“ verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

b. een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 14. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt een gedetailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 15. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Inzenders buiten Nederland in Europa woonachtig, zijn verplicht tegelijk met de afzending van hun ontwerp, telegrafisch daarvan kennis te geven aan het adres van inlevering.

De ontwerpen van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op den in het programma vermelden datum aan het adres der inlevering ingekomen zijn.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag, in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal, behoudens het in de vorige alinea bepaalde, buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met een fractie van het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn volgens de hier te lande geldende honorarium-regeling voor bouwkundige werkzaamheden [1]) en wel voor:

werken der eerste klasse 1/2 van het honorarium;
werken der tweede klasse 4/7 van het honorarium;
werken der derde klasse 5/7 van het honorarium;
werken der vierde klasse van f 30000 en hooger 5/7 van het honorarium; werken der vierde klasse van f 1200.— f 30000 7/7 van het honorarium, met dien verstande, dat bij bouwsommen gaande boven het in de tabel voorkomende maximum het oordeel over de juistheid van het bedrag der uit te loven prijzen bij de permanente commissie berust.

Deze normen zullen in 't algemeen als maxima gelden; de permanente commissie beoordeelt in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan, of dat in bijzondere gevallen waarin omvangrijke werkzaamheden van de mededingers gevraagd worden, termen aanwezig zijn deze bedragen hooger te stellen.

Ingeval het bedrag der uit te loven prijzen niet is vastgesteld in overleg met de permanente commissie blijft niettemin aan haar het oordeel over de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk en de hoegrootheid der bouwsom. In alle gevallen waarin geen bouwsom is aangegeven en het bedrag der prijzen niet in overleg met de permanente commissie is vastgesteld, beslist deze laatste over de juistheid van het bedrag. Het bedrag der toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding

[1]) Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor architecten, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw, die ,het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag, als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd.

Het totaal bedrag van belooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde. Aan ieder der uitgenoodigden voor den eindwedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondendent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerst-bekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij besloten prijsvragen zal ieder uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van het werk, met inachtneming van het in het slot van alinea 1 van dit art. gemaakte voorbehoud.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.

Elk prijsvraagontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken en dit te publiceeren of te reproduceeren.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij een prijsvraag in twee gedeelten, vóór- en eindwedstrijd, zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst na den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarop de jury-rapporten ter inzage liggen.

De toegang tot de tentoonstelling zal voor de mededingers kosteloos zijn.

Art. 18. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle schaden worden verzekerd.

Art. 19. Alle ontwerpen, behalve het eerst-bekroonde, dat het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijft, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz., vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Hoofdstuk V. Slotbepalingen.

Art. 20. De Algemeene Regelen zullen om de 5 jaar worden herzien op de wijze als bij art. 12 van het Huishoudelijk Reglement voor de permanente commissie is geregeld.

Tusschentijdsche wijzigingen kunnen door de permanente commissie of een der constitueerende vereenigingen worden voorgesteld en zullen op dezelfde wijze behandeld worden.

Art. 21. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen, die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1e. dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger, hetzij bij samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen;

2e. dat, wanneer een der constitueerende vereenigingen of die, welke deze regelen aanvaard hebben, wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de permanente commissie;

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studeprijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie.

Samengesteld en goedgekeurd in Juni 1910, herzien in October 1911, door de constitueerende vereenigingen, zijnde:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Het Genootschap „Architectura et Amicita" te Amsterdam,
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam,
ALBERT OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Officieel gedeelte. — Adres in zake het voormalig Beursgebouw te Vlissingen. — Afdeeling 's-Gravenhage, vergadering van 20 November 1911 — Afdeeling Utrecht, vergadering van 14 November 1911.

Berlijnsche indrukken, door H. T. Karsten (slot).

Een «Denkschrift» van den Bond van Duitsche Architecten. Antwoord van de Vereeniging van Hoogere Technische Staatsambtenaren van het Koninkrijk Beieren en van de Beroepsvertegenwoordiging der Hoogere Saksische Rijksbouwkundige ambtenaren (uit de Deutsche Bauzeitung).

Brieven uit Goes. Gewapend beton zeeweringen.

De Nederlandsche Hervormde kerk te Gennep, door P. van der Weiden (met afbeelding).

ARCHITECTURA No. 47. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Gratis Reclame door een dagblad.

Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (vervolg).

Naar aanleiding van een courantenstukje.

Monumentale Schilderkunst, door A. W. Weissman.

Het voormalig Beursgebouw te Vlissingen, met afbeelding.

Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 47. Echo's. Heemschut en monumentenzorg onnatuurlijk?

Barokkunst (slot), met dubbele losse plaat.

Gemoedelijke samenspraak.

Afbeeldingen. Raadhuis te Zandvoort, arch. Joh. Jansen.

DE INGENIEUR No. 47. De jongste stormschade aan eenige zeedijken in Zeeland, o.a. nabij Bruinisse en Ierseke, door A. Groothoff c.i., met afbeeldingen.

Het machine-laboratorium der Technische Hoogeschool te Delft, door P. Meijer, Hoogleeraar T. H.

Wijziging aan het Departement der B. O. W. in Nederlandsch-Indië.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. van Ing. van 18 November 1911.

Ingezonden stukken. Handenarbeid bij het drijven van tunnels en galerijen, door R. W. van der Veen m. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 47. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — De levende natuur in de versieringskunst (slot). — Gemengd. — Berichten.

DE AANNEMER No. 47. Aansprakelijkheid.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 21. De moderne tegelfabricatie. — De invloed van koolzure kalk op de eigenschappen van de klei. — De practische inrichting van stoomketel-installaties. — Mededeelingen. —

HET HUIS OUD EN NIEUW Nos. 10 en 11. Het October-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift bevat een artikel over Oud Gouda, eenmaal een kunststad en thans nog rijk aan overblijfsels, waarvan de voornaamste en meest bekende hier besproken en afgebeeld worden.

De kerk en de glazen, o.a. het laatst gerestaureerde transept-raam komen daarbij natuurlijk ook ter sprake.

De heer C. Keulers geeft vervolgens een beschrijving van de kerk en den toren te Loon op Zand tusschen Tilburg en Waalwijk in de Brabantsche heide. De toren is wel het belangrijkste, een van die steenen renzen, in vrij grooten getale over Brabant verspreid en waarvan men zich verwondert, hoe de weinig talrijke bevolking dezer veelal niet groote dorpen in staat geweest is, zulke monumenten te stichten. In de rubriek Toelichting bij de Platen vinden wij afbeeldingen van het R. K. Sanatorium te Groesbeek

Het November-nummer opent met een Causerie over oude kunst van H. A. Werner, naar aanleiding van eenige meubelen en voorwerpen, die hier afgebeeld worden.

Verder treffen wij aan een korte mededeeling over het Labyrinth van Kreta, waaromtrent nieuwe muurschilderingen eenige meerdere kennis aan het licht gebracht schijnen te hebben.

De heer Lambert te Riele wijdt verder nog eenige woorden aan de nu wellicht onherstelbaar vernielde graftombe der heeren van IJsselstein, welke hij vroeger herstelde.

Ook in deze aflevering ten slotte nog afbeeldingen van het sanatorium te Groesbeek.

Varia.

EEN ATLAS DER NEDERLANDSCHE STEDEN UIT DE 16e EEUW.

In een correspondentie uit Brussel vestigt de „N. Rott. Courant" de aandacht op een Belgische uitgave, welke ook voor ons land van groot belang geacht moet worden. Wij bedoelen den Atlas des villes de la Belgique au XVI siècle. — Cent plans du géographe Jacques de Deventer. (Bruxelles. Weissenbruch en Falck).

De geschiedenis van dit werk is uit meerdere oogpunten merkwaardig. Jacob Roelofszoon uit Deventer behoort tot die mannen, welke de Nederlanders van Karel V en Philips II beroemd hebben gemaakt op wetenschappelijk gebied. Zijn naam behoort met eere genoemd te worden onder de Nederlandsche kaartenmakers der 16de eeuw, naast Marc Gerard (plattegrond van Brugge, 1525), Jan Thevelijn en Jacob Destrez (plattegrond van Ieperen, 1564), den Antwerpenaar Ortelius en Mercator uit Rupelmonde, den Duitscher Braun, wiens werk van 1572—1581 te Keulen verschenen (Civitates orbis terrarum), vooral met behulp van Nederlanders, als Hogenberg uit Mechelen, Hoefnagel en Chaymox uit Antwerpen, Remacle Limbourg uit Luik, tot stand kwam. Ook aan het werk van Jacob van Deventer heeft Braun ongetwijfeld veel te danken; hij is als het ware het prototype, waarnaar gedurende anderhalve eeuw de uitgevers van studiekaarten zich richtten.

Reeds jong moet Jacob zijn geboortestad Deventer verlaten hebben, in 1536 maakte hij een kaart van Brabant, welke hij aan den Raad van dat gewest aanbood en welke met vier pond betaald werd; in hetzelfde jaar gaven de Staten van Holland hem 400 guldens voor een kaart „van de landen van Holland", gemaakt door „Jacob den landmeter", in 1542 maakte hij op bevel der regeering een kaart van Zeeland, gevolgd door die van Gelderland, Friesland en bijna alle andere gewesten der Nederlanden. Van deze kaarten, die geteekend, niet gegraveerd waren, zijn geen exemplaren tot ons gekomen; men kent ze slechts uit copieën gemaakt door Ortelius, terwijl die van Zeeland voorkomt in de uitgaven der reisbeschrijving van den Florentijnschen edelman Guicciardini (1567), die zelf over de stad Deventer handelend zegt: „de ceste mesme ville est Jacques Deventer, grand géographe, comme il appert par plusieurs de ses oeuvres". Doch ook hooger werden de kundigheden van Jacob bekend; misschien werkte hij reeds voor Karel V, maar zeker is het, dat Philips II hem aan zijn dienst verbond, door hem een opdracht te geven van verstrekkenden aard. Hem werd namelijk gelast als geograaf des Konings, de plattegronden op te meten en in kaart te brengen van de 320 ommuurde steden, die de Nederlanden op dat oogenblik telden. Zoodoende — zegt een schrijver — liet de Koning zich den mooist mogelijken schrijn maken voor de kostbaarste parelen van zijn kroon.

Wanneer Deventer begonnen is aan dit reuzenwerk is niet zeker, maar wij weten, dat hij reeds in 1558 op een jaarwedde van 200 guldens in 's Konings dienst was; buitendien kreeg hij 2 gulden per dag, wanneer hij voor zijn werk op reis moest, en iets meer, wanneer hij in het Waalsche deel van 's Konings gewesten verbleef, daar hij dan een tolk noodig had. Zeventien jaar lang heeft de landmeter over dit werk gearbeid, voorwaar niet te lang, als men de tallooze moeilijkheden in aanmerking neemt, waarmede destijds zoo'n dienstreis en dan nog wel in tijd van oorlog en beroerten, gepaard ging! Uit de correspondentie van Viglius en Hopperus vernemen wij menige bijzonderheid omtrent Deventer's werk; wij zien er uit hoe ongeduldig de koning was om de resultaten in zijn bezit te hebben, hoe Deventer tijdens zijn rusteloos arbeiden in 's konings opdracht verouderd en verzwakt was. Bij dit alles kwam nog het ongemak, dat de niet vermogende man zeer ongeregeld betaald werd, „selon la coutume de notre cour" merkt Viglius, die er iets van weten kon, fijntjes op. Eindelijk in de maand December 1572 was het werk gereed, zooals Viglius triomfantelijk naar Madrid schreef; de koning beval herhaaldelijk het zoo snel mogelijk over te zenden, maar Viglius kon aan Philips' wensch niet voldoen. Terwijl Deventer de laatste hand aan zijn werk legde, was de stad Mechelen, waar hij woonde, in vijandelijke handen gevallen, hijzelf gevlucht met medeneming der kostbare kaarten, waarvan Viglius ten zeerste vreesde, dat de vijand deze, welke van militair belang waren, in handen zou krijgen. Spoedig echter werd het aan Viglius bekend, dat Deventer zich behouden te Keulen bevond, brief op brief werd hem geschreven om aan te dringen op toezending der kaarten, het was vergeefsch; de oude man stierf begin 1575 in Keulen. De koning liet echter door de magistraat dier stad beslag leggen op de kostbare deelen en deze kwamen spoedig daarna behouden bij Viglius aan, welke ze, uit vrees dat zij niet veilig naar Spanje vervoerd konden worden, zeer tegen den zin

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

van den steeds ongeduldigen Philips, voorloopig te Brussel hield. Hij was juist bezig de losse minuten der kaarten eveneens in handen te krijgen, toen de dood hem verraste. De drie deelen zijn later naar Madrid gegaan, waar er nu twee (het derde is verloren) op de Koninklijke Bibliotheek berusten, de geschiedenis der minuten is een roman. Zij zijn, hoe weet niemand, in handen geraakt van den gezant te Parijs, François van Aerssen, heer van Sommelsdijk (overl. 1641), wiens papieren door erfgenamen in 1859 te 's-Gravenhage geveild werden. Het was Frederik Muller, de bekende bibliofiel, die bemerkte, dat de zeer oppervlakkig beschreven verzameling plattegronden, groote waarde had, ze aankocht en aan den Staat ter overname aanbood; deze (de roman wordt tragisch) liet ook ditmaal de gelegenheid niet voorbijgaan om een „gaffe" te begaan en weigerde. De 152 kaarten werden nu door den archivaris van Friesland, W. Eekhoff, die beter geinspireerd bleek, overgenomen; de Friesche plattegronden behield hij, de 84 Belgische deed hij aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel van de hand en de overige zeilden verder het lieve vaderland door om ten slotte gedeeltelijk in verschillende archieven neer te strijken. Deze minuten nu vullen de twee deelen van Madrid aan; enkele steden ontbreken te Madrid, maar bestaan in minuut en vice versa.

In 1884 vatte de toenmalige conservator der handschriften te Brussel, de bekende aardrijkskundige Ch. Ruelens, het plan op de Belgische steden uit te geven; hij liet de kaarten te Madrid en de minuten te Brussel reproduceeren in chromo-lithografie door het Institut national de Géographie te Brussel, en in voornoemd jaar kwam de eerste aflevering uit, die geregeld door andere (elk vier kaarten met begeleidenden tekst) gevolgd werd, totdat na Ruelens' dood, zijn opvolger aan de handschriften, Emile Ouverlaux, de directie op zich nam. Deze vertrok echter spoedig uit Brussel en het werk bleef steken; ongeveer vijftien afleveringen waren toen verschenen.

Meer dan vijftien jaar bleef het werk liggen, maar de tegenwoordige conservator, pater Van den Gheijn, heeft het werk zijner voorgangers weer opgenomen; wederom volgen de afleveringen elkaar geregeld op, reeds een viertal zijn er sedert de wedergeboorte verschenen, zoodat men nu verzekerd kan zijn dat binnen een paar jaren het werk compleet voor ons zal liggen.

Het zal een geheel zijn, dat de Belgische geschied- en aardrijkskundigen eer aan zal doen en dat van het hoogste nut zal zijn voor alle beoefenaars der wetenschappen. Deze verzameling stedekaarten van een land uit de 16de eeuw zal er eene zijn welke slechts weinige, misschien geen enkel ander land zou kunnen vertoonen. Behalve één land, en dat is het onze! Welke uitgever, welke geleerde spant zich er voor om de noodzakelijke aanvulling van den Belgischen atlas van Deventer uit te geven, den Nederlandschen? Het geldt hier een zaak van nationale eer!

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdopzichter, bij de gemeentereiniging te Arnhem, tegen 1 Januari a.s. Jaarwedde f 1600, welke door drie 3-jaarlijksche verhoogingen kan worden f 1900. Leeftijd niet ouder dan 35 jaar. Eindiploma Hoogere Burgerschool zal tot aanbeveling strekken. Benoeming voorloopig voor één jaar. Sollicitaties per gezegeld adres aan den Burgemeester vóór 15 December a.s. Nadere inlichtingen bij den Directeur der Gemeentereiniging, Walburgstraat 1. (1)

— Bouwkundig-Opzichter-Uitvoerder, voor de uitvoering van een groot werk, waarin veel gewapend beton. Aanbiedingen onder lett. V R 929, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Practisch bouwk. Opzichter. Brieven No. 43058. bur. der N. Rott. Courant. (1)

— Chef-Teekenaar die de leiding der geheele zaak op zich kan nemen aan Meubelfabriek en Meubileerinrichting. Brieven, No. 42668, Bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Onderbaas, bij een firma in Gewapend Beton. Brieven onder No. 46336 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 9 DECEMBER 1911. No. 49

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIEN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Bavaria te München.

Een herinnering uit de vorige eeuw.

Den 28sten November was het honderd jaar geleden, dat Maximiliaan II, Koning van Beijeren, geboren werd, en op denzelfden datum was het drie-en-zestig jaar geleden, dat de beeldhouwer Ludwig von Schwanthaler te München overleed.

Deze eigenaardige coïncidentie voert ons in gedachten naar de Theresienwiese te München aan den voet van het kolossale Bavaria-beeld, dat daar staat met de Ruhmeshalle als achtergrond; zij voert ons ook terug naar den tijd toen dit monument ontstond en een tijdlang uitbundig bewonderd werd, het midden der negentiende eeuw.

Een tijdlang bewonderd, want thans gaat niemand meer naar München, alleen of voornamelijk, om Schwanthaler's beeld of Leo von Klenze's tempelbouw te zien; er is zooveel mooier kunst te zien, dat de vreemdeling, die niet veel tijd heeft, de Theresienwiese wel eens onbezocht laat of de Bavaria hoogstens een vluchtig beleefdheidsbezoek brengt.

Wat moet dat een andere tijd geweest zijn, toen dit wonderwerk, zooals men het noemde, ontstond; berichten uit dien tijd klinken ons, als afkomstig uit een verleden veel verder dan vijftig of zestig jaren achter ons, bovendien is er iets romantisch of dramatisch in de geschiedenis van de Münchener kolosse, hetgeen ons niet verwonderen kan, want niet ten onrechte wordt het tijdperk als dat der romantiek aangeduid.

Maximiliaan II heeft wel het beeld onthuld, maar het het denkbeeld van de stichting is uitgegaan van zijn vader Ludwig I, die, zooals bekend is, zeer veel voor de verfraaiing van zijn hoofdstad over had.

Schwanthaler had reeds in 1840 een model van het beeld driemaal levensgroot gereed. De koning kwam het zien en was zoo opgetogen over het werk, dat hij den beeldhouwer zeide: „Gij zult er onsterfelijk door worden, evenals Phidias door zijn Pallas Athene", en de Koning verordende, dat de uitvoering in brons zou plaats hebben in dezelfde afmetingen, die eertijds dat wonderwerk der oudheid gehad had.

Of de koning daaromtrent over authentieke gegevens beschikte is niet bekend, maar het beeld zou bijna 16 Meter hoog moeten worden en op een voetstuk van graniet van nagenoeg 8 Meter komen te staan. Er werd bij de door den koning nabij de Nymphenburger-straat gestichte bronsgieterij een 40 Meter hoog modelhuis gebouwd. Daarin metselde men eerst een postament van een tiental voeten hoog en daarop werd het ijzeren geraamte voor het model opgebouwd. Op dit geraamte werd eerst de kern gemodelleerd en daaroverheen gaandeweg de vormen van het beeld; daarmede waren verscheidene maanden gemoeid en toen besteedde de beeldhouwer nog zes weken aan de studie der draperie. Reusachtige lakens van nat zeildoek waren in het modelhuis opgehangen, en dagen lang zat Schwanthaler daar in een leunstoel, het werk der draperie dirigeerend, waarmede zijn leerlingen en helpers bezig waren. Daarop volgde eerst het afvormen in alle onderdeelen.

De geheele vervaardiging van het model duurde vier jaren, van 1840 tot 1844; dit kwam in de eerste plaats daardoor, dat in de wintermaanden niet in het vochtige materiaal gewerkt kon worden en eerst in den herfst van 1841 kwam de eikenkrans gereed, die de Bavaria in hare linkerhand 3 Meter boven haar hoofd houdt; het kleimodel was toen voltooid. Het volgende jaar verstreek met het maken van de omhulling rondom het model en de verdeeling van dit omhulsel in verschillende stukken met het oog op het gieten in brons. Daarbij waren vele moeilijkheden, die aanvankelijk onoplosbaar schenen, te overwinnen. En altijd met en onder zijn leerlingen was Schwanthaler zelf hierbij aan te treffen, steeds zelf medewerkend, helpend, wijzigend, verbeterend, want hij alleen nad het beeld, zooals het worden moest, steeds in zijn geheel voor zijn geestesoog, zoodanig, dat hij alles wat niet met het geheel in overeenstemming was, onmiddellijk opmerkte en geen enkele afwijking zijn blik kon ontgaan.

Toen nu eindelijk het kleimodel, dat eerst naakt gemodelleerd was en daarna gedrapeerd, even zorgvuldig als een marmeren beeld geretoucheerd was, begon men er de buitenste gipsomhulling op te brengen. Na verharding werd deze er in stukken afgenomen en de klei uit het binnenste verwijderd. Daarna werd een gipskern van kleinere afmetingen binnen gereedgemaakt en daaromheen werden de stukken der gipsomhulling weder opgebouwd en samengevoegd. Toen dit geschied was en de gipsomhulling van buiten genoegzaam versterkt en bevestigd was ging men over tot het gieten van het gipsmodel.

Dit gebeurde in den herfst van 1842, maar toen kwam nog het moeilijkste, namelijk de laatste afwerking van het, wegens zijn ongewone afmetingen, moeilijk te overzien geheel, opdat de schoonheden der onderdeelen in harmonische overeenstemming gebracht zouden worden tot een als eenheid sprekende, plastische vrouwengestalte. Dit was slechts mogelijk door beschouwing en bestudeering op een met oordeel bepaalden afstand. Schwanthaler, wiens gezondheid reeds te wenschen overliet, moest dezen moeizamen, den geest afmattenden arbeid, die evenwel voor het welslagen van de groote en gewaagde onderneming beslissend mocht heeten, in de koude en stormachtige Novemberdagen ter hand nemen, want Stiglmayer, de bronsgieter, was met zijne niet minder omvangrijke voorbereidende werkzaamheden in de gieterij nagenoeg gereed en ook de koning drong op spoed aan. De houten wanden van het modelhuis werden nu afgebroken en door een tentvormig omhulsel van zeildoek vervangen. Voor de eerste maal aanschouwde de meester nu met zijn lichamelijk oog de Bavaria vrijstaand, zooals zijn geestesoog zich haar had voorgesteld. Hij werd daardoor zoodanig aangegrepen en opgewonden, dat hem een koorts overviel, die hem verscheidene dagen aan zijn woning gebonden hield. Van nu af had hij rust noch duur; Stiglmayer werd doodelijk ziek en ook Schwanthaler gevoelde, dat zijn eigen dagen geteld waren. De gedachte aan de mogelijkheid, dat hij van het werk, dat hem onsterfelijk zou maken, zou moeten scheiden, alvorens er de laatste hand aan te leggen, kwelde zijn ziel bestendig.

Schwanthaler was van den morgen tot den avond, ook in het slechtste weder ter plaatse en toen zijn toenemende ziektetoestand hem het loopen onmogelijk maakte, liet hij zich er heen rijden of dragen. Men kon hem dan in een hoek van een rijtuig zittend, in pels en dekens gewikkeld, om het standbeeld zien rijden, met geoefend oog wikkend en metend, terwijl op de steigers zijn leerlingen en helpers zijn wenken en woorden opvingen, om daarnaar te wijzigen en te verbeteren wat noodig was. Als het niet naar zijn wensch ging, gebeurde het menigmaal, dat hij, zijn ziekte vergetend, geërgerd uit het rijtuig sprong en ijlings de steigers beklom, om met eigen hand nog veranderingen of correctie's aan te brengen. Zoo trof hem eens de koning aan, te midden van zijn helpers, die hier en daar als zwaluwen tegen het reuzenbeeld gekleefd, in het gips aan het hakken waren of nieuw gipsdeeg aanbrachten. De koning riep hem naar beneden en in storm en sneeuwjacht daalde hij de ladders af, want de wind had een gedeelte van het zeildoek der omhulling weggerukt. Beneden omhelsde de koning hem, hing den van koude verkleumden kunstenaar zijn pels om en reed met hem huiswaarts, terwijl op het nabijgelegen excercitieveld de kanonnen bulderden.

„Wanneer dit eeresalvo's zijn, en een van ons beiden gelden," zei de koning, „dan gelden zij U, want elken dag van uwen arbeid is een eeredag."

Maar Schwanthalers toestand verergerde meer en meer en hoe meer zijn werk de voltooiing naderde, hoe meer hij zich tot spoed aangezet gevoelde. Eindelijk in den herfst van 1844 kon hij het model overgeven aan Miller, die Stiglmayer als chef der bronsgieterij was opgevolgd. De lichte omhulling werd verwijderd en het model der Bavaria voor de bewonderende blikken der kenners ten toon gesteld.

Het gieten van het beeld was geenszins een alledaagsch werk. Stiglmayer, die terecht de schepper der Münchener bronsgieterij genoemd wordt, was een bescheiden maar hoogst bekwaam man, die bovendien te Parijs, bij de best bekende bronsgieters, de kunst van het gieten van standbeelden geleerd had. Een groot aantal had hij er reeds gegoten, o.a. voor de z.g. Neue Residenz te München niet minder dan twaalf, de voorvaderen van het koninklijk huis voorstellend, verder een beeld van Mozart voor Salzburg, een van Jean Paul voor Bayreuth, een van Lodewijk van Hessen voor Darmstadt en een van Goethe voor Frankfort, maar een beeld van de afmetingen der Bavaria was hem nog niet voorgekomen.

Dit werk heeft Stiglmayer niet ten einde mogen brengen. Ferdinand Miller had nog zes jaren noodig voor het gieten en opstellen van het beeld op het granieten postament, ter plaatse, waar het thans nog staat.

Schwanthaler heeft het daar nimmer gezien, want hij overleed in 1848, een jaar, dat voor Beyeren van groote beteekenis geweest is. De revolutionnaire beweging, die zich over geheel Europa openbaarde, noopte koning Ludwig I tot het afstand doen van de regeering, ten behoeve van zijn zoon Maximiliaan II, die ook wel het zijne tot de verfraaiing van München gedaan heeft, doch in dit opzicht toch niet in de schaduw zijns vaders kan staan, die eerst in 1868 op hoogen leeftijd overleed en ook als exkoning nog voortging met de bevordering der kunst, waardoor hij zich een waardiger plaats in de geschiedenis heeft verworven, dan door zijn regeeringsdaden.

Schwanthaler's en Stiglmayer's borstbeelden kregen elk een plaats in de Ruhmeshalle, die zij verdiend hebben. Of de geschiedenis hen op grond daarvan het brevet van onsterfelijkheid zal uitreiken, is echter twijfelachtig en zal dit eenmaal blijvend aan Schwanthaler worden toegekend, dan is het toch zeer de vraag of de Bavaria, hoe kolossaal ook, daarbij veel gewicht in de schaal zal leggen.

Maar het was toch wel een merkwaardige tijd, toen deze schepping ontstond en zeer bewonderd werd; dat tijdperk van Ludwig I is er in elk geval een geweest van groote beteekenis voor de Münchener kunst en voor de Duitsche kunst in het algemeen. Wellicht vinden wij af en toe gelegenheid, er nog een en ander uit te vermelden.

De Oorsprong der Musea.

De tempels van Athene, Delphi, Olympia, Rome en vele andere steden waren niet alleen versierd met een groot aantal beelden en schilderstukken, men vertoonde er ook curiositeiten, planten, dieren, wapenrustingen en andere merkwaardigheden.

Zoo zag men bijvoorbeeld te Athene, in den tempel van den Olympischen Jupiter een Indische slang, in den tempel van Esculaap een Sarmatisch harnas van paardenhoeven gemaakt en in een anderen tempel het kuras van Masistius een Perzisch veldheer, een zwaard van Mardonius enz.

Te Sparta hing aan het plafond van een tempel een ei, naar men zeide van Leda, en de lans van Agesilas. Te Gortys in Arcadië vond men de wapenrusting en de lans van Alexander; te Nemea en te Delphi, wapenrustingen van Mithridates; te Sycione in den tempel van Esculaap een walvischrib en voelhorens van Indische mieren; te Smyrna, in een tempel een geheel arsenaal, een lachspiegel en allerlei instrumenten.

Te Rome vertoonde men in den tempel van Venus Genitrix, een wapenrusting gemaakt van paarlen uit Brittannië en geschonken door Julius Caesar; in den tempel der Concordia, den ring van Polycrates in een gouden etui, vier olifanten van gepolijst zwart obsidiaan; in een tempel ter eere van Augustus een kaneelwortel op een gouden schaal; in een tempel van Mars het zwaard van Julius Caesar en in een tempel van Sancus, een Sabijnsche godheid, de kluwen en het spinrokken van Tanaquil, gemalin van Tarquinius den Oude; in een tempel van Fortuna een koninklijk gewaad, vervaardigd door de zoo even genoemde vorstin en gedragen door Servius Tullius.

Te Capua bewaarde men in den tempel van Diana een krokodel, gevonden in een meer in Mauretanië, olifantstanden, groote slangen, enz.

Wanneer men uit de schrijvers der oudheid alle berichten wilde verzamelen, betrekking hebbende op hetgeen de tempels aan merkwaardige zaken bezaten, zou men met dezen inventaris een geheel boekdeel kunnen vullen en daaruit zou blijken, dat de tempels soms tevens musea waren in de volle beteekenis, die wij thans aan dit woord hechten.

Ook de gidsen, Ciceronen, menschen die er uitsluitend hun werk van maakten, vreemdelingen in de tempels rond te leiden, ontbraken niet; men vond hen, gelijk nog heden, aan den ingang met meer of minder brutaliteit hun diensten aanbiedend en, al naar de grootte van de fooi, meer of minder spraakzaam en ijverig in de mededeeling van wetenswaardige, zij het ook niet altijd even geloofwaardige bijzonderheden.

Bij de schrijvers der oudheid stonden zij niet altijd even goed aangeschreven en naar Pausanias te oordeelen zou men gelooven, dat de soort nog niet heel veel van aard veranderd is.

In de middeleeuwen en later werden de christelijke kerken en gestichten de veilige bewaarplaatsen van vele kunstwerken en andere merkwaardigheden en daar, waar zij in het ongestoord bezit bleven, waar geen beeldenstorm of oorlogsgeweld verwoesting aanbracht, vindt men nog menige kerk, menig klooster, menig campo-santo, dat evengoed een museum, als een heiligdom kan heeten.

De opkomst der particuliere verzamelingen dateert uit den tijd der Renaissance. In Rome is in de oudheid voorzeker ook menige particuliere verzameling geweest, maar daaromtrent zijn de berichten vrij schaarsch. In den nieuweren tijd, werd het, op het voorbeeld der Italiaansche grooten, de gewoonte van vorsten om verzamelingen van kunstwerken, naturalia, curiositeiten, enz. aan te leggen en bijna overal hebben deze verzamelingen later de kern gevormd der openbare Staatsmusea, die thans tot de meest gewaardeerde instellingen op het gebied van kunst en wetenschap gerekend worden.

Door sommigen wordt wel eens in het algemeen het nut van musea in twijfel getrokken, maar telkens zien wij nieuwe oprichten, meer en meer voor speciale doeleinden, zoodat er vooreerst niet veel gevaar bestaat, dat de bestaande musea als instellingen van weinig nut zullen worden gesloten. Eenige hervorming in het museumwezen is echter hier en daar wel gewenscht en zal ook in den loop des tijds wel worden aangebracht, waar zij noodig blijkt.

Vervalsching van Kunstwerken.

De dood van den Franschen schrijver Paul Eudel ,die dezer dagen gemeld werd, heeft opnieuw de aandacht gevestigd op de vervalsching van kunstwerken. Eudel toch dankt zijn bekendheid in hoofdzaak aan een boek, dat hij 25 jaren geleden over genoemd onderwerp 't licht deed zien.

Reeds in 1878 waarschuwde Lecoq in een bericht over toen onlangs ontdekte fresco's in het oude Hotel Dieu te Chartres, tegen de apocriefe Paduanen, Medailles naar antieke nagemaakt te Padua, te Florence, te Lyon en in Holland, tegen de valsche merken van Sêvres, boekbanden met vervalscht ijzeren beslag en andere bedriegerijen.

Terzelfdertijd ongeveer schreef de toenmalige directeur van het Musée Cluny te Parijs in een tijdschrift, dat, wanneer men de vervalschingsindustrie zoude willen volgen en het groote aantal valsche emailwerken, bronzen, ivoorwerken, ceramische producten enz. enz. opsommen, die allen van modernen oorsprong zijn, die heden ten dage verschijnen op onze openbare veilingen, waar zij geregeld terugkeeren, om vandaar over te gaan in de collectie van een of ander onervaren verzamelaar, om, zoodra zij herkend zijn, daaruit te worden verwijderd en zich dan opnieuw in de veilingzaal te vertoonen, voorwaar de lijst, die men zou kunnen opmaken, zou zeer lang worden, want het bedrog wordt op groote schaal uitgeoefend.

Du Sommerard voegt er bij, dat de namaaksels dikwijls zeer gebrekkig zijn. Waren zij altijd zoo, dat zij den kunstzin bevredigden en blijk gaven van groote vaardigheid in het handwerk, dan zou men de bedrogen verzamelaars kunnen troosten met de woorden van den Russischen keizer Nicolaas, die voor zijne verzamelingen te Tzarskoje-Selo eens twee prachtige gedreven schilden, voor werk van de zestiende eeuw gekocht had. Later vernemende, dat men hem had beet gehad en dat de schilden gemaakt waren door een Fransch kunstenaar van naam, riep de Keizer uit: „Wanneer ik had kunnen veronderstellen, dat men nog heden in staat was zulke meesterstukken te maken, zou ik ze betaald hebben met het dubbele van den prijs, die ik er nu voor gegeven heb, geloovende dat zij oud waren."

Reeds in de oudheid vervalschte men kunstwerken, maar wij gelooven niet, dat nog ooit de vervalschingsindustrie zulke vervaarlijke afmetingen heeft aangenomen als in onzen tijd.

Eudel heeft ons op vele punten de oogen geopend, maar niettegenstaande de waarschuwingen van hem en velen voor hem, neemt het kwaad met den dag grootere afmetingen aan en staat men nog vrijwel machteloos tegenover een categorie van industriëelen, die het bekende beginsel huldigen: „Mundus vult decipi, decipiatur ergo".

De Zuiderzee.

De Zuiderzee-vereeniging heeft thans uitgegeven het rapport van de commissie, door haar uitgenoodigd om verslag uit te brengen over de vraag, in welke mate gewapend beton in uitgebreiden zin van toepassing kan zijn bij den afsluitdijk, de meerdijken, de kunstwerken enz., ter bezuiniging bij de uitvoering, onder behoud van gelijke deugdelijkheid in aanleg en onderhoud.

Deze commissie was samengesteld als volgt: Jhr. mr. P. van Foreest, lid der Tweede Kamer, voorzitter; A. W. Bos, directeur der Gemeentewerken te Amsterdam; J. M. van Elzelingen, hoofd-ingenieur van den provincialen waterstaat van Zuid-Holland te 's-Gravenhage; B. Hoogenboom, oud-inspecteur-generaal van 's Rijks Waterstaat te 's-Gravenhage, secretaris; G. J. de Jongh, oud-directeur der gemeentewerken te Rotterdam; J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam en L. Volker Azn., aannemer te Sliedrecht.

Het rapport bevat in de eerste plaats een overzicht van de proefnemingen en ervaringen met gewapend beton, met het oog op de kosten van aanleg, en vooral wat betreft de instandhouding of duurzaamheid.

In de tweede plaats een overzicht van de werken in gewapend beton hier te lande aan zee uitgevoerd.

In de derde plaats de toepassing van gewapend beton bij de bovengenoemde werken van afsluitdijk, enz.

Aan dit laatste overzicht ontleenen wij het volgende:

Tot beantwoording van de aan de commissie gestelde vraag tracht zij uiteen te zetten, of en hoever bij de werken, door de Zuiderzee-vereeniging voorgestaan, de toepassing van gewapend beton met vrucht in aanmerking kan komen en wat daarmede van bezuiniging op de geraamde kosten mag worden verwacht. De commissie bepaalt zich daarbij tot het ontwerp van inpolderingen (droogmakingen) met afsluitdijk. Uitgaande van het verslag der Staatscommissie worden de beschouwingen en de opgemaakte begrootingen van kosten voor het ontwerp met afsluitdijk tot grondslag genomen.

Blijkens de Memorie van Toelichting bij het betrekkelijke wetsontwerp zijn de kosten van den afsluitdijk en van de daarmede in onmiddellijk verband staande werken begroot op f 57.100.000.

Voor het kanaal Harlingen—Piaam met inbegrip der verhooging van Frieslands zeedijk tusschen Piaam en Zurich is f 2.585.000 uitgetrokken.

Wat nu het kanaal Harlingen—Piaam enz. betreft, zullen voor toepassing van gewapend beton voornamelijk in aanmerking kunnen komen de beschoeiing en de schut- en uitwateringssluis bij het kanaal en de kaaimuur bij de buitenhaven.

Voor de beschoeiing zal gewapend beton weinig of geen besparing in aanlegkosten kunnen geven, maar met het oog op de onderhoudskosten is de toepassing aan te bevelen; bij de sluis en bij den kaaimuur acht de commissie de te verkrijgen bezuiniging ook van geringe beteekenis.

Met betrekking tot de haven wordt nog het volgende opgemerkt. Wanneer de havendammen tot de lengten, zooals is aangegeven, worden uitgezet, komt de mond nauwelijks aan de dieptelijn van 25 dM., waaruit de groote lengte van deze buitenhaven zich laat verklaren. Als de afsluitdijk gereed is, zal echter met een minder lange haven kunnen worden volstaan, daar het dan, wegens het uitsluiten der getijbeweging, gemakkelijker zal vallen een blijvende geul naar de haven te houden dan vóór dien tijd. Toch zou het geen overwegend bezwaar kunnen zijn om aan de haven maar dadelijk een meerdere lengte te geven en totdat de afsluiting is tot stand gebracht een lange buitengeul te baggeren en te onderhouden, daar de grond in den dijk kan worden verwerkt en dus onder de kosten daarvan is te begrijpen.

Zoo opgevat zou het overweging kunnen verdienen om op de aanlegkosten van de haven te besparen door den zuidelijken havendam, die de havenlengte bepaalt, een mindere lengte te geven; brengt men deze lengte bijv. op de helft, dan wordt de raming met f 140.000 verminderd. Men zou wellicht ook de breedte van de haven kunnen beperken, zoodanig dat ook de lengte van den westelijken dam tot de helft wordt teruggebracht; daarmede zou nog f 125.000 op de raming worden bespaard. De commissie heeft gemeend hierop de aandacht te mogen vestigen.

Voorts wordt door de commissie de vraag beantwoord: in hoever gewapend beton bij het maken van den afsluitdijk van toepassing kan zijn en of c. q. daarmede geldelijk voordeel in uitzicht is te stellen.

Nadat de commissie heeft betoogd, dat een afsluiting volgens het putten- en platensysteem van den ingenieur L. A. Sanders niet wel uitvoerbaar is, geeft de commissie een andere wijze van werken aan de hand, waardoor volgens het oordeel van de meerderheid vermoedelijk een bedrag van een ton gouds bespaard kan worden op het bedrag van f 1,840,000, waarop de kosten van de afsluiting van het Amsteldiep door de Staatscommissie is geraamd.

Door deze wijze van werken kan het middel worden gevonden om het werk te bespoedigen.

Het bouwen van de vaste bruggen in gewapend beton kan een besparing geven op de kosten van aanleg en bovendien — wat vooral van belang is — tot groote bezuiniging leiden in de kosten van onderhoud wegens het vervallen van tal van kleine houten bruggen en van een groote oppervlakte dubbele houten brugdekken.

Prijsvragen.

VEREENIGING „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

Prijsvraag voor Ontwerpen van Arbeiderswoning-Meubileeringen.

Het Bestuur der Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam is voornemens in de maanden Mei en Juni 1912 een tentoonstelling te houden van meubileeringen voor arbeiderswoningen, waartoe het o. m. twee woningtypen wenscht te doen opstellen en meubileeren.

Teneinde de belangstelling voor goede arbeiderswoning-meubileeringen op te wekken en te trachten aan te toonen, dat zonder groote kosten toch goede, behaaglijke en degelijke woninginrichtingen te verkrijgen zijn, heeft het Bestuur besloten een prijsvraag uit te schrijven voor de inrichting van twee arbeiderswoningtypen, waarvan de plattegrond-teekening op aanvraag kosteloos wordt verstrekt.

Omschrijving.

Het kleine woningtype bevat: woonkamer ± 3,50 × 4,70 M.; slaapkamertje ± 2,50 × 3,50 M.; keuken ± 1,90 × 3,50 M., en gang.

Het groote woningtype bevat: woonkamer ± 3,85 × 4,70 M.; ontvangkamer ± 3,60 × 4,35 M.; groote slaapkamer ± 2,15 × 3,25 M.; kleine slaapkamer ± 1,85 × 3,85 M.; keuken ± 1,90 × 3,25 M., en gang.

De hoogte der verdieping bedraagt ± 3 M.

Het aantal en de aard der meubelen, alsmede de keuze en bewerking van het materiaal, worden vrij gelaten. Het geheele ameublement, met inbegrip van kachels, wandversieringen, lampen, vloerbekleeding, gordijnen enz., doch met uitzondering van bedden- en linnengoed, servies, keukenfornuis, potten en pannen, zal voor de kleine woning hoogstens f 300.— en voor de groote woning hoogstens f 450.— verkoopsprijs mogen bedragen.

Teekeningen.

Gevraagd worden:

I. Op een schaal 1 à 20:

a. een plattegrond-teekening, waarop de plaatsing der meubelen is aangeduid;

b. een teekening in kleur van een of meer der voornaamste wanden. (De afmeting en vorm van de deuren, ramen en schoorsteenen worden vrijgelaten).

II. Op een schaal van 1 à 10:

De meubelen.

III. Op ware grootte:

Eenige belangrijke détails, waaruit vorm en constructie moeten blijken.

De teekeningen moeten vergezeld gaan van een beschrijving van de keuze der materialen, stoffen, kleuren, enz., alsmede van een gedetailleerde kostenbegrooting.

Algemeene Bepalingen.

De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

De ontwerpen moeten uiterlijk 15 Februari 1912 franco worden ingeleverd aan het bureau van den Directeur van „Ons Huis", Gouvernestraat 133, te Rotterdam.

Voor alle overige bepalingen gelden die, welke zijn vervat in de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen".

De ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen ter beoordeeling in handen worden gesteld van een Jury, bestaande uit de heeren:

K. P. C. de Bazel, architect, Bussum,
H. P. Berlage Nzn., Architect, Amsterdam,
Herm. van der Kloot Meijburg, architect, Hoofdleeraar a. d. Academie v. Beeldende Kunsten, 's-Gravenhage,
Kl. van Leeuwen, Nijverheidskunstenaar, Amsterdam,
C. W. Nijhoff, Directeur der Kunstnijverheidsschool „Quellinus", Amsterdam.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

b. een correspondentie-adres.

Het onder b. genoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden. Elk omslag zal gemerkt moeten zijn met het motto. Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en van eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een der lokaliteiten van het gebouw der Vereeniging gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken. Na afloop der tentoonstelling worden de inzendingen, uitgezonderd de bekroonde, aan het correspondentie-adres teruggezonden.

Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen tegen alle schade verzekerd zijn tot een bedrag van f 120.— voor het kleine, en van f 150.— voor het groote woningtype.

Vragen om inlichtingen moeten vóór 15 Januari schriftelijk worden gericht aan de Jury, adres voormeld bureau, en worden geldend en bindend zoodra zij met de antwoorden in één of meer bouwkundige bladen zullen verschenen zijn.

Bekroningen.

Voor ieder der beide typen van woninginrichting zullen twee prijzen worden beschikbaar gesteld, te weten:

voor het kleine woningtype een eerste prijs van f 80.— en een tweede van f 40.—;

voor het groote woningtype een eerste prijs van f 100.— en een tweede van f 50.—.

Bovendien is het de bedoeling aan de eerst-bekroonden de leiding op te dragen van de inrichting der woning en de uitvoering der daarvoor bestemde meubelen door een meubelfabriek, aan te wijzen door de Tentoonstellings-commissie, in overleg met de Jury en de eerst-bekroonden. Voor deze leiding en het vervaardigen der detail-teekeningen zullen de eerst-bekroonden door de prijsvraag-uitschrijfster worden gehonoreerd met een bedrag van f 120.— voor het kleine en van f 150.— voor het groote woningtype. Alle hiertoe te leveren teekeningen met bijbehoorende stukken worden het eigendom van de prijsvraag-uitschrijfster, die daarmede tevens het recht verkrijgt desverkiezend de meubelen op groote schaal te doen reproduceeren.

Mocht de Jury van oordeel zijn, dat geen der ingekomen ontwerpen aan de gestelde eischen voldoet, dan heeft zij het recht de prijzen geheel of gedeeltelijk in te houden of op een andere wijze te verdeelen.

Voor het Bestuur van „Ons Huis",
A. DE KOE, Directeur.

Rotterdam, November 1911.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."
JURY-RAPPORT VAN DE PRIJSVRAAG KALENDEROMSLAG VOOR 1912.

1. „Energie",
2. „Kleur op Kleur",
3. „Vlakversiering",
4. „Venus",
5. „Schoonheid en Wetenschap",
6. „Winter",
7. „Oranje-Zwart",
8. „Terra Cotta",
9. „21 Januari",
10. „Sonata",
11. „Zandlooper" (get.),
12. „Varen".

Bij eerste schifting vielen uit:

2. „Kleur op Kleur". Het ontwerp is netjes geteekend en met liefde uitgevoerd. De letters en de jaartalcijfers zijn zwak. Het ornament heeft als kleurverdeeling wel verdienste. De achterzijde vormt een op zichzelf staand goed geheel.

4. „Venus". Het ontwerp is uitstekend geteekend. De opvatting van het ontwerp beschouwde de jury echter als verouderd, vooral ook de opvallende stijlvermenging; onbegrijpelijk dat de gebouwen in het water schijnen te staan. Door schilderachtige behandeling munten de beide paneeltjes, waarop de gebouwen en de Venus voorkomen,

uit. De letters en het monogram van de achterzijde zijn zwak.

5. „Schoonheid en Wetenschap". De symboliek van de ketting, die de schoonheid en de wetenschap omsluit, is goed bedoeld. Het geheel is zwak van ontwerp, vooral de achterzijde, waar het middenmotiefje niet gelukkig is. De letterverdeeling is slecht en te ondergeschikt behandeld.

6. „Winter". De randversiering staat las van het overige ontwerp; zij houdt geen verband met de verdeeling van het middenvak en overheerscht de belangrijke factor, de letter. De achterzijde is uit dit oogpunt verdienstelijker.

9. „21 Januari". Het ontwerp is onbegrijpelijk. De kleurverdeeling is zwak, vooral de achterzijde. Daar is de zwarte plek ontstaan door het weglaten der letters een niets zeggende versiering.

10. „Sonata". Deze inzending is den ontwerper boven zijne krachten gegaan; fantasie is hier wel aanwezig evenals bij het motto „21 Januari", hetwelk blijkens de wijze van inzenden van denzelfden ontwerper is. De fout van de achterzijde is bij het motto „Sonata" in nog sterkere mate aanwezig.

11. „Zandlooper". Deze inzending is zwak van ontwerp en van teekening, vooral wat betreft de letters. De toren in het verschiet bij de perspectievische voorstelling is minder gelukkig. Het monogram van de achterzijde is slecht.

12. „Varen". De versiering houdt geen verband met den ondergrond. De letters zijn in cirkelvorm geplaatst, waardoor de naam van het genootschap te ondergeschikt is behandeld. De achterzijde is nuchter versierd.

Na deze schifting bleven over de ontwerpen:

1. „Energie". De decoratieve verdeeling van dit ontwerp is rustig, hoewel het te mager is. De letters zijn er goed in opgenomen. De teekening is vrij zwak.

3. „Vlakversiering". Dit ontwerp is beschaafd en aangenaam van kleurverdeeling, hoewel er geen voldoende kracht in is. De achterzijde is — in verband met de voorzijde — van alle inzendingen het best behandeld.

Een der juryleden was van oordeel, dat dit ontwerp wegens den aard van het teekenwerk, de voorkeur verdiende boven het ontwerp „Terra Cotta", omdat dit laatste geteekend is op een wijze, die den indruk wekt, als zou het eene lithographie zijn.

7. „Oranje-Zwart". Door eenige juryleden werd aan dit ontwerp de voorkeur gegeven om zijn bouwkunstige symboliek. De kleurverdeeling is onevenwichtig. De onversierde achterzijde vormt eene te scherpe tegenstelling met de voorzijde.

8. „Terra-Cotta". Dit ontwerp is krachtig; de kleurverdeeling is goed, evenals de letters, welke goed in het geheel zijn opgenomen. Wel is het ornament in verschillende lagen verdeeld en daardoor verbrokkeld.

Na stemming werd uit de vier laatstgenoemde ontwerpen het motto „Terra Cotta" gekozen, hetwelk na opening van den naambrief bleek het geestelijk eigendom te zijn van den heer W. Bogtman te Haarlem.

Namens de Jury, bestaande uit het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

J. DE MEIJER,
A. A. KOK.
Rapporteurs.

HUISHOUDELJK REGLEMENT VOOR DE PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE

bedoeld bij art. 3 der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen ingesteld door:

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam;

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam;

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam;

Den Bond van Nederl. Architecten te Amsterdam.

In dit reglement respectievelijk aangeduid „de Algemeene regelen en de constitueerende vereenigingen".

Art. 1. De commissie heeft volgens art. 3 der „algemeene regelen" tot taak te bevorderen dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast.

In 't bijzonder is zij gehouden:

1°. Het ter algemeene kennis brengen der „algemeene regelen", met name bij die lichamen en personen op wier weg het ligt prijsvragen uit te schrijven.

2°. Kennis te nemen van de programma's der prijsvragen welker uitschrijving haar ter kennis komen, deze aan de algemeene regelen te toetsen en eventueel zich te richten tot de(n) prijsvraag-uitschrijver(ster), indien het programma daar aanleiding toe geeft.

3°. Hare bemiddeling aan te bieden daar waar het te harer kennis komt, dat een prijsvraag zal worden uitgeschreven en de aandacht op de algemeene regelen te vestigen, en in verband daarmede hare diensten te geven waar deze gevraagd worden.

4°. Gemotiveerd advies te geven aan de constitueerende vereenigingen omtrent de al of niet wenschelijkheid der medewerking aan die prijsvragen.

5°. Materiaal te verzamelen, waardoor de kennis van wat op prijsvraaggebied voorvalt, vermeerderd kan worden.

Art. 2. De Commissie heeft de bevoegdheid te bepalen wat als een prijsvraag in den zin als in de algemeene regelen bedoeld, is te beschouwen.

Indien in eenig prijsvraag-programma bepalingen voorkomen die, hoewel in strijd met de letter der algemeene regelen, naar het oordeel der Commissie niet strijden tegen den geest ervan of tegen de bedoeling die bij de samenstelling der regelen heeft voorgezeten, of wanneer de letterlijke toepassing der regelen tot onnoodigen omslag en kosten voor den prijsvraaguitschrijver zouden kunnen leiden, heeft de Commissie de bevoegdheid bij haar advies daarmede rekening te houden, en eventueel tot modificatie op ondergeschikte punten in de toepassing der regelen te adviseeren.

Art. 3. De Commissie heeft volgens art. 3 der „algemeene regelen" uit 3 leden van welke telken jare één lid aftreedt, dat herkiesbaar is, met dien verstande dat geen lid langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting kan hebben.

Het werkjaar van de Commissie loopt van 1 Januari tot 31 December.

Art. 4. Bij de verkiezing der leden van de Commissie is de oudste der constitueerende vereenigingen belast met de regeling dier aangelegenheid en de zorg voor de daaruit voortvloeiende kennisgevingen aan de andere constitueerende vereenigingen en de Commissie met inachtneming van het verder in dit artikel bepaalde. Voor de verkiezing van een 't zij periodiek of tusschentijds aftredend lid beveelt de Commissie een candidaat aan en geeft daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen.

Indien deze den aanbevolen candidaat overnemen of zelfstandig een candidaat stellen, geven zij daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen binnen twee weken nadat hen de aanbeveling der Commissie bereikte.

Uit de candidaten wordt bij gewone meerderheid het lid gekozen. Bij een gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot.

Wanneer de Commissie in haar geheel aftreedt dan geeft zij daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen

en zal de verkiezing eener nieuwe commissie plaats hebben op de volgende wijze:

Elke vereeniging kiest binnen twee weken na ontvangst van bovenbedoelde kennisgeving drie candidaten en geeft daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen. De 3 candidaten welke de meeste stemmen, doch minstens de volstrekte meerderheid hebben verkregen, zijn gekozen. Bij gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot. Mocht geen der candidaten de volstrekte meerderheid hebben verkregen, dan wordt bij gewone meerderheid door de vereenigingen gekozen uit de zes candidaten die de meeste stemmen verwierven. Elk lid der Commissie blijft in functie tot zijn opvolger heeft zitting genomen.

Art. 5. De Commissie regelt en verdeelt onderling de werkzaamheden.

Art. 6. De voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met de beide andere commissieleden worden belegd; hij onderteekent met den secretaris de daarvoor in aanmerking komende stukken.

Art. 7. De secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den voorzitter de correspondentie, en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden der Commissie, waarvan een exemplaar aan elk der constitueerende vereenigingen wordt gezonden.

Hij bewaart alle ingekomen en houdt copie der uitgaande stukken, en is belast met de zorg voor alles wat tot het archief der Commissie kan geacht worden te behooren.

Art. 8. De penningmeester beheert de aan de Commissie toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, dat voor zijne décharge de goedkeuring der besturen van de constitueerende vereenigingen moet hebben.

Art. 9. De Commissie vergadert zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt, doch minstens ééns per jaar voor de vaststelling van haar jaarverslag, de jaarrekening en de regeling der aftreding.

Deze vergadering wordt gehouden in de maand November van elk jaar; binnen 2 weken na die vergadering moeten de stukken in de vorige alinea genoemd, ter kennis der constitueerende vereenigingen zijn gebracht.

Indien binnen een maand na ontvangst der stukken, door de constitueerende vereenigingen geen aanmerkingen daarop zijn gemaakt, worden zij geacht goedgekeurd te zijn.

Art. 10. Voor het nemen van een besluit moet de Commissie voltallig zijn. Stemming over personen heeft met gesloten briefjes, over zaken mondeling plaats.

Art. 11. De onkosten der commissie worden bestreden uit:

De bedragen bedoeld in art. 3 laatste alinea der Algemeene Regelen, door prijsvraaguitschrijvende lichamen of personen, die zij van advies diende, in haar kas te storten.

Ingeval door een prijsvraaguitschrijver de bemiddeling eener constitueerende vereeniging is ingeroepen zal het bedrag dat na aftrek der door de vereeniging gemaakte onkosten van de door den prijsvraaguitschrijver gestorte som mocht overblijven, gestort worden in de kas der Commissie.

Voor zoover deze bedragen niet toereikend zijn, worden de onkosten der Commissie gelijkelijk gedragen door de constitueerende vereenigingen.

De directe bemoeiingen der Commissie, wanneer door een prijsvraaguitschrijver van hare diensten wordt gebruik gemaakt, zullen worden vergoed volgens de honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden van de M. t. b. d. Bouwkunst.

De kosten door de leden der Commissie te maken voor het bijwonen der vergaderingen enz. worden uit de kas vergoed en wel de reiskosten volgens de eerste klasse.

Art. 12. Indien de herziening der algemeene regelen, bedoeld bij art. 20 daarvan, wordt ondernomen, dan zal deze worden voorbereid en geleid door de Commissie, welke daartoe tijdelijk wordt uitgebreid met 4 leden, waartoe elk der constitueerende vereenigingen een harer bestuursleden aanwijst.

Het concept der voorgestelde wijzigingen wordt door de constitueerende vereenigingen behandeld en al of niet gewijzigd aan de Commissie teruggezonden, die met de eventueel gemaakte opmerkingen rekening houdend, een nieuw concept opstelt, dat in eene vergadering der uitgebreide Commissie behandeld en definitief vastgesteld wordt.

Art. 13. Het reglement wordt om de drie jaar herzien door de Commissie. Tusschentijdsche wijzigingen kunnen op voorstel der Commissie of een of meer der constitueerende vereenigingen worden aangebracht en behoeven om van kracht te zijn de goedkeuring der constitueerende vereenigingen.

Aldus opgemaakt in de vergadering der Permanente Prijsvraag-Commissie van 27 April 1911.

A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
PAUL J. DE JONGH, Penningmeester.

Goedgekeurd door:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia".
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Den Bond van Nederlandsche Architecten.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Het vierde internationale congres voor kunstonderwijs, teekenen en toegepaste kunst zal van 12—18 Augustus 1912 te Dresden worden gehouden. Dit congres zal uit twee afdeelingen bestaan:

A. Scholen voor algemeene ontwikkeling.
B. Kunstscholen en kunstnijverheidsscholen.

Het congres bedoelt, evenals zijn voorgangers in Parijs 1900, te Bern 1904 en in Londen 1908, het teeken- en kunstonderwijs op een steeds vastere basis te stellen en aan te toonen de groote waarde van het teekenen, zoowel voor de algemeene vorming als voor het beroep. Tot het bereiken van dit doel zullen voordrachten en besprekingen dienen, voor alles echter een internationale teeken-tentoonstelling, die van 4—25 Augustus zal worden gehouden en verbonden zal zijn met een tentoonstelling van leermiddelen.

Voor ons land heeft de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs de leiding op zich genomen.

BINNENLAND.

Standbeeld voor Prins Willem III.

Het hoofdcomité voor de oprichting van een standbeeld voor Stadhouder Willem III heeft zich tot de Nederlandsche beeldhouwers gewend met uitnoodiging om, wanneer zij roeping gevoelen het kunstwerk tot stand te brengen, dit schriftelijk te willen mededeelen aan genoemd hoofdcomité, met overlegging van photographieën van beeldhouwwerken, welke zij reeds hebben vervaardigd.

Het hoofdcomité acht het gewenscht geenerlei aanwijzingen omtrent de opvatting, het aanzien of de grootte van het standbeeld te geven, teneinde geen talenten te weerhouden de zaak in overweging te nemen.

Het denkbeeld van een ruiterstandbeeld acht het comité niet uitgesloten.

De gevraagde schriftelijke mededeelingen worden verwacht vóór 1 Februari a.s. bij dr. A. Pit, Keizersgracht 525, Amsterdam.

Van het hoofdcomité is voorzitter de heer A. Kool, secretaris de heer J. van Dam van Isselt.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen grafis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

— De verfraaiingscommissie van de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage heeft aan de Tweede Kamer een adres gericht, waarin wordt te kennen gegeven, dat die commissie, kennis genomen hebbende van het staken van de onderhandelingen van de regeering en het gemeentebestuur van 's-Gravenhage in zake het aankoopen of onteigenen van de overschietende perceelen nabij de Kapelsbrug, zoowel ter verbetering van het verkeer als ter verkrijging van een afgerond geheel voor de gebouwen onzer Volksvertegenwoordiging, het ten zeerste betreurt, dat de twee nitvoerige adressen, die zij te dezer zake 30 October 1909 en 23 April 1910 tot de regeering heeft gericht, niet tot beteren uitslag hebben mogen leiden, en — gelet op de monumentale parlementsgebouwen van staten van onzen rang, gelet voorts op de omstandigheid, dat de definitieve plannen voor de oprichting van een nieuw hoekperceel reeds hun verwezenlijking nabij zijn, gerugsteund door de openbare meening, in toonaangevende bladen van onderscheiden richting tot uiting gekomen, — er ten sterkste op aandringt, onder verwijzing naar de vroegere adressen, krachtige pogingen in het werk te willen stellen om ten spoedigste tot de eenig juiste oplossing te geraken door die kleine resteerende terreinen aan te koopen of te onteigenen en gedeeltelijk voor publieken weg, gedeeltelijk voor doeltreffende afronding van het nieuw op te richten gebouw van onze Volksvertegenwoordiging te willen bestemmen.

Een gelijksoortig adres verzendt het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Veere.

Men schrijft uit Veere aan de Middelb. Ct.:

De oude Roomsch-Katholieke kapel op de kade te Veere behoeft herstel, en nu is men van plan deze af te breken, en een nieuw gebouw daarvoor in de plaats te stellen. Deze geprojecteerde nieuwe kapel is een treurig product van timmermansstijl; het gebouw heeft een plat dak, heeft wanstaltige lijnen en verdeelingen, kortom zou een dissonant zijn in de stijlvolle omgeving.

Naar aanleiding hiervan heeft de vereeniging Nehalennia een schrijven gericht aan monseigneur Callier, bisschop van Haarlem, waaronder Veere ressortteert, alsmede aan den heer J. Brügemann, pastoor alhier, waarin er op gewezen wordt: 1e. hoe dit nieuwe gebouw een afschuwelijk contrast zal vormen met de schoone omgeving (de kapel staat nota bene in de onmiddellijke nabijheid van de beroemde gothische huizen Het Lammetje en de Struijs op de kade, en wordt aan beide zijden begrensd door fraaie, oude trapgevels; 2e. dat het goedkooper zal zijn het oude gebouw te herstellen, dan over te gaan tot het bouwen van een nieuw, aangezien oordeelkundige reparatie slechts een derde zal kosten van de som, anders benoodigd tot het bouwen der nieuwe kapel; 3e. hoe de belendende trapgevel door de afbraak van de oude kapel gevaar zou loopen in te storten; 4e. dat de geheele katholieke bevolking zeer gekant is tegen het plan: 5e. dat in allen gevalle met het beschikbare geld een beter gebouw kan worden gezet, dan het thans ontworpene; 6e. dat uitvoering van het plan, thans ten raadhuize ingediend, een ware ramp zou zijn voor Veere; redenen waarom eerbiedig doch dringend door het bestuur verzocht wordt óf de oude kapel te hersteilen, óf een gebouw op te richten in overeenstemming met de schoone omgeving, en waardig tot uitoefening van den katholieken eere-dienst.

Van het geval is kennis gegeven aan Heemschut; het wordt in Veere druk besproken. Hoewel de bestaande kapel verre van fraai is te noemen (de muren zijn gecement), geven het kleine torentje en het roode dak er toch een zeker cachet aan. Vergeleken bij het geprojecteerde nieuwe gebouw is het een kunstproduct!

N. R. Ct.

Vacante Betrekkingen.

— Leerlaar te Purmerend, zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Hoofdopzichter, bij de gemeentereiniging te Arnhem, tegen 1 Januari a.s. Jaarwedde f 1600, welke door drie 3-jaarlijksche verhoogingen kan worden f 1900. Leeftijd niet ouder dan 35 jaar. Einddiploma Hoogere Burgerschool zal tot aanbeveling strekken. Benoeming voorloopig voor één jaar. Sollicitaties per gezegeld adres aan den Burgemeester vóór 15 December a.s. Nadere inlichtingen bij den Directeur der Gemeentereiniging, Walburgstraat 1. (2)

— Bouwkundig-Opzichter-Uitvoerder, voor de uitvoering van een groot werk, waarin veel gewapend beton. Aanbiedingen onder lett. V R 929, Nieuws v. d. Dag. (2)

— Practisch bouwk. Opzichter. Brieven No. 43058. bur. der N. Rott. Courant. (2)

(Vervolg 3e blad: bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.

A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 16 DECEMBER 1911. No. 50

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Nog eens, Organisatie in Bouwkunstkringen.

Konden wij reeds meermalen opmerken, dat de reorganisatie der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zooals zij nu heeft plaats gehad, eigenlijk van den beginne af bij vele leden der Maatschappij zelf weinig instemming heeft gevonden, het sterkste bewijs daarvan, dat tot heden voorkwam, levert wel het verslag *) van de eerste vergadering in dit seizoen gehouden door de afdeeling Groningen op 25 November j.l.

„Zooals in de laatste jaren gebruikelijk is geweest, gaf de voorzitter in deze vergadering eenige beschouwingen ten beste in verband met indrukken dezen zomer op verschillende wijze opgedaan."

„Spreker begon daarbij met in herinnering te brengen de reorganisatie der Maatschappij, tot stand gebracht in de laatste Mei-vergadering, eene reorganisatie, waarmede spreker in geenen deele sympathiseerde. Uitvoerig stond hij stil bij de verschillende bedenkingen, waartoe de herschepping tot vakbond aanleiding geeft. Terwijl het voor de Maatschappij aangewezen was om zooveel mogelijk allen, die belang stellen in de bouwkunst, tot zich te trekken, stoot zij ieder af, die niet in den door haar bedoelden zin voor architect gelden."

„Ook voor de afdeeling is de reorganisatie te betreuren. Deze wordt er door in ernstige moeilijkheden gebracht."

„Alleen omdat spreker het vermoeden had, dat de tegenwoordige beweging slechts het karakter eener tijdelijke afdwaling had, beveelt hij aan toch de Maatschappij zoo mogelijk trouw te blijven."

Welwillender critiek is bijna niet denkbaar, maar of de afdeeling zich nu bepalen zal tot het aannemen van een afwachtende houding en of zij dat wel zal kunnen doen, lijkt ons twijfelachtig op grond van de laatste zinsnede van het verslag, luidende:

„Het bleek bij de discussie, die hierna volgde, dat de geheele vergadering de wijzigingen in de Statuten der Maatschappij gebracht eveneens betreurde als de Voorzitter. Het voortbestaan der afdeeling op den bestaanden voet werd onmogelijk geacht. Ook voor haar werd een reorganisatie noodig geoordeeld, maar ernstig werd betwijfeld of daarbij de band met de Maatschappij behouden zou kunnen blijven. Besloten werd dit vraagstuk in de volgende vergadering aan de orde te stellen."

Hier hebben wij dus een geheele vergadering, die de zaak betreurt, en kan men misschien niet zeggen de geheele afdeeling, dan toch de kern der afdeeling Groningen.

Het is jammer, dat het verslag de bedenkingen niet vermeldt, waarbij de voorzitter uitvoerig stilstond, maar ongetwijfeld zullen deze bedenkingen in de volgende vergadering opnieuw ter sprake komen.

Wat er het gevolg van zijn zal is moeilijk te voorspellen, maar het is te hopen, dat zij eenige klaarheid zullen brengen in het overzicht van den toestand.

Dat hebben wij allereerst noodig in een tijd, waarin telkens meer de noodzakelijkheid aan den dag treedt om,

*) Zie: »Bouwkundig Weekblad« van 2 December j. l.

zooals de Redactie van de „Bouwwereld" het onlangs uitdrukte, „door concentratie der bouwkundige krachten tegenover de niet-achting hunner (harer) kunst — en vaak ook hunner materieele belangen — een breeder en sterker front te stellen."

Hoe wij dit bereiken kunnen, wie zal het zeggen?

De Redactie van de „Bouwwereld" bepaalt er zich ook toe, het slechts in algemeene trekken aan te geven, maar wat zij er van zegt schijnt ons toch de moeite waard, om het in wijder kring bekend te maken.

„Alle kleinere geschillen terzijde schuivend, alle bezwaren van overwegend theoretischen aard opschortend, moet gestreefd worden om de vereeniging van alle vakgenooten tot praktische resultaten te doen leiden."

„Het vraagstuk moet van het ruimste standpunt worden bezien, zonder beëngend vooroordeel en zonder aanstonds naar een ideaal doel te willen reiken, hetwelk vooreerst het grijpen van het voor de hand liggende verijdelt en aldus tevens de bereiking van het ideaal naar steeds verder toekomst verschuift."

„Er is in een beroep van zoo veelzijdigen aard als de bouwkunst natuurlijk veel kans op meeningsverschil en verdeeldheid. Daarnaast zijn echter niet minder vele gemeenschappelijke belangen."

„In ons toch al zoo klein land en bij onze toch reeds ongunstige condities, is meer nog dan elders éénheid een vereischte om iets te kunnen bereiken. Verdeeling leidt hier tot krachtlooze versnippering. Is eens de neiging aanwezig tot splitsing dan werkt zij steeds verder door, dan valt eerst het geheel uiteen in groepen en dan vallen de partijen uiteen in clubjes van weinigen."

„Op den voorgrond stellend al hetgeen vereent en bindt, moet het samenhoorigheidsgevoel worden versterkt, de neiging tot afzondering en afscheiding tot steeds kleiner kring worden tegengegaan."

„De combinatie zal het algemeen peil doen rijzen en men zal spoedig inzien dat, ook zonder als het ware een trust of kartel te vormen, de architecten er wel bij zullen varen wanneer zij door nauwere aansluiting meer kracht naar buiten kunnen ontwikkelen. Dan zullen hunne vertegenwoordigers zich sterker gevoelen in het bewustzijn dat de eenheid der vakgenooten achter hen staat, en de voorstelling kan geen vat hebben als zouden zij slechts de meening vertolken van enkele groepjes en niet van de professie in haar geheel"

„Dat zal het gezag van hun stem en den invloed van hun inzicht doen winnen. Als men nagaat hoe uiterst zelden de meening van architecten doordringt, dan stemt dit tot nadenken over de vraag of de tegenwoordige organisatie der bouwkundige krachten wel de juiste is. Daarmede moet meer bereikbaar zijn dan thans het geval pleegt te zijn."

„Het zelfbewustzijn van den stand en het gevoel hunner waarde dient bij de architecten te worden aangekweekt, 't geen aan hunne houding naar buiten moet ten goede komen."

„Het mag niet ontkend worden, dat ten deze nog veel te verbeteren valt. Maar zoolang de architect zich niet voelt als lid van een stand, als deel van één geheel dat hem ruggesteunt, zal hij zich, terecht of ten onrechte, eerder geneigd gevoelen zijn isolement te beschouwen als verontschuldiging, ja als reden van zijn toegeven aan al hetgeen hij vermeent, dat de strijd des levens medebrengt."

„Juist wie in deze omstandigheid verkeert, moet worden betrokken in de éénheid. Worden door eene te ver gedreven en onpractisch werkende schifting vele vakgenooten als 2e soort afzonderlijk gehouden, dan zullen deze, in den concurrentiestrijd aan zich zelf overgelaten, eene steeds ernstiger bedreiging gaan vormen voor de verheffing van het vak in zijn geheel."

„Met dit al heb ik mij — 't zij volmondig erkend — gaandeweg ver verwijderd van 't aanvankelijke onderwerp*) en ik zal het derhalve niet verder uitspinnen. Maar ik schrap deze regels niet, want er moet op gewezen worden, dat de hier ondervonden bejegening een prikkel dient te zijn tot versterking der bouwkundige organisatie als eenig middel om de weerbaarheid der professie te verhoogen en aldus de herhaling van dergelijke spijtige en kwetsende ervaring naar mogelijkheid te beletten."

Er spreekt in de bovenaangehaalde woorden iets van den ouden geest, die vroeger in de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst voorzat, maar thans ten eenenmale zoek geraakt schijnt te zijn.

Het is of wij een dier oudere leden hooren spreken, namen behoeven hier niet genoemd te worden, aan wier handen de belangen der Bouwkunst en hare beoefenaars door iedereen gaarne werden toevertrouwd, met wier personen het aanzien der Maatschappij vereenzelvigd was. Er is iets in van het opbouwende, waaraan onze tijd, met hare jammerlijke versnippering van krachten, de allergrootste behoefte heeft.

Maar hoever zijn wij nog af van alles, wat hier als gewenscht en noodig genoemd wordt en het schijnt wel, dat wij er nog verder af zullen raken, voordat wij ons eens ernstig gaan zetten aan de taak, het opbouwen eener organisatie, die niet, bij hare geboorte reeds, niet slechts de kiemen, maar ook de verschijnselen der ziekten mede ter wereld brengt, waaraan zij, bijna zeker, spoedig weder te gronde moet gaan.

Wij doen ook te veel, alsof de zaak ons niet aangaat, wij laten het werk, waaraan ieder het zijne doen moest, maar over aan enkelen, die er zich toe geroepen achten, maar er lang niet altijd de aangewezen personen voor zijn. Komen de zaken dan verkeerd uit, dan begint het lieve leven en geraken de stuurlui, die aan den wal stonden, in beweging; van alle kanten komt dan de critiek opzetten, scherper dan te voren komen de meeningen tegenover elkaar te staan en het resultaat is, grootere verdeeldheid dan te voren. En zij, die op hun wijze naar eenheid streefden, krijgen terecht of ten onrechte den schuld, die verdeeldheid te hebben gezaaid.

Zou ons, bouwmeesters, niet een andere wijze van werken passen, moeten wij de analytische methode niet liever aan de bacteriologen overlaten?

Opbouwen ligt toch meer op onzen weg, maar met het verkondigen van deze stelling alleen komen wij niet verder. De handen moeten aan het werk geslagen worden en het moet niet een in het wilde weg opstapelen zijn, geen torentjes van dominosteenen, geen luchtkasteelen bovenal, maar een goed gefundeerd en goed geconstrueerd gebouw, opgetrokken volgens een goed bestudeerd plan.

Aan elk goed plan moet een goed programma ten grondslag liggen, maar hoe kan er iets van het gebouw terecht komen, wanneer nog niet eens een programma is vastgesteld?

Wel worden af en toe denkbeelden verkondigd en wordt daarover eens van gedachten gewisseld, maar bij het sterk uiteenloopen der vaak weinig beredeneerde meeningen heeft deze gedachtenwisseling tot heden nog geenerlei tastbaar resultaat opgeleverd.

De koe bij de horens vatten, dat heeft feitelijk nog niemand aangedurfd.

En toch, zoo ergens, dan kan hier gezegd worden, dat de tijd dringt.

*) Het artikel, waaraan het bovenaangehaalde ontleend is, werd geschreven naar aanleiding van de bekende terugzetting der bouwkunst door de regelings-commissie voor de Vierjaarlijksche; zie »de Bouwwereld« van 8 November j. l.

Welhaast zal het jaar 1911 tot het verleden behooren en zullen wij als vanzelf genoopt worden het oog te richten op den komenden tijd en op den arbeid, die daarvoor is weggelegd.

Mocht men slechts komen tot de overtuiging, dat een organisatie in de bouwkunstkringen allereerst eenheid vereicht, om er iets mede te kunnen bereiken, dan zou men reeds een stap nader zijn gekomen tot een programma, waarin de samenhoordigheid van alle beoefenaars der bouwkunst op den voorgrond gesteld werd, en hun verhouding bepaald tot allen, die op eenigerlei wijze tot die kringen in betrekking staan.

Zulk een programma is niet eventjes uit de mouw te schudden, het vereischt organiseerend talent en grondige studie, het vereischt arbeid, in een woord, opbouwenden arbeid.

Kan men zich schooner taak denken voor den bouwmeester?

Vlissingen.

„Er zijn weinig steden, die door tegenspoed van allerlei aard, door stormvloeden, branden en belegeringen, zoozeer geleden hebben als Vlissingen, dat daardoor voor de bouwkunst geen tegenwoordig doch alleen nog een voorbijgegaan belang heeft." Tegen deze uitspraak van den Duitschen geschiedschrijver der Nederlandsche Renaissance kan niets worden ingebracht. Hij vergeet Vlissingen niet, om het verleden, maar wat hij er van zegt wekt niet op tot een bezoek, met het doel er bouwkunst te bestudeeren. Uit den rij der steden van Zeeland, die daarvoor in aanmerking komen, was zij reeds lang geschrapt, totdat een nieuwe ramp, die de reeds zoo deerlijk geteisterde stad van een harer weinige overgebleven historische monumenten beroofde, opnieuw de aandacht op haar kwam vestigen.

Of zij de belangstelling waard is, die zij thans geniet, en die waarschijnlijk wel van voorbijgaanden aard zal blijken, willen wij in het midden laten. Hare bestuurders maken het er niet na en schijnen niet te beseffen, dat, ten bate der stad, gebruik gemaakt moet worden van de gunstige omstandigheid, dat veler aandacht thans gevestigd is op de dingen, die er staan te gebeuren.

Wordt dit verzuimd, en worden er dingen gedaan, die Vlissingen tot een Zeeuwsch Abdera zouden stempelen, dan zal daarover wellicht nog een tijdlang gesproken, geschreven en gelachen worden, maar ten slotte de stad onder de „villes mortes" de plaats hernemen, welke zij verdient.

Dat zij betere dagen gekend heeft leert ons de geschiedenis. Napoleon hechtte groote beteekenis aan Vlissingen als haven en vesting en gaf daarvan blijk door daden, die de stad het noodlottig bombardement van 1809 op den hals hebben gehaald. Daarvan wisten onze overgrootouders nog te spreken, maar reeds te voren hadden andere rampen de stad getroffen. Den 14den Januari 1749 waren 's Lands Zeemagazijn, het Prinsenhof en de Oosterkerk door een geweldigen brand verwoest. De brand ontstond in den namiddag omstreeks drie ure in het Magazijn en breidde zich in korten tijd zoo geweldig uit, dat niet alleen het aangrenzende Prinsenhof mede een prooi der vlammen werd, maar door het overwaaien van vonken ook de tamelijk ver afstaande Oosterkerk. Alle aangewende middelen tot blussching bleven vergeefsch, de hoeveelheid brandbare stoffen in het Magazijn was zoo groot, dat dit gebouw den 18den Januari nog brandde. De schade werd op vijf tonnen gouds begroot, maar wel merkwaardig is het, dat bij deze ramp geen enkel huis, groot of klein, overigens beschadigd of in brand gestoken werd en begrijpelijk, dat men dit aan een bijzondere bestiering der Voorzienigheid toeschreef.

Het Prinsenhof was in 1582 door Prins Willem I gesticht, naar men zegt, met gebruikmaking van de steenen, die door Alva bestemd waren voor den bouw van een kasteel.

De Oosterkerk vinden wij vermeld als een sierlijk gebouw, gesticht in de jaren 1650—1654. Zij was dus nog geen eeuw oud, toen, bij den brand van het Zeemagazijn, een stuk brandend zeildoek, door den sterken Zuidwestenwind voortgedreven, zich aan den toren hechtte en deze met de kerk zoo spoedig in vlammen deed staan, dat men nauwelijks tijd had de prédikstoel en de wapenborden in veiligheid te brengen.

Hoe betreurenswaardig de ondergang dezer gebouwen ook was, het bombardement in het begin der negentiende eeuw kostte Vlissingen zijn voornaamste en fraaiste monument, het raadhuis.

Als bouwmeester geldt de Utrechtenaar Paulus Moreelse, en als voorbeeld heeft dezen ontwijfelbaar het Antwerpsche raadhuis van Cornelis de Vriendt voor oogen gestaan, dat ook in Emden navolging vond.

In zijn monumentale schoonheid, zegt Galland, met zijn prachtvollen voorgevel, stond het daar, als de meest welsprekende uitdrukking van den trots eener gemeenschap, die zich blijkens het opschrift, dat eertijds op de voormalige Middelburgsche poort prijkte, er niet weinig op liet voorstaan, het eerst de Spaansche slavernij buiten de muren gesloten en de nationale onafhankelijkheid daarbinnen gebracht te hebben, een gemeenschap, die, nauwelijks boven den bescheiden rang eener kleine stad verheven, zich dadelijk met een dergelijk praalgebouw naast Middelburg wilde stellen.

In het jaar 1591 was tot den afbraak van het oude raadhuis (aan de Breestraat) besloten. Het terrein van twee kloosters en eenige andere geestelijke gebouwen werd voor den nieuwen raadhuisbouw bestemd, waarvan de eerste steen gelegd werd op den 4den Mei 1594; de voltooiing valt in de eerste jaren der zeventiende eeuw.

Het geheel vrijstaande gebouw besloeg de Noordzijde van de Groote Markt. Uit drie verdiepingen met hoog dak bestaande, bedroeg de lengte van het raadhuis 109 voet en de breedte 61 voet; 28 voet was de breedte van het, 6 voet naar voren springend midden avant-corps van den dertien traveeën tellende geheel in gehouwen steen uitgevoerden gevel.

De 12 voet hooge begane-grond verdieping rondom met pijler-arcaden was als Toscaansche rustiek behandeld, de 15½ voet hooge eerste en de 17 voet hooge tweede verdieping met vierhoekige vensters hadden Dorische resp. Jonische pilasterstellingen. Alle vijf orden zag men in het midden-avantcorps, waar rondboogvensters tusschen halfzuilen waren aangebracht, terwijl het bekroond werd door een hoogen rijk versierden topgevel, waarvan het bovenstuk versierd was met een Justitia-beeld. Men trad het gebouw binnen langs een bordes met eenige treden ter weerszijden en bereikte dan met een trap van vijftien treden een groote zaal, alwaar men ter rechterhand de Vierschaar had, een ruim en deftig vertrek, dat in 1735 van de sierlijke nieuwe betimmering in eikenhout voorzien was. Boven den schoorsteen prijkte een schilderij, voorstellende het laatste oordeel. Van de zaal bereikte men voorts, zeven-en-twintig trappen opgaande, de Raadkamer, mede een ruim vertrek, waarin men de beeldtenissen vond van verscheidene heeren van Vlissingen. Tegenover de Raadkamer was de Wapenkamer. Als een merkwaardigheid wordt eindelijk nog genoemd een wenteltrap van 116 treden, waarmede men het

bovenste plat van het gebouw bereiken kon. Dit plat vormde de afdekking van den waarschijnlijk onvoltooid gebleven toren, die ook op onze afbeelding te zien is. Van deze wenteltrap werd verhaald, dat zij gediend zou hebben als voorbeeld voor die van het, door niemand minder dan Christopher Wren gebouwde Monument, ter gedachtenis aan den grooten brand van Londen in 1666. Op welke gronden dit verhaal berust, weten wij niet, maar zoo er een kern van waarheid in schuilt, zou het wijzen op een nauwer betrekking tusschen de Engelsche en Nederlandsche kunst, dan tegenwoordig bestaat. Het Londensche Monument werd gebouwd van 1671—1677, twaalf jaren voor een Nederlandsch vorst den Engelschen koningstroon besteeg.

Thans kennen de Engelschen Vlissingen alleen als het station, waar men van den trein op de boot der Maatschappij Zeeland overstapt, zonder iets van de stad gewaar te worden; en wij zijn er zeker van, dat ook menig Nederlander in hetzelfde geval verkeert.

In de laatste maanden is dit misschien eenigszins anders geworden, er wordt over Vlissingen gesproken en geschreven en het is wel de herbouw van den St. Jacobstoren, die het meest de belangstelling trekt.

Wat betreft den herbouw van de kerk, daaromtrent is men gerust, wetende, dat zij in goede handen is; maar met den toren is het anders gesteld. Daarover is al heel wat te doen geweest en wij zullen dat hier niet alles resumeeren en de vraag laten rusten, of de toren in de oude vormen, den wel in 20ste eeuwsche vormen herbouwd moet worden.

Alleen willen wij even stilstaan bij het reeds beruchte voorstel van het dagelijksch bestuur der gemeente, om den toren te reconstrueeren in gewapend beton. Daarover dezer dagen naar onze meening gevraagd, hebben wij geantwoord, dat het ongetwijfeld een prachtige reclame voor een betonfabriek zou zijn om eens een kerktoren, en nog wel een historische toren, in dit materiaal uit te voeren, maar dat het toch niet op den weg van een gemeentebestuur ligt, om een dergelijke reclame in de hand te werken en later wellicht, of wel zeer waarschijnlijk, tot het besef te komen, dat men iets heel doms gedaan heeft. Wij zullen hier niet uitweiden over torenconstructies in gewapend beton. Dat zij zeer goed mogelijk zijn is reeds bewezen, maar of het materiaal geschikt is voor monumentale doeleinden is nog een open vraag. Men bedenke, dat het hier gaat om een monument en wil men ook uit Duitschland of Amerika geïmporteerde 20ste eeuwsche vormen toepassen men bedenke, dat een monument in de eerste plaats een monumentale constructie vordert en op dit punt meenen wij, dat de wijsheid gebiedt, meer vertrouwen te stellen in de ervaring van voorgeslachten, dan in die van een industrie van de laatste dertig jaren.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de op 8 dezer gehouden vergadering van Bouwkunst en Vriendschap heeft de heer Jac. van den Bosch, nijverheidskunstenaar te Bloemendaal, een voordracht gehouden over Ruimtekunst.

Hetgeen spreker eigenlijk met Ruimtekunst bedoelt, is door de Duitschers in het woord Raumkunst veel beter uitgedrukt dan op het oogenblik nog met het Hollandsche woord Ruimtekunst geschieden kan. Daar is de Raumkunst een voorwerp van regeeringszorg geworden, wat volgens spreker aan de beweging niet in alle opzichten is ten goede gekomen. De z.g. Biedermayer-stijl is wellicht een gevolg van het te veel forceeren van regeeringswege.

Met Raumkunst wordt niet alleen bedoeld het meubileeren op zich zelve, doch wel in 't algemeen de kunst van groepeeren der meubelen, de juiste verhoudingen der afmetingen van een vertrek, enz. Meer en meer moet er samenwerking komen tusschen Raumkünstler en architect ten einde meer harmonisch verband te verkrijgen tusschen het vertrek zelf en de meubileering daarvan. Soms worden deze beide onderdeelen aan een bekwaam architect overgelaten, doch deze gelukkige omstandigheid komt helaas niet vaak voor.

Werkt de architect samen met den Raumkünstler, dan is voor het bereiken van kunst de beste voorwaarde aanwezig. De verhoudingen van de vertrekken, de plaatsing van ramen in den wand, zouden stellig daardoor beter onder de oogen worden gezien: waardoor de meubileering later beter zou kunnen aansluiten aan het vertrek.

De grootste moeilijkheid ontstaat voor den Raumkünstler indien hij geroepen wordt een gebouw te meubileeren, dat gebouwd is door een speculatiebouwer. Daar is alles volgens hetzelfde schablon gemaakt en bijna nooit voldoende wandoppervlakte voorhanden om eene behoorlijke plaatsing der meubels mogelijk te maken.

Lambriseeringen, aangebracht zonder met latere plaatsing van meubelen rekening te houden, geven eveneens veel moeilijkheden voor den Raumkünstler, omdat daardoor alles een eind van den wand af komt te staan en geen goed geheel kan worden verkregen.

Op tentoonstellingen is op dit gebied nog niet alles te zien geweest wat de tegenwoordige kunstenaars hier te lande eigenlijk zouden willen, omdat op de exposities gewoonlijk te weinig ruimte beschikbaar is en de verhoudingen van de vertrekken, grootte der ramen, enz. meestal buiten den ruimtekunstenaar om te voren worden vastgesteld.

In oudere huizen treft men dikwijls door de juiste verhoudingen van lengte, breedte en hoogte en de goede plaatsing der vensters lokalen aan, welke zich veel beter eigenen tot het maken van een smaakvol interieur. Eerst wanneer de juiste verhoudingen in het vertrek aanwezig zijn, kan de ruimtekunstenaar met hoop op goed succes aan 't werk gaan, teneinde in ieder vertrek naar gelang van de bestemming, welke er aan wordt gegeven, een daarvoor geëigende meubileering en afwerking aan te brengen. Ook de kleur, welke aan de wanden enz. gegeven wordt, is van groote importantie. Een ontvangkamer niet al te licht, een slaapkamer vooral rustig.

Alhoewel de appreciatie van de verhoudingen veel afhangt van persoonlijken smaak, zijn toch wel enkele algemeene regelen te geven. O.a. zal een lang smal vertrek bijna nooit goed te meubileeren zijn, een vertrek waarin de lengte en breedte zich verhouden als 2 : 3 geeft steeds goede verhoudingen. De hoogte van een vertrek is eveneens een voorname factor. Een hoog vertrek vraagt een veel rijkere behandeling van het plafond dan een kamer van minder hoogte, omdat in het tegenovergestelde geval een gedrukte verhouding ontstaat, die zeer onaangenaam aandoet.

Een groote serie lantaarnplaatjes, naar ontwerpen van Penaat, Berlage, Walenkamp en spreker, verduidelijkte de bedoeling van den ruimtekunstenaar op aanschouwelijke wijze.

VEREENIGING „VOOR VAK EN KUNST" TE DORDRECHT.

Prospectus der Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst, te houden van 4 tot en met 27 Mei 1912.

L. S.

Het zal in April 1912 vijf-en-twintig jaren geleden zijn,

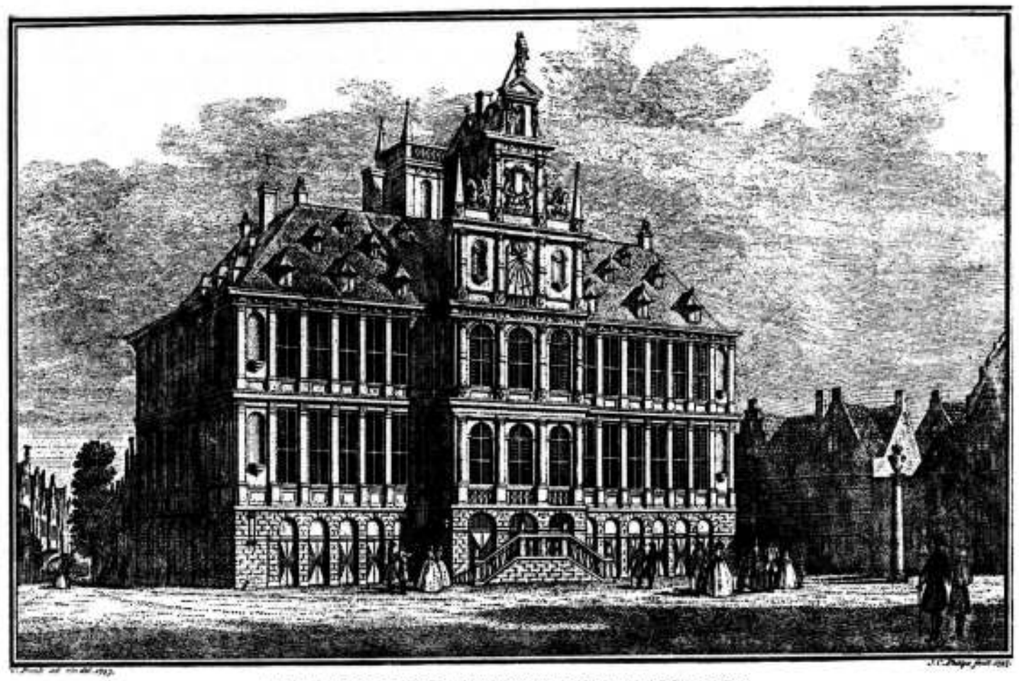

HET VOORMALIG RAADHUIS TE VLISSINGEN.

dat de Vereeniging „Voor Vak en Kunst" werd opgericht met als hoofddoel het vormen eener bibliotheek voor Kunstnijverheid. Zij voert tevens in haar programma: het houden van Kunstbeschouwingen en Tentoonstellingen in verband met vak en kunst.

Dit laatste nu is, der historie van „Vak en Kunst" getrouw, aangewezen als het beste middel van bovenaangehaald feit te herdenken. Dit deed zij bij elk 5-jarig feest dat zij vierde op waardige wijze en steeds met succes. Wij herinneren slechts als gevolg daarvan, aan de tot stand koming van het Museum Oud-Dordrecht.

Thans stelt „Vak en Kunst" zich voor, op initiatief van het Eerelid der Vereeniging, den heer Hidde Nyland, eene Tentoonstelling te houden van voorwerpen van Kunstnijverheid en Volkskunst.

De aanleiding tot deze gedachte is te vinden in het feit, dat Volkskunst in Nederland tot hooger bloei kan geraken, waardoor nieuwe bronnen van welvaart ontstaan en de levensvreugd kan worden verhoogd, wanneer Volkskunst meer bekend zal zijn, mits men zorge dan niet in de fouten van huisarbeid te vervallen.

In het buitenland, met name Bretagne, Denemarken, Griekenland, Zweden, Sleeswijk, Silezië, enz. zijn vereenigingen ontstaan, welke met goede resultaten de volkskunst en eenvoudige kunstnijverheid in hare verschillende uitingen weten te bevorderen, o.a. door stoffelijken en zedelijken steun.

In denzelfden geest, en om in de allereerste plaats te trachten een duidelijk beeld te verkrijgen van wat op dit gebied in ons land bestaat, vervolgens wat ter harer bevordering zal kunnen worden verricht, wenscht „Vak en Kunst" deze Tentoonstelling te houden.

Tot het bereiken van dit doel is de gewaardeerde medewerking verkregen van het Zuid-Hollandsche Comité voor Nijverheid en Volkskunst, gevestigd te Rotterdam (Afdeeling van den Nationalen Bond voor Volkskunst), welk Comité op zich genomen heeft voor eene flinke inzending zorg te dragen en door ruime bijdrage de zaak financiëel te steunen.

Aan het Bestuur van „Vak en Kunst" zijn eveneens inzendingen en medewerking toegezegd door bestaande Comité's in Friesland en in Noord-Holland, terwijl uit het buitenland — in verband met het streven ter bevordering van de volkskunst aldaar — medewerking wordt verwacht.

Deze Tentoonstelling zal dan worden eene verzameling van eenvoudige dingen van dagelijksch gebruik en nut, van vroeger en heden, waarop de kunst door vorm en versiering haren veredelenden invloed heeft doen gevoelen, eene Tentoonstelling van die voorwerpen, welke nog geheel of grootendeels de vruchten zijn van het Handwerk en Eenvoudige Kunstnijverheid, hetzij in vrijen tijd voor genoegen, hetzij als middel van bestaan vervaardigd.

Deze voorwerpen kunnen eenerzijds een beeld geven van het peil waarop de volkskunst tegenwoordig staat, anderzijds kunnen zij aanleiding geven tot overdenking van wat in de toekomst gedaan behoort te worden om volkskunst tot hooger peil te brengen.

In verband met dit laatste zal aan de Tentoonstelling eene Retrospectieve Afdeeling verbonden worden, waarin o.a. de Versiering van Binnenhuizen, zooals die in vroeger tijden op sommige plaatsen van ons land zoo typisch aan den dag trad, vertegenwoordigd zal zijn. Voorts eene collectie Prenten en Afbeeldingen, Oud en Nieuw, benevens eene afdeeling van Goede Voorbeelden door Hedendaagsche Kunstenaars op dit gebied gegeven.

Op de Tentoonstelling zullen die voorwerpen van Hout, Tin, Koper, IJzer, Zilver en Brons, Vlechtwerk, Intarsien, Weef-, Borduur-, Kant-, Batik-, Glas- en Aardewerk, Porcelein, Steen, Marmer, Proeven van Lederbewerking, Graveer- en Teekenwerk worden toegelaten, welke het hierboven geschetste karakter vertoonen.

Sommige dier bewerkingen zullen tijdens de tentoonstellingsuren plaats vinden.

Een Comité van Bijstand zal zijne medewerking ter beoordeeling verleenen om mede zorg te dragen, dat de tentoongestelde voorwerpen aan het bovengeschetste doel beantwoorden. De werkzaamheid van dit Comité strekt zich evenwel niet uit tot de inzendingen van bovengenoemde vereenigingen en afbeeldingen van den Nationalen Bond voor Kunstnijverheid en Volkskunst.

Het lijdt geen twijfel of er zal op veler streven om eenvoudige goede kunst voort te brengen, een nieuw licht geworpen worden; veler namen zullen meer bekend geraken, een nieuw afzetgebied worden geschapen.

Wij herinneren er aan dat Dordrecht tot de koopkrachtige plaatsen van ons land behoort.

Daarbij mag het als bekend genoemd worden, dat „Vak en Kunst" bij hare Tentoonstellingen steeds de belangen van inzenders en bezoekers zooveel mogelijk bevorderd heeft.

Indien dan allen, in wier vermogen zulks is, op het voorbeeld van bovengenoemde vereenigingen, deze zaak steunen, hetzij door inzending, hetzij langs andere wegen, twijfelt „Vak en Kunst" niet of aan hare uitnoodiging tot deelneming zal ruimschoots gevolg gegeven worden en deze Tentoonstelling kunnen medewerken tot bloei onzer Kunstnijverheid en Volkskunst.

Het Eere-Comité:

H. J. WICHERS, Burgemeester van Dordrecht.
R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS, te Amsterdam.
J. HUDIG, te Rotterdam.
C. W. H. BAARD, Directeur Stedelijk Museum te Amsterdam.
DOUAIRIERE BARONESSE A. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, te Leeuwarden.
Jonkvrouw C. ENGELEN, te Zutphen.
Mejuffrouw C. P. VAN STOLK, te Rotterdam.
H. VAN DER MANDERE, te 's-Gravenhage.
HIDDE NYLAND, te Dordrecht.
E. A. VON SAHER, Directeur Kunstnijverheid-school te Haarlem.
G. J. BLEES Kz., te Zaandam.

Het Bestuur van „Voor Vak en Kunst":

F. A. VAN BRAAM HOUCKGEEST, Gepens. Generaal-Majoor, Adjudant van H. M. de Koningin in buitengewonen dienst, Eere-Voorzitter.
J. I. VAN WUYCKHUISE, Voorzitter.
W. P. TAS, Onder-Voorzitter.
H. E. VAN DER KAA, Secretaris.
W. DOOREN, Penningmeester.
ADR. SCHOTEL, Bibliothecaris-Archivaris.

PROGRAMMA.

Artikel 1. Er zal te Dordrecht van 4 Mei tot en met 27 Mei 1912 in de lokalen der Vereeniging „Kunstmin", eene Tentoonstelling gehouden worden, waarop alle voorwerpen kunnen worden ingezonden, op voorgaande bladzijde omschreven.

Art. 2. Zij, die op deze tentoonstelling wenschen in te zenden, worden beleefd uitgenoodigd voor half Februari 1912 bijgaande invullingslijst, behoorlijk ingevuld aan den Secretaris der Vereeniging (Van Strysingel 257) franco te doen toekomen.

Art. 3. Plaatsruimte zal alleen berekend worden voor die voorwerpen die ten verkoop of ter reclame worden ingezonden.

De huur der plaatsruimte zal met het bestuur in overleg worden bepaald.

Art. 4. De Tentoonstelling zal gehouden worden in het van steen opgetrokken Concertgebouw „Kunstmin".

Het gebouw is van eene electrische verlichting voorzien, terwijl voor een getrouwe bewaking zal worden zorg gedragen.

Art. 5. Het bestuur behoudt zich het recht voor voorwerpen te weigeren, die aan den in Artikel 1 gestelden eisch niet voldoen en zal die zonder opgaaf van redenen aan den eigenaar zoo spoedig mogelijk kunnen terugzenden.

Art. 6. Geen voorwerpen worden op deze Tentoonstelling toegelaten, dan die, welke voor, of op uiterlijk 29 April 1912, met behoorlijk ingevulde lijst, aan het Tentoonstellingsgebouw vrachtvrij zijn toegezonden.

Art. 7. Bewijzen van ontvangst zullen aan den Inzender door het Bestuur worden afgegeven.

Art. 8. De kisten, balen, enz. moeten duidelijk gemerkt zijn, met de letters V. en K. benevens het merk van den inzender en zoo er meer collis worden ingezonden, zullen deze van een volgnummer moeten voorzien zijn.

Art. 9. De inzenders worden in hun belang dringend verzocht hunne kisten, enz., aan 3 zijden te beplakken met het toe te zenden vlagadres.

De noodige exemplaren hiervan zijn op aanvrage bij den Secretaris kosteloos verkrijgbaar.

Art. 10. Na sluiting der Tentoonstelling zullen de voorwerpen desverlangd zoo spoedig doenlijk aan de eigenaars worden teruggezonden, zullen de kosten van inpakking en verzending voor rekening komen van den inzender, de bewijzen van ontvangst door het Bestuur afgegeven, zullen echter voor de afzending der voorwerpen moeten worden teruggezonden.

Art. 11. Elke inzender, die genegen is een of ander voorwerp tegen den door hem op te geven prijs te verkoopen, zal zulks op de invullingslijst uitdrukkelijk moeten vermelden.

Hij zal de beschikking over die voorwerpen aan het Bestuur overlaten, zullende over de gelden der verkochte voorwerpen, veertien dagen na de sluiting der tentoonstelling en na aftrek van 5 % provisie, bij den Penningmeester van genoemd Bestuur kunnen worden beschikt.

Art. 12. Geen voorwerp zal worden verkocht dan tegen gereede betaling en onmiddellijk na de betaling zal er een biljet aan worden gehecht met het woord verkocht.

De eigenaars der voorwerpen ontvangen na verkoop daarvan kennisgeving.

Gekochte voorwerpen zullen binnen acht dagen na de sluiting der Tentoonstelling vanwege den kooper moeten worden afgehaald, of zoo verlangd voor zijne rekening en risico worden verzonden.

Art. 13. Het Bestuur zal zooveel mogelijk voor de voorwerpen zorgdragen, zonder zich evenwel voor beschadiging of verlies van welken aard ook aansprakelijk te stellen.

Art. 14. Het Bestuur verzoekt inzenders zelf hunne inzending uit te pakken en op te stellen.

Zij worden ter bevordering van hunne belangen verzocht ten spoedigste duidelijke en uitvoerige omschrijving, eventueel cliché's hunner inzending in te dienen, ten einde daarvan gebruik te maken voor den Catalogus.

Art. 15. Het Bestuur is bereid eene collectieve verzekering tegen brandschade te sluiten, waaraan elke inzender voor zijn aandeel en rekening kan deelnemen.

Art. 16. Noch op de terreinen, noch in of aan de gebouwen is het verspreiden van affiches, prospectussen, reclamekaarten of fotografische opnamen enz. toegelaten, zonder schriftelijke toestemming van het Bestuur.

Ingezonden voorwerpen kunnen door de inzenders niet dan na afloop der Tentoonstelling worden verwijderd op boete van f 25.— voor elk voorwerp.

Op schriftelijke aanvrage kan het Bestuur toestaan voorwerpen te verwijderen, te verwisselen of te ververschen.

Tentoongestelde voorwerpen, welke volgens het Bestuur hinderlijk zijn, gevaar kunnen opleveren of aanstoot verwekken, kunnen door het Bestuur worden verwijderd, zonder schadeloosstelling zijnerzijds.

Art. 17. De inzenders bekomen kosteloos een persoonlijk bewijs van toegang tot de Tentoonstelling en alle tijdens haar duur daarbij plaats hebbende feesten en muziekuitvoeringen.

Persoonlijke bewijzen van toegang voor de vertegenwoordigers of bedienden van inzenders zullen mede gratis worden verstrekt op voorwaarden door het Bestuur gesteld.

Art. 18. Op franco aanvraag kan men zich bij den Secretaris der Vereeniging vervoegen tot het bekomen van inlichtingen, programma's, invullingslijsten, enz., enz.

Art. 19. Bij twijfel of verschil van opvatting omtrent de bepalingen van dit programma of wat daarbuiten valt, beslist het Bestuur, terwijl hem de verdere regeling en beslissing in het hoogste ressort is opgedragen omtrent alle punten, die niet of onvoldoende mochten omschreven zijn.

N.B. Alle spoorweg- en stoombootdirecties zal reductie van vrachtprijzen worden aangevraagd.
Voor transport naar het Tentoonstellingsgebouw is een billijk tarief bij het Bestuur te bekomen.
Het Tentoonstellingsgebouw is intercommunaal aan de telefoon aangesloten onder No. 131.

Namens het Bestuur van „Voor Vak en Kunst":

J. I. VAN WUYCKHUISE, Voorzitter.
H. E. v. d. KAA, Secretaris.

Alle stukken te richten aan het Secretariaat Van Strysingel No. 257, Dordrecht.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP, TE ROTTERDAM.

Op de prijsvragen, dit jaar uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, voor een „Ontwerp voor een café-restaurant met aanlegsteiger voor roei- en zeilbooten", zijn 9 antwoorden ingekomen en voor de 2de prijsvraag: „Ontwerp voor een Vignet", 54 inzendingen.

De jury, bestaande uit de heeren J. W. Hanrath, J. P. Houtzagers, A. J. Th. Kok, J. P. Stok, Jan Stuyt en W. T. Overeynder, zal tusschen 11 en 16 December uitspraak doen.

J. H. LELIMAN — PRIJSVRAAG B.

Afsluiting van het Leidsche Plein. — Ingekomen elf ontwerpen onder de navolgende motto's: No. 1, Benares, twee teekeningen; no. 2, Tijdgeest, drie teekeningen; no. 3, Eenvoud, vijf teekeningen; no. 4, Silhouet, vijf teekeningen; no. 5 en 5a, Polyhymnia, vier teekeningen; no. 6, Doornroosje, twee teekeningen; no. 7, Van Water tot Land, drie teekeningen; no. 8, Wetering, twee teekeningen; no. 9, J. H. Leliman in memoriam, drie teekeningen; no. 10, Kijktuin, drie teekeningen; no. 11, Walda, hier teekeningen.

Als inzender en teekenaar van het ontwerp-gedenkraam „Vitri Pictor" heeft zich bij Curatoren der Rijksuniversiteit te Groningen bekend gemaakt de heer Jan de Quack, architect te 's-Gravenhage.

Ingezonden Stukken.

Amsterdam, 8 December 1911.

De Redactie van het Bouwkundig Weekblad
„De Opmerker",
's-Gravenhage.

Mijneheeren,

Daar ik zelf gedurende 2 jaren in het Oosten werkzaam ben geweest en dus van nabij kennis heb gemaakt met de moeilijkheden, die men daar bij de uitvoering van gebouwen met ongeschoolde werkkrachten en vreemde materialen ondervindt, las ik met belangstelling het artikel van den heer Joh. G. Robbers, B. I., over het bouwen van het woonhuis van den Nederlandschen Gezant te Peking in het „Bouwkundig Weekblad" No. 48.

In dit interessante artikel is echter een zinsnede, die mij niet bevalt, n.l. die, waar de architect beweert, dat hij voor het maken van het definitief project voor het woonhuis van den Gezant, besloot zijn eigen weg te gaan.

Het resultaat van dit „zijn eigen weg gaan", afgebeeld in het „Bouwk. Weekblad", is n.l. wat den voorgevel betreft, niets dan een bijna getrouwe copie van het kasteel Middachten nabij De Steeg, waarvan in afl. 33 dd. 14 Aug. 1909 van het keurig geillustreerde weekblad „Buiten" op bladzijde 395 eene prachtige afbeelding voorkomt.

Den Redacteur van het „Bouwk. Weekblad" schijnt zulks te zijn ontgaan en daar ik het voor den Architectenstand van groot belang acht, dat het publiek weet, dat de architecten in het algemeen niet met deze intellectueele diefstal accoord gaan, verzoek ik U beleefd dit stuk in Uw blad op te nemen, of op dit feit de aandacht te vestigen.

Hoogachtend,
UEd. dw. dr.,
L. STREEFKERK.
Amsterdam,
Ceintuurbaan 219 I.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Officieel gedeelte. Afdeeling Groningen; vergadering van 25 November 1911.

Kroniek XXVIII. Een «prachtig» affiche voor de «Vierjaarlijksche» te Amsterdam, door J. Gratama.

Iets over den bouw van het Woonhuis van den Nederlandschen Gezant te Peking, door Joh. G. Robbers b. i. met afbeeldingen.

Park Zorgvliet door Z. Hoek en J. Th. Wouters Architecten, met Erlauterungsbericht van Prof. Henrici en naschrift van S. de Clercq.

Sociale Hygiëne en Techniek XXX Woningtoezicht, door J. L. B. Kearschot.

No. 49. De wettelijke bescherming van het Architectenberoep in Amerika naar Dr. Rud. Vogel uit de Deutsche Bauzeitung.

Landhuis te Bosch en Duin, arch. J. Verheul Dzn. met afbeeldingen.

Kleinwoningbouw in verkeerde banen, met afbeeldingen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Over Middelbaar Technisch Onderwijs door G. Versteeg.
Sociale Hygiëne en Techniek XXX, door J. L. B. Kearschot (slot).

ARCHITECTURA No. 48. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag van de 1302de Ledenvergaderingen van 29 November 1911.
De Toren van Vlissingen, door Victor de Stuers, met een naschrift van H. A. J. Baanders.
Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (vervolg).
No. 49. Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (vervolg).
De Toren van Vlissingen, door Victor de Stuers.
Prijsvraag voor een gedenkraam in het Academiegebouw te Groningen.
Een verwarring.
De nieuwe kazerne te Nijmegen.
Monumentale Schilderkunst door C. J. de Haas.

DE BOUWWERELD No 48, Echo's XI. Gedenkteeken of standbeeld?
Het Brielsche Schelpkalktrasmeel, door Prof. J. A. van der Kloes.
Monumentale Bouwkunst naar Geh. Oberbaurat Dr. Ing. Otto March uit de «Architektonische Rundschau».
Afbeeldingen: Tuinen aan de Keizersgracht te Amsterdam, ontworpen door de Naaml, Vennootschap «Corona».
No. 49. Een leerzame uitspraak.
Het Gothische huis te Kampen, met afbeeldingen.
Practische Heemschut. Nehalennia's Circulaire en adviesbureau, met afbeeldingen.
Gemoedelijke samenspraak.

DE INGENIEUR No. 48. Zeeweringen van gewapend beton, door R. R. L. de Muralt, c. i., met afbeeldingen.
Wijziging van het Koninklijk Besluit tot invoering der Stoomwet.
Het doctoraat aan de Technische Hoogeschool door P. Meijer Hoogleeraar. T. H.
Het achtste Congres voor verwarming en ventilatie, door J. F. H. Koopman w.i.

Ingezonden stukken. Verslag van de Commissie het onderzoek van kalkzandsteen, door J. van Hasselt c. i.

No. 49. De opening van de werken voor de haven van Soerabaja.
Jaarverslag over 1910 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.
Ingezonden stukken. Zeeweringen en gewapend beton, door C. Swartbol A. L. M. B. met afbeeldingen. — Staatsmijnen in Limburg door het Bestuur der Mijnbouwkundige Vereeniging te Delft.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 48. Officieel gedeelte. — Redactioneel gedeelte. Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Iets over statisch bepaalde en statisch onbepaalde constructies. Brieven uit Constantinopel. — Vragenbus.

No. 49. Officieel gedeelte. — Berichten. — Uit de afdeelingen. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Iets over statisch bepaalde en statisch onbepaalde constructies (vervolg). — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 48. Beslissing van Scheidsmannen, door Mr. Egbert J. C. Goseling.
Uit de Pers.
Afdeelingsverslagen. Groningen 21 Nov. 1911.

No. 49. Nu twaalfjarige praktijk.
Uit de Pers.
Afdeelingsverslagen. Amsterdam 23 November 1911. — Dordrecht 13 November 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 23. Het droogpersen. — Bond van Nederlandsche architecten. — Het galvaniseeren van voorwerpen van gebakken klei. — Afsluiting en drooglegging der Zuiderzee. — Het dichtmaken van mofverbinningen bij aarden buizen. — De trek bij roostervuren. — De practische inrichting van stoomketel-installaties.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Een nieuw Schouwburgplan voor Den Haag.

Men doet ons mededeeling van een geheel nieuw plan voor een schouwburg, dat reeds tot in de détails gereed is, zoodat begin 1912 met den bouw begonnen kan worden en men in Mei 1913 gereed hoopt te zijn.

Dit plan gaat uit van een combinatie, die te Parijs gevestigd is, en zoo-

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
— UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

C.B. SCHNEIDER. BEHANGSELS AMSTERDAM
Leidschestraat 79

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.

A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

HENRI PRIOL, INGÉNIEUR A. & M., 24, RUE BEAUREPAIRE, PARIS

GRUES DERRICK "MORGAN"

à Vapeur, Électriques ou à Bras

Les Grues Derrick, très appréciées et beaucoup employées à l'Etranger et principalement en Angleterre et en Amérique, commencent à peine à être connues en France. Leurs applications sont pourtant nombreuses et Messieurs les Clients seront bien inspirés d'en envisager le plus possible l'emploi de préférence aux autres grues et engins de levage, car la Grue Derrick est plus pratique et coûte toujours moins cher.

Grue Derrick à vapeur de 30 tonnes, au travail dans une carrière

La Grue Derrick "Morgan" comporte tous les derniers perfectionnements et trente ans d'expérience en ont fait l'engin le mieux construit, le plus robuste ; le débit et l'intelligence de sa fabrication nous permettent de défier la concurrence tant au point de vue de la haute qualité du matériel qu'à celui de la modicité des prix.

Nos références sont nombreuses, car nous en avons dans tous les pays du monde (France, Angleterre, Allemagne, Autriche, Amérique du Nord et du Sud, etc.).

Les gravures ci-contre montrent quelques applications des Grues Derrick "Morgan" qui se font à des puissances variant de 1 tonne à 50 tonnes et avec des volées ayant jusqu'à 30 mètres de longueur.

Les demandes doivent indiquer le genre de travail à exécuter par la Grue, la charge maximum à lever, la longueur de volée désirée ou le rayon ; en cas de commande électrique, prière d'indiquer la nature et le voltage du courant disponible.

Nos propositions sont gratuites et établies rapidement.

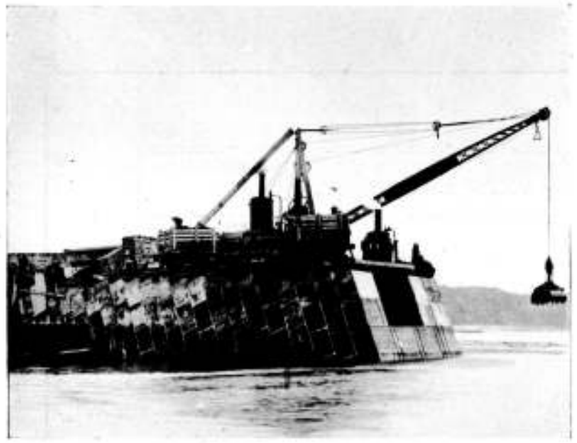

Grue Derrick à vapeur de 30 tonnes employée pour l'extension d'un Port

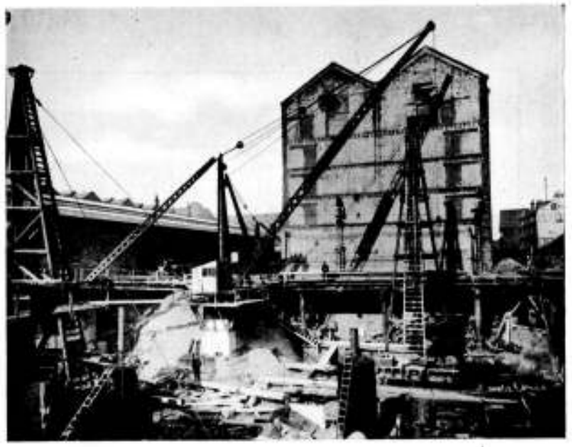

Grue Derrick électrique de 10 tonnes dans une Entreprise

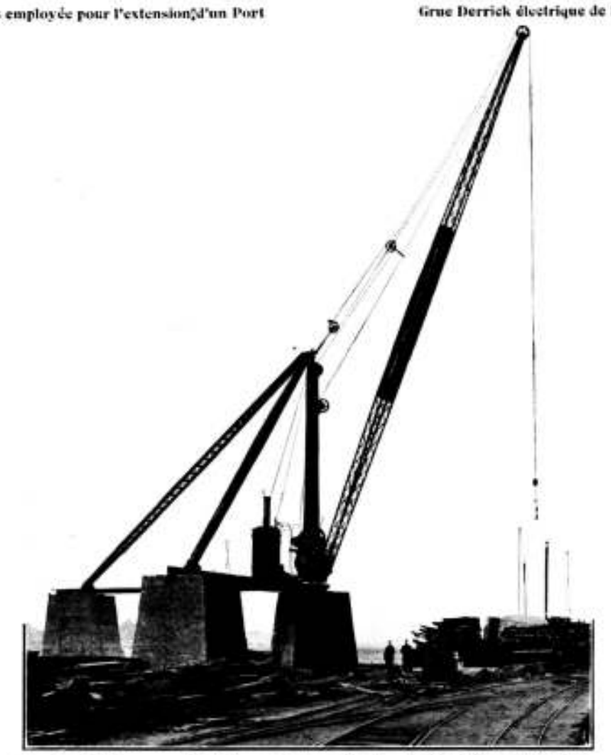

Grue Derrick à vapeur de 18 tonnes dans un Chantier de démolitions de Navires

Grue Derrick à vapeur de 18 tonnes chez un Constructeur de Chaudières

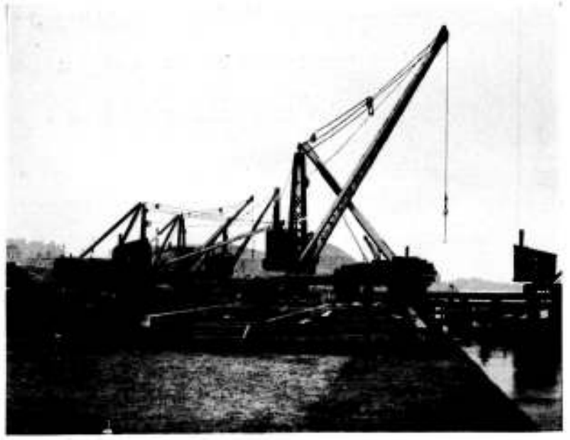

Grue Derrick à vapeur de 10 tonnes pour l'extension d'un Wharf

Grues Derrick électriques de 10 et 15 tonnes pour l'élargissement d'un Pont

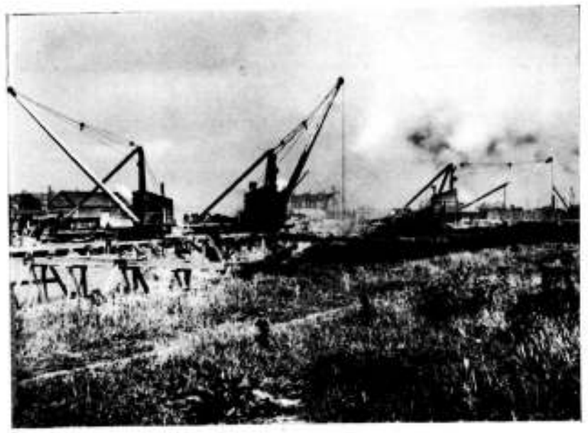

Grues Derrick à vapeur de 10 tonnes pour la Construction d'un Dock

Grue Derrick électrique de 7 tonnes dans un Chantier de Pierres

Grue Derrick électrique de 10 tonnes dans une Fonderie

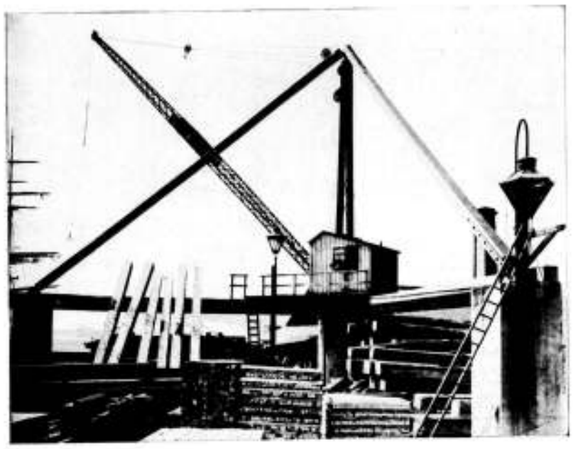

Grue Derrick à vapeur de 7 tonnes dans un Chantier de Bois

Grue Derrick à vapeur de 7 tonnes au travail dans une Carrière

Grue Derrick à vapeur de 10 tonnes, au travail dans une Carrière

Grues Derrick électriques de 15 tonnes, pour l'élargissement d'un Pont

Grue Derrick à vapeur de 8 tonnes, sur un Echafaudage

Grue Derrick à vapeur de 8 tonnes,
sur un Echafaudage métallique de 48 mètres de hauteur

Henri PRIOL, Ingénieur A & M

24, RUE BEAUREPAIRE, 24 -- PARIS

Autres Spécialités :

GRUES TYPE NORMAL, A VAPEUR, ÉLECTRIQUES OU A BRAS

Transporteurs monorails électriques.
Transporteurs Temperley.
Transporteurs aériens à câbles.
Runways.
Ponts-Roulants à bras et électriques.
Bennes preneuses automatiques.

Équipements de Chantiers de Construction navale *(Grue Géante, Grue de cale, etc*
Matériel pour travaux de Ports *(Titan, Ponton-bigue, etc.)*

Paris. — Imp. J. Simon et G. Kolbuck, 47, rue Oberkampf.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 23 DECEMBER 1911. No. 51

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Vlissingen.

Naar aanleiding van het artikel onder bovenstaand opschrift in ons vorig nummer ontvingen wij het navolgend schrijven:

DE TOREN IN DE „VILLE MORTE".

Mijnheer de Redacteur,

Ik zou het op hoogen prijs stellen, wanneer U onderstaand schrijven in Uw veel gelezen blad wildet opnemen en zulks in antwoord op het ongeteekende stuk, getiteld „Vlissingen", in Uw nummer van 16 December 1911.

De onbekende schrijver van dat stuk maakt zich boos, omdat Burgemeester en Wethouders van Vlissingen niet zijne meening deelen omtrent den weder-opbouw van den toren en zegt nu eenige onredelijkheden, die ik gaarne zou weerleggen.

Allereerst wil ik U het standpunt van Burgemeester en Wethouders, wat betreft den Torenbouw, in 't kort uiteen zetten.

Burgemeester en Wethouders achten van belang, dat het silhouet van de stad bewaard blijft en stellen daarom voor, den toren in zijn ouden vorm te herbouwen, maar Burgemeester en Wethouders achten het onverantwoordelijk, den toren te herbouwen van brandbaar materiaal, vooral ook met het oog op het gevaar, dat zulk een toren voor de omgeving oplevert.

Maar nu ter zake.

Sprekende over Vlissingen, zegt de onbekende schrijver:

„Of zij de belangstelling waard is, die zij thans ge„niet, en die waarschijnlijk wel van voorbijgaanden aard „zal blijken, willen wij in het midden laten. Hare be„stuurders maken het er niet na en schijnen niet te „beseffen, dat, ten bate der stad, gebruik gemaakt „moet worden van de gunstige omstandigheid, dat veler „aandacht thans gevestigd is op de dingen, die er staan „te gebeuren."

„Wordt dit verzuimd, en worden er dingen gedaan, „die Vlissingen tot een Zeeuwsch Abdera zouden „stempelen, dan zal daarover wellicht nog een tijd„lang gesproken, geschreven en gelachen worden, maar „ten slotte de stad onder de „villes mortes" de plaats „hernemen, welke zij verdient."

Mijnheer de Redacteur! Vlissingen te bestempelen met den naam van „Ville Morte", moet wèl zonderling klinken in de ooren van iemand, die de ontwikkeling van die stad in de laatste twintig jaren heeft gadegeslagen.

Gaan wij den loop van de bevolking na, dan zien wij, dat Vlissingen had in 1886, 12,005 inwoners en in 1910, 21,590 inwoners, dat Vlissingen is geworden de grootste stad van Zeeland.

Slaan wij een blik op het in 1906 vastgestelde uitbreidingsplan, dan zien wij, dat dit voldoet aan de moderne eischen van stadsuitbreiding; dat aan de haven liggen uitgestrekte handels- en industrie-terreinen, dat in het Westen, aansluitend aan de Badplaats, ligt eene tuinstad met mooie

ruime parken en fraaie villa's, dat daartusschen ligt een arbeiderswijk, dat er ligt een 30 Meter breede Ceintuurbaan, dat er is gemaakt eene nieuwe Markt ter grootte van 1½ Hectare.

Gaan wij na het Bouwbedrijf, dan zien wij, dat de Gemeente in de laatste jaren belangrijke winsten daaruit heeft gemaakt.

In 1907 heeft de Raad besloten eene rioleering te maken van ei-vormige cement-riolen, die meer dan een half millioen heeft gekost, en waardoor alle hemel- en menagewater en faecaliën direct in zee worden gevoerd en die onder een verval van ± 3 Meter met kanaalwater wordt gespoeld; men zal moeilijk in geheel Nederland een beter werkend rioolstelsel kunnen aantreffen.

In 1907 werd eene Gemeentelijke Hoogere Burgerschool opgericht en in 1910 eene Handelsschool met een programma analoog aan de Amsterdamsche Handelsschool, de eenige Handelsschool in geheel Zeeland.

In 1910 werd eene Electrische Centrale opgericht.

Een fraaie Zee-Boulevard omzoomt de stad aan de Zuidzijde. Allerwege werden in de stad breede trottoirs aangelegd, breede verbindingswegen geopend, fraaie winkels en groote hôtels gebouwd, en electrische trams gelegd. De Badplaats neemt toe in bloei.

Een koopmansboekhouding is aangelegd, zooals men in weinig steden zal vinden. Vlissingen is inderdaad eene stad vol levensmoed en levenskracht.

Mijnheer de Redacteur, ik begrijp, dat niet ieder Nederlander de Schelde-stad kent, maar het komt mij wèl zonderling voor, dat iemand zich neerzet om over onze stad te schrijven, zonder haar te hebben gezien, dat iemand den staf breekt over onze ambtenaren, zonder hen en hun werk te kennen.

U dank zeggend voor de opname,

Hoogachtend,

J. G. VAN NIFTRIK Jr.,

Wethouder van Openbare Werken.

Gaarne voldeden wij aan het verzoek tot plaatsing der bovenstaande regelen, omdat ons daardoor de gelegenheid geboden wordt, de wellicht krasse uitdrukkingen van een lid onzer redactie aangaande Vlissingen nader toe te lichten en nog eens terug te komen op de torenquaestie, die tot die uitdrukkingen aanleiding gaf.

Die torenquaestie wordt door den geachten inzender slechts terloops aangeroerd; wij hadden van zoo bevoegde zijde gaarne een wat uitvoeriger uiteenzetting van het standpunt van Burgemeester en Wethouders gezien. Nu laten de mededeelingen ruimte voor verschillende lezingen, waarvan de juistheid niet altijd gecontroleerd kan worden.

Over herbouw van den toren in de oude vormen, bestaat wel eenig verschil van meening, maar daarvoor kan men op verschillende gronden toch wat gevoelen. Wat echter het meest verbazing gewekt heeft is het denkbeeld, om dezen herbouw in gewapend beton te doen uitvoeren.

Hoe Burgemeester en Wethouders aan dit denkbeeld gekomen zijn doet niets ter zake, maar enkele bijzonderheden, die ons ter oore kwamen in verband met het desbetreffend voorstel van B. en W., werpen een eigenaardig licht op de zaak. Men gevoelde wel, dat het voorstel, om bij den Raad ingang te vinden, eenigen steun van deskundige zijde behoefde. Daarom werd over het denkbeeld vooraf het advies van eenige deskundigen gevraagd. Natuurlijk liepen de adviezen uiteen; sommige waren gunstig, andere ongunstig, maar dit hinderde niet, want men maakte alleen gebruik van de gunstige en liet den Raad onkundig van de ongunstige.

En van wie waren die gunstige adviezen dan? zal men vragen. Het klonk ons haast ongelooflijk, maar men verzekerde ons, dat zij afkomstig waren van de professoren Sluijterman en Vogelsang. Het spijt ons, de namen dezer achtenswaardige en hoogstbekwame mannen hier te moeten noemen, maar het kwam ons zoo curieus voor, hen te zien optreden als deskundigen in zake gewapend beton, dat wij ze onmogelijk kunnen verzwijgen.

Dat er ongunstige adviezen zijn achtergehouden is uitgekomen ingevolge de aanhouding van het voorstel.

Daarna is namelijk een der raadsleden op advies uitgegaan, o. a. ook bij een bekend architect te Rotterdam, die verwonderd was, dat hem nogmaals om raad gevraagd werd, waar hij kort geleden, op verzoek van B. en W. van Vlissingen, reeds een advies in afkeurenden zin had uitgebracht.

Ook de meening van andere, door bedoeld raadslid geraadpleegde, architecten, was niet gunstig ten opzichte van het gewapend beton, in dit geval en het is te hopen, dat B. en W. thans terug zullen komen op een voorstel, met de aanneming waarvan de Raad zich zou compromitteeren.

Wij zouden het achtbaar College zelfs durven aanbevelen, n'en déplaise de meening van de Redactie der „Vlissingsche Courant", het aanbod van den heer Jalvingh eens in ernstige overweging te nemen.

De heer H. Jalvingh, aannemer te Assen, heeft namelijk het aanbod gedaan, onder directie van den architect Frowein, die met den herbouw der kerk belast is, de St. Jacobstoren te herbouwen en in den toestand als vóór den brand van 5 September j.l. voor de som van 31000 gulden.

Met dit aanbod is bewezen, dat de herbouw kan plaats hebben voor ± f 4000 minder, dan de betonconstructie zou vorderen. Het argument, dat betonconstructie financiëel voordeel zou opleveren, vervalt hiermede; dit argument berustte ook op de onbetrouwbare gegevens, verkregen uit de gehouden aanbesteding, waarbij het klaarblijkelijk de bedoeling geweest is, de inschrijvingscijfers op te voeren, om welke redenen kunnen wij in het midden laten.

Tegen aanneming van een voorstel als dat van den heer Jalvingh, kunnen formeele bezwaren zijn, doch dat die onoverkomelijk zouden zijn kunnen wij moeilijk gelooven. Bovendien door een herbesteding kunnen B. en W. de zaak zonder bezwaar in het rechte spoor terugleiden.

Wij vertrouwen, dat na deze uiteenzetting de bedoeling der krasse uitdrukkingen van onzen medewerker den geachten inzender wel duidelijker zullen zijn geworden, dan te voren het geval was. Die bedoeling was zeker allerminst personen te kwetsen, of den staf te breken over de ambtenaren der gemeente Vlissingen.

Die stad is hem niet zoo geheel onbekend, als de geachte inzender meent te moeten veronderstellen; hij heeft haar zelfs gekend in den tijd, dat zij nog wel degelijk den indruk van een „Ville Morte" maakte. Dat die tijd voorbij is, wie zou zich daarover niet verheugen: Maar men is nooit zeker, dat zij niet terugkeert. Wij hopen gaarne van harte het tegendeel, doch meenen ons de opmerking te mogen veroorloven, dat de leiding der zaken in een vooruitstrevende stad aan hare bestuurders zwaarder verplichtingen oplegt dan voorheen.

Vlissingen heeft, als grootste stad van Zeeland, een prestige te bewaren, bovendien een roemrijk historisch verleden. Vlissingen moet met beide rekening houden en voorts met de publieke opinie, die aan Vlissingen niet vergeven zou, wat zij wellicht van Arnemuiden door de vingers zou zien of onopgemerkt laten voorbijgaan.

P. H. SCHELTEMA,

Redacteur.

Tegenstellingen.

Het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam heeft zijn tijd gehad; het heeft evenmin als het Crystal Palace te Londen en het Palais de l'Industrie te Parijs op den duur beantwoord aan de groote verwachtingen, die men er bij de stichting van had. De Nederlandsche nijverheid zou zich ook zonder deze stichting ontwikkeld hebben, zooals zij deed, te Amsterdam kent men het Paleis niet anders dan als een localiteit voor publieke vermakelijkheden en verder is het in den lande bekend door de loten, die indertijd uitgegeven zijn, om de oprichtingskosten voor een deel te bestrijden. Met die loterij schijnt het nu ook al mis te zijn en nu is de aardigheid er heelemaal af..... maar niettemin is men thans te Rotterdam druk in de weer, om daar ter plaatse een Paleis voor Volksvlijt te stichten. Daarvoor wordt wel geen loterij, maar een maatschappij met kleine aandeeltjes van 5 gulden op touw gezet en men heeft voor die papiertjes den welsprekenden naam van „bouwsteenen" uitgedacht.

Cutshoorn symboliseerde de volksvlijt in de negentiende eeuw door middel van ijzer en glas, te Rotterdam kan men nu wel niet anders bezigen dan gewapend beton.

* * *

Er bestaat in ons land een vereeniging of bond, die vereenvoudiging van onderwijs en examens beoogt; er bestaan zelfs, zeer waarschijnlijk, reeds meerdere vereenigingen of bonden, die dit doel trachten te bereiken.....

Wel opmerkelijk is het daartegenover, dat bijna elk jaar ons nieuwe inrichtingen van onderwijs en nieuwe reeksen van examens brengt. Voor de vroegere drie teekenacten M. O. zijn er niet minder dan tien in plaats getreden; de zeer nuttige instelling van het examen voor bouwkundig opzichter heeft tengevolge gehad, die van een voor teekenaars en onderbazen, terwijl ook weldra een of twee examens voor hoogere categorieën zullen bestaan. De specialiseering gaat al verder en verder, zoodat het zeker hierbij niet blijven zal. Toch moet men zich afvragen, of ook hierbij de invloed van de bekende splijtzwam niet in het spel is, of er niet iets bedenkelijks is in het voortgaan op een weg, die allerminst tot vereenvoudiging voert, maar meer en meer tot een toestand, waarbij de helft der bevolking uit examinatoren en de andere helft uit hun slachtoffers bestaat.

Die toestand zou ons het volste recht geven, de Chineezen van Europa te heeten, waarop wij nu niet bepaald trotsch behoeven te zijn, maar erger is het, dat de vakkennis door al dat examineeren toch niet bevorderd wordt, maar veeleer gestadig achteruitgaat en zal blijven achteruit gaan, indien wij daartegen niet tijdig verstandige maatregelen nemen.

Vereenigingen.

FRIESCH GENOOTSCHAP TE LEEUWARDEN.

De nieuwe Restauratie-methode.

Oude gebouwen trekken aan, wekken genegenheid en belangstelling op. Zij staan daar zoo stil en geheimzinnig in een dikwijls geheel moderne omgeving. Zoo vele geslachten, die komen en gingen, hebben ze gekend; er is zooveel om hen heen gebeurd en veranderd. Ja, zij zijn als boeken vol wetenschap en schoonheid, deze oude gebouwen, als de mensch maar komt, die het schrift kan lezen, dat de tijd in hunne muren en ornamenten heeft gegrift.

Geen wonder, dat men aan die monumenten uit het grijs verleden een massa tijd en geld ten koste legt, maar dat men daarbij wel eens op een dwaalweg komt en met zijn pogingen om te behouden en te doen herleven, vaak het tegengestelde bereikt, dat heeft dezer dagen in een bijeenkomst van leden van het Friesch Genootschap te Leeuwarden de heer Jan Kalf, secretaris van de Rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van Geschiedenis en Kunst te 's-Gravenhage, aangetoond.

Hij hield een lezing over de nieuwere opvatting van de zorg voor monumenten, ook in verband met de restauratie van het kasteel Doorwerth, daarbij een vergelijking makende tusschen voorheen en thans en met vertooning van talrijke lichtbeelden zijn eigen meening demonsteerende.

Inderdaad is er in onzen tijd ook hier te lande, wat de zorg voor monumenten aangaat, heel wat veranderd. Telken jare vraagt de regeering voor dat doel belangrijke sommen aan en de Kamer steunt hare bemoeiingen in dat opzicht met groote sympathie. Ook is er van Staatswege een commissie voor de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst ingesteld, die haar zorg in de eerste plaats over de restauratie van schilderachtige gebouwen uitstrekt.

Onder restauratie verstaat men binnen deze grenzen niet het versterken en herstellen, om voor verder verval te behoeden, doch het bewust en met toewijding, met zooveel mogelijk kennis van kunst, terugbrengen van een monument in den toestand, waarin het vroeger verkeerde of zou hebben verkeerd, als het oorspronkelijk plan ware uitgevoerd. M. a. w. restauratie is uitvoering van hetgeen de historie vordert.

Dat denkbeeld, om een monument weer te willen maken, zooals het is geweest, is niet ouder dan de 19e eeuw. Te voren herstelde men over het algemeen in den stijl van den nieuwen tijd. Speciaal onze torens, en vooral de middeleeuwsche torens, zijn in dat opzicht van groot belang. Overal is op den middeleeuwschen romp een 17e-eeuwsche spits gezet en dat schaadt volstrekt niet aan de schoonheid van het geheel. Toch hebben sommigen bezwaren tegen die manier van restaureeren, omdat zij in strijd zou zijn met de harmonie. Maar beteekent harmonie dan gelijkvormigheid? Men mag daar gerust een ander woord tegenover stellen, n.l. karakter; dat zegt voor een gebouw ook veel.

Hier geldt, evenals van menschen, het woord van Goethe: „Es bildet ein Talent sich in der Stille und ein Charakter sich im Strom der Welt".

De hedendaagsche zorg voor de monumenten is een kind der romantiek. Het eerste denkbeeld dienaangaande is in Frankrijk ontstaan en vandaar ging het over naar Engeland. Duitschland en het overige Europa volgden spoedig, Nederland eerst betrekkelijk laat.

Niet vroeger dan het vorige jaar heeft de oudheidkundige bond in ons land het restauratie-vraagstuk in behandeling genomen en daarbij het Duitsche standpunt aanvaard. De restauratie-theorie, zooals die tegenwoordig in Duitschland wordt geleeraard, heeft bekwame aanhangers, maar toch biedt zij geen waarborg tegen vervalschingen. Elke restauratie beteekent min of meer een vervalsching van het historisch monument. Dat is geenszins een aanklacht tegen hen, die de restauratie uitvoeren. Mannen als De Stuers en Cuypers verdienen warme waardeering, al is tengevolge van hun werk aan tal van gebouwen veel van de

historische waarde verloren gegaan. Dat is niet hun schuld, maar het ligt aan de opvattingen van hun tijd.

Het restauratie-vraagstuk heeft ten onzent zoo weinig de belangstelling, omdat het Nederlandsche publiek er onvoorbereid tegenover staat. De kennis van onze monumenten is beperkt gebleven tot een zeer klein kringetje.

Men onderstelt de monumenten in doode en levende. De doode (voorbeeld de ruïne van Brederode) late men onaangeroerd. Bij de levende wordt verschil gemaakt tijdens herstellings- en voortbouwwerken. De laatstgenoemde — waaronder ook te verstaan is alles, wat niet in het oorspronkelijk plan voor het monument heeft gelegen — dienen in den stijl van den eigen (nieuwen) tijd te blijven of moeten daarin worden uitgevoerd. Anders loopt het gebouw gevaar door restauratie of voortbouw een ding te worden, dat al zijn historische waarde, zijn intimiteit en zijn individueel ornament heeft verloren.

Er zijn ook in ons land tal van voorbeelden, waaruit blijkt, dat bij den voortbouw de vormen van den tijd, toen hij is volbracht, zijn toegepast, zonder dat het geheel daardoor het schoonheidsgevoel pijnlijk aandoet. Integendeel, een vergelijking tusschen voortbouw in den stijl van den eigen tijd en in den stijl van het gebouw zelf valt beslist ten nadeele van den laatstbedoelde uit. Gaat men na, met welken uitslag bij restauraties het oude wordt en is nagemaakt, voortbouw weer door werk in den stijl van het gebouw zelf is en wordt vervangen, dan komt men voor jammerlijke resultaten te staan. Er is toch beeldhouwwerk er zijn ornamenten, die men in onzen tijd niet kan namaken, omdat den uitvoerder de inspiratie van den kunstenaar uit het verleden ontbreekt. Zoo kan men een mooi gebouw geheel bederven, alle karakter daaraan ontnemen. Zoodoende wordt de harmonie niet bevorderd, maar verstoord. Nogmaals, dat is niet de schuld van de menschen, die het werk doen; het komt, omdat men hun een taak oplegt, die zij niet kunnen uitvoeren.

Door de lichtbeelden, waarmee de spreker dit alles duidelijk maakte, kreeg de vergadering menig kijkje op beroemde bouwwerken of brokstukken daarvan in ons land, zooals de raadhuizen te Zwolle, Delft en 's-Gravenhage, het kasteel Doorwerth, een kerk te Breda, de Sint-Janskerk te 's-Hertogenbosch, een kerk te Maastricht e. m. a.

Bij het zooeven genoemde kasteel stond de heer Kalf, die bij de restauratie daarvan ten nauwste is betrokken, geruimen tijd stil. Het is van binnen van zeer weinig beteekenis en ook van buiten niet meer belangrijk, maar het ontleent zijn waarde aan de ligging te midden van het landschap en het geeft ons een inzicht in de manier van kasteelbouwen in de middeleeuwen. Voornamelijk de gang heeft te dien aanzien veel geleerd. Het plan was eerst, om hem bij de restauratie te verwijderen, omdat hij van het oorspronkelijk gebouw geen deel zou hebben uitgemaakt, maar het is den heer Kalf gelukt, aan te toonen, dat hij reeds in de vijftiende eeuw bestond. Zoo had men zich dus weer leelijk kunnen vergissen.

Het wordt meer dan tijd, dat het publiek in de zorg voor onze monumenten — en als de spreker van dien avond met zijn lezing dat doel mocht bereiken, zou het hem een groote voldoening zijn — een woord begint mee te spreken. De kostbare en gevaarlijke methode, die in onze dagen wordt gehuldigd, dient te worden prijs gegeven en door een meer verstandige vervangen.

De voorzitter, de heer mr. P. C. J. A. Boeles, was het met die conclusie geheel eens en de vergadering betuigde door applaus haar instemming met de woorden van dank en tevredenheid, voor het heengaan den heer Kalf toegesproken. (Leeuw. Courant.)

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

Door bovengenoemde vereeniging is het volgende adres verzonden:

Aan
den Gemeenteraad van Rotterdam.

Geeft met hoogachting te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam:

dat zij met leedwezen heeft kennis genomen van het voorstel van Burgemeester en Wethouders tot verkoop van gronden aan den Schiedamscheweg, zonder dat daarbij eenige eisch werd gesteld betreffende het uiterlijk aanzien der te stichten gebouwen;

dat daarentegen met groote waardeering werd opgemerkt, dat uit den Raad tegen het ontbreken van dergelijke eischen met nadruk werd opgekomen, tengevolge waarvan de behandeling van bedoeld voorstel voorloopig werd uitgesteld:

dat de juistheid van de motiveering van het ontbreken der welstandseischen o. i. aan ernstigen twijfel onderhevig is, waar als voornaamste motief werd aangevoerd, dat het stellen daarvan den te bedingen prijs zou drukken of het bouwen van goedkoope woningen zou belemmeren;

dat toch bezwaarlijk kan worden aangenomen, dat op gronden van ± f 30.— à f 40.— per M². bepaald goedkoope woningen (als blijkbaar bedoeld) zullen worden gesticht, terwijl ten overvloede vaststaat, dat het voldoen aan eischen van welstand volstrekt géene meerdere kosten behoeft mede te brengen;

dat de proefneming aan het begin van den Schiedamscheweg (ofschoon door het bepaald voorschrijven van een zekeren bouwstijl als proef niet geheel zuiver) heeft aangetoond, dat het stellen van zekere eischen aan het uitwendige der te stichten huizen goede resultaten geeft, zooals trouwens ook in Amsterdam, Den Haag en Arnhem is gebleken;

dat het algemeen belang ongetwijfeld vraagt krachtig de verbetering en veraangenaming van Rotterdam als woonstad te bevorderen, hetgeen o. i. onder anderen kan geschieden door het stellen van eischen aan het uiterlijk der, op gemeentegronden, te stichten gebouwen;

dat in de eerste plaats daarvoor in aanmerking komen hoofdwegen als de onderhavige;

dat op boven aangevoerde gronden, adressante Uwen Raad eerbiedig in overweging geeft, géén terreinen te verkoopen zonder daarbij als voorwaarde te stellen, dat „het uiterlijk aanzien der te stichten gebouwen zal hebben te voldoen aan eischen van welstand, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders";

en verder, onder toezending van een afdruk van het adres der Vereeniging aan Burgemeester en Wethouders van 4 Januari dezes jaars, in overweging geeft, het College van Burgemeester en Wethouders in dezen te doen bijstaan door een Commissie van deskundigen (Schoonheidscommissie), die ter zake zal hebben te adviseeren.

't Welk doende,

de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, 1e Secretaris.

Rotterdam, 15 December 1911.

Het in het begin van dit jaar verzonden adres, waarop hierboven wordt gedoeld, was van den volgenden inhoud:

Aan
Wel Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders
van Rotterdam.

Geeft met hoogachting te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier:

dat in de Ledenvergadering van 13 December met groote belangstelling is kennis genomen van de „Voorwaarden voor den verkoop van Gemeentegronden aan den Schiedamscheweg, enz.";

dat toch onder deze voorwaarden, onder 6g eischen worden gesteld betreffende het uiterlijk aanzien der, op deze terreinen te stichten, gebouwen;

dat het stellen van dergelijke voorwaarden, als eene voortgezette poging om tot eene meer aesthetische bebouwing van gemeentegronden te geraken, ten zeerste wordt toegejuicht en hoogelijk wordt gewaardeerd;

dat echter de ondervinding sinds 1890, vanaf welk jaar dergelijke bepalingen werden gemaakt, o. a. voor de bebouwing aan de Maaskade W.Z. en de Gedempte Westerhaven, heeft aangetoond, dat met het stellen van deze eischen alleen het doel niet ten volle wordt bereikt;

dat immers sindsdien, en thans in 't bijzonder, behoefte blijkt te bestaan, aan de instelling, van een adviseerend lichaam, aan hetwelk de beoordeeling van de inkomende plannen kan worden opgedragen;

dat langjarige ervaring te Amsterdam heeft geleerd, dat de arbeid van een lichaam als boven bedoeld (Schoonheidscommissie) een uitmuntenden invloed heeft op het uiterlijk aanzien niet alleen van gebouwen op gemeentegrond gesticht, doch ook — door het goede voorbeeld — op particuliere terreinen, en daardoor de meest grove uitingen worden voorkomen;

dat thans, ook door Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage de behoefte aan een dergelijke Commissie is erkend, en op initiatief van dat College door den Gemeenteraad een Schoonheidscommissie is in 't leven geroepen, welk voorbeeld door de Gemeente Arnhem staat gevolgd te worden;

dat de samenstelling van eene dergelijke commissie van advies in zaken de schoonheid betreffende, voor deze Gemeente, wellicht zou kunnen geschieden door de benoeming door Uw College van 2 leden, en van 1 lid door ieder der volgende Besturen of Vereenigingen; n.l. het Bestuur van de Academie van B. K. en T. W., het Bestuur van den „Rotterdamschen Kunstkring" en de adresseerende Vereeniging; welke Besturen of Vereenigingen o. i. zeker gaarne bereid zullen worden gevonden tot medewerking;

dat mitsdien de Vereeniging de eer heeft Uw College in welwillende overweging te geven te bevorderen de instelling van een Commissie van Advies in zake het uiterlijk aanzien van gebouwen en andere bouwwerken, die aan schoonheidseischen hebben te voldoen.

't Welk doende,

(w. g.) ALB. OTTEN, Voorzitter.
(„) J. HERMAN DE ROOS, 1e Secretaris.

Rotterdam, 4 Januari 1911.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DEN FRIESCHEN BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Door den Frieschen Bouwkring zijn een tweetal prijsvragen uitgeschreven en wel: een penteekening van een oud gebouw en een reclame-plaat.

De teekening moet voorstellen een gebouw of gebouwtje, uit eene architectuurperiode vóór de 19e eeuw, van voldoende architectonische waarde. Zoowel op de keuze van het onderwerp als op de manier waar op het geteekend is, zal bij de beoordeeling worden gelet. De typische stijlvormen dienen op de teekening juist weergegeven te zijn. De teekeningen mogen binnen den rand geen grootere afmetingen hebben dan 28 × 40 cM. Op de teekening moet een opschrift staan, dat de plaats aanwijst waar het gebouwtje zich bevindt.

De reclameplaat moet dienen voor de in 1912 te houden Nationale Landbouwtentoonstelling te Leeuwarden.

De plaat moet als plakkaat gebruikt kunnen worden, ze mag in drie kleuren worden ontworpen en moet met waterverf zijn opgezet.

Indien zwart gebruikt wordt, rekent dit mede voor een kleur — de ondergrond als papiertint niet. De papiergrootte bedraagt 1,00 × 0.70 M. De teekening moet tot opschrift dragen: „Landbouwtentoonstelling Leeuwarden." Verlangd wordt eene teekening op ware grootte.

Voor beide prijsvragen zijn uitgeloofd:

1ste prijs verguld zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging; 2de prijs zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging; 3de prijs getuigschrift der Vereeniging.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren: J. Bubberman, leeraar middelb. hand- en lijnteekenen; W. C. de Groot, architect; Joh. Mammen, schilder; Makkus v. d. Deijl, leeraar middelb. handteekenen; G. J. Veenstra, architect.

De inzendingen zullen na uitspraak der jury publiek tentoongesteld worden.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in een in Maart 1912 te houden vergadering van den Bouwkring.

De deelneming aan de prijsvragen is voor ieder opengesteld.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De ingekomen ontwerpen naar aanleiding van de prijsvragen, dit jaar door „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven, werden 13 dezer beoordeeld.

Gevraagd was:

1e. Een ontwerp voor een café-restaurant met aanlegsteigers voor roei- en zeilbooten, enz., gelegen in een park aan een plas;

2e. Een ontwerp voor een „Vignet" voor de Vereeniging.

De Jury, bestaande uit de heeren J. Hanrath, P. J. Houtzagers, J. Th. Kok, W. F. Overeijnder, J. P. Stok en Jan Stuyt, kenden voor het café-restaurant den 1en prijs toe aan het ontwerp motto „Roemah makan", ingezonden door den heer L. Streefkerk te Amsterdam;

2en prijs, motto „B. en V." (in cirkel geteekend), ingezonden door den heer C. Hoogeveen te Rotterdam;

3en prijs, motto „Ster in cirkel" (geteekend), ingezonden door den heer B. v. d. Lecq te Rotterdam.

Aan géén der ontwerpen voor een Vignet kon een der uitgeloofde prijzen worden toegekend. De Jury besloot echter aan elk der motto's „Corry" en „Labour" de helft der premie, aan den 1en prijs verbonden, aan te bieden en aan het motto „De bloeiende boom" een premie.

Als inzenders maakten zich respectievelijk bekend de heeren L. Groen te Alkmaar; J. Bergerer en D. J. v. d. Laan, beiden te Rotterdam.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONING-MEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend:

Vraag 1. Is het geoorloofd in het grootere woningtype die deur der slaapkamer, welke is aangebracht in den rechtschen wand, te verplaatsen in de richting van de keuken, met het oog op plaatsing van het bed?

Antwoord: Daartegen bestaat geen bezwaar.

Vraag 2. Moet de kleine slaapkamer van het groote woningtype als logeer- of als kinderkamer opgevat worden?

Antwoord: Bij voorkeur als slaapkamer voor huisgenooten.

Vraag 3. Wordt ten aanzien der meubelen een gespecificeerde prijsopgaaf verlangd van elk onderdeel?

Antwoord: Omtrent elk meubel wordt gespecificeerde opgaaf verlangd, zoowel ter beoordeeling van de prijzen, als opdat elk meubel afzonderlijk verkocht kan worden.

A. DE KOE,
Dir.

Namens de Jury worden door den Directeur van „Ons Huis" de volgende antwoorden gegeven op de hierna te noemen ingekomen vragen.

1. Wat is de bedoeling van den doorloop tusschen keuken en woonkamer van het kleine type?

2. Is dit een tijdelijke doorgang, zoodat in werkelijkheid een kast gemaakt moet worden? Of is dit slechts een portaaltje?

3. Mogen er vaste kasten voor hang- en legkast ontworpen worden?

4. Is het verplichtend de schoorsteenen in den hoek te plaatsen?

5. Voor het slaapkamer-ameublement moet zeker op een twee-persoons ledikant gerekend worden?

Antwoorden.

Vragen 1 en 2.

De doorgang tusschen kamer en keuken in het kleine woningtype is, evenals sommige andere doorgangen, slechts tijdelijk en zal in werkelijkheid vervallen.

Vraag 3.

Vaste kasten, alsmede trap, W. C. enz., zijn gemakshalve niet in het tentoonstellingsplan opgenomen, doch zullen in werkelijkheid niet mogen ontbreken.

Vraag 4.

De schoorsteenen mogen verplaatst worden.

Vraag 5.

De afmeting der ledikanten wordt vrijgelaten.

A. DE KOE,
Dir.

Ingezonden Stukken.

Aan de Redactie van het bouwkundig weekblad
„De Opmerker", te 's-Gravenhage.

Mijne Heeren,

In „De Opmerker" van 16 Dec. j.l. komt een ingezonden stuk voor van den heer L. Streekerk te Amsterdam, naar aanleiding van een zinsnede uit mijn artikel over het Gezantschapsgebouw te Peking in het „Bouwkundig Weekblad" van 2 Dec. j.l. Het zij mij vergund hier het volgende over te zeggen:

Indien ik sprak van mijn eigen weg te zijn gegaan voor het maken van het definitief project voor dit gebouw, bedoelde ik hiermee uitsluitend niet den weg te hebben willen inslaan, door de architecten van de eerste huizen van het gebouwencomplex op het Nederlandsch gezantschapsterrein te Peking voor het karakter van dit complex aangegeven.

Inderdaad heb ik mij wat den voorgevel, en in het bijzonder de middentravee daarvan, betreft, geïnspireerd op Middachten, wijl ik dit statig type van Oud-Hollandschen kasteelbouw een aangewezen uitgangspunt achtte voor een gebouw, dat de Hollandsche architectuur in China vertegenwoordigen moet. Had de stijlkeus een Nederlandsche gezantschapswoning te midden van de moderne Europeesche cultuur-ontwikkeling van Parijs of Berlijn betroffen, mijn inzicht zou zeer zeker een heel ander geweest zijn.

Mij dunkt het echter zeer overdreven hier van intellectueelen diefstal te spreken, waar van een „bijna getrouwe copie" geen sprake kan zijn, aangezien de detailleering uit den aard der zaak gansch anders moest zijn. Iets van de edele verhouding in de plaatsing van de vensters in dit gedeelte van de gevels van het kasteel Middachten te bereiken was alleen mijn doel, en dit schijnt, tot mijn genoegen, wel bereikt te zijn. Was de halfronde kroonlijst in het midden (met het oog op de plaatsing van een groot Nederlandsch wapen) niet van Middachten overgenomen, den oppervlakkigen beschouwer had de overeenkomst met dit kasteel waarschijnlijk minder getroffen. Dat de voorgevel een „copie" zou zijn, is dus absoluut onwaar, en ben ik bij het ontwerpen van den niet minder belangrijken rechterzijgevel en van de andere gevels wel degelijk geheel mijn „eigen" weg gegaan.

U bij voorbaat dank zeggende voor de plaatsing van dit schrijven in het eerstvolgend nummer van „De Opmerker",

Hoogachtend,

Uw dienstwillige,
JOH. G. ROBBERS.

Den Haag, 20 Dec. 1911.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Officieel Gedeelte. Adressen inzake de Vierjaarlijksche, de St. Jacobstoren en de St. Jacobskerk te Vlissingen en de oude R. Kath. kapel te Veere. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 6 December 1911. — Rapport der Commissie van Voorbereiding van het Examen Hoofdopzichter. — Afdeeling Arnhem, vergadering van 6 December 1911.

Herbouw St. Jacobstoren te Vlissingen.

Conferentie over het Bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1303de gewone Ledenvergadering van 13 Dec. 1911.

Conferentie over het Bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.

Glasschilderkunst door J. W. Le Nobel (Vervolg).

Résumé der voordracht gehouden door den heer Jan de Meyer in de 1303de Ledenvergadering van 13 Dec. 1911.

De Toren van Vlissingen, door H. A. J. Baanders.

DE BOUWWERELD No. 50. Etagewoningen.

Een nog gemoedelijker samenspraak.

Loodwit-verbod door P. Bakker Schut.

Afbeelding Gebouw der R. K. Schoolvereeniging te Amsterdam, Arch. Paul J. de Jongh.

DE INGENIEUR No. 50. Mededeelingen betreffende Nederlandsche ingenieurs in Zuid-Amerika en over de haven van Santa-Fé. Verslag van den Vice-Consul der Nederlanden te Buenos-Aires, W. G. E. d'Artillact Brill, met afbeeldingen.

Staatscommissie tot het instellen van een onderzoek omtrent het vraagstuk der droogmaking van de plassen beoosten de Vecht. Uit het verslag van den Hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over 1910.

Ingezonden stukken. Verslag van de Commissie tot onderzoek van kalkzandsteen, door F. C. J. van den Steen van Ommeren c. i. — Berekening van een grondwaterstroom door H. E. de Bruin c. i. met een naschrift van Eug. Dubois. — Quenartspijkerglooiing, door C. Kloos, met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Commissie voor de Statistiek. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. Oververhitte stoom in scheepsmachines. — Tanken om het slingeren van zeeschepen tegen te gaan. — Brieven over Constantinopel (vervolg). — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 50. Na twaalfjarige praktijk II.

Arbeidsinspectie I.

Uit Rotterdam.

Afdeelingsverslagen. Rotterdam 7 Dec. 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 24. De verkoopsvereeniging van Duitsche pannenfabrikanten is opgericht. — Nog eens het droogpersen. — Het vermetselen van vuurvaste steenen. — Een reusachtige ringoven. — Het dichtmaken van mofverbindingen bij aarden buizen. — De practische inrichting van stoomketelinstallaties. — Mededeelingen. —

KLEI No. 24. Klinkerbestrating in en om Pittsburg, dit artikel met vijf afbeeldingen, doet zien dat men in Amerika klinkerstraten op een geheel andere wijze maakt dan bij ons en dus ook geheel andere resultaten daarmede bereikt. Wij vinden hier verder het slot van drie vervolgartikelen over Gewelfbouw, over de bepaling der hoofdafmetingen van Gas- en Olieworktuigen en over Dakpannen, benevens het vervolg van: De warmte als krachtbron in de klei-industrie.

Niet onbelangrijk ook voor bouwkundigen zijn de mededeelingen, aan Duitsche tijdschriften ontleend, over vuurvaste steen en vuurvaste mortel, waarmede dit nummer besloten wordt.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 12: Op de jacht naar kiekjes: J. Hendrik van Balen. — De waarde der Volksuitspraken over het weer: C. L. de Veer. — Veen (slot): G. J. A. Mulder. — De Koolmees: R. Tepe. — De jongste gegevens over de kunstmatig bereide kaoutchouc: Dr. C. J. Enklaar. — Nieuwe Gloeibranders: D. Stavorinus. — Iets over het magnetisch kompas: J. H. Nagel. — Korte Mededeeling. — Eenvoudige Proeven: — De oudste luchtballon: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

TEEKENEN M. O. Examen-Opgaven 1911. Het was een gelukkig denkbeeld van het Hoofdbestuur der Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handswerklieden in Nederland, om bij de Wed. J. Ahrend & Zoon's Uitgeversmaatschappij dit boekje het licht te doen zien. De redactie was opgedragen aan den heer P. Doorn, terwijl ook de heer H. Ellens zijn medewerking verleende. Beide heeren waren lid van de Examen-Commissie, zoodat men hier de authentieke gegevens voor zich heeft. De uitvoering laat niets te wenschen over, alleen moesten enkele voorbeelden sterk verkleind worden, maar het gebruik van een vergrootglas heft dit bezwaar op. Zij, die voor een der teekenacten studeeren zullen aan deze opgaven hun krachten kunnen beproeven en door de spoedige verschijning kunnen zij, die zich aan het eerstvolgend examen wenschen te onderwerpen nog van de hier verzamelde gegevens profiteeren.

Vroeger verschenen de opgaven jaarlijks in het Maandblad der Vereeniging voor Teekenonderwijs. De groote uitbreiding der examens maakt thans de publicatie op deze wijze bijna niet meer uitvoerbaar en het is wel zoo practisch de opgaven geregeld jaarlijks in boekvorm uit te geven, wat ook wel de bedoeling zal zijn van degenen, die deze uitgave bezorgden en daarmede ongetwijfeld een nuttig werk verrichtten.

ONTLEEDKUNDIG HANDBOEKJE, ten dienste van Inrichtingen voor Kunstonderwijs, door Dr. A. van Zahn, naar de Duitsche uitgave bewerkt door Dr. J. M. Dutilh, Leeraar in de Ontleedkunde aan de Academie v. B. K. e. T. W. te Rotterdam. Dit handig boekje geeft in 39 duidelijke afbeeldingen nagenoeg alles, wat, bij het onderwijs in ontleedkunde, behandeld wordt aan inrichtingen van kunstonderwijs; de tekst bestaat alleen uit de volledige opgave der benamingen van de beenderen en spieren, die in de afbeeldingen door letters zijn aangeduid en het doel is dan ook, dit boekje te gebruiken naast de dictaten en toelichtingen van den leeraar. Men zou kunnen vragen, of het niet verkieslijker is, den leerling de schetsen, die hier gegeven worden, tijdens de lessen zelf te maken, maar bij Dr. Dutilh heeft waarschijnlijk de practische overweging gegolden, dat daarvoor in den regel tijd ontbreekt.

De kosten van aanschaffing zullen voor de leerlingen wel geen bezwaar opleveren. De uitgever J. A. Sleeswijk te Bussum, besteedde aan het werkje alle mogelijke zorg en het komt ons voor, dat een boekje, dat in Duitschland reeds 8 uitgaven beleefden, ook hier te lande wel eenige herdrukken noodig zal hebben. —

EXAMEN-OPGAVEN. Perspectief en Perspectievische Schetsen voor de teekenakte L. O. handteekenen in 1910 en 1911, verzameld door W. C. A. Ridderhof Leeraar M. O. Hand- en Rechtlijnig Teekenen te Leiden.

EXAMEN-OPGAVEN. Perspectief, Perspectievische Schetsen (zonder constructie), Projectieleer en Beschrijvende Meetkunde voor de teekenakten M. O. (a-k) in 1911 verzameld door denzelfde.

Deze boekjes, uitgegeven bij Æ. E. Kluwer te Deventer, beoogen hetzelfde doel als het boven besprokene, alleen behandelen zij slechts enkele vakken en in hoofdzaak de perspectief. Hiervoor zijn twee motieven aan te voeren, ten eerste, dat de samensteller, in deze vakken doorkneed, daarop natuurlijk het eerst zijn aandacht heeft geconcentreerd, ten tweede, dat de perspectief en hetgeen daarmede in verband staat, voor velen, die aan de examens deelnemen een struikelblok is. Wie echter de bekende leerboeken voor Perspectief van de hand van den heer Ridderhof met vrucht bestudeerd heeft, zal in dit vak geen struikelblok meer zien en zooal niet zonder moeite, dan toch met succes zijn krachten aan de examen-opgaven kunnen beproeven. De opgaven zijn over het algemeen duidelijk gesteld, maar toch zijn, zooals herhaaldelijk op de examens blijkt, misvattingen niet uitgesloten, die de candidaat te laat bemerkt. Bij het gebruik dezer opgaven neme men dan ook wel den tijd in acht, die voor elke oplossing gegeven wordt, en stelle zich voor, dat, zoodra die tijd verstreken is, het werk moet worden ingeleverd en geen gelegenheid tot het aanbrengen van correcties wordt gegeven. Op deze wijze gebruikt kunnen de opgaven groot nut opleveren voor hen, die zich tot de examens voorbereiden.

VAN GENDT'S BOUWKALENDER 1912. Met de regelmatigheid van een sterrenbeeld, dat bij den aanvang van den winter boven den horizon verschijnt, komt elk jaar in de maand December een nieuwe druk te voorschijn van den alom bekenden Bouwkalender, die nu reeds zijn 42sten jaargang beleeft. De uitgever L. J. Veen besteedt daaraan altijd nog dezelfde zorgen, daarin bijgestaan door de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp, die ook al sedert een reeks van jaren zich met de telkens noodige omwerking hebben belast. En zoo ligt dan ook weder de nieuwe bewerking voor ons, welke ditmaal 366 dagen lang menig bouwkundige zal vergezellen in de practijk. Veel is er niet in veranderd, een zoolang bestaande uitgave heeft langzamerhand een door het gebruik geijkten vorm gekregen, waardoor de gebruikers er als vanzelf den weg in vinden. Het is daarom meestal niet raadzaam in den vorm groote veranderingen te brengen, maar de inhoud moet op de hoogte des tijds blijven en daarvoor alleen is jaarlijks een zorgvuldige herziening noodig.

DE BUSSY'S (VROEGER AHREND'S) BOUW-AGENDA 1912. Wat meer volumineus dan de Bouwkalender beoogt deze agenda toch ongeveer hetzelfde doel en bevat zij gegevens van denzelfden aard; alleen is zij minder geschikt, om in den zak te worden gedragen, daarom is een losse, kleine zakagenda toegevoegd. Het ruim vierhonderd bladzijden beslaande Vademecum, dat aan de agenda voorafgaat, bestaat uit twee gedeelten. In het eerste vindt men bij de gewone algemeene gegevens een volledige Telegraaf- en Postgids afgedrukt; het tweede of Technisch gedeelte, samengesteld door den heer O. L. Veenstra Nzn., Ambtenaar bij de Technische Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken van de H. IJ. S. M. geeft vele gemakkelijke tabellen en formules uit de bouw- en werktuigkunde, recepten en voorschriften van verschillenden aard, alsmede een uitvoerige lijst van personalia.

Aan het slot achter de agenda vindt men voorts een groot aantal adressen uit industrie en handel.

Ongetwijfeld kan deze agenda, zoowel op het bureau als op het werk, goede diensten bewijzen. Zij heeft zich op vele bureaux reeds een plaats weten te veroveren en het debiet zal zeker elk jaar toenemen.

Varia.

DE AFWATERING VAN FRIESLAND.

Zooals eenigen tijd geleden gemeld werd, is een nieuw plan tot verbetering van de afwatering van Friesland door den Minister van Waterstaat om advies gezonden aan Ged. Staten.

Volgens een correspondentie uit onze provincie aan het „Hdbl." is bij het nieuwe plan geheel afgezien van het èn door de eerste Staatscommissie èn door de latere commissie van deskundigen gedane voorstel tot gedeeltelijke indijking van de Lauwerzee, welk plan trouwens in beide commissiën geen algemeenen bijval had ondervonden. De uitvoering zou niet minder dan pl. m. twaalf millioen gulden hebben gekost, waarvan een aanzienlijk bedrag ten laste van de provinciën Friesland en Groningen had moeten komen; voor Friesland, als de meest direct belanghebbende, nog het grootste aandeel.

Voorts lezen wij:

„Dat het Lauwerzee-plan is opgegeven zou ook reeds kunnen worden opgemaakt uit de omstandigheid, dat de

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Minister zich alleen tot de Ged. Staten van Friesland heeft gewend en, blijkens de Memorie van Antwoord, de provincie Groningen eerst later in aanmerking komt voor de verbetering van háár waterloozing.

Of het nieuwe plan strekt om de verbetering van den afvoer te verkrijgen door het stichten van een of meer stoomgemalen op verschillende plaatsen der provincie, of wel door het maken van een nieuwe groote afvoersluis in het Noorden der provincie, met verbetering der afvoerkanalen, wist men mij niet te zeggen.

De uitvoering van beide plannen zou ook nog altijd aanzienlijke kosten vorderen, vooral de stoombemaling, welke, volgens het rapport van 1900 van den hoofdingenieur De Bruijn, lid der tweede commissie, niet minder dan f 5.300.000 zou vorderen. Met de uitvoering van het andere plan zou ook wel een aanzienlijk bedrag heengaan, doch lang niet in die mate als voor de stoombemaling zou worden gevorderd.

Nu is kort geleden de heer W. Brandsma Jz. te Rotterdam, naar ik meen een Fries, met een ander plan voor den dag gekomen, dat ook reeds in het voorjaar van 1910, toen de nood in Friesland zoo hoog was gestegen, door een der vele „stuurlui aan den wal" aan de hand was gedaan, hierin bestaande, om tijdelijk hevelsluizen over de dijken te leggen, ten einde, wanneer de bestaande uitwateringsluizen het werk niet af konden, dan, bij lage ebbestanden in zee het te vele water uit te loozen. Deze hevelsluizen bestaan uit een gemetselde vóór- en achterwaterloop, die, door over den dijk te leggen buizen, aan elkander worden verbonden. Deze buizen, die gegoten Mannesmann of geklonken flinsbuizen kunnen zijn, worden, goed luchtdicht verpakt, aan elkander geschroefd en bovendien nog met een rand ijzercement gedicht. Zij worden gelegd op een vooraf op het buitentalud, de kruin en het binnentalud van den dijk aan te brengen betonbed en daarna in prisma-vorm met beton aangegoten.

Ziehier in hoofdtrekken het plan geschetst.

Met de door den heer Brandsma hier voorgestelde hevelsluizen en de op maat gebrachte toevoerkanalen, zou steeds per getij, bij boezemwaterstanden van 40 tot 30 cM. boven Friesch zomerpeil, per etmaal ten minste twee millioen kub. M. water meer uit de provincie kunnen worden geloosd dan thans met de bestaande afvoermiddelen kan geschieden.

Bovendien echter zou aan de bestaande twee hoofdsluizen der provincie belangrijk grootere capaciteit moeten worden gegeven.

Een en ander te zamen zou een uitgaaf van pl.m. 2½ millioen gulden vorderen, dus de helft minder dan een stoombemaling zou kosten of pl.m. vier vijfde minder dan gedeeltelijke indijking der Lauwerzee, met welk laatste plan echter ook de provincie Groningen zou worden gebaat.

De tijd zal leeren wat van de nieuwe plannen te recht komt."

(L. Ct.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Duinwaterleiding.

In verband met de aanvrage van B. en W. van Amsterdam om een nieuw crediet, van ongeveer 8 ton gouds, voor de uitvoering van werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening uit het duin, welke aanvrage Woensdag a. s. in den raad in behandeling komt, is ter Ned. Boek- en Steendrukkerij in Den Haag een vlugschrift verschenen van de hand van den mijningenieur Reinier D. Verbeek: Het vraagstuk der drinkwatervoorziening van Amsterdam.

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 30 DECEMBER 1911. No. 52

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het vraagstuk der Prijsvragen.

Een onzer toongevende dagbladen, de „Nieuwe Rotterdamsche Courant", behandelt reeds geruimen tijd een vraagstuk, dat den bouwmeester van zeer nabij aangaat, met een zekere voorliefde op een wijze, welke den beoefenaar der bouwkunst niet aangenaam is.

Dat vraagstuk is de prijsvraag-quaestie.

Wij nemen gaarne aan, dat de bedoeling van deze wijze van doen geen andere is, dan in het algemeen kunstbelangen te bevorderen, maar het wijst toch o. i. op een zekere, bepaalde „tendenz", dat indertijd de tegen de prijsvragen gerichte vertoogen van den schilder Dr. Jan Veth verschenen zijn, toen het Rotterdamsche Raadhuis-vraagstuk aan de orde kwam.

In de toelichting tot het „Voorontwerp en nader voorstel betreffende den Stadhuisbouw voor Rotterdam", dat in September van dit jaar verscheen (men zie daarvoor onze nummers van 30 September, 7 en 14 October) blijkt zeer duidelijk, dat de beschouwingen van den heer Veth hun effect niet gemist hebben, zij kwamen B. en W. in dit geval goed te stade en er werd een handig gebruik van gemaakt.

Doch hiermede niet tevreden, achtte de „N. Rott. Courant" het dienstig, terzelfder tijd ook nog eens een recent oordeel van den bekenden Duitschen beeldhouwer Max Klinger aan te halen, dat koren op den molen van de tegenstanders van prijsvragen kon werpen.

Het hierbedoelde citaat was onze aandacht wel niet ontgaan, maar wij lieten het onbesproken, omdat de Permanente Prijsvraag-Commissie inmiddels een welsprekend pleidooi ten gunste der prijsvragen bij den Raad had ingediend, waaraan niets behoefde te worden toegevoegd.

Wij willen het echter thans even aanhalen, om te laten zien, hoe er uit blijkt, dat zelfs een man van gezag zeer oppervlakkig in zijn oordeel kan zijn. De „N. Rott. Courant" schreef in September j.l. onder het opschrift „Prijsvragen" het volgende:

„Men heeft in Duitschland nauwelijks een publieke prijsvraag van eenig belang op het gebied van Beeldende Kunst of Max Klinger zit in de jury. Dat is jaren lang zoo, en het ligt voor de hand, dat de nadenkende kunstenaar in dit emplooi allengs een zekere ervaring heeft opgedaan. Nu werd hij onlangs weer aangezocht om zitting te nemen in een jury, die de reclamebiljet-ontwerpen voor de „Internationale Buchausstellung Leipzig 1913" zou hebben te beoordeelen. Bij die gelegenheid liet hij zich over het karakter van zulke prijsvragen op merkwaardige wijze uit. Nu in het „Voorontwerp en nader voorstel betreffende den Stadhuisbouw voor Rotterdam" (zie ons Ochtendblad B van Zaterdag 16 Sept. j.l.) het beginsel van openbare prijsvraag, beperkte prijsvraag en directe opdracht voor het verkrijgen van een goed bouwwerk zoo uitvoerig behandeld werd, is het van belang te hooren wat zich bij prijsvragen op ander gebied voordoet. Klinger zegt:

„De ondervindingen op het gebied van prijsvragen zijn in de laatste jaren zeer afschrikwekkend. Juist op het gebied van aanplakbiljetten heeft men niettegenstaande belangrijke prijzen (6000 en 10.000 mark) eenvoudig miserabele

ondervindingen opgedaan, b.v. bij de Bismarck-prijsvraag voor aanplakbiljetten en bij het aanplakbiljet voor de tentoonstelling van Hygiëne. In beide gevallen moesten de uitgeloofde prijzen worden uitgedeeld, hoewel wij allen vonden, dat wij 500—600 mark gaven voor dingen, die geen 10 mark waard waren. En bovendien bleek nog bij beide wedstrijden, dat de bekroonde teekeningen ten deele plagiaten waren. Men greep in beide gevallen het middel aan van een tweede, beperkte prijsvraag met uitnoodigingen en betaling van ieder ontwerp. Het resultaat was zeer matig."

Klinger stelt voor: Of een beperkte prijsvraag met open vizier waarbij ieder wordt betaald met verdubbelden of verdriedubbelden prijs voor het bekroonde ontwerp, of een directe opdracht van 5000 tot 6000 mark aan een erkend kunstenaar met de verplichting, zijn naam zichtbaar aan te brengen. Klinger sluit zijn uiteenzettingen: „Betere kunstenaars, wier hand men in hun werk zou herkennen, doen in het geheel niet aan zulke prijsvragen mee, daarentegen wel een menigte leerlingen van academies, kunst- en kunstnijverheidscholen, die naar beproefde regels en patronen goedkoop en vlug een paar prijzen van 100 mark in hun zak steken."

Onzes inziens bewijst dit, minst genomen, ondoordacht oordeel van den grooter Klinger niets anders, dan dat het minder verstandig geacht moet worden, een beeldhouwer te belasten met de beoordeeling van reclamebiljetten.

Hoezeer wij op vele punten niet kunnen medegaan met de opmerkingen van Dr. Jan Veth, zoo staan toch diens beschouwingen op een vrij wat hooger peil en al blijven het ook altijd beschouwingen van het standpunt van den schilder, zij verdienen ten volle de aandacht van den beoefenaar der bouwkunst.

Opnieuw heeft thans eenige weken geleden, in een Gids-artikel, een schilder van naam en gezag, Prof. Der Kinderen, zijn meening over de Prijsvraag-quaestie uitgesproken en de „N. Rott. Courant" gaf van dit artikel een uitvoerig referaat, klaarblijkelijk weder met de bedoeling, om de stemming tegen de prijsvragen nog eens op te frisschen.

Ten einde onze lezers in staat te stellen zelf te oordeelen laten wij dit referaat hier in zijn geheel volgen.

„Had Prof. Der Kinderen voor zijn Gids-opstel wel een gunstiger tijdstip kunnen uitdenken? De kwestie, prijsvraag of persoonlijke opdracht, is juist in de laatste jaren niet alleen besproken geworden, doch vooral door afschrikkende voorbeelden toegelicht, die — onverschillig of men voor prijsvraag of opdracht is — met nadruk wijzen op het noodlottig ontbreken van deskundige toelichting, van artistiek overleg!"

„Daar is allereerst de Duitsche prijskamp om het Bismarck-gedenkteeken, dien men reeds betiteld heeft als de galg, waaraan de prijsvraag-idee opgehangen wordt. Aangelokt door de eervolle opdracht met mooie prijzen in het vooruitzicht nemen 371 beeldhouwers en architecten aan dezen wedstrijd deel. De beste krachten van Duitschland werken mede, bevinden zich onder de inzenders. Een ideale toestand dus als zelden een wedstrijd heeft gekend! En het resultaat? Dat een eerste prijs wordt toegekend aan een ontwerp, dat een parodie is op de welbekende figuur van den IJzeren Kanselier, een volkomen negatie van het nationale Bismarck-idee. En begrijpelijk is het, dat niet alleen in de kringen der kunstenaars een storm opgaat, een storm van verontwaardiging! Maar typisch voor Duitschland, waar het stelsel der prijsvragen zoo bemind is: haast niemand denkt aan den verloren arbeid der deelnemende kunstenaars èn aan hun verloren penningen."

„Men schatte dit laatste niet gering, want als men de kosten aan gip-modellen, transport, teekeningen, foto's en plaatselijke studies in doorsnede taxeert op 3000 Mark — de meeste inzenders hebben echter grootere kosten gehad — dan komt nu het gezamenlijk tal der inzenders tot een bedrag van 1,113,000 Mark, een respectabel sommetje, waarvan alleen reeds een reusachtig monument te bouwen zou geweest zijn en dat nu eenvoudig in het water is gesmeten!"

„Na dit reusachtig brandoffer van kunstenaarszijde verkrijgt het Bismarck-Comité plotseling de noodige wijsheid, ontdekt, dat er in het groote Duitschland een architect en een beeldhouwer zijn als aangewezen voor deze taak, geeft hun de opdracht."

„Een tweede voorbeeld is meer komisch dan tragisch: het Vredespaleis. In een internationalen wedstrijd verkrijgt een Fransch ontwerp den eersten prijs, is dus volgens de internationale jury primus inter pares. Maar de commissie, die dien grootschen wedstrijd uitgeschreven heeft, zit als het Duitsche comité met de handen in het haar, mist den moed om als dit comité een persoonlijke opdracht te geven, maar durft het wel aan met behulp van een Nederlandschen architect het oorspronkelijk ontwerp te „vereenvoudigen" of liever gezegd af te takelen, waarvan het „schitterend" resultaat ten eeuwigen dage aan den Scheveningschen weg te zien zal zijn."

„Waarlijk, een betere bestrijding van het prijsvraagstelsel kon niet geleverd worden! Dit toch ontstaat uit iets, dat men als geestelijke gemakzucht kenschetsen kan. De mannen van aanzien, die bijna uitsluitend in dergelijke comité's zitting krijgen, staan te vreemd tegenover het kunstgebied of missen den moed een bepaald kunstenaar uit te kiezen, uit vrees zich te blameeren. Gemis van deskundigheid dus of gemis van kracht tot handelen. Men kiest dan den eerlijksten weg, waarbij een ieder kan mededingen."

„Den eerlijksten weg? Wie wel eens het genoegen heeft gehad in een jury zitting te nemen, weet, dat het volgend dineetje het beste deel is, weet ook, dat dikwijls in den engen jury-kring oordeelen worden uitgesproken, die meer op onkunde dan op deskundigheid gelijken. Van de hooggeroemde onpartijdigheid kan evenmin veel gezegd worden; ook zonder naam kan men het werk van bekende deelnemers herkennen en daaronder zijn er soms, die men onmogelijk passeeren kan. Erger wordt het, als aan toonaangevende juryleden de teekeningen enz. vóór de inzending getoond en besproken worden..."

„Zijn deze prijskampen dan zoo noodig? Zijn de werken, die wij als meesterstukken op schilder- of bouwkundig gebied van vroeger of nu bewonderen, ontstaan uit prijsvragen òf uit persoonlijk overleg tusschen opdrachtgever en kunstenaar met groote vrijheid voor den laatsten? De vraag behoeft niet eens beantwoord te worden! Een ieder kent dat antwoord!"

„Kenteekenend is het in ieder geval, dat menschen van zaken met hun nuchter overleg aan persoonlijke opdracht de voorkeur gaan geven. Jaren geleden reeds gaf de Warenhuisfirma Wertheim te Berlijn een nieuw gebouw aan den architect Messel in opdracht, waarvan het bekende, prachtige gebouw het schitterend resultaat was. De Warenhuisfirma Tietz, vroeger spreekwoordelijk berucht door haar wansmaak, schrijft geen prijsvragen meer uit, heeft door Prof. Olbrich te Dusseldorf een fraai Warenhuis laten bouwen laat nu te Elberfeld er een door Prof. Kreis oprichten. Deze zakenmenschen, die door ondervinding hebben geleerd, hoe een artistiek geheel het zakendoen kan bevorderen, weten beter dan officieele personen den juisten man te kiezen."

„Maar toch is en blijft ook het stelsel van persoonlijke opdracht, trots zijn groote voordeelen, niet vrij van feilen. Persoonlijke invloeden kunnen een gevaarlijke rol spelen. Bij belemmering van de artistieke vrijheid ontstaan produkten als het Hollandsche tentoonstellingsgebouw op de Brusselsche Wereldtentoonstelling, snoezig en knuts, een waardige representatie van het „pittoreske" land der Volendammer visschers, in waarheid echter een gebouw, dat geheel de schoonheid van de heusche, oude bouwkunst mist en voor den vreemdeling een uiting van geestelijk onvermogen moest zijn!"

„Met deskundige mannen in het comité had deze architect zijn eigen, beter werk kunnen leveren, dat als Duitschland een uiting van eigen, nationaal kunstvermogen had kunnen geven."

„Ook hier het ontbreken van deskundigheid, van artistiek voelen en begrijpen. Loffelijk is daarom het pogen van Prof. Der Kinderen, dat scherp en duidelijk op de wonde, de leege plek wijst, op het ontbreken van een officieele instelling op kunstgebied, die als de Academie van Wetenschappen op haar gebied kan voorlichten, door de praestaties harer leden op velerlei gebied daartoe bevoegd en in staat is."

„Zoo dit het gevolg was van de vijf geschilderde ramen in het Vredespaleis, men zou ze, mooi of niet, in dankbare herinnering kunnen houden!"

De Redactie van „De Bouwwereld" heeft reeds in haar nummer van 20 dezer getracht de hier aangehaalde beschouwingen te ontzenuwen, en al gelukt het haar daarmede wellicht niet, de hardnekkige tegenstanders van het prijsvraagstelsel te bekeeren, zij deed toch daarmede een goed werk, dat veler instemming zal verwerven.

Wij onderschrijven dan ook gaarne de slotwoorden:

„Alles saamgenomen lijkt mij, dat bij objectieve beoordeeling het prijsvraagstelsel niet het oordeel verdient, dat de schrijver in de „N. R. Ct." erover velt.

Daaruit spreekt nog een zeer gemoedelijke toon, terwijl o. i. de bouwmeesters het volste recht hebben, krachtig te protesteeren.

Wat Klinger schrijft kan ons min of meer koud laten. Men weet niet, welke bijomstandigheden op zijn ongunstig oordeel van invloed zijn geweest, maar dat door eigen landgenooten, kunstenaars van naam, al zijn zij dan ook geen bouwkunstenaars, tegen het prijsvraagstelsel geageerd wordt op een wijze, die door de bouwkunstenaars zelf vrij algemeen geacht wordt, lijnrecht in strijd te zijn met de belangen der Nederlandsche bouwkunst, dat mogen wij niet langs ons heen laten gaan, alsof het een zaak betrof, die ons niet aangaat en te minder, wijl de groote dagbladpers blijkbaar meent, hen daarbij te moeten steunen en hunne argumenten op hare wijze nog wat te moeten aandikken.

Het is nu eenmaal de dagbladpers, die de publieke opinie maakt, maar hoe komt het en waarom is het, dat zij zich in bouwkunstzaken zoo vaak laat voorlichten door onbevoegden, althans door buiten de bouwkunst staanden?

Is het dan werkelijk nog altijd zoo, dat elk artikel, waaronder de naam van een architect staat, geregeld door de lezers wordt overgeslagen?

Hebben die lezers alleen belangstelling voor schilderkunst, muziek en literatuur?

Is het een sprookje, dat de bouwkunst onder de beeldende kunsten, neen, onder alle kunsten, de menschheid het naast staat?

Vanwaar dan dat gemis aan medewerking, die neiging tot tegenwerking, die zoo vaak aan den dag treedt?

Wij zouden de koningin der aarde erkentelijk zijn, wanneer zij wat wilde medewerken en wilde blijk geven van belangstelling in onze kunst, door in de dingen der bouwkunst niet aan meeningen van den eersten den beste waarde te hechten, maar eens met een bouwmeester van gedachten te wisselen, alvorens zij haar oordeel uitspreekt in aangelegenheden, die den bouwmeester van zoo nabij aangaan als het vraagstuk der Prijsvragen.

Brieven van Piet van Diever.

XVII.

„She walks in beauty."

Amice Redacteur!

De woorden, als motto boven mijn Oudejaars-epistel geschreven, zijn van Byron, ik meen uit Childe-Harold.

„She" was natuurlijk een bekoorlijk vrouwspersoon en daarvoor gevoelde Byron, gelijk alle dichters, heel veel, maar toen mij onlangs deze woorden in het geheugen kwamen, dacht ik, als een ander dichter, wijlen Helmers, niet zoozeer aan een vrouw, maar aan de Hollandsche, wij zouden nu zeggen Nederlandsche, Natie, die met den vasten tred, die haar eigen is, een toekomst tegemoet gaat, waarin zij in louter schoonheid zal omwandelen.

Met de schoonheidsbeweging staan wij tegenwoordig op en wij gaan er mede naar bed. Wij zijn het jaar 1911 begonnen met de schoonheidsbeweging en de vereenigingen, die de Conferentie te Amsterdam bedachten, hebben daarmede gezorgd, dat wij er het jaar ook mede besluiten en onze laatste gedachte zal zijn de schoonheid van Nederland.

Het is wel alleen de uiterlijke schoonheid, die hier beoogd wordt en waarmede wij ons in onze kringen diverteeren, maar er zijn andere dames en heeren, die met evenveel ijver de zedelijke schoonheid der Nederlandsche Natie bevorderen. Het mes snijdt van twee kanten en het kan niet missen, of wij zullen weldra een aanmerkelijken vooruitgang op den weg naar het algemeen schoonheidsideaal kunnen constateeren.

Nu heb ik dikwijls hooren zeggen, door menschen die het weten konden, dat het schoone ook het goede en het ware insluit; dies verheugt mij de schoonheidsbeweging nog te meer, al bevangt mij wel eens de vrees, dat wij er ons te veel van voorstellen.

Ik vraag mij af, of de schoonheid niet behoort tot die begrippen, waarvoor geen priester een verklaring geven kan; en toch ook weer geloof ik, dat niemand haar tevergeefs zoekt op aarde.

Het is daarmede als met het zoeken naar waarheid, ieder doet het op zijn manier en ieder heeft daarover een eigengevormde of een aangenomen meening. Wanneer die meeningen voor den dag komen, dan komt ook uit, welk een groote verscheidenheid daarin bestaat en wanneer dan de dwaze vraag wordt opgeworpen, wie nu eigenlijk gelijk heeft, dan is het met den vrede gedaan. Het zal mij dan ook volstrekt niet verwonderen, als de schoonheidsbeweging aanleiding geeft tot allerlei oneenigheid en nu vraag ik mij weder af, of het van de bouwkundigen wel verstandig is zich veel met de schoonheidsbeweging in te laten; ik dacht zoo, wij hebben in onzen eigen kring al oneenigheid genoeg.

Daar heeft bijvoorbeeld Jan de Meijer in „Architectura et Amicitia" een redevoering gehouden, om te betoogen, dat de analytische meetkunst het fundament is, waarop de bouwkunst rusten moet. Nauwelijks zwijgt hij, of een kunstbroeder komt er hem vriendelijk op attent maken, dat Serlio driehonderd jaren geleden al zoo ongeveer hetzelfde heeft gezegd, maar wat erger is, daarna komt Willem Brouwer

vertellen, dat hij het ganschelijk bij het verkeerde eind heeft met de theorieën, die hij verkondigde.

Wat moet daar nu van worden en dit is maar een voorbeeldje uit de vele, die men voor het opscheppen heeft. En als het nu nog over bijzaken ging, maar het is juist over principieele quaesties, dat de bouwmeesters het op in het oog loopende wijze oneens zijn, zoo in het oog loopend, dat de bouwkunst er bij het leeken-publiek door in discrediet gebracht wordt.

Zal de bemoeiing met de schoonheidsbeweging daarin verbetering brengen? Ik betwijfel het, omdat het een beweging is, die voorloopig alleen van de spreekorganen gebruik maakt voor hare demonstraties. Nu zijn er onder onze bouwmeesters verscheidene, die niet op hun mondje gevallen zijn, maar in dit geval zal ook een groot aantal leeken zich geroepen en bevoegd achten, een woordje mede te spreken en kunnen m. i. de bouwmeesters, al hebben zij nu ten deele de leiding der beweging in handen, wel eens in het gedrang geraken.

Het wil mij zoo voorkomen, dat het meer op den weg van den bouwmeester ligt, op zijn eigen terrein de schoonheidsbeginselen te bestudeeren en in toepassing te brengen en, in plaats van met redevoeringen, met practische demonstraties voor den dag te komen. Maar bij de laatste dagen van het jaar passen geen zwaartillende beschouwingen en ik wil dan ook geen roet in 't eten werpen en het beste succes van de schoonheidsbeweging hopen. Zoo niet voor ons, dan toch komen voor een volgend geslacht de tijden van Pericles nog eens terug.

Gij denkt al, om den tijd van Pericles terug te doen keeren, zal het een eerste vereischte zijn, dat er een nieuwe Pericles onder ons gevonden wordt, maar dat komt wel terecht; uit de schoonheidsbeweging zal er wel een te voorschijn treden, en zoo niet, dan zullen wij ons wel zonder behelpen.

Maar apropos van Pericles, hoorde ik onlangs vertellen, dat Jozef Israëls in de Elyzeesche velden door een kunstbroeder ook was voorgesteld aan den grooten Griek, die zich nog steeds voor kunst interesseert. Juist waren beiden in levendig gesprek, toen een nieuw aangekomene berichten medebracht over het gedoe met het Israëlsmonument. Jozef moet zich toen zelf vroolijk gemaakt hebben over het idee, om een standbeeld voor hem op te richten en toen Phidias, die inmiddels nader getreden was, zijn kunstenaarsoog op de gestalte van den kleinen grooten man liet vallen en daarna Pericles aankeek, barstten de Grieken uit in een Homerisch gelach, zoo aanstekelijk, dat Jozef er van harte mee instemde. Och, zei Pericles ten slotte, wij behoeven ook niet, in marmer of brons nagemaakt, op een plein te kijk gezet te worden, voor mij zijn tijdens mijn leven wel standbeelden opgericht, er is geen scherf van overgebleven en toch staat mijn naam in elke Encyclopaedie. Toen nam het gesprek een andere wending, maar of de schoonheidsbeweging toen ter sprake gekomen is, weet ik niet; volgens den berichtgever werd de telephonische verbinding plotseling afgebroken, waarschijnlijk, omdat de drie minuten verstreken waren.

Misschien vernemen wij later wel eens, hoe die oude Grieken over onze schoonheidsbeweging denken. Kom ik daar iets van te weten, dan meld ik dit wel eens bij een volgende gelegenheid.

Een gezelligen Oudejaarsavond en een voorspoedig Nieuwjaar wensch ik U toe, om vervolgens te blijven

als steeds

t. t.

PIET VAN DIEVER.

27 December 1911.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE AANNEMERSBOND.

De afdeeling Vlissingen van den N. A. B. verzond het volgende adres:

Aan

den Raad der Gemeente Vlissingen.

Edel Achtbare Heeren!

De Afdeeling Vlissingen van den „Nederlandschen Aannemersbond" acht het zeer gewenscht UEd.Achtbare, bij wijze van request, het volgende onder uwe welwillende aandacht te brengen:

Door B. en W. is uwe toestemming gevraagd om den afgebranden St. Jacobstoren te herbouwen in zijn oude vormen en tot de aanbesteding daarvan over te gaan.

Deze aanbesteding heeft plaats gehad volgens een bestek, met één teekeningetje, op veel te kleine schaal, zonder verdere détails en gegevens om voor een inschrijving een goede, betrouwbare begrooting te maken.

Het bestek was zoodanig omschreven, dat er geen sprake kan zijn van een serieuze opvatting betreffende de uitvoering van datgene, waarvoor uwe toestemming is gevraagd.

Immers wanneer een bouwwerk moet worden aanbesteed, zal een bestek naar den aard van het werk zoo duidelijk mogelijk omschreven worden; onnoodige werken worden daarbij in de eerste plaats vermeden en de afmetingen en hoeveelheden der te verwerken materialen worden zoo zuiver mogelijk aangegeven, in verband met de aanwezige détails en besteksteekening.

Het tegendeel was bij de aanbesteding van den toren maar al te wel gebleken.

Het bestek gaf overal blijken van met een zekere angstvalligheid samengesteld te zijn en niet met die zorg te zijn samengesteld, als voor zoo een belangrijk werk moet verlangd worden.

De reparaties der torenschacht zijn overdreven opgevoerd. Zoo ook de verdere herstellingen.

De houtstaat te veel aangedikt. De risico's voor den eventueelen aannemer veel te veel op den voorgrond geschoven. De loodbekleeding onvoldoende aangegeven zonder verrekenpost. De termijnen van betaling veel te lang uit elkaar loopend gesteld, hetgeen men geenszins zal vinden in de bestekken bij andere Directies.

De posten die, al staan zij beschreven, toch niet noodig geacht zullen worden, dat die worden uitgevoerd, vertegenwoordigen een flink bedrag op de begrooting, zoodat, wanneer het bestek met ernst was beschreven en voldoende teekeningen van den bouw daarbij aanwezig waren (hetgeen voor een som van f 5 wel betaald was geweest), de inschrijving ruim zes duizend gulden lager zou zijn als nu het geval is geweest.

Zij verzoeken U beleefd en dringend, wanneer uwe toestemming wederom zal worden gevraagd voor eene aanbesteding, in de eerste plaats daaraan de voorwaarde te verbinden, dat de werkzaamheden die een besteding voorafgaan, serieus en zaakkundig zullen plaats hebben, daar het belang van de Gemeente Vlissingen zulks eischt.

't Welk doende,

Namens de afdeeling Vlissingen van

den Nederl. Aannemersbond,

J. J. KRIJGER, Secretaris.

Ingezonden Stukken.

DE TOREN IN DE „LEVENDE STAD".

Hoog geachte Heer Scheltema!

In de eerste plaats mijn dank voor de opname van mijn vorig schrijven, in de tweede plaats mijn dank voor Uw persoonlijke beantwoording daarvan, het is zooveel aangenamer den degenstoot te pareeren van iemand, die voor U staat met ontbloot gelaat, dan den knupel te moeten afweren van een onbekende.

Het was mij hoogst aangenaam te mogen constateeren, dat deze quaestie het gewone verloop heeft van de meeste quaesties; wanneer men elkaar maar eens spreekt, dan komt men dichter tot elkaar en in de meeste gevallen raakt men het wel met elkaar eens.

Uit consideratie voor „Uw medewerker" noemt U zijne uitdrukkingen „kras", tusschen de regels door kan men wel lezen, dat U de stad van De Ruijter niet een Zeeuwsch Abdera zoudt willen noemen, dat U Vlissingen nog levenskracht en levensmoed toekent; maar ook „Uw medewerker" wil ik recht laten wedervaren, ik wil aannemen, dat hij de laatste vijf-en-twintig jaar niet in Vlissingen is geweest, zoodat hij niets heeft gezien van de reusachtige ontwikkeling van onze Scheepsbouwwerf en Machinefabriek en van de Maatschappij „Zeeland", dat hij geen belang in Zeeland heeft, zoodat hij de tegenwoordige verhoudingen in Zeeland niet kent, dat zijne bezigheden hem verhinderden met ons het mooie feest te vieren op den 300sten Geboortedag van De Ruijter of tegenwoordig te zijn, toen Prins Hendrik de Zeevaart- en Machinistenschool opende, welke den naam van den grooten Zeeheld draagt, dat hij zomers liever gaat baden in Scheveningen of Ostende, dan in Vlissingen of Domburg, zoodat hij de kennismaking met Vlissingen niet heeft kunnen hernieuwen.

Maar nu de Torenbouw! In mijn vorig schrijven zette ik reeds zakelijk en kort het standpunt van Burgemeester en Wethouders uiteen; Burgemeester en Wethouders willen het silhouet van de stad bewaren en willen daarom den ouden toren herbouwen, maar Burgemeester en Wethouders willen geen brandbaar materiaal gebruiken in verband met het gevaar voor den toren zelf en voor de omgeving.

Dit standpunt van Burgemeester en Wethouders zal ik verdedigen in den Raad der Gemeente voor de mannen, die over de zaak hebben te beslissen en het standpunt van Burgemeester en Wethouders komt mij zoo rationeel en zoo logisch voor, dat er naar mijne meening niet veel redenaarstalent voor noodig is om den Raad te overtuigen.

U verkeert dan ook in eene dwaling waar U meent, dat de door ons gevraagde adviezen moesten dienen als eene vingerwijzing voor de door ons te volgen richting; de Raad, die uit den aard der zaak grootendeels bestaat uit leeken op bouwkundig gebied, verzocht ons meerdere gegevens te verzamelen, waaruit kan blijken, dat gewapend beton werkelijk bestand is om langen tijd weer en wind te trotseeren en het vragen van inlichtingen had hoofdzakelijk ten doel die gegevens te verzamelen.

Intusschen zijn wij geslaagd een groot aantal gegevens bijeen te brengen uit het binnen- en buitenland.

Wat het aanbod van de heeren Frowein en Jalvingh betreft, wij denken er niet aan den Raad voor te stellen onzen bekwamen Stads-Bouwmeester te passeeren en een zoo belangrijk Bouwwerk op te dragen aan een ons onbekenden Architect.

Het wekt Uwe verbazing, dat wij den herbouw van den Toren in gewapend beton willen uitvoeren; welnu, mijne persoonlijke ondervinding op dit gebied geeft mij alle vrijheid „het denkbeeld" krachtig te verdedigen, ik maak mij sterk, dat ik ook U aan de hand van de plannen en teekeningen zou kunnen overtuigen, dat het moeilijk zou zijn de schacht van den toren rationeeler inwendig te versterken dan met gewapend beton en dat de spits, van gewapend beton gemaakt, zal zijn eene hechte en sterke constructie, veel sterker dan een spits van het uitstekende eikenhout, waarover men vroeger had te beschikken, maar dat tegenwoordig niet eens meer te krijgen is.

Nu nog een enkel woord over Uw naschrift: Vlissingen is eene stad, die zich gezond en krachtig ontwikkelt en het ziet er wèl naar uit, dat die ontwikkeling voorloopig zal doorgaan; hoelang die ontwikkeling echter zal duren weet U niet en weet ik niet, maar dat die ontwikkeling zou worden belemmerd door een brandvrijen toren en zou worden bevorderd door een brandbaren toren, zal wel niemand in gemoede gelooven, althans wij gelooven het niet; Veere, Arnemuiden, Zierikzee, Goes en Bergen op Zoom, alle voorheen groote havensteden aan de Schelde, zijn nog een schaduw van wat zij eens waren, ondanks de prachtige bouwwerken, die daar bestonden en gedeeltelijk nog bestaan, maar hun achteruitgang had heel andere oorzaken en de tegenwoordige ontwikkeling van Vlissingen heeft niets met onzen Toren te maken.

Onder dankzegging voor de opname en met de verzekering van mijne volkomen hoogachting, heb ik de eer te zijn, van U, Mijnheer de Redacteur, de dienstwillige dienaar,

J. G. VAN NIFTRIK Jr.,
Wethouder van Openbare Werken.

Het kan in de bestaande omstandigheden o. i. van weinig nut geacht worden, bovenstaande regelen uitvoerig te beantwoorden, maar wel meenen wij de aandachtige lezing daarvan te moeten aanbevelen aan allen, die in de Vlissingsche Torenquaestie belang stellen.

Wij hebben er over gezegd, wat wij meenden niet te mogen verzwijgen en willen nu eerst den verderen loop der zaak afwachten, alvorens er nader op terug te komen, wel te verstaan wanneer dit noodig is en niet andere aangelegenheden van meer belang haar, zooals men dit dikwijls ziet, op den achtergrond dringen.

Wij sluiten dus het debat met een tot den geachten inzender gericht: „Wellicht spreken wij elkander nader".

P. H. S.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. Conferentie over het Bouwkunstig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland. Programma.
1ste Jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie.
Een interessante brochure van Otto Wagner. Zur Kunstförderung, ein Mahnwort.
Over Middelbaar Technisch Onderwijs, door G. Versteeg (vervolg).
Nehalennia, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 51. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Glasschilderkunst, door J. W. Le Nobel (slot).
Natuurschoon.
Tentoonstelling Spaendonk te Amsterdam.
Wiskunde in de Architectuur.
Ingezonden. Willem C. Brouwer contra Jan de Meijer.

DE BOUWWERELD No. 51. De Prijsvraag-kwestie.
Etage-woningen (slot).
Loodwit-verbod, door P. Bakker Schut (slot.)

Conferentie over het Bouwkunstig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland.

Losse plaat. Landhuis van Mr. J. J. Clotterbooke Patijn van Kloetinge te Zeist, arch. Jan Stuivinga.

DE INGENIEUR No. 51. Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.

Uit het Verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het Stoomwezen over 1910 (vervolg).

Ingezonden stukken. De jongste stormschade aan eenige zeedijken in Zeeland, o.a. nabij Bruinisse en Iersekc, door A. Groothoff c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 51. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de Statistiek. — Sociale kroniek. — Gemengd. — Berichten. — Vragenbus. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 51. Raad van Arbitrage.
Natwaalfjarige practijk. III.
Een leerzame uitspraak.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 25. Is een syndicaat mogelijk en wenschelijk? — Trusts en Kartells in Nederland. — Het ontwerp. — Tariefwet. — De nieuwe arbeidswet.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 12. De aflevering waarmede de negende jaargang van Eduard Cuypers' schrift besloten wordt, is gewijd aan twee oude Zeeuwsche steden, aan Haastrecht, Gorinchem en oud Alkmaar.

Zierikzee en Veere, zij zijn vrij algemeen bekend bij de bouwkundigen maar toch ziet men met genoegen weder de afbeeldingen van hare hoogstbelangrijke monumenten, al blijft dit genoegen niet vrij van ergernis, waar men nog eens herinnerd wordt aan den betreurenswaardigen toestand, waarin b.v. de kerk van Veere zich bevindt. Er is evenwel een begin van herstelling, zoodat van verdere verwaarloozing geen sprake meer zal zijn.

Het gerestaureerde raadhuis van Haastrecht werd reeds in weekbladen gepubliceerd; een afbeelding van «Bethlehem» te Gorinchem in zijn herstelden staat is nieuw. Te Alkmaar heeft, zooals men weet, het Stadhuis indertijd een restauratie ondergaan, die eigenlijk nog eens overgedaan zou moeten worden, men ziet het duidelijk uit de fraaie afbeelding.

Daar «Het Huis» ook buiten bouwkunstkringen vele lezers vindt, is reproductie en beschrijving van bekende zaken voldoende gemotiveerd.

MODERNE BAUFORMEN No. 12. Het slotnummer van den 10den Jaargang van de bekende uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart geeft ons een moderne kerk van Curjel & Moser te Karlsruhe te zien, die ons hier en daar aan de Brusselsche Tentoonstelling doet denken; dit is ook het geval met vele interieurs, die men in deze en vroegere afleveringen aantreft. De bouwwerken van Alexander Weiss en Adolf Wollenberg, winkelhuis- en woonhuisgevels, verplaatsen ons in de straten van Berlijn, waar zij gunstig afsteken bij veel, wat er vroeger gemaakt werd. Een ander Berlijner Paul Baumgarten geeft goede landhuis-architectuur ten beste en ook Franz Brantzky's aanbouw aan het kunstnijverheids-museum te Keulen lijkt ons een verdienstelijk werk. In krachtige Romaansche vormen opgevat is van het detail zeer veel werk gemaakt, evenwel zonder dat daardoor afbreuk gedaan wordt aan den indruk van het geheel, of dat de tentoongestelde voorwerpen op den achtergrond geraken. De beeldhouwer Georg Grasegger te Keulen toont zich hier een uitstekend ornamentist.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 2 en 3. Van Alexander Koch's maandschrift liggen de laatste twee afleveringen van dit jaar voor ons.

De jaargang begint evenwel met October, vandaar de nummering met 2 en 3. Het voornaamste in eerstgenoemd nummer afgebeelde werk is wel de door Bruno Paul te Frankfurt a. M. gebouwde villa, door Dr. Carl Weichardt zeer geprezen en volgens hem te beschouwen als het verblijdend begin van een nieuw tijdperk in den huizenbouw der Mainstad. De villa is ook geheel door den architect en zijn staf van medewerkers ingericht; de naam van den patroon vinden wij vermeld bij de meubelen, bij de kristallen lichtkronen, bij het tafelgerei, bij de betimmering van de keuken, enz. Het ontbreekt er nog maar aan, dat hij een passende kleeding ontwierp voor de bewoners, die zich in deze ruimten, met vele Empire-, Biedermeyer en andere herinneringen zullen bewegen.

Overigens treffen wij in dit nummer aan schilderijen uit de Mannheimer Kunsthalle, beeldhouwwerken van Richard Luksch te Hamburg, Weener fayence en zeer fraaie proeven van Weener textielwerk, waaronder vooral de moderne misgewaden, uitgevoerd aan de K. K. Kunstnijverheidsschool, genoemd mogen worden.

Het December-nummer (3) opent met mededeelingen van Robert Breuer over nieuwe aanwinsten van de Nationalgalerie te Berlijn, meerendeels werken van meesters uit de eerste helft der negentiende eeuw: wij treffen daarbij ook Schinkel aan met mooie landschappen, terwijl verder een afzonderlijk artikel gewijd is aan de laatste werken van Walther Püttner te München. De architectuur is in deze aflevering slechts matig vertegenwoordigd; het belangrijkste daarvan is een dorpje van kleine woningen op de Oost-Duitsche Tentoonstelling te Posen, gebouwd door P. Fischer aldaar. Vermelding verdienen voorts de borduurwerken van de kunstnijverheidsschool te Hamburg en de uit de hand bedrukte gobelin-stoffen voor wandbekleeding, ontworpen door artisten van naam als Prof. E. R Weiss te Berlijn, Orlik, Christiansen, Baillie Scot, Herta Koch, waaruit wel blijkt, dat de ornamentlooze tijd voorbij is, gelijk in het bijschrift terecht wordt opgemerkt.

Varia.

GRIEKSCHE BEELDENDE KUNST.

Voor de leden van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam heeft prof. dr. C. W. Vollgraff gesproken over de beeldende kunst in het oude Griekenland.

Prof. Vollgraff constateerde met vreugde, dat de belangstelling in de voortbrengselen van de Grieksche kunst in ons land steeds levendiger wordt, waarvan de tentoonstelling van Grieksche en Romeinsche kunstnijverheid, welke te Rotterdam in het gebouw van de Academie wordt gehouden, een schitterend getuigenis aflegt.

Door het vertoonen van een aantal in chronologische volgorde gerangschikte afbeeldingen van Grieksche kunstwerken, wilde spreker de ontwikkeling van het begin tot het einde, doen gevoelen der Grieksche kunst, welke evenals alle kunst heeft gehad, een periode van opkomst, een periode van bloei, en een van verval. De eerste periode kenmerkt zich door hare naïeveteit en hare gebondenheid. De tweede is die van de bevrijding uit de knellende banden der traditie, van stereotiep geworden schoonheidsregels: het is de tijd, waarin de kunst zich bewust wordt van wat zij wil en van wat zij vermag en waarin het individueele genie zich het heerlijkst kan ontplooien. Wanneer de kunst op het hoogtepunt van hare ontwikkeling is gekomen, begint zij bijna onmiddellijk weer af te dalen. De reden daarvan moet hierin gezocht worden, dat de menschelijke natuur steeds naar iets nieuws verlangt. Dit verschijnsel heeft zich in de oudheid in Griekenland tweemaal achtereenvolgens voorgedaan en die herhaling vindt hare verklaring in het feit, dat in Griekenland eens eene verandering van bevolking heeft plaats gehad, die echter niet volledig is geweest. Wij onderscheiden 1e. een vóór-historisch tijdperk, hetwelk wij verdeelen in een praehistorisch, een vóór-myceensch en een myceensch tijdperk en 2e. het daarop volgende tijdperk, waarvan de kunst verdeeld is in archaïsche, klassieke en hellenistische. Spreken wij over Grieksche kunst, dan doelen wij doorgaans alleen op het tweede tijdperk, dat in de 7e of 8e eeuw vóór Chr. aanvangt en zich uitstrekt tot aan de Romeinsche overheersching.

Spr. vertoonde daarna eenige afbeeldingen van werken, betrekking hebbende op het vóór-historische tijdperk, welke deden zien de hooge beschaving, die reeds in dat alleroudste tijdperk in Griekenland geheerscht heeft. De vraag of er toen reeds zooiets geweest is, als wat men „groote kunst" noemt, hebben de tot nu toe gedane ontdekkingen echter nog niet bevestigend beantwoord. De myceensche kunst was reeds in verval, toen zij in het grootste gedeelte van Griekenland vrij plotseling door den inval van vijandelijke stammen werd weggevaagd en nu duurde het een paar eeuwen voor en aleer er weder iets ontstond, dat men kunst kon noemen. In het aanvankelijk geometrisch ornament komt dan langzamerhand weer sierlijkheid en stijl. In de 6e eeuw v. Chr. vindt men overal in Griekenland een technisch reeds goed ontwikkelde beeldhouwkunst; men moet zich echter eerst eenigszins vertrouwd maken met de archaïsche Grieksche sculptuur, om haar schoonheid te kunnen gevoelen. Vele voorbeelden dier sculptuur behandelde spreker daarna bij de afbeeldingen ervan. Bij deze beelden valt in den beginne op, eenvoud in de kleeding en een stijve houding, waarbij feitelijk alleen leven spreekt

uit het gelaat. Sierlijker en rijker gekleed zijn de standbeelden van de priesteressen van de godin Athene, gevonden op de Acropolis; zij zijn uitgevoerd in Ionischen stijl. Alle figuren waren beschilderd; van onbeschilderde sculptuur is de geheele oudheid afkeerig geweest.

De invoering van een democratisch bewind en de met goeden uitslag gevoerde oorlog tegen de Perzen, hebben er toe mede gewerkt om de kunst zich sneller te doen ontwikkelen. Vervolgens komt de tijd van Phidias, in welken men het Parthenon, den grooten Dorischen tempel, is begonnen te bouwen. In dien tijd telde Athene niet alleen vele eerste kunstenaars, maar ook het kunsthandwerk stond er op ieder gebied bijzonder hoog. Een aantal afbeeldingen van beeldhouwwerk van het Parthenon werden daarna gevolgd door grafteekenen.

In de 4e eeuw v. Chr. werd de Attische kunst weeker, verfijnder, teerder maar ook slapper; op dien tijd drukte de groote Attische beeldhouwer Praxiteles zijn stempel. De grootheid van den Atheenschen staat is dan voorbij. Kort na den dood van Praxiteles onderwierp Alexander de Groote Griekenland, en ontstond de Hellenistische kunst. Met Lysippus begint in de Grieksche beeldhouwkunst een nieuwe richting; andere, slankere proporties, een zichtbaarder behandeling van de spieren en bovenal een meer illusionistische opvatting.

Met het geven van verschillende afbeeldingen ging spr. de ontwikkeling na der Attische kunst na Praxiteles.

De Hellenistische kunst ging intusschen haar eigen weg en heeft zich van de Attische zeer ver verwijderd; zelfs ontstond een realistische portretkunst.

De ondergang van de kunst der Grieken is bespoedigd door de Romeinsche overheersching; de techniek ging echter niet verloren doordat de Romeinen geen eigen kunst hadden. Het was een treurig einde, en men had liever de Grieksche kunst geheel zien ophouden, dan zich in dienst begeven van rijk geworden Romeinen, hoewel wij daaraan het grootste gedeelte van onze kennis van de antieke beeldhouwkunst te danken hebben.

„N. R. Ct."

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Amsterdamsche houtindustrie.

Onlangs hebben B. en W. de bepaling gemaakt dat bij het dingen naar gemeentewerk de arbeidsduur en het loon der arbeiders van de voor de gemeentewerken in aanmerking komende firma's gelijk moet zijn aan de bepalingen der collective arbeidsovereenkomst, gesloten tusschen een aantal bouwvakwerklieden-vereenigingen en de patroons-organisatie in de bouwvakken.

Deze bepaling is aanleiding dat de Houthandelaren-vereeniging Amsterdam een adres tot den Raad heeft gericht, waarin wordt gewezen op het nadeel dat hierdoor wordt toegebracht aan de Amsterdamsche houtindustrie, welke het concurreeren met buiten de gemeente gelegen fabrieken niet kan volhouden.

Adressante verzoekt den Raad om die maatregelen te nemen, welke hem nuttig en noodig zullen voorkomen, teneinde de bij besluit van 24 October 1911 door B. en W. vastgestelde arbeidsvoorwaarden bij leveranciers aan de gemeente houtbewerking (loonschaverijen en -zagerijen) ten spoedigste buiten werking te stellen, opdat niet langer vanwege de gemeente zelve, in stede van bevordering der plaatselijke industrie, benadeeling van deze plaats vindt, en het nadeel, dat nu reeds berokkend wordt, tot onherstelbare verliezen gevoerd zal hebben.

De nieuwe bepaling heeft reeds tot gevolg gehad dat de firma Th. R. van Eepen & Co. haar timmerfabriek, waaraan een vijftigtal arbeiders werk hadden, heeft opgeheven.

Ook deze firma heeft een adres aan den Raad doen toekomen, waarin zij den maatregel voorstelt als ingegeven door personen, die met de omstandigheden, waaronder de hout-industrie te dezer stede werken moet niet bekend zijn en er op wijst dat 't verkeerd is aan een industrie die aan het bouwbedrijf levert, zooals de houtindustrie doet, dezelfde arbeidsvoorwaarden op te leggen als aan het bouwbedrijf zelf.

Wij herinneren er aan dat B en W. in hunne voorwaarden voorschreven: een vast uurloon van f 0.24 voor $^{2}/_{3}$ van het in de inrichtingen gebezigde personeel. Dit staat volgens adressanten, in verband met den verkorten wekelijkschen arbeidstijd, gelijk met een loonsverhooging van circa 15 pCt., terwijl slechts voor $^{1}/_{10}$ deel der productie op leveringen van de gemeente gerekend zal mogen worden. Het duurdere loon zal dus ook moeten uitgekeerd voor dat deel der productie, dat niet voor de gemeente Amsterdam bestemd is.

De Tel. weet hieraan nog toe te voegen, dat de gecontracteerde bouwvakwerklieden-vereenigingen zich eveneens met een adres tot den Raad hebben gewend, waarin wordt opgekomen tegen de voorstelling van feiten, door de firma Van Eepen & Co. gegeven. Herhaaldelijk hebben de gecontracteerde vakvereenigingen getracht de toestanden op de timmerfabriek van de firma Van Eepen & Co. in dezelfde conditie te brengen als op de andere timmerfabrieken, doch de heer Van Eepen moet hebben geantwoord, bij zijn voornemen te blijven, om zijn timmerfabriek te sluiten.

Oud Goudleer.

In den aanvang van dit jaar heeft de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch het lofwaardig besluit genomen om de oude goudleeren behangsels in het stadhuis te laten herstellen. Daartoe werd opdracht gegeven aan den heer Jan Mensing te Amsterdam, den bekenden boekbinder op de Raamgracht, die zich sedert jaren met groot succes heeft toegelegd op het vervaardigen van echt goudleer, in ouden trant en tegelijk op het restaureeren van oud goudleer.

Twee vertrekken in het Bosscher stadhuis bevatten dergelijke oude wandbekleeding, de trouwzaal met goudleer van omtrent 1650 en de wethouderskamer met een dito van ongeveer een eeuw later. Volgens een opschrift in dit vertrek werd het goudleer aldaar geplaatst in 1763, door den behanger in Den Bosch, die daarvoor, volgens een post in de stadsrekeningen ten jare 1764, heeft ontvangen 421 gulden, 3 stuivers en eenige penningen. Op verschillende plaatsen had dit behang zeer geleden en het was er niet op vooruitgegaan na een zoogenaamde herstelling ongeveer 20 jaar geleden.

Bij de restauratie moest rekening worden gehouden met het feit, dat het oude leder, door den tijd krachteloos geworden, niet op de gewone manier kon worden gespannen. Bovendien met den invloed van de centrale verwarming in het vertrek. Een en ander vereischte een bijzondere techniek, als voorbereiding voor de bekleeding, om te zorgen voor de noodige duurzaamheid en het bestand zijn tegen groote temperatuursverschillen.

Intusschen werd dat oude goudleer in de werkplaats van den heer Mensing op oordeelkundige wijze hersteld, een maandenlange arbeid, die de grootste zorg, vaardigheid en smaak heeft vereischt. Thans is dit werk voltooid en het oude leer weer op de wanden vastgehecht. Het fraaie vertrek in den stijl van Lodewijk XV prijkt thans als voorheen met het prachtige goudleer waarvan de decoratie in haar rijken overvloed van bloemen en ranken met den naam Pompadour, als kenmerk van den stijl en het tijdperk, wordt onderscheiden. De plaatselijke herstellingen zijn bij nauwkeurige beschouwing zichtbaar gebleven, maar ze zijn nergens storend voor het oog. Op een plaats is een geheel nieuwe baan ingelascht, maar zij is van het oude leer volstrekt niet te onderscheiden, omdat dit gedeelte in toon en kleur zich volmaakt bij het overige aansluit.

Het goede resultaat van deze herstelling zal zeker voor het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch een aansporing zijn om ook het kostbare goudleer in het tweede vertrek op gelijke wijze voor verder verval te behoeden.

Donders-monument.

Op 27 Mei 1918 zal het 100 jaar geleden zijn, dat te Tilburg Frans Cornelis Donders werd geboren.

Daartoe opgewekt door prof. Pekelharing, heeft het hoofdbestuur der Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunst ter herdenking van dien dag het initiatief genomen tot het oprichten van een monument waardoor ook bij volgende geslachten de herinnering aan den grooten landsman levendig zal worden gehouden.

Vrijdagmiddag heeft ten huize Couturier te Amsterdam onder voorzitterschap van dr. K. A. F. Deelen de eerste vergadering der Donders-commissie plaats gehad.

Op deze vergadering werd tot voorzitter van de Donders-commissie benoemd mr. Baron van Lynden, burgemeester van Utrecht, die de benoeming aannam en verder de vergadering leidde. Tot onder-voorzitter werd benoemd de heer C. R. C. M. Raupp, burgemeester van Tilburg en tot leden van het dagelijksch bestuur, de heeren dr. K. A. F. F. Deelen, te Tilburg; prof. W. Einthoven, te Leiden; J. Kol, te Utrecht; prof. M. E. Mulder, te Groningen; prof. C. A. P. Pekelharing, te Utrecht en dr. C. F. Schreve, te Amsterdam, welke heeren eveneens de benoeming aanvaardden.

Aan het dagelijksch bestuur werd o.m. opgedragen de vraag voor te bereiden of de betooging voorloopig zou zijn nationaal met inbegrip van de koloniën, dan wel zal worden internationaal en of het monument te Utrecht dan wel te Tilburg zal worden opgericht. Voorts werd het dagelijksch be-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

stuur gemachtigd zich te doen bijstaan door een commissie, die het zal hebben te adviseeren omtrent den vorm van het op te richten monument. Staande de vergadering kwam reeds een belangrijk bedrag voor het monument in.

AMSTERDAM. De vereeniging «Amst. Belangen» heeft dezer dagen in Zeemanshoop, onder voorzitterschap van den heer W. F. Bijvoet Jr., een drukbezochte ledenvergadering gehouden.

Daarin kwam, onder meer, aan de orde de bespreking van de Paleis-Raadhuisquaestie waaromtrent door den Raad van Amsterdam altijd nog geen beslissing is genomen.

Er ontspon zich een uitvoerige discussie, waarvan het gevolg was, dat met algemeene stemmen het bestuur gemachtigd werd aan den Raad met klem te verzoeken het voorstel van de 3 Raadsleden. Lambregtsen, Scheltema en Zwart te willen aannemen. Men meende, dat met het oog op de herdenking van het 100-jarig bestaan van de onafhankelijkheid van ons land in 1913, geen beter monument van dankbaarheid te stichten zou zijn, dan het geven van een nieuwe Koninklijke woning aan ons Vorstenhuis, waarvoor dan de hulp der regeering en der burgerij gewenscht zou worden.

GOES. De restauratie van de Groote of St. Magdalenakerk te Goes is thans zoo ver gevorderd, dat de schuttingen kunnen worden weggenomen en het gerestaureerde Noorderfront zich al meer en meer aan het oog van den voorbijganger vertoont. Ieder, die eenigszins oog heeft voor het fraaie van den Gothischen stijl, zal bij het aanschouwen van de kerk gevoelen hoe groot gelijk de schrijver Muller had, toen hij in zijn «Iets over Goes en zijne Hoofdkerk» neerschreef: «Dit stukje architectuur is zoo eenvoudig en tevens zoo rijk, zoo elegant en tevens zoo slank en harmonisch van lijnen, dat het zijn weerga in geheel Zeeland niet vindt».

De Noordertranseptgevel is ongeveer tien meter breed en heeft op elken hoek twee contreforten, de beide aan de voorzijde staande hebben geprofileerde nissen en eindigen daarboven weelderig in pinakels.

Boven de beide deuren is een nis, waarin vroeger een heiligebeeld, vermoedelijk dat der Moedermaagd, heeft gestaan. Boven de nis bevindt zich een spits-boogvenster, dat rijk geprofileerd is.

De daklijst is driehoekig en prijkt met trapsgewijze oprijzende pinakels, met middenin een kruis.

Evenals bij vele andere kerken uit denzelfden tijd is ook van deze kerk het Noorderfront het fraaist bewerkt, omdat men de bedoeling had dit deel der kerk te wijden aan Moeder Maria.

— OLDENZAAL, 5 December. In het plaatsje Deurningen is een gedeelte van het gewelf der bijna voltooide R. K. kerk ingestort. Een opzichter en een timmerman bleven in een zeer benarden toestand boven in het kerkgebouw hangen. Zij werden nà 20 minuten met levensgevaar door eenige werklieden gered, zonder letsel te hebben bekomen.

De schade wordt op f 5000 begroot.

Personalia.

— In de algemeene vergadering van de „Maatschappij tot Bouw en Exploitatie van Gemeentebedrijven" te Utrecht, gehouden aldaar op 11 November 1911, is met algemeene stemmen tot directeur benoemd H. P. N. Halbertsma, oud-directeur van de Stedelijke water-, gas- en electriciteits. werken te Wiesbaden.

— Tot adjunct-architect bij de gemeentewerken te 's-Gravenhage is benoemd de heer Joh. G. Robbers.

— Door den Senaat der Technische Hoogeschool is besloten het eeredoctoraat in de Technische Wetenschappen te verleenen aan Dr. J. Lorié te Utrecht, die na Staring (1808—1877) het meest werkzame aandeel heeft genomen in de vermeerdering onzer kennis van en de verruiming van ons inzicht in de grondgesteldheid van ons vaderland. Geboren in 1852 te Rotterdam, promoveerde hij in 1879 te Utrecht en werd aldaar in 1884 privaat-docent, wat hij nog is. Zijn eerste geschrift over de geologie van Nederland, is verschenen in 1885 en sedert gaf hij talloose verhandelingen uit over het tertiair, het diluvium, de samenstelling van den dieperen ondergrond, de hoogvenen, de duinen enz., enz., in alle welke geschriften hij zich een nauwkeurig en betrouwbaar waarnemer toont, die, wars van alle wilde theorieën slechts dan een gevolgtrekking maakt, als hij over een voldoend aantal feiten als ondergrond beschikt.

Vacante Betrekkingen.

— Jong Teekenaar. Voor een Electro-Technisch Bureau te Amsterdam. Brieven lett. Z M 9556, Alg. Adv.-Bur. D. V. Alta, Amsterdam. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkel inrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.